SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

# ఆముక్తమాల్యద

చెన్నపట్నం, 1907

Record no. 227

# Āmuktamālyada

## Cannapaṭnaṃ, 1907

Record no. 227

## Bibliographic Record Target

Krishnadeva Raya, King of Vijayanagar.
ఆముక్తమాల్యద : ఆంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము / King of Vijayanagar Krishnadeva Raya.- 3. కూర్పు.- చన్నపట్నం : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు, 1907.
64, 122, 268, 95 p. ;22 cm.

Record no. 227

Krishnadeva Raya, King of Vijayanagar.
Āmuktamālyada : Āṃdhravyākhyāna Sahitamu / King of Vijayanagar Krishnadeva Raya.- 3. kūrpu.- Cannapaṭnaṃ : Vāviḷla Rāmasvāmiśāstrulu aṃḍ Sansu, 1907.
64, 122, 268, 95 p. ;22 cm.

Record no. 227

శ్రీరస్తు.



# ఆముక్తమాల్యద

ఆంధ్రవ్యాఖ్యాన సహితము.

ఇది

వావిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సువారిచే

ఆది సరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షర శాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడియె.

తండియార్పేట, చన్నపట్నం.

(మూడవకూర్పు.)

1907.

28849

శ్రీరస్తు.

# ఆముక్తమాల్యద. సవ్యాఖ్యానము.

## ప్రథమాశ్వాసము.

ఉ. శ్రీ కమనీయ హార మణిఁ జెన్నగు దాను గౌస్తుభంబునం
దా కమలా వధూటియు నుదారతఁ దోఁపఁ బరస్పరాత్మలం
దాకలితంబులైన తమయాకృతు లచ్ఛతఁ బైకిఁ దోఁప
నస్తోకతనందుఁ దోఁచె నన శోభిలు వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్. ౧.

టీక. శ్రీకమనీయహారమణిన్—శ్రీ = లక్ష్మియొక్క, కమనీయ = మనోహరంబగు, హార = హారమందలి, మణిన్ = రత్నమునందు, చెన్నగు = ఒప్పుచున్నట్టి, తాను = వేంకటభర్తయును, కౌస్తుభంబునందున్ = కౌస్తుభమణియందు, ఆకమలావధూటియును = ఆలక్ష్మీదేవియును, ఉదారతన్ = అతిశయమాటచేత, తోఁపన్ = ప్రతిబింబింపఁగా, పరస్పరాత్మలందున్ = ఒకరొకరిమనంబులందు, ఆకలితంబులైన = ప్రేమాతిశయముచేనిలిచిన, తమ = తమయిద్దఱియొక్క, ఆకృతులు = ఆకారములు, అచ్ఛతన్ = శరీరస్వచ్ఛతచేతను, పైకిన్ దోఁపన్ = బహిఃప్రకాశములుగాఁగా, అస్తోకతన్ = ఆధిక్యముచేత, అందున్ = ఆరత్నములందు, తోఁచెన్ = కానవచ్చెను. అనన్ = అనునట్లుగ, శోభిలు = లక్ష్మితోఁ బ్రకాశింపుచున్న, వేంకటభర్తన్ = వేంకటేశుని, కొల్చెదన్ = సేవించెదను.

తా. లక్ష్మీదేవియొక్క సుందరమగు హారమణియందు వేంకటేశుండును, నతని కౌస్తుభమందాలక్ష్మియును బ్రతిబింబింపఁగాఁ బరస్పరమనంబులందుఁ బ్రేమాతిశయముచేత నిలిచియున్న తమ యిద్దఱి యాకారములును శరీరము స్వచ్ఛమాటచేత బహిఃప్రకాశములై యారత్నములందుఁ గానవచ్చెనన్నట్లు విలసిల్లుచున్న వేంకటేశుని సేవించెదననుట. ఇందు శ్రీమహావిష్ణువు లక్ష్మియు నొండొరుల వక్షస్స్థలములందలి నాయకరత్నములందుఁ బ్రతిఫలించినట్లు వర్ణించుటవలన నీప్రబంధమందు వక్ష్యమాణమైన యాముక్తమాల్యదారంగనాయకపరిణయసముచితపరస్పరాభిముఖావస్థితి వ్యంగ్య మర్యాదచేతఁ దోఁచుచున్నది. (ఈపద్యమందు శ్రీపతి లక్ష్మీదేవుల నిద్దఱనువర్ణించి పద్యాంతమందు వేంకటేశునిమాత్రమే గ్రహించుటకు నభిప్రాయము.) 'యతోహరి స్తతోలక్ష్మీ' యనియు, 'విష్ణోరేషానపా-

యినీ'యనియు,'వాగర్థావివసంపృక్తౌ'యనియు, 'శ్రియందేవీంనిత్యానపాయినీ'మనియు 'అనన్యారాఘవేణాహం భాస్కరేణప్రభాయథా'యనియు, 'అర్థోవా ఏష ఆత్మనోయత్పత్నీ'యనుశ్రుతియు నివి మొదలగు ప్రమాణముల యర్థమును బర్యాలోచింపఁగా భగవంతుని దేహమును విడిచి లక్ష్మియుండదని తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రబంధముల మొదటఁ బ్రాయికముగ మగణసిద్ధ్యర్థముఁ శార్దూలవిక్రీడితవృత్తము ప్రయోగించుట తఱచుగాఁ గలిగియున్న నీగ్రంథకర్త యుత్పలమాలావృత్తము ప్రయోగించుటవలన నాముక్తమాల్యద యుత్పలమాలాసమర్పణముచేయుటచేత భగవన్ముఖోల్లాసముకలిగిన కథ రచింపఁగలవాఁడై తాను నుత్పలమాలికావృత్తరూపమైన వాక్కుసుమదామమును సమర్పించెనని తోఁచుచున్నది.

మఱియు,

తే.గీ. వేదముల కెల్ల నోంకార మాదియైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది, గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితర వర్ణంబు లిడరు సత్కృతుల మొదల'నన్నట్లు. మహాకవి యగు నీగ్రంథకర్తచే శ్రీశబ్దము సత్కృతి మొదలం బ్రయోగింపంబడినది; కావున వర్ణగణాదిశుద్ధులునుగలవు. 'దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః । తేసర్వేనైవనింద్యాస్స్యుర్లిపితోగణతోపివా' యనునదిప్రమాణ మిదియునుంగాక దీనియందు విశిష్టదేవతానమస్కారరూపమంగళమును జేయంబడినది. 'ఆశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖ' మనునదిప్రమాణము.

మ. సిరి నొక్కప్పుడు గన్గొఱంగి హరి దన్జేర న్బ్రహర్షించు ను
ర్వరకు న్వంచనఁ గూడఁ గాఁ గలుగు భాస్వచ్చంద్ర శాలాపరం
పరలయ్యె న్బఱపైన యెవ్వని ఫణాపఙ్క్తు ల్భజింతు న్నిరం
తరముం దాంతుని నయ్యనంతుని నతీతబ్రహ్మకల్పాంతునిన్.

టీక. పఱపైనయెవ్వనిఫణాపఙ్క్తులు:—పఱపైన = విశాలములగు, ఎవ్వని = యేశేషునియొక్క, ఫణాపఙ్క్తులు = పడగలబంతులు, హరి = స్వామి, ఒక్కప్పుడు = ఒకసమయమున, సిరిన్ = లక్ష్మిని, కన్గొఱంగి = కికురించి, తన్ = తన్ను, చేరన్ = కదియఁగా, ప్రహర్షించు = కడుఁబ్రీతినొందుచున్న, ఉర్వరకున్ = భూమికి ॥ ని ॥ 'ఉర్వరాసర్వసస్యాఢ్యా,' యని యమరము. వంచనన్ = వంచనచేత, కూడఁగాన్ = పొందఁగా, (గుప్తక్రీడఁజేయునిమిత్తమనుట) (వేడుకగూడఁగానన్న పాఠమున సంతోషముతోఁబొందననుట), కలుగు = సిద్ధించినట్టి, భాస్వత్ = ప్రకాశింపుచున్న, చంద్రశాలా = ఉప్పరిగలయొక్క, పరంపరలు = గుంపులు, అయ్యెన్ = ఆయెనో. దాంతున్ = ఇంద్రియనిగ్రహముగలయట్టియు, అతీత = అతిక్రమింపఁబడిన, బ్రహ్మకల్పాంతునిన్ = బ్రహ్మప్రళయములుగల, అయ్యనంతునిన్ = ఆశేషుని, నిరంతరమున్ = ఎల్లప్పుడును, భజింతున్ = కొల్చెదను॥ ని॥ 'చంద్రశాలాశిరోగృహమ్,' యనియు, 'శేషోనంత,' యనియు నమరము.

తా. ఎల్లప్పుడుఁ దన్నెడబాయకుండెడి లక్ష్మిని స్వామి యొకసమయమున మఱుఁగుపఱచి కదియఁగా నాశ్రీహరితో గుప్తక్రీడ సేయఁదలఁచిన భూదేవికి నెవ్వనియొక్క విశాలంబులైన పడగలు మేడలచాళ్లాయెనో, నిత్యుఁడై యింద్రియనిగ్రహముగలవాఁడైన యాశేషుని నిరంతరము సేవించెదననుట.

సీ. ఖ నట త్పయోబ్ధి వీక్ష్య రసాతలాన్యోన్య పిండీకృ తాంగ భీతాండజములు
ధృత కులాయార్థ ఖండిత సమి ల్లవ రూప చరణాంతిక భ్రమ త్తరువరములు
ఘన గుహా ఘటిత ఝూంకరణ లోకైక ద్వి దుందుభీకృత మేరు మందరములు
చటుల ఝంపాతర స్స్వ నగరీ విపరీత పాతితాశాకోణ పరిబృఢములు
ప్రబలతర బాడబీకృ తేరమ్మదములు, భాస్వ రేరమ్మదీకృత బాడబములు
పతగ సమ్రాట్పతత్త్ర ప్రభంజనములు, వృజినతూలౌఘములఁ దూల విసరు గాత. ౩.

టీక. ఖ = ఆకసమునందు, నటత్ = ఆడుచున్న, పయః = ఉదకముగల, అబ్ధి = సముద్రములయందు, వీక్ష్య = చూడఁదగిన, రసాతల = పాతాళమందు, అన్యోన్య = ఒకటితోనొకటి, పిండీకృత = ముద్దలుగాఁజేయంబడిన, అంగ = అవయవములుగలవై, భీత = భయపెట్టబడిన, అండజములు = సర్పములుగలవియు, (అనఁగా గరుడుని ఱెక్కలగాలిసోకుటచేత సముద్రమునందలినీళ్లాకాశమునకెగసిపోఁగా బాతాళద్వారము బట్టబయలై కనుపడఁగా నచట పాములు తమకుఁ బక్షిరాట్టు నిత్యశత్రుఁడౌటచేత భయపడి యొండొరులఁ గఱచికొని ముద్దలుగానణఁగియుండెననుట) ధృత=ధరియింపబడిన, కులాయార్థ=గూఁటికొఱకు॥ ని॥'కులాయోనీడమస్త్రియామ్,'అని యమరము. ఖండిత= విఱువఁబడిన, సమిత్ = సమిధలయొక్క, లవ = లేశములయొక్క, రూప = ఆకారములుగల, చరణ = గరుడునిపాదములకు, అంతిక = సమీపమందు, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, తరువరములు = పెనుమ్రాఁకులుగలవియును, అనఁగా ఱెక్కలగాలిచేత గొప్పమ్రాఁకులు పెల్లగిలి యతనిపాదములవెంబడి సుడిగొనిపోఁగా గరుత్మంతుఁడు పక్షియగుటంజేసి గూఁటినిమిత్తమై కాళ్లనిఱికికొనిపోవు సన్నకట్టెయలవలెఁగన్పట్టెననుట.) ఘన = గొప్పలైన, గుహా = గుహలయందు, ఘటిత = చేర్పఁబడిన, ఝూంకరణ = ఝూంకారముచేత, లోక = లోకములకు, ఏక = ముఖ్యముగా, ద్విదుందుభీకృత = రెండుభేరులుగాఁజేయంబడిన, మేరుమందరములు = మేరుమందరపర్వతములుగలవియును, (అనఁగా ఱెక్కలవాయువులు పర్వతగుహలలోఁ జొచ్చఁగా నప్పు

డాపర్వతములు మూరుమెురయ లోకములకెల్ల వినునట్లు శబ్దించు రెండుమందుభులో యని తోఁచుచున్నవనుట.) చటుల = చంచలమగు, ఝంపా = సుడియుటయొక్క, తరః = వేగముచేతను, స్వ = తమయొక్క, నగరీ = పట్టణములనుండి, విపరీత = వ్యత్యస్తమగునట్లు, పాతిత = త్రోయఁబడిన, ఆశాకోణ = దిక్కోణములయొక్క, పరిబృఢములు = ప్రభువులుగలవియు, (గాడ్పులు వేగముగావిసరుటచేతను దిక్కులయొక్కయు మూలలయొక్కయుఁ బాలకులు తమతమపట్టణములయందు నిలుచుటకు వలనుగాక త్రోపుపడి మఱియొకదిక్కునకు వేఱువేఱఁబఱచిరనుట.) ప్రబలతర = మిక్కిలి ప్రబలములగు, బాడబీకృత = బడబాగ్నులుగాఁజేయబడిన, ఇరమ్మదములు = మెఱుపులుగలవియు,(మేఘములతోడ మెఱుపులను మింటనుండి సముద్రములలోనఁ గూలఁద్రోయుననుట.) భాస్వర = ప్రజ్వలించుచున్న, ఇరమ్మదీకృత=మెఱుపులుగాఁజేయఁబడిన, బాడబములు = బడబాగ్నులుగలవియు, (సముద్రములయందలి బడబాగ్నులను మింటికెగయఁజిమ్ముననుట.) ఇట్టివైన, పతగసమ్రాట్—పతగ=పక్షులకు, సమ్రాట్ = ప్రభువగుగరుత్మంతునియొక్క, పతత్ర = ఱెక్కలవలని, ప్రభంజనములు = వాయువులు, వృజిన = పాపములనియెడి, తూల = దూదిపింజెలయొక్క, ఓఘములన్ = గుంపులను, తూలన్ = తూలిపోవునట్లు, విసరుఁగాత = వీచుఁగావుతన్. (అట్టి మహాబలముగల గరుత్మంతుని ఱెక్కలవలని గాడ్పులు నాపాపములనియెడు దూదిపింజెలను జెదరిపోవునట్లు వీచుఁగాక యని గ్రంథకర్త ప్రార్థన సేయుచున్నాఁడు).

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గను బొమ్మనె కొంచి యజాండ భాండము
ల్వానను మీఁదఁ బోవనడవ న్గొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానుచలత్వనిష్ఠలె సమస్త జగంబుల జాడ్యచేతన
ల్గా నుతికెక్కు సైన్యపతి కాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. ౪.

టీక. ముకుందునాజ్ఞన్ = నారాయణునియాజ్ఞను, కనుబొమ్మనె = భ్రూసంజ్ఞచేతనే, కొంచి = గ్రహించి, పూని = ప్రయత్నపడి, అజాండభాండముల్—అజాండ= బ్రహ్మాండములనియెడు, భాండముల్ = కుండలను, వానను = రూపుగలవిగాఁజేయుట కొఱకును, మీఁదన్ = ప్రళయమందు, పోవనడవన్ = పోవునట్లడచుటకొఱకును, తన్నున్ = తన్ను, (అనఁగా వేత్రముననుట.) కొనెనన్ = గ్రహియించెననఁగా, అగ్రనిశ్చలత్వానుచలత్వనిష్ఠలె—అగ్ర = తనచివరయొక్క, నిశ్చలత్వ = కదలకుండుటయొక్కయు, అనుచలత్వ = కదలుటయొక్కయు, నిష్ఠలె = నియమములే, సమస్తజగంబుల = ఎల్లజగత్తులయొక్క, జాడ్యచేతనల్—జాడ్య=లయమొందుటయు, చేతనల్ = తెలివొందుటయును, కాన్=కాఁగా, నుతికెక్కు = స్తుతింపఁబడుచున్న, సైన్యపతి = సేనానాయకునియొక్క, (అనఁగా విష్వక్సేనునియొక్క) కాంచనవేత్రమున్ = బంగారుబెత్తమును, ఆశ్రయించెదన్ = భజించెదను.

తా. విష్వక్సేనుఁడు భగవత్కార్య ధూర్వహుఁడు గనుక భగవదభిప్రాయానుగుణముగ లీలావిభూతి యగు ప్రపంచమునకు స్థితిసంహారములఁ గావింపఁ బూనఁగాఁ గులాలదండము ఘటాదులకుఁ గారణమైనట్లే విష్వక్సేనుని వేత్రము బ్రహ్మాండములకుఁ గారణమైనదనియు నా వేత్రాగ్రహము గదలనిపుడు లోకవ్యాపారము లేదనియుఁ గదలినప్పుడు లోకవ్యాపారము గలదనియును భావము.

మ. హరి పూరింపఁ దదాస్య మారుత సుగంధాకృష్టమై నాభిపం
కరుహక్రోడమిళిందబృంద మెదు రెక్కుం దుష్క్రియాపంక సం
కర దైత్యాసు పరంపరం గముచు రేఖం బొల్చు రాకా నిశా
కర గౌర ద్యుతి పాంచజన్య మొసఁగుం గళ్యాణ సాకల్యమున్. ౫.

టీక. హరి = నారాయణుఁడు, పూరింపన్ = ఒత్తఁగాన్, తదాస్యమారుతసుగంధాకృష్టమై—తత్ = ఆహరియొక్క, ఆస్య = ముఖమందలి, మారుత = వాయువుయొక్క, సుగంధ = మంచిపరిమళముచేతను, ఆకృష్టమై = ఆకర్షింపఁబడినదై, నాభిపంకరుహక్రోడమిళిందబృందము—నాభి = బొక్కిటియందలి, పంకరుహ=కమలముయొక్క, క్రోడ = మధ్యమందలి, (నవాక్రోడం భుజాంతరమనియున్నను లక్షణచేత నిచట క్రోడశబ్దమునకు మధ్యప్రదేశమర్థము.) మిళింద = తుమ్మెదలయొక్క, బృందము = సమూహము, ఎదురెక్కున్ = ముఖమారుతమునకెదుఱురాఁగా, దుష్క్రియాపంకసంకరదైత్యాసుపరంపరన్—దుష్క్రియా = దుష్కార్యములవలని, పంక= పాపములతోడ, సంకర = కూడుకొన్న, దైత్య = రాక్షసులయొక్క, అసు = ప్రాణములయొక్క, పరంపరన్ = పఙ్క్తిని, కముచు = ఆకర్షించెడు, రేఖన్ = రీతిచేతను, పొల్చు = ఒప్పుచున్న, రాకానిశాకరగౌరద్యుతి—రాకా = నిండుపున్నమనాఁటి, నిశాకర = చందురునివలెను, గౌర=ధవళమగు, ద్యుతి = కాంతిగల, పాంచజన్యము = హరిశంఖము, కల్యాణసాకల్యమున్—కల్యాణ = మంగళములయొక్క, సాకల్యమున్ = సమృద్ధిని, ఒసఁగున్ = ఇచ్చును.

తా. శ్రీపతి పాంచజన్యమును బూరించునప్పు డాహరి ముఖవాయువు దివ్య సుగంధము గలిగి వాసించుటవలన నాభికమలమందున్న తుమ్మెదల గుంపచ్చోటు వదలి యక్కమలవాసనకంటె మిగుల సొగయఁజేయు మొగము తావికెగయుచున్నప్పుడు శత్రుజనంబుల హృదయ విదారణంబగు నాదంబునకుం బాదగు శంఖంబు దుష్టులగు రక్కసుల మలీమసంబులగు నసువులఁ బీల్చుచున్నదో యన్నట్లుండె నని భావము.

మ. ప్రతతోర్ధ్వాధరభాగ పీఠ యుగళీ భాస్వ త్త్సరు స్తంభ సం
స్థితిఁ దీంద్రించెడు జాళువా మొసలివా దీప్తార్చిగా కజ్జలా
న్వితధూమాసిత రేఖ పైయలుగుగా విజ్ఞాన దీపాంకురా
కృతి నందం బగు నందకంబఘ లతాశ్రేణిచ్ఛిదం జేయుతన్. ౬.

టీక. ప్రతత = విస్తీర్ణములగు, ఊర్ధ్వాధరభాగ=మీఁదిక్రిందిప్రదేశములయందలి, పీఠ = పీఠములయొక్క, యుగళీ = ద్వంద్వమునందు, భాస్వత్ = ప్రకాశించెడి, త్సరు = పిడికిటిపట్టనియెడు, స్తంభ = కంబమందు, సంస్థితిన్ = ఉనికిచేతను, తీంద్రించెడు = వెలుంగుచున్న, జాళువా = స్వర్ణమయమైన, మొసలివా = మకరవక్త్రమను, ఖడ్గాంగవిశేషము. దీప్తార్చిగా—దీప్త = ప్రజ్వరిల్లుచున్న, అర్చిగా = జ్వాలగాఁగా (అర్చిర్హేతిశ్శిఖా స్త్రియా మని యమరము.) పైయలుగు = మొన, కజ్జలాన్వితధూమాసితరేఖగా—కజ్జల = కాటుకతోడను, అన్విత = కూడికొనిన, ధూమ = పొగయొక్క, అసిత = నల్లనైన, రేఖగా = గీటుగాఁగా, (ఇచ్చటనర్థక్రమంబున నన్వయము.) విజ్ఞానదీపాంకురాకృతిన్—విజ్ఞానదీప = జ్ఞానదీపముయొక్క, అంకుర = మొలకయొక్క, ఆకృతిన్ = ఆకారములచేతను, అందంబగు = సుందరమైన, నందకంబు = విష్ణుఖడ్గము, అఘలతాశ్రేణిచ్ఛిదన్—అఘ = పాపములనియెడు, లతా = తీఁగలయొక్క, శ్రేణి = పఙ్క్తులయొక్క, ఛిదన్ = ఛేదనమును, చేయుతన్=చేయుఁగాత.

తా. నందక మను విజ్ఞానదీపమునకుఁ బరుజు దీపస్తంభమనియును, బంగారుమొసలివాయి దీపకళిక యనియును, నలుగుదీపపుఁ గొడి యనియును భావము.

ఉ. యాదవ సార్వభౌమ భయదాయత బాహునియుక్తిఁ జేసి యం
దే దనుజేంద్ర సాళ్వపుర హేమమణీవరణంబు సంగతం
బై దివి నాత్మ కంకణములం దొక కంకణమయ్యె నట్టి కా
మోదకి మోదకీలిత సముజ్జ్వల కల్పకమాల్యఁ గొల్చెదన్. ౭.

టీక. యాదవ = యదువంశజులకు, సార్వభౌమ = రాజైనకృష్ణునియొక్క, భయద = భయంకరమైన, ఆయత = పొడవైన, బాహు = భుజముయొక్క, నియుక్తిఁజేసి = పనుచుటచేత, (బాహువుచేఁ బ్రయోగింపబడుటవలన నని యర్థము.) ఎందేని = ఏయాకాశమందు సంచరించుచున్నగదయందు, (ఇచట నపిశబ్దార్థకంబగు నేనిశబ్దము వికారమునకు వైకల్పికలోపంబనియెఱుంగునది.) దనుజేంద్ర = రాక్షసవరుండైన, సాళ్వ = సాళ్వుఁడనువానియొక్క, పుర = పట్టణముయొక్క, హేమ = స్వర్ణమయమును, మణీ = రత్నమయమునగు, వరణంబు = కోట, (ప్రాకారోవరణస్సాలయని యమరము.) సంగతంబై = కలిసికొన్నదై, దివిన్ = అంతరిక్షమందు, ఆత్మకంకణములందున్—ఆత్మ = తనయొక్క, కంకణములందు = వలయములయందు, ఒక కంకణమయ్యెన్=కంకణమాయెనో, మోదకీలితసముజ్జ్వలకల్పకమాల్యన్—మోద= సంతోషముచేతను, కీలిత = కూర్పఁబడిన, సముజ్జ్వల = ప్రకాశించెడు, కల్పక = కల్పవృక్షములయొక్క, మాల్యన్ = దండలుగల, అట్టికౌమోదకిన్ =అట్టివిష్ణుగదను, కొల్చెదన్ = భజించెదను.

తా. అనఁగాఁ దొలుత సాల్వుఁడను రక్కసుఁడు కామగమనమైన తన పట్టణముతోఁ గూడ మధురానగరమందు వ్రాలి ప్రజాహింసగావింతునని రాఁగాఁ గృష్ణుఁడు కౌమోదకి యను తనగదనాపట్టణముపైఁ బ్రయోగింపఁగాఁ గనకరత్నమయమైన యా నగరికోట యాకౌమోదకియందుఁదొడిగిన కంకణములలోఁ దానువొక కంకణమైకనుపట్టెఁగాని బాధకము కాదాయెను. గావున సర్వశత్రునిరాసకంబగు నాకౌమోదకి మదీయశత్రునిరాసమునుం గావింపఁ గలదని యభిప్రాయము.

చ. పిడికెడు కౌనుఁ గొప్పుఁ గని పేర్మిఁ ద్రివక్ర సమాంగి జేసితేఁ
బిడికెడు కౌనుఁ గొప్పుఁబయిఁ బెచ్చు గుణంబును గంటి నంచు నే
ర్పడఁక నిజత్రివక్రతయుఁ బాపఁగ మ్రొక్కెడునా సుమాలిపైఁ
జడిగొన నమ్ములీను హరి శార్ఙ్గ ధనుర్లత గాచుఁ గావుతన్. ౮.

టీక. పిడికెడుకౌనున్—పిడికెడు = పిడికిటిలోనడఁగెడు, కౌనున్=నడుమును, కొప్పున్ = ధమ్మిల్లమును, కని = చూచి, పేర్మిన్=పేర్మిమిడిచేతను, త్రివక్రన్= కుబ్జను, సమాంగిన్ = చక్కనిదానిఁగా, చేసితి = చేసితివి. ఏన్ = నేను, పిడికెడు కౌను = పిడికిటికడఁకువయగు లస్తకమును, కొప్పు = ధనురగ్రమును, పయిఁబెచ్చు= అధికతరమగు, గుణంబును=అల్లెత్రాటిని, (శబ్దచ్ఛలమునలనమంచిగుణమనియులభించుచున్నది.) కంటినంచు = పొందితిననుచు, ఏర్పడఁగ = స్ఫుటమగునట్లు, నిజ = తనయొక్క, త్రివక్రతయున్ = మూఁడువంకరలుగలుగుటను, పాపఁగన్ = పోఁగొట్టుటకొఱస, మ్రొక్కెడునాన్ = మ్రొక్కుచున్నదియోయనఁగాన్, సుమాలిపై = సుమాలియనురాక్షసునిమీఁద, జడిగొనన్ = సంతతధారగావర్షించునట్లు, అమ్ములీను = బాణములనీనెడు, హరిశార్ఙ్గధనుర్లత—హరి = నారాయణునియొక్క, శార్ఙ్గ=శార్ఙ్గమను పేరుగల, ధనుర్లత = తీఁగవంటివిల్లు, కాఁచుగావుతన్ = రక్షించుగాత.

తా. శ్రీపతి సుమాలి యను నాదిమరాక్షసునితో యుద్ధము సేయునప్పుడు శార్ఙ్గకోదండముయొక్క రెండుకొనలు నొకచోటికిఁ జేరునట్లు నారి కదియందివ్వఁగాఁ గృష్ణావతారమందుఁ గుబ్జనుజూచి దీనికిఁ బిడికెడుకౌను గొప్పు నున్న దని దానిఁ జక్కని

దానింజేసితివి నాకుఁ బిడికెడు కాను గొప్పను విశేషించి గుణమున్నది కాఁబట్టి న న్నును జక్కని దానిం జేసి రక్షింపు మని శరప్రయోగ సమయమందు నమ్రమై యావిల్లు ప్రమొక్కుచున్నదన్నట్లుండె నని తాత్పర్యము.

చ. అడరు గళాస్రధారలు మహాముఖ వాంత సుధాంబుధారలు
న్నొడవగు వహ్నికీలములు పొంగునుగాఁ బెఱ దైత్యకోటికి
న్బెడిదపుఁ గిన్కతో నెసరు వెట్టిన పెద్ద పనంటి వోలె నె
క్కుడు వెస రాహు మస్తకము గొన్న సుదర్శన దేవుఁ గొల్చెదన్. ౯.

టీక. అడరు = ప్రస్ఫుటమగుచున్న, గళ = కంఠముయొక్క, అస్రధారలు = రక్తధారలు, మహాముఖ = వెడదనోరివలన, వాంత = వెడలఁగ్రక్కఁబడిన, సుధాంబుధారలున్ = అమృతోదకధారలును, పొడవగు = దీర్ఘములగు, వహ్నికీలములు = అగ్నిజ్వాలలు, పొంగునుగాన్ = ఎసటిపొంగునుగాఁగా, పెఱ=ఇతరమయిన, దైత్యకోటికిన్ = రాక్షససమూహమునకు, బెడిదపుఁగిన్కతోన్ = తీక్ష్ణకోపముతో, ఎసరువెట్టినపెద్దపనంటివోలెన్ = ఎసరెక్కించిన పెద్దకుండవలె, ఎక్కుడువెస = అధికవేగముచేతను, రాహుమస్తకమున్ = రాహువనురాక్షసునిశిరమును, కొన్న = గ్రహించిన, సుదర్శనదేవున్ = విష్ణుచక్రమనుదేవుని, కొల్చెదన్ = సేవించెదన్.

తా. తొల్లి రాహు వను రాక్షసుఁడు మాయచేత దేవతావేషధారియై యమృతము గుడుచునప్పుడు విష్ణుదేవుండెఱింగి తన సుదర్శనముచే వానిశిరంబుఁద్రుంచినప్పుడు కంఠమునుండి వెడలెడు రక్తధారలడుగునమండెడుమంటలు గాను నమృతమును ద్రింగకమును పే తునిసెను గావున నాయమృతము మఱల నోటఁ గ్రక్కుచుండ నదియె కుండపయి పొంగు గాఁగానంబడుచుండెను గాన నప్పుడాశిరస్సు ప్రొయ్యిమీఁద నెసరుపెట్టిన పెద్ద పంటివలెనుండె నని భావము.

మ. అల పన్నిద్దఱు సూరులందును సముద్యల్లీలఁ గాపున్న వె
గ్గలపుం దాపముఁ బాపనా నిజమనఃకంజాతసంజాతపు
ష్కలమాధ్వీకఝరిన్మురారి సొగియంగాఁ జొక్కి ధన్యాత్ములౌ
నిల పన్నిద్దఱుసూరులం దలఁతు మోక్షేచ్ఛామతిం దివ్యులన్. ౧౦.

టీక. అలపన్నిద్దఱుసూరులందును = ఆ ప్రసిద్ధులగు ద్వాదశాదిత్యులయందును, (సూర్యమండలము నారాయణస్థానమని శ్రుతిప్రసిద్ధము.) సముద్యల్లీలన్ = ఒప్పుచున్న విలాసముచేతను, కాపున్నవెగ్గలపుందాపమున్ = నివసించుటచేనైనయధికతాపమును, పాపనాన్ = పోఁగొట్టుటకొఱకనునట్లుగా, నిజ = స్వకీయములగు, మనః = మనస్సులనియెడు, కంజాత=కమలములయందు, సంజాత = పుట్టినట్టియు, పుష్కల=సమృద్ధమగు, మాధ్వీక = మకరందముయొక్క, ఝరిన్ = ప్రవాహముచేతను, మురారి = హరి, సొగియంగాన్ = సుఖింపఁగా, చొక్కి = ఆనందించి, ధన్యాత్ములౌ = కృతార్థులయిన, ఇలపన్నిద్దఱుసూరులన్ = భూమియందలి పన్నిద్దరైన యాళువారులను, దివ్యులన్ = దేవతామూర్తులగువారిని, మోక్షేచ్ఛామతిన్ = మోక్షాభిలాషముగలమనస్సుచేతను, తలఁతున్ = సంస్మరించెదన్.

తా. నారాయణుఁడు సూర్యమండలమధ్యవర్తియగుటం జేసి యాసూర్యసంబంధమగు తాపమును బోఁగొట్టుకొనుటకై భూమియందుఁ బన్నిద్దఱాళువారులై యవతరించిన మహాత్ముల మనఃపద్మములయందుఁ జేరి వసించి సుఖించె ననియును, పన్నిర్వురాళువారలు ద్వాదశాదిత్యులకంటెఁ బరిశుద్ధులయి తమ యంతరంగములయందు నారాయణు నిలుపుకొని యాస్వామి శరీరతాపము నడంచి సుఖపఱిచి తా మానందించువా రనియును భావము. ఫలోత్ప్రేక్ష.

వ. అని యిష్ట దేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసి మున్నె కళింగదేశ విజిగీషా మనీషం దండెత్తి పోయి విజయవాటిం గొన్ని వాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళనికేతనుండగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపం బోయి హరివాస రోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రి చతుర్థ యామంబున. ౧౧.

టీక. అని = ఇట్లుప్రియదేవతాప్రార్థనముఁజేసి, మున్నె = పూర్వమే, కళింగదేశ = కళింగమనుదేశముయొక్క, విజిగీషా = విజయముఁజేయవలయుననునిచ్ఛగల, మనీషన్ = బుద్ధిచేతను, దండెత్తిపోయి = దండయాత్రవెడలి, విజయవాటిన్ = బెజవాడయందు, కొన్నివాసరంబులుండి = కతిపయదినంబులునివసించి, శ్రీకాకుళనికేతనుండగు = శ్రీకాకుళమనియెడుపుణ్యక్షేత్రము గృహముగాఁగల, ఆంధ్రమధుమథనుని = తెలుఁగువల్లభరాయఁడను పేరుగల హరిని, సేవింపఁబోయి = భజింపనేగి, హరివాసరోపవాసంబు = ఏకాదశీవ్రతోపవాసము, అచ్చటన్ = ఆశ్రీకాకుళమందు, కావింపన్ = చేయఁగా, అప్పుణ్యరాత్రిచతుర్థయామంబున = ఆపుణ్యరాత్రియొక్క నాలుగవజామునందు.

తా. సులభము.

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలు సేయఁగఁజాలు మెఱుఁగుఁ జామన చాయ మేనితోడ
నరవిందముల కచ్చు లడఁగించు జిగి హెచ్చు నాయతంబగు కన్నుదోయితోడఁ
బులుఁగురాయని చట్టుపల పన్నె నొఱఁబట్టు హొంబట్టు జిలుఁగు రంటెంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు నొఱపు విడంబంబు దొరలంగ నాడు కౌస్తుభము తోడ

దమ్మి కేలుండఁ జెఱ కేల దండ యిచ్చు, లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమి తోడఁ
దొల్కుదయఁ దెల్పు చిఱునవ్వుతోడఁ గలఁ దదంధ్ర జలజాక్షుఁ డిట్లనియానతిచ్చె.

టీక. నీలమేఘము డాలు = నల్లని మేఘములకాంతిని, డీలుసేయఁగన్ = బల హీనముఁ జేయుటకు, చాలు = సమర్థమగు, మెఱుఁగుఁజామనచాయ = నిద్ధమైనిగనిగ లాడుచామనచాయగల, మేనితోడ = శరీరముతోడను, అరవిందముల = తామరపు వ్వులయొక్క, కచ్చులు = గర్వములను, అడఁగించు = తక్కువసేయు, జిగిన్ = కాం తిచేతను, హెచ్చు = అతిశయించుచున్న, ఆయతంబగు = నిడువాలికయగు, కన్ను దోయితోడ = నయనయుగళముతోడను, పులుఁగురాయనిచట్టుపలవన్నెన్ = పక్షీం ద్రుఁడనుగరుత్మంతునియొక్క లవర్ణమును, ఒఱఁబట్టు = ఒఱియకఁజేసెడు, హొంబట్టు = బంగారుపట్టుగలిగిన, జిలుఁగు = సన్నపునేతగల, రెంటెంబుతోడ = వస్త్రముతో డను, ఉదయార్కబింబంబు = బాలసూర్యబింబముయొక్క, ఒఱపు = ఒప్పిదము యొక్క, విడంబంబు = సామ్యమును, తొరలంగనాడు = తూలనాడెడు, కౌస్తుభము తోడ = కౌస్తుభమనియెడురత్నముతోడను, తమ్మికేలుండన్ = పద్మముఁబట్టినహస్తము టుంటఁగా, పెఱకేల = ఇతరహస్తముచేతను, దండయిచ్చు = కైదండయిచ్చెడు, లేము లుడిపెడు = దారిద్ర్యధ్వంసకమగు, లేఁజూపు = లేఁతచూపుగల, లేమతోడ = తరు ణియగులక్ష్మీదేవితోడను, తొల్కు = తరంగితమగు, దయన్ = కృపను, తెలుపు = ఎఱిగించెడు, చిఱునవ్వుతోడ = మందస్మితముతోడను, కలన్ = స్వప్నమందు, త దంధ్రజలజాక్షుఁడు = అల్ల తెలుఁగువల్లభరాయఁడు, ఇట్లని = వక్ష్యమాణక్రమముగా, ఆనతిచ్చె = సెలవొసంగెన్.

తా. గ్రంథకర్త నిద్రించుచుండఁగా స్వప్నమందు నల్లని శరీరచ్ఛాయ గలిగి, తామర రేకులఁ దిరస్కరించెడు కన్నులుఁ గలిగి, యురంబునం గౌస్తుభ మాణిక్యంబు గలిగి, తనపార్శ్వ మందు నిలిచి లక్ష్మీదేవి యొక చేతఁ గమలంబును, రెండవ చేతఁ దన హస్తంబునుం గీలించి యుండఁ జిఱు నగవుల యందేతనసం గల దయ దెలియు చుండ నా యాంధ్ర వల్లభస్వామి కనుపడి పలికె నని భావము.

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతి పెం పెక్క రసి కు లౌ నన మదాలస చరిత్ర
భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధి గాఁగఁ జె ప్పితివి సత్యావధూ ప్రీణనంబు
శ్రుతి పురా ణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకల కథా సార సంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తి నైపుణీ జ్ఞాన చింతామణికృతి
మఱియు రసమంజరీ ముఖ్య మధుర కావ్య, రచన మెప్పించి కొంటి గీర్వాణ భాష



నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ. ౧౩.

టీక. ఉత్ప్రేక్షోపమలన్ = ఉత్ప్రేక్షాలంకారముచేత నుపమాలంకారముచేతను, జాతి = స్వభావోక్తిచేతను, పెంపెక్కన్ = అతిశయించునట్లు, రసికులు = రస జ్ఞులు, ఔనన = ఒప్పుకొనునట్లుగా, మదాలసచరిత్రన్ = మదాలసచరిత్రయనుప్రబం ధమును, పలికితివి = రచించితివనుట. భావ = అభిప్రాయమునకును, ధ్వని = ధ్వను లకును, వ్యంగ్య = వ్యంజనావృత్తికిని, సేవధి గాఁగ = నిక్షేపముగాను, సత్యావధూప్రీ ణనంబు = సత్యభామాపరిణయమనుప్రబంధమును, చెప్పితివి = వచించితివి. శ్రుతి = వే దములు, పురాణ = పురాణములును, ఉపసంహితలు. (పాంచరాత్రాగమానులో విష్వక్సేనసంహితమొదలగువానిననుట). ఏర్చి = శోధించి, సకలకథాసంగ్రహంబు = సకలకథాసారసంగ్రహమును గ్రంథమును, కూర్చితివి = అనుకూలపఱిచితివి. శ్రోత్ర = విని యెడువారియొక్క, అఘ = పాపములయొక్క, ఛటలు = సమూహములు, వి చ్చుగ = విచ్చిపోవునట్లు, సూక్తినైపుణీ = భాషాచాతుర్యముచేత, జ్ఞానచింతామణి కృతి = జ్ఞానచింతామణియనియెడుప్రబంధమును, రచించితివి = చేసితివి. మఱియున్ = ఇంకను, రసమంజరి = రసమంజరియనుగ్రంథము, ముఖ్య = మొదలగు, మధుర = మనోహరములగు, కావ్య = కావ్యములయొక్క, రచనన్ = కూర్పుటచేతను, గీర్వాణ భాషన్ = సంస్కృతభాషయందు, మెప్పించుకొంటివి = మెప్పునడసితివి. ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె = తెనుంగుబాస నీకుసాధింపరానియదియే, అందున్ = ఆయాంధ్రభాష యందును, మాకుఁబ్రియముగాఁగన్ = మాకానందమగునట్లు, ఇఁకనొకకృతివినిర్మిం పుము = ఇంకనొక్కగ్రంథమురచింపుము.

తా. ఎల్లభాషలకును దల్లి యగు సంస్కృతభాషయందు మదాలస చరిత్ర, సత్య భామాపరిణయము, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణికృతియును, రసమం జరి మొదలగు శృంగార కావ్యములు రచించిన నీకు నాంధ్రభాష యసాధ్యము కాదు గావున నా యాంధ్రభాషయందును మాకుఁ బ్రియమగున ట్లొక్క ప్రబంధంబు రచి యింపు మని తెలుఁగు వల్లభరాయఁడు పలికె నని భావము.

ఉ. ఎన్నిన్ఁ గూర్తు నన్న విను మేమును దాల్చిన మాల్య మిచ్చు న
ప్పిన్నది రంగమం దయిన పెండిలి సెప్పుము మున్న గొంటి మే
వన్నసదండ యొక్క మగవాఁ డిడ నేను దెలుంగురాయఁడ
న్గన్నడరాయ యక్కొదువఁ గప్పు ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథన్. ౧౪.

టీక. ఎన్నినన్ = ఏనిన్ను, కూర్తునన్నన్ = కూర్తునంటివేని, వినుము. ఏన్ =

నేను, మును = తొల్త, తాల్చిన = ధరించిన, మాల్యమిచ్చు = దండను సమర్పించిన, అ ప్పిన్నది = అచిన్నది, (చూడికుడుత్తనాంచారనుట). రంగమందు = శ్రీరంగమందు, అయిన = చేసికొనిన, పెండిలి = వివాహమును, చెప్పుము = రచింపుము. మున్ను = పూర్వమందు, ననదండ = పుష్పమాలికను, ఒక్కమగవాఁడిడన్ = ఒక్కపురుషుఁడీఁగా, ఏవన్ = అసహ్యతచేతను, కొంటిమి = గ్రహించితిమి. నేను దెలుంగురాయఁడన్ = నేను దెలుఁగువల్లభరాయఁడను. కన్నడరాయ = ఓకర్ణాటరాజా, ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథన్ — ప్రియా = ప్రియురాలిచేతను, పరిభుక్త = లెస్సయనుభవింపఁబడిన మాల్యమును, భాక్ = పొందిన రంగమన్నారుస్వామియొక్క, కథన్ = కథచేతను, అకొ్కమున్ = అట్టితక్కువను, కప్పుము = ఆచ్ఛాదింపుము.

తా. శ్రీరంగనాయకా ద్యర్చావతారములలో నే యర్చావతారము వహించిన నిన్ను నా గ్రంథమునందుఁ గూర్తు నంటివేని వినుము. నేనును పూలదండలను దొలుతఁ దానే ధరించి పిమ్మట యవి నాకు సమర్పించిన చిన్నది యగు చూడికుడుత్తనాంచారని యెడు పొలఁతియు శ్రీరంగమందుఁ బెండ్లాడిన కథను జెప్పుమనియును, పూర్వము కృష్ణావతారమందు నొకపురుషుఁ డగు మాలాకారుఁ డొసంగిన పుష్పమాలికను మే మిష్టము లేక గ్రహించియున్నాము గావున నట్టి కొఱంత దీఱునట్లు ప్రియురాలు మున్న దానను భవించి పిదప నొసంగఁగాఁ బ్రీతిచేత గ్రహించి యా దండను బూనుకొన్నవాఁ డగు రంగమన్నారుల కథఁ జెప్పుమనియును, దానివలనఁగాని పురుషదత్త మాల్యధారణమను పొచ్చెము వదలదనియును భావము. మతాంతరమందు మగవాఁడన్నయెడ విష్ణుచిత్తుండని యన్వయించి తత్సమర్పిత మాల్య మిష్టములేక గ్రహింపఁబడినట్లును, అకొ్కఱంతను ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథచేత నాచ్ఛాదింపుమనిన ట్లూహించిన విధంబునం గానఁబడుచున్నది.

ఆ. తెలుఁగ దేల నన్న దేశంబు దెలుఁ గేను
తెలుఁగు వల్లభుండఁ దెలుఁ గొకండ
యెల్ల నృపులు గొలువ నెఱుఁగ వే బాసాడి
దేశ భాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స. ౧౫.

టీక. తెలుఁగదేలనన్న = తెనుఁగుకావ్యమేలనంటివేని, దేశంబు = తెలుఁగు, ఏను = నేను, తెలుఁగువల్లభుండను = తెలుఁగురాయఁడను, తెలుఁగొక్కటియే, (అనఁగా నది వింతగాదనుట). ఎల్లనృపులుగొలువన్ = సకలరాజన్యులు సేవింపఁగా, బాసాడి = నీవు సంభాషించి, యెఱుఁగవే = కావ్యార్థమునలన సకలదేశభాషల నెఱుఁగుదువనుట. దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

తా. సులభము.



కం. అంకిత మా యన నీ కల, వేంకటపతి యిష్ట మైన వేల్పగుటఁ దదీ
యాంకితము చేయు మొకొ్కక, సంకేతము గాక తఁడ రసన్నేఁ గానే. ౧౬.

టీక. అంకితమాయనన్ = ఎవ్వరిపేర నంకితమొనర్తునంటివేని, నీకున్, అలవేంకటపతి = ఆవేంకటరమణుఁడు, ఇష్టమైనవేల్పగుటన్ = ఇష్టదేవతగావున, తదీయాంకితము = ఆవేంకటరమణసంబంధియగు నంకితమే, చేయుము = ఒసర్పుము. (అట్లు చేసిన నీకేమిలాభమని శంకింపఁగా నాశంకను బరిహరించుచున్నాఁడు). ఒకొ్కకసంకేతము కార = ప్రత్యేకనామభేదమే కాక, రసన్ = భూమియందు, అతఁడు = ఆవేంకటేశ్వరుఁడే, నేఁగానే = నేనుగా నాయనుట.

తా. సులభము.

తే. పాత్ర మిటు సేయ నీ కుత్తరోత్త రాభి
వృద్ధి యని పోవ మేల్కని వెఱగు తోడి
భక్తిఁ దద్గృహ గోపుర ప్రణతిఁ జేసి
వేఁగుటయుఁ గల్యకరణీయ విధులు దీర్చి. ౧౭.

టీక. పాత్రము = పుస్తకము, (ప్రబంధమనుట). ఇటు = ఉక్తక్రమముగా, చేయన్ — చేయఁగా, నీకుత్తరోత్తరాభివృద్ధి = నీకొకనాటికంటె నొకనాటికభివృద్ధి, అని = అగునని, పోవన్ = వేంచేయఁగా, మేల్కని = నేను నిదుర లేచి, వెఱగుతోడి = ఆశ్చర్యముతోఁగూడిన, భక్తిన్ = భక్తిచేతను, తద్గృహగోపురప్రణతిన్ = ఆయాంధ్రనాయకస్వామియొక్క యాలయగోపురప్రణామమాచరించి, వేఁగుటయున్ = ప్రభాతముగాఁగానే, కల్య = ప్రత్యూషకాలమందు, కరణీయ = చేయఁదగిన, విధులు = సంధ్యావందనాదివిధులను, తీర్చి = నెరవేర్చికొని.

తా. సులభము.

వ. నిండోలగం బుండి దండనాథ సామంత సందోహంబులం బెంధల కడన మందిరంబుల కనిపి వివిధ వేదాగమ విమలగు విద్వజ్జనంబులఁ గాన్పించికొని నమస్కరించి యా శుభ స్వప్నంబు వినిపించిన హర్షించి వారు సవిస్మయ స్వాంతు లయి దేవా దేవ దేవుండు విజయంబుఁ జేసిన యా స్వప్నం బనేక శోభన పరంపరలం దెలుపుచున్నయది యెట్లనినఁ బ్రథమము పృద్మేక్షణ స్వప్న సాక్షాత్కారం బితోధికభక్తియు, నతండు ప్రబంధ నిబంధనంబుఁ గావింపు మనుట యితోధికాగాధ సారస్వతోద్బోధనంబును, నతని దేవీ సమాగమం బితోధికోఖండభాండాగారసమృద్ధియు, నతని యాసతి చేతి విశద శతచ్ఛదం బితో

ధికా ద్వితీయ సితచ్ఛత్రతయు, నతం డశేష నృప సేవం దత్తద్భాష లెఱుంగ
వే యనుట యితోధిక సమస్త సామంత సమాజ సమాకర్షణంబును, ప్రియోప
భోగ పరిశిష్ట భోగం బింపనుట యితోధిక బహు ప్రేయసీ ప్రాప్తియు, నీకుఁ
గృతి సెప్పు నుత్తరోత్తరాభివృద్ధి యగు ననుట యితోధికాపత్య పరమాయు
రవాప్తియు నగు నఖర్వ మహిమాతి ధూర్వహుండగు దుర్వసు వంశంబునం
బుట్టినట్టి నీ కిట్టి శోభనంబు లే మద్భుతంబు లవధరింపుము. ౧౭.

టీక. నిండు = పరిపూర్ణమగు, ఓలగంబుండి = సభయందుండి, (ఇచ్చట సప్తమ్యర్థమందుఁ బ్రథమ). దండనాథ = సేనానాయకులయొక్కయు, సామంత = సామంతరాజన్యులయొక్క, సందోహంబులన్ = సమూహములను, పెండలకడన = ప్రేపకడనే, మందిరంబులకనిపి = ఉనికిపట్లకుంజనసెలవొసంగి, వివిధ = పలుదెఱంగులగు, వేద = వేదములను, ఆగమ = పాంచరాత్రాద్యాగమములను, విదులగు=ఎఱింగిన, విద్వజ్జనంబులన్ = విద్వాంసులను, కొన్పించికొని = దర్శనముచేయించుకొని, నమస్కరించి=ప్రమొక్కి, అశుభస్వప్నంబు = తాఁగన్నకలను, వినిపించినన్ = వినఁజెప్పిన, వారు = ఆవిద్వాంసులు, హర్షించి = సంతసిల్లి, సవిస్మయ = ఆశ్చర్యముతోఁగూడిన, స్వాంతులై = చిత్తములుకలవారై, దేవా = ఓరాజా, విద్వద్వాక్యమందురాజసంబోధన. దేవదేవుండు = దేవతలకుదేవుఁడయిన నారాయణుఁడు, విజయంబుఁజేసిన = విచ్చేసిన, ఆస్వప్నంబనేక శోభనపరంపరలందెలుపుచున్నయది = ఆకల పెక్కుశుభపరంపరలకాస్పదంబైయున్నది. ఎట్లనిన, ప్రథమము = మొదట, అప్పద్మేక్షణ = ఆకమలాక్షునియొక్క, స్వప్నసాక్షాత్కారము = స్వప్నప్రత్యక్షదర్శనము, ఇతోధికభక్తియు = ఇంతకంటెనధికభక్తియు, 'దృశ్యతే భగవాన్ యస్య స్వప్నే సర్వ శుభావహః। తస్మిన్నేవ దృఢాభక్తి ర్జాయతే తస్య సంతతమ్॥' (అని స్వప్నమందు భగవత్సాక్షాత్కారము భక్తిసాంతత్యకారకమని ప్రసిద్ధము). అతండు = ఆదేవుఁడు, ప్రబంధ నిబంధనంబున్ = గ్రంథసందర్భమును, కావింపుమనుట = చేయుమనుట. ఇతోధిక = ఇంతకతిశయమగు, అగాధ = గంభీరమగు, సారస్వత = విద్యయొక్క, ఉద్బోధనంబును = జ్ఞానమును, అతనిదేవీసమాగమంబు = ఆవిష్ణుపత్నిరాక, ఇతోధిక = ఇంతకు మిక్కిలియగు, అఖండ = ఎడతెగని, భాండాగార = బొక్కసపుటిండ్లయొక్క, సమృద్ధియు = సంపూర్ణత్వమును, అతని = ఆవిష్ణునియొక్క, ఆసతిచేతి = ఆలక్ష్మిచేతనున్న, విశద శతచ్ఛదంబు:—విశద = శుభ్రమగు, శతచ్ఛదంబు = శతపత్రము, (వశేశయమనుట). ఇతోధిక = ఇంతకంటెనెక్కుడగు, అద్వితీయ = ఏకమైన, సితచ్ఛత్రతయు = శ్వేతఛత్రముగలుగుటయును, అతఁడు = ఆదేవుఁడు, అశేషనృప = సకలరాజులయొక్క, సేనన్ = భజించుటచేతను, తత్తద్భాషలు = ఆయాదేశభాషలను,



ఎఱుంగ వేయనుట = తెలిసికొనవలయునుట. ఇతోధిక = ఇంతకంటెనధికులగు, సమస్త సామంత = ఎల్ల సమానరాజులయొక్క, సమాజ = సమూహమునయొక్క, సమాకర్షణంబును = రాఁబట్టుటయును, ప్రియా = ప్రియురాలియొక్క, ఉపభోగ = అనుభవమునుండి, పరిశిష్ట = శేషించిన (మాల్యమనుట) వస్తువుయొక్క, భోగము = అనుభవము, ఇంపనుట = ఇష్టమనుట. ఇతోధిక = ఇంతకంటెనధికలగు, బహు=పలువురగు, ప్రేయసీ = ప్రియస్త్రీలయొక్క, ప్రాప్తియు = లాభమును, కృతిఁజెప్పనుత్తరోత్తరాభివృద్ధియగుననుట = ప్రబంధ నిర్మాణమును జేసిన నీకు నొకనాఁటికంటె నొకనాఁటికి శ్రేయస్సగుననుట. ఇతోధికాపత్యపరమాయురవాప్తియు = ఇంతకంటె నధికమగు సంతానము సంపూర్ణమగు నాయువు లభించుటయు, అగున్ = కలుగును. అని శోభన పరంపరలఁ దెలుపుచున్నదని పూర్వముతో నన్వయము. అఖర్వ = కుఱుచగాని, 'ఖర్వోహ్రస్వశ్చవామనః,' అని అమరము. మహిమ = మహత్త్వముచేతను, అతిధూర్వహుండగు = మిక్కిలిధురంధరుఁడైన, దుర్వసు = దుర్వసుఁడనుపురుషుని యొక్క, వంశంబునన్ = కులమునందు, పుట్టినట్టి = జనించినయట్టి, నీకున్ = నీకు, ఇట్టిశోభనంబులు = ఏతాదృశశుభంబులు, ఏమద్భుతంబులు = ఏమాశ్చర్యకరములు, (అద్భుతంబులుకావనుట). అవధరింపుము = చిత్తగింపుము.

తా. సులభము.

సీ. కలశ పాథోరాశి గర్భ వీచిమతల్లి కడుపార నెవ్వానిఁ గన్న తల్లి
యనలాక్షు ఘన జటావనవాటి కెవ్వాఁడు వన్నెఁ బెట్టు ననార్తవంపుఁ బువ్వు
సకల దైవత బుభుక్షాస్ఫూర్తి కెవ్వాని పుట్టు కామని లేని మెట్ట పంట
కటికి చీఁకటి దిండి కరముల గిలిగింత నెవ్వాఁడు దొగకన్నె నవ్వఁ జేయు
నతఁడు వొగడొందు మధుకైటభారి మఱఁది
కళల నెలవగు వాఁడు జక్కులకు ఱేఁడు
మిసిమి పరసీమ వలరాజు మేనమామ
వే వెలుంగుల దొర జోఁడు శే వెలుంగు. ౧౮.

టీక. కలశపాథోరాశి=క్షీరసముద్రముయొక్క, (దేవాసురులకు మథించునెడఁ గలశప్రాయమగుటఁ జేసి కలశపాథోరాశి యనఁబడినది). గర్భ = లోపలి, వీచిమతల్లి = తరంగశ్రేష్ఠము, కడుపారన్ = గర్భము పరిపూర్ణ మగునట్లు, ఎవ్వానిన్ = ఏచంద్రుని, కన్నతల్లి=ప్రసవించినజననియో (అనఁగా జంద్రుఁడు క్షీరసముద్రమందుఁ బుట్టిన వాఁడు గనుక నచ్చటి తరంగమునకు మాతృత్వము తోఁచుచున్న దనుట). ఎవ్వాఁడు = ఏచంద్రుఁడు, అనలాక్షు = ఫాలాక్షుఁడగుశివునియొక్క, ఘన=దట్టమైన,

జటా = జడయనెడు, వనవాటికి = వనప్రదేశమునకు, వన్నెచెట్టు = శృంగారించెడు, అనార్తవంపు = ఋతుసంబంధి కాని, పువ్వు = పుష్పమో (అనఁగా శివుఁడు శిరస్సున ధరించినాఁడనుట). ఎవ్వానిపుట్టుక = ఏచంద్రునిజన్మము, సకలదైవత = ఎల్లవేల్పుల యొక్క, బుభుక్షా = ఆఁకటియొక్క, స్ఫూర్తికి = స్ఫురణకు, అదనులేని = ఋతు పిడికాలములేని, మెట్టపంట = దేవమాతృకభూఫలమో, ('ప్రథమాం పిబతే వహ్ని' అను మొదలయిన ప్రమాణము ననుసరించి యనుట). ఎవ్వాఁడు = ఏచంద్రుఁడు, కటికి = కఠినమగు, చీఁకటి = అంధతమసము, తిండి = భక్షణముఁ గాఁగల, కరముల = కిరణములయొక్క, గిలిగింతలన్ = చక్కిలిగింతచేతను, తొగకన్నెన్ = కలువతీఁగయని యెడు కన్యకను, నవ్వన్ = నవ్వునట్లు, చెనకున్ = స్పృశించునో, మధుకైటభారి మఱంది = మధుకైటభులను రాక్షసులకు శత్రువగు విష్ణునకుమఱఁదియు, కళల = షోడశ కళలయొక్క, నెలవగువాఁడు = స్థానమైనవాఁడు, చుక్కలఱేఁడు = నక్షత్రనాథుఁడు, మిసిమిపరసీమ:—మిసిమి = కాంతికి, పరసీమ = ఎక్కుడగు పొలిమేఱయైనవాఁడు, వలరాజు మేనమామ = మన్మథునికి మాతులుఁడగువాఁడు, వేవెలుంగులదొర = సహస్ర కిరణములుగలదొరయగుసూర్యునియొక్క, జోడు = ఉద్దియగువాఁడు, రేవెలుంగు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించెడువాఁడగు, అతఁడు = ఆచంద్రుఁడు, పొగడొందున్ = నుతింపఁబడును.

తా. కృష్ణదేవరాయల వంశంబునకు మూలంబగు చంద్రుఁడు పాలసముద్రంబునం బుట్టినాఁడనియును, శివుని జటాజూట మలంకరించినాఁడనియును, సమస్త దేవతలకు, దున్నక, చల్లక, కోయక, నూర్చక, కాలనిర్ణయములేక, ఆఁకటి కొదిగెడు సుకర మగు నాహారమైన వాఁడనియు, (మహోపకారియనుట). తనకిరణములచేతఁ గలువతీఁగ యను కన్యకను నవ్వఁ జేయు ననుట వలన మహా రసికుఁ డనియును, విష్ణునకు మఱఁది యనుట వలన మిక్కిలి యాభిజాత్యము గల వాఁ డనియును, కళానిధి యనుట వలనఁ గాంతిమంతుఁ డనియును, చుక్కలఱేఁ డనుట వలన రాజ్యపరిపాలన శీలుఁ డని యును, మిసిమిపరసీమ, వలరాజు మేనమామ, యనుట వలన లావణ్య సౌందర్యాది గుణ ములు గల వాఁ డనియును, సూర్యసఖుఁడనుటవలనఁ బ్రతాపగుణము గలవాఁడనియును, రేవెలుంగనుట వలన స్వయంప్రకాశుం డనియును భావము.

తే. ఆ సుధాధామ విభవ మహాంబు రాశి
కుబ్బు మీఱంగ నందనుం డుదయ మయ్యె
వేద వేదాంగ శాస్త్రార్థ విశద వాస
నాత్త ధిషణాధురంధరుం డైన బుధుఁడు. ౨౦.



టీక. ఆ = అల్ల, సుధాధామ = చంద్రునియొక్క, విభవ = సంపదయనెడు, మహాంబురాశికి = మహాసముద్రమునకు, ఉబ్బుమీఱంగ = సంతోషమతిశయించునట్లుగా, నందనుండు = కుమారుఁడగు, వేద = వేదములయొక్కయు, వేదాంగ = వేదముల కవయవములగుశిక్షాదులయొక్కయు, శాస్త్ర = మీమాంసాదిశాస్త్రములయొక్కయు, అర్థ = అర్థములయొక్క, విశద = స్వచ్ఛమగు, వాసనా = సంస్కారముచేతను, ఆత్త = పొందఁబడిన, ధిషణా = బుద్ధియొక్క, ధురంధరుఁడైన = భారవాహియగు, బుధుఁడు = బుధగ్రహము, ఉదయమయ్యెన్ = జనించెను.

తా. బుధుఁడు చంద్రునకుఁ దనయుఁడై సమస్తవేదశాస్త్రముల యర్థంబులు లెస్సఁగాఁ దెలిసికొనియె ననుట.

కం. వానికిఁ బురూరవుఁడు ప్ర, జ్ఞానిధి జనియించె సింహ సదృశుఁడు తద్భూ
జానికి నాయువు తనయుం, డానృపతికిఁ దనయుఁడై యయాతి జనించెన్. ౨౧.

టీక. వానికి = ఆబుధునకు, ప్రజ్ఞానిధి = మతిమంతుఁడు, సింహసదృశుఁడు = సింహసమానవిక్రముఁడగు, పురూరవుఁడు = పురూరవుఁడనుచక్రవర్తి, జనియించెన్ = ఉదయించెను. తద్భూజానికి = ఆపురూరవశ్చక్రవర్తికి, తనయుండు = సుతుఁడు, ఆయువు = ఆయువను పేరుగలరాజు, ఆనృపతికి = ఆయాయువనురాజునకు, యయాతి = యయాతియనుమహారాజు, తనయుఁడై = నందనుఁడై, జనించెన్ = జన్మమొందెను.

తా. బుధునకుఁ బురూరవుండును, బురూరవునకు నాయువును, నాయువునకు యయాతియు సుతులై పొడమి రని భావము.

కం. అతనికి యదు దుర్వసు లను, సుతు లుద్భవ మొంది రహిత సూదనులు కళా
న్వితమతులు వారిలో వి, శ్రుతకీర్తి వహించె దుర్వసుఁడు గుణ నిధియై. ౨౨.

టీక. అతనికి = ఆయయాతిమహారాజునకు, యదుదుర్వసులనుసుతులు = యదువు, దుర్వసుఁడు అను తనయులు, అహితసూదనులు:—అహిత = శత్రువులను, సూదనులు = మర్దించువారును, కళాన్వితమతులు:—కళా = విద్యలతోడను, అన్విత = కూడుకొన్న, మతులు = బుద్ధిగలవారు, ఉద్భవమందిరి = పుట్టిరి. వారిలోన్ = ఆయదు దుర్వసుల లోను, దుర్వసుఁడు, గుణనిధియై = సుగుణనిధానమై, విశ్రుతకీర్తి వహించెన్ = ప్రశస్త యశస్సును బొందెను.

తా. ఆయయాతికి యదుదుర్వసులను నిద్దఱు తనయులు గలిగి రనియును, వారిలో దుర్వసుఁడు కీర్తిమంతుఁ డాయె నని భావము.

తే. వాని వంశంబు తుళువాన్వవాయ మయ్యె
నందుఁ బెక్కండ్రు నృపు లుదయంబు నొంది
నిఖిల భువనాభిపూర్ణ నిర్ణిద్రకీర్తి
నధికు లైరి తదీయాన్వయమునఁ బుట్టి. ౨౩.

టీక. వాని = ఆమర్త్యునియొక్క, వంశంబు = కులము, తుళువాన్వవాయమయ్యెన్ = తుళువకులమయ్యెను. అందు = ఆకులమందు, పెక్కండ్రు = అనేకులగు, నృపులు = రాజులు, ఉదయంబునొంది = జనించి, నిఖిల = సమస్తములగు, భువన = లోకములందు, అభిపూర్ణ = నిండింపఁబడిన, నిర్ణిద్ర = ప్రకాశించెడు, కీర్తిన్ = కీర్తి చేతను, అధికులైరి = ఆధిక్యమునువహించిరి. తదీయాన్వయమున:—తదీయ = ఆరాజుల సంబంధియగు, అన్వయమునన్ = వంశంబునందు, పుట్టి = జననమంది. ఇది ముందరి పద్యమున కన్వయము.

తా. సులభము.

మహాస్రగ్ధర. ఘనుఁడై తిమ్మక్షితీశాగ్రణి శఠ కమఠ గ్రావ సంఘాత వాతా
శనరాడాశాంతదంతి స్థవిర కిరుల జంఝాటము ల్మాన్పి యిమ్మే
దిని దోర్దండైక పీఠి స్థిరము పఱిచి కీర్తి ద్యుతు ల్రోదసిం బ
ర్వ నరాతు ల్నమ్రులై పార్శ్వములఁ గొలువఁ దీవ్రప్రతాపంబుఁజూపెన్.

టీక. తిమ్మక్షితీశాగ్రణి = తిమ్మభూపాలశ్రేష్ఠుఁడు, ఘనుఁడై = అధికుఁడై, శఠ = గూఢవిప్రియకారియగు, కమఠ = కూర్మముయొక్కయు, గ్రావ = పర్వతములయొక్క, సంఘాత = సమూహముయొక్కయు, వాతాశనరాట్:—వాత = వాయువే, అశన = ఆహారముగాఁగలసర్పములయొక్క, రాట్ = రాజైనశేషునియొక్కయు, ఆశాంత దంతి:—ఆశాంత = దిగంతములయందలి, దంతి = గజములయొక్కయు, స్థవిర = వృద్ధయిన, కిరి = ఆదివరాహముయొక్క, (శఠశబ్దము మొదలుగాఁ గిరిశబ్దమువఱకు ద్వంద్వసమాస మగుటవలన నంతమందలి కిరిశబ్దము బహువచనాంతమైనది). జంఝాటముల్ = జంజాటములను, మాన్పి = వదలించి, ఇమ్మేదినిన్ = ఈభూమిని, దోర్దండైక పీఠిన్:—దోర్దండ = తనభుజాదండమునియెడు, ఏక = ముఖ్యమగు, పీఠిన్ = పీఠమందు, థిరముపఱిచి = స్థిరముగానిలిపి, కీర్తిద్యుతుల్ = యశఃకాంతులు, రోదసిన్ = భూమ్యాకాశములందు, పర్వన్ = వ్యాపింపఁగా, అరాతులు = శత్రువులు, నమ్రులై = తగ్గినవారై, పార్శ్వములఁగొలువన్ = చెంతలఁజేరిసేవింపఁగా, తీవ్రప్రతాపంబున్ = తీక్ష్ణమగుశౌర్యమును, చూపెన్ = కనుపఱిచెను.

తా. ఆవంశమునందుఁ బుట్టి ఘనుఁడయిన తిమ్మలదేవరాయఁడు మున్ను భూమిని భరించుచున్న యాదికూర్మ, సప్తకులపర్వత, శేష, దిగ్గజాది వరాహములయందు వరుసగాఁ గలిగిన శఠత్వకాఠిన్యవాతాశనత్వదూరనివాసిత్వవృద్ధత్వములను దోషములఁ జూచి యట్టి కపటాత్ములతోడి తోడుసు భూమికి లేకుండఁ దానే తన భుజంబున ధరియించి శత్రువులు నమ్రులై తన్ను సేవించుచుండఁ దన కీర్తిప్రతాపములు భూమ్యంతరిక్షంబుల యందు వ్యాపింపఁ జేసి భూమి కధిక సౌఖ్యము గలుగఁ జేసె నని భావము.



కం. వితరణ ఖని య త్తిమ్మ, క్షితిపగ్రామణికి దేవకీదేవికి నం
చితమూర్తి యీశ్వరప్రభుఁ, డతి పుణ్యుఁడు పుట్టె సజ్జ నావన పరుఁడై.

టీక. వితరణఖని = దానవిధియగు, అత్తిమ్మక్షితిపతిగ్రామణికిన్ = ఆల్లతిమ్మ భూపాలశ్రేష్ఠునకు, దేవకీదేవికి = దేవకీదేవి యను నతని భార్యకును, అంచితమూర్తి = శృంగారాకారముగల, అతిపుణ్యుఁడు = మిక్కిలిపుణ్యముగల, ఈశ్వరప్రభుఁడు = ఈశ్వరదేవరాయఁడు, సజ్జనావనపరుఁడై = సాధుజనసంరక్షణశ్రద్ధగలవాఁడై, పుట్టెన్ = జనించెన్.

తా. తిమ్మభూపాలునకును దేవకీదేవమ్మకు నీశ్వరదేవరాయలు పుట్టె నని భావము.

చ. బల మద మత్త దుష్ట పుర భంజనుఁడై పరిపాలి తార్యుఁడై
యిల పయిఁ దొంటి యీశ్వరుఁడె యీశ్వరుఁడై జనియింప రూపఱెన్
జలరుహ నేత్రలం దొఱఁగి శైల వనంబుల భీత చిత్తులై
మెలఁగెడు శత్రు భూవరులు మేనులఁ దాల్చిన మన్మథాంకముల్. ౨౬.

టీక. బల = బలముచేతను, మద = గర్వముచేతను, మత్త = మదించిన, దుష్ట = దురాత్ములైనశత్రువులయొక్కయు, రాక్షసులయొక్కయు, పుర = పట్టణములను త్రిపురములను, భంజనుఁడై = భంగపఱుచువాఁడై, పరిపాలిత = సంరక్షణముచేయఁబడిన, ఆర్యుఁడై = పెద్దలుగలవాఁడై, పార్వతిగలవాఁడై, తొంటియీశ్వరుఁడె = మొదటి యీశ్వరుఁడే, (అనఁగా శివుఁడే), ఇలపయిన్ = భూమిమీఁదను, ఈశ్వరుఁడై = ఈశ్వరరాజై, జనియింపన్ = పుట్టఁగా, జలరుహనేత్రలన్ = స్త్రీలను, తొఱఁగి = విడిచి, శైలవనంబులన్ = పర్వతారణ్యములయందు, భీతచిత్తులై = భయపడినమనస్సు గలవారై, మెలఁగెడు = సంచరించెడు, శత్రుభూవరులు = శత్రురాజులు, మేనులన్ = దేహములందు, తాల్చిన = ధరించిన, మన్మథాంకములు = మదనలాంఛనములు, రూపఱెన్ = రూపుమాసెను.

తా. అనఁగా నా యీశ్వరరాజు శత్రువు లతని దాడికి నిలువం జాలక ప్రియురాండ్రైన స్త్రీలను విడిచి కొండల యందు నడవుల యందును భయము పడుచుఁ దిరు

గు నపుడు వారి దేహములందలి మన్మథ చిహ్నములు మాసె ననియు నీశ్వర సంవర్ణనము చే మన్మథచిహ్నములు మాయుట యుక్త మనియు భావము. ఇందలి విశేషణములు శివపరములుగాను, రాజపరములుగా నన్వయించుట వలన శ్లేషాలంకారము.

సీ. నిజ భుజాశ్రిత ధారుణీ వజ్ర కవచంబు దుష్ట భుజంగాహితుండికుండు
వనజేక్షణా మనో ధనపశ్యతోహరుఁ డరి హంస సంస దభ్రాగమంబు
మార్గణ గణ పిక మధు మాస దివసంబు గుణరత్న రోహణ క్షోణిధరము
బాంధవ సందోహ పద్మినీ హేళి కారుణ్యరస నిమ్నగా కళత్రుఁ
డన జగంబుల మిగులఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచె, ధరణిధవ దత్త వివిధోపధావిధాస
మార్జితశ్రీ వినిర్జిత నిర్జరాల, యీశ్వరుఁడు తిమ్మ భూపతి యీశ్వరుండు. ౨౭.

టీక. నిజ = స్వకీయమగు, భుజ = బాహువును, ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన, ధారుణీ = భూమికి, వజ్రకవచంబు = వగజాలమైమయునయినవాఁడును, దుష్ట = దుర్మార్గులనియెడు, భుజంగ = సర్పములకు, అహితుండికుండు = పాములంబట్టెడువాఁడును, వనజేక్షణా = కమలలోచనలగుస్త్రీలయొక్క, మనః = మనుస్సులనియెడు, ధన = ధనములకు, పశ్యతోహరుఁడు = ప్రత్యక్షచోరుఁడు, అరి = శత్రువులనియెడు, హంస = అంచలయొక్క, సంసత్ = సమూహమునగు, అభ్రాగమంబు:—అభ్ర=మేఘములయొక్క, ఆగమంబు=కాలము, (వర్షర్తువనుట). మార్గణ=యాచకులయొక్క, గణ = గుంపులనియెడు, పిక = కోయిలలకు, మధుమాస = వసంతమాసముయొక్క, దివసంబు = దినమువంటివాఁడు, గుణరత్నరోహణక్షోణిధరము:—గుణ = గుణములనియెడు, రత్న = మణులకు, రోహణక్షోణిధరము = రోహణపర్వతమైనవాఁడు, బాంధవసందోహ = బంధుసమూహమనెడి, పద్మినీ = కమలవనమునకు, హేళి=సూర్యుఁడైనవాఁడు, కారుణ్యరస = కరుణయనునుదకమునకు, నిమ్నగాకళత్రుఁడు=నదీభర్తయగుసముద్రుఁడు, అనన్ = అనఁగా, ధరణిధవ = రాజులచేత, దత్త = ఈఁబడిన, వివిధ = పలుతెగలగు, ఉపదా = కానుకలయొక్క, విధా = ప్రకారముచేత, సమార్జిత = సంపాదింపఁబడిన, శ్రీ = సంపదచేత, వినిర్జిత=జయింపఁబడిన, నిర్జరాలయ= స్వర్గమునకు, ఈశ్వరుఁడు = ప్రభువగునింద్రుఁడుగల, తిమ్మభూపతియీశ్వరుండు = తిమ్మభూపాలపుత్రుఁడగు నీశ్వరదేవరాయఁడు, జగంబులన్=జగత్తులయందు, మిగులన్= అతిశయించునట్లు, ప్రఖ్యాతిఁగాంచెన్ = కీర్తిఁబొందెన్.

తా. తిరుమల దేవరాయల కుమారుఁడగు నీశ్వర దేవరాయఁడు రాజుల వలని కప్పంబులచే నధిక సంపద గల వాఁడయి తన్నయైశ్వర్యముచే నింద్రుని జయించుచుఁ దీని భుజము నాశ్రయించిన భూమికి వజ్ర కవచంబన దుష్టజనులను బాములను బాముల



వాఁడు వలెఁ జెండాడుచును, మిగుల సొగసగువాఁడుగావున మగువలమనంబులఁ దన చక్కదనంబుచే నాకర్షించుచు వానకాలము హంసలను దఱిమినట్లు శత్రువులను దఱుముచుఁ గోయిలలకు వసంతర్తువట్లు యాచకులకుఁ దాను సంతోష కరుండై రత్నంబులు రోహణ పర్వతంబునందుంబలె గుణంబులు దనయందు వెలుఁగొందఁ సూర్యునిఁ గాంచిన పద్మవనంబు చందంబునఁ దన్నుంగాంచి చుట్టంబులు ముదంబునం బొదల సముద్రంబున నెడఁబడని జలంబట్ల తనహృదయంబునఁ గారుణ్యంబూరుచుండ నేలుచున్నాఁ డనిలోకంబులందు విఖ్యాతి వహించె నని భావము.

కం. ఆ యీశ్వర నృపతికిఁ బు, ణ్యాయత మతియైన బుక్కమాంబకుఁ దేజ
స్తోయజహితు లుదయించిరి, ధీయుతులగు నారసింహ తిమ్మ నరేంద్రుల్. ౨౮.

టీక. ఆయీశ్వరనృపతికిన్=ఆయీశ్వరదేవరాయలకును, పుణ్యాయతమతియైన= పుణ్యములయందువిశాలమగుమనస్సుగల, బుక్కమాంబకు = బుక్కమ్మకును, తేజః = తేజముచేతను, తోయజహితులు = సూర్యులును, ధీయుతులు = బుద్ధిమంతులు, అగు= అయిన, నారసింహతిమ్మనరేంద్రులు=నరసింహదేవరాయలును దిరుమలదేవరాయలును, ఉదయించిరి=జననమందిరి. ఈపద్యమున రెండవ చరణమందు బుక్కమాంబయను చోట నంబాశబ్దభవమైన యమ్మ యనునది తేలఁబలికిన నమయైనది గనుక బుక్కమయని యుండఁగా దాని పైని మరల నంబా శబ్దము ప్రయోగించినందునఁ బౌనరుక్త్యముగాఁ గానఁబడుచున్నది. ఇందుకు 'ఆర్యాంబాదికశబ్దాస్స్యు ర్యతశ్శ్రోత్రార్థగోచరాః । తతస్తదంతశబ్దేభ్యో నైవశ్రోత్రార్థగోచరా ' అని యధర్వణవచనము. ఈతీరున నున్న నీప్రకారము ప్రయోగించుటకు మూలము విచారింప వలయును.

తా. సులభము.

కం. అందు నరసప్రభుఁడు హరి, చందన మందార కుంద చంద్రాంశు నిభా
స్పంద యశస్తుందిల ది, క్కందరుఁడై ధాత్రి యేలెఁ గలుషము లడఁగన్. ౨౯.

టీక. అందున్ = వారిరువురందును, నరసప్రభుఁడు = నరసింహదేవరాయఁడు, హరిచందన = శ్రీగంధముతోడను, మందార = పారిజాతపుష్పములతోడను, కుంద = మొల్లలతోడను, చంద్రాంశు = చంద్రకిరణములతోడను, నిభ = సమానమైనట్టియు, అస్పంద = చలింపని, యశః = కీర్తిచేతను, తుందిల = కడుపునిండిన, దక్ = దిక్కులయొక్క, కందరుఁడై =గుహలుగలవాఁడై, కలుషములు=పాపములు, అడఁగన్ = నశించునట్లు, ధాత్రి = భూమిని, ఏలెన్ = పాలించెను.

తా. వారిద్దఱిలో నరసభూపాలుఁడు హరిచందనాదులతో సమానమై శుభ్రి

మైన తన కీర్తి దిగంతములయందు వ్యాపించుచుండఁ గాఁ బాపము లడఁగి పోవునట్లు భూమిని బాలించె నని భావము.

సీ. అంభోధి వసన విశ్వంభరా వలయంబుఁ దన బాహుపురి మరకతముఁ జేసె
కకుబంత నిఖిల రాణ్ణికరంబుఁ జరణ మంజీరంబు సాల భంజికలఁ జేసె
మహనీయ నిజ వినిర్మల యశస్సరసికి గగనంబుఁ గలహంసకంబుఁ జేసె
నశ్రాంత విశ్రాణ నాసార లక్ష్మికిఁ గవికదంబముఁ జాతకములఁ జేసె
నతి శిత కృపాణ కృత్త మత్తారి వీర, మండలేశ సకుండల మకుట నూత్న
మస్త మాల్య పరంపరామండనార్చి, తేశ్వ రుండగు నారసింహేశ్వరుండు. ౩౦.

టీక. అతిశిత = మిక్కిలివాఁడియగు, కృపాణ = ఖడ్గముచేతను, కృత్త = నఱకఁబడిన, మత్త = మదించిన, అరివీర = శత్రులందువీరులగు, మండలేశ = రాజులయొక్క, సకుండలమకుట = కుండలకిరీటములతోఁగూఁడిన, నూత్న = నూతనములయిన, మస్త = శిరస్సులనియెడు, మాల్య = విరిసరములయొక్క, పరంపరా = సమూహముచేతనుగలిగిన, మండన = అలంకారముచేతను, అర్చిత = పూజింపఁబడిన, ఈశ్వరుండు = సర్వేశ్వరుఁడుగలిగినవాఁడు, అగు = అయినట్టి, నారసింహేశ్వరుఁడు = నరసింహదేవరాయఁడు, అంభోధి = సముద్రము, వసన = వస్త్రముగాఁగల, విశ్వంభరా = భూమియొక్క, వలయంబున్ = వర్తులాకారమును, తన = తనయొక్క, బాహుపురి = కేయూరమందు, మరతకముఁజేసెన్ = మరకతమణినిఁజేసెను. కకుప్ = దిక్కులయొక్క, అంత = చెఱంగులయందలి, నిఖిల = సమస్తమయిన, రాట్ = రాజులయొక్క, నికరంబున్ = సమూహమును, చరణమంజీరంబు:—చరణ = పాదముయొక్క, మంజీరంబు = గండపెండెరముయొక్క, సాలభంజికలఁ జేసెన్ = ప్రతిమలఁజేసెన్, మహనీయ = అధికమైయున్న, నిజ = స్వకీయమయిన, వినిర్మల = మిక్కిలిశుభ్రమగు, యశః = కీర్తియనియెడు, సరసికి = సరస్సునకు, గగనంబున్ = ఆకాశమును, కలహంసకంబుఁజేసెన్ = హంసవిశేషమునుఁజేసెను. అశ్రాంత = విడుమరలేని, విశ్రాణన = వితరణమనియెడు, ఆసార = ధారాసంపాతముయొక్క, లక్ష్మికి = సమృద్ధికి, కవికదంబమున్ = కవీశ్వరసమూహమును, చాతకములఁజేసెన్ = చాతకపక్షులనుజేసెను.

తా. నరసింహరాయలు యుద్ధరంగమందు బహిరంగముగా నెదిరించిన శత్రువీరుల తలలు మకుట కుండలంబుల తోడం గూడఁ దన ఖడ్గంబున ఖండించి, అట్టి శిరంబులన విరుల సరములచేఁ గఱకంఠుఁడు కపాలమాలాధరుఁడు గనుక నతని నలంకరించుచుఁ జతుస్సముద్రముద్రితభూవలయంబు ననాయాసంబుగ వహించి పాలించుచు స



మస్త దేశాధీశ్వరులచే మ్రొక్కులు గైకొనుచు భూమ్యంతరిక్షంబులయందుఁ దన యశంబు నించి యెల్లప్పు డెడతెగని దానంబులచేతఁ గవీశ్వరులకుఁ దృప్తి సేయుచుండెనని భావము.

తే.గీ. ఆ నృసింహప్రభుఁడు దిప్పాంబ వలన
నాగమాంబిక వలన నందనులఁ గాంచె
వీర నరసింహరాయ భూ విభుని నచ్యు
తాయతాంశజు శ్రీకృష్ణరాయ నిన్నృ. ౩౧.

టీక. ఆనృసింహప్రభుఁడు = ఆనరసింహదేవరాయఁడు, తిప్పాంబవలనన్ = తిప్పమ్మవలన, వీరనరసింహరాయభూవిభుని = వీరనరసింహరాయలను, నాగమాంబికవలనన్ = నాగమ్మవలన, అచ్యుతాయతాంశజు:—అచ్యుత = శ్రీకృష్ణునియొక్క, ఆయత = పూర్ణమగు, అంశ = కళచేతను, జు = పుట్టినట్టి, నిన్నృన్ = నిన్నును, నందనులన్ = పుత్త్రులనుగాను, కాంచెన్ = పడసెన్, శ్రీకృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయా యని సంబోధనము.

తా. ఆ నరసింహరాయలకు భార్యలగు తిప్పమ్మ, నాగమ్మ యను వారిలోఁ దిప్పమ్మకు వీరనృసింహరాయలును, నాగమ్మకు కృష్ణాంశ సంభూతుఁడగు కృష్ణదేవరాయలును సుతులై కలిగిరని భావము.

కం. వీర నృసింహుఁడు నిజ భుజ, దారుణ కరవాల పరుష ధారాహత వీ
రారియగుచు నేకాతప, వారణముగ నేలె ధర నవారణ మహిమన్. ౩౨.

టీక. వీరనృసింహుఁడు = వీరనరసింహరాయఁడు, నిజ = స్వకీయమగు, భుజ = భుజమందు, దారుణ = భయంకరమైన, కరవాల = ఖడ్గముయొక్క, పరుష = కఠోరమగు, ధార = అంచుచేతను, హత = సంహరింపఁబడిన, వీర = వీరులైన, అరియగుచు = శత్రువులుగలవాఁడగుచు, అవారణమహిమన్:—అవారణ = అప్రతిహతమైన, మహిమన్ = మహత్త్వముచేతను, ధరన్ = భూమిని, ఏకాతపవారణముగన్ = ఏకచ్ఛత్రముగలుగునట్లుగా, ఏలెన్ = పాలించెను.

తా. వీరనృసింహరాయఁడు తనఖడ్గముచేత నెదురించిన వీర రిపుల నఱికి యడ్డము లేని విజృంభణముచేత నేకఛత్రాధిపతియై భూమిఁ బాలించె నని భావము.

కం. ఆ విభు ననంతరంబ ధ, రావలయముఁ బూని తీవు రహిమైఁ దిరుమ
ల్దేవియును నన్నపూర్ణా, దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుఁగాన్. ౩౩.

టీక. ఆవిభు = ఆవీరనృసింహరాయలయొక్క, అనంతరంబ = తరువాతను, (ఇ

చ్చటుషష్ఠీవిభక్తికినుమాగమము). ఈవు=నీవు, తిరుమలదేవియు=తిరుమలయమ్మయు, అన్నపూర్ణాదేవియున్ = అన్నపూర్ణమ్మయు, కమలాబ్జముఖులు=కమలమువంటిచంద్రునివంటి ముఖముగలవారు. దేవేరులుగాన్=పట్టపుదేవులుగాఁగా, ధరావలయమున్=భూవలయమును, రహిమైన్ = ఒప్పిదముచేతను, పూనితివి = వహించితివి.

తా. జ్యేష్ఠుఁడగు నారసింహరాయలపిమ్మటఁ గృష్ణదేవరాయలు భూభారమును వహించె ననియును, దిరుమలదేవి, యన్నపూర్ణాదేవి, యతనికిఁ బట్టపుదేవులనియును భావము.

సీ. తొలఁగెను ధూమకేతుక్షోభ జనులకు నతివృష్టిదోష భయంబు వాసెఁ
గంటకాగమభీతి గడచె నుద్ధత భూమి భృత్కటకంబెల్ల నెత్తువడియె
మాసె నఘస్ఫూర్తి మరుభూములందును నెల మూఁడు వానలు నిండఁ గురిసె
నాబాల గోపాల మఖిల సద్వ్రజమును నానందమగు మన్కి నతిశయిల్లె
ప్రజల కెల్లను గడు రామ రాజ్యమయ్యెఁ
జారు సత్త్వాఢ్యయీశ్వరనారసింహ
భూ విభుని కృష్ణరాయ యభ్యుదయ మొంది
పెంపుతో నీవు ధాత్రిఁ బాలింపఁగాను. ౩౮.

టీక. చారుసత్త్వాఢ్య:—చారు = ఒప్పిదమగు, సత్త్వ = సాత్త్వికగుణమునకును, బలమునకును, ఆఢ్య = ఘనుఁడవైనవాఁడా, ఈశ్వరనారసింహభూవిభుని = ఈశ్వరరాయలపుత్త్రుఁడగునారసింహరాయల తనయుఁడవగు, కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయ, నీవు, అభ్యుదయమొంది=శ్రేయస్సునుజెంది, ధాత్రిన్ = భూమిని, పాలింపఁగాను=పాలించుచుండఁగా, (భావలక్షణసప్తమి), జనులకు=ప్రజలకు, ధూమకేతు = తోఁకచుక్కవల్లనైన, క్షోభ = దుర్భిక్షము, తొలఁగెను = లేదాయెను. అతివృష్టిదోషభయంబువాసెన్ = అధికవర్షదోషమువలనవెఱపుపదలెను. కంటక = క్షుద్రవైరిరాజులయొక్క, ఆగమ=రాకవలని, భీతి భయము, కడచెన్ = అతిక్రమించెను. ఉద్ధత = గర్వించిన, భూమిభృత్=రాజులయొక్క, కటకంబెల్ల = రాజ్యమెల్లను, ఎత్తువడియెన్ = బలహీనమయ్యెను. అఘ = పాపములయొక్క, స్ఫూర్తి = అతిశయము, మాసెన్ = రూపుసెడియెను. మరుభూములందును=నిర్జలభూములయందును, నెలమూఁడువానలు=నెలకుమూఁడేసివానలు, నిండన్ = పరిపూర్ణమగునట్లు, కురిసెన్ = వర్షించెను. (మరుభూములందును అన్న సముచ్చాయకస్రుతసారస్యమువలన ఫలవద్భూములందు సైతము పదిదినములకొక్కవర్షముగురియుననుట). ఆబాలగోపాలము = బాలురు, గోపాలురుమొదలుగా, అఖిల = సమస్తములగు, సత్ = సజ్జనులయొక్క, వ్రజ



మును = సమూహమును, ఆనందమగు = సంతోషముగల, మన్కిన్ = బ్రదుకుచేతను, అతిశయిల్లెన్ = అధికమయ్యెను. ప్రజలకెల్లను = సమస్తజనులకును, కడు=మిక్కిలి, రామరాజ్యమయ్యెన్ = బాలమరణాదిపీడలులేని దశరథరామరాజ్యమువలె నయ్యెను.

తా. కృష్ణదేవరాయలు శ్రేయస్సు గలిగి రాజ్య మేలుచుండఁ గా, భూమిపై జనులకు దుర్భిక్షభయమును, అతివృష్టిభయంబు ననావృష్టిభయంబు మొదలగు నీతిబాధలు లేవనియును, దగినకాలములయందుఁ గావలసిన వానలు గురియుచుండెననియును, పర రాజులు దాడి సేయరనియును, బాలురు వృద్ధులు గోపకులు మొదలుగా నెల్లవారలు నిరంతర సంతోషంబుఁ గాంతురనియును, బాల మరణాది దోషంబులు లేక రామరాజ్యమై యుండె నని భావము.

క. తునియలు దొమ్మిది యటఁ బదు, నెనమండ్రఁట మోచువా రనేకప కిటి కూ
ర్మ నగాహు లేఁటిలావరు, లని తావక బాహు వొకఁడ యవని భరించెన్. ౩౯.

టీక. తునియలు=భూఖండములు, తొమ్మిదియఁట=నవసంఖ్యాకంబులఁట. మోఁచువారు = వహించెడువారు, పదునెనమండ్రఁట=అష్టాదశసంఖ్యాకులఁట. అనేకప= రెంటఁబానముజేసెడిదిగ్గజము లెనిమిదియును, కిటి = వరాహమొక్కండును, కూర్మ = ఆదికూర్మమొక్కండును, నగ = కదలనికులపర్వతంబులేఁడును, అహులు = శేషుఁడొక్కండును, (ద్వంద్వాంతమునబహువచనము). వీరు, ఏఁటిలావరులని = ఏపాఁటిబలవంతులని, తావక=నీసంబంధియగు, బాహువొకఁడ=భుజమొక్కఁడే, అవనిన్ = భూమిని, భరించెన్ = పూనెను.

తా. కృష్ణదేవరాయలభుజము మున్ను భూ భారమును వహించి యున్న వారగు, గజ, వరాహ, కమఠ, కులపర్వత, శేషులను లెక్కించి పదునెనమండ్రని యెఱింగి భూభాగములు లెక్కించి భరతఖండాది నవఖండంబులని తెలిసి యొక్కొక్క ఖండం బిద్ద ఱిద్దఱు వహించుచున్న ట్లూహించి వార లెట్టిబలవంతులని యెగ్గించి యట్టి తొమ్మిది ఖండంబులు గలభూమండలంబంతయుఁ దానే వహించె నని భావము.

ఈ పద్యంబునందలి యఁట శబ్దద్వయంబనంగీకారార్థకంబై యున్నది.

సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రి శిలఁ దాఁకి తీండ్రించు నసి లోహమున వెచ్చనై జనించె
మఱి కొండ వీఁడెక్కి మాఱొక్కని నలియైల యలకసవాపాత్రుఁ నంటి ఱాఁజె
నట సాఁగి జమ్మిలోయఁబడి వేఁగి దహించె, గోనఁ బిట్టేర్చెఁ గొట్టానఁ దవిలెఁ
గనకగిరి స్ఫూర్తిఁ గఱఁచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె నసల నాపొట్నూర రవులు కొనియె

మాఁడెములు వ్రేల్చె నొడ్డాణి మసి యొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు గలఁగి పఱవ
దోఁక చిచ్చన నౌర నీదురవగాహ
ఖేల దుగ్రప్రతాపాగ్ని కృష్ణరాయ. ౩౮.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణరాయభూపాలా, నీ = నీయొక్క, దురవగాహ = ప్రవేశింపశక్యముగానియట్లు, ఖేలత్ = క్రీడించుచున్న, ఉగ్ర = తీక్ష్ణమగు, ప్రతాప = ప్రతాపమనియెడి, అగ్ని = నిప్పు, తోఁకచిచ్చన = దీర్ఘవహ్నిజ్వాలయోయన్నట్లు, తొలుదొల్తన్ = ప్రప్రథమమందు, ఉదయాద్రిశిలన్ = ఉదయగిరిదుర్గమనియెడుచెకముకిరాతిని, తాఁకి = స్పృశించి, తీండ్రించు = జ్వలించెడు, అసి = ఖడ్గమనియెడు, లోహమునన్ = అగ్నిజననకారణమగునయఃపత్రికయందు, వెచ్చనై = వేఁడిమిగలదియై, జనించెన్ = అంకురించెను. (శిఖిముఖిశిలయును లోహపత్రికయు నొరసినప్పుడు నిప్పు పుట్టునమట). మఱి = పిమ్మట, కొండవీఁడు = కొండవీటిదుర్గమును, ఎక్కి = ఆరోహించి, మాఱ్కొని = ప్రతిఘటించి, నలియైన = నలఁగియున్న, అల = అప్రసిద్ధుండగు, కసవాపాత్రున్ = కసవాపాత్రుఁడనువానిని, (నలియైన = నలఁగిన, కసవాపాత్రున్ = కసవాపాత్రుఁడనుకసవును), అంటి = తాఁకి, ఱాఁజెన్ = పొగసెను. (ఆనిప్పు నలఁగినకసవుపైఁ బడినప్పుడు ఱాఁజునమట). అట = అచ్చట, సాఁగి = వెడలి, జమ్మిలోయఁబడి = జమ్మిలోయయనుప్రదేశముప్రవేశించి, (జమ్మిచెట్లుగలబొఱియలోఁబడియును), వేఁగి = వేఁగినాడు. దహించెన్ = కాల్చెను. వేఁగి = ప్రకాశించి, (కాల్చెననుట). కోనన్ = కోనసీమను, బిట్టు = కఠినముగాఁగ, ఏర్చి = కాల్చి, కొట్టానఁదగిలె = ఘోట్టాణమనుదేశమందంటుకొనియెను. (జమ్మిచెట్లుగాల్చి యా యగ్ని కొట్టమనఁగా శాలగావునఁ దాని నంటికొనెననుట). కనకగిరి = కనకదుర్గముయొక్క, స్ఫూర్తి = ఆధిక్యమును, కఱఁచె = కఱఁగఁజేసెన్. (అగ్నివలన బంగారముగఱఁగుననుట). గౌతమిఁ గ్రాఁచెన్ = గోదావరినిదపింపఁజేసెను. (అగ్నివలన జలంబులు దప్తములగుననుట). ఆవలన్ = అనంతరమందు, అపొట్నూరన్ = పొట్టునూరు అను ప్రదేశమందు, రవులుకొనియెన్ = ప్రజ్వలించెను. (అగ్నిపొట్టుమీఁదఁబడినప్పుడు రగులుకొనుననుట). మాఁడెములు వ్రేల్చెన్ = మాఁడెములనియెడుమన్నెపుదేశములుఁ గాల్చెన్, ఒడ్డాణి = ఓఢ్రదేశమును, మసియొనర్చెన్ = భస్మసాత్కృతముఁ గావించెను. కటకపురిన్ = కటకమనుపట్టణమును, గజరాజు = గజపతి, కలఁగి = కలఁతపడి, పఱవన్ = పలాయితుఁడుగాఁగా, కాల్చెన్ = దహించెను. కటకపురిన్ = పురివంటిగిరినితంబమును, గజరాజ = పర్వతమందలిగజశ్రేష్ఠము, పఱవన్ = మంటఁజూచిపఱుగులిడునట్లు, కాల్చెన్ = తెగఁగాల్చెను.



తా. కృష్ణదేవరాయలప్రతాపము ప్రథమమం దుదయగిరిదుర్గ మాక్రమించి పిమ్మటఁ గొండవీటిదుర్గము మీఁది కేఁగి కసవాపాత్రుని సంహరించి అచ్చట వెడలి జమ్మిలోయ మీఁద నేఁగి వేఁగి దేశము నాక్రమించి కోన సీమఁ గైకొని కొట్టమునుగ్రహించి కనక దుర్గమును బాడు జేసి గోదావరిని దపింపించి పొట్టునూర వ్యాపించి మన్నెపు దేశము లాక్రమించి యోఢ్రదేశము జయించి గజపతి భయంపడి పఱచునట్లు కటకపురి నాక్రమించె ననియును, ఆ ప్రతాప మగ్నివలె నుండెననుటవలన నయ్యగ్ని యుదయగిరి యను చెకముకి శిలఁ దాఁకి కత్తి యనెడు చెకుముకి కత్తియందుఁ దొలుతఁ బుట్టి కొండవీఁడను కొండయెక్కి నలియైన కసవాపాత్రుఁడను కసవునంటిఱాఁజుకొని జమ్మిచెట్ల మీఁద వేఁగిచెట్లమీఁదఁ బడి దహించి కొట్ట మంటుకొని కనక దుర్గమును కనకమును గఱఁగఁ జేసి గోదావరిలోని యుదకములు గ్రాఁగఁ జేసి పొట్టునూ రను పొట్టు మీఁదఁ బ్రజ్వరిల్లి యావల కటకపురి యను కొండ దరియందుఁ జేరి యచ్చట నివసించుచున్న యేనుంగు పారి పోవు నట్లా ప్రదేశము దహించె నని యచ్చ టచ్చట నుండెడు శబ్దముల వలన రూపకాలంకారమును, ధ్వన్యలంకారమును, దోఁచుచున్నది.

ఉ. చిత్రము కృష్ణరాయనృపశేఖర నీదగు ధాటి కోడి స
ర్వత్ర నిలింప కామినుల వాడకుఁ గాఁపులు వోదు రుత్కల
క్షత్రియపాత్రు లెల్లఁ గసుగందని మేనులఁ దొంటిపెద్ద లే
సూత్రముఁ బన్నినారొ బలసూదను వీఁటికిఁ గొండవీటికిన్. ౩౯.

టీక. కృష్ణరాయనృపశేఖర = ఓకృష్ణరాయభూపాలశ్రేష్ఠుఁడా, నీదగు = నీసంబంధియగు, ధాటికి = ఔద్ధత్యముచేత, (ఇది విభక్తివ్యత్యయము). ఓడి = హతులై రి. సర్వత్ర = అన్నిదేశములరాజులు, నిలింపకామినులవాడకు = అప్సరస్త్రీలవాడకు, కాఁపులువోదురు = కాఁపురాఁబోవుదురు. నీదగు = నీసంబంధియగు, ధాటికి = దాడివెట్టుటకు, ఓడి = భయంపడి, ఉత్కల = ఓఢ్రదేశమందలి, క్షత్రియపాత్రులెల్ల = పాత్రనామధేయులగురాజులందఱును, కసుగందని = లేఁతతికము సెడనియట్టి, (కసువు చేతఁగందని యని మఱియొకయర్థము). మేనులన్ = శరీరములచేతను, నిలింపకామినుల = దేవతాస్త్రీలయొక్క, వాడకు = పట్టణమునకు, కాఁపులువోదురు = కాఁపురము వేఁగుదురు. తొంటిపెద్దలు = పూర్వపుఁబెద్దలు, బలసూదనువీఁటికిన్ = ఇంద్రపట్టణమగుస్వర్గమునకును, కొండవీటికిన్ = కొండవీడనుపట్టణమునకు, ఏసూత్రమున్ = ఎట్టిసూత్రమును, పన్నినారొ = కల్పించినవారో, చిత్రము = ఆశ్చర్యము.

తా. కృష్ణరాయనృపశేఖరా నీవు దాడి వెడలి నప్పుడుత్కలదేశపు రాజులు భయపడి గతిచిట్లని శరీరములతోడన దేవతాస్త్రీలున్నపట్టణమునకు గాపురములు వోయెదరు ; స్వర్గమునకును, గొండవీఁటికినిఁ బూర్వపుఁబెద్దలేమిసూత్రముఁబన్నిరో కదా!

ఇదిచిత్రమనఁగా లోకములో రణరంగ మందెదురించి శత్రు శరముల వలని బొమ్మ గాయముల తోడి శరీరము లిచ్చట విడిచిన వారికే వీరస్వర్గము గలుగుఁ గాక పిఱికి తనంబున బతిచిన వారికి స్వర్గ సౌఖ్య మెట్లబ్బును, సశరీర స్వర్గ మెట్లు గల్గు నని శంక రాఁగా కృష్ణదేవరాయల దాడి విన్న మాత్రముననే ఉత్కలదేశస్థులగు రాజులు పూరి గఱచి గాయ పండని దేహముతోఁ గొండవీడు వదలి రాజమహేంద్రవరమునకు సమీపమందలికి రాచస్త్రీలపల్లెకుఁగాపులుగాఁ బోయి రని భావము. కసువుగొఱికిన వారినిగొట్టఁగూడదనియుద్ధధర్మము. నిలింపశబ్దము, 'స్యాన్నిలింపఃకిరాతశ్చ'యనియు, 'నిలింపాదేవశబరా' అనియున్న నిఘంటువులవలన దేవతార్థకమును, గిరాతార్థకమవుటం జేసి యాశబ్దము మీఁదను బలసూదను వీఁడను శబ్దము మీఁదను శ్లేష కలిగి యిట్టి యర్థము వచ్చునట్లు చమత్కరింపఁబడియెను. ఇట బలసూదను వీఁడవఁగా నమరావతి మని కొందఱందురు.

ఉ. కూరిమిఁ గృష్ణరాయ నృప కుంజర చేరెఁ గళింగ రాజ్య ల
క్ష్మీ రమణీ లలామ నిను మిన్నులు ముట్టిన మోహనాలతోఁ
గారణ మట్ల లక్ష్మి గసు గందని వేడుకఁ గృష్ణరాయ నిం
జేరున కాక వావి సెడఁ జెంయునె సోదరుఁడైన రుద్రునిన్. ౨౪

టీక. కృష్ణరాయనృపకుంజర = కృష్ణరాయభూపాలశ్రేష్ఠుఁడా, కళింగరాజ్యలక్ష్మీరమణీలలామ = కళింగదేశరాజ్యలక్ష్మియనెడుపొలఁతిమిన్న, కూరిమిన్ = ప్రేమచేతను, మిన్నులుముట్టిన = ఆకాశమంటిన, మోహనాలతోన్ =ఏనుఁగులతో, (కళింగపతి గజపతిగనుక నని భావము. మోహనా లనఁగాఁ గోట యందలి శత్రుని రసన సాధనము లని కొంద ఱందురు. ఆపక్షమున వానిఁబెరికి తెచ్చి నాఁ డని భావము). మోహనాలతోన్ = మోహములతో, నినుఁజేరెన్=నిన్నుఁబొందెన్, కారణమట్ల= ఆక్రమముననేహేతువు, లక్ష్మి = శ్రీదేవి, కృష్ణరాయనిన్ = శ్రీకృష్ణదేవుని, కసుగందని = వాడిపోవని, వేడుకన్ = ప్రీతిచేతను, చేరునకాక = పొందునేకాని, సోదరుఁడైన = సహోదరుఁడగు, రుద్రునిన్=రుద్రదేవుని, వావి సెడన్ = వరుసచెడిపోవునట్లు, చెంయునె = చెందునా, చెందదనుట.

తా. కృష్ణరాయా! కళింగరాజ్యలక్ష్మి యతిప్రేమచేతను నిన్నేచేరెను గాని ప్రతాపరుద్రునిఁ జేరక పోయె నేలననఁగా నా కళింగ రాజ్య లక్ష్మి లక్ష్మి యను నామము వహించుటం జేసి తనకుఁ బ్రియుఁడగు కృష్ణ నామము వహించి నిన్నే చేరునే గాని తనకు సోదరుఁ డగు రుద్రుని నామము వహించిన ప్రతాపరుద్రునిఁ బొందదని భావము. లక్ష్మీదేవికి రుద్రదేవుఁడు సోదరుఁడౌట యాగమప్రసిద్ధము.



సీ. కచ సక్త ఫణి కంచుకము మౌళి వీరకే దారంపుఁ బాగ చందంబు నొందఁ
గలయ నంగమున మర్కటకీట కృతమైన మగ్గంబు నేత్ర సంపద వహింప
ధ్వాంత గహ్వార శిలా తాడితాళిక చిక్కణాస్ర పంకము చంద్రమై పొసంగ
తను భృశ శ్రాంత వేష్టన లగ్న బర్హిబర్హంబు ముప్వన్నె చుంగై చెలంగ
నిద్ర మేల్కాంచి సెలయేట నీడఁ గాంచి, గోప వేషంబు సెడి తొంటి భూప వేష
మగుట యవ్వన మహిమఁగాఁ నలికి యచటు, విడుచు గజరాజు నీధాటి వింధ్యవాటి.

టీక. కచ = జుట్టునందు, సక్త = తగులుకొన్న, ఫణికంచుకము = పాముకుబుసమున, మౌళి = శిరస్సునందు, వీరకేదారంపు = వీరకేదారమనియెడి పేరుగల, పాగ = ఉష్ణీషముయొక్క, చందంబున్ = రీతిని, ఒందన్ = పొందఁగా, కలయన్ = కలియునట్లు, (అంతటననుట). అంగమునన్ = శరీరమునందు, మర్కటకీట = సాలెపురుగ్వు చేతను॥ ని॥ లూతాస్త్రీతన్తువాయోర్ణనాభమర్కటకాస్సమాః ॥ కృత = చేయఁబడిన, మగ్గంబు = తంతురచన, నేత్ర = వలిపెంపువలువయొక్క, సంపద = సంపత్తును, వహింపన్ = తాల్పగాను॥ ని॥ స్యాజ్జటాంశుకయోర్నేత్రమ్ ॥ ధ్వాంతగహ్వార=చీఁకటి గుహయందలి, శిలా = ఱాతిచేతను, తాడిత = పొడువఁబడిన, అళిక=నొసటియందలి॥ ని॥ లలాటమళికంగోధిః॥ చిక్కణ = చట్టమయిన, అస్ర=రక్తముయొక్క, పంకము= బురద, చంద్రమై = చెందిరమై, (సిందూరమైయనుట). పొసంగన్=ఒప్పుచుండఁగా, తను = శరీరముయొక్క, భృశ = అధికమగు, శ్రాంత = బడలికచేతనైన, వేష్టన = పొర్లాడుటచేతను, లగ్న = కఱచుకొన్న, బర్హిబర్హంబు = నెమ్మిపురి, ముప్వన్నె చుంగై = మూఁడువర్ణము లనఁగా నీల రక్త పీతవర్ణములు గల యుత్తరీయపుఁజెఱఁగై, చెలంగన్ = ప్రకాశించుచుండఁగా, నిద్రమేల్కాంచి = నిద్దరమేల్కని, సెలయేట= కొండవాఁకయందు, నీడఁగాంచి = నీడఁజూచుకొని, గోపవేషంబు = తానుధరించిన గొల్లనివేషము, చెడి = పోయి, తొంటి = పూర్వముదనకున్న, భూపవేషము = రాజవేషము, అగుట = సంభవించుట, అవ్వనమహిమఁగాన్ =ఆవనసంబంధియయినమహిమచేతనుగాను, (శంకించియనుట). అలికి = భయపడి, గజరాజు = గజపతి, నీధాటిన్ = నీదాడిచేతను, వింధ్యవాటి = వింధ్యపర్వతప్రాంతమందు, అచటు = తానున్న యా ప్రదేశమును, విడుచున్ = వదలును.

తా. నీవు దాడి వెడలి నప్పుడు గజపతి భయపడి కళింగదేశము విడిచి వింధ్య పర్వతమునకు వలస పోయి యచ్చట పసులఁ గాచు వాని రూపముతో నొక యరణ్యములోని చీఁకటి గుహలోఁ బ్రవేశించి వడివడిగాఁ బోవుచుండ నా గుహలో నున్న యొక్క ఱాయి నొసలు దాఁకె. దాని వలనఁ గ్రొత్త నెత్తు రొలికి పేరుకొనియెను. దత్ప్రదేశమందు నే యాయాసముచేత నిదురించి మేలుకొని యాసమీపమందుఁ బ్రవ

హించెడు సెలయేటి నీటిలో నీడఁ జూచుకొని తాను నిద్రఁ బోవుచుండఁ గా నా గుహలో నుండెడు పాప కుబుసము జుట్టునకుఁ గలుచు కొనెను గావున నది యతఁడు గానక భయభ్రాంతి చేత నుష్ణీషమనియును, తాను నిద్రించు నప్పుడు తద్గుహలో నొక్క సాలె పుర్వు తన మీఁద మగ్గంపు నేత నేయఁగా నది రవ సెల్లా యనియునుఁ మున్ను చెప్పఁ బడిన నొసటి గాయము సిందూరపుఁ దిలక మనియును, ఆగుహలో, దాను మిక్కిలి బడలిక చేతఁ బొర్లాడుటం జేసి చెమర్చి యున్న తన శరీర మెల్ల నంటి కొన్న నెమలిపింఛము చిత్ర వస్త్ర మనియును, భ్రాంతిమాత్రకజ్ఞానమును బొంది తాను గుహలోఁ బ్రవేశించు నప్పుడు వహించి యున్న గోపాల వేషము రూపు చెడి తొల్లిఁటి భూపాల వేషము వచ్చెనే యిది యీవన మాహాత్మ్యముచేతఁ గాఁబోలు నని వగచి యా వేషముతో నచ్చట నివసించుటను నీ వలని భయముచే నిచ్చగింపక యావలఁ గదలు నని భావము.

చ. అభిరతిఁ గృష్ణరాయ విజయాంకములీవు లిఖించితాళ సం
నిభముగఁ బొట్నూరికడ నిల్పిన కంబము సింహ భూధర
ప్రభుతిరుణాళ్లకుం డిగు సురప్రకరంబు గళింగ మేదినీ
విభు నపకీర్తి కజ్జలము వేమఱుఁ బెట్టి పఠించు నిచ్చలున్. ౪౦.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయా, విజయాంకములు:—విజయ = జయించుట యొక్క, అంకములు = రేఖలు, ఈవు = నీవు, లిఖించి = వ్రాసి, పొట్నూరికడ = పొట్నూరిసమీపమునందు, తాళసన్నిభముగ = త్రాటిచెట్టుపొడవునకుసమానమగునట్లు, నిల్పిన = నాటించిన, కంబము = స్తంభము, సింహభూధరప్రభు = సింహాచలస్వామి యొక్క, తిరుణాళ్లకున్ = బ్రహ్మోత్సవమునకు, డిగు = దిగివచ్చెడు, సురప్రకరంబు = దేవసమూహము, కళింగమేదినీవిభు=కళింగదేశాధీశ్వరుండగుగజపతియొక్క, అపకీర్తి= అపయశస్సనెడు, కజ్జలము = కాటుకనీరు, వేమఱున్ = పలుమాఱును, పెట్టి=కప్పు వేసి, నిచ్చలున్ = నిత్యమును, అభిరతిన్ = ఆసక్తిచేతను, పఠించున్=చదువును.

తా. నీవు విజయాక్షరమును వ్రాయించి పొట్నూరియొద్ద నాటించిన జయ స్తంభము నందలి యక్షరములు తెల్ల యగపడమిం జేసి గజపతి యపకీర్తియనెడు నల్లని కప్పు వేసి దేవతలు సింహాచల స్వామి తిరుణాళ్లకు వచ్చినప్పు డెల్ల మిక్కిలి యాసక్తి చేతఁ జదువుదు రని భావము.

సీ. సనకాది దివిజ మస్కరి ఫాల గోపి చం దన పుండ్రవల్లిక ల్నాకి నాకి
సెలసి హాహాహూహూవుల దండియల తంత్రి ద్రెవ్వ సింగిణులుగాఁ దివిచి తివిచి



సప్తర్షి కృత వియ ద్ఘర వాలుకాలింగ సమితి ముచ్చెల కాళ్లఁ జమరి చమరి
రంభాప్రధా నాప్సరఃపృథూరోజకుం భంబు లెచ్చటఁ గన్నఁ బట్టి పట్టి
తిరుగు హరిపురి సురతరు సురల మరిగి, బహుళ హాళిహాళీ భరిత కల్బరిగనగర
సగర పుర వర పరిబృఢ జవన యవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. ౪౧.

టీక. కృష్ణరాయ = కృష్ణదేవరాయా, బహుళ = దట్టమైన, హాళిహాళి = హాలాహాలిచేతను, భరిత = నింపఁబడిన, కల్బరిగనగర = కల్బరిగపట్టణముయొక్కయు, సగరపురవర:—సగర = సగరునియొక్క, పురవర = పట్టణశ్రేష్ఠ మగు నయోధ్యయొక్కయు, పరిబృఢ = దొరలయిన, జవన = వేగముగల, యవన = తురకలయొక్క, పృతన = సైన్యము, అనిన్ = యుద్ధమునందు, భవదసిన్:—భవత్ =నీయొక్క, అసిన్= ఖడ్గముచేతను, తెగి = ఖండింపఁబడి మృతినొంది, హరి = దేవేంద్రునియొక్క, పురి= పట్టణమగు స్వర్గమందు, సురతరు = కల్పవృక్షములయందలి, సురల = మద్యములను, మరిగి = అలవాటుఁజేసికొని, సనకాది = సనకసనందనాదులగు, దివిజమస్కరి = దేవమునులయొక్క ॥ ని॥ భిక్షుఃపరివ్రాట్కర్మందీపారాశర్యపిమస్కరీ ॥ ఫాల = లలాటములయందలి, గోపిచందన = మృద్విశేషముయొక్క, పుండ్రవల్లికల్ = తీఁగెలవంటి యూర్ధ్వపుండ్రములను, నాకినాకి = (ఆభీక్ష్ణ్యమందుద్విరుక్తి). హాహాహూహూవుల = హాహాహూహూవులనెడుదేవగాయకులయొక్క, దండియల = వీణలను, సెలసి=గుంజుకొని, తంత్రి = తంతువులు, తెవ్వ = తెగిపోవునట్టు, సింగిణులుగాన్=ధనుస్సులనువలె, తివిచితివిచి = ఆకర్షించియాకర్షించి, సప్తర్షి = సప్తమహర్షులచేతను, కృత = చేయఁబడిన, వియద్ఘర = ఆకాశగంగయందలి, వాలుకాలింగ = సైకతలింగములయొక్క, సమితిన్ = సమూహమును, ముచ్చెలకాళ్లన్ = ముచ్చెలుదొడిగియున్న కాళ్లచేతను, చమరిచమరి = తొచితొచి, రంభాప్రధాన = రంభమొదలుగాఁగల, అప్సరః = అచ్చరలయొక్క, పృథు = పెద్దవియగు, ఊరోజకుంభంబులు=కుండలవంటి గుబ్బలను, ఎచ్చటఁగన్నన్ = ఎక్కడఁజూచినను, పట్టిపట్టి = పట్టుకొనిపట్టుకొని, తిరుగున్ = సంచరించును.

తా. కృష్ణరాయా అధిక కోలాహలధ్వనిగల కల్బరిగపట్టణముయొక్కయు, నయోధ్యయొక్కయు నాథులగు తురకల సేనాజనులు యుద్ధమునందు నీ ఖడ్గప్రహారముచేత మృతులై స్వర్గమునకుఁ జేరియును దొల్లి వారు భూమిపై నున్నప్పటివలెనే యచ్చటను గల్ప వృక్ష మద్యములం పానము సేయుచును దేవ మునుల గోపి చందన పుండ్రముల నాకుచును మొఱకుఁదనముచేత గంధర్వుల వీణలు దాము లాఁగికొని విండ్లు వంచినట్లు వంచుచును, సప్తమహాముని లాకాశ గంగాతీరములఁ జేయుచున్న సైకత లింగముల రూపు మాపుచును, రంభ మొదలగు నచ్చరల గబ్బి గుబ్బలఁ బట్టి పిసుకు

చును బూర్వప్రకృతివాసన వదలక తిరుగుచున్నా రని భావము.

మ. అలుక న్ఘోటక ధట్టికా ఖురపుటీ హల్య న్ఖురాసాని పు
చ్చలు వోఁదున్ని చలచ్చమూ గజ మదా సార ప్లుతి న్కీర్తి పు
ష్కల సస్యంబిడి యేక ధాటి భళిరా కట్టించి తౌ దృష్టి కే
దులఖా నోగ్ర కపాల మర్థప హరి ద్భూ జాంగల శ్రేణికన్. ౪౨.

టీక. అలుకన్ = కోపముచేతను, ఘోటక = గుఱ్ఱములయొక్క, ధట్టికా = దండుయొక్క, ఖురపుటీ = దొప్పలవంటిగిట్టలనియెడు, హల్యన్ = నాగళ్లగుంపుచేతను, ఖురాసాని = ఖురాసానిదేశస్థులగు మ్లేచ్ఛులనియెడు, పుచ్చలు = పుచ్చచెట్లు, (ఖురాసానిపుచ్చలనఁగాఁదురుకలకభీష్టములైనయాదేశపుపుచ్చచెట్లనియును జెప్పవచ్చును) పోఁదున్ని = చెడఁదున్ని, చలత్ = నడుచుచున్న, చమూ = సేనయందలి, గజ = యేనుంగులయొక్క, మదాసార = మదధారాసంపాతమనియెడుధారావర్షముచేత, ప్లుతిన్ = తడుపుటచేతనయినపదనుచేతను, కీర్తి = యశస్సనియెడు, పుష్కల=సమృద్ధమగు, సస్యంబు = పైరును, ఇడి = ఉనిచి, ఏక = ముఖ్యమగు, ధాటిన్ = డాడిచేతను, దృష్టికి = వెఱబొమ్మకొఱకు, ఏదులఖాన=ఏదులఖానుఁడను మ్లేచ్ఛునియొక్క, ఉగ్ర = భయంకరమగు, కపాలము = పుఱ్ఱెను, అర్థప = కుబేరునియొక్క, హరిత్ = దిక్కుయొక్క, భూ = భూమియందలి, జాంగల = మెట్టచేలయొక్క, శ్రేణికన్ = పఙ్క్తియందు, కట్టించితౌన్ = భళిరా, కట్టించితివి = మెచ్చఁదగున్.

తా. నీవుత్తరదేశమందు గుఱ్ఱపు దండుతో వెడలి ఖురాసానులను మ్లేచ్ఛుల నశింపఁజేసి యచ్చట నీకీర్తి నిలిపి యేదులఖానుఁడను పేరుగల మ్లేచ్ఛుని తల నఱికి వ్రేలఁగట్టించితివి గావున నది యాదేశమందలి మొలవ వేయఁబడిన నీకీర్తి యనెడు పైరుగల మెట్ట చేలకు దృష్టి పరిహారార్థముగా నెత్తించిన తలకాయ పుఱ్ఱెయ వలె నుండె నని భావము.

చ. సుమతి పునఃపునారచిత షోడశ దాన పరంపరా వసం
తముల ననంత విత్తము ననంత ననంత మహాగ్రహార బృం
దమును నొసంగు నిన్నొలసి తారెన రాక కదా నిలింప భూ
జములు వహించు దుర్యశము షట్పద కోకిల కైతవంబునన్. ౪౩.

టీక. సుమతి = మంచిమనస్సుచేతను, పునఃపునః = మాటిమాటికిని, రచిత = చేయఁబడిన॥ సూ॥ రోరి, ఢ్రలోపేపూర్వస్యదీర్ఘోణః, అను శాస్త్రముచేత సంధి. షోడశదాన = పదియాఱుదానములయొక్క, పరంపరా = సమూహమనియెడు, వసంతముల = వసంతకాలములయందు, అనంత = పారములేని, విత్తమున్ = ధనమును,



అనంతన్ = భూమిని, అనంత = నశింపని, మహత్ = గొప్పలగు, అగ్రహార = విప్రవృత్తులయొక్క, బృందమును = సమూహమును, ఒసంగు = ఇచ్చునట్టి, నిన్ను, ఒలసి= కలహించి, తారు = తాము, ఎనరాక కదా = సరిరాక కదా, (అది హేతువు గానను) నిలింపభూజములు = కల్పవృక్షములు, షట్పద = తుమ్మెదలనియెడు, కోకిల = కోయిలలనియెడు, కైతవంబునన్ = నెపముచేతను, దుర్యశమువహించున్ = అపకీర్తిఁ జెందును.

తా. కృష్ణదేవరాయలు సేయు షోడశ దాన పఙ్క్తి యను వసంత కాలములయందు మిక్కిలి ద్రవ్యమును బుడమియు మహాగ్రహారము లొసంగఁగా వసంతకాలములయందు దాతృత్వము వహించెడు కల్పవృక్షము లంతము లేనివిత్తాను లియ్య లేక తుమ్మెదలు కోయిల లనుమిష చేతను దుష్కీర్తి వహించెను. వృక్షముల యావిశాఖాంతములు లతాంతములు మొదలయినవి కావున వసంతములుగా నియ్యంజాల వనియును వసంతకాలములయందుఁ దుమ్మెదలు గోయిలలు వృక్షములమీఁదఁ జేరియుండుట స్వభావ సిద్ధగుటం టంజేసి యవి యఁపయశస్సూచకంబు లై యున్న వని భావము.

తే.గీ. ప్రబల రాజాధి రాజవీరప్రతాప, రాజపరమేశ్వరార్థమార్గానటీశ
సాహితీసమరాంగణసార్వభౌమ కృష్ణరాయేంద్రకృతి వినిర్మింపు మనిరి. ౪౪.

టీక. ప్రబలరాజాధిరాజవీరప్రతాప=రాజపరమేశ్వరార్థమార్గానటీశ (ఇవిబిరుదాంకములు) సాహితీసమరాంగణసార్వభౌమ:— సాహితీ=సాహిత్యమనుమను, సమరాంగణ=యుద్ధరంగమంమను, సార్వభౌమ = చక్రవర్తివైన, కృష్ణరాయేంద్ర = కృష్ణరాయ భూపాలా, కృతి = ప్రబంధమును, వినిర్మింపుమనిరి = రచింపుమనిచెప్పిరి.

తా. సులభము.

వ. అని విన్నవించినఁ బ్రహృష్టాంతరంగుడనై. ౪౫.

టీక. అని = యీవిధంబున, విన్నవించినన్ = మనవిసేసినను, (మహాప్రభు వగుటం జేసి పండితులును విన్నవించి రనుట) ప్రహృష్ట = సంతసించిన, అంతరంగుండనై = మనస్సు గలవాఁడనై యని ముందటి కన్వయము.

షష్ఠ్యంతములు.

క. అంభోధి కన్యకా కుచ, కుంభోషిత ఘుసృణ మసృణ గురు వక్షునకున్
జంభారి ముఖాధ్యక్షున, కంభోజాక్షునకు సామి హర్యక్షునకున్. ౪౬.

టీక. అంభోధి = సముద్రునికి, కన్యకా = పుత్రికయగులక్ష్మియొక్క, కుచకుంభ= కలశములవంటికుచములయందు, ఉంభిత = పూయఁబడిన, ఘుసృణ = కుంకుమముచేత

ను, మసృణ = స్నిగ్ధమగు, పృథు = విశాలమగు, వక్షునకున్ = వక్షస్థలముగలవానికిని, జంభారి = దేవేంద్రుఁడే, ముఖ = మొదలగువారికి, ఆధ్యక్షునకున్ = ప్రాధుఁడగువానికిని, అంభోజ = కమలములవంటి, అక్షునకు = నేత్రములుగలవానికి, స్వామి = అగ్రభాగము, హర్యక్షునకున్ = సింహమగువానికి, (స్వామిత్వ శ్రేయనియమరణము) (నర సింహాకృతికలిగినవాఁడనుట).

తా. సులభము.

కం. మర్దితకాళియఫణికిం, గపర్దభృద్ద్రుహిణబింబితాచ్ఛపదనఖఘృణికిన్
దోర్దండశార్ఙ్గకిణికఘ, కర్దమదినమణికిదనుజకరివరసృణికిన్. ౪౭.

టీక. మర్దిత = మర్దింపఁబడిన, కాళియ = కాళీయుఁడను పేరుగల, ఫణికి = సర్పముగలవానికి, (కాళీయుఁడను నాగేంద్రుని శిరస్సుమీఁద గృష్ణుఁడు తాండవముసలిపెనను), కపర్దభృత్, కపర్ద = జటాజూటమును, భృత్ = భరించిన శివుని చేతను, ద్రుః = బ్రహ్మదేవుని చేతను, బింబిత = ప్రతిఫలింపబడిన, అచ్ఛ = పరిశుద్ధములగు, పద = పాదములయొక్క, నఖ = గోళ్లయొక్క, ఘృణికిన్ = కాంతులుగలవానికి, (పంచాస్యచతురాస్యులువిష్ణుని పాదములకునమస్కరింతురనుట), దోర్దండ = దండమువంటిభుజమందలి, శార్ఙ్గ = శార్ఙ్గమను పేరుగలధనస్సుయొక్క, కిణికిన్ = కాయలుగలవానికి (శార్ఙ్గకోదండమునొరయుటవలనఁ గాయలుగాచిన బాహుంగలవాఁడనుట) అఘ = పాపములనెడు, కర్దమ = బురదకు, దినమణికి = సూర్యుడగువానికి, (అనగా సూర్యుఁడు బురదనెండించినట్లు పాపములశోషింపఁ జేయువానికనుట), దనుజ = రక్కసులనియెడు, కరివర = గజశ్రేష్ఠములకు, సృణికిన్ = అంకుశమగువానికిన్.

తా. సులభము.

కం. గుహపుష్కరిణీతటఘన, గహనగుహాఖేటపంచకపులిందునకున్
ద్రుహిణాండతుందునకయా, వహదీర్ఘాపాంగకరుణావాస్యందునకున్. ౪౮.

టీక. గుహపుష్కరిణీ = కుమారపుష్కరిణియొక్క, తట = దరియందు, ఘన = దట్టమగు, గహనగుహా = గుహవంటివనములందు, ఆఖేట = వేటయందు, పంచకపులిందునకున్ = మాయచెంచువాఁడగువానికిని, ద్రుహిణాండ = బ్రహ్మాండములు, తుందునకు = కడుపునందుగలవానికి, అయ = శుభములను, ఆవహ = ఆవహింపఁజేసెడు, దీర్ఘ = వాలికలగు, అపాంగ = కడగన్నులయందు, కరుణావా = దయారసముయొక్క, స్యందనకున్ = జాలుగలవానికిని, (నేత్రాంతములయందుఁగరుణారసముజాలుగమున్నదనుట).

తా. సులభము.

కం. బంధురరథాంగధారా, గంధవహాప్తజ్వలచ్ఛిఖాపటలపున
స్సంధుక్షణఘృతరాహుప, లాంధోసృక్స్రుతికివేంకటాచలపతికిన్. ౪౯.

టీక. బంధుర = ఘనమైన, రథాంగ = చక్రముయొక్క, ధారా = అంచుయొక్క, గంధవహాప్త = వాయుసఖుఁడగునగ్నిహోత్రముయొక్క, జ్వలత్ = మండుచున్న, శిఖా = జ్వాలలయొక్క, పటల = సమూహముయొక్క; పునస్సంధుక్షణ = పునస్సంధానకర్మయందు, ఘృత = ఆజ్యమైన, రాహు = రాహువనెడు, పలాంధః — పలం = మాంసమే, అంధః = అశనముగాఁగలరాక్షసునియొక్క, అసృక్ = రక్తముయొక్క, స్రుతికిన్ = స్రావముగల, వేంకటాచలపతికిన్ = వేంకటాచలరమణునకు, ఈవేంకటాచలపతికినువిశేష్యమునకు, బూర్వోక్తములగు షష్ఠ్యంతశబ్దములువిశేషణములు.

తా. సుదర్శన చక్ర ధారాగ్నియందు రాక్షసులనుహోమము చేయుట కాయగ్ని యొక్క పునస్సంధాన కర్మమునందు రాహువు యొక్క కంఠ రక్త స్రావ మాజ్యమై యుండెనని భావము.

వ. నా విన్నవింపం బూను నాముక్తమాల్యదా మహాప్రబంధంబునకుఁ
గథాక్రమం బెట్టి దనిన. ౫౦.

టీక. ఆముక్త = అనుభవించివిడువఁబడిన, మాల్య = విరులసరాలను, దా = ఇచ్చినమాడికుడుత్తనాంచారను నాయిక కథ కలిగిన యీ ప్రబంధమునకుఁ గథాప్రారంభ మనుట.

తా. సులభము.

మ. లలితోద్యాన పరంపరా పిక శుకాలాప ప్రతిధ్వానము
ల్వెలబ్ధీ నీల హరిన్మణీ పిక శుక స్వావభ్రమంబూన్ప మి
న్నులతో రాయు సువర్ణ సౌధముల నెంతుం జూపఁ జెన్నొందు శ్రీ
విలుబుత్తూరు సెలంగుఁ బాండ్య నగరోర్వీరత్నసీమంతమై. ౫౧.

టీక. శ్రీవిలుబుత్తూరు = శ్రీవిలుబుత్తూరనుపట్టణము, పాండ్య = పాండ్యదేశమందు, నగర = పట్టణమగుమధురయొక్క, ఉర్వీ = భూమికి, రత్నసీమంతమై = మాణిక్యపుఁబాపటబొట్టై, లలిత = ఒప్పుచున్న, ఉద్యాన = ఎలదోటలయొక్క, పరంపరా = గుంపులయందలి, పిక = కోయిలలయొక్కయు, శుక = చిలుకలయొ

క్కయు, ఆలాప = పలుకులయొక్క, ప్రతిధ్వానములు = ప్రతిశ్వనులు, వలభీ = లోపలయందలి, నీల = నీలములయొక్కయు, హరిన్మణీ = గరుడపచ్చలయొక్క, పిక = కోయిలలయొక్కయు, శుక = చిలుకలయొక్కయు, స్వాన = పలుకులయొక్క, ధోరిమంబు = ధారిణిని, ఊన్పఁగా = వహింపఁజేయఁగా, మిన్నులతోఁగా = ఆకాశముతో, ఱాయు = ఒఱయుచుండెడు, సువర్ణసౌధములన్ = బంగరు మేడలచేతను, ఎంమ్ముంజూపఁగా = ఏదిక్కునఁజూచినను, చెన్నొందు = శృంగారమై, చెలంగుఁగా = ప్రకాశించును.

తా. పాండ్య దేశమందలి భూమి యనెడు నాతికిఁ బాపట బొట్టు వోలె నొప్పుచున్న శ్రీవిల్లిబుత్తూరు సమీపమునందుండు నుద్యానములలోని కోయిలలు చిలుకలు గూయుచుండఁగా వానికా మేడలు ప్రతిధ్వనులు సేయఁగా నప్పట్టణ వీధులలోనేఁగెడు మార్గస్థులు తల లెత్తి చూడఁగా నత్యున్నతములగు మేడలయొక్క చూరులయందు నీలములతోఁ జెక్కఁబడియున్న కోయిలలును మరకతంబులచేఁ జెక్కఁబడిన చిలుకలును గానఁబడఁగా నీపక్షులే యాధ్వనులు సేయుచున్న వన్నట్లుండు ననియును శ్రీవిల్లిబుత్తూరిలోని బంగారు మేడలు మిన్నంటి యున్న వనియును భావము.

చ. పులచి పయోజ కోశముల మాడ్కి నొనర్చిన పద్మరాగపుం
గలశపు టెఱ్ఱడా ల్బొమిడికంబులతో నపరంజి యోడుబి
ల్లల నల వైజయంతముఁ జలంబునఁ గెల్వఁగఁ దంశితంబులై
నిలిచిన యట్లు మాడుగు లనేకము లుల్లసిలు న్పురంబునన్. ౫౨.

టీక. పులఁచి = వర్తించి, (చెక్కి యనుట), పయోజ = కమలములయొక్క, కోశములమాడ్కిన్ = మొగ్గలవలెను, ఒనర్చిన = చేసినట్టి, పద్మరాగపున్ = కెంపులయొక్క, కలశపు = కలశములనియెడు, ఎఱ్ఱడాల్ = రక్తకాంతిగల, బొమిడికంబులతోన్ = శిరస్త్రాణములతో, (ఇచ్చటఁ బద్మరాగపుంగలశపు టెఱ్ఱడాలను చోటను, నుమ్ముకు అనుసూత్రమువలన నంబవర్ణ గతంబగును కారంబునకంటెఁ బరంబునను మాగమరూపమును బ్రాప్తించుచున్నను, "సామానాధికరణ్యేషూదంతా నాంటు గాగ మోచిస్యాత్," అను సూత్రమువలనఁ గలశశబ్దసంబంధి యగు పుంవర్ణమునకుఁ బరమగు టుగాగమంబును వచ్చినది), అపరంజియోడుబిల్లలన్ = కడవన్నె బంగారుకప్పుబిళ్లలచేతను, అల = అప్రసిద్ధమగు, వైజయంతమున్ = ఇంద్రసౌధమును, చలంబునన్ = పలముచేతను (ఇచ్చటఁ దృతీయార్థమున సప్తమి), గెల్వఁగన్ = గెల్చుటకు, దంశితంబులై = మైమఱువులు దొడగినవై ॥వి॥ దర్శితో వ్యూఢకంకటః యనియమరుఁడు. నిలిచినయట్లు = నిలిచియున్నవనఁగా, మాడుగులు = గృహములు, అనేకములు = పెక్కులు, పురంబునన్ = శ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు, ఉల్లసిల్లున్ = ప్రకాశించును.

తా. శ్రీవిల్లిబుత్తూరియందలి గృహములు తమపైనఁ దామర మొగ్గలవలె పులఁచియున్న కెంపుల కలశములనెడు నెఱ్ఱమంటి శిరస్త్రాణములు గలిగి బంగారుచేతఁ జేయఁబడిన యోడుబిళ్లలనెడు కవచముఁ దొడిగి స్వర్గమందలి ఇంద్రుని మేడయగు వైజయంతముతో యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధపడి నిలిచి యున్నట్లుండు ననిభావము. యుద్ధసన్నద్ధులగు వెఱ్ఱముట్టిన స్త్రములు తలలకుఁ గట్టుకొని కవచములు దొడిగికొనుట ప్రసిద్ధము.

సీ. పాథోధిజలయుక్తిఁ బ్రాఁచి పట్టిన దిశాకరులనాఁ దగు మరకతపుఁ గరులు
కరుల తొండము సెక్కఁగ బళించి మ్రింగిన హరులనాఁ దొండమొప్పగు దదక్ష
హరులు దాపిన తాప లమర నేనుఁగు వోయి నీరార్చు నపరంజి నీటి వ్రాఁత
శ్రీలు తత్పార్శ్వ చిత్రిత శంఖచక్రముల్ రత్నంపుఁ దిన్నెలఁ బ్రతిఫలింపఁ
బెఱ పురాళి గృహశ్రీల బెండ్లియాడ, భవనరాజులు గట్టిన బాసికమునఁ
దనరు మణి తోరణములతో ద్వార వితతిఁ, బరఁగు వీథులు పురిని మాత్ర పట్టినట్లు. ౫౩.

టీక. పాథోధి = సముద్రముయొక్క, జల = జలముయొక్క, యుక్తిన్ = సంయోగముచేతను, ప్రాఁచిపట్టిన = పాఁచిరునట్టిన, దిశాకరులనాన్ = దిగ్గజములనఁగా, తగు = తగునట్టి, మరకతపుఁగరులు = పచ్చలయేనుంగులును, కరులతొండముసెక్కన్ = ఏనుంగులతుండముమాత్రము మిగులునట్లు, కబళించి = ఆహరించి, మ్రింగిన = మ్రింగినట్టి, హరులనాన్ = సింహములనునట్లు, తొండమొప్పగు = తొండముచేఁ బ్రకాశించుచున్న, తదక్ష = ఆమరకతవికారములగు, హరులు = సింహములును, తాపిన = చెక్కిన, తాపలు = సోపానములు, అమరన్ = అమరుచుండఁగా, ఏనుఁగువోయి = గజద్వంద్వము, నీరార్చు = స్నానముచేయించెడు, అపరంజినీటి = బంగారునీటియొక్క, వ్రాఁత = చిత్తరువుయొక్క, శ్రీలు = లక్ష్మీప్రతిమలు, తత్పార్శ్వ = ఆప్రతిమల యుభయపార్శ్వములయందు, చిత్రిత = వ్రాయింపఁబడిన, శంఖచక్రముల్ = శంఖచక్రములును, రత్నంపుఁదిన్నెలన్ = రత్నమయములగు వేదులయందు, ప్రతిఫలింపన్ = ప్రతిబింబింపఁగా, పెఱ = ఇతరములగు, పురాళి = పట్టణసమూహముయొక్క, గృహశ్రీల = గృహసంపదలనియెడు స్త్రీలను, పెండ్లియాడన్ = వివాహమగుటకు, భవనరాజులు = తత్పురగృహములను రాజులు, కట్టిన = కట్టుకొన్న, బాసికమునన్ = పట్టబంధమువలెనట్లుగా, తనరు = ప్రకాశించున్న, మణితోరణములతోన్ = మాణిక్యతోరణములతోఁ గూడిన, ద్వారవితతిన్ = ద్వారసమూహముచేతను, వీథులు, పురిన్ = శ్రీవిల్లిబు

త్తూరియందు, సూత్రపట్టినట్లు = సూత్రముపట్టినట్లుగా, పరగుఁ = ఒప్పును. (సూత్రప ట్టినట్లన్న చోట).

శ్లో॥ అపరిత పాదిక ద్బేచపత్యర్థ బిబ్రు మలోపకా। వర్ణక స్యాత్రక ధితోక్త్య చిత్సుకవిసమ్మ తే॥ అని యథర్వణాచార్యసూత్రము ప్రమాణము.

తా. అష్టదిగ్గజము లెల్లప్పుడు సముద్రోదకముల యందేయుండుటవలనఁ బ్రాఁచి పట్టిన వన్నట్లు తోఁచెడు పచ్చతాతయేనుంగులును ఆయేనుంగులతుండము మాత్రము గ నఁబడుచుఁ దక్కిన శరీరము గాన రాకుండుటంజేసియును, నల్లతుండంబులు పచ్చరాతి సింహముల నోళ్లలోనుండి వెడలి నట్లుండుటఁజేసియును, ఏనుంగుల శరీర మెల్లను మ్రిం గితుండంబుల మిగిలించినట్లు కనుపడు సింహంబులను జెక్కిన పలుకటాలు వెనుకదిక్క నఁ బ్రకాశించు ననియును, ఇట్టిసోపానములకుఁ బైఁగాగోడలయందు లక్ష్మీదేవి కభిషేక ముఁజేయుచున్నట్లపరంజి నీటితోఁ జిత్రింపఁ బడిన యా లక్ష్మీ ప్రతిమలును గజంబులును లక్ష్మీప్రతిమల యుభయపార్శ్వముల యందలి శంఖచక్రములును దిగువను రత్నమయ వేదికలయందు నీడలు దోఁచుచుండఁగా బ్రతియింటి వాకిట మణితోరణములు ప్రకా శింపఁగా నాగృహ రాజంబు లితర పట్టణ గృహ శ్రీలను విహాహముఁ జేసి కొనుటకుఁ గట్టికొన్న బాసికములును నట్లొప్పుననియును వీధులు వంకరలు లేక సూత్రము పట్టి క ట్టినట్లు పరఁగునని భావము.

చ. పగడపుఁ జాయ చెందిరముఁ బ్రామిన పాండ్య వధూ కుచంబుల
వ్వగు నరుణంపు బొండ్లముల నారికెడంబులు వజ్రకుట్టిమం
బగుపథముం జెలంగు భవనాహృత శేషిత రత్న రక్షక
భగ్గితరు సంతతిం బ్రథమ భార్యఁబురి న్గలఁపుంచె వార్ధినాఁ. ౫౪.

టీక. పగడపుజాయ = విద్రుమకాంతిగల, చెందిరముఁ = కుంకుమమును, ప్రా మిన = అలఁదినట్టి, పాండ్యవధూకుచంబులఁ = పాండ్యదేశ స్త్రీలకుచంబులను, నగు = ప రిహసించుచున్న, అరుణంపు = ఎఱ్ఱనగు, బొండ్లములు = పైనిపీచుఁదోలువలువని కాయలుగల, నారికెడంబులు = నారికేళవృక్షములును, వజ్ర = వజ్రములచేతను, కుట్టిమంబగు = గ ట్టింపఁబడిన, పథమును = మార్గమును (పథమాలతిరుమిాదిఁ [illegible] సముచ్చయార్థకము) భవనాహృత, భవన = గృహములకొఱకు, ఆహృత = హరియముఁజేయఁబడినవానినుండి, శేషిత = మిగిలింపఁబడిన, రత్న = రత్నములయొక్క, రక్షకుఁ = కాపాడుటకును, వా ర్ధి = సముద్రుఁడు, అభ్రగ = ఆకాశగరములగు, తరు = వృక్షములగుమందారాదాలని [illegible], సంతతిం = సంతానమును, ప్రథమభార్యఁ = మొదలి పెండ్లామగుగంగానదిచే



పురిఁ = శ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు, గలఁపుంచెనాఁ = కుదువయుంచెనన్నట్లు, చెలంగుఁ = ప్రకాశించును.

తా. శ్రీవిల్లిబుత్తూరిలో నుండెడు గృహములు రత్నమయములైనవి గావున నా గృహములకు వినియోగము కాఁగా మిగిలిన రత్నములను గాపాడెద నని రత్నాకరుఁడ గుసముద్రుండు పూఁటపడి యారత్నములు తీసి కొనియుంచుల కైతన సంతానమగు కల్ప వృక్షములను పెద్దభార్యయగు గంగను దత్పట్టణమునందుఁ గుదువ యుంచెనో యన్నట్లు సంతత మెడతెగని యెఱ్ఱని బొండ్లముల తోడి నారికేళవృక్షములును వజ్రములచేతఁ గట్టింపఁబడిన రాజమార్గము ప్రకాశించును. నారికేళములు కల్పవృక్షములం బలెను మా ర్గము తెల్లని కాంతి గలిగి యుండుటం జేసి గంగానదియుం బోలె వెలుంగుచున్న కతం బున నట్లుత్ప్రేక్షింపం బడియెను.

క. కోరకిత నారికేళక్ష్మారుహములు రత్నకుట్టిమంబులఁ దోఁచుఁ ద్వార
ము, లయత్న కృత శృంగారంబుగ నలికి ముగ్గు ఘటియించి రనఁ. ౫౫.

టీక. ద్వారములు = వాకిళ్లు, కోరకిత = సంజాతకోరకములుగల, నారికేళక్ష్మా రుహములు = టెంకాయమ్రానులు, రత్నకుట్టిమంబులఁ = రత్నములచేఁగట్టింపఁబడి నభూములయందు, అయత్నకృత = యత్నముచేతఁచేయబడని, శృంగారంబుగఁ = శృం గారముగలుగునట్లు, అలికి = గోమయలిప్తముఁజేసి, ముగ్గుఘటియించిరనఁ = రంగవల్లి కయుంచిరనునట్లు, తోఁచుఁ = ప్రతిబింబించును.

తా. శ్రీవిల్లిబుత్తూరిలో వాకిళ్ల ముందలి రత్నమయములైన భూములయందు మొగ్గలు పచ్చని యాకులు గల నారికేళములు ప్రతిఫలింపఁగా నా యిండ్లవారు యత్న ముచేత సింగారింపకయే శృంగారము గలుగునట్లు ఆకుల నీడ యలికినట్లును మొగ్గల నీడ ముగ్గులుపెట్టినట్లుండెనని భావము.

మ. శయ పూజాంబుజముల్ఘటిం డడఁబడం జన్గోయి లేఁగాను పై
దయఁదప్పన్పసపాడి పొగడపుఁ బావం బొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియునీ రచ్యుత మజ్జనాగము గటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్వల్పవిడాంగన ల్నడుతు రుద్యానంబులోఁ ద్రోవలఁ. ౫౬.

టీక. చెంగల్వడిగ్గియఁ = ఎఱ్ఱకలువ పూలుగలకొలనియందు, పసపాడి = హ రిద్రాలేపపూర్వకముగాస్నానముఁజేసి, అచ్యుత = శ్రీపతియొక్క, మజ్జనాగము = అభిషేకముకొఱకు, నీరు = తీర్థము, కటిఁ = బొండియందు, కీలించి = ఉనిచికొని, శయ = హస్తమందలి, పూజాంబుజముల్ = పూజకొఱకైనకమలములు, ఘటిం =

తీర్థపుష్కరిణులయందు, తడఁబడన్ = తొట్రుపడుచుండఁగా, చరదోర్యుగ = కదలుచున్నబాహుద్వయము, లేగౌనుపై = లేఁతనడుముమీఁద, దయదప్పన్ = కృపాహీనమగుచుండఁగా, దివ్యప్రబంధ = ద్రావిడప్రబంధములతోడ, యుతన్ = కూడికొన్న, ఆస్యల్ = వక్త్రములుగల, ద్రవిడాంగనల్ = ద్రావిడస్త్రీలు, ఉద్యానంబు = ఎలదోఁటయొక్క, లోత్రోవలన్ = అంతర్మార్గములయందు, పాగడపుఁబాదంబు = పావడములనియెడుభూషణముధరించినపాదము, ఒప్పన్ = ఒప్పుచుండఁగా, నడుతురు = వత్తురు.

తా. విల్లుబుత్తూరియందలి ద్రవిడస్త్రీలుద్యానంబులలోని చెంగలువలుగల కొలఁకులలో బసపుతోడ స్నానము జేసిఁ స్వామి తిర్మంజనము నిమిత్తము తీర్థంపు బిందె యాదేశాచార రీతిగా తొండి యందు ధరించి తమ హస్తములయందు నాళములు గలిగి పూజార్థము లైన కమలములు తద్ఘటములయందుఁ దొట్రిల్లుచుండఁ గుచభారము చేతనులేఁతనడుము లసియాడుచుండ దివ్యప్రబంధానుసంధానముఁ జేయుచు నుద్యానంబులలోపలి త్రోవలయందుఁ బావడాలుధరించిన పాదములు గదల నడుచుచుందురని భావము.

మ. కలయ న్నీల మయంపుఁ దల్లియొఱ దాఁకం దేటనీ రొప్పర
థ్యలకూపంబుల మీలఁ జూచి వలభివ్యాసంగితుంగద్రుశా
ఖలలో నాడి గబాలన న్లకుముకు ల్క్రందై పడు న్లేచు ము
చ్చిలి గేహేందిర ద్రావిడీ పరిచితిం జెండాడు చందంబునన్. ౫౭.

టీక. గేహేందిర = గృహలక్ష్మి, ద్రావిడీ = ద్రవిడస్త్రీలయొక్క, పరిచితిన్ = పరిచయముచేతను, మ్రుచ్చిలి = వంచించి,(యెవ్వరికినిగనుపింపక యనుట.) చెండాడు= కందుకక్రీడసలిపెడు, చందంబునన్ = రీతిచేతను, లకుముకుల్ = పక్షివిశేషములు, కలయన్ = నిండునట్లుగా, నీలమయంపు = నీలమణివికారమగు, తల్లియొఱ దాకన్ = బొడ్డుటొఱదనుకను, (పైనుండెడు పెద్దయొఱయనుట). తేటనీరు = నిర్మలోదకము, ఒప్పు = ఒప్పుచున్న, రథ్యలకూపంబుల = వీథులబావులయందలి, మీలన్ = మీనములను, చూచి = ఈక్షించి, వలభి = చూరులయందును, వ్యాసంగి = కూడియున్న, తుంగ = పొడవులగు, ద్రు = వృక్షములయొక్క, శాఖలలోన్ = కొమ్మలయందును, ఆడి = సంచరించి, గబాలనన్ = గబాలనుశబ్దముగలుగునట్లు, క్రందై = సందడించి, పడున్ = దుముకును, లేచున్ = మఱలనుద్గమించును.

తా. వీథులలోని యిండ్ల బావులలో దల్లియొఱదనుక వైకుబికి యున్న తేట నీటిలోఁ గనఁబడుచున్న చేఁపలను జూచి యిండ్ల చూరు వెంబడి వ్యాపించి యున్న



పెద్దపెద్ద తరు శాఖలయందు నెక్కులాడించి యా బావులలో దుముకుచు లేచుచున్న లకుముకిపిట్టలు ద్రవిడస్త్రీ పరిచయము గలిగిన గృహలక్ష్మి తన శరీరము గానఁబడకుండ రహస్యముగాఁ జెండు గొట్టుచుండఁగా నట్టి పుట్ట చెండ్లవలె నుండెనని తాత్పర్యము. లకుముకులు చేఁపల బట్టి కొనుటకు నీట దుముకుట ప్రశస్తము.

మహాస్రగ్ధర. స్వ నిలిం పావాస ద త్త్వాశన దతల మిథ స్తారతమ్యంబు లీరెం
డును దీను ల్గాంచులమ్మాడువులన యడుగం దోఁచునుద్యద్రతోన్మే
ళన సిద్ధ ద్వంద్వ బృందాలయ తటబిల కల్యాణమంథాద్రులో నా
వనజాక్షస్యందనద్వంద్వము లిఖిత నరావాప్త దాంపత్య మొప్పన్. ౫౮.

టీక. లిఖిత = చిత్రింపబడిన, నర = మనుష్యప్రతిమలచేతను, అవాప్త = పొందబడిన, దాంపత్యము = మిథునములుగల, వనజాక్షస్యందనద్వంద్వము(వనజాక్షీచ-వనజాక్షశ్చ-వనజాక్షౌ-వనజాక్షయోస్స్యందనే-తయోర్ద్వంద్వం-పుమాన్ స్త్రియాయను సూత్రము వలన స్త్రీవాచకమగువనజాక్షీశబ్దములుప్తమైపురుష వాచకమగువనజాక్షశబ్దమాత్రము శేషించుటంజేసియట్టి రూపంబువచ్చెంగావున),వనజాక్ష = శ్రీశ్రీపతులయొక్క, స్యందన = తేరులయొక్క, ద్వంద్వము = జోడు,స్వనిలింపావాసదత్త్వాశనదతల:-స్వ = తమయొక్క, నిలింప = దేవతలకొఱకు, ఆవాస = నివాసముయొక్క, దత్త్వ = ఇచ్చుటయొక్కయు, అశన = ఆహారముయొక్క, దతల = యిచ్చుటయొక్కయు, (ద్వంద్వాంతమునబహుత్వము). మిథః = ఒండొంటియొక్క, తారతమ్యంబులు = తక్కువెక్కువలు, ఈరెండును = ఈయశనవాసములు, దీనుల్గాంచు = రిక్తులుపొందుచున్న, అమ్మాడువులన = ఆమాడుగులనే (అమాడుగులయందునివాసభుక్తిదానములువిస్తరించికలవనుట).(మఱియుక్వచిద్ఘకారోప యనుసూత్రముకలిమింజేసిమాడుగులుమాడువులనియునుంగలదు). అడుగన్ = వేఁడుకొనుటకు, తోఁచు = కానఁబడుచున్న, ఉద్యత్ = ఒప్పుచున్న, రత = సురతమందలి, ఉన్మేళన = కూటములుగల, సిద్ధ = సిద్ధులనుదేవయోనులయొక్క, ద్వంద్వ = మిథునములయొక్క, బృంద = సమూహములకు, ఆలయ = నివాసస్థానములగు, తటదరులును, బిల = గుహలుగల, కళ్యాణమంథాద్రులో = హేమాద్రిమందరాద్రులో, (మేరుమందర పర్వతములో యనుట.) కళ్యాణమనబంగారము= మంథమనఁగవ్వము గాననాకళ్యాణమంథశబ్దములద్రిశబ్దముతోడసంబంధించిద్వంద్వాంతమంబుబహువచనమగుచున్నది.) నాన్ = అనునట్లుగాను, ఒప్పన్ = ప్రకాశించును.

తా. మానవదంపతుల రూపములు గాఁ జెక్కఁబడిన బొమ్మలు గల శ్రీశ్రీపతుల రెండు తేరులు—దేవతలకు నివాసమిచ్చిన మేరు పర్వతమును నాహారమగు నమృత మిచ్చిన మందర పర్వతమును దమతమ పుణ్యతారతమ్యముల నడిగి తెలిసికొనవలయునని

వచ్చి శ్రీవిల్లిబుత్తూరిలో తీసులకు నివాసంబులును నాహారంబు లిచ్చెను నాగృహములవద్దం జేరి తమ దిరుసలయందును గుహాలయందును సురతిలయందు ననురక్తులగు సిద్ధమిథునములతోడ నున్నవోయన్నట్లు ప్రకాశించుచున్నవని భావము. తేరులమీఁది బొమ్మలు సిద్ధదంపతులంబోలె నున్నవి. ఈపద్యమునందు దీవ్యల్లాంచుననుచోట మిన్నల్లాంచునని యుఁగొందఱుసనువుచునచ్చట నాకాశ మెుఱయుచున్న యమ్మాడువులనియన్వయింతురు.

సీ. సవలయధ్వనిగాఁగ సాలివేఁయు నదల్పు యతి నైన గుండె ఝల్లనఁగలంప
సుడిసిన మొగమెత్తి చూడకుండు పరాకు కుసుమబాణుని నైనఁ గువిటుఁ జేయ
శ్రీకార్య పరులఁ గాంచిన లేచి మ్రొక్కు నంజలికి నింద్రుండు నక్కొలువుఁ గోర
హరి గృహావసర శంఖాకర్ణనకుఁ ద్రిప్పఁ గడగంటి జిగి ప్రజఁ గాఁడిపాఱ

గవఱు లుంకించి వ్రేయఁ గొప్పవియ నవలి,కరమున నమర్పఁ బైఁటలో మరుని బటువు
బిల్లక్రియఁ బట్టు కంచలఁ బిగువుఁ జన్ను, నిక్కఁ దిన్నెలఁ బాత్రములాడు. ౫౯.

టీక. సవలయధ్వనిగాఁగ = కంకణధ్వనికలుగునట్లుగాను, సాలివేఁయు = పాచిక వేసెడు, అదల్పు = అదలించుట, యతినైన = సన్యాసినైనను, గుండెఝల్లనన్ = హృదయముజలదరింపఁగా, కలంపన్ = కలుషముఁజేయుచుండఁగా, (ఇచ్చటసారెవ్రేయుసదల్పనికొంద ఱందురుగాక యదియేకారయుత రేఫాంతశబ్దమయ్యె నేనిదాని బహువచనమందుసారెలనివిల్వవలయునట్లుగాక మహాభారతంబుననడ్డసాళ్లనియు నడ్డసాళులని యుఁబ్రయోగంబుకలిమింజేసి యిచ్చటనికారయుతలకారాంతశబ్దముగా నుండుటయే సమీచీనంబు) సుడిసినన్ = ఎదురైనప్పుడు, మొగమెత్తి = ముఖముపైకెత్తి, చూడకుండు = ఈక్షింపకుండెడు, పరాకు = గరువచందము, కుసుమబాణునినైనన్ = పూవిలుతునైనను, కువిటుఁజేయన్ = నీచవిటునిఁజేయఁగా, శ్రీకార్యపరులన్ = భగవత్కైంకర్యపరులను, కాంచిన = చూడఁగానే, లేచి = ప్రత్యుత్థానముఁజేసి, మ్రొక్కు = మ్రొక్కెడు, అంజలి = దోసిలికై, ఇంద్రుడున్ = దేవేంద్రుఁడును, ఆకొలువున్ = ఆభగవత్కైంకర్యమును, కోరన్ = అపేక్షింపగా, హరిగృహావసర:—హరి = స్వామియొక్క, గృహ = ఆలయమునందలి, అవసర = ఆయాసములయొక్క, శంఖ = శంఖనాదములయొక్క, ఆకర్ణకు = వినుటకు, త్రిప్పు = మరల్పెడు, కడగంటి = నేత్రాంతములయొక్క, జిగి = బెళుకు, ప్రజన్ = చూచెడువారిని, కాఁడిపాఱన్ = ఉచ్చిపోవఁగా, (అంతవాడియనుట.) కవఱులు = అడ్డసాళ్లు, ఉంకించి = కుప్పించి, వ్రేయన్ = వ్రేయఁగా, కొప్పవియన్ = తుఱుముపదలఁగా, అవలికరమునన్ = రెండవహస్తముచేతను, అమర్పన్ = సవరింపఁగా, పైఁటలోన్ = పైయెదలోపలను, మరుని = స్మరునియొక్క, బటువుబిల్లక్రియన్ = తొడక్రిందనునిలిచికొనుచుట్టుదిండువలెను, పట్టుకంచలన్ = పట్టురవికయందు, బిగువుఁజన్ను = బటువుగుబ్బ, నిక్కన్ = నిట్టవొడవఁగా, పాత్రములు = వేశ్యాంగనలు, తిన్నెలన్ = వేదికలయందు, నెత్తము = ద్యూతమును, ఆడున్ = క్రీడించును.

తా. ఆశ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు నరుఁగుల మీఁద వేశ్యకాంతలు యతీశ్వరుని హృదయమైన గలంగునట్లు విలాసము గలిగి యదలించి కంకణములు కదలి ధ్వని సేయునట్లు పాచిక వేయుచును, మఱియు నెట్టివారెదటికి వచ్చినను మొగ మెత్తి చూడక పరాకుఁ జేయుచు గరువము గలిగియును స్వామి యాలయము కైంకర్యముఁ చేసెడు వారిఁ జూచినమాత్రముననే లేచి మ్రొక్కుచుండఁగా నట్టి మ్రొక్కు తనకుఁ గలుగ వలయునని దేవేంద్రుఁడును స్వర్గమందలి యప్సరోగణముల కొల్వుగల ప్రభుత్వము నైన మాని యాదేవాలయమందుఁ దా నొక్క సేవకుఁడై యుండవలయు నని కోరుచుండఁగా నట్టి సౌందర్యము గలిగి యప్పుడప్పుడు స్వామి యాలయమందలి కొలువుల సమయములలోని శంఖనాదములు వినఁగానే బెదరిబెదరి చూచుచునుఁ బాచికలూనికఁజేసి దొరలింపఁగాఁ గొప్పు వీడఁగా నాటయందలి త్వరపాటుచేతను రెండవ చేత నాకొప్పు సవరించుటకుఁ జేయెత్తినప్పుడు పైటలోనే పట్టు రవికలో నిక్కి వొడిచెడు బటువు గుబ్బ కానరాఁగా నిట్టి విలాసములు గలిగి పగడ సాలాడుదురని భావము.

సీ. వీడెంపుఁ బలుకెంపు విరిసి వెన్నెల గాయ వరిగింజ నొకటఁ బల్వరుసఁదోమ
నొఱసి యొత్తిన మణుంగొందక మేన నిగ్గులు దేర పస పాడి జలక మాడ
ముసుక గాకుండఁ బైయెదలోనఁ గే లార్చి కలయ వింటను జంటఁగలప ములఁధ
రతిరయచ్ఛిన్న సూత్రమునఁ జిక్కక ముత్తెములు వ్రాలఁ గ ఱగతికలు వహింప
నొలసినను నెట్టినరునైనఁ గులముఁదెలియఁ, బ్రభుత సెడి పల్లవుఁడు వేద పడిననేఁద
నృపతి వెలి యంతిపురముగా నెన్న మెలఁగ, బాసఁ గృతిఁజెప్పవలఁతు లప్పద్మముఖులు.

టీక. వీడెంపుఁబలుకెంపు = తాంబూలసంబంధియగునరుణకాంతి, విరిసి = విచ్చిపోయి, వెన్నెలగాయ = శుభ్రవర్ణమేర్పడఁగా, వరిగింజనొకటన్ = ఒక్కశాలిబీజముచేతనే, పల్వరుసన్ = దంతపఙ్క్తిని, తోమన్ = ధ[illegible]ఁజేయుటకును, ఒఱసియొత్తినన్ = తాచియద్దినను, మణుంగొందక = తెలివలువనంటక, మేనన్ = శరీరమందే, నిగ్గులుదేరన్ = మిసిమిగనుపించునట్లు, పసపాడి = పసపుఁబూసికొని, జలకమాడన్ = స్నానముఁజేయుటకును, ముసుకగాకుండన్ = ముసుఁగుదనములేకుండ, పైయెదలోన = పైటలోనే, కేలార్చి = హస్తమాడించి, కలయ = వ్యాపించునట్లు, వెంటను = వెంబడిగాను, చంటన్ = కుచములయందు, కలపములఁదన్ = కదంబముఁబూయుటకును, రతిరయ = పురుషాయితసురతవేగముచేతను, ఛిన్న = త్రెస్సిన, సూత్ర

మున = త్రాటియందు, చిక్కక = చిక్కుపడక, ముత్తెములుఁ్రాలఁగన్ = మౌక్తికములురాలుచుండఁగా, గట్టిగాతికలు = సౌకర్యములను, వహింపన్ = తాల్చుటకును, ఒలసినను = సమీపించినను, ఎట్టివరుసైనన్ = ఎంతధనరూపాదులుగలవాని నైనను, కులముఁదెలియన్ = వర్ణమడిగి తెలుసుకొనుటకును, ప్రభుతసెడి = ప్రాభవములేక, పల్లవుఁడు = తనమునుపటివిటకాఁడు, పేదపడినన్ = దరిద్రుఁడైనను, ఏఁదన్ = పోషించుటకును, నృపతివెలియంతిపురముగాన్ = నరపాలునియొక్క బహిర్గతమైనమతియొక్క యంతఃపురమనఁగాను, ఎన్నన్ = గణింపఁగాను, మెలఁగన్ = సంచరించుటకును, బాసన్ = ప్రతిభాషయందును, కృతిఁజెప్పన్ = ప్రబంధనిర్మాణముఁజేయుటకును, అస్పద్మముఖులు = ఆవారవనితలు, వలఁతులు = సామర్థ్యముగలవారు, వలఁతుల నుపదముపల్వొరుసఁదోమననునది మొదలుగాఁగృతిఁజెప్పనను దానివఱకు నెనిమిదిపనులకున న్వయించుచున్నది.

తా. విడియము పెక్కు మాఱులు నములుటం జేసి మిక్కిలి కెంపెక్కిన తమదంతముల యందలి యరుణిమ విరిసి తెల్లనగు నట్లా వార వనిత లొక్క పరిగింజచేతనే దంత ధావనముఁజేయుదు రనియును, స్నానముఁ జేయునప్పుడు పూసి కొన్న పసపు పరీక్షకైనను దెల్లని వస్త్రముతో దాచినను వస్త్రము నంటక వారి నెమ్మేను లందే నిగనిగ లాడుననియును, వారు చనుగవ బయల్పడనీక పైఁటలోనే కాశ్మీరకస్తూరీ కర్పూరములు మొదలగు వాసనలు గల కదంబము మిక్కిలి పలుచనఁగాఁబూసి కొనుదు రనియును, సురతమందు తమహారముల ముత్తియంబులు తెగిన సూత్రంబుననుండక పడువెత్తు నంత వడిగా నుపరతిఁజేయుదు రనియును, ఎట్టిసొబగుఁడైన నెట్టిధనికుఁడైనఁదమ్ము వలచెనేని యతని కులము దెలియక కేవల ద్రవ్యాపేక్ష చేతనే యతనితోఁ గూడరనియును, మున్ను దమతోఁ జెలిమి చేసిన విటుఁడు ధనహీనుఁడయ్యెనేని యతని నాదరించి ప్రోతురనియును, రాజాంతఃపుర స్త్రీజనమునకుఁ గలిగినంత పరువుగలిగి సంచరింతు రనియును, మిగుల విద్యావతులు గావునఁ గావ్య రచనఁ జేయుటకైనను నేర్పుఁగలవారని భావము.

ఉ. అంచిత హార వల్లి వలయాభరణంబుల తక్కఁ ద్రోయుఁజి
ల్కుంచుఁ బసిండి యేణమద మంగముఁ జేర్చుట తక్క రోయుఁజి
డ్డించు జవాది ధూపితపయంచుటతక్క విదిర్చుఁ బూవుఁజె
మ్మంచు జిలుంగ తక్క నగు యౌవత మొత్తునటంచు నన్యమున్. ౬౧.

టీ. యౌవతము = యువతిసమూహము, అంచిత = సొగసగు, హారవల్లి = వల్లికలవంటిముక్తాహారముల చేతఁజేసిన, వలయాభరణంబుల = వలయభూషణములే, తక్కన్ = కాక, పసిండి = బంగారము, చిల్కుంచు = చిలుముపట్టుననుచు, ద్రోయున్ = పరిహరించును. ఏణమదము = కస్తూరి, అంగముఁజేర్చుటతక్కన్ = శరీరమందునలఁదుటయేకాక, జవాది = సంకుమదమును, జిడ్డించున్ = చమురుతోడిమలినమని, రోయున్ = ఏవగించును. ధూపితముచుంచుటతక్కన్ = శిరోజములకగరుసామ్బ్రాణిమొదలగువస్తువులధూమధూపముఁబొందుటయేకాక, పూవున్ = పుష్పమును, చెమ్మంచున్ = తడియనుచు, విదిర్చున్ = విసర్జించును. జిలుంగదక్క = సన్నఁపుఁజీరయేకాక, అన్యమున్ = పెఱసరిగచీరనైనను, ఒత్తునటంచున్ = ఒత్తుకొనుననుచును, నగున్ = పరిహసించును.

తా. ఆపురిజవరాండ్రు మిగుల సుకుమార శరీరములు గలవారగుటం జేసి రంగగు బంగరు కన్న మిన్న యగు వన్నియగల తమ నెమ్మేనుల ముత్తియంబుల సొమ్ములు ధరింతురేకాక పసిడి సొమ్ములు చిలుము పట్టు నని ద్రోసి వేతురు. పునుంగు జిడ్డు గలదని దానిఁ బూసికొనుట వదలి కస్తూరియేపూయుదురనియును, తుఱుములయందు విరులఁ దురిమిన నవి చెమ్మగిల్లు నని వాని విడిచి ధూపధూపములచేతనే వెండ్రుకలకు వాసన లెక్కింతురనియును, సరిగ మొదలగు వానిచే నెక్కుడు వెలగల వలువలైనను యవి కఱుగ నొత్తునని వానిఁ బరిహసించి జిలుంగు వలువలే కట్టుదు రనియును నిట్టి నాగరికంబు గల వారని భావము.

ఉ. వేవిన మేడపై వలభి వేణికఁజంట వహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోటమీఁటుతఱిఁబోయెడు తేఁటుల మ్రోఁతకామికం
కావహమౌఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపు మెట్ల వెంబడిం
జేవడి వీణ మీఁటుటలుఁ జిక్కుడలించుటలు న్సరింబడన్.

టీ. వేవిన = ప్రభాతముకాఁగానే, («క్వచిద్గకారోవః» అనుసూత్రమును బట్టి వేగిన యను శబ్దము వేవినయనియునుం గలదు.) మేడపై = సౌధాగ్రముమీఁదను, వలభిన్ = లోపయందు, వేణికన్ = జడను, చంటన్ = కుచ[illegible]వహించి = ధరించి, విప్పఁగాన్ = ఉద్గ్రథనముఁజేయుటగొఱకు, పూవులు = పుష్పములను, గోటమీఁటుతఱిన్ = నఖముచేతవిదిర్చుసమయమునందు, పోయెడు = విచ్చిచనుచున్న, తేఁటులమ్రోఁత = భ్రమరములధ్వని. కృతాభ్యసనలౌటను:—కృత = చేయఁబడిన, అభ్యసనలౌటను = అభ్యాసముగలవారౌటచేతను, దంతపుమెట్లవెంబడిన్ = వీణనువేసియున్న దంతపుమెట్ల వెంబడిఁగా, చేవడి = హస్తలాఘవముచేతను, వీణమీఁటుటలున్ = వీణవాయించుటలును, చిక్కుడలించుటలున్ = శిరోజములచిక్కుఁదీయుటలును, సరింబడన్ = సదృశ

ములగుచుండఁగా, కామిశంకావహాః:—కామి = కాముకులకు, శంకావహాః = సంశయాస్పదమగును. (ఈపద్యమునందువారస్త్రీలనియధ్యాహారముఁజేసికొనవలయును).

తా. ఆపట్టణమందు వారస్త్రీలు తెల్లవారఁగానే మేడ మీఁదఁజూరువెంబడి గూర్చుండి తమ వేనలి కుచోపరిభాగము మీఁదధరించియా జడవిప్పుచు నందలి పుష్పములు గోట విదిలించునప్పుడు పరిమళార్థ మయి ముసరికొని మరల విచ్చి పోవుతుమ్మెదలు రొదఁజేయుచుండఁగా నా ఝుంకారము విని వీథిఁబడిఁ బోవుచున్న గాముకులు నిలిచి యా స్త్రీలు చేతులు వడివడిగా నాడించుట వీణవాయించి నట్లుండఁగాఁ బుష్పములు దంతపు మెట్లవలెనుండఁగా జడ వీణవలెనుండఁగానా స్త్రీలువీణాభ్యాసము గలవారగుట వలన నెప్పుఁడు జడ విప్పుట వీణవాయించుటకా అని సంశయింతు రని భావము. సందేహాలంకారము.

క. అలివచఃకార్పణ్యం, బా లేమల చెవులు సోఁకదధమాన్వయ జీ
ర్ణాలావణ్యులపిలువున, కైలాభముఁదెలిపె నేనియవిశ్రీలగుటన్. ౬౭.

టీక. అలివచఃకార్పణ్యంబు:—అలి = చెలికత్తెలయొక్క, వచః = వాక్కులయొక్క, కార్పణ్యంబు = లేమిడి, అధమాన్వయ = తక్కువజాతియొక్కయు, జీర్ణ = ముసలివాండ్రయొక్కయు, అలావణ్యుల = సౌందర్యహీనులయొక్కయు, (ద్వంద్వాంతమునబహువచనము) పిలువునకై = పిల్చుటకొఱకు, లాభముఁదెలిపె నేని = ఆదాయమెఱింగించె నేనియు, అవి = ఆస్త్రీలచెవులు, శ్రీలగుటన్ = లక్ష్మీస్వరూపములగుటచేతను (శ్రీకారములఁబోలినవనుట) ఆలేమల = తరుణులగునా స్త్రీలయొక్క, చెవులుసోఁకదు = చెవిజొరదు.

తా. జవ్వనము గలయా వారకాంతల దాఁపుననుండు చెలులుకొందఱు పురుషులఁ దాల్చు వారై యాపురుషులు మిక్కిలి ధనమిచ్చెదరని చెప్పిన నవ్వారకాంతలు పురుషులు తక్కువకులము వారయినను ముసలి వారైనను సొగసు లేని వారైనను వారిని దెలియఁజేయు చెలుల పలుకులు వినరనియును సామాన్యలు కేవల విత్తాపేక్ష గలవారైన నచ్చటి వారలు త్తమ కులస్థులై యౌవనము గలిగి సుందరులైన పురుషులనేకాని కూడరని భావము.

చ. ద్రవిడకుటుంబిను ల్పసపు తాచిన రత్నపుఁ దాఁపక్రింద నం
బువు దరవారఁగానిదుర వోయి గరుత్తతి పచ్చఁబారిన
న్భవనసరోమరాళములు భర్మమయచ్ఛద గుచ్ఛవిస్ఫుర
ద్దివిజధునీమరాళ వితతి భ్రమఁ బూన్చఁబరిభ్రమించుచున్. ౬౮.



టీ. భవనసరోమరాళములు:—భవన = గృహసంబంధులగు, సరః = కొలఁకులయందలి, మరాళములు = హంసలు, ద్రవిడకుటుంబినుల్ = ద్రావిడ స్త్రీలు, పసపుతాచిన = పసపుఁజాదినట్టి, రత్నపుఁదాఁపక్రింద = రత్నసోపానముక్రింద, అంబువు దరవారఁగా = ఉదకముతరంగితమగుచుండఁగా, నిదురవోయి = నిద్రించి, గరుత్తతి:—గరుత్ = ఱెక్కలయొక్క, తతి = గుంపు, పచ్చఁబారినన్ = హరిద్రావర్ణముగలదికాఁగా, పురిన్ = శ్రీవిల్లిబుత్తూరను, భ్రమించుచున్ = తిరుగుచును, భర్మమయ = స్వర్ణమయములగు, ఛద = ఱెక్కలయొక్క, గుచ్ఛ = గుత్తులచేతను, విస్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, దివిజధునీమరాళ:—దివిజధునీ = ఆకాశగంగయందలి, మరాళ = హంసలయొక్క, వితతి = సమూహముయొక్క, భ్రమన్ = భ్రాంతిని, పూన్చున్ = వహింపఁజేయును.

తా. ద్రావిడ స్త్రీలు గృహముల వెనుకనుండెడు కొలనిలోఁ బసపాడి స్నానముసేయు నప్పుడు రత్న సోపానము క్రింద హంసలు నిద్రఁబోవుచుండఁగా నాపసపు నీరు ఱెక్కల కంటి కొని పచ్చబడియెఁగావున నాహంస లేపట్టణమందుఁ దిరుగఁగా బంగారు ఱెక్కలుగల స్వర్గమందలి హంసలని చూపఱభ్రమింపించుననియు నచ్చటికొలఁకుల సోపానములు మణిమయము లనియును భావము.

మ. తలఁబక్షచ్ఛటఁగుక్కి బాఁతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచియారెకు లుషస్స్నాతప్రయాతద్విజా
వలి పిండీకృత శాటుల న్సవిఁదదావాసంబుఁజేర్పంగ రే
వులడిగ్గన్వెసఁబాఱు వానిఁగని నవ్వున్శాలిగోపౌఘముల్. ౬౯.

టీ. బాఁతువులు = బాఁతులనియెడుజలపక్షులు, తలన్ = తమతలలను, (జాత్యేకవచనము) పక్షచ్ఛటన్ = ఱెక్కచాలునందు, కుక్కి = కుక్కియని (క్రుచ్చియనుపాఠముంగలదు) కేదారంపు = వరిమళ్లసంబంధులగు, కుల్యా = కాలువలయొక్క, అంతరస్థల = మధ్యప్రదేశమందు, నిద్రింపఁగన్ = నిద్రపోవుచుండఁగాను, చూచి = కాంచి, ఆరెకులు = ఊరికాఁపరులు, ఉషస్స్నాత = ప్రాతస్స్నానముఁజేసినట్టియు, ప్రయాత = చనినట్టి, ద్విజావలి = బ్రాహ్మణసమూహముచేతను, పిండీకృత = పిడుచలుగాఁజేయఁబడిన, శాటులన్ = వస్త్రములనియెడు, సవిఁదన్ = భ్రమచేతను. తదావాసంబున్:—తత్ = ఆబ్రాహ్మణులయొక్క, ఆవాసంబున్ = గృహములను, చేర్పంగ = చేర్చుటకొఱకు, రేవులన్ = రేవులయందు, డిగ్గన్ = దిగఁగా, వెసన్ = వేగముచేతను, పాఱు = పరుగెత్తెడు, వానిన్ = ఆబాఁతులను, కని = చూచి, శాలిగోపౌఘముల్:—శాలిగోపీ = పైరుగాఁపవులగు స్త్రీలయొక్క, ఓఘములు = సమూహములు, నవ్వున్ = హసించును.

తా. ఆపట్టణసమీపమందు వరిమళ్లకు దిద్దిన కాలువలయందుఁ బాఁతులు వాని స్వభావగుణముచేతఁ దలలు ఱెక్కలలోఁ గూర్చికొని నిద్రించుచుండఁగాఁ దలవరులు వానిఁ జూచి యుషఃకాలమందు స్నానార్థమై యాకాలువలకు వచ్చిన బ్రాహ్మణులు దమ వస్త్రములను బిండియచ్చటమంచిమఱచి పోయిరని తలంచి వాని మఱల నారివారి గృహములలో నొప్పగించుటకై రేవులలోఁ దిగఁగా నేయాపక్షులు పఱచుటఁ జూచి యచ్చటఁ బైరులను గాఁపాడుచున్న గడితలు తలవరులను బరిహసింతురని భావము. ఓ ఉదాత్తము 1. నిష్ఠ 2. న్యాయము ; 3 కాలువలవల్లనే కలి 2 [illegible] గాఢము

మ. సారిదిం జేర్చిన తీఁగెమల్లియలు ఖర్జూరంబులుఁ బుష్పమం
జరులున్మామిడి గుత్తులుఁ గుసుమముల్సంపెంగలుఁ బచ్చగ
న్నెరులున్బాశిలుగల్గి రాజనము కాంతిం దారుముల్సాపిచే
లరుదారన్నగుఁ బువ్వుఁదోటలబలాకానీకదంభంబునన్. ౬౬.

టీ. చేలు = కేదారములు, (బహువచనే కుత్రచిన్నులోపశ్చ యనునన్నయ భట్టీయసూత్రమువలనఁ జేనుశబ్దబహువచనమారూపము య్యెన్) సారిదిన్ = వరుసగాఁగ, చేర్చిన = విత్తినట్టి, తీఁగెమల్లియలు = అల్లుమల్లెలును, ఖర్జూరంబులు = ఖర్జూరపుఁ జెట్లును, పుష్పమంజరులున్ = పువ్వులగుత్తులును, మామిడిగుత్తులున్ = రసాలగుచ్ఛములును, కుసుమముల్ = పుష్పములును, సంపెంగలున్ = చంపకములును, పచ్చగన్నెరులున్ = పచ్చపూలకరవీరములును, బాశిలు = బాశెలనుపుష్పవిశేషములుగలిగిన, పువ్వుఁదోటలన్ = పుష్పోద్యానములను, (తీఁగెమల్లియలు, ఖర్జూరంబులున్, పుష్పమంజరులున్, మామిడిగుత్తులున్, కుసుమముల్, సంపెంగలున్, పచ్చగన్నెరులున్ బాశిలుఅను పేరుగలధాన్యవిశేషములు), కల్గి = తమకుంగలిగి, రాజనము = రాజనమను పేరుగలశాలివిశేషముయొక్క, కాంతిన్ = ప్రకాశముచేతను, తారు = అత్మశబ్దబహువచనము (చేలనుట), ముల్సాపి = ముల్లునూపి, (రాజనములకుముల్లుగలిగియుండుట సహజము. త్రాచునఁదూఁచునప్పుడుభారమగువస్తువుదిక్కునఁద్రాసుముల్లువ్రాలునుగాన దమతమసామ్యవిమర్శయందుఁదామే హెచ్చయ్యెననుట). బలాకానీక:— బలాకా = బెగ్గురుపిట్టలయొక్క, అనీక = సమూహమనియెడు, దంభంబునన్ = నెపముచేతను, అరుదారన్ = ఆశ్చర్యమగునట్లు, నవ్వున్ = ప్రహసించును. (ముల్సాపియనుచోట) ప్రథమైకవచనమాత్రదేవికృతానాంతాదయోపికథ్యంతేయనుసూత్రమాకరము).

తా. అచ్చటి వరిచేలు పువ్వుఁదోటల యందుఁ గలతీఁగె మల్లియలు మొదలుగా బాశెలను పదము వఱకుఁ జెప్పఁబడిన పేరులు గలధాన్య విశేషములు దమయందుఁ గలిగి తోటలయందుఁ గలుగని రాజనము విశేషముగాఁ గలిగి యారాజనమునకుఁ గలముల్లని యెడు



జూపి తాము హెచ్చగుటవలన నాపువ్వుఁదోటలను దమ మీఁదఁ దిరిగెడు బెగ్గురుపులుగుల తెలిచాయలనియెడి నెపమున నవ్వుచున్న వని భావము. అనఁగాఁ బువ్వుఁదోటలకంటె నధికతర శృంగారములై వరిచేలు ప్రకాశించు నని తాత్పర్యము.

చ. బలసిన హల్లకచ్ఛటలపైఁ దమజుంజురు ముండ్లు ఱాయఁగాఁ
గలమము లుండుఁ బండి యొఱఁగంబడి నీ రెడలింపఁ దృష్ణ లోఁ
దలకొన వంగి మున్ జలముఁ ద్రావెడు క్రిందటి వేళ్లు మీఁదట
న్నిలిపి మరంద మానుకరణి న్నికటోపవనానిలాహతిన్. ౬౭.

టీక. కలమములు = వరిపైరులు, పండి = పక్వములై, నీరడలింప = కట్టియున్న నీరుపరిపాకార్థమై వెడలఁజేయఁగా, తృష్ణ = నీరువట్టు, లోఁదలకొన = అంతర్వ్యాపకముగాఁగా, వంగి = నమ్రములై, (బడలికచేతననుట.) మున్ = పూర్వమందు, జలముఁ ద్రావెడు = ఉదకపానముఁజేసెడు, క్రిందటివేళ్లు = క్రిందనున్నమూలములను, మీఁదటన్ = ఉపరిభాగమందు, నిలిపి = ఉనిచి, బలసిన = పుష్టిగల, హల్లకచ్ఛటలపై. హల్లక = చెంగలువపువ్వులయొక్క, ఛటలపైన్ = గుంపులమీఁద, మరందము = మకరందమును, అనుకరణిన్ = పానముసేయురీతిగాను, నికటోపవనానిలాహతిన్ - నికట = సమీపమందలి, ఉపవన = ఉద్యానవనములవలని, అనిల = గాలియొక్క, ఆహతిన్ = వీఁచుటచేతను, తనుజుంజురుముండ్లు = తమయొక్క ధాన్యమంజరీకంటకములు, ఱాయఁగాన్ = ఒఱసికొనుచుండఁగా, ఒఱఁగంబడి = క్రైవాలి, ఉండున్ = ఉండును.

తా. వరిపైరులు పక్వముగాఁగానే కోఁత నిమిత్తమై మళ్లలో నీరుండనీక కర్షకు లెడలించిన నెల్లప్పుడుదకపానము సేయుచున్న యవి గావున నప్పుడు నీరు లేమిం జేసి డప్పిచేత నామళ్లలోఁ బుష్పించి యున్న చెంగలువ పువ్వుల మీఁద వ్రాలి మున్ను నీరు ద్రావెడు వేళ్లపలెనున్న ముండ్లు రాచుకొనుచుండఁగాఁ బువ్వులఁ దేనె యాని నట్లుండెననియును, వాయువశముచేతఁ గదలుచుండఁగాఁ దృష్ణాభరము వలని బడలికచేత సోలుచున్న వన్నట్లుండె నని భావము. కేదారముల యందుఁ బైరులు పండి యొఱగియుండు నని ముఖ్యతాత్పర్యము.

చ. అడుగునఁ బండి వ్రీలి యసలై మధువుట్టఁగఁ ద్రావఁ దేంట్లు మ
ల్లడిఁ గొని చుట్టి రాఁబనసల నొప్పలుచు న్గలుగుండతోడ నీ
డ్వడు పెనుఁబండ్లు భిన్నతట, పాంసుల భూరి మదాంబు సేచనా
జవదృఢశృంఖలాయుత వసంత మదద్విరదాధిపాకృతిన్. ౬౮.

టీ. కలుగుండ్లతోడ = జాతిగుండ్లతోడ, ఈడ్వడు = సమానములగు, పెనుఁబండ్లు = పెద్దఫలములు, అడుగునన్ = భూమిలోనే, పండి = ఫలించి, వ్రీలి = బ్రద్దలై, అస్రలై = బురుదలై, మధు = రసము, పుట్టఁగన్ = కల్గఁగా, త్రావన్ = పానముసేయుటకొఱకు, తేంట్లు = భృంగములు, (ఇచ్చటఁ దేఁటియనుశబ్దమునకుబహువచనమందులువర్ణముపరమగుచోఁ దేఁటులనిరూపమువచ్చుంగావున-రోలోడలటామురితాంతస్యచ వాలుకస్లలోల్లోశ్చయనునాంధ్రశబ్దచింతామణిసూత్రమును బట్టియల తేఁటిశబ్దాంతమందలిటివర్ణమునకారమువికల్పములుగాలుప్తంబగుటంజేసి తేఁట్లనినిలువవలసి యుండినను తేంట్లని పూర్ణబిందుయుతముగా బహుప్రయోగముల కలిమిం జేసియును, "శాస్త్రప్రయోగవచసో శ్శాస్త్రంబలవదుచ్యతే। అనిష్పన్నే పదేతేన ప్రయోగాశ్రయణంహితమ్" అను వికృతి వివేక సూత్రము కలిమి బలిమిం జేసియును నిల్లే బోంట్లు మొదలగు శబ్దములు గానంబడు చుండుటం జేసియును దేంట్లని యుండుటే సాధువుగాఁదోఁచుచున్నది. మల్లడింగొని = పెనఁగొని, చుట్టిరాన్ = చుట్టికొనిరాఁగాను, భిన్న = పగిలినట్టి, కట = చెక్కులయందలి, పాంసుల = పరాగితమైన, భూరిమదాంబు = అధికమదజలముయొక్క, సేచన = తడుపుగలట్టియు, అజడ = కదలుచున్న, దృఢ = గట్టి, శృంఖలా = సంకెలితోడను, యుత = కూడికొన్న, వసంతమదద్విరదాధిపాకృతిన్, వసంత = వసంతునియొక్క, మదద్విరదాధిప = మత్తుటేనుఁగుమిన్నలయొక్క, ఆకృతిన్ = ఆకారముచేతను, పనసలన్ = పనసచెట్లయందు, పొలుచున్ = ప్రకాశించును.

తా. వేరుపనస పండ్లు భూమిలోనే పండి పగులఁగా నారసము పగిలిన భూమిలోనుంచి పైకివచ్చి బురుదకాఁగా నవ్వాసనకుఁదుమ్మెదలు పెనగొని చుట్టుకొనఁగా నాపండ్లే వసంతుని మత్తుటేనుంగుల వలె నున్న వనియును, మదాతిశయము వలన భిన్నములైన చెక్కుల వలన దొఱఁగెడు మద దారలతోఁ గలసిన దుమ్ముతోడి బురుదవలె నాఫల రస మున్న దనియును కదలు చున్న యినుప సంకెలి వలెఁ జుట్టుకొన్న తుమ్మెద లున్న వని భావము.

ఉ. చాల దళంబుగాఁ బృథుల, చమ్పక కీలనఁ బొల్చు బొందుఁ దో
మాలె లనంగఁ బండి మహి, మండలిఁ జీఱుచు వ్రాలి గంధ మూ
ర్ఛాలసయైన భృంగ తతి, నాఁదుద కప్పమరన్ఫలావళుల్
వ్రీలి గెల ల్సుగంధ కద, ళీ వన పఙ్క్తుల నొప్పునప్పురిన్. ౮౯.

టీ. అప్పురిన్ = ఆపట్టణమందు. సుగంధకదళీవనపఙ్క్తులన్. సుగంధకదళీ = సుగంధములను పేరుగలయనఁటిచెట్లయొక్క, వన = తోటలయొక్క, పఙ్క్తులన్ = గుంపులయందు, గెలల్ = గుళుచ్ఛములు, చాలన్ = మిక్కిలియు, దళంబుగాన్ = దట్టముగునట్లు, పృథుల = గొప్పలగు, చమ్పక = సంపంగిపూలయొక్క, కీలనన్ = కూర్పుటచేతను, పొల్చు = ఒప్పుచున్న. బొందుఁదోమాలెలనంగ. లావుగలతోమాలెలనునట్లు, పండి = ఫలించి, ఫలావళులు = పండ్లవీఁపులు, వ్రీలన్ = పగలఁగా, మహీమండలిన్ = భూమండలమందు, చీఱుచున్ = జాదికొనుచు, వ్రాలి = సంపంగిపూలమీఁదవ్రాలి, గంధ = పరిమళమువలని, మూర్ఛా = శోషచేతను, అలసయైన = వివశయైన, భృంగతతిన్ = భృంగసమూహమునఁగా, తుదకప్పు. తుద = తమకొనలయందలి, కప్పు = నీలిమము, అమరన్ = కనుపడఁగా, ఒప్పున్ = ప్రకాశించును. (ఈపద్యము మూఁడవ పాదమందుఁ బ్లుత యతి).

తా. ఆపట్టణమం దరఁటితోటలయందు సుగంధము లనియెడు నరఁటి పండ్లు గెలలయందు లెస్స పండి విరిసి కొనల యందలి నలుపు గలిగి భూమి పర్యంతము జీఱాడుచుండఁగా నా పండ్ల గెలలు సంపెంగ పూల బొందు తోమాలెల వలె నున్న వనియును, పండ్లు వికసించిన సంపెంగ పువ్వుల వలె నున్న వనియును, పండ్ల కొనలనున్న నీల కాంతి యా సంపెంగ పువ్వులమీఁద వ్రాలి మూర్ఛ వోయిన తుమ్మెదల వలె నున్న వనియును నట్టి గెలలు తోమాలెల వలెఁ బొడవు గలిగి యాఁ దోఁక పొట్టుగా నున్న వనియును భావము.

చ. మనకనురక్తి హెచ్చనిదె, మం దని కంఠముఁ గౌఁగిలించిని
క్కిన ఫణిరాజ వల్లి యెఱిఁగింపఁగ నోయనఁ బూగము ల్భరం
బునఁ బడు మట్టచేఁ జెఱుకు, ముత్తియము ల్చిటిలించి తద్రసం
బనిశము వండు నంతిక త, లాంతికఁ జూర్ణముఁ జేయు నప్పురిన్. ౯౦.

టీ. కంఠమున్ = మెడను, కౌఁగిలించి = ఆలింగనముఁజేసి, నిక్కిన = పైకుబికిన, ఫణిరాజవల్లి = తమలపుఁదీఁగెయనులతకూన, మనకున్ = మనయిద్దఱకును, (తమలపాకునకునుబోకచెట్టునకనుట.) అనురక్తి = అనుణీయుయును, అనురాగమును, హెచ్చన్ = అతిశయించుటకు, ఇదె = ఈచూర్ణమే, మందని = ఔషధమని, యెఱిఁగింపనో = తెలియఁజేయఁగానో, అనన్ = అనునట్లుగా, పూగముల్ = పోకచెట్లు, భరంబునన్ = పోకలభారముచేత, పడు = పతనమగు, మట్టచేన్ = పోకలగెలలచేతను, చెఱుకుముత్తియముల్ = సమీపమందున్నచెఱకులలోనిముత్తెములను, చిటిలించి = రాల్చి, తద్రసంబు = ఆచెఱకురసమును. అనిశము = నిరంతరము, వండు = పాకముఁజేయుచున్న, అంతికతల = సమీపస్థలమందలి, అంతికన్ = ప్రొయ్యియందు, చూర్ణముఁజేయున్ = సున్నముఁజేయును, అప్పురిన్ అని మొదటికన్వయము॥ క. జలధర ఫణిఫణాకీ-ధక జలచర

కరి మస్తకేషు శంఖ వరాహో జ్జ్వలదంష్ట్రి శుక్తిజాతంబులుము త్తెము లాప్పుపర్ణములవి విధములై॥ అని చెప్పఁబడిన రత్న శాస్త్ర పద్ధతిచేతఁ జెఱకులయందు ముత్యములుండుట ప్రసిద్ధము.

తా. ఆపట్టణమందుఁ జెఱకు తోటలలోనే తమల పాకు తీఁగెలును బోక ప్రాఁకులు నాటయున్నవని యును ఆచెఱకు పా లచ్చటనే వండు చున్నా రనియును పోకల మట్ట లప్పటప్పటికిఁ బరిపక్వములై చెఱకుల మీఁదఁబడఁగానందలి ము త్తెములు చెదరి ప్రొయ్యిలోఁ బడి సున్నమగుచున్న దనియును అట్లు సున్న మగుటకుఁ బోక చెట్లనియెడు పురుషుల కంఠములను దమలపుఁదీగెయను పొలఁతి యల్లుకొనుటయనియెడు కవుఁగిలింతఁజేసి మన కిద్దఱకు ననురాగముకల్గుటకు నీసున్నముమందని తెలుపఁగా దానివలన నాపోకచెట్లే సున్నముఁజేయు చున్న వనియును ఆకు పోకలకు సున్న మెఱుపు తెచ్చునది యనియును భావము.

చ. అలరుఁ బురంబునం దొగల, నంతరదామరఁ ప్రాఁచిఁ గప్రఁపుఁ
పలవులు మీఱలోఁ బలుద, వాలుగమొత్తము పోరనీరుగో
ళ్కొళకొళ యంచుఁ గ్రుంకు మెప, గుంపుల వంపులు దోఁప మావి తో
పుల విరుల న్పయి న్నడువఁ, బొల్చు పురాతన తీర్థ కుండముల్. ౨౧.

టీ. పురంబునన్ = అప్పట్టణమందు, తొగల = కలువలచేతను, అంతరదామరన్ = జలపల్లిచేతను, ప్రాఁచి = శైవాలముచేతను, కప్రఁపుఁ బలవులు = కర్పూరవాసనలు, మీఱన్ = అతిశయింపఁగా, లోన్ = లోపలను, పలుద = వట్రునలగు, వాలుగమొత్తము = వాలుగచేఁపలగుంపు = పోరన్ = కలహింపఁగా, నీరుగోళ్లు = జలకుక్కుటములు.(సలోశ్చయను సూత్రమును బట్టినీరుకోడి యనుశబ్దము బహువచనమందు నీరూపమును వచ్చును.) కొళకొళయంచు = కొళకొళధ్వనిఁజేయుచు, గ్రుంకు = మునుఁగుసట్టి, మెదగుంపుల = కంఠసమూహములయొక్క, వంపులు = నమ్రీకరణములు, తోఁపన్ = కాన్పరాఁగా, మావితోపులన్ = మామిడితోపులయందు, విరుల = పువ్వులచేతను, పయిన్ = ఉపరిభాగమందు, నడువఁబొల్చు = నడుచుటకువలనగు, పురాతనతీర్థకుండముల్ = ప్రాఁతనీటిగుండములు, అలరున్ = ఒప్పును.

తా. ఆపట్టణమందు మామిడితోపులలోని ప్రాఁత బావులుండుననియును నాబావులయందుఁ గలువలు మొదలయిన వాని వాసనలు కర్పూర వాసనల వలెనుండు ననియును లోపల వాలుగచేపలు చెరలాడు ననియు నీరుకోళ్లు మునుఁగుచు లేచుచుండు ననియునుఁ బైనినిండిన పూల చేత నవి బావులని తెలియ రాక నడిచి పోవచ్చుననిపించు ననియును భావము.



శా. సాయంకాలములం దదీశ మురజి, త్సద్మ స్వనద్దుందుభి
స్ఫాయత్కాహళికా ప్రతిస్వనతదోఁ, పన్కుంజగర్భంబుల
న్మ్రోయుం గేళివనిం గులాయ గమన, ప్రోత్తిష్ఠ దన్తస్సర
స్థాయి శ్వేత గరుద్గరుత్పటపటా, త్కారంబుఁ గ్రేంకారముల్. ౨౨.

టీ. సాయంకాలములన్ = సూర్యాస్తమయకాలములయందు, కేళివనిన్ = లీలోద్యానమందు, కులాయగమన-కులాయ = గూఁడులనుగూర్చి, గమన = పోవుటకొఱకు, ప్రోత్తిష్ఠత్ = లేచుచున్న, అంతస్సరః = కొలఁకులలోన. స్థాయి = ఉన్నట్టి, శ్వేతగరుత్ = హంసలయొక్క, గరుత్ = ఱెక్కలవలనఁబుట్టిన, పటపటాత్కారంబును = పటపటాత్కృతియును, క్రేంకారముల్ = కంఠక్రేంకృతియును, తదీశ- తత్ = ఆశ్రీవిల్లుబుత్తూరికి, ఈశ = స్వామియగు, మురజిత్ = మన్నారుకృష్ణునియొక్క, సద్మ = కోవెలయందు, స్వనత్ = మ్రోయుచున్న, దుందుభి = భేరులయొక్కయు, స్ఫాయత్ = వృద్ధియగు, కాహళికా = బూరుగలయొక్కయు, ప్రతిస్వనత = ప్రతిధ్వనులగుట, తోఁపన్ = తోఁచునట్లు, కుంజగర్భంబులన్ = పొదరిండ్లలోపలను, మ్రోయున్ = ధ్వనిఁజేయును.

తా. సాయంకాలములయందు విల్లుబుత్తూరియందుండు నుద్యాన వనములలో సరస్సులయందు హంసలు విహరించుట చాలించి గూండ్లకుఁ బోవుటకు లేచునప్పుడు వాని ఱెక్కల వలనఁ బుట్టిన ధ్వనులును గంఠధ్వనులును వినఁబడఁగా నప్పుడే యా పట్టణమందు స్వామి యగు మన్నారు కృష్ణుని కోవెల సంధ్యాకాలువులో మ్రోసెడు భేరుల ధ్వనులును గాహళముల ధ్వనులును వ్యాపించి పొదరిండ్లలోఁ ప్రతిధ్వను లిచ్చుచున్నట్లు దోఁచు నప్పుడు పటపటాత్కారము భేరీప్రతిధ్వనిగాను క్రేంకారము కాహళ ప్రతిధ్వనిగాను దోఁచుననిభావము.

మ. పొలయుం గాడ్పులు దఙ్మహాలయవ దం, భోజాక్షవక్షస్స్థల
స్యలఘుస్రఙ్మకరందబిందువులఁ బ, ణ్యారంపుఁ బుణ్యాంపుఁ గం
పులఁ దాపత్రయ మీఁటి వీట నటన, ప్రోద్యోగసజ్జీభవ
ల్లలనావర్జిత కైశిక క్షురిత కల్హారాళి నల్లార్చుచున్. ౨౩.

టీ. వీటన్ = అప్పట్టణమందు. ఉదఙ్మహాలయవత్ - ఉదక్ = ఉత్తరదిశయందలి, మహత్ = గొప్పదియగు, ఆలయవత్ = కోవెలగలిగిన. అంభోజాక్ష = మన్నారుకృష్ణునియొక్క, వక్షః = అక్కునందలి, తులసీ = తులసీదళములచేతనైన, అలఘు = గొప్పలగు, స్రక్ = మాలికలయందలి, మకరందబిందువులన్ = మకరందకణముల

చేతను, పణ్యారంపు = అపూపసంబంధులగు, పుణ్యాంపు = పవిత్రములగు, కంపులన్ = వాసనలచేతను, తాపత్రయిన్ = ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములను తాపత్రయమును, మీఁటి = పోవిడిచి, వటన = నాగవాసమనెడు, ప్రోద్యోగ = ఉద్యోగమునకు, సజ్జీభవత్ = అయితమగుచున్న, లలనా = వారకాంతలచేతను, అపర్జిత = విడువఁబడని, కైశిక = కొప్పులవలన, క్షరిత = జాఱఁబడిన, కల్హారాళిన్ = చెంగలువపూలచాలును, ఆల్లార్చుచున్ = మెల్లనఁగదలించుచు, గాడ్పులు = వాయువులు, పొలయున్ = వీఁచును. ఈపద్యమందు దక్షహాలయ వదంభోజాక్ష శబ్దము ద్రవిడభాషయందు—వడబెరుంగోయిలుడయయని యా మన్నారుకృష్ణుని కేర్పడి యున్న దాని వలనఁగలిగినది. కంపుల ను పదము సుగంధమనుటకు చింత్యము.

తా. ఆపట్టణమందు వాయువులు మన్నారు కృష్ణుని వక్షస్థలమందలి తులసీవనమాలికల మకరంద బిందువుల మీఁద వీఁచుటంజేసి యాశైత్యంబును బరిమళంబును స్వామి కోవెలయందలి యపూపములపైఁగా వీఁచుటం జేసి పుణ్యసౌరభంబును అందలి యాటకత్తెల కొప్పుల చెంగలువల నల్లనల్లనఁ గదల్చుచు మాంద్యంబును నందలి సౌరభంబును గలిగి సంచరించు ననిభావము.

చ. మలయపు గాలి రేలు వనమాలి విమాన పతాక ఘల్లుమం
చులియఁబసిండి మువ్వ గమి, యొక్కొక మాటు గదల్ప నుల్కి మి
న్నలము తదీయ హేమ వర, ణాంచల చమ్పక శాఖలందుఁ బ
క్షులు రొద సేయ వేఁగె నని, కూడుదు రల్కలు దేరి దంపతుల్. ౭౪.

టీ. మలయపుగాలి = మలయమారుతము, రేలు = రాత్రులయందు, వనమాలి = స్వామియొక్క, విమానపతాక- విమాన = కోవెలయందలి, పతాకన్ = ధ్వజమందు, పసిండిమువ్వగమిన్ = బంగారుచిఱుగంటలగుంపు, ఘల్లుమంచులియన్ = ఘల్లుమనిధ్వని సేయునట్లు, ఒక్కొకమాటు = ఒక్కొకసారి, కదల్పన్ = కదలింపఁగా, మిన్నలము = ఆకసమునంటెడు, తదీయ = ఆకోవెలసంబంధియగు, హేమవరణ = బంగారుప్రాకారముయొక్క, అంచల = అంచులనున్న, చమ్పకశాఖలందు = సంపెంగకొమ్మలయందు, పక్షులు = పులుఁగులు, ఉల్కి = అదరుపాటుఁజెంది, రొదసేయన్ = పలకలఁబలుకఁగా, దంపతులు = ఆపట్టణమందలి స్త్రీపురుషులు, వేఁగెనని = తెల్లవారెననుకొని, అల్కలుదేరి = ప్రణయకోపములనుమాని, కూడుదురు = సంభోగింతురు.

తా. ఆపట్టణమందు స్వామి కోవెలధ్వజస్తంభమందున్న బంగారు మువ్వలు రాత్రులయందు మలయమారుతము సోఁకికదలి ఘల్లుమని యొక్కొక్క సారి చప్పుఁడు కాఁగా



నాఁకోవెల బంగారు ప్రాకారము వెంబడి నున్న సంపెంగ కొమ్మలయందు నిద్రించుచున్న పక్షులదరి ధ్వనిఁ జేయఁగా విని పక్షులు గూయుచున్నవి తెల్లవార వచ్చెనని భ్రమించి ప్రణయ కలహములు వహించియున్న దంపతులు కోపములుమాని యప్పుడ రమింతు రని భావము.

చ. కలమపు బెండుగల్గు ద్రవిడ, కన్యలు ముంగిటఁ గాచి యుండి త
జ్జలరుహనాభ గేహ రురు, శాబము సారెకు బొక్కులాడఁ గొం
డెలపయి కమ్మ గ్రామ్యతరు, ణీతతి డించిన పేఁపగంపలం
దలముగుచున్న చెంగలువ, దండలఁదోలుదు రప్పురంబునన్. ౭౫.

టీ. అప్పురంబునన్ = అవిల్లుబుత్తూరను, ద్రవిడకన్యలు = ద్రావిడకన్యకలు, కలమపుబెండుగల్ = రాజనపువడ్లుపోసినయెండుగలను, ముంగిటన్ = గృహపురోభాగమందు, కాచియుండి = కనిపెట్టియుండి, తజ్జలరుహనాభ. తత్ = ఆపట్టణమందలి, జలరుహనాభ = స్వామియొక్క, గేహ = కోవెలయొక్క, రురుశాబము = ఇఱ్ఱిపిల్ల, సారెకు = మాటిమాటికిని, బొక్కులాడన్ = ఆయెండఁబోసినవడ్లుదినుచుండఁగా, కొండలపైకి = తమకొండెసిగలమీఁదికిగా, అమ్మన్ = విక్రయించుటకై, గ్రామ్యతరుణీతతి = పల్లెస్త్రీలసమూహము, డించిన = అక్కడదించుకొనియున్న, పేఁపగంపలన్ = పేములచేనల్లినగంపలయందు, దలముగుచున్న = నిండియున్న, చెంగలువదండలన్ = ఎఱ్ఱికలువదండలచేత, తోలుదురు = పోఁజోపుదురు.

తా. ఆవిల్లుబుత్తూరియందు ద్రవిడకన్యలు ముంగిళ్ల నెండఁబోసియున్న వడ్లకుఁ గావలియుండఁగా నచ్చటిస్వామికోవెలలోని పెంపుడు జింకపిల్ల యావడ్లు మాటిమాటికి బొక్కుచుండఁగా నాపిల్లను వేఱుమతియొక దానిచేఁగొట్టిన నొచ్చుననియెడు నానృశంస్యముచేతను దమకొండెసిగలపైకిగాఁదెచ్చి విక్రయార్థ మచ్చటదించుకొనియున్న గ్రామ్యస్త్రీ పేఁపలగంపలలోని కలువదండలచేతనే తోలుదు రనిభావము. ఉదాత్త వా

సీ. ఎదు రేగి సాష్టాంగ మెరఁగి పాద్యంబిచ్చి, నారికేళ కటాసనముల నునిచి
నును బోఁక పొత్తిఁ గుట్టిన దొప్పగమితోడ, రంభావిశాల పర్ణములు వఱచి
శాల్యన్నసూపాజ్య కుల్యాబహువ్యంజ, న క్షీరదధులర్పణంబుఁ జేసి
వార్చిన పిదప సంవాహన మంఘ్రుల, కొనరిచి తాంబూల మొసఁగి కుశల
మడిగి పోయెద మన్న దవ్వనిచి సిరికిఁ, దగిన సత్కృతిఁ జేసి ఖేదము వమిగిడి
యర్చఁ గావింతు రెపుడు నిట్లతిథులైన, భాగవతులకు నప్పురి భాగవతులు. ౭౬.

టీ. అప్పురిన్ = అపట్టణమందలి, భాగవతులు = భగవత్సంబంధులు, అతిథులైన = అభ్యాగతులైన, భాగవతులకున్ = భగవద్భక్తులకు, ఎదురేగి = ఎదురుగాబోయి, సాష్టాంగము = కరపాదఫాలవక్షోభుజములనియెడియష్టావయవములతోఁగూడునట్లు, ఎరఁగి = ప్రణమిల్లి(శ్లో॥ వైష్ణవం వైష్ణవోదృష్ట్వా దండవత్ప్రణమేద్భువి, యన్నట్లు దండప్రమాణామముఁజేసియనుట) పాద్యంబిచ్చి = పాదప్రక్షాళనముఁజేసి, నారికేళకటాసనములన్ = నారికేడపుటాకులచేనల్లినచాఁపలయందు, ఉనిచి = కూర్చుండఁబెట్టి, స్నానాద్యనుష్ఠానములుము న్నే తీర్చికొనివచ్చినారుగాన, నునుబోకపాత్రిన్. నును = మృదువగు, పోకపాత్రిన్ = పోకమట్టచేత, కుట్టిన = కూర్చిన, దొప్పగమితోడన్ = దొన్నెలగుంపుతోఁగూడ, రంభావిశాలపర్ణములు = వెడందయరఁటియాకులు, పఱచి = ఆస్తీర్ణముఁజేసి, శాల్యన్న = వరియన్నమును, సూప = ప్రప్పును, ఆజ్యకుల్యా = నేతికాలువలును, బహువ్యంజన = పెక్కుపరికరములును, క్షీరదధులు = పాలుపెరుగులును, అర్పణంబుఁజేసి = వారికిసమర్పించిన భోజనానంతరము.వార్చినపిదప(హస్తప్రక్షాళన పాదప్రక్షాళనములవెనుక నాచమనము జేసిన యనంతరమందు) అంఘ్రులకున్ = వారిపాదములకు, సంవాహనము = మర్దనము, ఒనరించి = చేసి(పాదములఁబిసికియనుట.) తాంబూలమొసఁగి = విడెమిచ్చి, కుశలమడిగి = వారప్పటికి సేదదేరి యుండఁగాఁ గుశలప్రశ్నఁజేసి, పోయెద మన్నన్ = వారే పోయెద మని చెప్పి రేని, వీరుబలాత్కారముగా నిల్పుటకు స్వాతంత్ర్యములేనివారుగావున వెంబడించి, దవ్వనిచి = దూరముగననిచి, సిరికిఁదగిన = తమకలిమికిఁదగిన, సత్కృతిఁజేసి = సత్కారముఁజేసి. (సంభావనయిచ్చియనుట) ఖేదమునన్ = ఎడఁబాసినదుఃఖముచేతను, మగిడి = తిరిగి, ఎపుడును [illegible]ప్పుఁడు, ఎల్లఇట్లు = ఈచెప్పినట్లు, అర్చఁగావింతురు = పూజసేయుదురు.

తా. సులభము ఇచట భాగవతు లతిథులంబూజించి రనుటవిష్ణుచిత్తుఁ డీరీతిని భాగవతు లంబూజించు నని సూచించుచున్నది.

శా. అందుండుం ద్వయసద్మపద్మవదనుం, డద్వంద్వుఁ డశ్రాంతయో
గాందూబద్ధమధుద్విషద్ద్విరదుఁడ, న్వర్థాభిధానుం డురు
చ్ఛందోబృంద తదంత వాగపరసా సంజాత తజ్జన్య ని
ష్పంద ద్వైత సుసంవిదాలయుఁడు నిష్ఠన్విష్ణుచిత్తుండనన్. ౭౭.

టీ. ద్వయసద్మపద్మవదనుండు. ద్వయ = ద్వయమనుశ్రీవైష్ణవమంత్రమునకు, సద్మ = గృహమైనట్టియు, పద్మ = కమలమువంటి, వదనుండు = ముఖముగలయట్టియు. అద్వంద్వుఁడు, శీతోష్ణ = సుఖదుఃఖములులేనియట్టియు, అశ్రాంత = ఎడతెగని, యోగ = వ్యాసంయోగమనెడు, అందూ = సంకెళ్లచేత, బద్ధ = కట్టఁబడిన, మధుద్విషత్ = మధుసూదనుఁడనియెడు, ద్విరదుఁడు = ఏనుఁగు గలయట్టియు, ఉరుచ్ఛందోబృంద, ఉరు = బహువిధములయిన, ఛందః = వేదములయొక్క, బృంద = సమూహము యొక్కయు, తదంత, తత్ = ఆవేదములయొక్క, అంత = అంతములగు నుపనిషత్తులయొక్క, వాక్ = వాక్యములయొక్క, అపరసా = చదువమిచేతనే, సంజాత = పుట్టినట్టియు, తజ్జన్య = ఆవేదవేదాంతజన్యముగునట్టియు, నిష్పంద = చలింపనియట్టి, ద్వైత = చిదచిదీశ్వర భేదకమైన, సుసంవిత్ = మంచిజ్ఞానమునకు, ఆలయుఁడు = గృహమగునట్టి, విష్ణుచిత్తుండనన్ = విష్ణునందుఁజిత్తము గలవాఁడనఁగా, అన్వర్థాభిధానుండు = సార్థకనామధేయుఁడగు పరమయోగి, నిష్ఠన్ = సదాచార సంపత్తిచేతను, ఆందున్ = ఆశ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు, ఉండున్ = నివసించును.

తా. ఆ శ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు నిరంతరము ద్వయానుసంధానముఁ జేయుచు సుఖదుఃఖములు శీతోష్ణములు సరిగాఁదలంచుచుఁ దన నిర[illegible] యోగముచేత శ్రీపతిని వశపఱచుకొని వేదవేదాంతములు చదువకయే వాని[illegible]లనఁ గలుగవలసిన నిశ్చితద్వైతజ్ఞానమునకుఁ దాను నివాసభూమియై విష్ణుచిత్తుండను సార్థకనామధేయము గల యొకమహాయోగి నిష్ఠఁగలిగియుండుననిభావము, (ద్వయ తిరుమంత్ర చరమ శ్లోకములు వైష్ణవ సాంప్రదాయికములు).

వ. అమ్మహీసురవరుండు ప్రకృతికంటెఁ బరుండగు దన్నును దనకంటెఁబరుండగు పరమేశ్వరుం బరమేశ్వరప్రసాద బహుజననకృత సుకృతఫలరూపయగు నాచార్యకృపగు ప్రవానంబు నిధానంబుఁ దెలిపినగతిం దెలుప నాత్మీయ తదీయ శేషశేషిత్వ సంబంధంబనాద్యంబుగాఁ దెలిసి యీతెలివిగలిగి యఖర్వనిర్వృతిం గాంచి సుఖించు పరమయోగికి బహుక్లేశదంబులగు చదువులం బనియేమి యీ వివేకంబు లేనివాని(హేతువాదంబు ధాతువాదంబు కాణాదంబు పాణినీయంబు కాపిలంబు చాపలంబు మీమాంసహింసవ్యాకరణంబశరణఁబటుగాక చదువవారకానిన నరునకుఁగాలంబు నాలంబువిఘ్నంబు లఖిలోద్యమఘ్నంబులందులకు సామగ్రి గిటకిటన గొంతెఱుంగనగు మదంబుపుటపుటనముదము ట్టం జదివెనేనియు సముత్పన్న విజ్ఞానుండై త్రైగుణ్యవిషయంబులగువాని నాసీతధాన్యుండు నిష్ఫలంబైన పలాలంబును నాలబ్ధసుధుండు సిక్థకంబును విడుచువడువున విడువవలయుఁగావున శాంతిదాంతి పరతంబరమైకాంతినైన నాకుమొదలనివి యధిగమింపం దుదవిసర్జింపనేమి ప్రయోజనంబు వాదిభంజనంబు రాజరంజనంబును జేయుచుఁ బునర్జననంబులకు విసువనిజనంబులకుఁ గానిమ్ము మాదృశులకుఁ దదీయఖ్యాతియూతిలాభంబుషోభంబు పూజనంబు ద్వేజనంబని వితర్కించి)యుర్వగఁ బూర్వం

బునసౌవీరభూరమణునకు గౌరవంబంగీకరించిబోధించి ముక్తి కనిచిన భరతభూమిసురవతంసంబునుబోలె దుర్విభావ్యబోధుండై పరమపదంబునను భాగవతులకపాత్రీకృతంబులగు బహుభద్రమూర్తులుభరియించి భగవత్పరిచర్య సేయుటయ పరమపురుషార్థంబగుటయెఱిగి యచటిరథచరణ పాణిమౌలికాకరణ కైంకర్యంబున కంకురితకౌతూహలుండై చేయుచుండె మఱియును. ౭౮.

టీక. అమ్మహీసురవరుండు = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, ప్రకృతికంటెన్ = ఇరువదినాల్గుతత్త్వములుగలయచిత్తుకంటె, పరుండగు = వేఱైన, తన్నును = జీవునినను టి, తనకంటెఁబరుండగు పరమేశ్వరున్ = బ్రహ్మమును, "అనగా శ్లో. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢానిమాయయా", అను తెఱంగునఁ దనకంతర్యామియగు పరమేశ్వరుని ననుట. పరమేశ్వరప్రసాద = భగవదనుగ్రహము వలననైన, బహుజనన = పెక్కు జన్మముల యందలి, సుకృత = పుణ్యములకు, ఫలరూపయగు = ఫలస్వరూపమగు, ఆచార్యకృప = గురుకారుణ్యము (ఇదికర్తృపదము), గుప్తదానంబు = పూర్వజన్మమందుఁజేసిన యేకాంతదానము. నిధానంబుఁదెలిపినగతిన్ = సద్యోజన్మమందు నిక్షేపమును దెలిపిన తెఱంగున, తెలుపన్ = తెలుపఁగా, (అనఁగా సకలవేదశాస్త్రపురాణేతిహాసములకు సారభూతమైన చిదచిదీశ్వర తత్త్వత్రయజ్ఞానమును బహుజన్మకృత సుకృతలబ్ధమైనయాచార్యకృప తేటపఱిచినదనుట. శ్రు. "ఆచార్యదేవోభవ' యని తైత్తిరీయశ్రుతియందును, "ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద" యని ఛాందోగ్యమందును, "యస్యదేవే పరాభక్తిర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యైతేకథితాహ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః" అని కఠవల్లియందును, శ్లో. "దేవతాయాగురోశ్చైవ మంత్రస్యాపి ప్రకీర్తనాత్। ఐహికాముష్మికాసిద్ధిర్ద్విజస్యాస్తినసంశయః" అని పురాణసముచ్చయమందును, శ్లో. "యస్మాద్దేవోజగన్నాథః కృత్వామర్త్యమయీంతనుమ్। మగ్నానుద్ధరతె లోకాన్ కారుణ్యాచ్ఛాస్త్రపాణినా। తస్మాద్భక్తిర్గురౌకార్యా సంసారభయభీరుభిః," అని పాంచరాత్రమందలి జయాఖ్య సంహితయందును, "చక్షుర్గమ్యం గురుంత్యక్త్వా శాస్త్రగమ్యంతుయస్స్మరేత్। హస్తస్థముదకంత్యక్త్వా ఘనస్థం సోఽభివాంఛతి। సులభంతుగురుంత్యక్త్వా దుర్లభంయఉపాసతే। బద్ధంత్యక్త్వాధనంమూఢో గుప్తమన్వేషతిక్షితౌ" అనునీ మొదలగు ప్రమాణములచేత నాచార్యకృపయే ప్రధానమని యెఱుఁగదగినది, ఆత్మీయ= తనసంబంధమగు, తదీయ = ఆపరమేశ్వరసంబంధమగు, శేష = శేషిత్వ సంబంధంబు, భృత్యత్వ = స్వామిత్వసంబంధము, అనాద్యంబుగాఁదెలిసి = అనాది సిద్ధమనీ యెఱిఁగి, తత్త్వవిగలిగి = ఈజ్ఞానముగలిగి, అఖర్వ = అఖండమగు, నిర్వృతిం గాంచి = సుఖమును జెంది, సుఖించు = సాగిసెడు, పరమయోగికి = మహాయోగీశ్వరునకు,



శ్లో. "శాస్త్రజ్ఞానంబహుక్లేశం బుద్ధేశ్చలనకారణ" మ్మన్నట్లు, బహుక్లేశదంబులగు = బహుప్రయాస కరములగు, చదువులం బనియేమి = చదువులచేనేమిపని, తత్త్వవేకంబులేనివాని = ఈజ్ఞానము లేనివానియొక్క, హేతు వాదంబు = కారణ వాదము, ధాతువాదంబు = లోహాదిమారణక్రియ, కాణాదంబు = తర్క శాస్త్రము, ప్రాణాదంబు = ప్రాణహారము, కాపిలంబు = సాంఖ్యమతము, చాపలంబు= సర్వేశ్వరనిరీశ్వరభావభేదములచేత బుద్ధి చాంచల్య కరము, మీమాంస = అగ్నిష్టోమాది కర్మకాండ విషయము, హింస = పరప్రాణాపహారిణి, వ్యాకరణంబు = శబ్దశాస్త్రము, అశరణంబు = రక్షించునదిగాదు, చదువవేరకాననన్ = పఠించుటకుపక్రమించెనేని, కాలంబు నాలంబు = కాలము సాలదనియు, అననుకూల మనియును. విఘ్నంబులు = అంతరాయములు, సకలోద్యమఘ్నంబులు = సర్వకార్యనాశకంబులు, అందులకు=శాస్త్రాభ్యాసమునకు, సామగ్రి = సాధనసంపత్తి, కిటకిటన = మిక్కిలి కొంచెము, కొంతెఱుంగనగు మదంబు పుటపుటన = కొంతదెలియఁగానే గర్వంబు పుట్టుచుండుటను, పలాలంబు = ఉముకపొట్టు, సిక్థకంబు = మైనము, ఈతి = ఈతిబాధ, ఉద్వేజనంబు = భయంకరము, గౌరవంబు = గురుత్వమును, రథచరణపాణి=చక్రపాణియగు మన్నారుకృష్ణుని, కడమ సులభము. తా. సులభము.

కం. న్యాయార్జిత విత్తంబున, నాయోగీశ్వరుఁడు పెట్టు • నన్నంబాప్రా,
లేయ పటీరాచల ప, ద్యాయాతాయాత వైష్ణ• వావలికెల్లన్. ౭౯.

టీక. ఆయోగీశ్వరుఁడు = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, న్యాయార్జిత విత్తంబునన్ = న్యాయార్జిత ధనముచేతను, ఆప్రాలేయ పటీరాచల పద్యాయాతాయాతవైష్ణవావలికెల్లన్ = హిమాచల మలయాచలముల మధ్యమార్గస్థులై వచ్చుచుంబోవుచుండెడు వైష్ణవ సముదాయమునకెల్లను, అన్నంబుపెట్టున్. "సరణిః పద్ధతి పద్యా" యని యమరుఁడు. తా. సులభము.

చ. గగనము నీరుబుగ్గకెనగా • జడివట్టిన నాళ్ల భార్యక,
న్నొగ సొరకుండ నారికెడపుం • బొఱియల్ తవులించి వండన,
య్యగపలముంచి పెట్టుఁగలమాన్నము • నొల్చినప్రప్పు నాలుగే,
న్నొగిపిన కూరలున్వడియములువ్వరు • గుప్పెరుగు న్ఘృతప్లుతిన్. ౮౦.

టీక. కర్తృపద మధ్యాహార్యము. ఆయోగీశ్వరుండు. గగనము= ఆకాశము, నీరుబుగ్గకున్ = జలబుద్బుదమునకు, ఎనగాన్ = సదృశముగా, జడివట్టిననాళ్లు = వర్షముపట్టినదినములయందు, భార్య=తనయిల్లాలు, కన్నున్ =నేత్రమును, పొగసొరకుండన్ = ధూమము ప్రవేశింపకుండ, నారికెడపుంబొఱియలు = నీరువెడలించిరొమ్ముండించిన యెండనీటి బెంకాయ బొండ్లములు, తవులించి = ప్రొయ్యిలోనంటించి, వం

దన్ = పాకముఁ జేయఁగా, అయ్యగపలన్ = ఆనెంకాయ చిప్ప యబకలచేతనే, కలమాన్నమున్ = వరియన్నమును, ఒల్చినప్రప్పు = ఒలుపుప్రప్పును, నాలుగేవ్రాగిపిన కూరలున్ = నాలుగైదుపొరటిన కూరలును, వడియములు = వడియాలును, వరుగులు = శుష్కశాకములును, పెరుగున్ = దధియును, ఘృతప్లుతిన్ = ఆజ్యాసిక్తమగునట్లుగా, ను, ముంచి పెట్టును = ఘృతప్లుతి కధికేఁ బూర్వమన్వయించునది. తా. సులభము.

చ. తెలినులివెచ్చయోగిరముఁ దియ్యనిచారులుఁ దిమ్మనంబులు,
న్బలుచని యంబళుల్చెరకు ♦ పాలెడనీళ్లు రసావళుల్ఫలం,
బులును సుగంధిశీతజలము ♦ ల్వడఁబిందెలు నీరుజల్లయు,
న్వెలయఁగఁ బెట్టుభోజనము ♦ వేసవిఁజందన చర్చమున్నగన్. ౭౧

టీక. వేసవిన్ = గ్రీష్మర్తువందు, చందనచర్చ = చందనాలంకారము, మున్నగన్ = మొదలుగాఁగా, (మునుపటి చందనమిచ్చియనుట), తెలినులివెచ్చయోగిరము = తెల్లనైమందోష్ణమగు నన్నంబును, తియ్యనిచారులు = తియ్యఁజారులును, తిమ్మనంబులున్ = తిమ్మనములను రసాయన విశేషములును, పలుచని యంబళులు (అంబలిశబ్దబహువచనము అంబళులనియునుంగలదు), చెఱకుపాలు = ఇక్షురసములు, ఎడనీళ్లు = లేఁతటెంకాయనీళ్లును, రసావళులు = పండ్లరససమూహములు, ఫలంబులును = కదళీరసాలాదిఫలములును, సుగంధిశీతజలములు = వట్టివేళ్లు మొదలగువానిచేఁ బరిమళించుచల్లనగు నుదకములును, వడఁబిందెలు = ఊరవేసిన లేఁతమామిడి పిందియలు, నీరుజల్లయున్ = నీరుమజ్జిగయును, వెలయంగన్ = ప్రసిద్ధమగునట్లు, భోజనముఁ బెట్టున్ = ఆహారమొసంగును. తా. సుగమము.

మ. పునుఁగుందావిన వోదనంబు ♦ మిరియంపుంబొళ్లతోఁ జట్టిచు,
య్యనునాదాఱనికూరగుంపు ♦ ముకుమందై యేర్చునావంజిగు,
ర్గొనుపచ్చళ్లును బాయసాన్నములు ♦ నూరుంగాయలున్ జేసుఱు,
క్కనునేయుంజిఱువాలవెల్లువుగ ♦ నాహారంబిడు న్శీతునన్. ౭౨

టీక. శీతునన్ = శీతకాలమందు, పునుఁగుందావిన వోదనంబు, పునుఁగుందావి = పునుఁగుదావులను పేరుగల కలమవిశేషసంబంధియగు, నవ = నూతనమగు, ఓదనంబు = ఓగిరమును, (వేఁడివేఁడి యన్నమనుట. పునుఁగు రాజనములుష్ణప్రధానములని వైద్యశాస్త్రమందుఁ బ్రసిద్ధముగనుక నాశీతకాలమునకుచితములు), మిరియంపుంబొళ్లతోన్ = మిరియములపొడులతోడ, చట్టి = భాండవిశేషము, చుయ్యనునాదము = చుయ్యనుచు మ్రోసెడు నాదము, ఆఱని = నశింపని, కూరగుంపు = శాకసమూహము, (మిరియాలపొడితోఁ గూడఁ దిరుగఁ బోసిన శాకము వదలకము స్నేయనుట), ముకుమందై = ముక్కులో వేసి కొనెడు నస్యమై, ఏర్చు = చుఱుచుఱు



మనిగొలుపు, ఆవన్ = ఆవాలపిండి చేతను, చిగుర్గొను = ప్రుచ్చియెత్తిన, పచ్చళ్లను = ఊరుఁబిండ్లును, పాయసాన్నములును = పాలువోసి చేసిన పరమాన్నములును, ఊరుంగాయలును = ఊరుఁగాయలును, చేసుఱుక్కనునేయున్ = చేతిమీఁదఁబడఁగానే యుష్ణతగనుపించెడు ఘృతమును, చిఱువాలవెల్లువుగన్ = చిన్నపాలవెల్లువు గట్టునట్టు (చిఱుపాలనఁగా సగము కఱఁగాఁచిన పాలని కొందఱందురు), ఆహారం బిడున్ = భోజనము పెట్టును, ఈపద్యంబునందు "సుమ్మోత్తః" అనుసూత్ర బలమువలనఁ బునుఁగుందావి యనునెడఁ బూర్ణబిందువును "సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్మధారయో భవతి" యను సూత్రమువలనను, "ఆంధ్రేణ మధ్యేఽపి పర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే" యను నథర్వణోక్తివలనను బునుఁగుందావిన వోదనంబని కర్మధారయసమాసంబును బ్రయుక్తంబులయ్యెన్. తా. సుగమము.

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాఘటఁ జేతుల ♦ నిప్పపిండిపైఁ,
గుదురుగనిల్పి యోఁపుగతిగూనల ♦ నూనియనించి త్రాటను,
న్నదికిన శాటివ్రేలనది ♦ నొక్కటఁ గ్రుంకిడి నత్తరెందఱే,
వదలక యాతనింట శనివారను ♦ నన్సరదేశి వైష్ణవుల్. ౭౩

టీక. ఆతనింటన్ = ఆవిష్ణుచిత్తునింటను, (ఇక్కడ టనిత్యసంధి), పరదేశివైష్ణవుల్ = అభ్యాగతులగు వైష్ణవులు, శనివారమునన్ = మందవాసరము నాడు, కదళీ = అరటియొక్క, గభీర = లోఁతగు, పుష్పపుటికా = పూదొన్నెలయొక్క, ఘటన్ = సమూహమును, చేతులన్ = హస్తములయందు, ఇప్పపిండిపైన్ = తల్కఁబులిమికొనుటకునూరిన మధూకపిష్టముమీఁదను, కుదురుగన్ = తొలఁగకుండునట్లు, నిల్చి = పాదుకొల్పి, ఓపుగతిన్ = చాలినరీతిగ, గూనిలనూనియ, గూనల = మహాభాండముల లోని, నూనియ = తిలతైలమును, నించి = నిండించి, త్రాటన్ = దారమందు, మున్నదికిన = పూర్వధౌతమగు, శాటి = వస్త్రము, వ్రేలన్ = వ్రేలుచుండఁగా, నదిన్ = ఏటియందు, ఒక్కొటన్ = ఒక్కసారిగా, క్రుంకిడి = స్నానముఁ జేసి, ఎందఱే = ఆనేకులగుట, వదలకవత్తురు = విడువక తిరిగివత్తురు.

తా. ఆవిష్ణుచిత్తునియింట శనివారము నాఁడనేకులగు పరదేశివైష్ణవులు తమతమ యభ్యంగన స్నానములకొఱకు నిప్పపిండినూఱి యానుద్ద చేతలోఁ బెట్టుకొని దానిమీఁద నఱఁటిపూవు దొన్నెలు పెట్టుకొని వానిలోఁ దమకుఁ గావలసినంతవఱకా విష్ణుచిత్తుని యింటిలో గూనలకుఁబోసి యున్న నూనెతామే పోసికొని స్నానానంతరము ధరించుకొనుటకై ధౌతవస్త్రములు త్రాడుగట్టి తాఁకక తొయక చేత బట్టుకొని నదికిం బోయి యచ్చట నభ్యంగన స్నానముఁ జేసి వత్తురని భావము.

శా. ఆనిష్ఠానిధి గేహసీమ నడుఁ గేయాలించినన్ గ్రియాకెం,
తేనాగేంద్రశయాన పుణ్యకథలున్ దివ్యప్రబంధానుసం,

ధ్వానధ్వానము నాస్తికా శాకబహుతా నాస్త్యుష్ణ తానాస్త్యపూ,
పోనాస్త్యోదనసౌష్ఠవంచ కృపయాభోక్తవ్యమస్మాటలుక్. ౭౪

టీక. ఆవిష్ణునికి = ఆవిష్ణుచిత్తునియొక్క, గేహసీమన్ = గృహసీమయందు, నడురే = అర్ధరాత్రమందు, అలించినన్ = వినినను, ఎంతే = మిక్కిలియు, నాగేంద్రశయాన = శేషశాయియగు స్వామియొక్క, పుణ్యకథలున్ = పవిత్రకథలును, దివ్యప్రబంధ = ద్రావిడ ప్రబంధముయొక్క, అనుసంధాన = పారాయణముయొక్క, ధ్వానము = ధ్వనియును, శాకబహుతా = కూరలబాహుళ్యము, నాస్తి = లేదు, ఉష్ణతా = పదార్థములందువేడిమి, నాస్తి = లేదు, అపూపః = పక్వారము, నాస్తి = లేదు, ఓదనసౌష్ఠవంచ, ఓదన = ఓగిరముయొక్క, సౌష్ఠవంచ = సౌకర్యమును, నాస్తి = లేదు, కృపయా = దయచేతను, భోక్తవ్యం = ఆరగింపదగినది, అస్మాటలుక్ = అనియెడువాక్యములను, మ్రోయన్ = ధ్వనిసేయను, ఈపద్యమందు గేవలసంస్కృతవాక్యములుండినను ననియెడుననుకరణముగలిగి నదిగావున, (అనుకృతేస్తివాక్యంతు) అనుసూత్రబలమువలనఁ జెల్లును. భోక్తవ్యనుచోట "అహమాదీనాంద్విత్వ" మనుసూత్రముంబట్టి ద్విత్వంబురావలయునైనను, "శ్లో. శ్ఛానామంత్యథాగేషు యోనుస్వారః ప్రదృశ్యతే తస్యాచిపరతోమస్స్యాత్సర్వత్రకవిసమ్మతేః" "పదేతుతద్యదాద్యంతే వాద్విత్వం హారిసమ్మతేః" అనునథర్వణోక్తుల వలన ద్విత్వాభావమైయనుస్వారమునకు మకారమువచ్చెను. మూఁడవ పాదమందు నిత్యసమాస పదములఁజేరిన నాస్తిపదమునకనునాసికయతి.

తా. ఆవిష్ణుచిత్తుని గృహమందుఁ బగటిపూటలయందేకాక అర్ధరాత్రమందు వినఁబోయినను శేషశాయిపుణ్యకథలఁ జప్పకొనువారి కంఠనాదములును దివ్యప్రబంధముల రవములను భోక్తలతోనావిష్ణుచిత్తుఁడు కూరలులేవు వేడిలేదు భక్ష్యములేదన్న సౌకర్యములేదు కృపచేతనే యారగింపవలయునని చెప్పెడి యుపచారవాక్యములను వినబడునని భావము.

తే. గీ. ఇత్తెరగున నవ్వైష్ణవోత్తముండు, జాగరూకతఁదైర్థిక భాగవతుల,
కితరమెఱుఁగక యెవ్వరేమేమివేడి, రలయకవివెట్టి సంతుష్టి సలుపుచుండె.

టీక. ఆవైష్ణవోత్తముండు = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, జాగరూకతన్ = మెచ్చెలుకచేతను, తైర్థికభాగవతులకు = తీర్థయాత్రాపరులగుభగవద్భక్తులకు, అలయక = ఆయాసమునొందక, ఎవ్వరేమివేడిరి = ఎవ్వరేమియేమి యడిగిరోవారికి, కడమసులభము. తా. సుగమము.

శా. బాలార్కాంశువిజృంభితామలశరత్పద్మాక్షపద్మాక్షమా,
నీళాజాంబవతీశయాశబలభిన్నీరేరుహోద్భూత ది,



వ్యాలామూల్య శిరోమణిద్యుతి కనత్పాదాబ్జ పాదాబ్జఫా,
లాలంకార కచావలీ మకరదీవ్యత్కుండ లాంచన్ముఖా. ౭౬

టీక. బాలార్క = లేతసూర్యునియొక్క, అంశు = కిరణములచేతను, విజృంభిత = వికసింపజేయబడిన, అమల = నిర్మలములైన, శరత్పద్మ, శరత్ = శరత్కాలమందలి, పద్మ = కమలములవంటి, అక్షః = నేత్రములు గల్గినట్టియని యిదిమొదలుగా శ్రీవేంకటేశ్వరునకు విశేషణములు, పద్మా = లక్ష్మీదేవికి, క్షమా = భూదేవికి, నీళా = నీళాదేవికి, జాంబవతీ = జాంబవతీదేవికి, ఈశ = నాథుఁడా, ఈశ = శివునియొక్కయు, బలభిత్ = ఇంద్రునియొక్కయు, నీరేరుహోద్భూత, నీరేరుహ = కమలమందు, ఉద్భూత = పుట్టినబ్రహ్మయొక్కయు, అమూల్య = వెలఁబెట్టరాని. శిరోమణి, శిరః = శిరములయందలి, మణి = రత్నముచేతను, కనత్ = ప్రకాశింపుచున్న, పాదాబ్జ = పాదపద్మములుగలయట్టియు, (శివుఁడు మొదలగు దేవతలచే నమస్కరింపఁబడి యెడువాఁడనుట), పాదాబ్జ = చవతినాఁటి చంద్రునివంటి, "పాదారశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశాః" అనియమరుఁడు, ఫాల = లలాటమునకు, అలంకార = అలంకారమగు, కచావలీ = ముంగురులచేతను, మకరదీవ్యత్, మకర = మకరాకారములచేత, దీవ్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, కుండల = కర్ణభూషణముచేత, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, ముఖా = మోమ్ముగలస్వామి. తా. సుగమము.

కం. జలచర కిటిహరి వటుభృగుకుల రఘుకుల సీరిబుద్ధ ఘోటిప్రముఖో,
జ్జ్వల జనికృత జనరక్షా, యలమేల్మంగాభిధేందిరాలయ వక్షా. ౭౭

టీక. జలచర = మీనకూర్మములును, కిటి = వరాహమును, హరి = సింహమును, వటు = బ్రహ్మచారి యగువామనుండును, భృగుకుల = పరశురాముండును, రఘుకుల = శ్రీరాముఁడును, సీరి = బలరాముఁడును, బుద్ధ = బుద్ధుఁడును, ఘోటి = గుఱ్ఱముగలిగిన కల్కియు, ప్రముఖ = మొదలగు, ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, జని = అవతారములచేతను, కృత = చేయఁబడిన, జనరక్షా = ప్రజాసంరక్షణముగలయట్టియు, అలమేల్మంగ = అలమేలుమంగయనెడు, అభిధా = పేరుగల, ఇందిరా = లక్ష్మీదేవికి, ఆలయ = నివాసమగు, వక్షా = వక్షస్థలముగలవాఁడా. తా. సుగమము.

భుజంగప్రయాతము. బలద్విడ్విదిష్ట పాథోధరోరూపలాసారధారాతపత్రీకృతాద్రీ,
ఫలన్మూర్ధ చాణూరభంగోగ్ర బాహా, కళాకృత్త కంసాశిఖండావతంసా. ౭౮

టీక. బలద్విట్ = దేవేంద్రునిచేతను, వినిర్దిష్ట = నియోగింపఁబడిన, పాథోధర = మేఘములయొక్క, ఉరు = గొప్పలగు, ఉపల = పాషాణములయొక్క, ఆసారధారా = ధారావర్షమునకు, ఆతపత్రీకృత = గొడుగుగాఁ జేయఁబడిన, అద్రీ = గోవర్ధన గిరిగలవాఁడా, ఫలత్ = పగులుచున్న, మూర్ధ = శిరస్సుగల, చా

ణూర = చాణూరమల్లునియొక్క, భంగ = సంహారమందు, ఉగ్ర = వాఁడిమిగల, బాహా = బాహువులుగలవాఁడా, కళౌ = కళౌసంజ్ఞగల యల్పతమకాలమందు, కృత్త = వధింపఁబడిన, కంసా = కంసుఁడు గలవాఁడా, శిఖండ = నెమిలిపింఛము, అవతంసా = శిరోభూషణముగా గలవాఁడా, బాహాగళశ్రీయను పాఠమున గడియవంటి భుజములు గలవాఁడా యనిఅర్థము, "తద్విష్కంభోర్గళంసనా"యని యమరుఁడు, ఆపక్షమునఁగృత్తకంసాయనిరూపైపదము. తా. సుగమము.

మ. ఇది కర్ణాటధరాధృతి స్థిరభుజాహేలాకలబ్ధేభరా,
డుదయోర్వీధర తత్పితృవ్యకృతన వ్యోపాయనోష్ణీష పర,
త్నదృగంచత్పద కృష్ణరాయ వసుధాధ్యక్షోదితాముక్తమా,
ల్యద నాశ్వాసను హృద్యపద్యముల నాద్యంబై మహింబొల్పగున్ ౮౯.

టీక. ఇది = ఈసందర్భము, కర్ణాటధరా = కర్ణాటభూమియొక్క, ధృతి = ధరించుటయందు, స్థిర = నిశ్చలమైన, భుజ = బాహువులయొక్క, హేలాక = విలాసముగలయట్టియు, లబ్ధ = పొందఁబడిన, ఇభరాట్ = గజపతియగురుద్రునియొక్క, ఉదయోర్వీధర = ఉదయగిరియందలి, తత్పితృవ్య, తత్ = ఆరుద్రునియొక్క, పితృవ్య = పినతండ్రియగు ప్రహరేశ్వరుని చేత, కృత = చేయఁబడిన, నవ్య = నూతనమగు, ఉపాయన = కానికయగు, ఉష్ణీష = కిరీటముయొక్క, రత్న = రత్నములయందలి, దృక్ = దృష్టిచేతను, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, పద = పాదములుగల, కృష్ణరాయవసుధాధ్యక్ష = కృష్ణరాయలచేతను, ఉదిత = చెప్పఁబడిన, ఆముక్తమాల్యదన్ = ఆముక్తమాల్యద యనుగ్రంథమునందు, హృద్య = మనోజ్ఞములగు, పద్యములన్ = పద్యములచేతను, ఆశ్వాసము, ఆద్యంబై = ప్రథమమై, మహిన్ = భూమియందు, పొల్పగున్ = ఒప్పును.

తా. కృష్ణరాయలు గజపతిపినతండ్రియగు ప్రహరేశ్వరుఁడుదయగిరిదుర్గముమీఁదనుండఁగా నచ్చటికేగి యతనితలఁ ద్రొక్కక స్నానముసేయనని ప్రతిజ్ఞ జేసెగావున సేనలులగ్గలువట్టఁగా నాప్రహరేశ్వరుఁడు భయపడి తనతలకుఁబదులుగాఁ గిరీటము రాయలకుగానిక జేయుటవలన నదిచూచి త్రొక్కెనని భావము.

గద్య. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తి మంత్రోపాసనాసమాసాదితాఖండ సాహితీధురీణుండు నాత్రేయగోత్రపవిత్రుండును వావిళ్లవంశపయోరాశిరాకాసుధాకరుండునగు రామస్వామిశాస్త్రిచేత ననేకపూర్వవ్యాఖ్యానాది ప్రాయంబులఁ బర్యాలోచించి రచింపఁబడిన మచిసమాఖ్యానంబగు నాముక్తమాల్యదావ్యాఖ్యానంబునం బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీః

శ్రీరామాయనమః.

శ్రీశారదాగురుగణపతిభ్యోనమః.

# ఆముక్తమాల్యద * సవ్యాఖ్యానము.

## ద్వితీయాశ్వాస ప్రారంభము.

కం. శ్రీనయనకువలయుగళా, నూనజ్యోత్స్నాయితస్మితోజ్జ్వలముఖదై, త్యానీతసు
రశ్రీపున । రానయనక్రమణ వేంకటాచలరమణా॥ ౧॥

టీక. శ్రీ = లక్ష్మీదేవియొక్క, నయనకువల = కలువలవంటికన్నులయొక్క (* కువలంచాసితాంబుజె అని వైజయంతి,) యుగళ = రెంటికి, అనూన = అధికమైన, జ్యోత్స్నాయిత = వెన్నెలైన, స్మిత = చిఱునవ్వుచేతను, ఉజ్జ్వల = ప్రకాశించుచున్న, ముఖ = వదనముగలయట్టియు (అనఁగాస్వామియొక్క చిఱునగవుమహాలక్ష్మికన్నులకు సంతతవికాసహేతువై యున్నదనుట) దైత్య = రాక్షసులచేతను, ఆనీత = అపహరింపఁబడిన, సుర = దేవతలయొక్క, శ్రీ = సంపదయొక్క, పునరానయన = మఱలఁదెచ్చునట్టి (ఆనయనశబ్దమిచటధర్మిపరము) క్రమణ = పాదవిక్షేపముగలయట్టి, వేంకటాచలరమణా = వేంకటేశ్వరుఁడాయనిసంబోధన.

తాత్పర్యము.— గ్రంథకర్త యాశ్వాసాది యగుటంజేసి - మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతానీత్యాది ప్రమాణవచనమును బట్టియిష్టదేవతా స్మరణాత్మకమంగళాచరణ పూర్వకముగా శ్రీవేంకటాచల పతినవధరింపుమని వచించుచున్నాఁడనుట.

వ. అవధరింపు మాసమయంబునఁ బాండ్యమండలంబున. ౨.

టీక ॥ సుగమము.

సీ. ఏవీటిసతులపాలిండ్లపై గంబూర, నవహారములచిప్పకవుఁచు మాన్ప
మలయజం బేవీటఁ దోలుచెక్కు డులిచి మే, డలకిడ్డ మిగుల భూములకు సిగ్గుఁ
గలఁచు నేవీటసింహాళగజంబులగాలి, చైత్రవేళను దగ్గి శాగజంబుఁ

దాల్తు రేవీటఁ బ్రాఁక్తనభూపనిర్మాల్య, మరకతంబులు పెఱధరణిపతులు
కపివర నియుక్తగిరిసదృగ్గహననిలయ, గాత్రగాహితకనకముక్తాకవాట
గోపురావేదితోచ్చతాఽక్షోభ్యవప్ర, దనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర. ౩

టీ. ఏవీటి = ఏపట్టణమందు, సతుల = స్త్రీలయొక్క, పాలిండ్లపై = స్తనముల మీఁద, గంబూర = అలఁదినకర్పూరము, నవ = నూతనములైన, హారముల = ముక్తాహారములయొక్క, చిప్పకవుఁచు = శుక్తిదుర్గంధమును, మాన్పుచున్ = పోఁగొట్టుచున్నదో (అనఁగా ముత్యపుచిప్పలుత్పత్తియయ్యెడి తామ్రపర్ణీనదికి సమీపముననుండు వారుగాన నప్పటికప్పుడు తెచ్చినకాఁచుపదలని ముత్యాలహారములు ధరింపుచున్నారని భావము) ఏవీటన్, మలయజంబు = శ్రీగంధవృక్షములు. తోలుచెక్కడులిచి = మొదటిచెక్కఁదీసి, మేడలకిడ్డన్ = మేడలకుఁబెట్టగాను, మిగులు = మిగిలినవి, భూములకుదిగ్గు = భూములకుదిగివచ్చునో (అనఁగా నాపట్టణమందలి మేడలన్నియునుత్తమ శ్రీగంధముల చేఁగట్టఁబడియున్నవనుట) ఏవీటన్, సింహళగజంబులగాలి = సింహళద్వీపమునందుఁ బుట్టినయేనుఁగులయొక్కవాయువు, చైత్రవేళన్ = వసంతకాలములయందు, ఉదగ్దిశ = ఉత్తరపుదిక్కునందున్న, గజంపు = ఏనుఁగు, కలఁచున్ = చెదరఁజేయునో (అనఁగా నాపట్టణమందలిగజంబులు సింహళమను ద్వీపంబునఁ బుట్టినవౌటంజేసి సింహళరీర వాసనవంటివాసనగలవియనుట) ఏవీటి, ప్రాక్తన = పూర్వులగు, భూప = రాజుల యొక్క, నిర్మాల్య = ధరించికడవేసిన, మరకతంబులు = పచ్చలను, పెఱధరణీపతులు = ఇతరరాజులు, తాల్తురు = ధరియించుచుందురో (అనఁగానుత్తమరత్నంబుల కాపట్టణమునికిపట్టుగానుండెననుట) కపివర = సుగ్రీవునిచే, నియుక్త = నియోగింపఁబడినట్టి, గిరి = పర్వతములతోను, సదృక్ = సరిపోలునట్టి, గహననిలయ = కపులయొక్క, గాత్ర = శరీరముచేతను, గాహిత = ప్రవేశింపఁబడిన, కనకముక్తాకవాట = స్వర్ణయుతమైనముత్యాలతలుపులుగల, గోపుర = పురద్వారములచేతను, ఆవేదిత = తెలియఁజేయఁబడిన, ఉచ్చత = పొడవుచేతను, అక్షోభ్య = కొలుపుచ్చనశక్యంబైన, వప్ర = కోటగలయట్టియు (అనఁగా సుగ్రీవుఁడు సీతాన్వేషణార్థముగ హనుమదాదులను దక్షిణపుదిక్కునకునంపుచుఁ దొలుతఁ దానుదెలిసినవాఁడు గనుక నాయాదిక్కులగల తావులఁ దెల్పుచును. (శ్లో॥ ముక్తాకవాటంపాండ్యానాంతత్రద్రక్ష్యథవానరాః ।)అని పల్కరించినతెఱంగున నావానరులు కొండలంతలేసితమశరీరములతో నాపట్టణము వాకిళ్లలోఁ జొచ్చిరనుటవలన నావాకిళ్లకత్యున్నతత్వమును గోటకునక్షోభ్యత్వమును దెలిపినట్లాయెను) సాంద్ర = దట్టములైన, ద్రు = వృక్షములచేతను, మధుర = మనోహరమైనట్టి, దక్షిణమధుర = మధురాపట్టణము, తనరున్ = ఒప్పును, దక్షిణ మధురయనుటవలననుత్తరమునకొకమధురయున్నదనిభావము. ౩.



క. శమనరిపుత్రిపురభిద్యో, ద్యమవద్దోర్వర్జ్యవలయితస్వర్ణగిరి,
భ్రమిదంబై కాంచనవప్రము దీప్రంబగుచు నప్పురంబున నొప్పున్. ౪.

టీ. శమనరిపు = శివునియొక్క, త్రిపురభిదా = త్రిపురములను భేదించుటయనియెడు, ఉద్యమవత్ = ఉద్యోగముగల, దోః = భుజమువలన, వర్జ్య = విడువఁదగినట్టియు, వలయిత = వలయముగాఁజేయఁబడిన, స్వర్ణగిరి = మేరుపర్వతమనియెడు, భ్రమిదంబై = భ్రాంతినిచ్చునదియై, కాంచనవప్రము = బంగారుకోట, దీప్రంబగుచున్ = ప్రకాశమగుచు, అప్పురంబునన్ = ఆమధురాపట్టణమందు, ఒప్పున్ = తగియుండును.

తా — త్రిపురములఁ గెలిచి యీశ్వరుఁడు కడవేసిన మేరుగిరి ధనుస్సను నటుల నామధురాపట్టణపుబంగారుకోటవలయాకారమై యుండెననుట. ౪

తే.గీ. సారిదిఁ గనుపట్టి హేమరశ్ములు సెలంగఁ, బొడవుకతమున సూక్ష్మమైఁ పొల్చుఁ జూడఁ, బట్టణము కోటకొమ్మలపఙ్క్తి గగనమండలశ్రీకి సంపంగిదండవోలె. ౫.

టీ. పట్టణముకోటకొమ్మలపఙ్క్తి, సారిదిన్ = బాగుగాను, హేమరశ్ములు = సువర్ణప్రభలు, కనుపట్టి = కానుపించి, చెలంగన్ = విజృంభింపఁగాను, పొడవుకతమున = కోటపొడవైనందున = సూక్ష్మమై = కొమ్మలచాలుకొంచెముగా నున్నదియై, చూడన్ = చూడఁగాను, గగనమండలశ్రీకి = ఆకాశలక్ష్మికి, సంపంగిదండవోలె = సంపంగిదండవలెనే, పొల్చున్ = ప్రకాశించును.

తా — మధురాపట్టణపు కోటమిగులఁ బొడవైనందుననతి సూక్ష్మముగఁ గనుపడుచున్నదై సువర్ణకాంతులు విజృంభించు వేళఁ జూడఁగా గోటకొమ్మలపఙ్క్తియాకాశలక్ష్మి ధరించిన సంపంగిదండవలెనే ప్రకాశించెననుట.

మ. పరిఖం దత్పురకామినీజనము లంభఃకేళి సల్పంగఁ దద్గురువక్షోరుహలిప్తసంతమదకస్తూరీమిళచ్చందనాగురుపంకంబుల సౌరభంబులఁ జుమ్మీకుంభీనసావాసని, ర్జరకల్లోలిని కందు భోగవతినాఁ జన్నంజ్ఞ గద్గెద్దగన్.

పరిఖన్ = అగడ్తలోను, తత్పురకామినీజనములు = ఆమధురాపురస్త్రీలు, అంభఃకేళి = జలక్రీడను, సల్పంగన్ = చేయఁగాను, తత్ = ఆస్త్రీలయొక్క, గురు = గొప్పలైన, వక్షోరుహ = స్తనములయందు, లిప్త = పూయఁబడిన, సంతమద = జవ్వాదితోడను, కస్తూరీ = కస్తూరితోడను, మిళత్ = కూడుకొనియున్న, చందన = శ్రీగంధముయొక్కయు, అగురు = అగరుగంధముయొక్కయు, పంకంబుల = బురదలయొక్క, సౌరభంబులఁజుమ్మీ = వాసనలచేతనే, కుంభీనసావాసనిర్జరకల్లోలినికిన్, కుంభీనస = సర్పములకు, ఆవాస = ఉనికిపట్టగునాగలోకమందు, నిర్జరకల్లోలినికిన్ = దేవగంగకు, అందున్ = ఆపాతాళలోకమందును, భోగవతినాన్ = భోగవతియనఁగా,

చన్ = ఒప్పునట్లి, సంజ్ఞ = అన్వర్థనామము. తగన్ = తగునటుల, కల్గెన్ = కలిగెను. (శ్లో॥ నదీనగర్యోర్నాగానాం భోగవతీయనిఘంటువు.)

తా.—ఆమధురాపురస్త్రీలు - కుచకుంభములకు నలఁదినపరిమళములు పాతాళమువఱకువ్యాపించి యున్నయగడ్తనీళ్ల జలక్రీడలాడు తరియందు నిండింపఁబడినదిగాన నాగంధానుభవముగల నాగలోకమందలి గంగకునక్కారణంబునం జేసి భోగవతియను నామముగల్గెనుట - ఇచటనిరుక్త్యలంకారము. (శ్లో॥ నిరుక్తిర్యోగతోనామ్నా మన్యార్థత్వ ప్రకల్పనం) అనిలక్షణము.

తే. గీ. కాద్రవేయులు భూమియుఁ ♦ గైకొనంగ, నురగలోకంబు వెడలి త♦త్పరిఖనీట,
నెగసి తోడనె క్రుంకుదు ♦ ర్నిలువ లేక, తత్తటాబద్ధగారుత్మ♦తముల కులికి. ౭.

టీ. కాద్రవేయులు = సర్పములు, భూమియున్ = ధరిత్రియును, కైకొనంగన్ = ఆక్రమించుటకు, ఉరగలోకంబు = పాతాళలోకంబు, వెడలి = తర్లి, తత్పరిఖనీటన్, తత్ = ఆపురముయొక్క, పరిఘనీటన్ = అగడ్తనీటను, నెగసి = లంఘించి, తత్తటాబద్ధగారుత్మతములకు, తత్తట = అపరిఖదరులయందు, ఆబద్ధ = అంతటం జెక్కఁబడిన, గారుత్మతములకు = గరుడపచ్చలకు, ఉలికి = భయపడి, తోడనె = వెంబడిగానే, నిలువలేక = ఉండఁజాలక, క్రుంకుదురు = మునుగుదురు (వెగనీయను చోటనీటిలోనుండి భీముండు నెగయుదెంచెనని భారతప్రయోగమును హాలాదిగాఁగలదు.)

తా. సర్పములు భూమినిఁగూడ నాక్రమించుటకై నాగలోకమునువదలి యాయగడ్తనీట నెగసివచ్చి యందుఁగట్టంబడియున్న గరుడపచ్చలకు వెఱచి నిలువంజాలక వెంటనే మునుంగుననఁగాఁ బాతాళమువఱకు నాయగడ్తవ్యాపించియున్నదనియు - సర్పములు గరుడునకాహారముగానఁ దన్మణిదర్శనమాత్రజన్యభయము చేవెఱచినదనియు - పరిఖములు గూడ రత్నఖచితమై యున్నవనియును తాత్పర్యము.

తే. గీ. తరుణశైవాలజలజప♦త్రములు నొదువ, మరకతచ్ఛాయ బొల్చుఁ ద♦త్పరిఖజలము,
కోట బంగరు సేయుట♦కొఱకు మున్న, బ్రహ్మ పిడిచిన మందాకు♦పస రనంగ. ౮.

టీ. తరుణశైవాలజలజపత్రములు, తరుణశైవాల = లేఁతనాఁచుతీఁగలును, జలజపత్రములు = తామరాకులును, పొదువన్ = క్రమ్మికొనఁగా, మరకతచ్ఛాయన్ = పచ్చరాలవన్నెచేతను, తత్పరిఖజలము = ఆయగడ్తనీళ్లు, మున్న = ఆపురనిర్మాణకాలమునందు, కోటన్ = ప్రాకారమును, బంగరుసేయుటకొఱకు = కనకమయముగాఁజేయుటకై, బ్రహ్మ = చతుర్ముఖుఁడు, పిడిచినమందాకుపసరనంగాన్ = పిండినమందాకు పసరోయనునటుల, పొల్చున్ = ఒప్పును.



తా. అనఁగా మధురాపట్టణపుకోట బ్రహ్మనిర్మితంబై స్వర్ణమయముగానున్నదని తాత్పర్యము.

చ. అడుగున నుండియు న్పదిల♦మై చదలంటెడుకోట నొప్పు ప్రోఁ, ల్చెడనికడంక
దంచెనపుఁ ♦ జేతుల గంగను కానెఁ దూఱఁగా, నడుమన యున్కిఁ జేసి యల♦
నాకపురి న్సరికై పెనంగి లావెడలఁగఁ బట్టి క్రేయుటకు ♦ నెత్తె నన న్జను మల్లు
పోరునన్. ౯.

టీ. అడుగుననుండియున్ = దిగువనుండియును, పదిలమై = దృఢమైనదై, చదల్ను = ఆకసమును, అంటెడు = తాఁకుచున్నదై, కోటన్ = ప్రాకారము చేతన్, ఒప్పు = ప్రకాశించుచున్న, ప్రోలు = పట్టణము, చెడనికడంకన్ = పొలివోనిబలిమిచేతను, దంచెనపుఁజేతులన్ = దంచెనములనియెడి చేతులచేతను, గంగను = గంగయనియెడు, కానెన్ - దట్టికోకను, దూఱఁగా, ప్రవేశింపఁగా, నడుమన = మధ్యముననే. ఉన్కిఁజేసి = ఉండుటచేతను, అలనాకపురిన్ = ఆస్వర్గమును, సరికై = దీకైయుండుటకై, పెనంగి = పెనఁగులాడి, లావు = బలిమి, ఎడలఁగన్ = పోవునట్లుగా, మల్లుపోరునన్ = మల్లయుద్ధమునందు, పట్టి క్రేయుటకు = చేతఁబట్టి క్రిందవైచుటకు, ఎత్తెన్ = ఎత్తెను, అనన్ = అనఁగా, చనున్ = ఒప్పును (గంగనుకానెనముచోట సంస్కృతశబ్దాంతమగునచ్చునకు వైకృతాచ్చుపరముగాఁగా, శ్లో. క్వచిత్సంస్కృతీయోపిప్రాణోప్యత్రచ్యుతోభవేత్తనునథర్వణోక్తిప్రమాణము.)

అ. ఆకాశగంగ స్వర్గమునువలయాకారమై చుట్టికొనియుండునుగాన స్వర్గమును జెట్టికి గంగకానెవలెనుండెననియు శత్రుభంజనార్థముగ వప్రాగ్రమందుంచిన దంచెనములనఁగానినప గొలుసులతోఁగూడిన పాషాణవిశేషములు చేతులవలె నిడుపుగానఁబురమును జెట్టికిదంచెనములు హస్తములవలెనుండెననియు నామధురాపురమును జెట్టిదనతో సాదృశ్యమునకు పెనఁగుచును నాయాకాశగంగ మధ్యప్రదేశమందేయుండుటవలన మల్లయుద్ధమునందుఁ గోటకొమ్మలనియెడి హస్తములచేత గంగయను కానెకోకదూఱునటులఁ బట్టి బలిమిచెడునట్లుగా క్రిందవైచుటకునెత్తెనోయనునటుల నొప్పుచుండెననఁగా నాకాశగంగవఱకు గోటకొమ్మలున్నవనియు నప్పట్టణము స్వర్గముకంటె విశేషవస్తుసమృద్ధంబైనిఖిలసుఖప్రదమైయుండెనని యభిప్రాయము.

తే. గీ. ఉదుటుగుబ్బలు గలతల్పు♦టురము నూచి, గందపట్టెలు నూచి బం♦గారు నూచి,
వీటివాకిటిచోట నే♦విడువ కెపుడు, సుట్లఁ బెట్టుచు నుందురు♦సోమరవులు. ౧౦

టీ. సోమరవులు = చంద్రసూర్యులు, ఉదుటుగుబ్బలుగల, ఉదుటు = నిక్కఁబొడిచియున్న, గుబ్బలు = గుబ్బలనుపేరంబరగినములుకులనియెడు స్తనములు, కల = కలి

గినట్టి, తల్పుటురము = కవాటమనియెడునురస్స్థలము, చూచి = కనియును, గండపట్టె లునూచి = కవాటతిర్యగ్దారువిశేషములనియెడు గండపుగీఱలను చూచి, బంగారునూచి = కవాటఖచితస్వర్ణమను స్వర్ణభూషణముఁజూచి, వీటివాకిటిచోటనే = పురివాకిటిదగ్గఱనే, విడువక = వదలక, ఎప్పుడు = ఎల్లప్పుడు, చుట్టబెట్టుమనుందురు = చుట్టుకొనియుందురు.

తా. సోమరవులనువిటులు గొప్పలైనగుబ్బగోళ్లను స్తనములచేతను గండపట్టెలని యెడు మైపూఁతలచేతను కవాటమందలి బంగారపుతగుళ్లను స్వర్ణభూషణములచేత నామ ధురాపట్టణమొకస్త్రీవలెనుండఁగా దానిఁజూచి దానివాకిళ్లువిడువక చుట్టిచుట్టితిరుగుచుం దురనిభావము - దీనియందుశ్లేష.

మ. స్థిరసౌధాగ్రవిహారయౌవతరతి♦చ్ఛిన్నాచ్ఛహారస్ఫుర, ద్గురుముక్తావలిఁ జేటికల్ విరులతోఁ♦గూడంగఁ ద్రోయన్నిజో,దరలగ్నంబగుదాని నెమ్మొగు లధ♦స్థంబై తటి ద్రాల్ప నాకర మభ్రంబని యండ్రుగాకుదధిఁ ద♦క్కన్పుట్టునే ముత్తెముల్.

టీ. నెమ్మొగులు = మేఘము, అధస్థంబై = క్రిందనున్నదై, స్థిర = నిశ్చలమైన, సౌధాగ్ర = మేడచివరలయందు, విహార = సంచరించుచున్న, యౌవత = యువతిస మూహముయొక్క, రతి = సురతమునందు, ఛిన్న = తెగినట్టియు, అచ్ఛ = స్వచ్ఛ మైనట్టి, హార = దండలయందు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించునదియు, గురు = స్థూలములగు, ముక్తా = ముత్తెములయొక్క, ఆవళిన్ = పఙ్క్తిని, చేటికలు = పరిచారికలు, విరుల తోఁగూడంగ = పువ్వులతోఁగూడను, త్రోయన్ = పడఁద్రోయఁగా, నిజోదరల గ్నంబగు, నిజ = మొగులయొక్క, ఉదర = గర్భమునందు, లగ్నంబగు = తగిలికొని నట్టి, దానిన్ = ఆమౌక్తికపఙ్క్తిని, తటిన్ = వానఁగురియువేళ, రాల్పన్ = వర్షిం పఁగా, అభ్రంబు = మేఘము, ఆకరమని = ముత్యములకుజన్మస్థానమని, అండ్రుగాక = వచింపుదురేగాని, ఉదధిన్ = సముద్రమును, తక్కన్ = వినాగా, ముత్తెములు = మౌక్తికంబులు, పుట్టునే = జనియించునే, జనియింపవనుట.

తా. మేఘమండలాతీతంబులగు నప్పట్టణపుమేడలయందు యౌవనస్త్రీలు సురత క్రీడసలుపుతఱి త్రెప్పిరాలినముత్తియములఁ బరిచారికలు కసువుఁద్రోయువేళఁ బువ్వు లతోఁగూడఁద్రోయఁగా మేఘములయందుఁ బడునుగాన వర్షాకాలమున భూమియందు నాముత్యములుండుటంజేసి మేఘములనుగూడ ముక్తాకరంబని చెప్పంబడుటయేకాని సముద్రభిన్నంబొకటియును మణిజన్మస్థానముగాదు - దీనియందత్యుక్తి.

మ. ఘనసౌధాళి వియ ద్ధునీజలధి వీఁ♦క న్నావలై నీడ దోఁ, ప వెలంత ల్వణిగాకృతి న్సరకు మార్పన్గోలల న్గట్టి యి, చ్చునిజద్వీపవిచిత్రపట్టవసన♦స్తోమంబు నాఁ బొ ల్చుఁ బెల్లనిలాన్యోన్యవిమర్శితన్నగరనా♦కానేకకేతుచ్ఛటల్. ౧౨.



టీ. ఘనసౌధాళి, ఘన = గొప్పలైన, సౌధాళి = మేడలసముదాయము, వియ ద్ధునీజలధిన్, వియద్ధునీ = ఆకాశగంగయనెడు, జలధిన్ = సంద్రమునందు, వీఁకన్ = స్పష్టముగాను, నావలై = ఓడలై, నీడ = మేడలనీడ, తోఁపన్ = కనుపింపఁగా, వెలం తల్ = ఆమేడలమీఁదనుండువనితలు, వణిగాకృతిన్ = వర్తకులవలె, సరకుమార్పన్ = భాండప్రతిభాండముఁజేయుటకై, కోలలన్ = గడలచేత, కట్టి = బంధించి, ఇచ్చునిజ ద్వీపవిచిత్రపట్టవసనస్తోమంబు, ఇచ్చు = ఇచ్చునట్టి, నిజ = తమయొక్క, ద్వీప = దీవియందలి, విచిత్ర = వన్నెవన్నెలైన, పట్టవసన = పట్టువస్త్రములయొక్క, స్తోమం బు = సమూహము, నాన్ = అనునట్టుల, అనిల = వాయువుచేత, అన్యోన్య = ఒక టితోనొకటి, విమర్శి = ఒఱయుచున్నట్టి, తన్నగర = అపురమునందలియు, నాక = స్వర్గమందలి, అనేక = అసంఖ్యాకములైన, కేతు = టెక్కెములయొక్క, ఛటలు = గుంపులు, పెల్లు = తఱుచుగా, పొల్చున్ = ప్రకాశించును.

తా. ఆకాశగంగయను సముద్రములో మేడలనీడ గనుపింపఁగా నోడలవలెనుం డెననియు - అప్పుడామేడలమీఁదనుండు స్త్రీలు బేరగాండ్రుంబలె నుండిరనియు - గడ లయందున్న టెక్కెములకుఁగట్టిన వసనంబులు గాలిచేఁగదలుటంజేసి యాస్త్రీలచేతఁ దమదీవియందలి పట్టుపటావళులు ద్వీపాంతరవాసులకు భాండప్రతిభాండరీతిచే విక్రయిం పఁబడుచున్నవో యనునట్లుఁ బ్రకాశించెనని తాత్పర్యము.

ఉ. సోరణగండ్లఁ రాఁ గొదమ♦చుక్కలు పట్ట సతుల్ కవాటము, ల్చేరుప మౌక్తికంబు లని♦చిల్లులు వుత్తురు ద మ్మటంచుఁ బొ,ల్పారువితానహారముల♦యం దొకహారత వ్రేలి ప్రొద్దు వోఁ,గా రతి డస్సి గాడ్పులకు♦గా దెఱువ న్జను విచ్చి మేడలన్. ౧౩.

టీ. కొదమచుక్కలు = పిన్ననక్షత్రములు, సోరణగండ్లన్ = గవాక్షములవ లన, రాన్ = రాఁగా, పట్టన్ = ఆనక్షత్రములఁబట్టుటకొఱకు, సతులు = యువ తులు, కవాటములు = తలుపులను, చేరుపన్ = మూయఁగాను, తమ్ము = ఆనక్షత్ర ములను, మౌక్తికంబులని = ముత్తెములని, చిల్లులువుత్తురు = రంధ్రములువేతురు, అటం చున్ = అట్లనుచు, పొల్పారువితానహారములయందున్, పొల్పారు = సుందరమైన, వితాన = మేలుకట్లయొక్క, హారములయందున్ = సరములయందు, ఒకహారత = ఒక దండవలె, వ్రేలి = వ్రేలాడి, ప్రొద్దు = విశేషకాలము, పోఁగాన్ = గతింపఁగా, రతిన్ = క్రీడచేత, డస్సి = అలసి, గాడ్పులకుఁగాన్ = వాయుసంచారముకొఱకు, తెఱువన్ = తల్పుఁదెఱువఁగా, మేడలన్ = సౌధములనుండి, విచ్చి = విడచి, చనున్ = చనుదెంచును,

తా. అనఁగా మేడలు నక్షత్రమండలమును ముట్టిపోయినవని భావము.

ఉ. ఆపురసౌధవీధి నధ♦రాధరభూముల గర్జ మున్న గా, నాపయికి న్వినంబడని♦యట్లు గఁ గ్రాలుఘనాలిఁ దార్చి లీలాపరతన్ ఘటింపుదుర♦లాస్యము సేయఁగ మేఘరంజ నాలాపముఁజేసి పోషితక♦లాపిఁ గలాపికలాపకుంతలుల్.

టీ. కలాపికలాపకుంతలులు, కలాపి = నెమలియొక్క, కలాప= బర్హమువంటి, కుంతలులు= కురులుగలస్త్రీలు, ఆపురసౌధవీధిన్, ఆపుర=ఆపట్టణముయొక్క, సౌధ= మేడలయొక్క, వీధిన్ = పఙ్క్తియందు, అధరాధరభూములన్, అధరాధర=క్రింద టిక్రిందటి, భూములన్ = ప్రదేశములయందు, గర్జమున్న గాన్ = ఉఱుములు మొదలుగా, ఆపయికిన్ =ఆమేడలమీఁదికి, వినంబడనియట్లుగన్ =వినరానియటుల, క్రాలు ఘనాలిన్, క్రాలు = ఒప్పుచున్నట్టి, ఘన = మొగులయొక్క, ఆలిన్ = సమూహమును, మేఘరంజినాలాపముఁజేసి = మేఘరంజియనురాగమునాలాపముఁజేసి, తార్చి= క్రిందనున్న మేఘములను మేడలపైకిరప్పించి, పోషితకలాపిన్, పోషిత = పెంపఁబడినట్టి, కలాపిన్ = నెమలిని, లీలాపరతన్ =విలాసాసక్తిచేతను, లాస్యము సేయఁగన్= నృత్యమొనర్చునటుల, ఘటింపుదురు = సంఘటనచేయుదురు, అనఁగా నాపురమందలి యువతులు గాననృత్యాదులయందలి నిపుణలగుటంజేసి యా మేడలు మేఘ మండలాతీతంబులైయున్నను తదనుగుణ రాగాలాపములచే మొగులఁబైకి రప్పించు చున్నారని యభిప్రాయము.

చ. అనిమిషపట్టణంబు పుర ♦ హర్మ్యపతాకలు మువ్వమ్రోఁతతోఁ,
దనగృహపఙ్క్తిపైఁ గలశ ♦ తామరసంబులఁ గప్పఁ గ్రింద నుం,
డును నిజలక్ష్మిచే సరిప ♦ ణుల్ మొఱయంగఁ దదీయలక్ష్మిశం,
కను మొగ మెత్తి చూచుతఱిఁ ♦ గన్నులు కేళికి మూయఁగా బలెన్. ౧౫.

టీ. నిజలక్ష్మి = మధురాపురలక్ష్మి, చేసరిపణుల్ = తనచేతనున్న సరిపణగొలుసులు, మొఱయంగాన్ = మ్రోయఁగా, తదీయలక్ష్మి = అమరావతీపురలక్ష్మి, శంకను =ఈచప్పుడేమనుశంకచేతను, మొగమెత్తి = ముఖమునుపైకెత్తి, చూచుతఱిన్ = వీక్షించుసమయమున, కన్నులు = నేత్రములను, కేళికిన్ = వినోదమునకు, మూయఁగా బలెన్ = మూయుచుండఁగాననునటుల, అనిమిషపట్టణంబు = అమరావతీపట్టంబు, పురహర్మ్యపతాకలు, పుర = మధురయొక్క; హర్మ్య = మేడలయందలి, పతాకలు =టెక్కెములు, మువ్వమ్రోఁతతోన్ = చిఱుగజ్జెలధ్వనితోఁగూడ, తనగృహపఙ్క్తిపైన్ = అమరావతిగృహపఙ్క్తియందలి, కలశతామరసంబులన్ = తామరమొగ్గలవంటికలశములను, కప్పన్ = మూయఁగా, క్రిందనుండును = మధురాపట్టణపుటెక్కెములకుదిగువనుండును.



తా. —మధురాలక్ష్మి చేసరిపణగొలుసులయొక్క మ్రోఁతనువిని యిదేమనుశంకచే నమరావతీలక్ష్మి చూచుసమయమున మధురాలక్ష్మియాలక్ష్మియొక్క కన్నులను మూయుచుండఁగాననునటుల మధురాపురపుమేడలయందలి పతాకలు గజ్జెల మ్రోఁతతోఁగూడవచ్చి తనగృహపఙ్క్తిపైనున్న తామర మొగ్గలవంటి కలశములఁ గప్పుచుండఁగా నమరావతీలక్ష్మి టెక్కెములకుఁగ్రిందనుండునని తాత్పర్యము.

చ. ఘనగతశంపఁ గంచమిడి♦ కాటుకఁదీర్చి పునుంగినోష్మఁ ద,
ట్టినదియలంది కైశికము♦ తేపఁ బ్రభాతశశాంకు మోఁపవి,
చ్చిననవహల్లకాలిఁ గయి♦ సేసిసతుల్పతితోరమింతుర,
మ్మునిజరఠాంగనల్కలహ♦ముల్కృప నేర్పుదురు దీర్పమేడలన్. ౧౬.

టీ. మేడలన్ = అప్పట్టణపుమేడలయందు, సతులు = స్త్రీలు, అమ్మునిజరఠాంగనలు, అమ్ముని = ప్రసిద్ధులగుసత్పురుషులయొక్క, జరఠాంగలు = వృద్ధభార్యలు, (వృద్ధలుగావుననే దంపతులకలహములం దీర్చుచున్నారని చెప్పంబడియె) కృపన్=దయచేతను, కలహములు = సతీపతులప్రణయకలహంబులను, అర్పన్ = పోఁగొట్టఁగా, ఘనగతశంపన్, ఘన = మేఘములను, గత = పొందినట్టి. శంపన్ = మెఱుపనెడిదీపమందు, కంచము = పళ్లెమును, ఇడి = ఉనిచి, కాటుకఁదీర్చి = ఆపళ్లెమునందుఁ గలిగినకాటుకనుగన్నులఁబెట్టుకొని, ఇనోష్మఁదట్టినది, ఇనోష్మన్ = సూర్యుని వేఁడిమి చేతను, తట్టినది = కరిగినట్టి, పునుంగు = తట్టుపునుఁగు, అలంది = పూసికొని, కైశికము = కొప్పులను, తేపన్ = కీలిగేత, ప్రభాత = ప్రాతఃకాలమునందు, శశాంకున్ =చంద్రుని, మోపన్ = మోపఁగా (ఇచట రాత్రియందుఁ బ్రణయకలహంబున నేపొద్దు పుచ్చఁబడినదిగావునఁ దెల్లవారవచ్చెనని సూచింపఁబడియె) విచ్చిన = వికసించినట్టి, నవహల్లకాలిన్, నవ = క్రొత్తలగు, హల్లకాలిన్ = చెంగల్వలను, కైసేసి = శృంగారించుకొని, పతితోన్ = పెనిమిటితోఁడను, జాత్యేకవచనము, రమింతురు = క్రీడింతురు, అనఁగా సప్తర్షిమండలపర్యంతమా మేడలుగట్టంబడియున్నవని భావము.

చ. రవి యనుదివ్వెఁ గేతువు చె ♦ ఱంగున మూసి ధృతోర్ధ్వయంత్రవా,
రవిరళఘర్మయై కలర ♦ వాఃప్రవహోక్తుల వాంతధూపరా,
జివదనిశ న్గనన్మదన ♦ చేతులచాతురి నెయ్యపుంగురుం,
జువిదలు దార్ప విష్ణుపద ♦ మొత్తుఁ బురిం గృహలక్ష్మి నూత్నతన్. ౧౭.

టీ. పురిన్ = పట్టణమందు, గృహలక్ష్మి = గృహలక్ష్మియనెడిస్త్రీ, నూత్నతన్ = నవోఢాత్వముచేతను, కనన్ = చూడఁగా, మదనచేతుల = మదనచేతులని యెడిచేతులయొక్క, (మదనచేతులనఁగా గృహమునకమర్చినయంగదారువు) చాతురిన్ =

నైర్మల్యముచేతను, నెయ్యాఱుంగురుజువిదలు, నెయ్యాఱుక్ = ప్రేమగలిగినట్టి, కురుంజువిదలు=కురుజాలనియెడి చెలులు, తార్పఁగ = చేర్పఁగాను, రవియనుదివ్వెక్ = సూర్యుఁడనుదీపమును, కేతువుచెఱంగునమూసి = టెక్కెపుగుడ్డయనెడుపైఁట చెఱఁగునఁగప్పి, ధృతోర్ధ్వయంత్రవారవిరళఘర్మయై, ధృత = ధరింపఁబడిన, ఊర్ధ్వ = ఉపరిప్రదేశమందున్న,యంత్ర = జల యంత్రములయొక్క, వాః = ఉదకములనియెడి, అవిరళ =ఎడతెగని, ఘర్మయై = చెమటగలదై, ( సాత్త్వికోదయమాయెననుట ) కలరవాల్పరవోక్తులక్, కలరవ = పావురములయొక్క, అల్పరవ = కొంచెపుధ్వనులనియెడు, ఉక్తులక్ = పలుకులచేతను, వాంతధూపరాజివరనిశక్, వాంత = గవాక్షులనుండి వెడలెడు, ధూప = అగరుశ్రీగంధాదిధూపములయొక్క, రాజి = సమూహమనియెడు, వర = శ్రేష్ఠమైన, నిశక్ = రాత్రియందు, విష్ణుపదమొత్తుక్ = విష్ణుపదము, ఆకాశమనియెడువిష్ణుపాదమును, ఒత్తుక్ = సంవాహనము సేయును.

తా.__ ఆపట్టణమందు ధ్వజపటములు సూర్యుని గప్పఁగా - మదన చేతులతో గురుజులుమిన్నుముట్టఁగా - జలయంత్రములు స్రవింప ధూపధూమములు మెఱయఁగఁ బురలక్ష్మియాకాశమున స్పృశించెను - మఱియు - పురలక్ష్మి. విష్ణుపదమనియెడిపదద్వయస్వారస్యముచేత నర్థాంతరముఁదోఁచుచున్నది. నూతనస్త్రీకిఁజెలుల ప్రేరణముచేతఁ బెనిమిటినిఁబొందుట - దీపముమఱుగుపఱచుటయు - స్వల్పధ్వనితోసంభాషించుటయు భోగగృహమందుధూపవాసనలునిండఁ బతిచరణము లొత్తుటయుస్వభావముగానఁ బురలక్ష్మియనుస్త్రీ - ధూపధూమములనియెడి రాత్రియందురత్యనుకూల సంభారముగలదియై విష్ణుపదమునొత్తుననుట - సమాసోక్త్యలంకారము. (శ్లో. సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్ ) అనిదానిలక్షణము.

చ. గిఱిగొనుగోపురాగ్రపరి ♦ కీలితపంకజరాగరశ్మిక,
ట్టెఱ యగుచాయఁ బొల్చు దివ ♦ సేంద్రుఁడు సక్కనిమింటఁ బోవుచో,
మఱచి విధాతపాటలిమ ♦ మధ్యమసంధ్యకుఁ జేయ లేనియా,
కొఱఁతయుఁ దీర్చుకోఁ దొగరు ♦ కొల్పినకైవడిఁ బట్టణంబునక్. ౧౮.

టీ. దివసేంద్రుఁడు = సూర్యుఁడు చక్కనిమింటఁబోవుచోక్ = ఆకాశమధ్యమునఁబోవునపుడు, విధాత = చతుర్ముఖుఁడు, పాటలిమ = రక్తిమను, మధ్యమసంధ్యకు = మధ్యాహ్నమునకు, చేయలేని = నిర్మింపఁజాలని, ఆకొఱఁతయుక్ = అకొఱఁతయు, అకొదువను, తీర్చుకోక్ = తీర్చుకొనుటకు, తొగరు = రక్తిమను, కొల్పిన = చేసిన, కైవడిక్ = రీతిచేతను, గిఱిగొను = నిబిడమైన, గోపురాగ్ర = మేడలమీఁదను, పరికీలిత = చెక్కఁబడిన, పంకజరాగ = పద్మరాగమణులయొక్క, రశ్మి = కాంతులచేతను, కట్టెఱయగుచాయక్ = మిగులనెఱ్ఱనైనకాంతిచేతను, పొల్చుక్ = ఒప్పును, పట్టణంబునక్ = మధురయందనుట.



తా.— మధురాపురగోపురములకు సరిగానంతరిక్షమునఁ బోవుసూర్యుండు - సృష్టికాలమునబ్రహ్మ - ప్రాతస్సాయంకాలములకేరక్తిమగలుగఁజేసి - మధ్యాహ్నమునకుఁజేయనేఱకున్నకొఱఁతదీర్చి కొనుటకురక్తిమనుగలుగఁజేసిన విధమునఁబురద్వారములయందుఁ జెక్కఁబడిన పద్మరాగమణుల ప్రభలచేమిగుల నెఱ్ఱనైన చాయచేతనొప్పెనని తా.

సీ. వెలఁది యీనీదండ ♦ వెలయెంత నాదండ, కుసు వెలఁ బెట్ట నె ♦ వ్వనితరంబు,
కలువతావులు గాన ♦ మలికదంబక వేణి, కలువతావులు వాడ ♦ కయ కలుగునె,
కడివోదు నాకిమ్ము ♦ పడఁతి యీగేదంగి, నసకడివోమి కుం ♦ దఱికిఁ జూడు,
జాతు లేవంబుజే ♦ క్షణ పద్మినులు సైత, మును నున్నయెడ జాతు ♦ లునికి యరుదె,
యనుచుఁ దొలి నుడి నభిలాష ♦ లెనయ మూఁగి, పలుకుతోఁడనె నర్మగ ♦ ర్భంబు గాఁగ,
నుత్తరము పల్లవశ్రేణి ♦ కొసఁగు చలరు, లమ్ముదురు పుష్పలావిక ♦ లప్పురమున. ౧౯.

టీ. వెలఁది = ఓయింతీ, ఈనీదండ = ఈనీయొక్కపువ్వుమాలికకు, వెల = క్రయము,ఎంత = ఏమాత్రము, అనివిటుఁడడుగ నావెలఁదిచెప్పునుత్తరము, నాదండకును =నామాలికకునాసమీపముననిలుచుటకును. వెలఁబెట్టనెవ్వనితరంబు=మూల్యమింతయనినిర్ణయింపనెంతవానికైననువశంబే ( వశముగాదనుట ) అలికదంబక వేణి = భ్రమరసమూహమువంటిజడగలయోయింతీ, కలువతావులు గానము (తావులనఁగావాసనలకుస్థలమునకునుఁ బేరగుటంజేసి ) కలువదండవాసనలుగాన మేమియనియు,కలువలకు,తావులు,వాసస్థానములగుకొలంకులవంటినాభులుగాన మేమియనియునుప్రశ్న, కలువతావులు = కలువవాసనలు, కలువస్థానసాదృశ్యముగలనాభులును, వాడకయే=వాడుఁజూపకయే, పరిచయములేకయే, కలుగునె =( సిద్ధింపవనుట ) (కడియనఁగావాసన) పడఁతి = ఓస్త్రీ, కడివోదు= వాడుఁబారదు, కడిబోకయుండును, ఈగేదంగనన = ఈమొగలిరేకు, దానివంటిరహస్యప్రదేశమును, నాకిమ్ము, కడివోమిముందఱికిఁజూడు = వాసనచెడకుండుటముందుధరించిచూడుము, తనతోఁగలసియెడబావి నప్పుడు కబళమునోటికిఁ బోకయుండునది ముందరఁజూచెదవనుట, అంబుజేక్షణ = ఓపద్మాక్షి, జాతులేవి = జాజిపువ్వులేవి, జాతియేమనిప్రశ్న, పద్మినులుసైతము = తామరపువ్వులును - పద్మినీజాతిస్త్రీలును, రతిరహస్యమందుఁబద్మినీజాతిలక్షణము ( శ్లో. కమలముకుళమృద్వీఫుల్లరాజీవగంధిస్సురతపయసియస్యాస్సౌరభం దివ్యమంగ । చకితమృగదృగాభే ప్రాంతరక్తే చ నేత్రే స్తనయుగళమనర్ఘ్యం శ్రీఫలశ్రీవిడంబి । వ్రజతిమృదుసలీలం రాజహంసీవతన్వీ త్రి

సలిలలితమధ్యాహ్నంసవాణీసువేషా। మృదుశుచిలఘుభుక్త్యా మానినీ గాఢలజ్జాధవళకుసుమవాసోవల్లభా పద్మినీస్యాత్) అని. ఉన్నయెడ=ఉన్నచోటను, జాతులునికి = జాతులుండుట, అరుదే = ఆశ్చర్యమా, (ఆశ్చర్యముగాదనుట) అనుచుఁ = ఇట్లనివచించుచు, తొలినుడిఁ = మొదటిమాట చేతను, అభిలాషలు = కోరికలు, ఎనయఁగ = స్ఫుటమగునటుల, మూఁగి = క్రమ్ముకొని, పలుకుతోడనే = వచింపఁగానే, నర్మగర్భంబుగాఁగ, నర్మ = శృంగారచేష్ట, గర్భంబుగాఁగఁ = అంతస్థమైయుండఁగను, ఉత్తరము = ప్రతివాక్యమును, పల్లవశ్రేణికిఁ = విటులసమూహమునకు, ఒసఁగుచుఁ =ఇచ్చుచును, పువ్వులావికలు = పువ్వులఁగొనివిక్రయించెడిస్త్రీలు, అలరులు = పుష్పములను, అప్పురమునఁ = ఆపట్టణమందు, అమ్ముదురు = విక్రయింతురు.

తా — ఆమధురయందు విలాసవంతులగువిటులు - విహరించువేళ నీపద్యపాదచతుష్టయముల మొదటఁ జెప్పఁబడియున్న తెఱఁగునఁదమయభిలాషలుస్ఫుటమగునటులఁ బ్రశ్నలఁజేయుచుఁ జుట్టుకొనిపలుకఁగా వెంటనేనర్మగర్భంబుగ నావిటులఁగూర్చిప్రత్యుత్తరములిచ్చుచురసిక శిఖామణులగు పువ్వులావికలుపువ్వులమ్ముదురని. తా

చ. సరసులనర్మమింపుల నొ♦సంగఁ గదంబపుదండఁ గట్టుచోఁ,
గరఁగుటఁ దెల్పుదృక్తరళ♦కాంతులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం
తరముల నవ్వులు న్గలువ♦ తండము మొల్లలు నంచు మున్ను గ్రు,
చ్చి రహిని రిత్తనూలొసఁగి♦ సిగ్గు వహింతురు పువ్వులావికల్. ౨౦.

టీ. సరసుల = రసికులగువిటులయొక్క, నర్మము = శృంగారము, ఇంపులఁ =ఇష్టములను, ఒసంగఁ = కలుగఁజేయుచుండ, కదంబపుదండఁగట్టుచోఁ = కదంబపుసరముఁగట్టెడువేళ. కరఁగుటఁ = ఆవిటులసరసంపుబలుకులకుదమమనములు గరఁగుటను, తెల్పుదృక్తరళకాంతులు, తెల్పు = తెలియఁజేయుచున్నట్టి, దృక్ = నేత్రములయొక్క, తరళ = చంచలములగు, కాంతులు = ప్రభలు, ఉత్తరమిచ్చునంతరాంతరములఁ, ఉత్తరము = ప్రత్యుత్తరమును, ఇచ్చు = ఒసఁగుచున్నట్టి. అంతరాంతరములఁ = నడుమ నడుమను, నవ్వులఁ = నవ్వెడునవ్వులను, కలువతండము = ఉత్పలములు, మొల్లలు = మొల్లలును. అంచుఁ = నిశ్చయించుకొని. మున్నుగ్రుచ్చి = బయలుగూర్చి. రహిని=విలాసముగఁ. రిత్తనూలొసఁగి=ఒట్టినూలుచేతికిచ్చి. పువ్వులావికలు=పుష్పము లమ్మువారలు. సిగ్గువహింతురు=లజ్జపడుదురు॥ అ ॥ ఆ మధురాపురమందుఁబుష్పములవిక్రయించుస్త్రీలుమిగులఁ జమత్కారులై యున్నను రసికశిఖామణులగు విటులు సరసోక్తులచేత నట్టిచాతుర్యయుక్తస్త్రీలనుగూడ మోహింపఁ జేయుదురని ముఖ్యాభిప్రాయము. ౨౦.



సీ. పద్మాస్య పురి ననుభవతకు నీవ యె,త్తులు వెట్టు దనఁగ రా♦వలసె నిటకుఁ,
దెలుపుమా జాముండు♦నల రింపా ఘటికాద్వ, యం బుండు నల రింపా♦కంబుకంఠి,
యే వేడుటకు నీవు♦ఋతు వేల చెప్పెద, వువిద మేమందాఁక♦నోర్వఁ గలమె,
చేరఁగా రాదె బా♦సికము గే ల్సోకిన, యంత నే చెడు నె యే♦ణాయతాక్షి,
యనుచుఁబరిభాషవోలెఁ ద♦మ్మాస దొరల,నాడ మోవిఁ జెరంగిడి♦యాఁగు నవ్వు,
కరట నిగుడ విరు ల్నాన్పు♦కరణిఁజల్లు, సరసపుజలంబె జాణల♦మరులుకొల్పు. ౨౧.

టీక. పద్మాస్య=ఓపద్మముఖి, పురిఁ=ఈమధురలోఁ, అనుభవతకుఁ=అనుభవించుటకు, నీవ = నీవే, ఎత్తులు వెట్టుదు = పుష్పముల యెత్తులు వెట్టుదువనియును, (క్రీడకొఱకు నెదురు వెచ్చము వెట్టుదువనియును (ఎత్తులనఁగా ప్రయత్నములని కొందఱందురు) అనఁగఁ = వచింపఁగా, ఇటకు = ఇచ్చటికి, రావలసెను = వచ్చుటకుఁ గారణంబాయెను, కంబుకంఠి = శంఖమువంటి మెడగలయోవనిత, జాముండు = యామము వఱకు వాసనచెడకుండు, అలరు = పుష్పము, ఇంపా = బాగైనదో. ఘటికాద్వయంబుండు = రెండుగడియలు వాసనచెడకుండు, అలరు = పుష్పము, ఇంపా = బాగైనదో, (అదియానందమునకును నామమగుటవలన) యామపు సురతానందమిష్టమో లేక రెండుగడియల సురతానందమిష్టమో, తెలుపుమా = తేటపఱుపుమా, ఉవిద = ఓయింతీ. ఏ వేడుటకు = నేను వలయునని కోరినపుష్పమిచ్చుటకు, ఋతువు = ఋతుకాలము రావలయునని, ఏల = ఎందుకు, నీవు = నీవు, చెప్పెదవు=నుడివెదవు, మేమందాకఁ =ఏమదివఱకు, ఓర్వఁగలమె = ఓర్వఁగలమా, ఏమునీతోడిసంసర్గముకు గోరినఋతుస్నానముఁజేసినదివసముననయ్యెడునని చెప్పెదవు. మేమందాకనోర్వలేమనుట, ఏణాయతాక్షి, ఏణ = ఇఱ్ఱియొక్క, ఆయత = దీర్ఘములైన, అక్షి = కన్నులవంటి కన్నులుగలయోలలనా, చేరఁగారాదె = దగ్గిరికిఁ జేరఁగూడదా, బాసికమనఁగా బుష్పమాలిక రచనావిశేషమునకు. ఊరుమూలమునకును నామముగావున, పుష్పమాలికయు = నీయూరుమూలమును, కేలుసోఁకినయంత నే = నాచేసోకిన మాత్రమున నే, చెడు నే = చెడి పోవునా, అనుచుఁ = ఏలస్పృశింపనియ్యవనుచును, పరిభాషవోలె= సంకేతపుమాటలాడినటుల, తమ్ముఁ = తముఁ, ఆసదొరలఁ = అభిలాష వెడలునటుల, ఆడఁ= పలుకఁగా, మోవిఁ = అధరోష్ఠమున, చెరంగిడి = పైఁటకొంగు మూసికొని, ఆఁగునవ్వు, ఆఁగు = నిలిపిన, నవ్వు = హాసము, కంటఁ = నేత్రములయందు, నిగుడఁ = వెడలి రాఁగా, విరులు = పుష్పములను, నాన్పు = తడుపునట్టి, కరణిఁ = రీతిచేతను, చల్లుసరసపుజలంబె. చల్లు = చల్లెడు, సరసపు జలంబె = రసయుక్తంబగు నుదకమే, జాణలఁ = విటులను, మరులుకొల్పు = మోహపడఁజేయును.

తా. సుగమము. ౨౧.

సీ. ఇంద మంతరి దంత ♦ కుందాభఁ గూడి ని, శ్చలపుఁజూపులు మున్న ♦ సంభ్రమింప,
వెలరొప్ప కవలఁబో ♦ విఱచుమోవియుఁ గోప, మొదవెడుచూపు మో ♦ మోటఁ ద్రి
దిరిగినసస్మితో ♦ క్తియుఁజూపుటొయ్యార,ములు నగుఁ గాదను ♦ పలుకు లుడుప,[ప్పఁ
నవి గాని కావా నీకను పరాసాపత్న్య ♦ సంపాదనంబుల ♦ నింపుఁ బెనుపఁ,
జతురవచనవిలాసాంగ ♦ సౌష్ఠవములఁ, బసిడిఁ దా నిచ్చినట్టియ ♦ ప్పణఁతి మఱువఁ,
బతికిఁ గైదువ లందిచ్చు ♦ రతివిధమున, విటుల కిత్తురుమతె వారు ♦ విరులు పురిని.

టీక. ఇందము = ఇదిగో, అంతరి = అను వేళ, దంతకుందాభఁ = మొల్లలవంటిదంతములకాంతి, కూడి = చేరికొని, నిశ్చలపుఁజూపులు, నిశ్చలపు = కదలకుండునట్టి చూపులు = చూడ్కులు, మున్న = తొలుతనే, సంభ్రమింపన్ = తొట్రుపడఁగాను, వెల = క్రయము, ఒప్పక = సమ్మతింపక, అవలఁబోన్ = ఆవల మఱియొకయంగడికిఁబోఁగా, విఱుచుమోవియు = మడవఁబడిన యధరోష్ఠమును, కోపమొదవెడుచూపు = కోపమును గనుపఱచుచున్నదృష్టియును, మోమోటఁద్రిప్పన్ = మొగమాటమునఁద్రిప్పఁగా, తిరిగిన = అవిటులుఁమరలరాఁగా, సస్మితోక్తియున్ = చిఱునవ్వుతోఁగూడినమాటయును, చూపుటొయ్యారములును = గర్వపుజూపులును, అగుఁగాదను పలుకులు = ఔనుగాదన్నవాక్యములను, ఉడుపన్ = మాన్పఁగా, అవిగాని = ఆ మాలికలేగాని, ఆస్త్రీలేగాని, కావానీకు = నీకిష్టములుగావా, అను = అనునట్టి, పరాసాపత్న్యసంపాదనంబులు, పరా = ఇతరస్త్రీలకు, సాపత్న్య = తమతో సపత్నీభావమును, సంపాదనంబులు = సంపాదింపుచున్న పలుకులు, ఇంపున్ = ఇష్టమును, పెనుపన్ = వృద్ధిఁజేయఁగా,(ఆబిడపుష్పేగాని నాపువ్వు పనికిరాదాయని భావార్థము) చతురవచనవిలాసాంగసౌష్ఠవములన్, చతురవచన = చాతుర్యపుమాటలచేతను, విలాస = చేష్టలచేతను, అంగసౌష్ఠవములన్ = సౌందర్యముచేతను, పసిడి = పైకము, తానిచ్చినట్టి యప్పణఁతిన్ = తానిచ్చిన యాస్త్రీని, మఱువన్ = మఱచి పోఁగాను, పతికిన్ = పెనిమిటికి, కైదువలు = ఆయుధములు, అందిచ్చు రతివిధమున = చేతికందిచ్చునట్టి రతీదేవియొక్క రీతి చేతను, పురినిన్ = మధురయందు, వారు = పువ్వములమ్ము యువతులు, విరులు = పుష్పములను, ఇత్తురు = ఒసఁగుదురు ॥ అ ॥ మన్మథునికి రతీదేవి యాయుధములఁజేతికందిచ్చునటుల యామధురాపట్టణమందలి పుష్పలావికలు విలాసచాతుర్య సౌందర్యములచే మోహింపఁజేయుచు విటులకుఁ బుష్పమ్ము లమ్ముదురని యభిప్రాయము. ౨౩.

చ. వల మగుచంద్రఖండములు ♦ దారలు సాంకవ మొప్పపాణిపా ।
టల మగుదంతపుంగరవ ♦ డంబు శశాంకుఁడు గుంకుమైనచీ ।



రలజిగి కెంపుగా బయిటి ♦ రథ్యల నొప్పుదు రిందుకాంతవే ।
దులపయి సంధ్యయే బహుతఁ ♦ దోఁచె ననన్ పురి గట్టివాల్సతుల్ ॥ ౨౩.

టీ॥ దళమగుచంద్రఖండములు, దళమగు = సాంద్రమైన, చంద్రఖండములు = కర్పూరంపుఁదునుకలు, తారలు = చుక్కలు, శాంకవము = పునుఁగు చేతను, ఇచటఁ దృతీయార్థమందు ప్రథమ, ఒప్పు = ప్రకాశించుచున్న, పాణి = హస్తముచేతను,పాటలమగు = తెలుపు ఎఱుపువర్ణముగల, దంతపుంగర వడంబు = దంతపుఁ గరాటము. శశాంకుఁడు = చంద్రుఁడు, కుంకుమైనచీరలజిగి = చెందిరమంటిన కోకలకాంతి, కెంపుగా = ఎఱుపుగాఁగా, ఇందుకాంతవేదులపయిన్ = చంద్రకాంతపుఁ దిన్నెలమీఁదను, సంధ్యయే = సంధ్యాకాలమే,బహుతన్ = బహుత్వముచేతను, తోఁచెననన్ = కానఁబడియెనునటుల, పురిన్ = పట్టణమందలి, బైటిరథ్యలన్ = వెలపటివీధులయందు, గట్టివాల్సతులు = పరిమళద్రవ్యములమ్మెడు స్త్రీలు, ఒప్పుదురు = ప్రకాశించుచుందురు.

తా.—ఆపట్టణ మందుఁ బరిమళ ద్రవ్యములమ్ముచున్న స్త్రీలు, బైటివీథులయందున్న చంద్రకాంతమణిమయమగు వేదికలపైఁ దమచేతనుండు పునుఁగుచే నిండింపఁబడి హస్తకాంతిచే నెఱ్ఱనైన దంతపుబరణిచంద్రుఁడుగాను - ఆకరాటమందున్న కర్పూరపుఁదునుకలుచుక్కలుగాను - కుంకుమచేఁదుడువఁబడిన చీరలకాంతి ఎఱ్ఱనగుచుండఁగా సంధ్యాకాలలక్షణమొప్పుచుండెనుగాన ననేక రూపంబులఁబొందిన సంధ్యయోయనునటులఁ బ్రకాశించుచు నుందురని తాత్పర్యము. ( గట్టివాల్సతులు ॥ అనుపదము భారత ప్రసిద్ధము ). ౨౩.

సీ. ఉపరిస్థజనవార ♦ ణోక్తికిఁ జెవిఁ దార్చి, యమ్మొగంబై బయ ♦ ల్చిమ్మి చిమ్మి,
గవని వెన్నొఱయ మి ♦ న్నవియ దట్టించుతో, త్రథరు బందపుదాంట్లఁ ♦ దఱిమి తఱిమి,
చలువచే ద్వారవే ♦ దు లెతింగి నిల్చి త, జ్జనజిఘృక్షుకుఁ గేలు ♦ సాఁచి సాఁచి,
డిండిమంబుల కుబ్బి ♦ గండాల్పదాన మే, ఱులుగఁ దద్వహు తాల ♦ ఱువ్వి ఱువ్వి,
వేణుకాహతులకు వీడు ♦ వెడలి వెడలి, పరపథగజధ్వనికిఁ బొక ♦ తిరిగి తిరిగి,
దృక్పుటలు వైరులకుఁ బంపు ♦ కృత్యల నవ,శానుగతిఁ జేరు వెలిఁ గరు ♦ లగ్గలికల.

టీ. కరులు = ఏనుఁగులు, ఉపరిస్థ = పైనుండెడు, జన = మావటీలయొక్క, వారణోక్తికిన్, వారణ = నివారణార్థమైన, ఉక్తికిన్ = అదలింపునకు, చెవిఁదార్చి = చెవియొగ్గి, అమ్మొగంబై = అదిక్కుముఖమై, బయలు = ఆకాశమును, చిమ్మి చిమ్మి, మిన్నవియన్ = ఆకాశము బ్రద్దలయ్యెడునట్లు, దట్టించుతోత్రధరున్, దట్టించు = ధ్వనిఁజేయుచున్న, తోత్రధరున్ = ఈటెధరించినవానిన్, గవని వెన్నొఱయ = ఊరి

వాకిలివీఁపుఁదాఁకఁగా, బందపుదాంట్లన్ = కుప్పగంతులచేతను, తతిమితతిమి, చలువచే = చల్లగానుండుటచేత, ద్వారవేదులు = వాకిటనున్న తిన్నెలను, ఎఱింగి = తెలిసికొని, నిల్చి = తజ్జనజిఘృక్షుకున్, తత్ = ఆవేదికలయందలి, జన = జనములయొక్క, జిఘృక్షుకున్ = పట్టవలయునను నిచ్ఛచేత, కేలు = తొండము. సాఁచిసాఁచి, డిండిమంబులకు = ముందఱఁబోవువాఁడు వాయించెడు డిండిమ వాద్యధ్వనులకు, ఉబ్బి = ఎక్కువై, గండాల్పదానము, గండ = గండస్థలమందలి. అల్ప = కొంచెమగు, దానము = మదోదకము, ఏఱులుగన్ = ఏఱులై పాఱఁగను, తద్వహున్ = ఆడిండిమవాద్యములఁ జేతఁబట్టియున్నవాని, ఱాలన్ = శిలలచేతను, ఉవ్వి ఉవ్వి, వేణుకోహతులకున్ = పెద్దవెదురుకోలపెట్లకు, పీడు = పుంజమును, వెడలి = వెడలి, పరపథగజధ్వనికిన్, పరపథ = ఇతరమార్గములయందలి, గజధ్వనికిన్ = ఏనుఁగులబృంహితములకు, పోకతిరిగి = తిరిగి, దృక్పుటలు = దొప్పలవంటికన్నులు, వైరులకున్ = శత్రువులకు, పంపు = పంపునట్టి, కృత్యలనన్ = శక్తులోయనునట్లు, వెలిన్ = వెలపటను వశానుగతిన్, వశా = ఆఁడయేనుఁగులయొక్క, అనుగతిన్ = అనుసరించు మార్గమున॥ ని॥ (కరిణీధేనుకావశాయని యమరుఁడు) అగ్గలికలన్ = ఉద్దండాల చేతను, చేరున్ = పట్టణముఁ బ్రవేశించును

తా.—ఆపురమందలి మదపుటేనుఁగులు మావుటీలయదలింపులు విని యాముఖము గబయలు చిమ్ముచు-ఊరివాకిటియొద్దనుండెడి యఱుగులమీఁదనున్న జనులఁ బట్టుటకుఁ దొండములు సాఁచుచుఁదమ్ముఁగట్టిగదండించుచునీటెఁబట్టి క్రిందనున్నవానిఁ దఱుముచు తమముందఱ డిండిమవాద్యధ్వనిఁజేయుచున్నవానిని మదోదకము హెచ్చుటంజేసిఱాల ఉవ్వుచును - పెద్దవెదురు పెట్లకుఁ బురంబు వెడలివచ్చి యావలావలవినంబడు గజబృంహితములలక్ష్యపెట్టక-శత్రురాజులమీఁదికిఁ బ్రయోగించినశక్తులోయనునటుల నుండెడు దొన్నెలవంటికన్నులుగలవై, ఆఁడయేనుఁగులు పోవుమార్గముఁబట్టి యతి ప్రయాసచేత మఱలఁబట్టణముఁ జేరునని తాత్పర్యము. ౨౪.

ఉ. పైననిశంబుఁ జల్లుకొను ♦ పాంసువుపై ఖగతుండఖండితా,
లానమహామహీరుహఫ ♦ లచ్యుతబీజము లుత్క్షిపత్కరాం,
భోనిబిడాప్లుతి న్మొలువఁ ♦ బొల్చునగమ్యతఁ దూలుచు న్పురో,
ద్యానముల న్మదేభములు ♦ ప్రాణము తోడినగంబులో యనన్. ౨౫.

టీ. పైన్ = దేహముమీఁదను, అనిశంబు = నిత్యమును, చల్లుకొనుపాంసువుపైన్, చల్లుకొను = రాల్చుకొనునట్టి, పాంసువుపైన్ = పరాగముమీఁదను, ఖగ= పక్షులయొక్క, తుండ = చంచూపుటములచేతను, ఖండిత = పగల్పఁబడిన, ఆలాన = కట్టుకంబములైన, మహత్ =పొడవులైన, మహీరుహ=వృక్షములయొక్క, ఫల=పండ్లవల్లను, చ్యుత=జాఱిన,బీజములు=విత్తనములు, ఉత్క్షిపత్ = పైఁజిమ్ముకొనియెడి, కర= తొండములయందలి, అంభః=జలములయొక్క, నిబిడ=దట్టమగు, ఆప్లుతిన్ = తడుపుటచేత, మొలువన్ =చెట్లుపుట్టఁగా,అగమ్యతన్ =పట్టనశక్యంబగునటుల, తూలుచున్ = ఊఁగుచును, మదేభములు = మదపుటేనుఁగులు,పురోద్యానములన్, పుర=పట్టణమందలి, ఉద్యానములన్ =శృంగారవనములయందు, ప్రాణముతోడి నగంబులోయనన్=ప్రాణములుగలపర్వతములోయనునటుల, పొల్చున్ = ఒప్పును.



తా. ఏనుఁగులకు దుమ్ము పైఁజల్లుకొనుట నైజముగాన నట్లు నిండింపఁబడియున్న మంటిపై గజములఁగట్టువృక్షములమీఁదనున్న పక్షులుఫలములఁబగల్చిరాల్పఁగా బడిన బీజములు దొండముచేఁ బైఁజల్లుకొను నుదకమువలన మిగులనాన్పఁబడి యంకురింపఁగాఁ బట్టనశక్యంబులై యూఁగుచుఁ బురోద్యానములయందుఁ జైతన్యయుక్తంబులగు పర్వతములోయనునటుల సంచరించుచుండునని తాత్పర్యము. ౨౫.

శా॥ మౌనిక్రోధవిధూతపత్త్రముల మా ♦ మాతో సపత్త్రుల్గదా,
కా నిండంచును గేకరాక్షిరుచిమొ ♦ క్కల్ప్రక్కల న్శార్ఙ్గతూ,
ణానల్పాహిపకల్పకాండతతులం ♦ దారంబురిం బొల్చు నా,
జానేయంబులు ఫేనహాసమిడి కై ♦ జామోర లల్లార్చుచున్. ౨౬.

టీ. మౌని = ఒకానొకమహామునియొక్క, క్రోధ = కోపముచేతను, విధూత= పోఁగొట్టఁబడిన, పత్త్రములమా = ఱెక్కలుగలవారమైనట్టి యనఁగా ( ఱెక్కలులేనివారమనుట) (ని. గరుత్పక్షచ్ఛదాఃపత్త్రమనియమరుఁడు,) మాతోన్ =ఇట్టిమాతోడను, సపత్త్రుల్గదా = మీరు ఱెక్కలుగలవారుగదా. కానిండంచును = తలయూఁచినట్లు, కేకరాక్షిరుచిమొక్కలు, కేకరాక్షి = కడకన్నులయొక్క, రుచి = కాంతులయొక్క, మొల్కలు=అంకురములు, ప్రక్కలన్ = పార్శ్వములయందు, శార్ఙ్గ=విండ్లతోఁగూడిన, తూణ=పొదులయందు, అనల్ప=విస్తారమైన, అహిప=సర్పరాజములతో, కల్ప = తుల్యమగు, కాండ = బాణములయొక్క, తతులన్ =సమూహములయందు, తారన్ = ప్రసరింపఁగా, ఫేనహాసమిడి=నురుఁగనునవ్వుగలద్దై, కైజామోరలల్లార్చుచున్ = కైజాచేసినముఖములనూఁచికొనుచు. (కైజాఅనఁగాఁ గళ్లెముపైకత్తిబిగఁగట్టుట) ఆజానేయంబులు = జాతిగుఱ్ఱములు. (ఆజానేయాః కులీనాస్స్యుః అనియమరుఁడు,) పురిన్ = పట్టణమందు, పొల్చున్ = ఒప్పును.

తా. ఆపట్టణమందలి వేగశీలంబులగు జాతిగుఱ్ఱములుగళ్లెములచే బిగింపఁబడిన ముఖము లల్లార్చుచుఁ బ్రక్కలఁజూచుచుండ మౌనిమునిశాపంబున ఱెక్కలుపోయినవి

మీఁదు ఱెక్కలున్నవి, ఉండినయుండనిండు త్రొక్కికొనినదు తముగండని ప్రక్కలఁ గట్టియున్న పొదులలోనుండెడి సర్పతుల్యంబులగు బాణములఁబిలుచుచున్నవో యనునట్టుల నొప్పుచుండునని తాత్పర్యము. ౩౬.

చ॥ చలమున సింగిణీతఱక♦సంబులు గట్టక మాన రంపపె,
న్నెలగతి మాగతి న్వెనుకఁ♦జిక్కక మానదు తప్పి దారి వె,
న్నొలసినఁ దారు వెన్నెఱుఁగ♦కుండుట నొచ్చెము సాదికోటికం,
చలమినచింతఁ ద్రవ్వికొను♦నంఘ్రి తుద న్పురిలోనివాహముల్. ౩౭.

టీ. పురిలోనివాహముల్ = ఆపట్టణమందలి యుత్తమాశ్వములు, చలమునన్ = ఈసుచేతను, సింగిణీతఱకసంబులు=శార్ఙ్గతూణీరంబులను, కట్టకమానరు=బంధింపకవిడువరు. అంపపెన్నెలగతి, అంప=బాణములయొక్క, పెను = అమితమైన, సెల = గుంపుయొక్క, గతి = గమనము, మాగతిన్=మావేగమునకు, వెనుకఁజిక్కక మానదు = వెనుకఁజిక్కకయుండదు (ఆబాణంబులెదిగిరాలేవనుట) తప్పిదారి=ఒకవేళను, వెన్నొలసినన్=వీపుదాఁకినను, తారువెన్నెఱుఁగకయుండుటన్=తామువెన్నెఱుంగకయుండుటచేత, మాఱువీపనియొకపాఠము, సాదికోటికిన్=రౌతులకు (ని, అశ్వారోహస్తుసాదిన యనినిఘంటువు) ఒచ్చెము = తక్కువ, అంచున్ = అనుచును. అలమినచింతన్ = కప్పుకొన్నచింతచేతను, అంఘ్రితుదన్ = కాలిగొరిసెలచేత, త్రవ్వికొనున్ = భూమినిఁద్రవ్వుచుండును.

తా. గుఱ్ఱములకుఁగాలి గొరిసెలచేత నేలత్రవ్వుటస్వభావముగావున నాపట్టణమందలి యశ్వములాక్రియలొనర్పుచుండ రోషంబులుగలరౌతులు శార్ఙ్గతూణీరంబులఁగట్టి శత్రువులపై శరములఁబ్రయోగింప నాశరములగమనముదమవేగమునకు వెనుకఁ జిక్కును గాన వీపెఱుఁగని సాదులకు వెన్నునఁదగులుననియెడి యొచ్చెమువచ్చెఁగదా యనుచింతతో నేలఁద్రవ్వుచున్నవియనునట్టుల నుండునని తాత్పర్యము. లోకమునందొకానొకచింత గలిగినయెడ మనుజులలో నేలఁద్రవ్వుట ప్రసిద్ధంబు. ౩౭.

ఉ. అంజ సమానవాయుగణ♦మంతయు ఖంజతఁ జిక్క సజ్జవో,
ష్మం జనియించుచిక్కనిస♦మానపువాయువులో నొకండుగ,
ల్మిం జనియించు దుర్యశమ♦మేల్కని లేహనవేళ వాజులా,
ర్పం జెడుమాణిబంధముకు♦రంబుల కాళిమపేరఁ గార్కొనున్, ౩౮.

టీ. అంజన్ = ఒకయంగములోపలనే, సమాన = సరియైన, వాయుగణమంతయు = వాయుసమూహంబెల్లను, ఖంజతన్ = వేగములేమిచేత, చిక్కన్ = పట్టుపడఁగా, అజ్జవోష్మన్ = ఆవేగపువేఁడిమివలన, జనియించు = పుట్టుచున్నట్టిమా, చి



క్కని = స్వాధీనముగానియట్టియు, సమానపు=సమానంబనియెడి, వాయువు= గాడ్పు, లోన్ = దేహములోపల, ఒకండు=ఒక్కఁడు, కల్మిన్=ఉండుటవలన, జనియించు= సరియైనదియొకటియుండెననిపుట్టిన, దుర్యశము=అపకీర్తి, మేల్కని = తెలిసి, లేహనవేళన్ = గుఱ్ఱములు కవణముదినుసమయమున, వాజులు=గుఱ్ఱములు (ని. వాజివాహార్వగంధర్వహయసైంధవసప్తయయనియమరుఁడు) ఊర్పన్ = అఘ్రాణింపఁగా, చెడు= చెడిపోవుచున్నట్టి, మాణిబంధముకురంబుల = అద్దములవంటి సైంధవలవణపుఁబిళ్లలయొక్క, కాళిమ = నైల్యమనియెడి, పేరన్ = వ్యాజముచేత, కార్కొనున్ = నల్లనగును.

తా. అచటనుండు నశ్వములలేహనవేళలయందుంపఁబడిన సైంధవ లవణపుఁజెక్కల నాగుఱ్ఱములాఘ్రాణింపఁగా దానియందేర్పడిన నైల్యము సమానవాయువులనెల్ల గెలిచి సమానమనుపేరుఁగలిగి తమనాభిస్థానమందున్న వాయువును గెలువనైతిమనునపకీర్తిజనియించెనో యనునట్టులనుండెననఁగా వాయువేగములనతిక్రమించెడి వేగముగలయశ్వములనితాత్పర్యము. ౩౮.

మ. ఇలఁ బాదద్వయి ఱాయ నళ్కొసఁగు నెం♦దే పారుచో నంకవ,
న్నెలు రెండై లఘిమం దకీర్తి యిడుము♦న్నే యెక్కుచో నిందు నెం,
దులచే మాదు మటంచు సాదు లలయ♦న్రూపొచ్చము ల్వాజు లం,
దలరు న్బాహ్లికపారశీకశక♦ధారారట్టఘోట్టాణముల్. ౩౯

టీక. ఎందే = ఎక్కడనైనను, పారుచోన్ = పరుగిడునపుడు, పాదద్వయి= తమమీఁదనారోహణముజేసియున్నవారియొక్క రెండుపాదములును, ఇలన్ = భూమియందు, ఱాయన్ = ఒఱయఁగా, అళ్కు = భయమును, ఒసఁగున్ = ఆయారోహకులకు నిచ్చును, మున్నే = తొలుతనే, ఎక్కుచోన్ = ఎక్కునపుడు, అంకవన్నెలు రెండై = రెండంకవన్నెలచేతఁగాని యెక్కుటకసాధ్యంబై, లఘిమందు = లఘుత్వమందు, అకీర్తియిడున్ = అపకీర్తినిచ్చును, ఇందున్ = ఈరెంటియందు, ఎందులకే మాదుము = దేనికి నెటులఁజేయుదుము, అటంచున్ = అట్లని, సాదులు = గుఱ్ఱపురౌతులు, అలయన్ = వేసటపడఁగా, రూపొచ్చముల్ = రూపములచేత గొప్పను వహించియున్నట్టి, బాహ్లిక = పారశీక = శక = ధారా = ఆరట్ట = ఘోట్టాణములు = ఈదేశములయందు జనించిన, వాజులు = జాత్యశ్వములు, అందున్ = ఆపట్టణమందు, అలరున్ = ఒప్పును.

తా.—ఆపట్టణమందున్న యశ్వములు బాహ్లికాదిదేశ సంభవములగుటంజేసి మిగులఁ బొడవైనవిగాన రెండంకవన్నెలతోఁగాని యెక్కఁగూడకపోవుటయు - పరు

గిడెడి సమయమునసాగి నేలకు వంగునపుడు కుఱుచలౌటవలనరాతులపాదములు నేలకు దాచుకొనుచుండఁగా నీ యపకీర్తులకేమి సేయువారమని గుఱ్ఱపురాతులు నిత్యము చింతాపరులైయుండ నశ్వములచే నాపట్టణము ప్రకాశించునని తాత్పర్యము - వేగవంతంబులగు నుత్తమాశ్వంబులు పరుగిడునపుడెల్లను నేలకు వంగుటయు - మరల హెచ్చుటయు - గొప్పగుఱ్ఱములకు రెండేసి యంకవన్నెలు వేయుటయును లోకసిద్ధము.

సీ॥ ముడివిప్పనడుగుదమ్ములపై నెప్రాలు పె, న్నెఱులు దేంట్లగుటసందియముగలదె,
కననెంతవానిలోఁగొనుట నాదర్శంబు, నెమ్మొగంబగుటసందియముగలదె,
ఇఱిగౌనుమింటిపై మెఱయుటఁజక్రద్వితయి చన్నులగుటసందియముగలదె,
పొలుసుదొర్లఁగఁజూచుకలికిచూపులమీలు, దెలిగన్నులగుటసందియముగలదె,
పొలసిననె తావిబుగులుకొనలరుఁదీఁగ, తిన్ననిశరీరమగుటసందియముగలదె,
యనఁగఁజెలువొందిసురత వైయాత్యనిధులు, పణ్యయువతులుపొలుతురప్పట్టణమున.

టీక. ముడివిప్పన్ =కొప్పువిప్పఁగా, అడుగుదమ్ములపైనె=పాదములనుకమలములపైన ప్రాలు=ప్రాలెడి, పెన్నెఱులు=పెద్దవెంట్రుకలు, తేంట్లగుటన్ =తుమ్మెదలగుటయందు, సందియముగలదె=సందేహముగలదా (నిస్సందేహమనుట, తఱుచుగాఁగమలములమీఁద వ్రాలునవితుమ్మెదలుగాననిట్లు వర్ణింపఁబడియె) కనన్ =చూడఁగానే, ఎంతవానిన్= ఎట్టిగొప్పమనుష్యునిని, లోఁగొనుటన్ =తనలోనిమిడిచికొనుటవలన, నెమ్మొగంబు =ముఖము, ఆదర్శంబు=అద్దము, అగుటన్ =అగుటయందు, సందియముగలదె (ఎంతటిధీరుఁడైనను - పురుషుండాస్త్రీలముఖ సౌందర్యముఁజూచినవారికి వశ్యుఁడగుననుట) ఇఱిగౌను = సూక్ష్మమైన నడుమనియెడి, మింటిపైన్ = ఆకాశముపై. మెఱయుటన్ = ప్రకాశించుటచేత, చన్నులు = స్తనములు, చక్రద్వితయి = జక్కవదోయి, ఔటన్ = ఔటయందు, సందియముగలదె ( మధ్యప్రదేశమాకాశమువలె శూన్యముగ నుండుటవలన నందుపైనుండునది చక్రద్వితయియనియూహింపఁబడియె ) ( పొలుసన మత్స్యగంధమునకు, కౌటిల్యమునకును పేరు ) పొలుసు దొర్లఁగన్ = మత్స్యగంధము, కౌటిల్యమును, పొర్లునటుల, చూచుకలికిచూపులన్ = చూచునటువంటిసొగసైనదృష్టులచేతను, సొగసుగాఁగనఁబడుటచేతను, మీలు = మీనములు, కన్నులౌటన్ = నేత్రములౌటయందు, సందియముగలదె (తమయందుఁ బొలుసుండుటవలన మీనములుగన్నులౌటకు సందేహము లేదనుట) పొలసిననె = నుడిసినప్పుడే, తావి = సుగంధము, బుగులుకొను = గమ్మనఁగా, తిన్ననిశరీరము, అలరుఁదీఁగ = పూఁదీఁగ = అగుటసందియముగలదె(పరిమళించునది పూఁదీఁగగాన సుగంధముండుటవలననదియని యుత్ప్రేక్షింపఁబడియె) అనఁగన్ = అనునట్లు, చెలువొంది = ఒప్పి, సురత = రతియందు



వైయాత్య = ప్రౌఢత్వమునకు. నిధులు = స్థానములగు, పణ్యయువతులు = ప్రాయపువేశ్యలు, ఆప్పట్టణమునన్ = ఆమధురయందు, పొలుతురు = ఒప్పుచుందురు.

తా.—సుగమము.

మ. ప్రతతప్రాంతపిశంగకుంకుమజటాపాళీకురంగీమదా,
సితవీణాళికలస్వనంబులెసఁగంజెన్నారుకర్పూరపుం,
జతతుల్కంటికి నారదత్వమునమించన్గామినీకామిసం,
తతికేలాయెడ తెవ్వఁగంతుకలహోన్మాదంబులాప్రోలునన్. ౨౩

టీక. ప్రతత = విస్తారమైనట్టియు, ప్రాంత = సమీపమున ( కాంతిప్రసరించుటచేతననుట) పిశంగ = పచ్చనైన, కుంకుమజటాపాళీ= కుంకుమపురాసులనుజడలసమూహములును, కురంగీమదాసితవీణా = కస్తూరియనునల్లనైన వీణెయును, అళికలస్వనంబులు = తుమ్మెదలఝూంకారమునను వీణావాదములును, ఎసఁగన్ = కూడఁగ చెన్నారు = ఒప్పుచున్నట్టి, కర్పూరపుంజతతులు = కప్పురపురాసులు, కంటికిన్ = కన్నులకు, నారదత్వమునన్ = నారదభావముచేతను, మించన్ = అతిశయింపఁగా, కామినీకామిసంతతికిన్ = కాముకులగు స్త్రీపురుషులసమూహమునకు, కంతుకలహోన్మాదంబులు = మన్మథయుద్ధమనియెడియున్మాదములు (సురతములనుట) ఆప్రోలునన్= ఆపురమున, ఏలా = ఏమిటికి, ఎడతెవ్వన్ = ఎడబడును.

తా.—ఆమధురయందుఁ దమసమీపమునఁగర్పూరకాంతులు ప్రసరించుటవలనఁ గొంచెము పచ్చనై జడల కాంతివలెనున్న కుంకుమరాసులును - వీణెవలెనల్లనైయున్న కస్తూరియు - అవ్యక్తమధురమైనతుమ్మెదల ఝూంకారములునుగూడి యుండఁ బ్రకాశించుచున్నట్టి - కప్పురపురాసులు నారదభావముచేతఁ గంటికగుపడఁగా నారదుఁడు కలహప్రియుఁడుగానఁ దద్ధర్మముగల కర్పూరపురాసులుండఁగనా కాముకులగు స్త్రీపురుషులకు మన్మథయుద్ధమేల మానుననఁగాఁ దాదృశకర్పూరపు రాసులఁ జూడఁగాఁ గామోద్రేకమున మోహితులై నిత్యము సురత క్రీడలయం దాసక్తులై యుందురని తాత్పర్యము.

తే-గీ. నింగిటుత్రిశంకుకతనమాతంగవాటి, యయ్యెనిఁకనుండఁదగదనియవనికరిగి
నట్టినక్షత్రతారాగ్రహాలియనఁగఁ, గాంతనవరత్నరాసులంగళ్లఁబొలుచున్.

టీక. ఇటు = ఈప్రకారము, నింగి = ఆకసము, త్రిశంకుకతన = త్రిశంకుఁడు ప్రవేశించుటచేతను, మాతంగవాటియయ్యెన్ = వెలివాడయాయెను॥ ని ॥(మాతంగో గజనీచయోః అని వైజయంతి) - ఇఁకనుండఁదగదని = ఇఁకమీఁదనుండఁ గూడదనుచు, అవనికి = భూమికి, అరిగినట్టి = వ్రాలినట్టి, నక్షత్ర = నక్షత్రములు, తారా = అశ్విన్యాదీతరతారలు, గ్రహ = సూర్యాదిగ్రహములు = వీనియొక్క, ఆళియనన్ =

సమూహమనునటుల, కాంత = రమ్యములైన నవరత్నరాసులు - అంగళ్లన్ = పణ్య గృహములయందు, పొలుచున్ = ఒప్పును.

తా.—ఆమధురాపట్టణమందలి యంగళ్లయందున్న నవరత్నరాసులు ఆకాశము త్రిశంకుచే నాక్రమింపఁ బడినదిగానఁ జండాలవాటియయ్యె నింకనుండఁగూడదని యభిప్రాయముగలవై భూమికివచ్చియున్న సూర్యాదిగ్రహాశ్వన్యాది నక్షత్రములన విజ్ఞాతనామములగు జ్యోతులు నోయనునటుల వెలుంగుచుండునని తాత్పర్యము. నక్షత్రతారలను భేదము రఘువంశమందు. శ్లో. నక్షత్రతారాగ్రహసంకులాపియనియున్నది.

—* చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము. *—

చ. చిరసముపాశ్రితాగ్ని తడిఁ♦జెందినశించునటంచునోకృతా,
ధ్వరతఁదదగ్ని మైనునికి♦దాననొకంగముదాఁచుచేతనో,
పురధరణీసురుల్నిగమ♦భూధరముల్జపయజ్ఞశీలురా,
హరిధనదేశులైనవలహస్తముసాఁపరువారిధారకున్, ౨౪.

టీ. చిరసముశ్రితాగ్ని, చిర = బహుకాలమునుండి, సముపాశ్రిత = ఆశ్రయించియున్న, అగ్ని = వైశ్వానరుఁడు, తడిఁజెంది = తేమఁదాకి, నశించును = చల్లారును, అటంచునో = ఆప్రకారమనియో, కృతాధ్వరతన్, కృత = చేయఁబడిన, అధ్వరతన్ = జన్నముగలవారౌటచేత, తదగ్ని = ఆయగ్ని, మైన్ = దేహమందు, ఉనికిన్ = ఉండుటచేతను, దానన్ = దానియందు, ఒకంగము = ఒక్కవయవమును, దాఁచుచేతనో = దాయుటచేతనో, పురధరణీసురులు, పుర = పట్టణమందలి, ధరణీసురులు = బ్రాహ్మణులు, నిగమభూధరములు = వేదపర్వతములు, జపయజ్ఞశీలురు = జపయజ్ఞపరులై, ఆ హరిధనదేశులైనన్ = ఆయింద్రకుబేరాదులు, వారిచ్చెదనన్నప్పటికివి, వారిధారకున్ = దానార్థమగునుదకధారకు, వలహస్తము = దక్షిణహస్తము, చాఁపరు = చాఁచెడువారుగారు.

తా.—బ్రాహ్మణులదక్షిణహస్తంబున నగ్నియుండుట నిగమసిద్ధంబుగావున నాయగ్ని దానోదకముచేతఁ జల్లారునవనియో - లేక యెల్లరు సోమయాజులగుటచేఁదమయందగ్నియుండునుగాన దానియొక యంగమను దాఁచవలయుననియో యాపట్టణమున వసించుచున్న బ్రాహ్మణులు దేవేంద్రాదులవంటి వారిదానోకమునైనను - గ్రహింపకయుందురనఁగాఁ బ్రతిగ్రహపరాఙ్ముఖులై వేదాధ్యయనజపయజ్ఞపరులగుచు - నొప్పుచుందురని తాత్పర్యము.

చ. ఉరువడిఁబోరికైకవచ♦మొల్లరుమంత్రములందుఁ దక్కఁను,
స్థిరనిజశక్తినైదుపది♦సేయరుదత్తినఁదక్కమంటికై,



పొరలరధీశుఁడీక మల♦బుద్ధిఖురీకఁదక్కవజ్రదోః,
పరిఘవశీకృతాన్యనర♦పాలకుప్పురి రాకుమారకుల్ ౨౫.

టీ. అప్పురిన్ — అమధురయందలి, వజ్రదోఃపరిఘవశీకృతాన్యనరపాలకులు, వజ్ర=వజ్రాయుధతుల్యమైన, దోః = భుజమందలి, పరిఘ = పరిఘయనునాయుధవిశేషముచేతను, వశీకృత = స్వాధీనులుగాఁజేయఁబడిన, అన్య = ఇతరులైన, నరపాలకులు= మనుజపతులుగల, రాకుమారకులు = రాచకొమరులు, మంత్రములందు = జపకాలంబునునుచ్చరించెడు మహామంత్రములయందు, తక్కన్ = వినాగా, ఉరువడిన్ = బలముగా, పోరికై = యుద్ధముఁజేయుటకై, కవచమొల్లరు = కవచముఁదొడుగరు, సుస్థిరభుజశక్తిన్, సుస్థిర = దృఢమగు, భుజశక్తిన్ = బాహుబలముచేతను, దత్తినఁదక్కన్= దానకాలమందుఁదక్క, ఐదుపదిసేయరు=రెండుచేతులుజోడింపరు, ఖురీకఁదక్కన్= గరడీలయందువినాగా. ని. (ఖురళీఖురలీసమెయనిగరడీపర్యాయము,) అమలబుద్ధిన్= సద్బుద్ధిగలవారుగాన, అధీశుఁడు = ఏలుచున్నప్రభువు. ఈక= ఇయ్యకయే, మంటికై= ఎప్రమంటికై, భూమికొఱకు, పొరలరు=పొర్లాడరు.

తా. మిగుల బలశాలులగు నప్పట్టణమందలి రాచకొమారులు కవచముదొడుగక యే యుద్ధముఁజేయుదురనియు మంత్రజపానుష్ఠానపరులుగాన నుపాసనాకాలమందే కవచాదులు పఠింతురనియు దృఢమైననిజశక్తిగలవారుగాన దానకాలమున నైదిచ్చుచోఁబది గానిచ్చునట్టి దానశీలురనియు పరులకుబద్ధాంజలులైయుండరనియు సాముఁజేయుటయందతి సమర్థులనియు విమలమతులుగాన రాజుపిలుపించియిచ్చువఱకు భూములనపేక్షింపకయుందురనియును తాత్పర్యము. ౨౫.

శా. దంభాపేతవితీర్ణితోయలు ర♦థ్యందొట్టిహట్టస్థిత,
స్తంభంబుల్చిగురించుచున్నవి యన♦న్ధర్మైకనిత్యార్జన,
న్సంభూతంబగుపైఁడికోటికొకకై♦నానాఁటికిన్హెచ్చుచ,
య్యంభోదావళిఁగప్పు కేతువులనై♦శ్యశ్రేణిపొల్చుప్పురిన్, ౨౬.

టీ. దంభాపేతవితీర్ణితోయములు, దంభ=దంభమువలన, అపేత = విడువఁబడిన, వితీర్ణి = దానసంబంధులగు,తోయములు = ఉదకములు, రథ్యందొట్టి = వీథులకెగదొట్టి, హట్ట = అంగళ్లయందు, స్థిత = ఉన్నట్టి. స్తంభంబులు = కంబములు, చిగురించుచున్నవి=సంజాతపల్లవములగుచున్నవి, అనన్ = అనునటులకోఁ, ధర్మైకనిత్యార్జనన్, ధర్మ=ధర్మముచేతనే, ఏక = ముఖ్యముగాను, నిత్య=ఎల్లప్పుడును, ఆర్జనన్ = సంపాదించుటచేత, సంభూతంబగుపైఁడి = లభ్యపడినట్టి ద్రవ్యముయొక్క, కోటికొకకై = కోటికొక్కపడగయైయనుట, నానాఁటికిన్ = దినదినమునకు, హెచ్చు

మర్ = వృద్ధిఁబొందుచును, ఆ వ్యాంభోదావళిన్ = ఆమేఘపఙ్క్తిని, కప్పు = కప్పుచున్నట్టి, కేతువులన్ = టెక్కెములచేతను, వైశ్యశ్రేణి = కోమట్లగుంపు, పురిన్ = పట్టణమందు, పొల్చున్ = ఒప్పును.

తా. ఆపట్టణమందుఁ దాము పారమార్థికముగ నిచ్చుదానజలంబులు వీథులయందుఁ దొట్టియుండ దానిచేతనంగళ్లకంబములు చిగురించుచున్నవియనునటుల ధర్మమువదలక యార్జించినద్రవ్యము కోటికిఁబడగెత్తి నానాఁటికి హెచ్చుచుండ మేఘబృందములఁ గప్పునట్టి టెక్కెములచేతఁ గోమట్లగుంపులొప్పుచుండునని తాత్పర్యము. ౨౬.

తే-గీ. నృపులపదహాల రేఖల♦ కెల్లమాభు, జాగ్రహాలరేఖలే మూల♦ మనుచుఁ గోటి,
కొండలుగ ధాన్యరాసులు♦ పండవీట, సుజనభజనైక విఖ్యాతి♦ శూద్రజాతి. ౨౭.

టీ. నృపులపదహాలరేఖలకెల్లన్, నృపుల = భూపతులయొక్క, పద = పాదములయందలి, హాలరేఖలకెల్లన్ = హలాకారరేఖలకెల్లను, మాభుజాగ్రహాలరేఖలే = మాభుజములమీఁదనున్న తాగేళ్లరేఖలే, మూలమనుచున్ = మొదలనుచు, కోటికొండలుగన్ = కొండలుకోట్లుగాను, ధాన్యరాసులు, పండన్ = ఫలింపఁగా, (పండించుకొనుచుననుట) వీటన్ = పట్టణమునందు, సుజన = సత్పురుషులయొక్క, భజన = సేవ, ఏక = ముఖ్యమైన, విఖ్యాతి = కీర్తిగాఁగల, శూద్రజాతి = శూద్రకులము, పొలుచున్ = ఒప్పును, ఈపొలుచునను పదము పూర్వపద్యమునుండి యధ్యాహార్యము.

తా.—ఆపురముననున్న కాపులు తాము నాగేలుపట్టిదున్నుటచేతఁగదా రాచతికమనుచు దున్ని కొండలుకోట్లుగ నానావిధధాన్యములఁ బండించికొని సత్పురుషులకు సేవఁజేయుచు సుఖంబుననుండుదురని తాత్పర్యము.

చ. ఉమియఁగదన్న నవ్వనన♦ నొచ్చెము గాంచినకొన్ని మ్రాఁకులా,
ప్రమదలనప్పగింపుమని♦ రంజితు సేఁతలుగన్న చెట్లకుం,
దమకళిశృంఖలన్ పెనచి♦ నమ్మకచుట్టెఁబురంబుఁగంతుసై,
న్యముఁగొని నావెలిన్ శుకపి♦ కాదులఁ గేళివనాళిపొల్పగున్. ౨౮.

టీ. పుష్పింపఁజేసెడి పదిక్రియలు దోహదమనంబడును - అందు ఉమియఁగన్ = ఉమియఁగాను, తన్నన్ = తన్నఁగాను, నవ్వన్ = నవ్వఁగాను, అనన్ = పల్కరింపఁగాను, ఒచ్చెముఁగాంచిన = అవమానముఁబొందిన, కొన్నిమ్రాఁకులు = కొన్నివృక్షములు, ఆప్రమదలన్ = ఆయవమానపఱిచిన స్త్రీలను, ఒప్పగింపుమని = తమకునొప్పింపుమని, రంజితు సేఁతలుగన్న చెట్లకున్ = తగనచేష్టలుగల వృక్షములకు, (తక్కిన దోహదములుగల మ్రాఁకులకుననుట) తమకున్ = తమకును, అళిశృంఖలన్ = తుమ్మెదలను సంకిలిని, పెనచి = తగిలించి, నమ్మక = అప్పటికిని నమ్మకముచాలక, కంతుసైన్యము =



మన్మథుబలము, కొని = తీసికొనివచ్చి, పట్టణంబు = పురమును, చుట్టెన్ = ముట్టడివేసెను, నాన్ = వలెఁగా, వెలిన్ = వెలపటను, శుకపికాదులన్ = చిలుకలు-కోయిలలు, మొదలగుపక్షిజాతులచేతను, కేళివనాళి = శృంగారవనములపఙ్క్తి, పొల్పగున్ = సుందరమగును. శ్లో॥ (తరుగుల్మలతాదీనామకాలేకుశలైఃకృతమ్ । పుష్పాద్యుత్పాదకం ద్రవ్యందోహదంస్యాత్తుతత్క్రియా । ఆలింగనాత్కురవకః స్త్రీలకోవీక్షణేనచ । కరస్పర్శనమాకందోముఖశాగేణచంపకః । సల్లాపతఃకర్ణికారస్సిందువారోముఖానిలాత్ । గీత్యాప్రియాళుర్నితరాంనమేరుర్హాసితేనచ) అనిదోహదశాస్త్రమందున్నది.

తా.—దశదోహదములుగలవృక్షములను - తుమ్మెదలుచుట్టుకొని తిరుగుటవలన సంకెళ్లుగాఁగాఁదొలఁగ నీయక మన్మథబలముఁ గూర్చికొనివచ్చియాయిచేఁట మొదలగు నవమానంబులు చేసినస్త్రీలనుదమకుఁ బట్టియిమ్మనియవమానపడిన చెట్లుతక్కిన చెట్లను ముట్టడివేసెనోయనునటులఁ జిలుకలు కోయిలలుతోటుగ్రికొన శృంగారపుతోటలుపురమూనుకొని సుందరముగనుండునని తాత్పర్యము.

సీ. మదగంధతారత♦ మ్యముయామ్యకరికిఁద, త్కరులకుంగనబలెఁ♦ గటములొఱసి
సురతశ్రమజమాటఁ♦ జూపోపకయొబలెఁ, గామినీమృదుగండ♦ ఘర్మముడిపి.
పరిమళవాహేచ్ఛఁ♦ బ్రాణమీబలెఁజించు, మృగనాభిచర్మభ♦ స్త్రికలుమాతీ,
హితపన్నగభేదు♦ లనిబలెగృహావిటం, కపుఁగలాపులనొయ్య♦ గఱులునిమిరి,
వీటిసామగ్రిఁగనుఁగొన♦ వేగపడక, నడవఁదనదిక్కుపుష్పదం♦ తద్విపంబు,
నెక్కనోయనజడగతి♦ నెపుడుఁబొలయు, నందుఁజందనశిఖరిమం♦ దానిలుండు. ౨౯.

టీ. మద = మదముయొక్క, గంధ = వాసనయొక్క, తారతమ్యము = ఎక్కువతక్కువ, యామ్య = యమదిక్సంబంధియైన, కరికిన్ = వామనమనుగజమునకు, తత్కరులకు = ఆపట్టణపుఏనుఁగులకును, కనబలెన్ = చూచుటకొఱకుబలె, కటములు = గండస్థలములను, ఒఱసి = ఱాచికొని, సురత = రతియందలి, శ్రమ = బడలికచేతను, జ = పుట్టినది, ఔటన్ = ఐనందువలన, చూపోపకయొబలెన్ = చూడలేకపలె, కామినీ = స్త్రీలయొక్క, మృదు = మెత్తనైన, గండ = చెక్కిళ్ళయందలి, ఘర్మ = చెమటను, ఉడిపి = పోఁగొట్టి, పరిమళ = సుగంధమును, వాహ = వహింపవలెనని, ఇచ్ఛన్ = కాంక్షచేతను, ప్రాణమీబలె = ప్రాణమిచ్చుటకొఱకుబలె, చించు = చినిగినట్టి, మృగ = కురంగములయొక్క, నాభి = బొడ్డుయొక్క, చర్మభస్త్రికలు = చర్మపుఁదిత్తులను, దూఱి = ప్రవేశించి, ఆహిత = తనకుశత్రువులైన, పన్నగ = పాములను, భేదులనిబలె = భేదించెడునవియన్నట్టువలె, గృహ = గృహములందలి, విటంక = కొణిగలమీఁదనున్న, కలాపుల = నెమళ్ళను, ఒయ్యన్ = తిన్నఁగాను, గఱులు =

తొక్కులను, నిమిరి = తోడసి, వీటి = పురముయొక్క, సామగ్రి = పరిపూర్ణతను, కనుఁగొనన్ = చూచుటకొఱకు, వేగపడక = త్వరపడక, నడవన్ = సంచరింప, తనదిక్కు = వాయువ్యపుదిక్కుననున్న, పుష్పదంతద్విపంబు = పుష్పదంతమను నేనుఁగును. ఎక్కెనో యనన్ = ఆరోహణముఁ జేసెనో యనునటుల, జడగతిన్ = మందగమనమ్ముచేతను, ఎప్పుడున్ = నిత్యమును, చందనశిఖరి = చందనపర్వతమందలి, మందానిలుండు = తిన్ననిగాలి, అందున్ = ఆపురమునందు, పొలయున్ = విసరును.

తా.—యమునిదిక్కునందలి యేనుఁగునకుఁ బురగజంబులకును మదగంధ తారతమ్యముఁ జూతమనునటుల యేనుఁగుల గండస్థలములనొఱసి యందున్న పరిమళంబులఁ గ్రహించి రతిశ్రమవలనఁ బుట్టిన చెమట నార్చునట్లు స్త్రీల చెక్కుళ్ళఁ బ్రసరించి తద్గంధముల సంగ్రహించికొనిచించిన బొడ్లు గలిగి పడియున్న కస్తూరీమృగములకుఁ బ్రాణములఁ గల్పించు దానివలె వానిబొడ్డుచర్మపుఁ దిత్తులలోఁ జొచ్చి యా సుగంధమును దీసికొని గృహముల యందున్న నెమళ్లు దమకు శత్రువులగు పాములభక్షించునవియని యాప్తతచేతదుర్వో యనునటులవాని తొక్కుల నిమిరి పట్టణపు సకలసమృద్ధిఁ జూడనిచ్ఛగలదై వేగిరపడక మెల్లఁగాఁ దనదిక్కునున్న పుష్పదంతమను గజము నెక్కి సంచరించుచున్నదో యనునటుల నాపట్టణమందు మందమారుతము గమ్మనవాసించుచు విసరుచుండునని తాత్పర్యము.

## —* రాజవర్ణనము *—

సీ. ద్విద్వయోపాయధీ♦విద్వద్వతంసంబు, షాడ్గుణ్యచాతురీ♦చక్రవర్తి,
క్రీడాచలీకృత♦శ్రీఖండగిరిరాజు, కనకాద్రిముద్రణ♦గ్రంథకర్త,
యందూనిబద్ధాబ్ద♦బృందవేదండాళి, వననిధిస్తంభనా♦ఘనికరఘువు,
తామ్రపర్ణ్యమలపా♦థఃకేళిహంసంబు, లంకేశమైత్రీప్రి♦యంకరుండు,
స్వస్తికృద్వాస్తవస్తుత్య♦గస్తిమఘవ, మకుటమోటనశతకోటి♦మంత్రభృత్య,
భూతభూతాత్తశాంభవీ♦భూమికుండు, వత్పురంబేలుఁ బాండ్యమ♦త్స్యధ్వజుండు.

టీ. ద్విద్వయ = నాలుగైన, ఉపాయ = సామ - దాన - భేద - దండములని యెడి యుపాయములయొక్క॥ ని॥ (సామదానె భేదదండావిత్యుపాయ చతుష్టయమని) యమరుఁడు ధీ = బుద్ధియందు, విద్వద్వతంసంబు = పండితశ్రేష్ఠుఁడు, షాడ్గుణ్య = సంధి - విగ్రహ - యాన - ఆసన - ద్వైధీభావ - సమాశ్రయములనియెడి షడ్గుణములయొక్క, చాతుర్య = నిపుణతయందు, చక్రవర్తి = సార్వభౌముఁడు ॥ ని ॥ (సంధిర్నా విగ్రహోయానమాసనం ద్వైధమాశ్రయః షడ్గుణాః అని) యమరుఁడు॥ వ్యా ॥ షడ్గుణావేవ షాడ్గుణ్యమని) చాతుర్వర్ణ్యం - త్రైలోక్యమన్నట్లు స్వార్థమందు ష్యఞ్ప్రత్యయము ॥ క్రీడాచలీకృత = విలాసార్థమైన పర్వతముఁగాఁ జేయఁబడిన, శ్రీఖండగిరిరాజు = మలయపర్వతముగలవాఁడు, కనకాద్రి = మేరుపర్వతమును, ముద్రణ = ముద్రించుటయందు, గ్రంథకర్త = తనగెలుపు లిఖించినవాఁడు ॥ శ్లో॥ (ఉదీచీం దిశమాశ్రమ్యాపాం డ్యః పరమధార్మికః । ప్రాప్య మేరుగిరింతస్మి॒ల్లిలేఖ విరుదాన్ స్వకాన్) అనిహాలాస్యమందునతని గెలుపులు మేరుపర్వతమున వ్రాసిన కథవర్ణింపఁబడియున్నది, అందూ = శృంఖలలచేతను, నిబద్ధ = బంధింపఁబడిన, అబ్దబృంద = మేఘసమూహమువంటి, వేదండాళి = గజసమాజము గలవాఁడును, వనధి = సముద్రముయొక్క, స్తంభన = కట్టుటయందు, అఘునికరఘువు = నూతనరాఘవుఁడు (అధునాభవః ఆధునికః, అని కాలవాచకము మీఁదఠక్ ప్రత్యయము - (ఏతర్హి సంప్రతీదానీ మధునాయని యమరుఁడు) తామ్రపర్ణి = తామ్రపర్ణియనునదియొక్క, అమల = నిర్మలమగు, పాథః = ఉదకమందలి. కేళి = క్రీడించుటకు, హంసంబు = హంసప్రాయుఁడు, లంకేశ = విభీషణునితో, మైత్రీ = చెలిమియందు, ప్రియంకరుఁడు = ఇష్టముఁ జేయువాఁడు. స్వస్తికృత్ = ఆశీర్వదించెడి, వాస్తవ = సత్యమైన, స్తుత్య = స్తోత్రముగల, అగస్తి = అగస్త్యుఁడుగలవాఁడును, (వస్తునఇయం వాస్తవీ - వాస్తవీస్తుతిర్యస్య వాస్తవస్తుతిః అని వ్యుత్పత్తి) (అగస్త్యశబ్దమున గస్తిశబ్దమునుంగలదు) మఘవ = దేవేంద్రునియొక్క, మకుట = కిరీటమును, మోటన = మొట్టునట్టి, శతకోటి = నూఱుకోట్లు లెక్కగల, మంత్ర = మంత్రశక్తిచేతను, భృత్యభూత = కింకరులయిన, భూత = భూతములు గలిగి, ఆత్త = పొందఁబడిన, శాంభవీ = రుద్రసంబంధయగు, భూమికుండు = వేషాంతరముగలవాఁడునునైన, పాండ్యమత్స్యధ్వజుండు = మత్స్యధ్వజుఁడను పాండ్యదేశపురాజు, తత్పురంబు = ఆమధురాపట్టణమును, ఏలున్ = పరిపాలించును.

తా.—పాండ్యదేశము నేలెడి మత్స్యధ్వజుఁడను రాజు మేరుపర్వతమందుఁ దన గెలుపుకథలను వ్రాసినవాఁడై వాసవుని నెత్తి మొట్టినవాఁడై-నూఱుకోట్ల సంఖ్యలుగలిగియున్న భూతములను మంత్రశక్తిచే వశపఱుచుకొనుటవలన నవితన్ను సేవింపుచుండ రెండవరుద్రునిఁ బలెనుండువాఁడై - సామాద్యుపాయములయందును - సంధి విగ్రహాది షాడ్గుణ్యవిచారణయందును నేర్పరులఁడై - విలాసకాలంబులయందు మలయపర్వతమున నే విహరించుచు నసంఖ్యాతంబులగు నేనుఁగులుగలవాఁడై. సముద్ర బంధనముఁ జేసినవాఁడై = శుద్ధోదకములుగల తామ్రపర్ణియందుఁ గ్రీడించువాఁడై - విభీషణునితోఁ జెలిమిఁ జేసి యతనికిష్టములఁ దీర్చువాఁడై- నిత్యమగస్త్యాశీర్వాదముఁ బొందుచు నాపట్టణము నుబాలించుచుండునని తాత్పర్యము.

ఉ॥ ఇందుకులావతంసనుతఁ♦ డేతతి నేతరిగాఁ డరింబ్రజ,
ల్కుందఁగొనండొరయంబొరుత♦లన్విను పించినమాట డెంపముం,
జెన్దముదంబుదక్కి చెడఁ♦జేయఁడొగున్వినతాస్యుఁడౌనుతిం,
పందనుఁ బందనుం గొఱత♦వల్కఁడు శూరతఁ దానమిచ్చియున్ ౫౧

టీ. కుముదకులావతంసము = చంద్రవంశభూషణుండగు, అతఁడు = ఆమత్స్యధ్వజుండను రాజు. ఏతతికిన్ = ఎప్పటికిని, ఏతరిగాఁడు = నీతితప్పువాఁడుగాఁడు, అరిష్టపన్నన్ = ప్రజలు = మనుష్యులు, కంపన్ = వణఁకునట్లుగ, కొనండు = గ్రహింపఁడు, ఒరుండు = పరుఁడు, ఒరుతలన్ = మఱియొకనిమీఁదను. వినుపించిన = విన్నవించిన, మాట = కొండెపుమాట, డెందమున్ = హృదయమును చెందన్ = పొందఁగా, ముదంబుఁ దక్కి = సంతసము విడిచి, ఒరున్ = పరుని, చెడఁజేయఁడు = చెఱుపఁడు, తనున్ = తన్ను, నుతింపన్ = ప్రజలుస్తోత్రముఁ జేయఁగా, వినతాస్యుఁడౌచు = ఉబ్బునుపొందువాఁడౌను, (అనఁగా నీరాజుధీరోదాత్తనాయకుఁడుగనుక॥ శ్లో॥ (శౌర్యశ్రీప్రవణప్రశంసిషుమదభ్రూర్లజ్జతేవందిషు) అని ప్రతాపరుద్రీయమందలి ధీరోదాత్తోదాహరణమును॥ శ్లో ॥ (మహాతాంకుంజరాణాంచ పురఃస్తోత్రం నహిప్రియమని) మత్స్యధ్వజభూపతియందు రీతిగా నాత్మప్రశంసయందు నిష్టములేనివాఁడనుట. శూరతదానమిచ్చియున్, శూరతన్ = శౌర్యముచేత, దానమిచ్చియున్ = దానమొసఁగియును, పందన్ = పోమరియగువానిని, కొంతవల్కఁడు = తక్కువమాటనెప్పఁడు.

తా.—ఆపురము నేలెడి మత్స్యధ్వజుఁడను రాజు ప్రజలనొప్పించి పన్నుదీయక కొండెపు మాటలు విని జనులబాధపెట్టక - తన్ను ప్రజలు స్తోత్రముఁ జేసినుబ్బక - శౌర్యాక్రమముచేత గర్వపడి పందలఁ దక్కువమాటలాడక చంద్రవంశమునకుభూషణప్రాయుఁడై సుగుణములచే నొప్పుచు నెప్పటికిని నీతితప్పక యుండెనని తాత్పర్యము.

సీ. పాటీరగిరివన◆వాటిఁ గ్రీడించియు, నహిభయం బెఱుఁగఁడా◆వంతయైన,
నత్యంతమితభాస◆నవికత్థనుండయ్యుఁ, బరుల గేరడమున◆భంగపఱుచు,
శ్రీతాఁ దామ్రప◆ర్ణికినాథుఁడయ్యును, సద్గోష్ఠి చేననం◆జనత మెలఁగు,
మహనీయమహిమఁ దా◆మధురాస్పదుండయ్యు, లావణ్యకలనను◆ల్లాసమొందు,
విపధిలహరిభిదోత్పత◆త్పృషతజటిల, వలదురుక్రమతిమివర◆వాలపతన,
తులితపరబలకరిశిర◆స్స్థలసముత్థ, బహుళముక్తావిముక్తాసి◆పాతుఁ డతఁడు. ౩౭.

టీ. పాటీరగిరి = మలయపర్వతమందలి, వనవాటిన్ = వనవీధిని, క్రీడించియున్ = క్రీడసల్పుచును, ఆవంతయైనన్ = ఆవగింజంతయైన, అహిభయంబు = సర్పభయంబును, ఎఱుఁగఁడు (శ్రీచందనాదులయందు సర్పములున్నను తద్భయం బెఱుంగఁడని విరోధము గలుగఁగ నిత్యము క్రీడాపరుఁడైయున్నను స్వపక్షభయం బెఱుంగఁడని పరిహారము ॥ ని ॥ (మహీభుజామహిభయంస్వపక్షప్రభవంభయమని) యమరుఁడు, అత్యంత = మిక్కిలియు, మితభాసన్ = అల్పభాషచేత, అవికత్థనుండయ్యున్ = ప్రల్లదములాడనివాఁడయ్యును, గేరడమునన్ = పరిహాసముచేత, పరులన్ = అన్యులను, భంగపఱుచున్ = అవమానపఱుచును (అల్పభాషికిఁ గేరడమేమని విరోధముగల్గ - కేరడమునందలి శత్రువులభంగపఱుచుననిపరిహారము. కేరడమనుచోట శడలకభేదము - (విషయానంతరో రాజా శత్రువనురీతినిఁ గేరళదేశపురాజి తనికి శత్రువు) శ్రీతన్ = ప్రేమచేతను, తామ్రపర్ణికిన్ = తామ్రపర్ణియను నాఁడయేనుంగునకు, నాథుఁడయ్యును = ప్రభువయ్యును, సద్గోష్ఠిచేన్ = సత్సహవాసముచేత, అనంజనతన్ = (అంజనోనభవతీత్యనంజనః - తస్యభావః - అనంజనతా) అనువ్యుత్పత్తిచేతను అంజనమను దిగ్గజముగాక, మెలఁగున్ (తామ్రపర్ణియను పేరుగల దిక్కరిణికిఁ బెనిమిటియై యుండియు - అంజనము దిగ్గజమెట్లుగాకపోయెనని విరోధము జనింపఁగా - తామ్రపర్ణియను పేరఁ బాండ్యదేశమందుఁ బ్రసిద్ధినొందిననదికిఁ ప్రభువై సద్గోష్ఠిచేత, అపగతం అంజనం పాపం యస్యసః - తస్యభావః, అనంజనతయను వ్యుత్పత్తిచేత - పాపరహితుఁడుగానుండెనని పరిహారము) మహనీయ = ఒప్పుచున్నట్టి, మహిమన్ = సామర్థ్యముచేతను, తాన్ = తాను, మధురాస్పదుండయ్యును = తియ్యఁదనమునకు స్థానముగానుండియును, లావణ్యకలనన్ = లవణభావసంగతిచేతను, ఉల్లాసమొందును. (మధురాస్పదుఁడైనవాఁడు లవణభావసంగతిచేత నెట్లుల్లాసమొందునని విరోధముపుట్టఁగా మధురాపట్టణమందుండి అవయవకాంతి విశేషప్రాప్తిచేతనుల్లాసమొందునని పరిహారము)
శ్లో॥ (ముక్తాఫలేషుతారళ్యంమనోజ్ఞందృశ్యతేయథా। తద్వద్గాత్రేషులోకానాంలావణ్యం దృశ్యతేబుధైః) అనిలావణ్యలక్షణము - పెద్దగీట్లనాలుగింటను విరోధాభాసాలంకారము.
శ్లో ॥ (ఆభాసత్వేవిరోధస్యవిరోధాభాస ఇష్యతే యని) దానిలక్షణము ॥ విపధి = సముద్రముయొక్క, లహరి = ప్రవాహముయొక్క, భిదా = భేదించుటచేత, ఉత్పతత్ = ఎగురుచున్న, పృషత = బిందువులయందు, జటిల = ముప్పిరిగా, వలత్ = చుట్టుకొని యున్నట్టియు, ఉరు = విస్తారమగు, క్రమ = సంచారముగల, తిమి = పెద్దచేపయొక్క, వర = శ్రేష్ఠమైన, వాల = తోఁకయొక్క, పతన = పతనముతోడను, తులిత = తుల్యమైన, పరబల = శత్రుబలములయందలి, కరి = ఏనుఁగులయొక్క, శిరస్స్థల = కుంభస్థలములవలన, సముత్థ = ఎగిరినట్టి, ముక్తా = ముత్యములయందు, అవిముక్త = విడువఁబడని, అసి = ఖడ్గముయొక్క, పాతుఁడు = పతనముగలవాఁడు, అతఁడు = ఆమత్స్యధ్వజుఁడను రాజు.

తా.—పరజలము సముద్రమువలెనే నేనుఁగులకుంభస్థలములు గఱుల్లవలె ముత్యములు జలబిందువులవలె ఖడ్గము తిమివాలమువలె నుండెనని యంతటను పమాలంకారము.

శా. దానత్యాగపతత్రమైతో అంపత◆త్రంబంబుధారన్సదా,
నానందాత్మకీర్తి నాం శిచమిం◆తుం గ్రొత్తనానేలపా,

నానీరార్ద్రపతత్రయయ్యువడిమిం◆టంబారుతజ్జాతికే,
లానిల్వున్గతియన్యపత్రిగతిం బ◆తత్త్రైకప్రదేశాప్లుతిన్. ౩౩.

టీక. దానత్యాగపతత్రమై = దానమనునుదక ధారాపూర్వకముగ నిచ్చునది - త్యాగమనఁగ నుదకస్పర్శలేకయిచ్చునది, పతత్రమై = దానత్యాగములు రెండును రెండు ఱెక్కలు గాఁగలదై, తత్ = ఆరాజుయొక్క, సిత = తెల్లనైన, కీర్తి = యశమనియెడి, హంసీ = ఆఁడయంచ, తొలుపతత్రంబు = మొదటిఱెక్క, (పతత్రంచతనూరుహమనియమరుఁడు) అంబుధారన్ = ఉదకధారచేత, సదా = ఎల్లప్పుడు, నానన్ = నానఁగా, మింటన్ = ఆకసమందు, చనున్ = పోవును, క్రొత్తనానేల = ఇదిక్రొత్తయనవేటికి, నానానీరార్ద్రపతత్రయయ్యున్, నానా = సకలమయిన, నీర = ఉదకములచేతను, ఆర్ద్ర = తడుపఁబడిన, పతత్రయయ్యున్ = ఱెక్కలుగలదైనను, వడిన్ = వేగముచేతను, మింటన్ = ఆకాశమందు, పారు = తిరుగుస్వభావముగల, తజ్జాతికిన్ = ఆహంసజాతికి, అన్యపత్రిగతిన్ = ఇతరపక్షివలె, పతత్త్రైకప్రదేశాప్లుతిన్, పత్ర = ఱెక్కలయొక్క, ఏకప్రదేశ = ఒకప్రక్క, ఆప్లుతిన్ = తడియుటచేతను, గతి = గమనము, ఏలా = ఏమిటికి, నిల్చున్ = విరమించును.

తా.— అనఁగా రెండుఱెక్కలుదడిసినను హంసగమనమునకవిరోధమనియుండ దితరజాతిపక్షులయిన యెడనార్ద్రమగుఱెక్కలతో నెగసిపోఁజాలవనియు నారాజు యొక్కకీర్తిదానత్యాగములను ఱెక్కలు గలహంసీస్వరూపమై - తడిసిన మొదటిఱెక్కతోనే యాకాశమునందును వ్యాపించిసంచరించుచున్నదనియును తాత్పర్యము.

సీ. శుకకదంబముగొలు◆సుల చేతబద్ధమై, వారాంగనాగార◆కారఁబడఁగ,
గిరికానికాయంబు◆లరిశూన్యబహుపుర, హర్మ్యవాటికలఁ జెం◆డాడుచుండ,
క్రందుగానితరేత◆రంబురాయిడిసేయు, రాజులుదననూపు◆రమున నొదుగ,
నెగడునవావృష్టి◆నిజబలేభస్పర్ధి, సమదాన్యకరటిగం◆డములఁ జేర,
దానవేళలనతివృష్టి◆తనదుహస్త, గతముగాఁగఁ బ్రతాపాగ్నిఁ◆గ్రాఁగిపోవు,
కంటకులయందుశలభత◆గలయనడఁగ, నేలునాపాండ్యుఁడుమహినని◆రీతిగాఁగ. ౩౪.

టీక శుకకదంబము = చిలుకలగుంపు, గొలుసులచేతన్ = శృంఖలలచేతను, బద్ధమై = కట్టఁబడినదై, వారాంగనా = వేశ్యస్త్రీలయొక్క, అగార = గృహములనియెడు, కారన్ = చెరసాలయందు, పడఁగన్ = ప్రవేశింపఁగా, గిరికానికాయంబు = చిట్టెలుకలగుంపు, అరి = శత్రురాజుపరుగిడినందున, శూన్య = పాడుపడియున్న, బహుపుర = అనేకపట్టణములయందలి, హర్మ్యవాటికలన్ = మేడలవరుసలయందు, చెండాడుచుండ = గంతులువేయుచుండఁగా, క్రందుగాన్ = సందడిగా, ఇతరేతరం



బు = తమలోఁదాము, రాయిడి = జగడము, చేయు = ఒనరించునట్టి, రాజులు = పుడమిఱేండ్లు, తన = తనయొక్క, నూపురమునన్ = పాదకటకమందే, ఒదుగన్ = అణఁగియుండఁగ, పాదాక్రాంతులైతనుఁగొలుచు చుండఁగాననుట, నెగడు = మిక్కుటమైన, అనావృష్టి = వర్షములేకపోవుట, నిజ = స్వకీయమైన, బల = సేనలయందలి, ఇభ = ఏనుఁగులతోడను, స్పర్ధి = కలహించిన, సమద = మదముతోఁగూడిన, అన్యకరటి = ఇతరగజములయొక్క, గండములన్ = చెక్కిళ్లయందు, చేరన్ = ప్రవేశింపఁగా, అతివృష్టి = అతివర్షము, దానవేళలన్ = దానముఁజేయుసమయములను, తనదు = తనయొక్క, హస్తగతముగాఁగ = హస్తము బ్రవేశింప, శలభత = శలభదోషము. ప్రతాపాగ్నిన్, ప్రతాప = తనప్రతాపమనియెడి, అగ్నిన్ = అగ్నియందు, క్రాఁగిపోవు = మాడిపోవుచున్న, కంటకులయందున్ = క్షుద్రశత్రువులయందు, కలయన్ = కలియునటుల, అడఁగన్ = అణఁగిపోఁగా, ఆపాండ్యుఁడు = ఆపాండ్యరాజు, మహిన్ = భూమిని, నిరీతిఁగాఁగన్ = ఈతిషట్కరహితముఁగా, ఏలున్ = పాలించును.

తా — శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్మూషకాశ్శలభాశ్శుకాః। అత్యాసన్నాశ్చరాజానష్షడేతా ఈతయస్స్మృతాః॥ అనునట్టిషడ్బాధలనుస్వరాష్ట్రమున లేకుండునట్లు- నితరస్థలములనిల్పియాపాండ్యభూపతి రాజ్యపరిపాలనముఁజేసెనని తాత్పర్యము.

వ. అమ్మహీవల్లభుండివ్విధంబున సామ్రాజ్యవైభవంబులను భవించుచుండఁ గొంత కాలంబున. ౩౫

టీక. అమ్మహీవల్లభుండు = ఆభూపాలుఁడు, ఇవ్విధంబునన్ = ఈరీతిని, సామ్రాజ్యవైభవంబులు = సామ్రాజ్యసుఖంబులను, అనుభవించుచుండన్, కొంతకాలంబున = కొన్నిదినంబులకు.

తా.——సుగమము.

—* గ్రీష్మర్తువర్ణనము *—

తే గీ. పాటలవసుంధరారుహ◆భాగధేయ, మాతతమరీచికాంబువ◆ర్షాగమంబు,
ధరణిఁబొడసూపెనంతని◆దాఘసమయ, ముదుటుతో శాల్మలీఫల◆విదళనంబు ౩౬.

టీక. అంతన్ = అంతలోను, పాటలవసుంధరారుహభాగధేయము, పాటలవసుంధరారుహ = పాదిరిచెట్లకు, భాగధేయము = భాగ్యరూపమైనట్టియు, ఆతతమరీచికాంబువర్షాగమంబు, ఆతత = విస్తారమగు, మరీచికా = ఎండమావులనియెడి ని॥ (మృగతృష్ణామరీచికా) యనియమరుఁడు, అంబు = ఉదకమునకు, వర్షాగమంబు = వర్షాకాలమైనట్టియు, శాల్మలీఫలవిదళనంబు, శాల్మలీ = బూరుగచెట్ల

యొక్క, ఫల = ఫలములను, విదళనంబు = పగలఁగొట్టునట్టి, నిదాఘసమయము = గ్రీష్మఋతువు, ఉదుటులోన్ = ఉద్ధతితోడను, ధరణిన్ = భూమియందు, పొడమూపెన్ = కనఁబడెను.

తా. పాదిరిచెట్లను బుష్పింపఁజేయుచు నెండమావులఁ గలుగఁజేయుచును బూరుగకాయలఁ బగలగొట్టునట్టి గ్రీష్మఋతువృద్ధిచేత భూమియందుఁ గనుపించెనని తా.

సీ. నిర్ఝరప్రబలవే♦ణికలింకఁజత్రాలఁ, జేరినప్రాచిపె♦న్నీటలెగయ,
నెఱుకులుపడియనీ♦రివురగువ్వలఁబట్ట, బోయునీరాడాడ♦బొలమునెఱసె,
సురగాలిదవదగ్ధ♦తరుపర్ణతతిరేఁపఁ, బావురాలనిడేఁగ♦పదువుదూఱె,
నిద్రితద్రుచ్ఛాయ♦నిలువకజరుగవెం, బడిగనధ్వగపఙ్క్తి♦పొడలువెట్టె,
క్షేత్రపాలునకుదికిన♦చీరలాఱు, చాకిరేవులగములయ్యె♦సకలదిశలు,
దెలుపులుగఁదోఁచెనెండమా♦వులబయళ్లు, గండెనివియొండననదిఙ్ము♦ఖములు రాఁజె.

టీ. నిర్ఝరప్రబలవేణికలు, నిర్ఝర = సెలయేళ్లయొక్క, ప్రబల = విస్తారమైన, వేణికలు = ప్రవాహములు, ఇంకన్ = ఇనికిపోఁగా, చత్రాలన్ = చట్టుతాలయందు, చేరిన = చేరుకొన్నట్టి, ప్రాచి, పెన్నీటలెగయన్ = పెద్దబీటికలెగయఁగా, ఎఱుకులు = ఎఱుకువాండ్రు, పడియ = పడియలయందలి, నీరు = ఉదకము, ఇవురన్ = ఇగిరిపోఁగా, గువ్వలఁబట్టన్ = పిట్టలఁబట్టుటకు, పోయు = పోయుచున్న, నీరు = ఉదకము, ఆడాడన్ = అక్కడక్కడ, పొలమునన్ = భూమియందు, నెఱసెన్ = వ్యాపించెను, సురగాలి = సుడిగాడ్పు, దవదగ్ధతరుపర్ణతతిన్, దవ = కారుచిచ్చుచేతను, దగ్ధ = కాలినట్టి, తరు = మ్రాఁకులయొక్క, పర్ణతతిన్ = ఆకులగుంపులను, రేఁపన్ = ఎగరఁగొట్టఁగా, పావురాలని = కపోతములనుకొని, డేఁగపదువు = శ్యేనసమూహము, దూఱెన్ = అడ్డముగదూరెను, నిద్రిత = తామునిదురఁబోయిన, ద్రు = వృక్షములయొక్క, ఛాయ = నీడ, నిలువక = నిలిచియుండక, జరుగన్ = ఆవలఁబోఁగా, వెంబడిగన్ = వెంటనే, అధ్వగ = పాంథులయొక్క, పఙ్క్తి = సమూహము, పొడలువెట్టెన్ = పొర్లుదండములు పెట్టెను, సకలదిశలు = అన్నిదిక్కులును, క్షేత్రపాలునకు = భైరవునకు (త్వం భైరవసమాగమ్య పుణ్యక్షేత్రాణిపాలయ, క్షేత్రపాల ఇతిశ్రీమాన్ త్రిషులోకేషువిశ్రుతః యని స్కాందమునందున్న దిగంబరుఁడగు క్షేత్రపాలుఁడనఁగా భైరవుఁడు) ఉదికిన = ధౌతముఁజేసిన, చీరలు = వస్త్రములు, ఆఱు = ఆఱఁగట్టినట్టి, చాకిరేవులగములయ్యె = చాకిరేవులాయెను. ఎండమావులన్ = ఎండమావులచేతను, బయళ్లు = బహిఃప్రదేశములు, తెలుపుగఁదోఁచెన్ = తెలుపులైతోఁచెను, ఎండన్ = ఎండచేతను, ఇవి = ఈదిఙ్ముఖములు, కండెన్ = వాడెను, అనన్ = అనఁగా, దిఙ్ముఖములు = దిక్కులమొగములు. రాజెన్ = ధూమితములయ్యెను.



తా. గ్రీష్మర్తుప్రవేశింపఁగానే సెలయేఱులప్రవాహములింకనుగానఁ జత్రాతియందుఁజేరియున్న ప్రాచిపెన్నీటలెగసెను. ఎఱుకువాండ్రుం బిట్టలఁబట్టుటకుఁబోవగాఁ బడియలయందు నీరినికియున్నందున వారిచేతఁబోయంబడిన యుదకము పొలములయందు గనుపించును సుడిగాడ్పు లెండుటాకులెగరునటులవీఁచుచుండ డేగలుచూచి యవిపావురములని యెదురుదూఱుచుండును త్రోవనడుచువారు వేఁడిమిచేత వృక్షములక్రిందఁ బరుండి నిద్రించుచుండ నావృక్షములనీడప్రొద్దుతోఁగూడ జరుగునపుడు వెంటనెపొర్లాడుదురు నలుదిక్కులనెండమావులువ్యాపించియుండనవి భైరవుఁడు దిగంబరుఁడగుటనతనికుదికి యాఱవేయించినచీరలో యనునటులఁ దెల్లనైయుండునని తాత్పర్యము.

చ॥ సరియగు నిట్టివెట్టలను♦సర్వమునంచటమీఁదిసృష్టికై,
శరధిప దిఙ్మరుజ్జ్వలిత♦చండతరాతప వహ్ని నారఁగాఁ,
గరువులజుండు వీనిపయిఁ♦గట్టెననన్గనుపట్టె వెచ్చల,
న్గరి కిరికాసరాంగములఁ♦గప్పిన యొంపులు నంటి యారఁగన్. ౩౭.

టీ. వెచ్చలన్ = ఉడుకులచేతను, కరికిరికాసరాంగములన్, కరి = ఏనుఁగులయొక్క, కిరి = వరాహములయొక్కయు, కాసర = ఎనుబోతులయొక్క (ని. వాహద్విషత్కాసరసైరిభాయనియమరము,) అంగములన్ = దేహములను, కప్పినయొంపులు = అచ్ఛాదించినపంకంబులు, అంటి — పేరుకొని, ఆరఁగన్ = ఎండఁగా, ఇట్టివెట్టలను = ఇట్టివేసవియందు, సర్వమున్ = సకలమును, సరియగున్ = నష్టమగును, అంచు = అని కొని, అటమీఁదిసృష్టికై = భావిసృజనకై, అజుఁడు = బ్రహ్మ, శరధిప = సముద్రములకధిపతియగువరుణునియొక్క, దిక్ = దిశయైనపడమటిదిక్కుయొక్క, మరుత్ = వాయువుచేతను, జ్వలిత = ప్రజ్వలింపఁజేయఁబడిన, చండతర = మిక్కిలియుం బ్రచండమైన, ఆతపవహ్నిన్ = ఆతపమనునగ్నిచేతను, ఆరఁగన్ = ఎండునటుల, వీనిపై = ఈకాసరాదులపై, కరువులు = మూసలు, కట్టెననన్ = కట్టెనోయనునటుల, కనుపట్టెన్ = కానవచ్చెను.

తా. వేఁడిమిచేత నేనుంగులు వరాహములు ఎనుబోతులు వీనిదేహములయందు చేరికొనియున్న బురదలెండఁగా నిట్టివేసవియందుఁ గాసరాదులునష్టమగునని పైసృష్టికై చిచ్చువంటి పడమటిగాడ్పున నాఱుచుండఁ జతుర్ముఖుండు వీనిపై కరువులుగట్టెనో యనునటులఁ గనుపడుచుండునని తాత్పర్యము. ౩౭.

మ॥ దవధూమంపుఁదమంబులోఁదమరస♦ద్రవ్యంబుఁబంకేజబాం,
ధవభానుప్రతతుల్విరింపఁగుయివె♦ట్టన్వ్రేల్లుశూన్యోరుకూ,
పవితానంబనఁజూడఁజూడఁబుడమి♦న్పాటిల్లిపైవిప్పులై,
యవసంబంచులనాడఁగానెగసెవా♦త్యాలిన్రజశ్చక్రముల్. ౩౮.

టీక. దవధూమంపుఁదమబులోన్, దవ = గ్రీష్మసంబంధియగు కార్చిచ్చుయొక్క (ని, దవోవనహుతాశనయనియమరుఁడు,) ధూమంపు = పొగలనియెడి, తమంబులోన్ = చీకటియందు, పంకేజబాంధవభానుప్రతతులు = సూర్యకిరణసమూహములు, తమరసద్రవ్యంబు, తమ = తనయొక్క, (అనఁగా బావులయొక్కయనుట) రస=ఉదకములనియెడు, ద్రవ్యంబు = ధనమును, హరింపన్ = గ్రహింపఁగా, కుయివెట్టన్ = మొఱవెట్టుటకు, (కుయివెంటనను పాఠమున జాడవెంటననియర్థము) వెళ్లుశూన్యోరుకూపవితానంబు, వెళ్లు = వెళ్లిపోవుచున్నట్టి, శూన్య = పాడైన, ఉరు = బహుళంబులగు, కూపవితానంబులు = నూతులగుంపులు, (క్రతువిస్తారయోర స్త్రీవితానమనియమరుఁడు) అనన్ = అనఁగా, వాత్యాళిన్ = వాయుసమూహముచేత (వాతానాంసమూహోవాత్యాయని పాశాదికముగనుక సమూహార్థమందు యప్రత్యయము,) పైవిప్పలై = విరివిగలవై, యవసంబు = కసువు, అంచులన్ = కొసలను, ఆడఁగాన్ = చుట్టితిరుగఁగా, చూడఁజూడన్ = వీక్షించుచుండఁగా, పుడమిన్ = భూమియందు, పాటిల్లి = విస్తరిల్లి, రజశ్చక్రములు = చక్రాకారపుఁబరాగములు, ఎగసెన్ = ఎగిరెను.

తా. సూర్యకిరణంబులు తనయొక్క రసములనియెడి ద్రవ్యంబులను హరింపఁగా మొఱవెట్టుటకు వెళ్లుచున్న పాడుబావులగుంపులోయనునటుల సుడిగాలి దుమ్ముకసవులతో నెగసి చక్రాకారముగఁదిరుగుచుండునని తాత్పర్యము ౩౯.

చ పడమరవెట్టనయ్యుడుకుఁ బ్రాశనమొల్లకి కూటిపేదలై,
బడలికనూడునచ్చిలువప్రగ్గములన్ రవియాజ్ఞమాటికి,
న్ముడియిడఁబిచ్చుగుంటురథమున్నిలుపన్ బయనంబుసాఁగమి,
న్జడనువహించెనాఁగదివసంబులు దీర్ఘములయ్యె నత్తఱిన్. ౪౦

టీక. పడమర = పశ్చిమదిక్కుయొక్క, వెట్టన్ = వేఁడిమిచేత. అయ్యుడుకుఁ బ్రాశనము = ఆయుడుకుటన్నమును (అనగా వేఁడిగాలిననుట) ఒల్లక = తిననొల్లక, కూటిపేదలై = కూటికినోఁచనివై, బడలికన్ = ఆయాసముచేతను, ఊడు = వీడిపోవుచున్న, అచ్చిలువప్రగ్గములన్ = ఆపాములనియెడుప్రగ్గములను, రవియాజ్ఞన్ = సూర్యునియాజ్ఞచేతను, మాటికిన్ = ప్రతిపదమున, ముడియిడన్ = ముళ్లువేయుటకు, పిచ్చుకుంటు = అనూరుఁడు, రథమున్ = అరదమును, నిలుపన్ = నిలుపఁగా, పయనంబు = ప్రయాణము, సాఁగమిన్ = సాఁగకుండుటచేత, జడనువహించెన్ = జాడ్యమును బొందెను, నాఁగన్ = అనఁగా, అత్తఱిన్ = ఆ గ్రీష్మకాలమందు, దివసంబులు = వాసరములు, దీర్ఘములయ్యెన్ = పొడవులాయెను.

తా గ్రీష్మకాలంబున నహస్సువృద్ధినొందుటకుఁ గారణమును దెల్పుచున్నాఁడు. పడమటిగాలి వేఁడిమగుటవలన నాయుశనమొల్లక యన్నములేనియవియైయున్నందువలన



బడలికచేత ముళ్ళువీడిపోవుచున్నట్టి సూర్యరథములకుఁగట్టియున్న సర్పములనుదివసేశ్వరునియాజ్ఞచేత మాటిమాటికి ముడియిడుటక నూరుఁడరదమునిలుపఁ బ్రయాణముసాఁగని హేతువుచేత జడత్వమువహించెనోయనునటుల నాగ్రీష్మసంబంధియగుదివసంబులయందహస్సు పొడిగెనని తాత్పర్యము. ౪౦.

క॥ తరణిఖరకిరణశిఖిజగ, మెరియింపఁగఁబొడమిగాలి నెగసినభసితో,
త్కరమనఁగశాల్మలీతరు, పరిణతఫలతూలమర్కపథమునకెగసెన్. ౪౧.

టీక. తరణి=సూర్యునియొక్క, ఖర=తీక్ష్ణమైన, కిరణ = కిరణములయొక్క, శిఖి = అగ్ని, జగము = జగత్తును, ఎరియింపన్ = దహింపఁగా (ని, ద్యుమణిస్తరణిర్మిత్రః తిగ్మంతీక్ష్ణంఖరంతద్వత్ త్రినియమరుఁడు,) పొడమి=జనియించి, గాలిన్ = వాయువుచేతను, ఎగసినభసితోత్కరము = ఎగిసినట్టిభస్మసమూహము, అనఁగన్ = అనునట్లు, శాల్మలీతరు = బూరుగచెట్లయొక్క, పరిణత = పరిపక్వములైన, ఫల = ఫలములయందలి, తూలము = దూది, అర్కపథమునకు = సూర్యమార్గమునకు, ఎగసెన్ = ఎగిరెను.

తా. బూరుగకాయలుపగిలి యందున్నదూది యాకసమునకెగయఁగ సూర్యకిరణంబులను నగ్నిజగంబుల దహింప నాసమయంబున జనియించి గాలిచేత నెగసినభస్మసమూహమో యనునటులనుండునని తాత్పర్యము, ౪౧.

చ. భరితనిజాంబుబింబితవిభాకరబింబవిజృంభితప్రభాం,
కురములనధ్వనీనకృతకూపకపఙ్క్తులుపొల్చెనబ్ధిరా,
డ్విరహభరంబునన్బొడమువెచ్చకుశాంతియొనర్పవాహినీ,
తరుణులుమేనదట్టముగఁదాల్చినముత్తెపుఁబేరులోయనన్. ౪౨.

టీక. భరిత = సంపూర్ణమైన, నిజ=తమయొక్క, (చెలమలయొక్కయనుట,) అంబు = నీళ్లయందు, బింబిత = ప్రతిఫలించిన, విభాకరబింబ = సూర్యబింబముయొక్క విజృంభిత = ప్రకాశితముగు, ప్రభా = కాంతులయొక్క, అంకురములన్ = మొలకలచేతను, అధ్వనీనకృతకూపకపఙ్క్తులు, అధ్వనీన=పథికులచేతను, కృత = ఉదకపాననిమిత్తముగాఁజేయఁబడిన, కూపకపఙ్క్తులు = చెలమలచాళ్లు॥ (ని, కూపకాస్తువిదారికాయనియమరుఁడు,) అబ్ధిరాట్ = సముద్రునియొక్క, విరహభరంబునన్ = విరహాతిశయముచేత, పొడము = జనియించిన, వెచ్చకు = వేఁడిమికి, శాంతియొనర్పన్ = ఉపశమనముఁజేయుటకు, వాహినీ = నదులనియెడి, తరుణులు = స్త్రీలు, మేనన్ = శరీరమందు, దట్టముగన్ = నిండారుగా, తాల్చిన=ధరియించిన, ముత్తెపుఁబేరులోయనన్ = ముత్యపుదండలోయనునటుల, పొల్చున్ = ఒప్పును.

తా. ఉదకపానము సేయుటకై పథికులచేత నదులయందుఁ జేయంబడిన సంపూర్ణములగు చెలమలచాల్లు తమయందు సూర్యప్రభాంకురములు ప్రతిఫలింపఁగా నిజనాథుఁడగు సముద్రునితో గ్రీష్మకాలమందుఁ గలియకుండుటయను విరహము చేజనియించిన వేఁడిమికి శమనముఁ జేయుకొఱకు నదులనియెడు స్త్రీలు స్వశరీరములందు నిండారుగాగా ధరియించిన ముత్యపుదండలో యనునటులఁ బ్రకాశించుచుండునని తాత్పర్యము. ౪౨.

మ॥ అతివృష్టిన్మునువార్ధిఁ గూర్చు నెడకాఁడౌటం దముం గూర్చున,
న్మతిలంచంబుగ హేమటంకములు మింటం బొల్చు పర్జన్యదే,
వతకీ నెత్తినకేలనాఁ బొలిచె నిర్వారిస్రవంతిన్బయ,
శ్చ్యుతినమ్రచ్ఛదదృశ్యకర్ణికములై యున్నాళనాళీకముల్. ౪౩.

టీక. అతివృష్టిన్ = అతిశయంబగువానలచేతను, మును = మునుపు, వార్ధిన్ = సముద్రుని, కూర్చు = పొందించునట్టి, ఎడకాఁడౌటన్ = కుంటెనకాఁడవుటచేతను, తమున్ = తమ్మును, కూర్చున్ = పొందించును, అన్ = అనునట్టి, మతిన్ = బుద్ధిచేతను, లంచంబుగ = ఉత్కోచముగ, హేమటంకములు = స్వర్ణటంకములు, మింటన్ = అంతరిక్షమున, పర్జన్యదేవతకు = పర్జన్యుఁడనుదేవతకు, ఈన్ = ఇచ్చుకొఱకు, ఎత్తినకేలనా = ఎత్తినహస్తమనఁగా, నిర్వారి = ఉదకములేని, స్రవంతిన్ = నదియందు, పయశ్చ్యుతి = నీళ్లుదఱుగుటచేతను, నమ్ర = వంగిన, ఛద = ఆకులమీఁదను, దృశ్య = కనఁబడుచున్న, కర్ణికములై = మిద్దెలుగలవై, ఉన్నాళనాళీకములు, ఉత్ = ఉన్నతములైన, నాళ = కాఁడలుగల, నాళీకములు = కమలములు, పొలిచెన్ = ఒప్పెను.

తా. పూర్వమతిశయంబుగవర్షించి మేఘుఁడు సముద్రమునకు నదులకును సంధానముఁ జేసెగాన మరల నాలాగుంజేయుమని వేఁడి పర్జన్యునకు లంచమిచ్చుటకై బంగారు నాణెములఁ జేతులం బట్టి యెత్తినదో యనునటుల నంకునదులయందున్న నీరింకఁగాఁ గాఁడలు హస్తములవలెను ఆకులు వ్రేళ్లవలెను మిద్దెలు వరాలవలె నొప్పుచుండునని తాత్పర్యము. ౪౩.

సీ. నులివాఁడు నాఁచువల్లుల గొంతొగర్చి తేఁ, బొలవల్చుగాలి వేఁబోక యొదిగి,
కడకు వెళ్లఁగనొక్క కడనుండి త్రొక్కుచు, నులుచలఁ జిఱుతగుల్లల నమలుచు,
నెంద్రి కాలితికిన నెగసి యొక్కించుక, తొలఁగి శితత్రోటిఁ దూఁటి తినుచుఁ,
దడియింకు నిలఁ జేమమడివోని తమ్మిగుం, పులను జీలుగల నెండలు గడపుచుఁ,
దనరు బకపఙ్క్తులకు జానుదఘ్నమయ్యెఁ, జెరువుగమి యుడుములన రేల్దిరిగెఁ గుక్క,
వికికి బావులఁబడుటకుఁ బసులయెరవు, నెఱలకు మొసళ్లు మలుఁగుమీను బొఱియఁ దూఱె.



టీ. నులివాఁడు నాఁచు = కొంతవాడిన నాఁచుతీఁగయొక్క, వల్లులన్ = బొబ్బరలచేత, గొంతొగర్చి = గొంతొగరించి, తేఁబొలవల్చుగాలిన్ = తేఁతమాంసపువాసనగలవాయువుచేత, వేఁబోక = శీఘ్రముగఁజనక, ఒదిగి = శరీరమువంచికొని, ఒక్కకడనుండి = ఒకచోటనుండి, కడకువెళ్లఁగన్ = తుదముట్టునట్లుగ, త్రొక్కుచున్, ఉలచలన్ = ఉలచలను పేరుగలచేఁపలను, చిఱుతగుల్లలన్, చిఱుత = పిన్నలైన, గుల్లలన్ = నత్తగుల్లలను, నమలుచు = భక్షించుచు, ఎంద్రి = ఎంద్రకాయ, కాలితికిన = తనకాలుపట్టుకొన్న, ఎగసి = ఒక్కించుకతొలఁగి. శితత్రోటిన్ = వాఁడిముక్కున, తూఁటి = పొడిచి, తినుచు = నమలుచు (ని, చంచుస్త్రోటిరుభే స్త్రియామనియమరుఁడు,) తడియింకునిలన్ = తేమయింకునట్టిభూమియందు, చేమమడివోని = చేమకూరమడివంటి, తమ్మిగుంపులను = తామరగుంపులయందును, జీలుగలన్ = జీలుగచెట్లయందును, ఎండలుగడపుచు, తనరు = ఒప్పుచున్న, బకపఙ్క్తులకు = కొంగగుంపులకు, చెరువుగమి = చెరువులగుంపు, జానుదఘ్నమయ్యెన్ = మోకాలిబంటిదాయెను, ఉడుములన = ఉడుములవలెనే, మొసళ్లు = మకరములు, పసులయెరవు = పశువులయెరవుపెంటలలోని, ఎఱలకున్ = ఎఱ్ఱలకు, కుక్కవికికి = కుక్కలరాయిడికి, బావులఁబడుటకు = కూపములయందుఁబతనమగుటకు, రేల్ = రాత్రులయందు, తిరిగెన్ = సంచరించెను, మలుఁగుమీన్ = మలుగనుపేరుగలచేఁప, బొఱియఁదూఱె = బొక్కలోఁదూఱెను.

తా. ఆ గ్రీష్మవాసరంబులయందు నులివాఁడిన నాఁచుఁదిని గొంతుకయొగరెక్క తేఁతమాంసపువాసనగల గాలిచేత వేగిరఁబోక యొదిగి కడముట్టఁ ద్రొక్కుకొనిపోయి యొకచోటనున్న యులుచలను నత్తగుల్లలను నమలితిని యెంద్రకాయ తనకాలుపట్టుకొనఁగా నెగసి కొంతదూరమున నిల్చి ముక్కునఁ బొడిచి దానిం భక్షించి, చేమకూరమళ్లవలె దడియారిన తామరగుంపులక్రిందను జీలుగబెండుచెట్లక్రిందను నెండలకు దాఁగియున్న కొంగలకుఁ జెరువులు జానుదఘ్నములాయెననియు - కుక్కలకు వెఱచి మొసళ్లు బావులలోఁ బడుటకుఁ బసరములయెరవులలోని యెఱ్ఱలకుఁగా సంచరించెననియును - మలుఁగుమీను బొక్కలోఁ బ్రవేశించెననియును తాత్పర్యము. ౪౪.

ఉ. మీటగుమీల నెల్లమును మ్రింగి క్రమంబున నైనయెండ పె,
న్నీటికవెంటఁ దోఁచుతొగ వేయబడిన్గొడు పైచెలంగఁగాఁ,
ద్రోటికఁ గర్దమద్రవముతో నెనశించినబొమ్మ డాయఁడా,
తూఁటకులంబులందినె బకోటకులంబు జలప్రాదంబులన్. ౪౫.

టీ. బకోటకులంబు = పెద్దకొంగలగుంపు (ని, బకోటస్తుమహాబక యని నిఘంటువు,) మీటగు = గొప్పలైన, మీలనెల్లన్ = చేఁపలనన్నిటిని, మునుమ్రింగి = ముందు

క్రమ్మి, క్రమంబునన్ = వరుసగా, ఐన = ఐనట్టి, ఎండవెన్నీటికి వెంటన్ = ఎండచేత నైన పెద్దబీటికలచాలున, తోఁచు = కనుపించెడి, తోగవేరుబడిన్ = కలువవేరువెంటను, కోడుపై = కోడుపువలెనై, చెలంగఁగాన్ = ఒప్పఁగా, త్రోటికన్ = ముక్కుచేతను, కర్దమద్రవములోనె = బురదతడితోనే, నళించి = చనిపోయిన, బొమ్మడాయ = బొమ్మడాయలను పేరుగల చేఁపలయొక్కయు, డాతూఁట = చేఁదుచేఁపలయొక్కయు, కులంబులన్ = గుంపులను (ని, బొమ్మడాయస్సూక్ష్మమత్స్యడాతూఁటస్తిక్తమత్స్యశ్శకయనివిశ్వము,) జలప్రాదంబులన్ = మడుగులయందు, తినెన్ = భక్షించెను, (క్రమంబున నానెననుపాఠమున ఆనెను ద్రాగెనని యర్థము - డాతూఁటకులంబు లేజెనను పాఠమున జెవయనఁగా వంకరగుడ్డులలో నిరక్తవిశేషము.)

తా. పెద్దకొంగలగుంపులు మడుగులయందుఁ దొలుత గొప్పచేఁపలనెల్ల భక్షించి గ్రీష్మకాలము రాఁగా నీళ్లినికినపిమ్మట నేలపగులుటవలన బొరియలలోఁ గలువవేళ్లవెంటఁ గోడుపువలెనొప్పుచున్న బొమ్మడాయలనియెడి పిన్నచేఁపలను బురదతోఁగూడ నెగిరినవగరుగల చేఁపలను భక్షించెనని తాత్పర్యము. ౪౫.

శా. ప్రాతర్వేళలనట్టి వెట్టసొగసై♦పాటిల్లెఁ గుంభోంభనో,
ద్భూతాంబుధ్వని వాద్యమై మరుదధః♦పుంజీభవత్పాటల,
వ్రాతామ్రేడిత సిక్తభూసురభిళా♦రామంబు కుల్యాబహు,
స్రోతస్సంధులనంధుయంత్రనతికృ♦త్ప్రోద్గీత గేయౌఘముల్. ౪౬

టీ. ప్రాతర్వేళలన్ = ప్రాతఃకాలములయందు, అట్టి వెట్టన్ = అటువంటి గ్రీష్మమునందు, మరుత్ = వాయువుచేతను, అధః = చెట్లక్రిందను, పుంజీభవత్ = రాసులుగాఁబడిన, పాటలవ్రాత = కలిగొట్టుపువ్వులచేత, ఆమ్రేడిత = రెండుమూడువరసల, సిక్త = తడుపఁబడిన, భూ = భూమియందు, సురభిళ = సౌరభ్యముగల, ఆరామంబు = ఉద్యానవనముయొక్క, కుల్యా = కాలువలయొక్క, బహు = అనేకములైన, స్రోతః = ప్రవాహములయొక్క, సంధులన్ = మధ్యప్రదేశములయందు, అంధు = బావులయొక్క, యంత్ర = ఏతములయొక్క, నతి = వంగుటను, కృత్ = చేయుచున్న జనులచేతను, ప్రోద్గీత = ఎత్తిపాడబడినట్టి, గేయ = గానములయొక్క, ఓఘములు = సమూహములు; కుంభ = ఘటములయొక్క, ఉంభన = మునుఁగుటచేతను, ఉద్భూత = పుట్టినట్టి, అంబుధ్వని = నీళ్లచప్పుడు, వాద్యమై = వాద్యధ్వనివలెనై, సొగసై = సొంపుగను, పాటిల్లెన్ = ఒప్పెను, (ని, ఆమ్రేడితం ద్విస్త్రిరుక్తం, కుల్యాల్పాకృత్రిమాపరిత్, పుంస్యేవాంధుః ప్రహిః కూపయనియు నమరుఁడు.)

తా. వాయువుచేరాల్పఁబడిన కలిగొట్టుపువ్వులచేత రెండుమూఁడుమాఱులు తడుపఁబడినదైయున్న భూమియందుఁ బరిమళించుచున్న యుద్యానవనములయందలి వృక్షములకు నీళ్లుగట్టుటకై యేతములు ద్రొక్కుచున్న వాండ్రు గానముఁ జేయఁగ బొక్కెనలముంచునపుడు జనియించిన నీళ్ల చప్పుడను తాళధ్వని గలదియై సొగసుగానుండెనని తాత్పర్యము.



తే. గీ. మెండుమీఱిన పగటి పే♦రెండదాఁకి, యొల్లఁబోయిన లేబొండు♦మల్లెపొదల,
తుదలఁ జప్పటిలై కడు♦దొడ్డలగుచుఁ, బొడమె మొగ్గలగములగ్గి♦బొబ్బలట్లు. ౪౭.

టీ. మెండుమీఱిన = దట్టమైన, పగటి = పవటియొక్క, పేరెండ = పెద్దయెండ, తాఁకి = స్పృశించి, ఒల్లఁబోయిన = మూర్ఛఁబోయిన, లేబొండుమల్లెపొదల = లేఁతబొండుమల్లెపొదలయొక్క, తుదలన్ = కొనలయందు, చప్పటిలై = అణఁగినవై, కడుదొడ్డలగుచున్ = మిగులగొప్పలై, అగ్గిబొబ్బలట్లు = కాలినబొబ్బలవలెను, మొగ్గలగములు = మొగ్గలగుంపులు, పొడమెన్ = పుట్టెను.

తా. ఆవేసవియందు దట్టమైన పేరెండదాఁకి వాడిన బొండుమల్లెలపొదల కొసలయందణఁగినవై - మిగులగొప్పలగుచు నగ్గిబొబ్బలవలె నా మొగ్గలగుంపులు పుట్టెనని తాత్ప.

మ. సుడినాభిచ్ఛలనన్సరోజములు చ♦క్షుఃప్రక్రియన్నాఁచు మ్రా,
మ్ముడిదంభంబునఁ జక్రఫేనపటలం♦బుల్చన్నులున్నవ్వుగా,
నడరం జేసి నిదాఘభీతి సలిలం♦బాగామి బీజార్థమై,
కడవం బెట్టిన వారిదేవతలనాఁ♦గాంతాళి యొప్పెన్ప్రపన్. ౪౮.

టీ. సుడినాభిచ్ఛలనన్ = సుడి = నీళ్లసుడి, నాభిచ్ఛలనన్ = బొడ్డులనియెడి వ్యాజముచేతను, సరోజములు = పద్మములు, చక్షుఃప్రక్రియన్ = నేత్రములరీతిచేతను, నాఁచు = ప్రాఁచి, క్రొమ్ముడిదంభంబునన్ = కొప్పమవ్యాజముచేతను, చక్ర = చక్రవాకములయొక్కయు, ఫేన = నురుగుయొక్కయు, పటలంబులు = సమూహములు, క్రమముగా, చన్నులు = చనుదోయి, నవ్వుగా = మందహాసమునుగా, అడరంజేసి = అమరునట్లుచేసి, నిదాఘభీతిన్ = గ్రీష్మమునలని భయముచేతను, ఆగామి = ముందటికి, బీజార్థమై = విత్తనముకొఱకై, సలిలంబు = జలమును, కడవన్ = కుండలోన్, పెట్టిన = ఉనిచినట్టి, వారిదేవతలనాన్ = ఉదకాధిదేవతలో యనునట్టుల, ప్రపన్ = చలిపందిళ్లయందు, కాంతాళి = స్త్రీసమూహము, ఒప్పన్ = పొల్పగున్.

తా. జలదేవతాలక్షణములు స్త్రీలయవయవములకుఁ జెప్పంబడెనుగానఁ జలిపందిళ్లయందు నీళ్లుపోయుచున్న స్త్రీలు - గ్రీష్మమునందు సకలము నష్టమగునని భయపడి - ముందటివిత్తనముకొఱకు నీళ్లు కడవలనించికొని తమయందుగల వస్తువులను సంగములుగాఁ జేసికొని యుండెడి వారిదేవతలో యనునట్లుఁ బ్రకాశించుచుందురని తాత్పర్యము.

సీ. సెగకుల్కి మిఱుఁగుఁ జొ♦చ్చినజహ్నురవిజల, సరణిమల్లెల్లతోడి♦జడలు మెఱయ,
వలిచన్నుకొమ మురుము♦చ్చిలిన దిమ్మనుతెఱం, గునముంచు గరిగ కొఁ♦గులము నుంగ,
ధారలోఁ దోఁచు క♦న్దళుకులు వానితో, త్పలపత్రపతనసం♦భ్రాంతి నొసఁగ,

తెలిమోముపస మెచ్చి♦తలయూఁచు చెలితెఁగిమా, నక నవ్వు నేర్పడెం♦దములఁగఱఁప,
తెఱవలిటు నీరువోయు పం♦దిరియ చేరి, యవలఁ గొరగాక పిచ్చుగుం♦పైయనంగుఁ,
డనువుగొనఁ జొచ్చెఁ గల్లగు♦ట్టమరవారి, కధ్వగులు లాఁచియిడు విడి♦యముల పేర.

టీ. సెగకు = గ్రీష్మమునకు, ఉల్కి = భయపడి, మఱుఁగుజొచ్చిన = స్త్రీల మఱుఁగుఁజొచ్చిన, జహ్నురవిజలసరణి = గంగాయమునలరీతిని, మల్లెలతోడిజడలు = గంగవలె మల్లెలు యమునవలె జడలు, పెంపారన్ = ఒప్పఁగా, వలిచన్ను = వట్రువలైనతమ స్తనముల, కొమరు = సౌందర్యమును, మ్రుచ్చిలినది = హరించినది, ఇమ్మునతెఱంగున = అదిమరలనిమ్మనుకరణి, ముంచు = మునుంగఁజేయునట్టి, గరిగ = కడువమంత, కాఁగులమునుంగన్ = నీళ్లకాఁగులలోమునుఁగఁగా, ధారలోన్ = పథికులకుఁబోయు నీటిధారలోన్, తోఁచు = ప్రతిఫలించిన, కన్దలుకులు = వేత్రప్రభలు, వాసిత = వాసింపుచున్న, ఉత్పల = కలువలయొక్క, పతన = పడుచున్నవనియెడి, సంభ్రాంతిన్ = భ్రమను, ఒసఁగన్ = కలుగఁజేయఁగా, తెలిమోముపస = ఆస్త్రీలముఖసౌందర్యమును నీరుఁద్రాగుచున్నవారునూచి, మెచ్చి = ఆనందించి, తలయూఁచు చెలితెఁగి = వారియభిప్రాయముఁగని, మానక = నీరుపోయుటచాలింపక, నవ్వునేర్పు = నవ్వెడుచమత్కారము, డెందములన్ = పథికులమనంబులను, కఱఁపన్ = కఱఁగింపఁగా, తెఱవలు = స్త్రీలు, ఇటు = ఇట్లు, నీరుపోయుపందిరి సుచేరి = నీళ్లుపోయుమండెడిపందిటిఁ బ్రవేశించి, అవలన్ = మఱియొకతావునకు, కొఱగాక = పనికిరాక, పిచ్చుగుంపై = పంగువై, అనంగుఁడు = మన్మథుఁడు, కల్లగుట్టమర = అబద్ధముగనఁబడకుండ, వారికి = ఆస్త్రీలకు, అధ్వగులు = తెఱవర్లు, లాఁచియిడు = ప్రీతితోనిచ్చునట్టి, విడియముల పేరన్ = తాంబూలములను వ్యాజముచేతను, అనువుగొనన్ = సుంకముఁదీసికొనుటకు, చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను.

తా. మల్లెపూదండలుగలకొప్పులు - గంగాయమునలు రెండును వెండకువెఱచి స్త్రీలమఱుఁగుఁజొచ్చెనోయనునటుల నొప్పెననియు, నీళ్లకాఁగులలో ముంచెడిముంగాలు పూచక్కదనమును మీరుదొంగిలినారుగాన మరల నిమ్మనిచన్నులుకడవలలోఁజొచ్చి బాధించునట్లుండెననియు నీళ్లుపోయఁగనాధారయందుఁ గనుపించుచున్న కన్నులకాంతులు పరిమళమునకుఁగాఁగట్టినకలువలో యనునట్లుండెననియు. పథికులాస్త్రీలముఖ సౌందర్యముఁజూచి తలయూఁచఁగా వాచారఁబట్టి నీళ్లుఁద్రాఁగుచుఁజాలుననియూఁచినట్లూహింపక మానక నీళ్లుపోయుచు నవ్వెడునేర్పున పథికులమనంబులఁగఱఁగింపఁగ స్త్రీలకుఁబాంథులు మంచితనమునకైయిచ్చు విడియములు పిచ్చుకుంపై మఱియొకచోటికిఁ బోకపడియున్న మన్మథుఁడు తీసికొను సుంకమువలెనుండెననియును తాత్పర్యము. ౮౯.



చ. తోడిబడ నమ్మయక్కయని♦తూలుచు దీనత దోయిలొగ్గుచు,
న్వడమతి తేరఁ దేరనల♦వాక్యములెన్నక మోముగుబ్బలు,
న్గడకొను కక్షదీధితుల♦గాదిగఁ గన్గొను చిట్టకంపుఁద్రాఁ,
గుడుగని సన్నలన్న గిరి♦కొందరు పాంథుఁ బ్రపాప్రపాలికల్. ౯౦.

టీక తోడిబడన్ = దాహజ్వరచేతనైన తొట్రుపాటుచేతను, తూలుచున్ = తూఁగాడుచు, అమ్మ, అక్క, అని = అనుచు, దీనతన్ = దైన్యముతో, దోయిలొగ్గుచున్ = దోసిలిపట్టుచు, వడమతి తేరన్ = నీళ్లు ద్రాగుట చేనట్టివెట్ట దీరఁగా, అల వాక్యములు = మునుపన్న మాటలను, ఎన్నక = విచారింపక, మోముగుబ్బలన్ = ముఖములను స్తనములను, కడకొను కక్షదీధితులన్, కడకొను = బయలొఱసిన, కక్షదీధితులన్ = చంకల మెఱుపులను, ఎగాదిగన్ = పైఁగ్రిందను, కన్గొను - చూచుచున్నట్టి, చిట్టకఁపుఁద్రాఁగుడు = చేష్టలుగలత్రాఁగుటను, చిట్టకం, కపటమనియునర్థముగలదు, కని = చూచి, పాంథున్ = పథికుని, సన్నలన్ = సంజ్ఞచేతను, కొందఱు = కొందఱైన, ప్రపాప్రపాలికలు = చలిపందిటియందు నీళ్ళుపోయుచున్న స్త్రీలు, నగిరి = నవ్విరి.

తా.—తొలుత నమ్మయక్కయనుచు దీన భావముతో వచ్చి దాహజ్వరచేఁ దూలుచు నుదోసిళ్లయందు నీళ్ళుపోయఁగఁద్రాఁగి బడలికదీరఁగామును పటిమాటల విచారింపక నీళ్ళు పోయుస్త్రీలయొక్క కన్నులు - మోములు - స్తనములు - చంకలు - వీని నెగాదిగఁ జూచి వికారముతోఁ ద్రాఁగుచున్న పథికునింగని యాస్త్రీలు సైగతో నవ్విరనియు - పాంథుఁడు కాముకుఁడనియు- తొట్రుపాటు చేతఁ దొలుత నమ్మయక్కయని వచించెననియును. తాత్పర్యము.

తే. గీ. ఎసఁగు కట్టావికి్రియనావి♦రెగయఁ బగటి,
యెండయుడుకారకుండ భూ♦మండలమునఁ,
బొలిచె మాపటిపండు వె♦న్నెల చకోర,
పోతవితతికిజాపట్టు♦వోసినట్టు. ౯౧.

టీక. ఎసఁగు = పెనముమీఁదఁ బిండిఁబోయఁగఁజుట్టు నెగసినట్టి, కట్టావిక్రియన్ = కట్టవలెలే చెడియావిరిపొగవలెను, ఆవిరెగయన్ = ఆవిరిగొగుచు చుండఁగా, పగటి యెండ, ఉడుకారకుండన్ = చల్లారకుండఁగ, భూమండలమునన్ = కాలిన పెనము వంటి భూమండలమున, మాపటిపండువెన్నెల = రాత్రిముదురువెన్నెల, చకోరపోతవితతికిన్ = చకోరపుఁబిల్లలగుంపులకు, చాపట్టు = పలుచని దోసెలను, పోసినట్టు = పోసినట్టువలె, పొలిచెన్ = ఒప్పెను.

తా.—పెనముమీఁద బిండిఁబోయఁగ సెగసినయావిరిపొగవంటి యావి రెగయఁగఁ బవటియెండయుడుకారకుండెను గానఁ గాలిన పెనమువలెనున్న భూమండలమునందు

రాత్రిముదురు వెన్నెల చకోరపుఁ బిల్లలగుంపులకుఁ బలుచని దోసెలను బోసినట్టుబలె నొప్పుచుండె నని తాత్పర్యము.

సీ. పవలెల్లదీర్ఘికాం♦బువుచల్లుపోరాడ, సొలసిమృణాళికో♦జ్జ్వలములైన,
బాహువుల్తమదుకూ♦ర్పరములకెదురుగా, మలఁచిమూఁపులఁగరతలములూనిచి,
ప్రాఙ్మాలిమిగులనా♦ర్పమిఁగమ్ముక్రొమ్ముడిఁ, దనిమొగ్గవిరవాది♦దండవిరియ,
ఘాతగంధామోద♦శీతలస్తనములు, పొందఁగౌఁగిళ్లతో♦బోరగిల్లి,
నారికేళాసవపుఁదీపు♦టూరుపాలయ, వలిపెయొంటొల్లెతో♦నుర♦స్స్థలులఁగూర్కు,
ప్రియులవేఁకువఁదొడలెచ్చ♦రించికలసి, రెలమిధన్యులుదఱిపివె♦న్నెలబయళ్ల. ౫౨.

టీక. పవలెల్లన్ = పవటివేళలెల్లను, (క్వచిద్గకారోవయను సూత్రమునగవర్ణమునకుపవర్ణము) దీర్ఘికా = డిగ్గియలయొక్క, అంబువు = నీళ్లచేతను, చల్లుపోరాడ= చల్లులాడఁగా, సొలసి = అలసి, మృణాళికా = తమ్మితూఁడులవలెను. ఉజ్జ్వలములైన =ప్రకాశించునట్టి, బాహువులు = భుజములు, తమదు = తమయొక్క, కూర్పరములకు =మోచేతులకు, ఎదురుగా, మలఁచి = మరలించి, మూఁపులన్ = భుజములపై, కరతలములు = అఱచేతులను, ఊనిచి = ఇడుకొని, ప్రాఙ్మాలి = బద్ధగించి, మిగులన్ = మిక్కిలి, అర్పమిన్ = అర్పుకొనుటచేత, కమ్ముక్రొమ్ముడిన్ =వ్యాపించుచున్నకొప్పునందు, తని=క్రొత్తలగు, మొగ్గ= మొగ్గలచేతఁగట్టిన, విరవాదదండ=మల్లెపువ్వులదండ, విరియన్ = వికసింపఁగా, ఘాత = కడఁగఁబడిన, గంధామోద = చందనపువాసనగలిగి, శీతల = చల్లనైన, స్తన = చన్నులు, పొందన్ = స్పృశించినటుల, కౌఁగిళ్లతోన్ = ఆలింగనములతోడను, బోరగిల్లి, నారికేళాసవపు = నారికేళమద్యమయమగు, తీపుటూరుపాలయన్ = తీపుగలనిట్టూర్పువెడలఁగను, వలిపె = సన్నమైన, ఒంటొల్లెతోన్= ఏకవస్త్రముతోను, ఉరస్స్థలులఁగూర్కు = ఱొమ్ములపైనిద్రించుచున్న, ప్రియులన్ =ఇష్టులగు స్వస్త్రీలను, వేఁకువన్ = వేఁకువ జాములయందు, తొడలు = ఊరువులను, ఎచ్చరించి =కదలించి, తఱిపివెన్నెలబయళ్లన్ = పండువెన్నెలగలబయళ్లను, ఎలమిన్ = సంతోషముచేత, ధన్యులు = భాగ్యవంతులు, కలసిరి = రమించిరి, తఱిపివెన్నెలయనుపదము వతులక్షణచేతఁబండువెన్నెలయనునర్థము సిద్ధించును.

తా.— వేఁడిమిగలిగియుండుటచేతఁ బగళ్లెల్లనుబావులయందు జలక్రీడలు, [illegible] తూఁడులవలెఁ బ్రకాశించుచున్న హస్తములఁదమ మోచేతులకెదురుగ మరలించిభుజములపైఁజేతులనుంచికొని ప్రాఙ్మాలితడిబోవునట్లార్పఁబడమి వాసించుచున్నకొప్పునందున్న క్రొత్తలగువిరవాదిమొగ్గలువికసింపఁగ - కడుగఁబడిన శ్రీగంధపువాసనగలిగిచల్లనైన స్తనములుదాఁకుచుండునట్లాలింగనములతో బోరగిల్లి - పానము సేసిననారికేళాసవము చేతఁ



దీపుగలనిట్టూర్పు వెడలఁగసన్నమైన యొంటివస్త్రముతోఁ దమఱొమ్ములపైనిద్రించుచున్నప్రియురాండ్రను వేఁకువజాములయందుఁ దొడలసంజ్ఞచేత లేపి పండువెన్నెలబయళ్లను వారితో భాగ్యవంతులగుపురుషులు రమించుచుందురని తాత్పర్యము.

చ॥ హృదయములెప్పుడున్గదియ♦కేతఱిచౌవెడకౌఁగిలింపల,
గ్గదిరెడు మేలుకార్యములఁ♦గల్గకమాటలయందెకల్గుపె,
జ్జదురులువట్టిశైత్యములఁ♦చాలఘనంబయిమండువేసవి,
న్బొదలఁగనిల్చెదంపతుల♦పొందులనార్యులపొందుకైవడిన్. ౫౩.

టీక. మండువేసవిన్ = గ్రీష్మమందు, దంపతులపొందులు=సతీపతుల సంపర్కములు, అనార్యులపొందుకైవడిన్ = దుర్జనులకూటమివలె, హృదయములు = ఱొమ్ములు, ఎప్పుడున్ = ఎప్పటికిని, కదియకే = సోఁకకయే (ఉష్ణముచేతననుట) తఱిచౌ= మెండైన, వెడకౌఁగిలింపలన్ =వెట్టికౌఁగింతలను, మనస్సంగములేకయనియర్థాంతరము. గదిరెడు = ప్రాప్తమైన, మేలుకార్యములన్ = రతిక్రియలయందు, కల్గక = లేక, మాటలయందె= ఒకప్రయోజనములేకమాటలనేర్పునందే, కల్గు=కలుగుచున్నట్టి, పెజ్జదురులు = గొప్పచాతుర్యములు, పెద్దఱచ్చలని యర్థాంతరము. వట్టిశైత్యములు = వట్టిచల్లఁదనములు (క్రియలచేతలేవనుట) చాలఘనంబయి = మిగులగొప్పవై, పొదలఁగన్ = పొందునట్లుగా, నిల్చెన్=ఉండెను.

తా. గ్రీష్మమందు సతీపతులుసంపర్కములు దుర్జనులకూటమింబలె నెప్పటికిని మనస్సంగములేక మెండైనవట్టికౌఁగిలింతలచేతను బ్రాప్తమైన రతిక్రియలయందులేకమాటలయందుఁగల్గుచాతుర్యములచేతను జల్లఁదనముచేతను మిగులగొప్పై పొందునట్లుంబలెనుండె నని తాత్పర్యము. ౫౩.

ఉ. తీలగుకంతువెంబడినె♦తెమ్మెఱలున్రవిదీప్తికల్కి పా,
తాళముఁబట్టుచుండఁదమ♦తావులుముచ్చిలఁబట్టియోషధీ,
పాలునకొప్పగించెనన♦బైసురభిశ్వసనంబునించెఁగాం,
తాలసవక్త్రసీమవిటు♦లార్చ్చనుశీరపుఁదాళవృంతముల్. ౫౪.

టీక. విటులు = పల్లవులు, కాంతా = స్త్రీలయొక్క, అలస = బడలినట్టి, వక్త్ర=ముఖముయొక్క, సీమన్ = ప్రదేశమునందు, ఆర్చ్చన్ = విసరునట్టి, ఉశీరపుఁదాళవృంతములు = వట్టివేళ్లవిసనకఱ్ఱలు, తీలగు = బలహీనుఁడైనట్టి, కంతువెంబడిన = మన్మథునివెంటనే, తెమ్మెఱలున్ = శీతవాయువులను, రవిదీప్తికల్కి = సూర్యప్రతాపమునకువెఱచి, పాతాళముఁబట్టుచుండన్ = పాతాళలోకముఁజేరబోవుచుండగా, తమతావులున్= తమవాసనలను, ముచ్చిలన్ = అపహరింపఁగా, పట్టి = పట్టుకొని, ఓష

ధీపాలునకు = చంద్రునికి, ఒప్పగించెననః = అప్పగించెననునటుల, పైః = ముఖము మీఁద, సురభి = వాసించుచున్న, శ్వసనంబు = గాలిని, నించెః = నిండించెను.

తా- గ్రీష్మమందుబలహీనుఁడై వెళ్లుచున్న మన్మథుని వెంటఁబాతాళమునకు సూర్యదీప్తికివెఱచి వలసపోవుచున్న వాయువులను దమవాసనలదొంగిలికొనిపోవుచున్నవనిపట్టి తా మోషఘులుగనుకఁ దమకుఁబ్రభువైనచంద్రునికి నొప్పగించెనోయనునటుల విటులు స్త్రీలముఖములయందలి చెమటాఱివిసరెడు వట్టివేళ్ల విసనకఱ్ఱలొప్పుచుండెననియు- నప్పగించిన సురభిశ్వసన మలయమారుతము-స్త్రీలముఖములు చంద్రుడు-వాయువుదొంగలనియును భావము. ౫౪.

చ. సమసికథావశిష్టమగు చందనశైలసమీరణంబుఁగృ,
త్రిమగతినింద్రజాలమునఁ దేఁదొడఁగెన్భువిఁదాళవృంతజా,
లములదిమాయయాటకుఁ దలంపఁదదీయమయూరపింఛికా,
భ్రమణమె సాక్షిగాదెనగరంబుననట్టికడింది వేసవిః. ౫౫.

టీక. సమసి = నష్టమై, కథావశిష్టమగు = కథామాత్రమందుమిగులునట్టి, చందనశైలసమీరణంబుః, చందనశైల = మలయపర్వతమునందలి, సమీరణంబుః = మందమారుతమును, భువిః = భూమియందు, తాళవృంత = విసనకఱ్ఱలయొక్క, జాలములు = సమూహములు, ఇంద్రజాలమునః = ఇంద్రజాలవిద్యచేత, కృత్రిమగతిః = మాయచేతను (ని॥ వ్యజనంతాలవృంతకం । చక్రంజాతంచజాలకమనియునమరము) తేఁదొడఁగెః = తెచ్చుటకారంభించెను. అది = ఆవాయువులఁదెచ్చునది, మాయయాటకుః = కపటమాటకు, తలంపఁగః = విచారింపఁగా, తదీయ = ఆతాళవృంతసంబంధియైన, మయూరపింఛికాభ్రమణమె, మయూర = నెమలియొక్క, పింఛికా = పింఛముయొక్క, భ్రమణమె = తిరుగుటయె, నగరంబునః = పట్టణమునందు. అట్టి = అటువంటి, కడింది వేసవిః = కఠినమగుగ్రీష్మమందు, సాక్షిగాదె = గుఱుతుగాదా.

తా. మిగుల కఠినమగుగ్రీష్మమందుమలయమారుతము నష్టమైపోఁగామాయతో గారడివిద్యచేత విసనకఱ్ఱలు దెచ్చెననియు-నదిగారడమగుటకుఁ దాళవృంతములచుట్టును కావలయందున్న నెమలిపింఛికయె సాక్షియనియు - దాఁరనుపింపకయుండియుట్టివిద్యను జేసెననియునుభావము-ఐంద్రజాలికునకు నెమలిపింఛము కావలయుననుటకుబ్రయోగము (శ్లో॥ భ్రామయన్ బర్హిణాబర్హాణి మోహయన్ జంతుసంతతిః। విస్మాపయన్సభాంకశ్చిదాయయావైంద్రజాలికః అని.)

తే-గీ. అట్టివేసవిబెడిదంబువెట్టకతన, హస్తము సెమర్పసారెకుల స్తకంబు,
దుసికిలఁగఁగాదెసవరింపవసముగాక, పుష్పబాణుని చెఱకువిల్పుడమిఁబడియె.



టీక. అట్టి వేసవిః = అట్టిగ్రీష్మమందు, బెడిదంపువెట్టకతన = కఠినమగువెట్టచేతను, హస్తము = పాణి, చెమర్పః = చెమటఁబోయఁగా, సారెకు = పలుమాఱును, లస్తకంబు = ధనుర్మధ్యము. (ని॥ లస్తకస్తుధనుర్మధ్యమ ని నిఘంటువు) దుసికిలఁగఁగాదె = పిడికిటనుండకజాఱిపోవఁగదా, సవరింపః = చక్కఁజేయుటకు, వసముగాక = వశముగాక, పుష్పబాణుని = మన్మథునియొక్క, చెఱకువిల్ = ఇక్షుధనుస్సు, పుడమిః = భూమియందు, పడియెః = పతనమాయెను.

తా. అనఁగానదిభూమియందుఁ జెఱకుపండెడుకాలమనుట. ౫౬.

మ॥ తరుణుల్దల్లియొఱన్గుచంబులును పందచ్ఛైత్యముల్దీములై,
పెరరేపంజనుదెంచెఁగాకరవిదీప్తింగ్రుంకి పాతాళగ,
హ్వరముండూఱినవానినీయదుకుత్రాళ్లా తెచ్చునాదీర్ఘతత్,
చ్చిరకృష్టింగనునట్టిశైత్యమలరించెన్నూతులందత్తతిః. ౫౭.

టీక. తరుణులు = యువతులు, తల్లియొఱః = నూతులపైఁగట్టియున్నపెద్దయొరమీఁదను, కుచంబులనుపఃః = నీళ్లుజేదునప్పుడు స్తనములానింపఁగా, తత్ = ఆకుచములయొక్క, శైత్యములు = చలువలు, దీములై = పాటిగువ్వలై, (పాటిగువ్వయనఁగా స్వజాతిపక్షులనాకర్షించుటకుఁబెంపఁబడినపక్షి. ఉదకశైత్యమునకాకర్షకంబులైయనుట) పెరరేపః = ప్రేరేపింపఁగా, చనుదెంచెఁగాక = శైత్యమువచ్చెఁగాక, అట్లుగాకుండెనేని, రవిదీప్తిః = సూర్యప్రతాపముచేతను, క్రుంకి = అణఁగి, పాతాళగహ్వరముః = పాతాళబిలమును. (ని॥ దేవఖాతబిలెగుహా । గహ్వరమనియమరము.) దూఱినవానిః = చొచ్చినయుదకశైత్యములను, ఈయదుకుత్రాళ్ళు = ఈముళ్లు వేసినత్రాడులా, తెచ్చుః = తేఁగలవు, నాః = అనఁగా, దీర్ఘ = పొడవైన, తత్ = ఆత్రాళ్లయొక్క, చిర = తడవైన, కృష్టిః = చేఁదుటచేతను, కనునట్టి = పొందునట్టి, శైత్యములు = చల్లఁదనములు, అత్తతిః = ఆగ్రీష్మమున, నూతులందు = చేఁదుడుబావులయందు, అలరించెః = సంతోషపెట్టెను.

తా. శ్లో. కూపోదకంవటచ్ఛాయాతాంబూలంతరుణీకుచా । శీతకాలేభవేదుష్ణముష్ణకాలేతుశీతలమను న్యాయముంబట్టి బావులయందు నీళ్లుచేఁదెడితరుణులయొక్క కుచములు తల్లియొఱమోఁపఁగనాకుచశైత్యములు పాటిగువ్వలై సూర్యకిరణములకువెఱచి పాతాళముదూఱుకొనియున్న శైత్యమును రేపఁగాఁ జనుదెంచెగాని యీముళ్లువేసినత్రాళ్లతెచ్చునాయనునట్లు నూతులయందున్న నీళ్లచల్లఁదనమట్టిగ్రీష్మమునందు మిగులసంతోషముపెట్టెనని తాత్పర్యము, నూతులలోనీళ్ళు పాతాళమునందేననిభావము, ౫౮.

మ, స్వనిదానోగ్రనిదాఘవైఖరినయూష్మన్మల్లికల్కామినీ,
కనదానీలకచాగ్రపఙ్క్తి సెతియల్గాఁబాపఁగాఁబాటల,

ఘ్నవతం దేనియసోనఁ గూర్చునదియౌ♦ గానాళి యున్నిర్విషం,
బును దోఁబుట్టువులయ్యు వేర్పడ గుణం♦బుల్సూపఁగాఁ జూడమే. ౫౮.

టీక. స్వ = తమకు, నిదాన = కారణమైనట్టి, నిదాఘవైఖరిన = వేసవివలెనె, మల్లికల్ = మల్లెలు, ఊష్మక్ = వేఁడిమిచేత, కామినీ = స్త్రీలయొక్క, కనత్ = ఒప్పుచున్నట్టి, ఆనీల = సవర్ణమునల్లనైన, కచాగ్రపఙ్క్తుల్ = తలవెండ్రుకలకొసలను, నెఱియల్గా = పగిలిబద్దలగునట్లుగా, పాపఁగాక్ = పాయఁజేయఁగా, పాటలల్ = కలిగొట్టుపువ్వములు, (పుష్పేక్లీబేపిపాటలాయనియమరుఁడు) ఘనతక్ = అధికమగునట్లుగా, తేనియసోనక్ = మధుస్రవము చేతను, కూర్చుక్ = ఆకచాగ్రపుబద్దలనుమరలఁగలియునట్లు చేయును. ఆదియౌఁగా = ఒకఋతువునందుఁబుట్టినద్వివిధంబులగుపువ్వములకు విరుద్ధముగనుండు రెండుగుణము లెట్లుగల్గుననఁగా యుక్తంబే, నాభియు = విషము, నిర్విషంబును = అమృతమును, తోఁబుట్టువులయ్యుక్, గుణంబులు = నైజగుణంబులను, వేర్పడక్ = వేఱుపడునట్లు, చూపఁగా = అగపఱుపఁగను, చూడమె = చూడలేదా (చూచితిమనుట)

తా. గ్రీష్మమున మల్లెలు పాదిరిపువ్వులును మెండుగనుండుటవలన మల్లెలుధరియింపఁగా నవివిచ్చుటవలన స్త్రీలతలవెండ్రుకలువఱులుననియు పాదిరిపువ్వులధరియింపగా నందున్నతేనెసోనచేత విచ్చియున్నకచాగ్రములు మరలఁగదిసియుండుననియు-తోఁబుట్టువులైనను భిన్నగుణంబులుగల్గియున్న విషామృతములంబలెమల్లెలు పాదిరిపువ్వులు నొకఋతువునందుఁబుట్టినవైనను భిన్నగుణంబులను బ్రకాశింపఁజేయుచుండెనని, తాత్పర్యము.

శా. తారుణ్యాతిగచూతనూత్నఫలయు♦క్తైలాభిఘారస్వన,
ద్ధారాధూపితశుష్యదంబుహృతమా♦త్స్యచ్ఛేదపాకోద్గతో,
ద్గారంపుంగనరార్చుభోగులకుసం♦ధ్యావేళలం గేళికాం,
తారాభ్యంతరవాలుకాస్థితహిమాం♦తర్నారికేళాంబువుల్. ౫౯.

టీ. కేళికాంతార = శృంగారవనములయొక్క, అభ్యంతర = నడుమనున్న, వాలుకా = ఇసుకయందు, స్థిత = ఉంచఁబడిన, హిమాంతః = అంతశ్శీతముగల, నారికేళాంబువుల్ = టెంకాయనీళ్లు, తారుణ్య = తరుణత్వమును, అతిగ = అతిక్రమించిన, చూత = మామిడిచెట్లయొక్క, నూత్నఫల = దోరపండ్లతోడను, యుక్ = కూడినట్టి, తైల = నూనెయొక్క, అభిఘార = తిరుగఁబోఁతచేతను, స్వనత్ = ధ్వనించుచున్నట్టి, ధారా = అవిచ్ఛిన్నముగ, ధూపిత = పొగపఁబడినట్టి, శుష్యత్ = శోషించుచున్న, అంబు = ఉదకముగలప్రదేశముచలన,హృత = తేఁబడినట్టి, మాత్స్య

=మత్స్యసంబంధియగు, ఛేద = శకలములయొక్క, పాక = జీర్ణకాలమందు, ఉద్గత = ఊర్ధ్వముగవెళ్లివచ్చునట్టి. ఉద్గారంబు = త్రేఁపులయొక్క, కనరు = కనరువాసనను. భోగులకు = భోగానుభవశాలులకు, సంధ్యావేళలక్ = సంధ్యాకాలములందు, అర్చుక్ = అణఁచును.

తా.—అనఁగానా గ్రీష్మకాలమందు భోగపరులయిన పురుషులు మామిడికాయలతోవండు చున్నమూనె వలనగమ్మమనునట్లు దిరుగఁబోసినచేఁపలతో భోజనముఁజేసిన త్రేఁపులు విడువఁగనది కనరుగనుండును గానవా కనరుమట్టుపడుటకుఁగా శృంగారవనములయందలి యిసుకలో స్థాపించియుండుటవలన నతిశీతలమగుటెంకాయనీళ్లనుసంధ్యాకాలములయందుఁ ద్రాగుచుండురని తాత్పర్యము

కం. గ్రామగ్రామంబుననొక, సామంతునకిడినచలువ♦చప్పరములుత,
ద్రైచ్ఛమేదినిఁగుంపటిలోఁ, దామరలుంబోలెనట్టి♦తఱినొప్పారెక్. ౬౦.

టీ. గ్రామగ్రామంబునక్ = ఊరూరనున్న, ఒకసామంతునకుక్ = ఒక్కొకదొరకుఁగా, ఇడిన = దట్టముగవేసిన, చలువచప్పరములు = చలువపందిళ్లు, తద్రైచ్ఛ = మెండై, (తద్రైప్యయనుపాఠముండుఁదనియిఁకేయునవిద్యైయనియర్థము) అట్టితఱిక్ = ఆవేసవియందు, మేదినిక్ = పుడమియందు, కుంపటిలోక్ = కుంపటిలోనున్న, తామరలుంబోలె = కమలములవలెను, ఒప్పారెక్ = ఒప్పెను

తా.—ప్రతిగ్రామమునందుండెడి దొరలకుఁగా వేసినయనేకములగు చలువపందిళ్లు మెండై యాగ్రీష్మకాలమందు భూమిలోఁగుంపటియందుఁ దామరలు మొలిచినరీతినుండెనని తాత్పర్యము.

తే. గీ. తోటఁబగలుండి మల్లెలు♦దుఱిమికావు, లమరమాపైననిక్షుయం♦త్రములకొయ్యఁ,
జేరుప్రజనొల్చెభావివృ♦ష్టికినిగ్రుడ్డు,తో మధురిమేచ్ఛడిగునెఱ్ఱ♦చీమలనఁగ. ౬౧.

టీ. తోటక్ = తోటయందు, పగలుండి = పవలెల్లనుండి, ధూపైన = ప్రొద్దుగ్రుంకఁగా, మల్లెలుదుఱిమి = మల్లెపువ్వులుశిరంబునముడుచుకొని, కావులమరక్ = చంద్రకావివస్త్రములుధరియించి, ఇక్షుయంత్రములకు = చెఱకుగానిగెలసమీపమునకు, ఒయ్యఁజేరు = మెల్లగఁబ్రవేశించుచున్న, ప్రజ = జనము, భావివృష్టికిక్ = ముందుగాఁగలవర్షమునకు, గ్రుడ్డుతోక్ = గ్రుడ్డుమోసికొని, మధురిమేచ్ఛక్ = తీపుమీఁదికాంక్షచేతను,డిగు = దిగివచ్చునట్టి, ఎఱ్ఱచీమలనఁగ = రక్తపిపీలికలనునట్లు, పొల్చెక్ = ఒప్పెను.

తా.—పగలెల్లను దోటలలోనుండి యస్తమింపఁగ మల్లెపువ్వులను శిరంబులధరియించుకొని చెఱకుగానిగెలసమీపములను మెల్లగఁజేరుచున్నప్రజలఁజూడఁగా ముందువ

ర్షమునకు సూచకంబై గ్రుడ్డుతోఁ గూడఁ దీపువస్తువులమీఁది యాశచేతఁ దిగి వచ్చుచున్న రెట్టిచీమలో యనునటుల నొప్పుచుండెనని తాత్పర్యము.

—* ఈ పద్యముతో గ్రీష్మవర్ణన సమాప్తము. ఇఁకఁ గథాసరణి. *—

క. అప్పెను వేసవివిభవము, విప్పుగఁ దన్నగరనికట◆వృషగిరిహరికిం,
దెప్పతిరునాళ్ళ రాముద, మొప్పన్బరదేశవిప్రుఁ◆డొక్కఁడు భక్తిన్. ౬౨.

టీ. అప్పెను వేసవిన్ = ఆ గ్రీష్మమందు, విభవము = వైభవము, విప్పుగన్ = విస్తరింపఁగాను, తన్నగర = ఆ మధురయొక్క, నికట = సమీపమందలి, వృషగిరిహరికిన్ = అళఘరియందుండు సుందరబాహుస్వామికి, తెప్పతిరునాళ్ల = ఉడుపోత్సవము, రాన్ = రాఁగా, భక్తిన్ = ప్రియభక్తిచేతను, ముదమొప్పన్ = సంతసముపొల్పునటుల, ఒక్కఁడు = ఏకాకియైనట్టి, పరదేశవిప్రుఁడు = పరదేశమందలి బ్రాహ్మణుఁడు.

తా.—సుగమము.

కం. సేవించిపోవుతఱిమధు, రావిభవముఁ జూడవచ్చి◆ శ్రాంతి మెయిన్సా,
పావైఘనీటఁ గృతసం, ధ్యావిధియై నృపపురో◆హితావాసమునన్. ౬౩.

టీ. సేవించి = భజించి, పోవుతఱిన్ = పోవునపుడు, మధురావిభవము = మధురాపట్టణపుశృంగారమును, చూడవచ్చి = కన్గొనుటకువచ్చి, శ్రాంతిమెయిన్ = బడలికచేతను, మాపు = సాయంకాలమందు, ఆ వైఘనీటన్ = ప్రసిద్ధంబులగు వావైఘయనునదితీర్థంబులందు, కృత = చేయఁబడిన, సంధ్యావిధియై = సంధ్యానుష్ఠానముగలవాఁడై, నృపపురోహితావాసమునన్ = రాజపురోహితునిగృహముఁ జేరియుండు.

తా.— ఆవిప్రుండు సుందరబాహుస్వామిని సేవించిపోవు సమయమున నామధురాపుర వైభవంబులఁ జూడ నిచ్చగలవాఁడై వచ్చి బడలి సాయంకాలమందా ప్రసిద్ధంబులగు వైఘయను నదీతీర్థంబులయందు సంధ్యావందనాద్యనుష్ఠానములం బరిసమాప్తినొందించి రాజపురోహితునియొక్క యిల్లు సొచ్చియుని యభిప్రాయము.

సీ. పరిపక్వసురభిరం◆భాఫలంబులతోడఁ◆దలమెక్కుపనసపెందొలలతోడ,
ఘృతపిండనిభకర్క◆రీఖండములతోడఁ◆బలుదెఱంగులమావిపండ్లతోడ,
గోస్తనీమృదుగుళు◆చ్ఛస్తోమములతోడఁ◆గప్పుదేరినవడ◆పప్పుతోడ,
సుమధురస్థూలదా◆డిమబీజములతోడఁ◆దనరారురసదాడి◆గ నెలతోడఁ,
బానకంబతిథులకిడ్డఁ◆దానుగ్రోలి, యర్చనాదత్తచందన◆చర్చఁ దేలి,
విరులుసిగఁదాల్చికర్పూర◆వీటిజబురు◆గొట్టుచు ద్విజుండు వెన్నెల◆బెట్టుగాయ. ౬౪.

టీక, పరిపక్వ = క్రమముగఁ బక్వమై, సురభి = పరిమళించుచున్న, రంభాఫలంబులతోడ = అరఁటిపండ్లతోడ, తలమెక్కు = బలిసియున్న, పనసపెందొలలతోడ = పనసతొళలతోడను, ఘృతపిండనిభ = నేతిముద్దలవంటి. కర్కరీఖండములతోడ = దోసపండ్లబద్దలతోడను. (ని॥ ఉర్వారుః కర్కరీ స్త్రియా మనియమరము) పలుదెఱంగుల = అనేకవిధములయిన, మావిపండ్లతోడ = చూతఫలంబులతోడను, గోస్తనీ = ద్రాక్షయొక్క॥ (ని. మృద్వీకా గోస్తనీ ద్రాక్షా యనియమరము.) మృదు = కోమలంబులగు, గుళుచ్ఛ = గుత్తులయొక్క, స్తోమంబులతోడ = సమూహములతోడను, కప్పుదేరినవడపప్పుతోడ = పొట్టుపదలినవడపప్పుతోడను, సుమధుర = మిక్కిలియుండీపె, స్థూల = గొప్పలైయున్న, దాడిమబీజములతోడ = దానిమ్మవిత్తనములతోను, తనరారు = పొడవైన, (తనుపారు అనుపాఠమునఁ దృప్తికరములైనయనియర్థము) రసదాడిగనెలతోడ = రసదాడిచెఱకుగడలతుంటలతోను, పానకంబు = పానకమును, అతిథులకు = అతిథులైన బ్రాహ్మణులకు, ఇడ్డన్ = ఆయింటిబ్రాహ్మణుండియ్యఁగా, తానును, గ్రోలి = పుచ్చుకొని, అర్చనా = పూజాకాలమందు, దత్త = ఇయ్యఁబడిన, చందన = శ్రీగంధముయొక్క, చర్చన్ = పూఁతచేత, తేలి = నిండి, విరులు = పుష్పంబులు, సిగన్ = శిఖయందు, తాల్చి = ధరియించి, కర్పూరవీటిజబురుగొట్టుచున్ = కర్పూరమతిశయించినవిడియముచేజబురుకొట్టుకొనుచు, వెన్నెలబెట్టుగాయ - మంచివెన్నెలగాయఁగా, ద్విజుఁడు = అపరదేశబ్రాహ్మణుండు.

తా.—పండిన యరఁటిపండ్లు బెద్దవిగానున్న పనసతొలలు దోసపండ్లబద్దలనేకవిధములైన మామిడిపండ్లు ద్రాక్షగుత్తులు - తీపుగలదాడిమవిత్తులు - పొడవైనచెఱకుతుంటలు - వీనితో నాయింటిబ్రాహ్మణుండతిథులకుఁ బానకంబిచ్చునెడఁ దానును బానము సేసి తొలుతనిచ్చియున్న చందనమలఁదికొని పుష్పములసిగయందు ధరియించి కర్పూరయుక్తంబైన తాంబూలము వేయుచు మంచి వెన్నెలయందా పరదేశబ్రాహ్మణుండుండగానని తాత్పర్యము.

తే. గీ. మాత్రసంచితలాడగా◆మార్గవేది, నొక్కఁడార్యలు గీతలొం◆డొకఁడు దాను,
భాషితంబులుగాఁ దోడి◆బ్రాహ్మణౌఘ,ముబుసుపోకకుఁ జదువఁబ◆రున్న వేళ. ౬౫.

టీక. మాత్రసంచి = ఆనిమిసంచిని, తలాడగా = తలకడదిల్లగాఁ బెట్టుకొని, మార్గవేదిన్ = త్రోవయందున్న యరుగుమీఁదను, ఒక్కఁడు = ఒకబాహ్మణుండు, ఆర్యలు = ఆర్యావృత్తములను, ఒండొకఁడు = మఱియొక్కఁడు, గీతలు = గీతలను శ్లోకములను, తాన్ = తాను; సుభాషితంబులుగా = నీతిశ్లోకంబులుగా, తోడిబ్రాహ్మణౌఘము = తనతోఁ బరుండియున్న బ్రాహ్మణులు, ఉబుసుపోకకు = ప్రొద్దుపుచ్చుకొనుటకు, చదువన్ = పఠింపంగా, పరున్న వేళన్ = పండియున్న సమయమున.

తా.—అనిమిసంచిదలకడ బిళ్యంజేసికొని మార్గములోనున్నతిన్నెమీఁద నొకఁడార్యావృత్తములు మఱియొకండు గీతలును దానునీతిశ్లోకములుగాఁ దనతోఁగూడనున్నబ్రాహ్మణులు ప్రొద్దుఁబుచ్చికొనుటకు పఠింపఁగాఁ బరుండియుండఁగాననితా.

సీ. పన్నీటితోఁగదం♦బముఁజేసిపూసిన, మృగనాభిపసరాచ♦నగరుదెలుపఁ,
బాటలానిలములా♦ర్చఁగఁదపారపుఁజుంగు,లలరుఁదావికిమూఁగునళులజోఁప,
కర్ణడోలామౌక్తికచ్ఛాయలెగఁబ్రాఁకు, నురుహారరుచులఁద్రి♦స్తరికిఁదన్న,
శశికాంతిచెంగావి♦దసిలిమించినకేలి, స్వర్ణత్సరువువాఁడి♦వాలుమెఱయ,
మెలఁతయడపముఁదేఁజర♦న్మేరువనఁగ, దలవరులుగొందఱొలసిముం♦దఱఁజనఁగ,
నర్థిఁ రథ్యాంతరాంతఃపు♦రాంతరమున, భోగినీసంగతికిరాజు♦వోవుచుండి. ౬౬.

టీక. పన్నీటితోన్ = పన్నీటితోడను, కదంబముఁజేసి, పరిమళద్రవ్యములన్నిఁటిఁగలిపి, పూసిన = అలఁదినట్టి, మృగనాభి = కస్తూరియొక్క, పస = మేలిమి, రాచనగరు = రాజగృహమును, తెలుపన్ = కనుపఱుపఁగా, (కస్తూరిరాజులకుఁదక్క సామాన్యులకుఁజిక్కదనుట) పాటల = కలిగొట్టుపువ్వులయొక్క, అనిలములు = గాడ్పులు, ఆర్చఁగన్ = విసరఁగా, తపారపుఁజుంగులు = తలనుజుట్టియున్నవస్త్రపుఁజుంగులు, అలరుఁదావికి = పుష్పవాసనలకు, మూఁగు = చుట్టుకొనునట్టి, అళులన్ = తుమ్మెదలను, జోఁపన్ = తోలఁగా, కర్ణ = శ్రోత్రములందు, డోలా = కదలుచున్న, మౌక్తిక = ముత్యములయొక్క, ఛాయలు = కాంతులు, ఎగఁబ్రాఁకు = పైకెగయునట్టి, ఉరు = అధికమైన, హార = ముత్యాలదండలయొక్క, రుచులన్ = కాంతులను. త్రిస్తరికి = వెనుకకు, తన్నన్ = కాలఁద్రోయఁగా, శశి = చంద్రునియొక్క, కాంతి = కాంతివంటికాంతిగల, చెంగావిదసిలి = చెంగావిరుమాలు, మించిన = మీఱిన, కేలి = చేతఁబట్టిన, స్వర్ణత్సరువు = బంగారుపరుఁజుగల, వాఁడివాలు, తీక్ష్ణఖడ్గము, మెఱయన్ = ప్రకాశింపఁగా, మెలఁత = ఒకస్త్రీ, అడపముఁదేన్ = అడపంబుఁదేఁగా, చరన్మేరువు = సంచరించుమేరుపర్వతము, అనఁగన్ = అనునటుల, తలవరులు = తలారులు, కొందఱు = కాపుగానుండుకొందఱు, ఒలసి = కనిపెట్టి, ముందఱ = పురోభాగమునందు, చనఁగన్ = పోఁగా, అర్థిన్ = ఆసక్తిచేతను, రథ్యాంతరాంతఃపురాంతరమున, రథ్యాంతర = మార్గమధ్యమందలి, అంతఃపురాంతరమున = రెండవయంతఃపురమువలెనున్నగృహమునందు, భోగినీసంగతికి = భోగస్త్రీనిభోగించుటకొఱకు, రాజు = పాండ్యుఁడు, పోవుచుండి = వెళ్లుచుండి

తా.—సులభము.

చ. వినియె నెలల్చతుర్ద్వయిని♦వృష్టిదినాళికి రాత్రికై దివం,
బునజరకైవయస్సునకు♦బూనిపరంబునకిప్పుడుద్యమం,



బనువుగఁజేయఁగావలయు♦నంచుఁబురోహితధర్మమాత్మఁగీ,
ల్కొనవలవిప్రుఁడాద్విజుల♦లోనసుభాషితమున్పఠింపఁగన్. ౬౭.

టీక. వృష్టిదినాళికి = వర్షాకాలమైననాలుగుమాసములకు, నెలల్ చతుర్ద్వయిని = తక్కినయెనిమిదినెలలయందును, రాత్రికి, దివంబునన్ = పవటియందును, జరకైవయస్సునను, పూని = ఆరంభించి, పరంబునకు = పరలోకమునకు, ఇప్పుడు = ఈశరీరమందే, ఉద్యమంబు = ప్రయత్నము, అనువుగన్ = లెస్సగా, చేయఁగావలయున్ = చేయువలయును, అంచున్ = అనుచును, పురోహితధర్మము, పురః = ముందటికి, హిత = క్షేమకరంబైన, ధర్మము = న్యాయము, ఆత్మన్ = బుద్ధియందు, కీల్కొనన్ = నాటునట్లుగ, ఆలవిప్రుఁడు = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, ద్విజులలోన్ = విప్రులలోపలను, సుభాషితమున్ = నీతిప్రతిపాదకశ్లోకములను, పఠింపన్ = చదువఁగా, వినియెన్ = విన్నవాఁడాయెను.

తా.—వర్షార్థమష్టౌప్రయతేతమాసాన్నిశార్థమర్థందివసేయతేత | వార్ధక్యహేతోర్వయసానవేనపరత్రహేతోరిహజన్మనాచ ॥ అనుశ్లోకార్థముచొప్పునవర్షాకాలమైననాలుగుమాసములకు వలయువస్తుసామగ్రులనుమిగతయగు నెనిమిది మాసములయందును రాత్రికిఁబవటియందును జరకువయస్సునందును పరలోకమునకువర్తమాన శరీరమందును చేయందగిన ప్రయత్నములనుబాగుగఁ జేయవలయునని ముందటికిహితమగు న్యాయము మనంబునకంటునట్లుగనాబ్రాహ్మణుండు విప్రులనడుమనుండి నీతిశ్లోకములఁ బఠింపఁగా నప్పాండ్యరాజువిని యెననియభిప్రాయము.

కం వినితద్గ్రంథార్థము నె, మ్మనముననూహించితెలిసి ♦ మాన్పడికడమం,
దనమోసమునకుభయపడి, జనపతియటుచనకనిలిచి ♦ సంతాపమునన్. ౬౮.

టీక. విని, తద్గ్రంథార్థమున్ = ఆశ్లోకములయభిప్రాయమును, నెమ్మనమునన్ = నిండుమనస్సునందు, ఊహించి = ఆలోచించి, తెలిసి = ఎఱింగి, మాన్పడి = స్తబ్ధచిత్తుఁడై, కడమన్ = చివఱకు, తన = తనయొక్క, మోసమునకు, ప్రమాదమునకు, భయపడి = భీతిల్లి, జనపతి = రాజు, అటుచనక = భోగినీగృహమునకుఁబోక, సంతాపమునన్ = పరితాపముచేత, నిలిచి, పైపద్యములోక్రియ.

ఉ. ఎక్కడిరాజ్యవైభవము♦లెక్కడిభోగములేటిసంభ్రమం,
బక్కటబుద్బుదప్రతిమ♦మైనశరీరమునమ్మిమోక్షపుం,
జక్కిగణింపకుంటియుగ♦సంధులనిల్పియుఁగాలుచేతిబల్,
త్రొక్కులనమ్మనుప్రభృతు♦లున్దుదరూపఱకుండనేర్చిరే. ౬౯

టీక. ఎక్కడిరాజ్యవైభవములు = రాజ్యమేమి శాశ్వతము, ఎక్కడిభోగములు =తనభోగమేమినిత్యము, ఏటిసంభ్రమంబు = ఎక్కడిసంతోషము, అక్కట = కటకట, బుద్బుదప్రతిమమైన = నీరుఁబుగ్గతోడఁగుల్యంబైన, శరీరమునమ్మి = దేహమునిత్యమనినమ్మి, మోక్షపుంజక్కి = మోక్షమార్గమును, గణింపక=లక్ష్యపెట్టక, ఉంటిఁ =ఉన్నవాఁడనైతిని. యుగసంధులన్ =ఒక్కొకయుగముసుగియువఱకును, నిల్చియున్ =ఉండియును, కాలుచేతి = యమునిచేతనైన, బల్మ్రొక్కులన్ = విశేషమగుమ్రొక్కుల్లచేత, అమ్మనుప్రభృతులున్ = ప్రసిద్ధులైనమన్వాదులును, తుదన్ =శరీరత్యాగకాలమందు, రూపఱక = రూపునష్టముగాకుండఁగ, ఉండనేర్చిరే = ఉండఁగల్గిరా.

తా.—ఆవిప్రుండు సెప్పిననీతిశ్లోకముల యభిప్రాయమును గ్రహించిమనంబునమిగులవిచారించి స్తబ్ధచిత్తుఁడై చివరకుఁదనకుంగలిగెడు ప్రమాదమునకు భీతిల్లియప్పాండ్యరాజుభోగినీగృహమునకుఁ బోకమార్గమందేనిలిచి పరితాపముచేత రాజ్యమేమి శాశ్వతము భోగమేమి నిత్యమెక్కడి సంతోషముకటకటా నీరుబుగ్గతోసమానంబగు నీశరీరమునమ్మి మోక్షమార్గము విచారింపనైతినొక్కొక యుగవత్సరములు భూమినిఁ బాలించినమన్వాదులుదమతమశరీరములను నిల్పఁగలిగిరాలేదుగదాయని విచారయుక్తుఁడై యుండెననితా.

కం. ఉన్నట్లయుండఁగాదరి, కిన్నరులనునావచేర్చు◆క్రియవెసఁదాఁబో,
కున్నట్లయుండికాలం, బున్నరులకువయసుఁబుచ్చి◆మోసముఁదెచ్చున్. ౨౦.

టీక. ఉన్నట్లయుండఁగా = ఉన్నదానింబలెనుండి, నావ = ఓడ ॥ సూ ॥ స్త్రీవావారైనావో యన్నసూత్రముచేత నౌశబ్దమునకీరూపంబువచ్చెను, దరికిన్ = తీరమునకు, నరులను = మనుష్యులను, చేర్చుక్రియన్ = చేర్చులాగున, తాన్ = తాను, వెసఁబోకున్నట్లయుండి = వేగిరముజరిగిపోకున్నట్లుగానుండి. కాలంబు = కాలము, నరులకు = మనుష్యులకు, వయసుఁబుచ్చి = ఆయువుఁబోఁగొట్టి ॥ సూ ॥ సాంతాదపయః ప్రభృతెస్త్రాస్యపోన్యే షాంచయనుసూత్రము చేతద్విత్వాభావము, మోసముఁ దెచ్చున్ =మోసపుచ్చును.

తా.— నావయొక్కగానచటనే యున్నట్టుగనుపడుచుదరికి మనుష్యులఁజేర్చురీతినిఁగాలంబునునరులవయసు దెలియకుండునట్లుగఁజేసి పోఁగొట్టికడపటికి మోసముఁ దెచ్చునని తాత్పర్యము.

చ. సగరునలుంబురూరవుఁద్రి◆శంకునుతున్బురుకుత్సుఁగార్తవీ,
ర్యగయుఁబృథుంభగీరథుసు◆హోత్రుశిబింభరతుందిలీపునిన్.
భృగుకులుయావనాశ్వశశి◆బిందుననంగునినంబరీషుఁబూ,
రుఁగురునిరంతిరాఘవుమ◆రుత్తునిఁగాలముగోలుపుచ్చదే. ౨౧.

టీక. షట్చక్రవర్తులగు, సగరుని-నలుని-పురూరవుని - త్రిశంకునిసుతుఁడగుహరిశ్చంద్రుని-పురుకుత్సుని-కార్తవీర్యుని-షోడశమహారాజులగు, గయుని-పృథుని-భగీరథుని-మహోత్రుని-శిబిని-భరతుని-దిలీపుని-పరశురాముని-యావనాశ్వుని. (అనఁగామాంధాత) శశిబిందుని-అనంగునిన్-అంబరీషుని-పూరుని-కురుమహారాజును-రంతిదేవుని-రామునిన్ మరుత్తుని, వీరలను, కాలముగోలుపుచ్చదే = కాలము మోసపుచ్చలేదా.

తా. సుగమము.

కం. కానఁదటిచ్చలమగురా, జ్యానందముమఱిగియింద్రి◆యారాముఁడనై,
పోనింతనుండిపరలో, కానందంబునకెయత్న◆మాపాదింతున్. ౨౨.

టీక. కానన్ = కావునను, తటిచ్చలమగు = మెఱుపువలెననిత్యమైన, రాజ్యానందము = రాజ్యసుఖము, మఱిగి = తగిలి, ఇంద్రియారాముఁడనై = ఇంద్రియపరవశుఁడనై, పోన్ = పోను, ఇంతనుండి = ఇదిమొదలు, పరలోకానందంబునకే =పరలోకసుఖమునకె, యత్నము = ప్రయత్నమును, ఆపాదింతున్ = ఒనరింతును.

తా. కాలముగడపటఁ జక్రవర్తులు మొదలగువారినింగూడ మోసపుచ్చినదిగావున మెఱుపువలె నతిచంచలంబగు రాజ్యానందమపేక్షించి యింద్రియపరవశుఁడనైయుండక యిదిమొదలు పరలోకసుఖమునకు వలయు ప్రయత్న మొనరించెదనని తాత్పర్యము.

కం. వర్గత్రయపరతముహు, స్స్వర్గక్ష్మామధ్యమాధ్వ◆జాంఘాలికతా,
దుర్గతియునొల్లమఱియప, వర్గదుఁడేవేల్పెఱింగి◆వానిభజింతున్. ౨౩.

టీక. వర్గత్రయపరతన్ = ధర్మార్థకామాసక్తిచేతను, ముహుః=పలుమాఱును, స్వర్గ = త్రివిష్టపముయొక్క, క్ష్మా = భూమియొక్క, మధ్యమ=మధ్యప్రదేశమందలి, అధ్వ = మార్గమునందు, జాంఘాలికతా = సత్వరగమనమనియెడు, దుర్గతిన్ =నరకమును, (నిరయోదుర్గతిస్త్రీన్యయామనియమరుఁడు) ఒల్లన్ =ఇష్టపడను, మఱి= మఱియేమన్నను, అపవర్గదుఁడు = మోక్షమునిచ్చువాఁడు, ఏవేల్పు =ఏదైవమో, ఎఱింగి= తెలిసి, వానిన్ = ఆదైవమును, భజింతున్ = సేవింతును.

తా. ధర్మార్థకామంబులనియెడి పురుషార్థత్రయాసక్తిచేతఁ బలుమాఱు స్వర్గమునుండి భూమికిభూమినుండి స్వర్గమునకునుంబోవుచుండుమార్గమునందు సత్వరగమనమను నరకమొల్లను మఱియేమన్నపవర్గప్రదుండగునట్టివాఁడెవ్వఁడో వానినెఱింగి సేవించుచున్నాఁడనని తాత్పర్యము.

కం. అనితలఁచిమెచ్చియవ్వి, ప్రునకున్వీటీకరండ◆మునముద్రితమై,
యునిచినయొకముడుపార, త్తునిచేరప్పించినగరు◆సొచ్చినిశిచనన్. ౨౪.

టీక. అనితలఁచి = అట్లనియూహించి, మెచ్చి = తనకిట్టిజ్ఞానముఁగలుగఁజేసినందుకై సంతసిల్లి, అవ్విప్రునకు = ఆబ్రాహ్మణునికి, వీటీకరండమునన్ = వక్కలాకుల బరణియందు, (గడుఃకరండోలగుడోవరండశ్చకిణోఘుణయనిపుంలింగశేషమునం దమరుఁడు) ముద్రితమై = ముద్రింపఁబడి, ఉనిచిన = ఉంచబడియున్న, ఒకముడుపు = వరాలముల్లెయొకటి, ఆరక్షునిచే = ఆముల్లెపాలించువానిచేతన్, ఇప్పించి, నగరు = రాజగృహమును. చొచ్చి = ప్రవేశించి, నిశి = రాత్రి. చనన్ = వెళ్లఁగా.

తా. ఆపాండ్యరాజు పూర్వోక్తప్రకారంబుగనూహించి తనకిట్టిజ్ఞానముఁగలుగఁజేసిన యవ్విప్రువిషయమై యానందమొంది యతనికిఁ దాంబూలకరండంబున ముద్రింపఁబడియుంచియున్న వరాలముడు పొకటి యాధనరక్షకునిచేతనిప్పించి తాను నగరుప్రవేశించి తెల్లవారినపిమ్మటనని తాత్పర్యము. ౭౪.

కం. కొలువై బహుసమయంబుల, మెలఁగెడుకోవిదులఁజూచి ♦ మీమాంశాస్త్రం,
బులలోనెవ్వఁడుమోక్షం. బెలయించునొచూచి నిశ్చ ♦ యింపుఁడటంచున్ ౭౫.

టీక. కొలువై = ఆస్థానమందుఁగూర్చుండి, బహు = అనేకవిధంబులగు, సమయంబులన్ = సిద్ధాంతములయందు, (ని, సమయాశ్శపథాచార కాలసిద్ధాంతసంవిదయని నిఘంటువు.) మెలఁగెడు = సమర్థులైన, కోవిదులన్ = పండితులను, చూచి = వీక్షించి, మీమాంశాస్త్రంబులలోన్, ఎవ్వఁడు, మోక్షంబు = అపవర్గమును, ఎలయించునో = పొందించునో, చూచినిశ్చయింపుఁడు = పరిశీలనఁజేసి నిర్ణయింపుఁడు, అటంచున్ = అలాగని, పైపద్యములోక్రియ.

గీ. వాదమొనరించిగెలిచి ♦ తత్వంబుదెలుపు, వానికనిబీరపువ్వులఁ ♦ బోనిటంక,
సాలవాటులునించియా ♦ స్థానిఁగట్టఁ, గాలసర్పముగతిఁ బ్రేలు ♦ జాలెఁజూచి. ౭౬.

టీక. వాదమొనరించి = ప్రసంగముసేసి, గెలిచి = జయమునొంది, తత్త్వంబుఁదెలుపువానికని = ఇదియసత్యంబనికనుపఱుచువానికనుచు, బీరపువ్వులఁబోని = బీరపువ్వులవంటి, టంకసాలవాటులు = క్రొత్తముద్రలువేసినమాడలను, నించి = నిండఁబోసి, ఆస్థానిన్ = సభయందు (ని॥ ఆస్థానీక్లీబమాస్థానమనియమరము) కట్టన్ = కట్టఁగా, కాలసర్పముగతిన్ = కృష్ణసర్పమువలె, ప్రేలుజాలెన్ = వ్రేలాడుచున్నజాలెను, చూచి = వీక్షించి.

తా. ఆస్థానమందాపాండ్యరాజుగూర్చుండియున్నవాఁడై యనేకశాస్త్రసిద్ధాంతములు దెలిసికొనియున్న పండితోత్తములరావించి వారినింజూచి మీమాంశాస్త్రములయందుఁ జక్కఁగావిచారించి మోక్షప్రదుండైనదేవుఁడెవ్వఁడో యెఱింగింపవలయుననుచు ప్రసంగమొనరించి గెలిచి తత్త్వముందెలిపినవానికి నిప్పించెదనని మాడలచేనింపఁబడినజాలెనుదెప్పించి సభయందుఁగట్టింప నావరాలజాలెనుజూచి యప్పండితులని, తాత్పర్యము...



కం. హరుఁడొకఁడనుమనొకఁడన, హరినొకఁడనశిఖినొకఁడన ♦ నర్కునొకఁడన,
న్గరిముఖునొకఁడనరజనీ, శ్వరునొకఁడననజునొకఁడన ♦ వాదైనతఱిన్. ౭౭.

టీక. ఒకఁడు = ఒకవిద్వాంసుఁడు, హరుననన్ = శివుఁడుమోక్షప్రదుఁడనఁగా, ఒకఁడు = మఱియొకఁడు, ఉమనన్ = శక్తిమోక్షప్రదాత్రియనఁగా, ఒకఁడు = ఒక్కఁడు, హరిన్ = ఇంద్రుని, ఒకఁడు = ఒక్కఁడు, శిఖిన్ = అగ్నిని, ఒకఁడు = ఇంకొకఁడు, అర్కున్ = సూర్యుని, ఒకఁడు. కరిముఖున్ = విఘ్నేశ్వరుని, ఒకఁడు, అజున్ = బ్రహ్మను, వీరలుమోక్షప్రదాతలనన్, వాదు = ప్రసంగము, ఐనతఱిన్ = ఐనసమయమందు.

తా. సుగమము.

తే-గీ. విల్లిబుత్తూరులోనల్ల ♦ విష్ణుచిత్తుఁ, డతులతులసీసుగంధమా ♦ ల్యమును మూల,
మంత్రమునవక్కునేర్చుచో ♦ మన్ననారు, దారమధురోక్తినిట్లని ♦ యానతిచ్చె. ౭౮.

టీక. విల్లిబుత్తూరిలోన్ = శ్రీవిల్లిబుత్తూరియందు, అల్లవిష్ణుచిత్తుఁడు = ఆవిష్ణుచిత్తుండు, అతుల = శ్రేష్ఠమైన, తులసీ = తులసిచేతను, సుగంధ = పరిమళించుచున్న, మాల్యమును = పుష్పమాలికను, మూలమంత్రమునన్ = శ్రీమదష్టాక్షరియనుమహామంత్రముచేత, అక్కునేర్చుచోన్ = వక్షస్స్థలమందుసమర్పింపఁగా, మన్ననారు = మన్నారుస్వామి, ఉదార = గంభీరమైన, మధురోక్తిన్ = తియ్యనిమాటలచేతను, ఇట్లని = ఇవ్విధముగ, ఆనతిచ్చెన్ = సెలవిచ్చెను,

తా. శ్రీవిల్లిబుత్తూరులోనున్న యావిష్ణుచిత్తుం డుత్తమంబగు తులసీదళములచేఁ బరిమళించుచున్న వనమాలికనష్టాక్షరియను మహామంత్రంబగు మూలమంత్రమును జపించుచు వక్షస్స్థలంబున సమర్పింపంగ నాసమయంబున మన్నారుస్వామి గంభీరమైన తియ్యనిమాటలచేతనిట్లని యానతిచ్చెనని, తాత్పర్యము. ౭౮.

ఉ. నేఁడుమహామతీమధుర ♦ నీవురయంబునఁజొచ్చియందుఁబాం,
డీఁడుదివాణమున్నెఱయ ♦ నించినఁ బ్రేలెడుదుర్మదాంధుల,
న్బోడిమిమాన్పిమన్మహిమ ♦ ముం బ్రకటించిహరింపుశుల్కము,
న్వాఁడునురోసినాఁడిహము ♦ వైష్ణవుఁగా నొనరింపుసత్కృతిన్. ౭౯.

టీక. మహామతీ = మహాజ్ఞానముగలవిష్ణుచిత్తుఁడా. నేఁడు = ఈప్రొద్దు, ఈవు = నీవు, మధురన్ = మధురాపురమును, చొచ్చి = ప్రవేశించి, అందు = ఆమధురయందు, పాండీఁడు = పాండ్యరాజు (ఇదిదేశ్యోక్తి) దివాణమున్ = ఆస్థానమున్, నెఱయన్ = నిండునట్లుగా, నించినన్ = నింపఁగా, ప్రేలెడు = నానావిధములుగఁబలుకుచున్న, దుర్మదాంధులన్ = దుర్మదముచేతనంధులైనవాండ్రను, పోడిమిమాన్పి = గర్వమణంచి,

మన్మహిమల్ =నాయొక్కమాహాత్మ్యమును, ప్రకటించి=ప్రసిద్ధియొనర్చి, శుల్కముల్ = విద్యాశుల్కమును, హరింపు = గ్రహింపుమా, వాఁడును = అపాండ్యుఁడును, ఇహము — ఈలోకమును, రోసినాఁడు = అసహ్యపడినాఁడు, సత్కృపన్ = దయచేత, వైష్ణవుఁగాన్ = విష్ణుభక్తునిఁగా, ఒనరింపుము = చేయుము.

తా. మహాబుద్ధిశాలివగు విష్ణుచిత్తుఁడాయని స్వామివారు సంబోధించి నేటిదినము ననతివేగముతో మధురకేతెంచి యందున్న పాండ్యరాజు దివాణమునిండఁగూర్చుండినానావిధములుగ బలుకుచున్న దుర్మదాంధులయొక్క-కైపుమాన్పి నామహిమలనుగొంతఁదెలిపి విద్యాశుల్కమును గ్రహించి యీలోకమును రోసియున్నవాఁడుగాన నప్పాండ్యునిం గృపచేత వైష్ణవుంగావింపుమని మన్నారుస్వామి విష్ణుచిత్తునితో సెలవిచ్చెనని, తా.

తే-గీ. అనినవడవడవడఁకి సా♦ష్టాంగమెఱఁగి, సమ్మదాశ్రులుపులకలు♦ముమ్మరముగ,
వినయవినమితగాత్రుఁడై♦విప్రవరుఁడు, వెన్నునకుభక్తినిట్లని♦విన్నవించె. ౮౦.

టీక. అనిన = అనఁగా, విష్ణుచిత్తుండు, వడవడవడఁకి = గడగడఁ గంపించి, సాష్టాంగమెఱఁగి = సాష్టాంగప్రణామముఁజేసి, సమ్మదాశ్రులు =ఆనందాశ్రులు, పులకలు= పులకాంకురములు, ముమ్మరముగన్ = అతిశయింపఁగా, వినయవినమితగాత్రుఁడై = వినయముచేతవంపఁబడినదేహముగలవాఁడై, విప్రవరుఁడు = బ్రాహ్మణోత్తముండగువిష్ణుచిత్తుఁడు, వెన్నునకున్ = విష్ణునకు, భక్తిన్ = భక్తిచేతను, ఇట్లని = ఈవిధముగా, విన్నవించెన్ = విన్నపము సేసెను.

తా. మన్నారుస్వామియారీతి నాజ్ఞాపింపఁగా భయమునొంది విష్ణుచిత్తుండు సాష్టాంగనమస్కారముంజేసి యానందబాష్పములుఁ బులకాంకురములును విస్తరిల్లఁగా వినయముచేత నమ్రుఁడై విష్ణునకు వక్ష్యమాణక్రమంబుగభక్తిచేత విన్నవించెనని తాత్పర్యము

శా॥ స్వామీనన్నితఃపురాపఠిత శా♦స్త్రగ్రంథజాత్యంధునా,
రామక్ష్మాఖనన క్రియాఖరఖని♦త్రగ్రాహితోద్యత్కిణ,
స్తోమాస్నిగ్ధకరున్భవద్భవనదా♦సున్వాదిగాఁబంపుచో,
భూమీభృత్సభనోటమైనయశం♦బున్మీకురాకుండునే. ౮౧.

టీక. స్వామీ = రక్షకుఁడా, ఇతఃపురా = ఇంతకుమున్ను, అపఠిత = చదువంబడని, శాస్త్రగ్రంథ = శాస్త్రగ్రంథములయందు, జాత్యంధున్ = పుట్టుగ్రుడ్డువాఁడనైనట్టియు, ఆరామ = ఉద్యానవనముయొక్క, క్ష్మా = భూమియొక్క, ఖననక్రియా= త్రవ్వుటకొఱకు, ఖర = తీక్ష్ణమైన, ఖనిత్ర = గుద్దలియొక్క, గ్రాహిత = గ్రహించుటచేతనైన, ఉద్యత్ =ప్రకాశించుచున్న, కిణస్తోమ=కాయలసమూహముచేతను, అస్నిగ్ధ= బిరుసైన, కరున్ = హస్తములుగలయట్టియు, భవత్ = మీయొక్క, భవనదాసున్ =



గృహసేవకుఁడనైనట్టి నన్నున్ = ఇట్టినన్ను, వాదిఁగాన్ = ప్రసంగించువానిఁగాఁజేసి. పంపుచోన్ = అనిపినయపుడు, భూమీభృత్సభన్ = అపాండ్యరాజుయొక్కసభయందు, ఓటమైనన్ = ఓటమియైనను, అయశంబున్ = అపకీర్తి, మీకురాకుండునే = వచ్చుననుట.

తా. - ఇంతకుమున్ను శాస్త్రముం జదువకజ్ఞానమునందుఁ బుట్టుగుడ్డినైనట్టియు - పూలతోట సేలఁద్రవ్వుటకుఁ గాగుద్దలింబట్టుట చేతఁగాయలుగాచి బిరుసైనహస్తములు గలయట్టియు - మీకోవిలకుదాసుఁడనైనట్టి నన్నువాదమున కనిపితిరేని యారాజసభయందు గెల్వలేక యోటమువచ్చినయెడ దేవరకెయపకీర్తివచ్చునని గదాయనివిష్ణుచిత్తుండువిన్నవించెనని. తాత్పర్యము

మ. గృహసమ్మార్జనమోజలాహరణమో ♦ శృంగారపల్యంకికా,
వహనంబోవనమాలికాకరణమో ♦ వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ,
గ్రహణంబోవ్యజనాతపత్రధృతియో ♦ ప్రాగ్దీపికారోపమో,
నృహరీవాదములేలలేరెయితరు ♦ ల్నీలీలకుంబాత్రముల్. ౮౨.

టీక. నృహరీ = నృసింహస్వామీ, గృహసమ్మార్జనమో = మీ కోవిలయందుఁ బరిమార్జనముఁజేయుటో. జలాహరణమో = తీర్థంబుఁదెచ్చుటో, శృంగార పల్యంకికావహనంబో = విలాసార్థము దేవరవారారోహణముఁజేసిన పల్లకిమోచుటయో, వనమాలికాకరణమో = తులసిదండలుగట్టి సమర్పించుటయో, వాల్లభ్య = ప్రభుత్వమునకు, లభ్య = పొందఁదగిన, ధ్వజగ్రహణంబో = టెక్కెములు మోచుటమో, వ్యజనాతపత్రధృతియో = విసనకఱ్ఱ - గొడుగు - వీనిం బట్టుటయో, ప్రాక్ = ముందఱను, దీపికారోపమో = దీపముఁబెట్టుటయో ( ద్రాగ్దీపికారోపమోయని పాఠాంతరము ) వాదములేల = వేఱువాదులేల, ఇతరుల్ = అన్యులు, నీలీలకున్ = నీవిలాసమునకు, పాత్రముల్ = తగినవారు, లేరే = లేరా, ఉన్నారనుట ( క్వచిద్ధర్మవిశేషేతు క్లీబే పృథయరూపతాయను నధర్వణోక్తిచేతఁ బాత్రముల నియమహద్రూపము ).

తా,—సుగమము.

తే-గీ. అనినఁదద్భక్తికెదమెచ్చి ♦ యచ్యుతుండు,
మొలకనగవొప్పశ్రీదేవి ♦ మోమునూచి,
వాదితనిచేత గెలిపింతు ♦ నాదుమహిమ,
యువిదకనుమనిప్రాభవం ♦ బొప్పఁబలికె. ౮౩.

టీక.—అనిన్ = అనఁగా, తద్భక్తికి = అవిష్ణుచిత్తునిభక్తికి, ఎదమెచ్చి = మనంబునమెచ్చి, అచ్యుతుండు = శ్రీహరి, మొలకనగవొప్ప = చిఱునవ్వంకురింపఁగా,

శ్రీదేవి = లక్ష్మియొక్క, మోమునూచి = ముఖమువీక్షించి, వాదు = వాదము, ఇతనిచేత గెలిపింతుక్ = అనాఘ్రాతశాస్త్రగంధుఁడైన యీవిష్ణుచిత్తుని చేత గెలుపింతును, నాదుమహిమ = నాసంబంధియగు సామర్థ్యమును, ఉవిద = ఓయీవతీ, కనుమని = చూడుమని, ప్రాభవము = ప్రభుత్వము, ఒప్పక్ = పొల్పగునట్లుగ, పల్కెక్ = మతియు నొక్కవాక్యమానతిచ్చెను.

తా.—ఇట్లనఁగా నావిష్ణుచిత్తుని భక్తికి మెచ్చి మన్నారుస్వామి చిఱునవ్వు వెడలుచుండ శ్రీదేవిముఖమునూచి యితనిచేతనే వాదము గెలిపించెదనా సామర్థ్యముంజూడుమని ప్రభుత్వ మొప్పునటుల మఱియొకవాక్య మానతిచ్చెనని తాత్పర్యము.

కం. నీయిచ్చయెమిన్నకపో,
వోయిమునిప్రవరనిన్ను ♦ మెప్పింతునుభూ,
నాయకసభనిందులకై,
నీయత్నమువలవదవల ♦ నేనున్నాఁడక్. ౭౪

టీక.—మునిప్రవర = మునిశ్రేష్ఠుఁడా, నీయిచ్చయె = నీయిష్టమా, మిన్నక = ఊరక, పోవోయి = చనుము, భూనాయక సభక్, భూనాయక = పాండ్యునియొక్క, సభక్ = సభయందు, నిన్నుక్ = నిన్ను, మెప్పింతుక్ = సభికులు శ్లాఘించునట్లు చేయుదును, ఇందులకై = ఈకార్యమునకై, నీయత్నము = నీప్రయత్నము, వలవదు = అక్కరలేదు, అవలక్ = ఆవలనడుచుకార్యవిషయమై, నేనున్నాఁడక్.

తా.—మునిశ్రేష్ఠుఁడవగు నోయి విష్ణుచిత్తుఁడా నీయిష్టప్రకారమా యూరక వెళ్లుమప్పాండ్యరాజుయొక్క సభయందునిను మెప్పగలుగఁజేసెద నిందులకై నీవేమియుంజేయనల దచ్చటికార్యముల నెఱవేర్చుటకై నేనున్నాఁడనని స్వామి యానతిచ్చెనని తాత్పర్యము.

ఆ-వె. అనినమాఱువలుక ♦ నలికియయ్యాళువా,
రియ్యకొనియెఁబోవ ♦ నింతలోనఁ,
బద్మనయనుఁడతని ♦ పయనంబుఁదూగింపు,
మనుచునంబితోడ ♦ నానతిచ్చె. ౭౫

టీ. అనినక్ = అనఁగా, మాఱువలుకక్ = ప్రత్యుత్తరమిచ్చుటకు, అలికి = వెఱచి, అయ్యాళువారు = అప్పెరియాళ్వారు, పోవక్ = స్వామిసన్నిధినుండియాజ్ఞవహించివెళ్ళుటకు, ఇయ్యకొనియెక్ = సమ్మతించెను, అంతలోనక్ = ఆసమయమున, పద్మనయనుఁడు = మన్నారుస్వామి, అతనిపయనంబు = అవిష్ణుచిత్తుని ప్రయాణమును, తూఁగింపుము = సాగింపుము, అనుచుక్ = ఇట్లనుచు, నంబితోడక్ = అర్చకునితో, ఆనతిచ్చెక్ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా.—సుగమము

కం. ఆనతిఁబడిశ్రీభండా,
రానన్నంబడమునందు ♦ ప్రాఁతందలము,
స్థానికుఁడొసంగిపనుపం,
గానానతిబడిననిమిత ♦ కాండ్రువహింపక్. ౭౬

టీ. ఆనతిఁబడి = స్వామియాజ్ఞను పొంది, స్థానికుఁడు = పారుపత్తి, శ్రీభండారానక్ = శ్రీగ్రాణమునుండి, సంబడము = బత్తెపుసంబళము, తనదు = తనసంబంధియైన, ప్రాఁతందలముక్ = పురాతనమైన యందలమును, ఒసంగి = ఇచ్చి, పనుపక్ = అనుపఁగా, ఆనతిబడిన = సెలవువెంటనే, నిమితకాండ్రు = మోఁతకాండ్రు, వహింపక్ = మోయఁగా,

తా.—ఆకోవెలపారుపత్తి స్వామియానతిచ్చిన తెఱంగున నుగ్రాణమునుండి బత్తెపుసంబళము దీసిచ్చి పురాతనమగునందలము నొసఁగిపంపఁగా సెలవొందినమోఁతకాండ్రు మోయుచుండఁగానని తాత్పర్యము.

కం. లావుగలయట్టిగుజ్జుపుఁ,
జావడములమీఁదమాత్ర ♦ సంచులుదూల,
న్నెవ్వలనేకాంగులురా,
వేవిధములవరిసెలవని ♦ విభునకుఁగొనుచుక్. ౭౭

టీక. లావుగలయట్టి = బలిసియున్నట్టి, గుజ్జుపుఁజావడములమీఁదక్ = గుజ్జుపుఁదట్టువులమీఁద, మాత్రసంచులు = ఆసిమిసంచులు, తూలక్ = వ్రేలాడుచుండఁగా, ఏకాంగులు = కోవెలయధికారులగు నేకాంగులు, ( ఏకాంగులనఁగా బుత్రమిత్రకళత్రాదులం బరిత్యజించి భగవత్కైంకర్యమే పరమప్రయోజనముని కావివస్త్రములుగట్టుకొని భగవత్కైంకర్యార్థము శరీరమును బ్రాణము నర్థమును దృణముగాఁజూచు విరక్తులు ) కేవలక్ = ఇరుప్రక్కల, రాక్ = రాఁగా, వేవిధములవరిసెలు = అనేకవిధములుగాఁజేయంబడిన యతిరసములు, అవనివిభునకుక్ = భూపతికి, కొనుచుక్ = పట్టించికొని,

తా.—మిగులబలిసియున్న గుజ్జుపుఁదట్టువులమీఁద నసిమిసంచులు వ్రేలాడుచుండఁగోవెల యధికారులు భయపార్శ్వంబులఁ జనుదేర ననేకప్రకారంబులగు భగవత్ప్రసాదంబులయిన యతిరసంబులు రాజునకిచ్చుటకుఁగాఁబట్టించికొనియని తాత్పర్యము

సీ. భక్తిఁ ద్రోవఁ బతిసాధ్వి♦ పరికరంబులు వెట్టి, కట్టినపోరివిళం♦గాయగములు,
ఇసుకపోఁతలుగాఁగ♦ నేర్చినించినచిరం, తనపుశాలిక్షేమ♦తండులములు,
నడిఁబెట్టిలోఁ జీర♦ గుడముసాఁబాలూన్పఁ, జెలఁగుసంబారంపుఁ♦ జింతపండు,
పెల్లులోఁ హండికా♦విళ్లకొమ్ములఁ ద్రేలు, గిడ్డిమొత్తము నేతి♦లడ్డిగలును,
పెరుగువడియంబులును బచ్చి♦నరుగు బేడ, లురుతరాచ్యుతపూజో♦పకరణపేటి,
కలును సాత్తినసాత్తని♦కులము బలసి, విధినిషేధము లెఱిఁగి తే♦మధురకరిగ. ౭౮.

టీక. సాధ్వి = అవిష్ణుచిత్తునిభార్య, భక్తిఁ = భక్తిచేతను, త్రోవను = మార్గమునను, పరికరంబులువెట్టి = పరికరంబులునిచ్చి, కట్టిన = మూటఁగట్టిన, పోరివిళంగాయగములు = పోరివిళంగాయలపణ్యారములును, ఎసటిపోఁతలుగాఁగన్ = ఇసుకలేకుండునట్లుగా, ఏర్చి=ఏఱి, నించిన = నింపించిన, చిరంతనపు = ప్రాఁతలైన, శాలిక్షేమతండులములు, లోన్ = లోపల, నడిఁబెట్టి = శోధించి (నలుచులులేకుండునట్లేరుట) జీర = జీలకఱ్ఱను. గుడము = బెల్లమును, సాఁబాలు = సరివాటుగా, ఊన్పన్ = ఉంచఁగా, చెలఁగు = ఒప్పుచున్న, సంబారంపుఁజింతపండు, పెల్లు = మెండైన, లోహండికావిళ్ల = లోపలహండీలుగలకావిళ్లయొక్క. కొమ్ములన్ = అగ్రములందు, ద్రేలు = వ్రేలాడుచున్నట్టి, గిడ్డిమొత్తము = ఆవులసంబంధియైన, నేతిలడ్డిగలును = నెయ్యిపోసినలడ్డిగలును (లడ్డిగలనఁగామూతికూచిగనుండుపిడతలు) పెరుగువడియంబులును, పచ్చినరుగు = వేయింపనివరుగులు, బేడలు = ఒలుపుపప్పు, ఉరుతర =గొప్పలైన, అచ్యుత = శ్రీవిష్ణునియొక్క, పూజోపకరణపేటికలును = అర్చనోపయోగివస్తుపూరితములగు పెట్టెలును, సాత్తిన = శ్రీవైష్ణవులయొక్కయు, సాత్తని = సాతానులయొక్క, కులము=సమూహము (సాత్తినవారనఁగాద్రావిడప్రబంధమధికరించి యుభగవత్సన్నిధియందు సమర్పితముఁజేసిన బ్రాహ్మణోత్తములైన శ్రీవైష్ణవులు - సాత్తనివారనఁగా ద్రావిడప్రబంధమధికరించియు భగవత్సన్నిధియందు సమర్పితముఁజేయనధికారముచాలనియితరవర్ణవైష్ణవులు) విధినిషేధములెఱిఁగితేన్ = ఎవ్వరెవ్వరేమేమియుందెచ్చుటకర్హులో వారలాయావస్తువులందెచ్చుచుండఁగా,ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, మధురకరిగ=మధురాపురంబునకుఁజనెను.

తా.—ఆపెరియాళ్వారియొక్క భార్యపతివ్రతాశిరోమణియగుటంజేసి మిగులభక్తితోఁగూడినదైయతని త్రోవకుఁబరికరంబులుంచి మూటఁగట్టినపోరివిళంగాయలుమిక్కిలియుంబరిశోధింపఁబడిన క్షేమతండులములు - సంబారంపుఁజింతపండు - హండికావిళ్లకొనలయందు వ్రేలాడుచుండెడియావునేతిచేనింపఁబడినకూచి మూతిపిడతలును - పెరుగువడియంబులు - వరుగులు - చాయపప్పు - శ్రీవిష్ణుపూజోపయోగిపరికరణబృందపూరి



తంబులగుపేటికలును - వీనిఁ శ్రీవైష్ణవులు - సాతానులు స్వస్వయోగ్యతానురూపంబుగ వెంటఁదెచ్చుచుండనావిష్ణుచిత్తుఁడుమధురానగరమునకు వెళ్లెనని తాత్పర్యము.

చ. యమనియమాదిలభ్యదుహి♦ణాదిజరన్మరుదిభ్యసంసృతి,
శ్రమహరనామకీర్తనము♦రప్రవికర్తనపాతకావలీ,
దమనరమాంగనాకమన♦తామరసాయతనేత్రభక్తహృ,
ద్భ్రమతృణదాత్రభూయువతి♦రంజనవర్ణజితాభ్రఖంజనా. ౭౯.

టీక. యమనియమాదిలభ్య = యమ, నియమ - ఆసన- ప్రాణాయామ - ప్రత్యాహార- ధ్యాన - ధారణ - సమాధులనియెడునష్టాంగయోగములచేఁ బొందఁదగినవాఁడా, ద్రుహిణ = బ్రహ్మ. ఆది = మొదలగు, జరత్ = వృద్ధులైన, మరుత్ = దేవతలకు, ఇభ్య = ప్రభువైనవాఁడా. (ని,ధాతాబ్జయోనిర్ద్రుహిణః । ఇభ్యఆఢ్యోధనీ స్వామీ । మరుతౌ పవనామరౌ । యనియు మరుఁడు) సంసృతి = జన్మమరణాదిరూపసంసారమందలి, శ్రమ = ఆయాసమును, హర = హరించునట్టి, నామకీర్తన = నామసంకీర్తనముగలవాఁడా, మురప్రవికర్తన = మురాసురునిఖండించినవాఁడా, పాతకావళీదమన = పాపములహరియించువాఁడా, రమాంగనాకమన = లక్ష్మీకాముక, (కమనఃకామనోభికయనియుమరుఁడు) తామరసనేత్ర = తామరఱేకులవలెవెడల్పైననన్నులుగలవాఁడా, భక్త = భక్తులయొక్క, హృత్ = మనంబులందలి, భ్రమ = భ్రమలనియెడు, తృణ = గడ్డికి, దాత్ర = లవిత్రమైనవాఁడా॥ (ని, దాత్రంలవిత్రమనియుమరుఁడు) భూయువతి = భూమియనుస్త్రీని, రంజన = సంతోషపెట్టువాఁడా, వర్ణ = దేహకాంతిచేతను, జిత = గెలువఁబడిన, అభ్ర = మేఘము, ఖంజన = కాటుకపిట్టయునుగలవాఁడా. (ని, ఖంజరీటస్తుఖంజనః । వర్ణోద్విజాదౌ శుక్లాదౌ । అభ్రంమేఘోవారివాహయనియు నమరుఁడు). తా.—యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యానధారణ సమాధులనియెడియష్టాంగ యోగములచేత బొందసాధ్యమైనట్టియు-చతుర్ముఖుఁడు మొదలగు బృందారకబృందంబులకుఁ బ్రభువైనట్టియు - జననమరణాదిరూపసంసారజన్య శ్రమనివారకంబైన నామకీర్తనముగలయట్టియు - మురాసురునివధియించినట్టియు లక్ష్మీదేవికిఁగాముకుఁడైనట్టియు - తామరఱేకులవలె విశాలంబులైననేత్రంబులు గలయట్టియు - భక్తజనహృదయస్థితంబులగు భ్రమలనియెడిగడ్డికి లవిత్రమైనట్టియు -భూవల్లభుండైనట్టియు నిజదేహకాంతిచేత గెలువంబడినమేఘఖంజనముల యొక్కకాంతిగలయోశ్రీహరీయుని గ్రంథకర్తగ్రంథమధ్యమందుఁ జేయందగిన మంగళంబొనరించుచున్నాఁడనుట

కం. దోర్ధూర్తధూర్తదుర్ధరగో, వర్ధనస్రాధానురాగ♦వర్ధనలీలా,
వార్ధుషికౌయిషికాకృత, వార్ధశ్రవసైకనేత్ర♦వైకృతినిపుణా. ౮౦.

టీక. దోః = భుజములయొక్క, ధూః = భారముచేతను, ధృత = ధరియింపఁబడినట్టి, దుర్ధర=అన్యులచేధరియింపశక్యముగాని, గోవర్ధన=గోవర్ధనపర్వతముగలవాఁడా, రాధా=రాధయొక్క, అనురాగ=ప్రీతిని, వర్ధన=వృద్ధిఁబొందించువాఁడా, లీలా = విలాసముచేతను, వార్ధుషికా = వడ్డిపుచ్చుకొనువాఁడా॥ (ని, వృద్ధ్యాజీవో వార్ధుషికయనియమరుఁడు) (వేంకటేశ్వరుఁడువడ్డికాసులవాఁడనుట, ఇషీకాకృత = తృణముచేతఁజేయఁబడిన, వార్త్రశ్రవస = కాకిరూపుగలజయంతునియొక్క, ఏక = ఒక్కటైన = నేత్ర = కంటియొక్క, వైకృతి = భంగమునందు, నిపుణా = సమర్థుఁడా.

తా.— ఇతరులచే ధరియింపనశక్యంబైన గోవర్ధనపర్వతమును భుజముచేతధరియించినట్టియు - రాధకుఁదనయందుఁగల ప్రీతినభివృద్ధిఁ జేయుచున్నట్టియు - విలాసార్థముజనులచేవడ్డిఁబుచ్చుకొనునట్టియు-తృణముచేత కాకరూపమువహించినసీతాస్తనవిదారణముచేసినజయంతునియొకకంటి యొక్క వికారమును బొందించుటయందలి సమర్థుఁడవైనట్టియో శ్రియఃపతీయని పూర్వవత్కవి తాత్పర్యము.

మాలినీ. ద్రుహిణజముఖమౌనిస్తోమనిస్తంద్రభాస్వ,
ద్దహరవిహరమాణా ♦ తామ్రపాదాంబుజాతా,
బహిరబహిరపార ♦ ప్రాణికోటిప్రపూర్ణా
మహిమవినుతవాణీ ♦ మాధురీవేద్యపర్ణా. ౯౧

టీక. ద్రుహిణ = బ్రహ్మవలన, జ = పుట్టిననారదుఁడు, ముఖ = మొదలగు, మౌనిస్తోమ = మునిబృందముయొక్క, నిస్తంద్ర = మఱుపులేని, భాస్వత్ = ప్రకాశించుచున్న, దహర = దహరాకాశమందు, విహరమాణ = విహరించుచున్న, ఆతామ్ర = అంతటనెఱ్ఱనైన, పాదాంబుజాతా = కమలములవంటి పాదములుగలవాఁడా, బహిః = వెలపలను, అబహిః=లోపలను, అపార = పారములేని, ప్రాణికోటి = జంతుకోట్లయందు, ప్రపూర్ణా = సంపూర్ణుఁడైనవాఁడా, మహిమ = మహత్త్వముయొక్క, వినుతి = స్తోత్రరూపమైన, వాణీ = వాక్యములయొక్క, మాధురీ = మాధుర్యమును, వేది = తెలిసిన, అపర్ణా = పార్వతిగలవాఁడా.

తా — బ్రహ్మవలన జనియించిన నారదుఁడు మొదలగువాని సంఘముయొక్క నిశ్చలమై ప్రకాశించుచున్నదహరాకాశమందు సంచరించుచున్నట్టి మిగులనెఱ్ఱనైయున్నకమలములవంటి పదయుగళముగలవాఁడాయనియు - వెలపలనులోపలను పారములేకయసంఖ్యేయంబులగు జంతువులయందుఁబరిపూర్ణుఁడాయనియు- పార్వతీదేవిచేతఁదెలియఁబడిన నిజమాహాత్మ్యముయొక్క స్తోత్రవాక్యమాధుర్యముగల లక్ష్మీనాయకాయనియును తాత్పర్యము.



మ. ఇదిభూమండనకొండవీటిధరణీ ♦ భృద్దుర్గపూర్వాద్రిభా,
స్వదిభేశాత్మజవీరభద్రజనజీ ♦ వగ్రాహరాహూయమా,
ణదృఢాంచద్భుజకృష్ణరాయమహిరా ♦ ణ్నామాస్మదాముక్తమా,
ల్యదనాశ్వాసముహృద్యపద్యముద్వితీ ♦ యంబైమహింబొల్పగుఁ. ౯౨

టీక. ఇది, భూమండన = భూదేవికిభూషణంబైన॥ (ని భూషణంస్యాదలంక్రియా । మండనంచయనియమరము,) కొండవీటిధరణీభృద్దుర్గ = కొండవీడను కొండదుర్గమునందు, పూర్వాద్రి = ఉదయగిరిదుర్గమునందును, భాస్వత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఇభేశాత్మజ = గజపతికుమారుఁడైన, వీరభద్ర = వీరభద్రపాత్రునియొక్క, జన = ప్రజయొక్క, జీవగ్రాహ = ప్రాణముతో గ్రహించుటయందు, రాహూయమాణ = రాహువువలెనాచరించెడి, దృఢ = బలిష్ఠమైన, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, భుజ = భుజములుగలయట్టి, కృష్ణరాయమహిరాణ్నామ = కృష్ణరాయభూపతియను పేరుగల, అస్మత్ = నాయొక్క, ఆముక్తమాల్యదన్ = ఆముక్తమాల్యదయందు, హృద్యపద్యము = మనోహరపద్యములుగల, ఆశ్వాసము, ద్వితీయంబై = రెండవదియై, మహిన్ = భూమియందు, పొల్పగున్ = ఒప్పగును.

గద్య. ఇదిశ్రీదక్షిణామూర్తిమంత్రోపాసనా సమాసాదితా ఖండ సాహితీ ధురీణుండు
నాత్రేయగోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్లవంశ పయోరాశిరాకాసుధాకరుండునగు
రామస్వామి శాస్త్రి చేతననేక పూర్వ వ్యాఖ్యానాభిప్రాయం
బులఁ బర్యాలోచించి రచియింపఁ బడిన రుచిసమా
ఖ్యానంబగు నాముక్తమాల్యదా
వ్యాఖ్యా నంబు నందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర స్తు.

# ఆముక్తమాల్యద,

## సవ్యాఖ్యానము.

### తృతీయాశ్వాస ప్రారంభము.

క. శ్రీ క్షితి నీళా వర దను । జోక్షప్రాణహర దంష్ట్రికోత్కృత్తహిర
ణ్యాక్షక్షపాచర కృపా । వీక్షాదృతబాహులేయ వేంకటరాయా. ౧.

టీక. శ్రీ=లక్ష్మికి, క్షితి=భూమికి, నీళా=నీళాదేవికిని, వర=నాథుఁడైన వాఁడా, దనుజోక్ష=వృషభరూపుఁడైనరాక్షసునియొక్క, ప్రాణ=ప్రాణములను, హర=హరియించినట్టివాఁడా, దంష్ట్రికా=కోఱచేతను, ఉత్కృత్త=ఖండింపఁబడిన, హిరణ్యాక్ష=హిరణ్యాక్షుఁడనునట్టి, క్షపాచర = నిశాచరుఁడుగలవాఁడా, కృపా= దయతోఁగూడిన, వీక్షా=కటాక్షముచేత, ఆదృత = ఆదరింపఁబడిన, బాహులేయ= కుమారస్వామిగలవాఁడవైన, వేంకటరాయా=వేంకటేశుఁడా.

వ. అవధరింపుము ట్లరిగి యవ్విష్ణుచిత్తుండు. ౨.

టీక. అవధరింపుము=చిత్తగింపుము, ఆట్లరిగి= అత్తెఱఁగున వెడలి, అవ్విష్ణు చిత్తుండు.

తా. కమలాక్షితినీళాదేవులకు భర్తయైనట్టియు వృషభాసురుని జీవమును హరియించి నట్టియు వరాహావతారమందుఁ దన దంష్ట్రిక చేత ఖండింపఁ బడిన హిరణ్యాక్షుఁడు గలయట్టియుఁ గృపా కటాక్షము చేతఁ గుమారస్వామి నాదరించి నట్టి వేంకటరాయా చిత్తగింప వలయు నాతీరున వెడలిన వాఁ డాయెను విష్ణుచిత్తుఁ డని గ్రంథ కర్త దన యిష్ట దైవం బగు వేంకటేశుని సంబోధించి మంగళ మొనర్చె నని తాత్పర్యము.

శా. నిత్యంబు న్ప్రతిహారి వాద మగుట న్విజ్ఞప్తి లేకంప దా
నత్యాజ్యాస్వలుఁ డౌట భూపతియు సభ్యవ్రాతము న్వంకకైఁ
బ్రత్యుత్థానముఁ జేసి మ్రొక్కఁగఁ సభా భాగంబు సొత్తెంచి యా
స్నత్యప్రోజ్జ్వల రాజ దత్త వర రత్న స్వర్ణ పీఠస్థుఁ డై. 3.

టీక. నిత్యంబుఁ=ప్రతిదినమందును, వాదముగుటఁ=విద్వాంసులకుఁబరస్పరసంవాదముగలిగియుండుటచేత, ప్రతిహారి=ద్వారపాలకుఁడు, విజ్ఞప్తిలేక = ప్రభువునకు విన్నవింపకయె, అంపఁ=అనుపఁగా, తాఁ=తాను, (అనఁగావిష్ణుచిత్తుఁడనుట) అతూర్యజస్వలుఁడు=మిగులఁదేజముగలవాఁడు, ఔటఁ=ఔటచేత, భూపతియు=ప్రభువును, సభ్యవ్రాతముఁ=పండితసమూహంబును, శంకమైఁ=శంకచేత, ప్రత్యుత్థానముఁజేసి= లేచి, మ్రొక్కఁగఁ=నమస్కారముసేయఁగా, సభాభాగంబు=సభాప్రదేశమును, చొత్తెంచి=చొచ్చి, ఔన్నత్య=పొడవౌటచేతను, ప్రోజ్జ్వల=ప్రకృష్టముగఁబ్రకాశించుచున్నట్టియు, రాజ=ఏలికచేతను, దత్త = ఇయ్యఁబడిన,వర=శ్రేష్ఠములగు, రత్న= రత్నములుదాపిన, స్వర్ణపీఠస్థుఁడై = బంగారుపీటయందుఁ గూర్చుండియున్నవాఁడై.

తా. నిత్యమును విద్వాంసు లే తెంచి ప్రసంగించుట దెలిసి యున్న వాఁడు గాన ద్వార పాలకుండు రాజాజ్ఞఁ బొందకయే లోపలి కనుపఁగాఁ బ్రవేశించిన విష్ణు చిత్తుండు మిగులఁ దేజోవంతుఁ డగుటం జేసి యా భూపాలుండును బండితులును మహాత్ముం డను శంక చేత లేచి నమస్కరింప సభా ప్రదేశము సొచ్చి రాజ దత్తం బైన రత్న ఖచిత సింహాసన మందుఁ గూర్చుండి యున్న వాఁడై యని తా.

క. ఆతిథ్యము గొని హరి తన । చేతోగతి నొలయ రంతు సేయని విద్వ
ద్వ్రాతంబుఁ జూచి లాతుల। మా తరవా యుడుగ మాట లాడుం డనుచుఁ.

టీక. ఆతిథ్యముగొని=అతిథిపూజనుగ్రహించి, తన=తనయొక్క, చేతోగతిఁ=చిత్తవృత్తిని, హరి=శ్రీహరి, ఒలయఁ = విహరింపఁగా, రంతుసేయని= చప్పుడు సేయకున్న, విద్వద్వ్రాతంబుఁ = పండితసమూహమును, చూచి=వీక్షించి, లాతులమా=క్రొత్తవారమా, తరవాయి=ఉపక్రమము, ఉడుగఁ=నిలుపుటకు, మాటలాడుండు=ప్రసంగముఁ జేయుండు, అనుచుఁ.

తా. సుగమము.

తే. గీ. కతిప యోక్తులచే వారి ప్రతిభఁ దెలిసి
నగవు దళుకొత్త రాజు నెమ్మొగముఁ జూచి
యీవు మాధ్యస్థ్యమున నున్న నేము గొన్ని
నొడివెదము మాట లని త దనుజ్ఞ వడసి. ౫.

టీక. కతిపయోక్తులఁ, కతిపయ=కొన్నియైన, ఉక్తులఁ = మాటలచేత నే, వారి= ఆసభ్యులయొక్క, ప్రతిభఁ=బుద్ధిని, తెలిసి=ఎఱింగి, నగవు = నవ్వు, తళుకొత్తఁ=అంకురింపఁగా,రాజు=రాజుయొక్క, నెమ్మొగము=ముఖమును, చూచి=కని, ఈవు=నీవు, మాధ్యస్థ్యమునఁ=తటస్థభావమునందు, ఉన్నఁ=ఉన్నయెడ, ఏము=మేము, కొన్నిమాటలు=కొన్నియుక్తులను, నొడివెదము=వచించెదము, అని=చెప్పి, తదనుజ్ఞవడసి=ఆరాజానుమతినొంది.



తా. విష్ణుచిత్తుం డా సభ్యులు వచించు చున్న కొన్ని మాటలు వినుట చేత నే వారలబుద్ధిని తెలిసి కొని చిరు నవ్వు తోఁ గూడిన వాఁడై రాజు యొక్క ముఖ మును జూచి నీవు మాధ్యస్థ్యమునం దున్నయెడ మేము కొన్ని యుక్తులు చెప్పెదమని రాజానుమతి నొంది యని తా.

సీ. అందులో నొక మేటి కభిముఖుం డై యాతఁ డనిన వన్నియు నను మన్ననువదించి
తొడఁగి యన్నిటి కన్ని దూషణంబులు వేగపడక తత్సభ యొడఁబడఁగ బల్కి
ప్రక్క మాటల నెన్న కొక్కొక మాటనె నిగ్రహస్థాన మనుగ్రహించి
క్రందుగా రేఁగినం గలఁగక దఱిఁదీర్చి నిలిపి యమ్మొదలి వానికె మగిడి
మఱి శ్రుతి స్మృతి సూత్రసమాజమునకు
నైకకంఠ్యంబు గల్పించి యాత్మమతము
జగ మెఱుంగఁగ రాద్ధాంతమున నొనర్చి
విజితుఁగావించి దయు వాని విడిచి పెట్టి ౬.

టీక. అందులోఁ = ఆవాదులలో, ఒక మేటికి = ఒకప్రౌఢవాదికి. అభిముఖుఁడై=ఎదురుగానున్నవాఁడై, ఆతఁడనినవన్నియును=ఆతఁడు సెప్పినయుక్తులనన్నిటిని, మున్ననువదించి=ముందనువాదముఁజేసి, తొడఁగి=ఉపక్రమించి, అన్నిటికి = అతఁడుసెప్పినయుక్తులకన్నిటికిని, అన్నిదూషణంబులు = అన్నిదోషంబులు, వేగపడక=త్వరపడక, (ప్రథమావైభక్తికమోర్బిందుశ్చమహాన్వతిక్రియార్థేషు - అను సూత్రముచేతమువర్ణకలోపము), తత్సభ=ఆసభ్యులు, ఒడఁబడఁగఁ= సమ్మతించునట్లుగ, పల్కి=సంభాషించి, ప్రక్కమాటలఁ=పార్శ్వములనున్నవారు సెప్పునట్టియాయుక్తులను, ఎన్నక=గణనఁజేయక, ఒక్కొకమాటనె=ఒక్కొకయుక్తిచేత నే, నిగ్రహస్థానమనుగ్రహించి = నిగ్రహస్థానమునుబొందించియనుగ్రహించి, (నిగ్రహస్థానమనఁగాఁబ్రసంగదోషములకుఁబేరు.) క్రందుగా రేఁగిన= దొమ్మిగాఁబ్రసంగింప

సాఁగా, కలఁగక=తొట్రుపాటుపడక, అందఱన్=ఎల్లరను, తీర్చి = సమాధానపఱిచి, నిలిపి = ఉంచి, ఆమ్మొదలివానికినె= ఆమొదలివిద్వాంసునకె, మగిడి=తిరిగి, మఱి=మఱియును, శ్రుతి=వేదములు, స్మృతి= ధర్మశాస్త్రములు, సూత్ర = వ్యాససూత్రములు,వీనియొక్క, సమాజమునకు=సమూహమునకు, ఐకకంఠ్యము=ఏకగ్రీవత, కల్పించి=చేసి, ఆత్మమతము=స్వమతము, జగ మెఱుంగఁగన్= లోక మెఱుంగునట్లు, రాద్ధాంతముగన్=సిద్ధాంతముగా, ఒనర్చి=చేసి, విజితుఁగావించి=ఓడించి,దయన్= కరుణచేతను, వానిన్=అతని, విడిచిపెట్టి.

తా. ఆవాదులలో నొక ప్రౌఢవాని కభిముఖుండై యతఁడు సెప్పిన యుక్తులను ముం దనువాదముఁ జేసి యుపక్రమించి పిమ్మట నా యుక్తుల కన్ని దూషణంబులును దాను త్వర పడక సభ్యులు మెచ్చు నటులఁ బల్కి యిరు ప్రక్కల నున్నవారు సెప్పు చున్న మాటల నెన్నక యొక్కొక యుక్తిచేత నిగ్రహస్థానము లొదవిన ననుగ్రహించి సభ్యులు దొమ్మిగా వచ్చి ప్రసంగింపఁ దాఁ దొట్రు పడక యందఱను సమాధానపఱిచి యుంచి యా మొదలి విద్వాంసున కే మరల వేద శాస్త్ర బ్రహ్మ సూత్రములకు నేక వాక్యతఁ గల్పించి చెప్పి పిమ్మట స్వ మతము సిద్ధాంతమని లోక మెఱుంగు నట్లుగఁ జేసి యోడించి దయ చేత వాని విడిచి యని తాత్ప.

క. నీ వే మంటివి రమ్మం । చావలి వానికిని మగిడి యట్లనె వానిం
గావించి యొకఁ డొకఁడు రా।నా విప్రుఁడు వాద సరణి నందఱఁ గెలిచెన్.

టీక. నీవేమంటివి= తొలుతఁదొమ్మిగఁ బ్రసంగింపవచ్చినవారలలో నొక్కనిం జూచియీవువల్కినదేమి, రమ్మంచు=రమ్మనియోడించి, ఆవలవానికిని = ఆవలనున్న మఱియొకనికిని, మగిడి=అభిముఖుండై, వానిన్=ఆవాదినిని, అట్లనె=మొదలివాదిని వలెనే, కావించి = చేసి, మఱియునీప్రకారముగన్, ఒకఁడొకఁడు = ఒకనివెంట నొకఁడుగా, రాన్=రాఁగాను,ఆవిప్రుఁడు=ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు,వాదసరణిన్=వాద ముఖమున, అందఱన్=వాదుల నెల్లను, గెలిచెన్=జయించెను.

తా. మఱియొకని తట్టు తిరిగి నీ వే మంటివి రమ్మని ప్రసంగించి యోడఁ గొట్టి యావలి వాని కెదు రై వానిని నోడఁ గొట్టి యీ రీతి నొక్కొకఁడుగ రాఁగాఁ నా విప్రుఁడు ప్రసంగించి యందఱఁ బ్రసగించు సమయమున నోడఁ గొట్టె నని తాత్పర్యము.

సీ. జగదుద్గతికిని బీజము ప్రధాన మన నీక్షత్యాది వీసు నశబ్ద వాదిఁ
బోరి నీశుఁ డే నని భోగమాత్రేత్యాద్యుదాహృతి స్ఫూర్తి మాయా వివాది



ఫలియించుఁ గ్రియయ నా ఫలమత యిత్యాది సర్వేశుఁ గొనని యపూర్వవాది
శాస్త్రయోనిత్వాది సరణి నీశ్వరునిఁ దెల్పెడు ననుమానము న్పీలు వాది

తే. గీ. నిత్యులం దెల్ల నిత్యుఁ డ న్శ్రుత్యురూక్తి
క్షణిక సర్వజ్ఞతేశ సౌగత వివాది
ననుపపత్తేర్న యను సూత్ర మాది యైన
వాని నృపతీశుఁ బ్రత్యక్ష వాదిఁ గెలిచె. ౭.

టీక. జగదుద్గతికిని, జగత్ = జగంబులయొక్క, ఉద్గతికిని = ఉత్పత్తికి, బీజము=కారణము, ప్రధానము=ప్రకృతి, అనన్=ఇట్లనివాదింపఁగ, వీశున్=విగతేశుఁడనఁగానీశ్వరుండుజగత్కారణము గాదనునట్టి, అశబ్దవాదిన్=సాంఖ్యుని, ఈక్షత్యాదిసూత్రోక్తులచేతను, పోరిని=మిక్కిలియు, ఏను=నేను, ఈశుఁడు=ఈశ్వరుఁడు, అనన్=అనఁగా, మాయావివాదిన్=మాయకుఁగారణత్వముఁజెప్పుచున్నట్టి యద్వైతిని, భోగమాత్రేత్యాది = భోగమాత్ర అనునది మొదలుగాఁగలసూత్రముయొక్క, ఉదాహృతి=ఉదాహరణముయొక్క, స్ఫూర్తిన్=స్మరించుటచేతను, క్రియయ=అగ్నిష్టోమాదిసత్క్రియయె, ఫలియించున్ = ఫలములనిచ్చున్, నా=అనివాదింపఁగా, సర్వేశుఁగొనని=సర్వేశ్వరునిఁగొనియాడనట్టి, అపూర్వవాదిన్=మీమాంసకుని, ఫలమతయిత్యాది=ఫలమతయను మొదలగుదానిచేతను, ఈశ్వరునిన్=జగదీశుని, అనుమానము=(క్షిత్యంకురాదికం సకర్తృకం కార్యత్వాద్ఘటవత్) అనునట్టియనుమానమె, తెల్పెడున్=ఈశ్వరసద్భావమందు ప్రమాణము, అన్=అనియెడు, పీలువాదిన్=పరమాణుకారణవాదిని, శాస్త్రయోనిత్వాది=శాస్త్రయోనిత్వాత్తనునది మొదలగు, సరణిన్=రీతిచేతను, నిత్యులందెల్లనిత్యుండు= నిత్యవస్తువులలో నిత్యుఁడీశ్వరుండు, అన్=అనునట్టి, శ్రుత్యురూక్తిన్, శ్రుతి=వేదముయొక్క, ఉరు=గొప్పయైన, ఉక్తిన్=వాక్యముచేత, క్షణికసర్వజ్ఞతేశ=క్షణికత్వసర్వజ్ఞత్వానీశ్వరలక్షణంబులనియెడు, సౌగతవివాదిన్=బౌద్ధునిని, ని. సౌగతశ్శూన్యవాదిని.యనియమరము. అనుపపత్తేర్న యను సూత్రము, ఆదియైనవానిన్=మొదలగువానిచేత, నృపతీశున్=నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుఁడగురాజేయీశ్వరుండనునట్టి,ప్రత్యక్ష వాదిన్=ప్రత్యక్షమెసత్యమనివాదించువానిన్, (అనఁగాఁజార్వాకుఁడనుట), గెలిచెన్=సభయందుఁ గ్రమముగ నందఱ నోడించెను.

తా. పరిదృశ్యమానం బగు నీ జగత్తునకుఁ బ్రకృతి గారణం బని వాదించునట్టి యశబ్దవాదియగుసాంఖ్యుని ఈక్షత్యాది సూత్రములచేతను, నే నీశ్వరుఁ డని వాదించుచున్న యద్వైతిని భోగమాత్రేత్యాది సూత్రములచేతను, కర్మబ్రహ్మవాది యగు మీమాంసకుని ఫలమత ఇత్యాది సూత్రములచేతను, పీలుపాకవాదిని శాస్త్రయోనిత్వాది

ద్సూత్రములచేతను, నిత్యత్వసర్వజ్ఞత్వాదు లీశ్వరలక్షణం బనియెడు బౌద్ధుని, నిత్యో నిత్యానా మను శ్రుతిచేత, నిగ్రహ సామర్థ్యము గలిగి కంటికి విషయుం డై యున్న రాజీశ్వరుం డను నట్టి ప్రత్యక్ష వాదిని అనుపపత్తేర్న యను సూత్రముచేతను, నిత్తెఱంగున నా విష్ణుచిత్తుండు సభయందు వాదించిన వారల నెల్లఁ గ్రమంబుగ నోడఁ గొట్టెనని తాత్పర్యము.

ఈ పద్య మందలి శ్రుతులకు సూత్రములకు నర్థము స్పష్ట మగు నట్లు వివరింపఁ బడ లేదని యూహింప వలయు.

శా॥ విద్వద్వందితుఁ డాతఁ డిట్లు సుఖ సంవిత్తత్త్వబోధైక చుం
చుద్వైపాయన సూత్రసచ్ఛ్రుతుల నీశు న్నిరూపించి పైఁ
దద్విష్ణుత్వము దాని కన్య దివిషద్వ్యావర్తనంబు న్విశి
ష్టాద్వైతంబును దేటగాఁ దెలుప మాటాడెన్ప్రమాణంబులన్. ౯.

టీక. విద్వత్=విద్వాంసులచేతను, వందితుఁడు=నమస్కరింపఁబడు, ఆతఁడు=ఆవిష్ణుచిత్తుండు, ఇట్లు=ఈరీతిగా, సుఖ=సుఖస్వరూపమును, సంవిత్=జ్ఞానస్వరూపమునైన, తత్త్వ=పరబ్రహ్మయొక్క, బోధైకచుంచు = జ్ఞానమునకుముఖ్యసాధకంబైన, (తేనవిత్తశ్చంచుప్పణహా అనిసూత్రము), ద్వైపాయనసూత్ర= వ్యాససూత్రములచేతను, సచ్ఛ్రుతులన్ = వేదములచేతను, ఈశున్= సర్వేశ్వరుని, మున్ = మున్ను, నిరూపించి=తెల్పి, పైన్=పిమ్మట, తత్=ఆసర్వేశ్వరునికి, విష్ణుత్వమున్=వ్యాపకత్వమును. (విషుల్ వ్యాప్తౌ), దానికిన్=ఆవిష్ణుత్వమునకు, అన్యదివిషద్వ్యావర్తనంబున్, అన్యదివిషత్ = ఇతరదేవతలకు, వ్యావర్తనంబున్=లేకుండుటయును, విశిష్టాద్వైతంబును, తేటగా = ప్రత్యక్షముగా, తెలుపన్ = తెలుపుటకు, ప్రమాణంబులన్ = ప్రమాణముచేతను, మాటాడెన్ = సంభాషించెను.

తా. విద్వాంసులచే నమస్కరింపఁ బడు చున్న యా విష్ణుచిత్తుండు జ్ఞానస్వరూపమును, సుఖస్వరూపము నైన పరబ్రహ్మయొక్క బోధను బ్రకటింపఁ జేయు నట్టి బ్రహ్మ సూత్రములచేతను వేదములచేతను నీశ్వరుని మున్నుగా నిరూపించి సిద్ధాంతము జేసి యాపిమ్మటనా యీశ్వరునికి వ్యాపకత్వమును ద దితర దేవతలకు వ్యాప్యత్వమును విశిష్టాద్వైతంబును బ్రమాణములచేతఁ బ్రత్యక్ష మగు నటులఁ దెలుపుటకు సంభాషించె నని తా.

సీ. ఆది నారాయణుం డాయె నొక్కఁడ బ్రహ్మ లేఁడు మహేశుండు లేఁడు లేదు
రోదసి లేఁడు సూర్యుఁడు లేఁడు చంద్రుఁడు లేవు నక్షత్రము ల్లేవు నీళ్లు



లే దగ్ని యట్లుండ లీల నేకాకితచనదు పెక్కయ్యెద ననుచు నయ్యెఁ
జిదచిద్ద్వయంబు సొచ్చి యని ఛాందోగ్యంబు దెలిపెడు నంత రాదిత్య విద్య
నర్కలోఁ బుండరీ కాక్షుఁ డతఁడ యగుట
కక్షిణీయని యష్టదృక్త్ర్యక్షదశశ
తాక్షవిధిరుద్ర శక్రాదులందు నొకఁడు
కామి కాశ్రుతియే విలక్షణతఁ దెలిపె. ౧౦.

టీక. ఆదిన్=సృష్ట్యాదియందు, నారాయణుండు=విష్ణువు, ఒకఁడ=ఒక్కఁడె, ఆయెన్=బహురూపములాయెను. బ్రహ్మ=చతుర్ముఖుఁడు, లేఁడు. మహేశుఁడు = శివుఁడు, లేఁడు. రోదసి=భూమ్యంతరిక్షప్రదేశము, లేదు. సూర్యుఁడు, లేఁడు, చంద్రుఁడు, లేఁడు. నక్షత్రములు = చుక్కలు, లేవు. అగ్ని, లేదు. అట్లుండన్= ఆరీతినుండగా, లీలన్ = విలాసముచేత, ఏకాకిత=ఒక్కఁడై యుండుట, చనదు= యుక్తముగాదు. పెక్కయ్యెదన్ = అనేకములయ్యెదన్, అనుచున్= సంకల్పించి, చిదచిద్ద్వయంబుసొచ్చి, చిత్ = చిత్తు, అచిత్=అచిత్తు, వీనియొక్కద్వయంబు= రెంటిని, (అనగాజీవులయందునుజడములయందునను ట), చొచ్చి = ప్రవేశించి, అయ్యెన్ = తానుబహురూపంబులాయెను, అని=ఇట్లని, ఛాందోగ్యంబు=ఛాందోగ్యంబనునుపనిషత్తు, తెలిపెడున్=బోధించుచున్నది. అంతరాదిత్యవిద్యన్= అంతరాదిత్యవిద్యయందు, అర్కలోఁబుండరీకాక్షుఁడతఁడయగుటకు = సూర్యునియందున్న పుండరీకాక్షుండు శ్రీమన్నారాయణుండౌటకు ॥శ్రు॥ కప్యాసంపుండరీకెఇవఅక్షిణీ యనిద్వివచనముచేతను, అష్టదృక్=ఎనిమిదికన్నులుగలయట్టి, త్ర్యక్ష=త్రిలోచనుండైనట్టి, దశశతాక్ష = సహస్రలోచనుండైనట్టి, విధి, రుద్ర, శక్రాదులందున్= బ్రహ్మేశానేంద్రాదులందు, ఒకఁడు = ఒక్కండును, కామికి=సూర్యమండలాంతర్వర్తి కాఁబోవుటకు, ఆశ్రుతియే, విలక్షణతన్ = వైలక్షణ్యమును, తెలిపెన్ = కనుపఱచెను.

తా. సృష్ట్యాదియందు శ్రీమన్నారాయణుం డొక్కఁడె యుండుటం జేసి యేకాకిత విలాసమునకు యుక్తము గామి ననేక రూపంబులం బొందెద నని సంకల్పించి చిదచిద్ద్వయాత్మకం బైన ప్రపంచ మందుఁ దాను బ్రవేశించి బహు రూపములాయె నని ఛాందోగ్యమను నుపనిషత్తు బోధించు చున్నదనియు ఇదియునుం గాక యంతరాదిత్య విద్యయందు సూర్యునియందున్న పుండరీకాక్షుండు నారాయణుం

జనుటకు నత్తిణీ యను ద్వివచనము ముఖ్యసాధకం బనియు బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదుల లో నెవ్వఁడు గాదనుటగా శ్రుతియె వైలక్షణ్యమును దెలుపుచున్న దనియును తాత్పర్యము.

మ. తుల లేకుండు స్వరూప రూప గుణ భూతుల్దోఁచె నే తచ్ఛ్రుతి
న్దలమై లోవెలిఁ దానె యున్కిఁ దెలిపె న్నారాయణం బారుణం
బుల సామాన్య విశేష రీతి నిఖిలంబు న్శబ్దజాలంబు ని
ర్మల నారాయణ శబ్దమందునె తుద న్పర్యాప్త మయ్యె న్శ్రుతిన్. ౧౧.

టీక. తులలేకుండు = సమానములేనట్టి, స్వరూప = నారాయణునియొక్క, దివ్యస్వరూపమును, రూప = దివ్యవిగ్రహమును, గుణ = అనంతకల్యాణగుణములును, భూతుల్ = దివ్యైశ్వర్యంబును, ఏతచ్ఛ్రుతిన్ = ఈవేదముచేత, తోఁచెన్ = కానవచ్చెను, దలమై = తెలియుచుగా, లోవెలిన్ = లోపలను బైటను, తానెయున్కిన్ = శ్రీమన్నారాయణుండేయున్నవాఁడని, తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు). నారాయణంబు = నారాయణమను నైదవపన్నము, తెలిపెన్ = తెలుపుచున్నది. శ్రుతిన్ = వేదమందలి, ఆరుణంబులన్ = ఆరుణములందు, సామాన్యవిశేషరీతిన్ = సామాన్యవిశేషన్యాయముచేతను, నిఖిలంబున్ = సకలమైన, శబ్దజాలంబు = శబ్దసమూహము, నిర్మలనారాయణశబ్దమునందునె = నారాయణశబ్దములోపలనె, తుదన్ = కడపట, పర్యాప్తమయ్యెన్ = పర్యవసన్నమాయెను.

తా. సాదృశ్యము లేనట్టి శ్రీహరియొక్క దివ్యస్వరూప దివ్యవిగ్రహానంత కల్యాణ గుణ దివ్యైశ్వర్యములు నీ శ్రుతియందు స్పష్టమౌచున్న వనియు నారాయణుండె సర్వాంతర్బహిర్వ్యాపకుఁడై తెలుచుగా నున్నవాఁడని తైత్తిరీయస్థమైన నారాయణ మను నైదవ పన్నము దెలుపుచున్న దనియు నారుణంబులందు సామాన్య విశేష న్యాయముచేత బ్రహ్మేంద్రాది సకల శబ్దములును దుదను నారాయణ శబ్దమందె పర్యవసన్నములాయె ననియును తాత్పర్యము.

కం. వా దపహతపాప్మాది। వ్యోదేవ యనంగఁ బరఁగు సూక్తుల మీఁదం
బా దగు నారాయణ పద। మే దేవాంతరము లేమి కీ శ్రుతిఁ దీర్చెన్. ౧౨.

టీక. ఈశ్రుతిన్ = ఈఛాందోగ్యాదిశ్రుతులందు, అపహతపాప్మాదివ్యోదేవ యనంగన్ = ॥శ్రు॥ అపహతపాప్మాదివ్యోదేవఏకో నారాయణః. అనునటుల, పరగు = ఒప్పుచున్న, సూక్తులమీఁదన్ = వేదవాక్యములమీఁదను, పొదగు = కుదురైయున్నట్టి నారాయణపదము, ఏదేవాంతరములేమికి = అంతకంటెవేఱెదైవము లేకుండుటను, వాదు = వివాదమును, తీర్చెన్ = పోఁగొట్టెను.



తా. అపహతపాప్మేత్యాది శ్రుతివాక్యములమీఁద కుదురై యున్న యీ నారాయణ పదమే శ్రీమన్నారాయణుని కంటెఁ బరంబుగ నే దైవమును లేదని నిస్సందేహ మగునటుల భ్రమాత్మక జ్ఞాన జన్య వివాదమును దీర్చె నని తాత్పర్యము.

వ. తొల్లి జామదగ్ని భయంబునఁ బరిత్యక్త రాజ్యుండై వైరాగ్యంబున దివోదాసాత్మజుం డగు ప్రతర్దనుండు జనార్దను నెఱుంగక యపవర్గ కాంక్ష నింద్రు నారాధించిన నతండు సన్నిహితుండై మా ముపాస్స్వ యనుటయు మందు గర్వమునందుండియు నఖండిత తపస్స్ఫలిత వామదేవుం డగు వామదేవుండు సూర్యోహం మనురహం కక్షీవానహమ్మని శరీరవాచక శబ్దంబు శరీర పర్యంతంబు పోవుటం జేసి చిదచిచ్ఛరీరకుం డగు నప్పురుషోత్తముం గూర్చి యనుసంధించె నని తెలిసి చేత నుండైన తా జగత్కారణంబు గామి విబుధులందెల్ల విజ్ఞాన వృద్ధుండగు నా వృద్ధశ్రవుండు దరను సంధాన న్యాయంబున నుపదేశించె నని శ్రుతి సూత్రము ఖంబుల నిగమాంత శాస్త్ర ఫక్కిక జాల వక్కాణింపంబడు నాత్మయు నవని యు ననల పవన గగన కాల మృత్యు ప్రభృత్యఖిల చిదచిత్ప్రపంచంబు లతని శరీరంబులనియర్దవినంబడు నట్లగుట నశేష చిదచిచ్ఛరీరంబుల న్నారాయణ శరీరంబులే కదా యని ముముక్షువున కప్పుండరీకాక్షు దక్క నే వ్యక్తి నైన నుపాసింపవచ్చునె విష్ణునకుఁ దత్తత్కాల విగ్రహంబులగుటం బ్రహ్మ రుద్రార్జున వ్యాస భాను భార్గవాది భజనంబు లైహికంబులనె కుశాగ్రమపవర్గ కాంక్షుల కయుక్తంబని స్మృతిచెప్ప నదియునుంగాక యీశ్వరునకుఁ జేతనునకు నిత్య సంబంధంబు మాతా పితా భ్రాతా వాస శ్శరణం సుహృద్గతి ర్నారాయణ యని సమస్తంబునకు బరాయణంబుగా నతనిఁ బ్రతి పాదించు శ్రుత్యంతరంబు గల దట్టి పరమేశ్వరుం గనుటకుఁ దగిన యోగంబుఁ జెప్పెద ఖాండిక్యకేశిధ్వజ సంవాదంబు వినుమని యిట్లనియె. ౧౩.

టీక. తొల్లి = పూర్వకాలమందు, జామదగ్నిభయంబున = పరశురామునివల నిభయముచేత, పరిత్యక్తరాజ్యుండై = రాజ్యముఁద్యజించినవాఁడై, వైరాగ్యంబునన్ = వైరాగ్యముచేత, దివోదాసాత్మజుండగు = దివోదాసునకుఁగుమారుడైన, ప్రతర్దనుండు = ప్రతర్దనుఁడనువాఁడు, జనార్దనున్ = శ్రీహరిని, ఎఱుంగక = తెలిసికొనక, అపవర్గకాంక్షన్ = మోక్షేచ్ఛచేతను, ఇంద్రున్ = పాకశాసనుని, ఆరాధించిన = ఉపాసనసేయగా, అతఁడు = ఆయింద్రుఁడు, సన్నిహితుండై = సమీపించినవాఁడై, మాముపాస్స్వ = నన్నునారాధింపుము అనుటయు, (తొలుతఁదన్నునారాధించుచున్నవానితోఁ దనలఁదన్నె యారాధింపుమనుట చేత నతఁడియంతర్యామి యగు నా

రాయణుని నుపాసన సేయుమన్నట్లుక్తము సిద్ధించె నదియెట్లనిన), మున్న=పూర్వమం దు. గర్భమునందుండియు = ఉదరమునందుండియె, అఖండిత = భేదింపఁబడని, తపః తపంబుచేతను, తులిత = సరిసేయఁబడిన, వామదేవుండగు = ఋషిశ్రేష్ఠుఁడగువాఁడైనట్టి, వామదేవుండు = వామదేవుఁడను జడదారి, సూర్యోహం = సూర్యుఁడను నేను, మనురహం = నేను మనువు, కక్షీవానహం = అగ్నినేను, అని = అనుచు, శరీరవాచకశబ్దంబు = శరీరవాచకంబైన యశ్శబ్దంబు, శరీరిపర్యంతంబు = శరీరముగల జీవపర్యంతంబు, పోవుటం జేసి = పోవుటచేతను, చిదచిచ్ఛరీరకుండగు, చిత్ = జీవుఁడు, అచిత్ = శరీరము, శరీరకుండు = శరీరముగాఁగలవాఁడు, చిద్రూపాచిద్రూపదేహము గలవాఁడనఁగా సర్వశరీరకుండనుట. అగుచున్ = అగునట్టి, అప్పరమాత్మంగూర్చి = ఆపరవాసుదేవునింగూర్చి, అనుసంధించెను = చింతించెను, అని = అట్లని, తెలిపి = ఎఱింగించి, చేతనుండైనతాన్ = జీవుఁడైనతాను, జగత్కారణంబుగామి = ఆకాశాదిజగత్తునకు హేతువుగాకపోవుటను, విబుధులందెల్ల = దేవతలయందెల్లను, విజ్ఞానవృద్ధుండగు = విశేషజ్ఞానముచేతఁ బెద్దయైన, వృద్ధశ్రవుండు = దేవేంద్రుఁడు, తత్ = ఆయర్థముయొక్క, అనుసంధాన ధ్యాయంబునన్ = చింతనయను న్యాయముచేతను, ఉపదేశించెను = ఆరాజున కుపదేశము జేసెను, అని = అనుకొని, శ్రుతిసూత్రముఖంబుల = వేదములచేతను వ్యాససూత్రములచేతను, నిగమాంతశాస్త్రఫక్కికన్ = వేదాంతశాస్త్ర వాక్యరీతులచేతను, మిగుల = విశేషముగ, వక్కాణింపబడుచున్ = వ్యాఖ్యానము సేయంబడుచున్నది, ఆత్మయు = జీవాత్మయును, అవనియు = భూమియును, అనల పవన గగన కాలమృత్యుప్రభృతి = అగ్నివాయ్వాకాశ కాలమృత్యువులు మొదలగు, చిదచిత్ప్రపంచంబులు = చిదచిత్తులయొక్క విస్తారము, అతని = ఆప్పరమాత్ముని యొక్క, శరీరంబులని = దేహములని, అందెవినంబడు = ఆవేదమందె వినఁబడును, అట్లగుటన్ = ఆలాగగుటచేత, అశేష = సమస్తమైన, దివిషత్ = బ్రహ్మాది దేవతలయొక్క, శరీరంబులు = దేహములు, అన్నారాయణుని శరీరంబులే కదా యని, ముముక్షువునకు = మోక్షేచ్ఛగలవానికి, అప్పుండరీకాక్షుఁడక్కాన్ = ఆనారాయణుని వినాగా, ఏ వ్యక్తినైనను = ఏశరీరమునైనను, ఉపాసింపవచ్చునె = ఉపాసనచేయఁదగునా, విష్ణునకు = పరమాత్మునకు, తత్తత్కాల విగ్రహంబులగుటన్ = సమయోచిత దేహములౌటచేతను, బ్రహ్మ రుద్రార్జున వ్యాస భామభార్గవ వీరులు, ఆది = మొదలగువారియొక్క, భజనంబు = ఉపాసన, త్రైవర్గికునకుఁగాక = ధర్మార్థకామాపేక్ష గలవారలకేగాని, అపవర్గకాంక్షులకు = ముముక్షువులకు, అయుక్తంబని = తగదని, స్మృతి = ధర్మశాస్త్రము, చెప్పన్ = తెలుపుచున్నది, అదియునుంగాక, ఈశ్వరునకున్, చేతనునకు = జీవునకును, నిత్యసంబంధంబు, మాతా = తల్లి, పితా = తండ్రి, భ్రాతా = తోఁబుట్టువు, ఆవాసః = అధిష్ఠానము, శరణం = రక్షకుఁడు, (నిశరణంగృహరక్షిత్రోః యని యమరము), సుహృత్ = మిత్రుఁడు, గతిః = ప్రాప్యము, నారాయణః = నారాయణుండే, అని = అట్లని, (లోపోనమ ఆదికే విసర్గస్యయను సూత్రముచేత విసర్గలోపము), సమస్తంబునకుఁ బరాయణంబుగాన్ = నిఖిలమునకును బరమపదంబుగాన్, అతనిన్ = ఆనారాయణుని, ప్రతిపాదించు = తెలుపునట్టి, శ్రుత్యంతరంబులను = మఱియొకశ్రుతిగలదు, అట్టిపరమేశ్వరుంగనుటకు = తాదృశదేవునిం దెలిసికొనుటకు, తగినయోగంబు సెప్పెద = అనుకూలమైనయోగమును వచించెదను, ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదంబు, వినుమని = ఆకర్ణింపుమని, యిట్లనియె = వక్ష్యమాణక్రమంబుగఁ బలికెను.

తా. పూర్వకాలంబునఁ బరశురామునకు వెఱచి వైరాగ్యము నొంది నట్టి దివోదాసాత్మజుండైన ప్రతర్దనుఁ డను వాఁడు మోక్షేచ్ఛగలవాఁడై జనార్దనునిం గానక యింద్రు నారాధింప నతండు ప్రత్యక్షమై నన్నుపాసన సేయుమనఁగా మదంతర్యామినుపాసన సేయుమన్నట్టి యర్థ మూహింపఁ బడియె నెట్లన్నను మున్ను గర్భమునం దుండియుఁ దపంబునం దీశ్వరునితోఁ దుల్యుండైన వామదేవుండను ముని సూర్యుఁడు నేను చంద్రుఁడు నే నగ్నియు నే నను శరీర వాచక శబ్దము శరీరి పర్యంతము పోవుట చేత నుభయ శరీరకుండైన పరమాత్మ్యుంగూర్చి యనుసంధాన మొనర్చె నని తెలిపి జీవుఁడైన తా నుపాస్యుండను గానని జ్ఞానవృద్ధుండగు నింద్రుఁడు దదనుసంధాన న్యాయంబున నుపదేశించె నని వేదవ్యాస సూత్ర వేదాంత శాస్త్రముల యందు వివరింపఁబడియె ననియు బ్రహ్మ శివుఁడు భూమి మొదలగు పంచ భూతములు కాల మృత్యు ప్రభృతి నిఖిలం బగు చిదచిద్రూప విస్తారంబు లతని శరీరంబు లనియు నైనను శుద్ధంబగు నారాయణ స్వరూపమును దక్క మఱి యొక స్వరూపమును భజింపఁ గూడ దనియు బ్రహ్మాదు లను ధర్మార్థ కామ కాంక్షు లుపాసన సేతురు గాని మోక్షార్థు లుపాసన సేయ రని స్మృతులు దెలుపు చున్న వనియు జీవేశ్వరులకు నిత్య సంబంధం బనియు మాతా పితా భ్రాతా వాస శ్శరణం సుహృద్గతి నారాయణ యని నిఖిలంబు నా నారాయణుం డన్ని తెలుపు నట్టి కొన్ని శ్రుతు లున్న వనియు నట్టి పరమేశ్వరుం గనుటకు సాధకం బైన యోగంబు గలదు చెప్పెద ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదంబు విను మని యిట్లనియె నని తాత్పర్యము.

మ. జనకాఖ్యాఖిల రాజ మొప్పు నిమి వంశం బందు ధర్మధ్వజుం
డను భూజాని మితధ్వజాఖ్య వసుధాన్యత్కుం జగద్రక్షణా,

వనజాతాక్షుఁ గృతధ్వజాఖ్యుఁ గనియెన్ వారిద్దఱున్ గర్మఠుం,
ఘన విజ్ఞానుఁ గ్రమంబునం గనిరి తత్ఖాండిక్యుఁ గేశిధ్వజున్. ౧౩.

టీక. జనకాఖ్యాఖిలరాజము, జనక = జనకుఁడను, ఆఖ్య = పేరుగల, అఖిలరాజము = సమస్తరాజులుగల, నిమివంశంబు = నిమియను రాజుయొక్క వంశము, ఒప్పన్ = తనరుచు, (అనఁగా నా నిమి వంశంబునఁ బుట్టిన రాజుల కెల్ల జనకులను నామము గల దనుట), అందున్ = ఆ నిమివంశమందు, ధర్మధ్వజుండను = ధర్మధ్వజుం డనునట్టి, భూజాని = భూపతి, మితధ్వజాఖ్య = మితధ్వజుఁడనుపేరుగల, వసుధాధ్యక్షున్ = అవనీశుని, జగత్ = జగత్తుయొక్క, రక్షణా = పాలనయందు, వనజాతాక్షున్ = విష్ణువైనట్టి, కృతధ్వజాఖ్యున్ = కృతధ్వజుఁడనువానిని, కనియెన్, వారిద్దఱున్ = వారిరువురును, క్రమంబునన్ = వరుసగా, కర్మఠున్ = యాగాదికర్మశీలుఁడైనట్టి, ఖాండిక్యున్ = ఖాండిక్యుఁ డనువానిని, ఘనవిజ్ఞానున్, ఘన = అధికమగు, విజ్ఞానున్ = జ్ఞానముగల, (అనఁగా బ్రహ్మనిష్ఠుఁడనుట), కేశిధ్వజున్ = కేశిధ్వజుఁ డనువానిని, కనిరి.

తా. నిమి వంశమందుఁ బుట్టిన రాజుల కెల్లను జనకులను నామము గల దని యు, ఆ నిమి వంశోత్పన్నుఁ డైనట్టి ధర్మధ్వజుం డను రాజు మితధ్వజుం డనునట్టి యుఁ గృతధ్వజుఁ డనునట్టి యిద్దఱు బుత్రులుగాఁ బడసె ననియు వా రిరువురును గ్రమంబుగ ననఁగా మితధ్వజుఁడు ఖాండిక్యు డను వానిని కృతధ్వజుఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుం డగు కేశిధ్వజుఁ డను వానినిం గని రనియును తాత్పర్యము.

కం. వారిరువురు దమలోపల, వేరము గొని రాజ్య కాంక్ష విజిగీషువు లై,
హోరాహోరిం బోరిరి, బారాసి దినంబు లవని ప్రజలు దలంకన్. ౧౪.

టీక. వారిరువురు = ఖాండిక్యకేశిధ్వజులు, తమలోపల, వేరముగొని = వైరముఁబెట్టికొని, రాజ్యకాంక్షన్ = రాజ్యాపేక్షచేతను, విజిగీషువులై = జయేచ్ఛఁగలవారలై, హోరాహోరిన్ = ఎడతెగక, బారాసిదినంబులు = పండ్రెండుదివసములు, అవనిప్రజలు = భూమియందలిప్రజలు, తలంకన్ = భయపడఁగా, పోరిరి = జగడమాడిరి, (బారాసి దినములనఁగా వేదుదినములని కొందఱందురు).

తా. పిమ్మట నా ఖాండిక్య కేశిధ్వజు లిరువురును దమలో విరోధపడి రాజ్యాపేక్ష చేత నొకని నొకఁడు జయింప నిచ్ఛఁగలవారై భూమి యందున్న ప్రజలు భయపడు నటులఁ బండ్రెండు దినములు ఘోర మగు యుద్ధ మొనర్చిరని తా.

చ. పగపలవేఁగ నిచ్చలును బౌజులు దీర్చి యతండు నాతఁడున్,
న్వెలువడి వచ్చి యిక్షుమతివేణిక యేపిరిగాఁగ వీఁగుచుం,



దలపడుచుం బెనంగఁగఁ గృతధ్వజ నందను సైని కావళిన్,
హాళహాళికిం జెడ స్విరిగె నా౯ని మితధ్వజ నందనుం డనిన్. ౧౫.

టీక. అతఁడున్ = ఆఖాండిక్యుఁడును, ఆతఁడున్ = ఆకేశిధ్వజుండును, నిచ్చలును = నిత్యమును, పగపలవేఁగ = తెల్లవారఁగ, పౌఁజులుదీర్చి = బారులుదీర్చికొని, వెలువడి = రణమునకువెళ్లివచ్చి, ఇక్షుమతివేణిక = ఇక్షుమతీనది, ఏపిరిగాన్ = ఎల్లగాఁగను, వీఁగుచున్ = విక్రమించుచును, తలపడుచున్ = తగులు పడుచును, పెనంగఁగన్ = పోరఁగా, కృతధ్వజనందను = కేశిధ్వజునియొక్క, సైనిక = సేనాపతులయొక్క, ఆవళి = సమూహముయొక్క, హాళహాళికిన్ = దాయిడికి, ఆర్తిన్ = ఆపదచేత, మితధ్వజనందనుండు = ఖాండిక్యుఁడు, అనిన్ = యుద్ధమందు, చెడస్విరిగెన్ = పారిపోయెను.

తా. ప్రతి దివస మందును దెల్ల వారఁగానే యిక్షుమతీ నది వెల్లఁ జేసికొని పౌఁజులు దీర్చుకొని జగడము సేయఁగాఁ గేశిధ్వజుని సేనాపతుల ధాటికి నిలువఁజాలక వెఱచిచెడ విఱిగి ఖాండిక్యుండు యుద్ధమందుఁ బఱుండె నని తాత్పర్యము.

కం. చెడవిరిగి యడవిఁ బడి యెడ,నెడఁ గట్టులఁ దుదలఁ గోవు లిడి లోఁ గడకం,
దడుకుఁబ్రాడిఫించి యాకుల,గుడిసెల వసియించె మంత్రి గురుభట యుతుఁడై.

టీక. చెడవిరిగి = పారిపోయి, అడవిఁబడి = అరణ్యముఁ బ్రవేశించి, ఎడనెడన్ = అక్కడక్కడను, గట్టులతుదలన్ = కొండలమీఁదను, కోవులిడి = కోవరములునిచి, లోన్ = లోపలను, కడకున్ = తుదవెళ్లను, తడుకుఁబ్రాడిపించి = కంపపాతించి, ఆకులగుడిసెలన్ = పర్ణశాలలయందు, మంత్రి = ప్రధానులతోడను, గురు = గురువులతోడను, భట = బంట్లతోడను, యుతుఁడై = కూడినవాఁడై, వసియించెన్ = ఉండెను.

తా. పరువిడి యరణ్యము సొచ్చి యక్కడక్కడ నున్న కొండల కొసలయందుఁ గోవరా లుంచి లోపలఁ జుట్టును గంప నాటించి పర్ణశాలలయందు నా ఖాండిక్యుఁడు మంత్రి పురోహిత భట సహితుం డై వాసము సేయు చుండె నని తా.

శా. ఆ కేశిధ్వజుఁ డంత నా నృపుని రాజ్యం బెల్లఁ జేరన్ఫలం,
బాకాంక్షింపక గెల్తు మృత్యువు నవిద్య న్నట్టు కుండం దుదం,
జూ కుండ న్వలె నంచు యోగ నిరతిం జ్ఞానాశ్రయుం డై మఖా,
నీకంబు ల్రచియించు చుం దొకటికిం దీక్షించి తా నున్నచోన్. ౧౬.

టీక. అంతన్ = పిమ్మట, ఆకేశిధ్వజుఁడు, ఆనృపునిరాజ్యంబెల్లన్ = ఖాండిక్యుని రాజ్యమంతయును, చేరన్ = రాఁగా, ఫలంబాకాంక్షింపక = యాగాదికర్మ

ఫలంబులం గోరక, మృత్యువున్ = సంసారరూపమృత్యువును, గెల్తున్ = జయింతును, అవిద్యన్ = అజ్ఞానముచేత, పుట్టకుండన్ = మరలజనింపకుండ, తుదన్ = కడపట, చావకుండన్వలెన్ = చావకుండవలెననుచును, యోగనిరతిన్ = యోగాసక్తిచేతను, జ్ఞానాశ్రయుండై = జ్ఞానము నాశ్రయించినవాఁడై, మఖ = క్రతువులయొక్క, అనీకంబున్ = సమూహమును, రచియించుచు = ఒనరించుచు, అందు = ఆక్రతువులయందు, ఒకటికిన్ = ఒకజన్మమునకు, దీక్షించి = దీక్షఁగైకొని, తాన్ = తాను, ఉన్నచోన్ = ఉండఁగా.

తా. పిమ్మట నా ఖాండిక్యుని రాజ్య మంతయుఁ దన స్వాధీన మై యుండఁగాఁ గర్మ ఫలంబుల నపేక్షింపక మృత్యువును గెలువవలెననియు నజ్ఞానముచేత మఱలఁ బుట్టక కడపటఁ జావు లేకుండవలెననియు నపేక్షించి యోగస్థితిచేతను జ్ఞానము నాశ్రయించి యసంఖ్యేయంబు లగు క్రతువులం జేయుచు నం దొక క్రతువునకు దీక్ష వహించి యున్న సమయంబున నని తాత్పర్యము.

చ. పులు మఖశాలికానికట భూముల మేయుచు నేటి వెంటఁ జె,
ల్లలమెదు నీఱముం దరసి యామ్య పతాకన ఘర్మధేను వా,
కెలవుల నాడు వాలభుజగిం గని గోండ్రని యంగలార్చుచు,
న్గళగత ఘంట మ్రోయ నుఱుకం బిడుగుం బలె దాఁకె యుద్ధతిన్. ౯౫.

టీక. ఘర్మధేనువు = యాగధేనువు, మఖశాలికానికటభూములన్ = యజ్ఞశాలా సమీపభూములయందు, పులు = కసవును, మేయుచున్, ఏటివెంటన్ = నదివెంబడి, పెల్లలమెదు = మిగులదట్టమైన, ఈఱమున్ = పొదరింటిని, (సూ॥ "సస్నాన్యత్త్వర్ధార్త్రోత" యని తద్ధర్మార్థకవిశేషణమున కచ్చుపరమైనప్పుడు నకారాగమము రాఁగా నలమెదునీఱమని యాయెను), తరసి = ఆనుకొని, యామ్య = యమసంబంధియైన, పతాకన్ = ధ్వజపటమనఁగా, ఆకెలవులనాడు = ఆపార్శ్వమునందుఁ గదలుచున్న, వాలభుజగిన్ = పామువంటితోఁకను, కని = చూచి, గోండ్రనియంగలార్చుచున్ = గోండ్రనిమిడుకుచును, గళగత = మెడనున్న, ఘంటమ్రోయన్ = గంటధ్వనియించుచుండఁగ, ఉఱుకన్ = పరువెత్తఁగా, పిడుగుంబలె = అశనివలె, తాఁకె = స్పృశించి, ఉద్ధతిన్ = వడిచేతను.

తా. యాగధేనువు యజ్ఞశాలాసమీపప్రదేశములందుఁ గసవు మేయుచు నేటివెంట దట్టమగు పొదరింటి నానుకొని యమసంబంధియైన ధ్వజపట మను నటుల నాపార్శ్వమునం గదలుచున్నపాము వంటి పులి తోఁకను జూచి గోండ్రని యంగలార్చుచు మెడ నున్న ఘంట మ్రోయునటుల బరువిడినను వదలక పిడుగు వలె వెంబడించి తాఁకె వడిచేత నని తాత్పర్యము.



ఉ. గబ్బు సమక్షికం బయి మొగంబడువ స్తరుపర్ణము ల్పడం,
బ్రొబ్బుచుఁ గామెగిళ్ల రొదతోఁ బురణించెడు బొబ్బరింతగా,
డ్పుచ్చి విసంజ్ఞగాఁగఁ జెవులూఁదిన వల్లవుఁ డుర్విఁ గూలఁగాఁ,
బెబ్బులి గొంతు క్రోల్కఱచి పెల్లున మామెడ ద్రెళ్ల దాఁటుచున్. ౯౬.

టీక. గబ్బు = దుర్గంధము, సమక్షికంబయి = ఈఁగెలతోఁగూడినదై, మొగంబడువన్ = ముఖమునఁ గొట్టుచుండఁగా, తరుపర్ణముల్పడన్ = చెట్లనున్న యాకులురాలునట్లుగ, ప్రొబ్బుచున్ = త్రోయుచును, కామెగిళ్ల = వర్షాకాలపు మేఘములయొక్క, రొదతోన్ = ధ్వనితోడను, పురణించెడు = సమానమగునట్టి, బొబ్బరింత = బొప్పటయొక్క, గాడ్పు = గాలి, ఉచ్చి = ఉల్బణమై, విసంజ్ఞగాఁగన్ = ఒడలెఱుఁగకుండునట్లుగాను, చెవులూఁదిన = కర్ణములఁ బ్రవేశింపఁగా, వల్లవుఁడు = గొల్ల, ఉర్విన్ = భూమియందు, కూలఁగాన్ = పడఁగా, బెబ్బులి = పెద్దపులి, గొంతుక్రోల్ = గొంతుక్రోవి, కఱచి, పెల్లున = అతిశయముచేత, మామెడ = మాఱుమెడతోను, ద్రెళ్లన్ = పడునట్లుగా, దాఁటుచున్ = లంఘించుచును.

తా. ఈఁగెలతోఁ గూడిన దుర్గంధము ముఖమునకుఁ గొట్టుచుండ చెట్ల యందున్న యాకులు రాలునటుల నూకుచును మేఘధ్వనివంటి రొదచేత నిండియున్న యొప్పవలిని గాలి యుచ్చి స్మృతి దప్పునట్లుగఁ జెవులూఁదినఁ బసులకాపరియైన గొల్లవాఁడు నేలఁ బడఁగాఁ బెద్దపులి ధేనువు మెడ గొఱికి మాఱుమెడతోఁ బడునటుల దాఁటుచు నని తాత్పర్యము.

ఆ. వె. తనువుఁ గొమ్ముఁ గొరిజఁ గొనకుండ మలఁపుచుఁ,
జప్పుడెసఁగఁ దోఁక నప్పళించి,
శోణితంబుఁ గ్రోలుచు నేర్పుమై ఘర్మ,
గవిని గవికి నీడ్చు నవసరమున. ౯౭.

టీక. ఆవ్యాఘ్రము, కొమ్మున్ = ఆగోవుయొక్క శృంగమును, గొరిజన్ = గొరిసెలను, కొనకుండ = తాఁకకుండ, తనువున్ = దేహమును, మలఁపుచు = మరలించుచు, చప్పుడెసఁగన్ = ధ్వనించునటుల, తోఁకన్ = వాలమును, అప్పళించి = తాటించి, శోణితంబున్ = రక్తమును, క్రోలుచున్ = పానము సేయుచు, నేర్పుమైన్ = నేర్పుతోను, ఘర్మగవిన్ = యాగధేనువును, గవికిన్ = కొండగుహకు, ఈడ్చు నవసరమున = ఈడ్చుసమయమందు.

తా. ఆ పులి యాగోవుయొక్క కొమ్ములు గొరిసెలు దాఁకకుండ దాని శరీరము మరలిచి తన తోఁకను ఝాడించుచు రక్తపానము సేసి తన సామర్థ్యమునఁ గొండగవికి నీడ్చుచున్న సమయంబున నని తాత్పర్యము.

చ. పొలమరులందుఁ గూఁత లిడ భూసురు లన్నది వార్చి వార్చి ప్రాఁ
కుల తుద లెక్కి చప్పటులు గొట్టి యదల్పఁగ సాహిణీలు మా
వులఁ బఱపంగ వైచి సెలవు ల్వెస నాకుచు బోయె వృక్షమం
డలికయి తూలుచు న్ఘుటఘుటధ్వని సారె మలంగి చూచుచున్. ౭౧.

టీక. అందు = అక్కడను, పొలమరులు = పొలముఁదిరుగువారు, కూఁతలిడన్ = కూఁతలుపెట్టఁగా, భూసురులు = బ్రాహ్మణులు, అన్నదిన్ = ఆనదియందు, వార్చివార్చి = సంధ్యవార్చి, ప్రాఁకులతుదలెక్కి = కొనప్రాఁకులకెక్కి, చప్పటులు గొట్టి = చప్పట్లుగొట్టి, అదల్పఁగన్ = అదలింపఁగా, సాహిణీలు = రౌతులు, మావులఁబఱపంగన్ = గుఱ్ఱములనెక్కితఱుమఁగా, వైచి = ఆధేనువునువిడిచి, సెలవులునాకుచు, వెసన్ = గొబ్బున, వృక్షమండలికయి = చెట్లుమెండుగ నుండుచోటికి, తూలుచున్ = తూఁగుచును, ఘుటఘుటధ్వనిన్ = ఘుటఘుటధ్వనిచేత, సారెన్ = మాటిమాటికి, మలంగిచూచుచున్ = మరలిచూచుచును.

తా. ఆ ప్రాంతములందుఁ బొలముఁ దిరుగు వారలుచూచి కూతలిడఁగా విని బ్రాహ్మణు లానదియందు సంధ్యవార్చి చెట్లపైనెక్కి చప్పట్లు గొట్టి యదలించుచుండ నంతలో రౌతులు గుఱ్ఱముల నెక్కివచ్చి తఱుమఁగా నా పెద్దపులి సెలవుల నాకుచు శీఘ్రముగ మిగులఁ జెట్లు గలిగియున్న చోటికి ఘుటఘుటధ్వనిఁ జేయుచుఁ బలుమాఱు వెనుకఁ దిరిగి చూచుచు వెళ్లెనని తాత్పర్యము.

కం. చుఱుచుఱుకున నెత్తురు వెలి,
కుఱుకుచు రొద సేయ నటితి యొడపిన యూర్పు,
ల్పఱవ మిడి గ్రుడ్లు వడఁకఁగఁ,
గొఱ ప్రాణము తోడఁ దన్నికొను నమ్మొదవున్. ౭౨.

టీక. చుఱుచుఱుకునన్, నెత్తురు = రక్తము, వెలికిన్ = వెలపటికి, ఉఱుకుచున్ = బయలువెడలుచు, రొదసేయన్ = చప్పుడుసేయఁగా, అటితియొడపిన = మెడగండివలననై, ఊర్పులు పఱవన్ = వెడలఁగాన్, మిడిగ్రుడ్లు = మిట్టగ్రుడ్లు, వడఁకఁగన్ = వణఁకుచుండఁగా, కొఱప్రాణముతోడన్ = కొనఉసురుతోడన్, తన్నికొనిన్ = తన్నుకొనుచున్న, అమ్మొదవున్ = ఆగోవును.

తా. సుగమము.

సీ. విన్న వించుటయు ఋత్విజులఁ బ్రాయశ్చిత్త మడిగె రా జడిగిన నడుగు మనిరి,
వారు కసేరువుఁ దా రెఱుంగక పోయి యతఁడును శునకుని నడుగు మనియె,
నతఁడు దాను నెఱుంగ ననిపల్కె నృప వినుమా ఋత్విజుల పిండు నా కసేరు,



వేను నెఱుంగ లేమిఁక నొక్క యేమెకా దిలమతి యెవ్వాఁడు నెఱుఁగఁ డెవ్వఁ
డేని సప్తాంగములు నీకు నిచ్చి చెట్లు వట్టిపె న్నాలతిప్పలు వట్టి తిరుగు,
నట్టిఖాండిక్యుఁ డొక్కఁడ యరయ నెఱిఁగె నే నెఱుఁగు వేడుమ గికర్జ మేని యనిన.

టీక విన్నవించుటయు = ధేనువుకథను రాజునకుఁ దెలిపినను, రాజు, ఋత్విజులన్ = ఋత్విజులను, ప్రాయశ్చిత్తమడిగెన్, అడిగినన్ = అడుగఁగా, వారు తా రెఱుంగకపోయి = తామెఱుంగరుగాన, కసేరువున్ = కసేరువను ఋషిని, ఆడుగుమనిరి, అతఁడును = ఆకసేరువును, శునకునిన్ = శునకమహర్షిని, అడుగుమనియెన్, అతఁడు = ఆశునకుండును, తానున్ = తానును, ఎఱుంగన్ = ఎఱుఁగను, అనిపల్కెన్ = అట్లనిచెప్పె, నృప = ఓరాజా, వినుము = ఆలకింపుము, ఆఋత్విజుల పిండును = ఋత్విక్సమూహమును, ఆకసేరువును. ఏనున్ = నేనును, ఎఱుంగలేము = ఎఱుఁగఁజాలము, ఇఁకనొక్క యేమెకాము = ఒకనేమము మాత్రమె యెఱుంగనివారముకాము, ఇలన్ = భూమియందు, ఎవ్వాఁడును = ఎట్టివాఁడును, ఎఱుఁగఁడు = తెలిసికొనఁడు, ఎవ్వఁడేని = ఎవ్వఁడైన, నీకు, సప్తాంగములు = స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ రాష్ట్రబలదుర్గము లనియెడి సప్తాంగములను, ఇచ్చి = ఒసంగి, చెట్లువట్టి = వృక్షములంబట్టి, పెన్నాలతిప్పలువట్టి = పెద్దవాలి గుట్టలంబట్టి, తిరుగన్ = సంచరించుచున్నవాఁడో, అట్టిఖాండిక్యుఁడు, ఒక్కండె = ఒకఁడుమాత్రమె, అరయన్ = విచారింపఁగా, ఎఱిఁగెనేని = ఎఱింగి యుండెనేని, ఎఱుఁగున్ = ఎఱిఁగియుండును, అది = అడుగుట, కర్జమేని = కర్తవ్యమాయెనా, వేడుము = అడుగుము, అనిన = అనఁగాన్.

తా. ఆ ఘుర్ధేనువు యొక్క వృత్తాంతము రాజునకు విన్నవింప నతఁడు ఋత్విజులను ప్రాయశ్చిత్త మడుగఁగా దమకుఁ దెలియదు గానఁ గసేరువను ఋషి నడుగుమనిరి వాని నడుగఁగ నాకసేరువు శునకుని నడుగు మనియె నాశునకు నడుగఁగా నతడు నాకుఁ దెలియదని పల్కి రాజా ఋత్విజులకును గసేరువునకును నాకును దెలియదు గదా భూమియం దెవ్వరికిని దెలియదు తెలిసియున్న యెడ నెవ్వఁడు సప్తాంగముల నీకిచ్చియడవి పాలై చెట్లు గుట్టలు పట్టి తిరుగుచున్నవాఁ డా యట్టి ఖాండిక్యునికిఁ దెలిసి యుండవచ్చును గాన నా ప్రాయశ్చిత్త మడుగుట యవశ్యకముగఁ గర్తవ్యమాయె నేని యతని నడుగ వలయు నని చెప్పెనుట.

చ. నరపతి పల్కె నూని వర నారిపు నిష్కృతి వేఁడ బోయినం,
దరహతుఁ జేసె నేని నవనంపు ఫలం బొడఁగూడుఁ గాక మ,
త్సరగతిఁ జెప్పె నేని మఖతంత్ర మతంత్రముఁ గాక పూర్ణమౌ,
నిరు దెఱఁగు న్మదీప్సితమె, యేగెద నంచు రథాధిరూఢుఁడై. ౭౪.

టీక. నరపతి = రాజు, పలికెన్ = శునకునితో ననియెను, మౌనివర = మునిశ్రేష్ఠుఁడా, నారిపుఁడు = నాశత్రుఁడును, నిష్కృతిన్ = ప్రాయశ్చిత్తమును, వేఁడఁ బోయినన్ = అడుగఁబోతినేని, ధరన్ = నేలపై, హతుఁజేసెనేని = చంపెనా, సవనఫలంబు = యజ్ఞఫలంబు, ఒడగూడదు = సిద్ధించదు, కాక = అట్లుగాక, అమత్సరగతిన్ = మత్సరపుమార్గము విడిచి, చెప్పెనేని = ప్రాయశ్చిత్తము వచించినయెడ, మఖతంత్రము = యజ్ఞకృత్యము, అతంత్రముగాక = క్రమముతప్పక, పూర్ణమౌన్ = నెఱవేరును, ఇరుదెఱంగుల్ = రెండువిధములు, మదీప్సితమె = నాకుఁగోరఁబడినవే, ఏగెదనంచు = పొయ్యెదనని, రథాధిరూఢుఁడై = అరదము నెక్కినవాఁడై.

తా. ఆ కేశిధ్వజుండును రాజు శునకునితో నోయి మునిశ్రేష్ఠుఁడా నాయొక్క శత్రువును బ్రాయశ్చిత్త మడుగఁ బోయిన సమయంబున నేలపైఁ జంపె నేని యజ్ఞమధ్యంబున శరీరము విడుచుటచేత యజ్ఞఫలము చేకూరదు లేక మాత్సర్యము వదలి ప్రాయశ్చిత్తము సెప్పెనేని యజ్ఞానుష్ఠానము పరిసమాప్తి నొందును గాన నీరెండు విధంబులు నా మనోరథంబు లగుటచేతఁబోయెద నని చెప్పి రథము నెక్కెనని తాత్పర్యము.

కం. హరిణాజి నోత్తరీయుండు,
నిరాయుధుఁడు నగుచు నతని నెల వగు నడవిం,
జొర గొట్టికాండ్రు డెక్కెముఁ,
బరికించి యెఱింగి కలయఁ బడి కూఁత లిడన్. ౨౫.

టీక. హరిణాజిన = జింకచర్మము, ఉత్తరీయుండు = పైవస్త్రముగాఁగలవాఁడును, నిరాయుధుఁడును = ఆయుధము లేనివాఁడును, అగుచున్ = ఐ, అతని నెలవగు = ఆఖాండిక్యునికి స్థానమైన, అడవిన్ = అరణ్యమును, చొరన్ = ప్రవేశింపఁగాన్, గొట్టికాండ్రు = అచ్చటనున్న వేగువాండ్రు, డెక్కెముఁబరికించి = డెక్కెమునుజూచి, ఎఱింగి = కేశిధ్వజుండని తెలిసి, కలయఁబడి = కూడి, కూఁతలిడన్ = కూఁతలుపెట్టగా.

తా. జింకచర్మము నుత్తరీయంబుగ ధరియించి నిరాయుధుండై యా ఖాండిక్యునకు నివాసస్థానమగు నడవిఁ జొచ్చి పోఁగా నచ్చటనుండు వేగు వాండ్రు డెక్కెముఁ జూచి రాజని యూహించి కలసి కూఁతలు సేయ సాగిరని తాత్పర్యము.

ఆ.వె. వలుస బెదర నృపతి గలఁగక ప్రజ వగ,
లార్పఁ బనిచి కనమ లందు నిలువ,
వేలు వేఱ యేర్చి విలుమందిఁ బనిచి తాఁ,
దడుకు పెండె మలుక పొడమ వెడలి. ౨౬.



టీక. వలుసబెదరన్ = వలసవచ్చియున్న జనముభయపడఁగా, నృపతి = ఖాండిక్యుఁడు, కలఁగక = చలింపక, ప్రజవగలు = జనులుచింతలు, ఆర్పన్ = మాన్పుటకు, పనిచి = కొందఱఁబంపి, కనమలందు నిలువన్ = గండ్లకాచుటకు, విలుమందిన్ = విలుకాండ్రను, వేలువేఱయేర్చి = ఏర్పరచి, పనిచి = పంపి, తాన్ = తాను, అలుక = కోపము, పొడమన్ = అంకురింపఁగా, తడుకుపెండెము = తెట్టువాకిటితలుపు, వెడలి = వెళ్లివచ్చి.

తా. వలుస వచ్చియున్న ప్రజలు బెదరఁగ నాఖాండిక్యుఁడు, చలింపక ప్రజల గోడు మాన్పుటకుఁ గొందర నియమించి గండ్లు గాచుటకు విలుకాండ్ర నేర్పఱిచి పంపి తాను గోపయుక్తుండై తడికపెండెము వెడలి వచ్చెనని తాత్పర్యము.

కం. వచ్చు రిపుఁ జూపులనె చుఱుఁ,
బుచ్చుచు సిరిఁ గొనుట మగుడఁ బొడముట రుష ము,
చ్చిచ్చునను వెచ్చమరి వి,
ద్యుచ్చలచాపజ్యఁ దూపుఁ దొడుగుచుఁ బలికెన్. ౨౭.

టీక. వచ్చు = తనదిశకువచ్చెడి, రిపున్ = శత్రుఁడైనకేశిధ్వజుని, చూపులనె = చూపులచేతనే, చుఱుఁబుచ్చుచు = దహించుచు, సిరిఁగొనుట = రాజ్యముఁ దీసికొనుట, మగుడఁబొడముట = మరలవచ్చుట, రుష = రోషము గలుగుటయనునీ, ముచ్చిచ్చునను = మూడగ్నులచేతను, వెచ్చమరి = వేఁడిగలిగి, విద్యుత్ = మెఱుపువలెను, చల = కదలుచున్నట్టి, చాపజ్యన్ = వింటియల్లెయందు, తూపుఁదొడుగుచున్ = బాణముదొడుగుచును, పలికెన్ = వచించెను.

తా. తన దిక్కునకు వచ్చుచున్న కేశిధ్వజుని ఖాండిక్యుండు చూపులచేతనే దహించుచు రాజ్యముఁ దీసి కొనుటయు మరల వచ్చుటయు రోషము గలుగుటయు నీ మూఁడు విధంబు లైన యగ్నిచేతఁ వేడిమిని బొంది మెఱుపు వలెఁ జపలమైనట్టి వింటి యల్లెయందు బాణముఁ దొడుగుచును బలికె నని తాత్పర్యము.

మ. ధన ధాన్య ద్విరదాశ్వ గోధన సమేతం బెల్ల సామ్రాజ్యముం,
గొనియుం జాలక తాటకేయ పల భుక్కూటాకృతిం జింకతో,
లున నాచ్చన్నుఁడ వై ప్రశాంతు గతి మాలోఁ జొచ్చి ప్రాణంబులుం,
గొన నేతెంచి తె దుర్మతీ గెడపెద న్ఘోరంపు భల్లంబునన్. ౨౮.

టీక. ధనము, ధాన్యము, ద్విరద = ఏనుంగులు, అశ్వములు, గోధన = గోవులనెడి ద్రవ్యములతో, సమేతంబు = కూడిన, ఎల్లసామ్రాజ్యముం గొనియున్ = సామ్రాజ్యముఁ తెయుఁ గైకొనియును, చాలక = తృప్తినొందక, తాటకేయ = తాట

కాపురుషుఁడైన, ఫలభుక్ = మాంసభక్షకుఁడైన మారీచునియొక్క, కూటాకృతిన్ = కపటాకారముతో, ని. "మాయా నిశ్చల యంత్రేషు కైతవానృత రాశిషు, అయోఘన శైల శృంగే సీరాంగే కూటమస్త్రియా" మని యమరము, జింకతోలునన్ = కృష్ణాజినము చేత, ఆచ్ఛన్నుఁడవై = కప్పఁబడినవాఁడవై, ప్రశాంతుఁగతిన్ = శాంతునింబలె, మాలోన్ = మాలోపలను, చొచ్చి = ప్రవేశించి, ప్రాణంబులుం గొనను = ప్రాణములను దీసికొనుటకు, ఏతెంచితె = వచ్చితివా, దుర్మతీ = ఓరిదుర్బుద్ధీ, క్రూరంపుభల్లంబునన్ = ఘోరమైనయమ్ముచేతను, కెడపెదన్ = పడవేసెదను.

తా. ధనధాన్యాది సకల సామ్రాజ్య సమృద్ధంబగు రాజ్యముం గైకొనియును దృష్టి లేక మాయావేషము ధరియించిన మారీచునింబలె జింకతోలుఁ గప్పుకొని వచ్చి మాలోఁ జొచ్చి మదీయ ప్రాణంబు లపహరింప వచ్చితివా దుర్బుద్ధీ నిన్ను చెడిదపు బాణమునఁ బడ వేసెద నని ఖాండిక్యుండు వచించెనని తా.

మ. అనినం జేయెత్తి యోహో యలుగక వినుకానాతతాయి న్ప్రమాదం
బున వైకల్యంబు యాగంబునకుఁ బొడమ నే భూసురశ్రేణి వేఁడ,
న్నినుఁ నావేదించి పంపె న్నృప యత డెఱుంగు న్నిష్కృతి న్వేఁడుమో పో,
మ్మని కోప మ్మైన రోషమ్మైన విడువు మెల్లైన మేలింక నన్నన్. ౨౯.

టీక. అనినన్ = ఇట్లనఁగా, కేశిధ్వజుండు, చేయెత్తి = హస్తముఁ బైకెత్తి, ఓహో, అలుగక = కోపింపక, వినుము = ఆకర్ణింపుము, ఆతతాయిన్ = వధోద్యతుఁడను, (వధాహుఁడనియుఁ జెప్పవచ్చును), కాన్ = కాను, శ్లో. "అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయినః॥ ఆతతాయిన మాయాంతం హన్యాదేవా విచారయన్" అని మనుస్మృతి, ప్రమాదంబునన్ = మాంద్యముచేత, యాగంబునకు = యజ్ఞమునకు, వైకల్యంబు = వికలత్వము, పొడమన్ = పుట్టఁగా, ఏన్ = నేను, భూసురశ్రేణి = విప్రసంఘమును, వేఁడన్ = ప్రాయశ్చిత్తమడుగఁగా, నృప = రాజా, అతఁడు = ఖాండిక్యుఁడు, ఎఱుఁగున్ = తెలిసినవాఁడు, నిష్కృతిన్ = ప్రాయశ్చిత్తమును, వేఁడుము = అడుగుము, పొమ్మని, నినున్ = నిన్ను, ఆవేదించి = నిరూపించి, పంపెన్ = పైనము సేసెను, కోపమ్మయినను = రోషమునుగాని, లేక, రోషమ్మయినను = బాణమునయినను. ని. "పత్రీరోప ఇషుర్ద్వయో" యని యమరము. విడువుము, ఎల్లైనన్ = ఏవిధంబైనను, ఇంకన్ = ఇఁకమీఁదను, మేలు = క్షేమము, అన్నన్ = అనఁగా.

తా. ఖాండిక్యుండు చంపెద ననఁగా విని కేశిధ్వజుండు చేయెత్తి యోహో కోపింపకుము మఱి "హన్యాదేవా విచారయన్" అను మను వచన ప్రకారము విచా



రింపకయే వధించుటకు నేనాతతాయని గాను బుద్ధిమాంద్యము వలన యజ్ఞమునకు వైకల్యమొదవఁగవి ప్రసంఘమును ప్రాయశ్చిత్తము వేఁడ నందులకు నోయి రాజా యాఖాండిక్యుం దక్క నెవ్వరికిం దెలియదు గాన నతని వేడుము పొమ్మని నన్నావేదించి పనిచిరి గానవచ్చితిని రోషమునువదలి ప్రాయశ్చిత్తము సెప్పినను లేక బాణమును విడిచి వధించినను నికముందే విధంబైనను క్షేమంబే యని పలికె నని తా.

వ. అతండు తరుషండంబు సొచ్చి మంత్రి పురోహిత ప్రభృతి సుహృజ్జనంబులకుఁ దద్వృత్తాంతంబుఁ జెప్ప మంతనంబునకుం జొచ్చిన మంత్రు లిట్లనిరి. ౩౦.

టీక. అతండు = ఆఖాండిక్యుఁడు, తరుషండంబుసొచ్చి = చెట్లగుంపులోపలికిఁబోయి, మంత్రి పురోహిత ప్రభృతి సుహృజ్జనంబులకున్ = ప్రధాను పురోహితులు మొదలగు నాప్తజనంబులకును, తద్వృత్తాంతంబు సెప్పి = ఆకేశిధ్వజుని యొక్క వృత్తినిం జెప్పి, మంతనంబునకున్ = ఆలోచించుటకు, చొచ్చినన్ = ప్రవేశింపఁగా, మంత్రులు = ప్రధానులు, ఇట్లనిరి.

తా. సుగమము.

కం. పాలు గల వాఁడు మన కొక,
జాలి యిడక తానె తారసానకు వచ్చె,
న్వేళ యిదె లెమ్ము నృప కృప,
జాలు న్గారాకు మేపి చంపకు ప్రజలన్. ౩౧.

టీక. పాలుగలవాఁడు = దాయాదుఁడయినవాఁడు, మనకొక జాలియిడక = మనకొక వ్యథపెట్టకయే, తానె, తారసానకు వచ్చెన్ = తలపడుట కేతెంచెను, ("వికృతౌక్వచిచ్ఛలోపో మా దీర్ఘశ్చాత ఆదిమస్యభవేత్త" నుసూత్రముచేత మలోపమును బూర్వవర్ణ దీర్ఘంబునుం గలిగె), వేళయిదే = సమయమిదే, నృప = రాజా, కృపచాలును = దయచేసినచాలును, ప్రజలను = మీప్రజలను, గారాకుమేపి = ముదికూరదినిపించి, చంపకుము = వధింపకుము, లెమ్ము.

తా. మంత్రులు దాయాదుఁడైన వాఁడు మన కొకశ్రమ నియ్యక తానె తారసమునకువచ్చెఁ గాన నిదె సమయము రాజా శత్రువు విషయమయి మీదయచాలును మీసేవకులగు ప్రజలను ముదికూరఁ దినిపించి చంపకుము శీఘ్రముగ యుద్ధమునకు లెమ్మని రని తాత్పర్యము.

ఉ. ఆంటలు గట్టి చేలకును నాంధ్రుని బిడ్డలు గూరఁగోయఁబోఁ,
గంటకము ల్పదాగ్రముల గాఁడఁగ దూసిన నొప్పిఁ గూయిడ
న్నంటికి నిద్రగాన కొదుగం బడి నేఁగెద మిందు నొక్కఁడా,
కంటయ కామ నీవు వసు నట్టి యవస్థ వహింప శక్యమే. ౩౨.

టీక. ఆంహ్రిను = భార్యలును, ("నిత్యం దారా వేశ్వ స్యాల్లోర్ధుల మోరుకా చతత్రస్త" అను సూత్రము చేతనాంహ్రను,) బిడ్డలు, అంటలుగట్టి = గుంపులుగట్టుకొని, చేలకున్ = చెలికలకు, కూరఁగోయఁబోన్, కంటకముల్ = ముండ్లు, పదాగ్రములన్ = కాళ్లకొనలయందు, నాఁడఁగన్ = నాటఁగా, చూసిప్పిన్ = విడఁదీసిననొప్పి చేతను, కూయిడన్ = కూఁతలువెట్టఁగన్, కంటికినిద్రగానక = కంటికినిద్రయెఱుంగక, ఒదుగంబడి = ఒదిగి, వేఁకిదము = వేఁగుచున్నారము, ఒక్కమాకంటయు కాదు = మాకుమాత్రమనుటే కాదు, ఇందున్ = ఇక్కడ, నీవుపడునట్టియవస్థ = నీవు పడుకష్టము, వచింపశక్యమె = చెప్పఁదరమా.

తా. ఆంహ్రి బిడ్డలును జెలికలయందుఁ గూరలు గోయం బోవుఁ తఱిఁ గాళ్ల ముండ్లు నాటినందీయఁగానే నొప్పిచేతఁ గూతఁ లిడఁ గంటికి నిద్ర వోట్టక యిచ్చట నొదిగికొని వేఁగుచున్నార మిట్టి శ్రమ మాకు మాత్ర మె కాదు నీవు పడు నట్టి యవస్థ చెప్పఁదరము గా కున్నదని పలికె రని తాత్పర్యము.

తే. స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ జనపద బల,
దుర్గములు స్వామి గలిగినఁ దొలుతఁ గలవు,
అంగి సుఖియైన నంగంబు లటకు మును పె,
చాల సుఖు లౌట మనకు దృష్టంబు గాదె. 33.

టీక, స్వామి = ప్రభుత్వము, అమాత్య = మంత్రులు, సుహృత్ = ఆప్తులు, కోశ = భాండారము, జనపద = దేశము, బల = చతురంగబలము, దుర్గములు = కోటలు, ఇవి, స్వామి = ప్రభువు, కలిగినన్ = కలిగినట్లాయెనేని, తొలుతఁగలవు = అమాత్యాదులుముందేకలరు, అంగి = శరీరి, సుఖియైన = సుఖముగలవాఁడాయెనేని, అంగంబులు = కరచరణాదులు, అటకుమునుపె = అంతకుముందఱనే, చాలసుఖులౌట = మిగుల సుఖముగలవౌట, మనకుదృష్టంబుగాదే = మనకుదృష్టాంతముగాదా.

తా. స్వామ్యమాత్యాది సప్తాంగములు రాజు గలిగె నేని యటకు మున్నె యమాత్యాదులుం గలరు శరీరి సుఖియైన యెడఁ గరచరణాద్యవయవములు మున్నె సుఖంబులం బడసి యుంపుట మనకు దృష్టాంతముగ నుండలేదా యని నుడివిరనితా,

కం. ఆతని పనిఁ దీర్ప రాజ్య, ద్వితయము నినుఁ జేరు నెట్టి వెఱవున నైనన్,
క్షితిపుల కరి జయము ధనో, న్నతియుఁ బ్రజా నీతి రక్షణము ధర్మంబుల్.

టీక. ఆతనిపనిఁదీర్పన్ = ఆకేశిధ్వజునిం జంపింతివేని, రాజ్యద్వితయము = మీయుభయుల రాజ్యములు, నినున్ = నిన్ను, చేరున్ = పొందును, ఎట్టివెఱవుననైనన్ = ఏయుపాయముచేతనైనను, అరిజయము = శత్రుసంహారము, ధనోన్నతియు = ధనమార్జించుటయు, ప్రజానీతిరక్షణము = ప్రజలయొక్క నీతిచెల్లించుటయు, ఇవి, క్షితిపులకు = రాజులకు, ధర్మంబుల్ = ధర్మములు.



తా. ఆ కేశిధ్వజుని వధియించితి వేని మీ యిరువుర రాజ్యములు నిన్నుఁ జేరును ఎట్టి నేర్పుచేతఁ గాని శత్రుసంహారము సేయుటయు ధన మార్జించుటయుఁ బ్రజలను నీతిప్రకారముగఁ బాలించుటయు నివి క్షత్రియ ధర్మంబు లని తాత్పర్యము.

కం. అన్యాయంబున దుస్సహ,
మన్యుం డగు ప్రబల రిపునిఁ మడియించిన ధ,
ర్మన్యక్కృతి కగు నిష్కృతి,
సన్యాయంబుగఁ బ్రజాళిఁ సంరక్షింపన్. 3౪.

టీక. దుస్సహమన్యుండగు = సహింపరాని యాగ్రహముగలవాఁడైన, ప్రబలరిపునిన్ = బలవంతుఁడైన శత్రువును, అన్యాయంబునన్ = అనీతిచేతను, మడియించిన = మడియించుటవలని, ధర్మన్యక్కృతికిన్ = ధర్మతిరస్కారమునకు, ప్రజాళిన్ = ప్రజలసంఘమును, సన్యాయంబుగన్ = న్యాయయుక్తముగా, సంరక్షింపన్ = పరిపాలింపఁగా, నిష్కృతి = అదేప్రాయశ్చిత్తము, అగున్.

తా. మిగుల రోష యుక్తుఁ డైన శత్రువున న్యాయముగ వధియించిన పక్షమున ధర్మ తిరస్కారమగును నందులకు న్యాయముగా దయతోఁ బ్రజాపాలన మొనరించిన యెడ నదియె ప్రాయశ్చిత్త మగుఁ గాన నిరాయుధుఁ డైనచ్చిన పగవానిం జంపిన యెడఁ బ్రాయశ్చిత్త మొనరింప వచ్చునని చెప్పె రని తా.

కం. తన రాష్ట్రము చెడ వచ్చిన,
ననిమిష పతి విప్రుఁ డనక యాచార్యుఁ ద్రిశీ,
ర్షునిఁ దునుమఁ డె విడువుము దయ,
నిను నమ్మిన ప్రజలు నవయ నీ దయ యేలా. 3౫.

టీక. తనరాష్ట్రము = తనరాజ్యము, చెడవచ్చిన = హానిఁజెందరాఁగా, అనిమిషపతి = దేవేంద్రుండు, విప్రుఁడనక = బ్రాహ్మణుండనక, ఆచార్యున్ = గురువైనట్టి, త్రిశీర్షున్ = విశ్వరూపుని, తునుమఁడె = వధింపఁడా, దయన్ = శత్రునిమీఁది కృపను, విడువుము = వదలుము, నినునమ్మినప్రజలు, నవయన్ = కష్టపడఁగా, నీదయ = నీకృప, ఏలా = ఏటికి.

తా. దేవేంద్రుండు తన రాజ్యమునకుఁ గీడొనరించుచున్న యాచార్యుం డగు విశ్వరూపునిం బ్రాహ్మణుఁడని విచారింపకయే వధింపలేదా శత్రునిమీఁద ను

న్న కృప విడువుము నిన్ను నమ్మియుండు ప్రజలు కష్టపడుచుండఁగా నీ దయ వల్ల నేమి ప్రయోజనం బనిపలికె రని తా.

కం. శిష్టు నిను నింతఁ జేసిన, దుష్టాత్ముని బిలుకు మార్చి దురితము పిదప,
నష్టంబుగ భూవల్లభ, యిష్టాపూర్తములు సేసి యెసఁగఁగరాదె. ౩౭.

టీక. శిష్టున్ = శిష్టుఁడవైనట్టి, నినున్ = నిన్ను, ఇంతఁ జేసిన, దుష్టాత్మునిన్ = దురాత్ముని, బిలుకుమార్చి = చంపి, పిదపన్ = పిమ్మటను, దురితము = పాపము, నష్టంబుగన్ = నశించునటుల, భూవల్లభ = రాజా, ఇష్టాపూర్తములు సేసి = క్రతువులు వాపీకూపాది నిర్మాణము సేసి, (ని. "అథ క్రతుకర్మేష్టం పూర్తంఖాతాది కర్మ" యని యమరము,) ఎసఁగఁగరాదె = ఒప్పరాదె.

తా. పూజ్యుండ వైన నిన్ను వ్యథపెట్టిన దుష్టుండగు శత్రునిం జంపి పిదపఁ బాపములు పోవుటకుఁ గాఁ గ్రతువులు వాపీ కూపాది ధర్మములు సేయఁ గూడదా యని వచించి రనుట.

తే.గీ. ఇంక రెణ్ణాళ్లు సూచి నీ వంకఁ దెగువ,
గలుగ కుండినఁ బ్రజ యూళ్లు దలఁచి పోవ,
మౌని వగుట యొ యొండె విహీన సంధి,
నతనిఁ గను టొండె గా కొండు మతము గలదె. ౩౮.

టీక. ఇంకన్ = ఇఁకను, రెణ్ణాళ్లుసూచి = రెండుదినములుసూచి, నీవంకన్ = నీయందు, తెగువ = తెంపు, కలుగకుండినన్ = లేకయుండినను, ప్రజలు = జనులు, ఊళ్లుదలఁచిపోనన్ = తమతమయూళ్లుస్మరించిపోయినయెడ, మౌనివగుటయొ = మునివగుటకాని, విహీనసంధిన్ = హీనమగుసంధిచేత, అతనిఁగనుటొండె = ఆ కేశిధ్వజునిఁ జేరుటగాని, ఈ రెండువిధములుదక్క, ఒండుమతము = గౌరవమైన మతి యొక మార్గము, కలదె = కలదా, లేదనుట.

తా. ఇఁక మీఁద రెండు దినములు సూచి జనులు నీయందుఁ దెగువ పుట్టకుండె నేని వారి వారి యూళ్లు తలంచుకొని వెళ్లెదరు. పిదపముని వృత్తి నాశ్రయింపవలె, లేక యతనితో హీన సంధినైనను జేయ వలయు. ఈ రెండు విధములు దక్క గౌరవంబైన మతి యొక మార్గము లేదని రని తాత్పర్యము.

కం. జనవర తపమునకుం జొచ్చినఁ గన్నులు మూసికొంటె సెల వింతియకా,
క నిధిధ్యాసకు బ్రహ్మం బెనయునె పరిభవము శల్య మెదలో మెఱయన్. ౩౯.

టీక. జనవర = రాజా, తపమునకున్ = తపస్సునకు, చొచ్చినన్ = ప్రవేశించినను, కన్నులుమూసికొంటె = కన్నులుమూసికొనుటయొ, సెలవింతియకాక = ఇంతేప్రయోజనముగాని, నిధిధ్యాసకు = ధ్యానమునకు, బ్రహ్మంబు = పరబ్రహ్మము, ఎనయునె = సందర్శించునా, పరిభవప్రశల్యము = తిరస్కారమనియెడియలుగు, ఎదలోన్ = హృదయమున, మెఱయన్ = మెఱయుచుండఁగా.

తా. ఓ రాజా తపం బొనర్చుట కేతెంచినను గన్నులు మూసికొనుటె ప్రయోజనముగాని తిరస్కార మనియెడి యలుగు హృదయమందు మెఱయుచుండఁగా బ్రహ్మానుసంధాన మనుకూలింప దని తాత్పర్యము.





కం. అవమతిఁ బితృఘ్నులగు భూ,
ధవుల వెదకి పిల్లపిల్ల తరము దునిమి భా,
ర్గవుఁడు మునియయ్యె మఱి వై,
భవము వలదు శాంతి కైనఁ బగ దెగ కగునే. ౪౦.

టీక. అవమతిన్ = అవమానముచేత, పితృఘ్నులగు = తండ్రినిఁ జంపినట్టి, భూధవులన్ = రాజలను, వెదకి, పిల్లపిల్లతరము, దునిమి = చంపి, భార్గవుఁడు = పరశురాముఁడు, మునియయ్యెన్ = జడదారియయ్యెను, మఱి = మఱియును, వైభవము = ప్రభుత్వము, వలదు = అక్కరలేదు, శాంతికైనన్ = ఉపశాంతికైనను, పగదెగక = పగఁదీర్చికొనక, అగునె = సిద్ధించునా, సిద్ధింపదనుట.

తా. పరశురాముం డవమానము చేతఁ దన తండ్రినిఁ జంపిన రాజులను వెదకి పిల్లపిల్లతరము చంపి పిమ్మట మౌని యయ్యెను కాన నటుం బలెఁ బ్రభుత్వము వలదు శాంతికైనను బగఁ దీర్పకయె సిద్ధింపదని పల్కి రని తాత్పర్యము.

గీ. పగయు వగయును లేక యే పాటి గన్న,
నలరు సామాన్య సంసారి యగుట మేలు,
మదిఁ దగిలె నేని శాంతిచే మఱువఁ దగదు,
రాజ్య భూమికఁ దాల్చిన రాజునకును. ౪౧.

టీక. పగయు = ద్వేషము, వగయును = విచారమును, లేక, ఏపాటిగన్నన్ = ఏమాత్రము గలిగినను, అలరు = సంతసించునట్టి, సామాన్య సంసారి యగుటమేలు = పరిపాటి సంసారి యగుటయే మేలు, రాజ్య = ప్రభుత్వమనెడి, భూమికన్ = వేషమును, తాల్చిన = ధరియించిన, రాజునకును = భూపాలునకును, మదిన్ = బుద్ధిని, తగిలెనేని = శత్రుకృత తిరస్కారమంటినట్టాయెనా, శాంతిచే = శమముచేత, మఱువఁదగదు = మఱువరాదు.

తా. ఒకనితో ద్వేషమును జింతయును లేక యేపాటి కలిగినను సంతసించునట్టి పరిపాటి సంసారి యగుట యుత్తమము. రాజ్యమను భూమికను ధరియించిన

రాజునకు శత్రుకృత తిరస్కారము మదిం దగిలెనేని శాంతచిత్తుఁడై మఱచుట తగదని తాత్పర్యము.

కం. పులి మల డిగి యూళ్ళకు న
క్షుల రుజ రా జనము మాన్పు • కొనఁ బనిచి గవిన్
న్నెలకొన సురియలుగొని చని
పొలియునొ యూరఁ గుయిరేఁగి పొడుచునొ చెపుమా. ౪౨.

టీక. పులి= వ్యాఘ్రము, ఈనినప్పుడు, అక్షులరుజన్= కన్నులకలఁకచేతను, మలడిగి= పర్వతమునుండిదిగి, ఊళ్ళకున్= గ్రామములకు, రాన్= రాఁగా, జనము= ప్రజ, మాన్పుకొనఁబనిచి= దయచే మాన్పుకొననిచ్చి, గవిన్=గుహయందు, సెలకొనన్= స్వస్థమైయున్న దానిమీఁద, సురియలుగొని= ఆయుధములుపట్టి, చని= పోయి, పొలియునో= దానిచేతఁ జచ్చునో, లేక, ఊరన్= కన్నుల నొప్పితో వచ్చినప్పుడు గ్రామమందున్నవారందఱు, కుయిఁరేఁగి=గుంపులయి కూతలుపెట్టుచు, రేఁగి= పొడుచునో, చెపుమా= వచింపుమా.

తా. పులి యీనినప్పుడుఁ గన్నుల కలఁకతోఁ గొండఁ దిగి గ్రామములకు రాఁగా నందఱు పోనై కూఁత లిడుచు వచ్చి యపాయము నొందిన పులినిఁ జంపుదురో, లేక, దాని నేత్రవ్యాధిని దయచేసి మాన్పుకొన నిచ్చి దానికి నెలవగు గవియందు స్వస్థముగా నుండుతఱి జన మాయుధములం బట్టి పోయి యా పులిచేతఁ జచ్చునో వచింపు మని మంత్రులొడివి రని తాత్పర్యము.

కం. ఈ వేళ బలియు నతనిం, బో విడిచితి పొమ్ము వాఁడు • పోయిన రాజ్యం
బే విధిఁ గ్రమ్మఱు నా వెర, వీవెర వని వ్రేలు మడచి యేర్పడఁ జెపుమా. ౪౩

టీక. ఈవేళన్= ఈసమయమున, బలియునతనిన్= బలవంతుఁడగు నా కేశిధ్వజుని, పోవిడిచిపొమ్ము= పోవునట్లుగ విడిచిపెట్టితివి పో, వాఁడుపోయినన్, రాజ్యంబు= సామ్రాజ్యము, ఏవిధిం గ్రమ్మరు= ఏప్రకారము మరలవచ్చును, ఆవెరవు= సామ్రాజ్యమువచ్చెడి యాయుపాయము, ఈవెరవని= ఈయుపాయమని, వ్రేలుమడచి= అంగుళమువంచి, ఏర్పడన్= తెలియునటుల, చెపుమా=వచింపుమా.

తా. ఈ సమయమందు మిగుల బలవంతుఁడగు కేశిధ్వజుని విడిచి పెట్టితివి పో వాఁడు పోయిన పిమ్మట సామ్రాజ్య మే విధంబున మరల వచ్చునో యాయుపాయం బేది యని వ్రేలు మడచి చెప్పు మని రని తాత్పర్యము.

తే. గీ. అలసతఁ బరున్న మనుజుండు • గలియుగంబు,
ద్వాపరం బెన్నఁ గూర్చున్న • వాఁడు త్రేత,
యుత్థితుండు యాయి మఱి కృత • యుగ మటన్న,
నముచిద మనోక్తి ఋగ్బ్రాహ్మ • ణమున వినవె. ౪౪.

టీక. అలసతన్= ఆయాసపడుటచేతను, పరున్నమనుజుండు= పండినవాఁడు, కలియుగంబు= కలియుగమువంటివాఁడు, కూర్చున్నవాఁడు, ఎన్నన్=విచారింపఁగా, ద్వాపరంబు= ద్వాపరమువంటివాఁడు, ఉత్థితుండు= లేచినవాఁడు, త్రేత= త్రేతాయుగమువంటివాఁడు, మఱి=మఱియును, యాయి= సంచరించువాఁడు, కృతయుగము= కృతయుగమువంటివాఁడు, అటన్నన్= అట్లనునట్టి, నముచిదమనోక్తిన్= ఇంద్రుని వాక్యమును, ఋగ్బ్రాహ్మణమునన్= ఋగ్వేదమందలి బ్రాహ్మణమందు, వినవే= విన్నవాఁడవుకావా. (అనఁగా నిరుద్యోగుఁడుగా నున్నవాఁడు పరమ నికృష్టుఁడనుట.)

కం. ఛిద్రప్రహారి రాష్ట్రో, పద్రవ పరిహారి యాప్త • భాషణ రుచి వే,
ళోద్రిక్తుఁడన్య వేళా, నుద్రిక్తుఁడ నల్ప కాల • ముర్వి భరించున్. ౪౫.

టీక. ఛిద్రప్రహారి, ఛిద్ర= తన రాజ్యమందుఁ బుట్టిన దోషంబులను, ప్రహారి= పోఁగొట్టువాఁడును, రాష్ట్రోపద్రవపరిహారి= రాజ్యమునకు శత్రువులవలన యుపద్రవమును బోఁగొట్టువాఁడును, ఆప్త= ఇష్టులయినవారియొక్క, భాషణ= వాక్యములయందు, రుచి= ప్రీతిఁగలవాఁడును, వేళా= శత్రువును వధింపఁదగిన సమయము దొరికినప్పుడు, ఉద్రిక్తుఁడు=త్వరపడినవాఁడు, అన్యవేళన్= సమయము కానియప్పుడు, అనుద్రిక్తుఁడు= త్వరపడక యుండువాఁడును, అనల్పకాలము= బహుకాలము, ఉర్విన్=భూమిని, భరించున్=వహించును.

తా. తన రాజ్యమునఁ బుట్టిన దోషములను వెంటనె పోఁగొట్టుచుఁ దనరాజ్యమునకు శత్రువుల వలని యుపద్రవము లంటకుండఁ జేయుచు శత్రుభంజనావసరము సిద్ధించినపుడాప్తుల ప్రీతి వాక్యముల విని ప్రయత్న పడుచును నాసమయముల యందుఁ ద్వరపడక నిమ్మళించుచు నిత్తెఱంగునఁ బ్రవర్తించు రాజు బహుకాలము పుడమిఁ బాలించు నని తాత్పర్యము.

వ. లేలె మ్మనుటయుఁ బ్రధానులకు భూనాథుం డిట్లనియె. ౪౬.

టీక. సుగమము.

తా. స్పష్టము.

కం. మీ నొడివిన యది కార్యం,
బౌ నిప్పని సేయ రాజ్య • మంతయు మనకున్,
న్వానికిఁ బర లోకము జిత,
మౌ నొక్కటి యందు వాసు • లరయఁగ వలయున్. ౪౭.

టీక. మీనాడినయది= మీరన్నవాక్యము, కార్యంబౌన్ = కర్తవ్యమవును, ఇప్పని సేయన్ = ఈకార్యము సేయఁగా, రాజ్యమంతయు= ఎల్లరాజ్యము, మనకున్, వానికిన్ = ఆకేశిధ్వజునకు, పరలోకను = స్వర్గము, జితమౌన్ = గెలువఁబడినదౌను. (అనఁగాఁ గలుగుననుట). ఒక్కటి= ఒక్కసారిగా, ఇందున్ = ఈరెంటియందు, వాసులు= ఎక్కువతక్కువలు, అరయఁగవలయున్ = విచారింపవలయును.

తా. మీరన్నది చేయఁదగినది యౌను ఈ లాగునఁ జేయఁగా మనకు నెల్లరాజ్యంబును వానికిఁ బరలోకమును సిద్ధించుచున్నది యయిన నొకసారిగా నీ రెంటియొక్క తారతమ్యము విచారింప వలయు నని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

కం. పర లోక సుఖము శాశ్వత, మరయ మహీ రాజ్య సౌఖ్య మల్పానేహః
పరిభోగ్యం బిందుల కై, దురితము గావించి తొలఁగుదునె పరమునకున్. ౪౮.

టీక. పరలోకసుఖము = పరలోకానందము, అరయన్ = విచారింపఁగా, శాశ్వతము = నిత్యము, మహీరాజ్యసౌఖ్యము = భూపాలనమువలని సుఖము, అల్పానేహః పరిభోగ్యంబు = స్వల్పకాల మనుభవింపఁదగినది. (ని. కాలోదిష్టోప్య నేహాపియని యమరము), ఇందులకై = ఈయల్పసుఖమునకై, దురితము = పాపము, కావించి = పరమునకున్ = పరలోకసుఖమునకు, తొలఁగుదునె = దూరమగుదునా.

తా. విచారింపఁగాఁ బరలోకానందము నిత్యము రాజ్యానంద మనిత్యము గాన నల్పకాలానుభవయోగ్యం బైన రాజ్యమునకై పాప మొనర్చి పరలోకమునకు దూరీభూతుఁడనుగా నొల్లనని యనియెననుట.

కం. బద్ధాంజలిపుటు దీను, న్గ్రుద్ధతఁ దన మఱుఁగు సొరఁగఁ గూల్చుట గడు కీ,
డుద్ధతి పరలోకార్జన, బుద్ధికె నను కణ్వవాక్యములు దలఁప రొకో. ౪౯.

టీక. బద్ధాంజలిపుటున్ = ముకుళితహస్తుఁడయినట్టి, దీనున్ = దైన్యమొందినవానిని, తనమఱుఁగుసొరఁగన్ = తన్ను శరణుఁజొచ్చినపుడు, క్రుద్ధతన్ = కోపయుక్తుఁడై, ఉద్ధతిన్ = గర్వముచేత, కూల్చుట = వధియించుట, పరలోకార్జనబుద్ధికిన్ = పరలోకముసంపాదించెద ననుమనంబుగలవానికి, కడుకీడు = మిక్కిలి పాపము, అను = అనునట్టి, కణ్వవాక్యములు = కణ్వమహర్షి వాక్యములు, తలఁపరొకో = విచారింపరొకో.

తా. బద్ధాంజలియయి దీనత్వము వహించి శరణుఁజొచ్చిన వానిఁ బరలోకబుద్ధిగల పురుషుఁడు కోప యుక్తుఁడై గర్వముచేత వధియించెనేని యతనికి మహాపాతకం బని కణ్వమహర్షి సెప్పినవాక్యములు విచారింపరు కాబోలు నని తా.

ఆ. వె. అనుచు వెడలి వచ్చి యా రాజు నడిగి త,
ద్ధర్మ నైచికీ వధక్రమంబు,



తెలిసి తగిన నిష్కృతి వచింప నాతండు,
మగుడఁ గ్రతువు సాంగముగ నొనర్చి. ౫౦.

టీక. అనుచు = ఇట్లనుచు, వెడలివచ్చి = వెండియు బయలువెళ్ళివచ్చి, ఆరాజున్ = ఆకేశిధ్వజుని, అడిగి = వేఁడి, ధర్మనైచికీవధక్రమంబు = యజ్ఞధేనువధ ప్రకారమును, (ని. ఉత్తమాగోషు నైచికీ యనియమరము.) తెలిసి= ఎఱింగి, తగిన నిష్కృతిన్ = సరియైనప్రాయశ్చిత్తమును, వచింపన్ = చెప్పఁగా, ఆతండు = ఆకేశిధ్వజుండు, మగుడన్ = మరలివచ్చి, క్రతువు = యజ్ఞమును, సాంగముగన్ = సంపూర్ణముగను, ఒనర్చి = చేసి.

తా. ఖాండిక్యుఁడు మంత్రులతో నాలోచించి యట్లనుచుఁ బెండెను వెడలి వచ్చి కేశిధ్వజుని వలన యజ్ఞధేను వధక్రమంబెఱింగి తగిన ప్రాయశ్చిత్తము విచారించి చెప్పఁగా నా కేశిధ్వజుండు మరల యజ్ఞశాలకు వచ్చి క్రతువును సాంగోపాంగముగ నొనర్చె నని తా.

ఆ. వె. అవభృథ ప్లుతోత్తమాంగుఁ డై ఋత్విక్స,
దస్యగణముఁ బూజఁ దనిపి పిదప,
సూత మగధ వంది వైతాళిక ప్రభృ,
త్యర్థికోటి కభిమతార్థ మొసఁగి. ౫౧.

టీక. అవభృథ = అవభృథమనుయజ్ఞదీక్షాంతస్నానముచేతను, ఆప్లుత = చక్కఁగాఁదడుపఁబడిన, ఉత్తమాంగుఁడై = శిరముగలవాఁడై, ఋత్విక్ = ఋత్విజుల యొక్కయు, సదస్య = సభ్యులయొక్కయు, గణమున్ = సంఘమును, పూజన్ = దక్షిణాంతపూజచేత, తనిపి = తృప్తినొందించి, పిదపన్ = పిమ్మటను, సూత, మగధ, వంది, వైతాళికప్రభృతి = వీరలుమొదలగు, అర్థికోటికిన్ = యాచకసమూహమునకు, అభిమతార్థము = కోరఁబడినవస్తువులను, ఒసఁగి = ఇచ్చి.

తా. కేశిధ్వజుండు యాగము ముగియఁగా నవభృథస్నాతుఁ డై ఋత్విజులకుఁ బూజనీయులగు సభికులకును దక్షిణాంతపూజ లొనర్చి తృప్తి నొందించి సూత మాగధాది యాచక సమాజమునకుఁ గోరిన వస్తువుల నెల్ల నిచ్చెనని తా.

తే. గీ. మఱియుఁ గోరిన వారి యక్కఱలు దీర్చి,
యనుమనః ప్రీతిఁ జాలఁ గొయ్యనఁ దలంచి,
యకట గురుదక్షిణ యొసంగ నయితినంచు,
మగుడఁ జనిశంక నతఁడు సంభ్రమ పడంగా. ౫౨.

టీక. మఱియున్ = ఇదియునుంగాక, కోరినవారి కోర్కులు దీర్చియును = కోరినవారి కోర్కులన్నియు నిచ్చియును, మనఃపూర్తి చాలక = మనస్సునకుం దనివి తీఱక, ఒయ్యనన్ = మెల్లగా, తలంచి = తలంచుకొని, అకట, గురుదక్షిణయొసంగనైతిని = గురుదక్షిణయియ్యనైతిని, అంచున్, మగుడన్ = మరలను, చని = పోయి, అతండు = ఆఖాండిక్యుండు, శంకన్ = అనుమానముచేతను, సంభ్రమపడంగా = తొట్రుపడంగా.

తా. మఱియు నా కేశిధ్వజుండు గోరిన వారి మనోరథముల నెల్లఁ బూరించియును మనస్తృప్తిలేక యాలోచించి గురుదక్షిణ యియ్యనయితినని మెల్లగఁ దలంచికొని యా ఖాండిక్యుఁడున్న సెలవుఁ గూర్చి వెళ్ళి యా ఖాండిక్యుఁడు తొట్రుపడంగా నని తా.

క. వారించు నీకు నెయ్యది, కోరిక యేతెంచినాఁడ గురు దక్షిణ యీ,
భూరమణ వేఁడు మనుటయు, నారాజన్యుండు మఱియు నాప్తుల తోడన్.

టీక. వారించి = నీకు శంకవలవదని తొట్రుపాటుమాన్పి, గురుదక్షిణలీయన్ = గురుదక్షిణయిచ్చుటకొఱకు, ఏతెంచినాఁడన్ = వచ్చినాఁడను, భూరమణ = ఓరాజా, నీకున్ = నీకు, ఎయ్యదికోరిక = ఏమేమియపేక్షితంబు, వేఁడుము = అడుగుము, అనుటయున్ = అనఁగా, ఆరాజన్యుండు = ఆఖాండిక్యుండు, మఱియున్ = మగుడన్, ఆప్తులతోడన్ = ఇష్టులతోడను.

తా. సుగమము.

క. గురుదక్షిణ యిచ్చుట కీ, నరవరుఁ డేతెంచె మీరు నాకనురక్తు,
లరికించి పదింబదిగా, నరయుఁడు మది నెద్దిమేలు ప్రార్థించుటకున్. ౫౪.

టీక. గురుదక్షిణయిచ్చుటకు, ఈనరవరుండు = కేశిధ్వజుండు, ఏతెంచెన్ = వచ్చెను, మీరు = మీరలు, నాకు, అనురక్తులు = ఆప్తులు, ప్రార్థించుటకున్ = అడుగుటకు, ఎద్దిమేలు = ఏదియుత్తమంబు, మదిన్ = మనస్సున, పరికించి = వెదకి, పదింబదిగా, అరయుండు = విచారింపుఁడు.

తా. గురుదక్షిణ యిచ్చుటకై కేశిధ్వజుండు వచ్చియున్నాఁడు మీరలు నాకాప్తులు కాన నెయ్యది యుత్తమం బపేక్షించుటకు దానిం బరికించి మనంబునఁ బదింబదిగా విచారింపుఁడీ యనిపలికె నని తా.

ఉ. నావుఁడు వార లమ్మనుజనాథున కిట్లని రుబ్బి నేఁడుగా,
దైవము గల్గెవేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతో,
ర్వీవలయంబశేషమును వేఁడుము భూవర మమ్ము నందఱిం,
బ్రోవుము బాంధవాప్త జనపోషణ కంటెను ధర్మ మున్నదే. ౫౫.



టీక. నావుఁడు = అట్లనఁగా, వారలు, అమ్మనుజనాథునకు = ఆఖాండిక్యునకు, ఇట్లనిరి = ఈవిధముగ నాడిరి, ఉబ్బి = పొంగి, నేఁడుగా = నేఁడుగదా, దైవము గల్గె = అదృష్టము గలిగెను, వేగన్ = గొబ్బున, చతురర్ణవీవృత = నాలుగు సముద్రములచేతఁ జుట్టఁబడియున్న, ఉర్వీవలయంబు = భూమండలమును, అశేషము = సమస్తము, గురుదక్షిణగాఁ, వేఁడుము = ప్రార్థింపుము, భూవర = రాజా, మమ్ము నందఱిన్, బ్రోవుము = రక్షింపుము, బాంధవాప్త, జనపోషణకంటెను = బంధుమిత్రవర్గ రక్షణకంటెను, ధర్మము = పుణ్యము, ఉన్నదె = ఉన్నదా, లేదనుట.

తా. అట్లనఁగా వారలు హర్షముచేత నుబ్బి నేఁడుగదా యదృష్టము గలిగెను నాలుగు సముద్రముల మధ్యంబున నున్న యశేష భూమండలమును దక్షిణగాఁ గోరి మమ్ముం గాపాడుము బంధు మిత్ర జన రక్షణ కంటెను వేరే ధర్మము లేదని ఖాండిక్యునితో విన్నవించి రని తా.

ఉ. ఎన్నఁడు లావుగూడదు మన కెన్నఁడగు న్దఱి యయ్యో నేని పో,
రెన్నిక యౌనె పోరిన జయింప నశక్యము నీదు భాగ్య సం,
పన్నతఁ జేరెఁ గార్య మిటు బంధు సుహృత్తతికొక్క కీడు రా,
కున్నటులుండఁగానె సిరు లూరక చావక నొవ్వ కబ్బునే. ౫౬.

టీక. ఎన్నఁడు = ఎప్పుడు, లావుగూడదు = బలిమిగల్గదు, మనకు, ఎన్నఁడు = ఎప్పుడు, తఱి = సమయము, అగున్ = ఔను, అయ్యోనేని = సమయము సిద్ధించినను, పోరు = యుద్ధము, ఎన్నికయౌనె = శ్రేష్ఠమగునా, శ్రేష్ఠముగాదనుట, పోరినన్ = యుద్ధమొనరించినను, జయింపన్ = గెలుచుటకు, అశక్యము = శక్యముగాదు, నీదు = నీయొక్క, భాగ్యసంపన్నతన్ = భాగ్యాతిశయముచేతను, కార్యము = ప్రయోజనము, ఇటు = ఈవిధంబుగ, చేరెన్ = ఒనగూడెను, బంధుసుహృత్తతికిన్ = బంధుమిత్రవర్గమునకు, కీడు = చెఱుపు, రాక = కలుగక, ఉన్నటులుండఁగానె, సిరులు = సంపదలు, చావక = మరణమునొందక, నొవ్వక = నొప్పింపబడక, ఊరక, అబ్బునే = సిద్ధించునా, సిద్ధింపవనుట.

తా. ఎప్పుడు బలిమి గలుగు నెన్నఁడు సమయమగును సమయము తటస్థించినను జగడము శ్రేష్ఠముగాదు కదా అయినను జగడ మొనర్చితిమి పో జయింప నశక్యంబు నీయదృష్టము వలన నిట్టి ఘన కార్య మొనగూడెను బంధు మిత్ర వర్గముల కపాయము సంభవింపకయే సంపదలు సిద్ధింపవనిరని తా.

చ. అనవుఁడు నల్ల నవ్వి మనుజాధిపుఁ డిట్లను మీర లర్థసా,
ధన పరతంత్ర కోవిదులు దక్క మహాసుఖ దాయి మోక్ష మా,

ర్గ నయ విచార కోవిదులుగా • రతి చంచల రాజ్యలక్ష్మి నే,
మని చని వేఁడ వారిఁ బరమార్థము వేఁడక యమ్మహామతిన్. ౫౮.

టీక. అనవుఁడున్ = వారిట్లనఁగా, అల్ల నవ్వి = మెల్లగనవ్వి, మనుజాధిపు డు = ఖాండిక్యుండు, ఇట్లనున్ = ఈప్రకార మనియెను, మీరలు = మీరు, అర్థ సాధన పరతంత్రకోవిదులు దక్క = అర్థ సాధక తంత్రవేత్తలు గాని, మహాసుఖ దాయి = అఖండానందమునిచ్చునట్టి, మోక్షమార్గ నయవిచారకోవిదులు = మోక్షమార్గ విచారపరులు, కారు, అతిచంచలన మిగులనస్థిరంబైన, రాజ్యలక్ష్మి=రాజ్య సంపదను, ఏమని = ఏమిపదార్థమని, పరమార్థము వేఁడక = పరమపురుషార్థము గోరక, అమ్మహామతిన్ = అజ్ఞాననిష్టుండగు కేశిధ్వజుని, చని = వెళ్ళి, వేఁడువాఁ డన్ = ప్రార్థింతును.

తా. వార లిట్లుపేక్షింప మనుజాధిపుండగు ఖాండిక్యుండు విని నవ్వి మీరల ర్థ సాధక తంత్రవేత్తలుగాని పరమ పురుషార్థసాధక తంత్రవేత్తలుగా రమ్మ హాజ్ఞానియైన కేశిధ్వజునియొద్దకుఁ బోయి మోక్షసాధక మార్గమును గోరక యస్థిరంబగు రాజ్య సంపద నెట్లు వేఁడుదునని పల్కె నని తా.

కం. నిమి వంశోత్పన్నుల మఁట,
మముఁ బోటుల కకట రాజ్య • మాలక్ష్యము వాఁ,
డమలిన యోగాశ్రయుఁడు,
త్తము యోగము గొనుట యొగవొ • ధరఁ గొనుటెరవొ. ౫౯.

టీక. నిమి = నిమిచక్రవర్తియొక్క, వంశ = కులమందు, ఉత్పన్నులమఁట = పుట్టినవారమఁట, అకట = అయ్యో, మముఁబోటులకు = మావంటివారికి, రాజ్యమా లక్ష్యము = రాజ్యమువిషయమా, వాఁడు = ఆకేశిధ్వజుండు, అమల = శుద్ధమైన, యోగ = యోగమునకు, ఆశ్రయుఁడు = స్థానమైనవాఁడు, అతనివలన, ఉత్తమయో గముఁగొనుట, ఎరవొ = మంచిదో, ధరన్ = భూమిని, కొనుట = గ్రహించుట, ఎరవొ = మంచిదో.

తా. నిమిచక్రవర్తి వంశంబునఁ బుట్టిన మావంటి వారలకు నయ్యో రాజ్య మొక విషయమా వాఁడుత్తమ యోగిగాన వానివలన నపవర్గప్రదంబగు నుత్త మ యోగంబుఁ గొనుట యుత్తమంబా లేక భూమిని గొనుట యుత్తమంబా యని వచించె ననుట.

సీ. విడుఁ డని నీడు వెల్వడి వచ్చి ఖాండిక్యుఁ • డా రాజు గనుగొని గారవమున,
గురు నిష్క్రియంబు నిక్కమముగా నొసఁగెదె • యని పల్కె నిత్తుఁ దథ్యముగ
నన్న, నవనీతలేంద్ర నీ వధ్యాత్మరతుఁడవు • దక్షిణ గురున కీఁ దలఁచితేని,



సకల భవక్లేశ సంక్షయం బెయ్యది • యవ్విద్య బోధింపు మనిన నవ్వి, యహహ
నిష్కంటకాస్మదీయాధి రాజ్య • మడుగనొల్లక యిది యేటి కడిగి తిపుడు,
క్షత్రియులకెల్ల రాజ్యంబుకంటె మతిప్రి • యంబుగలదె యటన్ననిట్లనియె నతఁడు.

టీక. విడుఁడని = ఈమాటలు యుక్తంబులుగావు విడుమువుండని, నీడు వెల్వడి వచ్చి = పాళెమువిడిచివచ్చి, ఖాండిక్యుఁడు, ఆరాజున్ = కేశిధ్వజుని, కనుగొని = చూచి, గారవమునన్ = ప్రేమచేతను, గురునిష్క్రియంబు = గురుదక్షిణ, నిక్కమ ముగా = నిజముగా, ఒసఁగెదేయని = ఇచ్చెదవాయని, పల్కె = వచించి, ఇత్తున్ = ఇచ్చెదను, తథ్యముగన్ = సత్యముగను, అన్నన్ = అనఁగా, అవనీతలేంద్ర = రా జా, నీవు = ఈవు, అధ్యాత్మరతుఁడవు = బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠుండవు, దక్షిణ గురునకీఁ దలఁచితేని = గురుదక్షిణ యీఁదలఁచితివా, సకలభవక్లేశ సంక్షయంబెయ్యది = సాంసారికసర్వక్లేశనాశకంబేదో, ఆవిద్యన్ = ఆట్టివిద్యను, బోధింపుము = తెలు పుము, అనినన్ = అనఁగా, నవ్వి = హసించి, అహహ = ఆశ్చర్యము. నిష్కంటక = శత్రురహితమైన, అస్మదీయ = నాసంబంధియైనట్టి, ఆధిరాజ్యము = ప్రభుత్వమును, అడుగనొల్లక = వేఁడవలవక, ఇది యేటికడిగితిపుడు = ఈయధ్యాత్మవిద్య నిపుడేల యడిగితివి, క్షత్రియులకెల్లన్ = రాజులకెల్లను, రాజ్యంబుకంటె = ప్రభుత్వముకంటే, మతిప్రియంబుగలదె = అతిశయమైనయిష్టముగలదా, అటన్నన్ = అట్లనఁగా, అతఁ డు = ఖాండిక్యుఁడు, ఇట్లనియె = ఈప్రకారమనియె.

తా. ఈ మీమాట లుత్తమంబులుగావు విడుండని యా ఖాండిక్యుండు పా ళెము వెడలివచ్చి కేశిధ్వజునింగని ప్రీతితో గురుదక్షిణ నిశ్చయముగ నీఁ దలఁచితివా యని పల్కి సత్యముగ నిత్తునన్న వో రాజా నీ వధ్యాత్మ విద్యయందు దక్షుండవు గాన సాంసారిక సర్వక్లేశ నాశకంబగునది యేదో యట్టి విద్యను బోధింపు మనఁగ నవ్వి యాశ్చర్యంబు నిష్కంటకంబగు నా యాధిరాజ్యము నడుగ నొల్లక యీ యధ్యాత్మవిద్య నిపుడేల యడిగితివి రాజులకెల్లఁ బ్రభుత్వముకంటె గొప్పకార్యము గలదే యనఁగా నాఖాండిక్యుఁడు వక్ష్యమాణ ప్రకారంబుగ నిట్లనియెనని తా.

మ. విను కేశిధ్వజ ధాత్రివేఁడమి కినా • వేదించెద న్హేతు వ,
జ్ఞునకుం గాక వివేకికేల జనియుం • చన్ లౌల్య మెంతున్రిణం,
బునఁ బాడిన్రిపుఁ గెల్చువాఁడియుఁ బ్రజా • పోషంబు ధర్మంబు రా,
జున కౌనైన నశక్తు త్వద్విజిత రా • జ్యనన్నఘం బంటునే. ౬౦.

టీక. కేశిధ్వజ = కేశిధ్వజుఁడా, వినుము = ఆకర్ణింపుము, ధాత్రి వేఁడమి కిన్ = భూమినిఁ బ్రార్థింపకయుండుటకు, హేతువు = బీజమును, ఆవేదించెదన్ =

తెలిపెదను, ఎంతయున్ = ఎంతైనను, లౌల్యంబు = చాపల్యము, అజ్ఞునకుంగాక = అవివేకికిఁదక్క, వివేకికిన్ = జ్ఞానికి, ఏలజనియించున్ = ఎందులకుఁబుట్టును, రణంబునన్ = జగడమందు, పాడిన్ = ధర్మముచేత, రిపున్ = శత్రువును, గెల్చువాడియున్ = జయించునట్టి బంటుతనను, ప్రజాపోషంబు = ప్రజలరక్షించుట, రాజునకు = ప్రభువునకు, ధర్మంబౌన్ = న్యాయమగును, ఐనన్ = అట్లయినను, త్వద్విజితరాజ్యున్, త్వత్ = నీచేత, విజిత = జయింపఁబడిన, రాజ్యున్ = రాజ్యముగలయట్టియు, అశక్తున్ = బలిమిలేనియట్టి, నన్ను = నను, అఘంబు = పాపంబు, అంటునె = స్పృశించునా, అంటదనుట.

తా. ఓయి కేశిధ్వజుఁడా! రాజ్యము వేఁడకుండుటకుఁ గారణముఁ దెలిపెద వినుము. ఏవస్తువందయినను చాపల్య మజ్ఞునకుఁ గలుగు గాక జ్ఞానికి నేల జనియించును యుద్ధమందు ధర్మముచేత శత్రువును గెల్చుటయుఁ బ్రజల రక్షించుటయును రాజులకు ధర్మంబౌ నయినను నీచేత నపహరింపఁబడిన రాజ్యము గల్గి యశక్తుఁడనై యున్న నన్నఘంబులు స్పృశింపవని చెప్పెనని తాత్పర్యము.

సీ. నరనాథ యీరాజ్య పరిపాలనా రాతి ♦ హననాది కృతరూప యగునవిద్య, య
నధికారికి విసర్జనముఁ గావింపంగఁ ♦ గలుషంబు రాదధికారియైన, వాఁడు
విసర్జింపవచ్చు వర్ణాచార ♦ లోపంబు చేనగు పాపలేప, మైన నేనిత్తుఁ గొ
మ్మనఁ గొను ధరణిభో ♦ గమునకుగాక ధర్మమునకగునె, కావునను క్షత్రి
యులకు భైక్షుంబు గీడు ♦ మత్ప్రధానులు వేఁడు సామ్రాజ్యమనెడు, పలుకు ధ
ర్మచ్ఛలంపు లోభంబయుక్త ♦ మది యెఱిఁగి రాజ్య మడుగనేనిచ్ఛయింప. ౬౧.

టీక. నరనాథ = కేశిధ్వజుఁడా, ఈరాజ్యపరిపాలనము, అరాతిహనన = శత్రుసంహారము, ఆది = మొదలగువానిచేత, కృత = చేయంబడిన, రూపయగు = స్వరూపము గలదైన, అవిద్య = అజ్ఞానము, అనధికారికి = అధికారము లేనివానికి, విసర్జనముఁ గావింపఁగ = విడిచిపెట్టఁగా, కలుషంబురాదు = పాపమొదవదు, అధికారియైనవాఁడు, విసర్జింపన్ = విడువఁగా, వర్ణాచారలోపంబుచేన్ = క్షత్రియ వంశాచారలోపముచేతను, అగు = ఐనట్టి, పాప = కల్మిషముయొక్క, లేపము = పూఁత, వచ్చున్ = కలుగును, (అనఁగాఁ బాపప్రాప్తియౌననుట), ఐనన్ = ఐనను, ఏన్ = నేను, ఇత్తున్ = ఒసగెదను, కొమ్మనన్ = గ్రహింపుమనఁగా, కొను = గ్రహించునట్టి, ధరణి = భూమి, భోగమునకుఁగాక = అనుభవించుటకేగాని, ధర్మమునకగునె = ధర్మమునకగునా, కావునను = అట్లు గనుక, క్షత్రియులకు = పుడమిఱేండ్లకు, భైక్షుంబు = అడిగిపుచ్చుకొనుట, కీడు = పాపము, మత్ప్రధానులు = నామంత్రులు, వేఁడుసామ్రాజ్యము = రాజ్యముకోరుము, అనెడు = అనియెడు, పలుకు = మాట, ధర్మచ్ఛలంపు = ధర్మమనువ్యాజముగల, లోభంబు = లోభగుణము, అయుక్తము = యుక్తముగాదు, అదియెఱిఁగి = అది తెలసి, రాజ్యమడుగన్ = ప్రభుత్వము వేడుటకు, ఇచ్ఛయింపన్ = అపేక్షింపను.



తా. ఓయి కేశిధ్వజుఁడా! యీరాజ్య పరిపాలన శత్రుసంహారము మొదలగువానిచేతఁ జేయఁబడిన రూపము గలయట్టి యవిద్యయ నధికారియగువాఁడు గ్రహింపక విడిచెనేని పాతకము రాదధికారియగు వాఁడువిడిచెనేని క్షత్రియ వంశాచారలోప మగుటవలని పాపలేపఁబౌనైనను నే నిచ్చెదఁ బరిగ్రహింపుమనఁగ గ్రహించినట్టి సామ్రాజ్యము భోగమునకేఁగాని ధర్మమునకుఁ గాదు గావున రాజులకు యాచ్ఞావృత్తి చేతఁబుచ్చుకొనుట మిగులఁ బాతకము నామంత్రులు గోరుము రాజ్య మన్న మాట ధర్మ వ్యాజముగల లోభగుణంబయుక్తమైనదియని తెలిసి నే రాజ్యమడుగక బ్రహ్మవిద్య నడిగితినని ఖాండిక్యుఁడు పలికె నని తాత్పర్యము.

తే, గీ. ఆస పడుదురె బుధులు రా ♦ జ్యమున మమత,
మానని జడాత్ములట్లహం ♦ మాన పాన,
మత్తులకె కాక యదియేల ♦ మాదృశులకు,
ననిన హర్షించి మెచ్చి య ♦ జ్జనకుఁడనియె. ౬౨.

టీక. బుధులు = పండితులు, మమతమానని = మమకారము విడువనట్టి, జడాత్ములట్లు = మూఢాత్ములంబలె, రాజ్యమునన్ = రాజ్యమందు, ఆసపడుదురె = వాంఛింతురా, అది = ఆవాంఛ, అహంమానపానమత్తులకేకాక, అహంమాన = అహంకారమనియెడి, పాన = మధుపానముచేతను, మత్తులకేకాక = మదించినవారికేకాని, మాదృశులకున్ = మావంటివారికి, ఏల = ఎందుకు, అనినను = అనఁగా, హర్షించి = సంతసించి, మెచ్చి = శ్లాఘించి, అజ్జనకుఁడు = ఆకేశిధ్వజుండు, అనియె = పలికెను.

తా. ప్రాజ్ఞులైన వారు మమకారము విడువని మూఢుల వలె రాజ్య మపేక్షింప రట్టి వాంఛ యహంమాన పాన మత్తులై యున్న వారలకే కాక మముఁ బోటుల కేల? అనఁగా నజ్జనకుండు హర్షించి స్తుతిఁ జేసి యొక మాట సెప్పె నని తాత్పర్యము.

ఆ, వె. ఏ నవిద్య వలన మృత్యువుఁ ♦ దరియింప,
ననఘ రాజ్యములు మ ♦ ఖాదికములు,
చేయుచున్న వాఁడ క్షీణింపఁ ♦ జేయుదుఁ,
బుణ్య ఫలము భోగ ♦ భుక్తివలన. ౬౩.

టీక. ఏన్ = నేను, అవిద్యవలన = అజ్ఞానమువలన, మృత్యువున్ = సంసారమును, తరియింపన్ = దాఁటుటకు, అనఘ = పాపరహితుఁడా, రాజ్యమును = ప్రభుత్వమును, మఖాదికములు = యజ్ఞాదిసత్కర్మములను చేయుచున్నవాఁడ, పుణ్యఫలము = సత్కర్మఫలమును, భోగభుక్తివలనన్ = భోగానుభవముచేతను, క్షీణింపఁజేయుచున్ = నష్టపఱుతును.

తా. పాపరహితుఁడ వగు నోయి ఖాండిక్యుఁడా! నే నజ్ఞానము వలన సంసారము దాఁటుటకు బ్రభుత్వమును యాగాది సత్కర్మములఁ జేయుచున్నాఁడను భోగానుభవము వలనఁ బుణ్యఫలంబుల క్షీణింపఁ జేయుచు నని వచించె ననుట.

కం. మన యీ నిమి వంశముపా, వన మగు భాగ్యమున మనుజ ♦ వరతత్త్వవివే,
చన చింత నీకుఁ బొడమెను, విను మిక వినుపింతు నేను ♦ విద్యా విధమున్.

టీక. మన = మనయొక్క, ఈనిమివంశము = నిమిచక్రవర్తివంశము, పావన మగు = పవిత్రమగునట్టి, భాగ్యమునన్ = పుణ్యముచేతను, మనుజవర = రాజా, తత్త్వవివేచనచింత, తత్త్వ = తత్త్వముయొక్క, వివేచన = తెలిసికొనునట్టి, చింత = విచారము, నీకున్ = నీకు, పొడమెన్ = పుట్టెను, ఏన్ = నేను, విద్యావిధమున్ = జ్ఞానమార్గమును, వినుపింతున్ = తెలియఁజెప్పెదను, ఇఁక, వినుము=ఆలకింపుము

తా. మానవశ్రేష్ఠుఁడా! మన యీ నిమి చక్రవర్తి వంశము పరిశుద్ధ మగునట్టి పుణ్య విశేషముచేత నీకుఁ దత్త్వ వివేచన చింత గలిగెను గాన నిఁక నేను జ్ఞాన మార్గము దెలిపెద నాకర్ణింపు మనెనని తాత్పర్యము.

ఆ.వె. ఆత్మ గాని మేన ♦ నాత్మబుద్ధియును న,
స్వంబునందు మిగుల ♦ స్వత్త్వమతియు,
నవని వరయ విద్య యను మ ♦ హాతరువును,
త్పత్తికీ ద్వయంబు ♦ విత్తు మొదలు. ౬౫.

టీక. అవనివర = భూనాథుఁడవగు నోయి ఖాండిక్యుఁడా, ఆత్మగాని = జీవుఁడుగానట్టి, మేనన్ = శరీరమందు, ఆత్మబుద్ధియును = జీవజ్ఞానమును, అస్వంబునందు = తనవిగాకుండునట్టి గృహాదులయందు, స్వత్త్వమతియు= తనవియను బుద్ధియు, ఈద్వయంబు= ఈరెండును, అవిద్యయను=అజ్ఞానమనియెడు, మహాతరువు= గొప్పవృక్షముయొక్క, ఉత్పత్తికి = జననమునకు, "మహత్తులతోచినుమ్మే"అనుసూత్రముచేత నుమాగమము, మొదలు = ఆదియైనట్టి, విత్తు = బీజము.

తా. ఓ ఖాండిక్యమహారాజా! తానుగాని దేహమందుఁ దాననుజ్ఞానమును దనదిగాక యుండెడి గృహాదులయందుఁ దనవి యనెడి బుద్ధియు నీరెండు నజ్ఞాన మను మహావృక్షమునకు నాదియైన బీజం బని తాత్పర్యము.



కం. నరనాథ పాంచభౌతిక, శరీరమున దేహి మోహ ♦ సాంద్రతమతమః,
పరివృతుఁ డైయ్యేనిదినా, పరికరమని యవధిలేని ♦ భ్రమపడితిరుగున్. ౬౬.

టీక. నరనాథ = రాజా, దేహి = జీవుండు, పాంచభౌతిక = పంచభూతపరిణామంబైన, శరీరమున = కాయమునందు, సాంద్రతమః= మిగులదట్టమైన, తమః= అవిద్యచేతను, పరివృతుఁడై = ఆవరింపఁబడినవాఁడై, ఏన = నేను, ఇది, నాపరికరము = నాసొమ్ము, అని = నిశ్చయించికొని, అవధిలేని, భ్రమపడి = అజ్ఞానమునఁబడి, తిరుగున్ = భ్రమణముఁ జేయుచుండును.

తా. ఓరాజా! పంచభూత పరిణామంబగు దేహమందు మిగుల బలిసియున్న యజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడిన వాఁడు గాన జీవుఁడు దానని యుఁ దనపరికరంబులనియును దరిలేని భ్రాంతిఁ జెంది తిరుగుచుండు నని తాత్పర్యము.

కం. జల వసు ధాంబర పవన,
జ్వలనంబులకంటె దా న ♦ జస్రంబు వెలి,
వ్వెలుఁగొందు నాత్మయుండఁగఁ,
గళేబరము నెవ్వఁ డాత్మ ♦ గాఁ దలపోయున్. ౬౭.



టీక. జల = ఉదకము, వసుధా = భూమి, అంబర = ఆకాశము, పవన = వాయువు, జ్వలన = అగ్ని, ఈపంచభూతములకంటె, తాన్ = తాను, (అనఁగా నాత్మయనుట), అజస్రంబు= నిరంతరమును, వెలిన్= కడను, వెలుఁగొందున్ = ప్రకాశించునట్టి, ఆత్మ = జీవుఁడు, ఉండగన్ = ఉండఁగా, కళేబరమున్ = దేహమును, ఎవ్వఁడు = ఎట్టివాఁడు, ఆత్మగాన్ = తానుగా, తలఁపోయున్ = నిశ్చయముఁ జేయును.

తా. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశంబులను పంచభూతములకంటెను దాని రంతరము వెలపటఁ బ్రకాశించు చున్న జీవుం డై యుండియు శరీరము నెవ్వఁ డాత్మ యని తలంచు ననుట.

సీ. వపురుపభోగ్యముల్ స్వపగృహక్షేత్రాదు ♦ లవి బొంది దాఁగాకయాత్మవగు నె, య ట్లన పుత్త్రపౌత్త్రాదికమును నాత్మ ♦ గాని మైఁ బుట్టుటఁ గావుతనవి, గాన మృత్యువుఁ గను కాయంబున జనించు ♦ పుత్త్రాదుల లెడ స్వత్త్వబుద్ధి దగదు, ఎపుడేని యాత్మ వేఱయునప్పుడే ♦ యడరు భోగంబు లీయాత్మకంటె, వట్లుగా కీయొడలె యాత్మయన్న నంటు ♦ మృద్గృహము నిల్పు నెట్లల్కు మృజ్జలాది, న ట్లు భౌతిక భోగాశనాది భౌతి ♦ కాంగములు నిల్చు భోగ మిం దాత్మ కెద్ది. ౬౮.

టీక. నృప = రాజా, వపురుపభోగ్యములు = శరీరముచేత ననుభవింపఁదగి నట్టి, గృహక్షేత్రాదులు = ఇండ్లు, భార్య మొదలైనవి, (ని, క్షేత్రంపత్నీ శరీరయో యని యమరము) అవి = ఈచెప్పఁబడ్డవి, బాంధివి = దేహసంబంధములైనవి, కాక, ఆత్మవగునె = ఆత్మసంబంధులైనవి యగునా, అట్లన = ఆరీతిగానె, పుత్రపౌత్ర = కొమారులు మనుమలు, వీరియొక్క, అనీకమును = సంఘమును, ఆత్మగాని = జీవుఁడుగాని, మైన్ = దేహమందు, పుట్టుటన్ = జనియించుటచేత, తనవిగావు = ఆత్మవిగావు, కానన్ = అట్లగుటచేత, మృత్యువుఁగనుకాయంబున = మృత్యువును బొందునట్టి శరీరమందు, జనించు = పుట్టుచున్న, పుత్రాదులెడ = కొమారులు మొదలగు వారియందు, స్వత్వబుద్ధి = తనదనుజ్ఞానము, తగదు = కూడదు, ఎప్పుడేని = ఎప్పుడైనను, ఆత్మ = జీవాత్మ, వేఱె = భిన్నమె, అనున్ = అనుకొనునో, అప్పుడె, అడరు = వృద్ధియగుచున్న, భోగంబులు = స్రక్చందనాదులు, ఆత్మకు = తనకు, అంటవు = స్పృశింపవు, అట్లుగాక = అటుగాక, ఈయొడలె = ఈశరీరమె, ఆత్మ = నేను, అన్నన్ = అన్నట్లాయెనేని, అంటున్ = ముట్టును, మృద్గృహము = మృణ్మయనికేతనము, అలుకు-మృజ్జలాదిన్ = అలికి పూసినట్టి మన్ను నీళ్లు మొదలగువానిచేత, ఎట్లు = ఏప్రకారము, నిలుచున్ = ఉండునో, అట్లు = అప్రకారముగ, భౌతిక = భూతసంబంధములైన, భోగ = సుఖము, అశన = అన్నము, అదిన్ = మొదలుగా గలవానిచేత, భౌతికాంగములు నిల్చున్ = పంచభూతాత్మక శరీరములు నిలుచును, ఇందు = దీనియందు, భోగము = సుఖము, ఆత్మకు = జీవునకు, ఎద్ది = ఏది.

తా. ఓయిరాజా! దేహోపభోగ్యంబులైన గృహక్షేత్రాదులు, శరీర సంబంధులుగాని యాత్మ సంబంధులు గావు. అత్తెఱంగుననే పుత్రపౌత్రాది సమూహము దేహమందు జనియించుటచేత నాత్మవి గావు గాన మరణము నొందునట్టి శరీరమున జనియించిన పుత్రాదులందు స్వత్వబుద్ధి గూడదనియు నెపుడేని యాత్మకు దేహము భిన్నం బని భేదజ్ఞానము గలుగుచున్నదో యప్పుడు భోగంబు లాత్మ కంటవటుగాక శరీరమె తానని తలంచినయెడ భోగంబు లంటుచున్నవి. మంటితోఁ గట్టంబడియున్న గృహము మృజ్జలాదులచేత నెట్లు నిలుచునో యత్తెఱంగున పంచభూత సంబంధులైన సుఖము అశనము మొదలగు వానిచేత భౌతికాంగములు నిలుచును దీనియం దాత్మకు భోగమెక్కడిది దని తాత్పర్యము.

మ. జనిసాహస్రి బహుప్రయాణ మగు సం ♦ సారంపుఁ స్రోవన్సదా,
చనుచుండు న్ఘన మోహ ఖేద మదమ ♦ న్సంసారి పాంథుండు వా,
సనలం ధూళి మునుంగుఁగాఁగ నెపుడేన్ ♦ జ్ఞానంపుటుష్ణోదకం,
బునఁ దత్క్షాళన సేయు వాని కపుడ ♦ మ్మోహశ్రమంబు న్జనున్. ౬౯.



టీక. జనిసాహస్రి = జన్మసహస్రము లనియెడి, బహుప్రయాణమగు = అనేకప్రయాణములుగల, సంసారంపు = జననమరణాది రూపమైనసంసారమనియెడు, స్రోవన్ = మార్గమునందు, సంసారి = సంసారియను, పాంథుడు = పథికుఁడు, వాసనలన్ = అనాదికర్మ వాసనలనియెడి, ధూళి = పరాగము, మునుంగు గాఁగను = కప్పఁగాఁగా, ఘన = అతిశయమగు, మోహ = మోహమనియెడు, ఖేదము = క్లేశము, అలమన్ = చుట్టుకొనఁగా, సదాచనుచుండున్ = ఎప్పటికినిఁ దిరుగుచుండును, ఎపుడేన్ = ఏసమయమున, జ్ఞానంపుటుష్ణోదకంబునన్ = శాస్త్రజన్య జ్ఞానమనియెడి యుష్ణజలంబుచేత, తత్క్షాళనసేయున్, తత్ = ఆకర్మవాసన లనియెడుపరాగమును, క్షాళనసేయున్ = కడుగుకొనునో, వానికి = సంసారియనుపథికునికి, అపుడు = ఆక్షణమందు, అమ్మోహశ్రమంబున్ = ఆమోహమనుశ్రమమును, చనున్ = నివర్తించును.

తా. జన్మసహస్రము లనియెడి యనేక ప్రయాణము గల జనన మరణాది రూపమగు సంసార మను స్రోవ యందు సంసారియను పథికుం డనాది కర్మ వాసన లనియెడి పరాగము గప్పకొనఁగా నతిశయం బగు మోహ మను క్లేశము చుట్టుకొనంగ నెడతెగక తిరుగుచుండును ఎపుడు శాస్త్రజన్యజ్ఞాన మను నుష్ణోదకము చేత సంసారి యను తెరువరి యా కర్మవాసన లనియెడి పరాగమును గడుగుకొనుచున్నాఁడో యపుడమ్మోహ మను శ్రమము నివర్తించు నని తా.

తే, గీ. అట్టి మోహశ్రమం బాఱి ♦ నాశరీరి,
స్వస్థుఁడై తాననన్యాతి శయను బాధ,
మనఁగ విలసిల్లు నిర్వాణ ♦ మనుభవించు,
ననఘ తొల్లియు నిర్వాణ ♦ ఖనియ కాన. ౭౦.

టీక. అట్టి = అటువంటి, మోహశ్రమంబు = అజ్ఞానమనియెడియాయాసము, ఆఱన్ = తీఱఁగాన్, ఆశరీరి = ఆజీవుఁడు, స్వస్థుఁడై = తాను సుఖపడినవాఁడై, అనన్యాతిశయము = తనకంటెనతిశయములేనట్టిదియు, అబాధము = దుఃఖరహితమైనది, అనఁగన్ = అనఁగా, విలసిల్లు = ఒప్పుచున్న, నిర్వాణము = మోక్షానందమును, అనుభవించున్ = భోగించును, అనఘ = పాపరహితుఁడా, తొల్లియు = మునుపును, నిర్వాణఖనియె కాన = మోక్షాశ్రయుండే కాన, (అనఁగా జీవన్ముక్తుఁడె యనుట).

తా. పాపరహితుండవగు నోయిరాజా! యతండు తొలుత జీవన్ముక్తుఁడే కానఁ దాదృశంబగు నజ్ఞానమనియెడి యాయాసము దీరఁగా జీవుండు సుఖియై సర్వోత్తమంబును దుఃఖరహితము నైనది యను నట్లుగఁ బ్రకాశించు చున్న యానందమనుభవించు నని తాత్పర్యము.

వ. విను జనేశ్వర జలం బస్పృష్ట దహనం బయ్యుఁ దదీయ యోగంబునఁ గలశోదరంబున నునికిం దా నతి శీతలం బయ్యు నుడికి శబ్దోద్రేకాది ధర్మంబులం బొందున ట్లాత్మయుం బ్రకృతి సంబంధంబున నహంమానాది దూషితుండై ప్రాకృతంబు లగు ధర్మంబులం బొందు వీని కత్యంత విలక్షణుండు నక్షయుండు నాత్మ య ట్లగుటనింత యనర్థ మూలం బగు నవిద్యా బీజంబు నీ కెఱుంగించితి నేవంవిధంబు లగు సకల క్లేశంబులకు సంక్షయ కరంబు యోగంబు దక్క మఱియొం డుపాయము లే దనుటయుఁ బ్రీతుం డై ఖాండిక్యుండును మహాత్మా యిన్నిమి వంశంబున విజ్ఞాత యోగశాస్త్రార్థుండ వీవు నాకు నీయోగంబు సమస్తంబు విస్తరింపవలయు ననినఁ గేశిధ్వజుండు గృపాళుం డై మహీపాలా వినుమెందేని సంస్థితుం డై ముని మఱి పునర్భవంబునకు రాక బ్రహ్మసాధర్మ్యంబుఁ బొందునట్టి యోగంబుఁ జెప్పెద సావధానుండ వై వినుమని యిట్లనియె. ౭౧.

టీక. విను = వినుము, జనేశ్వర = రాజా, జలము = నీరు, అస్పృష్ట దహనం బయ్యు = అగ్ని నంటకయుండియు, తదీయ = ఆయగ్ని సంబంధియైన, యోగంబునన్ = సంపర్కముచేత, కలశోదరంబునన్ = ఘటోదరమునందు, ఉన్కిన్ = ఉండుటం జేసి, తాన్ = ఉదకము, అతిశీతలం బయ్యున్ = మిగులఁ జల్లనై యుండియు, ఉడికి = కాఁగి, శబ్దోద్రేకాది ధర్మంబులన్ = కళపెళయను శబ్దము పొంగు మొదలైన గుణములను, పొందునట్లు = ఆశ్రయించినట్లు, ఆత్మయున్ = జీవుఁడును, ప్రకృతిసంబంధంబున = శరీరసంబంధముచేత, అహంమానాదిదూషితుండై = అహంకార మమకారాములచేత మలినుండై, ప్రాకృతంబులగు ధర్మంబులంబొందు = ప్రకృతిజన్యగుణంబుల నాశ్రయించునుగాని, వీనికి = ఈప్రకృతిధర్మములకు, అత్యంత విలక్షణుండును = మిగుల వేఱైనవాఁడును, అక్షయుండును = నాశములేనివాఁడును, ఆత్మ = జీవుఁడు, అట్లగుటన్ = అట్లుగాన, ఇంత యనర్థమూలంబగు, అవిద్యా = అజ్ఞానముయొక్క, బీజంబు = కారణమును, ఎఱుంగించితి = తెలిపితిని. "శ్లో. అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వేస్వమితియామతిః, అవిద్యాతరుసంభూత బీజమేత ద్ద్విధాస్థితమ్." అని విష్ణుపురాణము. ఏవంవిధంబులగు = ఈప్రకారమైన, సకలక్లేశములకు = సమస్తదుఃఖములకు, సంక్షయకరంబు = నాశముఁ జేయునది, యోగంబు దక్క = యోగమువినా, మఱియొండుపాయము లేదనుటయు = మఱియొక సాధనంబు లేదనఁగ, ప్రీతుండై = సంతసించినవాఁడై, ఖాండిక్యుండును, మహాత్మా = మహామతియగు నోయి కేశిధ్వజుఁడా, ఈనిమివంశంబున, విజ్ఞాత = తెలియఁబడిన, యోగశాస్త్రార్థుండవు = యోగశాస్త్రార్థము గలవాఁడవు, నీవు, నాకున్ = నాకును, ఈయోగంబు సమస్తంబు విస్తరింపవలయు ననినన్ = ఈయోగమంతయు విపులము

గఁ జెప్పవలయుననఁగా, కేశిధ్వజుండు, కృపాళుండై = దయగలవాఁడై, మహీపాల = భూనాయకుఁడా, వినుము = ఆకర్ణింపుము, ఎందేని సంస్థితుండై = ఏయోగశాస్త్రమం దైన నున్నవాఁడై, ముని = సాధకుండు, మఱి = పిమ్మట, పునర్భవంబునకురాక = పునర్జన్మమునకురాక, బ్రహ్మసాధర్మ్యంబు = బ్రహ్మత్వమును, పొందున్ = పొందునో, అట్టి యోగంబుఁ జెప్పెద = ఆయోగము వచించెదను, సావధాన చిత్తుఁడవై = నిశ్చలమనస్కుఁడవై, వినుమని = ఆకర్ణింపుమని, ఇట్లనియె.

తా. సుగమము.

ఆ.వె. ప్రాణికోటి కెల్ల • బంధంబు మోక్షంబు,
చేరుటకును మనసు • కారణంబు,
విషయ సంగియైన • విను బంధకారి ని
ర్విషయ మైన ముక్తి • విభవకారి. ౭౨.

టీక. ప్రాణికోటి కెల్లన్ = ఎల్లప్రాణులకు, బంధంబు = సంసార రూపబంధను, మోక్షంబు = తద్విమోచనము, చేరుటకును = ఈరెండుపొందుటకు, మనసు = మనంబు, కారణంబు = హేతువు, విషయసంగియైన = స్రక్చందనవనితాది విషయములయందుఁదగిలెనేని, బంధకారి = బంధము గలుగఁజేయునది, నిర్విషయమైన = విషయములయందు దగలకుండెనేని, ముక్తివిభవకారి = ముక్తివిభవముం జేయునది.

తా. సకల ప్రాణులయొక్క సంసార రూప బంధమునకు మోక్షమునకును మనంబే కారణ మనియు నామనంబు స్రక్చందనాది విషయములయందుఁ బ్రవేశించెనేని బంధంబును విషయముల యెడఁ దగలకుండెనేని యనన్యాతిశయం బగు మోక్షంబునుం గలుగఁ జేయు నని తాత్పర్యము.

సీ. విజ్ఞానమునఁ జేసి విషయాది వలన నె • మ్మనమాహరించి బ్రహ్మముఁ బరేశుఁ,
జింతింపవలయు ని శ్శ్రేయసంబునకట్లు • చింతింప నతఁడు త చ్చింతకునకు,
నాత్మభావం బిచ్చు నాకర్షకము వికా • ర్యశ్మసారముఁ దార్చునట్లు యోగ,
మన యమాదికవిషయం బైన యాత్మ ప్ర • యత్నంబున కధీనమైన సాక్షా,
త్కపు మనో గతి యెయ్యది గలదు దాని • బ్రహ్మసంబంధినిఁగఁ జేయుప్రౌఢిసూ వె,
యిట్టి వైశిష్ట్యధర్మ మెందేనిగలుగు • నట్టియోగంబు గలిగిన యతఁడు యోగి.

టీక. విజ్ఞానమునఁ జేసి = విశేషజ్ఞానముచేతను, విషయాదివలన = స్రక్చందనాది విషయములు మొదలగు వానివలన, నెమ్మనము = మనస్సును, ఆహరించి = మరలించి, పరేశున్ = పరమేశ్వరుఁడైన, బ్రహ్మమున్ = పరబ్రహ్మను, నిశ్శ్రేయసంబునకు = మోక్షమునకు, చింతింపవలయు = ధ్యానము సేయవలయు, అట్లుచింతింపన్ = అలాగు ధ్యానముసేయఁగా, అతఁడు = ఆబ్రహ్మము, తచ్చింతకునకు = ఆధ్యానము సేయు

వానికి, ఆకర్షకము = ఆకర్షకమైనట్టి సూదంటురాయి, వికారి = రూపాంతరముగల, అశ్మసారము = లోహమును, తార్చినట్లు = ఆకర్షించునట్లు, ఆత్మభావంబు = తనస్వరూపమును, ఇచ్చున్ = ఒసఁగును, యోగమున = యోగమనఁగా, యమాదికంబైన = యమ నియమాది విషయకమయిన, ఆత్మ = జీవునియొక్క, ప్రయత్న = వ్యవసాయమునకు, అధీనయైన = తగునైన, సాత్త్వికపు = సత్త్వగుణప్రధానమైన, మనోగతి = మనోవ్యాపారము, ఎయ్యదిగలదు = ఏదికలదో, దానిన్ = ఆ మనోవ్యాపారమును, బ్రహ్మసంబంధిగాన్ = బ్రహ్మమునుబొందినదానిఁగా, చేయు = చేయునట్టి, ప్రౌఢిమసుమీ = ప్రౌఢిమసుమీ, ఇట్టివైశిష్ట్యధర్మము = విశేషభావముగల ధర్మము, ఎందేనిగలదు = ఎక్కడఁగలదో, అట్టియోగంబు గలిగినయతఁడె యోగి = అట్టియోగము గలవాఁడె యోగి.

తా. విశేషజ్ఞానముచేత విషయాదులను హరించి బ్రహ్మను సంధానముఁ జేయువాని కావరబ్రహ్మము సూదంటురాయి వికారముగల యినుమును దనయందు గ్రహించినట్లుండలి నాత్మస్వరూపము నిచ్చుననియు యోగమనఁగ యమనియమాది విషయకంబయిన తనప్రయత్నమునకధీనమైన సత్త్వగుణప్రధానమగు మనోవ్యాపారమును బ్రహ్మసంబంధిగాఁ జేయునట్టి ప్రౌఢిమసుమీయనియు నిట్టి వైశిష్ట్యధర్మ మెందుఁగలదో యదే యోగ మా యోగము గలవాఁడె యోగియనియును తాత్పర్యము.

వ. మఱియు బ్రహ్మచర్యాదులగు యమంబులేనును స్వాధ్యాయాదులగు నియమంబులేనును నిష్కాముండై యోగి యగువాఁడు మనోనైర్మల్య సంపాదనకు నాచరింపవలయు నివి కామ్యంబులైన విశిష్టఫలదంబులు నిష్కాములకు ముక్తిదంబు లగు నట్టి యమనియమంబులు వదలక భద్రాసనాదులందు నొకటి నవలంబించి ప్రాణాభిధానం బగు పవనంబు నభ్యాసంబున వశంబు సేయవలయు నదియె ప్రాణాయామ మనంబడు నట్టి ప్రాణాయామంబు సబీజాబీజ సంజ్ఞలం బరగునది యె ప్రాణాపానంబుల మిథోనురోధంబుల నుభయ నిరోధనంబున రేచ కాది త్రైవిధ్యంబునుం బొందు మొదలి నాఁ జెప్పిన సబీజాబీజ సంజ్ఞలందు నంతస్స్థూల రూపావలంబియగు నదియు సబీజం బితరంబ బీజంబు మఱి శబ్దాది విషయంబులం బ్రవణంబు లగు నింద్రియంబులం ద్రిప్పి మానసంబున కధీనంబులు సేయుట ప్రత్యాహారం బట్టి ప్రత్యాహారంబు ముముక్షునకవశ్యకర్తవ్యంబు దీనివలననతిచంచలంబులగు నింద్రియంబులకు నాత్మవశ్యత గలుగు నవి గన వశ్యంబులు గాకుండిన నాయోగి యోగసాధకుండు గానేరండు ప్రాణాయామంబునఁ బవనంబులు ప్రత్యాహారంబున నింద్రియంబులు వశంబులైన పిమ్మటఁ జిత్తంబు శుభాశ్రయంబునం దిడునది యనుటయు ఖాండిక్యుఁడిట్లనియె. ౭౪.



టీక. మఱి = మఱియును, బ్రహ్మచర్యాదులగుయమంబులేనను = బ్రహ్మచర్యము మొదలైనయమంబులైనను, స్వాధ్యాయాదులగు నియమంబులేనును = వేదపారాయణము మొదలైన నియమంబులైనను, యోగియగువాఁడు, నిష్కాముఁడై = కోరికలేనివాఁడై, మనోనైర్మల్యసంపాదనకు = మనశ్శుద్ధిని సంపాదించుటకొఱకు, ఆచరింపవలయున్ = అనుష్ఠింపవలయు, ఇవి = ఈయమనియమములు, కామ్యంబులైన = కోరికచేతఁ జేయఁబడినయెడ, విశిష్టఫలదంబులు = సకల ఫలప్రదంబులు, నిష్కాములకు = కోరికలేనివారలకు, ముక్తిదంబులగున్ = మోక్షమిచ్చునవియగును, అట్టియమనియమంబులు, వదలక = విడువక, భద్రాసనాదులయందు = భద్రాదులగు నాసనవిశేషములయందు, ఒకటినవలంబించి = ఒకటిని నాశ్రయించి, ప్రాణాభిధానంబగు = ప్రాణమను పేరుగల, పవనంబున్ = వాయువును, అభ్యాసంబున వశంబు సేయవలయున్ = వాడుకచేత వశపరచుకొనవలయు, అదియె ప్రాణాయామమనంబడున్ = అట్టి ప్రాణాయామంబు, సబీజాబీజసంజ్ఞలం బరగు = సబీజప్రాణాయామ మబీజప్రాణాయామంబని నామద్వయముచేత నొప్పును, అదియు = ఆ ప్రాణాయామమె, ప్రాణాపానంబుల = ప్రాణాపానంబులను రెండు వాయువులయొక్క, మిథః = పరస్పరము, అనురోధంబులన్ = అనుసరించుటచేతను, ఉభయనిరోధనంబున = రెంటిని నిలుపుటచేతను, రేచకాది త్రైవిధ్యంబునన్ = రేచక పూరక కుంభకము లనియెడి త్రివిధత్వమును, పొందున్ = వహించును, మొదలనాఁ జెప్పిన = తొలుతనేఁ జెప్పిన, సబీజాబీజసంజ్ఞలందు = ఈరెండు నామములయందు, అంతః = లోపలను, స్థూలరూపావలంబియగునదియ = స్థూలస్వరూపము నాశ్రయించునదియ, సబీజంబు = సబీజప్రాణాయామంబు, ఇతరంబు = సూక్ష్మస్వరూపావలంబి యగునదియే, అబీజంబు = అబీజప్రాణాయామంబు, మఱి శబ్దాదివిషయంబులన్ = శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధంబులను విషయములందు, ప్రవణంబులగు = వ్యవహర్తలైనట్టి, ఇంద్రియంబులన్ = శ్రోత్ర, త్వక్, చక్షుః, జిహ్వా ఘ్రాణంబులనుపంచేంద్రియములను, త్రిప్పి = మరలించి, మానసంబునకధీనంబులు సేయుట = మనంబునకు వశము సేయుట, ప్రత్యాహారంబు = ఇట్టిప్రత్యాహారంబు, ముముక్షునకు = మోక్షేచ్ఛగలవానికి, అవశ్యకర్తవ్యంబు = తప్పక చేయఁదగినది, దీనివలన = ఈప్రత్యాహారయోగమువలన, అతిచంచలంబులగు = మిగులఁజపలంబులైన, ఇంద్రియంబులకున్ = పంచేంద్రియంబులకు, ఆత్మవశ్యతగలుగున్ = ఆత్మవశంబౌటకలుగును, ఇవి = ఈప్రాణేంద్రియంబులు, కనన్ = చూడఁగా, వశ్యంబులుగాకుండినన్ = వశవర్తులుగాకుండెనేని, ఆయోగి = ఆయోగపురుషుండు, యోగసాధకుండుగానేరండు = యోగము సాధించువాఁడుగాఁడు, ప్రాణాయామంబునన్ = ప్రాణాయామముచేతను, పవనంబులు = వాయువులు, ప్రత్యాహారంబునన్ =

ప్రత్యాహారముచేత, ఇంద్రియంబులు = శ్రోత్రాదులు, వశంబులైన = ఆధీనములైన, పిమ్మట౯ = పిదప, చిత్తంబు = మనస్సును, శుభాశ్రయంబునందు = శుభాధారమగు పరబ్రహ్మమునందు, ఇడునద్ది = పొందింపవలయును, అనుటయు = అట్లనఁగా, ఖాండిక్యుండు, ఇట్లనియె = ముందు చెప్పుచున్నాడు.

తా. బ్రహ్మచర్యము మొదలగు యమములైదును, స్వాధ్యాయము మొదలగు నియమములైదును జిత్తశుద్ధి కొఱకనుష్ఠింపవలయును. ఇవి కోరికచేతఁ జేసిన పక్షమున విశేషఫలములనిచ్చును. కోరక చేసినయెడ మోక్షమునిచ్చును. భద్ర ముక్త పద్మ సిద్ధ వీర ముక్త పద్మ మను నివి మొదలగు నాసనములలో నొకటి నవలంబించి వాయువును రేచక పూరక కుంభకాభ్యాసముచేత వశపఱచుకోవలయును. ఇట్లు ప్రాణవాయువును వశపఱచుకొనుటయే ప్రాణాయామ మనంబడును. అది సబీజం బబీజం బని ద్వివిధంబు. శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధము లను పంచవిషయములకుఁ బోవు శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణమ్ములను పంచేంద్రియంబుల మరలుచుకొనుట ప్రత్యాహారంబు. ఇది ముముక్షున కవశ్యము చేయఁదగినది. ఇట్లొనరింప నింద్రియములు మనస్సున కధీనములగును. పిమ్మట శుద్ధంబగు చిత్తమును పరబ్రహ్మయందుఁ జేర్పవలయు ననుట.

కం. మనమున కెద్ది శుభాశ్రయ, మనఘ యెఱింగింపు మఱి స ♦ మస్తాధారం,
బనఁ జన యద్వస్తువు య, న్మనన మశేషోరుదుఃఖ ♦ మండలిఁ జెఱుచు౯. ౨౪.

టీక. మనమునకు = మనస్సునకు, ఎద్ది = ఏవస్తువు, శుభాశ్రయము = శుభమైనస్థానము, మఱి = మఱియును, సమస్తాధారంబు = సకలమును ధరించునది, అన౯ = అనునటుల, యద్వస్తువు = ఏవస్తువు, చను౯ = ఒప్పును, యన్మననము = ఏదేవునిమననము, అశేష = సకలమైనట్టియు, ఉరు = విస్తారమయిన, దుఃఖమండలి౯ = శోకసమూహములను, చెఱుచు౯ = నష్టముఁ జేయునో, అనఘ = పరిశుద్ధుఁడా, ఎఱింగింపుము = తెలుపుము.

తా. మానసంబున కేది శుభమైన స్థానము సకలాధారంబగు వస్తువేది యేదేవుని మననము సకల దుఃఖ సమూహంబులం బోగొట్టునో పరిశుద్ధుండవగు నోయి కేశిధ్వజుఁడా! యెఱింగింపుమని పలికె నని తాత్పర్యము.

తే.గీ. అనినఁ గేశిధ్వజుఁడు వాని ♦ కనియె బ్రహ్మ,
మాశ్రయంబు మనంబున ♦ కద్దియు పరము,
నపరమునునంగఁ బొలుచు నం ♦ దపరమనఁగ,
మూర్తమును పరంబనంగ న ♦ మూర్తమనఘ. ౨౫.



టీక. అనిన౯ = ఇట్లనఁగా, కేశిధ్వజుఁడు = జనకుండు, వానికనియె౯ = ఆఖాండిక్యునకుఁ జెప్పెను, అనఘ = పరిశుద్ధుండవగు నోయి రాజా, మనంబునకు = చిత్తంబునకు, బ్రహ్మము = పరబ్రహ్మము, ఆశ్రయంబు = స్థానము, అదియు = ఆపరబ్రహ్మమె, పరము౯ = పరమనియు, అపరము౯ = అపరమనియు, అనంగ౯ = అనునటుల, పొలుచు౯ = ఒప్పును, అందు = ఆరెంటియందు, అపరమనఁగ, మూర్తము = రూపవత్తు, పరంబనంగ౯ = పరమనఁగా, అమూర్తము = రూపవత్తుగా నుండనది.

తా. అట్లనఁగాఁ గేశిధ్వజుండు పరబ్రహ్మమే చిత్తమునకు నాశ్రయంబనియు నా పరబ్రహ్మము పరాపరభేదంబులఁ జెందియుండు ననియు నపరమనఁగా రూపవత్పదార్థము పరమనఁగ రూపవత్తనియును, ఖాండిక్యునకుఁ దెలిపెనని భావము.

మ. మును నాచెప్పిన రెంటిలోఁ బర మన ♦ న్ముక్తాత్మ దూరంబు పా,
సనఁ గావింపనమూర్త మింక పరసం ♦ జ్ఞం బబ్జగర్భాది బ
ద్ధనికాయం బది మూర్తమైనను బరి ♦ త్యాజ్యంబు శశ్వత్త్రిభా,
వనలం గూడుట నారురుక్షునకు సే ♦ వ్యం బీద్వయంబున్దుద౯. ౨౬.

టీక. మును = ముందు, నాచెప్పిన = నేఁ జెప్పినట్టి, రెంటిలో౯ = ద్వయములో, పరమన౯ = పరమనఁగా, ముక్తాత్మ = విడువఁబడిన బ్రహ్మము, అమూర్తము = ఆకారములేనిది, గనుక, ఉపాసనఁగావింప౯ = ధ్యానముచేయుటకు, దూరంబు = శక్యముగాదు, ఇంక = ఇంకను, అపరసంజ్ఞంబు = అపరమనుపేరుగలది, అబ్జగర్భాది = బ్రహ్మ మొదలగు, బద్ధనికాయంబు = బద్ధజీవుల సంఘరూపము, అది = ఆయపరము, మూర్తమైనను = రూపవత్తైనను, శశ్వత్ = మాటిమాటికిని, త్రిభావనల౯ = భావనాత్రయముతోడను, కూడుట౯ = కూడియుండుటచేత, పరిత్యాజ్యంబు = సేవింపఁదగినదికాదు, ఆరురుక్షునకు = సాధకునికి, తుద౯ = కడపట, ఈద్వయంబు౯ = ఈపరాపరములు రెండును, అసేవ్యంబు = విడువఁదగినది.

తా. పూర్వము నాచేతఁ జెప్పఁబడిన పరాపరములోఁ బరము నిరాకారముగాన ముముక్షువులగు జీవుల కుపాసనా శక్యమనియు నపరమను సంజ్ఞగల చతుర్ముఖాది బద్ధజీవ సంఘరూపము సాకారమైనను భావనాత్రయమిశ్రమగుటం జేసి పరిత్యాజ్యమనియు నారురుక్షునకు శరీరత్యాగకాలమందు నీరెండువిధంబులు నుపాసనకుఁ దగినవి కావనియును తాత్పర్యము.

వ. ఆభావనాత్రయం బెద్ది యనినఁ జెప్పెద బ్రహ్మభావనయుం గర్మభావనయు
బ్రహ్మకర్మోభయభావనయు నందు బ్రహ్మభావనాయుతులు సనందనాదులు, దేవాది
స్థావరాంతములగు ప్రాణులందఱు కర్మభావనాభావకులు, హిరణ్యగర్భాదులుభయ

భావనాపరు లీమూఁడు తెఱంగులవారు భావనాత్రయాన్వితులు గావున ధాత్రీశ యీత్రివిధాత్మక రూపంబ సేవ్యంబు సనందనాదులును బ్రాగ్బ్రహ్మకల్పంబుల సంచరించుట భావనాబద్ధులై యిబ్భావనాత్మకంబగు విశ్వంబు సంస్థితికి నవధి దేవ మనుష్యాది విశేషజ్ఞాన కర్మంబులు క్షీణించుటయ యట్టి విశ్వంబై తోఁచు హిరణ్యగర్భాదులకంటె నన్యంబు పరాఖ్యం బిది ముక్తరూపం బమూర్తంబై యుండునని మొదల సూచించితిం గదా తదాకారంబుఁ దేటపఱిచెద వినుము. పూర్వోక్త దేవాది భేదరహితంబై తద్భేదరాహిత్యంబున నిట్టిదట్టిదని వచించుటకు గోచరంబుగాక యపక్షయాది రహితంబును సచ్ఛబ్దవాచ్యంబును నాత్మసంవేద్యంబును జ్ఞానైక నిరూపణీయం బగుచు జ్ఞానశబ్ద వాచ్యంబునుం దానయై బ్రహ్మాత్మకం బగుట బ్రహ్మసంజ్ఞయుం గాంచి యొప్పును. మఱి భావనాత్రయాత్మక విశ్వ వైలక్షణ్యంబె లక్షణంబుగాఁగల యీరూపం బభ్యస్యమాన యోగుండగు యోగికిం జింతింప నశక్యంబు. మఱి యపరంబని చెప్పంబడిన హిరణ్యగర్భుండు వాసవుండును ప్రజాపతులు మరుత్తులు వసువులు రుద్రులు ఆదిత్యులు తారకంబులు గ్రహంబులు గంధర్వ యక్ష రక్షో దైత్యాది సమస్త దేవయోనులు మనుష్యులు పశువులు అద్రులు సముద్రంబులు ద్రుమంబులు వెండియు నేకపాద ద్విపాద బహుపాదాపాదంబులగు నితర భూతంబులుం దదుత్పత్తి హేతువులునుగా విలసిల్లునట్టి ప్రధానాది విశేషాంత చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచ భావంబగు స్థూలరూపం బుపక్రాంతయోగునకుఁ జింతింప శక్యంబు. శక్యమేనియుఁ దద్భావనాత్రయాత్మకం బగుట నశుభాశ్రయంబు గావున ముక్తిసాధనంబుగాదు ఈ చెప్పఁబడిన సకల ప్రపంచంబును విష్ణుశక్తి సమన్వితంబై యతనికి శరీరంబునై యుండునట్టి విష్ణుశక్తులు మొదల నేఁ జెప్పిన పరాపరాఖ్యలను దదతిరిక్తయగు కర్మాఖ్యయును ద్రివిధలై యుండు నందుఁ గర్మాఖ్యాశక్తిచేత వేష్టితయై యపరాఖ్య యగు క్షేత్రజ్ఞశక్తి జన్మ జరామరణాద్యనేక సంసార తాపంబు లనుభవించుచుఁ దత్తత్కర్మానుగుణ శరీరంబులెత్తి విజ్ఞాన తారతమ్యంబుల నొందుఁ దత్ప్రకారం బాకర్ణింపుము. ౬౭.

టీక. ఆభావనాత్రయం బెద్దియనిన = అభావనాత్రయం బేదియనిన, చెప్పెదన్ = వచించెదను, బ్రహ్మభావనయు కర్మభావనయు బ్రహ్మకర్మోభయ భావనయు నని మూఁడు ప్రకారములు, అందు = ఆమూటియందు, సనందనాదులు = సనందనుఁడు మొదలగు మహాయోగులెల్లను, బ్రహ్మభావనాయుతులు, దేవాదిస్థావరావరులగు = దేవతలు మొదలు పర్వతపాషాణములు తుదగాఁగల, ప్రాణులందఱు = జీవులందఱును, కర్మభావనాభావకులు = కర్మభావనాయుతులు, హిరణ్యగర్భాదులు,



ఉభయభావనాపరులు = కర్మబ్రహ్మోభయభావనాపరులు, ఈమూఁడు తెఱంగులవారు = మూఁడువిధంబులవారును, భావనాత్రయాన్వితులు = త్రిభావనలతోఁ గూడి యున్నవారు, కావునన్ = అట్లగుటవలన, ధాత్రీశ = వసుమతీనాథా, ఈత్రివిధాత్మకరూపంబ సేవ్యంబు = మూఁడువిధంబులగు రూపంబులు, సేవింపఁదగినవి కావు, సనందనాదులు = సనందనుఁడు మొదలగువారును, ప్రాగ్బ్రహ్మకల్పంబులన్ = మునుపటి బ్రహ్మకల్పములయందు, సంచరించుటన్ = జన్మము లెత్తుటచేతను, భావనాబద్ధులు = బ్రహ్మభావనచేత బద్ధులైనవారు, ఈ భావనాత్మకం బగు = భావనాస్వరూపంబైన, విశ్వంబు = జగత్తుయొక్క, స్థితికిన్ = ఉనికికి, అవధి = మర్యాద, దేవమనుష్యాది = దేవమనుష్యులు మొదలగు, విశేష = నానావిధప్రపంచముయొక్క, జ్ఞానకర్మంబులు, క్షీణించుట = నష్టమగుట, ఇట్టి = ఈదృశంబైనట్టి, విశ్వంబై = జగత్తై, తోఁచు = కనుపించునట్టి, హిరణ్యగర్భాదులకంటె = చతుర్ముఖాదులకంటెను, అన్యంబు = ఇతరమైనది, పరాఖ్యంబు = పరమనుపేరుగలది, అది, ముక్తరూపంబు = రూపములేనిది, అమూర్తంబైయుండునని, మొదల = తొలుతనె, సూచించితిఁగదా = జ్ఞాపకము సేసితిఁగదా, తదాకారంబు దేటపఱిచెద వినుము = తత్స్వరూపంబుఁ దెలిపెద నాకర్ణింపుము, పూర్వోక్త = మున్ను చెప్పఁబడిన, దేవాది భేదరహితంబై = దేవాది భేదంబులు లేనిదై, తద్భేద రాహిత్యమునన్ = ఆభేదము లేకపోవుటచేత, ఇట్టిదట్టిదని వచించుటకు = ఈదృశంబు తాదృశంబని పల్కుటకు, గోచరంబుగాక = విషయముగాక, అపక్షయాది రహితంబును, అపక్షయ = నాశము, ఆది = మొదలగు వికారములచే, రహితంబు = విడువఁబడినది, సచ్ఛబ్దవాచ్యంబు, సత్ = సత్తను, శబ్ద = శబ్దముచే, వాచ్యంబు = చెప్పఁదగినది, ఆత్మసంవేద్యంబును, ఆత్మ = జీవునిచేత, సంవేద్యంబు = తెలియఁదగినదియు, జ్ఞానైకనిరూపణీయంబును = జ్ఞానముచేతనే నిరూపింపఁదగినదియును, అగుచున్, జ్ఞానశబ్దవాచ్యంబును = జ్ఞానమను శబ్దముచేఁ జెప్పఁదగినదియును, తానయై, బ్రహ్మాత్మకంబగుటన్ = బ్రహ్మస్వరూపమగుటచేతను. బ్రహ్మసంజ్ఞయున్ = బ్రహ్మమను పట్టినామమును, గాంచి = పొంది, ఒప్పున్ = ఒప్పును, మఱి, భావనాత్రయాత్మక = త్రిభావనస్వరూపమైన విశ్వ = జగత్తుకంటె, వైలక్షణ్యంబె = వేఱగుటె, లక్షణంబు గాఁగల = చిహ్నముగాఁగల, ఈరూపంబు = ఇట్టిరూపము, అభ్యస్యమానయోగుండగు = అభ్యసింపఁబడు యోగముగల, యోగికి = యోగవంతునికి, చింతింప నశక్యంబు = అనుసంధానము చేయ శక్యముగాదు, మఱియపరంబని చెప్పంబడిన, హిరణ్యగర్భుండు = చతుర్ముఖుండు, వాసవుండు = ఇంద్రుఁడును, మొదలుగాఁ ద్రుమాంతము = ఏకపాదాదీతరభూతంబులును, తదుత్పత్తి హేతువులుగా = ఆభూతాది

భిన్నములకుఁ గారణంబులుగా, విలసిల్లునట్టి = ఒప్పుచున్నట్టి, ప్రధానాది విశేషాంత = ప్రధానము మొదలువ్యక్తివిశేషములు తుదగాఁగల, చేతనాచేతనాత్మక = జ్ఞానాజ్ఞానజీవరూపంబైన, ప్రపంచభావంబగు = ప్రపంచభావము గలయట్టి స్థూలరూపంబు, ఉపక్రాంతయోగునకు = యోగమునకు వక్రమించినయోగికి, చింతింప శక్యంబు = ధ్యానసాధ్యంబు, శక్యమేనియు = ధ్యానసాధ్యంబైనను, తత్ = ఆ, భావనాత్రయాత్మకంబగుటన్ = భావనాత్రయ స్వరూపమగుటచేత, అశుభాశ్రయంబు = శుభాశ్రయముగాదు, కావునన్ = కాన, ముక్తిసాధనంబుగాదు, మోక్షసాధనంబుగాదు; ఈచెప్పఁబడిన సకలప్రపంచంబును, విష్ణుసమన్వితంబై, అతనికిన్ = ఆదేవునికి, శరీరంబునైయుండు, అట్టి విష్ణుశక్తులు = విష్ణుసామర్థ్యములు, మొదలనేఁ జెప్పిన = తొలుతనాచేఁ జెప్పఁబడిన, పరాపరాఖ్యలను = పర అపర అను నామములచేతను, తదతిరిక్తయగు = వానికివేఱైన, కర్మాఖ్యను = కర్మశక్తిఅనునట్లుగను, త్రివిధలైయుండును, అందు = వానియందు, కర్మాఖ్యాశక్తిచేతవేష్టితయై = కర్మమను పేరుగల శక్తిచేతఁ జుట్టఁబడినదై, అపరాఖ్యయగు = అపరమను పేరుగల, క్షేత్రజ్ఞశక్తి = పురుషశక్తి, జన్మజరామరణాది = జననము ముదిమి చచ్చుట మొదలగు, అనేక సంసారతాపంబులన్ = బహువిధములగు సంసారమువలనివేదనలను, అనుభవించున్, తత్కర్మ = ఆయాకర్మలకు, అనుగుణ = సరియైనట్టి, శరీరంబులు = దేహములు, ఎత్తి = పొంది, విజ్ఞానతారతమ్యంబుల = విశేష జ్ఞానంబులయొక్క వాసులను, పొందున్ = చెందును, తత్ప్రకారంబు = తత్క్రమంబు, ఆకర్ణింపుము = వినుము.

తా. సుగమము.

సీ. ఉండునప్రాణులం ◆ దొక్కించుకాశక్తి, స్థావరశ్రేణిఁ ద ◆ జ్జాతికంటె,
నెట్టిరోఁకటిబండ ◆ జెట్టిపుట్టిండిము, న్నగు సరీసృపములం ◆ దంతకంటె,
ఖగముల మఱివాని ◆ కంటె మృగావలి, యందు నూహింపంగ ◆ నంతకంటె,
దంతి గోముఖ పశు ◆ తతి నంతకంటెమా, ర్త్యకదంబకములయం ◆ దంతకంటె,
యక్ష గంధర్వ నాగాళి ◆ నంతకంటె, నంతకంటె నిలింపులం ◆ దంతకంటె,
హరిహయునియం దదక్షునం ◆ దంతకంటె, నాద్యుఁడుహిరణ్యగర్భునం ◆ దంతకంటె.

టీక. ఆశక్తి = ఆక్షేత్రశక్తి, అప్రాణులందు = ప్రాణరహితవస్తుజాలమందు, ఒక్కించుక = కొంచెము, ఉండున్ = ఉండును, తజ్జాతికంటె = ప్రాణరహిత వస్తుజాతికంటెను, స్థావరశ్రేణికిన్ = స్థావరపఙ్క్తులగు పర్వతవృక్షాదులయందు, ద్విగుణంబుగనుండును, (ఈపద్యమునం దుదాహరింపఁబడిన స్థావరశ్రేణిశబ్దము మొదలు హిరణ్యగర్భశబ్దమువరకు యథాక్రమంబుగఁ దత్తచ్ఛబ్ద వాచ్యంబులగు భూతముల



యందు నొకదానికంటె నొకదానియం దావిష్ణుశక్తి ద్విగుణంబు హెచ్చుగా నుండు నని యూహింపవలయు), తజ్జాతికంటెన్ = ఆస్థావరజాతికంటెను, ఎట్టిలురోఁకటిబండలు, జెట్టిపోతులు, పుట్టిండి = మన్నుదినునట్టిమణుదురు, గున్న = పూడు బాములు, మున్నగు = మొదలయిన, సరీసృపములందు = సర్పములందును, అంతకంటె, ఖగమునన్ = పక్షులందు, వానికంటె, మృగావలిన్ = మృగసమూహమందు, ఊహింపన్ = గ్రహింపఁగా, అంతకంటె, దంతి = ఏనుఁగు, గో = ఆవు, ముఖ = మొదలగు, పశుతతిన్ = పశుసంఘమందును, అంతకంటె, మార్త్య = మనుష్యసంబంధియైన, కదంబకములయందు = గుంపులయందును, అంతకంటె, యక్షగంధర్వనాగాళిన్ = యక్షాదులయందును, అంతకంటె, నిలింపులందు = దేవతలయందు, అంతకంటెన్, హరిహయునియందు = దేవేంద్రునియందు, అంతకంటెన్, దక్షునియందును, అంతకంటెన్, ఆద్యుండు = మొదలివాఁడైన, హిరణ్యగర్భునందున్ = చతుర్ముఖునియందు, క్షేత్రజ్ఞశక్తి యుండును.

తా. సుగమము.

ఆ.వె. ఇట్టి రూపకోటు ◆ లెల్ల నవ్విష్ణుని,
తను చయంబు సుమ్ము ◆ ధరణినాథ,
యతఁ డచింత్యశక్తి ◆ నఖిల భూతముల నా,
కసము వోలె నిండి ◆ యెసఁగుఁ గాన. ౯౦.

టీక. ధరణినాథ = రాజా, ఇట్టిరూపకోటులెల్ల = ఏతాదృశరూప సహస్రంబులన్నియును, అవ్విష్ణుని = ఆదేవునియొక్క, తనుచయంబుసుమ్ము = దేహసమూహముసుమీ, అతఁడు = ఆదేవుఁడు, అచింత్యశక్తిన్ = చింతింప నశక్యంబైన సామర్థ్యముచేత, అఖిలభూతములన్ = సకలభూతములయందు, ఆకసమువోలె = ఆకాశముంబలె, నిండి = సంపూర్ణుఁడై, ఎసంగుఁగాన = ఒప్పునుగాన.

తా. ఆవిష్ణుం డప్రమేయం బగు నిజ సామర్థ్యముచేత నిఖిల భూతములయం దాకాశము మాడ్కి నిండి ప్రకాశించుచుండును గాన నుక్తంబు లగు నేతాదృశ రూప సహస్రంబు లాదేవుని శరీర పుంజంబులు సుమీ ఓ ధరణినాథా! యని కేశిధ్వజుండు పలికెనని తాత్పర్యము.

సీ. మున్నెన్నినపరాఖ్య ◆ మునకుఁ ద్వితీయమై, విష్ణుసంజ్ఞఁగను ను ◆ ర్వీతలేశ,
యోగిహృద్ధ్యేయమై యొప్పనమూర్తరూ, పంబాఁడు సత్సంజ్ఞఁ ◆ బ్రాజ్ఞకోటి,
దానివచించునే ◆ తద్రూపమే సమస్త, శక్తులకెల్ల నా ◆ శ్రయతనొంది,
ప్రాగుక్త విశ్వరూ ◆ పవిలక్షణతఁ గాంచి, కల్యాణ గుణభూతి ◆ గరిమఁ దనరి,

యని మహత్త్వంబుచే వెల్గు • నట్టిశక్తి, నలరు బ్రహ్మంబు దేవ తి • ర్యఙ్మనుష్య,
నామ చేష్టావదవ తర • ణములనాత్మ, లీల జగదుపకృతికిఁ గ • ల్పించుచుండు.

టీక. ఉర్వీతలేశ = రాజా, మున్నెన్ని నపరాఖ్యమునకు = మునుపు చెప్పిన పరమనియెడు పేరుగల బ్రహ్మమునకు, ద్వితీయమై = రెండవదియై, యోగిహృద్ధ్యేయమై = యోగిచిత్తములచేతధ్యానము సేయఁదగినదియై, ఒప్పన్ = ఒప్పుచున్న, అమూర్తరూపంబు = మూర్తభిన్నరూపంబు, ఒండు = ఒకటి, విష్ణుసంజ్ఞన్ = విష్ణువను పేరును, కనున్ = పొందును, ప్రాజ్ఞకోటి = పండితసమూహము. (సీ, ధీరోమనీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞస్సంఖ్యావాన్పండితః కవి యని యమరము) దానిన్ = ఆరూపమును, సత్సంజ్ఞన్ = సత్తనునామముచేత, వచించున్ = పలుకును, ఏతద్రూపమె = ఈరూపమె, సమస్తశక్తులకెల్లన్ = నానావిధ సామర్థ్యములకు, (ఇదిచింత్యము) ఆశ్రయతన్ = స్థానముగుటను, ఒంది = పొంది, ప్రాగుక్త = ముందు, చెప్పఁబడిన, విశ్వరూప = జగద్రూపముకంటె, విలక్షణతన్ = వైలక్షణ్యమును, కాంచి = కని, కల్యాణగుణభూతి = కల్యాణగుణ సంపత్తియొక్క, గరిమన్ = గురుత్వము చేతను, తనరి = ఒప్పి, అతిమహత్త్వంబుచే = అత్యంత మాహాత్మ్యముచేత, వెల్గున్ = ప్రకాశించును, అట్టి, శక్తిన్ = సామర్థ్యముచేత, అలరు = ఒప్పునట్టి, బ్రహ్మంబ = పరబ్రహ్మమె, దేవ = దేవతలయందు, తిర్యగ్ = మత్స్యాది తిర్యగ్జాతులయందు, మనుష్య = మనుష్యులందు, నామచేష్టావత్ = నృసింహ వామన మత్స్య కూర్మ వరాహ రామ కృష్ణాదినామములు చేష్టలుగల, అవతరణములన్ = అవతారములను, ఆత్మ = తనయొక్క, లీలన్ = విలాసముచేతను, జగదుపకృతికిన్ = లోకోపకారమునకు, కల్పించుచుండు = చేయుచుండును.

తా. ఓయి భూనాయకుఁడా! మున్ను నేఁ జెప్పిన పరమనియెడు బ్రహ్మమునకు రెండవదియై యోగులచేతఁ దెలియఁదగినదియైన మూర్తభిన్నరూపం బొక్కటివిష్ణువను నామమును బొందియున్నదనియుఁ బండితులట్టి రూపంబును సత్తను సంజ్ఞచేత వచించుచున్నారనియు నీరూపంబె నానావిధ సామర్థ్యముల కాశ్రయతనుబొంది పూర్వము చెప్పఁబడిన జగద్రూపముకంటెను వైలక్షణ్యమునుం గాంచి కల్యాణగుణ సంపద్గురుత్వముచేత నొప్పి యత్యంత మాహాత్మ్యముంగలిగి ప్రకాశించుచున్న సామర్థ్యముచేత నొప్పుననియు నట్టి పరబ్రహ్మమే నిజ విలాసముచేత దేవ తిర్యఙ్మనుష్యులయొక్క, నామములు వ్యాపారములుం గల రామకృష్ణాద్యవతారములను లోకోపకారమునకై కల్పించుచుండు నని తాత్పర్యము.

ఆ, వె. కర్మ భుక్తికొఱకుఁ • గాదిట్టి తల్లీల,
యతఁడు సకల జాతు • లందుఁ బుట్టు,



బుట్టినట్టి యతని • భూరిచేష్టితము ల,
వ్యాహతములు • రావణాదివలన. ౮౨.

టీక. ఇట్టి, తత్ = ఆదేవునియొక్క, లీల = విలాసక్రియ, కర్మభుక్తి, కొఱకుఁగాదు = కర్మానుభవము కొఱకుఁగాదు, అతఁడు = ఆవిష్ణుదేవుఁడు, సకలజాతులందున్ = దేవమనుష్య తిర్యగాది సమస్తజాతులయందును, పుట్టున్ = జన్మమునొందును, పుట్టినట్టి = జనియించిన, అతని = ఆదేవునియొక్క, భూరిచేష్టితములు = అధికములైన వ్యాపారములు, రావణాదివలన = రావణుండు మొదలగు దుష్టులవలన, అవ్యాహతములు = భగ్నములు గావింప నశక్యంబులు.

తా. ఆవిష్ణుదేవునియొక్క విలాసక్రియ స్వకీయకర్మానుభవము కొఱకుఁ గాదనియు అతఁడు తిర్యగాది నిఖిల జాతులయందుఁ బుట్టినను నతని వ్యాపార విస్తారంబులు దుష్టులగు రావణాదుల వలన భగ్నములుగావింప నసాధ్యంబులనియునుతా.

వ. అట్టి పరమేశ్వరునకు బద్ధముక్తాది రూపంబు లనేకంబులు గలిగిన ముముక్షునకు జ్ఞాన సిద్ధికిఁ బరవ్యూహ విభవాది రూపంబులే చింతనీయంబులు ప్రజ్వలిత శిఖుండగు పవన సఖుండు నీరస నికుంజంబు నెట్లుదహించునట్లు చిత్తస్థుండగు విష్ణుండు యోగిజనంబుల సకల కిల్బిషంబులు నిర్దహించుఁగావున సకలశక్త్యాశ్రయుండైన యప్పరమాత్మునియందుఁ జిత్తంబు నిల్పుట విశుద్ధయగు ధారణ యనంబడు సర్వసంగంబునఁ జలాత్మకంబగుచిత్తంబునకుఁ ద్రిభావభావనాతీతుండగు నద్దేవుండు శుభాశ్రయుండై ముక్తికరుం డగు నేతద్వ్యతిరిక్తులగు బ్రహ్మాదిదేవతలు కర్మయోనులగుట నశుద్ధులుగావునఁ జిత్తంబున కవలంబనీయులుగారు. మఱి నిరవలంబ ధ్యానంబు పొందుపడదు గావున ధారణాధ్యాన విషయంబై శుద్ధంబగు స్థూలరూపాంతరం బయ్యనంతునకుం గలదు. దాని విస్తరంబుగాఁ జెప్పెద నాకర్ణింపుము. ౮౩.

టీక. అట్టిపరమేశ్వరునకు బద్ధ ముక్త ఆది = మొదలైనరూపంబులు, అనేకంబులుగలిగిన = పెక్కులుగలిగియుండినను, ముముక్షునకు = సాధకునికి, జ్ఞానసిద్ధికిన్ = జ్ఞానము సిద్ధించుటకొఱకు, పరవ్యూహ సంకర్షణ వాసుదేవ ప్రద్యుమ్న అనిరుద్ధ యను చతుర్విధవ్యూహములు, విభవ = రామకృష్ణాద్యవతారంబులు, ఆది = మొదలగు, రూపంబులె = స్వరూపములె, చింతనీయంబులు = ధ్యానవిషయంబులు, చిత్తస్థుఁడగు = మనంబున నిల్చినట్టి, విష్ణుండు = విష్ణువు, ప్రజ్వలిత శిఖుండగు = మిగుల మండుచున్నజ్వాలలుగల, పవనసఖుండు = అగ్ని, నీరసనికుంజంబున్ = ఎండినపొదను, ఎట్లుదహించున్ = ఏవిధంబుగఁగాల్చునో, అట్లు = ఆవిధంబుగ, యోగిజనంబుల = యోగులయొక్క, సకల కిల్బిషంబులు = సమస్తపాపములను, నిర్దహించున్ =

కాల్చును, కావునన్ = కాన, సకలశక్త్యాశ్రయుండైన = సమస్త సామర్థ్యములకాధారమైన, అప్పరమాత్మునియందున్, చిత్తంబునిలుపుట = మనంబుంచుట, విశుద్ధయగు ధారణయనంబడు, సర్వసంగంబునన్ = నిఖిలవస్తుసంబంధములచేత, చలాత్మకంబగుచిత్తంబునకు = చంచలరూపమైనమనంబునకు, త్రిధాన = మూఁడుభావములుగల, భావనా = ధ్యానమునకు, అతీతుండగు = వెలిగానున్నట్టి, అద్దేవుండు, శుభాశ్రయుండై = శుభస్థానమై, ముక్తికరుండగు = మోక్షమునిచ్చువాఁడగును, ఏకవ్యతిరిక్తులగు = ఆవిష్ణునకుభిన్నులైన, బ్రహ్మాదిదేవతలు = చతుర్ముఖుండు మొదలగు నిలింపులు, కర్మయోనులగుటన్ = కర్మమేకారణంబుగాఁగలవారౌటచేత, అశుద్ధులు = అయోగ్యులు, (మలినులనుట), కావునన్, చిత్తంబున కవలంబనీయులుగారు = మనస్సున కాశ్రయింపఁదగినవారలుగారు, మఱియును, నిరవలంబ = ఆధారములేని, ధ్యానంబు, పొందుపడదుగావున = సిద్ధింపదుగాన, ధారణాధ్యానవిషయంబై = ధారణాధ్యానంబులకు, గోచరంబై, శుద్ధంబగు = నిర్మలంబగు, స్థూలరూపాంతరంబు = మఱియొకస్థూలరూపము, అయ్యనంతునకున్ = ఆపరబ్రహ్మమునకు, కలదు = ఉన్నది, దాని విస్తరంబుగాఁ జెప్పెద నాకర్ణింపుము.

తా. స్పష్టము.

సీ. శరదిందు చకచక • స్మయజిత్ప్రసన్నాస్య, దొడ్డకెందమ్మి క • న్దోయివాని,
నతి కమ్ర గల్లభా • గాభోగ ఫాలాఢ్య, మకరాంక రత్నక • ర్ణికలవాని,
గాంబవోద్యచ్ఛ్రీ వి • డంబివృత్తశిరోధి, సిరి పొల్చు మచ్చ పే • రురమువాని,
నత నాభి యుతవళి • త్రితయశాతోదరు, జానులంబి చతుర్భు • జములవాని,
గరివర కరోరు రుచిర జం • ఘరమణీయు, సమత బొందిన పద • పల్లవములవాని,
హైమ వసనుఁ గిరీట హా • రాంగదాది, కలితు శంఖ రథాంగాయు • లలరువాని.

టీక. శరదిందు = శరత్కాలచంద్రుని యొక్క, చకచక = చాకచక్యముయొక్క, స్మయ = గర్వమును, జిత్ = గెలిచినట్టి, ప్రసన్న = ప్రసాదముగల, ఆస్యున్ = ముఖముగలవానిన్, దొడ్డ = గొప్పలైన, కెందమ్మి = ఎఱ్ఱదామరలవంటి, కన్దోయివానిన్ = నేత్రయుగళముగలవానిన్, అతికమ్ర = మిగులఁగమనీయమైన, గల్ల = చెక్కిళ్లయొక్క, భాగ = ప్రదేశముచేతను, అభోగ = పరిపూర్తిగల, ఫాల = నొసటిచేత, ఆఢ్యున్ = సంపన్నుఁడైనవానిన్, మకర = మొసళ్లు, అంక = చిహ్ననుగాఁగల, రత్న = మణిఖచితములయిన, కర్ణికలవానిన్ = పోగులుగలవానిన్, కాంబవ = శంఖసంబంధియైన, ఉద్యత్ = విలసిల్లుచున్న, శ్రీ = కాంతియొక్క, విడంబి = పోలికగలిగినయట్టి, వృత్త = వర్తులమైన, శిరోధిన్ = మెడగలవానిన్, సిరి = లచ్చి, పొల్చు = ఒప్పునట్టి, మచ్చ = శ్రీవత్సమను మచ్చగల, పేరురమువానిన్ = గొప్ప



ఱొమ్ముగలవానిన్ (లక్ష్మీదేవియు శ్రీవత్సమను మచ్చయును స్వామి వక్షస్థలమందు నుండునని ప్రసిద్ధంబు), నత = లోతైన, నాభి = బొడ్డుతోడను, యుత = కూడియున్న, వళిత్రితయ = మూఁడుతరులుగలిగిన, శాత = సూక్ష్మమైన, ఉదరున్ = బొజ్జగలవానిన్, జానులంబి = మోకాళ్లపర్యంతము వ్రేలుచున్న, చతుర్భుజములవానిన్ = నాలుగు చేతులుగలవానిన్, కరివర = గజశ్రేష్ఠముయొక్క, కర = తుండమువంటి, ఊరు = తొడలచేతను, రుచిర = మనోహరమైన, జంఘ = పిక్కలచేతను, రమణీయున్ = సుందరుఁడైనవానిన్, సమతఁబొందిన = సమమైనట్టి, పదపల్లవములవానిన్ = చిగురుటాకులవంటి పాదములు గలవానిన్, హైమ = సువర్ణసంబంధియైన, వసనున్ = వస్త్రముగలవానిన్, కిరీట హార, అంగద = బాహుపురి, ఆది = మొదలైనవానితో కలితున్ = కూడియున్నవానిన్, శంఖ = శంఖము, రథాంగ = చక్రము, ఆదులు = మొదలుగాఁగల పంచాయుధములచేతను, అలరువానిన్ = ఒప్పుచున్నవానిన్.

తా. శరత్కాలచంద్రునియందలి చాకచక్యమును ధిక్కరించుచుఁ బ్రసన్నమైయున్న ముఖము గలయట్టియు గొప్పవైన యెఱ్ఱదామరలవంటి నేత్రయుగళముగలిగినట్టియు, మిగుల సుందరమగు చెక్కిళ్లు, పరిపూర్తిగలనొసలు, వీనిచే సంపన్నుఁడైనట్టియు మకరాంకములు రత్నఖచితములునైన ప్రోగులుగలయట్టియు శంఖకాంతి ననుకరించుచు వట్రువగానున్న మెడగలయట్టియు లక్ష్మిచేతను శ్రీవత్సమను మచ్చచేత నొప్పుచున్న ఱొమ్ముగల మిగుల లోతైన నాభితో గూడిన వళిత్రయముగల సూక్ష్మమగు బొజ్జగలయట్టియు మోకాళ్లవరకు వ్రేలెడి చతుర్భుజములుగలయట్టియు నేనుంగు తుండమువంటి తొడలచే నతిరమణీయంబగు పిక్కలచేత సుందరుండైనట్టియు చిగురుటాకులవంటి పాదములుగల్గి హైమవసనము గలయట్టియుఁ గిరీటహారాంగదాది సహితుఁడైనట్టియు శంఖరథాంగాది పంచాయుధములచే నొప్పుచు నుక్తసకలలక్షణలక్షితుండై యున్న జగదీశ్వరుండగు శ్రీహరి దివ్యమంగళ విగ్రహమును సాధకుండు వక్ష్యమాణక్రమంబున ధ్యానమొనర్ప వలయునని తాత్పర్యము.

సీ. శ్రీవిష్ణు నీగతిఁ • జింతింప వలయుఁ ద, న్మయుఁడగు యోగి క్ర • మంబుతోడ,
నొక్కయంగమె మున్న • చిక్కలొ భావించి, యది దృఢంబగుటయు • నవలియంగ,
కము మఱి చింతింపఁ • గాఁ దగునట్టి య, భ్యాసంబువలన • య్యవయవములు,
నడచిన నున్న మా • నక యెద్దియేనియుఁ, జేయుచున్ననుమదిఁ • బాయఁ డేని,
యతని సామ్యంబుగని ముక్తుఁ • డగు సురాది, భేదసంజనకాజ్ఞాన • మేదఁ బిదప,
నలము కల్యాణ గుణముల • హరికిఁ దనకు, లేనిభేదమువ్వాడు క • ల్పింపఁగలఁడు.

టీక. శ్రీవిష్ణున్ = శ్రీహరిని, ఈగతిన్ = వక్ష్యప్రమాణ ప్రకారంబుగ, చింతింపవలయున్ = ధ్యానముసేయవలయు, తన్మయుఁడగు = ఆవిష్ణుస్వరూప మ

య్యేషి, యోగి = యోగవంతుఁడు, క్రమంబుతోడన్, మున్ను = తొలుత, ఒక్కయంగమె = ఒకయవయవమునె, చిక్కన్ = గురుతుచిక్కునట్లుగ, లోన్ = లోపల భావించి = చింతించి, అనిదృఢంబగుటయున్ = ఆయంగము దృఢముగ మనంబులో నిలిచినపిమ్మట, అనలి = అనలనున్న, అంగమును, మఱి=మఱియును, చింతింపఁగాఁదగున్ = ధ్యానము సేయవలయు, అట్టియభ్యాసంబువలన = అటువంటివాడుకచేత, అయ్యవయవములు = ఆయంగములను, నడచినన్ = గమనమొనరించినను, ఉన్నన్ = నిశ్చలుండైనను, మానక = వదలక, ఎద్దియేనియుఁజేయుచున్నను = ఏపని సేయుచుండినను, మదిన్ = బుద్ధిని, పాయఁడేని = తొలగకుండఁజేసెనేని, అట్లాచరించిన సాధకుండు, అతని = అప్పరమాత్మునియొక్క, సామ్యంబు = సారూప్యము, కని = కాంచి, ముక్తుఁడగున్ = మోక్షముఁబొందును, సురాది = సురలు మొదలగు, భేద = భేదమును, సంజనక = పుట్టించుచున్న, అజ్ఞానము= అవిద్య, ఏదన్= నివర్తింపగ, పిదపన్ = పిమ్మటను, అలఘు = ప్రాప్తముగునట్టి, కల్యాణగుణములన్= సౌశీల్యాది శుభగుణములచేత, హరికిన్ = విష్ణునకు, తనకు = యోగికిని, లేనిభేదము= ఎన్నటికి లేకుండు భేదమును, ఎవ్వాఁడు = ఎట్టివాఁడు, కల్పింపఁగలఁడు = నిర్మాణముసేయ సమర్థుఁడౌను.

తా. శ్రియఃపతియొక్క సారూప్యం బపేక్షించువార లీప్రకారము ధ్యానము సేయవలయు నెట్లన్నను మున్నొక్క యవయవమును మనంబున కంటునట్లుగ మిగుల భావన యొనర్చి యది దృఢముగ గుఱుతు దగిలిన పిమ్మట మఱి యొక యంగమును భావించుచు నిత్తెఱంగున నవయవంబుల నెల్ల ధ్యానించి తానూరకున్నను లేక గమనాది వ్యాపారంబులు వడసి యున్నను మఱియు నెట్టి యవస్థ నొందియున్నను ధ్యానము మానక యుండిన నా యంగంబులు మనంబు విడిచి కదల కుండు నట్లుధ్యానపాటవ మొనర్చె నేని యట్టి సాధకుండు శ్రీహరి సారూప్యము నొంది ముక్తుండగుననియు దేవతలు మొదలగు భేదమును గల్పించుచున్న యజ్ఞానము నివర్తించిన పిదపఁ గల్యాణ గుణ సమన్వితుండై యాయవిష్ణునకుం దనకును లేని భేదం బెవ్వాఁడేనియుం గల్పింపఁజాలఁడనియును తాత్పర్యము.

కం. నరవర యిటు బంధచ్యుతి,
కోరకగు నంగాప్టకాఖ్య • గురుయోగము వి,
స్తరముగఁ జెప్పితి నింకం,
గరణీయం బెద్దినాకుఁ • గల్పింపు మనన్. ౧౨౮.

టీక. నరవర = రాజా, ఇటు = ఈప్రకారము, బంధచ్యుతి కోరకగు = సంసార బంధ మోచనమునకైనట్టి, అంగాష్టకాఖ్య = అంగాష్టకమనుపేరంబరగిన, గురు = అతిశయంబగు, యోగము = సమాధిని, విస్తరముగన్ = విపులముగునట్లు, చెప్పితిన్ = వచించితిని, ఇంకన్ = ఇకను, నాకున్, కరణీయంబు = చేయందగినది ఎద్ది = ఏది, కల్పింపుమనన్.

తా. ఓయి రాజా! ఈప్రకారముగ సంసార రూప బంధ మోచనంబునకై యంగాష్ట కాఖ్యంబగు నుత్తమ యోగంబు నెప్పితి నింక నేఁజేయం దగినది యెద్ది యో తెలుపు మనఁగా నాఖాండిక్యుండు ముందు వచించుచున్నాఁ డనుట.

తే, గీ. నృపకృతార్థుండ నైతి నా • కింత కంటె,
నర్థనీయంబు మఱియెద్ది • యనుచు నతని,
నర్చఁ గావించి వల దన్న • నతఁడొసంగు,
తనదు తొంటి రాజ్యంబునఁ • దనయ నిలిపి. ౧౨౯.

టీక. నృప = కేశిధ్వజుండా, కృతార్థుండనైతిన్ = ధన్యుండనైతిని, నాకున్, ఇంతకంటెన్ = ఈయోగముకంటెను, అర్థనీయంబు = కోరఁదగినది, మఱియెద్ది = మఱియొకటియేది, అనుచున్, అతనికి = కేశిధ్వజునకు, అర్చఁగావించి = పూజ యొనర్చి, వలదన్నను = వలవదన్నను, అతఁడు = ఆకేశిధ్వజుఁడు, ఒసఁగు = ఇచ్చినట్టి, తనదు = తనయొక్క. తొంటిరాజ్యంబునన్ = పూర్వపు రాజ్యమునందు, తనయున్ = పుత్రకుని, ఉనిచి.

తా. ఓయి కేశిధ్వజుఁడా! ధన్యుండనైతి నీ యోగంబుకంటె వేఁడఁదగినది యెద్దియును లేదనుచు నాకేశిధ్వజునకుం బూజఁగావించి వలవదన్నను గేశిధ్వజుం డిచ్చిన తన పూర్వపు రాజ్యమునందుఁ దన పుత్రకుని నియమించి యని తాత్పర్యము.

వ. పురోహిత ప్రధానుల నప్రాప్తయౌవనుం డగు నతని మెలపి కొని నియోగించి వారల దాన సన్మానాదులం బ్రోవుమని కుమారునకు నప్పగించి గోవిందచరణారవింద విన్యస్తమానసుండై ఖాండిక్యుం డుభయ కర్మంబులు డులిపి యవ్వనంబు తపోవనంబుగాఁ గొంత కాలంబు కేశిధ్వజోపదిష్టయోగాను సంధానంబున మధుమథన సాధర్మ్యంబునొందెఁ గేశిధ్వజుండును దత్పుత్రునిఁ దత్ప్రధానులఁ దదీయ రాజ్య పరిపాలన కనిచి మిథిలాపురంబు ప్రవేశించి యోగాశ్రయుఁడై భోగంబులఁ బుణ్యంబులు తదితరంబుల దురితంబులు ప్రక్షీణంబులుగా క్షోణీతలం బేలుచుండెఁ గావున ముముక్షున కుపాశ్రయణీయుం డధోక్షజుండు పాండ్యాధీశా నీవతని భజియింపు మిదియె భక్తి యోగంబు దీనియందు నొక్క కొఱంత గల దంతరాయ బు నొందినఁ బునర్భవంబుఁ బొందించి మఱి ముక్తిఁ జేర్చు నట్లగుట నింతకంటె సులభోపాయంబాయోధనంబున నయ్యధోక్షజుండు గాఁడీ

వికుపదేశించిన శరణాగత ధర్మం బని పరిణతాంతఃకరణుం డగు నతనికి మూల మంత్ర పూర్వకంబుగా ద్వయము ప్రసాదించి భాగవత ప్రధానుం గావించిన.

టీక. ఖాండిక్యుండు, పురోహితులను, ప్రధానులను, అప్రాప్తయౌవనుండగు = వయసు రానివాఁడైయున్న, అతనిన్ = ఆకుమారుని, మెలపికొండని = తీర్చికొండని, నియోగించి = ఆజ్ఞాపించి, వారలన్ = ఆమంత్రిపురోహితులను, దాన = ఈవులు, సన్మాన = బహుమానములు, ఆదులన్ = మొదలగువానిచేత, ప్రోవుమని = రక్షింపుమని, కుమారున కప్పగించి = పుత్రకుని వశపఱచి, గోవింద = శ్రీహరియొక్క, చరణారవింద = పాదపద్మములయందు, విన్యస్త = ఉంచబడిన, మానసుండై = మనంబుగలవాఁడై, ఖాండిక్యుండు, ఉభయకర్మంబులుడులిపి = పుణ్యపాపములమల్లఁగ గొట్టి, అవ్వనంబ = తానున్న యరణ్యంబె, తపోవనంబుగ = తపమొనరించునట్టి యాశ్రమముగ, కొంతకాలంబు = కొన్నినాళ్లు, కేశిధ్వజోపదిష్ట = కేశిధ్వజునిచేత నుపదేశింపఁబడిన, యోగానుసంధానమ్మునన్ = యోగము నాచరించుటచేత, మధుమథన = శ్రీమన్నారాయణునియొక్క, సాధర్మ్యంబున్ = సమానధర్మమును, ఒందెన్ = పొందెను, కేశిధ్వజుండును, తత్పుత్రుని = ఆఖాండిక్యుని కుమారుని, తత్ప్రధానులన్ = అతని మంత్రులను, తదీయ రాజ్య పరిపాలనకనిచి = ఖాండిక్యుని రాజ్యమంతయు = నేలుటకుఁ బంపి, మిథిలాపురంబు ప్రవేశించి = తాను మిథిలాపట్టణముసొచ్చి, యోగాశ్రయుండై, భోగంబులన్ = సుఖానుభవములచేత, పుణ్యాంబులు = పుణ్యకర్మంబులు, తదితరంబులన్ = వానికంటె వేఱైన దుఃఖానుభవములచేత, దురితంబులు = పాపములు, ప్రక్షీణంబులుగాన్ = నశించునటుల, (ప్రారబ్ధకర్మణాంభోగాదేవక్షయ యనునట్టి న్యాయావలంబియై), క్షోణీతలంబేలుచుండెన్, కావున = అటుగాన, ముముక్షునకు, ఉపాశ్రయణీయుండు = ఆశ్రయింపఁదగినవాఁడు, అయ్యధోక్షజుండు = ఆవిష్ణుండె, పాండ్యక్షితీశా = ఓయిరాజా, నీవు, అతనిన్ = ఆవిష్ణుని, భజింపుము = భజనసేయుము, ఇది భక్తియోగంబు, దీని నొక్క కొఱంతగలదు, అంతరాయంబు = విఘ్నము, ఒందినన్ = పొందినన్, పునర్భవంబుఁబొందించి = పునర్జన్మమెత్తించి, మఱి = పిదప, ముక్తిం జేర్చున్ = పరమపదమునకుఁ జేర్చును, అట్లగుటన్ = ఆలాగగుటచేత, ఇంతకంటె సులభోపాయంబు, ఆ యోధనమునన్ = తొల్లిభారతయుద్ధమునందు, అయ్యధోక్షజుండు = ఆశ్రీకృష్ణుండు, గాండీవికిన్ = అర్జునునకు, ఉపదేశించిన శరణాగతధర్మంబ = శ్రీభగవద్గీతా చరమశ్లోకోక్తధర్మంబే, నిరపాయధర్మంబు = అపాయరహితమైన ధర్మము, అని = ఇట్లని, పరిణతాంతఃకరణుండగు = పరిపక్వమనస్కుండైన, అతనికి = ఆపాండ్యరాజునకు, మూలమంత్ర పూర్వకంబుగా = శ్రీమదష్టాక్షరీ మంత్ర సహితం



బుగా, ద్వయంబు = వాక్యద్వయంబును, ప్రసాదించి = అనుగ్రహించి, భాగవత ప్రధానున్ = భాగవతోత్తమునిఁగా, కావించినన్ = చేయఁగా.

తా. స్పష్టము.

మ. వకుళాలంకృత యోగిహృన్నిలయ భా ◆ స్వత్పాండు భాస్వన్మయాం,
బక నాభీజలజాత సూత విధి సం ◆ ప్రాప్తస్మరారిష్ట ము,
ష్టికఠోరార్పణ కర్బురీఫలిత కే ◆ శిక్రూర రక్షోంగకా,
కృకవాకుధ్వజ దీర్ఘికాప్లవతపః ◆ క్రీడోత్సవాద్యుత్సుకా. ౮౯.

టీక. వకుళ = పొగడపుష్పములచేతను, అలంకృత = అలంకరింపఁబడిన, యోగి = నమ్మాళ్వారను యోగియొక్క, హృత్ = హృదయము, నిలయ = గృహముగాఁగలవాఁడా, భాస్వత్ = సూర్యునియొక్క, పాండు = తెల్లనైన, భాస్వత్ = కాంతి గలచంద్రునియొక్క, మయ = స్వరూపమైన, అంబక = నేత్రద్వయము గలవాఁడా, (ని. స్యాదంబకమీషాదృశియని నిఘంటువు.) నాభీజలజాత = బొడ్డుతామరయందు, సూత = పుట్టిన, విధి = చతుర్ముఖునిచేతను, సంప్రాప్త = పొందఁబడిన, స్మర = మన్మథునికి, అరిష్ట = శత్రుఁడైన శివుఁడుగలవాఁడా, (విష్ణువు వలన బ్రహ్మయు నతని వలన రుద్రుఁడును బుట్టిరనుట) ముష్టి = పిడికిలియొక్క, కఠోర = నిష్ఠురమైన, అర్పణ = ఈవికి (అనఁగా ముష్టిఘాతమున కనుట), కర్బురీఫలిత = దోసపండుగాఁ జేయఁబడిన. (ని. ఉర్వారుః కర్బురీ స్త్రీయాం అని నిఘంటువు), కేశి = కేశియనునట్టి, క్రూరరక్షః = కర్కశుండగు రక్కసునియొక్క, అంగకా = దేహముగలవాఁడా, కృకవాకుధ్వజ = కోడిటెక్కెమందు గల కుమారస్వామియొక్క, దీర్ఘికా = సరస్సునందు, ప్లవ = ఈఁదులాటగల, తపఃక్రీడా = గ్రీష్మకాలమందలి కేళియొక్క, ఉత్సవ = మహోత్సవము, ఆది = మొదలగువానియందు, ఉత్సుక = ఆసక్తుఁడైనవాఁడా.

తా. భాగవత ప్రధానుండగు నమ్మాళ్వారు హృదయమందుఁ గ్రుమ్మరుచున్నట్టియు సూర్యచంద్రులు నేత్రములుగాఁగలయట్టియు తన వలనఁ బుట్టినట్టి చతుర్ముఖునియందుం బుట్టిన రుద్రుఁడుగల యట్టియుఁ గఠోర మగు ముష్టిఘాతముచేత దోసపండుం బలెఁ బగిల్పఁబడిన కేశి దనుజుఁడు గల యట్టియుఁ గ్రీష్మఋతువందు స్వామి పుష్కరిణిలో నీఁదులాడుటయను నుత్సవమం దుత్సుకుఁడ వైనవాఁడా! యని తాత్పర్యము.

కం. ఊరీకృత పాండవరథ, సారథ్యసయూథ్యగోప ◆ శాబకసహకే,
ళీరత భక్తప్రహ్లా, దారచితస్తోత్రపులకి ◆ తాంచితగాత్రా. ౯౦.

టీక. ఊరీకృత = అంగీకరింపఁబడిన, పాండవ = అర్జునునియొక్క, రథ = ఆరథముయొక్క, సారథ్య = సూతత్వముగలవాఁడా, సయూథ్య = చెలికాండ్రైన, గోపశాబక = గొల్లపిల్లవాండ్రతోడను, (ని. పృథుకశ్శాబకశ్శిశుః అని నిఘంటువు) సహకేళీ = కూడఁగ్రీడించుటయందు, రత = ఆసక్తిగలవాఁడా, భక్త = అనురక్తుఁడైన, ప్రహ్లాద = ప్రహ్లాదునిచేత, ఆరచిత = విశేషముగఁ జేయఁబడిన, స్తోత్ర = స్తుతిచేత, పులకిత = సంజాత పులకమైన, అంచిత = ఒప్పుచున్న, గాత్రా = దేహముగలవాఁడా.

తా. అర్జునుని రథమునకు సారథియైనట్టియు వయస్యులగు గొల్లతోడిక్రీ

డలయందాసక్తిగలయట్టియు భాగవతుం డగు ప్రహ్లాదునిచేతఁ జేయఁబడిన స్తోత్రము చేత నైన రోమాంచముచే నొప్పు చున్న దేహముగలవాఁడా యని తాత్పర్యము.

స్రగ్విణి. ఆస్థితాహీంద్రశయ్యా దవీయ స్త్రసర, ప్రస్థితాంఘ్రి శ్రిత, వ్రాతచేతోఘదా,
కస్థలప్రస్పృశ త్కాళియక్ష్వేళమూ, ర్ధస్థలీనృ త్తమ త్తల్లిహల్లీసకా. ౯౧.

టీక. ఆస్థిత = శయనింపఁబడిన, అహీంద్ర = శేషుఁడనెడు, శయ్యా = పాన్పుగలవాఁడా, దవీయ స్త్రసర = మిగుల పొడవుగ, ప్రస్థిత = నడచిన, అంఘ్రి = పాదములు గలవాఁడా, శ్రితవ్రాత = భక్త సమూహము యొక్క, చేతః = మనంబులందలి, అఘ = పాపములను, దా = ఖండించువాఁడా, (దో = అవఖండనె అని ధాతువు), కస్థల = ఉదకప్రదేశములు, ప్రస్పృశత్ = స్పృశించుచున్నట్టి యనఁగా నుదకమందున్న, కాళియ = కాళియమను సర్పముయొక్క, క్ష్వేళ = విషయముక్తమైన, మూర్ధస్థలీ = శిరఃప్రదేశమందు, నృత్తమత్తల్లి = నృత్తశ్రేష్ఠమైన, హల్లీసకా = హల్లీసకమను తాండవము గలవాఁడా.

తా. శేషశాయియైనట్టియు వామనావతారమందుఁ గడుదూరముగ నుంచఁబడిన యంఘ్రియుగము గలయట్టియు నాశ్రిత జనపుంజ చిత్తస్థితంబులగు పాపంబులఁ బోగొట్టునట్టియుఁ గాళీయుండను రక్కసుని శిరంబున నృత్తమొనర్చినట్టి యో శ్రీహరీ యని గ్రంథకర్తయొనర్చిన ధ్యానము.

మ. ఇదిపాత్రప్రహరేశ్వరప్రభృతి బం హిష్ఠోత్కళానీక గు,
ప్త దివిస్పృక్పటుయంత్రకొండపలి హృ ద్బాహాసిక ప్రూజదీ,
ప్యదుదారోద్యమకృష్ణరాయనృప సం జ్ఞాస్తత్కృతా ముక్తమా,
ల్యదనాశ్వాసము హృద్యపద్యము తృతీ యంబై మహిం బొల్పగుక్. ౯౨.

టీక. ఇది, పాత్రప్రహరేశ్వర ప్రభృతి = పాత్ర ప్రహరేశ్వరులు మొదలైన, బంహిష్ఠ = మిక్కిలి యధికులైయుండెడి, ఉత్కళ = ఒడ్డెరాజులయొక్క, అనీక = సమూహము చేత, గుప్త = రక్షింపఁబడిన, దివిస్పృక్పటుయంత్రకొండపలిహృత్ = ఆకాశమునొరయుచుండెడు సమర్థమైన యంత్రములు గలిగియుండెడి కొండపల్లి దుర్గమును హరించుచునుండెడి, బాహా = భుజమందలి, అసి = ఖడ్గమనియెడు, క్ష్మాభృ = సర్పముయొక్క, దీప్యత్ = ప్రకాశించుచునుండెడి, ఉదారోద్యమ = మహోద్యోగముగలిగిన, కృష్ణరాయనృపసంజ్ఞాస్తత్కృత = కృష్ణరాయలనియెడి పేరుగలగిన నాచేతఁ జేయఁబడిన, ఆముక్తమాల్యదన్ = ఆముక్తమాల్యదయనియెడు ప్రబంధమునందు, హృద్యపద్యము = మనోహరపద్యములుగల, ఆశ్వాసము, తృతీయంబై = మూడవదియై, మహిన్ = భూమియందు, పొల్పగున్ = ఒప్పగాత.

గద్య. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తి మంత్రోపాసనా సమాసాదితాఖండ సాహితీ ధురీణుండును నాత్రేయ గోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్లవంశ పయోరాశి రాకాసుధాకరుండు నగు రామస్వామి శాస్త్రిచేత ననేక పూర్వ వ్యాఖ్యానాభిప్రాయంబులఁ బర్యాలోచించి రచియింపఁబడిన రుచిసమాఖ్యానం బగు నాముక్తమాల్యదా వ్యాఖ్యానంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర స్తు.

# ఆ ము క్త మా ల్య ద - స వ్యా ఖ్యా న ము.

## చ తు ర్థా శ్వా స ము.

కం. శ్రీమందిరభుజమధ్యమ, గోమండలకర్షవేణు గుంభన దృప్య,
ద్భౌమాహృతసురజనయిత్రీమణితాటంక వృషగి రిస్థ ఖగాంకా. ౧.

టీక॥ శ్రీ = లక్ష్మీదేవికి, మందిర = నివాసస్థానమగు, భుజమధ్యమ = వక్షస్థలముగలవాఁడా, గోమండల = ధేనుసమూహమును, కర్ష = ఆకర్షించుచున్న, వేణు = పిల్లఁగ్రోవియొక్క, గుంభన = పూరించుటగలవాఁడా, దృప్యత్ భౌమ, దృప్యత్ = గర్వితుఁడగు, భౌమ = భూసుతుండగు నరకాసురునివలన, ఆహృత = అపహరింపఁబడిన, సురజనయిత్రీ = దేవతామాతయగునదితియొక్క, మణితాటంక = రత్నమయకర్ణభూషణములుగలవాఁడా! వృషగిరిస్థ = వేంకటాచల నివాసా, ఖగాంకా = గరుడకేతనా.

తా. అని స్వామికివిశేషణములు. నరకాసురుఁడదితికర్ణ తాటంకములుదనపరాక్రమువలనఁదెచ్చియుండినవి శ్రీకృష్ణుండు మరలఁదీసికొనెనని శ్రీభాగవతప్రసిద్ధము.

వ. అవధరింపు మాసమయంబున. ౨.

టీక. ఇది గ్రంథకర్త స్వామికి విన్నవించెడు మాట. ఆసమయంబునన్ = విష్ణుచిత్తుఁడు పరతత్త్వనిరూపణముఁ జేసిన సమయమందు.

మ. బలిమిం ద్రెంపఁగఁ బోలెఁ బాయవడుచుం బర్యాయభంగంబునం,
గలనూ లెల్లను నంచు మోవఁ దెగి రాఁ గాఁ గొంత సేపుండి తాఁ,
జెలుచ న్గంటు ఫుటుక్కనం దునిసి వే పృథ్విం బడె న్జాలె మి,
న్నుల మ్రోసె న్సురదుందుభు ల్గురిసెఁ బె న్బూవు వానల్ పొరిన్. ౩.

టీక. బలిమిన్ = బలాత్కారముచేత, త్రెంపఁగఁబోలెన్ = త్రెంచివేయుటచేత నన్నట్లు, పాయవడుచున్ = విచ్చిపోవుచు, పర్యాయభంగంబునన్, పర్యాయ = క్రమముగా, భంగంబునన్ = తెగుటచేత, కలనూలెల్లను = ఆసూత్రమందుఁ గలిగియున్న నూలంతయును, అంచుమోవన్ = చివరదనుకను, తెగిరాఁగాన్ = తెగివచ్చుచుండగా, కొంతసేపుండి = కొంతకాలమచ్చటనుండి, తాన్ = జాలెయనుట, జెలుచన్ = కఠినముగా, గంటు = ముడుపు, ఫుటుక్కనందునిసి = ఫుటుక్కనుశబ్దము గలుగునట్లుగా భిన్నమై. వే = త్వరితముగా, జాలె = వరహాలసంచి, పృథ్విన్ = భూమియందు, పడెన్. అంతట, మిన్నులన్ = ఆకాశమందు, సురదుందుభుల్ = దేవతా

భేరులు, మ్రోసెన్ = ధ్వనిచేసెను, విరుల్ = పుష్పములు, పెన్సోనై = పెద్దవర్షమై బోరనన్ = బోరనిధ్వనిగలుగునట్లు, కురిసెన్ = వర్షించెను.

తా. విష్ణుచిత్తుఁడు పరతత్త్వనిరూపణము సేయఁగా నంతకుమున్ను విద్యాశుల్కముగా వ్రేలఁగట్టించియున్న వరహాల సంచికిఁ జుట్టియున్న సూత్రమందలి నూలంతయును దనకుఁ దానే తెగి యంచునకు వెడలఁగా ముడుపుపుటుక్కనుధ్వని సేయుచు సూత్రమునుండి తునిసి బాలె క్రిందఁబడెననియును, ఆపరతత్త్వనిర్ణయమునకు దేవతలు సంతోషించి దుందుభులు మ్రోయించి పుష్పవర్షములు గురియించిరనియు భావము.

శా. ఆవేళన్పతి పారితోషికము లీ • నందంద పంపం భ్రమ,
త్సేవివ్రాతముచే స్రుతస్ఖలితనై • దీప్యన్మణిస్వర్ణ భూ,
షావాసశ్ఛట జానుదఘ్న యగుచు • న్సంసచ్చతుశ్శాలికా,
సైవేశ్మాంతరపద్ధతిన్నెరసె గో • త్రాచిత్రమాల్యం బనన్.

టీక. ఆవేళన్ = ఆసమయమందు, పతి = పాండ్యరాజు, పారితోషికములు = సంతోషపు బహుమతులను, ఈన్ = ఇచ్చుటకై, అందంద = అచ్చటచ్చటనే, సంపన్ = సేవకులనుబంపఁగా, భ్రమత్ = తొట్రుపడుచున్న, సేవి = సేవకులయొక్క, వ్రాతముచేన్ = సమూహముచేతను, స్రుతస్ఖలితనై = త్వరితముగా జాఱఁబడినదై, దీప్యన్మణిస్వర్ణభూషావాసశ్ఛట (ఇదికర్తృపదము), దీప్యత్ = ప్రకాశించుచున్న, మణి = రత్నములుచెక్కిన, స్వర్ణభూషా = బంగారు సొమ్ములయొక్కయు, వాసః = వస్త్రములయొక్కయు, ఛట = సమూహము, సంసచ్చతుశ్శాలికా, సంసత్ = సభాసంబంధినియగు, చతుశ్శాలికా = నాలుగు శాలలుగల మండపము యొక్కయు, సైవేశ్మ = బొక్కసపుటింటియొక్కయు, అంతర = మధ్యప్రదేశమందలి, పద్ధతిన్ = మార్గమందు, జానుదఘ్నయగుచున్ = మోఁకాలిలోఁతై, గోత్రాచిత్రమాల్యంబనన్, గోత్రా = భూమియొక్క, చిత్ర = నానావర్ణములుగల, మాల్యంబనన్ = మాలికాలంకారమాయనునట్లు, నెరసెన్ = వ్యాపించెను.

తా. పాండ్యరాజాసమయమందు సంతోషించి విష్ణుచిత్తుఁడు మొదలగువారికి బహుమతులొసంగుటకై పైపైని సేవకులను బొక్కసములకుఁ బంపఁగా వారాయగ్రాణమునుండి రత్నములుచెక్కిన కనకభూషణములను వస్త్రములవ్వారిగాం దెచ్చునప్పుడు త్వరపాటుచేత వారిచేతులలో నుండి జాఱిపడిన యవి రాజు మొదలగువారు గూర్చున్న సభామంటపము మొదలుకొని బొక్కసమువఱకు మార్గమధ్యమందు మోకాలియెత్తున నిండియుండెనని భావము, దీనిచే జాఱిపడిన రత్నాభరణాదులే యంతమిక్కుటముగా నుండఁగా బహుమతులిచ్చిన రత్నాదులకు లెక్కయే లేదనుట. అలం. అతిశయోక్త్యర్థాపత్త్యుత్ప్రేక్షలు.



ఆ, వె. వేదవేద్యమైన • విష్ణుతత్త్వం బిట్లు, వాదు గెలిచి తెలిపి • వసుమతీశు,
భక్తిసోలలార్చి • భగవత్ప్రపన్నుఁగాఁ, జేసిలోకహితము • సేయుటయును,

టీక. ఇందు విష్ణుచిత్తుఁడను కర్తృపదమధ్యాహార్యము. వేదవేద్యమైన = వేదములచేఁ దెలియఁదగిన, విష్ణుతత్త్వంబు = అయిన నారాయణ తత్త్వమును, ఇట్లు, వాదుగెలిచి = వాదమునగెలిచి, తెలిపి = బోధించి, వసుమతీశున్ = పాండ్యరాజును, భక్తిన్ = భక్తిరసమందు, ఓలలార్చి = తేలాడఁజేసి, భగవత్ప్రపన్నుఁగాన్, భగవత్ = శ్రీమన్నారాయణునియందు, ప్రపన్నుఁగాన్ = ప్రపత్తిగలవానిఁగాను, చేసి = ఒనరించి, లోకహితము, లోక = లోకములకు, హితము = ఉపకారమును, చేయుటయును = చేయఁగానే.

శా. అర్థావాగ్విబుధ మ్మహోవచనక • వ్యాహార మాహోవచ
స్సిద్ధమ్మాః కృతతాం గతః కలి రితి • శ్రీసూక్తివిద్యాధర,
మ్మిద్ధౌద్ధత్యమగా ల్లయంహి కుధియా • మిత్థం వదత్కిన్నర,
మ్మద్ధీరాగ్రణి గెల్పుటుత్సవమునం • దయ్యె న్నభంబంతయున్. ౬.

టీక. నభమ్మంతయున్ = ఆకాశమెల్లను, అద్ధీరాగ్రణి = ధీరాగ్రేసరుఁడగు నావిష్ణుచిత్తునియొక్క, గెల్పుటుత్సవమునందున్ = విజయోత్సవమునందు, అర్థావాగ్విబుధమ్ము, అర్థా = యథార్థమనెడు, (అర్థాయన్నది సత్యార్థకమైన యవ్యయము) వాక్ = మాటలుగల, విబుధమ్ము = దేవతలుగలదియు, అహోవచనకవ్యాహారము, అహో = అద్భుతమను, వచన = పలుకులుగల, కవ్యాహారము = పితృదేవతలుగలదియు, (హవ్యకవ్యేదైవపిత్ర్యేయని యమరము) ఆహోవచస్సిద్ధమ్ము, ఆహో = చిత్రమనెడు, వచః = పలుకులుగల, సిద్ధమ్ము = సిద్ధులుగలదియు, ఆఃకృతతాంగతః కలిరితి శ్రీసూక్తివిద్యాధరమ్ము, కలిః = కలియుగము, కృతతాం = కృతయుగమౌటను, గతః = పొందెను, ఆః = ఆశ్చర్యము, ఇతి = ఇట్లను, శ్రీసూక్తి = శుభవాక్యములుగల, విద్యాధరమ్ము = విద్యాధరులుగలదియు, ఇద్ధౌద్ధత్యమగాల్లయంహికుధియామిత్థంవదత్కిన్నరమ్ము, కుధియామ్ = కుత్సితబుద్ధులు గలవాండ్రయొక్క, ఇద్ధౌద్ధత్యమ్, ఇద్ధ = వృద్ధిఁబొందియున్న, ఔద్ధత్యమ్ = ధౌర్త్యము, లయమ్ = నాశమును, అగాద్ధి = పొందెనుగదా, ఇత్థంవదత్ = ఇట్లుచెప్పుచున్న, కిన్నరమ్ము = కిన్నెరలుగలదియు, అయ్యెన్ = ఆయెను, అర్థావాగ్విబుధమ్మనునది మొదలుగా నైదు కేవలసంస్కృతములవలెఁ గనఁబడు వాక్యములనడుమ నున్న యర్థాదిపదములు వానికి వేఱువేఱఁ బరమందున్నవాగాది సంస్కృతశబ్దములతోడ నన్వయించుచుండవిబుధాదిశబ్దములు సమాసాంతగతములై తత్సమంబులగుచు నుండుటవలన నపదాన్వ్యాయ

సుప్తిఙ్ త్వాతుమునా మను సూత్రంబునకు విరుద్ధమ్ముగాకుండుటం జేసి సుసంగంబులయ్యెను.

తా. ఆవిష్ణుచిత్తుండు వాదమున జయించినప్పుడాకాశమందుఁ జేరియున్న దేవతలు సత్యమనియును, పితృదేవతలహహా యనియును, సిద్ధులాహా యనియును, విద్యాధరులు కలియుగము కృతయుగమాయె నిది యెంత వింత యనియును, కిన్నరులు దుర్జులబింక మడఁగెననియును, మెచ్చి సంతసిల్లి పలుకుచుండిరని భావము.

సీ. సెలవులు నాకుచు ♦ వెలియరుంగులు సూడ, కరిగిపాదూవాహు ♦ నరయువారు,
తమ ప్రమోలనుండునం ♦ దలము గానక దాఁటి, పేరెలుంగున బెస్తఁ ♦ జీరువారు,
నగరు వెల్వడువాఁకఁ ♦ దెగి పోయిమరి నిల్చి, తోడివిద్వాంసులఁ ♦ గూడువారు,
నెదురైన తమవాని ♦ గృహకృత్య మడిగివాఁ, డనునవి తప్పనూ ♦ కొనెడివారు,
వాద మేమాయె నన్న భూ ♦ వరునిపక్ష, పాత మాదాసరికిఁ గల్గి ♦ బ్రతికె నెడు,
వారు నౌ లెండిటు విమర్శ ♦ దూరమైన, వాకిట వసించు నెవ్వఁడ ♦ న్వారునగుచు.

టీక. ముందు వచ్చెడు పద్యములోనుండు విద్వాంసులను కర్తృపద మధ్యాహార్యము. ఇదివఱలో వాదము సేయుచున్న యితరవిద్వాంసులు— సెలవులు=ఓష్ఠాధరోష్ఠసంధికోణములను నాకుచున్ = విన్నఁదనమున నాకుకొనుచు, వెలియరుంగులు= నగరు వాకిట నున్న తిన్నెలను, చూడక = వీక్షింపకయే, అరిగి = అవలఁబోయి, పాదూవాహున్= పాదుకలు దెచ్చువానిని, అరయువారు= వెదకెడువారు, వాకిటి తిన్నెలమీదనున్న తమ పాదుకలు దెచ్చెడు సేవకులను గానక అవల నరిగి వెదకుచుండి రనుట. తమ ప్రమోలన్ = తమయెదుటనే, ఉండు=ఉనిచియున్న, అందలమున్= అందోళికను, కానక = చూడక, దాఁటి = అతిక్రమించి, పేరెలుంగునన్ = పెద్ద కంఠనాదము చేతను, బెస్తన్ = బోయిని, చీరువారు = పిలిచెడువారు, నగరు వెల్వడు దాఁకన్ = రాజగృహము విడుచువరకు, తెగిపోయి = కేడించిపోయి, మఱి = పిమ్మట, నిల్చి = నిలుచుండి, తోడివిద్వాంసులన్ = తమతోడి పండితులను, కూడువారు = కలిసికొనువారు, రాజుభయముచేత నొండొరు లచ్చటఁ గలియక నగరు దాఁటి పోయి యొకరితో నొకరు గూడిరనుట, ఎదురైన = తమ కెదురుపడిన, తమవానిన్= తమకు సంబంధించినవానిని, గృహకృత్యము= తమయింటివార్తను, అడిగి= ప్రశ్నచేసి, వాఁడు = అడుగఁబడినవాఁడు, అనునవి = చెప్పెడుమాటలను, తప్పన్ = మనస్సునకుఁదగులనియట్లు, ఊఁకొనెడువారు = ఊఁకొట్టెడువారు, తమ యింటనుండి వచ్చినవాఁడు తమ కెదురుపడఁగా వానిఁ దమ యిండ్లవార్త యడిగి వాఁడు సెప్పెడు పల్కులయందు మనస్సులేక జరిగిన వాదమందేమతిగలిగి యూఁకొనుచుండి రనుట. వాద మేమాయెన్ = వాదు సెల్లినవిధమేమి, అన్నన్= ఎవరేనియడుగఁగా, భూవరుని పక్షపాతము = రాజుయొక్క పక్షపాతము, ఆదాసరికిన్ = ఆవిష్ణుచిత్తున కనుటకు బదులుగాఁ దిరస్కారోక్తిగ నా దాసరివాని కని రనుట, కలిగి = ఉదయించి, బ్రతికెన్ = ఆదాసరి జీవించెను, రాజు పక్షపాతము వలన నావిష్ణుచిత్తుఁడు బ్రదికెనే కాక నిక్కమునకు మేమే జయించితిమని చెప్పి రనుట, అనెడువారును = అనిచెప్పెడువారును, ఔ లెండు = ఔనుద్గమింపుఁడు, ఇటు = ఈవిధముగా, విమర్శదూరమైన = విచారణకు దూరమగు, వాకిటన్= ద్వారమందు, ఎవ్వఁడు వసించున్ = ఎవ్వఁడునిలుచును? అన్ వారునగుచున్ = అని పలికెడువారు నవుచు, కలిసి యని ముందఱిపద్యమున కన్వయము. ఇట్లు న్యాయవిమర్శలేని రాజు ద్వారమం దెవ్వఁడును నిల్వఁగూడ దని రనుట. ఇక్కడఁ బరాజితులయిన విద్వాంసుల స్వభావము వర్ణింపఁబడెఁగాన స్వభావోక్త్యలంకారము.

తే. గీ. కలిసి యొక కొంతసేపు శృం ♦ గాటకముల,
నగరుదెసఁ జూచుచున మంత ♦ నంబు లాడి,
చనిరి విద్వాంసు లిండ్లకు ♦ నజ్జనవిభుండు,
రూఢి కతని మహాగజా ♦ రూఢుఁ జేసి. ౭

టీక. విద్వాంసులు = ఆపండితులు, శృంగాటకములన్ = నలుత్రోవలు గలిసెడు చోటులయందు, కలిసి = కూడుకొని, నగరుదెసన్ = రాజగృహముతట్టు, చూచుచునే = వీక్షించుచునే, మంతనంబులాడి= రహస్యములాడి, ఇండ్లకుఁజనిరి= తమగృహములకుఁబోయిరి, అజ్జనవిభుండు = ఆపాండ్యరాజు, రూఢికిన్ = ప్రసిద్ధికొఱకు, అతనిన్ = ఆవిష్ణుచిత్తుని, మహాగజారూఢున్, మహాగజ = పెద్దయేనుఁగుమీఁద, ఆరూఢున్ = ఎక్కినవానిఁగా, చేసి = ఒనరించి, పురి నేగించి యను ముందఱి పద్యముతో నన్వయము.

మ. పురి నేగించి తదీయ మైననగరం ♦ బుం జేర్పు డంచు న్వడిం,
దొరలన్ రాజకుమారుల న్ననుపఁగాఁ ♦ దూర్యస్వనంబు ల్బిరం,
తరవందిస్తుతులుం జెలంగ గజఘం ♦ టావారకాంతాంఘ్రినూ,
పురములున్మ్రోయఁగఁ గొల్చి వారెరుగడం ♦ బో మాగఁ మధ్యంబునన్. ౯.

టీక. పురిన్ = మధురాపట్టణమందు, ఏగించి = మెరవడిఁ జేయించి, ఊరేగించియనుట. తదీయమైన = ఆవిష్ణుచిత్తుసంబంధియైన, నగరంబున్= పట్టణమగు, శ్రీవిల్లిబుత్తూరిని, చేర్పుడంచున్= ప్రవేశపెట్టుండని, పాండ్యరాజనుట, దొరలన్= రాజులను, రాజకుమారులన్ = రాచకొమరులను, పనుపఁగాన్ = పంపఁగా, తూ

ర్యస్వనంబుల్ = వాద్య ఘోషములును, నిరంతరవందిస్తుతుల౯ = ఎడతెగనిబట్లకై వారములను, చెలంగ౯ = విస్తరిల్లుచుండఁగా, గజఘంటా = ఏనుఁగులకుఁ గట్టిన గంటలును, వారకాంతాంఘ్రినూపురముల్ = ఆటకత్తెయలయొక్క పాదములయం దలి అందియలును, మ్రోయఁగా = ధ్వనిసేయుచుండఁగా, వారు = రాజులు, రాజకుమారులు, వందిమాగధులు, వారకాంతలు మొదలగువారు, ఇరుగడ౯ = పార్శ్వద్వయమందు, ద్విగుసమాసము, పో౯ = పోవుచుండఁగా, మార్గమధ్యంబున౯ = నడితెరువునందు, క్రియ ముందటి పద్యమందున్నది.

ఉ. ఇంగిలికంబునం దడిపి యెత్తుకసీసపురెంజెమో యనన్‌,
నింగి గరుత్పరంపరలనిగ్గున లేఁదొగ రెక్కనంత నీఁ,
చెం గలశాబ్ధిమీఁగడలజిడ్డెరిగించెడు కమ్మగాడ్పు నిం,
డెం గడుమ్రోఁత పెన్దిరువడిం గనిరాఖగరాజుమూఁపున౯. ౧౦.

టీక. నింగి = ఆకాశము, ఇంగిలిగంబున౯ = హింగుళశబ్దార్థమగు నింగిలికముచేతను, తడిపి = ఆర్ద్రముఁ జేసి, ఎత్తు = పైకెత్తిన, కసీసపురెంజెమో = నీలవస్త్రమో, అన౯ = అనునట్లుగా, గరుత్పరంపరల నిగ్గున౯, గరుత్ = ముందుచెప్పఁబడు పెరియతిరువడి రెక్కలయొక్క, పరంపరల = పఙ్క్తులయొక్క, నిగ్గున౯ = కాంతిచేతను, లేఁదొగరెక్కనంత౯ = తరుణారుణకాంతి గలుగునంతలోనే, గరుత్మంతుని రెక్క లెఱ్ఱనివిగావున వానికాంతులచే నాకాశమెఱ్ఱనయ్యెననుట, కలశాబ్ధి = పాలసముద్రముయొక్క, మీఁగడల = మీఁగడలయొక్క, జడ్డు = జిడ్డువాసనను, ఎఱింగించెడు = తెలిపెడు, కమ్మగాడ్పు = సుగంధివాయువు, వీఁచె౯ = విసరె౯, గరుత్మంతుఁడు గదలఁగానె యాయన రెక్కలవలనఁబుట్టినఁ వాయువు క్షీరసముద్రపు మీఁగడలవాసనను రేఁపఁగా నావాసన లావాయువుతోఁగూడ వచ్చెననుట, మ్రోఁత = పెద్దధ్వని, కడు౯ = మిక్కిలియు, నిండె౯ = సంపూర్ణమయ్యెను. పెన్దిరువడి౯ = పెరియతిరువడియని ద్రవిడభాషయందు శ్రీవైష్ణవసంకేతితమైన నామము గలవైనతేయుని, కనిరి = ఆరాజులు మొదలగువారు చూచిరి. ఆఖగరాజు మూఁపున౯, ఆఖగరాజు = ఆపక్షీంద్రుఁడగు గరుత్మంతునియొక్క, మూఁపున౯ = స్కంధమందు, క్రియ ముందటిపద్యమునం దున్నది.

తా. విష్ణుచిత్తునకుఁ బ్రత్యక్షమగుటకు శ్రీ క్షీరసముద్రమునుండి స్వామి వెడలఁగానే గరుత్మంతుని రెక్కల యెఱ్ఱనికాంతిచేత నాకాశ మింగిలీకముతోఁ దడిపి యెత్తిన నీలిగుడ్డవలె నీలలోహితవర్ణము గలిగియుండె నంతతోనే పాలమీఁగడ జడ్డువాసనలతో వాయువులు విసరె నంతలోనే గరుత్మంతుని రెక్కల ధ్వని



వినంబడె నింతలో నతివేగవంతుండగు గరుత్మంతుఁడు గానఁబడియె నంత నతని వీఁపుమీఁద స్వామియుఁ దోఁచె నని భావము.

సీ. చిగురుఁబోట్లపు దోయిఁ జెందమ్ములనఁ దార్క్ష్యహస్తోదరములఁ దివ్యాంఘ్రులమర
నునుఁ గప్పుమేనఁ దోఁచిన తదర్వచ్ఛాయ, లీలఁ దాల్పు పసిఁడిచేల మెఱయ,
వ్రాలిన యోగివర్గము నిర్మలాంతఃకరణములుఁబోలె హారములు దనర,
సిరికి బుట్టింటినెచ్చెలులౌట మనవికై డాసె నా మకరకుండలములమర,
శ్రితసిత మరాళ వాత్యాభిహత పరాగ, వలయమండిత కల్పశాఖలొ యనంగ,
శంఖచక్రాంచితోరుహస్తములు దనర, దోఁచెఁ గమలేక్షణుండు చతుర్భుజుండు.

టీక. చిగురుఁబోట్లపు = చివుళ్ళపొట్లముయొక్క, దోయి౯ = ద్వంద్వమందు, చెందమ్ములన౯ = ఎఱ్ఱదామరపువ్వులనునట్లు, తార్క్ష్యహస్తోదరముల౯, తార్క్ష్య౯ = గరుత్మంతునియొక్క, హస్తోదరముల౯ = కరతలములయందు, దివ్యాంఘ్రులు = శ్రీపాదములు, అమర౯ = పొందుపడఁగా, నునుఁగప్పు = నిద్దమగు నీలవర్ణముగల, మేన౯ = దివ్యమంగళవిగ్రహమందు, తోఁచిన = ప్రతిఫలించిన, తదర్వ = ఆవాహనమగు గరుత్మంతునియొక్క, ఛాయలీల౯ = కాంతివలె, తాల్చు = ధరియించిన, పసిండిచేల = కనకాంబరము, మెఱయ౯ = ప్రకాశించుచుండగా, వ్రాలిన = చేరినట్టి, యోగివర్గము = యోగీశ్వర సమూహము యొక్క, నిర్మలాంతఃకరణములుఁబోలె౯ = నిష్కళంకములగు అంతరంగములవలెను, వ్రాలిన యను శబ్ద మంతఃకరణశబ్దముతో నన్వయించునది, ఇదిసమస్తపదము, హారములు = ముక్తాహారములు, తనర౯ = ఒప్పుచుండఁగా, సిరికి౯ = శ్రీదేవికి, పుట్టింటి = జనకగృహసంబంధులైన, నెచ్చెలులౌట౯ = స్నేహితురాలౌటచేతను, మనవికి౯ = విన్నవించుటకు, డాసెన౯ = సమీపించెనో యనునట్లు, మకరకుండలములు = మకరాకారకర్ణభూషణములు, అమర౯, శ్రీదేవియును మకరములును సముద్రమునందే జనించుటచేస లక్ష్మికిఁ బుట్టినయింటి స్నేహములు గలవి గావున మిక్కిలి చనువు గలిగి శ్రియఃపతి వీనుల సమీపమునకుఁ జేరెననుట. శ్రిత = చేయుచున్న, సిత = తెల్లనైన, మరాళ = హంసచేతను, వాత్యా = సుడిగాడ్పుచేత, అభిహత = రేఁపఁబడిన, పరాగ = కెంధూళియొక్క, వలయ = వలయముచేతను, మండిత = అలంకరింపఁబడిన, కల్పశాఖలొయనంగ౯ = కల్పవృక్షపుకొమ్మలో యనునట్లు, శంఖ = పాంచజన్యముచేతను, చక్ర = సుదర్శనముచేతను, అంచిత = ఒప్పుచున్న, ఉరు = దీర్ఘములైన, హస్తములు = భుజములు, తనర౯ = ప్రకాశింపఁగా, శంఖము హంసవలెను జక్రము పరాగవలయము వలెను, భుజములు కల్పశాఖవలె నున్నవనుట. కమ

లేక్షణుండు = తమ్మికంటి, చతుర్భుజుండు = నాల్గుభుజములు గలిగినస్వామి, తోఁచెన్ = ప్రత్యక్షమయ్యెన్, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

క. ఎప్పుడు హరి గని రమరులు,
ముప్పదియును మూఁడుకోట్లు • మునిఁ గనుఁగొనువా,
రప్పుడు తత్కరములతో,
విప్పిన గొడుగులును మింట • వేగమ మొగిడెన్. ౧౨.

టీక. ఎప్పుడు = ఏక్షణమందేని, మునిఁగనుఁగొనువారు = విష్ణుచిత్తుని సేవించెడివారు, ముప్పదియును మూఁడుకోట్లు = త్రయస్త్రింశత్కోటిసంఖ్యగల, అమరులు = దేవతలు, హరిన్ = స్వామిని, కనిరి = చూచిరో, అప్పుడు = ఆక్షణమందు, తత్కరములతోన్ = వారిహస్తములతోడను, విప్పిన = తెరవఁబడిన, గొడుగులును = దేవతల ఛత్రములును, మింటన్ = ఆకాశమందు, వేగమ = శీఘ్రమే, మొగిడెన్ = ముకుళితమయ్యెను.

తా. ముందే స్వర్గమందలి ముప్పది మూఁడుకోట్లు దేవతలు విష్ణుచిత్తునిఁ జూడవచ్చియుండిరి గావున వారలు స్వామి వేంచేసినంతనె యదివఱలోఁ దెఱవఁబడియున్న గొడుగులు ముడిచి హస్తములు మొగిడ్చి నమస్కరించి రనితా. అలం. సహోక్తి.

తే, గీ. సామరదిదృక్షుఖస్థర • క్షఃపిశాచ, పుంజమహిభుక్పతత్రప్ర • భంజనములు,
సోఁకవెఱఁబాఱెఁగళ్యాన • శూర్పవాత, ఘట్టనలఁబాఱు పెనుపొల్లు • కట్టువోలె.

టీక. సామర = దేవతలతోఁగూడిన, దిదృక్షు = చూడనిచ్ఛించిన, ఖస్థ = ఆకాశమందు నిలిచియున్న, రక్షఃపిశాచపుంజము = రక్కసులయొక్కయు పిసాసులయొక్కయు సమూహము, రక్షఃపిశాచాదులు దేవయోనులగుటం జేసి స్వర్గమందుందురనుట. అహిభుక్పతత్ర ప్రభంజనములు, అహిభుక్ = సర్పభక్షకుఁడగు గరుత్మంతునియొక్క, పతత్ర = రెక్కలవలని, ప్రభంజనములు = పెనుగాడ్పులు, సోఁకన్ = స్పృశింపగానే, వెఱన్ = వెఱపుచేతను, కళ్యానన్ = కళ్ళమునందు, శూర్పవాత = చేటల గాడ్పులయొక్క, ఘట్టనలన్ = ఒరిపిళ్ళచేతను, పాఱు = ఎగసిపోవుచున్నట్టి, పెను = పెద్దదియగు, పొల్లుకట్టువోలెన్ = తఱకలవలె, పాఱెన్ = పఱుగెత్తెను, ప్రథమపాదమం దున్న సామరపదముయొక్క ప్రథమవర్ణమును రక్షశ్శబ్దము యొక్క యంతిమవర్ణముతోడ సంబంధపడునట్లు హల్ప్రధానముగ నుభయవళులలోనిదిగా సాంబాదిశబ్దములవలె విశ్రమమునకుఁ జెప్పినాఁడు. సమ్మదదిదృక్షు అను పాఠమున సంతోషమునఁ జూడఁగోరెడు అనియర్థము. కళ్యాననుచోట వికృతా



క్వచిచ్ఛలోపో మోదీర్ఘశ్చాత ఆదిమస్యభస్యే" త్తను సూత్రానుసరణముగాఁకం. మానుగ ధృతరాష్ట్రుఁడుప్రా। ణానఁగలుగంగ ననియెడు భారతప్రయోగమువలె సంగతమైనది. అంతరిక్షమం దంతకు మున్ను దేవతలతోడఁ జేరి యున్న రక్షఃపిశాచసంఘము తమజాతికి విరోధియగుస్వామికి వాహనమైన గరుత్మంతుని రెక్కలగాడ్పు తమపై వీవఁగానే భయపడి పఱుగెత్తెను. దేవతలు మాత్రము నిలచి యుండిరి యెట్లుండెనని కళ్ళమందు ధాన్యముమీఁదఁ జేటలచేత విసరఁగానే గట్టినిల్చి పొట్టుచెదరి పోయినట్లని భావము.

క. నీరంధ్రకుసుమధారా, సారచరచ్చంచరీక • సంకులకలఝుం,
కారానుకారిసంస్తవ, కారిమునిస్తోమ సామ • గానం బెసఁగెన్. ౧౩.

టీ. నీరంధ్ర = దట్టమైన, కుసుమధారా = పుష్పధారలయొక్క, ఆసార = వర్షమందు, చరత్ = సంచరించుచున్న, చంచరీక = తుమ్మెదలయొక్క, (ఇందిందిరశ్చంచరీకయని యమరము,) సంకుల = అధికమైన, కల = అవ్యక్తమధురములగు, ఝుంకార = ఝుంకృతులను, అనుకారి = అనుకరించుచున్న, సంస్తవ = స్తోత్రములను, కారి = చేయుచున్న, ముని = నారదాదిమునులయొక్క, స్తోమ = సమూహముయొక్క, సామగానంబు = సామవేదముపాట, ఎసఁగెన్ = విస్తరిల్లెను, స్వామితోఁగూడ నారదాది మునీంద్రులు సామగానము సేయుచుండఁగా నది పుష్పవర్షముపడి తిరిగెడు తేఁటుల మ్రోఁతవలె మధురమై వీతెంచె ననిభావము.

తే, గీ. అట్లుప్రత్యక్షమైనప • ద్మాక్షునంత,
రిక్షమునఁగాంచి మునిప్రమో • దాశ్రుజలము,
నిగుడఁ బులకించి కరటిఘం • టికలతాళ,
ములుగనిట్లని యమ్మహా • త్మునినుతించె. ౧౪.

టీక. అట్లు = పూర్వోక్తరీతిగా, ప్రత్యక్షమైన = సాక్షాత్కరించినట్టి, పద్మాక్షున్ = తామరలవంటి నేత్రములుగలస్వామిని, లేక, లక్ష్మీదేవియే నేత్రములయందుఁగలస్వామిని, అంతరిక్షమునన్ = ఆకాశమందు, కాంచి = చూచి, ముని = విష్ణుచిత్తుఁడు, ప్రమోదాశ్రుజలము = ఆనందబాష్పములు, నిగుడన్ = వెలికుబుకఁగా, పులకించి = గగుర్పాటుగలిగి, కరటిఘంటికల, కరటి = తానెక్కియున్న యేనుఁగుయొక్క, ఘంటికల = ఇరుప్రక్కలనున్న గంటలే, తాళములుగన్ = వాయించెడు తాళములుగాఁగా, అమ్మహాత్మునిన్ = ఆపరమాత్ముఁడగుస్వామిని, ఇట్లని = వక్ష్యమాణక్రమముగా, నుతించెన్ = కొనియాడెను.

కవిరాజవిరాజితము.

జయ జయ దానవదారణకారణ ♦ శార్ఙ్గరథాంగగదాసిధరా,
జయ జయ చంద్రదినేంద్రశతాయుత ♦ సాంద్రశరీరమహః ప్రసరా,
జయ జయ తామరసోదరసోదర ♦ చారుపదోజ్ఝితగాఙ్గఝరా,
జయ జయ కేశవ కేశినిషూదన ♦ శౌరిశరజ్జలజాక్షహరీ. ౧౬

టీక. దానవ = రాక్షసులయొక్క, దారణ = ఛేదనమునకు, కారణ = హేతువులగు, శార్ఙ్గ = ధనువును, రథాంగ = చక్రమును, గదా = గదను, అసి = నందకమనుఖడ్గమును, ధరా = ధరించినస్వామీ! జయజయ = సర్వోత్కృష్టుఁడవుగాఁ బ్రవర్తిల్లుము. దరాఅనుపాఠమందు శంఖమును గలవాఁడా యనియర్థము. దానవదారణకారణ యని ప్రత్యేక విశేషణముగాను జెప్పవచ్చును, జయజయ యనినాల్గు పాదముల యందునువచ్చును. చంద్ర = చంద్రులయొక్కయు, దినేంద్ర = సూర్యులయొక్కయు, శతాయుత = అయుతశతసంఖ్యలయొక్కవలెనే, సాంద్ర = దట్టమైన, శరీర = దివ్యమంగళమునుయొక్క, మహః = కాంతులయొక్క, ప్రసరా = వ్యాపించుటగలవాఁడా. తామరస = తామరపువ్వులయొక్క, ఉదర = అంతర్భాగమునకు, సోదర = తోఁబుట్టువును, చారు = సుందరమునగు, పద = పాదముచేత, ఉజ్ఝిత = విడువఁబడిన, గాంగ = గంగానదీసంబంధియగు, ఝరా = ప్రవాహముగలవాఁడా, కేశినిషూదన = కేశియనురక్కసుని సంహరించినవాఁడా, శరజ్జలజాక్ష, శరత్ = శరత్కాలమందలి, జలజ = కమలములవంటి, అక్ష = కన్నులుగలవాఁడా! కేశవ = బ్రహ్మరుద్రుల కుత్పత్తిస్థానమైనస్వామీ. (క ఇతి బ్రహ్మణోనామ ఈశోహం సర్వదేహినామ్ । ఆవాంతవాఙ్గసంభూతౌత స్మాత్కేశవనామవాన్, అని ప్రమాణము.) శౌరి=హరీ, అనిమంగళాశాసనముచేసెను. భగవంతునకు జీవకోటి యాశీర్వాదము చేయవచ్చునాయనినఁ బూర్వమట్టి యాచారము కలదు. (పూర్వాం దిశంవజ్రధరః దక్షిణాంపాతుతే యమః । వరుణః పశ్చిమా మాశాంకుబేరస్తూత్తరాందిశ మని సీతమ్మవారు శ్రీరాములవారికి మంగళాశాసనము చేసియున్నారు.)

దశావతార పద్యములు.

మ. దివిజద్వేషి నుదారవారిచరమూ ♦ ర్తిం ద్రుంచి చాతుర్య మొ,
ప్పవడిం జౌకపుఁదెల్ల కౌచుగమిదం ♦ భం బొందమైఁదాల్చి వే,
దవిశుద్ధాక్షరపఙ్క్తిఁ గ్రమ్మఱఁగ వే♦ ధం జేర్చెదో నాఁగఁద,
ద్భువనం బబ్ధిసితాంబుబిందు లలమం ♦ బ్రోద్యద్రుచిం దాఁటవే. ౧౭



టీక. దివిజద్వేషిన్ = వేదచోరకుఁడగుహయగ్రీవాసురుని, ఉదార = కొలఁదిదెలియరాని, వారిచర = మీనముయొక్క, మూర్తిన్ = శరీరముచేతను, త్రుంచి = ఖండించి, చాతుర్యము = విన్నాణము, ఒప్పన్ = తనర్చునట్లు, వడిన్ = వేగముచేత, చౌకపు = చదరమగు, తెల్లకౌచు = ధవళకాంతిగల పైపొట్టుయొక్క, గమి = సమూహమనెడు, దంభంబు = వ్యాజము, ఒందన్ = పొందునట్లు, మైన్ = శరీరమందు, తాల్చి = ధరించి, వేదవిశుద్ధాక్షరపఙ్క్తిన్, వేద = వేదములయొక్క, విశుద్ధ = శుభ్రములగు, అక్షర = అక్షరములయొక్క, పఙ్క్తిన్ = శ్రేణిని, క్రమ్మఱఁగన్ = మరల, వేధన్ = బ్రహ్మదేవుని, చేర్చెదోనాఁగన్ = చేర్తునోయనునట్లు, తద్భువనంబు = ఆ బ్రహ్మలోకము, అబ్ధి = సముద్రముయొక్క, సిత = తెల్లనైన, అంబు = ఉదకముల యొక్క, బిందులు = బిందువులు, అలమన్ = వ్యాపింపఁగా, ప్రోద్యద్రుచిన్, ప్రోద్యత్ = వృద్ధిఁబొందుచున్న, రుచిన్ = కాంతిచేతను, దాఁటవే = అతిక్రమింపవా. "ఉదారోదక్షిణే ఖ్యాతే దానశౌణ్డే మహత్యపి" యనిరత్నమాల. "స్త్రియాంమూర్తి స్తను స్తనూః" అనియును, "కపటో స్త్రీవ్యాజ దమ్భోపద యచ్ఛద్మ కైతవే" యనియు నమరము. నీవు మత్స్యరూపమును ధరించి వేదచోరకుఁడగు రక్కసుని వధించి వాడపహరించిన వేదములు నేర్పుతో నప్పడే బ్రహ్మకిచ్చుటకై పోయెదవోయనునట్లునీవు సంచరింపుచుండుట వలన సముద్రోదకములు సత్యలోక మాక్రమింపుచుండఁగా నీవాలోకమునుదాటితివనియు నప్పుడు నీమీన శరీరమందలి తెల్లనిపొలుసు పరిశుద్ధములగు వేదాక్షరములో యన్నట్లుండె ననియుభావము. కైతవాపహ్నుత్యనుప్రాణితమైన యుత్ప్రేక్షాలంకారము.

చ. ఎలమి యుగాంతవారి కెదు ♦ రెక్కుతఱి న్వడిఁదాలుగహ్వరం
బులఁ జనునీటివెల్లిబడిఁ ♦ బోవుసపక్షనగోరువార్చరం
బులు దనుఁ దాఁక దద్గతత ♦ ద్రమోయునజాండమ దైత్యువేదప
ఙ్క్తులుగొని కూల్చినట్టిజయ ♦ దుందుభిఁ జేసితి కా మురాంతకా. ౧౮

టీక. ఎలమిన్ = సంతోషముచేతను, యుగాంతవారికిన్ = ప్రళయోదకమునకు, ఎదురెక్కుతఱిన్ = ఎదురుగాఁబోవు సమయమందు, వడిన్ = వేగముచేతను, తాలుగహ్వరంబులన్ = దవుడలనెడు, గహ్వరంబులన్ = గుహలయందు, చను = పోవునట్టి, నీటివెల్లిబడిన్ = జలప్రవాహమువెంట, పోవు = పోయెడు, సపక్షనగ = ఱెక్కలతోఁ గూడియున్న మైనాకాదిపర్వతములును, ఉరు = గొప్పలగు, వార్చరంబులు = తిమి తిమింగిలములు మొదలగు జలచరములును, తనున్ = బ్రహ్మాండమునుఁ, తాఁకన్ = తగులఁగా, తద్గతతన్ = ఆదవుడలను పొందియుండుటచేతను, మ్రోయు = ధ్వనిఁజేయుచున్న, అజాండము = బ్రహ్మాండమే, దైత్యున్ = సోమకాసురుని, వేదపఙ్క్తులుగొని = వేద

సమూహములను దీసికొని, కూల్చినట్టి = సంహరింపినట్టి, జయమంజుఘోష = జయఘోషనిగా, చేసితివికా, మురాంతకా = మురాసురహరా యని సంబోధనము. ఇచ్చట నబాండమయని ప్రథమావిభక్తి, "ఇతరత్రచ ద్వితీయం తస్యాః ప్రథమాచ జడపదానాం స్యాత్" అను సూత్రమనుసరించి యప్రాణి వాచకమగు జయమంజుఘోషయందలి ద్వితీయ సంఖ్యమైనది. మఱియు, "కర్మాదేః కర్తృత్వమిత్యాది సూత్రపద్ధతివలన జయమంజుఘోషయందుఁ గూల్చినట్టియనుపద మన్వయించుట సరిగా నున్నది.

మీనము తన నైజగుణముచేత నీటికి కెదురెక్కుట ప్రసిద్ధము గావున నీమత్స్యము ప్రళయోదక ప్రవాహమున కెదురెక్కుచుండఁగా నావేగమునకు నిలువలేకయా నీటి వెంబడి మైనాకాది పర్వతంబులును దిమిప్రముఖంబులగు మహాజలచరంబులు నవశంబులై దొరలి యామీనముయొక్క దవుడలలోఁబడినవనియును జలప్రళయమందు బ్రహ్మాండము చెడకుండ నామత్స్యమూర్తి తనదవుడల నునిచికొనియున్నాఁడనియును నామైనాకాదు లావేగముచేత నాబ్రహ్మాండము దగులఁగా నది ధ్వనిఁజేసెఁగావున నాబ్రహ్మాండమే స్వామి వేదములు దీసికొని రక్కసునిఁ ద్రొక్కలించిన దానికి జయభేరివలె నుండెనని భావము. అనుభయ తాద్రూప్యరూప కాలంకారము.

చ. మితి గడవం దిమింగిలత • మెయ్మెయి వెంచిననీదువాతఁ గు
త్సితపలలాశియైన • చిఱుఁజేఁప ద్రెళ్ళుట నీవు మ్రింగుటే,
శ్రుతులగు నూరుపుల్ మగుడఁ • జొచ్చుతఱి న్భవదేధనైధనై
ధితజవశక్తి నీడ్చుకొని • తెచ్చుటకాక తదల్పతాల్పతన్. ౧౯.

టీక. మితి = పరిమాణము, కడవన్ = అతిక్రమించునట్లు, తిమింగిలతన్ = మహామీనత్వముచేతను, మెయ్మెయి వెంచిన = మిక్కిలిశరీరము పెంచినట్టి, నీదు = నీసంబంధియైన, వాతన్ = వక్త్రమునందు, కుత్సితపలలాశియైన = కుత్సితరాక్షసుఁడనియును, మీనములు మాంసము భక్షించుట ప్రసిద్ధముగావున నట్టిపలలాశియగు, చిఱుజేప = చిన్నచేఁప, ఆది = మత్స్యత్వారోపముచేత నమహద్వాచకము, రాక్షసుఁడనుట, ద్రెళ్లుట = పడుట, నీవు మ్రింగుటే = నీవుకబళించుటయే యని ప్రశ్నార్థకము. శ్రుతులగు = వేదమయములగు, ఊరుపుల్ = ఉచ్ఛ్వాసవాయువులు, మగుడన్ = మరల, చొచ్చుతఱిన్ = వక్త్రమునందుఁ బ్రవేశించునప్పుడు, తదల్పతాల్పతన్, తత్ = ఆపలలాశియొక్క, అల్పతాల్పతన్ = అత్యంతాల్పత్వముచేతను, భవత్ = నీయొక్క, ఏధనైధన = అతిసమృద్ధిచేతను, ఏధిత = వృద్ధిఁజేయఁబడిన, జవ = వేగముయొక్క, శక్తిన్ = సామర్థ్యముచేతను, ఈడ్చికొని = ఆకర్షించుకొని, తెచ్చుటకాక = తీసికొనివచ్చుటయే కాక, మ్రింగుట కాదనుట. తిమింగిలత మెయ్మెయిననుచోటనీకారణ



మాలోపించుటకు విరాటపర్వతమున మ. "మగఁడుం గీచకుఁ బట్టువాఁడును ఖలో • న్మాదంబునన్బాహుగ, ర్వగరిష్ఠుండగు నాహిడింబరిపుఁడీ • వ్రక్రోధుఁడై పట్టిబె, ట్టుగఁ ద్రోపాడఁగ నిద్దఱున్భుజబలా • టోపంబుమై నొండొరు, న్దగలం జాలక కొంత సేపువడి సం • ధ్యిల్లఁ బోరి రుగ్రాకృతిన్". అన్నపద్యంబునం జతుర్థపాదంబునను, నిర్వచనోత్తరరామాయణమందు ఉ. "అటున మూర్ఛవోయిన ప్రహస్తుఁ గనుంగొని యంకవాఁకిన, న్నిటడఁగించు నర్జునుఁడు • గేవలుఁడే యని భీతచిత్తులై, మేటి మగల్బలంబెడలి • మెయ్మెయి మార్కొన లేక పాఱిన, న్నాటుక కొండవోలె దశ • కంఠుఁ డెదిర్చె మహామహేంద్రునిన్." అనిన పద్యంబునఁ దృతీయపాదంబునను, దిక్కన సోమయాజి ప్రయోగంబు కలిమిఁ జేసి యిందుం బ్రయోగింపంబడియె.

ఇంతంత యని చెప్పఁ గూడనియత్యున్నతశరీరముతో మత్స్యమూర్తిన్ విహరించుచుండఁగా నాయనయుచ్ఛ్వాసవాయువులు మగిడి ముఖమందుఁ బ్రవేశించునప్పుడా వాయువులవెంబడి నీమహామీనము నందలి నత్యల్పతముండనఁగా నున్నయా రక్కసుఁడు దనకుఁ దానే త్రెళ్లెను గాక యామత్స్యమది యొకయత్నముగా వాని మ్రింగ లేదనియును మహామత్స్యములును బర్వతాదులును బ్రవేశించెడు నావక్త్రమం దీకుత్సితపలలభక్షక మగు రాక్షసుఁ డనుచిన్నచేఁప పడిపోవుటచిత్రము గాదనియును తాత్పర్యము. హేత్వపహ్నుత్యలంకారము.

మ. జలపూరప్లవమానమృణ్మయమహీ • సంరక్షకై గారయీ
బలె ముక్తామణిశుక్తిశంఖనికురుం • బంజెల్లఁజూర్ణంబుగా
బలభిద్వజ్రసదృఙ్నిజోపరిపరి • భ్రామ్యన్మహామందరా
చలసంఘృష్టిఘరట్టమైన కమఠ • స్వామి న్నినుంగొల్చెదన్. ౨౦

టీక. జలపూర = నీటికుప్పయందు, ప్లవమాన = నానుచున్న, మృణ్మయ = మృత్తికావికారయగు, మహీ = భూమియొక్క, సంరక్షకై = రక్షణముకొరకు, గారయీబలెన్ = గచ్చుసేయుటకొఱకువలె, ముక్తామణి = ముత్తెములయొక్కయు, శుక్తి = గుల్లలయొక్కయు, శంఖ = సంకులయొక్కయు, నికురుంబంజెల్లన్ = సమూహమంతయును, చూర్ణంబుగాన్ = సున్నముగునట్లు, బలభిద్వజ్ర = దేవేంద్రునియొక్క, వజ్రాయుధముతోడ, సదృక్ = సమానమైన, నిజోపరి = స్వకీయమైన పైభాగమందు, పరిభ్రామ్యత్ = తిరుగుచున్న, మహత్ = గొప్పదియైన, మందరాచల = మందరపర్వతముతోడ, సంఘృష్టి = ఒరసికొనుటకు, ఘరట్టమైన = అడుగుతిరుగలియయిన, కమఠస్వామిన్ = కూర్మరాజైన, నినున్ = నిన్ను, కొల్చెదన్ = సేవించెదను.

సముద్రమథనకాలమందు మందరాచలముక్రిందఁ గమఠమూర్తియొక్క కర్పరమొరసికొనుచుండఁగా సముద్రమందలి ముత్తెములు ముత్తెపుఁజిప్పలు శంఖములె

నాపర్వతకర్పరములసందునఁ బడి నలిగి చూర్ణ మగుచుండెగావున సముద్రోదకములయందు మృద్వికార యగుభూమి నాని కరఁగు నని నని దానిఁ గట్టి పఱుచుటకై గారకొఱకు స్వామి సున్నము నూరుచున్నాఁడో యన్నట్లుండెను నని భావము. ఫలోత్ప్రేక్ష. సంఘృష్టి ఘరట్టమనుచో రూపకము.

చ. ఒకమఱి బుడ్డగింప విల • యోదకముల్పయి కుబ్బి చిప్ప ద్ర
చ్చుకొని మహాభ్రవీథిఁ జన • సూకరత న్మెయి వెంచి వెండి క్రిం
దికిఁ గయిద్రావాలు తత్సలిల • నిర్మలధార నతఃపరస్ఫుర
త్ప్రకృతికి నీ యజాండమును • బంగరు ముంగరఁగా నొనర్పవే. ౨౧.

టీక. ఒకమఱి = ఒకసారి, బుడ్డగింపన్ = ఫూత్కారము సేయఁగా, ఇది వరాహచేష్ట, విలయోదకములు= ప్రళయజలములు, పయికుబ్బి= పైకెనుబికి, చిప్ప= బ్రహ్మాండకర్పరమును, ద్రచ్చుకొని = భేదించుకొని, మహాభ్రవీథిన్ = మహాకాశముయొక్క వీథియందు, చనన్ = పోవునట్లుగా, సూకరతన్ = వరాహత్వముచేత, మెయివెంచి= శరీరమును పెంచి, వెండి = మరల, క్రిందికిన్ = అధోభాగమునకు, కయిద్రావాలు= దిగజాఱుచున్న. తత్సలిలనిర్మలధారన్, తత్ = మున్ను చెప్పఁబడిన, సలిల = ఉదకముయొక్క, నిర్మల = తేటయయిన, ధారన్= ధారచేతను, అతఃపర= బ్రహ్మాండమునకుఁ బరమైనట్టియు, స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, ప్రకృతికిన్= మాయయనెడు స్త్రీకి, ఈయజాండమును = ఈబ్రహ్మాండమును, బంగరుముంగరగాన్ = సువర్ణమయ నాసాభూషణముగాఁగ, ఒనర్పవే = చేయవా,

వరాహావతారమందు నొక్కసారి ప్రళయసముద్రమందలియుదకములలో నాదివరాహము మూతి నుంచి బుడ్డగింపఁగానే యాయుదకములు బ్రహ్మాండకర్పరము దాఁటియావలఁ బైకి పోయిమగిడి వచ్చుచుండఁగా నాయుదకధార యాకర్పరమునకుఁ బైగా నున్నప్రకృతి యనెడు స్త్రీయొక్క ముక్కుకొన నున్నసన్న కాడవలె నుండెననియును, బ్రహ్మాండ మాకాఁడకు నడికి యున్నబంగారుముంగరవలె నుండె ననియు నట్లొక్కసారి బుడ్డగించినమాత్రనే సముద్రోదకములు బ్రహ్మాండమును దాఁటఁజేయునంత బలము గలిగినవరాహరూపమును స్వామి ధరించె ననియును భావము. రూపకము.

మ. అసురేంద్రాశయకుండికాచ్ఛరుధిర • వ్యాప్తస్వకచ్ఛాయఁ గాం
చి సముద్వృత్తప్రతిసింహమత్సరమిళ • చ్చేష్ట స్తదుద్దామదీ
ర్ఘసటాఘాటముఁ జెల్లగించుగతి నాం • త్రశ్రేణిఁ గిన్కం బెరం
జు సితక్రూర భవన్నఖావళులు ప్రోఁ • చు న్మర్త్యపంచాననా. ౨౨



టీక. మర్త్యపంచాననా = ఓనరసింహా అని సంబుద్ధి; అసురేంద్ర= రాక్షసేశ్వరుఁడగు హిరణ్యకశిపునియొక్క, ఆశయ= హృదయమనెడు, కుండికా = గుండమునందలి, అచ్ఛ= తేటయయిన, రుధిర= నెత్తుటియందు, వ్యాప్త= వ్యాపించిన, స్వక= స్వీయమైన, ఛాయన్= నీడను; కాంచి= చూచి, సముద్వృత్త= ఉజ్జృంభించుచున్న, ప్రతిసింహ= అన్యసింహమనెడి, మత్సర= ఈసుతోడను, మిళత్= కూడుకొన్న, చేష్టన్ = చేష్టకముచేతను; తత్ = ఆప్రతిసింహముయొక్క, ఉద్దామ= గొప్పలగునట్టియు, దీర్ఘ= నిడుదలగు, సటా= జూలు వెండ్రుకలయొక్క. ఘాటమున్ = సమూహమును; చెల్లగించుగతిన్ = పెకలించినట్లుగా; ఆంత్రశ్రేణిన్ = ప్రేఁగులయొక్క పంక్తిని; కిన్కన్ = కోపముచేతను, పెరంజు= తెమల్చుచున్నట్టి, సిత= తెల్లనైన, క్రూర= తీక్ష్ణములైన, భవన్నఖావళులు = నీగోళ్లయొక్క పంక్తులు; ప్రోచున్ = మమ్ము రక్షించును.

స్వామి నృసింహావతార మెత్తినప్పుడు హిరణ్యకశిపునిహృదయముఁ జీల్చి యారక్తమందు నీడఁ జూచి ప్రతిబింబించిన తనరూపును మఱియొకసింహము రూపని మత్సరించి యాకోపముచేతను దత్సింహముయొక్క సటలు పెల్లగించెనో యన్నట్లు హిరణ్యకశిపుని ప్రేఁగులు బైటికి లాగె ననియు నట్లు లాగిన తెల్లనై తీక్ష్ణములగు గోళ్లు తమ్ము రక్షించు నని మంగళాశీర్వచనము చేసికొనె ననియుభావము, భ్రాంతిమదనుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

మ. మునుము న్దెల్పను దూఁటన్ మఱి కెంపు న్వెండియుం దూఁటఁ గం
దనగాయం గలనల్పుఁ దోఁప నఖకోణశ్రేణిచే విక్రమం
బున వాఁ డుగ్రతఁ గొన్నయట్టి విలస • న్మూర్తిత్రయీతేజముం
గొనుకీల న్విదళింపవే యసురవ • క్షోభిత్తి మిథ్యాహరీ. ౨౩.

టీక॥ మిథ్యాహరీ= మాయాసింహరూపధారివగు నృసింహస్వామీ యని సంబుద్ధి, మునుమున్= మొదలను; తెల్పును= ధావళ్యమును; దూఁటన్ = ఊచిపోఁగా; మఱి= పిమ్మట; కెంపున్= ఎఱుపును; వెండియుం దూఁటన్ = ఇంక నుండూఁటిపోఁగా, కందనగాయన్ = గుండెకాయయందు; కల= కలిగినట్టి, నల్పున్ = నీలవర్ణమును, తోఁపన్= కనుపడఁగా, విక్రమంబునన్ = పరాక్రమముచేతను, వాఁడు= ఆహిరణ్యకశిపుఁడు, ఉగ్రతన్ = బెట్టిదముచేతను, కొన్నయట్టి= గ్రహించిన, విలసన్మూర్తిత్రయీతేజమున్, విలసత్= విప్పుచున్న, మూర్తిత్రయీ = పంచానన చతురానన జనార్దనులనియెడు ముగ్గురు మూర్తులయొక్క, తేజమున్= తేజస్సును, కొనుకీలన్= మరలగ్రహియించునట్లు, నఖకోణశ్రేణిచేన్, నఖ= గోళ్ళయొక్క, కోణ= కొనలయొక్క, శ్రే

ణిచేన్=పక్షిచేతను, అసుర=రాక్షసునియొక్క, వక్షోభిత్తిన్=గోడవంటి వక్షస్థలమును, విదళింపవే=చీల్పవా?

హిరణ్యకశిపుని వక్షఃస్థలము ఛేదించినప్పుడు మొదటిభాగము తెగఁగానె తెల్లగా నుండె ననియును మఱికొంత తెగఁగానె యామాంస మెఱ్ఱగా నుండెననియు కడకుఁ దెగఁగా గుండెకాయం దవిలి నల్లగా నుండెననియును ఆమూఁడుకాంతులు దోఁచుట వొల్లిట వాఁడు విక్రమించి శివుని తెల్లనితేజస్సును బ్రహ్మదేవుని యెఱ్ఱనితేజస్సును విష్ణుదేవునినల్లనితేజస్సును గ్రహించెను గావున నవి వానిశరీరములో నుండఁగా స్వామివారు వాని మరల బైటికిఁ దీయుచు న్నట్లుండె ననిభావము. స్వభావోక్త్యనుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

మ. బలిదైతేయ భయాంధకారభరిత♦బ్రహ్మాండగేహంబులో
పలఁ బై మండెడుతత్ప్రతాపమయదీ♦పజ్వాల డిందఁ న్గడుం
దలమై మింటికి గ్రక్కున న్నెగయు ను♦ద్యత్తన్మహాచ్ఛాయ నాఁ
గలనీలాంగము శింశుమార మొరయం♦గాఁ జెంపవే వామనా. ౪౮

టీక. బలి=బలిచక్రవర్తి యనెడు, దైతేయ=రాక్షసునివలని, భయ=భయమనియెడు, అంధకార=కటికిచీకటిచేత, భరిత=నింపఁబడిన, బ్రహ్మాండ=బ్రహ్మాండమనెడు, గేహంబులోపలన్=ఇంటిలోపలను, పైన్=ఉపరిభాగమందు, మండెడు=ప్రజ్వరిల్లెడు, తత్ప్రతాపమయ=ఆబలిచక్రవర్తియొక్క పరాక్రమరూపమైన, దీపజ్వాల=దివ్వెవెలుఁగు, డిందన్=మఱుఁగుపడునట్లుగా, దలమై=దట్టమై, మింటికిన్=ఆకాశమునకు, గ్రక్కునన్=వేగముగా, నెగయు=ఉద్గమించుచున్న, ఇది నకారాది పదము, ఉద్యత్=ప్రకాశించుచున్న, తత్=ఆదీపప్రభానివారణానంతరమయిన, మహాచ్ఛాయనాన్=పెద్దనీడయోయనఁగా, కల=ఉన్నట్టి, నీలాంగము=నల్లనిశరీరమును, శింశుమారము=శింశుమారచక్రము, ఒరయంగాన్=అంటునట్లు, పెంపవే=పెనుపవా? వామనా=వామనస్వామీయని మొదటికన్వయము.

బలిచక్రవర్తివలని భయమనెడు చీకటి బ్రహ్మాండమనునింటిలో వ్యాపించియుండె ననియును దానిమీఁద నసఁగా మూఁడులోకము లతిక్రమించి యతని ప్రతాప మనియెడుదీపను వెల్గుచుండె ననియును దద్దీపజ్వాల యడంగున ట్లంతకంటెఁ బైఁగా శింశుమారచక్ర మంటువఱకు స్వామివారు నల్లనిశరీరముఁ బెంపఁగా నదిదీపమునకడ్డ మగుఛాయవలె నుండె ననిభావము. రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.



మ. శమితక్షత్ర కళత్రనేత్రజలవ♦ర్షావేళ నీకీర్తి హం
సముక్రౌంచ స్ఫుటతావకాంబకసుషిం♦జాఁగంగ నీక్షించి వ
ర్షము రా నంచలు నంద నేఁడుఁజను ని♦చ్ఛ న్నాఁటి తచ్చేష్ట వా
యమిఁ దిర్యక్తతి దా గతానుగతికం♦బౌఁగా కుఠారీ హరీ. ౪౯

టీక. కుఠారీ = హరీ, పరశుధారివగు స్వామీయనిసంబుద్ధి, శమిత = నశింపఁజేయఁబడిన, క్షత్ర = రాజులయొక్క, కళత్ర = భార్యలయొక్క, నేత్రజల = కన్నీళ్ళనియెడు, వర్షావేళన్ = వర్షాకాలమందు, నీ = నీయొక్క, కీర్తిహంసము = కీర్తియనెడునంచ, (ఇచ్చట సమాసాంతమగుటవలనము వర్ణకము వచ్చినది) క్రౌంచ = కొంచగుబ్బలియందు, (క్రౌంచపర్వతమున ననుట.) స్ఫుట = వ్యక్తమైన, తావక = నీసంబంధియగు, అంబక = బాణమువలని, సుషిన్ = బిలమందు, (రంధ్రంశ్వభ్రంవపానుషియనియమరము.) చాఁగంగన్ = కదలిపోఁగా, ఈక్షించి=చూచి, వర్షము రాన్ = వానరాఁగానే, అంచలున్ = హంసలును, ఇచ్ఛన్ = మనస్సునందు, తచ్చేష్ట, తత్ = ఆనీకీర్తిహంసముయొక్క, చేష్ట = గమనవ్యాపారము, నాఁటి = పాదుకొని, పాయమిన్ = ఎడపాయకుండుటచేత, అంద=ఆక్రౌంచబిలమందే, నేఁడున్ = ఈకాలమందును, చనున్ = పోవును, తిర్యక్తతి, తిర్యక్ = పశుపక్షిప్రముఖతిర్యగ్జాతులయొక్క, తతి = సమూహము, తాన్ = తాను, గతానుగతికంబౌఁగా = ముందటఁబోయినదానివెంటనే పోవునుగదాయని యర్థాంతరన్యాసము.

ఓ పరశురామావతారా ! నీవు రాజులను సంహరించుటవలన వారిభార్యలు దుఃఖించుచుండఁగా వారి కన్నీరను వర్షాకాలమందు నీ కీర్తి హంసముతొల్లి నీవు కుమారస్వామివలెనే శివునొద్ద విలువిద్యనేర్చికొని పరీక్షకొఱకుఁ గ్రౌంచపర్వతమును నీ బాణముచేతను ఛేదించితివి కావున నాబిలములోనుండి యావలికివెడలి పోయెననియును, ఆపోవుటనూచి భూమియందలి యితరహంసలు వర్షాకాలమురాఁగానే ఆ బిలములోనుండియే యిప్పటికిని మానససరస్సునకుఁ బోవుననియును, దిర్యగ్జాతి యొకదానివెంటనొక్కఁడుపోవునేకాక జంటవిడువదనియును భావము. హంసలు వర్షాకాలము రాఁగానే క్రౌంచపర్వత బిలముద్వారా మానససరస్సునకుఁ బోవుటప్రసిద్ధము. పరశురాముఁడు క్రౌంచపర్వతమును భేదించె ననుటకు భృగుపతియశోవర్త్మయత్క్రౌంచరంధ్రమని కాళిదాసప్రయోగము.

మ. పవిధారాపతనంబుఁ గైకొననియ♦ప్పౌలస్త్యుపై సప్తధా
తువులం దూఱఁ బరిశ్రమంబునకును♦ద్యోగించె నానప్తసా
లవిభేదం బొనరించి నిల్వక వెసం♦జన్నట్టియుష్మన్మరు
జ్జవనాస్త్రం బొనఁగు న్నిరుల్లఘుకుల♦స్వామీ రమావల్లభా. ౫౦

టీక. రఘుకులస్వామీ = రఘువంశనాయకా, రమావల్లభా = శ్రీసీతానాథా; పవిధారాపతనంబున్, పవి = వజ్రాయుధముయొక్క, ధారా = అంచుయొక్క, పతనంబున్ = ప్రహారమును, కైకొనని = సఱకు సేయని, అప్పౌలస్త్య = ఆపులస్త్య వంశజుఁడైన రావణాసురునియొక్క, మై = శరీరముయొక్క, సప్తధాతువులన్ = త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జాశుక్లములను నేడు ధాతువులను, తూఱన్ = ప్రవేశించుటకై, పరిశ్రమంబునకున్ = అలవాటునకు, ఉద్యోగించెనాన్ = ఆరంభించెనో యనునట్లు, సప్త = ఏడైన, సాల = కిష్కింధాప్రాంతవృక్షములయొక్క, విభేదంబు = వ్రచ్చుటను, ఒనరించి = చేసి, నిల్వక = విరమింపక, వెసన్ = వేగముచేతను, చన్నట్టి = పోయినట్టి, యుష్మన్మరుజ్జవనాస్త్రంబు, యుష్మత్ = నీయొక్క, మరుత్ = వాయువువలె, జవన = వేగముగలిగిన, అస్త్రంబు = బాణము, (వాయవ్యాస్త్రమని యేనియుంజెప్పవచ్చును.) సిరుల్ = శ్రీలను, ఒసఁగున్ = ఇచ్చుఁగాఁత.

దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముచేతఁ బ్రహరింపఁబడియును లక్ష్యము సేయని రావణాసురుని కఠినమైన శరీరమందలి సప్తధాతువులను భేదించుటకై మున్నేయాలవడు కొనుటకువలె సప్తసంఖ్యగలసాలములమీఁద సుగ్రీవునినమ్మకముకొఱకు శ్రీరామస్వామివారు బాణమును బ్రయోగింపఁగా నది ఆసాలములుదాటి యావలఁబోయెననియునట్టి బాణము మాకు సిరులొసంగుతమనియును భావము.

సీ॥ స్యందనస్థితబిడౌ ♦ జఃక్షత్తృన, జాడ్యకృ ఝంఝూ మరుద్గరు♦ఝాత్కృతములు
క్రవ్యాశి రాడ్గాత్ర♦కనద సృగ్గాహన, స్ఫుటశల్య హవ్య భు♦క్చూత్కృతములు
యోధవర్మితహృ త్పు♦టోత్క్రాంత నిజపాత,సాలాశ్మకృతముహు♦స్ఠాత్కృతములు
పతితోగ్ర రక్షః క♦బంధభార భృశార్తి, భుగ్నభోగ ఫణీంద్ర♦ఫూ త్కృతములు
శ్రాంతరథ్య నిరంత ర♦చ్ఛాయదములు, దివ్య తావక కార్ముకో ♦ త్ప్రేరితములు
కలుషము లడంచుఁ గాత లం♦కాపురాంగ, ణాంబర చరత్కలంబ క♦దంబకములు.

టీక. స్యందన = రథమందు, స్థిత = ఉన్నట్టి, బిడౌజః = దేవేంద్రునియొక్క, క్షత్తృ = సారథియగు మాతలికి, జాడ్య = మాంద్యమును, కృత్ = చేయుచున్న, ఝంఝా మరుత్ = పెనుగాడ్పులుగల, గరుత్ = గఱులయొక్క, ఝాత్కృతములు = ఝాత్కారములు గలవియు, క్రవ్యాశిరాట్ = క్రవ్య = మాంసమును, అశి = భక్షించెడురాక్షసులకు, రాట్ = రాజైన దశకంఠునియొక్క, గాత్ర = దేహమందలి, కనత్ = ఒప్పుచున్న, అసృక్ = రక్తమందు, గాహన = మునుఁగుటచేత, స్ఫుట = వ్యక్తమైన, శల్య = ములుకులయందలి, హవ్యభుక్ = అగ్నియొక్క, చూత్కృతములు = చూత్కారములుగలవియు, యోధ = జోదులయొక్క, వర్మిత = సంజాతకవచములగు, హృత్పుట = హృదయపుటములవలన, ఉత్క్రాంత = వెడలిన, నిజ = స్వకీయములగు, పాత = వ్రేటులచేతనగు, సాల = లంకాపురి కోటలయందలి, అశ్మ = పాషాణములచేత, కృత = చేయఁబడిన, ముహుః = సారెసారెకుఁగలుగు, ఠాత్కృతములు = ఠాత్కారములు గలవియు, పతిత = పడిన, ఉగ్ర = భయంకరులగు, రక్షః = రక్కసులయొక్క, కబంధ = మొండెములయొక్క, భార = వ్రేఁగుచేతనైన, భృశ = మిక్కిలియగు, ఆర్తి = పీడచేత, భుగ్న = వంగిన, భోగ = పడగలుగల, ఫణీంద్ర = పాపఱేఁడగు శేషునియొక్క, ఫూత్కృతములు = ఫూత్కారములు గలవియు, శ్రాంత = బడలిన, రథ్య = తేరిగుఱ్ఱములకు, నిరంతర = దట్టమగు, ఛాయదములు = నీడయిచ్చునవియు, దివ్య = శ్రేష్ఠమగు, తావక = నీసంబంధియగు, కార్ముక = ధనువువలన, ఉత్ప్రేరితములు = విడువఁబడినవియు, అగు లంకాపుర = లంకాపట్టణముయొక్క, అంగణ = సమీపమందలి, అంబర = బైటను, చరత్ = చరించుచున్న, కలంబ = బాణములయొక్క, కదంబకములు = సమూహములు, కలుషములు = మాపాపములను, అడంచుఁగాత = అడఁచివేయుఁగాత. ని॥ శతాంగస్స్యందనోరథః॥ బిడౌజాః పాకశాసనః॥ సూతః క్షత్తాచ సారథిః॥ ఝంఝావాతస్సవృష్టికః॥ గరుత్పక్షశ్ఛదః పత్త్రం॥ రుధిరేऽసృగ్లోహితాస్రరక్తక్షతజశోణితం॥ హుతభుగ్దహనో హవ్యవాహనః॥ భటా యోధాశ్చయోద్ధారః॥ సన్నద్ధో వర్మితస్సజ్జః॥ ప్రాకారో వరణస్సాలః॥ ముహుః పునఃపునశ్శశ్వదభీక్ష్ణమసకృత్సమాః॥ కబంధోऽస్త్రీ క్రియాయుక్తమపమూర్ధకళేబరం॥ భోగస్సుఖేస్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చఫణకాయయోః॥ రథ్యోవోఢారథస్యయః॥ కలంబమార్గణశరాః॥ నికురుంబం కదంబకమని యాయాపదముల కమరము. శల్యోవంశశలాకాయాం శకుంతామరయోరపి। శల్యః కశ్చిన్మహీపాల యని రత్నమాల.

శ్రీరాముఁడు రావణునితో యుద్ధము సేయునప్పుడు స్వామి ధనుస్సువలన విడువఁబడి లంకాపట్టణ ప్రాంతములయందు సంచరించెడు బాణపరంపర లప్పుడు స్వర్గమునుండి దేవేంద్రునివలనఁ బనుపఁబడిన రథమందు సారథ్యముఁ జేయుచున్నమాతలికి మాంద్యముగలుగునట్లు పార్శ్వములయందుఁ గట్టిన ఱెక్కలు పెనుగాడ్పుతో ఝాత్కారములు సేయుననియును మఱియు రావణుని శరీరమందుఁ బ్రవేశించి యెమ్ములతో నొఱసికొనినప్పుడు ములుకులలో నిప్పుపడఁగా నందలి రక్తమా నిప్పుతోఁజేరి చుయ్యనిశబ్దమువెడలుననియును ఇతరరాక్షసుల కవచములుచించి హృదయములు భేదించి వెన్నులోనుండి దూఱియంతనిలువక లంకాపట్టణపుకోట పాషాణములకుఁ దగులఁగా సారెకు ఠాంకారములు గలుగుననియును, ఈబాణములచేత లెక్కకు మిక్కిలియగు రక్కసుల పీనుంగుపెంటలవలన నధిక భారముగలభూమిని భరింపలేక పడగలువంచికొని శేషుఁడు బుసలు విడుచుననియును వినువని యుద్ధమందు రథమునకుఁ బూన్చినవి వేలుపుల గుఱ్ఱములేని

యు మిక్కిలి బడలికను జెందఁగా వాని బడలికదీఱుటకుఁ బందిలివేసినట్లు దట్టమగు నీడ నిచ్చుచున్నవంయును నట్టిబాణములు మాపాపములు పోఁగొట్టుఁగాక యని భావము.

చ. క్షితిహలకృష్టిఁ బుట్టి యడఁ ♦ గెన్క్షితియందున సీతయంచుఁ ద
త్సతి విరహార్తి పాండిమముఁ ♦ దాలిచి రామశరీరమెత్తి యీ
క్షితిఖనక్రియ న్మగుడఁ ♦ జెందఁగఁగాక కళిన్దజాతట
క్షితి దునవేటికి న్హలము♦చే మఱి నీ కవశాత్మతన్ హరీ. ౨౮.

టీక హరీ = ఓస్వామీ, ఇచ్చట హలీయనియునుంగలదు, సీత = సీతాదేవి, క్షితిన్ = భూమియందు, హల = నాఁగలివలని, కృష్టిన్ = దున్నుటచేతను, పుట్టి = జనించి, క్షితియందున = భూమియందే, అడంగెన్ = అడఁగిపోయెను, అంచున్ = అనుచు, తత్సతి = ఆసీతయొక్క, విరహార్తి, విరహ = పాయుటచేతనైన, ఆర్తి = పీడవలని, పాండిమమున్ = తెల్లఁదనమును, తాలిచి = ధరించి, రామశరీరము = రామావతారము, ఎత్తి = వహించి, ( బలరామావతారమనుట. ) ఈక్షితి = ఈ భూమియొక్క, ఖనన = త్రవ్వుటయొక్క, క్రియన్ = కార్యముచేతను, మగుడఁజెందఁగఁగాక = తిరిగిపొందుటకైకాక, కళిందజా = కాళిందీనదియొక్క, తట = దరియొక్క, క్షితిన్ = భూమిని, మఱి = పదంపడి, హలముచేన్ = నాఁగలిచేతను, అవశాత్మతన్, అవశ = స్వాధీనముగాని, ఆత్మతన్ = శరీరముగలుగుటచేత, నీకుదునవేటికిన్, దునన్ = దున్నుట, నీ కేటికిన్ = నీకేమి యక్కఱ యనుట, —ఇచ్చటదున్న ధాతువు ప్రథమలుగపిద్విన్వల్వోః-అనుసూత్రమువలనదును అనియెడు ధాతువయ్యె. కం. దునకయు వెదఁబెట్టకయును, ననుమొదలగు ప్రబంధపరమేశ్వరాది మహాకవి ప్రయోగసిద్ధంబయ్యునున్నది.

స్వామీ పూర్వము రామావతారమెత్తినప్పుడు సీతాదేవి భూమియందు జనకచక్రవర్తి దున్నించుచుండగాఁబుట్టి కడపట స్వామివారి సభాస్థలిలో భూమియందే యడఁగిపోయెఁ గావున నారాముఁడే మరల బలరాముఁడై యవతరించి యా సీతావిరహమువలన మున్నవల్లనైనదేహము తెల్లనై యుండఁగా నాసీత భూమిలోనెయున్నదనియును మున్నరు న్నుటవలననే పుట్టెఁగావున మఱలదున్ని యాసీతను బొందవలయునని యూహించివిరహాతిశయమువలవ మైమఱచి కాళిందీతీరభూమినాఁగటిచే దున్నితివేకాక వేఱొకప్రయోజనమేమున్నదనిభావము. యమునాతీరమును దున్నుటకు సీతాప్రాప్తిని ఫలముగా నుత్ప్రేక్షించినాఁడు గనుక ఫలోత్ప్రేక్ష.

ఉ. ఆయతయుష్మదాకృతి క ♦ రాగ్రనగాంచలవాంతవారిధా
రాయుతచంద్రకాంతఫల ♦ కావళిబింబితమై వెలుంగ నా



రాయణమూర్తిమత్కవచ ♦ రత్నముచేఁ బరిరక్షఁ గాంచె నా
నోయదువీర వృష్టిఁ బసి ♦ యూఱడఁ బ్రోవవె సప్తరాత్రముల్. ౨౯

టీక. ఓయదువీర = ఓయాదవవీరుఁడవగు శ్రీకృష్ణాయని యామంత్రణము, ఆయత = పొడవగు, యుష్మత్ = నీయొక్క, ఆకృతి = ఆకారము, కరాగ్ర, కర = నీహస్తముయొక్క, అగ్ర = చివరయందలి, నగ = గోవర్ధనపర్వతముయొక్క, అంచల = అంచులవలన, వాంత = వెడలుచున్న, వారిధారా = ఉదకధారలతోడ, యుత = కూడియున్న, చంద్రకాంతఫలక = చంద్రకాంతపుఁబలకలయొక్క, ఆవళి = పఙ్క్తులయందు, బింబితమై = ప్రతిఫలించినదియై, వెలుంగన్ = ప్రకాశించుచుండఁగా, నారాయణ = నారాయణసంబంధియగు, మూర్తిమత్ = శరీరముగల. కవచరత్నముచేన్ = కవచశ్రేష్ఠముచేత, పరిరక్షన్ = మిక్కిలిసంరక్షణమును, కాంచెనాన్ = పొందెనోయనఁగా, వృష్టిన్ = దేవేంద్రనియుక్తవర్షమందు, సప్తరాత్రములు = ఏడురాత్రులు, పసి = పశుసమూహము, ఊఱడన్ = ఊఱటఁజెందునట్లు, ప్రోవవె = సంరక్షింపవా.

స్వామీ కృష్ణావతారమెత్తినప్పుడు దేవేంద్రుఁడు సప్తరాత్రములు ప్రబలమగువర్షముగురియింపఁగానట్టి కాలమందు గోవర్ధనగిరి హస్తాగ్రమునందు ధరించి గోవులను రక్షించితివిగావున నా పర్వతమెత్తినప్పుడు సుట్టును జాఱుచున్న యుదకధారలతోఁ గూడినచంద్రకాంతములయందు నీయాకృతి ప్రతిఫలించుచుండఁగా నేదిక్కుఁజూచినఁగృష్ణమయమై యుండుటంజేసి శరీరముగలనారాయణకవచము గోవులుధరించినవియో యన్నట్లుండెనని యును నారాయణకవచ మాపదలనడంచుట ప్రసిద్ధంబుగావున నట్టికవచధారణంబుననే యవి రక్షింపఁబడినట్లు గోవులను నీవు రక్షించితివని భావము. నారాయణుఁడనుపదమునకర్థముదకవాసియగు విష్ణువు గనుక నిచ్చట నుదకప్రతిబింబితమైన శ్రీకృష్ణ విగ్రహమునట్లు చెప్పెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

మ. తరుణత్వత్సుతబాణపంచకమునం ♦ దైత్యాబలాశ్రేణి త
ద్వరసందోహము యుష్మదాత్మకజర ♦ ద్బాణం బొకంట న్జెడ
న్దవ్వరఁ గావించితి వేటికో యహహ బు ♦ ద్ధంబయ్యె నీభావ మ
త్తరుణీశీలతనుత్ర మేరికి నసా ♦ ధ్యంబౌటఁ గా కేశవా. ౩౦.

టీక. కేశవా = బ్రహ్మేశానోత్పత్తికారణమవైన స్వామీ యని సంబోధనము; తరుణ = లేఁతవాఁడగు, త్వత్సుత = నీకొడుకగు మన్మథునియొక్క, బాణ = బాణములయొక్క, పంచకమునన్ = ఐదింటిచేతను, దైత్యాబలాశ్రేణి, దైత్య = త్రిపురరాక్షసులయొక్క, అబలా = భార్యలయొక్క, శ్రేణి = సమూహంబును, యుష్మదాత్మక = భవన్మయమైన, జరత్ = ముదిమిగల, బాణంబొకంటన్ = ఒక్క బాణముచేతను, తద్వరసం

దోహము, తత్ = ఆదైత్యస్త్రీలయొక్క, వర=భర్తలయొక్క, సందోహము=సమూహము; చెడక = భంగపడునట్లు; ఏటికో = ఏలనో; త్వరఁ గావించితివి = శీఘ్రము చేసితివి. అహహ = ఆహాహా! నీభావము = నీయభిప్రాయము; బుద్ధంబయ్యెన్=తెలియనయ్యె. అత్తరుణీశీల = ఆస్త్రీలయొక్క పాతివ్రత్య మనియెడు, తనుత్రము = కవచము; ఏరికిన్ = ఎవ్వారికిని; అసాధ్యంబౌటఁగా = అసాధ్యమౌటచేతఁగదాయని త్వర గావించితివనుట కన్వయము.

త్రిపురసంహారకాలంబున నాత్రిపురస్త్రీల పాతివ్రత్య మసాధ్యమవుటంజేసి ముందఱవారిని జెఱచుటకు స్వామి తనకుమారుఁ డగుమన్మథుఁడు దనకంటె లేఁతవాఁడగుటవలన నతని యైదు బాణములను ముసలివాఁడగు తన రూపమయిన యొకబాణమును ద్వితీయముగా వారిభర్త లగుత్రిపుర రాక్షసులఁ జెఱుపుటకు నుపయోగింపఁ జేసెనని ముఖ్యభావము.

శా. ఘోరాపారమహాఘపంచకముఁ జె ♦ క్కొల్పేయఁగా నేర్ప నా
ధారాపంచకధావనం జెలఁగుగం ♦ ధర్వంబుఁ ద్రొక్కించు బ
ల్వీరంపు న్నెఱరౌతు కీకటశరా ♦ ళీవారవాణీభవ
ద్దోరుద్భ్రాంత కృపాణికాద్వితయవి ♦ ద్యుద్భ్రంథి నిం గొల్చెదన్. ౩౧

టీక. ఘోర = కఠోరములగునట్టియు, అపార = పారములేని, మహత్ = అధికములగు, అఘ = పాపములయొక్క, పంచకము = ఏనింటిని; (స్వర్ణస్తేయీ సురాపాయీ భ్రూణహా గురుతల్పగః। మహాపాతకినస్త్వేతే తత్సం యోగీచ పంచమ యనియివి మహాపాతకములు) చెక్కుల్ = భేదములు; చేయఁగాన్ = చేయుటకు; నేర్పన్నాన్ = నేర్పుటకొఱకోయనునట్లు; ధారా=అశ్వగతి విశేషములగు నాస్కందిత ధౌరితక రేచితవల్గితప్లుతములనియెడు ధారలయొక్క, (గతయోమూః పంచధారా యని యమరము) పంచక = ఐదింటియొక్క, ధావనన్ = పరువిడుటచేతను; చెలఁగు=ప్రకాశించుచున్న, గంధర్వంబున్ = అశ్వమును; త్రొక్కించు = నడిపించుచున్నట్టి, బల్ = అధికమగు, బీరంపు = వీరగుణముగల, నెఱరౌతు=పూర్ణరాహుత్తయినట్టియు, కీకట=బోయలయొక్క, కీకటదేశవాసులుబోయలు, (దేశభేదేచకీకట యని నిఘంటువు) శరాళీ = బాణసమూహములకు, వారవాణీభవత్ = కవచమగుచున్న, దోః = భుజములయందు, ఉద్భ్రాంత =త్రిప్పఁబడుచున్న. కృపాణికా = పట్టాకత్తులయొక్క, ద్వితయ = జంటయనియెడు, విద్యుద్భ్రంథిన్ = మెఱపులముడి గలిగిన; నిన్ - కల్కియగునిన్ను; కొల్చెదన్ = సేవించెదను.

స్వామి కల్క్యవతారమం దుత్తమాశ్వముమీఁద నెక్కి బవిరి - దుమాలఁబు - రవగాలు - జోఁడన - జళిపియను పేరులుగల యైదు గమనవిశేషములచేత నడుపుచుండఁగాఁ బంచమహాపాపముల నడఁగఁద్రొక్కుటకు నైదు విధములగు గమనములు నేర్పుచున్నట్లుండుననియును, రెండుచేతుల రెండుపట్టాకత్తులు పూని త్రిప్పుచుండఁగా నన్నిప్రక్కల మెఱపులు మెఱసినట్లుండుననియును, నాఖడ్గద్వయ సంచారమే యాకాలమందు స్వామి నెదురింపఁగల బోయలబాణ పరంపరలకుఁ గవచమై యాబాణములను బైకి రానీకుండు నని యును భావము.

చ॥ అని నుతియింపఁగా హరి సు ♦ ధాశనవర్ధకిఁ జూచి పాండ్యుఁ డి
చ్చినధన మిమ్మ నీశ్వరుఁ డ ♦ శేషము భాగవతాస్మదీయ గే
హనివహ సాత్కరించి య క ♦ టా కడు రిక్తత నొందు నేతదీ
యనిలయ మప్పురి న్మణిమ ♦ యంబును సార్థముఁ జేయు నావుడున్॥ ౩౨

టీక॥ అని =ఈరీతిగాను; నుతియింపఁగాన్ =స్తోత్రము సేయఁగా; హరి=స్వామి; సుధాశనవర్ధకిన్ - సుధాశన = దేవతలయొక్క, వర్ధకిన్ =వడ్లంగియగువిశ్వకర్మను, (త్వష్టాతువర్ధకీ త్వష్టా యని యమరము) చూచి=ఈక్షించి; పాండ్యుఁడిచ్చినధనము= పాండ్యరాజొసంగినద్రవ్యమును; ఇమ్మనీశ్వరుఁడు = ఈవిష్ణుచిత్తుఁడు; అశేషము = సమస్తమును, భాగవత = భగవద్భక్తులవిషయమందు, అస్మదీయ=నాసంబంధులగు, గేహ= ఆలయములయొక్క, నివహ=సమూహమునకు; సాత్కరించి = వినియోగ పఱచి; అకటా = అయ్యో; కడున్ = మిక్కిలి; రిక్తతన్ = లేమిని; ఒందున్ =పొందును. ఏతదీయనిలయము, ఏతదీయ = ఈవిష్ణుచిత్తుని సంబంధియగు, నిలయము = గృహమును; మణిమయంబును = మణివికారము గాను; సార్థమున్ =ధనసహితమైనది గాను; అప్పురిన్ = ఆవిల్లిపుత్తూరియందు; చేయు=చేయుము, నావుడున్ —అనఁగా.

తా. సుగమము.

తే, గీ. విశ్వకర్మయు నట్ల కా ♦ వించె నంత। నంబుజాక్షుఁడు సమ్మని ♦ నాదరించి
యీక్షణాగోచరుం డయ్యె ♦ బుషియు నేగి। పౌరులుభజింప విల్లిపు ♦ త్తూరికరిగె.

టీక. ఈక్షణాగోచరుండయ్యెన్ = అంతర్ధానమును జెందెను, కడమసుగమము.

తా. సుగమము.

క. స్థానికులు దన్మనిదిదృ। క్షానందితు లగుచుఁ బురము ♦ కై సేసి ప్రజ
ల్తో నరుగ నాగవాద్యము। తో నెదురుగ నేగి రంత ♦ తూర్యము లులియన్.

టీక. స్థానికులు = శ్రీవిల్లిపుత్తూరిలోని దేవస్థానమందలి యధికారులు, తన్మని= ఆవిష్ణుచిత్తునియొక్క, దిదృక్షా=చూడనిచ్ఛచేత, ఆనందితులగుచున్ =సంతోషపడినవా

రగుచు; పురముఁ = విల్లుపుత్తూరిని; కైసేసి = అలంకరించి; ప్రజల్ = పౌరులు. తోనరుగన్ = కూడరాఁగా; నాగవాసముతోన్ = భోగమేళముతోడ; ఎదురుగ నేగిరి = అభిముఖముగాఁ బోయిరి. తూర్యములు = వాద్యములు; ఉలియన్ = ధ్వనిసేయుచుండఁగా; అంతన్ = పిమ్మట; ఇది మొదటికన్వయము.

తా. సుగమము.

వ. ఇట్లెదుర్కొని పట్టపవిత్ర భగవత్ప్రసాదతీర్థంబు లుపాయనంబులుగఁ బ్రణామంబు లాచరించి లేచి ప్రాంజలులై ధర్మపరికర్మనిర్మితం బగుబ్రహ్మరథంబున నబ్భాగవతవతంసంబు నునిచికొని పోవుసమయంబునఁ బరస్పరసమేతంబు లగుపౌరజానపదజనంబులు గలసి మెలఁగి నడుచునెడ మృదంగం బుపాంగం బావజంబు దండెతాళంబు రుమకిన్నెర సన్నగాళె వీణె ముఖవీణె వాసె కోలు డోలు మౌరి భేరి గౌరు గుమ్మెటం బుడుక్క డక్కి చక్కిచుయ్యంకి లోనగునసంఖ్యాతవాదిత్రపరంపరలు మొరయ నెడనెడఁ బడఁతుకలు మలఁపుగొనఁ బట్టణాగతగజ ఘట్టఘోట్టాణ ఘోటక ఘంటికాకదంబఘుర్ఘురఘోషంబుల కనుప్రాసంబులై విలాసినీమంజుమంజీరంబు లెలుఁగియ్యనల్లనల్లనం జాఁగుతఱిఁ గెలంకులఁ గవచితకుథాకర్బురలగుకరివరకరేణుకంధరలం గనకాంకుశంబులు చేఁబూని సేవించి పోవుసామంత భూకాంతకుమారభట్టంబులం బిట్టు గాంచి యొండొరుఁ గడవ సంభ్రమించుచు మ్రొక్కి నిక్కి చేయెత్తి యొత్తిలి నేత్రంబు లుత్తానతరళతారకంబులుగా మగిడి పొగడుచుఁ బోవుతఱిం దద్రాజకదంబకంబచ్చటిపడంతుకలకుం దమకుం బురికిం జనుదెంచినప్పుడెల్ల నెడకాం డ్రగుట మేలమాడఁబోలు నాప్రోలిమేళంపుఁగళావతుల ప్రేయసౌపంబునం గ్రామగ్రామగ్రామణు లొసంగునారంగమాతులుంగజంబీరకుందకంటకాదులం బూర్వానుభుక్త లగున క్తంకగముఖుల వైవ ధళధళత్తరళతాటంకంబునం గురితస్మితంబును గా నాతన్ముఖప్రేంఖోళితస్ఫీతసాకూతవిభ్రమాకేకరాపాంగవిలోకనంబును నాచలితధమ్మిల్లంబునుంగా మొగంబులు మొగిచికొని సంమర్దంబునం జనుమార్దంగికులమూఁపులమఱుఁగులం డాఁగి యన్నాగవాసంబు నాగరికవిలోకనంబునం జెలరేఁగి మొగంబులు బిగించికొని వేదు రెత్తినగతి నరిదియెత్తఁ బ్రతిపదంబును మర్దళముఖావమర్దనకుఁ గ్రుంగుటయు బయలుపడి చేయునది లేక యాకడకు మగిడి తుఱుము దిద్దుచుఁ దద్వారణాభినయవత్పరాచీనకరాబ్జలై సుడివడునెడం బొడముకర్ణకుసుమావతంసకపోల ఖురళీకించిచ్చలనోపలక్ష్యవైలక్ష్యహాసకుందంబులు సాంద్రశరచంద్రికాకందంబులం దీటుకొలుపఁ జాటూక్తివాచాట లగుజరఠవనితలు తమకు మ్రొక్కెం దారు మ్రొక్క కొక్కెంచుక యొరమో మిడి వారియిరుపక్కియల నొదిఁగి తొంటియంటుఁ దలంచి తలవాంచిన వంచనం గటాక్షించి యొక్క నక్కెంబునకుఁ దమచేత మ్రొక్కించువేడ్క న



క్కడం బుడమికోఁడు లేమి సామాన్యమానవులం గైకొనక సుమాళంబు వేద్యంబుగా విద్యావయోవృద్ధుల రగుమీరు మ్రొక్కెందారు మ్రొక్కమియెట్లు మ్రొక్కింపుం డనుటయు గ్రక్కునం బొడము మ్రొక్కనగవుల మోముదమ్ములకు వే ఱొక్క వింతతెలివియొక్క మ్రొక్క కక్కడఁ గెడఁగూడి నసుచు తోడిచేడియల కద్దారలకుఁ దమకుం దద్దయుం బొందు గలదను పెద్దఱికం బెఱుకపఱుపఁ గెంమోవులుమలంచి లోలోన నొయ్యాసను చుక్కన నక్కిలెటెంగి దక్కెసొమ్మని తమ్మునమ్మురుసల్లు ముందటికి నూకి యక్కక్క మ్రొక్కవే మనపాలివేలు పని బుజ్జగించియు బొమలుగొని జంకించియు నెట్టకేలకు నొడంబఱచినఁ ద్రపాతరళనయనలై విరళ విరళాంగుళాంజలిబంధంబుగా మ్రొక్కక క్కసాన నిట్లు మ్రొక్కించి హెచ్చి యచ్చయ్యాట మెడఁ బడకయుండఁ జిగురుగండెలుఁబోలె నల్లుకొని గొల్లన నగునల్లోలాంగనలఁ గల్లకోపంబునం గొట్టి కసరుఁ జూపభూపసంఘంబుపై నిగుడ మగుడ మఱుపడు కోమరెహాణిలోచనలచలితకంకణ సంకులక్రేంకారంబు లాననామోద మేదురాళి ఝంకారంబుల బింకంబు లడంపఁ జెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొంకి సిగలు గావిదుప్పటులు నొప్ప నిమ్ముదెప్పరంబై ముప్పనచ్ఛరంబుసేరి రసికజనబాంధవంబున బంధునియోగంబు మఱచి గంధకలనాకుసుమ స్రగ్గ్రథనాదుల సాంధ్యంబులేకలరునంధ్రదేశీయు లగు గంధకారులు పాటిపాటి పద్యంపుమ్రొక్కులతో వెట్టివెట్ట్రికై వారంబుల గౌరుతత్తడులపై వచ్చు రాచవారిపై నాఁడువారిపై నాళువారిపైఁ జల్లగాఁ జల్లఁ బెల్లెగసి సృష్టియెల్లను ముష్టికరించు నస్పష్టభేద యగు పరిమళ సముష్టింబెట్టు పిష్టాతకంబునభోమండలికిం జండాతకంబై చండకిరణంబులు మాటువఱుపఁ బన్నీరు నించిన నన్నీరుతిత్తు లొత్త విఱుత్తలంబునం బాఱకై వ్రాలు ధారల లాచ్యంబులు దడిసిన విద్యోపజీవులు పుష్కరంబులు గ్రావనగ్గి రోయుచుండ నమ్మొత్త మత్తఱి నృత్తంబుఁ జూడ నిలిచి మెత్తమెత్తన నడుచుచుండు మిండతండంబునుం దారు నప్పిండు పుండరీకాస్య లవకాశంబుఁ గాంచి కాశకుసుమ ప్రతిఫలనపాండురంబులై పద్యాతిహృద్యపార్శ్వద్వయోద్యానపాదపంబులకుం బాఱు చెంగలువకాలువలకుం డిగ్గి కాసరదధిమండమానసరంబులుగాఁ బిసికి యారంబెట్టిన నారంగశృంగిబేరభంగంబులతోఁ గట్టిన కలమాన్నంపుఁజల్ది పోకపొత్తులం గుడువఁ గూర్చుండ వీక్షించి కుక్షింభరిత్వంబున క్షుత్క్షాములై తిరిగితిరిగి వేసరి మోసరిలినదాసరిగుంపు వారిపాల గోపాలభిక్ష భిక్షించి భక్షింపఁ దీరక్షోణి నిలిపిన తోరంపుదివెదారికోలల (తిరువలికోలల నిపారాంతరము) రంధ్రగోళంబుల నుత్కలంబులై మండు ధగధగనిజగజ్జ్యోతి దీపజాలంబుల మధ్యధూపకుండికాంగారంబుల నీరారఁ గ్రాఁచి నాదుఁబరికింపవాయించు ధిమిధిమిధ్వానంబులకుం బెదరి యీవలి యుపవనశుకంబు లావలికావలియు పవనశుకంబులీవలికి దట్టంబుగాఁ గట్టనితోరణంబులై పఱవఁ దలలు విసరుటయు నోరు దెఱచుటయుఁ గేలుసఱు

చుటయుఁ దక్కమిక్కుటంబగు నక్కోలాహలంబున నేపాటియుం జాటవినరాక మూ
కగట్టిన భాగవతజాతంబు లేతేర నూరూరి సంతసంతకుం దిరుగఁ బెద్దలింటింట నంతరిం
చిన పిలుకవాటుగోడిగల జావడంబులకుం బుట్టి కాల్గట్టి విడువనెత్తంబున మెత్తని గతికఁ
మేసి పోసరించి మాపుమాపున మేపుసజ్జకవణంపుమేపునఁ బిడుక గోఅపంబుతో మకం
బునఁ బుటపుటనై కఱియకంబడి వ్రాఁతఁ గని మైనసీడకని మైనం బెదరుకొందమతట్టువ
గుంపుకాలి కొలందికి వ్రేలు లాలుకుంచెలు గీలించిన గవ్వదంటలగంటల నలంకరించి
మోలుగుమడ్డిం దోఁచి మూర కొక్కండును జేన కొక్కండునుగాఁ గుట్టినడొల్లు టు
ల్లారు ఉల్లసిల్ల బల్లించినపల్లంబులనైఁ జిల్లతైలంబును వాసనకొందుపులం బూనినమణుం
గుఁజంద్రికచేలలె రవణంబులుగా నెదురుగా వేడుకకుం జూడవచ్చిన యప్పటి మేటిసా
లె యగసాలె పటుసాలె వానెపై జాతిసాఁతు కైత్తుఁకొమరులు తుములనై వచ్చుతచ్చ
పూసామజంబులం జూచి యేచినవెఱం దమయెక్కిరింత లెక్కికొని వాగెలిరుగేలం గు
దియంబట్టిన నిలువ కయ్యుత్సవం బీక్షింపవచ్చినప్రజలం ద్రొక్కుచుం బోవఁ దన్మధ్యవృ
ద్ధవధ్వాతురాదులు దిట్ట నిట్టట్టనలేక ప్రాణంబులు పిడికిటం బట్టుకొని పోవుచున్న వీనసవి
ధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలుదిగంబడి వెడల లేకుండం దారు దిగనిమ్ములేక బిమ్మటిగొని
నలుదెసలుం జూడం జూచి కేలు చఱచి కొహెూయని గేలిసేయు గణికాకదంబంబుల
చప్పటులు నిబిడనిమ్మటవిటపిఝూటమ్ములం బ్రతిశబ్దంబులుపుట్టింప నిట్లనూన విభవం
బు సిగురొత్తన త్తిరుపతి సొచ్చి యచ్చక్రధరు నగరిమోసల నిలుచుటయు నవ్విష్ణుచిత్తుం
డు దద్రథావతరణంబు చేసి ధరణీధవ సమూహస్థాని కవ్యూహంబు వెంటరా నవ్వైవకుం
ఠుసేవించి తత్ప్రసాద లబ్ధంబగు పరివట్టంబున నలంకృతుండై నానాలంకార సహితంబు
ను రత్నకాంచన మయంబును నగు నాత్మీయభవనంబు గాంచి విస్మితుండై పుండరీకాక్ష
మహిమాభిలబ్ధవైభవంబు కాఁ దెలిసి తత్రత్యధాత్రీకళత్ర వర్గంబుల ననిపి ప్రవేశించితొం
టికంటె శతగుణంబుగా భాగవత పూజాప్రవణుండై యుండెనంత. ౩౫.

టీక. ఇట్లు = పూర్వోక్తప్రకారముగాను, ఎదుర్కొని = ఎదురుగావచ్చి, పట్ట=
తిరుప్పరివట్టమును, పవిత్ర = పావనములైన, భగవత్ప్రసాద తీర్థంబులు = రంగమన్నా
రుస్వామియొక్క యభిషేకోదకనిర్మాల్యాదులును, (ఇచ్చట గ్రన్థకర్త అల్పాచ్తరం పూర్వ
మని ద్వంద్వమునకు నిషేధమున్నప్పటికిని లక్షణహేత్వోః క్రియాయా యనుజ్ఞాపక సూ
త్రముచేతఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు.) ఉపాయనంబులుకాఁ = కానుకలుగా, ప్రణా
మంబులాచరించి = నమస్కరించి, లేచి = ఉత్థితులై, ప్రాంజలులై = చేతులు జోడిం
చినవారై, (అంజలిబంధము గలవారనుట) భర్మపరికర్మవర్మితంబగు = భర్మ = బంగా
రుమయమైన, పరికర్మ = అలంకారముచేతను, వర్మితంబగు = సన్నద్ధమైన, బ్రహ్మరథం



బునఁ = బ్రహ్మరథమందు, అబ్భాగవతవతంసంబుఁ = భగవద్భక్తశిరోభూషణమయి
న యావిష్ణుచిత్తుని॥ ని॥ (గాంగేయం భర్మకర్బురం - పరికర్మాంగసంస్కారః - సన్నద్ధో వ
ర్మితస్సజ్జః - పుంస్యుత్తంసావతంసౌ ద్వౌ కర్ణపూరే పి శేఖరే యనియు నమరము.) ఉని
చి = ఉంచి, కొనిపోవు సమయంబునఁ = వేంచేపు చేసికొని పెళ్ళు కాలమందు, పరస్ప
ర సమేతంబులగు, పరస్పర = అన్యోన్యము, సమేతంబులగు = కలసియున్నటువంటి,
పౌరజానపదజనంబులు, పౌర = పట్టణమందలి, జానపద = పల్లెలయందలి, జనంబులు=
నరులు, కలసి=కూడికొని, మెలసి = వ్యాప్తములై, నడచునెడ = పోవుతఱి, మృదంగం
బు = మద్దెల, ఉపాంగంబు = తిత్తి, ఆవజము=రుంజ, దండె = తంబురా, తాళంబు=
లయకుసరిగావాయించుకంచువాద్యము, ఉరుమ = వాద్యవిశేషము, కిన్నెర=తంత్రీవా
ద్యవిశేషము, సన్నగాళె = తిరుచ్చిన్నము, వీణె = విపంచి, ముఖవీణె = నోరుచంగు, వా
సెక్రోలు = పిల్లనగ్రోవి, డోలు = వాద్యవిశేషము, మౌరి = నాగసరము, భేరి =
దుందుభి, (భేరీస్త్రీ దుందుభిః పుమానని యమరము.) గౌరు = కాహళి, గుమ్మెట = తు
డుము, తుమ్మటంబు = డప్పు, డుక్క, చక్కి, డక్కి, వాద్యవిశేషములు. చయ్యంకి=
సౌనాయి, లోనఁగు=మొదలుగాఁగల, అసంఖ్యాత=లెక్కకుమిక్కుటమైన.(అంకాద్యా
వాద్యత్రితయయనియును బాఠముగలదు) వాదిత్రపరంపరలు, వాదిత్ర=వాద్యములయొక్క
త్రితయ=మూటియొక్క,పరంపరలు=సమూహములు,ని (తౌర్యత్రికంనృత్తగీతవాద్యంనా
ట్యమిదంత్రయమని యమరము) మొరయఁ = ధ్వనిచేయఁగా, ఎడనెడఁ = నడుమన
డుమ, పడఁతుకలు = నాట్యస్త్రీలు, మలఁపుగొనఁ = ఎదురుదిరిగి నాట్యముచేయఁ
గా, పట్టణాగత, పట్టణ = నగరములనుండి, ఆగత = వచ్చినటువంటి, గజఘట్ట = ఏ
నుంగుల సమూహముయొక్కయు, ఘోట్టాణ = ఘోట్టాణదేశమందుఁబుట్టిన, ఘోట
క = అశ్వములయొక్కయు, ఘంటాకదంబ = గంటలసమూహముయొక్క, ఘుర్ఘురఘో
షంబులకు, ఘుర్ఘురధ్వనులకు, అను ప్రాసంబులై = అను కరణములై, విలాసినీ= స్త్రీల
యొక్క, మంజు = సుందరములయిన. ని. (మనోజ్ఞంమంజుమంజుళమని యమరము)
మంజీరంబులు = అందెలు. ని. (మంజీరోనూపురో స్త్రియామని యమరము) ఎలుఁగి
య్యఁ = ధ్వనిచేయఁగా, అల్లనల్లనఁ = మెల్లమెల్లగా, చాగుతఱిఁ = నడచునమ
యమందు, కెలంకులఁ = ప్రాంతములందు, కవచిత = కంచుకములుగాఁ జేయఁబడి
నటువంటి,కుథా= పృష్ఠాస్తరణములచేత, కర్బురలగు = చిత్రవర్ణములయిన, ని. (ప్రవేణ్యా
స్తరణంవర్ణః, పరిస్తోమః కుథోద్వయోయని యమరము.) కరివర = గజశ్రేష్ఠములయొ
క్కయు, కరేణు = ఆఁడేనుంగులయొక్కయు. కంధరలఁ = కంఠప్రదేశములయందు.
ని. (కరేణురిభ్యాంస్త్రీనే భయనియు, కంఠోగళోథగ్రీవాయాం శిరోధిః కంధరేత్యపియని
యునమరము) కనకాంకుశంబులు = బంగారపుసృణులు, చేఁబూని = చేఁతబట్టి, సేవిం

చిపోవు = విష్ణుచిత్తు ననుసరించిపోవుచున్నట్టి, సామంతభూకాంత కుమారఘట్టంబులన్, సామంత = తనదేశమును జుట్టికొనియున్న దేశములకు నధిపతులైన, భూకాంత = రాజులయొక్క, కుమార = పుత్రులయొక్క, ఘట్టంబులన్ = సమూహముల, బిట్టుగాంచి = మిగులఁజూచి, ఒండొరుఁగడవ సంభ్రమించుచు, ఒండొరున్ = ఒకరొకరిని, కడవన్ = అతిక్రమించుటకొఱకు, సంభ్రమించుచు = త్వరపడుచు, మ్రొక్కి = అంజలిఁజేసి, నిక్కి = ఉబికి, చేయెత్తి = హస్తప్రసారణముఁజేసి, ఒత్తిలి = ఒకపార్శ్వమునకొదిఁగి, నేత్రంబులు = కన్నులు. ఉత్తానతరళతారకంబులుగా, ఉత్తాన = ఉబికినట్టియు. తరళ = చంచలమయిన. తారకంబులుగా = కనీనికలుగలిగినవికాఁగా. (కనుపాపలుగలిగినవికాఁగా ననుట) ని. నిమ్నంగభీరం గంభీరముత్తానంతద్విపర్యయె - చంచలం తరళంచైవ - తారకాక్ష్ణః కనీనికాయనియు నమరము). మగిడిమగిడి = ఎదురు తిరిగితిరిగి. పొగడుచుం బోవుతఱి = స్తోత్రమొనరించుచు వెళ్లుసమయంబున. తద్రాజకదంబకంబు = ఆరాజకుమారవర్గము అచటిపడఁతులకున్ = అక్కడనున్నస్త్రీలకును. తమకున్ = తమకును. (వచ్చినవారికనుట) పురికిం జనుదెంచి నపుడెల్లన్ = మధురకువచ్చినప్పుడంతయు. ఎడకాండ్రగుటన్ = కుంటెనగాండ్రగుటచేతను. మేలమాడన్ = పరిహాసమాడుటకొఱకు. పోలు = తగిన. ఆప్రోలి = అప్పట్టణమందలి, (పట్టణంబున కాఖ్యలయిబరగుచుఁడు, ప్రోలనఁగవీడనఁగను శూలపాణియని యాంధ్రనామసంగ్రహము) మేళంపు = నాగవాసము గూడివచ్చిన. కళావతులన్ = వేశ్యలను. వ్రేయునెపంబునన్ = వ్రేయునట్టి వ్యాజముచేతను, గ్రామగ్రామ = ఊరూరియొక్కయు. గ్రామణులొసఁగు = గ్రామాధికారులు తెచ్చియిచ్చిన. ని. గ్రామణీర్నాపితే శ్రేష్ఠయని యమరుఁడు.) నారంగ = తీయనారింజపండ్లచేతను (అనఁగాఁ గిచ్చిలిపండ్లనుట) మాతులుంగ = మాదీఫలములచేతను. జంబీర = నిమ్మపండ్లచేతను. కుందకందుకాదులన్ = మొల్లపూబంతులు మొదలగువానిచేతను, ని. ఫలపూరోబీజపూరోరుచకో మాతులుంగక యనియు, స్యుర్జంబీరేదంతశఠజంబ జంబీరజంభలాయనియు, గేందుకః కందుకయనియు నమరము.) పూర్వానుభుక్తలగు = మున్ననుభవింపఁబడినటువంటి. నక్తంకరముఖులవైపన్, నక్తంకర = చంద్రునివంటి. ముఖులన్ = మోములుగలస్త్రీలను వైవన్ = వ్రేయఁగా. ని. నక్షత్రేశః క్షపాకరయని యమరము.) ధళధళత్తరళతాటకంబును, ధళధళత్ = తళతళమనునట్లుగా. తరళ = చంచలములయిన. తాటంకంబును = కమ్మలుగలుగునట్లు. ని. తాటంకః కర్ణపూరకయని యమరము.) అంకురిత = ఉదయించినటువంటి. స్మితంబునుగాన్ = చిఱునవ్వుగలుగునట్లుగ. తన్ముఖ = విటముఖ పర్యంతమును. ప్రేంఖోళిత = జోగినటువంటి. ని. ఆజీషదర్థే భివ్యాప్తౌసీమ్న్యర్థే ధాతు యోగజయనియు, ప్రేంఖోళిత స్తరళితస్తులితాం దోళితావపియనియు నమరము.) స్ఫీత = విశాల



మైన సాకూతా = అభిప్రాయ సహితమైన. విభ్రమ = విలాసముగలిగిన. ఆకేకర = ఇంచుకంతయోరగా చూచుచున్నట్టి. అపాంగ = కడకన్నులయొక్క. ని (విశాలంవిపులం స్ఫీతమనియు, అపాంగౌనేత్రయోరంతౌ అనియువిశ్వామరములు) విలోకనంబును = చూపులు గలుగునట్టుగ, ఆ చలితధమ్మిల్లంబునుంగా, ఆచలిత = ఇంచుకంత చలింపఁబడిన, ధమ్మిల్లంబునుంగా = కొప్పుగలుగునట్లుగాను, ని. (ధమ్మిల్లస్సంయతాఃకచాయనియ మరము.) మొగంబులు దిగిచికొని = ముఖంబులఁద్రిప్పికొని, సమ్మర్దంబునన్ = సంఘమందు, చను = వెళ్లుచున్న, మార్దంగికుల = మద్దెల వాయించువారలయొక్క, మూపుల = భుజములయొక్క, మఱుఁగులన్ = చాటున, డాఁగి = అదృశ్యలై, అన్నాగవాసంబు = ఆవేశ్యాసమూహము, నాగరికవిలోకనంబునన్, నాగరిక = ఆపట్టణపు జనులయొక్క, విలోకనంబునన్ = చూచుటచేతను, చెలరేఁగి = బిట్టురేఁగి, మొగంబులు = ముఖములు, బిగించి = ముణిచికొని, వేదురెత్తినగతిన్ = వెఱ్ఱెత్తినరీతిని, (వెడగువేదురు వెఱ్ఱివేరడి వీరడి వెంగలి వెంబరి విత్తనంగనని యాంధ్రనామ సంగ్రహము) అరిదియెత్తన్ = ఆశ్చర్యమగునట్లు, అరులెత్తన్ = అనుపాఠమందు దరువుబట్టుటకని యర్థము, ప్రతిపదంబును = అడుగడుగునకును, మర్దలముఖావమర్దనకున్, మర్దలముఖ = మృదంగముఖముయొక్క, అవమర్దనకున్ = వాయించుటకు, క్రుంగుటయు = వంగఁగా, బయలువడి = బయటఁబడి, (మద్దెలకాండ్ర చాటున దాఁగియున్న వేశ్యలనుట.) చేయునదిలేక = ఒనరించునట్టియు పాయాంతరము దోఁచక, ఆకడకెమగిడి = నారంగాదుల వేయుచున్న విటులవైపునఁదిరిగి, తుఱుముదిద్దుచున్ = కొప్పుసవరించుచును, తద్వారణాభినయవత్, తత్ = ఆకందుకాదులయొక్క, వారణ = నివారించుటయందు, అభినయవత్ = వ్యంజకముతోఁగూడిన, పరాచీన = పరాఙ్ముఖములైన, (పరాఙ్ముఖః పరాచీనయని యమరము) కరాబ్జలై = హస్తారవిందములుగలవారై, సుడివడునెడన్ = తిరుగుచున్న సమయమందు, పొడము = కనుపడుచున్నటువంటి, కర్ణకుసుమావతంస, కర్ణ = చెవులయందున్న, కుసుమ = పుష్పరూపమైన, అవతంస = భూషణముయొక్కయు, కపోల = గండస్థలములనియెడు, ఖురళీ = సాముచేయు ప్రదేశములయందు, కించిచ్చలన = ఇంచుకంతకంపనముతో, ఉపలక్ష్య = కూడుకొన్నటువంటి, వైలక్ష్య = ఆశ్చర్యముతోఁ గూడినటువంటి, (విలక్షోవిస్మయాన్వితయని యమరము) హాసకుందంబులు = మల్లెమొగ్గలవంటి నగవులు, సాంద్రతర = దట్టమైన, (ఘనంనిరంతరం సాంద్రమని యమరము) చంద్రికా = వెన్నెలయొక్క. కందంబులన్ = మూలప్రదేశములను, దీటుకొలుపన్ = సామ్యమును బొందింపఁగాను, (కదంబంబులన్ = అనుపాఠమందుఁ జంద్రికాసమూహముల సామ్యమును బొందగా ననియర్థము) ముఖము లనేకములుగాన బహువచనప్రయోగము, చాటూక్తి = చతురవాక్యములచేతను, వాచాట

లగు = గర్హ్యవాక్యములుగలిగి నటువంటి (ని. వాచాటో బహుగర్హ్యవాక్కని యమ
రము) జరఠవనితలు = వృద్ధాంగనలు (జరఠౌజీర్ణకర్కశౌ అని నానార్థ రత్నమాల),
తమకున్ = ఆ విటులకు, మ్రొక్కన్ = నమస్కరింపఁగా, తారు = తాము
మ్రొక్కక = అంజలి గావింపక, ఒక్కించుక = ఇంచుకంత, ఓరమోమిడి = మా
ఱుమొగముచేసి, వారి = ఆ వృద్ధస్త్రీలయొక్క, ఇరుపక్కియలనొదిఁగి, ఇరు = రెం
డైన, పక్కియలన్ = పార్శ్వములయందు, ఒదిఁగి = ఒత్తిగిలి, తొంటియంటుఁదలం
చి = పూర్వపు సంబంధమును స్మరించి, తలవాంచినన్ = శిరస్సు వంపఁగా, వంచన
ఁగటాక్షించి = ఆ రాజకుమారులు కపటముచేతఁ జూచి, యద్వా. వంచనన్ = ఆ
స్త్రీలు నమస్కరింపని కపటమును, కటాక్షించి = చూచి, ఎక్కసక్కెంబునకున్ =
పరిహాసమునకు, తమచేతన్ = ఆ స్త్రీలచేతను, మ్రొక్కించుకొనువేడ్కన్ = వంద
నము చేయించుకొనవలయునను కుతూహలముచేతను, అక్కడన్ = ఆస్థలమందు, పుడ
మిఱేఁడులేమిన్ = రాజులేనందువల్లను, సామాన్యమానవులన్ = సాధారణ జను
లను, కైకొనక = లక్ష్యపెట్టక, సుమాళంబు = మనోభావము, వేద్యంబుఁగా = తెలి
యుటకొఱకు. విద్యావయోవృద్ధులగు, విద్యా = గానాదులచేతను, వయః = వయస్సు
చేతను, వృద్ధులగు = పెద్దలగు, మీరుమ్రొక్కన్ = మీరు నమస్కరింపఁగా, తారు=
తమరు, (వయస్త్రీలనుట) మ్రొక్కమియెట్లు = నమస్కరింపక పోవు టెట్లు, మ్రొ
క్కింపుఁడనుటయు = మీరు నమస్కరింపఁ జేయుఁడనుటయు, గక్కనన్ = శీఘ్ర
ముగ, పొడము = పుట్టుచున్న, మొక్కవగపులన్ = హాసాంకురములచేతను, మోము
దమ్ములకున్ = ముఖపద్మములకు, వేఱొక్కవింత తెలివియొక్క = మఱియొక యాశ్చ
ర్యపుతేట గనుపట్టఁగా, మ్రొక్కక = నమస్కరింపక, అక్కడన్ = ఆ స్థలమందు,
కెడగూడి = జతగూడి, నడచు = చనుచున్న, తోడిచేడియలకున్ = సహవాసపు
స్త్రీలకు, అద్దొరలకున్ = ఆ రాజకుమారులకు, తమకును = వారాంగనలకు. తద్ద
యుంబొందుగలదను, తద్దయున్ = ఎక్కువగా, పొందుగలదను ఆనుకూల్యము గలదను,
పెద్దఱికంబు = గొప్పతనము, ఎఱుకపఱుపన్ = బయలు పఱుచుటకొఱకు,
కెమ్మోవులు = ఎఱ్ఱనియధరోష్ఠములు, ములంచి = ముణిచి, (పెదవులు విరిచియనుట)
లోలోనన్ = లోలోపల, ఒయ్యనొయ్యనన్ = మిగులశీఘ్రముగను, చుక్కనన్ =
రిక్కవేయఁగా, (అనఁగా నాశ్చర్యకరమైన ధ్వని విశేషముచేయఁగాననుట) ఆకీ
లెఱింగి = ఆజాడదెలిసి, దక్కెసొమ్మని = ధనముదొఱకెనని, తమ్మున్ = ఆస్త్రీ
లను, అమ్మరుసళ్ళు = ఆవృద్ధవేశ్యలు, ముందఱికినూకి = అగ్రభాగమునకుఁద్రోచి,
అక్కక్క = ఓ యక్కక్క, (ఆదరముచేతద్విరుక్తి) మనపాలివేలుపు = మనపా
లిటిదైవము, మ్రొక్కవే = వందనముసేయుము, అని = ఈ లాగని, బుజ్జగించి



యున్ = మంచిమాటలాడియును, బొమలుగొని = భ్రూసంజ్ఞచేతను, జంకించియున్ =
వెఱపించియును, ఎట్టకేలకున్ = కొంతసేపటికి, ఒడంబడిచినన్ = సమ్మతింపఁజే
యఁగా, త్రపాతరళనయనలై, త్రపా = లజ్జచేతను, తరళ = చంచలములైన, నయన
లై = నేత్రములుగలవారలై, విరళవిరళాంగుళాంజలి బంధంబుగా, విరళవిరళ = మి
క్కిలియెడములై, అంగుళ = వ్రేళ్లుగల, అంజలి బంధంబులుగా = జోడింపఁబడినచే
తులు గలుగునట్లుగ, మ్రొక్కి = వందన మొనరించి, (విరళవిరళాంజలి బంధమనియును
బాధముగలదు, కక్కసంబునన్ = బహుసంకటముచేతను, అట్లు = ఆలాగున, మ్రొ
క్కించి = నమస్కారముచేయించి, హెచ్చి = అతిశయించి, అచ్చయ్యాట మెడపడక
యుండన్ = ఆసల్లాప మెడముగాకుండఁగ, జిగురుగండెలువోలెన్ = జిగురు గండెల
లాగున, (జిగురుగండెలనఁగాఁ బక్షులఁబట్టుటకొఱకు నశ్వత్థ క్షీరాదులచేత వండఁబడి
వీనెలకుఁ బూయఁబడి యుండు పక్షిగ్రహణ యంత్ర విశేషములు) అల్లుకొని = చుట్టి
కొని, గొల్లననగు = గొల్లునహసించుచున్న, అల్లోలాంగనలన్ = ఆవృద్ధవేశ్యలను, కల్లఁ
గోపంబునన్ = అబద్ధపు కోపముచేతను, కొట్టి = ప్రహరించి, కసరుఁజూపు = కోపదృ
ష్టి, అబ్బూఖసంఘంబుపైన్ = ఆ రాజకుమార సంఘముమీఁద, నిగుడన్ = ప్రసరించు
నట్లుగ, మగుడన్ = మరలను, మఱుపడు = అదృశ్యలగునట్టి, కొమరె హరిణలోచనల,
కొమరె = పిన్నవయస్సుగల॥ హరిణలోచనల = లేడి కన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీల
యొక్క, చలిత కంకణసంకుల క్రేంకారంబు, చలిత = కదలింపఁబడ్డ, కంకణ = కర
భూషణములయొక్క, సంకుల = సంకీర్ణములైన, (ని. సంకీర్ణం సంకులాకీర్ణే యని య
మరము.) క్రేంకారంబులు = క్రేంకారధ్వనులు, ఆననామోద, ఆనన = ముఖ
ముయొక్క, ఆమోద = పరిమళమునకుఁ, (ని. ఆమోదస్సోతి నిర్హారీయని యమరము.)
మేదుర = దట్టమైన, అళి = తుమ్మెదలయొక్క, ఝుంకారంబులన్ = ఝుంకారధ్వను
లను, బింకంబులడంపన్ = గర్వములనణఁపఁగా తిరస్కరింపఁగాననుట, చెవులసంకు
లు, చెవుల = కర్ణప్రదేశములయందలి, సంకులు = సంకుపూసలును, లోవంకభుజంబు
లు, లోవంక = లోపలికివంగిన, భుజంబులున్ = బాహువులును, కొంకిసిగలు = వం
కరకోశబంధంబులు, కావిదుప్పట్లున్ = చాయబట్టలును, ఒప్పన్ = అమరియుండఁగా,
ఇమ్ము = స్వస్థలము, దెప్పరంబై = తప్పిపోయి, ముప్పునన్ = వార్ధక్యమందు, అప్పురం
బు = ఆ శ్రీవిల్లిపుత్తూరు, చేరి = ప్రవేశించి, రసికజన = సజ్జనులయొక్క, బాంధవం
బునన్ = సహవాసముచేతను, బంధువియోగంబు మఱచి, బంధువియోగంబున్ = బాం
ధవుల నెడబాయుటను, మఱచి = విస్మృతిఁజెంది, గంధకల నాకు సుమస్రగ్గ్రథనాదులన్,
గంధకలనా = బుక్కాచేయుట, కుసుమస్రక్ = పుష్పమాలికలయొక్క, గ్రథనాదులన్ =
కూర్చుట మొదలగువానియందు, ఆధ్యంబులేక = మాధ్యము లేక, అలరు = ఒప్పుచున్నట్టి.

ఆంధ్రదేశీయులగు — తెనుగు దేశమందుండివచ్చిన, గంధకారులు = బుక్కావాండ్రు, పాటిపాటిపద్యంపు ముక్కులతో, పాటిపాటి = కొంచెకొంచెపు, పద్యంపు = పద్యములతోఁగూడిన, ముక్కులతోన్ = దండములతోడను, వెట్టివెట్టికైవారంబులన్ = చేతులుసాచిచేయు పిచ్చి పిచ్చి స్తోత్రములతో, గౌరు = తత్తడులపైవచ్చు, ఏనుంగుల మీఁదను గుఱ్ఱములమీఁదనువచ్చెడి, రాచరిపైన్ = రాజసంఘంబులమీఁదను, ఆఁడువారిపైన్ = నాట్యమాడు స్త్రీలమీఁదను, ఆళువారిపైన్ = పెరియాళ్వారిపైని, (ఆయనే విష్ణుచిత్తుఁడు) చల్లఁగాఁజల్లన్ = మిగులనవకీర్ణము చేయఁగా, పెల్లెగసి=బిట్టెగసి, సృష్టియెల్లను = సర్గమంతయును, (అనఁగా జగత్తుననుట) ముష్టికరించు = పిడికిటి పట్టిన వ్యాపించిన, అస్పష్టభేదయగు = భేద మేర్పడకయున్న, పరిమళసమష్టింబెట్టు=వాసనలనీనుచున్న, పిష్టాతకంబు = బుక్కా. ( ని. పిష్టాతః పటవాసక యని యమరము ) నభోమండలికిన్ = అంతరిక్ష ప్రదేశమునకు, చండాతకంబై = అర్ధోరుకమై, చండకరకిరణమ్ములన్ = సూర్యకిరణములను, మాటుపఱుపన్ = ఆచ్ఛాదింపఁగా, పన్నీరునించిన = హిమాంబువుచే నిండించిన, అన్నీరు తిత్తులొత్తన్ (తన్నీరు తిత్తు లనియును పాఠము కలదు) ఆపన్నీటి చర్మభస్త్రికలను బిగియఁబట్టఁగా, వియత్తలంబునంబారి = అంతరిక్షమునకెగసి, క్రైవ్రాలు = క్రిందుగావంగుచున్న, ధారలన్ = ఉదకధారలచేతను, వాద్యంబులు = మృదంగాదులు, తడసినన్ = క్లిన్నములుగాఁగా, విద్యోపజీవులు = ఆవాద్యవిద్యలచేత జీవనము చేయువారు, పుష్కరంబులుగ్రాఁపన్. పుష్కరంబులు = వాద్యభాండ ముఖంబులు. క్రాఁపన్ = కాఁచుటకొఱకు ( ని. పుష్కరం కరిహస్తాగ్రే వాద్యభాండముఖేజలే అని యమరము.) అగ్గిరోయుచుండన్ = నిప్పును వెదకుచుండఁగా, అమ్మైత్రము = ఆసమూహము. అత్తఱిన్ = ఆసమయమందు, నృత్తంబుఁజూడనిలిచి = నాట్యమాడుటను వీక్షింపనిలిచి, మెత్తమెత్తనన్ = మెల్లమెల్లనే, నడచుచుండు = అరుగుచున్నట్టి, మిండమితండంబును = విటసమూహమును, తారున్ = శమరును, అప్పిండు = ఆసమూహమందలి, పుండరీకాస్యలు = స్త్రీలు, అవకాశంబున్ = సమయమును, కాంచి = చూచి, కాశకుసుమ = రెల్లుపువ్వులయొక్క, ప్రతిఫలన = ప్రతిబింబించుటచేతను, పాండురంబులై = తెల్లనై, పద్యా = మార్గములయందు, ని (హరిణః పాండురః పాండుః సరణిః పద్ధతిః పద్యా యని యమరము.) అతిహృద్య = మిగుల మనోహరములైన, పార్శ్వద్వయ = ఇరుప్రక్కలయందును, ఉద్యానపాదపంబులకున్ = ఆక్రీడావనమందున్నవృక్షములకు, పాఱు = ప్రవహించుచున్న, చెంగలువకాలువలకుడిగ్గి, చెంగలువ = ఎఱ్ఱకలువలుగల, కాలువలకున్ = సారణులకు, డిగ్గి = దిగి, కాసరీదధిమండమాసరంబులుగాఁ బిసికి, కాసరీ = గేదలయొక్క, దధి = పెరుగుచేతను, మండ = మీఁగడచేతను, (ని. మండం దధిభవం మస్తు వని యమరము) మాసరంబులుగా = దట్టముగాను, పిసికి = కలిపి, ఊరంబెట్టిన



నారంగశృంగిబేర భంగంబులతోఁగట్టిన, ఊరంబెట్టిన = లవణముతోఁజేర్చి నానఁబెట్టిన, నారంగ = నారింజకాయలయొక్కయు. నారదబ్బకాయలయొక్క యనియు, శృంగిబేర = అల్లముయొక్కయు, భంగంబులతోన్ = తునకలతోడను (ని. ఆర్ద్రికం శృంగిబేరం స్యాత్తని యమరము) కట్టిన = బంధించిన, కలమాన్నపుఁజద్ది = రాజనపర్యుషితాన్నము. (మోస్తువిభక్త్యేకవచనకేపుంపూ అని శబ్దానుశాసనుఁడు సూత్రించినాఁడు గనుక కలమాన్న మనుచోట మకారమునకుఁ బుమాదేశమువచ్చెను. పోకపొత్తులన్ = క్రముకపుపట్టలయందు, పొత్తులన్ = ఏకపాత్రలయందు, కదువన్ = భోజనముఁ జేయుటకు, కూర్చుండన్ = ఆసీనులుగాఁగా, వీక్షించి = చూచి, కుక్షింభరిత్వంబునన్ = ఉదరపోషణత్వంబుచేతను, క్షుత్క్షాములై = ఆకలిచేతఁ గృశించినవారై, తిరిగితిరిగి = సంచరించిసంచరించి, వేసరి = విసికి, ఓసరిలిన = ఆలసినట్టి, దాసరిగుంపు = దాసళ్ళసమూహము. పారిపాలన్ = చల్దిగుడుచువిటులయొద్దను, గోపాలభిక్ష = అన్నభిక్ష, (దాసర్లు భిక్షకుఁ బోవునపుడు గోపాలభిక్ష యని యడుగుట ప్రసిద్ధముగాన నిచ్చట గోపాలభిక్షయని ప్రయోగించినాఁడు మాధవకర మన్నట్లు) భిక్షించి = యాచించి, భక్షింపన్ = భోజనము చేయుటకు, తీరక్షోణులన్ = ఏటిదరి నేలలయందు, నిలిపిన = ఉనిచిన, తోరంపు = లావగు, దివెదారికోలల = దీపపుకంబములయొక్క, (తిరువలికోలలను పాఠముననిదెయర్థము) రంధ్రగోళంబులన్ = సుషిరప్రదేశములనుండి, ఉల్కులంబులై = ఉద్గతజ్వాలలై. మండు = వెలుఁగుచున్న, ధగధగని = ధగధగమనియెడు, జగజ్జ్యోతి దీపజాలంబులన్ (జగజ్జ్యోతియనఁగఁ బ్రమితెలు మొదలగువానియందు వత్తివేయక మధ్యప్రదేశమందుఁ జమురుచేతఁ దడపఁబడిన గుడ్డలులోను గాఁగలవానినించి వెలుఁగించుదీపము) దీపజాలంబులన్ = దీపసమూహములచేతను, (జాలఙ్గవాక్ష ఆనాయేక్షారకేకపటేగణేయని విశ్వము) మధ్యమార్గముయొక్క నడుమను వేసిన, ధూపకుండికాంగారంబుల, ధూప = ఉపచారార్థమువేసిన సాంబ్రాణి పొగయొక్క, కుండికా = పాత్రలయందున్న, ని. (పుంసిచకుండః పీఠరేస్త్రీయాం ధారేచవహ్నిగర్తేచ, కుండో జారాజ్జాతస్సభర్తృకాయాం కమండలౌ కుండీయని నానార్థరత్నమాల.) అంగారంబులన్ = అగ్నులయందు, ని. (అంగారోలాతముల్ముకమని యమరుఁడు.) నీరారంగ్రాఁచి, నీరారన్ = తడియారునట్లుగ, క్రాఁచి = తప్తముచేసి, నాదుఁబరికింపన్ = ధ్వనిచూచుటకు, వాయించు = ధ్వనిఁజేయునట్టి, ధిమిధిమిధ్వానంబులకున్ = ధిమిధిమియను ధ్వనులకు, బెదరి = జడసి, ఈవలియుపవన శుకంబులు, ఈవలి = ఇవతలి వైపుననున్న, ఉపవన = ప్రాంతవనమందలి, శుకంబులు = చిలుకలు, ఆవలికిన్ = ఆవలివైపునకును, ఆవలి యుపవనశుకంబులు = ఆవలి తోటయందున్న చిలుకలు, ఈవలికిన్ = ఇవతలికిని, దట్టంబుగా = ఎడతెగకుండ, కట్టనితోరణంబులై, ఏర్పఱుపని మకరతోరణంబులై, పఱవన్ = వ్యాపింపఁగా, తలలు విసరుట

యు = శిరఃకంపనములు చేయుటయును, (అభినయించునపుడు తలలుకదలుచుండుననుట) నోరుదెఱచుటయు — పాడుటకు వదనములవిప్పుటయు. కేలుసఱచుటయు = చప్పట్లుగొట్టుటయును, తక్కఁ = తప్ప, మిక్కుటంబగు = అతిశయమైన, అక్కోలాహలంబునఁ = ఆ కలకలధ్వనియందు, (కోలాహలః కలకలయని యమరము,) ఏ పాటియు = ఎంతమాత్రమును, పాటవినరాక = పాడుట వినఁబడక యుండఁగా, మూఁకగట్టిన = గుంపులైయున్న, భాగవతజాతంబులే తేరఁ, భాగవత = భగవద్భక్తులయొక్క, జాతంబులు = సంఘంబులు (ఉత్పన్నభూతయోర్జాతం బృందజాత్యోస్తునద్వయోరియని యుత్పలమాల) ఏ తేరఁ = వచ్చుచుండగా, ఊరూరి సంతసంతకుఁ, ఊరూరి = ప్రతిగ్రామముయొక్క. సంతసంతకుఁ = ప్రతిసంతకును, (సంతయనఁగా వారమున కొకపర్యాయము సకలవస్తువులఁజేర్చికొని యందఱకును విక్రయించుటయుఁ గ్రయమునకుఁ దీసికొనుటయు నిట్టివ్యాపారమునకు నిర్ణయించుకొన్న ప్రదేశము) తిరుగఁ = సంచరించుటకు, పెద్దలు = ప్రముఖులు, ఇంటింటఁ = ప్రతిగృహమందును, పంతరించిన = పోషించిన, పిలుకవాటు = పిల్లలనిచ్చునట్టి, గోడిగలజావడములకుఁ = ఆడు గుఱ్ఱపుతల్లకు, పుట్టి = జనియించి, కాలుగట్టివిడువఁ = పొడవైనత్రాటిచేఁ బాదబంధన మొనరించి విడువఁగా, నెత్తంబునఁ = ఊరఁబాటియందు, మెత్తని మృదువులైన, గఱికమేసి = దూర్వనుదిని, బోసరించి = గర్వించి, మాపుమాపునఁ = ప్రతి సాయంకాలమందును, మేపుతినిపిన్పుచున్న. సజ్జకవణంపుమేపునఁ = గంటెకోటి మేతచేతను, విడక = కరీషమును, గొరపంబు = గుఱ్ఱమును దోమునట్టి సాధనముచేత, తోమకంబునఁ = శరీరశోధనముచేత, పుటపుటనై = నున్ననున్ననై, కరిచుకంబడి ప్రాఁతఁగనిమైనఁ = నల్లకంబడి గుడ్డచూచినను, నీడఁగనిమైనఁ = మనుష్యాదులనీడను వీక్షించినను, బెదరు = జడుపుఁగొనుచున్న. కొదమతట్టువగుంపు, కొదమ = లేతలైన, తట్టువ = గుఱ్ఱములయొక్క, గుంపు = సమూహము, కాలికొలందికి = పాదముల పర్యంతము, వ్రేలు = లంబితములైయున్న, లాలుకుచ్చెలు = ఎఱ్ఱనికుచ్చులు, లాలుకుచ్చెలనఁగా గంగెద్దులవాండ్రు చేతబట్టుకొనివచ్చు సారంపుకుచ్చలని కొందఱు, కీలించిన. కట్టిన, గవ్వదండలఁ = వరాటికాసరములచేతను, గంటలఁ = గంటలచేత, అలంకరించి = ప్రసాధనముఁజేసి. మొలుగుమడ్డిందోచి = మోదుగుచెక్కవేసికాఁచిననీళ్లతోఁ దడిసి, మూరకొక్కండును = హస్తప్రమాణమున కొకటియును, జేనకొక్కండునుగాఁ = అరమూరకొక్కటియును గలుగునట్లుగ, కుట్టిన = కుట్టపడిన, డొల్లుటుల్లారులుల్లసిల్ల = = డొల్లుటుల్లారులు, వ్రేలుజాలరు. ఉల్లసిల్లఁ = వెలుగునట్లుగ, (మోదుగుచెక్క రసముచేతను రంగువేయఁగా నలుపువర్ణమువచ్చును గాన నెఱ్ఱనికుచ్చెలనదుమను వీని నొక్కొకటినిఁజేర్చి కట్టఁబడియున్న జాలరులననుట)



పల్లించిన = ఆయితపఱచిన, పల్లంబులపైఁ = పల్యాణములమీఁదను, చిల్లతైలంబును = ఇదుగవగరును, వాసనకొడుపులఁ = పరిమళయుక్తమైన శలాకలచేతను. పూసిన = లేపనము చేయఁబడిన, మణుంగు = చలువచేయఁబడినటువంటి. చంద్రికచేలలె = తెల్లబట్టలె, రవణంబులుగాఁ = భూషణములుగాను, ఎదురుగాఁ = అభిముఖముగాను, వేడుకఁజూడవచ్చిన = సంతోషముచేత వీక్షించుటకైవచ్చిన, ఆప్పేటి = ఆ శ్రీవిల్లిపుత్తూరియందున్న, మేటి = ప్రబలులైన. సాలె = వస్త్రకారులును. అగసాలె = స్వర్ణకారులును, పటుసాలె = పట్నూలువాండ్రును, వాణె = హీనజాతికోమట్లును, వైజాతి = పలువవాండ్రును, సాతులు = గోనెలు నేయువాండ్రును, (అనఁగాఁ బెరికెవాండ్రనుట) ఎతుల = చాపలునేయువాండ్రును, వీరలయొక్క, కొమలు = స్త్రీలు, (కొమరులుఅను పాఠమున చిన్నవాండ్రనియర్థము.) తుములమై = సంకులమై, వచ్చు = ఏతెంచుచున్న, తచ్చమూసామజంబులంజూచి = ఆ సేనయందలి యేనుఁగులవీక్షించి, (ని. పృతనానీకినీచమూయానీయు, సామజః పేచకీశూర్పశ్రుతిర్ద్విదణ్ణ ఇత్యపియనియునమరము) ఏచిన = అధికమైన, వెఱఁ = భయముచేతను, తమ = తమయొక్క, ఎక్కిరింతలెత్తికొని = అశ్వములు దమపైనున్నవారి నెత్తుకొని, వాఁగెలిరుగేలంగుదియంబట్టినఁ, వాఁగెలు = కళ్లెములను, ఇరుగేలఁ = రెండుచేతులచేతను, కుదియంబట్టినఁ = బిగియఁబట్టినను, నిలువక = ఆ స్థలమున్నుండకయె, అయ్యుత్సవంబీక్షింపవచ్చిన = ఆ తిరునాళ్లఁజూడనే తెంచినట్టి, ప్రజలఁ = మనుష్యులను, త్రొక్కుచుఁ = పాదఘట్టనమొనరించుచు, పోవఁ = పారిపోవఁగ, తన్మధ్యవృద్ధవధ్వాతురాదులుదిట్టఁ, తన్మధ్య = ఆ త్రొక్కఁబడుచున్నవారి నడుమనున్న, వృద్ధ = ముదుసళ్లును, వధూ = స్త్రీలును, ఆతుర = రోగపీడితులును, ఆదులు = లోనగువారు, తిట్టఁ = శపింపఁగా, ఇట్టట్టనలేక = మాఱుమాటాడలేక, ప్రాణంబులుపిడికిటంబట్టికొని = అరచేతిలోను సురులంబెట్టికొని, పోవుచుఁ = వెళ్లుచును, నవీనసవిధకేదారంబులఁ, నవీన = నూతనములైన, సవిధ = సమీపమందున్న, కేదారంబులఁ = దమ్ముచేసిన వరిమళ్లలోను, (ని. కేదారకంస్యాత్కైదార్యం క్షేత్రంకైదారకంగణెయని యమరము) ద్రెళ్లి = తుళ్లి, చెట్టలుదిగంబడి = చంకలవఱకుఁ గ్రుంగిపోయి, (చప్పటలనియును బాఠముగలదు) పెడల లేకుండఁ = పైకిలేవజాలకుండఁగా, తారు = తమరు, దిగఁ = దిగుటను, ఇమ్ము లేక = స్థలము కానక, బిమ్మటంగొని, ఉంగిటఁగుడిచి = మనోదుఃఖముబొంది, నలుదెసలుఁ = నాలుగు దిక్కులను, చూడఁ = వీక్షింపఁగా, చూచి = వారినిజూచి, కేలుచఱచి = చప్పట్లుగొట్టి, కోహెూయని = కోహెూయను పరిహాసవ్యంజకమగుధ్వని విశేషముచేసి, గేలిసేయు = పరిహాసముఁజేయుచున్న. (తేరిచూచి హెూయని గేలిసేయునన్ని కాకదంబంబులయని యొకపాఠము)

(నృత్తికయనఁగా సమర్థ్తాడనిది) గణికాకదంబంబుల = వేశ్యాసంఘములయొక్క, చప్పటులు = చేతులు తట్టుటలు, నిబిడనిష్కుటవిటపిఝూటంబులఁ, నిబిడ=దట్టమైన, నిష్కుట = ఉపవనములయొక్క, విటపి = వృక్షములయొక్క, ఝూటంబులఁ = సమూహములందు, ప్రతిశబ్దంబులు = ప్రతిధ్వనులు, పుట్టింపఁ = ఇయ్యఁగా, ఇట్లు= ఇత్తెఱంగున, అనూనవిభవంబు = మహావైభవము, చిగురొత్తఁ = అంకురింపఁగా,అత్తిరుపతి = ఆ శ్రీవిల్లిబుత్తూరు, చొచ్చి = ప్రవేశించి, అచ్చక్రధరు = ఆ శ్రీమహావిష్ణుని యొక్క, నగరిఁ = దివ్యమందిరముయొక్క, మోసలఁ = ముఖశాలయందు, నిలుచుటయుఁ = ఉండఁగా, అవ్విష్ణుచిత్తుండు = ఆ పెరియాళువారు,తద్రథావతరణంబు జేసి = ఆ బ్రహ్మరథమునుడిగ్గి, ధరణీధవసమూహస్థానిక వ్యూహంబులు, ధరణీధవ=రాజులయొక్క, సమూహ = సంఘమును, స్థానిక = దేవస్థానాధికారులయొక్క, వ్యూహంబులు=సమూహమును, వెంటరాఁ = వెంబడించిరాఁగా, అవ్వైష్ణవుండు సేవించి = ఆ స్వామిని దర్శనముచేసి, తత్ప్రసాదలబ్ధంబగు=ఆ పుండరీకాక్షుని యనుగ్రహమువలనఁ బొందఁబడ్డదైన (ప్రసావస్తు ప్రసన్నతాయని యమరము)పరివట్టంబునఁ = తిరుపరివట్టంబుచేతను, అలంకృతుండై =భూషితుండై ,నానాలంకారసహితంబును. నానాలంకార =అనేక విధములగు ప్రసాధనములతోడను, సహితంబును=కూడికొనినదియును, రత్న=మణులయొక్కయు. కాంచన = బంగారముయొక్కయు. మయంబునునగు = వికారమునైన,ఆత్మీయభవనంబుఁగాంచి=స్వీయగృహమునుజూచి,విస్మితుండై =ఆశ్చర్యమునొందినవాఁడై , పుండరీకాక్ష=శ్రీమహావిష్ణునియొక్క, మహిమ=ప్రభావముచేతను, అభిలబ్ధ=పొందఁబడిన, వైభవంబుగా=ప్రాభవముగాను, తెలిసి=ఎఱింగి, తత్రత్య=అచ్చటనున్న, ధాత్రీకళత్ర= రాజులయొక్క, వర్గంబులఁ=సమూహములను,అనిపి=పంపి ప్రవేశించి = గృహప్రవేశమొనరించి, తొంటికంటెఁ = మునుపటికంటెను, శతగుణంబుగా = నూఱంతలధికముగ, భాగవతపూజాప్రవణుండై . భాగవత = విష్ణుభక్తులయొక్క, పూజా = సపర్యయందు, ప్రవణుండై = ఆసక్తిగలవాఁడై, ఉండెఁ = ఉండెను. అంతఁ = తరువాతను.

తా. శ్రీవిల్లిబుత్తూరిలోనుండు దేవస్థానమందలి యధికారులు నృత్తగీత వాద్యములతోడ నా విష్ణుచిత్తునెదుర్కొని నమస్కరించి యాతనిం దమకు తెచ్చిన స్వర్ణమయంబైన బ్రహ్మరథమునం దునిచికొనిపోవుతఱి మహావైభవంబులతో నందఱు వెంటనంటిరాఁగా నా విష్ణుచిత్తుండు పురము ప్రవేశించి కోవెలముందర బ్రహ్మరథంబుడిగ్గి యచ్యుతుని సేవించి యాదేవుని యనుగ్రహంబున లబ్ధంబైన కాంచననిర్మితంబగు తనగృహము ప్రవేశించి తొల్లింటికన్నెను నధికంబుగ భాగవతపూజాపరాయణుండై యుండెనని భావము.

మ. ఉలుపాల్పట్టినయిండ్ల మజ్జనన్నృపా ♦ర్హోదారభుక్తిక్రియా,
జ్జ్వలులై రే హరికొల్వునఁ వివిధలా ♦స్యస్పర్ధిసుభ్రూభ్రుకుం,



సులవాదుల్సరిదీర్చి పుచ్చి మణివా ♦సోభూషణగ్రామము,
ల్జలజాతాక్షునకు న్సమర్పణము ని ♦ష్ఠం జేసి యవ్వేఁకువన్

టీక. ఉలుపాల్పట్టిన = కానుకలుదెచ్చిన. ఇండ్లఁ = వారిగృహములయందు, మజ్జన = అభ్యంగనాదులచేతను, నృపార్హ = రాజయోగ్యమైన. భుక్తిక్రియా=భోజనవ్యాపారములచేతను, ఉజ్జ్వలులై = వెలుఁగుచున్నవారలై, రే = రాత్రియందు, హరికొల్వునఁ = భగవత్సన్నిధానమందు, వివిధలాస్యస్పర్ధి, వివిధ = పలుదెఱంగులైన, లాస్య = నాట్యములయందు, (లాస్యంనృత్తంచనర్తనమని యమరము), స్పర్ధి= వివాదపడుచున్న, సుభ్రూ = స్త్రీలయొక్కయు, భ్రుకుంసుల= నర్తకులయొక్కయు, (భ్రకుంసశ్చ భ్రుకుంసశ్చభ్రూం కుంసశ్చేతి నర్తకయని యమరము.) వాదులు= వివాదములను, సరిదీర్చి = సరిపుచ్చి, (సమ్మతిపఱచియనుట) పుచ్చి = అంపి, (ఇచ్చి యను పాఠమున వారికి బహుమతులిచ్చి యని యర్థము.) మణివాసోభూషణ గ్రామముల్, మణి = రత్నములును, వాసః = వస్త్రములును, భూషణ = ఆభరణములును, గ్రామముల్ = ఊళ్లును, జలజాతాక్షునకుఁ = పుండరీకాక్షునకు. నిష్ఠఁ = భక్తిచేతను, సమర్పణముఁజేసి = సమర్పించి, అవ్వేఁకువఁ = ఆ తెల్లవాఁరగట్లను.

తా. అప్పుడా విష్ణుచిత్తుననుసరించి వచ్చియున్న పుడమిఱేండ్లు తమకుఁగానుకలుదెచ్చియిచ్చియున్న వారిగృహములయందు నభ్యంగస్నానములును రాజయోగ్యంబులయిన భోజనకృత్యంబులం దీర్చికొని రాత్రియందు భగవత్కైంకర్యాసక్తచిత్తులై యాదేవమందిరముల కరుగుదెంచి యందనేక విధనాట్యములయందు వాదులిడుచున్న నర్తకీనర్తకులవాదములుదీర్చి పుత్తెంచి యప్పుండరీకాక్షునకు నతిభక్తితోడం బ్రత్నరత్నభూషణాంబర గ్రామావళులొసంగి తెల్లవాఁరగా ననుట.

తే. గీ. ప్రభువు లరిగిరి క్రమ్మఱఁ ♦ బాండ్యనగరి, కమ్మునియు నట్లు వైష్ణవా ♦భ్యర్చనంబుఁ
దనచిరంతనతులసికా ♦ దామకరణ, దాస్యమును జేసికొనుచుఁద ♦త్పరత నుండె.

టీక. క్రమ్మఱఁ = తిరిగియును, ప్రభువులు – అధికారులు. పాండ్యనగరికిఁ = మధురకు, అరిగిరి = వెళ్లిరి, అమ్మునియుఁ =ఆ విష్ణుచిత్తుఁడును, అట్లు= పూర్వప్రకారము, వైష్ణవాభ్యర్చనంబుఁ = భాగవతారాధనమును, తన = తనయొక్క, చిరంతన = బహుకాలమునుండి యొప్పియున్న, తులసికాదామ = తులసీమాలికలయొక్క, కరణ = చేయుటయను, దాస్యమును = కైంకర్యమును, చేసికొనుచు = సలుపుకొనుచు. తత్పరతఁ = భగవదాసక్తిచేతను. (తత్పరేప్రసితాసక్తాయని యమరము) ఉండెఁ = ఈలాగునుండెను.

తా. అప్పుడా ప్రభువులు మధురాపురంబునకు మరల నేతెంచిరి పిమ్మట మునివరుండైన యావిష్ణుచిత్తుండు మునుపటి యట్ల తాను భాగవతారాధనమును, చిరకాలాను

ష్ఠితంబై యున్న తులసీమాలాకరణరూపంబగు భగవత్కైంకర్యమును జేసికొనుచు నా. దేవుని యందాసక్తిగలవాఁడై యుండెనని తాత్పర్యము.

వ. ఒక్కనాఁడు మధ్యాహ్నసమయమాలికారోపణానంతరంబున మందిరంబునకుం బోవునతనిం బ్రసాదమందస్మితవళక్షం బగుకటాక్షంబున వీక్షించి పక్షిపుంగవకేతనుండు పుండరీకనికేతన కిట్లనియె. ౩౮.

టీక. ఒక్కనాఁడు = ఒకదినము, మధ్యాహ్నసమయ = మధ్యాహ్నకాలమందు. (ని. సమయాశ్శపథాచార కాలసిద్ధాంతసంవిదయనియమరము) మాలికారోపణానంతరంబున = పుష్పమాలసమర్పణముఁ జేసిన పిదప, మందిరంబునకుం బోవు = తనగృహమునకు వెళ్లుచున్న, అతనిన్ = ఆ విష్ణుచిత్తుని, ప్రసాదమందస్మితవళక్షంబగు, ప్రసాద = అనుగ్రహముచేతనైన, మందస్మిత = చిఱునవ్వుచేతను, వళక్షంబగు = తెల్లనైన, (ని. వళక్షోధవళోర్జునయని యమరము). కటాక్షంబునన్ = అపాంగదర్శనముచేతను, వీక్షించి = చూచి, పక్షిపుంగవకేతనుండు = గరుడధ్వజుండు, (భగవంతుఁడనుట) పుండరీకనికేతనకున్ = లక్ష్మితోన్, ఇట్లు = వక్ష్యమాణక్రమంబున, అనియెన్ = పలికెను.

తా. ఒక్కనాఁ డావిష్ణుచిత్తుండు మధ్యాహ్నకాలమున నిత్యము తాను బుష్పమాలికను స్వామికి నొసంగురీతిని సమర్పించి తనయింటికి వెళ్లుచుండఁగా నప్పుడప్పక్షిపుంగవకేతనుండైన విష్ణుదేవుండతనిం దన కరుణాకటాక్షమునకుఁ బాత్రుంజేసి యా పద్మనికేతనయగు లక్ష్మీదేవితో నిట్లని వచించెనని తాత్పర్యము.

తే, గీ. యామునాచార్యుఁడొక్కఁడు ♦ నీమహాత్ముఁ, డొక్కఁడును గాదె మన్మతం ♦ బుద్ధరించి
రస్మదీయకృపాతిశ ♦ యమున ననిన, నిందిరాదేవి తనభర్త ♦ కిట్టు లనియె. ౩౯.

టీ. యామునాచార్యుఁడొక్కఁడు = యామునాచార్యుఁడొక్కండును, ఈ మహాత్ముఁడొక్కఁడును = ఈవిష్ణుచిత్తుఁడొకఁడును, కారె = వీరలిరువురుగదా, మన్మతంబు = శ్రీవైష్ణవసిద్ధాంతమును, ఉద్ధరించిరి = నిర్వహించిరి, అస్మదీయ = నా సంబంధియైన, కృపాతిశయమునన్ = దయాధిక్యముచేతను, అనినన్ = ఇట్లనఁగాన్, ఇందిరాదేవి = లక్ష్మీదేవి, (ని. ఇందిరాలోకమాతామా యని యమరము.) తనభర్తకున్ = తనకుభర్తయైన శ్రీమహావిష్ణువునకు. ఇట్టులనియె = వక్ష్యమాణ క్రమంబునవచించెను.

తా. యామునాచార్యుండును నీ విష్ణుచిత్తుండును వీరిరువురె కదా నా కృపకుం బాత్రులై వైష్ణవసిద్ధాంతంబు ద్ధరించిరనఁగా విని యా లక్ష్మీదేవి తనభర్తయైన శ్రీవిష్ణుదేవునితో నిట్లనియె ననుట.



క. ఇతనికథ యెఱిఁగినది కా, యతఁ డేమి యొనర్చె ననిన ♦ నబ్జాక్షుం డా,
శతపత్రనిలయ కిట్లను, నలిన కలం డొకఁడు మత్ప ♦ దాశ్రితుఁ డాదిన్. ౪౦.

టీ. ఇతని = ఈవిష్ణుచిత్తునియొక్క, కథ = చరిత్రము, ఎఱిఁగినదికా = తెలియఁబడినదిగదా, అతఁడు = ఆయామునాచార్యుఁడు, ఏమియొనర్చెన్ = ఏమి చేసెను, అనినన్ = ఇట్లుమందలింపఁగా, అబ్జాక్షుండు = పుండరీకాక్షుఁడు, ఆశతపత్రనిలయకున్ = ఆ యిందిరాదేవికి, ఇట్లనున్ = ఈలాగునఁబలికెను, అలిన = ఓ లక్ష్మీ, ఆదిన్ = తొలుదొల్తను, మత్పదాశ్రితుఁడు, మత్పద = నాచరణములను, ఆశ్రితుఁడు = ఆశ్రయించినవాఁడు, ఒకఁడు = ఒక్కండు, కలండు = ఉండెను.

తా. ఈ విష్ణుచిత్తుని చరిత్రంబెల్లఁ దెలియంబడియున్నదిగాని యయ్యామునాచార్యుం డేమియొనరించెనో తెలియఁబడదుగాన వివరించి తెలుపుమనఁ డప్పు డప్పుండరీకాక్షుండా యబ్జాలయతో నోయింతి యింతకుమున్ను మదీయచరణారవిందమరంద పానప్రముదిత హృదయుండైనొక్కరుం డుండెననియానతిచ్చెననుట.

ఆ, వె. అతఁడు చిఱుతనాఁడె ♦ యాచార్యకులమున,
వేడ్క వేదశాస్త్ర ♦ విద్య లభ్య,
సించు చుండ నపుడు ♦ చెలువ యిప్పటిపాండ్య,
నృపతిపూర్వవంశ్యుఁ ♦ డే యొకండు. ౪౧.

టీ. అతఁడు = ఆ యామునాచార్యుఁడు, చిఱుతనాఁడె = పిన్నవయస్సుననే, ఆచార్యకులమునన్ = గురుని గృహమందు, (ని. సభావాసః కులం క్షితియని యమరశేషము). వేదశాస్త్ర = శ్రుతులు – శ్రుతములు మొదలగు, విద్యలన్ = కళలను, అభ్యసించుచుండన్ = నేర్చుకొనుచుండఁగా, (అనఁగాఁ జదువులుచదువఁగా ననుట) చెలువ = ఓ లక్ష్మీదేవి, అపుడు = ఆ కాలమందు, ఇప్పటి పాండ్యనృపతి పూర్వవంశ్యుఁడే = ఈ పాండ్యరాజువంశమునఁ బూర్వము జనించినవాఁడే, ఒకండు = ఒకరాజు

తా. అట్లుండిన యామునాచార్యుండు బాల్యమందెగురు కులవాస మొనరించుచు వేదశాస్త్రాది నిఖిలవిద్యలు గఱచుచుండు నవసరంబున నిప్పటి పాండ్యరాజుయొక్క వంశజుఁడగు పూర్వపు రాజులలో నొక్కరుఁడుండెననుట. ఇక్కడ యామునాచార్యునికంటె విష్ణుచిత్తుడుపూర్వుఁడైననుయామునాచార్యుఁడు పూర్వుఁడని భగవంతుఁడు చెప్పుటవలన లోకసంరక్షణార్థము భగవదవతారము లెట్లు పలుమాఱుకలుగునో యట్లే భాగవతావతారములని యెఱుఁగునది.

తే. గీ. వెఱ్ఱిశైవంబు ముదిరి మ ♦ ద్విసుతి వినఁడు,
నతి యొనర్పఁడు మామక ♦ ప్రతిమలకును,

హరుఁడె పరతత్త్వ మనుమదీ♦యాలయముల,
నుత్సవంబుల కులుకు నె♦య్యురును నట్ల. ౪౨

టీ. వెఱ్ఱి = చిత్తభ్రమరూపమైన, శైవంబు = శివభక్తి, ముదిరి = అతిశయించి, మద్వినుతివినఁడుఁ నా స్తోత్రముల నాలకింపఁడు. (అనగా జెవులబెట్టడనుట) మామకప్రతిమలకును, నా సంబంధులయిన విగ్రహములకును, నతియొనర్పఁడు = నమస్కరింపఁడు, హరుఁడె = శివుఁడె, పరతత్త్వమనుఁ = పరబ్రహ్మమనును, మదీయాలయములఁ = విష్ణుమందిరములయందలి, ఉత్సవములకుఁ = తిరుణాళ్లకును, ఉలుకుఁ = అదరిపడును, నెయ్యురును = అతని స్నేహితులును, అట్ల = ఆ రాజువలెనె, (ఉలుకుదురనుట).

తా. ఆ రాజునకు వెఱ్ఱిశైవము ముదిరి విష్ణుస్తవములు చెవియందు బెట్టక విష్ణువిగ్రహములకు నమస్కరింపక విష్ణుమందిరములయందు జరిగింపంబడు నుత్సవాదుల కసహ్యపడుచు శివుఁడె పరబ్రహ్మమని తాను తనస్నేహితులతోఁగూడ నివ్విధంబుగ నుండెనని భావము.

సీ. అశ్రాంత జంగమా♦ర్చా శ్రద్ధ వర్తిలు, వేదవిద్ద్విజపూజ♦వీటఁ గలపు,
భౌమవారపు వీర♦భద్ర పళ్లెర మిడు, గృహదైవతంబు లి♦ట్టింకు లింక,
షణ్ణవతిశ్రాద్ధ♦చయ మారఁ బెట్టు శం, కరదాస మయ్య్య భ♦క్తప్రతతికి,
నాద్యంబు లైనదే♦వాలయంబులు ప్రాల, నవని నిరాశ మ♦ఠాళి నిలుపుఁ
జందె ముత్తరశైవంబుఁ♦జెంది త్రెంచుఁ, బతితు లారాధ్యదేవుళ్లై♦ ప్రాప్యు లనుచు,
నుపనిషత్తులు వారిచే♦నుబ్బి వినును, వెండియే జంగ మెత్తిన♦వెఱఁగుపడును. ౪౩

టీ. అశ్రాంతజంగమార్చాశ్రద్ధఁ, అశ్రాంత = ఎడతెగని, జంగమార్చా = జంగములపూజయందు, శ్రద్ధఁ = ఆసక్తిచేతను, (అత్యంతజంగమార్చా శ్రద్ధనియును బాఠముగలదు) వర్తిలుఁ = ప్రవర్తించును, వేదవిద్ద్విజపూజఁ, వేదవిత్ = వేదార్థమెఱింగిన, ద్విజ = బ్రాహ్మణులయొక్క, పూజఁ = సపర్యమును, వీటఁగలపుఁ = వ్యర్థము గునట్లు చేయును, భౌమవారపు = అంగారకవారసంబంధియైన, వీరభద్రపళ్ళెరము = వీరభద్రపళ్ళెరమను గణార్చనను, ఇడుఁ = ఒనర్చును, గృహదైవతంబులు = ఇలువేల్పులు, ఇట్టింకులింకఁ = మిక్కిలి యింకిపోఁగా, బెదిరిముడిగియుండఁగా నని కొందఱు = ఆ పక్షమున నిట్టింకులనఁగా జింకలు భయమునొంది దూరముగ వెళ్లుటకు యత్నించుసమయమున బెదరి ముడిగియుండు నవస్థావిశేషము (షణ్ణవతి శ్రాద్ధచయము = తొంబదియాఱుతిదులు) "శ్లో. అమాయుగమను క్రాంతిధృతిపాతమహాలయాః। తిస్రోష్టకాశ్చపూర్వేద్యుః షణ్ణవత్యః ప్రకీర్తితాః॥" ఆరఁ = నశింపఁగా, శంకరదాసమయ్య = శంకరా



స్యుఁడుగల యయ్యలనియెడు, భక్తప్రతతికిఁ = సేవక సమూహములకు, ఇట్టుఁ = ఇడును, ఆద్యంబులైన = పురాతనములగు, దేవాలయంబులు = కోవెలలు, ప్రాలఁ = పడిపోఁగా, అవనిఁ = భూమియందు, నిరాశ = జంగములకు, మఠాళి = సన్న్యాసులు మొదలగు వారుండుగృహసమూహములు, నిలుపుఁ = కట్టించును, (జంగమపీఠస్థులకు స్థిరంతులనియు = మఱియువారలకే చరంతులనియు, లింగధారులయొక్క గురువులకు నయ్యలనియును వారిలో వ్యవహారము గనుక స్థిరాళిమఠాళియను పాఠమున స్థిరంతులమఠములనని యర్థము) జందెము = యజ్ఞోపవీతమును, ఉత్తరశైవంబుఁ = పిమ్మటవచ్చిన శైవంబును, చెంది = అంగీకరించి, త్రెంచుఁ = త్రెంచివైచును, పతితులు = వేదబాహ్యులైన, ఆరాధ్యదేవుళ్ళై = ఆరాధ్యదైవతములై (అనఁగా లింగధారులనుట) ప్రాప్యులనుచుఁ = పొందఁదగిన వారనుచును, ఉపనిషత్తులు = కాలాగ్నిరుద్రాద్యుపనిషత్తులను, వారిచేఁ = ఆ యారాధ్యులచేతను, ఉబ్బి = సంతోషించి, వినుచుఁ = ఆలకించివినుచును, వెండి = మఱియును. ఏ జంగము = ఏ జంగమదేవరైనను, ఎత్తినఁ = ప్రశంసచేసినను, వెఱఁగుపడు = ఆశ్చర్యపడును.

తా. అనఁగా మఱియు నప్పాండ్యరాజు వైదికంబులగు కర్మములమానిజంగాల సేవించుచు వారు చెప్పు శైవశాస్త్రములనె యాదరించుచుండెనని ముఖ్యతాత్పర్యము.

క. శివలింగముఁ♦దాల్చినజన, నివహము లేమైనఁ జేయ♦నిది పాపము చా,
నవుఁగా దనఁ♦డానమయము, నవు నసువిప్రులక యగ్ర♦హారము లిచ్చుఁ. ౪౪

టీ. శివలింగముఁదాల్చిన = శివలింగము గట్టికొనిన, జననివహములు = నరసమూహములు, యేమైనఁజేయఁ = ఏపనిచేసినను, తాఁ = తాను, ఇది = ఇట్లొనర్చుట, పాపము = దురితమని, అవుఁగాదనఁడు = యుక్తమయుక్తమనిచెప్పఁడు, ఆసమయముఁ = ఆయాచారమును. (ని. సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాంత సంవిదయని యమరము.) అవునను విప్రులక = యుక్తమని చెప్పుచున్న పుడమివేలుపులకే. అగ్రహారములిచ్చుఁ = గ్రామములనొసంగును.

తా. మఱియు నారాజు లింగధారులగు జనంబు లెటువంటి దుష్కృత్యములొనర్చినను విచారింపక యుండుటయకాక యాశైవాచారముయుక్తమని తన యభిప్రాయము ననుసరించి పలుకుచుండు బ్రాహ్మణుల కగ్రహారాదుల నిచ్చుచుండెననుట.

తే. గీ. అతఁడు రాజ్యంబుఁ బాలించు♦నవసరమునఁ, దనవశంబైనయట్టియ♦త్తామ్రపర్ణిఁ,
గలుగు నలపుట్టరానిము♦క్తామణివర, కులము మాహేశ్వరులకంధ♦రలకుఁ దీరె

టీ. అతఁడు = అప్పాండ్యరాజు, రాజ్యంబుఁ = దేశమును, పాలించు = ఏలుచున్న, అవసరమునఁ = కాలమందు, తనవశంబైనయట్టి = తనయధీనమైన,

తామ్రపర్ణిన్ = తామ్రపర్ణియనునదియందు, కలుగు = జనించుచున్న, ఆరూఢ = ప్రసిద్ధములైన, పుట్టరాని = అపూర్వకములైన, ముక్తామణివర = శ్రేష్ఠంబులగుముత్తియములయొక్క, కులంబు = రాశి, మాహేశ్వరుల=లింగధారులయొక్క, కంధరలకున్ = మెడలకు, తీరెన్ = సరిపోయెను, (కంధలకును దీరెననుపాఠమున బొంతలకుసరిపోయెనని యర్థము.)

తా. ఆ రాజు రాజ్యపాలనంబొనర్చు తఱిఁదనదేశమందున్న తామ్రపర్ణి యనునదియం దుద్భవించి యమూల్యంబులై చెలంగుచున్న ముత్తియపుసరాలు లింగధారులయొక్క మెడలకుఁ జాలవయ్యెనుట.

తే, గీ. అప్పు డిచ్ఛకు లగుబ్రాహ్మ♦ణౌఘుమెల్ల, నాత్మజనిభూమి విడువ లే♦ కలికభూతి
గడ్డముల నాన రుదురాక♦లిడ్డ సంది, సూతసంహిత లిఱికించి♦చొరఁ దొడఁగిరి.

టీ. అప్పుడు = ఆకాలమందు, ఇచ్ఛకులగు = ఇచ్ఛానువర్తులైన, బ్రాహ్మణౌఘుమెల్లను = విప్రులందఱును, ఆత్మ = తమయొక్క, జనిభూమిన్ = జన్మభూమిని, విడువలేక = త్యజింపఁజాలక, అలికభూతి, అలిక = ముఖమండలి, భూతి = భస్మము, గడ్డములన్ = చుబుకప్రదేశములయందు, ఆనన్ = నిండఁగా, రుదురాకలిడ్డ = రుద్రాక్షలుకట్టికొనిన. (రుదురాకశబ్దము రుద్రాక్షశబ్దభవము) సందిన్ = సందిటియందు, సూతసంహితలు = సూత సంహితయను గ్రంథములను, ఇఱికించికొని = ఉనిచికొని, చొరఁదొడఁగిరి = ప్రవేశింపనారంభించిరి. (ని. జనిరుత్పత్తిరుద్భవయనియు = భూతిర్భస్మనిసంపదియనియు నమరము.)

తా. అపుడు జన్మభూమియం దపేక్షగల కొందఱు బ్రాహ్మణులా రాజుయొక్క యిచ్ఛానువర్తనముగలవారలై తమముఖములయందు గడ్డములవఱకు వ్యాపించునట్లు విభూతిఁబూసి రుద్రాక్షలు ధరించికొని వాని సందున సూతసంహితయను గ్రంథమునిఱికించికొని యెదుటికి రాసాగిరని తాత్పర్యము.

క. శీలముఁ బట్టియు గంజా, హాల లుపాంశునభుజించు ♦ నధముల బైటం,
జాలఁడు వైవం విప్ర, స్ఖాలిత్యము బైట వేసి ♦ కనుగిఱవు సభన్. ౪౭.

టీ. శీలమున్ = జంగమదీక్షను, పట్టియున్ = పూనియును, గంజాహాలలు. గంజా = గంజాయిని, హాలలు = మద్యమును, ఉపాంశునన్ = రహస్యమందు, భుజించు = సేవించుచున్న, అధములన్ = నీచులను, బైటవైవన్ = బయలుఁబెట్టుటకు, చాలఁడు = శక్తిహీనుఁడగును, విప్రస్ఖాలిత్యమున్, విప్ర = బ్రాహ్మణులయొక్క, స్ఖాలిత్యమున్ = తప్పితమును, బైటవేసి = ప్రకటనచేసి. సభన్ = కొలువుకూటమందు,



కనుగిఱవున్ = హేళనముచేయుమని సభ్యులఁజూచి కనుసంజ్ఞఁజేయును. (ని. సురాహాలిప్రియాహాలాయనియు, రహశ్చోపాంశు చాలింగయనియు నమరము)

తా. శైవదీక్షవహించియు రహస్యముగ గంజాయిఁదిని మద్యపానముఁ జేయుచున్నట్టి భ్రష్టులనుబట్టి విచారించి శిక్షింపఁడు గాని బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రమాదముచేత సంభవించిన కొంచెపుతప్పితములను సభయందు బయలుపఱిచి సభికులంజూచి హేళనముచేసి యాక్షేపింపుఁడని కనుసంజ్ఞఁజేయుచుండునని తాత్పర్యము.

క. ఆరాజుమహిషి ♦ నియతి మ. దారాధనపరత నుండు ♦ నట్లుండియు దు,
ర్వారవ్యథకుం ♦ గానదు, సారము విభుఁ డస్మదంఘ్రి ♦ భక్తుఁడు గామిన్. ౪౮.

టీ. ఆ రాజుమహిషి = ఆ పుడమిఱేనిపట్టపురాణి, నియతిన్ = భాగ్యముచేతను, మదారాధనపరతన్, మత్ = నాయొక్క, ఆరాధన = పూజనమందు, పరతన్ = ఆసక్తిచేత, ఉండున్ = వర్తించును, అట్లుండియున్ = మద్భక్తురాలైయుండియును, విభుఁడు = ప్రియుఁడు, అస్మదంఘ్రిభక్తుఁడుగామిన్, అస్మత్ = నాయొక్క, అంఘ్రి = పాదములయందు, భక్తుఁడుగామిన్ = భక్తిలేనివాఁడగుటంజేసి, దుర్వారవ్యథకున్ = మితిలేని మనోదుఃఖమునకు, పారమున్ = తుదను, కానదు = చెందదు.

తా. ఆ రాజుయొక్క భార్య మాత్రముదనసుకృతమువల్ల నాసపర్యయందనురక్తిగలదియైయుండియుఁ దనమగండు నాకు భక్తుఁడుగాకయుండుటంజేసి తాన పారంబగు దుఃఖసముద్రంబున మునింగియుండు ననిభావము.

వ. మఱియు నప్పురంధ్రీరత్నంబు. ౪౯.

టీ. మఱియున్ = ఇంకను, అప్పురంధ్రీరత్నంబు, పురంధ్రీ = సచ్చరిత్రగలవనితలలోపల, రత్నంబు = శ్రేష్ఠమైనయాపట్టపుదేవి.

తా. సుగమము.

సీ. వింగడం బైనట్టి ♦ ముంగిట నెలకొన్న, బృందావనికి ముగ్గు ♦ బెట్టుదాన,
దశమినాఁడేకభ ♦ క్తముఁ జేసి యవలినాఁ, డోర్చి జాగరముతో ♦ నుందు నిట్లు,
బారసి పోనీదు♦పై నిద్రఁ బొఱుట, కల్లలు వాడుమత్పుణ్య♦కథలఁ ద్రోయు,
నేమంపుమూనాళు♦కామింప దధినాథు, మఱునాఁడు కిన్నను♦మనసు దనియ,
నారజపువన్నెఁ బ్రతిసెజ్జ♦కరుగుఁ గూర్మి, నరుగుచో నాథుఁ దుడిచి క♦ప్పురపునాకు,
బెట్టు నిట్టులు మద్భక్తి♦పుట్టియును ని, జేశునెడ భక్తి చెడదు మ♦దిష్టమగుట. ౫౦.

టీ. వింగడంబైనట్టి = విరళముగనున్నయట్టి, ముంగిటన్ = ముంగిలియందు, నెలకొన్న = పాదుకొనియున్న, బృందావనికిన్ = తులసీవనమునకు, తాన = తానె

ముగ్గుఁబెట్టన్, రంగవల్లి నిడుసు, దశమినాఁడు = దశమీదివసమందు, ఏకభక్తముఁజేసి = ఒక్కప్రొద్దుండి, అవలినాఁడు = మరుచటిదినము, (అనగానేకాదశియందనుట) ఓర్చి = సహించి, జాగరముతోన్ = నిద్రలేమితోడను, ఉండునిట్రు = ఉపవాసముండుట, బారసి = ద్వాదశీవ్రతము, పోనీదు = విడువదు, (బారసియనునది ద్వాదశీపదభవము) పై నిద్రన్ = పారణానంతరమందుఁగలుగునిదురను, పాఱుటక్కలువాడు = బ్రాహ్మణస్త్రీలు పాడునట్టి, (పాఱుఁడనఁగఁబుడమివేల్పు బాపడనఁగన నియాంధ్రనామ, సంగ్రహము.) మత్ = నాయొక్క, పుణ్యకథలన్ = పవిత్రకరంబులగు చరిత్రములచేతను, త్రోయున్ = కడపును, నేమంపుమూనాళ్లు, నేమంపు = నియమమైన, మూనాళ్లు = దశమి యేకాదశి ద్వాదశియను మూఁడు దివసములును, అధినాథున్ = పెనిమిటిని, కామింపదు = కోరదు, మఱునాఁడు = ఆ మూఁడురోజులు గడిచిన వెనుక, కన్నులు = నేత్రంబుఖు, మనస్సున్ = మనంబును, తనియన్ = ఆనందించునట్లు. ఆరజపు వన్నెన్, ఆరజపు = మనోహరమైన, వన్నెన్ = సొగసుతోడను, పతి = ప్రియునియొక్క, సెజ్జకున్ = పాన్పుమీఁదికి, కూర్మిన్ = ప్రేమచేతను, అరుగున్ = వెళ్లును, అరుగుచోన్ = ప్రియునింగలయుటకు వెళ్ళునపుడు, నాభిన్ = నిడుపుగఁబెట్టిన కస్తూరిబొట్టును, తుడిచి = తీసివేసి, కప్పురపు = కర్పూరపు, నాభిన్ = బొట్టును, పెట్టున్ = పెట్టుకొనును. (విభూతిచుక్కయని పెనిమిటి కగపడునట్లనుట) ఇట్టులన్ = ఇవ్విధంబుగ, మద్భక్తిపుట్టియును = నా యందుఁ బూజ్యానురాగ ముదయించియును, నిజేశునెడన్ = తనభర్తయందు, భక్తిచెడదు = అనురాగము విడువదు, మదిష్టమగుటన్ = నాకిష్టమైనయదియగుటచేతను, (స్త్రీలు పతివ్రతలై యుండుట తమకిష్టమని తెలిసి యామె పతిభక్తి విడువదనుట)

తా. మఱియు సచ్చరిత్రలుగలవనితా రత్నంబైన యా రాణియు, విశాలంబయిననగళ్లయొక్క ముంగిళ్ళయందు నెలకొనియున్న తులసీవనమందుఁ దాన ముగ్గులు పెట్టుచు దశమినాఁడొక్క ప్రొద్దుండి యేకాదశిని శుద్ధోపవాసజాగరణములచేతఁ గడపి ద్వాదశినాఁడు పారణయొనర్చి బ్రాహ్మణస్త్రీలు పాడుచున్న వైష్ణవపాఠములచేత నిదుర పోకయ ప్రొద్దుపుచ్చి యా మూఁడురాత్రులు పతిసంభోగముఁగోరక నియమయచేత నిష్ఠైకాదశీ వ్రతమాచరించి యా మరునాఁడు ప్రియుడుత్సహించునట్లు గన్నుల పండువై సొబగై యున్న యలంకారమునఁ జెలంగుచు నత్యంతప్రీతితోడం గాంతునిఁ గూడందలంచిపోవు నవసరంబున ముందు దనముఖంబున నిలువుగ నునిచికొనియున్న కస్తూరీతిలకము నుదుడిచి శైవదీక్ష వహించియున్న తనభర్తవిభూతియని యుత్సహించునట్లు కర్పూరముతోఁ జుక్కబొట్టు పెట్టి పతిశయ్యంజేరు. నా యందిట్లద్భుతంబైనభక్తి జనించియును స్త్రీలకుఁ బతివ్రతాధర్మం బత్యంతాదరణీయంబని మచ్ఛాసనంబు నెఱింగియ పతిభక్తియందు నసురక్తురాలై యుండెనని భావము.



క. వనజజరు ♦ ద్రాదులు మ, త్తనువుల తత్పూజనంబు ♦ తథ్యమ మత్పూ
జనము తదీప్సిత ♦ ఫలదా, తను నే నట్లైనఁ గలవు ♦ తరతమవృత్తుల్. ౫౧

టీ. వనజజరుద్రాదులు = బ్రహ్మయు రుద్రుఁడు మొదలగువారు, మత్తనువుల = నాశరీరములే, తత్పూజనంబు, తత్ = వారలయొక్క, పూజనంబు = అర్చించుట, మత్పూజనము = నన్నుఁ గూర్చియొనర్చినపూజయె, తథ్యము = యథార్థము, తత్ = అట్లా బ్రహ్మరుద్రాదులను బూజించువారలయొక్క, ఈప్సితఫల = ఇష్టసిద్ధులకు, దాతను = ఇచ్చువాఁడను, నేన = నేనే, అట్లైనన్ = అలాగైనప్పటికిని, తరతమవృత్తుల్ = హెచ్చుతగ్గులు, కలవు = కలిగియుండును.

తా. ఈ శౌనుఁడు బ్రహ్మయు లోనగువారంతయును నా శరీరంబులగుటంజేసి వారల నారాధించినయెడ యథార్థముగ నన్నారాధించినట్లు నంతసించి యట్లానర్చిన మనుజులకు నభీష్టార్థముల నిచ్చువాఁడను నేనయైనను నాకును వారలకు నుదారతమ్యము గలదనియెననుట.

క. కేవలశరీర ♦ దృష్టిన, దేవతల న్వేఱ కలుగఁ ♦ దెలిసినజడుల
న్నావాసు ♦ దేవతాస్థితి, భావింపనిపూజ సాంత ♦ ఫలమై త్రిప్పన్ గీ. ౫౨

టీ. కేవలశరీరదృష్టిన = కేవల—ముఖ్యముగ, శరీర = ఇతరదేవతలశరీలముల యొక్క, దృష్టిన = చూచుట చేతనే, దేవతలన్ = అస్మచ్ఛరీరభూతులైన యితరదేవతలను, వేఱకలుగన్ = ప్రత్యేకముగ నున్నట్లు, తెలిసిన = ఎఱింగిన, జడులన్ = అజ్ఞానులను, నా వాసుదేవతాస్థితి = నా—నా యొక్క వాసుదేవతా = వాసుదేవత్వముయొక్క, ("శ్లో. సర్వత్రాసౌ సమస్తంచ వసత్యత్రేతివై యతః। అతోస్యవాసుదేవేతివిద్వద్భిః పరిపఠ్యతే, అని విష్ణుపురాణము") స్థితిన్ = ఉంటను, భావింపని = తలంపని, పూజ = ఆరాధనము, సాంత = అంతముతోఁగూడిన, ఫలమై = ఫలముగలదై, త్రిప్పన్ = మళ్లించును.

తా. ముఖ్యముగ నితరదేవతలందఱు నా శరీరంబులే కాన నట్టిదేవతలు నాకు వేఱుగా నున్నవారనియుం బ్రత్యేకఫలప్రదులనియును దెలిసికొనియున్న యజ్ఞులను నా వాసుదేవత్వస్థితిని దెలియనిపూజ యల్పఫలప్రదాయకమై యనేక జననమరణరూపదుఃఖములం ద్రిప్పుచుండునని భావము.

వ. మఱియు నీరహస్యంబుఁ దెలియకబ్జాపతి తామసుండై మామకీనంబు లగు జనంబుల సామాన్యబుద్ధిం జూచుచుఁ దద్వృత్తుల కగునుపద్రవంబుల నుపేక్షించుచు రక్షావిముఖుండై యుండ వీక్షించి కలియుగంబునఁ ద్రవిడమండలంబునఁ గృతమాలా తామ్రపర్ణీ

ర్ణీతటంబుల మద్భృత్యులు తిరుగుచుండుటను దద్దేశంబున కొడయం డతండగుటను రక్షణశిక్షణంబులు రాజముఖంబునం గాక నేన సాక్షాత్కరించి చేయమియుఁ దద్రక్షణేచ్ఛ యస్మదాభిముఖ్యంబునం గాని పొడమమియు నాయాభిముఖ్యంబు సంవాదంబునం గాని పుట్టమియు నే విచారించి తదాభిముఖ్యకరణార్థంబుగ నాస్థానం బెక్కి వాదిజయంబు సేయవలయు ననుతలం పవ్విప్రకుమారునకుం బుట్టింప నతం డేగి నానాదేశాగతదీనానాథవృద్ధభూసురకుటుంబంబులకు ధాన్యాజినపటాదులు వటువులకుం బెండ్లిండ్ల కనుపనీతుల కుపనయనంబులకుఁ బంగ్వంధబధిరాదులకు సౌరభేయాదియానంబులు మఱియుఁ జెఱువు గడమబడెనని యనియుఁ బేదగుడులకుఁ బూజ నడువ దనియు నెడవునం జలిపంది రిడియెద మనియుఁ దిథి చిక్కె ననియుఁ దీర్థయాత్రఁ జనియెద మనియును వ్రతోద్యాపన కనియును వ్యాధి మాన్పుకో ననియును జెప్పి వంప నారాణివాసంబు గుప్తాగుప్తప్రకారంబులం బంపుద్రవ్యంబుఁ దెచ్చి యిచ్చుమదుపసళ్ళగు వర్షధరులచేతులకుం గ్రందుకొని చే సాఁచి సంధిటితోరణంబులై తోఁచు నేకదండిత్రిదండిబ్రహ్మచారులయున్న మితదండంబుల నిండారుకాషాయకద్రువస్త్ర కౌపీనపరంపరలం గ్రమ్మి కావళ్ళపడగల జాడఁ గొని కేవలకార్పణ్యంబ విద్యగాఁ దక్కినవిద్య లెఱుంగక వేఁడునీదృగ్విధానేకప్రాణుల కాధారం బగు పడమటిద్వారంబుఁ జేరి ప్రతిదినాస్మత్పాదభజనకథాశ్రితపూర్వ యగు నాయుర్వీధవు దేవికాశీర్వచనాక్షతంబులు దౌవారికముఖంబునం బంపి వైదేశికుండ వైష్ణవవటుండ వాది గలిగిన విష్ణుతత్త్వంబె పరతత్త్వం బని వాదించి గెలిచెద వసుధావరుండు విష్ణుభక్తివిముఖుండు గావున వైష్ణవునిమనవి విన్నవింప నెవ్వారు వెఱతురు నీవు విష్ణుభక్తిపరాయణవు పతిహితాచారవుం గావున నీకు విన్నవించి పంపితి నీవిభుఁడు నీకు విధేయుండు విన్నవించి నన్ను రప్పించి వాదంబు సేయింప నోపుదేని వాదించి గెల్చి నీదుభర్తకు భగవద్భక్తి బుట్టించి కృతార్థుం గావించెద నని విన్నవింపం బంచిన.

టీ. మఱియు నీరహస్యంబుఁ = సర్వము నేననియెడి యేకాంతమును, తెలియక = ఎఱుంగక, అబ్బాపతి = ఆరాజు, తామసుండై = తమోగుణముగలవాఁడై, మామకీనంబులగు = మద్భక్తులైన, జనంబులఁ = మనుజులను, సామాన్యబుద్ధిం జూచుచు = సాధారణజనులని తలంచుచు, తద్వృత్తులకుఁ, తత్ = ఆ భక్తులయొక్క, వృత్తులకుఁ = మాన్యక్షేత్రాదులకు, అగునుపద్రవంబులఁ = కలిగిన బాధలను, ఉపేక్షించుచు = నివర్తింపఁజేయక, రక్షాభిముఖుండై = పాలించుటకుఁ బరాఙ్ముఖుండై, ఉండఁ = వర్తించుచుండఁగా, వీక్షించి = చూచి, కలియుగంబునఁ = కలికాలమందు, ద్రవిడమండలంబునఁ = అఱవదేశమునను, కృతమాలాతామ్రపర్ణీతటంబులఁ, కృతమాలా = కృతమాలయనునది యొక్కయు, తామ్రపర్ణీ = తామ్రపర్ణియనునదియొక్కయు, తటంబులఁ = తీరములయందు, మద్భృత్యులు = నాకుం దాసులైన భాగవతోత్తములు, తిరు



గుచుండుటఁ = విస్తరిల్లియుండుటచేతను, "(శ్లో. కలౌ ఖలు భవిష్యంతి నారాయణపరాయణాః । క్వచిత్క్వచిన్మహాభాగ ద్రావిడేషు చ భూరిశః, యని శుకయోగీంద్రువచనము") తద్దేశంబునకుఁ = ఆ దేశమునకు, ఒడయండు = రాజు, అతండగుటఁ = ఆ పాండ్యరాజగుటచేతను, (ఒడయఁడేలికెయొకిమీఁదు పుడమి ఱేఁడని యాంధ్రనామసంగ్రహము) రక్షణశిక్షణంబులు, రక్షణ = పాలించుటయు, శిక్షణంబులు = శాసించుటయును, రాజముఖంబునం గాక = పార్థివునివల్లఁగాని, నేన = నేనే, సాక్షాత్కరించి = ప్రత్యక్షమై, చేయమియుఁ = చేయకుండుటయును, తద్రక్షణేచ్ఛ, తత్ = ఆ భగవద్భక్తులయొక్క, రక్షణేచ్ఛ = పాలనాభిలాషము, అస్మదాభిముఖ్యంబునం గాని, అస్మత్ = నాకు, అభిముఖ్యంబునం గాని = ఎదురౌటచేత నేకాని, అతనిఁ = ఆ పాండ్యరాజునకు, పొడమమియుఁ = పుట్టమియును, నా = నాయొక్క, ఆభిముఖ్యంబు = ఆనుకూల్యము, సంవాదంబునం గాని = సంవాదాత్ప్రమాణ్యంబను న్యాయముచేత నేకాని, పుట్టమియుఁ = జనింపకుండుటయును, విచారించి = తలపోసి, తదాభిముఖ్యకరణార్థంబు, తత్ = ఆ రాజుయొక్క, ఆభిముఖ్య = అభిముఖుఁడగుటయొక్క, కరణార్థంబు = చేయుటకు, ఆస్థానం బెక్కి = సభను బ్రవేశించి, వాదిజయంబు, వాది = వాదులయొక్క, జయంబు = గెలుపును, చేయవలయుఁ = ఒనరింపవలయును, అను = అనునట్టి, తలంపు = ఆలోచనను, అవ్విప్రకుమారునకుఁ = ఆ బ్రాహ్మణవటువునకు, పుట్టింపఁ = జనింపఁజేయఁగా, అతండు = ఆ విప్రుఁడు, ఏగి = వెళ్ళి, నానాదేశాగత = బహుదేశములనుండి వచ్చినట్టియు, దీన = దరిద్రులైనట్టియు, అనాథ = దిక్కులేనట్టియు, వృద్ధ = వృద్ధులైనట్టి, భూసురకుటుంబములకుఁ = బ్రాహ్మణసంసారులకు, ధాన్యాజినపటాదులు, ధాన్య = వడ్లను, అజిన = కృష్ణాజినమును, పటాదులు వస్త్రములులోనగువానిని, వటువులకుఁ = బ్రహ్మచారులకు, పెండ్లిండ్లకును = వివాహములకును, అనుపనీతులకుఁ = జందెములేనివారికి, ఉపనయనంబులకుఁ = ఉపనీతులుగానొనర్చుటకును, పంగ్వంధబధిరాదులకుఁ = కుంటుగ్రుడ్డుచెవిటివాండ్రకు, సౌరభేయాదియానంబులును = ఎద్దు మొదలగు వాహనంబులును, (సురభియనఁగాఁ గామధేనువు దానివలనఁ బుట్టినది, సౌరభేయమనఁగా నెద్దు, అది మొదలైనవియని విగ్రహార్థము.) మఱియుఁ = వెండియును, చెఱువుగడమఁబడెననియు = చెరువుగుంటలపని ముగియకున్నదనియు, పేదగుడులకుఁ బూజ నడువదనియు = బీదవడియున్నదేవాలయములోని దేవరలకు ధూపదీపనైవేద్యాదులకు లేకయున్నదనియు, ఎడవునఁ = ఎడారిని, చలిపందిరిడియెదమనియు = పానీయశాల నేర్పఱిచెదమనియు, తిథి = పైతృకము, చిక్కెననియుఁ = దిగఁబడుననియు, తీర్థయాత్రఁ జనియెదమనియు = పుణ్యతీర్థంబుల సేవించుటకు వెళ్లెదమనియును, వ్రతోద్యాపనకనియు = శాస్త్రప్రసిద్ధకర్మంబులకుఁ దుదిముట్టించుటకనియును, వ్యాధిమాన్పుకోననియు = రోగముఁ బోఁగొట్టుకోననియు

ను. చెప్పివంపన్ = వాక్రుచ్చియంపఁగా, ఆరాతిపానంబు = అయంతఃపురస్త్రీలు, గుప్తాగుప్తప్రకారంబులన్, గుప్త = రహస్యమైనట్టియు, అగుప్త = ప్రకటమైనట్టియు, ప్రకారంబులన్ = రీతులచేతను, పంపు = అనిపినట్టి, ద్రవ్యంబు = సామగ్రులను, తెచ్చి = తీసికొనివచ్చి, ఇచ్చు = ఇడుచున్నయట్టి, ముదుసళ్ళగు = వృద్ధులైనట్టి, వర్షధరుల = షండులయొక్క, చేతులకున్ = హస్తములకు, క్రందుకొని = నందడిగొని, చేసాచిన = హస్తప్రసారణముచేయుచున్న, సందిటితోరణంబులై = సందిళ్ళతోఁగట్టినతోరణములై, తోఁచు = కనుపడుచున్న, ఏకదండి = స్మార్తసన్న్యాసులయొక్కయు, త్రిదండి = వైష్ణవసన్న్యాసులనఁగాజియ్యరుల యొక్కయు, బ్రహ్మచారుల = వటువులయొక్కయు, ఉన్నమిత = ఎత్తఁబడ్డ, దండంబులన్ = కఱ్ఱలయంశు, నిండారు = వ్యాపించుచున్న, కషాయ = ఎఱ్ఱనైనట్టియు, కద్రు = పచ్చనైనట్టి, (ని, రాగద్రవ్యేకషాయోస్త్రీ, నిర్యాసేపారదేరసె, పిశంగౌకద్రుపింగళౌ, అనియాదవాంమరములు.) వస్త్రకౌపీనపరంపరలన్, వస్త్ర = శాటులయొక్కయు, (దండములకుంగట్టుముద్రవస్త్రములనుట.) కౌపీన = గోఁచులయొక్కయు, పరంపరలన్ = సమూహములచేతను, క్రమ్మి = కప్పి, కావళ్ళపడగలజాడఁగొని, కావళ్ళ = కావలియున్నస్థానములందలి, పడగల = టెక్కెములయొక్క, జాడఁగొని = వైఖరిఁదెలిసి, (కావళ్ళపడగలజడగొనియనియుఁబాఠముగలదు.) కావళ్ళ = వివిధములయొక్క, పడగల = కొసలవలెను, జడగొని = మెలికలుగొని, కేవల = ముఖ్యంబుగ, కార్పణ్యంబ = దీనత్వమె, విద్యగా = చదువుగా, తక్కిన విద్యలెఱుంగక = వేఱుచదువులెఱుఁగక, వేడు = యాచించుచున్న, ఈదృగ్విధ = ఇట్టిరీతిగనున్నట్టి, అనేక = లెక్కకుమిక్కుటంబైన, ప్రాణులకున్ = చేతనులకు, ఆధారంబగు = ఆస్పదమైన, పశ్చిమద్వారంబున్ = వెనుకనున్నగుమ్మమును. (అనఁగాదిడ్డివాకిలిననుట.) చేరి = ప్రవేశించి, ప్రతిదిన = దినదినమందును, అస్మత్పాదనాచరణములయొక్క, భజనకథాశ్రుతపూర్వయగు = మున్నువినఁబడినభజనగాథలుగలదైన, (పూర్వమువినఁబడినవిశ్రుతపూర్వములు, దేనిచేతనాపాద భజనకథలుముందువినఁబడియున్నవోఅదియనివిగ్రహార్థము.) (భగవత్పాదారవిందధ్యానగరిష్ఠురాలనుట.) ఆయుర్వీధరుదేవికిన్ = ఆపాండ్యరాజుభార్యకు, ఆశీర్వచనాక్షతంబులు = మంగళాశాసనపూర్వాక్షతలను, దౌవారికముఖంబునంబంపి = ద్వారపాలునిచేతఁబంపి, వైదేశికుండన్ = పరదేశిని, వైష్ణవవటుండన్ = విష్ణుభక్తిగలబ్రహ్మచారిని, వాదిగలిగిన = విద్యావాదముచేయువాఁడున్నయెడ, విష్ణుతత్త్వంబె = నారాయణస్వరూపమె, పరతత్త్వంబని = పరమార్థమని, వాదించి = ప్రసంగమొనరించి, గెల్చెదన్ = జయించెదను, వసుధావరుండు = రాజు, విష్ణుభక్తివిముఖుండుగావున = నారాయణునియందుఁబాజ్యప్రతిపత్తిలేనివాఁడగుటంజేసి, వైష్ణవునిమనవి = విష్ణుభక్తుఁడనైన నాయొక్క విజ్ఞాపనమును, విన్నవింపన్ = ఎఱిఁగించుటకు, ఎవ్వరును = అందఱును, వెఱతురు = భయపడు

దురు, నీవు = ఈవు, విష్ణుభక్తిపరాయణవు = విష్ణుభక్తియందాసక్తిగలదానవు, పతిహితాచారవుంగావున = భర్తకనుకూలంబగు సద్వృత్తిగలదానవుగాన, నీకున్ = నీకౌఱకు, విన్నవించి = విజ్ఞాపనముచేసి, పంపితిన్ = అనిపితిని, నీ విభుండు = నీ భర్త, నీకు విధేయుండు = నీకువశ్యుండు, విన్నవించి = విన్నపమొనరించి, నన్నున్ = నన్ను, రప్పించి = పిలువఁబంచి, వాదంబు = ప్రసంగమును, చేయింపన్ = చేయించుటకు, ఓపుదేనిన్ = సమర్థురాలవైతివా. వాదించి = ప్రసంగించి, గెల్చి = ప్రతివాదులను జయించి, నీదుభర్తకున్ = నీ పతికి, భగవద్భక్తిన్ = శ్రీమన్నారాయణుని యందాసక్తిని, పుట్టించి = జనింపఁజేసి, కృతార్థున్ = కృతకృత్యునిఁగా, కావించెదన్ = చేసెదను, అని = ఇట్లని, విన్నవింపంబంచినన్ = విన్నపము చేయఁబంపగా.

తా. వెండియు నీ రహస్యం బెఱుంగక పుడమిఱేఁడజ్ఞానుండై నాభక్తులను సామాన్యజనుల మాటిక్కింజూచుచు వారల జీవనంబులకుం గలుగు నుపద్రవంబులను వారింపకయుండం జూచినాయందను రక్తిలేని యీ రాజును వాదమున మెప్పించి నాభక్తుంగావింపని యెడఁ గలియుగంబునం గృతమాలా తామ్రపర్ణీతీరములయందుదండిగ వాసముజేయు నాభక్తుల నద్దేశము నేలుచున్న యితండు సన్మానింపఁడని విచారించి వాదము నజయించి రాజును విష్ణుభక్తుం గావింపవలయునను తలంపు యామునాచార్యునకు నేఁ బుట్టింప నతండప్పటి కరిగి యనేక దేశములనుండివచ్చు బహువిధ యాచకతండంబుల కిష్టార్థంబుల నిచ్చుచు మత్పాదసేవయందను రక్తురాలైయున్న యా భూపతిదేవియొద్దకు ద్వారికముఖంబున మంగళాశాసనాక్షతలంబంపి నేను వాదిగలిగినయెడ విష్ణుతత్త్వంబె పరతత్త్వమని సిద్ధాంత మొనరింపఁగలవాఁడయ్యును విష్ణుభక్తి విముఖుండైన రాజునకు నా మనవి విన్నవించువారు లేక యుండుటంజేసి విష్ణుభక్తురాలగు నీకు విన్నవించితి నీవు పతిభక్తియును గలదానవగుటచేత నీ భర్త నీకు వశ్యుఁడై యున్నవాఁడు గాన విన్నపముఁజేసి నన్నుఁ బిలువనంపి ప్రసంగముఁ జేయింపఁగలదానవైతివేనివచ్చి సభయందుఁ బ్రసంగించి వాదులను జయించి నీ పతికి శ్రీవిష్ణు భక్తిఁబుట్టించి ధన్యునిం జేసెదనని విన్నవింపుమని పంచెననుట.

తే. గీ. గ్రీష్మసమయనిరుత్సాహ ♦ కేకిరమణి, నవఘనధ్వని కలరుచం ♦ దమున నలరి
యేకతపునర్మగోష్ఠిఁ బ్రా ♦ ణేశుతోడ, నతనివిన మెఱిఁగింప ని ♦ ట్లట్టుపడుచు. ౫౪.

టీ. గ్రీష్మసమయ = వేసవికాలమందు, (ని. సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాంతసంవిదయని యమరము.) నిరుత్సాహ = సంతోషరహితయైన, కేకిరమణి = ఆడునెమలి, నవఘనధ్వనికిన్, నవ = క్రొత్తయైన, ఘనధ్వనికిన్ = ఉఱుమునకు, అలరు చందమునన్ = సంతసించునట్లుంబలె, అలరి = ఆనందించి, ఏకతపు = ఏకాంతమందైన

న, నర్మ = విలాసార్థమగు, గోష్ఠిన్ = ముచ్చటించునపుడు, ప్రాణేశుతోడన్ = పెనిమిటితోడను, అతనివిధము, అతని = అయ్యాముఁనాచార్యునియొక్క, విధము=ప్రసంగమొనరించెద నన్నరీతిని, ఎఱిఁగింపన్ = తెలుపఁగా, ఇట్టట్టుపడుచున్ =అచ్చెరువొందుచును.

తా. పిమ్మట నారాజుభార్య వేసవికాలమునందుత్సాహములేక యున్నయాఁడునెమలి నూతనమేఘధ్వనివిని యానందించు పోలికనుబ్బి యుత్సహించి యేకాంతంబున సరససల్లాపములాడువేళం దనప్రాణవల్లభునితో నయ్యా ముఁనాచార్యవర్యుండానతిచ్చిన విధంబెల్ల నెఱిఁగింప నయ్యుర్వీనాథుండాశ్చర్యము నొందుచునని తాత్పర్యము.

క. భూవల్లభుఁ ♦ డెట్టెట్టూ, తావాదముఁ జేసి శివమ ♦ తంబు జయింపం,
గా వచ్చెనొ ♦ చూతము గా, గావింపు మ టన్న నాటి ♦ రాత్రి చనంగన్. ౬౧.

టీ. భూవల్లభుఁడు = రాజు, ఎట్టెట్టూ = ఏలాగేలాగు, తాన్ = తాను, (బ్రహ్మచారియనుట.) వాదముజేసి = వాదించి, శివమతంబున్ = శైవమతమును, జయింపంగావచ్చెనొ = గెలువవచ్చెనో, చూతముగా = వీక్షించెదముగాని, రావింపుము=పిలువనంపుము, అటన్నన్ = అట్లనఁగా, నాటిరాత్రి=ఆ రాతిరి, చనంగన్ =వెళ్లగాను.

తా. ఆ భూకాంతుండేలాగున నా బ్రహ్మచారి వాదమొనరించి శివమతమును జయింపఁగలఁడో చూతము పిలువఁబంపుమనుటయు, నింతలోఁ దెల్లవారఁగాననిభావము.

వ. ప్రభాతంబునం బరిమితాస్థానంబునం గొలువున్నభర్త్రమోలఁ దానుండి యయ్యిందువదన యతని యనుమతిం బ్రతిహారిచేతఁ బిలువఁ బంచినవబ్భానిలింపకుమారుండు.

టీ. ప్రభాతంబునన్ =ప్రాతఃకాలమందు, పరిమితాస్థానంబునన్ = మితిజనముగలసభయందు. కొలువున్న=కూర్చుండియున్న, భర్త్రమోలన్ = పెనిమిటియెదుటను, ఉండి = నిల్చుండి, అయ్యిందువదన = చంద్రునివంటి మోముగలయారాజుభార్య అతని = ఆ రాజునొుక్క, అనుమతిన్ = సమ్మతిచేతను, ప్రతిహారిచేతన్ = ద్వారపాలకునిచేతను, పిలువఁబంపినన్ = రమ్మనిచెప్పియంపగానె, ఆబ్భానిలింపకుమారుండు= ఆ పుడమివేల్పుకొమరుఁడు.

తా, సు.

క. ద్వారంబు ♦ సొచ్చి కీలిత, గారుడమహివజ్రవేది ♦ కం జిపురులల గ౦,
పారునొక ♦ పిప్పలముఁ గవి, యారావి న్వాదసాక్షి ♦ కై వఁగొనుచున్. ౬౨

టీ. ద్వారంబు = తలవాకిలిని. చొచ్చి = ప్రవేశించి. కీలిత = చెక్కఁబడిన గారుడ = మరకతమణులుగల, మహిన్ = భూమియందు, వజ్రవేదికన్ = రవలతోఁ



కట్టినతిన్నెయందు, చిపురులన్ = చిగుళ్ళచేతను, కెంపారు = ఎఱ్ఱనగుచున్న, ఒకపిప్పలమున్ = ఒకయశ్వత్థవృక్షమును, కని = చూచి, ఆ రావిన్ = ఆ యశ్వత్థమును, వాదసాక్షికై = ప్రసంగమునకుసాక్షిగా నుండుటకై, వలగొనుచున్ = ప్రదక్షిణమొనరించుచునని యుత్తరపద్యముతో నన్వయము,

తా. పిమ్మట హజారమునుండి నగరుఁ బ్రవేశించి ప్ఫలచేతఁ జెక్కఁబడియున్న భూమియందు మిగుల వెలగల రవలచేతఁ గట్టంబడిన వేదికయందెనుపైన చిగుళ్లచేత నొప్పుచున్న యశ్వత్థవృక్షమును జూచి తాను జేయంబూనిన వాదమునకు దానిసాక్షిగాఁ జైకొను నిచ్చతోఁ బ్రదక్షిణమొనరించుచునని తాత్పర్యము,

సీ. పసిఁడిగ చ్చమరసో ♦ పానముల్ మూటఁ దుం, గితవిశాలితయుఁ జి ♦ త్రితయు నైన,
సభ మహాకుథముపై ♦ శార్దూలచర్మకం, థావృతుల్ జటిలులు ♦ నైన జరఠ,
మాహేశ్వరులు చుట్టి ♦ రా హారసంధి రు, ద్రాక్షాయుతముఁ దాల్చి ♦ యళికభూతి,
సురటి గాడ్పుల రాల ♦ నరుణాయతాక్షుఁడై, కుఱుగద్దెఁ బిల్లఁ బ్ర ♦ కోష్ఠ మునిచి,
నంది ముద్రితపాణి ♦ యందుఁ జెక్కుఁదియా. గములు వినుచు హే♦మము పొదివిన,
యలఁతిరుదు రాకగమికుట్టు ♦ లద్దు మెరయ, వెలిదపారంబు మించ దు ♦ వ్వాలువగప్పి,
యడపమును వాఁడివా లొక్క ♦ యతివ దాల్ప, భార్య వింజామ రిడ నొప్పు♦ పాణ్డ్యుఁగనియె.

టీ. పసిఁడి = బంగారమునొుక్క. గచ్చ = పూఁత, అమరన్ = ఒప్పుచుండఁగా, సోపానముల్ = మెట్లు. (అనగా నంతస్తులనుట) మూటన్ = మూటిచేత, తుంగిత = పొడగింపఁబడినది, విశాలితయున్ = వైశాల్యముగలదిగాఁజేయఁబడి నట్టియు, చిత్రితయున్ = చిత్తరువులుగలదియును, ఐన – సభన్ = ఆస్థానమండపమందు, మహత్ = అధికమైన, కుథముపైన్ = ఆస్తరణమునందు, శార్దూలచర్మకంథావృతుల్, శార్దూలచర్మ = పులితోలుచేతను, కంథా = బొంతలచేతను, ఆవృతుల్ = కప్పఁబడినట్టియు. జటిలులును = జడలుగలిగియున్నట్టి, జరఠ = వృద్ధులైన, మాహేశ్వరులు = లింగధారులు, చుట్టిరాన్ = పరివేష్టింపఁగా, హారసంధిన్, హార = ముత్యాలపేరులయొుక్క, సంధిన్ = సంధులయందు, రుద్రాక్షాయుతముఁదాల్చి, రుద్రాక్ష = రుద్రాక్షములయొుక్క. అయుతముఁదాల్చి = ఆ నంత్యమునుధరించి. (ని. శతంసహస్రమయుతంలక్షమానంత్యవాచకమని వచనము) అలికభూతి = ముఖమందలిభస్మము, సురటిగాడ్పులన్ = వింజామరలగాలిచేతను, రాలన్ = పడుచుండఁగా, అరుణాయతాక్షుఁడై = ఎఱ్ఱనై దీర్ఘములైనట్టి కన్నులుగలవాఁడై, కుఱుగద్దెన్ = కుఱుచపీఠమునందు, బిల్లన్ = వట్రువైనతలగడయందు, ప్రకోష్ఠమునిచి = మోచెయ్యాని, నందిముద్రిత = వృషాంకితాంగుళీయకముగల, పాణియందున్ = హస్తమునందు, చె

ఫాక్కాది = గండస్థలమునుజేర్చి, ఆగమములవినుచు = శైవాగమము లాలకించుచు, హేమముపొదివిన = పైఁడిపొదిగిన, అలఁతి = సన్నములయిన, రుదురాక = రుద్రాక్షములయొక్క, గమి = సమూహము, కుట్టులందుఁ = అంటుపోగులందు, మెరయఁగ = వెలుంగఁగా, వెలి = తెల్లనైన, తపారంబు = పాగాను, మించఁగ = అతిశయించునట్లుగ, దువ్వలువఁ = దుప్పటిని, కప్పి = ఆచ్ఛాదించికొని, అడపమును = తాంబూలపుసంచిని, వాడివాలు = పదునుగలఖడ్గమును, ఒక్కయతివదాల్పఁ = ఒకస్త్రీ ధరించియుండఁగా, భార్య = రాజపత్ని, వింజామర = సురటులను, ఇడఁ = విసరఁగా, ఒప్పు, చెన్నొందుచున్న, పాండ్యుఁ = పాండ్యరాజును. కనియెఁ = చూచెను. (ఇది పంచపాదసీసమని కొందఱును, చతుష్పాదమని మఱి కొందఱైదవపాదము లేకయు వక్కాణింతురు.)

తా. పసిండివన్నెపూఁతచే నొప్పి మూఁడంతస్తులమెట్లును మిగులం బొడవువెడల్పునుంగల్గి పలుదెఱఁగులయిన చిత్తరువులచేఁ జెన్నొందియున్న సభామంటపమునందు గొప్పయాస్తరణంబునం బులితోళ్లను బొంతలును గప్పుకొని జడలు ధరించిన వృద్ధులగులింగధారులు దన్నుఁ బరివేష్టించియుండ రత్నహారములయొక్క నడుమనడుమను రుద్రాక్షములం గూర్పించి ధరియించి నొసటంబెట్టిన విభూతి వింజామరల గాలికి రాలుచుండఁ గన్నులెఱ్ఱఁజేయుచు చిఱుతగద్దియయందు బిల్లదిండుమీఁద మోచెయ్యుంచి నంది ముద్రితంబులైన యుంగరములుగల హస్తమునఁ జెక్కిలి యుంచికొని మాహేశ్వరులు చదువు శైవాగమముల నాలకించి వినుచుఁ గుందనపు బంగారముచేతఁ గట్టఁబడిన సన్నరుద్రాక్షల కుట్టుపోగులుగల్గి తెల్లనిపాగాను ధరించి నాణ్యపు దుప్పటిగప్పుకొని ఒకప్రక్క నడపమును వాడియైనకత్తి చేతంబట్టిన యొకస్త్రీ తన్నుసేవింపం బట్టపుదేవియైన తనభార్య వింజామర లిడుచుండం బ్రకాశించుచున్న యప్పాండ్యరాజుం గనియెనని భావము.

వ. కని వినతుండై చేర నరిగి యజ్ఞోపవీతంబు గాను కిచ్చి కూర్చున్న నాదరింపక
సంరంభియై యవ్విశ్వంభరాభర్త యిట్లనియె. ౫౯.

టీ. కని = చూచి, వినతుండై = నమ్రుఁడై, చేరనరిగి = సమీపమునకుఁబోయి, యజ్ఞోపవీతంబుగానుకిచ్చి = జందెము పాయనంబుగ నొసంగి, కూర్చున్నఁ = ఆసీనుఁడైనను, ఆదరింపక = మన్ననచేయక, సంరంభియై = ఉద్రేకముగలవాఁడై, అవ్విశ్వంభరాభర్త = ఆ రాజు, ఇట్లనియెఁ = వక్ష్యమాణక్రమంబునఁ బలికెను.

తా. సుగమము.

తే. గీ. సంగతియె యోయి యిసుమంత ♦ టింగణావు, తత్త్వనిర్ణయవాదంబు ♦ దరమెనీకు,
వోడితేనియుఁ బట్టి మొ ♦ త్రో యనంగ, లింగమును గట్టకుడుగ మె ♦ ఱింగి నుడువు.



టీ. ఓయి = ఓ బ్రహ్మచారీ, సంగతియె = యుక్తమా, ఇసుమంత = ఇంచుకంత, టింగణావు = పిన్నవాఁడవు, తత్త్వనిర్ణయవాదంబు = స్వరూపనిశ్చయప్రసంగము, తరమెనీకుఁ = నీకు శక్యమా, ఓడితేనియు = పరాజితుండవైతివేనియు, పట్టి = బలాత్కరించి, మొత్రోయనంగఁ = ఆర్తధ్వనిచేయఁగా, లింగమునుగట్టక = శివమూర్తిబంధింపక, ఉడుగము = మానము, ఎఱింగి = విచారించుకొని, నొడువుము = మాటలాడుము.

తా. అప్పుడప్పాండ్యరాజు ఓ బ్రహ్మచారీ న్యాయమా నీవు మిక్కిలి చిఱుతవాఁడవుగాన స్వరూపసిద్ధాంత మెట్లానర్పఁగలవు వాదమునఁ బరాజితుండవైతివేని మొఱ్ఱో యన్నను వదలకపట్టి లింగముఁగట్టించి పంపుదుము విచారించి మాటలాడుమనియెననుట.

తే. గీ. వాదుల మటంచుఁ జెప్పించి ♦ వత్తురోట, మైన దయ నీరె యేమైన ♦ నసవిలజ్జ
జూటుదనమున సభ లెక్కు ♦ చోరవకాండ్రు, పారువారలసుద్ది సె ♦ ప్పంగ నేల.

టీ. వాదులమటంచుఁ = ప్రాసంగికులమని, చెప్పించి = వర్తమానముఁబంపి, వత్తురు = ఏతెంచెదరు, ఓటమైనఁ = ఓడినను, దయఁ = కృపచేతను, ఏమైనఁ = కొంచెమైనను, ఈరె = ఇయ్యరా, అని = ఇట్లని, విలజ్జఁ = సిగ్గు లేకుండుటచేతను, జూటుదనమునఁ = మోసముచేతను, సభలు = ఆ స్థానములను, ఎక్కు = ప్రవేశించునట్టి, చోరవకాండ్రు = ప్రవేశించు స్వభావముగల సాహసికులైనవారు, వత్తురనుక్రియతో నన్వయము, పారువారల = బ్రాహ్మణులయొక్క, సుద్ది = పారిశుద్ధ్యమును, చెప్పంగనేల = వచించుటయెందుకు.

తా. మఱియు నా రాజు ఏమియు నెఱుంగని బ్రాహ్మణులు దాము వాదమందోడినను గరుణించి కొంచెమయిన నీయరా మాతమని తలపోసి ప్రాసంగికులమని చెప్పిపంపివచ్చుచున్నారు. ఇట్లు లజ్జలేక మోసకారితనమున సభలను బ్రవేశించునట్టి సాహసికులగు నా విప్రుల పారిశుద్ధ్యమేమని వచింపుదునని నిందించెనని భావము.

వ. అని పలికి దరహాసంబుతో దేవిదెసఁ జూచి యిట్లనియె. ౬౨.

టీ. అనిపలికి = ఈలాగునఁజెప్పి, దరహాసంబుతోఁ = చిఱునవ్వుతో, దేవి = భార్యయొక్క, దెసఁ = దిక్కును, చూచి = వీక్షించి, ఇట్లనియెఁ = వక్ష్యమాణక్రమంబుగ వక్కాణించెను.

తా. సుగమము.

క. అస్మన్మతస్థుఁ ♦ డోడిన, భస్మము రుద్రాక్షములును ♦ బాసి యతనిచే
విస్మయముగఁ ♦ దప్తపుముద్ర, ఘస్మరచక్రాంకితుండు ♦ గాఁ గలవాఁడే. ౬౩

టీ. అస్మత్సమస్థుఁడోడినన్ = నా కిష్టమైన శైవమతస్థుడు పరాజితుఁడాయెనా, భస్మము = విభూతిని, రుద్రాక్షములును = రుదురాక్కములను, పాసి = త్యజించి, ఇతనిచేన్ = ఈ వటువుచేతను, విస్మయముగన్ = ఆశ్చర్యముగా, తప్త = తపింపఁబడిన, మురఘస్మర = మురాసురుని భక్షించిన విష్ణుదేవుని యొక్క, చక్ర = చక్రముచేతను, అంకితుండన్ = చిహ్నితుఁడను, కాఁగలవాఁడన్ = అయ్యెదను. (ని. భక్షకోఘస్మరోద్మరయని యమరము.)

తా. ఇపుడు జరుగఁబోయెడివాదమున నా కభిమతుండయిన శివమతస్థుఁడోడెనేని విభూతి రుద్రాక్షములం బరిత్యజించి నేనీ బ్రహ్మచారిచేతఁ జక్రాంకితుండయ్యెదనని యె ననుట.

తే. గీ. ఉవిద యీనీదు విద్వాంసుఁ ♦ డోడె నేని, నీకు నితనికి నన్నపూ ♦ నిక యటన్న
నొప్పితిమి దేవరానతి ♦ దప్పకున్నఁ, జాలు మఱిపంచభూతము ♦ ల్సాక్షిగాఁగ. ౬౮.

టీ. ఉవిద = ఓ స్త్రీ, ఈ నీదు విద్వాంసుఁడోడెనేని = ఈ నీ పండితుఁడు పరాజితుఁడాయెనా, నీకున్ = నీకును, ఇతనికిన్ = ఈ యామునాచార్యునకును, అన్న = నేనన్నట్టి, పూనికయ = ప్రతిజ్ఞె, అన్న = ఇట్లనఁగా, ఒప్పితిమి = మేము సమ్మతించితిమి, దేవర = తమరు, ఆనతిన్ = చెప్పినమాటను, తప్పకున్నన్ = అతిక్రమింపకయుంటిరా, చాలును = పర్యాప్తము, మఱి = మఱియును, పంచభూతములు = పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములు, సాక్షిగాఁగన్ = నిష్పక్షపాతముచేత జూచువారలుగాఁగా, తప్పకుండినఁజాలునని క్రిందికన్వయము.

తా. ఓ వనితామణీ నీ పండితుఁడోడెనా నీవును నీ యామునాచార్యుఁడును నేఁ జెప్పినట్లే శయివదీక్ష వహింపవలసియుండుననఁగా విని యా రాజుభార్యయో స్వామీ యాజ్ఞకొడంబడితిమి మీరును పంచభూతములు సాక్షిగా నానతిచ్చినమాటను దప్పక నడపవలయునని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెననుట.

వ. అని పలుకు నయ్యిరువురప్రతిజ్ఞ లాకర్ణించి. ౬౯,

టీ. అని = ఇట్లని, పలుకు = వచించుచున్న, అయ్యిరువుర = ఆ యిద్దఱయొక్క, ప్రతిజ్ఞలు = శపథములను, ఆకర్ణించి = విని.

తా. సుగమము.

తే. గీ. అతఁడు మృగకృత్తి పెళపెళ ♦ యనఁగఁ బసపు; గోచిగట్టిన మోదుగ ♦ కోల నెగయఁ,
బ్రాంజలి వినీతుఁడై విన్న ♦ పం బటంచు, శర్ధముక్తాసనత నిట్టు ♦ లనియెఁ బలికి. ౭౦.



టీ. అతఁడు = ఆ యామునాచార్యుఁడు. మృగకృత్తి = కృష్ణాజినము, పెళపెళయనఁగన్ = పెళపెళయాడఁగాను, పసపుగోచిన్ = హరిద్రాకౌపీనము, కట్టిన = కట్టఁబడిన, మోదుగకోలన్ = పలాశదండమందు, ఎగయన్ = చలింపఁగా, ప్రాంజలి = చేతులుజోడించినవాఁడై = నమ్రుఁడై, విన్నపంబటంచున్ = నేను శ్రుతపఱచునట్టివాక్యము నాలకింపుమటంచును, అర్ధముక్తాసనతన్ = సగము విడువఁబడిన యాసనముగలవాఁడై, పలికెన్ = రాజునుగూర్చి, ఇట్లులనియెన్ = ఈలాగనియెను.

తా॥ అట్లయ్యిరువురు నిర్ణయించికొనిన శపథములనాకర్ణించి యామునాచార్యుం డపుడు దానుధరియించియున్న కృష్ణాజినము పెళపెళలాడఁగాఁ బాలాశదండమునందు బంధింపఁబడినగోచి చలించునట్లు సగము విడువఁబడ్డ యాసనముగలవాఁడై చేతులుజోడించి విన్నవించెద నాకర్ణింపుమని రాజునుగూర్చి పలికెననుట.

క. దేవా యి ♦ ట్లని యానతి, యీవల దేఁ గడుపుఁగూటి ♦ కిటరా నాడ,
బ్బేవారిఁ ♦ బ్రోవ భిక్షా, జీవిక వర్ణికని విధి సృ ♦ జించెను గాదే. ౭౧.

టీ. దేవా = ఓరాజా, ఇట్లని = ఈలాగని, ఆనతియీవలదు = ఆజ్ఞయియ్యవలదు, ఏన్ = నేను, కడుపుఁగూటికిన్ = పొట్టవంటకమునకు, ఇటరాన్ = ఇక్కడికిరాను, నాడబ్బ = నాధనము. ఏవారిన్ బ్రోవన్ = ఎవ్వరినిరక్షించుటకొఱకు, వర్ణికిన్ = బ్రహ్మచారికి, భిక్షాజీవిక = యాచ్నాజీవనము, విధి = బ్రహ్మ, సృజించెనుగాదె = సృష్టించియున్నాఁడుగదా.

తా. ఓయిరాజా నీవీలాగున సెలవియ్యవలదు నేనుగడుపుకూటినిమిత్తమై వివాదముఁజేసెదనని చెప్పి వచ్చినవాఁడనుకాను, నేనెవ్వరిని రక్షింపవలసియున్నది బ్రహ్మచారికి భిక్షావృత్తిని బ్రహ్మ మున్నే సృజియించియుండలేదాయనిభావము.

తే. గీ. ఎవ్వఁ డీసర్వభూతస్థుఁ ♦ డిత్తెఱంగు, నను బ్రేరేచె నతనియా ♦ నతియె తెచ్చె,
నెఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నె ♦ ట్లేని లెస్స, యతఁడ బొంకిన నేమి సే ♦ యంగవచ్చు. ౭౨.

టీ. ఎవ్వఁడు = ఏభగవంతుఁడు, ఈసర్వభూతస్థుఁడు = ఈసర్వాంతర్యామిస్థు, ఇత్తెఱంగునకున్ = ఈప్రకారమునకు (వాదార్థమైయనుట) ప్రేరేచెన్ = ప్రేరణచేసెనో, అతని = ఆదేవునియొక్క, ఆనతియె = ఆజ్ఞయే, తెచ్చెన్ = తీసికొనివచ్చెను, అతఁడ = నన్నుదెచ్చినభగవంతుఁడె, బొంకినన్ = అబద్ధమాడినను, ఏమిసేయంగవచ్చున్ = ఏమిసేయఁగలను, ఎఱిఁగినవి = నాకుఁదెలిసినవి, నాల్గు = నాలుగుయుక్తులును, నొడువన్ = చెప్పఁగా. ఎట్లేని = ఏలాగైనను, లెస్స = యోగ్యమె.

తా. సర్వాంతర్యామియైన యేదేవుండు నన్నిట్లు వాదము సేయుమని ప్రేరేపించెనో యట్టిభగవంతుండే బొంకినపుడు నేనేమి సేయంగలవాఁడను. నాకుం దెలిసియున్న నాలుగుయుక్తులను జెప్పెద దానిపై నేనోడెనను యోగ్యమేయని పలికెననుట.

తే. గీ. పంతమైనను గానిమ్ము ♦ పార్థివేంద్ర, యుక్తులను నిగ్రహస్థాన ♦ మొదవె నేని
యమ్మ దెచ్చినవిద్వాంసుఁ ♦ డనఁగ వలువ, దెట్లు గావింపవలయు న ♦ ట్లట్ల చేయుఁడా.

టీ. పార్థివేంద్ర = ఓయిరాజా, పంతమైనను = నీవాడిన ప్రతిజ్ఞయైనను, కానిమ్ము = జరగనియ్యుము, యుక్తులను = ప్రతివాదియుక్తులచేతను, నిగ్రహస్థానము = ఓడుట. ఒదవెనేని = వచ్చెనేని, అమ్మ = దేవరదేవి, తెచ్చినవిద్వాంసుఁడు = రావించినపండితుఁడు, అనఁగవలదు = అనివిచారింపకుము, ఎట్లు గావింపవలయున్ = ఏలాగునఁ జేయవలయునో, అట్లట్ల చేయుము = ఆలాగున నే చేయుము.

తా. ఓయిరాజా నేఁ బ్రతివాదియుక్తులకు నోడితినేని మీరానతిచ్చినట్టి ప్రతిజ్ఞయైనను జరగింపుండు అమ్మగారు పిలువఁబంచిన విద్వాంసుండని మన్నింపక మీకిష్టము వచ్చినయట్లు చేయింపుండని పల్కెననుట.

క. అని యలుకు విడిచి పలికి మగుడం గూర్చుండి యతని యనుమతి వాదంబునకుం దొడంగి. ౨౦.

టీ. అని = ఈలాగని, అలుకు = భయమును, విడిచి = త్యజించి, పలికి = వాక్రుచ్చి, మగుడన్ = మరలను, కూర్చుండి = ఆసీనుఁడై, అతనియనుమతిన్ = ఆరాజుయొక్క యాజ్ఞవల్లను, వాదంబునకున్ = ప్రసంగమునకు, తొడంగి = ఉపక్రమించి.

తా. సుగమము

సీ. అందులో నొకమేటి ♦ కభిముఖుండై యాతఁ, డనినవన్నియును ము ♦ న్ననువదించి,
తొడఁగియన్నిటికన్ని ♦ దూషణంబులు వేగ, పడకతత్సభ యొడఁ ♦ బడఁగ బల్క,
ప్రక్కమాటలనెన్న ♦ కొక్కొకమాట నే, నిగ్రహస్థానమ ♦ నుగ్రహించి,
క్రందుగా రేఁగ కఁ ♦ గలఁగకం దఱఁదీర్చి, నిలిపియమ్మొదలివా ♦ నికి నెమగిడి,
మఱి శ్రుతిస్మృతిసూత్రస ♦ మాజమునకు. నైకకంఠ్యంబుగల్పించి ♦ యాత్మమతము,
జగమెఱుంగఁగ రాద్ధాంత ♦ మున్ననొనర్చి, విజితుఁ గావించి దయ వాని విడిచిపెట్టి. ౨౧.

టీ. అందులోన్ = ఆవాదులలో, ఒకమేటికి = ఒకప్రౌఢవాదికి, అభిముఖుఁడై = ఎదురుగానున్నవాఁడై, అతఁడనినవన్నియును = అతండు సెప్పినయుక్తులనన్నిటిని మున్ననువదించి = ముందనువాదముఁ జేసి, తొడఁగి = ఉపక్రమించి, అన్నిటికి = అతఁడు సెప్పినయుక్తులకన్నిటికిని, అన్నిదూషణంబులు = అన్నిదోషంబులు, వేగపడక = త్వరపడక, (ప్రథమావైభక్తికమార్చిరమశ్చ తుహాన్వతిక్రియార్థేషు— అను సూత్రమునుచేత మువర్ణకలోపము) తత్సభ = ఆ సభికులు, ఒడఁబడఁగన్ = సమ్మతించునట్లుగా, పల్క = సంభాషించి, ప్రక్కమాటలన్ = పార్శ్వములనున్నవారు సెప్పునట్టియాయుక్తులను, ఎన్నక = గణనఁజేయక, ఒకొక్కమాటనె = ఒకొక్కయుక్తిచేతనే, నిగ్రహస్థానమను గ్రహించి = నిగ్రహస్థానమును బొందించి యనుగ్రహించి, (ని. గ్రహస్థానమనఁగాఁ బ్రసంగదోషములనుఁ బేరు) క్రందుగా రేఁగిన = దొమ్మిగాఁ బ్రసంగింపరాఁగా, కలఁగక = తొట్రుపాటుపడక, అందఱన్ = ఎల్లరను, తీర్చి = సమాధానపఱచి, నిలిపి = ఉంచి. ఆమ్మొదలివానికినె = ఆ మొదలి విద్వాంసునకె, మగిడి = తిరిగి, మఱి = మఱియును, శ్రుతి = వేదములు, స్మృతి = ధర్మశాస్త్రములు, సూత్ర = వ్యాససూత్రములు; వీనియొక్క, సమాజమునకు = సమూహమునకు, ఐకకంఠ్యము = ఏకగ్రీవత, కల్పించి = చేసి, ఆత్మమతము = స్వమతము, జగమెఱుంగఁగన్ = లోకమెఱుంగునట్లు, రాద్ధాంతముగన్ = సిద్ధాంతముగా, ఒనర్చి = చేసి, విజితుఁగావించి = ఓడించి, దయన్ = కరుణచేతను, వానిన్ = అతని, విడిచిపెట్టి.

తా. ఆ వాదులలో నొకప్రౌఢవాదికభిముఖుండై యతఁడు సెప్పినయుక్తులను ముందనువాదముఁజేసి యుపక్రమించి పిమ్మట నా యుక్తుల కన్ని దూషణంబులును దాను త్వరపడక సభికులు మెచ్చునటులఁబల్క యిరుప్రక్కలనున్నవారు సెప్పుచున్నమాటల నెన్నక యొకొక్కయుక్తిచే నిగ్రహస్థానములొదవిన ననుగ్రహించి సభికులు దొమ్మిగా వచ్చి ప్రసంగింపఁ దాఁ దొట్రుపడక యందఱను సమాధానపఱచియుంచి యా మొదలివిద్వాంసునకే మరల వేదశాస్త్ర బ్రహ్మసూత్రములకు నేక వాక్యతఁగల్పించిచెప్పి పిమ్మట స్వమతము సిద్ధాంతమని లోకమెఱుంగునట్లుగఁజేసి యోడించి దయచేత వానివిడిచియని తాత్పర్యము.

క. నీవేమంటివి రమ్మం, చావలివానికిని మగిడి ♦ యట్లనె వానిం,
గావించి యొకఁడొకఁడురా, నావిప్రుఁడు వాదసరణి ♦ నందఱఁ గెలిచెన్. ౨౨.

టీ. నీవేమంటివి = తొలుతఁ దొమ్మిగఁ బ్రసంగింపవచ్చిన వారలలో నొక్కనిం జూచి యీవు పల్కినదేమి, రమ్మంచు = రమ్మని యోడించి, ఆవలివానికిని = ఆవలనున్న మఱియొకనికిని, మగిడి = అభిముఖుండై, వానిన్ = ఆ వానిని, అట్లనె = మొదలివానివలెనే, కావించి = చేసి, మఱియు నీప్రకారముగన్. ఒకఁడొకఁడు = ఒకనివెంట నొకఁడుగా, రాన్ = రాఁగాను, ఆవిప్రుఁడు = ఆయామునాచార్యుఁడు, వాదసరణిన్ = వాదముఖమున, అందఱిన్ = వారులనెల్లను, గెలిచెన్ = జయించెను.

తా. మఱియొకని తట్టు తిరిగి నీ వేమంటివి రమ్మని ప్రసంగించి యోడఁగొట్టి యావలి వానికెదురై వానిని నోడఁగొట్టి యీ రీతి నొక్కొకఁడుగ రాఁగా నావి

ప్రుఁడు ప్రసంగించి యందఱుఁ బ్రసంగించుసమయమున నోడఁగొట్టెనని తాత్పర్యము.

వ. ఇట్లు జయించి విష్ణుదేవుండె పరతత్త్వం బనియు విశిష్టాద్వైతంబ మతంబు నగుటం బ్రతిష్ఠించిన. ౭౩.

టీ. ఇట్లుజయించి = ఇవ్విధమున గెలిచి, విష్ణుదేవుండె = శ్రీమన్నారాయణుండె, పరతత్త్వంబనియుఁ = పరబ్రహ్మమనియును, విశిష్టాద్వైతంబ = జీవేశ్వరులకుభేదప్రతిపాదనమగుటయె, మతంబుఁ = సిద్ధాంతమును. అగుటఁ = ప్రతిష్ఠించినఁ = స్థిరపఱుపఁగా (స్థూలచిదచిద్విశిష్ట పరబ్రహ్మమునకును, సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట పరబ్రహ్మమునకును, అభేదమనిచెప్పుట యవిశిష్టాద్వైతశబ్దార్థమనుట )

తా. సుగమము

క. ఆయెడను నొక్కపలుకు ఎదు, రై యుండెడుపిప్పలమున ♦ నాయెను విన నో,
హో యిది నిక్కము నృప నా, రాయణుఁడె పరంబు కొల్వు ♦ మతని నటంచున్.

టీ. ఆ యెడన్ = ఆ సమయమందు, ఎదురై యుండెడు = పురోభాగముననున్నట్టి, పిప్పలమునన్ = రావిచెట్టునందు, వినన్ = అందఱు వినునట్లుగా, ఓహో = ఓయీ, నృప = రాజా, ఇది = ఈ యామునాచార్యుఁడు చెప్పినది, నిక్కము = యథార్థము, నారాయణుండె = విష్ణుదేవుండె, పరంబు = పరబ్రహ్మము, అతనిన్ = ఆ నారాయణుని, కొలువుము = సేవింపుము, అటంచున్ = ఈ లాగంచును, ఒక్కపలుకు = ఒకవాక్యము, ఆయెన్ = వినఁబడెను.

తా. ఇట్లు యామునాచార్యుండు సిద్ధాంతమొనర్చిన సమయంబున నెదుటనున్నరావిమ్రానిలోనుండి యోయిరాజా యీ బ్రహ్మచారిచెప్పినది నిజము శ్రీమన్నారాయణుండే పరబ్రహ్మమగుటంజేసి యద్దేవుని సేవింపుమటంచు నొక్కశబ్దమెల్ల వారలచే వినఁబడియెనని భావము.

వ. అప్పలుకులు విని ఖిన్నులై యక్కాడినపాషండషండంబు దల వంచుకొని పోయిన నాయుర్వీధవుండు నతని మాహాత్మ్యంబునకు సంతోషించి సాష్టాంగ మెఱఁగి హర్షాద్భుతరసోత్తరంగితాంతరంగుండై భుజగశయనచరణకుశేశయభక్తి వొడమి కృతార్థతం బొంది పాండ్యమండలమునకు భాగినేయుండె పట్టాఢ్యుండు గావునఁ బాత్రంబని బ్రహ్మచారి యగునతనికిఁ దనకడగొట్టుచెలియలిం బరిణయంబు సేసి యరణంబుగ నమ్మహాత్మునకు ధారాపూర్వకంబుగా నర్ధరాజ్యం బిచ్చి యువరాజుం జేసి యధీతసాంగవేదుం డగునతనికి నథర్వశిరస్సభ్యస్తం బని యెఱింగి యందు దివ్యాస్త్రంబుల కలిమియుం దెలిసి యమ్మహాత్మున కెచ్చరించి దుస్సాధం బగువిరోధియూథంబు సాధింపు మని దండయాత్రఁ బనిచిన నయ్యామునుండును సన్నద్ధుం డగుటయుఁ ద



త్పురోహితప్రధానమంత్రివర్గంబు సన్నిహితంబు లగునివ్వార్షికదినంబులు గడపి శరత్సమయంబున విద్విషత్సంహారంబునకు విజయంబు సేయు మనుటయు నత్తెఱంగు రాజున కెఱింగించి తత్సమ్మతంబున నిలిచె నంత. ౭౪.

టీ. అప్పలుకులు విని = ఆ వాక్యము లాలకించి, ఖిన్నులై = ఖేదయుక్తులై, అక్కాడినపాషండషండంబు = వాదమునకు నాయత్తపడివచ్చిన యా వేదబాహ్యులసమూహము, తలవంచుకొని = అవనతశిరస్కులై, లేచిపోయినన్ = ఉత్థితులైపోఁగా, ఆయుర్వీధవుండును = ఆ రాజును, అతనిమాహాత్మ్యంబునకు = ఆయ్యామునాచార్యుని ప్రభావంబునకు, సంతోషించి = హర్షించి, సాష్టాంగమెఱఁగి = ఎనిమిదియంగములతో నమస్కారమొనర్చి, ఉరస్సు, శిరస్సు, దృష్టి, మనస్సు, వచస్సు, కాళ్లు, చేతులు, చెవులు, ఈ యెనిమిదింటితోఁ జేయునమస్కారము సాష్టాంగము, (దండవత్తుగా భూమిపయింబడుట సాష్టాంగమందురు) (ఎఱఁగెఁజేమోడ్చెననమస్కృతియొనర్చెననుట కివియాఖ్యలై చెల్లునని యాంధ్రనామ సంగ్రహము.) హర్షాద్భుతరస = సంతోషరసముచేతను, ఆశ్చర్యరసముచేతను, ఉత్తరంగిత = ఉప్పొంగింపఁబడ్డ, అంతరంగుండై = హృదయముగలవాఁడై, భుజగశయన = శేషశాయియొక్క, చరణకుశేశయ = పాదపద్మములయందు, భక్తివొడమి = భజింపవలయునన్న యాసక్తిపుట్టి, కృతార్థతంబొంది = కృతకృత్యుఁడై, పాండ్యమండలంబునకు = పాండ్యదేశమునకు, భాగినేయుండె = మేనల్లుఁడె. పట్టాఢ్యుండు గావున = ప్రభుత్వమునకుఁ దగినవాఁడుగాన, పాత్రంబని = యోగ్యుఁడని. బ్రహ్మచారియగునతనికిన్ = వటువైనట్టి యయ్యామునాచార్యునకు, తనకడగొట్టుచెలియలిన్ = తనపిన్నకనిష్ఠస్వసను, పరిణయంబుసేసి = వివాహము గావించి, అరణంబుగన్ = కట్నముగ, (అరణంబనఁగా పెండ్లికాలమందు మామగారల్లునికిచ్చునట్టి ద్రవ్యము) అమ్మహాత్మునకు = ఆ వటువునకు, ధారాపూర్వకంబుగాన్ = దానముగాను, అర్ధరాజ్యంబిచ్చి = సగముదేశమునొసంగి, యువరాజుంజేసి = పిన్నరాజుగానియమించి, అధీతసాంగవేదుండగు = షడంగవేదవేత్తయగు, అతనికిన్ = అయ్యామునాచార్యునకు, అథర్వశిరస్సు = అథర్వణశిఖ. అభ్యస్తంబని = చదువఁబడినదని, ఎఱింగి = తెలిసి, అందు = ఆ యాథర్వణవేదమందు, దివ్య = మహిమగల, అస్త్రమంత్రంబుల = బ్రహ్మాస్త్రము మొదలగు నస్త్రంబులయొక్కయు, తత్సాక్షాత్కారము చేయుమనువులయొక్కయు, కలిమియున్ = కలిగియుండుటను, తెలిసి = ఎఱింగి, అమ్మహాత్మునకు = అతనికి, ఎచ్చరించి = ప్రస్తావమొనరించి, దుస్సాధంబగు = సాధింపశక్యముగాని. విరోధియూథంబున్ = శత్రుసమూహమును, సాధింపుమని = జయింపుమని, దండయాత్రన్ = యుద్ధయాత్రను, పనిచినన్ = చేయుమనఁగా, అయ్యామునుండు = అయ్యామునాచార్యుండు, సన్నద్ధుండగుటయున్ = ప్రయాణోద్యుక్తుండైన సమయమునను, తత్పురోహి

ప్రధానమంత్రివర్గంబు, తత్ = ఆ యామునాచార్యునియొక్క, పురోహిత = పురోహితులయొక్కయు, ప్రధాన = దివానులయొక్కయు, మంత్రి = అమాత్యులయొక్కయు, వర్గంబు = గణంబు, సన్నిహితంబులగు = సమీపించియున్న, ఇవ్వార్షికదినంబులు = ఈ వానకాలపుదివసంబులు, కడపి = వెళ్ళజేసి, శరత్సమయంబునన్ = ఆశ్వయుజకార్తికమాసములయందు, విద్విషత్సంహారంబునకున్ = శత్రువులం బరిమార్చుటకు, విజయంబు సేయుమనుటయు = చనుండనఁగా, అత్తెరంగు = ఆ వర్షాకాలప్రయుక్తప్రతిరోధమును, రాజునకున్ = ప్రభువునకు, ఎఱింగించి = తెలిపి. తత్సమ్మతంబునన్ = ఆ రాజుయొక్క యనుమతిచేతను, నిలిచెన్ = వెళ్ళకయుండెను, అంతి = అటుపిమ్మటను.

తా. అపుడస్లఘ్యతంబుగ నుత్పన్నంబులైన వాక్యంబులనువిని చేయునదియులేక యానభయందున్న పాషండులగు దుర్వాదులు ఖిన్నులై లేచిపోవంజూచి రాజయ్యామునాచార్య మహత్త్వంబునకుమెచ్చి సంతసించి యవ్విప్రునకు దండవత్ప్రణామంబాచరించి శ్రీవిష్ణుదేవునియందు భక్తిజనించుటవలనఁ గృత్యుండై తనరాజ్యము మేనల్లునికింబట్టముగట్టునట్టిసంప్రదాయముగలది యగుటంజేసి యతనికిం దనముద్దుచెలియలినిచ్చి వివాహంబొనర్చి యా వివాహకాలమున ధారాపూర్వకంబుగఁ దనరాజ్యమున నర్ధరాజ్యంబిచ్చి యువరాజుగా నియమించి తరువాత నధీత నిఖిలాస్త్ర వేదుండగు నతనిం జిరకాలముగఁ దనకసాధ్యులై యున్న శత్రురాజుల సాధింపుమని నియోగింప నందుల కయ్యామునాచార్యుండొడంబడి యుద్ధయాత్రవెళ్లుట కుద్యుక్తుండై యున్నంజూచి మంత్రిపురోహితులు మొదలగు వారలిప్పుడయనించియున్న వర్షాకాలము వెళ్లగానే దండయాత్ర యొనర్చుట యుక్తమని విన్నవించిన నవ్విధం బారాజునకుం దెలిపి యతని యనుజ్ఞవడసి నిలిచియుండె నింతలో ననిభావము.

ఉ. కర్కశుఁడంట కోర్వకుద ♦ కంబులు వాఃపతి గూర్చినట్లు న
 య్యర్కుఁడుఁ దాను గూర్చి మఱి ♦ యాసలిలాధిపచిహ్న వాహతం
 బేర్కలుగంగ నాతఁడెల ♦ మి న్మకరస్థితిఁ గన్న నీర్ష్యఁ దాఁ
 గర్కటకస్థుఁ డయ్యె ననఁ ♦ గర్కటకస్థితి గాంచె నత్తఱిన్. ౭౬

టీ. అర్కుఁడు = సూర్యుఁడు, కర్కశుఁడంటకు = ఉగ్రుఁడైనవాఁడనుటకు ఓర్వక = సహింపక, ఉదకంబులు = జలములను, వాఃపతిగూర్చినట్లు = వరుణుఁడు సంగ్రహించినట్లు, అయ్యర్కుఁడున్ = ఆసూర్యుఁడును, తానుగూర్చి = తానును జలసంగ్రహముఁజేసి, మఱి = తరువాతను, ఆసలిలాధిపచిహ్న = వరుణునియొక్క యా గుర్తు, వాహతన్ = తనకువాహనమగుటచేతను-పేర్కలుగంగన్ = ప్రసిద్ధపడునట్లుగా, ఆతఁడు = ఆవరుణుఁడు-ఎలమిన్ = ప్రీతితో = మకరస్థితిన్, మకర = మొసలి



యందు-స్థితిన్ = ఉండుటను, కన్నన్ = పొందఁగా, ఈర్ష్యన్ = అసూయచేతను, తాన్ = తాను, కర్కటకస్థుఁడయ్యెననన్ = కుళీరమందుఁబ్రవేశించెనో యన్నట్లు, అత్తఱిన్ = ఆసమయమందు, కర్కటకస్థితిఁగాంచెన్ = కుళీరమందుఁబ్రవేశించెను (సూర్యునకుసహజమైన కర్కాటకరాశి ప్రవేశమునకు మకరస్థవరుణేర్ష్యాకృతత్వమును శ్లేషించుటవలనను శ్లేషాలంకారము) అనఁగా సూర్యుఁడుకర్కాటకమును బ్రవేశించెనని చెప్పుటవల్ల వర్షాకాలమారంభమాయెననిభావము.

తే.గీ. వనతతివరాహవాహరి ♦ వాయుభుగ్వి, రోధివారణవర్షాభు ♦ లాధిఁ దొఱఁగె,
 నెండ్రి రవి చేర మూఁడవ ♦ యెడకుఁ జేరు, తరణి ధరణిం బ్రమోదసం♦ధాయి గాఁడె.

టీ. వనతతి = వనసమూహమును, వరాహ = అడవిపందులును, వాహరి = మహిషజాతియును, వాయుభుగ్విరోధి = మయూరములును, వారణ = ఏనుగులును, వర్షాభులు = కప్పలును, ఆధిఁదొఱఁగె = మనోవ్యథమానెను, (ని. వరాహస్సూకరో ఘృష్టిః। నీలకంఠోభుజంగభుక్। కుంజరోవారణఃకరీ। లులాయోమహిషోవాహద్విషత్కాసరసైరిభాః। భేకేమండూకవర్షాభూ. అనియంతటనమరము.) రవి = సూర్యుఁడు, ఎండ్రిన్ = కర్కాటమును, చేరన్ = ప్రవేశింపఁగా, మూఁడవయెడకున్ = జన్మలగ్నతృతీయస్థానమునకు, చేరు = ప్రవేశించునట్టి, తరణి = సూర్యుఁడు, ధరణిన్ = భూమియందు, ప్రమోదసంధాయి = సంతోషమునిచ్చువాఁడు, కాఁడె = కాఁడా, (అగుననుట.)

తా. షట్త్రిదశస్థోభానుః అని జన్మరాశికి మూఁట నారింటఁ బదింటనున్న సూర్యుఁడు శుభఫలప్రదుఁడు గానవనతతి-వారాహ-వాహరి-వాయుభుగ్విరోధి-వారణ-వర్షాభులనామాద్యక్షరము వకారమగుటవలన వోవా వీవో రోహిణీ అని నామాద్యక్షరముచేత వీనికి రోహిణీనక్షత్రమాయెనుగానఁ గృత్తికా త్రిపాదం రోహిణీ మృగశిరార్ధం వృషభమని వృషభలగ్నమాయెను ఆవృషభలగ్నమునకు మూఁడవదియైన కర్కాటకమందు రవిప్రవేశింపఁగానే వర్షములు కురిసినందున యాఱింటికిని సంతోషకరుఁడాయెనని చెప్పి సామాన్యముచేత విశేషమును సమర్థించినందునఁ దద్రూపంబగు నర్థాంతరన్యాసాలంకారము-అనఁగా నెల్లప్పుడు నుదకములను గోరుచుండువనము మొదలగు నాఱింటికిని సూర్యుఁడు కర్కాటకమును బ్రవేశింపఁగానే వర్షాకాలముగనుక వానలుగురిసి మిగుల సంతోషకరముగానుండెననిభావము.

తే.గీ. వనధిగమనజగర్భార్క ♦ జనితఘృణులు, మఱి ప్రసూతికి నతని ♦ ధామంబుఁ జేర
 ఘనతఁ జొచ్చినయిండ్లను ♦ దనయ లుండి, కాన్పునకుఁ బుట్టినిల్చేరు♦క్రమము గనమె.

టీ. వనధి = సముద్రముయొక్క, గమన = పొందుటచేతను, జ = పుట్టిన, గర్భ = చూలుగల, (అనఁగా నుదకములోపలఁ గలిగినటువంటి) అర్క = సూర్యునిచలన,

**జనిత** = పుట్టినటువంటి, ఘృణులు = కిరణములు, మఱి = తదనంతరమందు, ప్రసూతిక్ = ప్రసవించుటకు, అతని ధామంబున్ = ఆసూర్యునియొక్క స్థానమును, చేరెన్ = ప్రవేశించెను, ఘనతన్ = ఆధిక్యము చేతను. చొచ్చినయిండ్లన్ = అత్తవారిండ్లను, తనయులు = కొమార్తెలు, ఉండి = కాపురముండి, కాన్పునకున్ = ప్రసవమునకు, పుట్టినిల్చేరుక్రమమున్ = తల్లిగారింటికివెళ్లుమర్యాదను. చూడమా-చూచుచున్నామనుట.

తా. సూర్యకిరణములే మేఘములని ప్రసిద్ధిగాననట్టి సూర్యునివల్లఁబుట్టిన మేఘములు సముద్రునింబొందుటచేతఁ గలిగిన లోపల నిమిడియున్న యుదకములను గర్భములఁదాల్చి ప్రసవమునకుఁ దమజన్మస్థానమైన సూర్యునిఁజేరుచున్న వన్నట్లు వర్షించుచున్న వనియు-గొప్పధనము చేత నత్తవారింటఁ గాపురము చేయుచున్న కొమార్తెలు గర్భముగ ఱుగఁగానే బిడ్డగనుటకుఁ బుట్టినిల్లు చేరుచుండుమర్యాద యందఱు గుర్తెఱిఁగినదే యని. యామేఘములు సముద్రోదకము చేత గర్భమునుధరించి లోకమునంతట వర్షించుచున్న వని ప్రతీతిగనుక నిట్లువర్ణించెననియును తాత్పర్యము.

తే.గీ. ఉర్విఁ గాదంబినులయల♦యుష్మనీరు, దొరుగఁ గేకులు కేకలు♦తోన సేసె, ద్విజత
నారణ్యకధ్వని ♦ వినఁగఁ జేసిఁ, గర్భము సుఖచ్యుతము సేయఁ ♦ గడఁగె ననఁగ. ౭౦.

టీ. ఉర్విన్ = పుడమియందు, కాదంబినుల = మొయిళ్లగుంపులయొక్క, అల = ప్రసిద్ధమైన, ఉష్మనీరు = ఉబ్బనీరు, తొరుగన్ = స్రవింపగా, ద్విజతన్ = ద్విజత్వము చేతను ( ని. దంతవిప్రాండజాద్విజాయని యమరము ) ఆరణ్యకధ్వని = ఆటవికజనము వర్షము రాఁగా వర్షము వచ్చెనని రొదచేయునుగనుక నదియనునారణ్యకశాఖయొక్క ధ్వనిని, వినఁగఁజేసి = శ్రుతపఱిచి, గర్భము సుఖచ్యుతము సేయన్ = సుఖప్రసవము గల్గునట్లొనర్చుటకు, కడఁగెననఁగన్ = ఉపక్రమించెననఁగా, కేకులు = నెమళ్లు, కేకలు = కేకాస్వరములను, తోన = వెంబడిగానె, చేసెన్ = ఒనర్చెను, ఇచ్చట మేఘోదయమువలన సంతసించిన మయూరములయొక్క కేకలను సుఖప్రసవార్థమైన యారణ్యకశాఖాధ్వనికి హేతువని యుత్ప్రేక్షించినందున నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. లోకమందు వేకటిగలయువిదలకుఁ బ్రసవసమయంబునఁ గల్గునుష్మనీరు గానుపింపఁగా నక్కడనుండుస్త్రీలు దానింజూచి ప్రసవకాలంబనియూహించి తమలోఁ దాము గొలగొల లాడుట ప్రసిద్ధముగావున నావిధముగ నెమళ్లు మేఘమ్ములనుండి యుబ్బునీరు స్రవింపఁగాఁ దాము ద్విజులగుటంజేసి సుఖప్రసవార్థమారణ్యక శాఖ నధ్యయనముఁజేసి వినుపించుటకు నుపక్రమించెనో యన్నట్లు వెంబడించి కేకానాదములం జేసె నని తాత్పర్యము.



మ. అలపర్జన్యుఁడు భానుఁ డన్కొలిమిలో ♦ నభ్రంపుఁబెన్గొప్పెరన్. జల మాఁగన్
బిడుగుక్కు జాత్యపుటయ ♦ స్కాంతంబు నత్తున్కలో, పలఁ జూప న్మహిమీఁది
లోహరజముం ♦ బైఁ బర్వె నా లేచె వా, త్యలఁ బ్రాగ్దావమషు
ల్మొగిల్మొదల గ్ర ♦ ద్ధంబై దివిం బర్విన్. ౭౧.

టీ. అల = ప్రసిద్ధుఁడైన, పర్జన్యుఁడు = దేవేంద్రుడుకమ్మరవాఁడు, భానుఁడన్ = సూర్యుఁడనియెడు, కొలిమిలోన్ = అయోగోళమందు, అభ్రంపుఁబెన్గొప్పెరన్ = మేఘమను పెద్దనీళ్లకాఁగుడు. జలమాఁగన్ = ఉదకములనింపుటకై, పిడుగుక్కు, పిడుగు = అశనియను, ఉక్కు = లోహముయొక్క, జాత్యపు = సజాతీయమైన, అయస్కాంతంబు = సూదంటుఱాతియొక్క, అత్తున్కన్ = ఆశకలమును, లోపలన్ = అంతర్భాగమందు, చూపన్ = అతికింపఁగా, మహిమీఁది = భూమండలము మీదనున్న, లోహరజముల్ = ఉక్కుపొడి, పైన్ = పైకి, పర్వెన్ = ఎగసి వ్యాపించెన్ = నాన్ = అనునట్లు, వాత్యలన్ = సుడిగాడ్పులచేతను, ప్రాగ్దావమషుల్ ప్రాగ్దావ = మొదలివైన కార్చిచ్చులయొక్క, మషుల్ = బూడిదలు, మొగిల్ = మేఘము., మొదలన్ = ప్రప్రథమమందు, గ్రద్ధంబై = గృధ్రపరిమాణముగలదై, దివిన్ = అంతరిక్షమందు, పర్విన్ = వ్యాపింపఁగా, లేచెన్ = ఎగసెను.

తా. తొల్దొల్త మేఘము గృధ్రమాత్రమై యంతరిక్షమున నుండనప్పుడు భూమి యందున్న కార్చిచ్చుల మషీసమూహములు సుడిగాడ్పులచే, నెగరఁగొట్టబడి పైకెగసి యందున్న స్వల్ప మేఘమును గలయునపుడు పర్జన్యుండను కమ్మరవాఁడు సూర్యుఁడను కొలిమియందు మేఘమనునీళ్ల కాఁగును నీరుకారకుండుటకై పిడుగుక్కనను సజాతిమైన సూదంటుఱాతి తునుకను లోపల నతుకఁబెట్టఁగాఁ బుడమియందున్న లోహరజఃపుంజములన్నియుం బయికినెగసి యామేఘము నావరించి వృద్ధిఁబొందించునట్లుండెనని భావము రూపకోత్థాపితమైన యుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తే,గీ. ఇలకుడిగిచుట్టిచుట్టి దు♦మ్మెత్తియెగసి, పోయి తముముంచుసుడిగాలి♦పుష్కరముల
గడలినీరభ్రకలభము ♦ గ్రోసె ధరణి, నభ్రకరిశిక్ష దివిగాంచ ♦ నట్టికరణి. ౭౨.

టీ. ఇలకుడిగి = భూమికిదిగి, చుట్టిచుట్టి = గిరగిరందిరిగి, దుమ్మెత్తి = ధూళినిగ్రహించి, ఎగసి = మీఁది కెగిరిపోయి, తమున్ = తమ్మును (అనఁగా మేఘములననుట) ముంచు = కప్పుచున్న, సుడిగాలి = తిరుగుడువాయువను, పుష్కరములన్ = తొండపుకొనలచేతను, అభ్ర = మేఘములనియెడు, కలభముల్ = ఏనుఁగుగున్నలు, కడలినీరు = సముద్రమునఁ బానముఁజేసియున్ననీటిని, ధరణిన్ = భూమియందు, గ్రాసెన్ = వెళ్ళఁజల్లెను, అభ్రకరి = ఐరావతముయొక్క, శిక్షన్ = నేర్పుటను, దివిన్ = అంతరిక్షమందు, కాంచినట్టికరణిన్ = పొందెనో యన్నట్టుంబలె నీరు వెళ్లగ్రాసెనని క్రిందికినన్వయము

భూమియొక్క పొగలీఁగ లెదుర్కొనుచుండ దేవేంద్రుండు తొలుదొల్తఁగను పడినయు దకధారలకు వెఱచి ముందు విశేషముగ వర్షించునన్న శంకచేత మున్ను ప్రళయకాల మేఘములైన పుష్కలావర్తాదులను నిర్బంధించిన విధమున నీమబ్బులకును సంకెలలుదగి లించెనో యన్నట్లొప్పుచుండెననుట.

చ. ఎడపక మున్న మింటిపయి ♦ నేతగులంబును లేక మూకత,
న్నెడలెడుచోఁ గఠోరఘన ♦ బృందము లడ్డమునడ్డ వానిమే,
యిడియ జవోష్మఁ బొలెడుర ♦ వీందులదట్టపుబండికండ్లచ,
ప్పుడుగతి మ్రోసె రేవగలు ♦ భూరిభయంకరగర్జ లత్తఱిన్. ౮౫.

టీ. ఎడపక = ఎడతెగక, మింటిపయిన్ = ఆకాశమందు, మున్న=వర్షాకాలమునకుఁ బూర్వమందు, ఏతగులంబును లేక = ఏ ప్రతిబంధమును లేక, మూకతన్ = చప్పుడులేనట్లు, వెడలెడుచోన్ = పోవువేళలను, కఠోర = దట్టమైన, ఘన= మబ్బులయొక్క, బృందములు = గుంపులు, అడ్డమువడ్డన్ = నిరోధింపఁగా, వాని=ఆ మేఘములయొక్క. మే = శరీరము, ఇడియన్ = చూర్ణమగునట్లు, (ఇడియనన్నది ద్రావిడదేశీయము) జవోష్మన్ = వేగముచేతివేండ్రము చేతను, పొలెడు = పరువిడుచున్న, రవీందుల = సూర్యాచంద్రులయొక్క, దట్టపు = సాంద్రమైన. బండికండ్ల= రథచక్రములయొక్క, చప్పుడుగతిన్ = ధ్వనివలెను, రేవగలు = అహోరాత్రములు. భూరి = అధికమగునట్లు, భయంకర = భీకరములైన, గర్జలు=ఉరుములు, అత్తఱిన్ = ఆసమయమందు, మ్రోసెన్ =శబ్దించెను.

తా. వర్షాకాలమునకుఁ బూర్వమున నాకాశమం దెడతెగక యేలాటి ప్రతిబంధము లేమింజేసి నిశ్శబ్దముగఁబోవునప్పుడు దట్టమైన మబ్బుల చాళ్ళడ్డమురాఁగా వాని కాయంబులు చూర్ణంబు లగునట్లు వేగముచేతి వేడిమితోఁ బరువిడుచున్న దివాకరక్షపాకరులయొక్క యరదముల చప్పుడుల పగిది నయ్యవసరంబున నహోరాత్రంబులత్యంతభయంకరంబులైన యురుము లురిమెననుట.

చ. దినములవెంబడిం జడని ♦ ధిన్మను గ్రోలిననీరులోనఁ బే
రినలవణంపుఘట్టముల ♦ దృప్యదిరమ్మదరావము ల్దవు
ల్కొని పెటలించునార్భటు లౌ ♦ కో యనఁగా సతటిద్భయంకర
స్తనితముల న్సృజించె నతి సాంద్రఘనాఘన గర్భగోళముల్. ౮౬.

టీ. దినములవెంబడిన్ = దినాలవరుసను, జడనిధిన్ = సముద్రమందు, మును గ్రోలిననీరు = మున్నుద్రావిన యుదకము, లోనన్ = లోపలను, పేరిన=ఘనీభవించిన, లవణంపుఘట్టములన్ = ఉప్పుబెళ్ళలను, దృప్యత్ = అతిశయించినట్టి, ఇరమ్మద = మేఘజ్యోతియనెడు, దావముల్ = కార్చిచ్చులు, తవుల్కొని = అంటుకొని, పెటలించు= పెట్లునట్లుగఁ జేయునట్టి, ఆర్భటులౌకో యనఁగా = ప్రయత్నములో యన్నట్లు, సతటిద్భయంకర = మెరుపులతోఁగూడి భయంకరములైన, స్తనితములన్ = ఉరుములను, అతిసాంద్ర = మిగులదట్టమైన, ఘనాఘన = వానకాలపు మొయిళ్ళయొక్క, గర్భగోళములు = ఉదరప్రదేశములు, సృజించెన్ = కావించెను, (వార్షికాబ్దో ఘనాఘన యని యమరము) ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.



తా. మేఘములు నానాటసముద్రమందుఁ ద్రావిన నీరులోపలఁబేరి యుప్పుబెళ్ళలు కాఁగా వానిని మేఘాగ్నులు దహింప నందుఁ బుట్టిన పెటపెటధ్వనులో యన్నట్లు మించులచేత భయంకరములైయున్న యురుములామేఘములయం దొప్పుచుండె ననిభావము.

మ. ఇనరశ్మ్యుల్తృష వార్ధిఁ జేరి జల మెు ♦ క్కింతౌన నాత్మోష్మఁ జు
య్యని వెంటం బొగముంచికో నెగసి వా ♦ తాధూతతత్సంధులం
గన నౌచుం గళదశ్రులై వడకురే ♦ ఖం దిక్తటప్రోత్థిత
స్తనయిత్నుచ్ఛటఁ జంచల ల్మెఱసె నా ♦ సారంబు దోరంబుగన్. ౮౭.

టీక. ఇనరశ్ములు = సూర్యకిరణములు, తృషన్ = దప్పిచేతను, వార్ధిఁజేరి= సముద్రమునుబొంది, జలమొక్కింతౌనన్ = ఉదకమును గొంతఁబానముచేయఁగా, ఆత్మోష్మన్ = స్వకీయమైన యుబ్బచేత, చుయ్యని=చుయ్యామని ధ్వనిపెట్టి, వెంటన్ = వెంబడిగా, పొగముంచికోన్ = ధూమముగప్పుకొనఁగా, ఎగసి = అంతరిక్షమునకెగసి, వాత = గాలిచేతను, ఆధూత = కదలింపఁబడిన, తత్సంధులన్ = ఆమబ్బుయొక్కసందులయందు, కననౌచున్ = అగపడుచు, గళత్ = జారుచున్నట్టి, అశ్రులై= కన్నీళ్ళుగలవై (వడదగిలినపుడు గన్నులనీరురాలుట ప్రసిద్ధము) వడకురేఖన్ = కంపించుచందమున, దిక్తట = దిగంతములయందు, ప్రోత్థిత = పుట్టినట్టి, స్తనయిత్నుచ్ఛటన్ = మొయిళ్ళగమియందు, ఆసారంబు = ముసారువాన, తోరంబుగన్ = అతిశయింపఁగా, చంచలల్ = మెరుపులు, మెఱసెన్ = వెలిఁగెను. (ని. స్తనయిత్నుర్బలాహకః । ధారాసంపాతఆసారః । చంచలాచపలాపిచ యనియంతట నమరము.)

తా. సూర్యుని కిరణరూపంబులగు మేఘములు సముద్రోదకమును బీల్చుతఱిఁ దమయొక్క యూష్మముచేతఁ జుయ్యుమని శబ్దించుచుండవెంటనె పొగ చుట్టికొన్నందునఁబై కెగసి వాయువుచేతఁ గదలింపఁబడినందువల్లఁ దమయందు గానవచ్చుచునుగారుచున్న కన్నీరు గలదియునై కంపించు చందంబుననున్న మెరుపులు దిగంతములయందు జనించిన మేఘములయందు జడివాన గురియుచుండగాఁ బ్రకాశించెనని భావము.

మ. ఇలకుం గల్గినజీవనంబుల నిజా ♦ నిష్టోగ్ర మార్తండమం
డల మానందనవైరివైరి సఖుఁ డౌ ♦ టందద్రవిం బీల్చి యు

యి్యల కొక్కుమ్మడిఁ గ్రుమ్మరింపఁ దగుఁదా ♦ నెంతైన నంతైనమం
డలముల్ రాహు వొసంగఁదాల్చు గతిమిం ♦ టం బర్వె నీలాభ్రముల్. ౮౯.

టీ. ఇలకున్ = భూమికి, కల్గిన = ఉన్నటువంటి, జీవనంబులన్ = ఉదకములను, నిజ = రాహువునకు, అనిష్ట = శత్రువైన, ఉగ్ర = తీక్ష్ణమైన, మార్తండ మండలము = సూర్యుని బింబము, ఆనన్ = పానము సేయఁగా, తన = తనయొక్క, వైరివైరి = పగవాని పగవాఁడు, సఖుఁడౌటన్ = మిత్రుఁడగుటచేతను, (అనఁగా లోకమందుఁ దన శత్రుని శత్రువుదనకు మిత్రుఁడౌట ప్రసిద్ధముగాన భూమియందున్న జలములనపహరించిన సూర్యునకు శత్రువైన రాహువునకు భూమికి మైత్రి యనుట) తద్రవిన్ = ఆసూర్యుని, పీల్చి = ఊటుకొని. (ముందు సూర్యుఁడు హరించిన యుదకములను మరల నాకర్షించి యనుట,) అయ్యిలకున్ = ఆభూమికి, ఒక్కుమ్మడిన్ = ఒకపర్యాయమే, క్రుమ్మరింపన్ = కురియుటకు, తాన్ = ఆరాహువు, ఎంతైనన్ = ఎంతటి యాకృతిగలవాఁడైనను, తగున్ = సమర్థుఁడగునో, అంతైనమండలమున్ = అంతఁగా పెరుగుచున్న బింబమును, రాహు = సైంహికేయుఁడు, పొసంగన్ = సరిపడునట్లు, తాల్చుగతిన్ = ధారణ మొనరించెనో యన్నట్లు, నీలాభ్రములు = నల్లమబ్బులు, మింటన్ = ఆకాశమందు, పర్వెన్ = వ్యాపించెను.

తా. ఆకాశమం దంతటవ్యాపించియున్న నల్లమబ్బులను జూడఁగా భూమి తన జీవనంబులను సూర్యుండు పానముఁజేసి హరింపఁగా దాని మరల రప్పించుకొనవలయు నన్న యభిప్రాయముతో సూర్యునకు విరోధియైన రాహువుతోఁజెప్ప నతఁడు భూమికిమిత్రుఁడౌటంచేసి యాసూర్య కిరణములయందున్న యుదకములను గ్రహించి వర్షించుట కుద్యమించిన రాహుమండలమో యన్నట్లుండెనని భావము.

తే,గీ. పుట్టవెడలిన భోభిత్తిఁ ♦ బట్టుశక్ర, కార్ముకపుఁబెద్ద పలువన్నె ♦ కట్లజెఱ్ఱి
దైననడచెడుకాళ్ళగుం ♦ పనఁగ గాలి, గార్కొని దిగంతముల వాన ♦ కాళ్లునడచె.

టీ. పుట్టవెడలి = వల్మీకమునుండి బయలుదేరి, (శ్లో॥ వల్మీకాగ్రాత్ప్రభవతిధనుః ఖండమాఖండలస్య యని కాళిదాసు ప్రయోగము.) నభోభిత్తిన్ = ఆకాశమనియెడు గోడను, పట్టు = అవలంబించునట్టి, శక్రకార్ముకపు = ఇంద్రధనుస్సనియెడు, పెద్ద = గొప్పదైన. పలువన్నె = నానావర్ణములుగల, కట్లజెఱ్ఱిదైన = కట్లుగలశతపది సంబంధియైన, నడచెడు = చనుచున్నట్టి, కాళ్ళగుంపనఁగ = పాదములచాళ్లనునట్లు, గాలిన్ = వాయువుచేతను, కార్కొని = నల్లనివై, వానకాళ్లు = వర్షధారలు, దిగంతములన్ = దిక్తటములయందు, నడచెన్ = ప్రవర్తించెను.

తా. వల్మీకమునుండి వెడలి యాకాశమను గోడనాశ్రయించి నడచుచున్నయింద్రధనుస్సనియెడు బహువిధముల వన్నెలుగల కట్లు గలిగియున్న జెఱ్ఱికాళ్ళోయనునట్లు నలుగడలయందును వర్షధారలుగానఁబడె ననుట.



చ. ఒకచినుకు న్ససస్య యగు ♦ నుర్వికి డిగ్గఁగ నీవు మూఁగి చా
తకము లటంచు లోఁగనలి ♦ దట్టముగా నలమేఘుఁ డాడుచుం
డక చన నూఁదఁగాఁ దొరఁగు ♦ నాళివుటుండలు వోలెరాలెఁద
క్కక పడు వర్షధారల ము ♦ ఖస్థములై కరకాని కాయముల్. ౯౦.

టీ. ఒకచినుకున్ = ఒక్కబిందువును, ససస్యయగు = పయిరులుగల. ఉర్వికిన్ = భూమికి. చాతకములు = స్తోకకపక్షులు, మూఁగి = చుట్టుకొని, డిగ్గనీవు = జారనీయవు. (తామేవర్షబిందువులనన్నిటిని బానము జేసి యనుట) అటంచున్ = ఈలాగనుచును, అల = ప్రసిద్ధుఁడైన, మేఘుఁడు = జలధరుఁడు, లోన్ = లోపలను, కనలి = కోపింపి, దట్టముగాన్ = నిబిడముగాను, ఆడుచుండక = సంచరింపక, చనన్ = పోవునట్లు, ఊదఁగాన్ = వెళ్ళనూఁదఁగాను, తొరఁగు = పడుచున్న, నాళివుటుండలువోలె = క్రోవియందలియుండలవలెను. (లోకమునఁ బిట్టలుపట్టువారు నోటిలోనుంటలువేసికొని గొట్టముతో వానిఁ బిట్టలపైఁ బడు నట్లూదుట ప్రసిద్ధముగానఁ బ్రయోగించినాడు) కరకాని కాయముల్ = వడగండ్లరాసులును, తక్కక = ఎడతెగక, పడు = పతనమగుచున్న, వర్షధారల = వానలకాళ్ళయొక్క, ముఖస్థములై = అగ్రములయందున్నవై, రాలెన్ = పడెను. శ్లో॥ సర్వంసహాపతితమంబునచాతకానామనియున్న ప్రకారము భూసంస్పృష్టజలము చాతకములకు రోగహేతువుగాననంతరాళముననే గ్రహించుట ప్రసిద్ధము.

తా. చాతకపక్షు లొకబిందువునైనను భూమియందుఁ బడనీక పానముఁజేసి గుంపై యాడుచుండంజూచి మేఘుండాత్మలోఁ గోపించి యాచాతకపక్షులం గొట్టుటకై పిట్టలం బట్టువాఁడు నోటనించినయుండలను గొట్టముద్వారా వెళ్లగొట్టుచందంబున నెడతెగకుండ వర్షధారాముఖంబున వర్షింపగ వడగండ్లురాలెనని భావము.

సీ. ఎలగోలుజల్లు ము ♦ న్పెళపెళనేటవా ల్పడిగాలి నట్టిండ్లఁ ♦ దడిపి చనఁగ
నట్టైతో వడగండ్ల ♦ కట్టావులు దుమార మావులు రేచి రెం ♦ డవదియుఁజన
మటి మూఁడవది నిల్చి ♦ మెఱసి బిట్టుఱిమి శీ కరవారిసృష్టిఁ ♦ జీఁకటిగ నలము
నుయ్యేలచేరుల ♦ యోజఁ బైపై వెండి జల్లుపై జల్లు పె ♦ ల్లల్లుకొనఁగ
భూభిదాపాదిదుర్భరాం ♦ భోభరంపు, వడిమరుజ్ఝంఝఁ దెరలక ♦ కడవ వంచి
నట్లు పెూరని ధారౌఘ ♦ మైక్య మొంది, విన్నుమన్నును నొకటిగా ♦ వృష్టిబలసె. ౯౧

టీ. ఎలగోలుజల్లు = మొదటవచ్చినవానజల్లు, మున్ = ప్రథమమందు, పెళపెళన్ = పెళపెళధ్వనితో, ఏటవాల్పడి ♦ వంపుగావాలి, గాలిన్ = వాయువుచేతను, నట్టిండ్లన్ = గృహమధ్యభూములను, తడిపి = నాన్చి, చనన్ = పోఁగా, అట్టై = అప్రకారమే, తోన్ = వెంబడిగానే, వడగండ్ల = వర్షోపలములయొక్క, కట్టావులు = ఆవిరులు, దుమార

ము=పరాగమును, ఆవులు=ఉబ్బలను, రేఁచి=ఎగరఁజేసి, రెండవదియుఁ = రెండవదియైన జల్లును, చనఁ=పోగా. మఱి = పిమ్మట, మూడవది = తృతీయమయినవానజల్లు, నిల్చి= నిలవఁబడి, మెఱసి=మించులను వెలుగించి, బిట్టుఱిమి=మిగులఁగర్జించి, శీకర = తుంపరలతోఁగూడిన, వారిఁ = ఉదకముచేత, సృష్టిఁ = ప్రపంచమును, చీకటిగనలముఁ = అంధకారమగునట్లు చుట్టుకొనఁగా, ఉయ్యెలచేరులయోజఁ = డోలయొక్క గొలుసులవలెను, పైపైఁ = మీఁదమీఁదను, (వెంటవెంటననుట) వెండి = మఱియును, జల్లుపైఁ = వర్షముమీఁదను. జల్లు = వర్షము, పెల్లు = అతిశయముగ, అల్లుకొనఁగా=చుట్టుకోఁగా, భూభిదాపాది, భూ = భూమియొక్క, భిదా = భేదమును, ఆపాది=ప్రతిపాదించుచున్న, నిర్భర = భరింపశక్యముగాని, అంభోభరంపు = ఉదకాతిశయముయొక్క, వడిఁ = వేగముచేతను, మరుర్ఝంర్ఝఁ = ఝంఝామారుతముచేతను, (ఝంఝావాతస్సవృష్టికయని యమరము) తెరలక = తెమలక, కడవవంచినట్లు= చానకుమ్మరించినవై ఖరిని, హొరని = హొరుమనుధ్వనితోఁగూడి, ధారౌఘము= ధారాసమూహము. ఐక్యమొంది = ఏకీభవించి, విన్నుమన్నునొకటిగా = ఆకాశభూములు రెండునొక్కటి యగునట్లు, వృష్టి = వర్షము, బలసెఁ = వృద్ధిఁబొందెను.

తా, అపుడు భూమ్యంతరిక్షము లేక మగునట్లు హొరుమను ధ్వనితో నెడతెగకవర్షముగురియుచుండెననుట,

మ. అలపర్జన్యుఁడు కేకిపాత్రములగుం ♦ పాడించునో మేఘమం,
డలపుఁ మద్దెల గ్రుంగ లేవను మరు ♦ న్మార్దంగికుం డర్థి నె
త్త లలి న్నేలకు వ్రాలుచు న్నెగయుచుం ♦ దారాడునత్తెల్లజ,
ల్లులుఁ గెంగుచ్చులు నయ్యె ధారలును ద♦ల్లోలేంద్రగోపంబులుఁ. ౯౨,

టీ. అలపర్జన్యుఁడు = ఆ యింద్రుఁడు, కేకి = మయూరములనియెడు, పాత్రముల = నటులయొక్క, గుంపు = సమూహమును, ఆడించుచోఁ = నాట్యమాడించుతఱియందు, మేఘమండలపుఁ మద్దెల = మబ్బులగుంపను మృదంగము, క్రుంగఁ = వంగఁగా, మరున్మార్దంగికుండు = వాయువనెడు మద్దెలకాఁడు, లలిఁ = విలాసముగా. అర్థిఁ = ప్రియముతో, లేవను = ఉత్థితముకాఁగా, ఎత్తఁ = పైకెత్తఁగా, ధారలును = ఉదకధారలును, నేలకుఁ = భూమికి, వ్రాలుచుఁ = వంగుచును, ఎగయుచుఁ = మీఁదికినెగయుచును, తారాడు = జీరాడుచున్న, అత్తెల్లజల్లులుఁ = ఆ ధవళమయిన జాలరులును, తల్లోలేంద్రగోపంబులుఁ, తత్ = ఆ వర్షధారలయందు, లోల = చలించుచున్న, (చలల్లోలంచలాచలమనియమరము) ఇంద్ర గోపంబులుఁ =ఆర్ద్రపురుగులును, కెంగుచ్చులును = ఎఱ్ఱనికుచ్చులును, అయ్యెఁ =ఆయెను. రూపకాలంకారము.



తా. అట్లుమేఘముగ వర్షించుసమయంబున నాప్రసిద్ధుండగుపర్జన్యుఁడు మయూరములను నటుల నాడించునవసరంబున మేఘములు మృదంగములుగా, వాయువు మద్దెల వాయించువాఁడుగా, జలధారలు జాలరులుగా, వానియందు జలించుచున్న యార్ద్రపురుగులు కెంగుచ్చులునుగాఁ గన్పట్టెనని భావము.

ఉ. ఓహరిసాహరిం బ్రథమ ♦ మొల్కెడుధారల గాడ్పు లేటవా
ల్గాహతినీడ్చి పీఁగుప్రజ ♦ లం గలఁప న్మొగు లాండెనంబుభృ
ద్వాహచలద్రథత్వము మొ ♦ దల్మెఱుఁగుఁ ధ్వజ మెక్క నౌటగా
నాహదనం జెలంగుజన ♦ మాంతము నూళ్ళకుఁ బోవ రామియుఁ. ౯౩.

టీ. ఓహరిసాహరిఁ = తండోపతండముగాను, ప్రథమము=ముందరను, ఒల్కెడుధారలఁ = కురియుచున్న నీటిదారలను, గాడ్పులు = వాయువులు, హతిఁ = తమయొక్క కొట్టుచేత, ఏటవాల్గా = చేటచేర్పుగా, ఈడ్చి = ఆకర్షించి, పీఁగుప్రజలఁ = మఱుగులయందు దాఁగినజనులను, కలఁపఁ = తడిపివ్యాకులపెట్టఁగా, మొగులు = మేఘము, అంబుభృద్వాహ = దేవేంద్రునకు, (తురాషాణ్మేఘవాహన యనియమరము) చలద్రథత్వము, చలత్ = కదలుచున్న, రథత్వము = స్యందనభావమును, ఒందెఁ = పొందెను, ఈజనమింతయుముందేల వెళ్లక నిల్చియుండెననుశంకను వారించుచున్నాఁడు, మొదల్ = తొలుత, మెఱుఁగుఁ ధ్వజము = మించనియెడు టెక్కెము, ఎక్కనౌటగాఁ = ఆరోహణము చేయఁగా, ఆహదనఁ = ఆధ్వజారోహణసమయమందు, చెలంగుజనము= ఉన్నప్రజలు, ఆంతము = కడవఱకును, (ఆఙీషదర్థేభివ్యాప్తౌ సీమార్థేధాతుయోగజే యని యమరము) ఊళ్లకుఁ =గ్రామములకు, పోవరామియుఁ = వెళ్ళుటకు యుక్తముగానందున. (వానవెలియువఱకనుట) రథత్వము పొందెనని పూర్వముతో నన్వయము.

తా. ముందుగఁ దండోపతండంబులుగాఁ గురియుచున్న వర్షధారలను గాడ్పులు విసరుచున్న వేగముచేతఁ జేటచెర్పుగాలాగి మఱుఁగునదాఁగినట్టి ప్రజలను క్లేశపెట్టఁగా మేఘములింద్రునకుఁ జలద్రథమగుటను బొందెననియు - లోకము నందుత్సవాదులలో ధ్వజారోహణకాలమందున్న జనులు ధ్వజావరోహణమువఱకు నచ్చటనే యుండుట ప్రసిద్ధముగాన మించనియెడు ధ్వజమునెత్తగానే యచ్చటనున్నజనులు తుదకు నుండిరోయన్నట్లు కదలుటకు యత్నములేక యావర్షమునందుఁ దడిసిరనియును భావము, మేఘములింద్రునికి రథముగాను, వర్షధారలు తేఱుమోకులుగాను మఱుఁగునవంగిన ప్రజలు రథమీడ్చువారుగాను త్ప్రేక్షింపఁబడెను.

తే. గీ. మిగుల నామనిఁ బచ్చచాం ♦ పేయకముల, నమ్మి కడపళ్ళఁ దము వైచి ♦ నాడు మగుడ
నాసపడువారి నవ్వన ♦ ట్లల్ల విచ్చెఁ, గలయ మూతులు కేతకీ ♦ గహనతతులు ౯౪.

టీ. మిగులన్ = మిక్కిలియును. ఆ మనిన్ = వసంతఋతువునందు, పచ్చచాంపేయకములన్, పచ్చ = పసపువన్నెగల, చాంపేయకములన్ = సంపగులను, (ఛండీరోప్యథచాంపేయశ్చంపకో హేమ పుష్పకయని యమరము) నమ్మి = నిత్యమని విశ్వసించి, కడపల్లన్ = కడపటను, (కంచెలోననుట) తమున్ = కేతకులను, వైచి = పడవయిచి, నాఁడు - వర్షర్తువునందు, మగుడన్ = తిరిగియును, ఆసపడువారిన్ = ఆశించెడువారిని, నవ్వినట్లు = అపహసించినట్లు, అల్లన్ = మెల్లగా, కేతకీగహనతతులు = మొగలితోటవరుసలు, కలయ = అంతటను, మూతులు = ముఖములను, విచ్చెన్ = వికసించెను.

తా. ఆ వర్షర్తువందంతట వికసించియున్న మొగలిపువ్వులనుజూడఁగా వసంతఋతువునందుఁ బ్రబలియున్న సంపఁగిపువ్వులనునమ్మి తమ్ముఁగడపటవేసి యిపుడా సంపంగులు లేకపోవుటచేత మరల నపేక్షించుచున్న జనులనుజూచి నవ్వినట్లుండెననియు నావర్తనమునందుఁ దోటలచుట్టును మొగలిపూలుండుట ప్రసిద్ధముగానఁ గడపటవేసినట్లు ఎన్నించెననియును భావము.

చ. అనయము నందనంబు దివి♦యందున యుండఁ బ్రసూనవాసన,
ల్గని పఱతెంచి పోవున♦ కారుమెఱుంగులె పోవరాక ◌ి,
క్కెనొ వనగంధలుబ్ధభుజ♦గీపరివేష్టన నా మొగిల్లపిం,
డునఁ జెలఁగెం బసిండితగ♦టుం దెగడుంబువు రేకుమొత్తముల్. ౯౫.

టీ. అనయము = ఎల్లప్పుడును, నందనంబు = ఇంద్రోద్యానవనము, దివియందున = ఆకసమునందె, ఉండన్ = ఉండఁగా, ప్రసూనవాసనల్ = నందనోద్యానకుసుమామోదములను, కని = పొంది, పఱతెంచిపోవు — వర్షించుటకు భూమికిదిగివచ్చిన మేఘములతోడనువచ్చి మరలిపోవుచున్నట్టి, అల = ప్రసిద్ధమైన, కారుమెఱుఁగులె = తొలకరిమెరుపులె, నవ = క్రొత్తదైన, గంధ = పరిమళమునందు, (గంధోగంధకఆమోదే దేశ సంబంధగర్వయోరాయని విశ్వము) లుబ్ధ = లోభపడుచున్న. భుజగీ = ఆఁడునాఁగుపాములయొక్క, పరివేష్టనన్ = చుట్టుకొనుటచేతను, పోవరాకచిక్కెనో = చనఁజాలకపట్టుపడెనో, నాన్ = అనునట్లు, మొగిల్లపిండునన్ = మొగిలివనమందు, పసిండితగటున్ = బంగారువన్నెను, తెగడు = తిరస్కరించుచున్న. పువురేకుమొత్తముల్ = పువ్వులరేకులసమూహములు, చెలఁగెన్ = ప్రకాశించెను, హేతూత్ప్రేక్ష = వస్తూత్ప్రేక్ష.

తా. ఆ దేశమునందుఁ గంచెవరుసలనుండెడు మొగిళ్ళయందుఁ జొక్కపుబంగారువన్నెగల పువ్వులరేకులఁజూడగా గగనంబుననెయనవరతముండునందనోద్యానవన



ప్రసూన పరిమళంబుల గ్రహించి తమకాధారంబులగు మొయిళ్ళ వెంటవర్షించుటకై భూమికినరుగుదెంచి మరల పోవుచున్న మెఱుపులా నవగంధము నందాసక్తములయిన స్త్రీసర్పములచేతఁ జుట్టబడి కదలుటకు శక్తిలేక నిలువంబడియున్నవో యన్నట్లుండెనని భావము.

చ. బలుసెగ నించువిల్లదుగుఁ♦బట్టినదే యిపు డాకుబూదిగెం,
పులఁ ద్రిరుచిత్వ మూఁది మరు♦ముష్టి బిగిం దివిఁ గ్రాయుమౌక్తికం,
బులజడి దీన నందఱుఁ ♦బో యిది యింద్రునిదేని పుట్ట రాఁ,
గెలసమొ నాఁగ బోల్విలుజి♦గిం గరకాస్రుతి నొప్పె మేఘముల్. ౯౬.

టీ. బలుసెగన్ = మిక్కుటమగువెట్టచేతను, (గ్రీష్మకాలమందనుట) ఇంచువిల్లు = చెఱకువిల్లు, అదుగుఁబట్టినదె = భూమినిఁ బడవేసినదె, (అనఁగా మొలచేసినచెఱకేయనుట) ఇపుడు = ఈవర్షాకాలమందు, ఆకుబూదిగుంపులన్. ఆకు = పచ్చనియాకులచేతఁ బసరువర్ణము, బూది = నడుమనుండు తెలుపు, కెంపుల్ = చెఱకుననుండెడి యెఱుపును, వీనిచేతను = త్రిరుచిత్వము, హరితశ్వేత రక్తములనియెడు త్రివిధకాంతులుగలిగి యుండుటను, ఊఁది = పొంది, మరుముష్టిబిగిన్ = మన్మథునిపిడికిలిబిగిచేతను, దివిన్ = ఆకసమునందు, మౌక్తికంబులజడి = ముత్యపువర్షము, దీనన్ = ఈ ధనుస్సును, క్రాయున్ = వెళ్లగ్రాయును, అందఱు = ఎల్లవారును, అగుఁబో = అగుసుమీ, ఇది = ఈ ధనుస్సు, ఇంద్రునిదేని = ఇంద్రునిదైన పక్షమున, పుట్టరాఁగెలసమొ = పుట్టలోనుండి యేలవచ్చెను, నాఁగన్. అనునట్లుగ, పోలు = చూడఁదగిన, విలుజిగిన్ = ఇంద్రధనుః కాంతిచేతను, కరకాస్రుతిన్ = వడగండ్లవానచేతను, మేఘముల్ = మొయిళ్లు ఒప్పెన్ = చెన్నొందెను,

తా, గ్రీష్మకాలమందు వెట్టచేతని క్షుధనుస్సు నేలంబడియుండి యిప్పుడాకుబూదికెంపులనియెడు మూఁడువర్ణములుగలిగినదై మరునిముష్టిబిగిచే వెలపలికి మౌక్తికములవర్షించుచున్నదిసుమా, అట్లుగాక ఇంద్రునిదైననీధనుస్సు పుట్టనుండి రావలసిననిమిత్తమేమని తోఁపింపఁజేయుచున్న యింద్రధనుః కాంతితోఁగూడిన వడగండ్లచేత మేఘము లొప్పుచుండెనని భావము, శుద్ధాపహ్నవాను ప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

చ. అతిజల మబ్ధిఁ గ్రోలె నితఁ♦డంతయు రా నతివృష్టిదోష మౌ,
మితి నిపు డబ్బతం బరిణ♦మించినతోయమె చాలుఁ బంటక,
న్మతి నలఘాత గట్ట గగ♦నంబున వర్తులత న్సమంతతో,
వృత మను సేతుమండలము♦ శ్రీపరివేషము సుట్టె భానునిన్. ౯౭,

టీ. ఇతఁడు = ఈ సూర్యుడు, అబ్ధిన్ = సముద్రమందు, అతిజలము = మిక్కిలినీటిని, క్రోలెన్ = పానముచేసెను, అంతయున్ = పానముచేసిన యుదకమంతయు

ను, రాన్ = వచ్చినపక్షమున, అతివృష్టిదోషమున్ = అతివృష్టిరూపమగు నీతిబాధయగును, మితిన్ = తగుమాత్రముచేతను, ఇపుడు = ఈ సమయమందు, అబ్దతన్ = మేఘత్వముచేత, పరిణమించిన = ఏర్పడిన, తోయమె = ఉదకమె, పంటకున్ = సస్యములు ఫలించుటకు, చాలున్ = పూర్ణమగును, అన్మతిన్ = అనునట్టితలంపుచేతను, అలధాత = ఆ బ్రహ్మ, కట్టన్ = కట్టగట్టఁగా, గగనంబునన్ = ఆకాశమందు, వర్తులతన్ = వలయాకృతిచేతను. సమంతతః = అంతటను, వృతమగు = చుట్టికొనియున్న. సేతుమండలము = మండలాకారమగు కట్టయొక్క, శ్రీన్ = కాంతిచేత. పరివేషము = వరదగుడి, భానునిన్ = సూర్యుని, చుట్టెన్ = చుట్టుకొనెను

తా. సూర్యునిఁ జుట్టికొనియున్న పరివేషమునుజూడఁగా నీ భానుండబ్ధియందతిశయముగ నుదకపాన మొనరించియున్నవాఁడు గాన నితనికిరణము లీవల నావలవచ్చెనేని యతివృష్టిదోషము ఘటించును. మేఘరూపమువహించి యిపుడు మితముగ వర్షించిన యుదకము సస్యములకుఁ జాలియున్నయది యని ధాతతనమనంబున నాలోచించి యా సూర్యునికిరణములకు గమనంబులేక యుండుటకై పరివేషమను మిషచేత నాసహస్రాంశునిం బంధించెనో యన్నట్లుండెననుట.

తే, గీ. గగనరంగస్థలంబున ♦ మిగులఁ బ్రౌఢి । మమునఁ గాళిక నిల్చి కో♦లము నటింపఁ,
బోరి మొగంబున రాలు♦నిప్పుక లనంగ, గుంపులై రాలె మహి నింద్ర♦గోపతతులు. ౯౮.

టీ, గగన = ఆకాశమనియెడు, రంగస్థలంబునన్ = నాట్యభూమియందు, మిగుల = మిక్కిలియును, ప్రౌఢిమమునన్ = దిట్టతనముచేత, కాళిక = మబ్బులగుంపనెడి కాళికాశక్తి, (మేఘజాలేపి కాళికాయని యమరము) నిల్చి = నిలువంబడి. కోలమునటింపన్ = నాట్యమొనరింపఁగా, పోరిన్ = అధికముగా, మొగంబునరాలు = ముఖమునమండి పడుచున్న నిప్పుకలనంగ = అగ్నికణములో యన్నట్లు, ఇంద్రగోపతతులు = ఆర్ద్రపురువులు, గుంపులై = మొత్తములై, మహిన్ = భూమియందు, రాలెన్ = పడెను, రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

క. ద్యుమణికరాళి మొగుళ్లై, యమవసశశి గలయఁ గూర్చి ♦ హద నౌటయు న,
య్యమృతపుబిందులె క్రమ్మఱ, నుమిసెడు ననఁ గలయఁ గరక ♦ లుడుగక రాలెన్.

టీ. ద్యుమణి = సూర్యునియొక్క, (ద్యుమణి స్తరణిర్మిత్రయని యమరము) కరాళి = కిరణపఙ్క్తి, మొగుళ్లై = మేఘములై. అమవసన్ = దర్శయందు, శశి = చందమామ, కలయ = తమతోఁ గలియుటవలన, కూర్చి = అమృతబిందువులనుగూడఁబెట్టికొని, (చంద్రుండమృతకిరణుండగుటచేతననుట,) (అమావాస్యనాఁడు చంద్రసూర్యులేకస్థానగతులౌట ప్రసిద్ధము, దర్శస్సూర్యేందు సగమయని యమరము) హదనౌటయున్ = వేళరాఁగానే. అయ్యమృతబిందులే = అయ్యమృతకణములనే, క్రమ్మఱన్ = మగుడను, ఉమిసెడునన్ = వెళ్లఁగ్రక్కుచున్నవో యన్నట్లు, కలయన్ = అంతటను, కరకలు = వడగండ్లు, ఉడుగక = ఎడతెగక, రాలెన్ = పతనమాయెను.

తా. అవిచ్ఛిన్నముగ వర్షముతోఁగూడ రాలుచున్న రుచ్యంబులగు వడగండ్లను జూడఁగా సూర్యకిరణములు మేఘములై యమావాస్యయందుఁ జంద్రునితోఁగూడి గ్రహించికొని కూడఁబెట్టియున్న యమృతబిందువులను సమయము తటస్థింపఁగా మరలవెళ్లఁగ్రక్కుచున్నవో యన్నట్లుండెనని భావము.

చ. స్ఫురణ మొగళ్లపై మొదలఁ ♦ బొల్చి జలస్రుతి నాఁడునాఁటికిం,
గరఁగుచుఁ బుట్టుచుండుమణి ♦ కార్ముకరక్తిమ యెల్ల వెల్లిఁ గె,
న్నురుగులు గట్టినట్టులు గ♦నుంగొన నయ్యె సురేంద్రగోపము,
ల్గరఁగినవింటియప్పసరు క్రైవడిఁ దుట్టెలు పెట్టుపచ్చికన్. ౧౦౦.

టీ. స్ఫురణన్ = ప్రకాశముచేత, మొగుళ్లపైన్ = మేఘముల మీఁదను, మొదలన్ = ప్రథమమందు, పొల్చి = ఒప్పి, జల = ఉదకముయొక్క, స్రుతిన్ = స్రవణముచేతను, నాడునాఁటికిన్ = దినదినమునకు, కరగుచున్ = కరఁగిపోవుచును, పుట్టుచున్ = ఉత్పత్తియగుచును, ఉండు = ఉన్నటువంటి, మణికార్ముక = ఇంద్రధనుస్సుయొక్క, రక్తిమయెల్లన్ = ఆరుణ్యమంతయును, వెల్లిన్ = వరదయందు = కెన్నురుగులుగట్టినట్టులు = రక్తవర్ణముగల ఫేనములయినట్లు, కనుంగొననయ్యెన్ = చూడసొంపై యుండెను, కరఁగిన = ద్రవించి స్రవించిన, వింటియప్పసరుక్రైవడిన్ = ఆ మణిధనుస్సుయొక్క యాకుపచ్చవర్ణమువలెను, తెట్టెలుపెట్టు = గుంపులై యున్న, పచ్చికన్ = పచ్చికపట్లయందు, సురేంద్రగోపములు = ఆర్ద్రపురుగులు, కనుంగొననొప్పెన్ = అని క్రిందికి నన్వయము, తా. ఇంద్రధనుస్సుకరఁగఁగా నైనరక్తిమము గెన్నురువలె ఆర్ద్రపురుగులును - కరఁగినపసరువలె పచ్చికలును కానవచ్చెనని భావము.

ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

చ. పెళపెళ మబ్బు బిట్టుఱుమ ♦ భీతి విదూరశిలాంకురచ్ఛటో,
త్పులకినియై ప్రియు న్నిదుర ♦ వోవుహరి న్వడిఁ గౌఁగలింపఁగాఁ,
దలరి ధరిత్రి సాఁచుగఱుఁ ♦ దాల్చినకే లనఁ గంకణంపుఁ బ్రోఁ,
తలఁ బులు దేల వండుపయిఁ ♦ దాల్చి నదు ల్వడిఁ జొచ్చె వారిధిన్, ౧౦౧.

టీ. మబ్బు = మేఘము, పెళపెళన్ = పెళపెళమని, బిట్టుఱుమన్ = విశేషముగ గర్జింపఁగా, భీతిన్ = భయముచేతను, విదూరశిలా = వైదూర్యములయొక్క,

అంకుర = మొలకలయొక్క, ఛటా = సమూహముచేతను, (ఛలయను పాఠమున వ్యాజముచేతనని యర్థము) ఉత్ = ఉద్గతమైన, పులకినియై = రోమాంచముగలదై (మేఘములుఱుముఁగా వైదూర్యాంకురములు పుట్టుట ప్రసిద్ధము. "శ్లో. విదూరభూమిర్నవమేఘశబ్దాదుద్భిన్నయారత్నశలాకయేవ" (అని కాళిదాసమహాకవి ప్రయోగము) ప్రియున్ = ఇష్టుఁడైనట్టియు, నిదురఁబోవు = నిద్రించుచున్న, హరిన్ = శ్రీకృష్ణస్వామిని, వడిన్ = వేగముచేతను, కౌఁగలింపఁగాన్ = ఆలింగనమొనరించుటకొఱకు, తలరి = త్వరపడి, ధరిత్రి = భూమి, చాఁచు = ప్రసరింపఁజేసినట్టియు, గఱుఁదాల్చిన = పులకాంకురితమైనట్టి, కేలనన్ = హస్తమోయన్నట్లు, కంకణంపుమ్రోతలన్, కంకణంపు = కంకణపక్షులనియెడు వలయములయొక్క (జాత్యేకవచనము) మ్రోఁతలన్ = శబ్దములచేతను, పులు = పచ్చికసవు, తేలన్ = మునుంగకపైనుండునట్లు, వండు = బురద, పయిన్ = మీఁదను, తాల్చి = ధరియించి, నదుల్ = ఏళ్లు, వడిన్ = వేగముచేతను. వారిధిన్ = సముద్రమందు, చొచ్చెన్ = ప్రవేశించెను. "ఉత్ప్రేక్షాలంకారము."

తా. మేఘములు పెళపెళమని యుఱుముఁగా భూదేవి భీతినొంది నిద్రవోవుతనభర్తయగు శ్రీమహావిష్ణువును గౌఁగలించుటకొఱకుఁ జాఁచి నగఱుఁదాల్చినట్టి హస్తమోయన్నట్లు కంకణధ్వనులు విస్తరిల్లఁగ వండునీళ్లతోఁ బచ్చికసవును బైనిఁదాల్చి ప్రవాహములు సముద్రమును బ్రవేశించెనని తాత్పర్యము.

తే, గీ. కేకిషడ్జంబె తక్కఁ గో♦కిలపుపంచ, మం బఱుటఁ దోయిపదరులు♦మదిపొసఁగమి
నదియుఁ బ్రియుఁ గూర్ప నదులచో♦నమృత మయ్యెఁ, బ్రోషితలచేరికకునంపు♦బోటివోలె.

టీ. కేకి = నెమలియొక్క, షడ్జస్వరముదప్ప (ని. షడ్జంమయూరోవదతిపికః కూజతిపంచమమని యమరము) కోకిలపు = కోవిలయొక్క, పంచమంబు = పంచమస్వరము, అఱుటన్ = లేకపోవుటవల్ల, తోయి = మేఘములయొక్క, పదరులు = ధ్వనులు, (ఉరుములనుట) మదిపొసఁగమిన్ = మనంబునకుఁ దగనివై యుండుటవల్ల, అదియున్ = ఆషడ్జస్వరమును, ప్రియున్ = వల్లభుఁడైన సముద్రుని, కూర్పన్ = కూర్చుటకై. నదులచోన్ = సరిత్తులపట్లను, అమృతమయ్యెన్ = సుధారసమాయెను, (హితమాయెనని యర్థము) ప్రోషితల = విరహిణులయిన స్త్రీలయొక్క. చేరికకున్ = నాథుల పొందునకు, అంపు = పంపునట్టి, బోటిఁవోలె = మందయానవలె, హితమయ్యెనని క్రిందికినన్వయము. "శ్లో. దేశాంతరగతేకాంతే ఖిన్నాప్రోషితభర్తృకా యని వారిలక్షణము.

తా. వర్షాకాలమునందు నెమళ్లయొక్క షడ్జస్వరముదప్ప కోయిలలయొక్క పంచమస్వరంబు లేమిఁజేసి మేఘములయొక్క గర్జనధ్వనులుల్లంబునకు నిష్టములుగాక యాషడ్జస్వరమే విరహిణులైయున్న వామలోచనలను దమతమనాథులచెంతకుఁ జేర్చు



నట్టిబోఁటివలె నదులకు వానికిం బ్రియుండయిన సముద్రునిఁగూర్చుట విషయమై యిష్టమాయెననుట, ఇచ్చట మయూరమునకు నదీసముద్రములకు దౌత్యవర్ణనముఁ జేయుట వల్ల దూతీసామ్యము చెప్పబడెను గనుక నుపమాలంకారము.

తే, గీ. తతతనువు రాహు సోమామృ♦ తంబు మ్రింగఁ,
జక్రి దునిమిన మెడగంటి ♦ చాయఁ బొలిచె,
నసితమేఘస్థమణిధను ♦ వాసుదర్శ,
నంబనఁగ నింగిఁ బ్రతిసూర్య ♦ బింబ మడరె. ౧౦౩.

టీ. అసిత = నల్లనైన, మేఘస్థ = మేఘమందున్న. మణిధనువు = ఇంద్రధనుస్సు, తత = విస్తారమయిన, తనువు = దేహముగల, రాహువు = సైంహికేయుఁడు, సోమామృతంబు = చంద్రసుధను, మ్రింగన్ = కబళింపఁగా, చక్రి = శ్రీమహావిష్ణువు, తునిమిన = ఖండించిన, మెడ = కంఠమందలి, గంటి = గాయముయొక్క, చాయన్ = పోలికచేతను, పొలిచెన్ = ఒప్పెను, ప్రతిసూర్యబింబము = ప్రతిఫలితసూర్యబింబము, ఆ సుదర్శనంబనఁగన్ = తునిమియావంకనిలిచియున్న చక్రమోయన్నట్లు, నింగిన్ = ఆకాశమందు, అడరెన్ = ప్రకాశించెను.

తా. మితిలేని శరీరముగల రాహువు చంద్రునియందున్న యమృతకళ గ్రసింపరాఁగా శ్రీమహావిష్ణువుచేత ఖండింపఁబడిన కంఠమందలి గాయముమాడ్కి మేఘమధ్యమందు నింద్రధనుస్సును ఆరాహుకంఠమును ఛేదింపవచ్చియున్న చక్రమువలెఁ బ్రతిసూర్యబింబమును గానవచ్చుచుండెనని భావము.

చ. స్వరుఖరతాబ్రసాహిరిపు ♦ జాలమదాచిరరుక్శిఖిప్రభా,
కరకబకాతివాస్సృతికిఁ ♦ గా లవణేక్షుసురాజ్యదధ్యుదా,
కరములు దుగ్ధశుద్ధజల ♦ కంధులు నాఁ గలయట్టిసప్తసా,
గరములు మేఘుఁడానె నొకొ ♦ కా యనఁగాఁ గనుపట్టె వీనిచేన్. ౧౦౪.

టీ. వీనిచేన్ = స్వరుఖరతాదిగుణములు గలిగియుండుటచేత, స్వరు = పిడుగునకు, ఖరతా = తీక్ష్ణతగలుగుటకొఱకును, అభ్రస, అప్ = ఉదకమునకు, రస = మాధుర్యముగల్గుటకొఱకును, అహిరిపుజాల = నెమళ్లగుంపులకు, మద = గర్వముగలుగుటకొఱకును, అచిరరుక్ = మెఱుపులనియెడు, శిఖి = అగ్నికి. ప్రభా = దీప్తిగలుగుటకొఱకును, కర = వడగండ్లకొఱకును, బక = కొంగలకొఱకును, అతివాస్సృతికిన్ = శుద్ధోదకమును వర్షించుటకొఱకును, (ని. శతకోటిస్స్వరుశ్శంబోదంభోళిరశనిర్ద్వయోః । నీలకంఠోభుజంగభుక్ । వర్షోపలస్తుకరకః । ఆపస్త్రీభూమ్ని వార్వారియాని యంతట నమరము) మేఘుఁడు = అభ్రము, లవణ = ఉప్పుయొక్కయు, ఇక్షు = చెఱ

క్షీరపాలయొక్కయు, సురా = కల్లుయొక్కయు, ఆజ్య = నేతియొక్కయు, దధి = పెరుగుయొక్క, ఉదాకరములు = సముద్రములును, దుగ్ధ = పాలయొక్కయు, శుద్ధజల = మంచినీళ్లయొక్కయు, కంధులు = సముద్రములు, సాఁగెయట్టి = అనుపేళ్ళతోనుండునట్టి, (లోనగునట్టియనుపాఠము పొసఁగియుండమింజేసి దిద్దుపాటుచేయఁబడెను.) సప్తసాగరములన్ = సప్తసముద్రములను, ఆనెనో కాకా = పానముచేసెనాయేమి, అనఁగాన్ = అనునట్లు, కనుపట్టెన్ = చూపట్టెను, హేతూత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. మేఘములయందు స్వరుఖరతాది గుణములు గనుపట్టుటంజేసి తత్తద్గుణహేతుభూతంబులయిన సప్తసముద్రములయందు నీ జలధరంబులు దపాన మొనరించి వచ్చెనో యన్నట్లు గానంబడుచుండెననుట.

మ. తనిమం బచ్చమెఱుంగుగోచియు మణీ ♦ ధన్వోజ్జ్వలాషాఢముం,
గొని పుట్టం గొడుగబ్బ నెమ్మిపురియా ♦ కుల్విప్పి శబ్దంబు మిం
చ నతస్ఫారరజోబలిత్వమున ను ♦ చ్చస్ఫూర్తి మిం దన్ని వే,
ఘననీలాంగుఁడు గాంచెఁ బాదసలిలౌ ♦ ఘుంబుల్ మరుత్సృష్టముల్. ౧౦౫.

టీ. తనిమన్ = సూక్ష్మత్వముతోఁగూడిన, పచ్చ = పచ్చని, మెఱుంగు = మెఱుపనియెడు, గోచియున్ = కౌపీనమును, మణీధన్వ = ఇంద్రచాపమనియెడు, ఉజ్జ్వల = వెలుంగుచున్న. ఆషాఢమున్ = దండమును. (పాలాశోదండ ఆషాఢఃయని యమరము) కొని – వహించి, పుట్టంగొడుగబ్బన్ = పుట్టగొడుగులను గొడుగులుగలుగఁగా, నెమ్మిపురి = నెమలిపింఛమునియెడు, ఆకుల్విప్పి = పొత్తమందలియాకులువిచ్చి, శబ్దంబుమించన్ = ఉరుములనియెడు వేదవాక్యములు బయలుదేరఁగా (కేకాధ్వనులనియెడు వేదవాక్యములనియైనఁ జెప్పవచ్చును) నత = అడఁగిన, స్ఫార = అతిశయమైన, రజోబలిత్వమునన్ = పరాగమును బలిచక్రవర్తిగలుగుటచేతను, ఉచ్చ = ఉన్నతమైన, స్ఫూర్తిన్ = పటిమచేతను, వే = శీఘ్రముగ, మిందన్ని = ఆకాశమందునిలిచి, ఘననీలాంగుఁడు, ఘన = మేఘమనెడు, నీలాంగుఁడు = వామనుఁడు, మరుత్ = దేవతలచేతను వాయువుచేతను, సృష్టముల్ = కల్పింపఁబడిన, పాదసలిలౌఘుంబుల్ = పాద్యోదకప్రవాహమును వానకాళ్ళను, కాంచెన్ = పొందెను; రూపకాలంకారము.

తా. మేఘుఁడు మెఱుపుమొదలగు లక్షణములను వహించియుండఁగాఁ బసపుగోచి మొదలగు వానిని ధరించియున్న వామనస్వామిగా రూపింపఁబడెను.

ఉ. ఘనవృష్టి కతన ఫణు లే, పున నలవల్మీకరంధ్ర ♦ ములు మూయఁగ నె,
త్తినగొడుగు లనఁగ ఛత్రా, కనికాయం బవని నెల్ల ♦ కడలం బొడమెన్. ౧౦౬.



టీ. ఘనవృష్టికతనన్ = ఎక్కుడువానగల్గుటచేతను, ఫణులు = సర్పములు, ఏపునన్ = ఉదుటుచేతను, అల = ప్రసిద్ధములయిన, వల్మీకరంధ్రములు. వల్మీక = పుట్టలయొక్క, రంధ్రములు = బిలములను, మూయఁగన్ = కప్పుటకొరకు, ఎత్తిన = పైని నిలిపిన, గొడుగులనఁగన్ = ఛత్రములనునట్లు, ఛత్రాకనికాయంబు = పుట్టగొడుగులయొక్క సమూహము, అవనిన్ = పుడమియందు, ఎల్లకడలన్ = సకలదిక్కులయందు, పొడమెన్ = పుట్టెను.

తా. మిక్కుటంబగు వర్షములు గురియుచుండఁగా సర్పములు దమ నివాసస్థానంబులయిన పుట్టల కలుఁగు మూయుటకై యెత్తిన ఛత్రములో యన్నట్లెల్ల దిక్కులయందును బుట్టగొడుగులు గానవచ్చెనని భావము ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

ఉ. సారెకు మింట మేఘుఁడు ని ♦ జస్ఫురణం బఱఁ గ్రూర మౌ పురో,
గారకయోగ మూది తిరు ♦ గ స్సకుటుంబము దద్గ్రహంబు నెం,
తే రుష ద్రొబ్బ నంతలును ♦ నింతలునై పడుతన్నభశ్చ్యుతాం,
గారశిశుప్రతానముల ♦ కైవడి రాలె సురేంద్రగోపముల్. ౧౦౭.

టీ. మేఘుఁడు = వలాహకుఁడు, మింటన్ = అంతరిక్షమందు, సారెకున్ = మాటిమాటికిని, నిజ = తనయొక్క, స్ఫురణంబు = స్ఫూర్తి, అఱన్ = చెడునట్లు, క్రూరమౌ = కఠినమైనట్టి, పురోంగారకయోగమూది = పురోంగారకమను నవయోగము వహించి, తిరుగన్ = అచ్చటనుండి మరలఁగా "(శ్లో. పురోంగారేత్వనావృష్టిః పురశ్శుక్రే ప్రవర్షతి అని జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందున్నది") సకుటుంబమున్ = దారపుత్రాదులతోనున్న, తద్గ్రహంబున్ = ఆయంగారక గ్రహమును, ఎంతేరుషన్ = అధికమైన కోపముచేతను, ద్రొబ్బన్ = క్రిందికిఁ బడఁద్రోవఁగా, అంతలు నింతలునై = ఇంతంతతునియలై. పడు = పడుచున్నట్టియు, తన్నభః = ఆయాకాశమువల్లను, చ్యుత = జారిన, అంగార = అంగారకునియొక్క, శిశుప్రతానములకైవడిన్ = పిల్లలగుంపులవలెనె, (ని. అంగారొభూసుతోల్కుకేయని రత్నమాల) సురేంద్రగోపముల్ = ఇంద్రగోపపురుగులు, రాలెన్ = పడెను.

తా. ఇంద్రగోపపురుగులు పుడమియందురాలఁగా మేఘుఁ డంతరిక్షమునందుఁ దనమహిమను నంగారకగ్రహము పురోంగారక యోగమునువహించి యడంచుచుండం జూచి పిమ్మట నా యోగమును వదలివెళ్లుచున్న యా యంగారకగ్రహమును దారపుత్రాదులతో నత్యంతరోషముచేత భూమిపయిం బడఁద్రొబ్బఁగాఁ దుత్తుమురులై పడుచున్న దానిపిల్లలో యన్నట్లుండెనని భావము.

క. కాకోదరాహితులవ, ల్మీకంబులఁ దూర్చె మెఱసి ♦ మేఘుం డని గుం,
పై కవ గూడి పొగడెనన, భేకధ్వను లెసఁగె వృత్త ♦ భేదానుకృతిన్. ౧౦౮.

టీ. కాకోదరాహితులన్, కాకోదర = సర్పములనియెడు, అహితులన్ = శత్రువులను, మెఱసి = మెఱుపులమెఱయఁజేసి, మేఘుండు = ఘనుఁడు, వల్మీకంబులన్ = పుట్టలను, దూర్చెన్ = ప్రవేశింపఁజేసెను, అని = ఈలాగని, గుంపై = మొత్తములై, కవగూడి = జోడుజోడుగాఁ గూడినవై, పొగడెననన్ = స్తోత్రముచేసెనో యనునట్లు, వృత్తభేదానుకృతిన్, వృత్తభేద = మండూకాది వృత్తభేదములయొక్క, అనుకృతిన్ = అనుకరణముచేతను, భేకధ్వనులు = కప్పకూతలు, ఎసఁగెన్ = అతిశయించెను.

తా. అపుడు మండూకాదివృత్తభేదముల ననుకరించు భేకధ్వనులు గలుగఁగా మేఘుఁడు దనకు శత్రువులైన సర్పములను మెఱుపుల మెఱయంజేసి పుట్టలలోఁ బ్రవేశింపఁ జేసెనని తలంచికొని సంతోషించి గుంపుగూడి యామేఘుని బొగడుచున్నవో యన్నట్లుండెననుట. క్రియానిమిత్తక్రియాస్వరూపోత్ప్రేక్ష.

తే, గీ. మొగులు మై చీఁకటుల నెక్కు ♦ జిగిమెఱుఁగుల, బగలు రాతిరి రాతిరి ♦ పగలు చేసె,
సకలమును నిద్రఁ బుచ్చు కే ♦ శవుని నిద్రఁ, బుచ్చు ఘనునకు నిట్టిద ♦ ద్భుతమె తలఁప.

టీ. మొగులు = మేఘుఁడు, మై చీఁకటులన్, మై = శరీరముయొక్క, చీఁకటుల = అంధకారముచేతను, ఎక్కు జిగిమెఱుఁగులన్ = అధికమైనకాంతిగలమెఱుపులచేతను, పగలు = దివమును, రాతిరి = రేయిగా, రాతిరి = నిశను, పగలు = దివముగాను, చేసెన్ = కావించెను, సకలమును = సర్వప్రపంచమును, నిద్రఁబుచ్చు = ప్రళయకాలమందుఁ దన యుదరంబునను నిచికొని నిద్రింపఁజేయునట్టి, కేశవునిన్ = శ్రీమహావిష్ణువు, నిద్రఁబుచ్చు = సుప్తిఁబొందించుచున్న, ఘనునకున్ = మేఘునకును, అధికునకును. (భగవంతుండు వర్షాకాలమందు యోగనిద్రాసక్తుఁడని ప్రసిద్ధముగాన నిద్రఁ బుచ్చునని ప్రయోగించెను) ఇట్టిది = పగలు రాత్రి—రాత్రిపగలుగాఁజేయుట, తలఁపన్ = విచారింపఁగా, అద్భుతమె = ఆశ్చర్యమా (కాదనుట) అర్థాపత్త్యలంకారము.

తా. పెనుచీకటిచేతను జొక్కపుమెఱుపులచేతను మేఘుఁడు రాత్రినిబగలుగను బగటిని రేయిగనొనర్చెనఁగా నంధకారము గ్రమ్ముకొనునట్లుగఁ జుట్టికొని వర్షించుచు మెఱుపులు మెఱయుచుండెనని భావము.

తే, గీ. ధూళి యడఁగిన మఱి మింటఁ ♦ దోఁచె శంప, జలధరద్రోణి మన్ను ప ♦ ర్జన్యుఁ డెత్తి
ఖనదిఁ దచ్ఛ్రీవిభూషేచ్ఛఁ ♦ గడుగ మెఱయు, మృదుమహీగతవసురజో ♦ రేఖయనఁగ.

టీ. ధూళి = దుమ్ము, అడిగినన్ = అడఁగఁగా, మఱి = పిమ్మటను, మింటన్ = అంతరిక్షమందు, శంప = మెఱుపు, తోఁచెన్ = కనుపించెను, పర్జన్యుఁడు = ఇంద్రుఁడు, జలధర = మేఘమనియెడు, ద్రోణిన్ = దోనెయందు, (అనఁగా జలగడుగువాఁడు మసికట్టుకడిగెఁడు పలకయనుట) మన్నున్ = భూమియందలి ధూళిరూపమైన మృత్తికను, ఎత్తి = ఉంచికొని, ఖనదిన్ = ఆకాశగంగయందు, తచ్ఛ్రీవిభూషేచ్ఛన్, తచ్ఛ్రీ = ఆగగనలక్ష్మికి, విభూషేచ్ఛన్ = భూషణముకొఱకైన యిచ్ఛచేతను, కడుగన్ = ప్రక్షాళనముచేయఁగా, మెఱయు = జ్వలించుచున్న, మృదుమహీగత = మృదువైనభూమియందున్న, వసు = బంగారముయొక్క, రజః = రవలయొక్క, రేఖయనఁగన్ = చాలనఁగా, తోఁచెనని క్రిందటికన్వయము.

తా. వర్షముచేత భూమియందలి దుమ్మడఁగంగాఁ బిమ్మటఁ గానవచ్చినవిద్యుల్లత పర్జన్యుఁడు మేఘమను దోనెయందు భూపరాగము నెత్తికొని గగనలక్ష్మికి భూషణములు చేయవలయునన్న యిచ్ఛచేత నాకాశగంగయందుఁ గడుగఁగా బ్రకాశించుచున్న మృదువైన నేలయందున్నట్టి బంగారపు రవల చాలో యన్నట్లు గానవచ్చుచుండెననుట.

తే, గీ. స్థూలపరిపక్వకాననో ♦ దుంబరాగ్ర, రంధ్రముల వాననీరు సొ ♦ రంగ వెడలె.
మశకపఙ్క్తులు దావధూ ♦ మంబు లడఁగ, రచ్చ సేయంగ వెడలె వి ♦ శ్రాంతికనఁగ.

టీ. స్థూల = గొప్పలై, పరిపక్వ = పండియున్న, కానన = అడవియందలి, ఉదుంబర = మేడిపండ్లయొక్క, అగ్ర = తుదలయందున్న, రంధ్రముల్ = బెజ్జములయందు, వాననీరుసొరంగన్ = వర్షోదకముప్రవేశింపఁగా, మశకపఙ్క్తులు = దోమలచాళ్ళు, వెడలెన్ = బయలుదేరెను. దావధూమంబులడఁగన్ = కాఱుచిచ్చులపొగలణఁగఁగా, విశ్రాంతికిన్ = శ్రమనుబోఁగొట్టుకొనుటకొఱకు, రచ్చసేయంగన్ = కొలువుసేయుటకు, వెడలెననఁగన్ = బయలుదేరెనన్నట్లు వెడలెనని వెనుకటికన్వయము.

తా. మెండువానలు గురియుటచేత నడవియందలి పరిపక్వములైన మేడిపండ్లనుండి దోమలగుంపులు వెడలఁగాఁ గాఱుచిచ్చులు చల్లారుటంజేసి విశ్రాంతకొఱకుఁ గొలువుచేయ నాలోచించి బయలువెళ్లెనో యన్నట్లుండెననుట.

స్రగ్ధర. గ్రావాళిం గేతకీకో ♦ రకకుటజరజో ♦ రాజిదూర్వాంకురశ్రీ,
తో విక్షింపం దినాను ♦ త్రుటి మఱుపడుచుం ♦ దోఁచు చి క్లౌతిరోభా,
వావిర్భావంబులం బా ♦ యక పొరయ నభ ♦ స్సభ్రము ల్గప్పి పై నెం,
తే విప్పి పింఛికల్ బ ♦ ర్హిణులు దిరుగఁ బె ♦ ల్లింద్రజాలంబుఁ జూపెన్. ౧౧౨.

టీ. గ్రావాళిన్, గ్రావ = పర్వతములయొక్క, ఆళిన్ = సమూహమందు, (ని. అద్రిగోత్రగిరిగ్రావాచలశైలశిలోచ్చయా యని యమరము) కేతకీకోరక = మొగిలిమొగ్గలయొక్కయు, కుటజ = కొండమల్లెమొగ్గలయొక్క, (ని. కలికాకోరకః పుమానసియు-కుటజో గిరిమల్లికాయనియు నమరము) రజోరాజి = పరాగపఙ్క్తి, దూర్వాంకుర = గ

రికిమొలకలయొక్క, శ్రీతో = సంపదతో, వీక్షింపఁగ = చూడఁగా, దిన = పగటియొక్క, అనుత్రుటిఁ = ప్రతిక్షణమందును (స్త్రీయాంమాత్రాత్రుటిః పుంసి యనియమరము) మఱుపడుచుఁ = కనుపడకయుండుచును, తోఁచుచుఁ = కనుపడుచును, ఇట్లు = ఈప్రకారమయిన, తిరోభావావిర్భావంబులఁ, తిరోభావ = కనుపడకయుండుటను, ఆవిర్భావంబులఁ = కనుపడుటను, పాయక = ఎడదెగక, పొరయఁ = పొందఁగా, నభస్సు = శ్రావణమాసము, అభ్రములు = మేఘములను, కప్పి = పఱపి, పైఁ = మీఁద, బర్హిణులు = నెమళ్లు, పింఛికల్ = పురుషులు, ఎంతేవిస్తృ = మిక్కిలి వ్యాప్తములై, తిరుగఁ = ఆడుచుండఁగా, పెల్లు = అధికంబైన, ఇంద్రజాలంబుఁ = ఇంద్రజాలమనుశాబరవిద్యను, చూపెఁ = కనుపఱచెను.

తా. వర్షాకాలంబునఁ బుష్పించుచున్న కుటజకేతకాదుల పరాగములును గరికికాంతులును గొంతవడిఁ గన్పట్టియుఁ గొంతవడిఁ గన్పడకయు నిట్లు తిరోధానావిర్భావంబుల నెడతెగక పొందఁగా శ్రావణమాసంబను నైంద్రజాలికుఁడు మేఘంబులను తెరవేసి నెమళ్లయొక్క వెడల్పులైన పింఛములు వ్యాపింపఁజేసి యతిశయంబైన యింద్రజాలవిద్యను గనుపఱచెనని తాత్పర్యము. భస్మమును దూర్వయును నెమలిపింఛము నింద్రజాలసాధనములు. తిరోధానావిర్భావము లింద్రజాలగుణములు. ఇవి యన్నియు నప్పుడు కలిగియున్నవనుట.

తే, గీ. గిరులతటజంబు తరువులఁ ♦ దొరుగుపండ్లఁ,
బుట్టె జంబూనదులు గాన ♦ బోదవు మొయిలు,
మేన నవి సోఁకు నెడలు గా ♦ మితిఁ దటిచ్ఛ,
లంబునను శుద్ధజాంబూన ♦ దంబు లయ్యె. ౧౧౩.

టీ. గిరుల = కొండలయొక్క, తట = చరులయందుఁ బుట్టిన, జంబుతరువులఁ = నేరేడుచెట్లవల్లను, తొఱుగు = రాలుచున్న, పండ్లఁ = ఫలములవల్లను, జంబూనదులు = నేరేడుపండ్లరసపుటేర్లు, పుట్టెఁ = ఉదయించెను, కానఁ = అడవియందు, పొదవు = అలముకొన్న, మొయిలు = మేఘముయొక్క, మేనఁ = శరీరమందు, అవి = ఆ జంబూనదులు, సోఁకు = తాఁకునట్టి, ఎడలుగా = తావులేగదా, మితిఁ = మేరదప్పక తటిత్ = మెఱుపనియెడు, ఛలంబునను = వ్యాజముచేతను, శుద్ధ = చొక్కములైన, జాంబూనదంబులు = సువర్ణములు, అయ్యెఁ = ఆయెను.

తా. మేఘములయందుండు మెఱుపునుజూడగాఁ గొండలయందలి చరులయందు జనించియున్న నేరేడుచెట్లనుండి రాలుచున్నపండ్లయందుఁ బుట్టిన జంబూనదులడవియందెల్లదిశలనుండఁగా నంటుకొన్నమేఘములయొక్క దేహములందు నవి సోఁకినంతున



జంబూనది ప్రవహించినచో స్వర్ణమగునట్టి మర్యాదదప్పక తటిత్తులను వ్యాజమునుపొంది మొయిళ్ళ శుద్ధజాంబూనదంబులాయెననుట. అపహ్నవాలంకారము.

తే, గీ. సురభిబడిఁ జన్న సప్తలా ♦ శోకకమల, కువలయామ్రాళికిఁ గదంబ ♦ కుటజనీప,
కకుభయూధికలను సాయ ♦ కములు మరున, కేను గల్గి గేదఁగిసురె ♦ యెక్కుడయ్యె.

టీ. సురభిబడిఁ = వసంతునివెంబడిగా, చన్న = పోయినటువంటి, (ని. సురభిస్తుగవిస్త్రియాం । వసంతచైత్రయోః పుంసి । త్రిషుసౌమ్యసుగంధినోఃఅని తర్నమాల) సప్తలా = విరజాజియొక్కయు (సప్తలానవమాలికాయని యమరము) అశోక = కంకేలియొక్కయు, కమల = పద్మముయొక్కయు, కువలయ = కలువయొక్కయు, ఆమ్ర = చూతముయొక్కయు, ఆళికిఁ = సమూహమునకు. కదంబ = కడిమిపుష్పమును, కుటజ = కొడిసెపుష్పమును, నీప = కడపపువ్వును (అమరము నగదంబనీపములు పర్యాయములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నను శుకులు బిల్వవకుళామ్రకదంబనీపాః అని భిన్నజాతిగాఁ బ్రయోగించియున్నారు గనుక నీగ్రంథకర్తయును రెంటిని వేఱుగాఁ జెప్పెనని యెఱుఁగఁదగును) కకుభ = మద్దిపువ్వును (ఇంద్రద్రుఃకకుభోర్జునయని యమరము) యూధికలు = అడవిమొల్లయును (గణికాయూధికాంబష్ఠాయని యమరము) ఆను = అనునట్టి, సాయకములు = బాణములు. మరునకుఁ = మన్మథునకు, ఏనుగల్గి = పంచబాణములకుఁ బ్రతినిధి పంచబాణములుగల్గియు, గేదఁగిసురె = మొగలిరేకను సురియకత్తి, ఎక్కుడయ్యెఁ = శ్రేష్ఠమాయెనని యర్థము. ఆరవయాయుధమాయెననిభావము.

తా. వసంతునితోడ నరిగిన సప్తలాశోకాది పంచబాణములకు బదులుగా నీవర్షర్తువందుగదంబకుటజాది పంచసాయకములుగల్గియు గేతకీకుసుమం బెక్కుడయ్యెననఁగా నీ ఋతువు వసంతర్తువుకంటె నతిశయముగ స్మరోద్దీపకమాయెననుట.

క. నటనపరకేకిపాత్ర, స్ఫుటయవనిక లన మొగుళ్లు పొద ♦ వెఁ భూభృ,
త్తటుల నవి యాకు దిను చిట, పొటరవము సెలంగెఁ దాళ ♦ ములచప్పుడునై. ౧౧౪.

టీ. నటన = నాట్యమునందు, పర = ఆసక్తములైన, కేకి = నెమళ్లనియెడు, పాత్ర = నాట్యస్త్రీలయొక్క, స్ఫుట = వ్యక్తమైన, యవనికలనఁ = నీలితెరలోయనఁగా, (ప్రతిసీరాయవనికాస్యాత్తిరస్కరణీచసాయని యమరము) భూభృత్తటులఁ = కొండలయొక్క చరులయందు, పొదవెఁ = వ్యాపించెను, అవి = ఆ మేఘములు, ఆకుదిను = పర్ణములను దినుచున్న, చిటపొటరవము = చిటపొటయనుధ్వని, తాళములచప్పుడునై = తాళధ్వనియై (నాట్యోపయోగితాళంబులనుట) చెలఁగెఁ = ఒప్పెను, రూపకానుప్రాణితమైన యుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. అప్పుడు నెమళ్లనియెడు నాట్యస్త్రీలు నర్తనంబుసేయఁగా మబ్బులుకొండలలోని యాకులుమేయుచుండఁగల్గిన చిటపొటధ్వనులు దాళంబులుగా నామేఘములు నీలపుతెరగుడ్డలుగా నొప్పుచుండెననుట.

చ. జలధర ముప్పుతోఁ బులుసు సొ♦సంగు రసం బని యప్పయోధినిం,
పొలయఁగఁ గ్రోలి పై దధిప♦యోధియుఁ గ్రోలఁగఁ బ్రాచి దౌటఁ బె,
న్పులుసుఁ గళుల్లఁ గ్రాయ నవె♦పో వడగండ్లన రాలెఁ గాని నాఁ,
డిలఁ బడువానిఁ దిన్నయపు♦డే చలిఁ బండ్లు వడంగ నేటికిన్. ౧౧౬.

టీ. జలధరము = మేఘము, ఉప్పుతోన్ = లవణముతోఁగూడిన, పులుసు = ఆమ్లము, రసంబు = రుచిని, ఒసంగునని = ఇచ్చునని, అప్పయోధిన్ = ఆ లవణసముద్రమును, ఇంపొలయఁగన్ = ప్రీతిగల్గునటుల, క్రోలి = పానముఁజేసి, పైన్ = ఆ పిమ్మటను, దధిపయోధియున్ = పెరుగుసముద్రమును, క్రోలఁగన్ = త్రావఁగా, ప్రాచిదౌటన్ = అది ప్రాచీనమైనదిగాన (పులిసినపెరుగనుట) పెన్పులుసు = మిగులఁ బుల్లనైన, కళుల్లన్ = పెరుగుగడ్డలను, క్రాయన్ = వెళ్లఁగ్రక్కఁగా, అవెపో = అట్లు వెళ్ళఁగ్రక్కఁబడిన పెరుగుగడ్డలే, వడగండ్లనన్ = కరకలనునట్లుగ, రాలెన్ = పతనమునొందెను, కానినాడు = ఈ వడగండ్లు దధికణములు కాకపోయెనేని, ఇలన్ = భూమియందు, పడువానిన్ = పతనమగుచున్న యావడగండ్లను, తిన్నయపుడే = తినఁగానే, పండ్లు = దంతములు, చలివడంగనేటికిన్ = జిల్లుమని చలిపడవలసిననిమిత్తమేమి?

తా. అపుడు రాలుచున్న వడగండ్లను నోటిలో వేయఁగాఁ బండ్లు జివ్వనితీపుగలవై పులుసు దగిలిన దంతములమాఱ్కిఁ వస్త్వంతరముల నమలుటకు శక్తిచాలకుండుటంజేసి మేఘము పులుసుతో నుప్పుగలిపినట్లయిన మిక్కిలి రుచిగానుండునని తలంచి ముందు లవణసముద్రమున నీరుద్రావి యాపిమ్మట దధిసముద్రమును బానము చేయఁగానది ప్రాచిదౌటవలన మిక్కిలి పులుసుగానుండెను గాన దాని వెళ్ళఁగ్రక్కఁగానే యాగడ్డలే వడగండ్లను వ్యాజమునరాలుచున్నవని యుత్ప్రేక్షించినాడనుట.

తే, గీ. అపు డసల్లకు డిగక మే♦ఘాళి పొదవు, నచలములపైనె దొడ్డిక♦ట్టగు మృగాలి,
చూడఁ జూపట్టె మీఁదిప♦ర్జన్యధన్వి, నృపున కగు తెరవేటయా♦యితమనంగ. ౧౧౭

టీ. అపుడు = ఆ వర్షాకాలమునందు, అసల్లకుడిగక = బురదలలోదిగక, మేఘాళి = మబ్బులచాళ్లు, పొదవు = చుట్టుకొన్న, అచలములపైనె = కొండలమీఁదనె, దొడ్డికట్టగు = దొడ్డిలోఁ దోలఁబడినవానివలె నిలిచియున్న, మృగాళిన్ = లేఁడులగుంపు (ఇది కర్తృపదము) చూడన్ = వీక్షింపఁగా, మీఁది = పయినున్న, పర్జన్య = ఇంద్రుఁడనియెడు, ధన్వి = ధనుర్ధరుఁడైన, నృపునకున్ = రాజునకు, అగు = అయినటువంటి, తెరవేటయాయితము = సిద్ధమయిన తెరవేట, అనంగన్ = అనునట్లు, చూపట్టెన్ = కానవచ్చెను (తెరవేటయనఁగా గొప్పయధికారులు వేటకు వెడలునవసరంబున ననుగతులయిన వేటకాండ్రచేత మృగము లొక్కచోటఁ గూడియుండునట్లుగఁ జుట్టును తెరవేసి సమకూర్చుట.)



తా. ఆ వానకాలమునందు జడిసి బురదలకు డిగ్గక మబ్బులగుంపుచేతఁ జుట్టును వ్యాపింపఁబడియున్న కొండలపైని దొడ్డికట్టుగా నిలువంబడియున్న మృగములను జూడఁగాఁ బర్జన్యుండను విలుకాఁడగు దొడ్డరాజునకై సిద్ధపఱుపఁబడిన తెరవేటయో యన్నట్లుండెననుట.

చ. తడి తల డిగ్గి ముంప జడ♦తం దుద ఱెప్పలఁ గన్ను విప్పి పు,
ల్కాడుచుచు నీరు ముంగరల♦ పోలిక ముక్కులఁ గూడ నోటఁ గొం,
తొడియుచు గూఁటికట్ల సగ♦మొత్తుచు ఱెక్కవిదిర్పు మున్నుగా,
వడఁకుటె కాక చే ష్టుడిగె♦ వక్షము పక్షులు జానువుల్ చొరన్. ౧౧౮.

టీ. తడి = నీరు, తలడిగ్గి = తమశిరంబులనుండిదిగి, ముంపన్ = ముంచుకొనఁగా, (అనఁగా వర్షముధాత్రఁ బక్షులశిరంబులుదడిపి పిమ్మట వానిశరీరంబులను దడుపఁగాననుట) జడతన్ = జాడ్యముచేతను, తుదఱెప్పలన్ = పక్ష్మాగ్రములచేతను, కన్నువిప్పి = నేత్రములుదెఱచి = పుల్కాడుచుచు = కన్నులుపులకరించుచును (అనఁగాఁదెఱవఁగూడని కన్నుల నతిప్రయత్నమునఁదెఱచి లోని నీళ్ళువెలువరించుట) నీరు = వర్షోదకము, ముంగరలపోలికన్ = ముక్కరలకైవడి, ముక్కులఁగూడన్ = నాసికలయందు వ్రేలఁగా, నోటన్ = వదనముచేతను, కొంతొడియుచు = కొంత స్వీకరించుచును, గూఁటికట్లన్ = గూటిపుడకయందు, సగము = అర్ధము, ఒత్తుచున్ = తుడుచుచును, పక్షులు = పిట్టలు, జానువుల్ = తమమోకాళ్ళు, వక్షము = ఎద, చొరన్ = చొచ్చియుండఁగా, వడఁకుటెకాక = కంపమొందుటయేకాక, ఱెక్కవిదిర్పుమున్నుగా = పక్షవిధూననము మొదలయిన, చేష్ట = వ్యాపారము, ఉడిగెన్ = మానెను.

తా. ఆసమయంబునఁ బిట్టలు గూండ్లయందముద్దులుగాఁ దడుపంబడి చలికివడంకుట దక్కనొండుచేష్టలుడిగియుండె ననుట.

క. చెందు నెఱసంజ కుంకుమ, క్రందునఁ గెంపెక్కు దివికిఁ ♦ గాశ్మీరత రా
నిందుశిలాత్వము రవి గని, యెం దోయముఁ గురియ నేల♦ యిటు గాకున్నన్.

టీ. చెందు = ప్రాప్తమైన, నెఱసంజ = పూర్ణసంధ్యారాగమనియెడు, కుంకుమ = కుంకుమపువ్వుయొక్క, క్రందునన్ = అతిశయముచేతను, కెంపెక్కు = ఎఱుపెక్కిన, దివికిన్ = ఆకాశమునకు, కాశ్మీరత = కాశ్మీరదేశత్వము, రాన్ = రాఁగా, రవి = సూర్యుఁడు, ఇందుశిలాత్వము = చంద్రకాంతమణియౌటను, కనియెన్ = పొందెను, ఇటు గాకున్నన్ = సూర్యుఁడుచంద్రశిలగాకుండెనేని, తోయమున్ = జలమును, కురియనేల = వర్షింప నిమిత్తమేమి?

తా. సంధ్యాకాలమునందు వర్షించుచుండఁగా నెఱుపుఁజెందిన సంధ్య యను కుంకుమపువ్వుచేత నెఱ్ఱనైన యాకసంబునకు గాశ్మీరదేశత్వమురాఁగా సూర్యుఁడు నీ

ద్దేశోద్భవంబని ప్రసిద్ధికెక్కిన యిందుశిలాత్వమును బొందెను. అటుగాకపోయెనేని యా సూర్యుఁడుదకంబుల వర్షించుటకు హేతువేమని ప్రజలు తలంచునట్లుండెనని భావము.

చ. అలజలరాశి నీటఁ బగ ♦ లర్కకరావళి చూలు దాల్పఁగా
నలమిన యీర్ష్య రాత్రి ధవ ♦ ళాంశుకరావళి దాము దాల్పఁ ద
జ్జలముల నాన మూఁగికొను ♦ చాడ్పున నాడి వహించెఁ జూలు మ
బ్బులనిలముంచనీల ఘన ♦ పుంజము వల్ల బలాకమాలికల్. ౧౨౦

టీ. అల=ప్రసిద్ధమైన, జలరాశి=సముద్రముయొక్క, నీటన్=ఉదకముచే, పగలు=పవటియందు, అర్కకరాళి = సూర్యకిరణసమూహము. (బలిహస్తాంశవఃకరాయని యమరము) చూలుదాల్పఁగాన్ = గర్భముధరియింపఁగా, అలమినయీర్ష్యన్ = జనించిన యసూయచేత, రాత్రిన్=రేయియందు, ధవళాంశుకరావళి = చంద్రకిరణసమూహము, తామున్=తామును, తాల్పన్=గర్భములుధరియించుటకొఱకు, తజ్జలములన్=ఆసముద్రోదకములను, ఆనన్=పానముచేయుటకై, మూఁగికొనుచాడ్పునన్=చుట్టుకొనినట్టుంబలె, ఆడి=సంచరించి, బలాకమాలికల్ = తెల్లగొంగలచాళ్ళు, (బలాకాబిసకంఠికయని యమరము) మబ్బులన్=చీకట్లచేతను, ఇలన్=భూమిని, ముంచు = కప్పుచున్న, నీలఘన=కాలమేఘముయొక్క, పుంజమువల్లన్ = సమూహమువల్లను, చూలు=గర్భమును, వహించెన్ = ధరియించెను.

తా. తెల్లకొంగలు రాత్రులయందు నంధకారమగునట్లు భూమియందుఁ గప్పియున్న నల్లమబ్బులను మాలికలుగాఁ జుట్టికొని యానీళ్ళుత్రాగి గర్భము ధరింపఁగా సూర్యకిరణములు పగటియందు సముద్రోదకముచేత గర్భముధరియింపఁజూచి యీర్ష్యగలవియై చంద్రకిరణములు దామును గర్భముల ధరియించుటకొఱకు నాసముద్రోదకములం బీల్చుటకై తిరుగుచున్నట్లుండె ననుట.

క. ఉఱుము విని యలకకై దివి, వెఱఁ బఱచుమరాళపటలి ♦ విడిచినఁ బడున,
క్కఱచినబిసలవవిసరము, తెఱఁగున వడగండ్లు ధవళ ♦ దీధితి రాలెన్. ౧౨౧

టీ. ఉఱుమున్ = గర్జితమును, విని = ఆలకించి, అలకకై = అలకాపురమునకేదురై, దివిన్ — అంతరిక్షమునందు. వెఱన్ = భయముచేతను, పఱుచు = పఱువిడుచున్నట్టి. మరాళపటలి = అంచలగుంపు, విడిచినన్ = వదలఁగా, పడు = పతనమునొందుచున్నట్టి, అక్కఱచిన = ఆయంచలుగొఱికిన. బిసలవవిసరము = తామరతూఁడుతునుకలసమూహముయొక్క, తెఱగునన్ = చందమునను, వడగండ్లు = వర్షోపలములు, ధవళదీధితిన్ = తెల్లనికాంతితోడను, రాలెన్ = పడెను. తాత్పర్యము సుగమము.



క. తటిదుత్సారితఫణభృ, త్పటలి నిరన్నంబు లయ్యుఁ ♦ దక్కవుబర్హుల్,
న్నటన మతిహర్ష హేతూ, త్కటలాభం బిడునె మది క్షు ♦ ధ న్నిర్వట్టున్. ౧౨౨

టీ. బర్హులు = నెమళ్లు, తటిత్ = మెఱుపుల చేతను, ఉత్సారిత = పోఁదోలఁబడ్డ, ఫణభృత్ = పాములయొక్క, పటలిన్ = సమూహముచేతను, నిరన్నంబులయ్యున్ = నిరాహారములైనప్పటికిని, నటనము = నాట్యమాడుటను, తక్కవు=మానవు = అతిహర్ష = అత్యంతసంతోషమునకు, హేతు = కారణముయొక్క, ఉత్కట = అధికమైన, లాభంబు = ప్రాప్తి, మదిన్ = మనంబునందు, క్షుధన్ = ఆకలిని, నిర్వట్టున్ = దప్పిని, ఇడునె = కలుగఁజేయునా? (చేయదనుట).

తా. సంతోషము సగముబలంవన్ననానుడి ప్రకారమనుట. అర్థాంతరన్యాసాలంకారము.

సీ. రవిఁ జూచి కుడుచువా ♦ రలకును గృకలాస । ములకును దృష్టి మి ♦ న్నులనె నిలిచె
సంధ్యార్ఘ్యదాయిద్వి ♦ జశ్రేణి కిలు సేరు । మొదవులకును భ్రాంతి ♦ మది జనించె,
హాలజీవిసందోహ ♦ ములకు బలాకికా । విసరంబులకు మంచి ♦ వెదలు దొరకె,
నెలమిఁ బొల్పగుయూథి ♦ కలకు సంతలకూట । ములకును మఱి విచ్చు ♦ మొగ్గ లొదవె,
నతిథిసంఘంబునకు నీఁ ♦ నట్టియొనుప । కడుపులేఁగలగమికి వా ♦ కట్లు లెసఁగె,
మంటిమిద్దెలవారికె ♦ మరుపనులకు । నెలఁతఁ వాసినవారికె ♦ నిదుర చెడియె. ౧౨౩

టీ. రవిన్=సూర్యుని, చూచి = వీక్షించి, కుడుచువారలకును = భోజనము సేయువారికిని, కృకలాసములకును = తొండలకును, (సరటఃకృకలాసస్స్యాత్తసియమరము) దృష్టి=చూపు, మిన్నులనే=అంతరిక్షమందె, నిలిచెన్ = ఉండెను. (ఆదిత్యునింజూడక భుజింపమను నీమముగలవారలకుఁ దద్దర్శనాపేక్షచేతను, తొండలకు వానపాలసు సందు ననీరుచొచ్చినవాని దేహము లూడుచున్నవిగానఁ గొమ్మలం దూర్ధ్వముగ నిలిచియుండుటచేతను గనుచూపు లంతరిక్షమందె యుండుననుట) సంధ్యార్ఘ్యదాయి, సంధ్యా = సాయంకాలమునందు, అర్ఘ్యదాయి = అర్ఘ్యదానము చేయునట్టి, ద్విజశ్రేణికిన్=పుడమివేల్పులసంఘమునకును, ఇలుసేరు మొదవులకు = ఇండ్లకువచ్చుచున్న పసులకును, భ్రాంతి=సాయంకాలమనుభ్రమము. మదిన్ = బుద్ధియందు, జనించెన్=పుట్టెను. హాలజీవిసందోహమునకు = వ్యవసాయముఁజేయు జనసమూహమునకును, బలాకికావిసరంబులకు=తెల్లకొంగలగుంపులకును, మంచి=అనుకూలమైన, వెదలు=చల్లఁబడ్డచేలు, చక్కఁగా మొలచుటయు = గర్భధారణమును, దొరకెన్=ప్రాప్తించెను, (శ్లో॥ గర్భం బలాకాదధతేబ్దయోగాన్నాకేనిబద్ధావలయం సమంతాత్ తనికర్ణోదయమందుఁ బ్రయోగము) ఎలమిన్=ఉత్సాహముతో, పొల్పగు = ఒప్పుచున్న, యూథికలకు = మొల్లల భేదముల

కును, సంతలకూటములకును = సంతలకువచ్చి కూడియున్నజనములకును, (సంత యనఁగా గ్రామాంతరములనుండి వర్తకులు నానావిధంబులైన సరకులందెచ్చి బస్తీగా నుండు గ్రామమునకు వెలుపలనునిచి యావస్తువుల విక్రయించెడు బజా రందురు) మఱి= మిక్కిలియును, విచ్చుమొగ్గలు = పరువిడుటయు = మొగ్గలువిచ్చుటయును, ఒదవెన్ = కలిగెను. (అనఁగా వర్షాకాలమునందుఁబుష్పించునట్టియూథికలు వికసించినవనియు,వర్షము రాఁగానంతకువచ్చినప్రజలూళ్ళకువిచ్చిపోయిరనియుంభావము) అతిథిసంఘంబునకున్ = అతిథిసమూహమునకును, ఈనినట్టి=దూడవేసినట్టి, ఎనుప= గేదెలయొక్క, కదుపు=సంఘముయొక్క, లేఁగలగమికిన్ = దూడలసమూహమునకును, వాకట్టులు=వాగ్బంధనములు, ఎసఁగెన్ =అతిశయించెను (మేరదప్పినవర్షముగురియుచుండఁగా సంచరించుటకుపాయమొందని యతిథులకునన్నములేనందునను-గేదెకదుపులేఁగలకుఁజలిచేత దవడలుమూసుకొని పాలుగుడువఁగూడకవాగ్బంధనములొందవెననుట) మంటిమిద్దెలవారికిన్ =మంటితోమేడలేర్పఱచుకొన్నవారికిని, మరుపనులకు =మన్మథవ్యాపారములకు, నెలంతన్ =స్త్రీలను, (ఇదిజాత్యేకవచనము) పాసినవారికిన్ = ఎడఁబాసినవారికిని, నిదురచెడియె=నిద్రలేకపోయెను (అనఁగా మంటిమిద్దెలుగలవారికిఁబైనున్న మన్నువర్షముచేతఁగఱఁగి యింటిలోనురియుటచేతను, మన్మథవ్యాపారములకుస్త్రీలు లేనివారికి విరహవేదనగల్గుటచేతను నిదురలేకయుంట ప్రసిద్ధము. మఱుపనులకు నెలంతఁబాసినవారికనుదానికితర వ్యాపారార్థము స్త్రీలనెడఁబాసిన వారికనికొన్ని వ్యాఖ్యానములలోనున్నది. మరుపనులకును నిద్రలేకపోయెననియైనం జెప్పవచ్చును ఆపక్షమున నవి యధికముగా జరగెననిభావము) "శ్లో. వర్ణ్యానామితరేషాంవాధర్మైక్యంతుల్యయోగితా" యను లక్షణముచేత నొప్పియున్న తుల్యయోగితాలంకారము. రెండవగీటున భ్రాంతిమదలంకారము॥

ఉ. కాలునిదున్న నందినయి ♦ గంటలు దున్నక మంటి నా మహా,
కాలునినంది దున్నవయి ♦ కర్దమమగ్నత లేక మంటి నా,
హాలికు లెన్నఁడుం దెగని ♦ యూరులచేలును జౌడు మళ్ళునుం,
గా లలినేరు సాఁగి రిలఁ ♦ గల్గుపసిం గొని పేద మున్నగన్. ౧౨౪.

టీ. కాలుని = యమునియొక్క, దున్న = వాహనమైనమహిషము - (కాలో దండధరశ్శ్రాద్ధదేవయనియమరము) నందినయి = వృషభమనై, గంటలు = ఆవురుదుబ్బలను, దున్నక = కృషిచేయక, మంటినా = బ్రదికితిననఁగా, మహాకాలునినంది=రుద్రునకు వాహనంబైనవృషభము, (మహాకాలోమహానటయనియమరము) దున్ననయి=దున్నపోతనై, కర్దమమగ్నతలేక - బురదలయందుఁ గాళ్ళుదిగఁబడుటలేక - (పంకోస్త్రీశాదకర్దమాయని యమరము) మంటినాన్ = బ్రదికితిననునట్లుగ, హాలికులు = కృషీవలులు ఎన్నఁడుందెగని = ఏ దినమందునుదున్నని, ఊరులచేలును గంటలుగల చెలికలును, చౌడు



మళ్లనుంగా = ఊషరములగు కేదారములుగా, లలిన్ = ఆసక్తిచేతను, పేదమున్నగాన్ = దరిద్రుఁడు మొదలుగా, ఇలఁగల్గు = భూమియందున్న, పసింగొని = పశుమాత్రమునంతయును గూర్చి, ఏరుసాఁగిరి = మడకకట్టిదున్నిరి.

తా. దున్నపోతులకు వెలిదుక్కి కష్టముగనుక యమునికి వాహనమగుటవల్ల దున్నక సుఖించితినని యామహిషంబును, ఎద్దులకురొంపి దుక్కి కష్టముగనుక నీశ్వరునకు వాహనంబైనందున దున్నవలసినదిలేదని యావృషభంబును నెంచునట్లుగఁ బుడమియం దెల్లెడలనుండు పశువులందెచ్చి బీదలుమొదలగు హాలికులు బీటిచేలుచవటికయ్యలు గూడదున్నిరనుట.

క. వరజుబడి రొంపిఁ ద్రొక్కఁ, జరణంబులఁ బెనఁగి పసిఁడి ♦ చాయకడుపులం
బారి నీరుకట్టె లమరెను, బిరుదులు హాలికులు దున్నఁ ♦ బెట్టిరొ యనఁగన్. ౧౨౫.

టీ. వరజుబడిన్ = గనిమవెంబడిని, రొంపిఁద్రొక్కన్ = మడిలోనీరువెళ్ళకుండునట్లు బురదనుద్రొక్కఁగా, చరణంబులన్ =పాదములను, పెనఁగి = చుట్టి, పసిడిచాయకడుపులన్ = బంగారువన్నెగల యుదరములతోఁగూడిన, నీరుకట్టెలు = నీరుతోట్టుపాములు, పారిన్ = ఔద్ధత్యముచేతను, హాలికులు = కర్షకులు, దున్నన్ = దుక్కియందు, బిరుదులు = తమకు సరియెవ్వరును గారని గండపెండెరములు, పెట్టిరొయనఁగన్ = ధరియించిరో యన్నట్లు, అమరెన్ = ఒప్పెను.

తా. సుగమము.

క. నాని శిఖి వంటచెఱకుల, చే నఱి నవి వెండివంట ♦ చెఱకులె యగుటం
బోనంబు ప్రజకు జక్కుల, బోనంబులె యయ్యెఁ బ్రొయ్యి ♦ పొగయమి వృష్టిన్.

టీక. శిఖి = అగ్ని, వంటచెఱకులచేన్ = వంటకట్టియలచేతను, నాని = తడిసి, అఱన్ = చల్లారఁగా, (ఎడతెగని వానలచేతఁ దడసియున్నకట్టెలను నిప్పుమీఁద వేయఁగానే యాయగ్ని చల్లారెననుట) అవి = ఆయింధనములు, వెండి = మఱియును (అనఁగా విచారింపఁగాననుట) వంటచెఱకులెయగుటన్ = వంటకుయోగ్యమయిన చెఱకులని యన్వర్థము లగుటచేతను (అనఁగా బెల్లమువండుటకుఁ దగిన చెఱకులు రసఘనములై యుండి గానిగయందుంచి త్రిప్పఁగా నెట్లురసమును వెళ్లఁగ్రక్కునో యాతీరుననే ప్రొయిలోనఁబెట్టఁగానే కట్టెయలు నీరు వడియుటంజేసి వంటచెఱకు లన్నపేరు సార్థకమాయెననుట) బోనంబు = అన్నము, ప్రజకున్ = జనమునకు, జక్కులబోనంబులెయయ్యెన్ = కామేశ్వరునిఁగొల్చు జక్కులవాండ్ర యన్నమాయెను. అనఁగా శూద్రులయొక్క పెండ్లి మొదలగు నుత్సవములయందు జక్కులవాండ్రు, అరివేణిపెట్టిన శూన్యభాండములనువలమీఁదమోచికొని బోనాలుబోనాలనిపఱుకుట ప్రసిద్ధముగానఁ దత్తుల్యంబాయెనని భావ

ము. ప్రాయ్యా = అధిశ్రయణి, వృష్టిన్ = వర్షముచేతను, పొగయమిన్ = రాజకయుండుటచేతనని క్రిందికన్వయము.

సీ. ఇల్లిల్లు దిరుగ నొ ♦ క్కింతబ్బ శిఖియబ్బె నే నింటిలోఁ బూరి ♦ యిడివిసరక
రాఁజదు రాఁజిన ♦ రవులుకొల్పాసలె గాని కల్గదు గూడు ♦ దానఁ గలిగె
నేని కూ రగుట మం ♦ దైనఁ బెన్పొగ సుఖ భుక్తి సేకూర దా ♦ భుక్తికిడినఁ
బ్రాగ్భోక్తలకె తీరు ♦ బహుజనాన్నము దీర నాకుల కొదవుఁ బు ♦ నః ప్రయత్న
మాజ్యపటముఖ్యలయ మెన్న ♦ రాఁ యూఁగ, దారులయమెన్న రంతిక ♦ కారజనిక
పచనాంధోగృహిణి రామిఁ ♦ బడక మరుఁడు, వెడవెడనెయార్వనొగిలిర ♦ జడిసిగృహులు.

టీ. ఇల్లిల్లు = ప్రతిగృహమునందును, తిరుగన్ = వెళ్లఁగా, శిఖి = అగ్గి, ఒక్కింత = కొంచెము, అబ్బన్ = దొరకును, అబ్బెనేని = లబ్ధంబాయెనా, ఇంటిలోఁబూరి = ఇంటిపైకసవును, ఇడి = దానిపైవునిచి, విసరక రాఁజదు = వీజనము సేయకయంటికొనదు. రాఁజినన్ = అంటికొనినను, రవులుకొల్పాసలెగాని = ప్రజ్వలింపఁజేయు నపేక్షయొకటి దక్క, దానన్ = అమంటవల్ల, కూడు = అన్నము, కల్గదు = దొరకదు (రవులుకోల్పాసాలఁగానియను పాఠమునందు గృహములో సవాసములని విఱిచి పెట్టకగాని కలుగదని యర్థము) కలిగెనేని = అన్నమైనప్పటికిని, కూరగుట = శాకమగుట, మంకు = ఔషధము (అనఁగా దుర్లభమనుట) ఐనన్ = శాకమైనను, పెన్పొగన్ = ప్రబలంబైన ధూమముచేతను, సుఖభుక్తిచేకూరదు = సుఖకరమైనభోజనముదొరకదు. ఆభుక్తికిడినన్ = ఆభోజనమున కొసంగినను, బహుజనాన్నము = ఇంటిలో నున్నవారలకెల్ల వండిన యన్నము, ప్రాగ్భోక్తలకే = తొలుబంతి భోజనముఁ జేయువారలకే. తీరున్ = సరిపోవును (ఆ కాలమునకువచ్చిన యతిథులఁ బహిష్కరింపరామింజేసి వారలకిడుటచేతఁ బక్వాన్నముసరిపోవు ననుట) తీరన్ = సరిపోఁగా, నాకులకు = ఉవిదలకు, పునఃప్రయత్నము = మరలవంటమొనర్చుట, ఒదవున్ = కలుగును, అంతికకున్ = ప్రొయ్యికి, ఆజ్య = నేతిచేతఁ దడుపఁజడిన. పటముఖ్య = కోకలు లోనైనవానియొక్క, లయమెన్నరు = నష్టమువిచారింపరు, ఆలయ = ఇంటియొక్క, అంగదారు = వాసాలయొక్క, లయము = నాశమును, ఎన్నరు = లెక్కింపరు (ప్రొయ్యమండుటకై నేతిలో బట్టలుదడిపివైచియు వాసాలు పెరికివైచియును వానినష్టమును లెక్కింపకుండిరనుట) ఆరజనిక = రాతిరివఱకును, పచన = పాకము సేయుటచేతను, నాంధః = అన్నములేకయుండిన, గృహిణి = ఇల్లాలు. రామిన్ = రాకపోవుటవల్ల, పడకన్ = శయ్యయందు, మరుఁడు = పచ్చవిల్తుఁడు, వెడవెడనె = పెళపెళమని, ఆర్వన్ = వేగిరింపఁగా, జడిన్ = ఆముసారునందు, గృహులు = గృహస్థులు, వొగిలిరి = కృశించిరి. (అనఁగాఁ దొట్రుపడిరనుట.)



తా. ఆసమయంబునందు నెల్లదిక్కులనుండు సతీపతులందఱు ఆహారమజ్జనశయనాదులయందుఁ క్లేశము నొందు నట్లెడతెగక జడివానలు గురియుచుండె ననుట.

చ. పిడుగుల కల్కిలోఁ దొలిచి ♦ భీరులు కంచముఁ జల్లు దీధితు
ల్గడపల వెళ్ళిరాఁ బొగలఁ ♦ గావిక్రుంగెడు పుల్లిహంబు లె
ల్లెడఁ గనుపట్టె నూళ్ళనిల ♦ మెల్లనముంచి రసాతలంబుపై
విడియఁగ దండు డిగ్గిన స ♦ విద్యుదురుస్తనయిత్నులో యనన్. ౧౨౦.

టీ. పిడుగులకున్ = అశనిపాతములకు, అల్కి = వెఱచి, భీరులు = భయస్వభావముగల స్త్రీలు (భీరుర్బింబాధరాంగనా యని నిఘంటువు) కంచము = భోజనపాత్రమును, లోఁదొలిచి = కడపటకులోపలనేకడిగి, చల్లు = ప్రొప్పినీరుపైటఁ జల్లఁగాబుట్టిన, దీధితుల్ = కాంతులు, కడపలవెళ్లిరాన్ = దేహళులదాఁటిరాఁగా, పొగలన్ = ధూమములచేతను, కావిక్రుంగెడు = ధూమ్రవర్ణము గప్పినట్టి (వర్షాకాలమందుఁ దడిసిన గృహములకుఁ బొగచుట్టికొనియుండుట ప్రసిద్ధము) పుల్లిహంబులు = పూరి యిండ్లు, ఎల్లెడన్ = ఏదెసఁజూచినను, ఊళ్ళన్ = గ్రామములయందు, కనుపట్టెన్ = చూపట్టెను, ఇలయెల్లను = భూమియంతయును, ముంచి = వాననీళ్ళచేతనిండింపఁజేసి, రసాతలంబుపైన్ = పాతాళముమీఁదను, విడియఁగన్ = ఆక్రమింపఁబడునని, దండుడిగ్గిన = భూమియందు సేనాసమేతమైవిడిసిన, సవిద్యుత్ = మెఱుములతోఁగూడిన, ఉరు = గొప్పలయిన, స్తనయిత్నులోయనన్ = మేఘములోయనునట్లు, కనుపట్టెనని క్రిందికన్వయము. ఉత్ప్రేక్ష.

చ. గొడుగుల గాలిఁ గూల్చి మఱి ♦ కోలలతోడన పాఱ నాన్చెఁ జే
డ్పడ జడి మేఘుఁ డట్లకట ♦ పాంథులపైఁ దన కెంతవైరమో
తడిసిన మేననింకి యది ♦ దారవియోగజవహ్నిఁ గొంత కొం
తుడిపె విధాతరక్ష విష ♦ మొక్కొకమాటమృతంబు సేయఁగన్. ౧౨౧.

టీ. మేఘుఁడు = జలధరుఁడు, గొడుగులన్ = ఛత్రములను, గాలిన్ = వాయువుచేతను, కూల్చి = ఎగరఁగొట్టి, మఱి = పిమ్మటను, కోలలతోడన = గొడుగుకఱ్ఱలుమాత్రముచేతఁబట్టి, పాఱన్ = పఱువిడుచుండఁగా, జడిన్ = వర్షముచేతను, చేడ్పడన్ = బాధపడునట్లుగ, నాన్చెన్ = తడిపెను, అట్లు = ఆలాగుతడుపునట్లు, అకట = అయ్యో, తనకున్ = మేఘునికి, పాంథులపైన్ = పథికులమీఁదను, ఎంతవైరమో = ఏపాటివిరోధమో (నాన్చెనని క్రిందికన్వయము) విధాతరక్ష = విరించియొక్క రక్షణము, విషము = గరళమును, ఒక్కొకమాటు = ఒక్కొకపర్యాయము, అమృతంబుసేయఁగన్ = సుధగాఁజేయుటవల్లను, అది = ఆ వర్షము, తడిసిన = నానిన, మేనన్ = శరీరమందు, ఇంకి = ఇగిరి, దారవియోగజవహ్నిన్ =

భార్యలవిరహమువల్లఁబుట్టినయగ్నిని, కొంతకొంతుడిపెన్ = కొంతవడిఁబోఁగొట్టెను, ఈపద్యమునందుఁ బూర్వార్థంబున వ్యాఘాతాలంకారంబు నుత్తరార్థంబున విచిత్రాలంకారము. శ్లో, స్యాద్వ్యాఘాతోతథాకారి తథాకారిక్రియేతచేత్ । విచిత్రంయత్ప్రియత్నశ్చే ద్విపరీతఫలేప్సయా॥ అని వానికిలక్షణము.

తా. సుగమము.

తే. గీ. దవులుజల్లని దూఱినం ♦ తక మునుపటి, జల్లునీరానివచ్చునా ♦ జల్లు మొదలి
గాలి యెలగోలుచేఁగొమ్మ♦గదలి జల్లు, దలపడకమున్న వంగుళ్లఁ♦దడిపెఁదరులు.

టీ. తరులు = వృక్షములు, దవులన్ = దూరమునందు, జల్లని=వానయనుకొని, దూరన్ = వానిక్రిందికిఁబోఁగా, అంతకమునుపటిజల్లు = దూరమునసుండి వచ్చువానకంటె మున్నుగురిసియున్నవానయొక్క, నీరాని=ఉదకముగలదై, వచ్చునాజల్లు=దూరమున వచ్చుచున్నయావానయొక్క, మొదలి=ముందుగవచ్చిన, గాలియెలగోలుచేన్ = ఎలగోలుగాలిచేతను, (దండునకు ముందుగాఁబోయి హెచ్చరికచేయుటకు నెలగోలని చెప్పుట ప్రసిద్ధము) కొమ్మగదలి = శాఖచలనమునొంది, జల్లుదలపడకమున్న = వచ్చుచున్నవర్షము రాకమునుపే, వంగుళ్ళన్ = నమ్రములైయున్నకొమ్మలు మొదలగువానిచేతను, తడిపెన్ = నాన్చెను, పథికులనని పూర్వపద్యమునందు కర్మ నధ్యాహరింపవలయును.

తా. సుగమము.

చ. రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రచ్చలపై విధియింతు రుగ్రతన్,
హయపతిమీఁద దంతిపతి ♦ నాతనిపై నృపతిం గజాదిని,
ర్ణయముల మొత్తులాడుదురు ♦ మబ్బొక యించుక విప్ప విచ్చు మొ,
గ్గయి మఱి పాఱి పోదురు స♦మస్తదిశాగతులైనయధ్వగుల్. ౧౩౧

టీ. సమస్తదిశ = సకలదిశలనుండి, ఆగతులైన = వచ్చినట్టి, అధ్వగుల్ = తెరువరులు, రయమునన్ = వేగముచేతను, వృష్టికై = వానకై, ఒదిగి = చోటుచాలక యడంగికొని, రచ్చలపైన్=ధర్మపుచావిళ్ళ యరుఁగులమీఁదను, హయపతిమీఁదన్ = అశ్వపతిపైని, దంతిపతిన్ = గజపతిని, అతనిపైన్ = ఆగజపతిమీఁదను, నృపతిన్=నరపతిని (అశ్వపతిప్రబలుఁడు - వానికంటె గజపతి ప్రబలుడు గజపతికంటె నరపతిప్రబలుఁడనియనుట) ఉగ్రతన్ = కోపముతోడను, విధియింతురు = నిర్ణయింతురు, గజాదినిర్ణయములన్, గజ=యేనుఁగులు, ఆది=మొదలగువానియొక్క, నిర్ణయములన్=నిశ్చయించుటలయందు మొత్తులాడుదురు - కలహపడుదురు (అనగా నశ్వపతేయెక్కుఁడనియొక్కండును గజపతే ప్రబలుండని మఱియొక్కండును నందఱికంటె నరపతియధికుఁడనియన్యుండును - వానికంటె వీనికి నశ్వములెక్కువనియు - వీనికంటె వానికి గజంబులుతక్కువనియు నీ మొదలగు గజాదిసంఖ్యానిర్ణయాభినివేశములచేతఁ గలహించుచుందురనుట)



మబ్బు=మేఘము, ఒకయించుకవిప్పన్ = కొంచము విడువఁగాను, మఱి = పిమ్మటను, విచ్చుమొగ్గయి = ప్రోగువీడినవారలై, పాఱిపోదురు = ఎవ్వరిదారినివారు వెళ్ళుదురు.

తా. బాటసారులకుఁ ద్రోవ జరగకుండునట్లు జడివానలు గురియుచుండునని భావము.

క. తనరె బలిభుక్తతులు నిం, డినగ్రామశ్రీల కఱితి ♦ నీలము లగుటం,
గనియెఁ దృణగ్రాహిత ననఁ, గొను కసపులఁ జైత్యతరుల ♦ గూండ్లిడుభ్రమలన్.

టీ. బలిభుక్తతులు = కాకులగుంపులు, (ధ్వాంక్షాత్మఘోషపరభృద్బలిభుగ్వాయసాఅపియని యమరము) నిండిన గ్రామశ్రీలకున్ = సంపూర్ణగ్రామలక్ష్ములకు, ఱఱితి= కంఠమునందున్న, నీలములగుటన్ = ఇంద్రనీలమణులౌటచేతను, తనరెన్ = ఒప్పెను, చైత్యతరులన్ = ఉద్యానపాదపములందు (చైత్యమాయతనేబుద్ధబింబేచోద్యానపాదపే యని విశ్వము) గూండ్లిడుభ్రమలన్, గూండ్లిడు = గూండ్లుపెట్టుటకొఱకు, భ్రమలన్ = తిరుగుటలచేతను, కొనుకసపులన్ = పట్టికొనిపోవుతృణములచేతను, తృణగ్రాహితన్ = తృణగ్రాహిత్వమును, కనియెన్=పొందెను,అనన్=అనునట్లు, తనరెననిక్రిందికన్వయము.

తా. నీలములు తృణగ్రాహులుగాన నావిధంబుగఁ గాకులంగుంపులు గ్రామసమీపమునసుండు నుద్యానమందలి చెట్లయందుఁ గూండ్లు గట్టికొనవలయునన్న యిచ్ఛచేతఁగఱచికొనిపోవుచున్న కసపులంజూడఁగా దండిమైనగ్రామలక్ష్ములు కంఠమునందు ధరియించిన హారమందలి నీలమణులు తృణంబులను గ్రహించుచున్నవో యన్నట్లుగ నొప్పెననుట.

మ. వసతుల్వెల్వడి వానకై గుడిసె మో♦వన్ రాక తా నానియే,
పసగా నిల్చినజమ్ముగూడఁ బొల మం♦బళ్ళోయుచుం బట్టి పె,
న్మసురం దీగెడుకాఁపుగుబ్బెతలపె ♦ న్గబ్బ ల్పునాస ల్వెలిం,
బిసికిళ్లం బిసికిళ్ల హాలికుల క♦ర్పించె న్నభస్యంబునన్. ౧౩౩.

టీ. వసతుల్వెల్వడి = గృహములు బయలువెల్లి, వానకై = వర్షబాధానివర్తికొఱకు, గుడిసెమోవన్ = పొలములోఁ గాపునిమిత్తమై వేయఁబడ్డకుటీరముదగిలికొనఁగా లోపలికిరాక, తాన్ = తాను, ఆనియే = తగిలికొనియే, పసగా = ఒప్పిదముగా, నిల్చిన = నిలువంబడియున్న, జమ్ముగూడన్ = జమ్ముచేగట్టఁబడ్డగూడను (జమ్ముగూడ కావలిగుడిసెలోకిరాక గుడిసెదగిలినిలిచియుండఁగాననుట) పొలమంబళ్ళోయుచున్ = కృషిసేయుభూమికి నంబలిమోచికొనుచును, పట్టి = ధరియించి, పెన్మసురందు = జడివానయందు, ఈగెడు = గుడిసెలోపలం దూరునట్టి, కాఁపుగుబ్బెతల = కాఁపువాండ్రవనితలయొక్క, పెన్గుబ్బల్ = గొప్పవైనకుచములును, పునాసల్ = పూర్వసస్యంబు

లైన సజ్జలుమొదలయినవియును (పునర్వసు కార్తెయందుఁ జల్లఁబడ్డ ధాన్యములు గనుకఁ బునాసలని వ్యవహారము) వెలిఁ = వెలుపలను, హాలికులకుఁ = కృషిఁజేయువారలకు, పినికిళ్లన్ = కుచగ్రహణంబులును, పినికిళ్ల = కంకులు నల్పుటలును, నభస్యంబునన్ = భాద్రపదమాసమునందు, అగ్పించెన్ = ఒసంగెను.

తా. సుగమము.

మ. గురుగుం జెంచలి దుమ్మి లేఁదగిరిసా ♦ కుం దింత్రిణీపల్లవో,
త్కరముం గూడఁ బొరంటినూనియలతోఁ గట్టావికుట్టారికో,
గిరము ల్మేసి తమిం గొమ ల్వాలము పో♦గ్రేఁపు ల్మెయి ల్నాకమేఁ,
కెరవుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభు ♦ త్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్. ౧౩౪.

టీ. గురుగున్ = కురకటశాకమును, చెంచలి = తుపిన్నకశాకము, తుమ్మి = ద్రోణశాకము, లేఁదగిరిసాకున్ = కోమలమైనతంటెపుకూరయును, తింత్రిణీపల్లవోత్కరమున్ = చింతచిగురు, కూడన్ = వానితోఁగలిపి, నూనియలతోన్ = తైలములతోను, పొరంటి = పొరఁటి, కట్టావి = మిగుల వేఁడియయిన, కుట్టారికోగిరములన్ = కుఱుచయారికకూళ్లు (మూడు నెలలకుఁ బండునవికుఱుచయారికలనియు నయిదు నెలలకుఁ బండునవి పెద్దారికలనియుం జెప్పుదురు) మేసి = మెక్కి, (పశుప్రాయులగుటంజేసి మేసియని ప్రయోగించుట యుచితము) తమిన్ = రాత్రియందు, కొమల్ = కొడుకులు (చెట్లకు శాఖలవంటివారు గనుక నిట్లు చెప్పవచ్చును) పొలముపోన్ = చేలుగాయఁబోగా, రెడ్లు = పెత్తనముచేయుకాఁపులు, ప్రభుత్వైకాప్తిన్ = అధికారమొకటియబ్బుటచేతను, అజ్జడిన్ = ఆ ముసురునందు, క్రేపుల్ = దూడలు, మెయుల్ = దేహములను, నాకన్ = లేహనమొనరింపఁగా, మేకెరవుంగుంపటి = మేకలమెరవున నెత్తియుంచిన కుంపట్లుగల, మంచమెక్కిరి = ఖట్వారోహణము సేసిరి, (వానకుఁదడియునని దూడలను మంచపుఁగోళ్లకుఁగట్టనవి దేహములను నాకుచుండఁగా శయనించిరనుట).

తా. సుగమము.

సీ. మణియష్టిఁ గేలిబర్హిణ షడ్జసుధ వీను । లోలాడఁ బ్రొద్దెక్కి ♦ మేలుకాంచి,
ఘుమఘుమవత్సుమ ♦ గంధరాజాంగమ । ర్దనపైఁ జిరోష్ణమ ♦ జ్జనము లాడి,
మిసిమిదువ్వలువ బ♦న్నసరఁబు మొగలిఱే । కులఁ దాల్చి జా మెక్కి ♦ కొలువొసంగి,
జాంగలామిషముతో ♦ శాల్యన్న మధికహ । య్యంగవీనంబుగా ♦ నారగించి,
మృగమదము మించుతమలంపు♦టిరులు మోవిదలముగా సాగరుహసంతి ♦ వెలుఁగ సౌధ
శిఖరవాతాయనాగతా ♦ చిరరుగంశు । నతదృగవరోధములతోడ ♦ నగరి నృపులు.

టీ. మణియష్టిన్ = మణిమయమైనగండమునందున్న, కేలిబర్హిణ = పెంపుడునెమళ్లయొక్క, షడ్జ = షడ్జస్వరమనియెడు = సుధ = అమృతము, వీనులోలాడన్ = చెవులునిండఁగా, ప్రొద్దెక్కి = సూర్యోదయంబైన మఱి కొంతసేపటికి, మేలుకాంచి = నిద్రలేచి, ఘుమఘుమవత్ = ఘుమ్మనివాసించుచున్న, సుమగంధరాజ = ఈ పేరిటి ద్రవ్యముయొక్క, అంగమర్దనపైన్ = నలుఁగుబెట్టినమీఁదట, చిరోష్ణ = మిక్కిలి వేఁడిమిగలయుదకములచేత, మజ్జనములు = జలకములు, ఆడి = సలిపి, (చిరోష్ణమజ్జనములాడియని యున్నందున నుష్ణశబ్దమునకు నుష్ణోదకమనియర్థముఁ జెప్పవలయును) మిసిమిదువ్వలువన్ = పరిగ తళతళలాడుదుప్పటిని, బన్నసరంబున్ = బన్నసరములను హారములను, మొగలిఱేకులన్ = మొగిలిపువ్వులను, తాల్చి = ధరియించి, జామెక్కి = జాముప్రొద్దెక్కినవెనుక, కొలువొసంగి = సభఁజేసి, జాంగల = మరుభూమియందలి, ఆమిషముతోన్ = మాంసముతోడను (అనఁగా మరుభూమియందు సంచరించెడు కౌఁజు - పూరేఁడు - ఉడుము - ఏదుఁబంది మొదలగువాని మాంసమనుట) (పలంక్రవ్యమామిషమని యమరము) శాల్యన్నము = రాజనపుసాదమును, అధికహయ్యంగవీనంబుగాన్ = వెన్నగాచిననెయ్యి యెక్కుడుగాఁగలుగునట్లు (తత్తుహయ్యంగవీనం యద్ధ్యోగోదోహోద్భవంఘృతమని యమరము) ఆరగించి = భోజనముఁజేసి, మృగమదము మించు = కస్తూరియెక్కువగాఁగల. తమలంపుటిరులు = విడెముకాంతులు, (కస్తూరి యధికమగుటవల్లనల్లగానుండుటచేత నిరులనుట) మోవిదళముగాన్ = ప్రదవిదట్టముకాఁగా, సాగరుహసంతి వెలుఁగన్ = అగరుచెక్కతో నించినకుంపట్లు ప్రజ్వలించుచుండఁగా, సౌధ = ఉప్పరిగెలయొక్క, శిఖర = పైయంతస్తులయందున్న, వాతాయన = గవాక్షములవల్ల, ఆగత = వచ్చినట్టి, అచిరరుక్ = మెఱుపులయొక్క, అంశు = కాంతులచేతను, నత = వంపఁబడిన, దృక్ = చూపులుగల, అవరోధములతోడన్ = అంతఃపురస్త్రీలతోడను, (శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చయని యమరము) నృపులు = రాజులు, నగరి = ఆనందించిరి.

తా. సుగమము.

వ. ఇట్లు సాంద్రసలిలధారాసారమాసరంబులగు వార్షికవాసరంబులు ప్రశాంతం బగుటయుఁ దదనంతరంబ. ౧౩౬

టీ. ఇట్లు = ఇవ్విధంబుగ, సాంద్ర = ఘనమైన. సలిల = ఉదకములయొక్క, ధార = దారలయొక్క; ఆసార = సమ్యక్ప్రవర్షణములచేతను, మాసరంబులగు = వ్యాప్తములైన, వార్షికవాసరంబులు = వానకాలపుదినములు, ప్రశాంతంబగుటయున్ = శాంతింపఁగా, తదనంతరంబ = అటుపిమ్మటను. ఇది వర్షర్తువర్ణనంబు సమాపంబాయెను.

## శ ర దృ తు వ ర్ణ న ము.

ఉ. రాజమరాళలబ్ధగిరి ♦ రంధ్రము శాలివనీశరావళీ,
నైజననంబు యజ్వహుత ♦ వాజహుతాశము భాస్వదిందిరాం,
భోజసమాగమం బుదిత ♦ బోధభుజంగశయోపచారనీ,
రాజనఫుల్లహల్లకస ♦ రం బుదయించె శరద్దినం బిలన్. ౧౩౮.

టీ. రాజమరాళ = రాజహంసల చేతను, లబ్ధ = పొందఁబడిన, గిరిరంధ్రము = క్రౌంచపర్వతముయొక్క బిలము గల్గినట్టియు (అంచలు మానససరోవరంబున వర్షాకాలము వెళ్లఁబుచ్చి శరదృతువు రాఁగాఁ గ్రౌంచపర్వతపుబిలములోఁ జొచ్చి దశార్ణాదిదేశంబులకు వచ్చుట ప్రసిద్ధము) శాలివనీ = రాజనపుంజేలకు, శరావళీ = రెల్లుగంటలసమూహమునకును, నైజననంబు = ఈనుసైఁయైనదియును, (సూతిమాసో నైజననయని యమరము) యజ్వ = వృధ్యుక్తప్రకారము జన్నముఁ జేసినవారిచేత, హుత = హోమము చేయఁబడ్డ, వాజి = హవిస్సుగల, హుతాశనము = శ్రౌతాగ్నిగలదియును (అపుడు సోమయాజులు నూతనాన్నభోజనముకొఱకు నాగ్రయణేష్ట్యాదికముఁ జేసిరనుట - లేక వాజి - వాజపేయముగలయనియైనఁ జెప్పవచ్చును, శరద్వాజపేయము ప్రసిద్ధము) భాస్వత్ = దెలుంగుచున్న, ఇందిరా = లక్ష్మికి, అంభోజ = కమలములయొక్క, సమాగమంబు = కలియుటగలదియును (శరదృతువునందుఁ గమలములకు వికసనము గల్గుటంజేసి వానియందే లక్ష్మి నివసించెననుట) ఉదిత = జనించిన, బోధ = మేల్కనుటగల. భుజంగశయ = దామోదరునకు, ఉపచార = పూజనార్థమైన, నీరాజన = నివాళియయిన, ఫుల్ల = పూచియున్నట్టి, హల్లక = చెంగల్వలుగల, నరంబులు = కొలంకులుగలిగినట్టి, (హల్లకం రక్తసంధ్యకమని యమరము) అనఁగాఁ జాతుర్మాస్యలప్పటికిఁ గడచినవి గాన భగవంతుండు నిద్రమేలుకొనఁగా శరల్లక్ష్మి నీరాజనమెత్తెనో యన్నట్టుం బలెఁ జెన్నొందియున్న యెఱ్ఱచెంగల్వలతో నొప్పియున్న కొలంకులు గలదియనుట) శరద్దినంబు = శరద్వాసరము. ఇలన్ = భూమియందు, ఉదయించెన్ = కనుపడెను, వికసించిన చెంగల్వలను నిద్రమేలుకొన్న యీశ్వరునకు శయనోపచారనీరాజనముగా వర్ణించినందున నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. వర్షర్తుధర్మములయిన వర్షించుట మొదలగు చిహ్నములుమాని శరదృతుధర్మములుగానవచ్చెనని తాత్పర్యము.

క. కరము పొగ రెక్కె నంబర, మురువిద్యుద్దీపకళిక ♦ లుమిసిన ధూమ,
స్ఫురణ బొగచూరె ననఁగా, హరిమణిజంబూఫలాసి ♦ తామలరుచులన్. ౧౩౯.

టీ. కరము = మిక్కిలియును, అంబరము = గగనము, ఉరు = అధికమైన, విద్యుత్ = మెఱుపులనియెడు, దీపకళికలు = దీపాంకురములు, ఉమిసిన = చిమ్మినటువంటి,



(“శ్లో. నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాదిగౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్ । అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహతే” అని ఆచార్యదండి చెప్పియున్నారుగాన నుమిసిన - అనునది మొదలగు వానికి గౌణార్థములె కాని ముఖ్యార్థములు చెప్పఁగూడదనుట) ధూమ = పొగయొక్క. స్ఫురణన్ = స్ఫురించుటచేతను, పొగచూరెననఁగాన్ = ధూమితమాయెనో యన్నట్లు, హరిమణి = ఇంద్రనీలములవలెను, జంబూఫల = నేరేడుపండ్లవలెను, అసిత = నల్లనై, అమల = స్వచ్ఛములైయున్న, రుచులన్ = కాంతులచేతను, పొగరెక్కెన్ = మదించెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

ఆ, వె. సాంధ్యరాగలహరి ♦ సామిరంజితములై, తిరిగె మింట నిదుర ♦ దెలిసినట్టి.
యిందిరాధిపతికి ♦ నెత్తుకర్పూరనీ, రాజనంబు లన శ ♦ రద్ఘనములు. ౧౪౦.

టీ. శరదద్ఘనములు = శరత్కాలమేఘములు, సాంధ్య = సంధ్యాసంబంధియయిన, రాగ = రక్తిమయొక్క, లహరి = తరంగములచేతను (మహత్సూల్లోలకల్లోలౌలహర్యుత్కలికె సమేఅని యమరశేషము) సామి = సగము, రంజితములై = కెంపువర్ణములుగలవిగాఁ జేయఁబడినవై, నిదురదెలిసినట్టి = నిద్రమేల్కాంచిన, ఇందిరాధిపతికిన్ = లక్ష్మీరమణునకు, ఎత్తు = పట్టినటువంటి - కర్పూరనీరాజనంబులనన్ = ఘనసారపునివాళులో యన్నట్లు, మింటన్ = అంతరిక్షమునందు, తిరిగెన్ = సంచరించెను (సామిత్వర్ధేజుగుప్సనేయనియు, ఇందిరాలోకమాతామాయనియు నమరము) ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

చ. అళిగరుదంచలామలత ♦ దంతరబింబిత యయ్యెఁ బాకని;
ర్దళితమహాఫలౌఘహరి ♦ తచ్ఛదకర్కరికావనాళి నాఁ,
గలమవనభ్రమచ్ఛుకని ♦ కాయములోపల సాంధ్యరక్తిమం,
బలఁతిగఁ దాల్చి మింటఁ గన ♦ నయ్యె విపాండుపయోదఖండముల్. ౧౪౧.

టీ. విపాండు = మిగులఁ దెల్లనైన, పయోద = మబ్బులయొక్క, ఖండముల్ = శకలములు, కలమవన = పండినరాజనపుచేలమీఁద, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, శుకనికాయము = చిలుకలగుంపు, లోపలన్ = శరత్కాలమేఘములలోపలను, సాంధ్య = సంధ్యాకాలసంబంధియైన. రక్తిమంబు = ఆరుణ్యమును, అలతిగన్ = కొంచముగా, తాల్చి = ధరియించి, పాక = పండుటచేతను, నిర్దళిత = మిక్కిలి విరిసిన, మహత్ = గొప్పవైన, ఫల = పండ్లయొక్క, ఓఘ = సమూహముగల్గియు, హరితచ్ఛద = పచ్చనియాకులుగల, కర్కరికావనాళి = దోసతోఁటలగుంపు, అళి = తుమ్మెదలయొక్క, గరు

ల్ = కెక్కులయొక్క, అంచల = కొనలవలెనున్న, అమల = నిర్మలమయిన, తత్ = ఆకాశముయొక్క, అంతర = నడుమను, బింబితయయ్యెనాక్ = ప్రతిఫలించెనోకో యన్నట్లు, కననయ్యెక్ = చూడనొప్పెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. పండినసైరులమీఁద సంచరించుచున్న చిలుకల గుంపును దమయందించుకంత సంధ్యాకాలికరక్తిమము ధరియించిన తెల్లని మేఘఖండములును బరిపక్వములై పండి విరిసిన గొప్పవండ్లును బచ్చనయినయాకులునుం గలదో సతోఁటలు ద్విరేఫములరెక్కల మొనలవలెనై గనిగ్యముగల యయ్యాకాశమునందుఁ బ్రతిఫలించెనో యన్నట్లుండెననుట.

క. ఘుణగణవిహరణఁ జివికిన, మణిధనువునఁ దొరఁగుసుసి స♦మానములై ద,
ర్పణనిభనభమునఁ బరిణత, శణకణహారిణములు పాండు♦ జలదము లొలసెన్. ౧౪౨

టీ. ఘుణ = నుసిపురుగులయొక్క, గణ = సమూహముయొక్క, విహరణన్ = సంచారముచేతను, చివికిన = వానలకుఁదడిసి శిథిలమయిన, మణిధనువునన్ = ఇంద్రధనువునందుండి, తొరఁగు = పడుచున్నటువంటి, నుసిసమానములై = పరాగసదృశములై. పరిణత = పరిపక్వములయిన, శణ = జనపనారయొక్క, కణ = లేశములవలెను, హారిణములు = తెల్లనైనటువంటి, పాండుజలదములు = తెల్లనిమబ్బులు, దర్పణ = అద్దముతోడను, నిభ = సమానమయిన, నభమునన్ = ఆకాశమందు, ఒలసెన్ = సంచరించెను, శరత్కాలమేఘములను మణిధనువుయొక్క పరాగములని యుత్ప్రేక్షించి నందున నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

క. రవిశశిముకురములు శర, ద్యువతి మెఱుఁగుఁబెట్టుభూతి♦ యో యనఁ బర్వె,
న్బవనాహతసప్తచ్ఛద, నివహపరాగంబు దివికి♦ నిర్మలకాంతిన్. ౧౪౩.

టీ. రవిశశి = చంద్రసూర్యులనియెడు, ముకురములు = అద్దములను, శరద్యువతి = శరదృతువనుజవరాలు, మెఱుఁగుఁబెట్టు = కాంతిఁగలుగఁజేయునట్టి, భూతియో యనన్ = భస్మమోయనఁగా, పవన = వాయువుచేతను, ఆహత = ఎగరఁగొట్టఁబడిన, సప్తచ్ఛద = ఏడాకుల యరంట్లయొక్క, నివహ = సమూహముయొక్క, పరాగంబు = పుప్పొడి, దివికిన్ = అంతరిక్షమునకు, నిర్మల = స్వచ్ఛమయిన, కాంతిన్ = తేజస్సుచేతను, పర్వెన్ = వ్యాపించెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. లోకమునం దద్దమునకువచ్చిన మాలిన్యమును భస్మముచేతఁ దుడుచుట ప్రసిద్ధముగాన నటు వర్షాకాలమందుఁ జంద్రసూర్యులను నద్దములకు నైర్మల్యము దక్కువపడఁగా వానికి మెఱుఁగెక్కించి చక్కఁబఱచుటకై శరద్వనితయుంచిన విభూతియోయనునట్లాసమయమందు సప్తచ్ఛదపరాగములు గాలిచేత నెగరఁగొట్టంబడి యంతరిక్షమున వ్యాపించెననుట.



స్రగ్ధర. సంభూతజ్ఞప్తివాతా♦శనశయనము వి♦శ్వంభరుం డూఁది లేవం,
గంభీర ప్రక్రియామ♦గ్నత డిగు జగతిం♦ గ్రందుగాఁ దోఁచు వర్షా,
దంభోళిస్థూలరంధ్రో♦ద్గతసితపృథుపా♦తాళజాతాంబుధారా,
స్తంభంబు లొప్పెలె నెన్నుల్♦ ధవళరుచిశర♦త్స్తంభపఙ్క్తిం జనించెన్. ౧౪౪

టీ. సంభూత = జనించినట్టి, జ్ఞప్తిన్ = మెలఁకువచేతను, వాతాశనశయనమున్ = శేషపర్యంకమును, విశ్వంభరుండు = శ్రీమహావిష్ణువు, (విశ్వంభరఃకైటభజిద్విధుశ్శ్రీవత్సలాంఛన యనియమరము) ఊఁదిలేవన్ = ఊనికొనిలేవఁగా, గంభీరప్రక్రియా = నిమ్న ప్రకారమగునట్లు, మగ్నతన్ = మునుంగుటవల్లను, డిగు = క్రిందికినడఁగినట్టి, జగతిన్ = భూమియందు, గ్రందుగాన్ = దట్టముగాను, తోఁచు = కానవచ్చుచున్న. వర్షా = వానకాలమందలి, దంభోళి = పిడుగులయొక్క, స్థూలరంధ్ర = గొప్పబెజ్జములవల్లను, ఉద్గత = బయలుదేరిన, పృథు = గొప్పలైన, సిత = తెల్లనైన, పాతాళజాత = పాతాళలోకమందుబుట్టిన, అంబుధారాస్తంభంబులొప్పెలెన్ = స్తంభములవంటి యుదకధారలవలె, శరత్స్తంభపఙ్క్తిన్ = జెల్లుకాఁడలవరుసయందు, ఎన్నుల్ = కంకులు, ధవళరుచిన్ = తెల్లనికాంతితో, జనించెన్ = పుట్టెను, ఇందు జెల్లుయొక్క యెన్నులను బిడుగులరంధ్రములనుండి బయలువెళ్ళినట్టి పాతాళజలధారాస్తంభములుగా నుత్ప్రేక్షించి నందున నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. ఆశరదృతువునందే దిక్కునఁజూచినను జెల్లుపొదలు ఎన్నులుదీసి తెల్లఁగాఁ బ్రకాశించుచుండెననుట.

తే, గీ. నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ నిద్ర♦ దెలిసి, యడుగుఁ దనమీఁద మోప నో♦యవనిరమణి,
కంటకితగాత్రి యయ్యె నాఁ♦గా విపాక, పరుషకంటకశాలిమం♦జరులు వొలిచె.

టీ. నీరజేక్షణుఁడు = విష్ణుదేవుఁడు, అవ్వేళన్ = ఆశరత్సమయమునందు, నిద్రదెలిసి = నిదురమేల్కొని, అడుగున్ = పాదమును, తనమీఁదన్ = భూమిపైని, మోపనో = ఉంచఁగానో, అవనిరమణి = భూదేవి, కంటకితగాత్రియయ్యెనాఁగాన్ = పులకితాంగియయ్యెనన్నట్లు, విపాక = పండుటచేత, పరుష = వాడియైయున్న, కంటక = ముండ్లుగల, శాలిమంజరులు = సన్నవరియెన్నులు. పొలిచెన్ = ఒప్పెను, హేతూత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. పండి ముదురైనందున వాడిమిగలిగియున్న ముండ్లతోనుండు సన్నవరియెన్నులంజూడఁగా నాశరదృతువునందుఁ గమలాక్షుండు నిద్రలేచియడుగుఁ దనమీఁదనుంచుటచేత నా భూదేవికంటకిత గాత్రియాయె ననునట్లుండెననుట.

మ. స్ఫుటభూయోహృతిశంక వార్ధి నినర ♦ శ్ముల్మిన్ను చేర్పం దటి,
చ్ఛట లౌర్వంబుగఁ గారుగొంచు ఘనమై ♦ క్ష్మం దీర వర్షింప న,
చ్ఛోటనుం దోఁచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీ ♦ సూనుండు గాకున్న నొ,
క్కటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశు ♦ క్త్యుల్వ్యక్తమై తోఁచునే. ౧౪౬.

టీ. స్ఫుట = వ్యక్తమైన, భూయోహృతిశంకన్ = అగస్త్యుండు మరలఁ బానముఁజేయు ననుభయముచేతను (శంకావితర్కభయయోః అని యమరము) ఇనరశ్ముల్ = సూర్యకిరణములు, వార్ధిన్ = సముద్రమును, మిన్నుచేర్పన్ = అంతరిక్షమును బొందింపఁగా, (సూర్యకిరణములు సముద్రోదకములను మేఘములందుఁ జేర్పఁగాననుట) తటిచ్ఛటలు = విద్యుత్సమూహములు, ఔర్వంబుగన్ = బడబాగ్నిగా, కారుకొంచు = నల్లనిదై, ఘనమై = మేఘమై, క్ష్మన్ = భూమిని, తీరవర్షింపన్ = ఉదకమంతయు వానలుగు రియఁగా, అచ్ఛోటనున్ = ఆ యాకాశమునందును, గలశీసూనుండు — అగస్త్యుఁడు, తోఁచి = కనుపించి. గ్రసింపఁబోలున్ = సముద్రోదకమును బానముఁజేసెఁగాఁబోలు, కాకున్నన్ = అట్లుగాకుండెనేని, ఒక్కటన్ = ఏకరీతిగా, తారా = చుక్కలును, గ్రహ = అంగారకాదిగ్రహములును, భాస్కర = సూర్యుఁడును, ఇందు = చంద్రుఁడును, (అనియెడు) మణి = రత్నములును, శుక్తుల్ = ముత్యపుచిప్పలును, వ్యక్తమై = స్ఫుటమై, తోఁచునే = కానవచ్చునా, కానరావనుట.

తా. శరత్సమయమున నంతరిక్షమందు మేఘములు లేక నక్షత్ర సూర్యేందువులు స్ఫుటముగఁ బ్రకాశించుటను నగస్త్యోదయంబగుటను జూడఁగా బూర్వమగస్త్యునికివె అచి మేఘరూపమును వహించి యాకాశమును జెందియున్న సముద్రుని నగస్త్యుండు మరలఁ బానముఁజేసియుండును లేకపోయెనేని యందుండు తారాగ్రహములనియెడు రత్నములును సూర్యాచంద్రులను ముత్యపుచిప్పలును గానవచ్చుటకుఁ గారణంబు లేదనునట్లు తోఁచుచుండెననుట.

చ. అలమలయాద్రిఁ గుంభభవుఁ ♦ డన్కతకంబు శరత్తుకుండమం,
డలిఁ బ్రతిబింబకైతవము ♦ నం దమ కిచ్చిన వారిదేవత,
ల్తొలఁకులకేలఁ దాఁప నిడి ♦ తోమఁ గలం కడఁగెం దదీయత,
త్ఫలతకు హ్రస్వ మౌటె కరి ♦ తారక లంబువుఁ దేర్చునే యనన్. ౧౪౭.

టీ. అల = ప్రసిద్ధమైన, మలయాద్రిన్ = పటీరపర్వతమునందున్నట్టి, కుంభసంభవుఁడన్ = అగస్త్యుఁడనియెడు, (అగస్త్యః కుంభసంభవయని యమరము) కతకంబు = చిల్లగింజను, (చక్షుష్యః కతకః కాంతికృత్తనిరత్నమాల) శరత్తు = శరదృతువు, కుండమండలిన్ = సరస్సమూహములందు, ప్రతిబింబకైతవమున్ = ప్రతిఫలనవ్యా



జముచేతను, తమకున్ = ఆ వారిదేవతలకు, ఇచ్చినన్ = ఇయ్యగా, వారిదేవతల్ = జలదేవతలు, తొలఁకులకేలన్ = తరంగములను హస్తములచేతను, తాఁపనిడి = మెట్టు రాతిమీఁదఁబెట్టి, తోమన్ = అరఁదీయఁగా, కలంకడఁగెన్ = కాలుష్యముదీరెను, తదీయ = ఆ యగస్త్యుని సంబంధియైన, తత్ఫలతకున్ = ఆ చిల్లగింజౌటకు. హ్రస్వమౌటె = చిన్నదౌటయే, కరి = సాక్షి, (చిలగింజ గనుకనే అరచినందున హ్రస్వమాయె ననుట) (అట్లు గాకుండెనేని) తారకలు = నక్షత్రములు. అంబువున్ = ఉదకమును. తేర్చునే = తేటగాఁజేయునా, చేయవనుట - (అనన్ = అనునట్లు, కలంకడఁగెనని క్రిందికన్వయము - రూపకానుప్రాణితావహ్నుత్యుత్థాపితోత్ప్రేక్షాలంకారము).

చ. ఇలకు సుధాసమత్వము వ ♦ హింప శరజ్జలజాక్షి కుండమం,
డలి సలిలంబు కల్మష మ ♦ డంగ మొగు ల్విరియెండ గాయుచో,
జిలుకునిశారజఃపటలి ♦ చెన్ను వహించెఁ దరంగపఙ్క్తిపై,
దళదరవిందకైరవక ♦ దంబకడారపరాగపూగముల్. ౧౪౮.

టీ. తరంగపఙ్క్తిపైన్ = కఱుల్లబంతిమీఁదను, దళత్ = వికసించుచున్న, అరవింద = పద్మములయొక్కయు, కైరవ = కలువలయొక్కయు, కదంబ = సమూహములయొక్క, కడార = పచ్చనైనటువంటి, (కడారఃకపిలఃపింగయనియమరము) పూగముల్ = సమూహములు (పూగోవితానంప్రకరయని యమరము) ఇలకున్ = భూమికి, సుధాసమత్వము = అమృతసామ్యము, వహింపన్ = పొందునట్లు, శరజ్జలజాక్షి = శరత్కాలమనుస్త్రీ, కుండమడలిన్ = కొలంకులయందు, (కుండంపిఠరెతోయాధారవిశేషేచవహ్నిగర్తేచ। కుండోజారాజ్జాతస్సభర్తృకాయాం కమండలౌకుండీయని రత్నమాల) సలిలంబు = ఉదకము, కల్మషమడంగన్ = కలుషముపోవుటకు, మొగుల్ = మబ్బులు, విరి = విసిరిన, ఎండగాయుచోన్ = ఎండతపింపఁగా, చిలుకు = చల్లఁబడినటువంటి, నిశారజఃపటలి = పసపుపొడిరాశియొక్క. చెన్ను = సౌందర్యమును, వహించెన్ = పొందెను.

తా. ఆ సమయంబున వికసించిన తామరలయొక్కయుఁ గలువలయొక్కయుఁ బరాగములు తరంగములపైఁబడి శరదృతువనుస్త్రీ యుదకములోని కల్మషమడఁగించిరుచిఁ బుట్టించుటకొఱకుఁ జల్లినపసపుపొడివలె నుండెననుట.

ఉ. హెచ్చినమైత్రిఁ బద్మినుల ♦ కెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సో,
మ్మచ్చుపడంగఁ జేయుటకు ♦ నై యలక్రౌంచనగంబుపేరిక,
మ్మచ్చున నీడ్చుశర్వగిరి ♦ యందలివెండిశలాకపిండు నా,
వచ్చి మరాళమాలికలు ♦ వ్రాలెఁ గొలంకులఁ జక్రఝుంకృతిన్, ౧౪౯.

డ్రలు నాఁ దేనెకొలంకులం బొరలి పా♦రన్విచ్చుపంకేరుహం
బుల నాడెం దొలుసంజఁ దేఁటివలయుం బు♦త్తారఝుంకారముల్. ౧౪౩.

టీ. ఇలకున్ = భూమికి, వ్రేఁగుగన్ = బరువగునట్లు. పండు = పరిపక్వమైన తీర = దరియందలి, వన = ఉద్యానవనమందున్న, పుండ్రేక్షుచ్ఛటల్ = నామాలచెఱకుగుంపులు (రసాలఇక్షుస్తద్భేదాః పుండ్రకాంతారకాదయ యనియమరము) తీపులు=మాధుర్యములు, అక్కలసై=అతిశయమై (రసమువిస్తరించియనుట) వ్రాలన్=మీఁదవంగఁగా, ఉరుస్వనంబులు = అధికమైనధ్వనులు, ఎసఁగంగా = ఒప్పఁగాను, త్రిప్పు = త్రిప్పఁబడుచున్న, రాట్నంపుగుండ్రలునాన్ = చెఱకుగానిగయొక్క కోలలోయనఁగా, తేనె= మకరందము, కొలంకులన్ సరస్సులయందు. పొరలిపాఱన్ = లుంఠితమై ప్రవహింపఁగా, విచ్చు = వికసించుచున్న, పంకేరుహంబునన్ = పద్మములయందు, తారఝుంకారముల్ = గంభీరములయినధ్వని విశేషములుగల, తేఁటివలయంబుల్ — తేఁటి=తుమ్మెదలయొక్క, వలయంబుల్ = మండలాకారభ్రమణంబులు, తొలుసంజన్ = ప్రాతస్సంధ్యయందు, ఆడెన్ = తిరిగెను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. తీరమందలి చెఱకులువంగి తటాకములలోనున్న కమలములమీఁదఁబడియుండ నా కమలంబులయందలి మకరందము సరస్సులలోఁ బొరలి పాఱుచుండఁగా నందు మండలాకారభ్రమణంబులు సేయుచున్నతుమ్మెదలయొక్క ధ్వనులు చెఱకుగాని గకోలల ధ్వనులవలె నుండెననుట.

సీ. హలనమత్కదళికం♦దాభతిర్యఙ్నతా। స్యమునఁ గొమ్మొకటి మో♦సనఁగఁ గ్రుంగఁ,
గటముల డిగి చిబు♦కమున రేఁ బేరిన। మద మంజనగ్రంధి♦మాడ్కి మెఱయ,
ఛిద్రోర్ధ్వహతవల♦త్కద్రూజ మనఁ జుట్టు। తో విప్పుతో దరిఁ♦దొండ మాడ,
కెల్లుపెల్లలు నీటఁ♦ద్రెల్లి ఫేనము వండు। నయి పునఃప్రావృడా♦శయము నొసఁగ,
ఘనరజోవృష్టికై మీఁది♦కన్ను మొగుడఁ, గటిదెసలు నిక్క బరితోలు♦గదలఁ గీలు,
మదము తిక్తత నదులకిఁ♦వదనుకృద్వృ। షాలితోఁ దేంట్లు పఱవఁ గో♦రాడెఁ గరులు.

టీ. హల = నాఁగేటిదుక్కిచేతను, నమత్ = వంగుచున్నటువంటి, కదళికందాభ=అనంటిదుంపసామ్యముగల, తిర్యక్ = అడ్డముగా, నత=వంగినటువంటి, ఆస్యమునన్ = ముఖమందు, కొమ్మొకటి = ఒకవిషాణము, (దంతమనుట) మోసనఁగన్= ఆకువిప్పనియరఁటిమొలక యనునట్లు, క్రుంగన్ = వంగఁగా, కటములన్ = గండస్థలములనుండి, డిగి=జాఱి, చిబుకమునన్ =గడ్డమందు, రేన్ =రాత్రియందు, పేరిన=ఘనీభవించిన, మదము=దానము, అంజనగ్రంధిమాడ్కిన్ =కాటుకడబ్బివలెను, మెఱయన్= ఒప్పఁగా, ఛిద్రోర్ధ్వ = రంధ్రము వలన బయలువెడలినట్టియు, హత=కొట్టఁబడినదిగనుక,



వలత్ = చుట్టుకొనుచున్న, కద్రూజనమన్ = సర్పమోయనఁగా, చుట్టుతోన్ = పెనఁచికొనుటతోడను, విప్పుతోన్ = విడఁదీయుటతోడను, దరిన్ = నదీకూలమందు, తొండము = శుండాదండము, ఆడన్ = చలించుచుండఁగా, కెల్లు = శరములు, పెల్లలు= మంటిగడ్డలును, నీటన్ = ఉదకమునందు, త్రెల్లి = పడి, ఫేనము = నురువును, వండును = ప్రవాహముతోవచ్చియున్న బురదయును, అయి = అయినదై, పునః = మరలను, ప్రావృడాశయమున్ = వర్షాకాలమనుబుద్ధిని, ఒసఁగన్ = పుట్టింపఁగా. (అనఁగాఁ దెల్లని కెల్లు నురుఁగుగా మంటిపెల్లలువండునుగానున్నందున వర్షాకాలమనుబుద్ధిని బుట్టించెననుట) ఘనరజోవృష్టికై, ఘన = అధికమైన, రజః = పరాగముయొక్క, వృష్టికై= వర్షమువలన (చల్లుటవలన ననుట) మీఁదికన్ను = పైనేత్రము, మొగుడన్ = ముయ్యఁబడఁగా. కటిదెసలు = మొలప్రక్కలు (పిఱుఁదు ప్రక్కలనియుం జెప్పదగును) నిక్కన్= పైకెగయఁగాను, బరితోలు = పార్శ్వమందున్న చర్మము. కదలన్ = చలింపఁగాను, కీలు =స్రవించుచున్న, మదము = దానోదకము, తిక్తతన్ = సౌగంధ్యమును, నదులకున్ =సరిత్తులకు, ఈన్ = ఒసఁగఁగాను, (కటుతిక్తకషాయాస్తుసౌరభ్యేపిప్రకీర్తితా యని యాదవము) తత్ = ఆ తమ్మును, అనుకృత్ = అనుకరించుచున్న (పోల్చినయనుట) వృషాలితోన్ = వృషభసమూహముతోఁగూడను (సుకృతే వృషభే వృషయనియమరము) తేంట్లు = తుమ్మెదలు, పఱవన్ = తమవ్యాపారమునకు వెఱచి పాటిపోఁగా, కరులు = ఏనుంగులు, కోరాడెను = తిర్యగ్దంతప్రహారముఁజేసెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

శా. గండద్వంద్వగళత్కరాళమదరే♦ఖల్ ఫుల్లసప్తచ్ఛదా,
ఖండక్షోదసితప్రకీర్ణకములై♦ కర్ణద్వయి న్మించఁగాఁ,
గొండల్ద్రవ్వినమన్నకత్తులగతిం♦గొమ్ముం గొన ల్మంపవే,
దండంబు ల్చపుదంతు లౌటఁ దెలిపెం♦దండెత్త భూపాలికిన్. ౧౪౪.

టీ. గండద్వంద్వ = కపోలద్వయమువల్లను, గళత్ = జారుచున్న. కరాళ = దట్టమైన, (కరాళోదంతురేతుం గేయనిరత్నమాల) మదరేఖల్ = దానప్రవాహపుచాళ్లు, ఫుల్ల = విచ్చినటువంటి, సప్తచ్ఛద = ఏడాకులయరంట్లయొక్క, అఖండ = అధికమైన, క్షోద = పుప్పొడిచేతను, సితల్ = తెల్లనైనవై, ప్రకీర్ణకములై = చామరములై, (చామరంతుప్రకీర్ణకమనియమరము) కర్ణద్వయిన్ = శ్రోత్రయుగమును, మించఁగా= అతిక్రమించికొమ్ములపర్యంతమురాఁగా, కొండల్ద్రవ్వినమన్న = పర్వతములుకోరాడినమట్టి, కత్తులగతిన్ = ఒరలతోనున్నఖడ్గములరీతిని, కొమ్ముంగొనల్ = దంతాగ్రములను, ముంపన్ = కప్పఁగాను, వేదండంబుల్ = మత్తేభములు, భూపాలికిన్ = రాజమండ

లమునకు, దండెత్తరా = యుద్ధయాత్రకొఱకు, చవుదంతులోటరా = చతుర్దంతదంతావళములోటను, తెలిపెరా = చూపెను, చామరసదృశములైనమదరేఖలుకొమ్ములమాడ్కి నుండఁగానసుట.

తే, గీ. అప్పు డన్యోన్యవిజిగీషు ♦ లైనదొరల,
కవదొనలనుండి లబ్ధల ♦ క్ష్యంబు లైన,
స్వాన్వయ శరాళిచేఁ గీర్తి ♦ చాలఁ గనెనొ,
యన వనాళిఁ బ్రఫుల్లశ ♦ రాళి మెఱసె. ౧౫౬

టీ. అప్పుడు = ఆశరత్సమయమునందు, అన్యోన్యవిజిగీషులైన = ఒండొరులజయింపనిచ్ఛగల్గినటువంటి, దొరల = నృపులయొక్క, కవ = రెండైన, దొనలనుండి = తూణీరములందుండి, లబ్ధలక్ష్యంబులైన = పొందఁబడినగుఱిగలవియైన, )లక్షంలక్ష్యంశరవ్యమనియమరము) స్వాన్వయశరాళిచేరా, స్వ = తమయొక్క, అన్వయ = వంశముగల, (తమరు శరశబ్దవాచ్యులగుటకననుట) శరాళిచేరా = బాణసమూహముచేతను, కీర్తిచాలఁగనెనొయనరా = అధికమైనయశస్సునుబొందెనోయనఁగా, వనాళిరా = అరణ్యపఙ్క్తియందు, ప్రఫుల్ల = వికసించిన, శరాళి = కాశకుసుమపఙ్క్తి, మెఱసెరా = వెలిఁగెను. శ్లేషానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. కీర్తితెలుపని కవిసమయముగాన తెల్లుపువ్వులుం దెల్పగుటంజేసి యపుడవి విస్తరించి యున్నందున విస్తారమైనకీర్తిని బాణములు పొందెనో యన్నట్లుండెనసుట.

తే, గీ. దరులతడివండు పొదవుమూఁ ♦ పురము లంటు, గెల్లుగంటల నాఁబోతు ♦ లుల్లసిల్లె
గిరులమోరులసవి సము ♦ ద్గీర్ణసలిల, జలధరచ్ఛేదములు ప్రాలఁ ♦ జెలఁగుకరణి. ౧౫౭

టీ. దరుల = నదీకూలములంచలి, తడివండు = కర్దమము, పొదవు = వ్యాపించిన, మూపురములు = కకుత్ప్రదేశములను, అంటు = తగిలికొనునట్టి, గెల్లుగంటలరా = పూచినగెల్లుగంటలచేతను, ఆఁబోతులు = అచ్చువేయఁబడిన కోడెలు, ఉల్లసిల్లెరా = మిగులనొప్పెను, గిరుల = కొండలయొక్క, మోరులసవిరా = శిఖరములను బుద్ధిచేతను, సముద్గీర్ణ = కురియంబడిన, సలిల = ఉదకములుగల, జలధరచ్ఛేదములు = మబ్బుతునియలు, ప్రాలెరా = పైనిఁ జేరియుండఁగా, చెలఁగుకరణిరా = ఒప్పెడుచందంబునను, ఉల్లసిల్లెనని క్రిందికన్వయము. ఉత్ప్రేక్ష.

తా. సుగమము.

తే, గీ. గగనలక్ష్మి నిజోరున ♦ క్షత్రమాలి, కలు వియన్నది జలములఁ ♦ గడుగఁ బిసుక,
నెఱయుకుంకుడుపండుల ♦ నురు వనంగఁ, బలపలనిపాండురాంబుద ♦ పఙ్క్తు లమరె.



టీ గగనలక్ష్మి = ఆకాశలక్ష్మి, నిజ = స్వీయమైన, ఉరు = గొప్పలైన, నక్షత్రమాలికలు = చుక్కలపఙ్క్తులనియెడు నిరువదియేడుముత్యములుగల హారములు (సైవనక్షత్రమాలాస్యాత్సప్తవింశతిమౌక్తికాయని యమరము) వియన్నది = ఆకాశగంగయందలి, జలములరా = ఉదకములయందు, కడుగరా = మిక్కిలినెత్తుటకొఱకు, పిసుకరా = నలఁపఁగా, నెఱయు = వ్యాపించినట్టి, కుంకుడుపండుల = ఫేనిలపుపండ్లయొక్క, నురువనంగరా = ఫేనములో యనునట్లు, పలపలని = పలుచనైన, పాండుర = తెల్లనైనట్టి, అంబుదపఙ్క్తులు = మబ్బులచాళ్లు, అమరెరా = ఒప్పెను. శ్లేషానుప్రాణితమైన యుత్ప్రేక్షాలంకారము

శా. అప్పు ల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కా ♦ ర్యంబైన మున్నొన్నయు,
య్యప్పు ల్దౌ చనియు న్సవృద్ధికముగా ♦ నవ్వార్ధికే తీర్పఁగా,
నప్పుణ్యాతివిశుద్ధజీవుఁడు నిజా ♦ చ్ఛాంగంబులం దోఁచుచు న.
ట్లొప్పారె న్శశిబింబగర్భితములై ♦ ద్యోచారిశుభ్రాభ్రముల్. ౧౫౯

టీ. అప్పుల్ = ఉదకములు, ఋణములును వారిధిచేరా = సముద్రునిచేత, పుచ్చికొని = కైకొని = కార్యంబైనరా = పనితీరఁగా, మున్నొన్న = ముందు పుచ్చికొనినట్టి, అయ్యప్పుల్ = ఆ యుదకములను ఋణములను, దౌచనియురా = దూరదేశములువెళ్లియును = వానకాలముగడచియును, సవృద్ధికముగారా = అధికముగాను—వడ్డితోఁగూడను, అవ్వార్ధికే = ఆ సముద్రునికే, తీర్పఁగారా = సరిపుచ్చఁగా, అప్పుణ్య = ఆ ఋణముక్తిరూపసుకృతముచేతను, అతివిశుద్ధ = మిగులఁ బరిశుద్ధుఁడైన. జీవుఁడు = ప్రాణి, నిజ = స్వీయములైన, అచ్ఛ = స్వచ్ఛములైన. అంగంబులరా = అవయవములందు, తోఁచునట్లు = అగపడునట్లు, శశిబింబగర్భితములై = చంద్రబింబముదరమందుఁగలవియై, ద్యోచారి = అంతరిక్షమున సంచరించుచున్న, శుభ్రాభ్రముల్ = తెల్లనిమబ్బులు, ఒప్పారెరా = ఒప్పిదమాయెను.

తా. "శ్లో. బ్రహ్మహాముచ్యతే పాపైః ఋణీతు నకదాచన యన్నట్లు ఋణమపరిహార్యమైన పాపముగనుక నట్టిపాపముచేత విముక్తుఁడైనమనుజుని మాడ్కిఁ జంద్రగర్భితములైన మేఘములు వెలింగెననుట శ్లేషానుప్రాణితమైన యుత్ప్రేక్ష."

చ. విశదపయోదపుంబొరల ♦ వేష్టనచే నొకమై నభోమణి,
న్నశునపటత్వ మొందుట మ♦నంబున నారసి కాంచి విష్ణుఁ డ,
య్యశివతకై పదంబు వల ♦ యంబునఁ బాపి యవస్తులోభక,
ర్కశతఁ బ్రబోధ మొంది సిరిఁ ♦ గాంచి చెలంగెఁ బయఃపయోనిధిరా. ౧౬౦

టీ. విశద = తెల్లనైన, పయోదపు = మేఘములయొక్క, పొరల = ఆవరణములయొక్క, వేష్టనచేరా = వ్యాప్తిచేతను, ఒకమెరా = ఒకప్రదేశమునం...

సూర్యుని = ఆకాశమండలిమణిని, లశునపటుత్వమొందుటన్ = లశునపటమను దోషము పొందుటను, మనంబునన్ = చిత్తమందు, ఆరసి = విచారించి, కాంచి=చూచి, విష్ణుఁడు = లక్ష్మీరమణుఁడు, అయ్యశివతకై = ఆ దోషనివృత్తికై, (తులమెత్తుగలకెంపునకు మణియని సంజ్ఞ గాన దానికిఁ గలుగు లశునపటమనుదోషము ద్యుమణియైన సూర్యునికి శరత్కాల మేఘరూపముతోఁ గలుగఁగాఁ జూచి యశివంకరముగాదు గనుకఁ దన్నివృత్తికైయనుట) వలయంబునన్ = పరివేషమువలనను అందెవలనను, పదంబు = పాదమైన యాకాశమును. పాపి = విడిపించి, (అప్పుడు పరివేషముండదనుట) అవస్తులోభకర్కశతన్ = వస్తువునందు లోభముచేతఁ గఠినుండు కాక పోవుటవల్లను, (అనఁగా దోషవస్తువులయందాసక్తిలేనివాఁడౌటవల్లననుట) ప్రబోధమొంది = జాగ్రత్తనొంది=మేలుకొని, పయఃపయోనిధిన్ = పాలసముద్రమునందు, సిరిఁగాంచి = సంపదనొంది, శ్రీమహాలక్ష్మినిఁ బొంది; చెలంగెన్ = ఒప్పెను.

తా సుగమము.

ఉ. అంబరవాసు లగ్నిక్రియ ♦ కై ద్యుమణిస్ఫటికోపలంబునం,
దుం బడయ న్శరజ్జలద ♦ తూలపరంపరఁ గొంత పై ఘటిం,
పం బెలుచం జనించి మఱి ♦ మట్టున నిల్వక యాక్రమించె గా,
కం బరితాప మూనె ననఁ ♦ గాసె మొగుల్విరియెండ లత్తఱిన్. ౧౬౧.

టీ. అంబరవాసులు = దివిషదులు, అగ్నిక్రియకై = వహ్నిఁబుట్టించుటకై, (వర్షర్తువునందుక్షీణమైన దానిననుట) ద్యుమణిస్ఫటికోపలంబునందున్ = ద్యుమణి=సూర్యుఁడనియెడు, స్ఫటికోపలంబునందున్ = స్ఫటికశిలయందు, పడయన్ = పొందుటకొఱకు, శరజ్జలద = శరన్మేఘములనియెడు, తూలపరంపరన్ = దూదిప్రోగును, కొంత= కొంచెము, పైఘటింపన్ = మీఁదనుంచఁగా, పెలుచంజనించి=విస్తరించి యగ్నిపుట్టి, మఱి= పిమ్మటను, మట్టునన్ = కొద్దిగా, నిల్వక = నిలిచియుండక, కాఁకన్ = అగ్నియొక్క వేఁడిమిచేతను, పరితాపమూనన్ = వ్యాకులత్వమును బొందునట్లు, ఆక్రమించెన్ = వ్యాపించెను, అనన్ = అనఁగా, అత్తఱిన్ = ఆ సమయమునందు, మొగుల్విరియెండలు = మబ్బువిరిసిన యెండలు, కాసెన్ = తపించెను.

క. కంజహితాస్తోదయపెఱ, సంజకడల నడుమఁ గప్పు ♦ సంధిల మిన్నొ,
ప్పెం జూడఁ బ్రకృతిశబరీ, గుంజానాసావిభూష ♦ కొమరు భజింపన్. ౧౬౨.

టీ. కంజహిత=సూర్యునియొక్క, అస్తోదయపు=అస్తమయోదయములయొక్క, ఎఱసంజ = ఎఱ్ఱసంధ్యారాగము, కడలన్ =దిక్కులయందును, కప్పు=నైల్యము, నడుమన్ = మధ్యప్రదేశమందును, సంధిలన్ = వ్యాపింపఁగా, మిన్ను=అంతరిక్షము, ప్రకృ



తిశబరీ = మూలప్రకృతియనుచెంచితయొక్క, గుంజానాసావిభూష= గురిగింజముక్కెరయొక్క, కొమరున్ = సౌందర్యమును, భజింపన్ = పొందునట్లుగా, చూడన్ =వీక్షింపఁగా, ఒప్పెన్ = చెన్నొందెను,

తా. సంధ్యాకాలములయందు దానిరక్తిమముదిగంతములవరకు వ్యాపించియుండఁగా నంతరిక్షమునడుము నల్లనై ప్రకృతియను కిరాతస్త్రీయొక్క ముక్కరయందునలుపుపైపైవుగానుంచి యడ్డముగాఁ గ్రుచ్చిన గురిగింజవలెఁ జూడనొప్పెననుట. రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

తే, గీ. గూండ్లకై శాలిమంజరు ♦ ల్గొనుచు మూఁగి,
యంబరంబునఁ బఱచుకీ ♦ రాళి పొలిచెఁ,
బసరుటాంటాంటియాకుతోఁ ♦ బండఁ బాతి,
ఛేదభయమున నెగసిన ♦ చేలనంగ. ౧౬౩,

టీ. గూండ్లకై = కులాయములకై, శాలిమంజరులు = వరివెన్నులు, (వల్లరీమంజరీస్త్రియామని యమరము) కొనుచు = గ్రహించికొనుచు, మూఁగి = గుంపులుగూడి, అంబరంబునన్ = ఆకాశమునందు, పఱచు = ఎగసిపోవుచున్న. కీరాళి = శుకపఙ్క్తి (కీరశుకౌసమౌ అని యమరము) పసరుటాంటాంటియాకుతోన్ = పసరువర్ణముగల యొక్కొకవర్ణముతోడను, పండఁబాతి = పరిపక్వములై, ఛేదభయమునన్ = తమ్ముఁగోసివేయుదురన్నభయముచేతను, ఎగసినచేలనంగన్ = పైకెగరినపైరుచేలోయన్నట్లు, పొలిచెన్ = ఒప్పెను. ఉత్ప్రేక్ష.

సీ. శ్రీలు దారౌట నా ♦ శ్రితపద్మకర్ణికా । కృతిఁ జెవుల్కమలక ♦ ర్ణికల మెఱయ,
నతనుసారథ్యకృ ♦ ద్రతిరేఖ మంచపై । నదలించురొదఁ జిల్క ♦ పదువు పర్వఁ,
దొగలమొగ్గల వైవ ♦ దూర మేగమిఁ బెట్టు । చప్పట్లఁ జన్నులు ♦ జడలు గదల,
వెడత్రోవ మును చెప్పి ♦ వడి నవ్వ దిరుగు న। ధ్వగులకొలఁది యప ♦ త్రపయు మరల,
నధరరదనప్రసాదంబు ♦ నడుగ నోరు । దెఱచెనో యన బ్రీలి ము ♦ త్తెములు తోఁచ.
చెఱకుజంఘులఁ బోలమి ♦ శిరసు వాంచు । రాజనముఁ గాచుగోపికా ♦ రాజి పొలిచె.

టీ. తారు = శ్రోత్రములు, శ్రీలు=శ్రీకారములు, లక్ష్ములును, ఔటన్ =అయినందువల్లను, ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన, పద్మకర్ణికాకృతిన్ = తామరమిద్దెలవలెను, చెవుల్ = కర్ణములు, కమలకర్ణికలన్ = తామరమిద్దెలతో, మెఱయన్ = వెలుంగఁగా, అతను= పెనిమిటియైన మన్మథునకు, సారథ్యకృత్ = రథమునడుపుచున్న, రతిరేఖన్ =మన్మథుని భార్యయయిన రతివలె (సారథ్యముచేయుచు రతీదేవి చిలుకగుఱ్ఱము నెట్లదలించునో యట్లనుట) మంచపైన్ = మంచెమీఁదను, అదలించురొదన్ =నివారించుధ్వనిచేతను, చిల్క

పసుపు = కీరపఙ్క్తి, పర్వన్ = పరువిడుచుండఁగా, తొగల = కలువలయొక్క, మొగ్గలన్ = కుట్మలములను, పైవన్ = విసరివేయఁగా, దూరమే గమిన్ = ఆచిలుకలు దవ్వుగా వెళ్ళనందున, పెట్టుచప్పట్లన్ = చేతులతట్టుటలచేతను, చన్నులు=కుచములును, జడలు = కేశపాశములును, కదలన్ = చలింపఁగా, మును = పూర్వము, పెడత్రోవన్ = దబ్బఱమార్గమును, చెప్పి=పలికి, నవ్వన్=హాసముచేయఁగా, వడిన్=శీఘ్రముగా, తిరుగు = మరలవచ్చుచున్నటువంటి, అధ్వగులకొలఁది=పథికులతోడనే, అపత్రపయన్ = సిగ్గును, మరలన్=మళ్లఁగా (పథికులకుఁ దప్పుదారిజెప్పి నవ్వగా నదిగ్రహించి యా పథికులు మళ్లి రాఁగా లజ్జించిరనుట) అధర = పెదవియొక్కయు, రదన = దంతములయొక్కయు, ప్రసాదంబున్ = అనుగ్రహమును, అడుగన్ = యాచించుటకొఱకు, నోరుదెఱచెనో యనన్ = వదనముని ప్పెనో యనఁగా, వ్రీలి=పగిలి, ముత్యములు=మౌక్తికములు, తోఁచు = కనుపడునట్టి, చెఱకుఁ = ఇక్షువనమును, జంఘులంబోలమిన్ = తమపిక్కలను నరిపోలనందున, శిరసువాంచు = తలవంచికొనిన, రాజనమున్ = శాలిసస్యమును, కాచు = రక్షించుచున్న, గోపికారాజి = చేలకాపటిస్త్రీలవరుస, పొలిచెన్ = ఒప్పెను. ఉత్ప్రేక్ష.

తా. చెఱకులు దమయందలి రసమాధుర్యముకంటె నాచెఱకు తోటకాచుస్త్రీలయొక్క యధర రసమాధుర్య మధికమనియుఁ దమలోనున్న ముత్యముల చక్కఁదనముకంటె నాస్త్రీలయొక్క పలువరుసల చక్కఁదన మతిశయమనియు నధరరదనములకునోడి పరాజితులయినవారు నోరు వికిరించి వేడుకొన్నట్లుం బలెఁ గణుపులు పగిలి గర్భితములయిన ముత్యములు గన్పట్టుచెఱకును రాజనపుంబయిరుల పొట్టలా స్త్రీల పిక్కలకు సాటిరానందున సిగ్గుచేఁ దలవాంచికొన్నట్టుంబలెఁ బండి వంగియున్న రాజనపుచేలను గాచుచున్న స్త్రీలు శ్రీమహాలక్ష్మికి నాశ్రయస్థానమైన కమలకర్ణికలు బహిర్నిర్గతము లయినందున శ్రీసదృశములయిన శ్రోత్రములుగనుక వాని నవి యాదరించినట్లుగఁ జెవులయందుఁ గమలకర్ణికలు ధరించికొని మన్మథ రథరథ్యంబులయిన చిలుకల నదలించురతీదేవిమాడ్కి చిలుకలం దోలుచుఁ గలువ పువ్వులతోఁ దోలఁగా నవిదూరముపోనందున చప్పట్లు గొట్టుచు నధ్వగులకు పెడత్రోవఁ జెప్పినవ్వఁగా వారు మళ్లుటతోనే సిగ్గు గలవారయి యొప్పిరనుట.

తే, గీ. నింగి యత్తతిఁ దన్మహా ♦ నీలమైన, గరిమ కుందగఁ గాఁ దృణ♦గ్రాహి యయ్యె,
ననఁగఁ బరిణతకలమాది ♦ యవసరాశి, తతులు గిరు లన నభ్రంక ♦ షత జెలంగె-

టీ. నింగి = ఆకాశము, అత్తతిన్ = ఆశరదృతువునందు, తత్ = ప్రసిద్ధమైన, మహానీలమైన = మిగుల నల్లనైనట్టియు నీలమణియైనట్టియు, గరిమకున్ = ఆధిక్యమునకు, తగఁగాన్ = అర్హమగునట్లు, తృణగ్రాహి = కసవును గ్రహించునది, అయ్యెననఁగన్ = ఆయెనో యన్నట్లు, పరిణత = పండియున్న, కలమాది = వరిమొదలగువానియొక్క, యవసరాశి = గడ్డివాములయొక్క, తతులు = వరుసలు, గిరులనన్ = కొండలో యనునట్లు, అభ్రంకషతన్ = ఆకాశమునొరసికొనుటచేతను, చెలంగెన్ = ప్రకాశించెను. పరిణామోత్ప్రేక్షాలంకారములు.



తా. స్పష్టము.

మ. అయనిష్ఠన్ ధవళాతపత్త్రి దగున♦య్యాగంబు సాగంగ నఁ,
దు యమిశ్రేణులు రాఁగఁ బుంగవకకుత్ ♦ స్థుం డల్ల వర్షాదినా,
త్యయరాముండు సలక్ష్మణుం డినునకో ♦ జోవాప్తిగా విల్లు ని,
ర్దయతం ద్రుంపఁ బ్రభగ్నశాల్యవని సీ♦తాలబ్ధి గాకుండునే. ౧౬౬.

టీ. అయనిష్ఠన్ = శుభావహవిధినిష్ఠచేతను, (అయశ్శుభావహో విధియని యమరము) ధవళాతపత్త్రిదగు=తెల్లదామరగొడుగుగల శరదృతుదైన, అయ్యాగంబు=ఆరాకయును, ధవళాతపత్త్రిదగు=తెల్లని గొడుగుగల జనకునిదైన, అయ్యాగంబు = ఆ యజ్ఞమును, (ఇచ్చట ధవళశబ్దముచేతఁ బుండరీకములు లక్షింపఁబడును, పుండరీకాతపత్త్రస్తం వికసత్కాశ చామరమని రఘువంశమున శరదృతువర్ణనమున్నది) సాగంగన్ = జరగఁగా, అందున్ = ఆ శరత్కాలమందును, ఆ జన్నమునందును, యమిశ్రేణులు =హంసపంక్తులును, యోగిబృందములును (యమిన్ శబ్దమునకు ఋషులర్థము ఆఋషులకు హంసలను పేరుగలదు గనుక లక్షితలక్షణచేత హంసలన్నయర్థము) రాఁగన్ = వచ్చుచుండఁగా, పుంగవకకుత్స్థుండు = ఎడ్లయొక్క మూపురములయందున్నట్టియు, కకుత్స్థులలో శ్రేష్ఠుఁడైనట్టియు, పుంగవాదు లుత్తరపదములై శ్రేష్ఠార్థమునిచ్చునవియైన నిచ్చట శ్లేషనిమిత్తము పూర్వపదమాయెను (ప్రాధాన్యే రాజలింగేచ వృషాంగే కకుద స్త్రియామని యమరము) అల్ల = ప్రసిద్ధమైన, వర్షాదినాత్యయరాముండు, వర్షాదినాత్యయ=శరదృతువనెడు, రాముండు=శ్రీరాముఁడు, సలక్ష్మణుండు = ఆఁడుబెగ్గురులతోఁ గూడినవాఁడును= సుమిత్రానందనునితోఁ గూడినవాఁడును (సారసస్యతు లక్ష్మణా యని యమరము) సారసపక్షులు వర్షర్తువునందుఁ బిల్లలు వెట్టి శరత్కాలమునందు వ్యాపించునవి యనుట, ఇనునకున్ = సూర్యునకును, జనకునకును, ఓజోవాప్తిగాన్ = తేజమును, కీర్తియును గలుగునట్లుగా, విల్లు=మణిధనుస్సును, శివధనుస్సును, నిర్దయతం ద్రుంపన్ = సంకోచింపకవిఱువఁగా, ప్రభగ్నశాల్యవనిన్ =కొయ్యఁబడిన రాజనాలుగల భూమియందు, సీతాలబ్ధిగాకుండునే = నాగేటిచాలుయొక్క లాభము కలుగకుండునా (పొలమున వరి గొయ్యఁగానే మరల దున్నిరనుట) (సీతాలాంగలపద్ధతి యని యమరము) ప్రభగ్న = విఱు

చుటచేత, శాలి=ఒప్పుచున్న, అవనిన్ = భూమియందు, సీతాలబ్ధికాకుండునే=వైదేహి ప్రాప్తి కాకపోవునా (కలుగుననుట) రూపకానుప్రాణిత శ్లేషాలంకారము. నానార్థసంశ్రయశ్శ్లేషో వర్ణ్యావర్ణ్యోభయాస్పద యని శ్లేష లక్షణము.

క. మొగులు విరియెండ వెండియు, నిగుడ శుకశ్రేణి పసరు ♦ నింగి న్నిండం
బెగడెఁ బ్రజ హరితవాజుల, గగనమణిస్యందనంబు ♦ గదిసెనొ యనుచున్. ౧౬౭.

టీ. మొగులు = మేఘములు, విరియెండ = విరిసినయెండ, (శరత్కాలాతప మనుట) వెండియున్ = మిక్కిలియును, నిగుడన్=వ్యాపింపఁగా, శుకశ్రేణి = చిలుకల[illegible]పుయొక్క, పసరు=పచ్చనిచాయ, నింగిన్=ఆకాశమందు, నిండన్=పూర్ణమగుచుండఁగా, హరితవాజుల = పచ్చడాలుగల గుఱ్ఱములుగల (పాలాశో హరితో హరిత్ । వాజి వాహార్వ గంధర్వా యనియు నమరము) గగనమణిస్యందనంబు = సూర్యరథము, కదిసెనొ యనుచున్ = సమీపించివచ్చెనో యని, ప్రజ=జనము, బెగడెన్=జడిసెను. అతిశయోక్త్యలంకారము.

తా. సుగమము.

తే, గీ. భువి సరః కైరవశ్రేణి ♦ పోవఁ దోల, దివిఁ గన ద్గ్రహనక్షత్ర ♦ దీప్తి దఱుమఁ,
గృష్ణపక్షపువాసి లే♦కిరులు దనదు, నలుపునను గూడె నన నైల్య♦మొలసె నభము.

టీ. భువిన్ = భూమియందు, సరః = కొలకులయందున్న, కైరవశ్రేణి = తెల్లనికలువబంతి, (సితేకుముదకైరవేయని యమరము) పోవఁదోలన్ = వెళ్లఁదోలఁగా, దివిన్ = అంతరిక్షమందు, కనత్ = ప్రకాశించుచున్న, గ్రహ = అంగారకాదులయొక్కయు, నక్షత్ర = అశ్విన్యాదులయొక్కయు, దీప్తి = కాంతి, తఱుమన్=వెళ్లఁగొట్టఁగా, ఇరులు = అంధకారములు, కృష్ణపక్షపువాసిలేక =బహుళపక్షపురేలబలిమిలేక, తనదునలుపునను = తననైల్యముతోడను, కూడెననన్=కలిసెనోయన్నట్లు, నభము= ఆకాశము, నైల్యమొలసెన్ = అతినైల్యమును బొందెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

క. క్రేపు దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా ల్గలయ నెండ ♦ చేఁ బాంథజను,
ల్దూపింపమి కఱుఁ డంపిన, యాపాగా యనఁగ నదుల ♦ నంచలు మెఱసెన్. ౧౬౯.

టీ. పసి = పశుసమూహము, మేయుచున్ = పొలముకసవుఁదినుచును, క్రేపుతలఁచి=లేఁగదూడలను దలంచికొని, చేపినపాలు=వెలికుబికి స్రవించినక్షీరములు, కలయన్= నద్యుదకములతోఁ జేరఁగా, ఎండచేన్ = ఆతపము చేతను, పాంథజనులు = అధ్వగులు, దూపింపమికిన్ = పానము సేయనందుకు, (ఎండలోఁ దప్పిగొన్నవారు పాలుగ్రావకుంట పసిద్ధము) అఱుడంపిన = ఆనదులలోనిక్షీరనీరములు వేఱుపఱుపుమని ప్రజాపతియానిపినట్టి,



ఆ పాగాయనఁగన్ = తనవాహనపక్షిక్కయో యనునట్లు, అంచలు = హంసలు, మెఱసెన్ = వెలిఁగెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

తే, గీ. వెదమొదవుఁగూడఁబోలేమి ♦ వెచ్చ గ్రొవ్వు, స్స్వల్పమెడసూపవెడలెనో ♦ యనఁగ నెట్టి,
కేలకునుగ్రుంగి తెచ్చురం ♦ కెలు నిగుడఁగ, మందగతిగునెక్కొ వృషభ ♦ ల్మందపిఱుఁద.

టీ. వెదమొదవున్ = ఋతుమైనధేనువును, కూడన్ = కలియుటకు, పోలేమిన్ = నడువలేనందున, వెచ్చన్ = తాపముచేతను, క్రొవ్వు = కంఠమువఱకున్న మదము, స్వల్పము = కొంచెము, ఎడసూపఁగాన్ = సందువిప్పఁగా, వెడలెనోయనఁగన్ = బయలుదేరెనోయనఁగా, ఎట్టకేలకున్ — కొంతవడవునకు, క్రుంగి = భూమికివంగి, తె[illegible]రంకెలు = రప్పించెడు వృషభధ్వనులు, నిగుడఁగన్ = సాగఁగా, వృషభముల్ =ఆఁబోతులు, మందపిఱుదన్ = పసులగుంపువెనుక, మందగతిన్ = మెల్లనినడకతో, గునెక్కన్ = కొంచెముగాఁ బఱువుపెట్టెను.

తా. సుగమము

తే, గీ. శరధిజల మెల్ల రిక్తగాఁ ♦ గురియ నుప్పు, డొక్కఁ జేరిన నత్తెల్పె ♦ చిక్కె మీఁద,
గాన నగుచున్న దచ్ఛత ♦ చే ననంగఁ, బఱచు శరదభ్రములమేని ♦ పాండి మమరె. ౧౭౧.

టీ. శరధిజలమెల్ల = సముద్రోదకమంతయును, రిక్తగాఁగురియన్ = శూన్యమగునట్లువర్షింపఁగా, ఉప్పు = జలమందుండు లవణాంశము, డొక్కఁజేరినన్ =కడుపులోఘనీభవింపఁగా, అత్తెల్పెచిక్కె = ఆ లవణముయొక్క ధావళ్యముమాత్రముమిగిలి, అచ్ఛతచేన్ = నైర్మల్యముచేతను, మీఁదన్ = మేఘముపైని, కాననగుచున్నది = చూడఁబడుచున్నది, అనంగన్ = అనునట్లు, పఱచు = పరువిడుచున్న, శరదభ్రముల=శరత్కాలమేఘములయొక్క, మేని = దేహముయొక్క, పాండిమ = ధావళ్యము, అమరెన్ = ఒప్పెను. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తా. సుగమము.

క. శరనిధి మును గ్రోలినని, ర్ఝరజలములు గురిసి మేఘ ♦ భావం బఱి య.
క్కరములు కరములె కా జిగి, నొరిమె నన స్రవియు మెఱసె ♦ నుడిగెను మొయిలుల్.

టీ. శరనిధిన్ = సముద్రమునందు, మునుగ్రోలిన = మున్నుపానముసేసిన, నిర్ఝరజలములు = అధికోదకములు, కురిసి = వర్షించి, మేఘభావంబఱి = జలధరత్వమును బోఁగొట్టికొని, అక్కరములు = ఆ సూర్యకిరణములు, కరములెకాన్ = సూర్యకిరణములుగానె కాఁగా, రవి = సూర్యుఁడు, జిగిన్ = తేజస్సుచేతను, ఒరిమెననన్ = తీక్ష్ణుఁడాయె నన్నట్లు, మెఱసెన్ = ప్రకాశించెను, మొయిలుల్ = మేఘములు, ఉడిగెన్ = శాంతించెను. హేతూత్ప్రేక్ష.

తా. సుగమము.

క. ప్రాశించిననీ రంతయుఁ, బో శరదభ్రములు మగుడఁ ♦ బూరింపఁగ నా,
వేశించెఁ గొలంకుల ననఁ, గాశప్రతిబింబపటలి ♦ కడు నొప్పారెన్. ౧౭౩.

శరదభ్రములు = శరత్కాలమేఘములు, ప్రాశించిననీరంతయున్ = మును పుదాము గ్రో[illegible] యుదకమంతయు, పోన్ = వెళ్లఁగా, మగుడఁబూరింపఁగన్ = మరలనిండించికొనుట [illegible] కొలంకులన్ = సరస్సులయందు, ఆ వేశించెన్ = ప్రవేశించెను, అనన్ = అనునట్లు, కాశప్రతిబింబపటలి = రెల్లుపువ్వుల ప్రతిమానసమూహము, కదున్ = మిగులను, ఒప్పారెన్ = చెన్నొందెను.

తా. సుగమము.

తే, గీ. కొలనఁ గరిదంపతులు పద్మ♦కళిక లొకటి,
కొకటి యీ నెత్త మకరంద♦ మొలుక నమరె,
నివి శరత్పద్మనిలయకు ♦ నెలమితోడఁ,
గవల నభిషేకమున కెత్తు ♦ కడవ లనఁగ. ౧౭౪,

టీ. కొలనన్ = సరస్సులయందు, (జాత్యేకవచనము) కరిదంపతులు=సతీపతులైన గజద్వంద్వము, పద్మకళికలు = అలువిరితమ్మిమొగ్గలు, ఒకటికొకటి యీ నెత్తన్ = పరస్పరమిచ్చుటకై పైకెత్తఁగా, మకరందము = పూఁదేనె, ఒలుకన్ = క్రుమ్మరించుచుండఁగా, ఇవి = ఈ పద్మముకుళములు, శరత్పద్మనిలయకున్ = శరల్లక్ష్మికి, ఎలమితోడన్ = సంతోషముచేతను, కవలన్ = జోడుగా. అభిషేకమునకెత్తు = స్నానమొనరించుటకుత్క్షిప్తమైనట్టి, కడవలనగన్ = కుంభములోయన్నట్లు, అమరెన్ = ఒప్పెను.

తా. తామరకొలంకులయందుఁ గ్రీడించుచున్న గజమిథునముఁజూడఁగా "శ్లో. లక్ష్మీర్దివ్యైర్గజేంద్రై ర్మణి గణఖచితైః స్నాపితా హేమకుంభైః" అన్నశ్లోకముంగులు శ్రీమహాలక్ష్మికి హస్తంబులయందు సువర్ణకుంభములను ధరియించి యభిషేకమొనరించు చందంబునఁ గానవచ్చుచుండెననుట.

తే, గీ. పంక మడుగంటి తేరిన ♦ బావు లెల్లఁ, బంకములె చేసెఁ గమ్మఁబఁ ♦ బంకజములు
కళితమకరందయుతరజః ♦ కర్దమమునఁ, గారణగుణంబు గలుగదే ♦ కార్యమునకు.

టీ. పంకము = అడుసు, అడుగంటి = అధఃప్రదేశముఁబట్టి, తేరినబావులెల్లన్ = స్వచ్ఛోదకములుగల్గినకొలంకులంతయును, పంకజములు, కమలములు, గళిత = జారినటువంటి, మకరందయుత = పూఁదేనియతోఁగూడిన, రజఃకర్దమమునన్ = పరాగపంకము చేతను, క్రమ్మరన్ = మగుడను, పంకములెన్ = కర్దమయుక్తములైనవిగా నే, చేసెన్ = ఒనర్చెను, కారణగుణంబు = కారణముయొక్కగుణము, కార్యమునకున్ = కలుగదె. కలుగుననుట.



తా. కమలములు పంకజములుగాన నీళ్ళనుబంకయుక్తములుగాఁ జేసెననుట. సామాన్యముచేత విశేషమును సమర్థించిన యర్థాంతర న్యాసాలంకారము. "శ్లో. జ్ఞేయస్సోర్థాంతరన్యాసోవస్తుప్రస్తుత్యకించన । తత్సాధనసమర్థస్య న్యాసోయోన్యస్య వస్తునః అని దానిలక్షణము"

క. ఒసఁగి రగస్త్యార్ఘ్యములం, గొసరి జను ల్వార్ధి నీరు ♦ గ్రోలితి వీనిం,
బసికై మా కిమ్మని క, న్నిక్కసరుదుగం గావ నప్ప ♦ గించెదుమాడ్కిన్. ౧౭౬

టీ. జనుల్ = మనుష్యులు, కొసరి = వేడికొనుచును, వార్ధి = సముద్రమందలి, నీరు = ఉదకమును, క్రోలితి = పానముచేసితివి, వీనిన్ = మాకుపయోగమైన యీ యుదకమును, పసికై, పశువులకొఱకై, మాకున్ = మా కొఱకు, ఇమ్మని = విడువుమని, కన్నిక్కసరుదుగన్ = కోపప్రయుక్తమైన నేత్రదోషము నివర్తించుటకై, కావన్ = ఆ యుదకమును ద్రావకరక్షించుటకొఱకు, అప్పగించెదుమాడ్కిన్ = ఇదిగో రక్షింపుమని యొప్పగించినరీతిని, అగస్త్యార్ఘ్యములన్, అగస్త్య = అగస్త్యునికి, అర్ఘ్యములన్ = జలాంజలులను, ఒసంగిరి = ఇచ్చిరి. హేతూత్ప్రేక్ష, శరదృతువునందు నగస్త్యునికిచ్చునట్టి యర్ఘ్యములనిట్లుత్ప్రేక్షించెను.

క. పరుషాతపతప్తం బగు, ధరణీపాత్రమునఁ బడుట ♦ దళ మయ్యెఁ జుమీ,
పరిపక్వంబై యనఁగా, శరదిందుజ్యోత్స్న రేల ♦ సాంద్రతఁ గాసెన్. ౧౭౭.

టీ. పరుష = కఠినమైన, ఆతప = ఎండచేతను, తప్తంబగు = కాఁగినటువంటి, ధరణి = భూమియనియెడు, పాత్రమునన్ = ఆధారమందు, (పెనముమీఁదననుట) పడుటన్ = పతననుగుటచేతను, దళమయ్యెఁజుమీ = దట్టమాయెనుజుమ్మీ, అనఁగాన్ = అనునట్లు, పరిపక్వంబై = పండినదై, శరదిందుజ్యోత్స్న = శరచ్చంద్రచంద్రిక, రేలన్ = రాత్రులయందు, సాంద్రతన్ = దట్టముగా, కాసెన్ = వెలిఁగెను.

తా. సుగమము.

తే.గీ, వృష్టితతి నిడ్డజెనఁ ద్రావఁ ♦ గ్రింద నుండి, తేటనదినీటఁ దనవెంటఁ ♦ దేలుమీల,
తళుకుతో నాఁచులత దోఁచె ♦ వెలికి జమిలి, వెండి మీ లెక్కు వెంద్రుక ♦ విల్లువోలె॥

టీ॥ వృష్టితతిన్ = వర్షాకాలమునందు. ఇడ్డ = పెట్టిన. జెనన్ = చేఁపలయొక్క జెనను. త్రావన్ = పానముసేయుటకొఱకు, క్రిందనుండి = అడుగునఁబట్టి, తేట = నిర్మలమైన, నదినీటన్ = ఏటియుదకమందు, తనవెంటన్ = ఆనాఁచుతీఁగవెంబడి, తేలు = పైకి వచ్చుచున్న, మీల = మత్స్యముల యొక్క, తళుకుతోన్ = కాంతితోడను, వెలికిన్ = పైఁటికి, జమిలి = జోడుజోడయిన, వెండిమీలు = రజతము చేతఁజేయఁబడినమత్స్యములు, ఎక్కు = పైకెగయఁగానొప్పుచున్న, వెంద్రుకవిల్లువోలెన్ = గుఱ్ఱపుతోకవెండ్రుకలచేఁ

గట్టినధనుస్సోయన్నట్లు (ఇదిదాసరివాండ్రు వాయించువాద్యమనియు దీనిపేరు కామాచియనియుఁ జెప్పుదురు) నాచులతవోఁచెన్ = ప్రాఁచిలీఁగకన్పించెను.

తా॥ వానకాలమందుఁ జేఁపలునాఁచుతీఁగవెంట గుడ్లు విడిచియుండ వానిందినుట కునీళ్లనుండి యానాఁచుతీఁగ వెంబడిని మత్స్యములు పైకిరాఁగా దాసరివాండ్రు గుఱ్ఱపువెండ్రుకలచేత వింటిబద్దకట్టి వానిమీఁద వెండితగుళ్లచే మత్స్యములనేర్పఱిచి వాయించునప్పుడవి పైకెగయుటగలదుగాన నాలాగునఁ గన్పట్టెననుట.

కం. హంసము క్రౌంచము తొలి రా, మాంసలరుచి వచ్చెఁ దాను ♦ మలయముశిఖఁబా
ల్మాంస విఱువ నీర్విఱిచెను, హంసమున కగస్తి పరమ ♦ హంసం బగుటన్॥ ౧౭౯॥

టీ. హంసము=అంచపిట్ట, క్రౌంచము తొలిరాన్=క్రౌంచపర్వతబిలముననుండి రాఁగా, తాను=ఆయగస్త్యుఁడును, మలయముశిఖన్ = మలయపర్వతాగ్రముననుండి, మాంసలరుచిన్ = అధికకాంతిచేతను, (బలవాన్మాంసలోంసలయనియమరము) వచ్చెన్ = ఉదయించెను, హంసమునకు చక్రాంగమునకు, అగస్తి = అగస్త్యమహాఋషి (అగస్త్యోగస్తిరిత్యపి యని ద్విరూపకోశము) పరమహంసంబగుటన్ = పరమహంసయను ఋషియగుటచేతను, హంస = అంచ, పాల్=క్షీరమును, విఱువన్=నీరముతోవేర్పఱుపఁగా, నీర్విఱిచెను = తానునీళ్ళలోనిబురదను బోఁగొట్టెను.

తా. హంసలు పాలునీళ్ళు నేర్పఱుప నగస్త్యుండు నీరుబురదనేర్పరచినందున పరమహంస యనునట్లు శరదృతువునందు నుదకంబులంతయు నిర్మలంబు లాయెననుట.

తే.గీ. క్రౌంచమొకకొన్ని గుడ్డులు ♦ గాంచెమింట,నవియహంసచ్ఛదాచ్ఛాద ♦ నానుభూతి
హంసతతులయ్యెఁగావన్న ♦ నరుణచూడ, గుప్తభుజగాశనాండము ♦ ల్గురులుగావె.

టీ. క్రౌంచము=కొంచగుబ్బలియందున్నరంధ్రము, ఒకకొన్నిగుడ్డులు=కొన్నిఅండములను, మింటన్ = తనపైభాగమందు, కాంచెన్=వహించెను, (పరశురామునిబాణముచేతఁ దొలవఁబడిన క్రౌంచాచలపు రంధ్రముననుండి హంసలు మానససరోవరంబునకుఁ జనుటయు మరలి వచ్చుచుండుటయునుం గలదని సంప్రదాయము) అవి = ఆక్రౌంచాచలమున గుడ్డులు, అహంస = దానియందురాకపోకలుగల హంసేతరములైన పక్షులయొక్క, ఛద= ఱెక్కలయొక్క, ఆచ్ఛాదన=కప్పుటయొక్క, అనుభూతిన్ = అనుభవముచేతను, హంసతతులయ్యెన్ = అంచలగుంపులాయెను, కావన్నన్= హంసగుడ్లనితరపక్షులుపొదిగిన హంసపిల్లలుగా నేరవన్నట్లాయెనా, అరుణచూడ = కోళ్ళచేతను, (కృకవాకుస్తామ్రచూడః కుక్కుటశ్చరణాయుధ యని యమరము) గుప్త=పొదుగఁబడిన, భుజగాశన = నెమళ్ళయొక్క, అండముల్ = గుడ్డులు, గుఱులుగావె = చిహ్నములుకావా (అవుననుట) ఇందు సామాన్యముచే విశేషమును సమర్థించిన యర్థాంత



రన్యాసాలంకారముచేత నుత్థాపితంబైన యసంబంధమున సంబంధముఁ గల్గఁజేసిన యతిశయోక్త్యలంకారము.

చ. కలయఁగ వారిదేవతలు ♦ గాంచుసరోవరదంభదర్పణం
బులపయి దట్టపుంజిలుము ♦ వోవఁగఁ దారల కంచు గీయఁగా
బలె నలువంకలం గలయఁ ♦ బాయక తేలుచుఁ బద్మరేణువు
లెక్కలఁకులఁ బాసిపోఁజెలఁగెఁ ♦ గ్రేంకృతు లిచ్చుమరాళమాలికల్. ౧౮౧.

టీ. వారిదేవతలు=జలాధిదేవతలు, కలయఁగన్=అంతటను, కాంచు = చూచుచున్నట్టువంటి, సరోవర=కొలంకులనియెడు, దంభ=వ్యాజముగల, దర్పణంబులపయిన్ = అద్దములమీఁదను, దట్టపుంజిలుము=సాంద్రమైన మాలిన్యము, పోవఁగన్=పోవునట్లు, తారు=ఆజలాధిదేవతలు, అలకంచున్=ఆయద్దమైనకంచును, గీయఁగాబలె=తోమిగీఁబెట్టినందువల్లనోయన్నట్లు, నలువంకలన్=నాలుఁగుదిక్కులయందును, కలయన్=వ్యాపించునట్లు, పాయక=విచ్ఛిన్నముగాక, తేలుచున్ = పోవకమీఁదనేయుండుచు, పద్మరేణువుల్= నళినపరాగములు = కెలఁకులఁబాసిపోన్ = ప్రక్కలకువిడిపోవునట్లు, క్రేంకృతులిచ్చు=క్రేంకారములుచేసెడు, మరాళమాలికల్ = అంచలబంతులు, చెలఁగెన్=ఒప్పెను. అపహ్నుత్యుత్థాపితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

సీ॥ అర్కమండలి కభ్ర ♦ మడ్డమై నంతనె। యెఱమాని మోము బి ♦ ట్టెత్తి చూచి,
ఘుమఘుమధ్వని గాలి ♦ గుహఁ జొరఁబురి యొకిం। చుక విచ్చి కని తలం ♦ చుకొని వంచి,
నిష్పుష్ప కేతకీ ♦ నేత్రాంబు వొత్తి భే। కపుటెంకి పడియచోఁ ♦ గర్ణ మొగ్గి,
కేకఁ ద్వ్రి వనత ♦ గ్రీవమై రాక యొ। క్కింత ార్చి వాత నే ♦ మేమొ కమిచి,
వెడలుపేరెండకును శర ♦ ద్వృక్ష ముడిగి। వార్షికమె యెక్క త్రోటిని ♦ ర్వంకపక్ష,
తులనునివురుచు వెట్రిచూ ♦ పునసురంబు, కెలఁకులఁ గనుంగొనుచుఁగానఁ ♦ గేకులుండె.

టీ॥ అర్కమండలికిన్=సూర్యమండలమునకు, అభ్రము=మేఘము, అడ్డమైనంతనె=కొంచెమాచ్ఛాదకముకాఁగానె, ఎఱమాని=మేతవిడిచి, మోము=ముఖమును, బిట్టెత్తి=పొడవుగానెత్తి, చూచి=వీక్షించి, (వానకాలమను భ్రాంతిచేఁజూచియనుట) ఘుమఘుమధ్వని=ఘుమఘుమశబ్దముచేత, గాలి=వాయువు, గుహఁజొరన్=గుహలోఁబ్రవేశింపఁగా, పురియొకించుకవిచ్చి=పింఛమునుగొంచెమువిచ్చి, (గాలిచేతఁగల్గినధ్వనిని మేఘధ్వనియని భ్రమించియనుట) కని=చూచి, తలంచుకొని = అదియురుముగాదని వితర్కించి, వంచి=పింఛమును మరలనడంచి, నిష్పుష్ప కేతకీ నేత్రాంబువొత్తి=పువ్వులులేని మొగలిచెట్లయొక్కకన్నీరుదుడిచి, భేకపుటెంకి=కప్పలకునికిపట్టైన, పడియచోన్=పల్వలములోనినెతియకై, కర్ణమొగ్గి=చెవివంచి,(కప్పకూఁతలుగలిగినవర్షముగలదన్న భ్రాంతి

తినిబట్టి యనుట) కేకకున్ = తనవాక్కునకు, త్ర్యవనత = మూఁడుమాఱులువంచఁబడిన గ్రీవమై = మెడగలదై, రాక = ఆ కేకాధ్వనియును వెడలక, ఒక్కింతార్చి = కొంచెముధ్వనిసేసి, వాతన్ = నోటిచేతను, ఏమే మొకమిచి = ఏమేమో చప్పరించుకొనుచు, నెడలు =, కలిగిన, పేరెండకున్ = తీక్ష్ణాతపనివృత్తికొఱకు, శరద్వృక్షమున్ = ఏడాకు లరఁటిచెట్లను, డిగి = విడిచిపెట్టి, వార్షికమెయెక్కి = గుమ్మడునారోహించి, (శారదో విషమచ్ఛదః । వార్షికం త్రాయమాణాస్యాత్తని రెంటికి నమరము) (వర్షాకాలమున నెక్కియున్న వృక్షమున నెక్కినవర్షము కలుగునని శరద్వృక్షమును విడిచి వార్షికవృక్షమున నెక్కెననుట) త్రోటిన్ = ముక్కుచేతను (చంచుస్త్రోటిరుభేస్త్రియామని యమరము) ఇర్వంకపక్షతులను = ఉభయపార్శ్వ పక్షమూలములను, (స్త్రీపక్షతిఃపక్షమూలమనియమరము) నివురుచున్ = వెండ్రుకలు దువ్వుకొనుచు, వెఱ్ఱిచూపునన్ = వికృతపుదృష్టిచేత, ఉరంబున్ = ఱొమ్మును, కెలఁకులన్ = ఇరుప్రక్కలను, కనుంగొనుచున్ = చూచికొనుచును, కానన్ = అరణ్యమునందు, కేకులు = నెమళ్ళు, ఉండెన్ = నివసించెను.

తా. సుగమము.

క. వెలుతురసలంటి యెండియు, లలి విప్పమిఁ జెడక శిఖిక ♦ లాపము వని వ
ర్తిలెఁ బర్జన్యుఁడు నటన, మ్ముల మెచ్చి మెఱుంగుఁ గాసె ♦ ముద్రించె ననన్.

టీ. శిఖికలాపము, శిఖి = నెమళ్ళయొక్క, కలాపము = పురి, అసలంటి = బురదదగిలి, వెలుతురు = మబ్బువిడిచినయెండచేతను, ఎండియున్ = ఆఱియును, లలివిప్పమిన్ = ఎప్పటికినివిడఁజేయకపోవుటవల్ల, (సామాన్యముగాఁ దడిసినపురులువిప్పరావు - బురదయంటియెండియున్నట్లున్న వనుట) చెడక = చెడిపోక; వనిన్ = అడవియందు, పర్జన్యుఁడు = వర్ష దేవత, నటనమ్ములన్ = నాట్యములను, మెచ్చి = శ్లాఘించి, మెఱుంగుఁగాసెన్ = ప్రకాశించుచున్న చిత్రవస్త్రమును, ముద్రించెననన్ = ముద్రవేసెనోయన్నట్లు, వర్తిలెన్ = ఉండెను. (వానకాలపుబురదలు తమకలాపములకునంటి యెండచేత నిగిరినందున శరత్కాలమునందు నెమళ్ళు పింఛములువిప్పియాడకయుండఁగా వర్ష దేవత నెమళ్ళయొక్క నృత్యములకుమెచ్చి తననటులు మఱియొకచో నాడకుండునట్లు ముద్రవేసెనో యన్నట్లుండెననుట).

సీ॥ చక్రస్తనప్రకా ♦ శమునకు ఫేనంపుఁ । గొంగిడి గొనగొన ♦ గోళ్ల గొణిగి,
యశ్మనితంబంబు ♦ హంసహారమును బ । రాగ రేఖాస్వర్ణ ♦ రశనముగను,
జలశాటి పులినంపు ♦ జఘనంబుపైఁ జాఱ । వ్యస్తవేతసభుజ ♦ స్వస్తిక మిడి,
తనిమతో వెచ్చనై ♦ తటశరప్రతిబింబ । హాసాలి బాష్పలు ♦ చ్ఛ్వాసములకు,
నగుచుఁ జెందొవకంటను ♦ నలిగి తమ్ము । లంటుకై యొత్తు పదనతి ♦ నలరి కువల,
మధులహరి నబ్ధిపైఁ జెంది ♦ మగతనముల । నొక్కెడలఁ గూడుచు స్రవన్తు ♦ లుబ్బు వెనఁచె.



టీ॥ స్రవంతులు = నదులు, (స్రవంతీనిమ్నగాపగాయనియమరము) ఉచ్ఛ్వాసములకున్ = పరీవాహములను నిట్టూర్పులకు, (జలోచ్ఛ్వాసాఃపరీవాహాయనియమరము) అగుచున్ = అయినవై, చెందొవ = ఎఱ్ఱగలువయనియెడు, కంటన్ = నేత్రముచేత, అలిగి = కోపగించి, శరత్కాలమందుఁ బ్రవాహములుతక్కువై నందునఁ బెనిమిటియైన సముద్రునితోఁ దమకు సంపర్కము లేమింజేసి ప్రణయకోపముఁజేసి యనుట) తమ్ములంటు = పద్మములనంటుచున్న, కై యొత్తు = సముద్రపుకాలువల పొంగుటయనెడు, కై = హస్తముచేతను, ఒత్తు = పట్టుటగల, పద = పాదములయందు, నతిన్ = నమస్కారము చేతను, అలరి = సంతసించి, చక్రస్తన = కోకములనియెడు కుచములయొక్క, ప్రకాశమునకు = కనుపించుటకొఱకై, ఫేనంపు = నురుఁగనియెడు, కొంగు = పైటచెఱఁగు, ఇడి = విడిచి, (భర్తకు గుచంబులు గన్పించుటకై పైటచెఱఁగుఁబొలంగించెననుట) గొనకొన = అవ్యక్తముగా, కోళ్ళన్ = జలకుక్కుటములను వ్యాజముచేత (బొల్లికోళ్ళనుట) గొణిగి = జల్పితముఁ జేసి (అనఁగా మణితములనుట) అశ్మనితంబంబున్ = పాషాణములనుకటిపశ్చాద్భాగమును, (పశ్చాన్నితంబః స్త్రీకట్యాయని యమరము) హంసహారమును = మరాళములనుముత్యాలసరమును, పరాగరేఖా = పద్మరేణువులబంతియే, స్వర్ణరశనముగను = బంగారు మొలనూలుగాను, జల = ఉదకములనియెడు, శాటి = వస్త్రము, పులినంపు = ఇసుకదిన్నెయనియెడు, జఘనంబుపైన్ = కటిపూర్వభాగముమీఁదనుండి, జాఱన్ = గళితముకాఁగా, (క్లీబేతుజఘనం పుర యనియమరము) వ్యస్త = వేఱైనట్టి, వేతస = ప్రబ్బలిచెట్లనియెడు, భుజ = బాహువులయొక్క, స్వస్తికమిడి = స్వస్తికబంధమునుంచి, (భుజస్వస్తికమనఁగా భర్తనాలింగనమొనర్చుటకై చేయునట్టి భుజబంధవిశేషము) తనిమతోన్ = సూక్ష్మరూపముతోడను, వెచ్చనై = వేఁడియై, తట = తీరమందున్న, శర = ఱెల్లుపువ్వులయొక్క, ప్రతిబింబ = ప్రతిఫలనములనియెడు, హాస = నవ్వును, అళి = తుమ్మెదలనియెడు, బాష్పలు = సకజ్జలానందబాష్పములుగలవియై, కువల మధులహరిన్, కువల = కలువలయొక్క (కువాలంకువలంకువమనినానార్థరూపకోశము) మధు = మకరందముయొక్క, లహరిన్ = ప్రవాహముచేతను, అబ్ధిపైన్ = సంద్రముమీఁదను, చెంది = పొంది, (మకరందముదకములపైని దేలునుగనుకఁ బైఁజెందియనుటయుక్తము) మగతనములన్ = పురుషాయితరతులచేతను, ఒక్కెడలన్ = ఒక్కొకప్పుడు, కూడుచున్ = కలయుచును, ఉబ్బు వెనఁచెన్ = సముద్రునినుప్పొంగించెను.

తా. సముద్రముయొక్క సమీపమునకుఁ గలువమకరంద ప్రవాహముతోవచ్చి శరత్కాలమందుఁ బ్రవాహములులేమింజేసి కూటమిలేకుండుటవలనఁ బ్రణయకోపప్రయుక్తంబైన నేత్రరక్తిమములు గల్గిన క్రొత్తకలువలచే నొప్పుచు నుప్పుకాలువల పోటనియెడు హస్తములతో నొత్తుటచేత నమ్రత్వమునకు సంతసించి యొకానొకప్పుడు గూడుచుఁ బు

రుషాయితరతులచేత నదులు సముద్రుని సంతోషమును బొందించెననుట.) ఈ పద్యము నకుఁ బెక్కండ్రు పెక్కువిధములుగ నర్థవర్ణనంబులు చేయుదురు, అవియన్నియు మిగుల రసయుక్తంబులుగా నుండనందున గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిందుపేక్షింపంబడియె. పురుషాయితలక్షణము, నటదుత్తుంగపయోధరంబు గతమందాక్షక్రియోదాగము । స్ఫుటవాగంకురమక్షికోణనివసత్పుష్పేషుదర్పంబునం । ఘటితాలింగనవామనీకృతకుచాగ్రప్రౌఢ రోమాంచమై, విటుఁజొక్కించెఁ బ్రఫుల్లపద్మనయనా వీరాయితంబెంతయున్. అని నరసభూపాలీయమున నున్నది. రూపకాలంకారము.

వ. ఇట్లు శరత్సమయం బేసంగిన నంగీకృతక్షత్రధర్ముండు గావున దిగ్విజయయాత్ర
ధర్మం బని యానీతబలషట్కంబు నాకృష్టసామన్తరాట్కంబుగా వెడలి. ౧౮౫.

టీ. ఇట్లు = ఈ యుక్తక్రమంబున, శరత్సమయంబు = శరదృతువు, ఏసంగిన్ = ఒప్పఁగా, (యామునాచార్యుండు) అంగీకృత = అంగీకరింపబడిన, క్షత్రధర్ముండు గావునన్ = క్షాత్రములుగలవాఁడౌటచేతను, దిగ్విజయయాత్ర. దిక్ = తూర్పు మొదలగు దిశలయొక్క, విజయ = గెలుపునిమిత్తమై, యాత్ర = తర్లిపోవుట, ధర్మం బని = న్యాయమని, ఆనీత = పిలువంబడిన, బలషట్కంబు = షడ్విధంబైన సైన్యము గలుగునట్లును (మౌల్యభృత్యాదిరూపముగ బలము షడ్విధము) "శ్లో. షడ్విధంబలమాదాయప్రతస్థేదిగ్జిగీషయా" యని కాళిదాసుని ప్రయోగము. ఆకృష్ట=ఆకర్షింపఁబడిన, సమస్త= ఎల్లవారైన, సామంతరాట్కంబుగాన్ = తనదేశమునకుఁ జుట్టుప్రక్కలనుండురాజులుగల్గునట్లు, వెడలి = యుద్ధయాత్రకు బయలువెడలి.

తా. సుగమము.

మహాస్రగ్ధర. గజఘోటస్యందనాళీ ♦ కబళితధరణిం ♦ గాద్రవేయాధిరాణ్మూ,
ర్ధజరత్నశ్రేణు లంత ♦ర్మణులసవతులై ♦ గ్రమ్మఁగఁ బాదాతకుంత,
ధ్వజవాతాఘూతఘూర్ణ ♦ ద్వనధులరవళు ♦ ల్వాద్యము ల్మీఱఁగాఁ ద,
ద్ద్విజరాజన్యుండు విద్వి ♦ డ్విదళన మనిఁ గా ♦ వించె దిగ్జైత్రయాత్రన్. ౧౮౬.

టీ. గజ = ఏనుంగులయొక్కయు, ఘోట = గుఱ్ఱములయొక్కయు, స్యందన = అరదములయొక్కయు, ఆళీ = సమూహముచేతను, కబళిత = మ్రింగఁబడిన, ధరణిన్ = భూమియందు, కాద్రవేయ = పాములకు, అధిరాట్ = దొరయయినశేషునియొక్క, మూర్ధజ = తలయందుఁబుట్టిన, రత్నశ్రేణులు = రత్నాలపజ్క్తులు, అంతర్మణులసవతులై = భూమిరత్నగర్భ గనుకఁ దామాభూమిలోనున్న రత్నములతో సమానములైయనుట) గ్రమ్మఁగన్ = అవిసిపోఁగా, పాదాత = పదాతిసేనాసంబంధియైన, కుంత = ఈటెలయందున్నటువంటి, ధ్వజ = టెక్కెపుబట్టలయొక్క, వాత = గాలియొక్క, ఆఘూత = తాఁకుడుచేతను, ఘూర్ణత్=పొంగుచున్నటువంటి, వనధుల=సముద్రములయొక్క, రవళుల్ = ధ్వనులు, వాద్యముల్ = మద్దెల, డోలు, వీణె, సన్నాయి మొదలగువానిని, మీఱఁగాన్ = అతిశయింపఁగా, తద్ద్విజరాజన్యుండు=విప్రుఁడైనయారాజు, (యామునాచార్యుడనుట) దిగ్జైత్రయాత్రన్ = దిగ్విజయయాత్రయందు, అనిన్ = యుద్ధమందు, విద్విడ్విదళనమున్ =పగతురయొక్కసంహారమును, కావించెన్ =ఒనర్చెను.

క. జన్నములు చేసి దానము, ల న్నానాదేశవిప్రు ♦ లం దనిపి సుసం,
పన్నత ననిశము బహు భోగోన్నతుఁడై యాదమఱచి ♦ యుండె నశంకన్. ౧౮౭.

టీ. జన్నములు = యజ్ఞములు, చేసి = కావించి, దానముల్ = ఉదకధారాపూర్వకంబుగ నిచ్చినయీవులచేతను, నానాదేశవిప్రులన్ = బహుదేశములనుండివచ్చిన బ్రాహ్మణులను, తనిపి = తృప్తినొందించి, సుసంపన్నతన్ = సకలసమృద్ధిగలవాఁడౌటచేతను, అనిశము = ఎల్లప్పుడును, బహుభోగోన్నతుఁడై = ఎక్కుడైనసుఖములచే నతిశయించినవాఁడై, అశంకన్ = వెఱపులేనట్లు, ఆదమఱచి = పరాకునొంది, ఉండెన్ = వసించెను. రాజ్యమోహముచేత జ్ఞానభక్తివైరాగ్యములు మఱచియుండెననుట.

వ. మఱియు నతనిరాజ్యంబునఁ గసవుఁ గఱచి చేయెత్తి మొఱఁబెట్టుట కరులయంద
యట్లు నట్లు వడ మెడఁ బట్టి త్రోయుట వెడవెడంబోవుపల్లవులం బండువత
లంటులకు నింటికిం దెచ్చుపణ్యాంగనాభ్రాతల పరిహాసచేష్టలయంద సున్నమెత్తు
టయుం బట్టుకారులం బట్టుటయు సౌధసౌవర్ణభూషాదినిర్మాణంబులయంద కాసె
చుట్టుటయుఁ గత్తి గట్టుటయుఁ గృకవాకులకలహంబులయంద యతుల్యతులనాది
ఘర్షణాదిదోషంబులు జాంబూనద పరీక్షాదులయంద యేదేనియుం గన్నువేయుట
మృదంగాదివాదిత్రంబులయంద ధాతువాదంబులు తఱచగుట శాబ్దికులయంద
కాక యితరస్థలంబుల లేకుండ రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచుండె. ౧౮౮.

టీ. మఱియున్ = వెండియు, అతనిరాజ్యంబునన్ = అయ్యామునాచార్యునిదేశమందు, కసవుఁగఱచి = తృణముగఱచి, చేయెత్తిమొఱబెట్టుట = హస్తమునుపైకెత్తియెలుఁగిడుట, కరులయంద = ఏనుఁగులయందె, (చెయ్యనఁగాఁగరము, అది గలది కరియని వ్యవహారము) అట్లునట్లువడన్ = ఆయాలాగునఁ బతనమగునట్లు, మెడఁబట్టిత్రోయుట= గళముఁబట్టి యావలికిం ద్రొబ్బుట. వెడవెడంబోవు = మెల్లమెల్ల నెనడచుచున్నట్టి, పల్లవులన్ = విటులను, (షిద్గః పల్లవికో విటయని యమరము) పండువతలంటులకున్ = సంవత్సరాదిపండువ మొదలగు సంతోష దినములయం దభ్యంజనము సేయుటకొఱకు, ఇంటికిం దెచ్చు = గృహమునకు రావించుచున్న, పణ్యాంగనాభ్రాతల = వేశ్యాసహోదరులయొ

క్కు. పరిహాసచేష్టలయందు = ఎగతాళివ్యాపారములయందె, సున్నమెత్తుటయుఁ = సుధాలేపమును, పట్టుకాఱులంబట్టుటయు = కంసాలవానికొఱముట్లలో నొకవిధమైన వానిచేతంబట్టుటయు, సౌధసౌవర్ణభూషాదినిర్మాణంబులయందు, సౌధ = మేడలయొక్కయు, సౌవర్ణ = సువర్ణమయములైన, భూషాది = ఆభరణాదులయొక్కయు, నిర్మాణంబులయందు = చేయుటయందె, (సున్నముఁబూయుట మేడలకును బట్టుకాఱులంబట్టుట స్వర్ణభూషాదులకు ననుట) కాసెచుట్టుటయుఁ = లాఁగుమీఁద గోకకట్టుటయు, కత్తిగట్టుటయుఁ = ఖడ్గబంధనమును, కృకవాకులకలహంబులయందు = కుక్కుటయుద్ధంబులయందె, ల్య = సరిగానివస్తువుతో. తులనా = తూఁచుట, (పోల్చుటయని యొకయర్థము) ఆది = లోనగు, ఘర్షణాదిదోషంబులు = ఒరయుటమొదలైనవి, జాంబూనదపరీక్షాదులందు = స్వర్ణశోధనాదులయందె, (రుక్మం కార్తస్వరం జాంబూనదమష్టాపదోస్త్రియామని యమరము) ఏదేనియుఁ = ఏ వస్తువునైనను, కన్నువేయుట = అభిలాషపడుట, (మద్దెలకువేయునట్టి కరణియని చెప్పఁబడును) మృదంగాది వాదిత్రంబులయందు = మద్దెలమొదలగువాద్యములయందె, (చతుర్విధమిదంవాద్యం వాదిత్రాతోద్యనామకమని యమరము) ధాతువాదంబులు దఱచగుట = మోసములు మెండగుటయు, భూవాదిధాతువులవిషయమైనవాదములు విస్తరిల్లుటయును, శాబ్దికులయందె కాక = వైయాకరణులయందె కాని, (ఈ కాకయను పదమన్ని సావధారణసప్తమ్యంతములతో నన్వయింపవలసినది) ఇతరస్థలంబులఁ = వేఱుచోట్లను, లేకుండఁ = లేకయుండునట్లు, రాజ్యపరిపాలనంబు = ప్రజాపాలనము, చేయుచుండెఁ = ఒనరించుచుండెను.

తా. సుగమము.

తే.గీ. తత్పితామహుఁ డైన నాథముని శిష్యుఁ, డైన శ్రీపుండరీకాక్షు ♦ ననుఁగుశిష్యుఁ,
డైన శ్రీరామమిశ్రాఖ్యుఁ డార్తిఁ దనదు, పరమగురుపౌత్రునకు నిట్టి ♦ బంధ మెట్లు.

టీ. తత్పితామహుఁడు = అయ్యాముునాచార్యునికిఁదండ్రితండ్రి. అయిన = అయినటువంటి, నాథముని = శ్రీమన్నాథమునికి. శిష్యుఁడు = అంతేవాసి, అయిన = అయినట్టి శ్రీపుండరీకాక్షు = యోగియగుననపుండరీకాక్షునకు = (ఈయనపేరు ద్రవిడభాషయందు ఉయ్యకొండారని యందురు) అనుఁగుశిష్యుఁడు = ప్రియచ్ఛాత్రుఁడు, (ఛాత్రాంతేవాసినౌశిష్యాయనియమరము) అయిన = అయినటువంటి. శ్రీరామమిశ్రాఖ్యుఁడు = శ్రీరామమిశ్రుఁడను నామముగలయోగి, (ద్రవిడభాషచేత నీయనపేరు మనక్కాల్ నంబియందురు) ఆర్తిఁ = బాధచేత, తనదు = తనకు, పరమగురు = పరమాచార్యుఁడైన నాథమునికి, పౌత్రునకు = మనుమఁడైన యామునాచార్యునకు, (ఇందునకుదాహరణము "శ్లో. పితామహంనాథమునిం విలోక్య ప్రసీదమద్వృత్తమచింతయిత్వా యని యామునాచార్యుని ప్రయోగము. అనుంగుశిష్యుఁడైన శ్రీరామమిశ్రాఖ్యుఁడన్నచో శ్రీరామమిశ్రునికి నాచార్యుఁడు శ్రీపుండరీకాక్షుఁడు ఆయనకు నాచార్యుఁడు శ్రీమన్నాథముని గనుక నాయన యాచార్యునకు నాచార్యుండు పరమాచార్యుండు గానఁ బరమగురు పౌత్రుఁడన్న ప్రయోగము) ఇట్టి బంధమెట్లు = ఇటువంటి రాజ్యప్రాప్తిరూపమైన ప్రతిబంధక మేలాగు సంభవించెను.



వ. యోగసామ్రాజ్యంబు మఱచి సామ్రాజ్యంబునం దాసక్తుఁ డయ్యె నట్టిమహాత్మువంశంబునం బుట్టినట్టి యితం డిట్లగుట యతివ్యతిక్రమంబు.

టీ. యోగసామ్రాజ్యంబుమఱచి = ఐశ్వర్యరూపమైనశక్తియోగ ప్రవృత్తియోగము లనువిడిచి, సామ్రాజ్యంబు నందాసక్తుండయ్యెఁ = సమ్రాట్టుయొక్క భావము సామ్రాజ్యము (శాస్తియశ్చాజ్ఞయాచాజ్ఞస్ససమ్రాట్టనియమరము) అట్టిమహాత్మునివంశంబునంబుట్టినట్టి = అటువంటి మహాపురుషుని కులమునందు జన్మించిన, ఇతండు = ఈ యామునాచార్యుండు, ఇట్లగుట = రాజ్యాసక్తుండౌట, అతివ్యతిక్రమంబు = మిగుల నక్రమము.

సీ. వృషశైలఝురవారిఁ ♦ ద్రిషవణస్నానంబు । నిష్ఠఁ గావించి యా ♦ హ్నికముఁ దీర్చి,
యేకాంతగుహ తత్త ♦ టికుశాసనమున । నుండి లక్ష్మీశాంఘ్రి ♦ పుండరీక,
మంకురత్పులక హ ♦ ర్షాశ్రువై దహరపు । ష్కరమున భావించి ♦ సవితఁ దిరుగ,
యజ్ఞోపవీత ప ♦ ద్మాక్షమాలికతోడ । యోగపట్టికఁ గూడి ♦ యురము మెఱయ,
శౌరిఁ దద్ధరణీభ్రవా ♦ స్తవ్యుఁ గొలిచి, సలియు నాలక్కాశాక ♦ మంచితము వండ,
నిల్లుకుందున కర్పించి ♦ వేల్మిఁ దీర్చి, యిట్లు తనుయాత్ర నడపు ము ♦ న్నితనితాత.

టీ. వృషశైలఝురవారిఁ = వృషశైల, ఘటికాచలముయొక్క (దీనికి ద్రవిడభాషయందు అళగర్ తిరుమలయను నామము. నారాయణాద్రి వృషభాద్రి వృషాద్రి యని పర్యాయములుగాను వ్యవహారము గలదు) ఝురవారిఁ = సెలయేటియుదకమందు, త్రిషవణస్నానంబు = మూఁడువేళలయందును జలకములాడుటను, నిష్ఠఁ = నియమముచేత, కావించి = చేసి, ఆహ్నికముఁ = సంధ్యావందనాది కృత్యమును, తీర్చి = ఒనర్చి, ఏకాంత = రహస్యమైన, గుహ = గుహలుగల, తత్ = ఆ వృషశైలముయొక్క, తటీ = చఱియందు, కుశాసనమునఁ = దర్భాసనమునందు, ఉండి = కూర్చుండి, లక్ష్మీశ = శ్రీపతియొక్క, అంఘ్రిపుండరీకము = పాదపద్మమును, అంకురత్ = మొలచుచున్న, పులక = గోమాంచమును, హర్షాశ్రువై = ఆనంద బాష్పములు గలవాఁడై, దహరపుష్కరమునఁ = హృత్పుండరీకమందు (పుష్కరంకరిహస్తాగ్రేవాద్యభాండముఖేజలే వ్యోమ్నిఖడ్గఫలేపద్మే తీర్థౌషధివిశేషయోః అని యమరము) భావించి = ధ్యానించి, సవితదిరుగఁ = ప్రొద్దుపడమటికిమళ్ళఁగా, యజ్ఞోపవీత = జందెముతోడను, పద్మాక్షమాలికతోడి = తామరపూసలతోడను గూడిన, (ఇది తులసిపూసలపండల కుపలక్షణము) "శ్లో. యేకంఠలగ్నతులసీనళినాక్షమాలా యేబాహుమూలపరిచిహ్నితశంఖచక్రాః। యేవాలలాటఫలకే లసదూర్ధ్వ

పుండ్రాస్తేవైష్ణవాభువనమాశు పవిత్రయంతియని యున్నది'' యోగపట్టికన్ = యోగులు జందెముగా వేసికొనునట్టి ఘల్లికపట్టుపట్టెడను, కూడి = కలిసి, ఉరము= ఱొమ్ము, మెఱయన్ = వెలుంగఁగా, తద్ధరణీధ్ర = ఆ వృషశైలమందు, వాస్తవ్యున్ = ఉన్నటువంటి, శౌరిన్ = సుందరబాహువును, కొలిచి = సేవించి, సతియున్ = నాథమునిభార్యయును, అంచితము = ఒప్పైన, అలర్కశాకము = ముండ్లముస్తెకూరను, వండన్ = పచనముఁ జేయఁగా, ఇల్కుకుందునకున్ = తనయింట నారాధింపఁబడు కమలనాభునకు, అర్పించి = సమర్పణముచేసి, వేల్మిన్ = ఔపాసనాదిహోమములను, తీర్చి = ఒనర్చి, మున్ను = పూర్వమందు, ఇతనితాత = ఈ యామునాచార్యునికిఁ బితామహుండైన శ్రీమన్నాథముని, ఇట్లు = ఉక్తక్రమంబుగా, తనుయాత్రన్ = శరీరయాత్రను, నడపున్ = కడపును.

తా. సుగమము.

క. తొడిఁబడ విషయాతురు నవి, వీడుపు మనుటకంటెఁ గలదె ♦ వేఱే పగ నే,
ర్పడరఁ గథాదుల నొకటం, బడి దోఁపం బలికె మైత్రి ♦ పాపుట యొప్పున్. ౧౯౩.

టీ. తొడిఁబడన్ = త్వరపడి, విషయాతురున్ = స్రక్చందనాదివిషయములయందాసక్తుఁడైన వానిని, అవి = ఆ విషయములను, విడుపుమనుటకంటెన్ = విడిచిపెట్టుమనుటకంటెను, వేఱేపగ = అన్యమైనవిరోధము, కలదె = ఉన్నదా (లేదనుట) నేర్పు = చతురత్వము, అడరన్ = ఒప్పఁగా, కథాదులన్ = భారతాదికథలయందు. ఒకటన్ = దేనిచేతనైన నొకదానిచేత, బడిదోఁపన్ = పూర్వులక్రమముదోఁచునట్లు, పలికి = తెలిపి, మైత్రి = విషయములయందున్న స్నేహము, పాపుట = వదల్చుట, ఒప్పున్ = తగును.

తా. సుగమము.

క. వసుధం బుత్త్రాదికదు, ర్వ్యసనము సైతమును దండ్రి ♦ వారించుటకున్,
వసపడ దఁట మఱి రాజ్య, వ్యసనము వారింప నెంత ♦ వాఁ డెవ్వాఁడున్.

టీ. వసుధన్ = భూమియందు, పుత్త్రాదిక = సుతులు మొదలగువారియొక్క, దుర్వ్యసనము సైతమును = స్త్రీద్యూతాదిచింతయైనను, తండ్రి = జనకుఁడు, వారించుటకున్ = నివర్తింపఁజేయుటకు, వసపడదఁట = శక్యముగాదఁట, మఱి = ఇఁకను, రాజ్యవ్యసనమున్ = దొరతనపుచింతను, వారింపన్ = నివర్తింపఁజేయుటకు, ఎవ్వాఁడున్ = ఎవ్వఁడును, ఎంతవాఁడు = ఎంతటివాఁడు (ఎట్టివాఁడైనను మాన్పలేఁడనుట)

తా. సుగమము.

తే. నల్ల గ్రోల నిచ్చి ♦ మెల్లనె చివ్వంగి, నోరి జింకఁ దివియు ♦ నేరు పొదవు,
వేఁటకాఁడువోలె ♦ విషయాళివలనఁ ద, త్తృష్ణఁ దీర నిచ్చి ♦ త్రిప్ప టురువు. ౧౯౪.



టీ. నల్లన్ = రక్తమును, క్రోలనిచ్చి = త్రావనిచ్చి, మెల్లనె = తడవుగానే, చివ్వంగి = తరక్షువుయొక్క, నోరి = నోటియందున్న, జింకన్ = లేఁడిని, తివియు = తీయునట్టి, నేరుపొదవు = నైపుణ్యముగల్గినట్టి, వేటకాఁడువోలెన్ = మృగయువువలెను, విషయాళివలనన్ = శబ్దాదివిషయసమూహమందు, తత్తృష్ణన్ = ఆ యామునాచార్యునియొక్క యాశను, తీరనిచ్చి = ముగియనిచ్చి, త్రిప్పట = మళ్లించుట, ఉరువు = మంచిది.

తా. సుగమము.

వ. కావున నట్లయిన నితని నింక నుపేక్షింప రా దుపాయంబునఁ జొచ్చి యొక్కరీతిం ద్రిప్ప వలయు నుర్వి నాహారదోషంబు విజ్ఞాననాశంబునకు మూలం బని వితర్కించి.

టీక. కావుననట్లయినన్ = అందు వల్లనాలాగైనను, ఇతనిన్ = ఈ యామునాచార్యుని, ఇంకన్ = ఇఁకమీఁదను, ఉపేక్షింపరాదు (అలక్ష్యముసేయరాదు) ఉపాయంబునఁజొచ్చి = నేర్పుతోఁ బ్రవేశించి, ఒక్కరీతిం ద్రిప్పవలయున్ = ఒకానొక ప్రకారముచేత మళ్లింపవలయును, ఉర్విన్ = భూమియందు, ఆహారదోషంబు = భోజనమువలని దోషంబు, (అనఁగాఁ బాపమనుట) ఆశ్రయనిమిత్తజాతిస్వరూప దుష్టాహారవర్జనంబువల్లఁ గాయశుద్ధియనియున్నదిగావున ) విజ్ఞాననాశంబునకున్ = మతిచెడుటకు, మూలంబని = కారణంబని, వితర్కించి = ఊహించి ౧౯౫.

తా. సుగమము.

క. ముల్లు దలకొననినవకపు, పల్లవములతోడ ముక్తి ♦ భామచెవులకుం,
బల్లేరుపువ్వు లగుపువు, లుల్లసిలునలర్కశాక ♦ మొదుగుగఁ గొనుచున్.

టీ. ముల్లుదలకొనని = కంటకముపుట్టని, నవకపు = లేఁతలైన, పల్లవములతోడన్ = చిగుళ్లతో, ముక్తిభామ = మోక్షాంగనయొక్క, చెవులకున్ = కర్ణములకు, పల్లేరుపువ్వులగు, (అనఁగాఁ బల్లేరుపువ్వులనెడు భూషణములవలెనున్నవియనుట) పువులు = పుష్పములు, ఉల్లసిలు = ఒప్పుచున్న, అలర్కశాకము = ముండ్లముస్తెకూర, ఒదుగుగన్ = విస్తారముగా, కొనుచున్ = సంగ్రహించికొనుచును, శ్లో. అయత్నతోయాదునమాత్మ దాస మలర్కపత్త్రార్పణ నిష్క్రయేణ। యఃక్రీతవానాస్థితయావ రాజ్యం నమామితంరామమమేయసత్త్వ మని ప్రసిద్ధము. ౧౯౬.

తా. సుగమము.

తే,గీ. తెచ్చి యొకవైష్ణవుఁడు గాను ♦ కిచ్చె ననుచు, బానసపుబాడబులచేతఁ ♦ బంపుట యును,నతఁడు ప్రియపడి వండించి ♦ యారగింపఁ, దెచ్చు నిచ్చఁ గొన్నాళ్లిట్లు ♦ తెచ్చుచుండ.

టీ. ఒకవైష్ణవుఁడు = ఒకవిష్ణుభక్తుఁడు, తెచ్చి = తీసికొనివచ్చి, కానుకిచ్చెననుచున్ = ఉపహారమొసంగెనని, బానసపుబాడబులచేతన్ = వంటబ్రాహ్మణులచేతను, పంపుట

యును = అంపఁగా (అథద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవ బాడబాయని యమరము) అతఁడు= ఆయ్యామునాచార్యుండు, ప్రియపడి=ఇష్టపడి, వండించి పచనము చేయించి, ఆరగింపన్ =భోజనము చేయఁగా, ఇచ్చన్ = ప్రియముతో, తెచ్చున్ = మరలఁదెచ్చి యిచ్చును, కొన్నాళ్లు = కొన్నిదినములు, ఇటు = ఈప్రకారముగా, తెచ్చుచుండన్ = తెచ్చియిచ్చుచుండఁగా.

తా. సుగమము.

వ. ఒక్కనాఁ డతండు భోజనసమయంబున సకలశాకాస్వాదనంబు సేయుచు వచ్చి
తచ్ఛాకంబు నంజుచుం దలంచుకొని యేతదానేత యగుభాగవతు భోజనానంతరం
బ మమ్ముం గాన్పింపుం డనిపలికి పాణిప్రక్షాళనాచమనానంతరంబ యతనిం గాన్పిం
చుకొని నమస్కరించి వచ్చిన ప్రయోజనం బడుగుటయు నతం డిట్లనియె. ౧౯౮.

టీక. ఒక్కనాఁడు=ఒక్కదివసమునందు, భోజనసమయంబునన్ =ఆరగింపుతఱి, సకల=సమస్తమైన, శాక = వ్యంజనములయొక్క, ఆస్వాదనంబు=రుచిచూచుటను చేయుచు, వచ్చివచ్చి=క్రమముగావచ్చి, తచ్ఛాకంబున్ = ఆయుండ్లముస్తెకూరను, నంజుచున్ =ఆస్వాదించుచు, తలంచుకొని = జ్ఞప్తితెచ్చుకొని, ఏతదానేతయగు= ఈకూరదెచ్చినట్టి, భాగవతున్ =భగవద్భక్తుని, భోజనానంతరంబ=ఆరగించినవెనుకనే, మమ్ముం గాన్పింపుండని = మమ్ముఁ గనుఁగొనఁజేయుండని, పలికి=నుడివి, పాణిప్రక్షాళనాచమనానంతరంబ = చెయిగడిగి యుపస్పర్శము చేసినపిమ్మటను (ఉపస్పర్శస్త్వాచమనమనియమరము) అతనింగాన్పించుకొని=ఆమహాభాగవతునిం గానుపింపఁజేసికొని, నమస్కరించి= సేవించి,వచ్చినప్రయోజనంబడుగుటయు=ఆగమనకార్యమునుబృచ్ఛసేయఁగా, అతండు= ఆశ్రీరామమిశ్రుఁడు, ఇట్లనియెన్ =వక్ష్యమాణక్రమంబునంబలికెను.

తా. సుగమము.

క. మీపెద్దలు గూర్చిననిక్షేప మొకటి సహ్యజనిత ♦ సింధుజలాంత,
ర్ద్వీపమున నుండ నీకుం, జూపంగా వచ్చితిని వ ♦ సుమతీనాథా. ౧౯౯.

టీక. వసుమతీనాథా = ఓయిరాజా, మీ = మీయొక్క, పెద్దలు = వృద్ధులయిన పితృ పితామహాదులు, కూర్చిన = కూడఁబెట్టినట్టియు, భక్తిచేత సేవించినట్టి, నిక్షేపమొకటి=పాఁతిపెట్టినయొకనిధి, సహ్య = సహ్యపర్వతమునందు, జనిత = పుట్టినటువంటి, సింధు = కావేరియొక్క, జలాంతః=ప్రవాహద్వయమధ్యముననున్న, ద్వీపమునన్ =దీవిగడ్డయందు, ఉండన్ =ఉండఁగా, నీకున్ = నీకు, చూపంగాన్ = కనుపఱచుటకొఱకు, వచ్చితిని=ఏతెంచితిని.

తా. సుగమము.



క. నాకేటికి నిక్షేప ము, నాకు నిధియు నాకరంబు ♦ నరనాథులసొ,
మ్మే కాన విన్నవించెద, నాకర్ణింపుము తదీయ ♦ మగువిధ మెల్లన్. ౨౦౦.

టీక. నిక్షేపము=ధననిధి, నాకేటికి=నాకెందుకు, అనాకుము = అనిపలుకకుము, నిధియున్ = నిక్షేపమును, ఆకరంబున్ = గనియును, నరనాథులసొమ్మె కావన్ = రాజులద్రవ్యమేగనుక, విన్నవించెదన్ = తెలిపెదను, తదీయమగు = ఆనిక్షేపసంబంధియైన, విధమెల్లన్ = స్వరూపమంతయును, ఆకర్ణింపుము = వినుము.

తా. సుగమము.

సీ. స్ఫటల మణు ల్మీఱ ♦ శాంతమై శ్వేతమై । నట్టిత్రాఁచొక్కటి ♦ చుట్టి యుండు,
రక్షోగృహీత మ ♦ న్ప్రథ తొల్లి గల దది । పొలయ దం దేఁడాఱు ♦ నెలలు గాని,
యేపాటిబలి యైనఁ ♦ జేపడుఁ బ్రాణిహిం । సాదిపూజనములఁ ♦ గాసపడదు,
తనవెలుం గొగి నిరం ♦ జనదృష్టికినె లక్ష్య । మై యుండు నయ్యనిం ♦ తంత గాదు
రత్న మొక్కటి పై నపూ ♦ ర్వంబు మెఱయుఁ। గలదు పద్మంబు శంఖంబు ♦ పలుకులేటి
కక్షయ మనంత మాద్య మే ♦ కాంతమందు। భూప నీకొక్కనికె కాక ♦ చూపరాదు.

టీక. స్ఫటల = పడగలయందు, మణులు = రత్నములు, మీఱన్ = అతిశయింపఁగా (స్ఫటాయాంతు ఫణాద్వయోః అని యమరము) శాంతమై = ఓర్పుగల్గినదై, శ్వేతమైనట్టి = తెల్లనైనటువంటి, త్రాఁచొక్కటి = ఒకకృష్ణసర్పము, చుట్టియుండున్ = పరివేష్టించియుండును (ధననిక్షేపమును సర్పముచుట్టికొనియుంట ప్రసిద్ధముగాఁబ్రకృతమందు రంగనాయకుని యామునాచార్యునియొక్క పూర్వులుంచిన నిక్షేపముగా రూపించిచెప్పినందున ద్వ్యర్థిగా శ్రీరంగేశ్వరునియందలి ధర్మములను నిధి ధర్మములుగాను నాయన శేషశాయియగుటవల్ల నర్చావతారములకు నిధులని వ్యవహారముగలదు గనుక నట్టి నిక్షేపమునకు సర్పముచుట్టికొనియున్నట్లును జెప్పుటయుక్తము) రక్షః = రక్కసునిచేత, గృహీతము = స్వీకరింపఁబడ్డది, అన్ = అనెడు ప్రథ = ప్రసిద్ధి, తొల్లి = పూర్వమునందు, కలదు = కద్దు, అది = ఆప్రసిద్ధి, అందున్ = ఆనిధియందు, ఏఁడు = సంవత్సరమునకైనను, ఆఱునెలలఁగాని = షణ్మాసములకుఁగాని, పొలయదు = పొందదు (నిక్షేపమునకు రాక్షసగృహీతత్వముండునుగనుక నట్లిక్కడ శ్రీరంగనాయకుఁడు పూర్వము విభీషణునిచేత స్వీకరింపఁబడినను విభీషణుఁడాఱుమాసములకు నొకపర్యాయముగాని సంవత్సరమునకు నొకపర్యాయముగాని పూజయొనర్చుచుండుట ప్రసిద్ధముగాన నిప్పుడా నిక్షేపమునకు రాక్షసగృహీతత్వము నిరంతరములేదు సులభముగా గ్రహింపవచ్చుననుట) ఏపాటిబలియైనన్ = నిశ్చలచిత్తుఁడై యెంతమాత్రముపూజఁజేసినను, చేపడున్ = అనుగ్రహించును (బలిః పూజోపహారయోః అని యమరము) ప్రాణి = జంతువులయొక్క, హింసాది = కాయక్లేశాదులవలన, పూజనములకున్ =

అర్చ్యవలనె (ద్వితీయార్థమందుషష్ఠి) ఆసపడకు = అపేక్షింపకు (లోకమునందునిక్షేపము బొందువారలు ప్రాణిహింసాది బలులొసంగి దానింగొనుట ప్రసిద్ధముగాన నట్లుగాక సూక్ష్మబలిచేత నబ్బునని చెప్పుటవల్ల సులభోపాయముచేత నే శ్రీరంగేశుఁడు ప్రసన్నుఁడౌననుట) తన = ఆ నిక్షేపముయొక్క, వెలుంగు = జ్వలించుట, (అనఁగాఁ గనుపించుటయనుట) ఒగిన్ = ప్రయత్నముచేతను, నిరంజనదృష్టికినె = కాటుకఁ బెట్టనికన్నులుగలవానికె, లక్ష్యమైయుండున్ = చూడఁదగినదై యుండును, (ధననిక్షేపాదులంజూచువారు గంటఁ గాటుకఁబెట్టి చూచుట ప్రసిద్ధమైన నీ నిక్షేపమును జూచుటకు నది యక్కరలేదనుట) తన వెలుంగు = స్వప్రకాశము, ఒగిన్ = యత్నముచేత, నిరంజన = బంధరహితమైన, దృష్టికినె = జ్ఞానముగలవానికె, లక్ష్యమైయుండున్ = చూడఁదగినదై యుండును), (కేవలచర్మచక్షుస్సులకు గోచరముగాదనుట) అయ్యున్ = కనుపించునదయ్యును, ఇంతమాత్రమని లెక్కింపరాదు. (ఆనిధియింతయనియు శ్రీరంగనాయకులమహిమం బింతయనియుం జెప్ప శక్యంబుగాదనుట) పైన్ = ఆనిక్షేపముమీఁదను, రత్నమొకటి = ఒకమణి, మెఱయున్ = వెలుగొందును, శంఖంబు పద్మంబు = శంఖపద్మాది సంఖ్యగలద్రవ్యము, కలదు = కద్దు (శ్రీరంగనాదునియందు శంఖము నాభియందుపద్మముండుట ప్రసిద్ధము) పలుకు లేటికి = మాటలెందుకు, అక్షయము = నాశరహితము, అనంతము = అంతములేనిదియు, దేశకృతకాలకృతపరిచ్ఛేదము లేనిదియు, ఆద్యము = బహుకాలముగనుండియున్నదియు, సర్వభూతాదియు, ఏకాంతము = రహస్యమైనదియును, అందున్ = అనిచెప్పెదను, భూప = ఓయినిప్రప్రభుఁడా, నీకొక్కనికెకాక = నీకుమాత్రమేకాని, చూపరాదు = అన్యులకుఁ జూపఁగూడదు. అనఁగా నితరులుచూడఁగూడదనుట, (అసాధారణభగవద్భక్తిఖనియైన నాథముని మనుమఁడవుకనుక నీకాయోగ్యతగలదని భావము.)

వ. అని విన్నవించిన సంతసించి సేనాసమేతుండై యతండు మున్నుగా శ్రీరంగంబునకరిగి కావేరిచంద్రపుష్కరిణులఁ దీర్థం బాడి రంగనాథు సేవించి సాభిప్రాయంబుగా నతనిం గటాక్షించిన నతం డిట్లనియె. ౨౦౨.

టీ. అని = ఇట్లని, విన్నవించినన్ = విజ్ఞాపనముచేయఁగా. సంతసించి = సంతోషించి, సేనాసమేతుండై = సేనతోఁగూడుకొనినవాఁడై, అతండు = ఆ శ్రీరామమిశ్రుఁడు, మున్నుగాన్ = ముందుగాను, శ్రీరంగంబునకరిగి = శ్రీరంగమను దివ్యక్షేత్రమునకు వెళ్లి, కావేరీ చంద్రపుష్కరిణులన్ = కావేరీ చంద్రపుష్కరిణులయందు, తీర్థమాడి = స్నానముఁజేసి, రంగనాథున్ = రంగనాయకుని, సేవించి = నమస్కరించి, సాభిప్రాయంబుగాన్ = అభిప్రాయసహితముగునట్లు, అతనిన్ = ఆ శ్రీరామమిశ్రుని, కటాక్షించినన్ = చూడఁగా, అతండు = ఆ శ్రీరామమిశ్రుఁడు, ఇట్లనియె = వక్ష్యమాణక్రమంబుగఁ బలికెను.

తా. సుగమము.

క. మీపెద్దలు గూర్చినని, క్షేపమ్మిదిగో మ్మటంచు ♦ శ్రీరంగపతి,
శ్రీపదయుగ్మముఁ జూపిన, నాపృథివీపతి హఠాద ♦ పాస్తభ్రముఁడై. ౨౦౩.

టీక. మీపెద్దలు = మీపూర్వికులయిన నాథమునిప్రభృతులు, కూర్చిన = సంపాదించిన; నిక్షేపమ్ము = ధననిక్షేపము, కొమ్మటంచున్ = దీనిం బరిగ్రహింపుమని, శ్రీరంగపతి = శ్రీరంగనాయకునియొక్క, శ్రీపదయుగ్మమున్ = శోభాయుక్తమగు పదద్వంద్వమును, చూపినన్ = కనుపింపఁజేయఁగా, ఆపృథివీపతి = ఆయామునాచార్యుఁడు, హఠాత్ = అదరుపాటున, (ప్రసహ్యాతుహఠార్థకయని యమరము) అపాస్త = పోఁగొట్టఁబడిన, భ్రముఁడై = భ్రాంతిగలవాఁడై.

తా. సుగమము.

వ. గ్రక్కునఁ దనపూర్వదశఁ దలంచి యిన్నాళ్లు దనప్రమాదంబునకుం బరమ నిర్వేదన నొంది నీ వెవ్వండ వనుటయు నే మీపితామహుం డగునాథముని ప్రశిష్యుండ నయ్యోగి వరుండు భావిభవజ్జన్మం బెఱింగి భాగవతవతంసంబ వగునీచేత నిర్విశిష్టాద్వైతంబు సకలభూతహితంబుగా వెలయం గలయది యని నిశ్చయించి నీకు ద్వయంబుపదేశింపు మని తనశిష్యుఁ డగు పుండరీకాక్షున కుపదేశించిన నతండు భోగాసక్తుండ వైనని న్నుపాయంబునఁ దెలిపి నీ కుపదేశింపు మనుటయుఁ బనివింటి ననిన సాష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లి యతనిచేతం బంచసంస్కారసంస్కృతుండై యంత నిలువక తురీయాశ్రమంబునకు రాఁగలవాఁడై స్కంధావారంబునకు మగుడి వచ్చి కుమారునందు రాజ్యభారంబుఁ బెట్టి బంధుమిత్రామాత్య సమేతం బగుబలచతుష్టయంబును బ్రకృతవర్గంబును నతని కొప్పగించి యి ట్లనియె. ౨౦౪.

టీక. గ్రక్కునన్ = శీఘ్రముగా, తన = తనయొక్క, పూర్వదశఁదలంచి = రాజ్యభారభరణము మొదలయిన వృత్తాంతమంతయు స్మరించుకొని, ఇన్నాళ్లు = ఇన్నిదినములు, తన = తనయొక్క, ప్రదమాదంబునకున్ = మఱపునకు, పరమనిర్వేదనన్ = అధికమైన విషాదమును, ఒంది = చెంది, నీవెవ్వండవనుటయున్ = నీవెవ్వఁడవనఁగా, నేన్ = నేను, మీపితామహుండగు = మీతండ్రితండ్రియైన, నాథముని ప్రశిష్యుండన్ = నాథమునియొక్క యనుంగుశిష్యుఁడయిన పుండరీకాక్షునకంతేవాసిని, అయ్యోగివరుండు = శ్రీమన్నాథముని, భావి = కాఁగల, భవత్ = మీయొక్క, జన్మంబు = అవతారమును, ఎఱింగి = తెలిసి, భాగవతవతంసంబవగు = భగవద్భక్తశిరోభూషణంబయిన, నీచేతన్ = ఇవ్విశిష్టాద్వైతంబు (స్థూలచిదచిద్విశిష్టపరమాత్మకు సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టపరమాత్మకు నభేదమని చెప్పుటయే విశిష్టాద్వైతశబ్దార్థము) సకలభూత = నిఖిలప్రాణులకును, హితంబుగా = మేలగునట్లు, వెలయంగల యది = శోభింపఁగలది, అనినిశ్చయించి = అట్లనిరూఢిఁజేసి,

నీకుద్వయంబుపదేశింపుమని=నీకుమంత్రరత్నదానముఁజేయుమని, తనశిష్యుండగు పుండరీకాక్షున కుపదేశించినన్=తనయంతేవాసియైన పుండరీకాక్షునకు ద్వయమంత్రదానముఁజేయఁగా, అతండు=ఆపుండరీకాక్షుండు, భోగాసక్తుండవయిన=అర్థకామాదులయం దిచ్ఛగలవాఁడవయిన, నిన్నున్ = నిను, ఉపాయంబునందెలిపి = నేర్పుచేత నెఱిఁగించి, నీకుపదేశింపుమనుటయున్ = నీకుద్వయమంత్రదానముఁజేయుమనఁగా, శ్లో. నేతృత్వంనిత్యయోగం సముచితగుణజాతంతనుఖ్యాపనంచోపాయం కర్తవ్యభాగంత్వథమిథునపరంప్రాప్యమేవం ప్రసిద్ధం, స్వామిత్వంప్రార్థనాంచ ప్రబలతరవిరోధిప్రహాణందశైతాన్మంతారంత్రాయతేచేత్య నిగతనియమంషట్పదోయం ద్వికండమనిద్వయమంత్రలక్షణము) వనివింటినననిన్=వచ్చితిననఁగా, సాష్టాంగంబుగాఁబ్రణమిల్లి=అష్టాంగయుక్తమగునట్లునతియొనర్చి, అతనిచేతన్ = ఆశ్రీరామమిశ్రునిచేతను, పంచసంస్కారసంస్కృతుండై = అయిదు శోధనలచేత శోధింపఁబడ్డవాఁడై (పంచసంస్కారములనఁగా శ్లో. తాపఃపుండ్రస్తథానామ మంత్రోయాగశ్చపంచమః, అమీపరసంస్కారాః పరమైకాంతిహేతవ యనిదానిలక్షణము.) అంతనిలువక = అంతమాత్రముచేత విరమింపక, తురీయాశ్రమంబునకు రాగలవాఁడై = చతుర్థాశ్రమమునకువచ్చుట కుద్యుక్తుండై (అనఁగాయత్యాశ్రమమునకనుట) స్కంధావారంబునకు = దండుదిగియున్న స్థలమునకు, మగుడివచ్చి =తిరిగివచ్చి (స్కంధావారోనివేశనమనినిఘంటువు) కుమారునందు రాజ్యభారంబుఁ బెట్టి = రాజ్యంబునఁ బుత్రునభిషిక్తుంజేసి, బంధుమిత్రామాత్యసమేతంబగు = బాంధవమిత్రామాత్యులతోఁ గూడియున్న, బలచతుష్టయంబును=చతురంగసైన్యమును, ప్రకృతివర్గంబును = ప్రజాసమూహమును, అతనికిన్ =ఆకుమారునికే, ఒప్పగించి=అధీనముఁజేసి, ఇట్లనియెన్=వక్ష్యమాణక్రమంబునఁ బల్కెను (రాజ్యాంగానిప్రకృతయః పౌరాణాం శ్రేణయోపిచ యనియమరము.

తా. సుగమము.

## ఇది మొదలుకొని రాజనీతి.

క. ఏపట్టున విసువక ర, క్షాపరుఁడవు గమ్ము ప్రజల ♦ చక్కి విపన్నుల్
గూపెట్టిన విని తీర్పుము, కాపురుషులమీఁద నిడకు ♦ కార్యభరంబుల్. ౨౦౫.

టీక. ఏపట్టునన్ = ఏసమయమునందును, విసువక = వేసరక, ప్రజలచక్కిన్ = జనులపట్లను, రక్షాపరుఁడవుగమ్ము = రక్షణపరతంత్రుఁడవగుము, విపన్నుల్ = ఆపదనొందినవారలు, కూపెట్టినన్ = మొఱపెట్టఁగా, విని=ఆలకించి, తీర్పుము = వారియాపదలఁదొలఁగఁజేయుము, కార్యభరంబుల్ =గొప్పపనులను, కాపురుషులమీఁదన్ =కుత్సితజనులయందు, ఇడకుము=ఉంచకుము.

తా. సుగమము.



తే.గీ. రాష్ట్రవర్ధన మెదఁ గోరు ♦ రాజు మేలు, రాష్ట్రమును గోరుదానఁ గా♦ర్యమొయనంగ
రాదు బ్రహ్మోత్తరములైన ♦ ప్రజలయేక, ముఖపుఁగోర్కిఁ దదంతరా♦త్ముం డొసఁగఁడె. ౨౦౬.

టీక. రాష్ట్రవర్ధనము=ప్రజాభివృద్ధిని (రాష్ట్రమనఁగాదేశమనియుం జెప్పవచ్చును) ఎదన్ = హృదయమందు, కోరు = అపేక్షించుచున్నటువంటి, రాజు = ఏలికయొక్క, మేలు = వృద్ధిని, రాష్ట్రమును = ప్రజయును, కోరున్ = అపేక్షించును, దానన్ =అట్లుకోరుటవల్లను, కార్యమొ = ప్రయోజనమేమి, అనంగరాదు = అనఁగూడదు, బ్రహ్మోత్తరములైన=బ్రాహ్మణులులోనగు జనములయొక్క, ఏకముఖపుఁగోర్కిన్ = ఒకరూపమయినకోరికను, తదంతరాత్ముండు = వారి యంతర్యామియయిన శ్రీమన్నారాయణుఁడు, ఒసఁగఁడె=ఇయ్యఁడా (ఇచ్చుననుట.)

ఆ.వె. ఆజ్ఞ వలయు నృపతి ♦ కాభీరభిల్లాది, కంపకోల నూల ♦ నాజ్ఞ చెల్లు,
నంట సార్వభౌముఁ ♦ డైనభూపతి యాజ్ఞ, కెల్లవారు దల్ల ♦ డిల్ల వలదె. ౨౦౭.

టీక. నృపతికిన్ =రాజునకు, ఆజ్ఞ= సెలవు, వలయున్ =వాలాయము కావలయును, ఆభీర = గొల్లలకును, భిల్లాదికిన్ = చెంచువాండ్రుబోయవాండ్రు మొదలగువారికి (భేదాఃకిరాతశబరపుళిందామ్లేచ్ఛజాతయః, గోపేగోపాలగోసంఖ్యగోధుగాభీరవల్లవాయని రెంటికినమరము) అంపకోలన్ =అంపకఱ్ఱచేతను, నూలన్ =దారపుపోగుచేతను, ఆజ్ఞ చెల్లునంట = ఉత్తరువుచెల్లుబడియగుననుట (అడవులయందుండెడు పశుప్రాయులైన పాళెగాండ్రుసయితి సెవనికైన నభయదానముచేసిన వానిచేత నొకయంపకట్టెగాని నూలుపోగుగాని తమముద్రగానిచ్చిన పక్షమున మఱియతనిని జోరులంటరని ప్రసిద్ధము) సార్వభౌముఁడైన = సకలభూమండలము నేలుచున్న, భూపతి= రాజుయొక్క, ఆజ్ఞకున్ =ఉత్తరువునకు, ఎల్లవారు = సకలజనులు, తల్లడిల్లవలదె =వెఱవవలదా, భూమండలమునకంతయుఁ బ్రభుత్వముచేయుచుండు రాజున కెల్లవారును భయముతోఁగూడి వశంవదులై యుండవలయుననుట.

క. దుర్గము లాప్తద్విజవర, వర్గమునకె యిమ్ము దుర్గ ♦ వత్తత్తతి క
త్యర్గళధరాధిరాజ్యవి, నిర్గతసాధ్వసత పొడము ♦ నిలుపకు కొలఁదిన్. ౨౦౮.

టీ. దుర్గములు = స్థలజలగిరివనదుర్గములను, ఆప్త=ప్రియులయిన, ద్విజవరవర్గమునకె = బ్రాహ్మణోత్తమ సమూహమునకె, ఇమ్ము = ఇయ్యఁగావలయును (దుర్గాధిపత్యంబులననుట) దుర్గవత్ =స్థలదుర్గాదులుగల, తత్తతికిన్ = ఆద్విజబృందమునకు, అత్యర్గళ=నివారింపశక్యముగాని, ధరాధిరాజ్య = భూమండలాధిపత్యముచేత, వినిర్గత=పోయినటువంటి, సాధ్వసత = భయముగలుగుట, పొడమున్ =జనించునట్లు, కొలఁదిన్ = కొద్దిని, నిలుపకు=ఉంచకుము (భీతిర్భీస్సాధ్వసంభయమని యమరము.)

తా. దుర్గాధిపత్యమును బొందినవాఁడే పాటిశత్రువువచ్చినను వెఱవక యెదిరించుటకు యుక్తమైన బలస్తోమములం గూర్చి వానిం భరియింపుమనుట.

ఆ,వె. మొదలఁ బెనచి పిదపఁ ♦ గుదియింప నెవ్వాఁడుఁ, దనదు తొంటిహీన ♦ దశఁ దలంపఁ
డలుగుఁ గాన శీల ♦ మరయుచుఁ గ్రమవృద్ధిఁ, బెనిచి వేళ వేళఁ ♦ బనులు గొనుము.

టీ. మొదలన్ = ప్రథమమందు, పెనిచి = వృద్ధిచేసి, పిదపన్ = వెనుకను, కుదియింపన్ = తగ్గింపఁగా, ఎవ్వాఁడున్ = ఎటువంటివాఁడయినను, తనదు = తనయొక్క, తొంటిహీనదశన్ = ముందటితక్కువస్థితిని, తలంపఁడు = స్మరింపఁడు, అలుగుఁగానన్ = కోపించునుగనుక (అనఁగా దొర తన్నుఁదగ్గించినాఁడని కోపగించునుగాని తానున్న తక్కువస్థితిని దలంపఁడనుట) శీలమరయుచున్ = వానివానినడవళ్ళ నెఱింగికొనుచును (స్వభావమునని యైనఁ జెప్పవచ్చును) శీలంస్వభావే సద్వృత్తే యని యమరము) క్రమవృద్ధిఁబెనిచి = పర్యాయముగా వృద్ధినొందించి, వేళవేళన్ = సమయములయందు, పనులుగొనుము = కార్యములు తీసికొనుము.

ఆ,వె. అనభిజాతుఁ గీక ♦ టాలయు నశ్రుతు, నలుకువాని బొంకు ♦ పలుకువాని
నాతతాయి గడుసు ♦ నన్యదేశ్యు నధర్ము, విడుము విప్రునేల ♦ వేడితేని. ౨౧౦.

టీ. అనభిజాతున్ = హీనకులముగలవానిని, కీకటాలయున్, కీకట = శబరపల్లియందు, ఆలయున్ = గృహముగలవానిని, అశ్రుతున్ = పాండిత్యము లేనివానిని, అలుకువానిన్ = పిరికిని, బొంకుపలుకువానిన్ = దబ్బరలాడువానిని, ఆతతాయిన్ = ద్రోహచింతకుని, (శ్లో. అగ్నిదోగరదశ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః । క్షేత్రదారాపహర్తాచ షడేతేఆతతాయన యని యాతతాయిలక్షణము.) గడుసున్ = అపవాదభయము లేనివానిని, అన్యదేశ్యున్ = దేశాంతరస్థుని, అధర్మున్ = ధర్మశూన్యుని, విప్రున్ = ఇట్టి బ్రాహ్మణుని, ఏలఁదలఁచితేని = ఉద్యోగమిచ్చి పోషింపఁదలంచితివేని, విడుము = వదలుము, ఇట్టివారలు బ్రాహ్మణులైనను బరిహరింపుమనుట.

క. తక్కుము మిగులఁ బథిచ్యుత, పక్కణవర్ధితులఁ దొల్లి ♦ భ్రష్టగువిప్రుం
డొక్కండలుగఁడె ప్రోచిన, కొక్కెరపై నొక్కపూట ♦ కూటికిఁ గాఁగన్.

టీ. మిగులన్ = మిక్కిలియును, పథిచ్యుత = స్వవృత్తిభ్రష్టులై దుష్టసంసర్గము గల, పక్కణవర్ధితులన్ = శబరవాటికలయందుఁ బెరిగినటువంటి బ్రాహ్మణులను, తక్కుము = విడువుము, తొల్లి = పూర్వమునందు, భ్రష్టగు = చెడిపోయినట్టి, విప్రుండొక్కండు = బ్రాహ్మణుఁడొక్కరుండు, ప్రోచిన = తన్నుఁగాపాడినట్టి, కొక్కెరపైన్ = కొంగమీఁదను, ఒక్కపూటకూటికిఁగాఁగన్ = ఏకకాలాహారమునకుఁగా (మాంసార్థియై మేలుమఱచి యనుట) అలుగఁడె = కోపింపఁడా. ఈకథ మహాభారతమందలి శాంతిపర్వంబున రాజధర్మమందుఁ జెప్పఁబడియున్నయది.



తా. బ్రాహ్మణుఁడై జన్మించినను మద్యమాంసముల మరిగి భ్రష్టుఁడైనవాఁడు నిరంతరము దానికై కులాచారములు మొదలగువానియందు లక్ష్య ముంచక స్వేచ్ఛానుసారముగ వర్తిల్లుచుండును గనుక నట్టివాని కధికార మియ్యఁగూడదనుట.

చ. చదివి యధర్మభీరు నృప ♦ శాస్త్రవిధిజ్ఞతల న్వయస్సు డె,
బ్బదిటికి లోను నేఁబదికి ♦ బాహ్యము నై యరుజ న్స్వపూర్వులై,
మద మఱి రాజుప్రార్థనన ♦ మాత్యతఁ గైకొని తీర్చు పాఱువా,
రొదవిన నంగము ల్మిగుల ♦ నూర్జిత మాటకుఁ బూట సాలదే. ౨౧౨.

టీ॥ చదివి = శాస్త్రాదులం బఠించి, అధర్మభీరు నృపశాస్త్రవిధిజ్ఞతలన్ = అన్యాయభీతితోను రాజనీతి పరిజ్ఞానముతోనుగూడి, వయస్సు = ప్రాయము, (ఖగబాల్యాదినోర్వయ యని యమరము) డెబ్బదిటికిన్ = సప్తతి సంవత్సరములకు, లోనును = లోపుగాను, ఏఁబదికిన్ = పంచాశ ద్వర్షములకు, బాహ్యమును = వెలపటిదిగాను, ఐ = కలవాఁడై, అరుజన్ = రోగములేనివాఁడై, స్వపూర్వులై = తమ పెద్దలనాటనుండి కనిపెట్టియున్నవారై, మదమఱి = మాత్సర్యాదులు లేక, రాజు = నృపునియొక్క, ప్రార్థనన్ = వేడుకొనుటచేత, అమాత్యతన్ = ప్రధానత్వమును, కైకొని = అంగీకరించి, తీర్చు = కార్యనిర్వాహము చేయునట్టి, పాఱువారు = బ్రాహ్మణులు, ఒదవినన్ = లభించిరేని, అంగముల్ = రాజ్యాంగములు (స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశ రాష్ట్ర దుర్గబలానిచ, రాజ్యాంగానియని యమరము) మిగులన్ = మిక్కిలియు ఊర్జితమాటకున్ = వృద్ధిఁబొందుటకు, పూటచాలదె = ఒకదినముచాలదా, నీతిశాస్త్రమందుఁ జెప్పంబడియున్న లక్షణములుగల మంత్రిదొరకినట్లాయెనేని క్షిప్రముగ రాజ్యమభివృద్ధి నొందుననుట.

తా. సుగమము.

వ. అట్టిమంత్రివర్గంబు దొరక దేని. ౨౧౩.

శా. నీతిం దాన తలంచి చేయఁ బని గా ♦ నీ కాక పోనీ బల,
వ్రాతార్థాఢ్యత నెమ్మినుండ కొరుఁ బ్రో ♦ వ న్మంత్రి యంచుం గుణా,
తీతుం గుమ్మడికాయ యంత యగుము ♦ త్తెంబై మనం బేర్ప న,
క్లే తా నాతని చేతిలోఁ బ్రదుకువాఁ ♦ డే యాఁజుమీ మీఁదటన్. ౨౧౪.

టీక. నీతిన్ = రాజన్యాయముచేతను, తానతలంచి = తానేయోజించి, చేయన్ = రాజ్యపాలన మొనరింపగా, పనిగానీ = కార్యముతీరని, కాకపోనీ = కార్యముతీరకపోని, బలవ్రాత = సేనాసమూహముచేతను, అర్థ = ధనముచేతను, ఆఢ్యతన్ = ఒప్పియుండుటచేతను (ఇభ్యఆఢ్యోధనీస్వామియని యమరము) (ధనబలములుగల్గి స్వతంత్రుఁడై యుంటచేతననుట) నెమ్మినుండక = నెమ్మదినుండక, గుణాతీతున్ = సద్గుణము

నతిక్రమించినట్టి (అనఁగాగుణశూన్యుఁడనుట) ఒరుఁ=మఱియొక పురుషుని, మంత్రి యంచుఁ=అమాత్యుఁడని, ప్రోవఁ=రక్షింపఁగా, గుమ్మడికాయ యంతయగుము త్తెంబై=కూశ్మాండప్రమాణమైన మౌక్తికమై (గుమ్మడికాయయంతముత్తెమనఁగా శరీరమంతయుఁ బట్టదనుట) గ్రీవమునకుఁ ... ధరింపఁగూడదనుట) మనంబేర్పఁ=మనోవ్యథసేయఁగా (స్వాధీనుఁడుగాకయనుట) అట్లే=ఆలాగుననే, తాఁ=పరాధీనుఁడయినతాను, ఆతని చేతిలోఁ=ఆస్వవశుఁడుగాని మంత్రిహస్తములో, మీఁదటఁ=వెనుకను బ్రదుకువాఁడేయాజుమీ=అతఁడుచెప్పినట్లు వినుకొని జీవింపవలయుఁజుమా. (అనఁగాపగినమంత్రిదొరకనపుడు నీతిశాస్త్రపరుఁడై స్వతంత్రుఁడైయున్న రాజుసుఖపడుననుట.

క. ఒక్కనివిరివికిని దొర, లెక్కండ్రే నొక్కనొకని ♦ వెంబడి ననుగు
లెక్కండ్రు నిలువఁ బనులగుఁ, గక్కసము గుదింపఁ బెంప ♦ గాఁగాకుండుఁ.

టీ. ఒక్కనివిరివికిని = ఒకనికివిస్తరించియిచ్చుదానికి, దొరల్=ఉద్యోగస్థులు, పెక్కండ్రేని=అనేకులయిరేని, (అనఁగానొకయధికారమనేకులకిచ్చినప్పుడనుట) ఒక్కనొకనివెంబడిఁ=వారిలో నొకనొకనివెంట, అనుఁగుల్=వారివారి స్నేహితులు, పెక్కండ్రు=అనేకులు, నిలువఁ=నిలిచియుండఁగా, పనులు=రాజకార్యములు, అగుఁ=అనుకూలములగును, కుదింపఁ=తగ్గింపఁగా, కక్కసము=కఠినము, పెంపఁగాఁ=వృద్ధిసేయఁగాను, కక్కసముగాకుండుఁ=కఠినముగాకుండును.

తా. సుగమము.

క. ధన ముఖ్యము కేవల మే, పనికిఁ రాదాస్థగలిగి ♦ పలువురు ప్రభువు
ల్పని సేయక తద్వశ్యం, బునకు నలోభానృశంస్య ♦ ముల్ ఋతముఁ జెలుల్.

టీ. పలువురు=పెక్కండ్రైన, ప్రభువులు=గొప్పయుద్యోగస్థులు, పని సేయక=ముందునిలువంబడి శ్రద్ధతోఁ గార్యమొనర్పక, ధనముఖ్యము=ధనప్రాధాన్యము, కేవలము=ముఖ్యముగా, ఏపనికిఁ రాదు=ఏప్రయోజనమునకును రాదు, తద్వశ్యంబునకుఁ=వారు స్వాధీనులౌటకు, అలోభ=లోభరాహిత్యమును, అనృశంస్యముల్=క్రౌర్యరాహిత్యమును, ఋతముఁ=సత్యమును, చెలుల్=స్నేహితులును, (ఉండవలయునని యధ్యాహారము.)

తా. అనఁగా రాజునకు ధనముమాత్రముండి యుపయోగింపదు, గొప్పవారిసాహాయ్యమును ముఖ్యముగ నుండవలయును గాన వారు స్వాధీనులగుటకై యౌదార్యమును, క్రౌర్యము లేకను, సత్యప్రవర్తనమును గల్గి మిత్రులతోఁగూడి యుండవలయు ననుట.

క. భాండాగారహయాద్యము, లుండియు నను వగుమనుష్యుఁ ♦ లొదవమి నవియు
న్మండలము నవయ నరికొది, గుండినసింహాసనంబు ♦ లుర్విన్వినమే. ౨౧౭



టీ. భాండ=మూలధనముయొక్క, అగార=గృహమును, (బొక్కస మనుట) (స్యాద్భాండమశ్వాభరణే మంత్రేమూల వణిగ్ధనే యని యమరము) ఇచట వణిగ్ధనము గాకుండినను మూలధనమాత్రమందే ప్రయోగము) హయాద్యములు=గుఱ్ఱములుమొదలగునవి, ఉండియుఁ=ఉండినను, అనువగుమనుష్యులు=తగినమనుజులు, ఒదవమిఁ=లేనందువల్లను, అవియుఁ=ఆయర్థబలములురెండును, మండలముఁ=రాష్ట్రమును, నవయఁ=నశించిపోఁగా, అరికి=శత్రునకు, ఒదిగుండిన=మూలవీగుచున్న, సింహాసనంబులు=వానినధిష్ఠించురాజులను, (అనఁగా సంస్థానముల ననుట) ఉర్విఁ=భూమియందు, వినమే=వినకున్నామా, (అనఁగా నెవ్విధంబున నయినను మంచి మనుష్యులం గూర్చికొనియుంట యుక్తమనుట.)

తే.గీ. బాహుజాంఘ్రిజముఖవిడం ♦ బనకునయిన, గొలిచి మనువిప్రధర్మంబు ♦ దెలిసియైన
బూనిసంకటములనిల్చుఁ ♦ గానఁదఱచు, బ్రాహ్మణునిఁబ్రభుఁజేయుటఁ ♦ బతికిహితము.

టీ. బాహుజ=క్షత్రియులును (మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షత్రియో విరాట్టని యమరము) అంఘ్రిజ=శూద్రులును, ముఖ=మొదలగువారిని, విడంబనకు నయినఁ=అనుకరింపవలయుననియైనను, కొలిచి=పూర్వమందు రాజసేవయొనర్చి, మను=కాలమునుగడపిబ్రదుకుచున్న, విప్ర=బ్రాహ్మణులయొక్క, ధర్మంబుఁ=ఆచారమును, తెలిసియైనఁ=గ్రహించియైనను, అతఁడు=ఆవిప్రుఁడు, సంకటములఁ=ఇక్కట్టువేళలయందు, పూని=వహించుకొని, నిల్చుఁగానఁ=నిలువంబడుచున్నాఁడుగనుక, పతికిఁ=రాజునకు, తఱచు=విస్తారముగా, బ్రాహ్మణునిఁ=విప్రుని, ప్రభుఁజేయుట=అధికారిగానియమించుట, హితము=అనుకూలము.

తా. సుగమము.

ఉ. ఆయతికానికీకు మమ ♦ రాలయముఖ్యము లాతఁ డర్థతృ
ష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు ♦ నష్టికిఁ దద్ధనముం దొరల్చి రా
జాయతనంబుఁ జేర్చు మఱి ♦ యట్టి దపథ్యముదాన నొంటి గాఁ
డే యధికారి గావలయు ♦ నించుక తిన్నను వాఁడె రూపఱుఁ. ౨౧౮

టీ. ఆయతికానికిఁ=ధనమురాఁబట్టువానికి, అమరాలయముఖ్యములు=దేవాలయము మొదలగువానిని, (అనఁగా దేవబ్రాహ్మణ జీవనాధికారముల ననుట) ఈకుము=ఇయ్యకుము, ఆతఁడు=ఆయుద్యోగస్థుఁడు, అర్థతృష్ణాయుతుఁడై=ద్రవ్యాశతోఁగూడినవాఁడై, నిజోర్వినగునష్టికిఁ=తానుద్యోగముఁ జేయునట్టి దేశమునందైన నష్టికి, తద్ధనముఁ=ఆదేవబ్రాహ్మణులయొక్క ద్రవ్యమును, దొరల్చి=హరించి, రాజాయతనంబుఁ=నృపునియింటిని, చేర్చుఁ=చెందించును, మఱి=అనంతరమందు, అట్టిది=ఆదేవ

బ్రాహ్మణద్రవ్యప్రాప్తి, అపథ్యముగానన్ = రాజునకుఁగీడుగావున,ఒంటిగాఁడె=ఒక్కఁడె, అధికారిగావలయున్ = ఉద్యోగస్థుఁడుగా నుండవలయును (దేవబ్రాహ్మణ ద్రవ్యలేశము గలసినను రాజునకుఁ బాతకముగాన నది కలయకుండునట్లధికారిని వేఱుగా నేర్పఱుచుట యుక్తం బనుట) ఇంచుకతిన్నను = అట్లు నియమింపఁ బడినవాఁడు కొంచెము భక్షించినను, వాఁడె=ఆదేవబ్రాహ్మణ వృత్త్యధికారియే. రూపఱున్ = నశించిపోవును.

చ. మును దనసీమ చేసికొని ♦ మల్లిడి గ్రుద్దట వెండి చేనిమె,
త్తనకయి వేరు వెల్లఁకియఁ♦ద్రవ్వెడుకర్షకునట్లు శత్రుతో,
నెనసి యయైనదుర్గబల ♦ మేకొనియైన నిజాత్మ చింతలే,
కనెగడఁ జేసి లోన మఱి ♦ కంటకశోధనఁ జేయు టొప్పగున్.

టీ. (రాజైనవాఁడు) మును=ప్రథమమందు, తనసీమ చేసికొని=తనయావరణము కావించికొని, మల్లిడి=చుట్టుగంపవేసి, వెండి=మఱియును,గ్రుద్దటన్=గ్రుద్దలిచేతను, చేనిమెత్తనకయి = వరిమొదలగునవి ఫలించునట్టి ప్రదేశమనసున్న మన్నుమృదువగుటకై, వేరు=వృక్షాదులమూలమును, వెల్లఁకియన్ = మోట్లును (జాత్యేకవచనము) త్రవ్వెడు= ఖననముచేయుచున్న, కర్షకునట్లు=కాఁపువానివలెను, శత్రుతోన్ = పగతునితోడను, ఎనసియయైన=కపటస్నేహము చేసియైనను, దుర్గబలమేకొనియైనన్ = స్థలజలాది దుర్గములం గైకొనియైనను, తనసీమచేసికొని = రాష్ట్రముతనయధీనముచేసికొని, నిజాత్మ= తనహృదయమును, చింతలేక = పరునిచేత నుపద్రవముకలుగునను విచారములేక, నెగడజేసి = ఒప్పఁజేసి, లోనన్ = ఆరాజ్యమందు, మఱి = పిమ్మటను, కంటకశోధనన్= క్షుద్రశత్రునిరసనమును. (సూచ్యగ్రే క్షుద్రశత్రౌచ రోమహర్షేచకంటక యని యమరము) చేయుటొప్పగున్=చేయుటయుక్తము.

తా. రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనకయే క్షుద్రశత్రు నిరసనము చేయఁగూడ దనుట.

క. మొదలనె యొరుదలకానిం, జెదరంగా నాడ కాత్మఁ♦జింతింపు పదిం,
బదిగ మృష యేని మఱి విడు, ముదస్తుఁగాఁగాక యుండ♦నొక్కమతమునన్.

టీ. ఒరుదలకానిన్=పిశునుని, (కొండెగానిననుట) మొదలనే = ప్రథమమందె, చెదరంగానాడక = చెదరిపోవునట్టు చెప్పక, ఆత్మన్ = మనస్సునందు, పదింబదిగన్ = చెప్పగా (పదిపర్యాయములనుట) చింతింపుము=విచారింపుము, మృషయేని = అబద్ధమాయెనా, మఱి = పిమ్మట, ఒక్కమతమునన్ = ఒకపక్షమునను, ఉదస్తుఁగాఁగాక యుండన్ = పరాభూతుండు గాకుండునట్లు, విడుము=వదలుము.

తా. కొండెగాండ్రు దూలనాడిన రాజునకు రహస్య వృత్తాంతములు తెలియవు గనుక చెదరనాడఁగూడ దనుట.



క. ధరణి నసాధ్యనగాటవులు, లిరవుగ భూపీడ సేయుఁ♦నెఱుకుల పొరుగూ
ళ్లిరవుగ నస్థితిశూరుల, కెరవుగ నిచ్చునదిమిథము ♦ నెట్లయిన నురున్. ౨౨౨.

టీ. ధరణిన్=భూమియందు, అసాధ్య=సాధింపనలవిగాని, నగ=కొండలును,అటవులు=అరణ్యములును, ఇరవుగన్ = టెంకిచేసికొని, భూపీడసేయు=భూమికుపద్రవము చేయుచున్న, ఎఱుకుల = ఈపేరుగలనీచజాతివాండ్రయొక్క. పొరుగూళ్లు = సమీపగ్రామములను, అస్థితి=స్థితిదప్పినటువంటి, శూరులకు = శౌర్యముగలపురుషులకు, (విదేశములనుండి స్థితిదప్పివచ్చిన శూరులకనుట) ఇరవుగన్=ఉనికిపట్టుగా, ఎరవుగన్=మనోవృత్తికిగాను, ఇచ్చునది=ఇయ్యవలయును, మిథమున్=పరస్పరమును, ఎట్లయినన్= స్పర్థచేతనేలాగైనను, ఉరున్ = మేలగును.

తా. ఇట్లొనర్చితివేని వైదేశికులైన శూరులు దెగినను మిగుల హానిలేదు, ఆటవికులు దెగిరేని యది మిక్కిలియు మేలౌ ననుట.

వ. విశేషించియు నప్పార్వతీయబలంబు లోనం గూడుకొన్న రాజునకుఁ బ్రజాబాధ దఱుఁగదెట్లేని బెదరు వాపి వారలం జేకూర్చుకొన వలయు నవిశ్వాసంబును విశ్వాసంబును నలుకయు నెలమియు నతివైరంబును నత్యానుకూల్యంబును నల్పు లగుట నల్పంబునన యగునెట్లంటేని. ౨౨౩.

టీ. విశేషించియున్ = మిగులను, అప్పార్వతీయబలంబు = అయ్యాటవికసేన, లోనం గూడుకొన్నన్=అడవిలోమండైయుండెనా, రాజునకు=మండలాధిపతికి, ప్రజాబాధదఱుగదు=జనపీడతక్కువపడదు (రాజునకుం దిరుగంబడి పోరులేక వాని దేశమునకుపద్రవము చేయుచుందురనుట) ఎట్లేనిన్=ఏలాగైనను, బెదరువాపి = జడుపుఁదీర్చి, వారలన్=ఆయాటవికులను, చేకూర్చుకొనవలయున్ = అనుకూలముచేసికొనవలయును, అవిశ్వాసంబును=నమ్మకపోవుటయును,విశ్వాసంబును=నమ్ముయుటను,అలుకయున్=కోపమును, ఎలమియున్ = ఆర్ద్రహృదయత్వమును, అతివైరంబున్ = అత్యంతవిరోధమును, అత్యానుకూల్యంబును=అత్యంతసహకారిత్వమును, అల్పులగుటన్ = తుచ్ఛజాతులగుటవల్లను, అల్పంబునన = స్వల్పకార్యముచేతనే, అగున్ = కలుగును, ఎట్లంటేని= ఏవిధంబంటివా.

శా. విల్లుం దానును ఖిల్లుఁ డొక్కఁడరుగ ♦ న్వెం డింట దుగ్ధాన్నము,
న్ఖిల్లుం డన్యుఁడు పెట్ట నారయిడుక ♦ న్వీక్షించి దొబ్బంచు వాఁ,
డెల్ల న్వమ్ముగఁ జేసెత న్ననుపరా ♦ నెందేఁ దెగం జూడఁగా,
నుల్లంబై చన నంపునార చెడునా ♦ నూహించి పో నంపఁడే. ౨౨౪

టీ. విల్లుందానును = వింటిబద్ధయును దానును, (విల్లుచేతఁబుట్టియనుట). ఖిల్లుఁడొక్కఁడు = ఒక బోయవాఁడు, అరుగన్ = పోఁగా, ఖిల్లుఁడన్యుఁడు= మఱియొక

బోయవాఁడు, ఇంటన్ = తనగృహమందు. దుగ్ధాన్నమున్ = పాలన్నమును, విందు = ప్రీతిపూర్వకమైనభోజనమును, పెట్టన్ = ఇడఁగా; నారయుడుకన్వీక్షించి=వానిముంటుజానకి త్రాటికొఱకై ప్రాయిమీఁదఁ బక్వమగుచున్న పట్టతాటలపై నెత్తురుగాఁబొంగిన నీటిఁజూచి, దొబ్బంచు = మాంసమని యెంచి, (ఇది తనకుఁబెట్టకపోయెఁ గదాయని కొంచెపుపనిగా విచారించి కోపించియనుట) వాఁడు = అతఁడు, ఎల్లన్ = దీనినంతయును, వమ్ముగఁజేసి = వ్యర్థపఱిచి, తన్ననుపరాన్ = వాఁడు దన్ననుపుటకొఱకుఁ గొంతదూరమురాఁగా, ఎందేన్ = ఎక్కడనైనను, తెగంజూడఁగాన్ = చంపఁదలఁపఁగా, ఉల్లంబై = మనస్సుగలవాఁడై, చననంపుము = పోనంపుము, నారచెడునాన్ = ప్రాయిమీఁద నుడుకఁబెట్టివచ్చినత్వక్కు చిమిడిపోచున్నదివెళ్లవలెననఁగా, ఊహించి= ఆ పిమ్మట నుడుకునదినారగాని మాంసముకాదని వితర్కించి, పోనంపడే = పోవునట్లు సెలవిచ్చి పంపఁడా, (చంపకయె పోనిచ్చెననుట).

తా. అల్పుల కలివైరాత్మ్యానుకూల్యము లల్పకార్యమువల్లనే పుట్టుచున్నవని భావము.

క. ఆపాలుగూటనే నిజ, మేపాటియుఁ దప్ప రాడి ♦ రే నెరసునఁ గొం,
 తేపాటి గన్న నలుగుదు, రీపని యెంతనక వెడఁగు ♦ బెద నాటవికుల్. ౨౨౫.

టీ. ఆటవికుల్ = భిల్లపుళిందాదులు, ఆ పాలుగూటనె = ఆ క్షీరాన్నముఁ బెట్టుటచేతనే, ఆడిరేన్ = పలికిరా, నిజమేపాటియుఁ దప్పరు = తామాడినయథార్థమైన పలుకు నెంతమాత్ర మతిక్రమింపరు, నెరసునన్ = తప్పిదము విషయమై, కొంత = కొంచెము, ఏపాటిగన్నన్ = ఏ మాత్రము చూచినను, ఈపని = ఈ కార్యము, ఎంతనక= ఎంతమాత్రమని యెంచక, వెడఁగుబెదన్ = వెఱ్ఱిమనస్సుచేతను, అలుగుదురు = కోపగింతురు.

తా. బోయవాండ్రు మొదలగు నల్పజనులు స్వల్ప కారణములంబట్టి ప్రసాదనిగ్రహములు గలవారగుదురుగాని గొప్ప కార్యములకుఁ దగినట్లు గొప్పగా యోజింపరనుట.

తే, గీ. ఆటవికవశ్యకలనస ♦ త్యమున వైరి, మనుజపతిమైత్రి దూతస ♦ మ్మానమునను,
 గూర్మి దళభృతిఁ గాల్బలర ♦ కును సపారి, తోషికపుసేవ నెలమి రౌ ♦ తులకుఁగలుగు.

టీ. ఆటవిక = పుళిందాదులమొక్క, వశ్యకలన = స్వాధీనకరణము, సత్యమునన్ = యథార్థమువచించుట చేతను, కలుగున్ = అగును, (సత్యవాక్యముననే వశ్యులగుదురనుట) వైరి = శత్రువైన, మనుజపతి = నృపునిమొక్క, మైత్రి = స్నేహము, దూతసమ్మానమునన్ = వారిరాయబారులను బహుమానించుటచేతను, కలుగున్ = సంభవించును, తఱిన్ = కోరిన సమయమందు, భృతిన్ = జీతమిచ్చుటచేతను, కాల్బలరకును = పదాతులకు, కూర్మి = మైత్రి, కలుగున్ = సంభవించును, (భృతిర్భరణమూల్యయోయని రత్నమాల) సపారితోషికపుసేవన్ = బహుమానములతోఁగూడఁ గొలిపించుకొన్నందువల్లను, రౌతులకున్ = అశ్వారోహకులకు, ఎలమి = సంతోషము, కలుగున్ = సంభవించును.

తా. రాజైనవాఁడు సమయములంబట్టి వారివారికిం దగినట్లు నడపింపవలయుననుట.

క. హేలగుహేటకమును శుం, డాలంబును నాప్తసుభటు ♦ నకె యిమ్ము తఱి,
 న్మేలగుమేపున మందుర, బాలింపుము దొరలపాలు ♦ పఱుపకు మెపుడున్. ౨౨౭.

టీ. తఱిన్ = ఆయాసమయములయందు, మేలగుఘోటకమును = గొప్పయశ్వమును, శుండాలంబును = ఏనుంగును, మందురన్ = వాజిశాలయందు, (వాజిశాలాతు మందురాయని యమరము. ఇది గజశాలకు నుపలక్షణము) మేలగుమేపునన్ = మంచి మేతచేతను, పాలింపను = సంరక్షింపను, ఆప్త = ఇష్టుఁడైన, సుభటునకె = మంచి రౌతునకె, ఇమ్ము = ఒసంగుము, ఎపుడున్ = ఏ సమయమందును, దొరలపాలుపఱుపకుము = గొప్పయధికారులవశము చేయకుము.

తా. గజాశ్వాదులకు సుఖరక్షణము చేయఁదలంచితివేని దానినొప్పి నెఱుంగక యారోహణముఁజేయునట్టి గొప్పయుద్యోగస్థుల కధీనముచేయక యాప్తుఁడైన బంటున కధీనము సేయుమనుట.

తే, గీ. కార్య మొక్కఁడు గనిన మా ♦ త్సర్యమున నొ,
 కండు గాదని ఖండించుఁ ♦ గ న్నెఱింగి,
 యిరువురను గా దనక కొల్వు ♦ విరిసి మీఁద,
 నల్లవాఁ డెన్నినది సేయ ♦ నగు శుభంబు. ౨౨౮.

టీ. ఒక్కఁడు = ప్రధానపురుషుఁడు, కార్యము = పనిని, కనినన్ = తెలిసి చెప్పఁగా, మాత్సర్యమునన్ = అట్లుచెప్పిన వానిమీఁది ద్వేషముచేతను, ఒకండు = మఱియొకఁడు, కాదనిఖండించున్ = అతడు చెప్పినట్లు కాదని భంగపఱుచును, కన్నెఱింగి = వారిద్దఱిలోని యాలోచనక్రమము నెఱింగి, ఇరువురను = ఆలాఁగున జెప్పిన వారిద్దఱిను, కాదనక = నిషేధింపక, కొల్వువిరిసి = సభఁజాలించి, మీఁదన్ = పిమ్మటను, అల్లవాఁడు = మాత్సర్యములేక తొల్తహితముఁ జెప్పినవాఁడు, ఎన్నినదెచేయన్ = విచారించిన కార్యమునేచేయఁగా, శుభంబు = మంగళము, అగున్ = ఔను.

తా. సుగమము.

క. పగ వెలిఁ గని లోదస్యులఁ, జిగురింపఁగఁ జేసి నృపతి ♦ చిక్కుపడఁ బను,
 ల్లెగి సేయక తా రేది, కుక్కగ నడతు రశంక నల్లి ♦ కొనిదుస్సచివుల్. ౨౨౯.

టీ. పగవెలిఁగని = రాజునకు సమనంతరదేశమునందుండునట్టి విరోధుల నుండఁ జూచి, లోదస్యులన్ = స్వరాష్ట్రమునందలి క్షుద్రశత్రువులను (దస్యుశాత్రవశత్రవయని యమరము) చిగురింపఁగన్ = పల్లవింపఁగా, చేసి = ఒనర్చి, నృపతి = రాజు, చిక్కువడన్ = గ్రహింపఁబడునట్లు, పనుల్ = రాచకార్యములను, తెగిచేయక = సాహసించి యొనర్పక, తారేదిక్కుగన్ = వేఱుమంత్రులులేక రాజునకుఁ దామే యాధారమగునట్లు, దుస్సచివుల్ = దుష్టమంత్రులు, అశంకన్ = భయములేనట్లు, అల్లుకొని = కొందఱుంగట్టుకొని, (ఏకీభవించియనుట) నడతురు = ప్రవర్తింతురు, (కావున నట్టిదుర్మంత్రులు లేక యుండునట్లుగఁ బ్రభుత్వము సేయవలయుననుట).

క. ఇప్పింతు రాత్మవశులకుఁ, దప్పింతురు పరుల కాడి ♦ తప్పింతురు రా,
జిప్పగిది వాఁడె యని వే, చెప్పినఁ బెరవారు నమ్మి ♦ చేరక యుండన్. ౧౩౦

టీ. ఆత్మవశులకున్ = తమకు స్వాధీనులై యుండువారలకు, ఇప్పింతురు = వలయువస్తువుల నియ్యఁజేయుదురు, పరులకు = తమకనుబంధములేనివారలకు, తప్పింతురు = ఇయ్యకుండునట్లు చేయుదురు, ఆడితప్పింతురు = రాజు పలికినమాట దొలగునట్లు చేయుదురు, వే = వేయివిధములుగా, చెప్పినన్ = పలికినను, రాజు = ఱేఁడు, ఇప్పగిదివాఁడెయని = ఈ లాగునఁజెప్పి తప్పెడువాఁడేయని, పెరవారు = అన్యులెవ్వరును, నమ్మి = విశ్వసించి, చేరక యుండన్ = దగ్గఱవచ్చి చేరకుండునట్లు, రాజుచేతనాడి తప్పింతురని క్రిందికన్వయము.

తా. సుగమము.

ఆ. వె. వాఁడిఁ బొదలు జఠర ♦ వైశ్వానరుఁడు గఫ, ప్రముఖదోషయుక్తి ♦ బలిమిచెడిన,
వెలి మహౌషధంబు ♦ బల మిచ్చుగతిఁ బ్రతి, సేయవారిమదముఁ ♦ జెఱచుఁ బరుఁడు.

టీ. వాఁడిన్ = తైక్ష్ణ్యముచేతను, పొదలు = ప్రబలుండైన, జఠరవైశ్వానరుఁడు = ఔదరాగ్ని, కఫప్రముఖదోషయుక్తిన్ = శ్లేష్మాదిదోష సంబంధముచేతను, బలిమి చెడిన్ = సత్వహీనుఁడు కాఁగా, వెలిన్ = వెలుపలనున్న, మహౌషధంబు = శ్రేష్ఠమైన భైషజ్యము, బలమిచ్చుగతిన్ = జఠరాగ్నికిసత్త్వముగలుగఁజేయునట్టుంబలె, ప్రతిసేయన్ = బదులుగా నొకసమర్థుని నియమింపఁగా, పరుఁడు = ఆ యధికారమునకు వచ్చినపురుషుఁడు, వారి = ఆ దుర్మంత్రులయొక్క, మదముఁజెఱచున్ = అహంకారమడంచును.

తా. సుగమము.

వ. వారి మిగిలి ప్రతి సేయ నెట్లంటేని, ౧౩౨

టీ. వారిమిగిలి = పూర్వమునందున్న యామంత్రుల నతిక్రమించి, ప్రతిసేయనెట్లు = ఏలాగున నితరపురుషునిఁదేవచ్చును, అంటేని = ఈ లాగంటివా చెప్పెదను.



క. భండారముతో హయమద, శుండాలఘటాళి దనదు ♦ సామ్యై పాగా,
నుండిన నంతటఁ బాయదె, పండితుఁడును బిరుదునైన ♦ పతికిని బయలై. ౧౩౩

టీ. భండారముతో = బొక్కసముతోడను, హయ = గుఱ్ఱములయొక్కయు, మదశుండాల = మదపుటేనుంగులయొక్క, ఘట = గుంపులయొక్కయు, ఆళి = పరుస, తనదుసామ్యై = తనయధీనమై, పాగానుండినన్ = శాలయందుండఁగా, అంటటన్ = అటుపిమ్మటను, పండితుఁడును = ఎఱుకగలవాఁడును, బిరుదునైన = శూరుఁడునైనట్టువంటి, పతికిన్ = రాజునకు, బయలై = దుర్మంత్రివ్యాపారము నివృత్తమై, పాయదె = పోదా, (పోవుననుట)

తా. సుగమము.

క. కుడుపున నొకకడి దఱఁగినఁ, జెడఁ జూచుటె కాక పతికిఁ ♦ జెలి యుఁ గలఁడే
యిడ నని విడువం జెల్లునె, నడప వలయు నేర్చినట్లు ♦ నమ్మకయె కృపన్. ౧౩౪

టీక. కుడుపునన్ = భోజనమందు, ఒకకడి = ఒక్కకబళము, తఱగినన్ = తక్కువపడఁగా, చెడఁజూచుటె కాక = రాజునకుఁజెఱుపుతలంచువారేకాని, పతికిన్ = రాజునకు, చెలియున్ = మిత్రుఁడును, కలఁడె = ఉన్నాఁడా, (లేఁడనుట) ఇడనని = ఈలాటివీరులకుఁబెట్టనని, విడువన్ = త్యజించుట, చెల్లునె = తగునా, (విడువంగూడదనుట) నేర్చినట్లు = తగినయట్లు, నమ్మకయె = వారియందు మనఃబున విశ్వాసముంచకయె, కృపన్ = దయచేతను, నడపవలయున్ = పోషింపవలయును, (సేనకులకుఁదక్కువపడనట్లు పోషింపకున్న స్వప్రయోజనములు జరగవుగానఁ జక్కఁగాఁబోషింపవలయుననుట).

చ॥ ఒకటికి రోయ కుంటఁ గను ♦ మున్నవి యుం ద్రుపదుండు మారణే,
ష్టికిఁ బసిఁ జూపి వేఁడ ముని ♦ సింహుఁ డొకండు తమన్న వేల్చుఁబం,
డొకఁ డపవిత్రభూమిఁ గని ♦ యొల్లక యే చనఁ దా గ్రహించె రో,
య కనియెఁ గాన నల్లై ఱుఁగ ♦ నౌఁ జను సర్వముఁ గాన శక్యమే. ౧౩౫

టీక. ఒకటిన్ = ఒకయకృత్యమునకు, రోయకుంటన్ = అసహ్యాపడకుండుటచేతను, ఉన్నవియున్ = తక్కినవడవడికలను, కనుము = తెలిసికొనుము, ద్రుపదుండు = పాంచాలుండు, మారణేష్టికిన్ = హింసారూపమైన హోమమునకై, పసిన్ = పెక్కుగోవులను, చూపి = అగపరచి, వేఁడన్ = ఇచ్చెదనని ప్రార్థింపఁగా, మునిసింహుఁడొకండు = ఉపయాజులనే మునిశ్రేష్ఠుండొకండు, (స్యురుత్తరపదే వ్యాఘ్రపుంగవర్షభకుంజరాః, సింహశార్దూలనాగాద్యాః పుంసిశ్రేష్ఠార్థగోచరాయని యమరము) తమన్న వేల్చున్ = తమజ్యేష్ఠభ్రాతయైన యాజుఁడు పాపకర్మమనిరోయక హోమముసేయును, అదెట్లంటేని, పండొకఁడు = ఒకఫలమును, అపవిత్రభూమిన్ = అపరిశుద్ధస్థలమందు,

కని = పడియుండఁగాఁ జూచి, ఒల్లక = ఆఫలమునుగ్రహింపక, నేన్ = నేను, చనన్ = ఆవలికిఁబోఁగా, తాన్ = మాయన్నయైన యాజుఁడు, రోయక = ఏవగింపక, గ్రహిం చెన్ = పుచ్చుకొనెను, అనియెఁగానన్ = అలాగనెనుగనుక, (అనఁగా ఫలాపేక్షగల వాఁడుగనుక నాయనయొద్దకు వెళ్లిన నీమారణయజ్ఞమును జేయించునుగాన నచ్చటికి వెళ్లుమని ద్రుపదునితోఁ బల్కెనుగనుకననుట)♦ అల్లెఱుఁగనౌన్ = స్థాలీపులాకన్యాయము చేత నల్లెఱుంగవలయును, చనుసర్వమున్ = జరగువానినన్నిటిని, కానన్ = పరీక్షించిచూచుట, శక్యమె = సాధ్యమా. (కాదనుట)

తా. సుగమము.

కం. వీఁ డెడరునఁ గీ డెన్నిన, వాఁ డని జయ మైన హింస ♦ వదలికొనుము శ్రీ,
పోఁడి మహి యేమి గొఱబ, ల్వాఁడి సెడిన నట్టి దయకు ♦ వైరియు నమ్మున్.

టీక. వీఁడు = ఈపురుషుఁడు, ఎడరునన్ = ఇక్కట్టుసమయమునందు, కీడు = అనిష్టమును, ఎన్నినవాఁడని = తలంచినవాఁడని. (గూఢశత్రువునుదదవష్టబ్ధుండైన బలవద్విరోధియుననుట) జయమైనన్ = ఉపాయముచేత గెలిచినపిమ్మటను, హింసవదలి = చంపఁదలఁపక, శ్రీ = ఐశ్వర్యముయొక్క, పోడిమి = అతిశయమును, కొనుము = హరింపుము, అహి = పాము, కొఱబల్వాడిసెడిన్ = పంటితైక్ష్ణ్యముడంగినపిమ్మటను, ఏమి కొఱ = ఏమిచేయఁగలదు, వైరియన్ = శత్రువును, అట్టిదయకున్ = అటువంటివిరోధిని జంపకవిడిచినకృపకు, నమ్మున్ = విశ్వసించును, (హింసాపరుఁడు గాకుండెనేని శత్రువైనను నమ్ముననుట).

తే.గీ. దేశవైశాల్య మర్థసి ♦ ద్ధికిని మూల, మిల యొకింతైన గుంటగా ♦ ల్వలు రచించి,
నయము పేదకు నరిఁ గోరు ♦ నను నొసంగి, ప్రబలఁ జేసిన నర్థధ ♦ ర్మములు పెరుఁగు

టీక. దేశవైశాల్యము, దేశ = రాష్ట్రముయొక్క, వైశాల్యము = విప్పుగల్గుట, అర్థసిద్ధికిన్ = ధనాదాయమునకు, మూలము = హేతువు, ఇలయొకింతైనన్ = (అట్లు విస్తారముగాక) భూమికొంచెమైనను, గుంట = తటాకములు, కాల్వలు = వరుదకాలువలు, రచించి = కలుగఁజేసి, పేదకున్ = దరిద్రుఁడైన కాఁపువానికి, అరిన్ = పన్నునందును, కోరునను = వారకమందును, నయము = మేలు, ఒసంగి = కలుగఁజేసి, ప్రబలన్ = వృద్ధిబొందునట్లు, చేసినన్ = ఒనర్చినట్లాయెనా, అర్థధర్మములు = ధర్మార్థములు, పెరుగున్ = వృద్ధినొందును.

తే.గీ. ప్రజ లవసి చన్నఁ బిలువ క ♦ ప్పసులఁ గొలుచు, నమ్మి యిం డ్లింధనంబున ♦ కాయెననెడు,
కలనినకైన యధికారి ♦ గలనృపతికి, నేడుదీవులు గొన్న స ♦ మృద్ధి లేదు. ౨౩౯.

టీక. ప్రజలు = తనరాష్ట్రమునందలిజనులు, అవసి = నొగిలి, చన్నన్ = లేచిపోఁగా, పిలువక = మరలవారిని నోడఁబఱచి వెంటఁబెట్టుకొనిరాక, అప్పసులన్ = వారి



పసువులను, కొలుచున్ = ధాన్యమును, అమ్మి = విక్రయించి, ఇండ్లు = వారిగృహములు, ఇంధనంబులకాయెన్ = వంటచెఱకునకొదిగెను, అనెడు = అనునట్టి, కలనినకైన = పోఁకిలోని జంబుకమువలె నశుభమును గోరుచున్న, అధికారిగల = ఉద్యోగస్థుఁడు గల్గినట్టి, నృపతికిన్ = రాజునకు, ఏడుదీవులు = సప్తద్వీపములను, కొన్నన్ = గ్రహించినప్పటికిని, సమృద్ధిలేదు = సంపదసేకూరదు.

తా. సుగమము.

మహాస్రగ్ధర. ఉరు వాచాగంబు భోగం ♦ బుభయము నొకపా ♦ లుగ్రసేనావనార్థం,
బిరువా ల్నిండారుభండా ♦ రిలు చొర నొకపా ♦ లిట్లుగా నాయ మొప్పం,
జరదృష్టి న్వైరిపక్షే ♦ క్షణము సచివము ♦ ఖ్యస్వపక్షేక్షణంబుం,
ధరణీనాథుఁ డొనర్పం ♦ దగుఁ దగు దునుమం ♦ దస్కరాళి న్నిజోర్విన్.

టీక. రాజు దనకువచ్చునట్టి యాయతిని నాలుగుపాళ్లుచేసి ఉరువా = అధికమైన, చాగంబు = త్యాగమును, (ఇది త్యాగశబ్దభవము) భోగంబు = స్వానుభవమును, ఉభయమున్ = రెంటికిని, ఒకపాలు = ఒకభాగము, ఉగ్ర = ప్రతాపశాలియైన, సేనా = చతురంగబలముయొక్క, అవనార్థంబు = రక్షణముకొఱకు, ఇరువాల్ = రెండుభాగములును, నిండారు = సంపూర్ణమయిన, భండారిలు = కోశాగారమును, చొరన్ = ప్రవేశించుటకై, ఒకపాలు = ఒకభాగమును, ఇట్లుగాన్ ఈచతుష్ప్రకారములుగా, ఆయము ఒప్పన్ = అర్థాగమమేర్పడియుండగా, (అర్థాగమోధవేదాయయని యమరము) చరదృష్టిన్ = చారులనియెడు నేత్రముచేతను, (అపసర్పశ్చరస్స్పశయనియమరము) వైరిపక్షేక్షణము = శత్రుపార్శ్వదర్శనమును, సచివముఖ్యస్వపక్షేక్షణంబున్ = మంత్రులులోనగు స్వపక్షజనదర్శనమును, ధరణీనాథుండు = రాజు, ఒనర్పందగున్ = చేయఁదగును, నిజోర్విన్ = తనరాజ్యమునందు, తస్కరాళిన్ = దొంగలగుంపును, తునుమందగున్ = చంపుటయోగ్యమగును.

కం. లాలన నారక్షులగమి, నేలి తెలిసి ముచ్చు నాజ్ఞ ♦ యిడ కతఁడు చెరం,
బోలాఁ తి నిడ నయశ మెం, తే లేవదె శూలపృథువ ♦ ణిజ్న్యాయమునన్. ౨౪౦.

టీక. లాలనన్ = బహుమానముచేతను, ఆరక్షుల = తలవరులయొక్క, గమిన్ = గుంపును, ఏలి = పోషించి, తెలిసి = ఎఱిఁగి, ముచ్చున్ = దొంగను, ఆజ్ఞయిడక = వెంటనెశిక్షింపక, చెరన్ = బందిఖానాలోనుండి, అతఁడు = ఆదొంగ, పోన్ = పాఱిపోఁగా, లాతినిడన్ = వాఁడుపలాయితుఁడైనందునఁ దలవరులుతమకాజ్ఞవచ్చునని యన్యునిందెచ్చి యాచెరసాలలోనుంచఁగా, శూలపృథువణిజ్న్యాయమునన్ = కొఱ్ఱవేయఁబడిన పెద్దకోమటిశెట్టిన్యాయమువలెను, అయశమెంతేలేవదే = అపకీర్తియధిక

ఘుగ రాదా, (వచ్చుననుట) అదెట్లన్నసపరాధముఁజేసినవానిం గొఱ్ఱువేయుసట్లౌక వివేకములేని రాజాజ్ఞ చెయ్యఁగా గొఱ్ఱువేయునవసరంబునఁ బెద్దకొఱ్ఱియందపరాధిని వేయునెడఁదగియుండదు చూడవచ్చినయీపెద్దకోమటిసెట్టి తగియున్నాఁడని యొకండుచెప్పఁగా యుక్తమనియెంచి యట్లుపెద్దసెట్టినే కొఱ్ఱువేయించిన రాజునకెంత యపకీర్తిగలిగెనో యంత యపకీర్తి గల్గుననుట.

చ. ఎఱుఁగ నగు స్స్వశక్తి నవ ♦ నీశుఁడు నాలుగుపాళ్ల మూఁడుపా,
ళ్లెఱుఁగక మోచినట్టిపని ♦ కిష్టసుహృత్తతి దెల్ప నొక్కపా,
లెఱుఁగ నగు న్నయాఢ్యమతి ♦ నిట్లు నిరాగ్రహుఁడైనఁ జేయునె,
త్తఱిను పదుగ్రదణ్డపర ♦ తంత్రుఁడు గాక చిరంబు రాజ్యముల్. ౨౪౧.

టీక. అవనీశుఁడు = రాజు, నాలుగుపాళ్లల్ = తెలియందగిన నాలుగంశములయందు, స్వశక్తిల్ = తనసామర్థ్యముచేతను, మూఁడుపాళ్లు = మూఁడంశములను, ఎఱుఁగనగుల్ = తెలియఁదగును, ఎఱుఁగక మోచినట్టిపనికి = ఎఱుకపడనట్లు దాచియుంచినవిషయమునకు. ఇష్ట = ఆప్తులైన, సుహృత్తతి = మిత్రబృందము, తెల్పల్ = ఎఱుకచేయఁగా, ఒక్కపాలు = ఆయొకభాగమును, ఎఱుఁగనగుల్ = తెలిసికొనవలయును, నయాఢ్యమతిల్ = నీతియుక్తమైన బుద్ధిచేతను, ఇట్లు = ఉక్తప్రకారముగా, నిరాగ్రహుఁడైనల్ = కోపములేనివాఁడాయెనా, యెత్తఱిల్ = ఏసమయమునందును, విపత్ = తనకుఁగల్గినయాపదకును, ఉగ్రదండ = అపరాధులవిషయమైన భయంకరంబగు దండనకును, పరతంత్రుఁడుగాక = అధీనుఁడుగాక (క్రూరదండనసేయకయనుట) చిరంబు = బహుకాలము, రాజ్యముల్ = దొరతనము, చేయుల్ = ఒనర్చును.

తా. సుగమము.

తే.గీ, కన్నొకటి నిద్ర వోఁ బెఱ♦కంటు జాగ, రంబు గావించుభూరుహా♦గ్రంబుమీఁది,
యచ్ఛభల్లంబు గతిభోగ♦మనుభవించు, నెడను బహిరంతరరులపై ♦ దృష్టివలయు.

టీ. కన్నొకటి = ఒకనేత్రము, నిద్రపోల్ = నిదురింపఁగా, పెఱకంటల్ = రెండవనేత్రముచేతను, జాగరంబుగావించు = మేలుకొన్నటువంటి, భూరుహాగ్రంబుమీఁది, చెట్టుయొక్కకొననున్న, అచ్ఛభల్లంబుగతిల్ = భల్లూకమువలెను, (ఋక్షాచ్ఛభల్లభల్లూకాయని యమరము) భోగమనుభవించునెడను = రాజ్యసుఖానుభవముఁ జేయునప్పుడు, బహిరంతః = బాహ్యాంతరములయందున్న, అరులపైల్ = శత్రులమీఁదను, దృష్టివలయుల్ = చూపునుంచవలయును.

తా. సుగమము.

ఉ. అక్షరపక్షపాతమున ♦ నర్థము గ్రాళ్ల నొసంగ నుబ్బున,
న్భిక్షుజటాధరాలికులు ♦ భిన్ననిజవ్రతు లౌదు రైన దు,
ర్భిక్షరుజాశిశుచ్యుతులు ♦ పెక్కగుభక్తియ చాలు దాన నౌ,
తత్క్షుభితత్వమే యఘముఁ ♦ దార్పదు శంకఁ దలంగు మియ్యెడల్

టీ. అక్షర = నాశమునొందని, (విద్యాపరముగానైనఁ జెప్పవచ్చును) పక్షపాతమునల్ = దాక్షిణ్యముచేతను, (చెడని యనుగ్రహముచేతననుట) అక్షరముఁ జదివియున్నారన్న పక్షపాతముచేతననియుం జెప్పవచ్చును. అర్థముల్ = ధనమును, గ్రాళ్ళల్ = గ్రామములను, ఒసంగల్ = ఈయఁగా, ఉబ్బునల్ = పొగరుచేతను, భిక్షు = సన్న్యాసులు, జటాధర = జడలు ధరించినవారును, ఆదికులు = లోనగువారు, భిన్ననిజవ్రతులౌదురు = నియమభ్రంశముగలవారౌదురు, ఐనల్ = అట్లగుటవల్లను, దుర్భిక్ష = క్షామమును, రుజా = ముక్కిడిమొదలగు వ్యాధులును, శిశుచ్యుతులు = బాలారిష్టములును, పెక్కగుల్ = విస్తరిల్లియుండును, భక్తియచాలుల్ = వారిపట్లఁ బూజ్యానురాగమే చాలును, దానసౌ = ఆ యర్థగ్రామాదుల నియ్యనందుననగు, తత్ క్షుభితత్వము = ఆ సన్న్యాసులు మొదలగువారు క్షోభపడుట, ఏ యఘముల్ = ఏ పాపమును, తార్పదు = రాజును బొందింపదు, ఇయ్యెడల్ = ఈ పట్లను, శంకల్ = భయమును, తలంగుము = విడుపుము (శంకావితర్క భయయోః యని యమరము.)

తా. సుగమము.

క. వినుము వారత్రయవిజ్ఞా, పన కోర్వుము వధ్యకోటి ♦ పట్టునఁ జెదరం,
దన కప్పుడె కీడగు నను, జనముం బట్టుటకు మునుప ♦ శస్త్రము చాలుల్. ౨౪౪.

టీ. వినుము = (ఈ చెప్పెడుహితము వినుమనుట) వధ్యకోటిపట్టునల్ = చంపఁదగిన ప్రజలపట్లను, వారత్రయ = మూఁడుమాఱులు, విజ్ఞాపనకుల్ = విన్నపమునకు, ఓర్వుము = సహించుకొనుము. (మూఁడు నేరములను గాపుమనుట) చెదరల్ = వాఁడు దప్పించికొనివెళ్లెనా, తనకుల్ = రాజునకు, అప్పుడె = విడువఁగానె, కీడు = అనిష్టము, అగునను = సంభవించునని తోఁచెడు, జనముల్ = మనుష్యులను, పట్టుటకుల్ = పట్టుకొనివచ్చుటకు, మునుప = ముందె, శస్త్రమ = శస్త్రమె, చాలుల్ = పర్యాప్తము.

తా. పట్టుబడిన శత్రువును విడిచిపెట్టిన హానికరంబని తోఁచెనా యప్పుడు హతునింగావింపుమనుట.

క. శూరాలాపములకు నతి, శూరుఁడుఁ దా నయ్యు నృపతి ♦ సోకోర్వఁ దగు,
న్వారుబ్బుదు రందున నిజ, శూరత దొరలందుఁ గనుట ♦ సూ కార్య మిలల్. ౨౪౫.

టీ. నృపతి = రాజు, అతిశూరుఁడు దానయ్యున్ = తాను మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁడై నప్పటికిని, శూరాలాపములకున్ = వీరుఁడా డెడి శౌర్యవాక్యములకు, ఓర్వఁదగున్ = శూరాలాపప్రవణజన్యమైన యహంకృతిని సహించి యుండఁదగును, అందువన్ = అట్లోర్చి వినుటవల్లను, వారు = ఆ శూరులు, ఉబ్బుదురు = ఉత్సాహమును విడుతురు, ఇలన్ = భూమియందు, నిజశూరతన్ = స్వీయశూరత్వమును, దొరలందున్ = తనకు సరియైన ప్రభువులందు, కనుట = చూచుట, కార్యముసూ = యుక్తముసుమీ. (అనఁగాఁ దనభటుల శూరాలాపంబుల నోర్వవలయుననుట)

శా. రేవుల్మావు మతంగజంబులు మణి♦ శ్రీఖండముక్తాదియున్,
రా వాణిజ్యము పెంచి యేలఁగ నగు♦ న్వర్షంపు టెవ్వన్ రుజన్,
హావళ్లం దిగుసన్యభూప్రజలరా♦ జాయాయిజాత్యోచితిన్,
బ్రోవంగాఁ దగుఁ దోట దొడ్డిగను లా♦ప్తుల్చూడఁ బంపం దగున్. ౨౪౬.

టీ. రేవుల్ = ఓడలుదిగునట్టి కరవాకపట్టణములందు, (సప్తమ్యర్థమందుం బ్రథమ) మావు = అశ్వములును, మతంగజంబులు = ఏనుంగులును, మణి = రత్నములును, శ్రీఖండ = చందనము మొదలగు పరిమళద్రవ్యములును, ముక్తాదియున్ = ముత్యములు మొదలగునవియును, రాన్ = వచ్చునట్లుగా, వాణిజ్యము పెంచి = బేరము పెంపు సేసి, ఏలఁగనగున్ = పాలింపవలయును, వర్షంపు టెవ్వన్ = క్షామముచేతను, రుజన్ = రోగములచేతను, హావళ్లన్ = ఆలసటలచేతను, దిగు = చేరినట్టి వెంటి, అన్యభూప్రజలన్ = దేశాంతరప్రజనులను, రాజు = ప్రభువు, ఆయాయిజాత్యోచితిన్ = వారివారి కులములకుఁ దగినట్లుగ, ప్రోవంగాఁదగున్ = రక్షింపవలయును, తోట = ఉద్యానవనములు, దొడ్డి = పశువులమందను, గనులు = రత్నములుండు నాకరములును, ఆప్తుల్ = తనకు హితముఁగోరుచున్నవారు, చూడఁబంపందగున్ = పరామర్శ చేయుటకై పంపుట యుక్తము.

తా. సముద్రతీరముననుండు పట్టణములకుఁ దురంగగజమణి శ్రీఖండాదులు వచ్చునట్లు వర్తకము వృద్ధిఁజేయించి యోడలలోని సరకులు సులభముగా దిగునట్లుగనవతరణమార్గంబులం గాపాడవలయుననుట.

ఆ. వె. హదను వచ్చుదాఁక♦ నపరాధిపై రోష, మూఁగి చెఱుపవలయు♦ హదను వేచి,
లక్ష్యసిద్ధిదాఁక♦ లావున శర మూఁగి, కాఁడ విడుచువింటి♦ వాఁడువోలె. ౨౪౭.

టీ. హదనువచ్చుదాఁకన్ = తనకు సమయము వచ్చువఱకును, అపరాధిపైన్ = తప్పు చేసినవానిమీఁదను, రోషమున్ = కోపమును, ఆఁగి = అడంచికొని, హదను = సమయమును, వేచి = కనిపెట్టి, లక్ష్యసిద్ధిదాఁక = గుఱి తనకులోనయ్యెడు పర్యంతము



లావునన్ = తనబలిమిచేతను, శరమూఁగి = బాణము నాకర్షించిపట్టి, కాఁడవిడుచు = బాణమును దిగఁబడునట్లు వదలుచున్న, వింటివాఁడువోలెన్ = ధానుష్కునివలెను, చెఱుపవలయున్ = నిగ్రహింపవలయును.

తా. సుగమము.

శా. పోవం బోలు లఘుప్రయాణము దినం♦ బుల్గొన్ని యొండొంట నే,
కావైరిక్షితి కంబువుల్పిఱుఁద రాఁ♦గా నిల్చు జాలుం బలెం,
ద్రోవ న్సైన్యము గూడ వైరిబలసాం♦ ద్రుం డైనఁ బూజాదులం,
బోవం బోలుఁ జరోక్తిచేత నస దేఁ♦బో కావరింపం దగున్. ౨౪౮.

టీ. (రాజు) కావైరిక్షితికిన్ = కుత్సితశత్రునియొక్క భూమికి, లఘుప్రయాణము = కొంచెపుపైనములుగ, దినంబుల్గొన్ని, కొన్నిదినములు, ఒండొంట నే = ఒకటొకటిగా, అంబువుల్ = ఉదకములు, పిఱుఁదరాఁగా = వెంబడిరాఁగా, (వరదరాఁగా ననుపాతమునఁ బ్రవాహము రాఁగా) నిల్చుజాలుంబలెన్ = ముందుపోవుచున్న కొంచెము నీళ్లు వెనుక మెండుగవచ్చునీళ్లు కూడువఱకు నిలుచుచందమున, త్రోవన్ = మార్గమందు, సైన్యము గూడన్ = తనసేనకలిసికొను పర్యంతము, పోవంబోలున్ = వెళ్లఁదగును, వైరి = ఆశత్రువు, బలసాంద్రుండైనన్ = బలవంతుఁడాయెనా, పూజాదులన్ = వారు సేయునట్టి యుపచారములకే, పోవంబోలున్ = మళ్లికొని వెళ్లవలెను, చరోక్తిచేతన్ = వేగులవారివేగుచేతను, అసదేన్ = వాఁడు స్వల్పుఁడని వినఁబడెనా, పోక = వెనుకకు మళ్లక, ఆవరింపఁదగున్ = చుట్టుకొనవలయును. (అసదు కొంచెమని యాంధ్రనామసంగ్రహము)

తా. సుగమము.

చ. ద్రవిణము నొవ్వఁ గొంట నొఱ♦ ద్రాబలతో నిడుచుంట భూమి గొం,
తవలికి నిచ్చుచుంట ప్రథ♦ మాప్తతఁ జూడక శంక నుంట లోఁ,
బొవయు నృపాళికై యభయ♦ ము న్మణిభూషలు గుప్తిఁ బంపి భూఁ,
ధవుఁ డరియుం దిడం దగు ఘ♦దం దనయందివి మాన్పకోఁ దగున్. ౨౪౯.

టీ. ద్రవిణము = ధనమును, నొవ్వగొంట = తనరాజ్యమందలి ప్రజలు నొచ్చునట్లు పుచ్చుకొనుటయు. (హిరణ్యం ద్రవిణం ద్యుమ్నమని యమరము,) ఒఱన్ = ఆలోచనను, ద్రాబలతోన్ = పందెలతోడను, ఇడుచుంట = చేయుచుండుటయును, భూమి గొంత = కొంతదేశమును, అవలికిన్ = వెలుపలికి, ఇచ్చుచుంట = ఒసంగుచుండుటయును, (శత్రువులు బలాత్కరించి తనభూమి నాక్రమింపఁగా మంచిపనియని సమ్మతించియుండుటయనుట) (ఈ మూఁడు జరాదోషములను) ప్రథమాప్తతన్ = ముఖ్యముగా నిష్టులౌ

టను, **చూడక** = విచారింపక, శంకనుంటన్ = అహితముఁ జేయునన్న సంశయముతో **నుండుటచేత**, లోన్ = **లోపలను**, పొవయు = పొగరాఁజుచున్నట్టి, నృపాళికై = శత్రువు నొద్దనుండు రాజులకొఱకు, **అభయమున్** = అభీతిదానమును, **మణి** = రత్నములను, భూషలు = ఆభరణములను, గుప్తిన్ = రహస్యముగా, పంపి = అనిపి, భూధవుఁడు = రాజు, భిదన్ = భేదోపాయముచేతను, అరియందిడఁదగున్ = శత్రువునందుంచఁదగును, ఇవి = ఈ చెప్పఁబడిన మూఁడురాజదోషములు = తనయందుమాన్పుకోఁదగున్ = తనయొద్ద లేకుండఁజేసికొనవలయును.

**తా.** శత్రురాజు తనకుఁ బరమాప్తులయిన సామంతరాజులయం దపనమ్మకపడఁగా **నందుచేత** వారులోపల దుఃఖించుచుండు సమయమున వారికభయదానము చేసి మణిభూషాదులిచ్చి భేదపఱచి శత్రురాజతనిరాజ్యమునందలి ప్రజలునొచ్చునట్లు పన్నుపుచ్చుకొనులాగునను దుష్టులతో నాలోచించునట్లును దనభూమిని మఱియొకరాజునకిచ్చు లాగునను జేయుచుఁ దనరాష్ట్రమునందు నివి పుట్టకుండునట్లు విచారించుకొనుచుండ వలయు ననుట.

**క.** అహితుఁడు వేఁడిన నేలెడు, మహి సగమే నిచ్చి తెగని ♦ మైత్రి గొని విభుం
డహిభయము మాన్పికోఁ దగు, నహిభయ మహిభయముకంటె ♦ నధికము గాదే.

**టీ.** అహితుఁడు = శత్రువు, వేఁడినన్ = అడిగినట్టాయెనా, ఏలెడుమహిన్ = తాను రాజ్యముఁజేయుచున్నట్టిభూమిని, సగమే నిచ్చి = అర్ధమైననిచ్చి, తెగనిమైత్రిగొని = విడువని స్నేహము సంపాదించి, విభుఁడు = రాజైనవాఁడు, అహిభయమున్ = స్వపక్షభీతిని, మాన్పికోఁదగున్ = నివారించుకొనఁదగును (మహీభుజా మహిభయం స్వపక్ష ప్రభవంభయ మని యమరము) అహిభయము = స్వచక్రభీతి, అహీభయముకంటెన్ = సర్పభీతికంటెను, అధికముగాదె = అతిశయముకాదా. (అధికమే యనుట.)

**తా.** రాజులు స్వపక్షమువల్లనే భయమువచ్చునప్పుడు పగవానికైనను బ్రియము చెప్పి యతఁడు సగమురాజ్యము కోరిననిచ్చి స్వపక్ష భయమును మానుపుకోవలయునని తాత్పర్యము.

చ. పలుకులు వేయు నేమిటికిఁ ♦ బార్థివుఁ డాత్మభుజాభృతక్షమా
తలమునఁ గుట్టుపేదు బహు ♦ ధా యరయించి యడంచి చంచలా
క్షులగమిలో మెలంగుపురు ♦ షుండును బోలె నశంక నించుచున్
మెలఁగఁడ యేని రాజ్యఫల ♦ మే యది రాజ్యము దుఃఖలబ్ధికే. ౨౫౧.

**టీ.** పలుకులు = మాటలు, వేయు నేమిటికిన్ = వేయియెందుకు, పార్థివుఁడు = రాజు, ఆత్మభుజా = తనబాహువుచేతను, భృత = వహింపఁబడిన, (దోర్దోషా చ భుజ యని



ద్విరూపకోశము) క్షమాతలమునన్ = భూతలమందు, కుట్టుపేదు = గూఢశత్రువును, (తన రహస్యమును బయలుపఱచువాఁడనుట) (వియోగినీ సముత్కరముల కీడు చూచుటకు దర్పకు రేఁపెడు కుట్టుపేడనివారాహప్రయోగము) బహుధా = అనేకప్రకారములచేతను, అరయించి = వెదకించి, (తెలిసియనుట) అడంచి = అడఁచివేసి, చంచలాక్షులగమిలోన్ = స్త్రీసంఘములోపలను, మెలంగు = సంచరించుచున్న, పురుషుండునుబోలెన్ = నరునిచందంబున, (స్త్రీలసమక్షమునందుఁ బురుషుండేలాగున నిర్భయుండైయుండునో యట్లనుట) అశంకనించుచున్ = నిర్భయముఁ జేసికొనుచు, మెలఁగఁడయేని = సంచరింపకపోయెనా, **అది** = అట్లుంట, రాజ్యఫలమే = దొరతనముఁజెల్లించుటకుఁబ్రయోజనమా, రాజ్యము = దొరతనము, దుఃఖలబ్ధికే = అసుఖప్రాప్తికొఱకా. (గనుక లోపల నహిత మాచరించు వారిని మట్టుఁ బెట్టవలయుననుట)

తే,గీ. బెదరి చేరనిబలియుని ♦ బిగియఁ బట్ట, కతనిమై వడిసేవచ్చి ♦ హత్తఁజేఁత
క్రమము పెనఁగెడుబలుమీను ♦ త్రాటఁ జేఁదు, నొడ్డుగాలంపువేటకాఁ ♦ డుపమగాఁడె.

**టీ.** బెదరి = ఉలికి, చేరనిబలియునిన్ = దేశమునకు రాకయున్న ప్రబలశత్రువును, బిగియఁబట్టక = శ్రమపడి గ్రహింపక, అతనిమైవడి సేవచ్చి = తనకుఁదా నేవచ్చి, హత్తఁజేఁత = తనకుఁబట్టుపడులాగునఁజేయుట, క్రమము = యుక్తము, పెనఁగెడు = లాగులాడుచున్న, **బలుమీను** = గొప్పమత్స్యమును, త్రాటన్ = త్రాటిచేతను, చేఁదు = చేదుచున్నటువంటి, ఒడ్డుగాలంపువేటకాఁడు = గట్టుననున్నట్టి బడిశధారియగు లుబ్ధకుఁడు. (గాలమును మత్స్యముపట్టఁగానే వడితోలాగిన నాసూత్రము తెగును గాన నట్లు గాకుండ లాగుచును వదలుచును మెల్లఁగా జేఁదుకొనుచున్న బడిశధారి యనుట.) ఉపమగాఁడె = దృష్టాంతముగాఁడా.

**తా.** కావున నెట్టికార్యము నైనను నేర్పుతో సాధింపవలయుననుట.

సీ. దండపారుష్యంబు ♦ కొండెంబున నతర్క । మరిసంధి కెడయీక ♦ మరలఁబడుట
యవలితప్పెన్నిక ♦ స్వవిదేశ్యుఁ జెఱచుట । ప్రతిప్రవర్తకున కే ♦ ర్పడఁగఁ జేఁత
జనులవిశ్వాసంబు ♦ గనుఁగొని మెలఁగుట । విశ్వసనీయుల ♦ వేర్పఱచుట
మోమోట మంత్రంబు ♦ చో మిక్కిలిడుకొంట । మంత్రభేత్తకు నాజ్ఞ ♦ మఱచియుంట
వింత పుట్టినఁగనుఁగల్గి ♦ చింత సేయ, కుంటమాన్యులపట్టున ♦ నొక్క చూపె
చూడకుంట విహీనులఁ ♦ గూడుకొంట, వ్యసనియైయుంట చలముంట ♦ వలదు పతికి.

**టీ.** **దండపారుష్యంబు** = కఠినశిక్షయు, కొండెంబునన్ = పైశున్యమందు, అతర్కము = యుక్తిచేఁ బరీక్షింపకుండుటయు, **అరి** = శత్రునితోడను, సంధికి = సమాధానపడుటకు, ఎడయీక = సందీయక, **మరలఁబడుట** = తిరుగుబాటగుటయు, అవతలితప్పె

న్నికన్న=దేశాంతరమందుండితనకక్కడి స్వామిచేసినయపరాధము నెంచితన్నునమ్మిచూడ వచ్చిన, విదేశ్యుఁ = వైదేశికుని, చెఱచుట=చెడగొట్టుట, ప్రతిపవర్తకునకుఁ =ప్రతికూలుఁడైన ప్రధానికి, ఏర్పడఁగఁ = తేటపడునట్లు, చేత=ఆలోచన సేయుటయు, జనుల విశ్వాసంబు=ప్రజలకుఁగలయప్రీతిని, కనుఁగొని=తెలిసికొని, మెలఁగుట=వారితోఁగూడి యుంటయు, విశ్వసనీయులఁ = నమ్మఁదగినవారలను, వేర్పఱచుట = భేదముగలవారిని యెన్నికొనుటయు, మోమోటఁ =ముఖప్రీతిచేతను, మంత్రంబుచోఁ =ఆలోచించుస్థల మందు, మిక్కిలిదుకొంట = ఆలోచనకుఁదగనివారినిఁజేర్చుకొనుటయును, మంత్రభేత్తకుఁ =ఆలోచనవెల్లడిచేసినపురుషునకు, ఆజ్ఞ=శిక్షవిధించుటను, మఱచియుంట=విస్మరించియుండుటయు, వింతపుట్టినఁ =ఉత్పాతములుజనింపఁగా, కనుగల్గి = మెలఁకువ గలవాఁడై, చింతసేయకుంట = వానికిఁబ్రతికారింపనాలోచింపకుండుటయు, మాన్యుల పట్టునఁ =పూజ్యులవిషయమై, ఒక్కచూపె=ఏకరీతిగా, చూడకుంట = పూజసేయకుండుటయు, హీనులఁ =దుష్టులతోడను కూడుకొంట = సహవాసముఁజేయుటయు, వ్యసనియైయుంట=స్త్రీద్యూతమృగయాదిచింతలుగలవాఁడై యుండుటయు, చలముంట= పిడివాద ముండుటయును, (అనఁగా మాత్సర్యము కలిమియనుట) పతికిఁ =రాజునకు, వలదు=కూడదు.

తా. రాజైనవానికి నీపద్యమునందుఁ జెప్పంబడియున్న దండపారుష్యాది దుర్గుణములు లేకయుండెనేని చిరకాలము రాజ్యసుఖ మనుభవించుచుండు ననుట.

క. త్రివిధోత్పాతము లొడవిన, నవనివిభుఁడు విడువవలయు♦నధికద్రవ్యం
బవనీసురముఖసురముఖ, పవనసఖముఖముల భుక్తి♦బలిహోమవిధిఁ. ౨౪౮.

టీ. త్రివిధోత్పాతములు = దివ్యభౌమాంతరిక్షములనియెడు మూఁడు తెఱంగులై తెలియవచ్చునట్టికీళ్ళు, ఒదవినఁ =జనింపఁగా, అవనివిభుఁడు=రాజు, అవనీసురముఖ= బ్రాహ్మణముఖమందును, సురముఖ = దేవతావదనమందును, పవనసఖముఖముల=అగ్నిముఖమందును, భుక్తి = భోజనములచేతను, బలి = పూజోపహారాదులచేతను, హోమవిధిఁ =వ్రేల్చుటచేతను, అధికద్రవ్యంబు = పెక్కుధనమును, విడువవలయుఁ = వినియోగము చేయవలెను. క్రమాలంకారము.

తా. త్రివిధోత్పాతలక్షణము॥ వృద్ధవసిష్ఠుఁడుచెప్పియున్నాఁడు॥ దివిజాయేఋక్షగ్రహాస్తేదివాఖ్యా మహాఫలదాః। వహ్నిశేషేంద్రధనురుల్కా గంధర్వ నగరనిర్ఘాతాః॥ గగనవికారజమేతన్మధ్యమఫలదంతథాంతరిక్షంచ। భూమిభవాభౌమాస్స్యుశ్చరస్థిరాః వస్తుసంభవాయేచ। ఏతేధమఫలదాస్స్యుస్తేషాంకథయామిఫలాసిరూపాణి। ఆబాలవిద్వజ్జనసుప్రసిద్ధంయదస్తురూపంప్రకృతంతతోన్యత్। ఉత్పాతమాద్యాస్త్రివిధంవదంతి దివ్యాంతరిక్ష క్షితిజన్మభేదం॥ తదుత్పత్తికారణము వృద్ధవసిష్ఠుఁడు చెప్పియున్నాఁడు॥ అధర్మతస్త్వసత్యాచ్చ నాస్తిక్యాదతిలోభతః। అనాచారాన్నృణాంనిత్య ముపసర్గః ప్రజాయతే। తద్భేదాస్త్రివిధోత్పాతా జాయంతే దుఃఖరోగదాః। దివ్యాంతరిక్ష క్షితిజాః వికారాఘోరరూపిణః॥ వరాహోక్తి॥ మనుజానామపచారాదపరక్తా దేవతాస్సృజంత్యేతాన్, తత్ప్రతిఘాతాయనృపశ్శాంతింరాష్ట్రేప్రయుంజీత. గార్గివచనము॥ అకృత్వాశాంతికంరాజా దుఃఖాంభోధౌనిమజ్జతి। పురేజనపదేకోశే వాహనేషుపురోహితే। స్త్రీష్వాత్మనిచపుత్రేషుపచ్యతేచైవమష్టసు॥ అనియున్నందున రాజట్టియుత్పాతంబులుగలుగకుండునట్లు పాలింపవలయు నొకవిధంబున నవి గలిగెనేనియవ్యవహితముగఁ దచ్ఛాంతియైనను జేయవలయుననుట.



ఉ. స్పర్థ పరస్పరంబు దొర♦పట్టున యోధులపట్టున న్నృపు
ల్వర్ధన మొందఁ జేయఁ దగు♦వారిహితాహితచర్య లొందవం,
తర్ధి మిథోవ్యథావహహి♦త ప్రథమానసమానతాప్రథా,
ధూర్ధర తాదులం దగిలి♦ద్రోహపుఁజింత దలంప రేమియుఁ. ౨౪౯.

టీ. నృపుల్ = రాజులు, దొరలపట్టునఁ = గొప్పయుద్యోగస్థులవిషయమునను, యోధులపట్టునఁ = వారిక్రింద నుండుభటుల విషయమునను, పరస్పరంబు = ఒండొరులకు, స్పర్థ=విరోధము, వర్ధనమొందఁ =వృద్ధిఁబొందునట్లుగ, చేయఁదగుఁ = చేయవలయును, (అట్లుకలహముపుట్టించినట్లయినను) వారి=వారలయొక్క, హితాహితచర్యలు=మంచిచెడ్డనడతలు, అంతర్ధిఁ =దాఁగుటను, ఒందవు=పొందవు, మిథః= అన్యోన్యము, వ్యథావహ = దుఃఖహేతువగు, హిత = ఇష్టులని, ప్రథమాన=ప్రసిద్ధులై, సమానతా=సములై యుండుటచేతనైన, ప్రథా = ప్రసిద్ధియొక్క, ధూర్ధరతాదులఁ = ధురంధరత్వము మొదలగువానియందు, తగిలి=తగులుకొని, ఏమియుఁ =ఇంచుకంతైనను ద్రోహపుఁజింతఁ = చెడుచింతను, తలంపరు = స్మరింపరు, (అందఱును హితాచరణము నందాసక్తులైయుందురనుట).

చ. ధరణిపుఁ డెందు నేఁ దగదు♦తాఁ జన నూఱట కొక్కనిం దగుం,
దొర నొనరించి పంప నరి♦దుర్బలుచేఁ జెడఁ డాతఁ డర్థభూ,
కరితురగర్థి లేక కొఱ♦గాఁ డటు సేయ ద్విజాన్యుఁ డల్క కొ,
నెరవు నతండునుఁ వలయు♦నిండినదుర్గబలోర్వి యీఁ దగుఁ. ౨౫౦.

టీ. ధరణిపుఁడు=రాజు, ఎందునేఁ = ఎచ్చటికెచ్చటికేనియును, తాఁ = తాను, చనఁదగదు=చనరాదుకనుక, ఊఱటకుఁ = తనకుసహాయముగానుండుటకు, ఒక్కనిఁ =ఒకనిని, దొరఁ =ప్రభువునుగా, ఒనరించి = చేసి, పంపఁ = అంపుట,

తగున్ = యుక్తము, అరి = ప్రబలశత్రువు, దుర్బలుచేన్ = బలహీనునిచేత, చెడఁడు = సాధింపఁబడఁడు, ( కావున ) అతఁడు = ఆయాధికారపురుషుఁడు. అర్థ = రొక్కముయొక్కయు, భూ = వలయునట్టి భూమియొక్కయును, కరి = ఏనుఁగులయొక్కయు, తురగ = గుఱ్ఱములయొక్కయును. ఋద్ధి = సమృద్ధి, లేక = లేకయుండెనేని, కొఱగాఁడు = పనికిరాఁడు, అటు పేయన్ = అట్లు పెంపుఁజేసినపుటకు, ద్విజాన్యుఁడు = క్షత్రియుఁడులోనగువాఁడు, అల్కక = ఝుళుకులేక, నెరపున్ = తగినవాఁడై నిలుచును, అతండునన్ = ఆబ్రాహ్మణుఁడును, వలయున్ = రాజునకాప్తుఁడై యుండవలయును, నిండిన = నిండారిన, దుర్గబలోర్వి = దుర్గమును గజతురంగబలములును భూములును, ఈఁదగున్ = ఇయ్యందగును.

తా. దుర్గస్థలములు బ్రాహ్మణులకీయక క్షత్రియాదులకిచ్చినవారు మల్లఁబడిపోరుదురనుట.

కం. అడవులు గడిదేశములవి, దడములుగాఁ బెంపు మాత్మ ♦ ధరణీస్థలికి,
న్నడుములవి పాళ్లుపాళ్లుగఁ, బొడిపింపుము దస్యుబాధ ♦ పొందకయుండన్. ౨౫౭.

టీక. గడిదేశములవి = గడిస్థలములయందుఁగల, అడవులు = విపినములను, దడములుగా = బలువిడిగాను, పెంపుము = వృద్ధిఁబొందింపుము, ఆత్మ = తనయొక్క, ధరణీస్థలికిన్ = దేశమునకు, నడుములవి = మధ్యముననుండునట్టి యడవులను, దస్యుబాధ = దొంగలవలనియుపద్రవము. పొందకయుండన్ = కలుగకుండునట్లు, పాళ్లుపాళ్లుగన్ = తునకలుగా, పొడిపింపుము = నఱికింపుము.

తా. నీయేలుబడిదేశమునందు మధ్యముననున్న యడవులను చోరబాధ లేకయుండుటకై పొడిపొడిగాఁగొట్టివేయింపుమనుట.

చ. క్షమఁ గుఱుమన్నెపుంగహన ♦ చారిజనం బెడ దోషదృష్టి కు,
డ్యముఁ గడుగంటఁ బూన్కి దెగ ♦ దల్గిన సర్వము బాస నీగి వ,
శ్యముగ నొనర్పఁ దాడి కగు ♦ నాగడి కొల్లలకు న్శతాపరా,
ధమును సహస్రదండము న ♦ తర్క్యము సర్వము నేలువానికిన్. ౨౫౮.

టీ. క్షమన్ = భూమియందు, కుఱుమన్నెపుంగహనచారిజనంబెడన్ = కొంచెపాటిమన్నెఱికముగల యాటవికజనులపట్లను, దోషదృష్టి = దోషమెంచుట, కుడ్యమున్ = మంటిగోడను, కడుగంటఁబూన్కి = మన్నులేవకుండఁగడుగుటకు దొరకొన్నచందము. అల్గినన్ = వారిపట్లఁగోపగించినను, సర్వము దెగదు = మొదలంటతెగదు, బాసన్ = సత్యవాక్యము చెప్పుటచేతను, ఈగిన్ = వాహనాదులనిచ్చుటచేతను, వశ్యముగన్ = తనకువారువశవర్తులగునట్లుగా, ఒనర్పన్ = చేసికొన్నట్లయిన, దాడికిన్ = శత్రువుల



మీఁదఁ దండెత్తుటకు, అగున్ = పనికివచ్చును, గడికొల్లలకున్ = గడిదేశములుకొల్లఁబెట్టుటకును, ఔన్ = పనికివచ్చును, సర్వమున్ = సమస్తమును, ఏలువానికిన్ = పరిపాలనముఁజేయురాజునకు, శతాపరాధము = అనేకులుచేయునట్టి యపరాధమును, సహస్రదండమున్ = అనేకజనులను శిక్షించుటయును, అతర్క్యము = తలంచుటయుక్తము కాదు.

తా. సుగమము

తే.గీ. సింధురమహాశ్వముఖ్యము ♦ ల్చేర్చుదౌల, దీవి వణిజుల నూళ్ల స ♦ ద్గృహములు పురిఁ,
గొలువుఁ దేజంబు వెల మేలు ♦ గలుగఁ బ్రాఁత, వారిఁగాఁ జేయు మరి నవి ♦ చేరకుండ.

టీక. సింధుర = ఏనుఁగులును, మహాశ్వ = గొప్పయశ్వములు, ముఖ్యములు = లోనగువానిని, చేర్పు = తెచ్చుచున్నట్టి, దౌల = దూరముననున్న, దీవివణిజులకున్ = ద్వీపములయందలి వర్తకులకు, ఊళ్ల = గ్రామములు, పురిన్ = నీపట్టణమందు, సద్గృహములు = మంచియిండ్లును, కొలువున్ = నిత్యము నీసేవయును, తేజము = బహుమానములును, వెలమేలు = వారికొనుమొదలుమీఁద నాదాయమును, కలుగన్ = కలుగునట్లుగా, (చేసియనుపదమధ్యాహార్యము) అవి = అగజాదివస్తువులు, అరిన్ = నీశత్రువును, చేరకుండన్ = చెందకయుండునట్లు, ప్రాఁతవారిఁగాన్ = వారలను నీవారినిగాను, చేయుము = ఒనర్చుకొనుము.

తా. సుగమము.

తే.గీ. గడినృపులరాయబారుల ♦ యెడఁ గొలువున, సరససల్లాపములు రాజు ♦ సలుపవలయుఁ,
గార్యఖిన్నము లనుచరు ♦ ల్గానఁ బలుక, వలయు నవి మైత్రిఁ దాఁ దేలఁ బలుకవలయు.

టీక. రాజు = ప్రభువు, గడినృపుల = తనభూమికి సమనంతరదేశాధిపతులయొక్క, రాయబారులయెడన్ = నియోగులపట్లను, కొలువునన్ = తనకచ్చేరియందు, సరససల్లాపములు = రసయుక్తములగు మంచిమాటలె, సలుపవలయున్ = ఆడవలెను, కార్యఖిన్నములు = కార్యసమాచారములను ఖిన్నసమాచారములను, అనుచరుల్ = సమీపస్థులు, కానన్ = తెలియునట్లు, పలుకవలయున్ = వచింపవలయును. అవి = చారులచేతనట్లు చెప్పంబడినమాటలను, తాన్ = రాజు, మైత్రిన్ = స్నేహాభిప్రాయముచేత, తేలఁబలుకవలయున్ = ఆమాటలు తప్పిదములైనవి కావని తేలఁబలుకవలయును.

తా. సుగమము.

తే. గీ. తానవంబుగ దొరఁ జేయు ♦ వాని మంత్ర, మునకు వేగమె లోఁ జేయఁ ♦ జనదు వాఁడు,
క్రొత్తమన్నన రహి ననుఁ ♦ గులకుఁ జెప్ప, నయిన నది చెడు మఱివాఁడు ♦ నడఁగుగాన.

టీక. (రాజు) తాన్ = తాను, నవంబుగన్ = క్రొత్తగా, దొరఁజేయువానిన్ = దొరతనమిచ్చి పెంపుఁజేసిననరుని, మంత్రమునకున్ = ఆలోచనకు, వేగమె = వేగిర

ముగా, లోఁజేయఁజనదు = చేర్చికొనఁగూడదు, (అట్లుచేర్చుకొనినట్లాయెనా) వాఁడు = ఆక్రొత్తయున్యోగస్థుఁడు, క్రొత్తమన్ననన్ = నూతనపుబహుమానముచేత నుప్పొంగి, రహిన్ = తేజముతో, అనుఁగులకున్ = తననెయ్యురకు, చెప్పన్ = చెప్పఁగా, అయినన్ = కొనసాగినను, అది = ఆకార్యము, చెడున్ = కాకపోవును, మఱి = ఇంతియ కాక, వాఁడున్ = అట్లు మంత్రమును బైటఁబెట్టినవాఁడును, అడఁగున్ = చెడిపోవును, కానన్ = కావున, ( మంత్రమునకులోఁజేయఁగూడదని యన్వయము )

సీ. హితబహుశ్రుతధర్మ ♦ రతశూరతాస్వపూ। ర్వతల మన్విజుల దు ♦ ర్గముల నిలిపి,
పులిజున్నుమొదలుగాఁ బురుషాయుషావధి। కందుండ సవరణ ♦ ల్పొందుపఱిచి,
చీమంత యైనను ♦ సామంతకోటికి। మితము దప్పక యుండ ♦ క్షితులొసంగి,
యాయాధికవ్యయా ♦ నధికంబునుం బ్రజా। విరుజంబుగాఁగబం ♦ డరువుఁ గూర్చి,
క్షీణరిపుధాత్రిఁ జరదృష్టి ♦ చేతఁ జూచి। బకగతి హఠాద్గ్రహించి తాఁ ♦ బ్రజయునొవ్వ,
కయ పగఱగాత్రములనె చీ ♦ కాకుపఱచు। నృపతిడెందానఁ జేయిడి ♦ నిద్రవోవు.

టీక. హిత = తనకుహితులును, బహుశ్రుత = అనేకశాస్త్రజ్ఞులును, ధర్మరత = ధర్మపరులును, శూరతా = శౌర్యవంతులౌటచేతను, స్వపూర్వతలన్ = తనపూర్వీకులౌటచేతను, మన్ = వృద్ధిఁబొందుచున్న, ద్విజులన్ = బ్రాహ్మణులను, దుర్గములన్ = దుర్గస్థలములయందు, నిలిపి = ఉంచి, పులిజున్ను మొదలుగాన్ = పులిజున్నుమొదలైన నిఖిలంబగు నపూర్వవస్తువులును, పురుషాయుషావధికిన్ = నూఱుసంవత్సరములవఱకును, అందుండన్ = ఆదుర్గములయందుండునట్లు, సవరణల్ = పద్ధతులు, పొందుపఱచి = కలుఁగఁజేసి, సామంతకోటికిన్ = తన్నుఁగొలుచుచుండుమన్నెగాండ్రకు, చీమంత యైనను = కొంచెమైనను, మితమున్ = ఆడుకొన్నరీతిని, తప్పక యుండన్ = తప్పిపోకుండ, క్షితులు = భూములు, ఒసంగి = ఇచ్చి, ఆయాధికవ్యయానధికంబును = ఆదాయమెక్కుడుగాను వ్యయముతక్కువగాను, ప్రజావిరుజంబు గాఁగన్ = తనదేశపుజనులునొవ్వనియట్లుగా, బండరువుఁగూర్చి = బొక్కసముసంచి, క్షీణరిపు = క్షయిష్ణువైనశత్రునియొక్క, ధాత్రిన్ = దేశమును, చరదృష్టిచేతన్ = వేగువాండ్రచేతను, చూచి = ఎఱిఁగి, బకగతిన్ = కొంగచందమునంబొంచియుండి, హఠాద్గ్రహించి = సమయముతటస్థింపఁగా నొక్కడాఁటుననాక్రమించి, తాన్ = తానును, ప్రజయున్ = తనయొక్క ప్రజలును, నొవ్వకయ = నొప్పిఁజెందకయే, పగఱ = తనశత్రువులయొక్క, గాత్రములనె = దేహములనే, చీకాకుపఱచు = కలఁకపడునట్లుచేయుచున్న, నృపతి = రాజు, డెందానన్ = ఱొమ్మునను, చెయిడి = హస్తమునుంచుకొని, నిద్రపోవున్ = సుఖముగ నిద్రించును



తా. ఇందుఁజెప్పంబడియున్నవిధముగ రాజు ప్రవర్తించెనేని యెందేనియు భేదమునొందక సుఖంబులననుభవించుచుండుననుట.

కం. ఎచ్చో గజఘోటక్రయ, తచ్చర్వణ సుభటజీవి ♦ తద్విజసురపూ,
జోచ్చనిజభోగములకగు, వెచ్చము వెచ్చంబు గాదు ♦ విత్తంబునకున్. ౨౬౩

టీక. విత్తంబునకున్ = రాజార్జించినధనమునకు ఎచ్చోన్ = ఏకాలమందును, గజ = ఏనుంగులయొక్కయు, ఘోట = అశ్వములయొక్కయు, క్రయ = కొనుటకును తచ్చర్వణ = దానిమేపునకును, సుభటజీవిత = మంచిరాణువకిచ్చునట్టి జీతములకును, ద్విజ = బ్రాహ్మణులకును, సుర = దేవతలకును, పూజా = పూజలకును, ఉచ్చనిజభోగములకున్ = ఉన్నతములైన తనయనుభవములకును, అగు = అగునటువంటి, వెచ్చము = వ్యయము, వెచ్చంబుకాదు = వ్యయముకాదు.

తా. ఈచెప్పఁబడినవానివిషయమై వ్యయమవశ్యముగఁజేయవలయుఁగాన దిదుర్వ్యయమని యుపేక్షింపరాదనుట.

ఆ, వె. ప్రతిన వలదు వైరి ♦ పట్టున నృపతికి, దండువెడలఁ దీఱ ♦ కుండుఁ దీఱు,
గాక యుండియుండి ♦ కాలాంతరముననౌఁ, గార్యకాఁడొ యఁక ♦ గాఁడొ నృపుఁడు.

టీ. నృపతికిన్ = రాజునకు, వైరిపట్టునన్ = పగతునిపట్టున, ప్రతిన = ప్రతిజ్ఞ, వలదు = ఎప్పటికిని గూడదు, దండువెడలన్ = యుద్ధయాత్రకుఁబోయినను, తీఱకుండన్ = నిర్ణయించుకొన్న సమయమునకు ముగింపుకాకపోవును, తీఱున్ = ముగింపగును, కాకయుండియుండి = అప్పటికిఁ గాకుండనుండియుండి, కాలాంతరమునన్ = మఱియొక సమయమందు, ఔన్ = అగును, నృపుఁడు = రాజైనవాఁడు, కార్యకాఁడో = కార్యపరుఁడో, అంకగాఁడో = సమరశీలుఁడో (అనఁగాఁ గాకవుచేతఁ గార్యపరుడేయనుట)

క. పోరానిపట్లఁ బొడుచుట, వైరిబలము దిరుగ జయము ♦ స్వర్గము నగు నా,
నారూపయంత్రతత్ప్రా, కారాదులపట్లఁ బ్రజనె ♦ కవియింపఁ దగున్. ౨౬౫

టీ. రాజు, పోరానిపట్లన్ = శత్రువులపైకివెళ్లుటకు వసరులేకయున్న సమయములను, పొడుచుటన్ = పోరునఁ గొట్టుటచేత, వైరిబలము = శత్రుబలము, తిరుగన్ = ఏవంకఁబోవనశక్యమై తెగించి తిరుగుబాటు కాఁగా, జయము = గెలుపైనను, స్వర్గమున్ = వీరస్వర్గమైనను, అగున్ = సిద్ధమౌను, (అనఁగాఁ ద్రోవలేక యిక్కట్టునన్నున్న శత్రువులబలమును జెనకరాదనుట) నానారూపయంత్ర = పలుతెఱంగులగు నాయుధవిశేషములపట్లను, తత్ = ఆ శత్రురాజులయొక్క, ప్రాకారాదులపట్లన్ = కోటలు మొదలగువానియందును, ప్రజనె = తనబలమునె, కవియింపఁదగున్ = కవియునట్లుచేయవలయును గాని తాను బోఁగూడదనుట.

చ. మనమున కొండు రెండు మఱి ♦ మంత్రములన్ సరిపోవఁ జెప్పినం,
జనపతు లాతనిం బిలువ ♦ సాగుదు రాగతి సారెఁ బిల్వ న,
చ్చినవునకే ధనాది గొని ♦ సంగతి గానివి క్రొవ్వి చేయఁ జె,
ప్ప నృపతి తద్బహిశ్చరిత ♦ మంచరుచేఁ బరికింపఁగాఁ దగున్. ౨౬౭.

టీ. మనమునకున్ = రాజులయొక్క యుల్లమునకు, ఒండు రెండు మఱి = ఒకటి రెండుమాఱులు, మంత్రములన్ = ఆలోచనలను, సరిపోవన్ = సొమ్మగునట్లు, చెప్పినన్ = చెప్పినట్టాయెనా, జనపతులు = రాజులు, ఆతనిన్ = అట్లువిధముగనంబుగను సరిపడఁ జెప్పియున్నవానిని, పిలువసాగుదురు = పిలువనారంభింతురు, ఆగతిన్ = ఆరీతిగనను, సారెఁ బిల్వన్ = మాటిమాటికిఁ బిలువనంపినట్టి, అచ్చినవునకే = అచ్చోరవకే, ధనాది = రొక్కము మొదలగువానిని, కొని = వానివల్ల సంపాదించికొని, క్రొవ్వి = మదించి, సంగతిగానివి = అసంగతములయిన కొన్నిపనులను, చేయన్ = ఒనర్పుటకై, చెప్పన్ = నిర్ణయించును, (అట్లుగావున) నృపతి = రాజు, తత్ = ఆయాలోచనఁజెప్పువానియొక్క, బహిశ్చరితమున్ = వెలినడవడిని, చరుచేన్ = వేగువానిచేతను, పరికింపఁగాఁదగున్ = తెలిసికొనవలయును.

తా. రాజైనవాఁడు రెండుమూఁడు ఆలోచనలకే బేలుపోయివానినమ్మియుండక వీఁడుపరహితుఁడై యీయోజనలు చెప్పుచున్నవాఁడో లేక తనకు హితబుద్ధినిఁ జెప్పుచున్నవాఁడో యని వాని వెలినడవడి నితరులచేఁ దెలిసికొనవలయు ననుట.

క. గడివాఁడు చెడునెయేఁ వగుఁ. జెడఁజేయుట చెడఁడయేని ♦ చెల్మియె తగుఁబై
గడివాఁడేపని కగుఁ దన, గడివాఁ డరియైనఁదనకె ♦ గడికావఁ బడున్. ౨౬౮.

టీ. గడివాఁడు = తనపగవానిమానిసియై తనగడిసరిహద్దునందుండువాఁడు, చెడునెయేన్ = చెడునట్లుతోఁచినపక్షమున, చెడఁజేయుట = అట్లుపొడిచిచెఱుపుట, తగున్ = యుక్తము, చెడఁడయేని = చెడఁడనితోఁచినట్లాయెనా, చెల్మియెతగున్ = వానితోమైత్రి యొనర్చుటయెమంచిది, తనగడివాఁడు = తనయొక్క యెల్లయందుఁ గావలియుండువాఁడు, అరియైనన్ = తనకుశత్రువైనట్టాయెనా, పైగడివాఁడు = పరునిసీమయొక్క గడికాచువాఁడు, ఏపనికగున్ = ఏమికార్యమునకు వచ్చును, తనకే = తనకొఱకే, గడికావఁబడున్ = గడిరక్షింపఁబడును.

తే,గీ. రాష్ట్రమెరియింపు కొనుముదు♦ర్గములుతదవ, రోధమగపడ్డఁబుట్టింటి♦యూఢినడపు
పరుషములు తద్రిపులరాయ♦బారులెదుటఁ,బలుకకుముసంధియొకవేళ♦వలసియుండు.

టీ. రాష్ట్రము = నీశత్రురాష్ట్రమును, దుర్గములు = వారిదుర్గస్థానములను. ఎరియింపుకొనుము = హరింపుము, తదవరోధము = వారిస్త్రీలు, అగపడ్డన్ = దొరికిరేని, పుట్టింటియూఢిన్ = ఆస్త్రీలు పుట్టినింటనుండఁగా నేమిమర్యాద నడుచునో యట్టిమ



ర్యాదను, నడపుము = జరగింపుము, తద్రిపుల = ఆశత్రువులయొక్క, రాయబారుల = సంధిమాటలాడువారియొక్క, ఎదుటన్ = ముందరను, పరుషములు = కఠినవాక్యములు, పలుకకుము = వచింపకుము, ఒకవేళన్ = ఒకసమయమునందు, సంధి = సమాధానము, వలసియుండున్ = కావలసియుండును గనుక పరుషములాడఁగూడదని పూర్వముతో నన్వయము.

ఆ, వె. అభిచారఘనగ ♦ రాంబుదూషితరుజ్ని, రంతరాద్రిగహన ♦ దంతురోగ్ర,
కీకటోర్వి మేరు ♦ గిరిసమార్ఘము వచ్చు, నేని చోరకు మంపు ♦ మిడుము కొనఁగ.

టీ. అభిచార = అభిచారక్రియలు చేయుజనులచేతను, ఘన = సబిడమైయున్నట్టియు, గరాంబు = విషజలములచేతను, దూషిత = దుష్టమైనట్టియు, రుజ్నిరంతర = వ్యాధిబహుళమైనట్టియు, అద్రి = కొండలచేతను, గహన = కాఱడవులచేతను, దంతుర = ప్రవేశింప నశక్యమైనట్టి, ఉగ్రకీకటోర్వి = ధూర్తులగుస్లేచ్ఛులయొక్క భూములను, మేరుగిరి = హేమాద్రితో, సమ = తుల్యమైన, అర్ఘము = ద్రవ్యము, వచ్చునేని = లభించునట్లుండినను, చోరక = నీవువెళ్లక, ఇడుముకొనఁగన్ = ఆదేశముల నాక్రమించునట్లు, అంపుము = దళములనుమాత్రము పంపుము.

తా. సుగమము.

క. రాణింపఁ బల్కి తనపని, జాణై కొనుఁ గొలుచు సంత ♦ నపుఁదటిఁ దొలఁగుం,
బ్రాణ చెడఁ గపటమానిసి, నాణె మెఱుఁగ బచ్చు గాఁగ ♦ నరపతికిఁ దగున్. ౨౭౦

టీ. కపటమానిసి = కుత్సితుఁడైన మనుష్యుఁడు, రాణింపన్ = ఇంపుపుట్టునట్లుగా, పల్కి = మాటలాడి, జాణై = చతురుఁడై, తనపనిన్ = స్వప్రయోజనమును, కొనున్ = కాఁజేసికొనును, సంతనపుఁదటిన్ = గొరలుత్సాహవంతులై యున్నసమయంబునను, కొలుచున్ = కొలువుఁజేయును. ప్రాణచెడన్ = బొరకించుక బలిమిదప్పి దిగులొందఁగా, తొలఁగున్ = దాఁటిపోవును, నాణెము = మంచిచెడ్డలను, ఎఱుఁగన్ = తాఁదెలిసికొనుటకు, బచ్చుగాఁగన్ = బచ్చువానివలె నుండుట, నరపతికిన్ = రేనికి తగున్ = అమరియుండును.

తా. సుగమము.

సీ. తదజ్ఞ మండలిఁ గూర్చి ♦ ధాతువుల్ దెలిసి హే । మాదులఁ గొని ప్రక్క ♦ త్యనుగుణాల్ప,
జీవనాహ్యతులచేఁ జెలఁగి మహాబలో । ద్రేకంబుమర్దన ♦ రిత్తఁజేసి
స్నేహగ్రుహిఁ దగుచు న ♦ శేషంబుఁ బోషించి । నరవర్గములతప్ప ♦ సరణు లుడిపి
వతతద్ద్విజప్రతి ♦ స్థాశాలియై బలి । యించుపట్టులు బలి ♦ యించి పలుచఁ
జేయుపట్టులు పలుచఁగాఁ ♦ జేసి తేజ, మెసఁగ శోధన మఱవక ♦ యెసఁగ వలయు
సాంగరాజ్య మొకెత్తుగ ♦ స్వాంగరాజ్య, మొక్కయెత్తుగ నృపతియా ♦ యుష్యపరత.

అ. ఈపద్యమునందు స్వాంగరాజ్యమును బాలించుభంగి సాంగరాజ్యమును రాజై నవాఁడు పరిపాలింపవలయునని రెండర్థములు వచ్చునట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

టీ. తద్జ్ఞమండలిన్ = వైద్యులను, అభిజ్ఞులను, కూర్చి = కలయఁజేసి, ధాతువుల్ = సప్తధాతువులను, సువర్ణాదిజనకములైన ధాతువులను, తెలిసి = ఎఱిఁగి, హేమాదులు గొని = సువర్ణభస్మము మొదలగువానిఁబుచ్చుకొని, ఆధాతువులయందుండు సువర్ణరజతాదులను స్వీకరించి, ప్రకృతి = తనశరీరప్రకృతికిని, ప్రజలకును, అనుగుణ = తగునట్లు, అల్ప జీవన = మితమైనయన్నోదకములయొక్కయు, మితమైనద్రవ్యములయొక్కయు, అహృతులచేన్ = పుచ్చుకొనుటచేతను, చెలంగి = ఒప్పి, మహాబలోద్రేకంబున్ = వాయువుయొక్క ప్రకోపమును, ప్రబలశత్రువుయొక్కయౌద్ధత్యమును, మర్దనన్ = అంగమర్దనచేతను, దండించుటచేతను, రిత్తఁజేసి = మట్టుపఱచి, స్నేహార్ద్రుఁడగున్ = అభ్యంజనమును, ప్రేమయుఁ గలవాఁడై, అశేషంబున్ = సకలావయవములను, సమస్తప్రజలను, పోషించి = పెంపుఁ జేసి, నరన్ = పలితమును, వర్ణములతప్పసరణులు = దేహమందాయాస్థానములవన్నెలుమాఱుటను, నరవర్ణముల = మనుష్యులయొక్క బ్రాహ్మణాదివర్ణములయొక్క, తప్పసరణులు = శాస్త్రవిరుద్ధాచారములను, ఉడిపి = తదుచితక్రియలచేతనుమాన్పి, సతతద్విజప్రతిష్ఠాశాలిద్మై = ఎల్లప్పుడుఁబలువరుసలకును, బ్రాహ్మణులకును దార్ఢ్యప్రతిష్ఠలను సంపాదించుటచే నొప్పుచున్నవాఁడై, బలియించుపట్టులుబలియించి = పలుచఁజేయుపట్టులు బలుచఁగాజేసి, హస్తముష్ట్యాదులను = దుర్గములను బలియఁజేసి యునుదరాదులను, మధ్యదేశమునందలి యడవులనుబలుచఁగాఁజేసి, తేజమెసఁగన్ = ఇంద్రియప్రతాపము లభివృద్ధియగునట్లు, శోధనన్ = వస్తిశోధనను, నగరశోధనను, మఱవక = విస్మృతిఁజెందక, నృపతి = రాజు, ఆయుష్యపరతన్ = ఆయుర్వృద్ధియందాసక్తుఁడౌటచేతను, స్వాంగరాజ్యము = తన శరీరము, ఒక్కయెత్తుగన్ = ఒకవంతుగాను, సాంగరాజ్యము = సప్తాంగములతోడి రాజ్యము, ఒక్కయెత్తుగన్ = ఒకవంతుగాను, ఎసఁగవలయున్ = పెంపొందవలయును.

తా. సుగమము.

సీ. సౌఖశాయనికభి♦షక్పూర్వకము కాల్య। వేళఁ గార్తాంతిక♦ద్విజులగోష్ఠి,
జాము వోవ నమాత్య♦సామంతపూర్వకం। బర్థార్జనస్థకా♦యస్థగోష్ఠి,
దినమధ్యమమున మ♦ర్దనమల్లపూర్వకం। బగుసూదసూపకృ♦న్మృగయుగోష్ఠి
యపరాహ్ణమున దేవ♦తార్చనాపూర్వకం। బార్యధర్మాధికృ♦ద్యతులగోష్ఠి,
భుక్తిమీఁద విదూషక♦పూర్వకము పు, రాణకవిగోష్ఠి చారపూ♦ర్వకము సంజ,
జాము గాయకగోష్ఠి ని♦శన్ సుషుప్తి, పూర్వకము ప్రేయసీగోష్ఠి♦పొసఁగుఁ బతికి.

టీ. పతికిన్ = రాజునకు, కాల్యవేళన్ = ప్రభాతసమయమునందు, (ప్రత్యూషోహర్ముఖం కల్యమని యమరము) సౌఖశాయనిక = సుఖశయనమాయని యడుగువారును, (భృగ్వాదీనను గృహ్ణంతు సౌఖశాయనికా నృషీనని రఘువంశమునందుఁగవిపుంగవుఁడైన కాళిదాసునిప్రయోగమున్నది) భిషక్ = వైద్యులును, పూర్వకము = మొదలుగా, కార్తాంతికద్విజులగోష్ఠి = జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదులైన విప్రులయొక్క సంబంధమును, జాము వోవ = జాముప్రొద్దెక్కిన వెనుకను, అమాత్య = మంత్రులును, సామంత = అమరగాండ్రును, పూర్వకంబు = మొదలుగా = అర్థార్జనస్థ, ద్రవ్యార్జనాధికారమునందుండువారలయొక్కయు, కాయస్థ = కరణాలయొక్కయు, గోష్ఠి = సంబంధమును, దినమధ్యమమునన్ = మధ్యాహ్న సమయమునందు, మర్దన = మైమర్దనముఁజేయునట్టి, మల్ల = జెట్టివాండ్రు, పూర్వకంబుగన్ లోనుగా, సూద = వంటకమువండువారియొక్కయు, సూపకృత్ = పప్పుహారలువండు వారలయొక్కయు, మృగయు = వఁటవారికి మాంసముదెచ్చియిచ్చునట్టి వేటకాండ్రయొక్కయు, గోష్ఠి = సాంగత్యమును, అపరాహ్ణమునన్ = పగటితృతీయభాగమునందు, దేవతార్చనాపూర్వకంబు = దేవపూజమొదలుగా, ఆర్య = పూజ్యులయొక్కయు, ధర్మాధికృత్ = ధర్మాధికారులయొక్కయు, యతుల = జ్ఞానమునుపదేశించుచున్న మౌనులయొక్కయు, గోష్ఠి = సభయును, భుక్తిమీఁదన్ = భోజనముఁజేసినపిమ్మటను, విదూషకపూర్వకము = వికటకవులుమొదలుగా, పురాణ = పౌరాణికులయొక్కయు, కవి = కవీశ్వరులయొక్కయు, గోష్ఠి = సభయును, సంజజాము = సాయంకాలమునందు, చారపూర్వకము = వేగులవారు మొదలుగా, గాయకగోష్ఠి = పాఠకులయొక్కగోష్ఠియును, నిశన్ = రాత్రియందు, సుషుప్తిపూర్వకము = నిద్రవోవుట మొదలుగా, ప్రేయసీగోష్ఠి = తనప్రియురాలిగోష్ఠియును, పొసఁగున్ = ఒప్పును.

తా. సుగమము.

క. హితులు హితాహితులుసదా, హితులునునై రాజునెడల♦నిటు త్రివిధమునన్
క్షితి ననుచరు లుందురుసం, తతమున్ మఱివారిఁ దెల్పె♦దన్ విను మనఘా. ౨౭౩.

టీ. ఈపద్యార్థము వెనుకటిపద్యమున స్పష్టమగునుగనుక దీనికి టీకవ్రాయలేదు.

చ. హితులు భిషగ్గ్రహజ్ఞబుధ♦బృందకవీంద్ర పురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదినృప♦కృత్యనియుక్తులు రెండి కేవలా
హితులు దశావశాప్తితస♦మృద్ధరమాభరణేచ్ఛు లౌట నా
హితమును నట్లు కాఁ జతుర♦వృత్తిఁజరించుట నీతి యేనికిన్. ౨౭౪.

టీ. భిషక్ = వైద్యులును, గ్రహజ్ఞ = జ్యౌతిషికులును, బుధబృంద = విద్వత్సమూహమును, కవీంద్ర = కవివరులును, పురోహితుల్ = పురోహితులును, హితులు = ఇష్టులు, ధనార్జనాది = ద్రవ్యముపోగుచేయుట మొదలగు, నృపకృత్య = రాచకార్యములయందు, నియుక్తులు = అధ్యక్షులుగానియమింపఁబడినవారలు, హితాహితులు = హితులుగానహి

తులుగానుండుదురు, వెండి=మరలను, దశావశాప్తిత = ఆయాదశావశముచేత నగరింపఁ జేయఁబడినట్టి, పద్మాధరమాభరణేచ్ఛులు=పమగ్రమైన తమయైశ్వర్యములను సమయభేదములయందు మరలఁబొందవలయునని కాచియుండువారలు, కేవలాహితులు = కేవలశత్రువులు, ఔటన్ =అట్లగుటవలన, అహితమును=వారివట్లఁ జేసినహితమును. అట్లు కాన్ =తదనుగుణముగునట్లుగా, చతురవృత్తిన్=నిపుణవ్యాపారముచేతను,చరించుట=నడచుట, ఱేనికిన్ =రాజునకు, నీతి=తగినది.

తా. సుగమము.

ఆ, వె. పాత్రభూతు లెస్సఁ ♦ బరికించి యతఁ డడుఁ,
గకయు నొకఁడు సెప్ప♦కయు మునుపుగఁ,
బనసపండ్లు దిగిన ♦ పరిగ స్వప్నము గన్న,
నెఱిగ నొసఁగి వెలుఁగు ♦ పఱచు టొప్పు. ౨౭౫.

టీ. పాత్రభూతున్ = సత్పాత్రమైనవానిని, లెస్సన్ = చక్కఁగా, పరికించి=తెలిసి, అతఁడు = ఆయోగ్యపురుషుఁడు, అడుగకయున్ = అడుగుటకును, ఒకఁడు సెప్పకయు = మఱియొకఁడు తనకు దానమిమ్మని తనతోఁ జెప్పుటకును, మునుపుగన్ = మున్నుగా, పనసపండ్లు దిగినపరిగన్ = నుత్తములుగాఁ బనసపండ్లొకసారిదిగినచందముగాను, స్వప్నముగన్న నెఱిగన్ = కలలో సకలవస్తుజాతముల నొక్కపర్యాయము గాఁజూచినరీతిని, ఒసంగి=ఒక్కసారిగానే హేరాళముగానిచ్చి, వెలుఁగుపఱచుట= అపత్పాత్రమచ్ఛతమొందఁజేయుట, ఒప్పున్ = తగును.

తా. సుగమము.

క, పితృదేవక్రియలను విధిఁ, బితృక్రియలె సూక్ష్మ లగుటఁ ♦ బితృభక్తుఁడవై,
శ్రుతిశీలతపశ్శాంతా, చ్యుతభక్తుల కొసఁగి వినుపు ♦ మున్నతగతికిన్. ౨౭౬.

టీ. పితృ= పితృదేవతలయొక్కయు, దేవ = దేవతలయొక్కయు, క్రియలన్ = కర్మములయందు, విధిన్ = విధిశాస్త్రముచేతను, పితృక్రియలె = పితృప్రీతికరములైన కర్మములె, సూక్ష్మలగుటన్ = బుద్ధిమంతులచే విచారింపఁదగినయతిశయముగలవి యగుటచేతను, పితృభక్తుఁడవై =నీవును బితృభక్తిగలవాఁడవై, శ్రుతిశీలతపశ్శాంతాచ్యుతభక్తులకున్ =శాస్త్రాధ్యయనముచేతను మంచినడకలచేతను తపస్సుచేతను శాంతులైయచ్యుతునిభక్తిగల్గియున్న వారలకు, ఒసంగి= అభీష్టవస్తువులనిచ్చి, ఉన్నతగతికిన్ = పితృలయూర్ధ్వలోకములకు, పనుపుము = అంపుము.

తా. సుగమము.



క. దానము ద్విజరక్షణకును, జ్ఞానము నిజరక్షణకుఁగ ♦ శరణముఁ జొరు మెంత్రీ,
తే నారాయణు రాజ్యాం, తే నరకం ధ్రువ మటంట ♦ దీరునె యొంటన్. ౨౭౭.

టీ. (బ్రాహ్మణసంరక్షణము రాజధర్మమగుటంజేసి) దానము = తాఁజేయునట్టి దానములు, ద్విజరక్షణకును = బ్రాహ్మణసంరక్షణకొఱకనియు, జ్ఞానము = శ్రీపతిసర్వోత్కృష్టుఁడు నీ సమస్తచేతనులు నతనికి దాసభూతులని యెఱుంగుట; నిజరక్షణకుగన్ = తనరక్షణార్థమనియును, (తెలిసి) ఎంతేన్ = మిక్కిలి, నారాయణున్ = శ్రీమన్నారాయణుని;శరణముఁజొరుము=లెస్సఁగా శరణువేడుము, రాజ్యాంతేనరకంధ్రువమటంట= రాజునకు రాజ్యాంతమునందు నరకము నిశ్చయమను లోకోక్తిగలదు గావుననది, ఒంటన్ = మఱియొక్కదానివల్ల, తీరునె = తొలఁగునా, (తొలఁగదనుట)

తే, గీ. ఆలు పతిభక్తి స్త్రీపుంస ♦ పాళి వావి, యతి వశిత్వము దిగుజాతు ♦ లగ్రజాతి,
ననుసరించుట హితవృత్తి ♦ నధిపుపనికి, భృత్యుఁ డొదవుట నృపదండ ♦ భీతిఁజుమ్ము.

టీ. ఆలు = భార్య, పతిభక్తి = భర్తవిషయమైన పూజ్యానురాగమును, స్త్రీపుంస = స్త్రీపురుషులయొక్క, పాళి = పజ్క్తి, వావి = వరుసలను, యతి=జడదారి, వశిత్వము = ఇంద్రియనిగ్రహమును, దిగుజాతులు = తక్కువజాతివారు, అగ్రజాతిన్ = మొదటిజాతివారిని, అనుసరించుట = భక్తియుక్తులై యనుసరించియుండుటయు, అధిపుపనికిన్ = ఏలెడువానికార్యమునకు, హితవృత్తిన్ =మంచినడతగలవాఁడై, భృత్యుఁడు= బంటు, ఒదవుట = ఉపయోగపడుటయును, నృప = ఓయిరాజా, దండభీతిఁజుమ్ము = దండనభయముచేతఁజుమీ.

తా. ఇట్లుండుటంజేసి రాజులకు యుక్తదండన మవశ్యకర్తవ్యమనుట.

ఆ, వె. చంపి ధార్మికుండు ♦ సతిఁ బొందిమఱిఁ బ్రహ్మ, చారి బొంకి సత్య♦శాలి యారగించి సదుపవాసి♦ కేడించి శూరుఁడు, చింది ధనియు నగు వి♦చిత్రసరణి. ౨౭౮.

టీ. చంపి = దుష్టులనుమచ్చమాపి, ధార్మికుండు = ధర్మాత్ముఁడును, సతిన్ =తనధర్మపత్నిని, కూడి = ఋతుకాలములయందుఁగలిసి, బ్రహ్మచారియు = బ్రహ్మచర్యము సల్పువాఁడును. బొంకి = పరులకు మేలుగలుగుపట్లదబ్బఱలాడి, సత్యశాలి= యథార్థవాది, ఆరగించి. (అవేళయందు భుజింపక) సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనామను విధిననుసరించి యినుమాఱుమాత్రము భోజనముచేసి, సదుపవాసి=ఆహారరహితుఁడును, కేడించి=గురుజనాదులతో వారియనుమతిని సంప్రాప్తమగుయుద్ధముపట్లవిముఖుఁడై చాలించి, శూరుఁడు = వీరుఁడును, చింది = సత్పాత్రమందు మెండుగ వ్యయముజేసి, ధనియున్= ధనికుడును, విచిత్రసరణిన్ =అద్భుతరీతిని, అగున్ =అవును. (కావున సూక్ష్మధర్మమును దెలిసినడపవలయుననుట)

ఆ, వె. ప్రణిధి స్వపురగృహియు♦భాషావిదుఁడు ప్రణి, ధ్యంతరావిదుండు♦నగునతండు,
లింగమాత్రకృశుఁడు♦లిప్సాతిగద్రవ్య, దానధనియుఁ గాక♦తెలియఁ జొరఁడు. ౨౭౯

టీ. ప్రణిధి=వేగువాఁడు, (ప్రణిధిః ప్రార్థనే చరేయనియరము) స్వపురగృహియు= తనపట్టణమునందుఁ గాపురముండువాఁడును, భాషావిదుఁడు = నానాభాషలు దెలిసిన వాఁడును, ప్రణిధ్యంతరావిదుండు = దేశాంతరపు వేగరులను దాఁ దెలిసినవాఁడును, లింగమాత్రకృశుఁడు = ఏ చిహ్నమును లేనివాఁడును, లిప్సా = తాఁగోరినంతకంటె, అతిగద్రవ్య = అధికద్రవ్యమును, (వాంఛాలిప్సామనోరథయని యమరము) దాన= దారయిచ్చుటచేత, ధనియు = ధనవంతుఁడును, కాక = కానివాఁడై, తఱియఁజూరఁడు= ఆవృత్తికిఁ బ్రవేశింపఁడు.

తా. సుగమము.

క. తనుభృశదమనజసుకృతము, ధనదత్తినె కొనఁగవలయుఁ ♦ దత్తదృతుకమ,
ర్దనమజ్జనభోజనలే, పనవసనప్రసవవహన ♦ పరతం బతికిన్. ౨౮౧.

టీ. తను = శరీరమును, భృశ = మిక్కిలి, దమనజ = ఉపవాసాదులుండి శోషింపఁ జేయుటచేత సంపాదించునట్టి, సుకృతము = పుణ్యము, పతికిన్ = రాజునకు, ధనదత్తినె = ద్రవ్యము నమితముగా నిచ్చుటచేతనే, కొనఁగవలయున్ = గ్రహింపవల యును, తత్తదృతుక = ఆ యా కాలములకు ననుకూలములైన, మర్దన = అంగమర్దనము, మజ్జన=స్నానము, భోజన = అభ్యవహారము, లేపన = మై పూఁతయు, వసన=వస్త్రము, ప్రసవ = పుష్పము, వహనపరతన్ =వీనియొక్క సేవతో నుండికొనవలయునని పూర్వ పద్యముతో నన్వయము.

క. నానావిధషాడబముల, నానునృపాహార మెపుడు ♦ నపరాహ్ణమునం,
గాని మఱి శుద్ధకోష్ఠువు, గానితమి న్భుక్తి యెపుడుఁ ♦ గడు బథ్య మగున్. ౨౮౨.

టీ. నృపాహారము=రాజులుభోజనము చేయువంటకము మొదలగునది, ఎపుడున్ = ఏకాలమందును, నానావిధ = పలుతెఱంగులైన, షాడబములన్ = రుచులతోడను, ఆనున్ = కూడియుండును, అపరాహ్ణమునంగాని = అపరాహ్ణమందే కాని, మఱి= అటుగాక, శుద్ధకోష్ఠువు = గర్భగోళశుద్ధి, కానితమిన్ = కాకుండునట్టి త్వరచేత, భుక్తి = భోజనము, ఎపుడు = ఏ సమయమందు, కడున్ = మిగులను, పథ్యము= హితము, అగున్ = ఔను.

తా. అనఁగా నపరాహ్ణమునందు భోజనము చేసినట్టాయెనా శరీరమునకు సౌక ర్యకరముగా నుండుననుట.

క. వినుు వర్గసమత నృపుఁ డు, న్ననుు ధర్మాంశంబె హెచ్చె ♦ నా పెఱ మడి కె,
త్తినసీరును దెగి యలరా, జనపుమడికి నెక్కినట్లు ♦ చనుముదమందన్. ౨౮౩.

టీ. నృపుఁడు = రాజు, వర్గసమతన్ = ధర్మార్థకామములనియెడు త్రివర్గసంప దయందు సమత్వముతో, ఉన్నన్ = ఉండగా, ధర్మాంశంబె = అందు ధర్మముమా



త్రము, హెచ్చెనా = అతిశయించెనా, పెఱమడికిన్ = మిగిలినమళ్ళకు, ఎత్తిన=కట్టఁ బడిన, నీరును = ఉదకమును, తెగి = గండివేసికొని, రాజనపుమడికిన్ = వరిపైరు కయ్యకు, ఎక్కినట్లు = పాఱినచందముగా, ముదమందన్ = సంతోషించుట, చనున్ = తగును.

తా. సుగమము.

క. వెలయించునట్టియొకమణి, వెలుఁగాశం గొనుము ధరణి ♦ వెండి సువేషో,
జ్జ్వలతకు వలదే వాసర, ములమణుల విభూషణములు ♦ భూపతిదాల్పన్. ౨౮౪.

టీ. వెలయించునట్టి = నిర్దోషమై వెలుఁగునట్టి, ఒకమణిన్ = ఒకరత్నములలో నేరత్నమునైననొక్కటిని, వెలుఁగాశన్ = కాంతియందుఁగల యపేక్షచేతను, కొనుము= విడువక ధరియింపుము, వెండి = ఇంతియేగాక, ధరణిన్ = భూమియందు, భూపతి= రాజు, సువేషోజ్జ్వలతకున్ సువేష= మంచియలంకారముయొక్క, ఉజ్జ్వలతకున్ = ప్రకాశించుటకు, వాసరములన్ = ఏడువారములయందును, తాల్పన్ = ధరియించు కొనుటకు, మణులవిభూషణములు - మణుల = రత్నములచేఁ జెక్కఁబడిన, విభూషణ ములు = సొమ్ములు, వలదె = వలదా, అవశ్యముగ ధరియింపవలెనని కాకువు (అనఁ గా నేజాతియందైనను ఘనమైన మాణిక్యమొకటి ప్రకాశార్థమై నిరంతరము ధరియింప వలయుననియు మఱియు నేడు వారాలలోఁ గ్రమంబుగ రత్నములచేఁ బొదుగఁబడియున్న సొమ్ముల నాయాదినముల యందలంకరించుకొనవలయునని భావము.)

క. చేయునది రాజ్య మఁట యఘు, మే యవధిగ నీఁగువార ♦ మే మనఁ జన దా,
మ్నాయంబు నశక్యాను, ష్ఠేయముఁ జెప్పదు స్వశక్తిఁ ♦ జేయఁగఁ జెప్పన్. ౨౮౫.

టీక. చేయునది=చేయుచుండునది, రాజ్యమఁట=ప్రభుత్వమఁట, అఘము = ఈపాపమును, ఏయవధిగన్ = ఎన్నాళ్లకు, ఏము=మేము, నీఁగువారము = పోఁగొట్టు కొనగలవారము, అనఁజనదు = అనితలంపఁగూడదు, అమ్నాయంబును = వేదమును, స్వశ క్తిన్ = శక్త్యనుసారముగా, చేయఁగన్ = చేయవలయునని, చెప్పన్ = విధించును గాని అశక్య = సాధ్యముగాని, అనుష్ఠేయమున్ = కృత్యమును, చెప్పదు = విధింపదు, (అ నఁగా శక్త్యనుగుణముగ ధర్మమాచరించి యాధర్మ పరిహారమొనర్చినం బాపంబులంట వనుట)

వ. మనుదండధరాదులు విశేషించి దోషం బెఱింగి దండించియె ధర్మపరు లనఁబరగిరి ప్రజారిపాలనంబు పనిగాఁ బ్రజానాథుండు బహుముఖంబులం బుట్టింపం బుట్టి విరా ట్స్వరూప(?) శ్రుతి వేదోదితశబ్దవాచ్యుండై దేవసదృశుం డగుమూర్ధాభిషిక్తుఁడు సోకోర్పి యిలకు నగునలజళ్లు తీర్చినంగాక జన్మంబుసఫలం బగునె కేవలేంద్రియ ప్రీతిబంధీకృతపరకళత్రపథికపరిషత్ప్రహరణప్రాప్తవిత్తమ్ములఁ బాటచ్చరప్రభులకుజర

గదే యింత లాంపట్య మేమి పని యని యవనియెడనవనవైముఖ్యంబు చెల్లదెట్లి నినఁదొల్లి కృతయుగంబునఁగృతవీర్యనందనుండగుసహస్రభానుండాత్మీయదోస్స్తంభ సంభృత యగు నీవిశ్వంభర నేద్వీపంబున నేనాఁట నేవీట నేత్రోవ నేక్రేవ నేవేళ నెవ్వఁ డేమి సేయఁ దలంచె నప్పుడందందు నసిముసల చాపాది శస్త్రాస్త్రధారియై తోఁచి యాజ్ఞయిడ నంతిమం బగునీయుగంబున యాగానుసారంబుగా మితసారంబగురాజలోకంబునకు శక్యంబు గాదు గదా యొక్కరాజలోకంబున కన నేల యిక్కాలంబునందలిభూసురులకు నక్కాలంబునందలి భూమిదివిజులకుఁ గలశక్తి యున్నదె యొక్కబాడబుండు కడలినీరుగ్రుక్కఁగొనియె నొక్కవిప్రుండు స్రష్టసృష్టికిఁ బ్రతిస్రష్ట యయ్యె నొక్కబ్రాహ్మణుండు బ్రహ్మదండంబున బ్రహ్మాస్త్రంబువారించె నట్టియనుష్ఠానంబు మాకు లేదెందేమి ప్రయోజనం బని శక్త్యనుష్ఠానంబు వీరికి విడువవచ్చునే వీరితరుల కుపాసనీయులు గాక పోయిరె కావున సావధానుండవై శక్తికొలఁది శ్రుతదృష్టంబు లుపేక్షింపక రక్షణశిక్షణంబు లాచరించుచు నశక్యంబున కార్తశరణాగతరక్షకుండగుపుండరీకాక్షుమీఁదభారం బిడి యనహంకృతిఁ బ్రవర్తిల్ల నెల్ల సంసిద్ధులుకరస్థంబులగునదియట్లుండెనట్లయిన పట్టబద్ధుం డగురాజు ధర్మంబునం బ్రవృత్తి యిడి నడవ వలయు వరుణవైశ్రవణవాయు వైశ్వానరవాసవాదుల జన్మంబులును బహుభవార్జితక్రియాలబ్ధంబులభూర్భువస్స్వరాదు లగునిజ్జగంబులును ధర్మప్రతిష్ఠితంబులు కావునఁ దదాచరణచణుండవై ఋణత్రయంబును వీఁగి సమానులం దుత్తమశ్లోకుండవై రాజ్యపరిపాలనంబు సేయు మనియభిషిక్తుం జేసెనిది మదీయభక్తప్రభావంబని యంబుజాలయకాంతలిచ్చె.

టీక. మనుదండధరాదులు = మనువుయముఁడు మొదలగువారు విశేషించి దోషంబెఱింగి, దండించిరె = మిగులదోషంబులఁ దెలిసిశిక్షించిరె, ధర్మపరులనంబరగిరి = ధర్మాసక్తచిత్తులని నుతికెక్కిరి, ప్రజానాథుండు = చతురాననుండు, ప్రజాపాలనంబు సనిగాన్ = ప్రజాసంరక్షణార్థముగా, బహుముఖంబులన్ = ఇంద్రాదిదిక్పాలకులయంగంబులందు, పుట్టింపన్ = జననమొందింపఁగా, పుట్టి = జనించి, విరాట్ = విరాట్టు, సమ్రాట్ = సమ్రాట్టు, ప్రభృతి = మొదలగు, వేద = ప్రాఁజదువులయందు, ఉదిత = చెప్పఁబడిన, శబ్ద = వాచకపదములకు, వాచ్యుండై = అభిధేయుండై, దేవసదృశుండగు = దేవతలతో సరియగు, మూర్ధాభిషిక్తుండు = రాజు, సోఢ్వా = కష్టమునసహించి, ఇలకున్ = భూమికి, అగు = కలుగుచున్న, అలజళ్లు = ఉపద్రవములను, తీర్చినరేగాక = నివారింపఁజేయకగాని, జన్మంబు = పుట్టుక, సఫలంబగునె = సార్థకమగునా, కేవల = ముఖ్యముగా, ఇంద్రియ = కర్మేంద్రియములయొక్క, ప్రీతి = తృప్తి, బందీకృత = చెఱసాలలోనుంచఁబడియున్న, పర = ఇతరులయొక్క, కళత్ర = స్త్రీలచేతను, పథిక = తెరువరులయొక్క



పరిషత్ = సమూహమును, ప్రహరణ = కొట్టుటచేతను, ప్రాప్త = లభించినటువంటి, విత్తస్వాలన్ = ధనములచేతను, పాటచ్చరప్రభులకున్ = దొంగదొరలకును, జరగదె = కాలముగడవలేదా, ఇంతలాంపట్యమేమిపనియని = ఇంతటియాయాసమెందుకని, అవనియెడన్ = భూమిపట్ల, అవన = రక్షించుటయందు, వైముఖ్యంబు = విముఖభావము, చెల్లదు = కూడదు, ఎట్లనినన్ = ఏలాగంటివా, తొల్లి = పూర్వకాలమందు, కృతయుగంబునన్ = కృతయుగమందు, కృతవీర్యనందనుండగు = కృతవీర్యునిపుత్రుండైన, సహస్రబాహుండు = సహస్రబాహుఁడనువాఁడు, ఆత్మీయదోస్స్తంభ = తనభుజములచేతను, సంభృతయగు = భరింపఁబడినదైయున్న, ఈవిశ్వంభరన్ = ఈభూమిని, ఏద్వీపంబునన్ = ఏదీవియందు, ఏనాఁటన్ = ఏదినమందు, ఏవీటన్ = ఏపట్టణమందు, ఏత్రోవన్ = ఏమార్గమందును, ఏక్రేవన్ = ఏకార్యమందును, ఏవేళన్ = ఏసమయమందును, ఎవ్వండు = ఎట్టివాఁడు, ఏమిసేయందలంచున్ = ఏమియొనర్చుటకుఁ జింతించుచుండునో, అప్పుడందందు = అప్పుడెవానినంతయు నెఱింగి యక్కడక్కడ, అసిముసలచాపాది = కత్తి, రోకలి, విల్లులోనుగాఁగల, శస్త్రాస్త్రధారియై = శస్త్రాస్త్రములధరించినవాఁడై, తోఁచి = కనఁబడి, ఆజ్ఞయిడన్ = దండించును, అట్లాజ్ఞయిడన్ = ఆలాగుదండించుటకు, అంతిమంబగు = కడపటిదైన, ఈయుగంబునన్ = ఈకలియుగమందు, యాగానుసారంబుగా = యజ్ఞములకుఁదగినట్లు, మితసారంబగు = స్వల్పబలముగల, రాజలోకంబునకున్ = నృపవర్గమునకు, శక్యంబుగాదుగదా, ఒక్కరాజులోకంబునకున్ = ఒకక్షత్రియజనమునకు, అననేల = చెప్పనేమిటికి, ఇక్కాలంబునందలి = ఇప్పుడున్నటువంటి, భూమిదివిజులకున్ = భూసురులకున్, కల = కలిగియున్న. శక్తి = నిగ్రహసామర్థ్యము, ఉన్నదె = కలదా, ఒక్కబాడబుండు = ఒకపుడమిఱేఁడు, కడలినీరు = సముద్రోదకమంతయును, గ్రుక్కఁగొనియెన్ = పుక్కిలియందిమిడ్చెను, ఒక్కవిప్రుండు = విశ్వామిత్రుఁడనునొకద్విజుండు, స్రష్టసృష్టికిన్ = బ్రహ్మసృష్టికి, ప్రతిస్రష్టయయ్యెన్ = మాఱుసృష్టిచేయువాఁడాయెను, ఒక్కబ్రాహ్మణుండు = వసిష్ఠుండనినుతికెక్కినయొక మునివర్యుండు, బ్రహ్మదండంబునన్ = బ్రహ్మదండముచేత, బ్రహ్మాస్త్రంబున్ = చతురాననాస్త్రమును, వారించెన్ = మట్టుపఱచెను, అట్టియనుష్ఠానంబు = అటువంటి తపశ్చర్య, మాకులేదు = మాయందుఁగనఁబడదు, ఎందేమిప్రయోజనంబని = దేనియందేమికార్యమని, వీరికిన్ = ఈద్విజులకు, శక్త్యనుష్ఠానంబు = యథాశక్తినాచరించుట, విడువవచ్చునె = త్యజింపఁదగునా, వీరు = ఈబ్రాహ్మణులు, ఇతరులకున్ = క్షత్రియాదులకు ఉపాసనీయులుగాక పోయిరే = పూజ్యులుగాకయున్నారా, కావునన్ = అట్లుండుటచేతను, సావధానుండవై = జాగ్రత్తగలవాఁడవై, శక్తికొలఁది = సామర్థ్యానుగుణముగా, శ్రుత = వినఁబడినవానిని, దృష్టంబులు = చూడబడినవానిని, ఉపేక్షింపక =

అశ్రద్ధచేయుక, రక్షణశిక్షణంబులు=శిష్టసంరక్షణదుష్టశిక్షణంబులను, ఆచరించుచుఁ = చేయుచును, అశక్యంబునకుఁ = నీకు నలవిగాని కార్యవిషయమై, ఆర్తశరణాగతరక్షకుండగు = దీనజనసంరక్షణబద్ధదీక్షుండగు, పుండరీకాక్షుమీఁదఁ = శ్రీమన్నారాయణునిమీఁదను, భారంబిడి = బరువుంచి, అనహంకృతిఁ = అహంకారరాహిత్యము చేతను, ప్రవర్తిల్లఁ=సంచరింపఁగా, ఎల్లసంసిద్ధులు =సకలకార్యసిద్ధులును, కరస్థంబులగుఁ = అఱచేతిలోనుండునవియగును, అదియట్లుండె = అదియాలాగుండెను. అట్లైన=ఆవిధమైన, పట్టబద్ధుండగు=పట్టముగట్టఁబడిన, రాజు=ప్రభువు, ధర్మంబునంద=ధర్మమునందే, దృష్టియిడి=జ్ఞప్తనుంచి, నడవవలయు = ప్రవర్తింపవలయును, వరుణవైశ్రవణ వాయువైశ్వానరవాసవాదుల = వరుణకుబేరానిల ధనంజయేంద్రాదులయొక్క, జన్మంబులును=ఉత్పత్తులును, బహుభవారబ్ధ = అనేకజన్మములయందారంభింపఁబడిన, క్రియా=యాగాదిక్రియలచేతను, లబ్ధంబుల = పొందఁబడినవె, భూర్భువస్స్వరాదులగు, ఇజ్జగంబులును=ఈలోకములును, ధర్మప్రతిష్ఠితంబులు కావునఁ = ధర్మమునందెయుండునవిగనుక, తదాచరణచణుండవై = దానినాచరించుటయందు దక్షుండవై, ఋణత్రయంబును=ఋషిదేవపితృఋణములను, నీఁగి=తీర్చి, సమానులందు=నీతోడివారలలోను, ఉత్తమశ్లోకుండవై =కీర్తికరుండవై, రాజ్యపరిపాలనంబు = ప్రజాపరిపాలనంబును, చేయుమని=ఒనర్పుమని, అభిషిక్తుఁజేసెఁ =పట్టాభిషిక్తుఁగావించెను, ఇది=నాచేతఁజెప్పఁబడిన యీసంగతి, మదీయభక్తప్రభావంబని=నాభక్తునిప్రభావమని, అంబుజాలయకుఁ = లక్ష్మీదేవికి, ఆనతిచ్చెఁ = తెలియునట్లుసెలవిచ్చెను.

శా. దుగ్ధాంభోధిమహాగృహోత్సుక సుధాం♦ధోబృందచూడామణీ
రుగ్ధారాశబలీకృతాంఘ్రియుగ కా♦రుణ్యాంబుసింధూభవ
ద్దృగ్ధామా ధృతమంథ సింధురవరా♦ర్తిక్షేపిదోశ్చక్ర శ్రీ
ముగ్ధాలాపరసాదరా కృతపలా♦న్మూర్ఛస్వనోద్యద్దరా. ౨౮౬.

టీ. దుగ్ధాంభోధి = పాలసముద్రమనియెడు, మహాగృహ = గొప్ప మందిరమందు, ఉత్సుక=ఆసక్తుఁడవైనస్వామీ, సుధాంధోబృంద = వేల్పులగుంపులయొక్క, చూడామణి = శిరోరత్నములయొక్క, రుగ్ధారా = కాంతిపరంపరచేతను, శబలీకృత=శబలవర్ణముగాఁ జేయంబడిన, అంఘ్రియుగ=పాదయుగళముగలవాఁడా, కారుణ్యాంబు=దయారసమను నీటికి, సింధూభవత్=సముద్రమగుచున్న, దృక్=చూపులకు, ధామా = ఉనికిపట్టైనవాఁడా, ధృత=మోయఁబడిన, మంథ=కవ్వపుఁగొండగలవాఁడా, సింధురవర = గజేంద్రునియొక్క, ఆర్తి=ఖేదమును, క్షేపి=పోఁగొట్టుచున్నటువంటి, దోః = భుజమందలి, చక్ర=చక్రాయుధముగలస్వామీ, శ్రీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, ముగ్ధాలాప=ముగ్ధపలుకుల



యందును, రస=శృంగారాదిరసములయందును, ఆదరా=ఆదరముగల యోస్వామీ, కృత=చేయఁబడిన, పలాత్=రక్కసులయొక్క, మూర్ఛ = మూర్ఛగల, స్వన = ధ్వనిచేతను, ఉద్యత్=విజృంభించుచున్న, దరా=శంఖముగల యోస్వామీ యని యాశ్వాసాంతమున భగవత్ప్రార్థన.

క. కరధృతదరారివితరణ, పరిపాలితతొండమాన్నృ♦పాలక పునరు
త్తరితనరనప్తృబాలక, శరణాగతసేవధీభు♦జంగాశరథీ. ౨౮౭.

టీ. కరధృత=హస్తముచేత ధరింపఁబడిన. దరారి=శంఖచక్రములయొక్క, వితరణ = ఇచ్చుటచేతను, పరిపాలిత=రక్షింపంబడిన, తొండమాన్నృపాలక = తొండమాన్‌చక్రవర్తియను రాజుగలవాఁడా, (తొండమాన్ చక్రవర్తికి శంఖచక్రము లిచ్చెననుట ప్రసిద్ధము) పునరుత్తరిత=మరలఁబ్రతికింపంబడ్డ, నర=విజయునికి, నప్తృ = మనుమండైన, బాలక=చిన్నవాఁడుగలవాఁడా, శరణాగత = శరణుఁబొందినవారికి, సేవధి=నిధియైన యోస్వామీ, భుజంగాశ=గరుత్మంతునిచేత, రథీ=రథముగలస్వామీ.

మత్తకోకిల. కుండలిద్విషదుగ్రకేతన♦గోత్రభిద్ద్రుమహారిదో
శ్చండిమోత్పులకీకృతాంగక♦సత్య దౌత్యకురూక్తవా
క్పండితత్వయశోనిధీకృత♦పాండవేయ కపర్దికో
దండఖండనపాటవాంచదు♦దారదారసమాగమా. ౨౮౮.

టీ. కుండలి=సర్పములకు, ద్విషత్=శత్రువైన గరుత్మంతుఁడే, ఉగ్ర=భయంకరమైన, కేతన=ధ్వజముగాఁగలవాఁడా, గోత్రభిత్=దేవేంద్రునియొక్క, ద్రుమ=వృక్షమును, హారి=హరించినటువంటి, దోః=భుజములయొక్క, చండిమ = అతికోపముచేతను, ఉత్పులకీకృత=పులకాంకురయుక్తముగాఁజేయఁబడిన, అంగక=అవయవములుగల, సత్య=సత్యభామగలవాఁడా, దౌత్య=దూతభావముచేతను, కురు=కౌరవులవిషయమందు, ఉక్త=పలుకఁబడిన, వాక్=మాటలయందు, పండితత్వ=పాండిత్యముచేతను, యశోనిధీకృత=కీర్తిమంతులుగాఁజేయంబడిన, పాండవేయ=పాండుకుమారులుగలస్వామీ, కపర్ది=శివునియొక్క, కోదండ=వింటియొక్క, ఖండన=విఱుచుటయందు, పాటవ = నేర్పుచేతను, అంచత్=ఒప్పుచున్నటువంటి, ఉదార=గొప్పదియైన, దారసమాగమా = సీతాసంయోగముగల స్వామీ.

శ్లో. ఇది సింహాచలదంభకేసరిపదా♦భీష్టార్చనాపుణ్యల
బ్ధదురుట్టంకణ పొట్టునూరివిజయ♦స్తంభోపలోట్టంకితాం
కద్యుభేష్టాక్షరకృష్ణరాయనృపసం♦జ్ఞాన్వితక్ష్మాముక్తమా
ల్యద నాశ్వాసవరంబు నాలవది హృ♦ద్యంబై మహిం బొల్పగుఁ. ౨౮౯

టీ. ఇది, సింహాచల=సింహాద్రియందలి, దంభకేసరి = మాయానృసింహుండైన స్వామియొక్క, పద=పాదములయొక్క, అభీష్ట=ఇష్టములైన, అర్చనా=పూజలచేతనైనట్టి, పుణ్య=సుకృతముచేతను, లబ్ధ=పొందఁబడినటువంటి, దురుట్టంకణ=ప్రయత్నముచే నాటఁదగినటువంటి, పొట్నూరి=పొట్నూరియందలి, విజయస్తంభోపల = ఆ విజయస్తంభమందు, ఉట్టంకిత = వ్రాయఁబడినటువంటియు, అంక = బిరుదైనటువంటియు, దృఢ=శాశ్వతమైనటువంటి, ఇష్టాక్షర=అభిమతవర్ణములుగల్గిన, కృష్ణరాయనృపసంజ్ఞ= కృష్ణరాయధరణీకాంతుండనియెడు సంజ్ఞగల్గిన, అస్మత్=నాచేత, కృత = రచియింపఁబడిన, ఆముక్తమాల్యదన్ = ఆముక్తమాల్యద యను ప్రబంధమందు, నాలవది = నాలవదియైన, ఆశ్వాసవరంబు=శ్రేష్ఠమైనయాశ్వాసము, హృద్యంబై=సకలకవిజనమనోహరంబై, మహిన్ = భూమియందు, పొల్పుగున్ = ప్రసిద్ధమౌను.

గద్యం. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తి మంత్రోపాసనా సమాసాదితాఖండసాహితీ ధురీణుండు నాత్రేయగోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్ళవంశపయోరాశి రాకా సుధాకరుండు నగు రామస్వామి శాస్త్రిచేత ననేక పూర్వ వ్యాఖ్యానాభిప్రాయంబులఁ బర్యాలోచించి రచియింపఁ బడిన రుచిసమాఖ్యానం బగు నాముక్తమాల్యద వ్యాఖ్యానంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము ముగిసెను.

శ్రీ

శ్రీకృష్ణాయ నమః

# ఆముక్తమాల్యద * సవ్యాఖ్యానము.

## పంచమాశ్వాసము.

కం. శ్రీనీళా జాంబవతీ, మానస తామరస విహరమాణమిళిందా,
భానద్యుదయ కళిందా, నానాంఘ్రిశిరోక్ష శేషనగ హర్యక్షా. ౧.

టీక. శ్రీ=లక్ష్మీదేవియొక్కయు, నీళా = నీళాదేవియొక్కయు, జాంబవతీ=జాంబవతీదేవియొక్కయు, మానస=మనస్సులనియెడు, తామరస = తామరపూవులయందు, విహరమాణ=విహరించుచున్న, మిళిందా=భృంగమా, భా = శరీరకాంతియనియెడు, నదీ=యమునానదియొక్క, ఉదయ=ఉత్పత్తికి, కళిందా = కళిందమనుపేరుగల పర్వతమా, (కాళిందీనది కాంతి వంటి శరీరకాంతి గల వాఁడనుట), నానా=అపరిమితములైన, అంఘ్రి=పాదములను, శిరః=శిరములును, అక్షి=కన్నులునుగలవాఁడా, (ఇది పురుషసూక్తప్రశస్తము), శేషనగ=శేషాచలమందు, హర్యక్షా = సింహమా, అని స్వామికి విశేషణములు.

తాత్పర్యము. సుగమము.

వ. అవధరింపు మవ్విష్ణుచిత్తుండు. ౨.

టీక. అవధరింపుము=చిత్తగింపుము, అవ్విష్ణుచిత్తుండను కర్తృపదము ముందటిపద్యమున కన్వయింపఁగలదు.

మహాస్రగ్ధర. ఒకనాఁ డామ్రాంకురౌఘం బురు కుసుమ కుడుంగోదర క్షోణిఁ దల్ప,
ప్రకరంబై కాంతచే మన్నతులఁబదరిమైఁ బ్రౌఢి వాటించి నిట్టూ,
ర్పొకఁ డొట్టం డస్సి వీరాయిత మటి మటి తా రెట్లమున్నట్లయౌ నా,
యికలం గందర్పుఁ డోటం బెటిఁగి తఱిమి వీఁపేసెనా నంటు తోఁటన్ ౩.

టీక. ఒకనాఁడు= ఒక్కదినమందు, (ఇచ్చట సప్తమికిఁ బ్రథమ), ఆమ్రాంకురౌఘంబు, ఆమ్రాంకుర=మామిడిచిగుళ్లయొక్క, ఓఘంబు=సమూహము, ఉరు = గొ

వ్వలగు, కుసుమకుడుంగ = పూలపొదలయొక్క, ఉదర = అంతఃప్రదేశములయందలి, క్షోణిక్ = భూమియందు, తల్పప్రకరంబై, తల్ప = సెజ్జలయొక్క, ప్రకరంబై = పరంపరయై, కాంక్షచేన్ = కోరికచేత, మున్ = ప్రథమమందు, పతులన్ = తమ నాయకులను, పదరి = రజ్జులాడి, పైఁబ్రౌఢి = ఉపరతిని, పాటించి = ఉపక్రమించి, నిట్టూర్పు = ఉచ్ఛ్వాసము, ఎకఁబోట్టన్ = ఉద్గతముకాఁగా, డస్సి = ఆయాసపడి, వీరాయితము = ఆయుపరతిని, అఱి = ఉడిగి, మఱి = పిమ్మట, తారు = తాము, (ఆనాయికలనుట), మున్ను = ఉపరతికిఁబూర్వమందు, ఎట్లు = ఏవిధమో, అట్లయా = ఆవిధముగానే యగు, (మరలఁగ్రిందైరనుట), నాయికలన్ = స్త్రీలను, కందర్పుఁడు = మన్మథుఁడు, ఓటంబు = ఓడిపోవుటను, ఎఱిఁగి = తెలిసి, తఱిమి = వెంబడించి, వీఁపేసినాన్ = వీఁపునఁగొట్టెనోయనఁగా, అంటు = అంటుకొన్న, తోఁటన్ = ఉద్యానమునందు, ఈ పద్యమునందు అమ్రాంకురౌఘంబనునది కర్తృపదము, అంటు అను ధాతువుతోడ నన్వయింపఁదగినది. మఱియు విష్ణుచిత్తుఁడను కర్తృపదముతో నన్వయింపఁదగిన క్రియాపదముపై పద్యమందున్నది.

తా. ఆ విష్ణుచిత్తుఁడొక్కనాఁడు మామిడి చిగుళ్ల శయ్యలయందు స్త్రీపురుషులు చేరి యుపరతమందుఁ బురుషుల నోడించునట్లు నాయికలు పంతగించి తాము పురుషులపైఁ జేరి యుపరతి సల్పుచు నాయాసము వలన రోఁజుచు నుపరతిఁ జాలించి పూర్వము తా మెట్లు క్రిందై యుండిరో యట్లే మరలఁ బురుషులకుఁ గ్రిందైరి. కావున నా సందెఱింగి మన్మథుండు స్త్రీలు ఉపరతి సాలించి యోడినందులకుఁ గుఱుతుగా నోడిన వారిని వీఁపునఁ గొట్టుట ప్రసిద్ధమగుట వలన వారివీఁపునఁ గొట్టఁగా నైన గాయములో యనునట్లు మున్ను శయ్యగాఁబఱచికొన్న యాచిగుళ్లే చెమ్మటలుగల స్త్రీల వీఁపున నంటుకొని యుండె నని భావము.

ఉ. వింగడ మైన యొక్క వన • వీథిఁ గనుంగొనె నీడ సున్నపున్,
రంగుటరంగు పచ్చలయ • రంగయి పో వెలిదమ్మి బావికిం,
జెంగట నుల్లసిల్లు తుల • సీ వన సీమ శుభాంగి నొక్క బా,
లం గురువింద కందళ దళ • ప్రతిమాంఘ్రికరోదరా ధరన్. ౪.

టీక. వింగడమైన = విశాలమైన, ఒక్కవనవీథిన్ = ఒకశృంగారవనశ్రేణియందు, సున్నపునఱింగుటరంగు = సున్నపురంగుగల తెల్లనితిన్నె, నీడన్ = వనచ్ఛాయచేత, పచ్చలయరంగయిపోన్ = మరకతమయ వేదికయగుచుండగా, వెలిదమ్మిబావికిన్ = తెల్లదామరపూవులుగలవాపికి, చెంగటన్ = సమీపమందు, ఉల్లసిల్లు = ప్రకాశించుచున్న, తులసీవనసీమన్ = తులసీవనప్రదేశమందు, శుభాంగిన్, శుభ



శుభలక్షణయుక్తములగు. అంగిన్ = అవయవములు గలిగినట్టియు, కురువింద = కురువిందమనుపేరుగల యొకజత కెంపులయొక్క, (సీ. "సలలిత మత్తకోకిల లోచన ద్యుతిఁ దనరారుఁ గురువింద మనెడు కెంపు" అని రత్నశాస్త్రము), కందళ = మొలకలయొక్క, దళ = చెక్కలతోడను, ప్రతిమ = సరియైన, అంఘ్రికరోదర = పాదతలహస్తతలములును, అధరన్ = మోవియుఁగల, ఒక్కబాలన్ = ఒకబాలికను, కనుంగొనెన్ = విష్ణుచిత్తుఁడు చూచెను.

తా. విష్ణుచిత్తుఁడు శృంగారవనవీథిలో నీడలు తేటెడు తెల్లని సున్నపు రంగుగల యరఁగు చెట్టుల నీడల చేత మరకత మయమైనట్లు కనఁబడు చుండఁగా దాని సమీపమునందలి తెల్లదామరకొలని చెంగట నొక్క తులసీ వనమందు శుభలక్షణ లక్షితురాలగు నొకస్త్రీ శిశువును జూచెనని భావము.

చ. కనుఁగొని విస్మయం బొదవ • గాఁ గదియం జని సౌకుమార్యమున్,
దను రుచియు న్సులక్షణ • వితానముఁ దేజముఁ జెల్వుఁ గొంత సే,
పనిమిష దృష్టిఁ జూచి • యహహా యన పత్యున కమ్ముకుందుఁ డే,
తనయఁగ నాకు నీశిశువుఁ • బా కృపఁ సేసె నటంచు హృష్టుఁ డై. ౫.

టీ. కనుఁగొని = చూచి, విస్మయంబొదవఁగాన్ = ఆశ్చర్యమంకురింపఁగా, కదియంజని = సమీపించిపోయి, సౌకుమార్యమున్ = సుకుమారత్వమును, తనురుచియున్ = దేహకాంతియును, సులక్షణ = శుభలక్షణములయొక్క, వితానమున్ = సమూహమును, తేజమున్ = తేజస్సును, చెల్వున్ = సౌందర్యమును, కొంతసేపు = కించిత్కాలము, అనిమిషదృష్టిన్ = తెప్పపాటులేనిచూపుచేత, చూచి = వీక్షించి, అహహా = ఆశ్చర్యము, అమ్ముకుందుఁడే = ఆవిష్ణుదేవుఁడే, అనపత్యునకున్ = సంతానములేనివాఁడనగు నాకు, తనయఁగ = కూతునుగా, ఈశిశువున్ = ఈబిడ్డను, తాన్ = తాను, విష్ణువనుట, కృపసేసెన్ = దయచేసెను, అటంచు = అనుకొని, హృష్టుఁడై = హర్షముగలవాఁడై.

తా. సుగమము.

కం. కొని పోయి ధర్మగేహిని, కనురక్తి నొసంగఁ బొంగి • యాయమయును జేఁ,
పు నిజ స్తన్యంబులచేఁ, బెనిచె న్గోమొప్ప నిట్లు • పెరుగఁ గ్రమమునన్. ౬.

టీక. కొనిపోయి = ఆ శిశువును దీసికొనిపోయి, ధర్మగేహినికిన్ = తన భార్యకు, అనురక్తిన్ = అనురాగముతో, ఒసంగన్ = ఇయ్యఁగాను, పొంగి = సంతోషించి, ఆయమయును = ఆయమ్మయు, చేఁపు = ఉద్రేకించుచున్న, నిజ స్తన్యంబులచేన్, నిజ = స్వకీయములగు, స్తన్యంబులచేన్ = చన్నుఁబాలచేతను, గోము = గా

రాము, ఒప్పన్ = పొందికయగునట్లు, జేనిచెన్ = సాకెను, ఇట్లుపెరుగన్ = ఈవిధమున పెరుగుచుండఁగా, క్రమమునన్ = క్రమక్రమముగానని ముందటి పద్యమున కన్వయము.

సీ. వాతెఱతొంటికైవడిమాటలాడదు, కుటిలవృత్తినవహించెఁ గుంతలంబు,
    లక్షులుసిరులురా నఱచూడ్కిఁ గనుఁగొనె, నాడించెబొమగొనిఁ యాననంబు,
    సనుఁగొమల్నెగయ వక్షము పేర్చఁగడకొత్తెఁ, బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁదొడఁగె,
    సారెకుమధ్యంబు దారిద్ర్యములచెప్పె, లోచ్చేర్వకిటులోఁగఁ జొచ్చె మేను,
    వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు వెట్టుకొనిగొ, నాభినానాఁటికిగతిఁ నాటిపొందు,
    చవుకయైనట్టి యిచ్చటఁ జనదునిలువ, ననుచుజాఱెనకరణిబాల్యంబుజారె. ౭.

టీక. వాతెఱ = అధరోష్ఠము, తొంటికైవడిన్ = పూర్వమునవలె, మాటలాడదు = సంభాషింపదు,(యౌవన ప్రాదుర్భావము కాఁగానే రాజసము హెచ్చెననుట), కుంతలంబులు = తలవెండ్రుకలు, కుటిలవృత్తి = కుటిలవ్యాపారమును, వహించెన్ = ధరియించెను, (పూర్వమువలె సాధారణముగ నుండక కౌటిల్యమును దాల్చెనని యర్థము, వంకర లాయెనని భావము), అక్షులు = కన్నులు, సిరులురాన్ = సంపదలు దమకు రాఁగానే, అఱచూడ్కి = సగము చూపు చేత, కనుఁగొనెన్ = చూచెను. (చిన్ననాటివలెఁ జూడ దని యర్థము, యౌవనాతిశయముచేత రక్తశ్వేత నీలవర్ణములు గలిగి మెఱుఁగెక్కి విలాసములు గలిగె నని భావము), ఆననంబు = ముఖము, బొమగొని = కనుబొమముడివైచి, ఆడించెన్ = కదలించెను. (పరిహాసమునకు బొమ్మలాడించెనని యర్థాంతరము. మొగము ఒల్లించుకొనెనని యర్థము, జవ్వనమునఁ గనుబొమ్మలకుఁ గాంతియెక్కెనని భావము), చనుఁగొమల్ = స్తనాంకురములు, నెగయన్ = ఎగయఁగా, వక్షము = ఱొమ్ము, ఓర్చకన్ = ఒప్పరికించుటచేత, కడకొత్తెన్ = ఆవల ద్రోఁచెను, (స్తనములనియెడు వస్త్వంతరములుగలుగఁగానే తన్ను పేర్చించి చేరనీయక మూలకుఁ ద్రోచెనని యర్థము. జవ్వనమునఁ జన్నులు చెన్నుమీఱెనని భావము), పాణిపాదములు = కరపాదములు, ఎఱ్ఱవాఱఁదొడఁగెన్ = కినుకచేత నరుణవర్ణము వహించెననుట. (యౌవనము రాఁగానే కాలు సేతులు మిగులఁ దొగరు జిగియెక్కె నని భావము), సారెకు = మాటిమాటికి, మధ్యంబు = నడుము, దారిద్ర్యములు = తనలేములే, చెప్పెన్ = ఉచ్చరించెను. (తన లేమిసే తెలుపునుగాని పిన్ననాఁటివలెఁ గలిమిఁ దెలుపదని యర్థము, నడుము సన్న మయ్యె నని భావము), మేను = శరీరము, లోచ్చేర్వక = మునుపటివలె మాలిన్యమునోర్వక, ఇటు = ఈప్రకారముగా, లోఁగఁజొచ్చెన్ = సంకోచింప నారంభించెను, (సందడి కోర్వదని యర్థము, నాగరికము హెచ్చెనని భావము), నాభి = బొక్కిలి, వట్టిగాంభీర్యమొక్కఁడు = అప్రయోజన



ములేనియొక్క గంభీరతను, పెట్టుకొనియెన్ = ఉంచుకొనెను. (తొల్లిటి యట్లుఁగాక బెట్టుగా నుండెననియర్థము, మిక్కిలి లోఁతాయెనని భావము), నానాఁటికిన్ = నాఁడునాఁటికి, ఈగతిన్ = ఈవిధముచేత, నాఁటిపొందు = అలనాఁటిస్నేహము, చవుకయైనట్టి = ఎల్లిదమైనట్టి, ఇచ్చటన్ = ఈయమశరీరమందు, నిలువఁజనదు = ఉండఁగూడదు, అనుచు = ఇట్లని, జాఱినకరణిన్ = వదలిపోయినట్లుగా, బాల్యంబు = పసితనము, జాఱెన్ = తొలఁగిపోయెను.

తా. సుగమము.

శా. హేమాభాంగ విభాఽధరారుణిమ వక్త్రేందుప్రభాశ్రీలఁ ద,
    ద్భామారత్నము పొంద దయ్యె మును దత్తద్వర్ణ యుక్తాఖ్యలన్,
    శ్యామాత్వం బళి గర్వధూర్వహకచచ్ఛాయాచ్ఛటం గాంచె నౌఁ,
    గా మున్నుర్వి శిరఃప్రధాన మను వాక్యం బెమ్మెయిం దప్పునే. ౮.

టీక. తద్భామారత్నము = ఆకన్యారత్నము, మును = మొదలును, హేమాభాంగవిభా, హేమ = బంగారుయొక్క, ఆభా = కాంతివంటికాంతిగల, అంగ = దేహమునియొక్క, విభా = పచ్చనికాంతియొక్కయు, అధరారుణిమ, అధర = వాతెఱయొక్క, అరుణిమ = ఎఱ్ఱనికాంతియొక్కయు, వక్త్రేందుప్రభా, వక్త్ర = మొగముయొక్క, ఇందుప్రభా = చంద్రకాంతియొక్కయు, శ్రీలన్ = సంపదలచేతను, తత్తద్వర్ణయుక్తాఖ్యలన్, తత్తత్ = ఆయా, వర్ణ = పీతరక్తాదులగు వన్నెలకు, యుక్త = తగినట్టి, ఆఖ్యలన్ = నామధేయములను, పొందదయ్యెన్ = పొందనియది యయ్యెను, అళిగర్వధూర్వహ, అళి = తుమ్మెదలయొక్క, గర్వ = గర్వముయొక్క, ధూః = భారమును, వహ = వహించిన, కచ = క్రొమ్ముడియొక్క, ఛాయా = నీలకాంతులయొక్క, ఛటన్ = సముదాయముచేత, శ్యామాత్వంబు = శ్యామలవర్ణముగలిగినదనుటను,(శ్యామాయౌవన మధ్యస్థా యని యునికిం జేసి యౌవన మధ్యస్థభావముననుట), కాంచెన్ = పొందెను, ఔఁగా = యుక్తమేకదా, మున్ను = పూర్వమందు, ఉర్విన్ = భూమియందు, శిరఃప్రధానమను = శిరస్సే ప్రధానమనియెడు, వాక్యంబు = మాట, (సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధానమనియెడు వాక్యము), ఎమ్మెయిన్ = ఏరీతిచేనైనను, తప్పునే = తప్పునా, తప్పదనుట.

తా. ఆకన్యక శరీరము బంగారువన్నె గలిగి యున్న దానివలన నొందదు. అధరోష్ఠ మెఱ్ఱఁగానుండినదానివలన నొందదు. నెమ్మోము చందురువన్నె గలిగి యుండినదానివలన నొందదు. తద్వర్ణానుసరణముగా హేమాంగి, బింబోష్ఠి, చంద్రముఖియని పేరు, నిట్టి నామములు వహింపక తేఁటులతో దీటగు నల్లని తలవెండ్రుకల

కాంతి కనుగుణముగ శ్యామయను నామము వహించె ననియును శ్యామయన యౌవన మధ్యస్థురాలనియును సర్వశరీరమందు శిరమే ప్రధాన మగుటచేత నా శిరః కాంతియే ప్రధానముగా నాపేరు వచ్చె నని భావము.

కం. ఆయత భుజైకచక్రుఁ, డా యదుపతి బొమ్మఁ గెలువ ♦ నడరు మరుని కా,
లాయసచక్రపరంపర, లో యన నుంగరపుఁగురులు ♦ యువతికి నమరున్. ౯.

టీక. ఆయత = నిడుదయగు, భుజ = భుజమందు, ఒక=ఒక్కటైన, చక్రుండు = సుదర్శనచక్రముగల, ఆయదుపతిన్ = ఆప్రసిద్ధుఁడగు శ్రీకృష్ణుని, బొమ్మన్= క్రొంమకయ్యముచేతను, గెలువన్ = జయించుటకొఱకు, అడరు = విక్రమించుచున్న, మరుని = స్మరునియొక్క, కాలాయసచక్రపరంపరలో, కాల = నల్లనైన, ఆయస = ఉక్కుతోఁజేయఁబడిన, చక్ర=చక్రములయొక్క, పరంపరలో = సమూహములో, అనన్=అనునట్లు, ఉంగరపుఁగురులు = కుటిలకుంతలములు, యువతికిన్ = ఆయువిదకు, అమరున్ = ఒప్పును.

తా. ఈ గోదాదేవి శ్రీకృష్ణుని మోహింపఁ గలదియై యున్నది గావున నొక్క చక్రము మాత్రము గలిగిన యా శ్రీకృష్ణుని గెలుచుటకై యుద్యోగించిన మన్మథుని యుక్కు చక్రముల గుంపులో యున్నట్లా యువతియొక్క యుంగరములుగాఁ బ్రకాశించుచున్న తలవెండ్రుక లొప్పు నని భావము.

తే. సకల సీమంతినీలోక ♦ సమతిశాయి, భాగ్యవర్ణావళులు వ్రాసెఁ ♦ బద్మగర్భుఁ,
డనఁగఁ గర్పూరతిలక ♦ రజోవదాత, ఫాలమునఁ గుంతలశ్రేణి ♦ పడఁతికమరు. ౧౦.

టీక. పడఁతికిన్ = ఆస్త్రీకి, పద్మగర్భుఁడు=బ్రహ్మదేవుఁడు, సకల=సమస్తమైన, సీమంతిని= స్త్రీలయొక్క, లోక=జనములను, సమతిశాయి = మిక్కిలి యతిశయించుచున్న, భాగ్య = భాగ్యముగల, వర్ణ = అక్షరములయొక్క, ఆవళులు= పఙ్క్తులను, వ్రాసెననఁగన్ = లిఖియించెనోయనునట్లు, కర్పూరతిలక = కపురంపుఁదిలకముయొక్క, రజః=పరాగముచేత, అవదాత = ధవళవర్ణముగల, ఫాలమునన్= నెన్నుదుటియందు, కుంతలశ్రేణి = ముంగురులగుంపు, అమరున్=ప్రకాశించును.

తా. కర్పూర తిలకముయొక్క పరాగము చేతఁ దెల్లనైన లలాటమందు నల్లని ముంగురు లొలయు చుండఁగా నీ యువ రెల్ల పల్లవాధరులకంటె నధిక తమ భాగ్యము గలది యగు నని తమ్మిచూలి వ్రాసిన శుభాక్షరములవలె నుండు నని భావము. వస్తూత్ప్రేక్ష.

శా. సైరంధ్రు ల్పయి కెత్తి కజ్జలముఁ బ ♦ క్ష్మశ్రేణికం దీర్ప వా,
లారుం గన్నుల మీఁదఁ జూచు తఱి ఫా ♦ లాంచచ్చతుర్థీనిశా,



స్ఫారేందుం గనె వక్త్రమక్కనుటఁ గాఁ ♦ బర్వేందుఁ డాత్మప్రభా,
చోరుం డుండఁగఁ దన్నుఁ దద్గతవిభా ♦ చోరం బనున్ లోకముల్. ౧౧.

టీక. వక్త్రము = ముఖము, సైరంధ్రులు = అలంకరించెడు స్త్రీలు, పయి కెత్తి = ముఖమును పైకెగయనెత్తి, కజ్జలమున్ = కాటుకను, పక్ష్మశ్రేణికన్=తొంగలిరెప్పలయందు, తీర్పన్ = దిద్దుచుండఁగా, వాలారుంగన్నులన్ = నెఱిసోగలగు నేత్రములచేత, మీఁదన్ = ఊర్ధ్వభాగమందు, చూచుతఱిన్ = ఈక్షించునప్పుడు, ఫాల = లలాటమనియెడు, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, చతుర్థీనిశా = చవుతినాటిరాత్రియందు, స్ఫార = ప్రకాశించుచున్న, ఇందున్ = చందురుని, కనెన్ = చూచెను, అక్కనుటఁగా = అచూచుటచేతనేకదా, పర్వేందుఁడు = పున్నమనాఁటి చందమామ, ఆత్మప్రభాచోరుండు, ఆత్మ=తనయొక్క, (ముఖముయొక్కయనుట), ప్రభా = కాంతులయొక్క, చోరుండు = మ్రుచ్చు, ఉండఁగన్ = కానవచ్చుచుండగా, తన్నున్ = ముఖముననుట, లోకములు = జనములు, తద్గతవిభాచోరంబనున్, తత్ = ఆచంద్రుని, గత=పొందిన, ప్రభా=కాంతియొక్క, చోరంబనున్=దొంగయనును.

తా. సైరంధ్రులు ముఖమును బైకెత్తి ఱెప్పలయందుఁ గాటుక పెట్టుచుండఁగా విశాలము లగు నేత్రముల చేత స్వభావముగాఁ బైని జూచునప్పుడు లలాటమనియెడు చవుతి నాఁటి చంద్రుఁడు గనఁబడుటం జేసి యా దోషంబున నీ మొగంబుఁ జూచిన వారెల్ల ముఖకాంతి దొంగిలిన పూర్ణచంద్రుఁ డటుండఁగా నీ నెమ్మొగమే చంద్రుని కాంతిని దొంగలించిన దని వచింతు రనియును నింద వలనఁ గాంతిచే ముఖ చంద్రుల కభేద మనియును భావము.

చ. కనుఁగవఁ దన్నుఁ గెల్వఁగ ♦ మృగం బల సూదున కిందుఁ రేఁతు నే,
నని రుచిదక్కఁ దత్పరిమ ♦ ళాఢ్యత లేమి నతండు గొంకఁ దా,
నినుపఁ జన న్బగం ♦ దనదు నెత్తుటఁ బొట్టిడుకొంటకాక వా,
సనక యన న్మృగం ♦ బమరుఁ బామకు ఫాలము పచ్చికస్తురిన్. ౧౨.

టీక. మొగంబు = ముఖము, కనుఁగవన్ = నేత్రద్వయముచేత, తన్నున్= మృగంబుననుట, గెల్వఁగన్ = జయింపఁగా, మృగంబు=ఇఱ్ఱి, అలసూదునకున్=ఆ విరోధమునకు, నేను=మృగమనుట, ఇందున్ = చంద్రుని, రేఁతున్=ప్రేరేఁపుదును, అని=అనుచు, రుచిదక్కన్ = కాంతిదప్ప, తత్పరిమళాఢ్యత, తత్ = ఆముఖమందలి, పరిమళ = పరిమళమువంటిపరిమళముచేత, ఆఢ్యత = చాలియుండుట, లేమిన్=లేకుండుటచేత, అతండు = ఆచంద్రుఁడు, కొంకన్=సంకోచింపఁగా, తాన్=ఆమృగము, నినుపన్ = నింపుటకు, (నిండించుటకనుట), చనన్= పోవఁగా, పగన్=పగచేత,

తనము = ఆమృగముయొక్క, నెత్తుటన్ = రక్తముచేత, బొట్టిడుకొంటకాక = తిలకముపెట్టుకొనుటే కాని, వాసనక = వాసనకా, అనన్ = అనునట్లుగా, ఫాలముపచ్చికస్తురిన్, ఫాలము=లలాటముయొక్క, పచ్చికస్తురిన్ = ఆర్ద్రకస్తూరిచేత, చామకు = ఆశ్యామకు, అమరున్ = ఒప్పును.

తా. ఆశ్యామయొక్క ముఖము లలాటమందలి కస్తూరి తిలకము చేతఁ బ్రకాశించుచుండఁగా నాముఖము తనయందలి కన్నుదోయి చేత నిట్టిని జయింపగా నాపగఁ దీర్చికొనుటకుఁ జంద్రునితోఁగలిసికొని యీమొగమును గెల్చుటకు నతనిఁ దోడురమ్మనఁగా ముఖమునకువలెఁ దనకుఁ గాంతియున్నదే కాక పరిమళము లేమిం జేసి యతఁడు సంశయించుచుండఁగా నా మృగమనఁగాఁ గస్తూరి మృగమగును గావున నది పరిమళమును నతనికొసంగఁ బూనుకొనఁగా నిదియంతయు సహింపక యీ మొగము మృగము నెత్తుటిచేతఁ దిలకముంచుకొనెనే కాక వాసన కొఱకుఁ గాదనియును సమస్త పరిమళములు ముఖమందుఁ గలిగి యున్నవని భావము.

తే. కడిఁదివిలు చేఁదిగుఱికి నీలకఱచి నిలుపు, మరుని కువలయశరము కంపములఁ బోలుఁ,
దార కడకంటికై సారెఁ జేరిచేరి, వేగ మగుడ సలజ్జ దృగ్విభ్రమములు. ౧౩.

టీక॥ తార=కనుగ్రుడ్డు, కడకంటికై = నేత్రాంతమునకు, సారె = మాటిమాటికి, చేరిచేరి = ప్రవేశించి ప్రవేశించి, వేగమగుడన్=శీఘ్రముగా మరలుచుండఁగా, సలజ్జదృగ్విభ్రమములు, సలజ్జ = సిగ్గుతోఁగూడిన, దృక్ = చూపులయొక్క, విభ్రమములు = విలాసములు, (ఇదికర్తృపదము), కడిఁది = బలువగు, విలు= ధనుస్సును, చేఁది = ఆకర్షించి, గుఱికిన్ = లక్ష్యసిద్ధికొఱకు, (ఇచ్చటఁ చతుర్థికి షష్ఠి) ఈలకఱచి = పండ్లుబిగియఁబట్టుకొని, నిలుపు = నిల్వఁబట్టిన, మరుని = మన్మథుని యొక్క, కువలయశరము = కలువపూవుయొక్క, కంపములఁబోలున్ = చలనములను బోలును.

తా. ఆనెలఁత మెఱుఁగెక్కిన కడకంటి చూపులు మన్మథుఁడు పెద్దవిల్లు పూని తివిచి గుఱికుదురునంతకు నల్లెత్రాటికి ధనుర్దండమునకు నడుమఁ జలింపించుచున్న కలువ బాణములవలె నుండెనని భావము.

తే॥ నవ వయస్సీధు మదము చేఁ శ్రవణ కూప,
ములఁ బడెడు శంక నలువ చాపలము లుడుఁగ,
నిడిన శృంఖల లనఁ గాటుకిడిన దీర్ఘ,
పక్ష్మ రేఖలఁ గను దోయి పడఁతి కలరు. ౧౪.



టీక. నవ = నూతనమైన, వయః = వయస్సనియెడు, సీధుమదముచేన్ = మద్యమదముచేత, (మైరేయమాసవ స్సీధువని యమరము), శ్రవణ=చెవులనియెడు, కూపములన్ = నూతులయందు, పడెడుశంకన్ = పడునను సంశయముచేత, నలువన్ = చతుర్ముఖుఁడు, చాపలములుడుగన్ = నేత్రముల చంచలభావములు తగ్గునట్లుగా, ఇడిన=ఉనిచిన, శృంఖలలనన్ = సంకెళ్లనునట్లు, కాటుకిడిన = కాటుకబెట్టుకొనిన, దీర్ఘ = నిడువలగు, పక్ష్మ = తెప్పలయొక్క, రేఖలన్=రేఖలచేతనే, కనుదోయి = నేత్రద్వయము, పడఁతికిన్=ఆగోదాదేవికి, అలరున్= ప్రకాశించును. ఈపద్యమందు సీధు మద మనఁగా గజ మద మని యర్థమును చేసిన పక్షమున సీధు కూప పతన శృంఖలాది పదముల వలన గజము సుద్యోత్యమాన మగుచున్నది గాన నది యధ్యాహార్యము. ఆపక్షమున సీధు వనఁగా గజనేత్ర మదమునకుఁ బేరైనను వంశకరీరకరికలభాది శబ్దంబుల వలె గ్రహింప వలయును.

తా. ఆ పడఁతియొక్క నిడువాలిక లగుచు నీనుల వఱకు నున్న కాటుక కన్నులు తమయందలి యౌవన మను సారాయి మదము చేతఁ జెవులను నూతులలోఁ బడకుండననియు సీధువనఁగా గజనేత్ర మదమను నర్థమున నేనుఁగులు మదించినప్పుడు నేత్రములలో మదము చేతఁ గన్నెఱుంగక నూతులలోఁ బడినట్లే యీ కన్నులును శ్రవణ కూపములందుఁ బడు నో యను సంశయముచేత వాని చాంచల్యముడుగు నట్లుగా నేనుఁగులకుం బోలెఁ జతుర్ముఖుఁడు సంకెళ్లు వేసె నో యన్నట్లు తఱచు వెండ్రుకలుగల తొంగలి తెప్పలతోఁ గూడి ప్రకాశించుచున్నవని భావము. అలం. రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్ష. శ్లో. దానం కపోలయో స్సీధు రక్ష్ణో శ్శ్రోత్రయో స్తు సాగరః। కరాగ్రే సీకరస్సిక్తం స్తనాగ్రే మేహనే మదః. హృదయే ఘర్మ సలిలం మేఘస్తు చరణవ్రజే। సంజ్ఞయాష్టమదాహ్యాతే జాయంతే భద్ర దంతినః. అని గజమదవిభేదమెఱుఁగవలయును.

చ. అనయము రాగ మొప్ప సహజానన చంద్ర కటాక్ష పఙ్క్తి ప,
ర్విన నఘ శంకఁ గర్ణ మను శ్రీమఱువెట్టుఁ జెలంగి చెండుఁ గొ,
ట్టు నవనిఁ బడ్డ కమ్మ మగుడం గొను నంతకు నంసపాళి నం,
గన యిడి దాఁచు పేరఁ జెరకర్ణము కమ్మ పయిం దళుక్కనన్ ౧౫.

టీక. అనయము = ఎల్లప్పుడు, రాగము=అనురాగము, ఒప్పన్ = స్ఫుటముగాఁగా, సహజ = తోఁబుట్టువగు, ఆననచంద్ర = ముఖచంద్రునియొక్క, కటాక్ష= క్రేగంటి చూపులయొక్క, పఙ్క్తి = చాలు, పర్విన్ = వ్యాపింపఁగా, అఘశంకన్=పాపమువచ్చుననెడుసందియముచేతను, కర్ణమను = వీననియెడు, (కర్ణము

శ్రీకారమువలెనున్నది గనుకను శ్రీకారను లక్ష్మీరూపము గనుకను ఇట్లు రూపకము చేసెను), శ్రీన్ = సిరిని, అంగన = ఆ యింతి, చెలంగి = విజృంభించి, చెండుఁగొట్టన్ = కందుకక్రీడసలుపుచుండఁగా, అవనిఁబడ్డ = భూమిపైఁబడిన, కమ్మ = కర్ణభూషణమును, మగుడన్ = మరల, కొనునంతకున్ = గ్రహియించువఱకు, అంసపాళిన్, అంస = భుజాగ్రముయొక్క, పాళిన్ = ప్రదేశమందు, ఇడి = ఉనిచి, దాఁచువేరన్ = గుప్తముచేసెడునెపముచేత, పెఱకర్ణముకమ్మ = రెండవచెవినుతాటంకము, పయిన్ = ఉపరిభాగమందు, తళుక్కనన్ = తళుక్కనిమెఱయఁగా, మఱువెట్టున్ = మఱఁగువెట్టును. అపహ్నవముచేత నుత్ప్రేక్షగలిగియున్నది. అది గమ్య కర్ణ శ్రీయన్నదిరూపకాలంకారము.

తా. లోకమందుఁ బుణ్యాంగనయగు సహోదరివట్టి చెఱులనుండఁగాఁ బురుషుఁడు చూడఁ గూడదు కావున నీ యంగన శ్రీకారము వంటి తన కర్ణమనెడు లక్ష్మిని తాను జెండు గొట్టు నప్పు డదరి క్రిందఁబడిన కమ్మను దాను మరలఁ దీసికొనువఱకు నా చెలికి సహోదరుఁ డగు మొగ మనియెడు చంద్రుఁడు సూడకుండ నా చేతఁ దన భుజాగ్ర మందుంచి దాఁచుచున్న దనియెడు నెపముచేత నా కర్ణమును గనఁబడకుండఁ జేయు ననియును శిరము ప్రక్కకువంచి భుజాగ్రముచే నాకచెవి దాఁచి నప్పుడు రెండవ చెవి కమ్మపైనిఁ దళుక్కని మెఱయుచున్న దని భావము.

శా. నాసా చంపకత న్సుగంధ మచటన్ • రా భృంగముల్ గ్రోల సం,
త్రాసం బందియుఁ బల్కుచో నలము వ • క్త్రం బేల నా నేల యం,
దే సౌరభ్యను లేదు కుందములుగా • వే దంతము ల్గానినాఁ,
డాసక్తిన్ బ్రతిబింబ దంభమున నే • లా వ్రాలఁ దజ్జాలికిన్. ౧౬.

టీక. నాసాచంపకతన్, నాసా = నాసికయనియెడు, చంపకతన్ = సంపెఁగపువ్వుగలుగుటచేత, సుగంధము = ఆ సంపఁగెవాసన, అచటన్ = ఆముఖమందు, రాన్ = వచ్చుచుండఁగా, భృంగముల్ = తుమ్మెదలు, గ్రోలన్ = ఆస్వాదించుటకు, సంత్రాసంబు = భయమును, అందియున్ = చెందియును, పల్కుచోన్ = ఆయువిద పలుకునప్పుడు, వక్త్రంబు = ముఖమును, అలము నేల = ఏటికిముసరుకొనును, నాన్ = అనఁగా, ఏల = ఏటికి, (తుమ్మెదలకు సంపఁగెవాసనవిరోధమనుట), అందు = ఆముఖమందు, ఏసౌరభ్యను = ఏ పరిమళనులేదు, (అన్ని పరిమళములునున్నవనుట), దంతములు = రదనములు, కుందములుగావే = మొల్లమొగ్గలుగావా, కానినాఁడు = కానియెడల- తజ్జాలికిన్ = ఆభృంగజాలికి, ఆసక్తిన్ = శ్రద్ధచేత, ప్రతిబింబ = ప్రతిఫలన



మనియెడు, దంభమునన్ = నెపముచేతను, వ్రాలన్ = వ్రాలుట, ఏలా = ఏమి యక్కఱ.

తా. ఆయువిద నాసిక సంపెఁగ పూవలె నుండు ననియును ముఖమందు నా సంపెఁగ వాసనలకు భయంపడి తుమ్మెదలు ముసర వెఱచియు మరల మాటలాడు నప్పుడు మఱి యొక పరిమళము రాఁగా దాని కొఱకు ముసరుననియును సర్వ పరిమళములు ముఖమందుఁ గల వనియును దంతములు మొల్ల మొగ్గలవలె నుండు ననియును దుమ్మెదలు ముఖము మీఁదఁ దిరుగునప్పు డా దంతముల మీఁదఁ బ్రతిఫలించు ననియు భావము. వ్యాజోక్తి, భ్రాంతి, మదతిశయోక్తి, రూపకాలంకారములు.

తే. శంఖ సామ్యంబు రా మున్న • జలజభవుఁడు,
సరసి రుహ పత్ర నేత్ర కం • ధర యొనర్చె,
జవ్వనము వచ్చి వెండి సా • క్షాత్కరించు,
శంఖమున చేసె నును గంధ • సార చర్చ. ౧౭.

టీక. జలజభవుఁడు = తమ్మిచూలి, మున్న = పూర్వమందు, శంఖసామ్యంబు, శంఖ = శంఖముతోడి, సామ్యంబు = సరియగుట, రాన్ = వచ్చునట్లు, సరసిరుహపత్రనేత్ర = తమ్మితేకులవంటి కన్నులుగల యాపొలఁతియొక్క, కంధర = కంఠమును, ఒనర్చెన్ = నిర్మించెను, జవ్వనము = యౌవనము, వచ్చి = ప్రాదుర్భవించి, వెండి = మరల, సాక్షాత్కరించు = ప్రత్యక్షమైనట్టి, శంఖమున = శంఖమునే, నును = మృదువగు, గంధసారచర్చ, గంధసార = మంచిగంధముయొక్క, చర్చ = పూఁతచేతను, చేసెన్ = ఒనర్చెను.

తా. ఆ సరసిజాక్షి కంఠము శంఖముతో సమ మగు నట్లు బ్రహ్మ మున్నొనర్చె ననియును యౌవనము వచ్చి గందము పూఁతచేతే ధవళవర్ణమును గలుగఁజేసి ప్రత్యక్ష శంఖమునే చేసెననియును దీని వలన బ్రహ్మకంటె యౌవనమే యధికతర మని భావము. అలం. ఉపమా, గమ్యోత్ప్రేక్షలు.

కం. కమలదళేక్షణ సంగీ • తమున నెగడు మంద్ర మధ్య • తారత్రిస్థా,
నములకుఁ దీర్చిన రేఖల, క్రమ మగు రేఖాత్రయమునఁ • గంఠంబమరున్. ౧౮.

టీక. కమలదళేక్షణ = తామరతేకులవంటికన్నులుగల యానెలఁతయొక్క, సంగీతమునన్ = గానమందు, నెగడు = ప్రశస్తములగు, మంద్రమధ్యతార, మంద్రము, మధ్యము, తారమనియెడి, త్రి = మూఁటియొక్క, స్థానములకు = ప్రదేశములకు, తీర్చిన = దిద్దినట్టి, రేఖలక్రమమగు = గుఱుతు రేఖలక్రమముగల, రేఖాత్రయమునన్ = వళిత్రయముచేతను, కంఠంబు = కంఠము, అమరున్ = ఒప్పును. (మంద్రస్తు గంభీరే

తారోత్థ్యస్వైశ్చత్రయస్త్రీషు. విలంబితంద్రుతంమధ్యమనియమరము. యస్యాస్తిస్రోగళే రేఖాదృశ్యంతేసా పతివ్రతా యని సాముద్రికశాస్త్రము).

తా. ఆయమ పాటఁబాడు నప్పుడు మంద్ర మధ్య తారము లనియెడు స్వరములు మూఁడు పుట్టుటకు స్థానములయిన వని గుఱుతు కొఱకు మూఁడు రేఖలున్నవో యను నట్లు కంఠమున మూఁడు వళులు ప్రకాశించు నని భావము. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

తే. లలన మృదుబాహు బిసయుగ ♦ లతలు గడఁగి,
బిస లతాశ్రీల నెల్లను ♦ వెసహరించె,
మఱి హరింపంగఁ గా యవి ♦ నెఱులు విఱిగి,
సారె దనుయాత్రఁ దంతులఁ ♦ జరపుచుండు. ౧౯

టీక. లలన = ఆస్త్రీయొక్క, మృదు = మెత్తనగు, బాహు = భుజములనియెడు, బిస = తామరతూఁడులయొక్క, యుగ = జంటయొక్క, లతలు = తీఁగెలు, కడఁగి = యత్నపడి, బిసలతాశ్రీలనెల్లను, బిసలతా = లోకమందలితామరతూఁడుల తీఁగెలయొక్క, శ్రీలనెల్లను = సంపదలన్నిటిని, వెసన్ = వేగముగాను, హరించెన్ = కైకొనియెను, మఱి = మరల, హరింపంగఁగా = గ్రహింపఁగానేకదా; అవి = తూఁడులు, నెఱులు = పూర్ణత్వములు, విఱిగి = విరిసిపోయి, సారె = పలుమాఱును, తనుయాత్రన్ = దేహయాత్రను, (శరీరపోషణమనుట), తంతుల = నూలిపోగులచేతను, జరపుచుండున్ = కడపుచుండును.

తా. ఆయమయొక్క కోమలములగు బాహువు లనియెడు తామరతూఁడులు చెలరేఁగి యెల్ల తూఁడుల కాంతి సంపదల నపహరింపఁగా నవి గుంపు చెదరి మఱియొక విధముచే బ్రతుఁక జాలక నూలి పోఁగు లాడికొని శరీర యాత్రఁ గడపు నని యును దామర తూఁడులు విఱిగినేని వానిలో నూలిపోఁగు లుండు ననియును భావము. అలం. రూపకానుప్రాణితగమ్యోత్ప్రేక్ష.

మ. తళుకొత్తున్భుజకీర్తి వజ్ర ఘృణి సూ ♦ త్ర స్యూత హారస్ఫుర,
త్కళికా చిత్ర కుచద్వయోపరిగళా ♦ ధస్స్వల్పవిస్తారదై,
ర్ఘ్యలసత్తిర్యగురస్తటం బను వివా ♦ హాంచన్మనోజాత పా,
టల దంతచ్ఛదబోడబాసికము దం ♦ డల్వ్రేలెఁ గేల్గింతికిన్. ౨౦

టీక. ఇంతికిన్ = ఆస్త్రీకి, కేల్గు = హస్తములు, భుజకీర్తివజ్రఘృణి, భుజకీర్తి = బాహుపురులయందలి, వజ్ర = వజ్రాలయొక్క, ఘృణి = కాంతులనియెడు, సూత్ర = దారముచేత, స్యూత = కూర్పఁబడిన, హార = పూలపేరులయందు,



స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచున్న, కళికా = మొగ్గలచేత, చిత్ర = చిత్రవర్ణముగలయట్టియు, కుచద్వయ = చనుదోయికి, ఉపరి = పైఁగాను, గళాధః, గళ = కంఠమునకు, అధః = క్రిందుగాను, స్వల్ప= అల్పమైన, విస్తార = వెడల్పుచేతను, దైర్ఘ్య= పొడవుచేత, లసత్ = ఒప్పుచున్నట్టియు, తిర్యక్ = అడ్డమగు, ఉరస్తటంబను=వక్షస్స్థలమనియెడు, వివాహాంచన్మనోజాతపాటలదంతచ్ఛద, వివాహ = పెండ్లియందు, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, మనోజాత = మన్మథునియొక్క, పాటల = యెఱ్ఱనగు, దంతచ్ఛద = వాతెఱగల రతీదేవియొక్క, బోడబాసికము = శిఖరములేనిబాసికముయొక్క, దండల్వ్రేలెన్ = ఇరుగడలవ్రేలుచున్నదండలవలెనె, తళుకొత్తున్ = మెఱయును.

తా. ఆయింతియొక్క కంఠమునకు దిగువగాను గుచముల కెగువగా నున్న ప్రదేశము గొంచెము వెడలుపును బొడవును గలిగియున్న దనియును భుజ కీర్తుల యందలి వజ్రకాంతులా వక్షః ప్రదేశ మందలి పూ దండలయందుఁ బ్రతిఫలింపఁగా నా మొగ్గలచేత నది విచిత్ర వర్ణముగలదియై మన్మథుఁడు రతీదేవిని వివాహ మైనప్పు డా రతీదేవి ముఖమందుఁ గట్టిన బాసికము వలెనే యుండె ననియును హస్తములు రెండు నా బాసికమునకు రెండు పార్శ్వముల యందు వ్రేలు చున్న దండలో యనునట్లుండె నని భావము.

చ. ఒదవెడు జవ్వనంబు వెలి ♦ కొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గు గూడి బి,
ట్టదుమఁగ లేఁత లౌట దిగ ♦ నాకకుమీఱనులేక వక్షపుం,
జదుపునఁ బ్రక్కల న్మెఱసి చ ♦ ప్పట లై మఱి లావు గూడఁ బైఁ,
బొదలె ననంగఁ బిక్కటిలెఁ ♦ బోల్తుక చన్నులు నాఁడు నాఁటికిన్. ౨౧

టీక. పోల్తుక = ఆ పొలఁతియొక్క, చన్నులు = స్తనములు, (ఇదికర్తృపదము), ఒదవెడు = పుట్టుచున్న, జవ్వనంబు = యౌవనము, వెలికొత్తఁగన్ = పైకిఁద్రోయఁగా, పయ్యెద = పైఁటచెఱఁగు, సిగ్గుఁగూడి = లజ్జనుగూడికొని, బిట్టు = గట్టిగా, అదుమఁగన్ = లోపలికిఁద్రోయఁగా, లేఁతలౌటన్ = తరుణములౌటచేత, దిగన్ = దిగివచ్చుటకును, ఆఁకకుమీఱను = ఆజ్ఞకతిక్రమింపను, లేక=చాలక, వక్షపు = వక్షస్స్థలసంబంధియగు, చదుపునన్ = సమ్మర్దముచేత, ప్రక్కలన్= పార్శ్వములందు, మెఱసి = ప్రస్ఫుటములై, చప్పటలై = అడఁగినవై, మఱి=పిమ్మట, లావుగూడన్ = బలమురాఁగా,పైఁబొదలెననంగన్ = పైకివ్యాపించినవోయన్నట్లు, నాఁడునాఁటికిన్ = దినక్రమమున, పిక్కటిలెన్ = విస్తరిల్లెను.

తా. ఆ యుగ్మలి కుచములను యౌవనము బయిటఁ ద్రోయుచుండఁగాను సిగ్గు వచ్చి పైఁట చెఱఁగుతోఁ గూడి మరల లోపలికిఁ ద్రోయఁగా నవి లేఁత

వి గావున దిగి వచ్చుటకును బై కెగయుటకును నేరక యురస్స్థలమందే యొత్తిడిం బడి పార్శ్వముల కొఱఁగి అణఁగి చప్పటలై పిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగా లేఁతతికము వదలఁగానే బలము వచ్చి పైకిఁ బిక్కటిల్లె ననియును యౌవన ప్రాదుర్భావము కాఁగానే చనుదోయి కానఁబడె ననియును లజ్జ పొడఁచె ననియును దరువాతఁ గుదురులు గట్టి యుదరమెల్ల నాక్రమించి క్రిక్కిఱిసి పిక్కటిల్లె నని భావము.

తే. వృత రఘూత్తమ శాప మొకింత విడిచి,
విడిచి కడకేఁగ నప్పు డప్పుడ కవిసెడు,
చక్ర యుగ మన ఱొమ్మొయ్య నాక్రమించి,
కొమరె చన్నులు పృథు చూచుకముల నమరె. ౨౨.

టీక. వృత = ఆవరించిన, రఘూత్తమ = శ్రీరామునియొక్క, శాపము = శపించుట, (మీరు కవఁబాసియుందురుగాక యను శాపమనుట), ఒకింత = ఒకయింత, (కొంచెమనుట), విడిచివిడిచి = వదలివదలి, కడకేఁగన్ = తొలఁగిపోఁగా, అప్పుడప్పుడ = తత్కాలమందే, కవిసెడు = కూడుకొనియెడు, చక్ర = జక్కవలయొక్క, యుగమనన్ = కవయోయనునట్లు, ఱొమ్ము = వక్షస్స్థలమును, ఒయ్యన్ = మెల్లఁగా, ఆక్రమించి = వ్యాపించి, కొమరె = ఆస్త్రీయొక్క యనికాని, కొమరె చన్నులు = ఉదుటుకుచములనికాని, పృథు = కొంచెముపెద్దవియగు, చూచుకములన్ = చనుమొనలచేత, అమరున్ = ఒప్పును, చక్రవాకములకు రాత్రియెల్ల వియోగము గలుగునట్లు శ్రీరాముఁడు సీతాదేవి యోగమనుభవించునప్పుడు శాపమిచ్చుట పురాణప్రసిద్ధము.

తా. చక్రవాకద్వయము తమకు సంభవించిన శ్రీరామ శాపము వదలి యప్పుడప్పుడే కలియుచుండిన నెట్లుండునో యా రీతిగానే వట్రువయై మొనదొంటికిఁ జేరువయై కుచద్వయము ఱొమ్ము నాక్రమించె ననియును ఆపక్షుల ముక్కులవలెనే చనుమొన లున్నవనియును భావము.

కం. తారెట్లట్లుగఁ దమ్ముం, జేరిన ముత్తెంపు సరులఁ జేడియ చన్నుల్,
లోరెంటు లుడిపె ఘన మగు, వారు నిజార్జవముఁ జేరువారికి నీరే. ౨౩.

టీక. చేడియచన్నుల్ = ఆబాలిక స్తనములు, తారెట్లు = తామెట్లో, అట్లుగన్ = ఆరీతిగానే, (అనఁగా రెండు స్తనములు వేఱుగా దూరముననుండి నానాటఁ జేరువకువచ్చి యొరసికొన్నట్లనుట), తమ్ముంజేరిన = తమ్ము నాశ్రయించిన, ముత్తెంపుసరులన్ = ముక్తాహారములను, లోరెంటలు = లోపలిజంటలను, ఉడిపెన్ = పోఁజేసెను, ఘనమగువారు = ఘనతగలవారు, నిజార్జవము, నిజ = స్వకీయమగు, ఆర్జవము = నాజూకును, చేరువారికిన్ = తమ్మునాశ్రయించినవారికిని, ఈరే = ఇయ్యరా, (ఇత్తురనుట).

తా. కుచములు తాము మధ్యభాగమున సందు లేక కదిసియున్నవి గావున సందుఁ జేరిన హారములును గుచమధ్యమందు విరళముగ నుండుటకు తావులేక కుచములయందన్నిపేట లొక్కటఁ గూడి యుండు ననియును ఘనులైన వారు దమవలెనే యుండుటకుఁ దమ యాశ్రితులకుఁ దమ సుగుణము లిత్తు రనియు భావము. అర్థాంతరన్యాసాలంకరము.

తే. విరహి తతి మీఁది కోపాన మరుఁడు దివియ,
వేగమై పైఁబడి యొఱతోన విసరఁ గుట్లు,
దునిసి బైటికి నసిధార దోఁచెననఁగఁ,
గనక రుచి మధ్య లత నారు కాంతకలరు. ౨౪.

టీక. కాంతకున్ = ఆయింతికి, ఆరు = నూఁగారు, (ఇది కర్తృపదము), విరహి = వియోగులయొక్క, తతిమీఁది = సమూహముపైనున్న, కోపానన్ = కోపముచేత, మరుఁడు = స్మరుఁడు, దివియన్ = ఒఱలోనుండితీయుటకు, వేగమై = వేగముగలవాఁడై, "సీ. అప్సరోనికురుంబ మాటలుఁబాటలునై వినోదింపంగనమరగణమునియును", క. "కాచికొనివచ్చి తగనా, నేచినయట్లచటనచట నిలిపితిని నినా, ధాచేటును భంగంబును, నైచిత్రము శోకమునకు నగ్గంబయ్యెన్" అనియును్న భారతప్రయోగంబుల కలిమినగు ధాతువునకు కలిమిఅర్థము. పైఁబడియొఱతోన = కనకమయమగునొఱతోఁగూడనే, విసరన్ = నఱుకుటకువిసరఁగా, కుట్లు = ఆయొఱకుట్లు, దునిసి = తెగి, బైటికిన్ = బాహ్యప్రదేశమునకు, అసిధార = కత్తివాదర, తోఁచెననఁగ = కానవచ్చెననునట్లుగా, కనకరుచి = బంగరుకాంతిగల, మధ్యలతన్ = కౌఁదీఁగెయందు, అలరున్ = ప్రకాశించును.

తా. మన్మథుఁడు విరహులపైఁ దన కధికమగు కోపము రాఁగా నా కోపాతిశయముచేతఁ గత్తి బైటికిఁ దీయు నంత తడవు లేక వేగము పడి పసిఁడి యొఱతోనే యాఖడ్గమును విసరఁగా నా వేగము వలన నొఱకుఁ గుట్టి యున్న కుట్లు తెగి యా సందున నా కత్తి వాదర కనఁబడినట్లు బంగారు వన్నెగల కౌఁదీఁగెయందు నల్లని కాంతిగల నూఁగారు ప్రకాశించె నని భావము. అలం. ఉత్ప్రేక్ష.

కం. అండజ గామిని యూరువుఁ, బిండువలపులాననాభిబిలము వెడలి చ,
న్గొండల నడుమను బ్రాఁకెడు, కుండలియో యనఁగ నారుఁ గొమరొప్పారున్.

టీక. అండజగామిని = ఆహంసయానయొక్క, ఊరువుబిండు = ఉచ్ఛ్వా

సవాయుసమూహముయొక్క, వలపులు = పరిమళములను, ఆనన్ = ఆస్వాదించుటకు, నాభిబిలము = పొక్కిలియను బిలమునుండి, వెడలి = బయలుదేఱి, చన్గొండల నడుమను = కుచగిరులమధ్యమున, ప్రాకెడు = ప్రాఁకుచున్న, కుండలిమోయనఁగన్ = త్రాఁచుఁబామోయనునట్లు, అరుకొమరు, ఆరు = లోమరాజియొక్క, కొమరు = సౌందర్యము, ఒప్పారున్ = తనరును.

తా. మఱియు నా హంసయాన యొక్క నూఁగారు పరిమళముగల యుచ్ఛ్వాస వాయువుల నాస్వాదించుటకై నాభియనియెడు బిలములోనుండి వెలువడి చన్నులనియెడు కొండలనడుమ నెగఁబ్రాకుచున్న కాల సర్పమో యను నట్లున్నదని యును సర్పములు వాయు భక్షణము సల్పు ననియును వాని కున్నత పర్వతములయందుఁ బ్రాఁకుటయందుఁ బ్రయాసము గావున మెల్లగఁ బ్రాఁకుచుండు నని భావము.

కం. అంగన నిలిచిన బాహువు, లుం గౌనును నేఱుపఱుచు లోకమునకు ర,
త్నాంగద కాంచీ భేదము, లుం గెళవుల నడిమియునుకు లునూఁగారున్ ౨౬.

టీక. అంగన = ఆయింతి, నిలిచినన్ = నిలుచున్నప్పుడు, లోకమునకు=చూచెడుజనమునకు, రత్నాంగదకాంచీ భేదమ్ములును, రత్న=మణిమయములైన, అంగద=బాహుపురులయొక్కయు, కాంచీ = మొలనూలుయొక్కయు, భేదములు = వేఱుపాటులును, కెళవుల = పార్శ్వములయందలియును, నడిమి = మధ్యప్రదేశమందలియును, ఉనుకులున్ = ఉండుటలును, నూఁగారున్ = రోమావళియును, బాహువులున్ = బాహువులను, కౌనును = నడుమును, ఏఱుపఱుచున్ = వివరించును.

తా. నడుమును గోమలములగు బాహువులును సమ కృశము లై యున్నవి గావునఁ జూచు వారి కా భేద మెఱుక పడకుండఁగా భుజకీర్తులును బార్శ్వద్వయమందు నిలుచుటలును బాహువుల దెలుపుననియును మొల నూలును నడుమనుండుటయును నూగారు నీమూఁడును ఇగి నడుముని తెలుపుననియును నట్లుగాని యెడలఁ జేతు లెయ్యవియో నడు మెద్దియో తెలియ నేర వని భావము.

కం. తను మధ్య వళి భంగము, లనుగూర్పఁగ నవియుఁ దత్కులములయగుటఁ గం,
తుని యిడిన పత్తి తేకనఁ, జను నొడ్డాణమున నడుము చామకు నమరున్. ౨౭.

టీక. చామకున్ = ఆశ్యామకు, తను=సూక్ష్మమగు, మధ్య = నడుముయొక్క, వళి = త్రివళులనియెడు, భంగములను = విఱుగులను, కూర్పఁగన్ = అదుకుటకు, అవియున్ = ఆవళులును, తత్కులములయగుటన్ = ఆబంగారుజాతిగలవే యవుటచేత, కంతుని = మన్మథుఁడనియెడు నగసాలెవానియొక్క, ఇడిన= ఉనిచిన, పత్తితేకనన్ = పత్తికట్టునిమిత్తముంచినబంగారుతేకోయనునట్లు, చను=ఒప్పుచున్న,

ఒడ్డాణమునన్ = కాంచీగుణముచేతను, నడుము = మధ్యము, అమరున్=చెన్నగును.

తా. సూక్ష్మ మగు నడుముయొక్క వళు లనియెడు తునుకలకు మన్మథుఁడ మకు పెట్టఁ దలఁచి బంగారు బంగారుతోనే యతుకుం గావున నావళులు బంగారు తునుక లే యగుట నా మధ్యవళుల నడుమఁ దన పత్తి తేకను బంగారు తేకు వేసి యదికి బిగించెనో య నున ట్లున్న యొడ్డాణముచేత నడుము పొల్పగు నని భావము. అలం. రూపకోత్థాపితోత్ప్రేక్ష.

కం. లేఁ గాఁ దీఁగె నితంబము, ప్రేఁగునఁ ద్రెప్పుటయుఁ గని విరించి బిగింపన్,
లోఁగి ముడి యిడిమొ వదలుగ, నాఁ గోక స్తని గభీర నాభి చెలంగున్ ౨౮.

టీక. లేఁగాఁదీఁగె = లేఁతయగుమధ్యలత, నితంబము = పిఱుఁదుయొక్క, ప్రేఁగునన్ = భారముచేతను, త్రెప్పుటయున్= తెగిపోఁగా, కని=చూచి, విరించి= బ్రహ్మదేవుఁడు, బిగింపన్ = బిగియించుటకు, లోఁగి=సందేహించి, వదలుగన్ = బిఱ్ఱులేకుండ, ముడియిడియెనాన్ = ముడివేసెనోయనునట్లు, కోక స్తని = ఆచక్రవాక స్తనియొక్క, గభీరనాభి=లోఁతైనపొక్కిలి, (ఇది కర్తృపదము), చెలంగున్= ప్రకాశించును.

తా. సృష్టి కర్తయగు బ్రహ్మ దేవుఁ డా కోక స్తనియొక్క పిఱుఁదుల భారముచేత లేఁత కౌను దీఁగె లాగఁ బడి తెగుటఁ జూచి మరల సంధించుటకు యత్న పడి బిగియించిన మరలఁ దెగు నే మో యని సందేహించి వదలు వదలుగా ముడి వేసి మరల సంధించిన ముడియో యన్నట్లు నాభి ప్రకాశించు నని భావము. ఉపమోత్థాపితోత్ప్రేక్షాలంకారము.

కం. వెలఁది కటిపేర నిల నొక, పులినము దిగఁబడియె సింధుపులినపుఁ బఙ్క్తిన్,
నలువ యది వడఁగఁ గాదే, తెలియుట కందంచ పదము థిరముగ నిలిపెన్ ౨౯.

టీక. సింధుపులినపుఁబఙ్క్తిన్, సింధు= నదీసముద్రములయొక్క, పులినపు = ఇసుకదిన్నయలయొక్క, పఙ్క్తిన్ = శ్రేణియందు, వెలఁదికటిపేరన్, వెలఁది = ఆ స్త్రీయొక్క, కటి = పిఱుఁదనియెడు, పేరన్ = వ్యాజముచేత, ఇలన్= భూమియందు, ఒకపులినము = ఒక్కయిసుకదిన్నియ, దిగబడియెన్ = తప్పిపోయెను, నలువ= చతుర్ముఖుఁడు, అది = ఆపులినము, పడఁగఁగాదె = తప్పిపోవుటచేతనే కాదా, తెలియుటకు = ఎఱుఁగుటకొఱకు, అందు = ఆసింధు పులిన పఙ్క్తియందు, అంచపదమున్ = హంసపాదమును, థిరముగన్ = స్థిరముగాను, నిలిపెన్ = ఉనిచెను.

తా. ఆయమ పిఱుఁదు ఇసుక దిన్నియవలె నున్నదనియును మున్ను బ్రహ్మదేవుఁడు సముద్రతీరములయందును నదీతీరములయందును సైకతములు సృజించు

నప్పుడా పఙ్క్తిలో నీయమ పిలుఁగను నిసుక దిన్నె చేరక దిగఁబడియెను గాన నది యెఱిఁగి యక్షర పఙ్క్తిలో దిగఁబడిన యక్షరమునకు గుఱుఁతుగా నక్కడ హంసపదను పెట్టుట ప్రసిద్ధము గావున నట్టి విధముగానే యిది దిగఁబడుట దెలియుట కొఱకా పులిన పఙ్క్తియందు సంచరించెడు హంసలయొక్క పదచిహ్నములనియెడు హంసపాదను పెట్టెనని భావము. అలం. వ్యస్తరూపకానుప్రాణితహేతూత్ప్రేక్ష.

తే. కదళి దివియించె నగ్రాంఘ్రి • కంబు దొడల,
పెనుపు నెట్లన్నఁ బొరల శో • ధన నడంచు,
కొన్న యాఁ దోఁక పాటును • గొప్పవిప్ప,
మెఱయు గోర్ముచ్చులును గెంపు • గుఱులు గావె. ౩౦.

టీక. కదళి = అరఁటిచెట్టు, అగ్రాంఘ్రికంబు = పాదాగ్రముయొక్కయు, తొడల = ఊరువులయొక్కయు, పెనుపుఁ = అతిశయమును, దివియించెఁ = లాఁగికొనెను, ఎట్లన్నఁ = అది యేవిధముననఁగా, పొరల = అరఁటిపట్టల పొరలయొక్క, శోధనఁ = శోధించుటచేత, (దొంగదగ్గఱనుండు వస్త్రాదులలోని పొరలపొరలసందుల సోదా చూచుటయనుట), అడంచుకొన్న = దాఁచుకొన్నట్టి, ఆఁ దోఁకపాటును = గోపుచ్ఛాకారమును, (ఇది తొడలపెనుపు), కొప్పవిప్పఁ = అరటిపువ్వువిప్పఁగా, (దొంగ సిగముడివిప్పఁగాననుట), మెఱయు = బయటఁబడునట్టి, గోర్ముచ్చులును = గోళ్లనుదొంగలును, (అరఁటిపువ్వులోని తెల్లనికుసుమలలోఁ గొన్ని గోళ్లవలెనుండును వాని నిచ్చటఁ జౌర్యసాధకనఖాకారాయుధములుగాఁ జెప్పినాఁడు మఱియొకవిధమయిన కుసుమలకు దొంగలని పేరుగలదు), కెంపు = పద్మరాగమును, అరుణకాంతియును, (దొంగసిగవిప్పినప్పుడు కెంపుగనుపడెననుట), గుఱులు = నిదర్శనములు, కావే = కావా అనుననుట. (ఈపద్యమునందుఁ గ్రమవ్యత్యయమయినను దోషావహంబుగాదు ప్రయోగములుగలవు).

తా. ఈయమ తొడల సౌందర్యమును పాదాగ్రముల యొప్పిదము నరఁటిచెట్టు ప్రముచ్ఛిలింపఁగా నది యెల్లెలుంగ నచ్చెననఁగాఁ బొరలు విప్పఁగాఁ దొడలయందలి సౌందర్యమును పువ్వనియెడు కొప్పు విప్పిన నందలి కెంపును గేసరములును పాదతల రక్తకాంతియును నఖాకార శస్త్రములును సాక్షులై యుండఁగా వేఱు నిదర్శనముతో నక్కఱ లేదని భావము.

తే. వసుధలో నెట్టి శ్రీ గల • వారివేని,
కరభములు దాస్యముల చేయు • సరసిజాక్షి,



యూరువుల కెట్లటన్నఁ బైఁ • దారు మోచు,
గొడుగులును నల్లకలశముల్ • గుఱులు గావె. ౩౧.

టీక. వసుధలోఁ = భూమిలోను, ఎట్టి శ్రీగలవారిదేని = ఏవిధమైనసంపదగలవారిదైనను, కరభములు = హస్తభాగవిశేషములు, ఊరువులకు = పెందొడలకు, దాస్యముల = వరువుడములై, చేయుఁ = ఒనర్చును, అటు = ఆవిధము, ఎట్లన్నఁ = ఎట్లనఁగా, పైఁ = తనమీఁద, తారు=తాము, మోచు=వహించెడు, గొడుగులును= ఛత్రములును, అల్లకలశములు = ఆప్రసిద్ధములగు పూర్ణకుంభములును, (దాస్యములు చేసెడువారు తమ హస్తములయందు గొడుగులను జలాహరణమునకుఁ గలశములనుదాల్తురనుట), మఱియు నుత్తమస్త్రీల హస్తములయందు ఛత్రకలశాదిరేఖలుండునుట. "శ్లో. అంకుశంకుండలంఛత్రంయస్యాఃపాణితలేభవేత్ । పుత్రంప్రసూయతే నారీసనరఃపృథివీపతిః ॥ యస్యాఃకరతలేపద్మంపూర్ణకుంభంతథైవచ । రాజపత్నిత్వమాప్నోతి పుత్రైశ్చసహమోదతే" అని సాముద్రికశాస్త్రము, గుఱులుగావే=అడియాలములుగావా.

తా. లోకమందలి యెంత సంపదగల స్త్రీల కరభములైన నాయమ యూరువులకు దాస్యము సేయునే కాక యా యూరువులతోడ సామ్యముఁ జెందనేరవనియును అవి దాసులై యుండుటకు గుఱుతు లేమనిన నాహస్తములయందు రేఖాకారములగు ఛత్రములును గలశములు గావా యనియు నట్టి రేఖలుగల భాగ్యవతులు గావుననే యీ యమ్మవారికి దాస్యములు సేయుటకుఁ గలుగుననియును సాధారణస్త్రీలకది దొరకదని భావము. ఉత్తమస్త్రీల చేతులయందుండు ఛత్ర కలశ రేఖలనూరు సేవార్థము ధరించిన ఛత్రకలశములుగా నుత్ప్రేక్షించినాఁడు గనుక నుత్ప్రేక్షాలంకారము.

కం. వలరాజు కుటుంబము న, గ్గలముగఁ బోషించు కలమ • గర్భము లయ్యెన్,
బాలఁతుక జంఘ లతిశ్యా, మల మంజీరస్థ నిబిడ • మరకత కాంతిన్. ౩౨.

టీక. బాలఁతుక = ఆబాలఁతియొక్క, జంఘలు = పిక్కలు, అతిశ్యామల = మిక్కిలిశ్యామల వర్ణములుగల, మంజీరస్థ = అందియలయందున్న, నిబిడ = దట్టములగు, మరకత = పచ్చలయొక్క, కాంతిన్ = ప్రకాశముచేత, వలరాజు = మన్మథునియొక్క, కుటుంబమున్ = సంసారమును, అగ్గలముగన్ = అధికముగ, పోషించు = పోషించెడు, కలమగర్భములయ్యెన్ = వరిపొట్టలయ్యెను, శ్యామలహరిద్వర్ణములకభేదంబగుటకు "మరకతమణిస్తంభగంభీరబాహుం" అని శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమునందును "శుకాంకనీలోపలనిర్మితానాం" అనిమాఘు తృతీయ సర్గమందును,

'సీ. అభినవ జలధర♦శ్యామంబు లగుచోటు లాకు జొంపంబులౌననుకరింప " అని విరాటపర్వంబున నునికిం జేసి మరకతంబులయందు శ్యామల వర్ణము గలుగునట్లు నిచ్చటఁ జెప్పఁబడియె.

తా. ఆ పొలఁతిఁ పిక్కలతి నిర్మలము లై యుండుటం జేసి పాద కటకముల యందలి పట్టమగు పచ్చలకాంతిచే వ్యాప్తములై వరి పొట్టలవలెఁ బచ్చని వన్నెగ గలిగియున్న వనియును లోకమునందు రాజనపుఁ బొట్ట లెవ్వరి కేని పోషణార్థము పయోగించుఁ గావున నీ వరి పొట్టలు మన్మథుని కుటుంబ పోషణమునకు మిక్కిలి యుపయోగ మగు చున్న వనియు భావము.

తే. ఉవిద నిద్దంపు జంఘల♦ సవతుఁగోరి,
కలమ గర్భంబు లడఁచు లోఁ♦ గంటకములు,
చాతురుల మించి మఱి దివ♦ సక్రమమున,
నిలువ కవి బాహిరము లైనఁ♦ దలలు వంచు. ౩౩.

టీక. ఉవిద = ఆయువతియొక్క, నిద్దంపు = స్నిగ్ధములగు, జంఘల = పిక్కల యొక్క, సవతుఁ = సాపత్న్యమును, కోరి = అపేక్షించి, కలమగర్భంబులు = రాజనపుఁబొట్టలు, కంటకములు = తనయందలిదోషములు, (వరికి జుంజులు ముండ్లు గలిగి యుండుట ప్రసిద్ధము), చాతురులఁ = నేర్పులచేత, మించి=అతిశయించి, లోఁ = తనలోనే, అడఁచుఁ = దాఁచుకొనును, మఱి = పిమ్మట, అవి= ఆకంట ములు, నిలువక = లోపలనిముడక, దివసక్రమమునఁ = నానాఁట, బాహిరములై నఁ = బయల్పడఁగా, తలలువంచుఁ = సిగ్గుచేత శిరములువంచును.

తా. నిద్దములగు నాయువిద పిక్కలతో రాజనపుఁ బొట్టలు సామ్యము రాఁ గోరి తమ యంతదోషములు బయల్పడనీక నేర్పు చేత దాఁచె నే కాక మఱికొ న్ని దినములలోనే యా కంటక దోషము గనుపడఁగా నా వరి పొట్టలు సిగ్గుచేతఁ దలలువంచుకొనును, అనఁగా నాయమ పిక్కలు మిక్కిలి నునుపు గలిగియున్న వని యును వరి పొట్టలు మొదట సామ్యమునకు వచ్చినను వెనుక వెన్ను తీయఁగానే ముండ్లు బయలఁ బడుటయు భారము చేతఁ దలలు వంచుటయును ప్రసిద్ధ మనియు ను భావము.

చ. ఇల గలఁ వస్తు సంతతుల♦ కెల్లను గచ్చిడు మ త్స్వభావ పా,
టల రుచి యింక వేఱ యొక♦ డాలిడ వచ్చు నె లక్కనీట మ,
మ్మలమిన దెంత ముగ్ధ యిది♦ యంచుఁ బదాబ్జము లంగుళీముఖం,
బుల నగు నట్లు మించు నఖ♦ ము ల్మెఱయఁ గోమ రారు నింతికిఁ. ౩౪.



టీక. ఇలఁ = భూమియందు, కల = ఉన్నట్టి, వస్తుసంతతులకెల్లను = సమ స్త వస్తుసముదాయములకు, మత్ = మాయొక్క, స్వభావ = ప్రకృతిచేతనే, పాట ల = ఎఱ్ఱని, రుచి = కాంతి, గచ్చిడుఁ = వన్నెఁబెట్టును, ఇంక వేఱ = మఱియితరమ గు, ఒకడాలు = ఒకవర్ణమును, ఇడవచ్చునే = మాఁకుబెట్టవచ్చునా, ఇది=ఈయ మ, లక్కనీటఁ = లాక్షారసముచేత, మమ్మున్ =మము, అలమినది = పూసినది, ఎం తముగ్ధ = ఎంతతెలియనిది, అంచుః = అనుచు, పదాబ్జములు = అంజదమ్ములు, (ఇదికర్తృపదము), అంగుళీముఖంబులఁ, అంగుళి = వ్రేళ్లనియెడు, ముఖంబులఁ= మొగములచేత, నగునట్లు = పరిహసించునట్లు, మించు = అతిశయించునట్టి, నఖము ల్ = గోళ్లు, మెఱయఁ = ప్రకాశింపఁగా, ఇంతికిఁ = ఆయమకు, కొమరారుఁ= ఒప్పును, ముగ్ధయన్నామకు, " శ్లో. ముగ్ధేత్యాద్వాదశం స్త్రీణాం మధ్యేత్యాష్టాదశం స్మృతమ్ । అత ఊర్ధ్వం ప్రగల్భేతి వ్యవస్థాత్రయముచ్యతే " అనియాధారము.

తా. ఆయమ పాదాబ్జములకు మంగళార్థమై లాక్షారసమిడఁగా నప్పు డా పాదములు లోకమందలి సమస్తవస్తువులకు వన్నెఁ బెట్టెడు మాకు వేఱొక వన్నెఁ బెట్టవచ్చునా యది యెఱుంగక యీ ముగ్ధ మాకు లక్కనీరుపూసె నని వ్రేళ్లనియె డు ముఖములచేతఁ బకపకనవ్వు చున్న వో యన్నట్లు గోళ్లు తెల్లఁగా మెఱయుచుం డఁగా నాపాదము లొప్పు నని భావము.

కం. లలనోపరిపద కచ్ఛప, ములు బలిమిమెయిఁ గజ ప్ర♦ భూతగతి శ్రీ,
విలసనముఁ గొనఁగఁగాదే, కలిగెఁ గజకచ్ఛపోగ్ర♦ కలహం బుర్విఁ ౩౫.

టీక. లలనా = ఆయమయొక్క, ఉపరిపద = మీఁగాళ్లనియెడు, కచ్ఛపము లు = తాఁబేళ్లు, బలిమిమెయిఁ = బలాత్కారముచేత, గజ = ఏనుఁగులయొక్క, ప్రభూతగతి = ఒయ్యారపునడకయొక్క, శ్రీ = సంపదయొక్క, విలసనముఁ = వి లాసమును, కొనఁగఁగాదే = గ్రహింపఁగాఁగదా, ఉర్విఁ = భూమియందు, గజ కచ్ఛపోగ్రకలహంబు, గజ = ఏనుఁగుయొక్కయు, కచ్ఛప = తాఁబేటియొక్క, ఉ గ్ర = భయంకరమయిన, కలహంబు = పోరాటము, కలిగెఁ = ఉదయించెను.

తా. ఆ లలనయొక్క మీఁగాళ్లు తాఁబేళ్లవలె నున్నవనియును గజ గమన మువంటి గమనముగలిగియున్నవనియును ఆకచ్ఛపములు గజముయొక్క గమన సం పదను హరింపఁగా దాని వలన నాయేనుఁగునకును దాఁబేటికిని గలహము సంభవిం చెననియు దానిచేతనే భూమియందు గజకచ్ఛప సంవాద మను సామెత పుట్టె నని భావము.

తే. తరుణి తను కాంతి యెదుటను♦ తనహరిద్ర,

తులకు రాలేక యత్యంత ♦ మలిన యయ్యె,
నౌటఁగా రాత్రి యన నిశ ♦ యనఁ దమిస్ర,
యన నిశీథినియన తుప ♦ యనఁగ బరఁగె. ౩౬.

టీక. నూతనహరిద్ర = పచ్చిపసపు, తరుణి = ఆలేమయొక్క, తను = శరీరముయొక్క, కాంతియెసటన్ = ప్రకాశమునుండఁ, తులకురాలేక = సామ్యమునకురాలేక, (త్రాసునకురాలేకయనుట), అత్యంతమలినయయ్యెన్ = మిక్కిలి మాలిన్యమునొందెను. (పచ్చిపసపు పెంచిన పిమ్మటఁ బైన నల్లగా నగును), ఔటఁగా = కాఁబట్టియేకాదా, రాత్రియనన్, నిశయనన్, తమిస్రయనన్, నిశీథినియనన్, తుపయనన్, (ఇవియన్నియు రాత్రికి నామములు), ఈపేళ్లే పసుపునకును జెల్లును. (నిశాఖ్యాకాంచనీపీతా హరిద్రావరవర్ణినీ అని నిఘంటువు కాన నీపేరులచేత నా పసుపు). పరఁగెన్ = ఒప్పెను, కరఁగెననుపాఠమునుగలదు, పసుపురాచినఁగరఁగుట ప్రశస్తము.

తా. సుగమము.

సీ. అయ్యిందువదన ధ♦రాంగన గావునఁ బ్రాజ్ఞన్మత్రిఁ బొరుగుల♦భాగవతుల,
గృహములందు మరాళి ♦ కైకావళీహారి ణీమనోజ్ఞాస్రగ్వి ♦ణీసమాఖ్య,
లమర జనించి వ♦యస్యలై నాగ కన్యలుపుత్త్రికావివా ♦ హములయందుఁ,
బాడు పద్మాలయా ♦ పరిణయామేయగే యముల ననంతక ♦ ళ్యాణగుణము,
లద్భుతం బొప్ప విని వని♦యతనిఁ గవయు,బుద్ధి ప్రాగ్జన్మసంస్కారమున జనింప,
దదవతారానుమేయక♦థాసుధాను, కలిత లీలానుకృతుల వ♦ర్తిల్లుచునుండి.

టీక. అయ్యిందువదన = ఆచంద్రముఖి, ధరాంగనగావునన్ = భూదేవియగుటచేత, ప్రాజ్ఞన్మత్రిన్ = పూర్వజన్మస్నేహముచేత, నాగకన్యలు = భుజంగకన్యలు, పొరుగుల = సమీపములయందలి, భాగవతుల = భగవద్భక్తులయొక్క, గృహములందు = తిరుమాళిగలయందు, మరాళికా, ఏకావళీ, హారిణి, మనోజ్ఞా, స్రగ్విణీ అనియెడు, సమాఖ్యలమరన్ = నామధేయములొప్పుచుండఁగా, జనించి = అవతరించి, వయస్యలై = ఆయమకునెచ్చెలులై, పుత్త్రికావివాహములయందున్ = బొమ్మలపెండ్లిండ్లయందు, పాడు = గానముచేసెడు, పద్మాలయాపరిణయ = లక్ష్మీకళ్యాణమనియెడు, అమేయ = లెక్కకుమీఱిన, గేయములన్ = పాటలయందు, అనంత కళ్యాణగుణములు, అనంత = విష్ణువుయొక్క, కళ్యాణ = మంగళకరములగు, గుణములు = గొనములు, అద్భుతంబొప్పన్ = అబ్బురముగలుగునట్లు, వినివిని, అతని = ఆ విష్ణుదేవుని, కవయు = కూడెదు, బుద్ధి = మనీష, ప్రాగ్జన్మ సంస్కారమునన్, ప్రాగ్జన్మ = పూర్వజన్మసంబంధియగు, సంస్కారమునన్ = సంస్కారముచేత, (ఇచ్చటఁ దృతీయార్థమున సప్తమి), జనింపన్ = పుట్టఁగా, తదవతారానుమేయకథాసుధానుకలిత లీలానుకృతులన్, తత్ = ఆస్వామియొక్క, అవతార = రామకృష్ణాద్యవతారములయొక్క, అనుమేయ = ఊహింపఁదగిన, కథాసుధా = అమృతమువంటికథలతోడను, అనుకలిత = కూడికొన్న, లీలా = విలాసములయొక్క, అనుకృతులన్ = అనుకారములచేతను, (ఇచ్చటతదవతారకథాగోష్ఠిఁ దదవతారకలితలీలానుకృతులవర్తిల్లుచునుండి అనియును బాఠాంతరముగలదు).

తా. సుగమము.

సీ. తమతండ్రిశ్రీశ ద♦త్తశ్రీలు గృహమునఁ ద్రవ్విఁ తండములయ్యఁ♦దనదు తోఁటి,
స్రగ్వినిర్మాణదా♦స్యంబనుత్సేకత జరపుచుఁబ్రజ్ఞ వై♦ష్ణవపురాణ,
సంహితావ్యాఖ్యార♦చనఁ బ్రొద్దుఁ గడపుచు గట్టెడుకమ్మ చెం♦గలువ విరుల,
తోమాలెలలకలు♦దువ్వికంతునకునా ర్ద్రనిబద్ధ ఖేటకం♦బనఁగ నీల,
వృషకకుద్రేఖనెడమకొ♦క్కింతయొలుగ, నిడినధమ్మిల్లవలయంబు♦నడుగునందుఁ,
గొంత సేపద్దిఁ గిలించి♦కూప వారి, నీడ వీక్షించి క్రమ్మఱఁ♦గూడనునుచు ౩౭.

టీక. తమతండ్రి = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడనుట, గృహమునన్ = తమయింటియందు, శ్రీశదత్తశ్రీలు, శ్రీశ = శ్రియఃపతిచేత, దత్త = ఇయ్యఁబడిన, శ్రీలు = సిరులు, (నిశోభాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీ శ్రీరితికథ్యతే యనిహలాయుధము), త్రవ్వితండములయ్యన్ = తఱుఁగకయుండినను, తనదు = తనసంబంధియగు, తోఁటి = తోఁటలోని, స్రగ్వినిర్మాణదాస్యంబు, స్రక్ = పుష్పమాలికలయొక్క, వినిర్మాణ = కూర్చుటయనియెడు, దాస్యంబు = కైంకర్యంబు, అనుత్సేకత = గర్వములేమిచేత, జరపుచున్ = చేయుచును, ప్రజ్ఞన్ = జ్ఞానముచేత, వైష్ణవపురాణసంహితా = శ్రీవిష్ణుపురాణ సంహితయొక్క, వ్యాఖ్యారచనన్ = వ్యాఖ్యానముఁజేయుటచేత, ప్రొద్దుఁగడపుచున్ = కాలక్షేపముఁజేయుచు, కట్టెడు = కూర్చుచుండెడు, కమ్మ = సుగంధముగల, చెంగలువవిరుల = ఎఱ్ఱగలువపూలయొక్క, తోమాలెలు = దండలు, (ఇచ్చట ద్వితీయార్థమందుఁ బ్రథమ), అలకలు = కురులు, దువ్వి = వ్యాదసించి, కంతునకున్ = మన్మథునకు, ఆర్ద్ర = నెమలితెక్కలచేత, నిబద్ధ = కూర్పఁబడిన, ఖేటకంబనఁగన్ = కేడెమోయనునట్లు (కూర్పరబద్ధయను పాఠమునమోచేతఁగట్టఁబడిన యనియర్థము), నీలవృషకకుద్రేఖన్, నీలవృష = నల్లనియాఁబోతుయొక్క, కకుత్ = మూఁపురముయొక్క, రేఖన్ = ఆకారమువంటియాకారముచేతను, (వృషాంగేకకుదంత్రిషు అనియమరము), ఎడమకు = వామపార్శ్వమునకు, ఒక్కించుక = ఇంచుకంత, ఒలుగఁగా ఇడిన = ఉనుచుకొనిన, అనఁగాదిద్దిన, ధమ్మిల్లవలయంబు = నత్తువయగుకొప్పుయొ

క్క, "ధమ్మిల్లస్సంయతాః కచాః" అని యమరము, అడుగునందుల్ = అంతర్భాగమందు, కొంతసేపు = కతిపయకాలము, అర్థిన్ = కోర్కిచేత, కీలించి = తురుముకొని, కూపవారిన్ = నూతినీటియందు, నీడవీక్షించి = నీడఁజూచుకొని, క్రమ్మఱన్ = మగిడి, కూడన్ = తమతండ్రియుంచినపుష్పముల పుటికలోను, ఉనుచున్ = ఉంచును.

తా. ఆచంద్రవదన దనతండ్రియగు విష్ణుచిత్తుండు శ్రియఃపతి కృపవలన నధికతర సంపదలు గలిగినను గర్వింపక పూర్వమువలెనే పుష్పమాలికాకైంకర్యముఁ జేయుచు శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానముచేతఁ గాలక్షేపముఁ జేయుచుఁ గూర్చెడు చెంగలువదండలను దాను కొప్పులోధరించి నూతిలో నీడఁజూచుకొని మరల నవిగూడ బుట్టలోనునుచుననియు నాకొప్పునెడమ ప్రక్క కొఱగి యుండు ననియు భావము.

ఉ. ఆ నవలా యలంతి పసు♦పాడి దుకూలముఁ దాల్చి గుబ్బచన్,
గోనలఁ దావు లుప్పతిలఁ♦గుంకుమ తేటల నిగ్గుదేరఁ గ,
ప్రానన నాభిఁ దీర్చి పితృ♦బద్ధ లతాంతము లర్థిఁ గొప్పునం,
బూని యొకింత సేపునిచి♦పుచ్చి చెలిం గని వెచ్చనూర్చుచున్. ౩౯.

టీక. ఆనవలా = ఆయింతి, (అన్యదేశ్యమగుటం జేసిదీర్ఘాంతరము), అలంతి = స్వల్పమగు, పసుపాడి = పసుపుతోడి స్నానముచేసి, (ఆనవలావలంతియనుపాఠమున స్త్రీరత్నమనియర్థము), దుకూలము = ధౌతవస్త్రమును, తాల్చి = ధరించి, గుబ్బచన్గోనలన్ = గుబ్బచనుగోనలయందు, (కోణశబ్దభవము వలనఁ గోన కొన అనురూపములుగలుగును లేక స్తనములు పర్వత సమములు గనుకఁ దత్ప్రదేశములను గోన లన వచ్చును), తావులు = పరిమళములు, ఉప్పతిలన్ = ఉదయించునట్లు, కుంకుమ తేటల = కుంకుమకాంతులయొక్క, నిగ్గు = నిగారింపు, తేరన్ = కానరాఁగా, కప్రానన = కర్పూరముచేతనే, నాభిన్ = తిరుమణిని, తీర్చి = దిద్ది, పితృబద్ధలతాంతములు, పితృ = తండ్రియగువిష్ణుచిత్తునిచేత, బద్ధ = కట్టఁబడిన, లతాంతములు = పువ్వులను, అర్థిన్ = కోరికచేత, కొప్పునన్ = ధమ్మిల్లమందు, పూని = ధరించి, ఒకింతసేపు = కతిపయకాలము, ఉనిచి = ఉంచుకొని, పుచ్చి = మరలఁదీసి, చెలిన్ = చెలికత్తెను, కని = చూచి, వెచ్చన్ = వేఁడిమిగాఁగ, ఊర్చుచున్ = ఉచ్ఛ్వసించుచు నని ముందటిపద్యముతో నన్వయము.

తా. సుగమము.

క. మీ పాడిన హరి చందము, లే పాడిఁగఁ దలఁప వచ్చు♦నితఁ డేసతులం,
గాపాడినవాఁ డనుఁగై, త్రోపాడినఁ దన్ను వలచి♦తొయ్యలులారా? ౪౦.

టీక. మీపాడిన హరిచందములు = మీయొక్క పాటలలోని స్వామియొక్క రీతులు, ఏపాడిగ = ఏమర్యాదగాను, తలఁపవచ్చున్ = ఊహింపవచ్చును, ఇతఁడు = ఈహరి, తొయ్యలులారా = స్త్రీలారా, తన్నువలచి = తన్ను మోహించి, త్రోపాడినన్ = వెంబడించినను, అనుఁగై = వారికిఁ బ్రియుఁడై, ఏసతులన్ = ఏ స్త్రీలను, కాపాడినవాఁడు = కాపాడినాఁడు. ఈ ప్రశ్నవలన నాస్వామి మర్యాదలేనివాఁడనియును దన్ను మోహించిన స్త్రీలనైనను దాను స్నేహించి కాపాడ లేదనియును బరిహసించుట.



తా. సుగమము.

తే. తానుసురమానినృపతనుల్ ♦ దాల్చి యకట,
కామినీతతి నుడికించు ♦ కంటె నట్టె,
గండెయును నల్లదాసరి ♦ గాఁడు కిరియు,
హరియు నై పోవుటయ మంచి ♦ దనుయుగంబు. ౪౧.

టీక. తాను = ఆహరి, సురసమాని = వామనపరశురామబుద్ధులయొక్కయు, నృప = శ్రీరామునియొక్కయు, తనుల్ = శరీరములు, తాల్చి = వహించి, అకట = అయ్యయో, కామినీతతిన్ = స్త్రీ సమూహమును, ఉడికించుకంటెన్ = తపింపఁజేయుటకంటెను, అట్టె = ఆప్రకారమే, (మరలనవతారాంతరముఁ బొందకుండునట్లనుట), గండెయును = మత్స్యమును, అల్లదాసరిగాఁడును = కూర్మమును, కిరియు = వరాహమును, హరియు = సింహమును, అయి, అనుయుగంబు = ప్రతియుగమందును, పోవుటయ = పోవుటే, మంచిది = మేలు.

తా. ఆ హరి వామన పరశు రామ బుద్ధ రామావతారములయందు స్త్రీలను దపింపఁ జేయుటకంటె మత్స్య కూర్మ వరాహ సింహ రూపములతోనే ప్రతియుగమందు నుండుటయే మేలనియును నిట్లు తిర్యగ్జాతిరూపములతో నుండిన స్త్రీలెవ్వరును మోహింపరు గావున వారికిఁ దాపము లేదని భావము.

కం. ఆతనువుల లేరుగదా, నాతులు మఱి కాక కలిగి ♦ న న్వగ తిర్య,
గ్జాతికె నీజాతికిఁ గల, యూత్రవత గలదె యెఱుఁగ ♦ కి ట్లేలంటిన్. ౪౨.

టీక. ఆతనువులన్ = ఆమత్స్యకూర్మాద్యవతారములయందు, నాతులు = స్త్రీలు, లేరుగదా, మఱికాక = వెండియునటుగాక, కలిగినన్ = స్త్రీలుండినను, (విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మన స్తనుమనియున్నది గనుకఁ దిర్యగ్జాతి స్త్రీలుండవచ్చుననుట), వగ = ఖేదము, తిర్యగ్జాతికిన్ = ఆమత్స్యకూర్మాదితిర్యక్స్త్రీజాతికెని, ఈజాతికిన్ = ఈమనుష్యజాతికిఁ గలిగి, ఊత్రవత = ఊత్వరపాటుచేత, కలదె =

కలుగునా, అనివురల, ఎఱుఁగక = తెలియక, ఇట్లేలంటి = ఈవిధముగా నేమిటికం టివనని ముందఱిపద్యముతో నన్వయము.

తా. సుగమము.

తే. "ఆత్మవ త్సర్వభూతాని" • యనుట బొంకె,
ముద్దియల కైన వలవంత • ముచ్చటలను,
నాట పాటలఁ గతలఁ గొం • తడఁగుఁ గాని,
నోరు లేని జంతువులకు • నొప్పి ఘనము. ౪౩.

టీక. ఆత్మవత్సర్వభూతాని, సర్వభూతాని = సమస్తభూతములును, ఆత్మవత్ = తనవలెనే, అనుట = అనిచెప్పుట, బొంకె=అసత్యమా, (సత్యమేయనుట), "మాతృవత్పరదారాణి పరద్రవ్యాణిలోష్టవత్ । ఆత్మవత్సర్వభూతాని యఃపశ్యతిస పశ్యతి" యనిశ్లోకము. ముద్దియలకున్ = మనుష్యస్త్రీలకు, ఐన = కలిగిన, వలవంత = విరహతాపము, ముచ్చటలను = ఒండొరులకుఁ జెప్పుకొనుటచేతను, ఆటపాటలన్ = నృత్యగానములచేతను, కతలన్ = ఆహరికథలచేతను, కొంతడఁగుఁగాని= కొంతనుట్టుపడునుగాని, నోరులేనిజంతువులకున్ = మాటాడలేనిజంతువులకు, నొప్పి= ప్రయాసము, ఘనము = అధికము.

తా. లోపలి పద్యమందు నెఱుఁగక యని మరలఁ దెలిసి మనుష్యస్త్రీలకు ముచ్చటలు మొదలయిన వానిచేతఁ గొంత విరహతాప మాఱునుఁ గాని యీ మత్స్య కూర్మాది తిర్యగ్జాతి స్త్రీలకే తాప మధిక మని యెఱిఁగి చెప్పె నని భావము.

మ. ధరపై నీతఁడు పూర్వ కల్పముల స • క్తస్త్రీవిశాలాంబకాం,
బురుహశ్రేణి జలంబుమైఁ బులకలున్ • బూరించుచున్ బెంచు మ,
ర్భరకర్మం బలమంగ వచ్చుజలచా • రస్తబ్ధరోమత్వకే,
సరిత ల్పొం డవతార దంభమున నా • చ్ఛాదించుఁ దాఁ బ్రౌఢిమన్. ౪౪.

టీక. ఈతఁడు = ఈహరి, ధరపైన్ = భూమిమీఁద, పూర్వకల్పములన్ = పూర్వయుగములయందు, సక్త = తనయందుమోహముగల, స్త్రీ = స్త్రీలయొక్క, విశాల = వెడఁదలగు, అంబకాంబురుహ = కమలములవంటినేత్రములయొక్క, శ్రేణిన్ = పంక్తియందు, జలంబు = ఉదకమును, మైన్ = శరీరమందు, పులకలున్ = రోమాంచములును, పూరించుచున్ = నిండించుచు, పెంచు = వృద్ధిఁబొందఁ జేసెడు, మర్భర = భరింపరాని, కర్మంబు = సంచితకర్మము, అలమంగన్ = వ్యాపింపఁగా, వచ్చు = సంభవించునట్టి, జలచారస్తబ్ధరోమత్వకేసరితల్ = నీటఁదిరుగుట యు, నిక్కపొడిచినరోమములుగలుగుటయు, (మెడమీఁదఁ గొనవెండ్రుకలు గలుగు



టయును, తాన్ = ఆహరి, ప్రౌఢిమన్ = నేర్పుచేతను, పొండు=ఇతరములగు, (ఇది యొండను శబ్దముపకారాదిగానుండునెట్లన్నను, ఒచ్చెము, పొచ్చెము, ఓను, పూను, ఒసరించు, పొసరించు, ఇత్యాదులవలెనని యెఱుఁగవలయు), అవతారదంభమునన్ = అవతారమనియెడునెపముచేత, ఆచ్ఛాదించున్ = మఱుగుపఱుచును, కైతవాపహ్నవాలంకారము (కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతిఃపదైః అనిదానిలక్షణము.)

తా. ఆ హరి పూర్వయుగములయందు భూమిమీఁదఁ దన్ను మోహించిన స్త్రీల కోరికలు దీర్పక వారిని విరహమందు మునుఁగఁ జేసి దుఃఖపెట్టినాఁడు. కావున నా కర్మపరిపాకము దన కనుభవమునకు రాఁగా "శుభకృచ్ఛుభమాప్నోతి పాపకృత్పాపమశ్నుతే" యన్నట్లాస్త్రీలకుఁ గన్నీరు గలుగఁ జేసిన హేతువు వలన నాకన్నులతో సరియగు మీను మేనుతోఁ దాను నీటిలోఁ దిరుగు నట్లేర్పడఁగా నది మత్స్యావతారముగాను మఱియు నా స్త్రీలశరీరములయందు గగుర్పాటు గలుగఁ జేసిన హేతువు వలనఁ దనకు నట్లు నిక్కపొడిచిన రోమములురాఁగా నది వరాహావతారముగాను మఱియు దాని వలననే తనకు మెడమీఁదఁ గొన వెండ్రుకలు గలుగఁగా నది సింహ ముఖము గల యవతారముగాను నేర్పడెను. కావున నది యా కర్మానుభవ మని తెలియరాకుండ మఱుఁగు పెట్టు నని భావము.

కం. అనిమిష ముని మను జాధిప, జననంబుల నీతఁ డెట్లు • జలజాక్షులఁ గూ,
ర్చిన వారి నేఁచె దయలే, కనిన వినుఁడు మీరు పాట • లంద తెలిపెదన్. ౪౫.

టీక. అనిమిషముని = వామన పరశురాములయొక్కయు, మనుజాధిప = శ్రీరామునియొక్కయు, జననంబులన్ = అవతారములయందు, ఈతఁడు= ఈహరి, కూర్చినవారిన్ = ప్రేమపడినవారైన, జలజాక్షులన్ = స్త్రీలను, దయలేక=కృపమాలి, ఎట్లేఁచె ననినన్ = ఏరీతిచేఖేదపెట్టెననఁగా, మీరుపాటలంద= మీసంబంధులగుపాటలయందే, తెలిపెదన్ = ఎఱిఁగించెదను, వినుఁడు=వినుండు.

తా. సుగమము.

చ. మొదల నుపేంద్రుఁ డై యితఁడు • మోఘహతిం భృగు పత్నిఁ ద్రుంచి యె,
మ్మదసలి గేహినీ విరహ • ముం దన యట్లన పొందు మన్న నా,
కదియును దేవకార్యమున • కయ్యెడు నంచు వహించి త్రోఁచు లా,
వెద వటువయ్యు లచ్చి • మది కెన్నఁడుఁ బాయని జాలి నింపఁడే? ౪౬.

టీక. ఇతఁడు= ఈహరి, మొదలన్ = ప్రథమమందు, ఉపేంద్రుఁడై = వామనుఁడై, అమోఘహతిన్ = ఏఱువోనిప్రేటుచేత, భృగుపత్నిన్ = భృగుమహామునిభా

ర్యను, త్రుంచి = సంహరించి, అమ్మునుసలి = ఆవృద్ధుఁడయినభృగువు, తనయట్లన = తనవలెనే, గేహినీవిరహమ్ముక్ = భార్యావిరహమును, పొందుమన్నన్ = అనుభవింపు మనఁగా, నాకదియును = నాకాభార్యావియోగము, దేవకార్యమునకున్ = దేవతలకార్యముకొఱకే, అయ్యెడునంచున్ = అవునని = సహించి = ఆశాపమును సహించి, త్రోఁచు = కాలమునుగడపునట్టి, లావెదన్ = దృఢమయినమనస్సుచేత, వటువయ్యున్ = తానుబ్రహ్మచారియయ్యును, లచ్చిమదికి = లక్ష్మీదేవిమనస్సునకు, ఎన్నఁడున్ = సంతతమును, పాయని = విడువని, జాలి = విచారమును, నింపఁడే = నింపలేదా? వ్యతిరేకప్రశ్న.

తా. భృగుభార్యను దునిమి యా వృద్ధోసంగిన శాపము దేవతలకార్యము కొఱకగు నని తాను సమ్మతిగా వహించి వామనుఁడై యవతరించి బ్రహ్మచారియై యుండియును వివాహము చేసికొనక నిత్యానపాయిని యయిన లక్ష్మికి నెడబాటు వలని వ్యసనమును గలుగఁ జేసె నని భావము.

మ. ప్రళయార్కోగ్ర కుఠార కోణమున నృపత్రైవిధ్యవత్పీఠికా,
ఖ్యలఁ ద్రిస్థానము లేడు మార్లు వరుసన్ ఘట్టించు దోశ్శక్తిఁ గీ,
ర్తిలసద్వల్లకి మ్రోయ రక్తయయి యంతే వశ్యయౌ భూ సతీ,
తిలకంబుం దుదఁ ద్రోవఁ గశ్యపున కార్తిం బిడ్డయై పోవ దే? ౮౭.

టీక. ప్రళయార్క = విలయసూర్యునివలెనే, ఉగ్ర = తీక్ష్ణమగు, కుఠార = గండ్రగొడ్డలియనియెడు, కోణము = వీణవాయించెడుకడ్డిని, (కోణావీణాదివాదన మనియమరము), నృప = రాజులయొక్క, త్రైవిధ్యవత్ = శత్రుమిత్రోదాసీనభేదములచేత మూఁడువిధములుగల, పీఠికా = సింహాసనములనియెడు, ఆఖ్యలన్ = పేళ్లచేత, త్రిస్థానములు = మంద్రమధ్యతారకములనియెడు మూఁడుస్థానములను. ఏడుమార్లు = సప్తవారములు, వరుసన్ = షడ్జాదిసప్తస్వరక్రమముగా, ఘట్టించు = కొట్టెడు, వాయించెడు, దోశ్శక్తిన్ = భుజశక్తిచేత, కీర్తిలసద్వల్లకి, కీర్తి = యశమనియెడు, లసత్ = ఒప్పుచున్న, వల్లకి = వీణ, మ్రోయన్ = ధ్వనిసేయఁగా, రక్తయై = అనురక్తిగలిగినదైయనియును, రాజరక్తముచేతఁ దడఁబడి యెఱ్ఱనిదై, ఎంతే = మిక్కిలియు, వశ్యయౌ = స్వాధీనపడిన, భూసతీతిలకంబున్ = భూదేవి యనెడు పతివ్రతారత్నమును, తుదన్ ద్రోవన్ = కడఁకుద్రోయఁగా, కశ్యపునకున్ = కశ్యపుఁడనుబుషికి, ఆర్తిన్ = ఆయాసముచేత, బిడ్డయై = పుత్త్రికయై, పోవదే = పోవదా, పోయెననుట. త్రైవిధ్యవత్తనుతావునఁ బూర్వవ్యాఖ్యానముల ననుసరించి శత్రుమిత్రోదాసీనభేదముచేతననిర్వాసితిమిగాని శత్రు, శత్రుమిత్ర = మిత్రశత్రుభేదముచేత మూఁడువిధములుచెప్పట యుక్తమని తోఁచుచున్నది.

తా. పరశురాముఁడు కుఠారమనెడు కడ్డిచేతఁ ద్రివిధ నృప సింహాసనము లనియెడు మంద్రాదిస్థానముల నేడు మాఱులు ఘట్టింపఁగా మూఁ డేకీరువది యొక్కమాఱయ్యె నట్లు దోర్బలముచేత వాయించెఁ గావునఁ గీర్తి యనెడు వీణె యొక్క మ్రోఁత విని యను రక్తురాలగు భూమిని దా నేలక కశ్యపునకు దారవోసి న నాపె పతివ్రత గనుక నతనిఁ బొందక యతనికి బిడ్డయై కాశ్యపి యని పిలువఁబడె నని భావము.



మ. తన సౌందర్యము చెప్పఁగాఁ గరఁగి పద్మాకాంత రప్పించి మో,
హన కంజంబున వైచి తియ్య మిడు నెయ్యం బొప్పఁ బైకొన్న మీ,
ఱి నృశంసత్వమునం దొఱంగి చని వెఱ్ఱిం జేసె గాకుత్స్థుఁడై,
ననిలింపారివిదారి చందములు డెందాన న్విచారింపుఁడా. ౮౮.

టీక. తన = ఆహరియొక్క, సౌందర్యమున్ = చక్కఁదనమును, చెప్పఁగాన్ = జనులుచెప్పఁగా, కరఁగి = ప్రియపడి, పద్మాకాంత = శ్రీదేవి, రప్పించి = రావించి, మోహనకంజంబునన్ = మోహమునుగలుగఁజేసెడుపద్మముచేత, వైచి = విసరివేసి, తియ్యమిడు = మాధుర్యమొసఁగెడు, నెయ్యంబొప్పన్ = ప్రేమమించఁగా, పైకొన్నన్ = కౌఁగిలింపరాఁగా, మీఱి = ఆయమ నతిక్రమించి, నృశంసత్వమునన్ = క్రౌర్యముచేత, తొఱంగి = విసర్జించి, చని = పోయి, వెఱ్ఱింజేసెన్ = ఉన్మత్తురాలిని జేసెను, కాకుత్స్థుఁడైన = ఆకాకుత్స్థవంశజాతుఁడైన, నిలింపారివిదారి = రాక్షసాంతకునియొక్క, చందములు = చర్యలు, డెందానన్ = మనస్సునందు, విచారింపుఁడా = ఆలోచింపుఁడు.

తా. శ్రీరాముల సౌందర్యమును విని శ్రీదేవి పిలిపించి విలాసముగాఁ దన చేతి కమలముచేత వైచి యతిప్రేమ నేఁ గౌఁగిలింప రాఁగా నది తప్పఁజేసి యొప్పక కఠిన చిత్తుఁడై తొలఁగి యా యమను వెఱ్ఱినిగాఁ జేసిన యా రాముని చందము మీరే మదిలో విచారింపుఁ డని భావము.

చం. చెలువముఁ దాల్చి తన్నవయఁ జేరిన రాగిణి రావణస్వస,
న్నలువుసు నవ్వ నత్తెఱఁగొ నర్పక గేలిన వియ్య మై యతం,
డలుగఁడు సీత కిట్టి తలఁపొత్తుఁ దలంపక యాయమ స్వధా,
కలహమునం దనుం బొఱఁగు కాఁకకు నాఁకకు లోను సేయఁడే ౮౯.

టీక. చెలువము = సౌందర్యమును, తాల్చి = ధానువహించి, తన్ = తన్ను,

కవయన్ = కూడుటకు, చేరిన = సమీపించిన, రాగిణిన్ = అనురాగముగల, రావణస్వసన్ = రావణునితోఁ బుట్టువగు శూర్పణఖను, నలువురు = చూచిననలుగురు, అనఁగా సర్వజనులనుట, నవ్వన్ = పరిహసింపఁగా, అత్తెఱఁగు = ఆరీతిని, (ముక్కుచెవులు గోయుటనుట), ఒనర్పక = చేయక, ఏలినన్ = పాలించినను, వియ్యమై = సంబంధియై, (అనఁగా బావమఱఁదియైయనుట), అతఁడు = ఆరావణుఁడు, సీతకున్ = సీతాదేవికి, అలుగఁడు = కోపింపఁడు, ఇట్టితలఁపు = ఈయాలోచనను, ఆత్మన్ = బుద్ధియందు, తలంపక = ఆలోచింపక, ఆయమన్ = ఆమెను, అనఁగాసీతాదేవిని, వృథాకలహమునన్ = రిత్తకయ్యముచేతను, తనున్ = తన్ను, తొలఁగు = ఎడఁబాసెడు, కాఁకకున్ = తాపమునకును, ఆఁకకున్ = రావణునింటినిరోధమునకును, లోనుసేయఁడే = లోఁబడఁజేయలేదా.

తా. ఆశ్రీరాముఁడు దాను సుందరుఁడు గావునఁ దన్నుఁ జూచి మోహించి వచ్చిన శూర్పణఖను నలుగురు నవ్వునట్లాభంగిఁ జేయక యేలికొనెనేని దానికి సోదరుఁడగు రావణుండు దనకు బావమఱఁదియై సీత నిమిత్తము కోపింపఁడుగదా యీ సంగతి యాలోచింపక వట్టి పోరు పెట్టుకొని సీత దన్నెడఁ బాసి తాపముఁ జెందునట్లును రావణుని నిర్బంధమునకు లోఁబడు నట్లును చేసినాఁ డని భావము.

శా. ఫీట్కార స్రవదస్రమై పెదవి గం◆పింప న్మొఱల్ గిట్టి ప్రా,
వృట్కాలాంబుద గర్జ గెల్వఁగ వల◆చ్ఛ్రీఖండ శాఖాసిత,
త్విట్కుంభీనస రేఖఁ గే లసిలతా◆ధృద్బాహు వేష్టింప మున్,
రాట్కంఠీరవ మై యొనర్చె వడి సో◆ణాలంట ఘ్రాణాచ్ఛిదన్. ౫౦.

టీక. ఫీట్కార = ఫీట్టనుధ్వనితోడ, స్రవదస్రమై, స్రవత్ = కాఱుచున్న, అస్రమై = నెత్తురుగలదై, పెదవి = ఓష్ఠము, కంపింపన్ = వడఁకుచుండఁగా, మొఱల్ = ఆర్తనాదములు, కిట్టి = సమీపించ, ప్రావృట్కాలాంబుద = వర్షాకాల మేఘముయొక్క, గర్జన్ = ఉఱుమును, గెల్వఁగన్ = జయింపఁగా, వలత్ = చుట్టుకొనుచున్న, శ్రీఖండ = చందనవృక్షముయొక్క, శాఖా = కొమ్మయాదలి, అసిత = నల్లనగు, త్విట్ = కాంతిగల, కుంభీనస = త్రాఁచుబాముయొక్క, రేఖన్ = పోలికచేత, కేలు = శూర్పణఖాహస్తము, అసిలతా = లతవంటిఖడ్గమును, ధృత్ = ధరించుచున్న, బాహున్ = భుజమును, “తే. నేలనాలుగు చెఱఁగుల నృపులకొలువు । లందునేనువర్ణించితి నవనినాథ । యగ్గలించినాయెదుఱ బాహుస్ఫాలించి । కడఁగఁగఁజాలె ముమల్లులంగాన నెంద ” న్న పద్యమందుఁ దృతీయపాదమున వృపణాకము లేనియట్లు సోమయాజ విరాటపర్వంబునం బ్రయోగించెఁ గావున నిచ్చటను వృపణాకము లేకయే చెల్లుబడియయ్యె, వేష్టింపన్ = చుట్టుకోఁగా, మున్ = పూర్వమందు, రాట్కంఠీరవమై = రాజసింహమై, ఘ్రాణాచ్ఛిదన్ = నాసికాచ్ఛేదమును, సోణాలంటన్ = నాసామూలమునసుండు నెముక లంటునట్లు, వడిన్ = వేగముచేత, ఒనర్చెన్ = చేసెను.



తా. మున్ను దాను రాజసింహమై స్త్రీబాధఁ జేయకుండెడు నియమము గల్గియు శూర్పణఖ యొక్క నాసికను శల్యము దగులునట్లు ఛేదింపఁగా నాముక్కు దెగునప్పుడు ఫీట్టనుధ్వనితోఁగూడ రక్తము గాఱుచుండఁగా దాని పెదవి గడగడ వడఁకుచుండగా మొఱ్ఱో యను నార్తనాద ముఱిమి నట్లుండగా దాని చేయి దన చేతిని జుట్టుకొనఁగా నతి వేగముగా దాని ముక్కు సెవులు గోసె నని భావము. లక్ష్మణుఁడుగోసిన నయ్యాజ్ఞతనదిగావునఁ దానేయని తాత్పర్యము.

తే. ఒల్లఁ బొమ్మన్నఁ బోదె? తా◆నుల్లసముల,
నేఁప నది రక్కసియయాట◆నెగ్గ? వలచి,
స్త్రీలు దలవంపఁ దానవ◆చ్చెనదిచాల,
కాఁడు దాని బజీతు సే◆యంగనగునె?

(బజారుసేయంగనగునేయని కొందఱ పాఠము.)

టీక. ఒల్లన్ = నేనిష్టపడను, పొమ్మన్నన్ = పొమ్మనిచెప్పఁగా, పోదే = ఆశూర్పణఖపోదా, తాను = ఆరాముఁడు, ఉల్లసములన్ = పరిహాసములచేత, ఏఁపన్ = తపింపఁజేయఁగా, అది = ఆశూర్పణఖ, రక్కసియయాటన్ = రాక్షసియేయాట చేతను, ఎగ్గ = తప్పిదమా, (ఔటయెగ్గయను పాఠమున రాక్షసియాటయె తప్పిద మాయనియర్థము), వలచి = మోహపడి, స్త్రీలు = విన్నకన్నస్త్రీలు, తలవంపన్ = శిరములువంచుకొనునట్లు, తానవచ్చెన్ = శూర్పణఖతానేవచ్చెను, అదిచాలక = అట్లు వచ్చుటయేచాలక, (“వనితనంతఁదావలచివచ్చినఁ జుల్కనగాదెయేరికి,, నని మను చరిత్రమునన్నది), ఆఁడుదానిన్ = స్త్రీని, బజీతుసేయంగన్ = రచ్చసేయఁగా, అగునే = వచ్చునా.

తా. శ్రీరాముఁడు శూర్పణఖ మోహించి వచ్చినప్పుడు వలదు పొమ్మని తాను జెప్పెనేని యది పోదా యట్లు సేయక పరిహాసములచేత నడియాసలు గల్పించి మిగుల వగలం బొగలించె నని మోహము గలిగినది గావున నట్లువచ్చుట దానికిఁ దప్పుగాదు లోకమం దీవార్త స్త్రీలు విని తలలువంచునట్లు దనంతన తాను వచ్చుట చాలక మరల దాని నిట్టు రచ్చలఁ బెట్ట వచ్చునా యని భావము.

మ. తను నంటన్ సతులౌటఁ గోరు మునిబృం • దంబుం దదాపాది ప
ద్వనజ క్షోదము గల్గియు న్మఱుజనిం • దా వల్లవస్త్రీలఁగా,
జననం బందఁగఁ జేసి కూడియును సక్త • స్వాంతలం గాందినీ,
తనయ ప్రేరణఁ బాసె భోజపుర యా • త్రా దంభ సంరంభియై ౫౨.

టీక. తనున్ = తన్ను, అంటన్ = కవియుటకు, సతులౌటన్ = స్త్రీలగుటను, కోరు = అభిలషించెడు, మునిబృందంబున్ = మునుల సమూహమును, తదాపాది, తత్ = ఆ స్త్రీత్వమును, ఆపాది = కలుగఁజేయునట్టి, పద్వనజ = పాదపద్మము యొక్క, క్షోదము = పరాగము, (పదంఘ్రిశ్చరణో స్త్రియామనియు, చూర్ణే క్షోదస్సముత్పింజ యనియు, నమరము), కల్గియున్ = తాను గలిగియుండియును, మఱుజనిన్ = మఱియొక జన్మమందు, తాన్ = తాను, వల్లవస్త్రీలఁగాన్ = గోపాంగనలఁగా, (గోధుగాభీరవల్లవాయని యమరము), జననంబందఁగఁజేసి = పుట్టునట్లుచేసి, కూడియును = సంభోగించియు, సక్తస్వాంతలన్, సక్త = తనయందుఁదగిలిన, స్వాంతలన్ = చిత్తములుగల యా స్త్రీలను, గాందినీతనయప్రేరణన్ = అక్రూరుని ప్రేరణచేత, (అక్రూరుని తల్లిపేరు గాందిని), భోజపురయాత్రాదంభసంరంభియై, భోజపుర = మధురాపురమునకు, యాత్రా = ప్రయాణమనెడు, దంభ = నెపముచేతను, (కపటోస్త్రీ వ్యాజదంభోపధయశ్ఛద్మకైతవేయని యమరము), సంరంభియై = ప్రయత్నముగలవాఁడై, పాసెన్ = విడిచెను.

తా. శ్రీరామావతారమందు రామస్సర్వాంగ సుందరయనినట్లును "రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాందృష్టిచిత్తాపహారిణమ్" అనునట్లును గలిగిన తన సౌందర్యమును జూచి మునిజనులుఁ దన్నుఁ గవియుటకై స్త్రీత్వము నపేక్షింపఁగా నప్పుడే వారలను స్త్రీలనుగాఁ జేయుటకు తాతిని నాతినిగాఁ జేసినట్టి పాదపద్మపరాగము గలిగి యుండియు నప్పు డట్లు చేయక తా నొక యవతార మెత్తి యా కృష్ణావతారమందు వారిని గోపికలఁగా బుట్టఁ జేసి యప్పుడు వారితోఁ గలసియు సంతతమట్లుండక తన్ను మరిగియున్న స్త్రీలను విడిచి యక్రూర ప్రేరణవలన మధురాపట్టణమునకుఁ బోఁడా? అట్లు పోవుట వలన నా స్త్రీలకు వెత గలిగె నని భావము.

చ. హతల నొనర్చె మోహితల • నల్ల యయోముఖి నా పులస్త్యభూ,
సుతను విరూప లౌట నను • చోఁ ముసలి న్వెద నిట్ట తాఢ్యవం,
టతివ రమించెఁ దా ముసలి • యయ్యు రహి న్మఱు గుజ్జు ప్రేష్యకై,
ధృతిసెడి యుగ్రసేనునకు • ప్రేష్యత నొందియు దిద్ది యేల డే? ౫౩.

టీక. మోహితలన్ = వలచిన, అల్ల యయోముఖిన్ = అప్రసిద్ధి నొందిన యయోముఖియను రాక్షసస్త్రీని, ఆపులస్త్యభూసుతను = పులస్త్య నందనుఁడగు విశ్రవసుని కూఁతురగు శూర్పణఖను, విరూపలౌటన్ = రూపహీనలగుటచేత, హతలనొనర్చెన్ = భంగపఱిచెను, అనుచోన్ = అనెడుపట్ల, (వారు సౌందర్యము లేనివారుగనుక భంగపఱిచె నందమాయనిన ననుట), ముసలిన్ = వృద్ధురాలైనదానిని, వెద = పెద్దదియగు, నిట్టితాడువంటి = నిడుతాటిమ్రానివంటి, అతివన్ = రేవతీదేవిని, (ఇచ్చటఁదదాదిగణ పఠితసంధివి కల్పము), తాన్ = తానును, ముసలియయ్యున్ = ముసలివాఁడయ్యును, రమించెన్ = భోగించెను, (యుగాంతరమునుండి వృద్ధయినదియుఁ బెద్ద పొడవుగలదియు నైన రేవతీ దేవిని దాను ముసల మను నాయుధము గల బలరాముఁ డయ్యును మోహించి రమింపఁడా? స్వరూపముచేత నాను రూప్యమును గలుగఁ జేసికొని రమింప లేదా? అని భావము. తాలాంకో ముసలీహలీ యనియనియమరము), మఱు గుజ్జుప్రేష్యకై = కుబ్జయగు పరిచారికకై, ధృతిసెడి = ధైర్యములేక, ఉగ్రసేనునకున్ = ఉగ్రమైన సేనగలవానికి, (ఉగ్రసేనుఁడను పేరుగల కంసజనకునికనుట), ప్రేష్యతన్ = పరిచారకత్వమును, ఒందియున్ = తానుబొందియును, (దానికనుగుణుఁడై యనుట), దిద్ది = దానికుబ్జతనుదీర్చి, ఏలఁడే = పరిపాలింపఁడా.

తా. ఓ చెలులారా అయోముఖియు శూర్పణఖయు మోహించి రేనియు వారు లావణ్యవతులు గారు. కావున వారిని జా నేలుకోన లే దని మీరంటి రేని బలరాముఁడు దాను ముసలియయ్యును నిడుపాటితాటిచెట్టువంటి ముసలిది యగు రేవతిని రమింప లేదా? కృష్ణుఁ డుగ్రసేనునికిఁ బరిచారకుఁడయ్యును మఱి గుజ్జగు త్రివక్రను జక్కఁగా దిద్ది యతఁడు రమింపఁడా యనుట చేత నతనికిఁ బక్షపాతమే కాక లావణ్య తారుణ్యాది గుణములతో నక్కఱ లే దని భావము.

తే. తనకు నందఱుఁ గూర్ప బృం • దావనమున,
నొకతె రతిఁ దేల్చి కాక నొం • డొకతెఁ బ్రేల్చి,
యంత రాధకు మేలుఁ వాఁ • డై మురారి,
యెల్ల సతులకు నెవనుడు • కే యిడండె? ౫౪.

టీక. తనకున్ = ఆ కృష్ణునకు, అందఱున్ = వల్లవపల్లవాధరులెల్లను, కూర్పన్ = మోహపడియుండఁగా, బృందావనమునన్ = బృందావనమందు, ఒకతెన్ = ఒక్కగోపికను, రతిఁదేల్చి = సురతసుఖమనుభవింపఁజేసి, ఒండొకతెన్ = మఱియొకగొల్లతను, కాకన్ = విరహతాపముచేత, ప్రేల్చి = తపింపఁజేసి, అంతన్ = అనంతరమందు, రాధకు = రాధయను ప్రసిద్ధగోపికకు, మేలువాఁడై = అనుకూలుఁడై, మురారి = ఆశ్రీకృష్ణుఁడు, (ఇదికర్తృపదము), ఎల్లసతులకున్ = సర్వదర్వీకరవేణు

లకును, (రతిఁదేలినట్టియు రతిఁదేలనట్టి వారి కందఱ కనుట), ఎదన్ =హృదయమం దు, (జాత్యేకవచనము), ఉడుకే = తాపమునే, ఇడండే = ఉనుపండా.

తా. సుగమము.

వ. అని యిట్లు త్రపాభరంబునను పాలంభ దంభంబుగాఁ జేయు పునఃపునస్స్మరణంబున నంతఃకరణరాగంబు దేట పడం దెలిసి బోటు లీబోటి కైటభారియెడ నాటుకొన్న కన్నె కూర్మి లజ్జా వశంవదయై వెలి విరియంగానీక పుటపాక నికాశం బగుకాఁకఁ జీకాకుపడి నాఁడు నాఁటికి నగు చున్న ట్లు కిటకిట నగుచున్న దింత నియ్యింతి యెరవుమాన్చి యింగితం బెఱుక పఱచుకొని చింతాపనోదంబు సేయ కున్నం బ్రమాదం బని నవ్వుచు నర్మగర్భంబుగానిట్లనిరి.

టీక. అనియిట్లు= ఈపూర్వోక్తప్రకారంబుగా, త్రపాభరంబునన్ = సిగ్గు ప్రేఁగుచేఁత, ఉపాలంభదంభంబుగాన్ = నిందావ్యాజముగా, చేయు = చేయుచున్న, పునఃపునస్స్మరణంబునన్ = సారెసారెకగుస్మరణము జేత, అంతఃకరణ = మనస్సునందలి, రాగంబు= కృష్ణునివిషయమున ననురాగము, తేటపడన్ = బయల్పడఁగా, తెలిసి = ఎఱిఁగి, బోటులు = చెలులు, ఈబోటి = ఈయువతి, కైటభారియెడన్ = కృష్ణునియందు, నాటుకొన్న = పాదుకొనినట్టి, కన్నెకూర్మిన్ = వివాహమునకుముందుగలిగినయనురాగమును, లజ్జావశంవదయై = లజ్జాపరవశురాలై, వెలివిరియంగానీక = బయల్పడనీయక, పుటపాకనికాశంబగు = పుటమువేసినపాకనుతో సరియగు, కాఁకన్ = అంతస్తాపనుచేత, జీకాకుపడి = చిక్కువడి, నాఁడునాఁటికిన్ = నానాఁటికి, నగుచున్నట్ల = నవ్వుచున్నట్లే, కిటకిటనగుచున్నది = సంకటపడుచున్నది, ఇంతన్ = ఇంతట, ఇయ్యింతి = ఈయువతియొక్క, ఎరవుమాన్చి = ఆయాసమునడఁచి, ఇంగితంబు = అభిప్రాయమును, "ఇంగితంహృద్గతోభావ" అని యమరశేషము, ఎఱుకపఱచుకొని = ఎఱిఁగింపఁజేసికొని, చింతాపనోదంబు, చింతా = విచారముయొక్క, అపనోదంబు = పరిహారమును, చేయకున్నన్ = చేయక యుంటిమేని, ప్రమాదంబని = మోసమగునని తలంచి, నవ్వుచున్ = హసించుచు, నర్మగర్భంబుగాన్ = విలాసగర్భమగునట్లు, ఇట్లనిరి= ఈవక్ష్యమాణక్రమముగాననిరి.

తా. సుగమము.

ఉ. ఎవ్వరు నట్లపో నెరసు ♦ లెన్నకమానరు ప్రాణభర్తలం,
దవ్వుల నున్న కాఁకకత ♦ న న్మఱి వారలు వశ్యు లై నఁ దా,
రెవ్వరి నొల్ల కొక్కటయి ♦ యింద్రుఁడు చంద్రుఁ డటంద్రు బోఁటిదా,
నివ్వలఁదేరక త్తె యగు ♦ నిట్టివి నీతలవే గనే చెలీ. ౫౬.



టీక. ప్రాణభర్తలన్ = ప్రాణేశ్వరులను, దవ్వులనున్న= దూరముననున్నట్టి, కాఁకకతనన్ = తాపహేతువుచేత, నెరసులు = తప్పులను, ఎన్నకమానరు = లెక్కింపకపోవరు, ఎవ్వరున్ = ఎల్లవారును, అట్లపో = ఆప్రకారమే, మఱి = పిమ్మట, వారలు = ఆప్రాణభర్తలు, వశ్యులైనన్ = స్వాధీనపడిరేని, తారు = స్త్రీలు, ఎవ్వరినొల్లక = ఎవ్వరినైననిచ్ఛగింపక, ఒక్కటయి = సతీపతులేకమై, ఇంద్రుఁడు చంద్రుఁడటంద్రు = ఆభర్తనింద్రుఁడుచంద్రుఁడనియందురు, ఇవ్వలన్ = ఈవలను, బోఁటి = చెలికత్తె, తాన్ = తాను, తేరకత్తెయగున్ = అన్యురాలవును, ఇట్టివి=ఇట్టివార్తలు, నీతలవేగనే = నీతలమీఁదనే యుదయించెనా, సర్వత్రకలవనుట = చెలీ యనిసంబోధనము.

తా. దూరమందుఁ బ్రియు లున్నప్పుడు లోకమందలి స్త్రీ లందఱును భర్తల తప్పు లెన్నక పోరు వారు సమీపించి వశపడినప్పుడు వారి నింద్రుఁడు చంద్రుఁడని భూషించుచు నేక మై యుందురు పూర్వము ప్రియునిఁ బిలుచుట మొదలగు పనులయందు నక్కఱ గలిగి యున్న చెలికత్తె యప్పుడు తేర కత్తెయగు నిట్టి పనులు నీకే కలిగినవా యంతటఁ గలిగి యున్న వని భావము.

కం. అనుటయు నెలనగ వడఁచుచుఁ, గనలించుక తెచ్చి యోడు♦గఱచుచు నయ్యం,
గనలన్ కందుకనికరముఁ, గొని వ్రేయుచుఁ గెలనుచూచు♦కొనుచుం బలికెన్ ౫౭.

టీక. అనుటయున్ = ఇట్లనిన, ఎలనగవు = లేతనవ్వు, అడఁచుచున్ = బయలుమెఱయనీకమాటుపరచుచు, కనలు= కోపము, ఇంచుక = కొంచెము, తెచ్చి= బయలుపఱచి, ఓడుగఱచుచు = ఓష్ఠముదంతపఙ్క్తిచే గఱచుకొనుచు, అయ్యంగనలన్ = ఆస్త్రీలను, కందుకనికరమున్ = చెండులపిండును, కొని = గ్రహించి, వ్రేయుచున్ = కొట్టుచును, కెలను = పార్శ్వమును, చూచుకొనుచున్ = ఈక్షించి కొనుచు, పలికెన్ = (ఆయింతి) పలికెను.

తా. సుగమము.

క. విడువక మీ గానము సొగ, సిడుటయు మఱి పాడుఁ డనుట♦యొగ్గే? పాసెం,
బడిగిన వారే పేదలె? కొడిమలు గట్టకుఁడి యతనిఁ♦గొని పని యేలా? ౫౮.

టీక. విడువక = ఎడతెగక, మీగానము = మీయొక్కపాట, సొగసిడుటయున్ = ఇంపొసంగినను, మఱి = ఇంకను, పాడుఁడనుట = గానముసేయుఁడని చెప్పుట, ఎగ్గే = తప్పా, పాసెంబు = పాయసము, అడిగినవారే= వేఁడినవారే, పేదలే = దరిద్రులా, (పాయసము మధురమైయుండిన దానినడిగినవారు దరిద్రులా అమాధుర్యముగ్రోలనిచ్ఛగించినవారేయనుట), కొడిమలు= లేనిందలు, (ఎవ్వరి కొడిమ

గట్టి పెండ్లి కొడుకుం గడియారము పోవఁ జేసెరి అని పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రన్న జైమిని భారతమునందుఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు), కట్టుకుఁడి = కట్టుకుఁడు, అతనిఁ గొని = ఆకృష్ణుని గ్రహించి, పనియేలా = యేమియక్కఱగలదు.

తా. సుగమము.

శా. పోనిం డన్న వయస్య లిట్లని రగుం ♦ బో నిక్క మిం కెప్పుడే,
కానిమ్మిం కొక కొంత సేపునకు నే ♦ కానీ సఖీ యెల్లియే,
కానీ నినుడిఁ దన్మనోజ్ఞ గుణము ♦ ల్గానీ తదన్యాయము,
ల్గానీ డిందినఁ జింత నీ కతనిపైఁ ♦ గా కెవ్వరిం దేల్చె దే? ౫౯.

టీక. పోనిండన్నన్ = ఆయమ పోనిండనిచెప్పఁగా, వయస్యలు = చెలులు, ఇట్లనిరి = ఈవక్ష్యమాణక్రమముగాననిరి, అగుంబో = అవునుబో, నిక్కము = నిశ్చయమే, ఇంకెప్పుడేకానిమ్ము = ఇంకమీఁద నెప్పుడేకాని, ఇంకొకకొంతసేపునకు నేకానీ = ఇంకొకకొంతకాలమునకేకాని, (ఇచ్చట నవధారణార్థకమగు నేకారము షష్ఠీవిభక్త్యంతము ద్రుతముమీఁదవచ్చినది), సఖీ = ఓచెలీ, ఎల్లియేకానీ = రేపేకాని, నినుడిన్ = నీవాక్యమందు, తన్మనోజ్ఞగుణముల్ గాని = ఆస్వామియొక్క మనోహరములగు గుణములుగాని, తదన్యాయముల్గానీ, తత్ = ఆస్వామియొక్క, అన్యాయముల్గానీ = నేరములయినఁగాని, డిందినన్ = జాఱిన, (నీనోరవచ్చెనేనియనుట), చింత = విచారము, నీకు, అతనిపైఁగాక = ఆస్వామిమీఁదనేకాని, ఎవ్వరిందేల్చెదే = మఱియెవ్వరిని ప్రస్తావింతువు.

తా. ఎక్కడి ప్రసంగము లవి పోనిం డని యాయమ చెప్పఁగాఁ జెలు లగును నీమాట నిక్కమే కాని యింకఁ మీఁద నెప్పుడే కాని మఱికొంత సేపునకే కాని రేపే కాని నీనోట నా శ్రీకృష్ణుని మంచిగుణములే కాని చెడుగుణములే కాని వచ్చెనా యప్పుడు నీ మది యతనియందుఁ దగిలియుండునుగాక మఱి యెవ్వరిని దలంతు వని భావము.

సీ. నఖముఖోజ్ఝితప ♦ రాఙ్ముఖముక్తబాష్పాంబు పటిమ దీపపుఁ జిట ♦ చిటలు దెలుపఁ,
బొరి రహస్యోత్సృష్ట ♦ ఫూత్కృతుల్ కృశమధ్యపార్శ్వముహుఃప్రకంపములు దెలుప,
నొదవెడు గాద్గద్య ♦ మదరు పాటునఁ బల్క రింపఁ బుట్టెడు కేక ♦ రింత దెలుప,
వలవంత విసువు కాం ♦ తల పుట్టు దూషించు కారణంబుల తొంటి ♦ కథలు దెలుప,
నలఁతఁ బానుపుపైఁ బొర ♦ లాట దెలుపఁ, దెగువ లోలోన నే నవ్వు ♦ నగవు దెలుపఁ,
గలఁక మామీఁది పనిలేని ♦ కసరు దెలుపఁ, బొలఁత రేలు నీయున్కి యే ♦ పులుగు గాదే.

టీక. మఱియు సఖీవాక్యము, నఖముఖ = కొనగోళ్లచేత, ఉజ్ఝిత = విదలింపఁబడినట్టియు, పరాఙ్ముఖ = అవలిమొగమై, ముక్త = విడువఁబడిన, బాష్పాంబు = కన్నీళ



యొక్క, పటిమ = పటుత్వమును, దీపపుఁజిటచిటలు = దీపమువలనఁబుట్టిన చిటచిటధ్వనులు, తెలుపన్ = ఎఱిఁగింపఁగా, (ఆయమ యావలి మొగమై కన్నీరు విడుచుచు నాబాష్పాంబువులు గొనగోళ్ల విదిలింపఁగా నవి దీపముమీఁద బడి చిటచిట యనుచుండఁగా జలసంబంధము లేక దీపమందుఁ జిటచిటధ్వని పుట్టదు గనుక నది యజ్ఞాపకమయ్యెననుట), పొరి = మిక్కిలియు, రహస్య = రహస్యముగాను, ఉత్సృష్ట = విడువఁబడిన, ఫూత్కృతుల్ = ఫూత్కారములను, కృశ = కృశించిన, మధ్య = నడుముయొక్క, పార్శ్వ = ప్రక్కలయందలి, ముహుఃప్రకంపములు = సారెసారెకుఁగదలుటలు, తెలుపన్ = తెలియఁజేయఁగా, (ఎవ్వరికినిఁదెలియకుండ రహస్యముగా నాయాసముచేత బుసలువిడువఁగా బ్రక్కలుగదలుననుట), ఒదవెడు = జనించెడు, గాద్గద్యము = డగ్గుత్తుకపడుటయు, అదరుపాటునన్ = హఠాత్కారముగా, పల్కరింపన్ = మేముపల్కరింపఁగా, పుట్టెడు = ఉదయించెడు, కేకరింత = కుత్తుకసురుడుకొనుట, తెలుపన్ = తెలుపఁగా, (చెలికత్తెలు హఠాత్తుగాఁ బిలిచినఁ బలుకఁబోఁగా నాయమకుఁగలిగెడు డగ్గుత్తుక యాచెలులకుఁ దెలియకుండఁ గేకరించెడు నెపముచేత మఱుఁగు పఱుచుననుట), వలవంత = విరహతాపమువలననైన, విసువు = వేసటయు, కాంతలపుట్టు = స్త్రీలజన్మమును, దూషించు = దూషించెడు, కారణంబుల = హేతువులుగల, తొంటి కథలు = పూర్వకథలు, తెలుపన్ = తెలియఁజేయఁగా, (స్త్రీలై పుట్టఁగూడదని యనేకపూర్వకథా దృష్టాంతములు చెప్పననుట), అలఁతన్ = ఆయాసమును, పానుపుపైన్ = శయ్యమీఁదను, పొరలాట = పొరలాడుట, తెలుపన్ = తెలుపఁగా, (విరహాతిశయముచేతఁబడక కుదురక పొరలుననుట), తెగువ = ప్రాణత్యాగమునకుసాహసమును, లోలోన నేనవ్వు = లోలోపలనేయుపహసించెడు, నగవు = హాసము, (నడచు నడకలు పలుకు పలుకులు అను వ్యవహారము ననుసరించి నవ్వు నగవన్న ప్రయోగము), తెలుపన్ = తెలియఁజేయఁగా, (మరణేసతికిం భయమనినరీతిగాఁ దెంపుఁజేసి లోలోపలనే ప్రచ్ఛన్నముగానవ్వుననుట), కలఁక = కలంగుటయు, మామీఁది = మాపైనిగలిగిన, పనిలేని = కారణముమాలిన, కసరు = గద్దించుట, తెలుపన్ = తెలియఁజేయఁగా, (మనస్సు తాపాతిశయముచేతఁ గలుషించి యుండుటవలనఁ జెలులను గారణములేక కసరివైచుననుట), పొలఁతి = ఓయింతీ, రేలు = రాత్రులయందు, నీయున్కియే = నీవర్తనమే, పులుగుగాదే = జ్ఞాపకముగాదా.

తా. సుగమము.

చ. ఎఱుఁగరుగా యొకద్భుతము ♦ నీచెలి దీర్ఘికఁ దీర్థమాడ నా,
యఱుతఁ దగిల్చి పోవుఁ దన ♦ హారము వోయిన నేను బోవుచు,

స్మఱవక వెంటఁ బోవ ♦ జల మగ్నత నా నది సున్నమైనఁ దాఁ,
గఱకటిఁ బెట్టి సౌమ్ను మగుఁ ♦ గాని నిజార్తి యెఱుంగ దేమియున్ ౬౧.

టీక. ఒకసఖి తక్కినసఖులతో ననుమాట, ఒకదృుతమున్ = ఒకయాబ్బురమును, ఎఱుఁగరుగా = తెలియరుగా, ఈచెలి = ఈసఖిఅనఁగాగోదాదేవియనుట, దీర్ఘికన్ = డిగ్గియయందు, తీర్థమాడన్ = స్నానము సేయుటకు, తనహారము= తనముత్తియపుఁజేరు, నాయయుతన్ = నాకంఠమందు, తగిల్చి = ఉనిచి, పోవున్ = చనును, పోయినన్ = తానటుపోయిన, నేనుబోవుదున్ = నేనునుబోదును, మఱవక= విస్మృతిలేక, వెంటఁబోవన్ = వెంబడిఁబోఁగా, జలమగ్నతన్= నీటియందుమునుఁగుటచేత, అది = ఆహారము, సున్నము = చూర్ణము, ఔన్=అవును, ఐనన్ = అట్లు సున్నముగాఁగా, తాన్ = తానను, అనగానీయమ, కటికటఁబెట్టి = నిక్కచ్చిఁజేసి, సౌమ్ను = తనహారమును, అడుగుఁగాని = వేఁడునుగాక, ఏమియున్ = కొంచెమైనను, నిజార్తి = తనప్రయాసమును, ఎఱుంగదు = తెలియనేరదు, ముగ్ధయగుటనని భావము.

తా. ఈ యువ విరహ తాపముచేతఁ గ్రాఁగుడు వలన శరీరమందలి ముక్తాహారములు పెటిలి యుండిన వనియా నవియే చెలికత్తియ యాయువతోడ నీట మునిఁగి నప్పుడు విరిసి సున్నమాయె ననియు నంత తాపమీయువ యనుభవించు చున్నదనియును భావము.

చ. అనిన మరాళి పల్కు విన ♦ హా హరిణీ యొకనాఁడు కస్తురిం,
గొని యిడు బొట్టు నా కనుచుఁ ♦ గూర్మి నొసంగినఁ బెట్టు చుండఁ జు,
ట్టనుచు మొగంబు వ్రేసినటు ♦ లౌ తనయూర్పుల నింకి యింకి పో,
యిన పలు జేంట్లు గోరఁ గొని ♦ యెత్తనె పట్టెను మాటిమాటికిన్ ౬౨.

టీక. అనినన్ = ఇట్లనఁగా, మరాళి = మరాళియనియెడిచెలి, పల్కున్ = పలుకును, హరిణీ, వినవా = వినుమనుట, ఒకనాఁడు = ఒకదినమందు, కస్తురింగొని= కస్తూరినిదీసికొని, ఇడుబొట్టునాకనచున్ = నాకుఁ దిలకముఁబెట్టుమని, కూర్మిన్ = ప్రేమచేతను, ఒసఁగినన్ = నేనుగస్తూరినిచ్చినను, పెట్టుచుండన్ = తానుబొట్టుపెట్టుచుండఁగా, చుట్టనుచున్ = చుట్టునుని, మొగంబువ్రేసినటులౌ = మొగమడఁచినట్లగునట్టి, తనయూర్పులన్ = తనయుచ్ఛ్వాసవాయువులచేత, ఇంకియింకిపోయిన = మిక్కిలితడియాఱిన, పలుజేంట్లు = కస్తూరియొక్క పెక్కుబీఁటికలు, మాటిమాటికిన్ = సారెసారెకు, గోరఁగొని = గోటిచేఁగ్రహించి, ఎత్తనె = ఎత్తివేయుటకే, పట్టెను = ప్రొద్దుసరిపోయెను.



తా. మరాళిహరిణితోఁ జెప్పెడు పల్కు:—వినవే చెలీ యీ యువ నొకనాఁడు నాకుఁ గస్తూరీ తిలకముఁ బెట్టుమనఁగా నా మొగ మడఁచినట్లు దన వేఁడి నిట్టూర్పు లెగయఁగా వాని వేఁడిమి చేత నా నుదుటి తిలకము పెట్టినప్పుడే యినికి యినికి పోఁగా నాబీఁటికలు దన గోటితోడ మాటిమాటి కెత్తనే కాలము సరిపోయెనుగాని బొట్టుపెట్టుటకుఁ గాలము చాలక పోయె నని యాయువ తాపాతిశయముఁ జెప్పె నని భావము.

మ. అనిన న్సగ్రీవిణి పల్కెఁ దన్నుఁ జెలులా ♦ రా నే లతాడోలఁ జి,
క్కన నూఁపం దెగి వ్రాల దీని చనువ్రే ♦ కం బే క్రియం దాల్తునో,
యని పట్టం గిన మధ్య మార్క రుచి ఖి ♦ ద్యన్మంజరుల్వోని వా,
డిన పాలిండ్లను బెండు బొమ్మగతి నుం ♦ డె న్సందిటం జుల్కనై. ౬౩.

టీక. అనినన్ = అనఁగా, సగ్రీవిణి = సగ్రీవిణియనుచెలి, పల్కెన్ = పత్కుమాణరీతిచేతఁబలికెను, చెలులారా = సఖులారా, తన్నున్ = ఈయువను, నేన్ = నేను, లతాడోలన్ = తీఁగెయుయ్యేలయందు, చిక్కనన్ = దృఢముగాను, ఊఁపన్ గాన్ = ఊఁగింపఁగా, తెగి = అలత ఈయువశరీరతాపముచేతఁదెగి, వ్రాలన్ = ఈమె దిగువఁబడఁగా, దీని= ఈయువయొక్క, చనువ్రేఁకంబు = స్తనభారము, ఏక్రియన్= ఏరీతిగా, తాల్తునో = ధరింతునో, అని = అనుకొనిసంశయించుచు, పట్టన్ = ఈయువనుబట్టుకొనఁగా, దినమధ్యము = పట్టపగటి, అర్క = సూర్యునియొక్క, రుచి, ఎండచేత, ఖిద్యత్ = వాడుచున్న, మంజరుల్వోని = పూలగుత్తలవలెనున్న, వాడిన= మ్లానములగు, పాలిండ్లను = పయోధరములచేత, బెండుబొమ్మగతిన్ = బెండుతోఁజేసినబొమ్మవలె, సందిటన్ = నాకౌఁగిటియందు, చుల్కనై = లఘువై, ఉండెన్= నిలిచెను.

తా. ఆ వియోగతాపముచేతఁ గృశించి శరీరము తేలిక యయ్యెనని భావము.

వ. అని తన యవస్థఁ దోఁప నాఁడిన ననాదరయుం బోలె వారల కిట్లనియె. ౬౪.

టీక. తనయవస్థన్ = తనవిరహదశను, తోఁపనాఁడినన్ = బయల్పడఁబలుకఁగా, అనాదరయుంబోలెన్ = ఆదరములేనిదానివలె, కడమసులభము.

తా. సుగమము.

కం. ఆర్పఁగఁ దీర్పఁగ మిక్కిలి, నేర్పు గల వయస్య లట్లు ♦ నెలఁతలు మీ మీ,
నేర్పునఁ బలికెద రక్కట, యేర్పడ మీ కీ విచార ♦ మేటికిఁ జెప్పుఁ డీ. ౬౫.

టీక. ఆర్పఁగన్ = పోఁబుచ్చుటకును, తీర్పఁగన్ = దిద్దుటకును, మిక్కిలి = అధికముగా, నేర్పుగలవయస్యలట్లు = పోఁడిమి గల చెలుల వలెనే, నెలఁతలు=స్త్రీ

లారా, మీమీనేర్పులన్ = మీమీసామర్థ్యములచేత, పలికెదరు = చెప్పెదరు, అక్కఱ = ఆవశ్యకము, ఏర్పడన్ = కుదురునట్లు, మీకేవిచారమేటికి = మీకేచింతయేల, చెప్పుఁడీ = చెప్పుఁడు.

తా. ఆర్పుఁ దీర్పు నేర్పుగల చెలులవలె నక్కఱ గలిగినట్లు మీమీచాతుర్యముల కొలఁదిఁ బలికెదరుగాక మీ కీయాలోచన మేల? చెప్పుఁ డని భావము.

వ. అని మేలంబు సేసికొని తేలి పోఁబలికి పుటపాక ప్రకారం బగు వియోగ దవ
ఘుఘరం బవ్వధూరత్నం బడంచికొని యుండియు నుండలేక నిశాసమయంబుల
నొక్కొక్కసూటు తనలోన. ౮౮.

టీక. అని = ఇట్లని, మేలంబుసేసికొని = పరిహాసముచేసికొని, తేలిపోఁబలికి = అలక్ష్యముగామాటలాడి, పుటపాకప్రకారంబగు = పుటమువేసినలోపలఁగుములుచున్నట్లగు, వియోగదవఘుఘరంబు = విరహతాపాతిశయమును, అవ్వధూరత్నంబు = ఆబోటిమేటి, అడంచికొనియుండియున్ = మఱుఁగుపఱచుకొనియుండియు, ఉండలేక = నిలువఁజాలక, నిశాసమయంబులన్ = రాత్రులయందు, ఒక్కొకసూటు = ఒక్కొక్కతూరి, తనలోన = తనంతటనే, ఈ వక్ష్యమాణప్రకార మనుకొనుచుండు నని మీఁది కన్వయము.

తా. సుగమము.

సీ. అభినవ కువలయశ్యామ కోమలమైన డామూఁపు మకర కుండలముఁ దాల్ప,
నిస్తులాస్యశ్రీ వయ స్తంభ నిక్షిప్త నింబచ్ఛద భ్రూవల్పంబు నిక్క,
బరువంపు మంకెనవిరి వంపు నర వంపు వాతెఱ చెంద్రంపువాన గురియ,
సందంపు మెఱుఁగువాలారు కన్గవ చూడ్కి శ్రవణ కుండల కాంతి సవతుగాఁగ,
సప్తభువ నాంగ నానురంజనకు సప్త, విధ పరీవాహముంగ గానసుధ వెలార్చు,
మాడ్కి వేణువుపై వ్రేళ్లు మార్చిమార్చి, మరులు కొలిపితే గోవింద మందసతుల.

టీక. అభినవ = అప్పుడువికసించిన, కువలయ = నల్లగలువవలెనే, శ్యామ = చామనచాయకలిగినదై, కోమల = మృదువైన, డాఁమూఁపు = ఎడమభుజశిఖరము, మకరకుండలమున్ = వామకర్ణ మకరకుండలమును, తాల్పన్ = వహింపఁగా, (వేణు గానము సేయునప్పుడు మెడ యొఱగఁ నిడఁగా నెడమ భుజము మీఁదికిఁ గుండలమువచ్చె ననుట), నిస్తుల = సరిలేని, ఆస్యశ్రీ = ముఖకాంతియొక్క, వయః = వయస్సును, స్తంభ = నిల్పుటకొఱకు, నిక్షిప్త = దృష్టిదోషములేకుండనునుపఁబడిన, నింబచ్ఛద = వేపాఁకువంటి, భ్రూవు = కనుబొమ్మ, (ఈశబ్దము హ్రస్వాంతము నగును, "భ్రూకుటిర్భ్రుకుటిః స్త్రియామ్" అని అమరము), అల్పంబు = ఇంచుకంత, నిక్కన్ = నిక్కుచుండఁగా, (సంస్కారవిశేషముచేత వేఁపాకువయ స్తంభకరమని ప్రసిద్ధము కనుబొమ్మనెగరవేయుచు గానముసేయునెడల ముఖకాంతి వయస్సతిక్రమింపకుండ దృష్టిదోషము రానియట్లుంచిన వేఁపాకువలె నాకనుబొమ యుండెననుట), పరువంపు = లెస్సవికసించిన, మంకెనవిరి = బంధూకపుష్పమును, నంపు = నమ్రముగాఁజేయుచున్న, అరవంపు = సగమువంచిన, వాతెఱ = అధరోష్ఠము, చెంద్రంపు = సిందూరసంబంధియగు, వానన్ = వర్షమును, కురియన్ = వర్షింపఁగా, (పెదవిసగము మడిచి పిల్లఁగ్రోవి యూఁదుచున్నాఁడనుట), అందంపు=అందమగు= మెఱుఁగు = నిద్దమగు, వాలారు = నిడుదయగు, కన్గవ = నేత్రద్వయము యొక్క, చూడ్కి = దృష్టి, శ్రవణకుండల = కర్ణకుండలములయొక్క, కాంతి=కాఁతికి, సవతుగాఁగన్ = సమానమగుచుండఁగా, (ఆ గాన మప్పు డట్టి చూడ్కి కర్ణాంతాయతములగు నేత్రముల కొనలను వ్యాపించి యుండె ననుట), సప్తభువన = భూర్భువస్స్వరాది సప్తలోకములయందు, అంగనా = స్త్రీలయొక్క, అనురంజనకున్ = అనురక్తిగలిగించుటకు, సప్తవిధపరీవాహముగన్ = ఏడుతెఱఁగులగు ప్రవాహములగునట్లు, "జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహాః" అనియమరము. గానసుధన్ = గానామృతమును, వెలార్చుమాడ్కిన్ = పైకుబుకఁజేసెడురీతిగా, వేణువుపైన్ = పిల్లఁగ్రోవిమీఁద, వ్రేళ్లు = అంగుళములను, మార్చిమార్చి = పరివృత్తిఁజేసి, గోవిందా = ఓయిశ్రీకృష్ణుఁడా, మందసతులన్ = గోపికాస్త్రీలను, మరులుకొలిపితె = మోహపడఁజేసితివే, శ్రీకృష్ణుని వేణుగానవినోదము ననుసంధించుచున్నదని భావము.

తా. సుగమము.

ఉ. అక్కట రాధ నీకుఁ దగ, వా? మగవారల నత్తమామలం,
దక్కి ముకుంద వేణుకల, నాదపు టీలకు లేటిమొత్తమై,
త్రెక్కొను కాఁకచే నడికి, రే లరుదెంచిన గోపి కావళి,
న్బొక్కఁగఁ జేసి తత్ప్రచిర, భోగము గుత్తగ నీవ కైకొనన్. ౮౯.

టీక. రాధ=ఓరాధికా, మగవారలన్ = భర్తలను, అత్తమామలన్, శ్వశ్రూశ్వశురులను, తక్కి = కికురించి, ముకుంద = శ్రీకృష్ణునియొక్క, వేణు = పిల్లఁగ్రోవియొక్క, కల=అవ్యక్తమధురమగు, నాదపుటీలకున్ = గానమనునీలకు, (ఈలయనఁగా జారచోరులొండొరులకుఁ దెలుపుకొను సంకేతనాదము), లేటిమొత్తమై = మృగీసమూహమువలెనై, త్రెక్కొనున్=భరింపఁగూడని, కాఁకచేన్ = తాపముచేత, నడికిరేలు = అర్ధరాత్రులయందు, అరుదెంచిన = వచ్చినట్టి, గోపికావళిన్ = గోపికాసమూహమును, పొక్కఁగఁజేసి = పరితపించునట్లొనర్చి, తత్ప్రచిరభోగము, తత్ =

ఆకృష్ణునియొక్క, రుచిర=ఇంపైన, భోగముల్ = అనుభవమును, గుత్తగ= గుత్తఁ జేసినట్లు, నీవ=నీవే, కైకొనన్ = గ్రహించుట, నీకున్ = నీకు, తగవా = మర్యాదయే, అకట = అయ్యో, (ప్రథమపాదమందుఁ బ్రశ్నాకలితదీర్ఘయతి).

తా. తాను దాప మనుభవించుచు రాధ నుద్దేశించి శ్రీకృష్ణ సంభోగము సమస్త గోపికలకు లేకుండఁ జేసి గుత్తఁ జేసి నట్లు నీ వొక్కతెవే యనుభవింప వచ్చునా యని దూఱు చున్న దనుట.

ఉ. అక్కమలాక్షుఁ డొక్కతె ని ♦ జాంసమునం దిడి కుంజపుంజపుం,
జక్కికిఁ గొంచుఁ బోవఁ బెఱ ♦ చాన లినాత్మజవెంట వ్రేఁగున,
న్మిక్కిలి డిగ్గు పాదసర ♦ ణిం జని రోయుదు రట్టె రోసి తా,
రక్కడఁ గాంచు టేమి వల ♦ దా యభిమాన మొకింత యింతికిన్? ౬౯.

టీక. అక్కమలాక్షుఁడు = ఆకృష్ణుఁడు, ఒక్కతెన్ = ఒకస్త్రీని, నిజాంసమునందున్ = తనమూఁపునందు, ఇడి = ఉనిచికొని, కుంజపుంజక్కికిన్ = పొదరిండ్లగుంపుతావునకు, కొంచుఁబోవన్ = తీసికొనిపోవఁగా, పెఱచానలు= ఇతర స్త్రీలు, ఇనాత్మజవెంటన్ = సూర్యతనయయగు యమునానదివెంబడి, వ్రేఁగునన్=భారముచేత, మిక్కిలి = అధికముగా, డిగ్గు = దిగఁబడియున్న, పాదసరణిన్ = కాలిజాడను, చని = పోయి, రోయుదురు = వెదకుదురు, అట్టె = ఆప్రకారమే = రోసి=వెదకి, తారు = తాము, అక్కడన్ = ఆపొదరిండ్లప్రదేశమందు, కాంచుటేమి = చూచుటయేమున్నది, ఇంతికిన్ = స్త్రీకి, అభిమానము = ఈలువు, ఒకింత = కొంచెమైనను, వలదా = ఉండవలదా.

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు గోపికల వంచించి యొక్క దానిఁ దనభుజము మీఁదఁగూర్చుండఁబెట్టుకొని పొదరిండ్ల చాటునకుఁ బోఁగా నాగోపికలందఱుం గృష్ణునిం గానక స్త్రీని మోచికొనిపోవుచున్న భారము చేత నాయన పాదములు యమునా నది సికతాతలంబుల మిగుల దిగఁబడియుండిన నాజాడను బోయి వెదకెదరుగాక యట్లు వెదకి శ్రీకృష్ణునిఁ జూచుటవలన నాగోపికతోఁగూడి యున్నప్పుడు దమకేమి పనియనియును (స్త్రీకిఁ గొంచెమైన నభిమాన ముండ వలదా యని దూఱె నని భావము.

చ. ఇలుగలనైన వెల్వడని ♦ యీలువుఁబోండ్రకుఁ దాఁపికత్తెవై,
యులు కెడలించి శౌరి తను ♦ యోగపు వాచవిఁ జూపి మీఁదఁ బె,
ల్లలము వియోగ వహ్ని భవ ♦ దంతర సైకత పఙ్క్తి పొంత వం,
తలఁ బొరలించి తౌమ శమ ♦ నస్వసయుగ్ర మయూఖ నందనీ? ౭౦.

టీక. ఉగ్రమయూఖనందనీ = తీక్ష్ణకిరణములుగల సూర్యునియొక్క కూఁతుర



వైనయో యమునానదీ, ఇలు = గృహమును, కలనైనన్ = స్వప్నమందైనను, వెల్వడని= వెడలిరాని, ఈలువుఁబోండ్రకున్ = మానవతులగుగోపికలకు, తాఁపికత్తెవై = కుంటెనకత్తెవై, ఉలుకెడలించి= (వారల) భయముదీర్చి, శౌరి = శ్రీకృష్ణునియొక్క, తను= శరీరముయొక్క, యోగపు = సంయోగమనియెడి, వాచవిఁజూపి = వాగ్రుచినిజూపి, (విటునియొద్దనుండి మధురవస్తువులుకొనివచ్చి స్త్రీలకిచ్చి రుచిఁబుట్టించి యనుకూల పఱుచుట దూతికకు యుక్తమేగనుక వాచవియని ప్రయోగించినాఁడు), మీఁదన్ = అనంతరమందు, పెల్లు=అధికముగా, అలము = వ్యాపించుచున్న, వియోగవహ్నిన్ = విరహాగ్నిచేత, భవదంతరసైకత, భవత్ = నీయొక్క, అంతర = మధ్యప్రదేశమందలి, సైకత = ఇసుకదిన్నెలయొక్క, పఙ్క్తి = సమూహముయొక్క, పొంతన్=సమీపమందు, వంతలన్ = తాపములచేత, పొరలించితి = వారినిఁబొరలునట్లుచేసితివి, శమనస్వసవౌదు = యమునితోఁబుట్టువగుదువు, (యమునా శమనస్వసాయనియమరము),

తా. ఓ యమునానదీ నీవు జగములఁ దపింపఁజేసెడు సూర్యునికిఁ గూతురవై యంతకుండగు యమునికిఁ దోఁబుట్టువైతివి గావున నీ కఠిన గుణమునకుఁ దగినట్లు స్వప్నమందైన నిల్లు వెడలని మానవతులగు గొల్ల సతుల కెడకత్తెవై యిల్లు వెడలించి భయము వాపి మొదల నతనితోఁ గూడు నట్లొనర్చి యా రుచిఁ జూపి పిమ్మట నా కృష్ణుని నెడఁ బాపి నీ యిసుక దిన్నియల మీఁద వారలు విరహాగ్నిచేతఁ బొరలాడునట్లు చేసితివి గదే యెంత కఠినాత్మురాల వని దూఱె నని భావము.

వ. అని యొంటిపాటునం దనలోనం బలుకు పలుకు లాలించి పొంచి యున్న వయ
స్యలాస్యంబు లపహాస్యచంద్రికాతుందిలంబులుగాఁ దోఁచి భామ యేమేమి
నీ మనం బెఱింగియే కదా మును మున్న మానలేవతని మాటలంటిమని మూ
దలించినం గించి దవన తాననయై నెమ్మొగంబు వెలవెలపాటు లేనగవున
నడంచి మఱి మొఱంగ ననువుపడక యందంబుగూడుకొనివారికిట్లనియె ౭౧.

టీక. అని = ఈరీతిగా, ఒంటిపాటునన్ = ఏకాంతమందు, తనలోనంబలుకుపలుకులు = తనలోఁదాననియెడుమాటలు, ఆలించి = విని, పొంచియున్న = డాఁగియున్న, వయస్యలు = సఖులు, ఆస్యంబులు = మొగములు, అపహాస్య = మేలంపునవ్వులనియెడు, చంద్రికా=వెన్నెలచేత, తుందిలంబులుగాన్ = పిక్కటిల్లినట్లుగా, తోఁచి = కనఁబడి, భామ = ఓయింతీ, ఏమేమి, ఎఱిఁగియేకదా = తెలిసియేకదా, మునుమున్న = ప్రప్రథమమందే, అతనిమాటలు= ఆస్వామివార్తలు, మానలేవంటిమని= విడువఁజాలవంటిమనుచు, మూదలించినన్ = ప్రస్తావింపఁగా, (తాఁకనాడఁగాననుట), కించిదవనతాననయై = కొంచెముదలవంచుకొన్నదై, నెమ్మొగంబు = ముఖము

యొక్క, వెలవెలపాటు = సిగ్గుచేఁ దెల్లఁబోవుటను, లేనగవునన్ = లేత నగవుచే త, అడఁచి = మట్టుమటిఁచి, మఱి = ఇంకను, మొఱంగన్ = దాఁపఁగా, అనువుపడక = వలనుగాక, అందంబుగూడుకొని = పొందుపడుకొని, వారికిట్లనియె = ఆ చెలులకిట్లనియెను.

తా. సుగమము.

తే. నాఁడు మన మున్న నెట్లొ పూఁ♦బోఁడులార,
యనిన వారలు మగుడ నా♦యమకు ననిరి,
యింతి నాఁ డుండ కెందుఁ బో♦యితివి నీ వ,
టన్న నచ్చెరువడి వారి♦కతివ పలికె. ౭౨.

టీక. నాఁడు = ఆగోపికాకృష్ణులక్రీడాకాలమందు, పూఁబోఁడులార = ఓ చెలులారా, మనమున్నన్ = నేనుమీరునుండినను, ఎట్లొ = ఏవిధమగునో, అనినన్ = అనఁగా, వారలు = ఆచెలులు, మగుడన్ = మరల, ఆయమకున్ = ఆమెకు, అనిరి = చెప్పిరి, ఇంతి = ఓచేలీ, నాఁడునీవుండక = ఆకాలమందునీవుండక, ఎందుఁబోయితివి = ఎక్కడఁబోయితివి, అట్లన్నన్ = ఆ ప్రకారమనఁగా, అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యపడి, అతివ = ఆయింతి, వారికిఁబలికెన్ = ఆచెలులకనియెను.

తా. సుగమము.

తే. సకియలార త్రైకాలిక♦జ్ఞానవంతు,
లైన ఋషులట్ల పలికెద♦రంత యెఱుక,
యెదఁ గలిగె నేని యెఱిఁగింపుఁ♦డేను మొదల,
నెవ్వతెనటన్న మఱి వార♦లిట్టు లనిరి. ౭౩.

టీక. సకియలార = సఖులారా, త్రైకాలిక = భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలత్రయసంబంధియగు, జ్ఞానవంతులైన = జ్ఞానముగల, ఋషులట్ల = మునీశ్వరులవలె, పలికెదరు = మీరువచించెదరు, అంతయెఱుక = తాదృశజ్ఞానము, ఎదన్ = హృదయమందు, కలిగెనేని = ఉండెనేని, ఏను = నేను, మొదలన్ = ప్రథమమందు, (పూర్వజన్మమందనుట), ఎవ్వతెను, ఎఱిఁగింపుఁడటన్నన్ = తెలుపుఁడనఁగా, మఱి = పిమ్మట, వారు = ఆచెలులు, ఇట్టులనిరి.

తా. సులభము.

మ. దివిజద్రుప్రసవంబుఁ గాంచిన సపత్నిం జూచి చూపోపక ఇం,
తవుజిల్గుంబని యంతసేసి మది నీర్ష్యాక్రోధము ల్సందడిం,
ప విరిం బోక ద్రుమంబుఁ గైకొని పతి న్మందన్న మ్రానెల్లఁ దే,
నవధిం బెట్టిన సత్య వీ వహహ కావా? భామినీ నావుడున్. ౭౪.



టీక. దివిజద్రు = కల్పవృక్షముయొక్క, ప్రసవంబున్ = పుష్పమును, ని॥ (స్యాదుత్పాదేఫలేపుష్పేప్రసవోగర్భమోచనేయని) కాంచిన = పొందిన, సపత్నిన్ = సవతాలగురుక్మిణిని, చూచి = కాంచి, చూపక = ఓర్వలేక, ఇంతవుజిల్గులంబని = ఇంతైనచిన్నపనిని, అంతసేసి = అంతఁగాఁజేసి, మదిన్ = మనస్సునందు, ఈర్ష్యాక్రోధముల్, ఈర్ష్యా = ఈసును, క్రోధముల్ = కోపమును, సందడింపన్ = పెనఁగొనఁగా, విరిన్ = పుష్పముచేత, పోక = చనక, ద్రుమంబునన్ = వృక్షమును, కైకొని = గ్రహించి, పతిన్ = భర్తయగుశ్రీకృష్ణుని, మందన్నన్ = ఔషధమనఁగా, మ్రానెల్లన్ = వృక్షమెల్లను, తేన్ = తెచ్చునట్లు, అవధింబెట్టిన = శ్రమపెట్టినట్టియు మేరఁబెట్టినట్టి, సత్యవు = సత్యభామవు, ఈవు = నీవు, కావా, అహహా = ఆశ్చర్యము, (అహహేత్యద్భుతేఖేదేయనియమరము), భామినీ = ఓయింతీయనిసంబోధనము, (కోపనాసైవభామినీయనియున్నది గనుకఁ గోపముగలదానాయనుట), నావుడున్ = అనఁగా.

తా. ఓభామినీ నీసవతియగు రుక్మిణీదేవి శ్రీకృష్ణునిచేతఁ బారిజాత పుష్పము గ్రహింపఁగా నీవు సూచి యోర్వక యీసును జలంబును మెఱయ స్వల్పమగు న క్కార్యంబు నెంతోఁ గొప్పఁ జేసి యలిగి యా పుష్పమునఁబోక స్వర్గముమనుండి పారిజాతవృక్ష మే తెప్పించి మందనిన మ్రానెల్లఁ దెప్పించునట్లు తలంచి యాప్రకారము శ్రీకృష్ణుని శ్రమ పఱిచిన సత్యవు కావా యని రని భావము.

వ. గ్రక్కునం బ్రత్యుత్పన్నవిజ్ఞానయై గృహదీపికారోపణంబునం గృహ గత పదార్థంబు లొక్క మాఱె దృగ్గోచరంబు లగు నట్లు జన్మాంతరంబున నయ్యనంతునితోడి క్రీడాప్రపంచంబు సద్యస్సమనుభూతం బైన తెఱంగునం దోఁచిన.

టీక. గ్రక్కునన్ = త్వరగాను, ప్రత్యుత్పన్నవిజ్ఞానయై, ప్రత్యుత్పన్న = ఉదయించిన, విజ్ఞానయై = విశేషజ్ఞానముకలదై, గృహదీపికారోపణంబునన్ = నిలయమందుదీపముంచుటచేతను, గృహగతపదార్థంబులు = ఇంటిలోనున్నవస్తువులు, ఒక్కమాఱె = ఒకసారియే, దృగ్గోచరంబులగునట్లు = దృష్టివిషయములయినభంగిని, జన్మాంతరంబునన్ = పూర్వజన్మమందు, అయ్యనంతునితోడి = ఆశ్రీకృష్ణస్వామితోడి, క్రీడాప్రపంచంబు = విహారవైపుల్యము, సద్యస్సమనుభూతంబయిన తెఱంగునన్ = అప్పుడుతెస్సగాననుభవించినమాడ్కిని, తోఁచినన్ = అగపడఁగా.

తా. సుగమము.

ఉ. వాలిక కన్నులం బాడము♦వారి సకజ్జల మాశ్రితశ్రవో,
గోళక మై తదంతికపుఁ♦గుంతల వల్లికిఁ దల్లిఁబోడుగా,

మైలవలి న్నన ల్నిగుడు • మైఁ బులక ల్పొడమన్ శ్లథాంగియై,
సోలినఁ జూచి డెందములు • సుట్టన హా యని బోఁటు లర్మిలిన్. ౪౬.

టీక. వాలిక = నిడుదలగు, కన్నులన్ = నేత్రములయందు, పొడము = ఉదయించెడు, వారి = బాష్పము, సకజ్జలము = కాటుకనీటితోఁగూడినదియై, ఆశ్రిత = ఆశ్రయింపఁబడిన, శ్రవః = చెవులనియెడు, గోళకమై = గోళములుగలదై, తదంతికపు = ఆకర్ణసమీపమునందున్న, కుంతలవల్లికిన్ = తలవెంట్రుకలు అనుతీఁగెకు, దోహదగాన్ = తల్లియుఁదోఁబుట్టువుగాఁగా, (కాటుకతో నల్లనై యున్నదిగావునఁ గురులకు సమానమైనదనుట), మైలవలిన్ = శరీరమనియెడి మేలకితీఁగెయందు, (లవలి = వెన్నెలతీఁగయనికొందఱు), ననల్ = పుష్పములు, నిగుడుమై = వ్యాపించిరీతిచేత, పులకల్ = రోమాంచములు, పొడమన్ = పుట్టఁగా, శ్లథాంగియై = జెంపువడినదేహముగలదియై, సోలినన్ = మూర్ఛిల్లఁగా, చూచి = వీక్షించి, బోఁటులు = చెలికత్తియలు, డెందములు = అంతరంగములు, చుట్టనన్ = చుఱుక్కనఁగా, హాయని = అయ్యోయనియంగలార్చి, అర్మిలిన్ = (ఆయమయందలి ప్రేమచేత ననిముందఱి పద్యమున కన్వయము.

తా. ఆయమ కన్నీరు సంప్రచుండ నది చెవులునిండి తలవెంట్రుకలు దపసఁగా నెమ్మేనుగగుర్పొడపఁగా సోలిఁనఁ గాంచి డెందములంగుందితోడి ప్రాఁబోఁడులు ప్రేమంబున నిట్లని రని భావము.

ఉ. ఎంతకుఁ దెచ్చెనే సరసి • జేక్షణ ? చైదము లిందుమీఁద జ,
న్మాంతర వర్తనంబు హృద • యంబున కిత్తఱి నెచ్చరించి గో,
రంతలు గొండలంత లగు • నట్లుగఁ జేసితి మంచుఁ జేటికా,
వాంత సతాళవృంత • మృదువాత హిమాంబు కణాళిఁ దేర్చినన్. ౪౭.

టీక. సరసిజేక్షణ = పద్మాక్షియగునీయమయొక్క, చైదములు = వ్యాపారములు, ఎంతకుఁదెచ్చెనే = ఎంతవఱకుఁదెచ్చెను, ఇందుమీఁదన్ = ఈకష్టముమీఁద, జన్మాంతరవర్తనంబు = పూర్వజన్మ వ్యాపారమును, హృదయంబునకున్ = ఎదకు, ఇత్తఱిన్ = ఈసమయమందు, ఎచ్చరించి = ఎఱుకపఱిచి, గోరంతలు = గోరంతస్వల్పములగుకార్యములు, కొండలంతలగునట్లుగన్ = పర్వతోపమానము లగునట్లుగా, చేసితిమంచున్ = కావించితిమని, చేటికా = పరిచారికల చేత, వాంత = వీవఁబడిన, సతాళవృంత = వీవనలతోఁగూడిన, మృదువాత = మందమారుతముగల, హిమాంబు = పన్నీటియొక్క, కణాళిన్ = బిందుపరంపరచేత, తేర్చినన్ = మూర్ఛఁదేల్పఁగా,



(విసనకఱ్ఱలమీఁదఁ బన్నీరు చిలుకరించి చెలికత్తియలు పరిచారికలచేత వీవఁ జేసి సేదఁ దేర్చిరనుట).

తా. సుగమము.

కం. తెలిసి కను దెఱచి వెండియు, జలజేక్షణ తన్ముకుంద • చరణస్మృతిని,
శ్చలతఁ గను మొగిచి మఱియ, శ్రులు తెప్పలఁ దోఁపఁ దెఱచి • చూచి సఖులతోన్.

టీక. తెలిసి = తేఁవాంచి, కనుదెఱచి = నేత్రముపిచ్చి, వెండియున్ = మరలను, జలజేక్షణ = ఆనాయిక, తన్ముకుందచరణస్మృతినిశ్చలతన్, తన్ముకుంద = ఆ శ్రీకృష్ణునియొక్క, చరణస్మృతి = పాదస్మరణమందు, నిశ్చలతన్ = స్థైర్యముచేత, కనుమొగిచి = నేత్రముమూసి, మఱి = పిమ్మట, అశ్రులు = బాష్పజలములు, తెప్పలన్ = పక్ష్మములయందు, తోఁపన్ = కానరాఁగా, తెఱచి = కనుదెఱచి, చూచి = వీక్షించి, సఖులతోన్ = చెలులతోడనని ముందఱికన్వయము.

తా. సుగమము.

కం. మీ రెవ్వ రనుటయును శృం, గారిణి మే మురగకన్య • కల మింతకు ను,
ద్ధారుణి కేతెంచితి మన, నా రామలఁ గౌఁగిలించి • యార్తిన్ బలికెన్. ౪౯.

టీక. మీరెవ్వరనుటయును = మీరెవ్వరనఁగా, శృంగారిణి = ఓసుందరీ, మేమురగకన్యలము = మేమునాగకన్యలము, ఇంతకునున్ = ఈజన్మమునకుముందు, ధారుణికేతెంచితిమనన్ = భూలోకమునకువచ్చితిమనఁగానే, ఆరామలన్ = ఆ స్త్రీలను, కౌఁగిలించి = ఆలింగనముఁజేసికొని, ఆర్తిన్ = మనస్తాపముచేత, పలికెన్ = వచించెను.

తా. సుగమము.

ఉ. అట్టి మురారి కప్పు డనుఁ • గైన మఱి యాకలివేళఁ గ్రమ్మఱం,
బుట్టి వియోగ వేదనఁ • బొక్కెడు నీ తను వేల తండ్రి దా,
నిట్టుగు నన్ను నింకొకని • కియ్యక తొల్తన యోగశక్తిఁ బోఁ,
బెట్టెద దీని వెండియు • నుపేంద్రపదాంబురుహంబు పట్టెదన్. ౫౦.

టీక. అట్టిమురారికిన్ = అట్టిశ్రీకృష్ణునకు, అప్పుడు = ఆకాలమందు, అనుఁగైన = ప్రియురాలనై, (ఇచ్చట అనుఁగునైయని యుండవలసినను అది వైకల్పికవిధిగాన అనుఁగై అనియునుండవచ్చును), ఇట్లు ఆదిపర్వంబున॥ గీ-పా. కౌరవుల కెల్ల గురునైన కారణంబు అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. మఱి = పిమ్మటను, ఈకలివేళన్ = ఈకలియుగకాలమందు, క్రమ్మఱన్ = మరలను, పుట్టి = జనించి, వియోగవేదనన్ = విరహవేదనచేతనే, పొక్కెడు = పరితపించెడు, ఈతనువేల = ఈశరీరమేటికి,

తండ్రి = మా జనకుఁడు, తాను = ఆయన, ఇట్టగు = ఈరీతిగలిగియున్న, నన్నున్ = నను, ఇంకొకనికి = మఱియొకనికి, ఈయకతొల్తన = ఇయ్యకముందఱనే, దీనిన్ = ఈశరీరమును, యోగశక్తిన్ = యోగబలముచేత, పోఁజెట్టెదన్ = విసర్జించెదను, వెండియున్ = మగిడి, ఉపేంద్ర = ఆత్రివిక్రమునియొక్క, పదాంబురుహంబు = చరణసరోజమును, పట్టెదన్ = అవలంబించెదను.

తా. అట్టి శ్రీకృష్ణునకుఁ దొల్లి ప్రియురాలనై యుండియు నీకలివేళ మరల జనించి వియోగతాపముచేతఁ గ్రాఁగెడు నీదేహమును మాతండ్రి నన్నొకనికియ్యక మున్నే యోగశక్తిచేత విడిచి మగిడి యాయుపేంద్రు పాదపద్మంబ యవలంబించెద నని భావము.

కం. అది యొండె భక్తి యెవ్వతె, యెద విశ్లేషైకభీరు • వృత్తిన్ బ్రియలా,
భదశన్మేయుఁ దొఱఁగించును, హదనునవదిగాకయున్న • నవి వైశికముల్. ౮౧.

టీక. ఎవ్వతె = ఏస్త్రీయైన, ఎదన్ = హృదయమందు, విశ్లేష = వియోగమువలన, ఏక = ముఖ్యమగు, భీరువృత్తిన్ = భయంపడినవర్తనముచేత, ప్రియలాభదశన్ = ప్రియునియొక్కలాభదశయందే, హదనునన్ = మంచిసమయమందు, మెయిన్ = శరీరమును, తొఱఁగించున్ = జార్చునో, అది = ఆశరీరత్యాగవ్యాపారము, ఒండె = ఒకటే, భక్తి = సతీభక్తి, అదిగాకయున్నన్ = అట్లుగాకుండినను, అవి = మిగులునట్టిభక్తులు, వైశికముల్ = విత్తమాత్రోపాధిక సకలపురుషాభిలాష సామాన్యాయనునట్లు వేశ్యాభక్తియేకాక నిక్కముగాదనుట.

తా. ఏయింతి తనప్రాణనాథుఁడు దాఁపుననుండినప్పుడే యితనితో వియోగము గలుగు నేమో యను భయముచేత మంచిసమయముగనుఁగొని శరీరత్యాగము సేయునో యాపెదే పతిభక్తిగాక యితరములైనవి వేశ్యాభక్తివంటి వని భావము.

తే. అనిన వారలు పల్కిరా • యదువతంస,
మెందుఁ జన్నాఁడు విను రంగ • మంద నిల్చె,
వేగపాటేల? యతఁడ నీ • విభుఁ డగుటకు,
నర్చనాదుల నివ్వటి • హరి భజింపు. ౮౨.

టీక. అనినన్ = ఇట్లుచెప్పఁగా, వారలుపల్కిరి = ఆచెలులీవక్ష్యమాణక్రమముగావచించిరి, ఆయదువతంసము = ఆయాదవరత్నమగుశ్రీకృష్ణుఁడు, ఎందుఁజన్నాడు = ఎక్కడనేఁగినాఁడు, వినుము = ఆలకింపుము, రంగమందె = శ్రీరంగక్షేత్రమందే, నిల్చెన్ = నివసించెను, వేగపాటేల = త్వరపడుటయేటికి, అతఁడ = ఆస్వామియే, నీవిభుఁడగుటకున్ = నీభర్తయగుటకు, ఇవ్వటిహరిన్ = ఈశ్రీవిల్లిబుత్తూరనునఁ స్వామిని, అర్చనాదులన్ = పూజాదులచేత, భజింపుము = సేవింపుము.

తా. ఆ శ్రీకృష్ణుఁడిప్పుడెచ్చటికిఁబోలేదు శ్రీరంగమందేయున్నాఁడు గావున నతఁడు నీ భర్తయగుటకు నీయూరనున్న వటపత్రశాయి యనుస్వామిన్ని బూజనాదులచేతఁ గొల్వు మని భావము.

చం. అలుకకు మన్నఁ దేటి మఱి • యంతటనుండియు వేళవేళ నె,
చ్చెలు లిడు తెల్పుల న్మగుడఁ • జింతల సంతమసంబుల న్సమా,
కలితత మించె సౌమ్మిడని • కార్శ్యమునన్ హృదయంబున న్సదా,
పలపలగాక నీలముల • బన్నసరం బయి నిర్మలాంగికిన్. ౮౩.

టీక. అలుకకుమన్నన్ = వెఱవకుమనిచెప్పఁగా, తేటి = తెలివొంది, మఱి = అనంతరమందు, అంతటనుండియున్ = అప్పుడు మొదలుకొని, వేళవేళన్ = ప్రతికాలమందు, నెచ్చెలులు = చెలికత్తియలు, ఇడు = ఉనిచెడి, తెల్పులన్ = జ్ఞానములనెడు, భావశ్యములతోడను, మగుడన్ = మరల, చింతల = విచారములనియెడు, సంతమసంబులన్ = చీకటులతోడను, సమాకలితత = కూడుకొనుట, (ఇదికర్తృపదము), నిర్మలాంగికిన్ = స్వచ్ఛశరీరముగల యాయువిదకు, సౌమ్మిడని = భూషణముధరింపని, కార్శ్యమునన్ = కృశించుటచేత, హృదయంబునన్ = ఎదయందు, సదా = ఎల్లప్పుడును, పలపలగాక = పలచనగాక, నీలములబన్నసరంబయి = నీలములతోడఁ గూర్చిన ముక్తాహారమై, మించెన్ = ఒప్పెను.

తా. ఆయమకుఁ గృశత్వము చేత సొమ్ములిడకుండినను హృదయమందుఁ జెలుల మాటల తెల్పులును మరలఁ గలిగెడు చింతాభరంబులను చీఁకటులు గూడుకొని నీలములతోఁ జేర్చిన ముత్తెపు సరమువలె నుండె ననియును దీనికిఁ జింతాసంతమసంబులు నీలములవలెను చెలుల మాటలవలనఁ గలిగెడు తెలువులను తెలుపులు ముత్తెములవలె నుండెననియును లో నున్నభావము నిర్మలాంగియాట బయఁటఁ దోఁచె ననియును భావము.

తే. ఎలసి యేప్రొద్దుఁ గనువొంద • నీక మరుఁడు,
కలహమున కంకకాఁడయి • కాలుద్రవ్వఁ,
బాండుబహుళశుపాపరం • పరలు వెడల,
కింటిలో నేఁదుముల్లయ్యె • నిందుముఖికి. ౮౪.

టీక. ఎలసి = కనుపెట్టుకొని, ఏప్రొద్దున్ = సంతతమును, కనువొందనీక = కన్నుమూయనీక, మరుఁడు = స్మరుఁడు, కలహమునకున్ = పోరాటమునకు, అంక

కాఁడై = బిరుసుగలవాఁడై, (ఇది విటకాఁడు మొదలగు శబ్దములవంటిది), కాలుద్రవ్వన్ = కాలుద్రవ్వుచుండఁగా, పాండుబహుళక్షపా = శుక్లపక్ష బహుళపక్ష రాత్రులయొక్క, పరంపరలు = వరుసలు, పెడలక = కడవక, ఇందుముఖికిన్ = ఆ చంద్రముఖికి, ఇంటిలోన్ = గృహమందు, ఏఁదుముల్లయ్యె = ఏఁదుఁబందిముల్లుఁడి నట్లె యాయెను.

తా. మన్మథుఁ డెడతెగక యెప్పుడుఁ గనువైచి నిద్రఁబట్టనీకుండఁ గచ్చకుఁ గాలుద్రవ్వుచుండఁగా శుక్లపక్షరాత్రులును బహుళపక్షరాత్రులు నొక్కఁడుగానే చక్కఁగా జరుగక యేఁదుముల్లింటిలో నుండిన నాయింటి వారి కెట్లు క్షేమములేక నిష్ఠురపట్టక పోవునో యారీతిగానే యాయమ శ్రమపడునని భావము. శల్యమృగ రోమమింటనున్న నాయింటఁగలహము కలుగుననుట ప్రసిద్ధము. ఇచ్చట శుక్లపక్ష రాత్రులు దెల్లగాను కృష్ణపక్షరాత్రులు నల్లఁగా నుండును గనుక వాని పరంపర యేఁదుఁబందిముల్లుఁగా జెప్పఁబడెను. ఆరోప్యమాణమయిన యేఁదుపందిముల్లు కలహమును గలుగఁజేయుట కుపయోగించెను గనుక పరిణామాలంకారము.

మ. తలిరుంగైదువు జోదు నానతి వధూ ♦ ధైర్యంపుఁ బెన్గోట గం ।
దళితాహర్ముఖ యంత్రకారుఁ డలుక ♦ న్నానాఁటికిం ద్రెళ్లఁ గో,
మల మార్తండమరీచిదీపకళికో ♦ ష్మఁ జూఁడి యేయుం దళ,
ద్దళపాథోరుహ లోహనాళ కుహరో ♦ ద్యచ్చంచరీకాశ్మముల్. ౮౫.

టీక. కందళితాహర్ముఖయంత్రకారుఁడు = అంకురించినప్రాతఃకాలమనియెడు పిరంగిరాతు, తలిరుంగైదువు = చిగురుటాకుబాఁకుగల, జోదు = యోధయగుమన్మథునియొక్క, ఆనతిన్ = ఆజ్ఞప్తిచేత, వధూ = ఆవనితయొక్క, ధైర్యంపు = ధైర్యమయమగు, పెన్గోట = పెద్దకోట, నానాఁటికిన్ = దినక్రమముగా, త్రెళ్లన్ = కూలుటకు, కోమల = మృదువులగు, మార్తండ = బాలసూర్యునియొక్క, మరీచి = కిరణములనియెడు, దీపకళికా = మొగ్గవంటిదీపములయొక్క, ఊష్మన్ = వేఁడిమిచేత, చూఁడి = ముట్టించి, దళత్ = వికసించుచున్న, దళ = రేకులుగల, పాథోరుహ = కమలములనియెడు, లోహనాళ = పిరంగులయొక్క, కుహర = బిలములనుండి, ఉద్యత్ = వెడలుచున్న, చంచత్ = మదించిన, చంచరీక = తుమ్మెదలనియెడు, అశ్మముల్ = గుండ్లను, అలుకన్ = కోపముచేత, ఏయున్ = ప్రయోగించును.

తా. ప్రాతఃకాలమనెడు పిరంగిరాతు మన్మథుఁడను యోధవరుని సెలవంది యాయమ ధైర్యమనియెడు కోట నానాఁటికిఁ గ్రింగఁ గూలుటకై బాలసూర్యకిరణములు సోఁకుటవలన వికసించుచున్న కమలములనియెడు పిరంగులలో నుండి వెడలెడు గండుతుమ్మెదలనియెడు గుండ్లను బారు సేయుననియును నప్పటికిరణజ్వాలయే జనకిత్రాటిరంజకపు వేఁడిమియై యుండెననియును ఆయమకు రాత్రులు ధైర్యము లేదాయెఁగదా ప్రాతఃకాలమందును లేదాయెననియును సాయంకాలములందుఁ గమలములు ముకుళించునప్పుడు తుమ్మెదలా కమలములలోఁ జొచ్చి యుండి సూర్యోదయముగాఁగానే వికసిల్లిన వానిలోనుండి వెడలుచుండెనని యను భావము.

తే. పొంత ఘటియంత్ర సరముఁ ద్రి ♦ ప్పుచు జపించు,
మగువ ధృతిమాల మధ్యాహ్న ♦ మంత్రవాది,
సురుచిర వితాన దంభ ♦ కౌసుంభ ధారి,
తుహిన ధారా గృహాంగి బిం ♦ దువులు సెదర. ౮౬.

టీక. మధ్యాహ్నమంత్రవాది = మధ్యాహ్నమనియెడిమాంత్రికుఁడు, మగువ = ఆయమయొక్క, ధృతి = ధైర్యము, తూలన్ = చలించుటకై, సురుచిర = ప్రకాశించుచున్న, వితాన = మేలుకట్టునియెడు, దంభ = వ్యాజముగల, కౌసుంభ = కాషాయవస్త్రముకు, ధారి = ధరించినవాఁడును, తుహినధారాగృహ = మంచువంటిధారలుగల గృహమనియెడు, అంగి = శరీరముగలవాఁడునై, (ఇవి రెండును మధ్యాహ్నమంత్రవాదికివిశేషణములు), బిందువులు = ధారాబిందువులు, (బిందువులనఁగా ధైర్యముయొక్క ప్రాణములనికొందఱు, బంధువులని మఱియొకపాఠము. అప్పుడును బ్రాణములనియే యర్థము. "బంధుస్సంభూకపుష్పేస్యాత్పుంసిబంధోశ్చభర్తరి" అని విశ్వము), చెదరన్ = పడుచుండఁగా, ఘటియంత్ర = కుంభయంత్రమనియెడు, సరమున్ = జపమాలికను, త్రిప్పుచున్ = పరివృత్తిఁజేయుచు, పొంతన్ = సమీపమున, జపించున్ = జపముసేయును.

తా. తొగరద్దిన చందువలనియెడు కాషాయములను ధరించి మంచువలె ధారలు గురిసెడు గృహమనియెడి శరీరము భస్మధూసరితమైనట్లు తెల్లఁగా నుండఁగా జలము వెదఁజల్లుచుఁ దిరుగుచున్న ఘటియంత్రమనియెడు జపమాలిక త్రిప్పుచు మధ్యాహ్నమనియెడు మాంత్రికుఁడు మగువ ధైర్యము చెడిపోవుటకుఁ దన నోటి తుప్పరలు రాలునట్లు జపముఁ జేయుచుండు నని భావము. దీనివలనఁ దాపశమనార్థమై నీటి తుంపురులు నెగయుచున్న ఘటియంత్రములుగల యింటిలో నాయమ యుండఁగా నక్కడను దాపమధికమాయెనని తోఁచుచున్నది. ఘటయంత్రమనఁగా నొక మోకు వెంటఁ గడవలు గట్టి బావిలోఁ జేఁదుచు రాఁగాఁ గొన్ని మునుఁగునవియు మఱికొన్ని నీరు గ్రుమ్మరించునవియునై యుండును.

ఉ. తామరసాప్త తామ్రముఖి • దంష్ట్రిత విస్ఫుట మల్లి హల్లక,
స్తోమరజశ్ఛటాంగక మ • ధుద్యుతితార వియద్ద్రు చంక్రమో,
ద్దామ పితృప్రసూ ప్లవగి • దైన్యరుతోత్థ రథాంగ పోత చిం,
తామయ నిద్రలం బొలసి • తాపము సేయఁ దొడంగె నింతికిన్. ౭౭.

టీక. తామరసాప్త = కమలాప్తుఁడగుసూర్యుఁడనియెడు, తామ్ర=ఎఱ్ఱనైన, ముఖి = మొగనుగలయట్టియు, దంష్ట్రిత = కోఱలుగాఁ జేయఁబడిన, విస్ఫుట = వికసించిన, మల్లి = మల్లెపువ్వులు గలిగినట్టియు, హల్లక = ఎఱ్ఱగలువలయొక్క, స్తోమ = సమూహముయొక్క, రజః = పుప్పొళ్లయొక్క, ఛటా = ప్రోగనియెడు, అంగక = శరీరముగలయట్టియు, మధు = మకరందముయొక్క, ద్యుతి= కాంతివంటి కాంతిగల, తార=నక్షత్రములనెడుకనుగ్రుడ్లుగలట్టియు, (శ్లిష్టరూపకము), వియత్= ఆకసమనియెడు, ద్రు = వృక్షమందు, చంక్రమ = సంచరించుటయందు, ఉద్దామ = అడ్డములేనియదియునునగు, పితృప్రసూ=సాయంసంధ్యయనెడు, ప్లవగి = ఆఁడు కోతి, "సాయంసంధ్యాపితృప్రసూ" అని యమరము. దైన్యరుత = దీనాలాపముల తోడ, ఉత్థ = లేచినట్టి, రథాంగ = చక్రవాకములనియెడు, పోత = పిల్లలుగలది యై, చింతామయ = చింతావికారములగు, నిద్రలన్ = నిద్దురలయందు, పొలసి = కనుపడి, ఇంతికిన్ = ఆయమకు, తాపము సేయన్ = తాపము గలుగఁ జేయుటకు, తొడంగెన్ = ఉపక్రమించెను.

తా. "స్వప్నేమయాయం వికృతోద్యదృష్టశ్శాఖామృగశ్శాస్త్రగణైర్నిషిద్ధ" అని సుందరకాండమందును, "స్వప్నే వానరమార్జాల భల్లూకాదుఃఖహేతవ" అని గ్రంథాంతరముననున్నట్లు స్వప్నమందు వానర దర్శనము శుభావహముగాదు గావున "కోయంతామ్రముఖఃకపి" అనినట్లు అస్తమింపఁబోయెడు సూర్యుఁ డనియెడు నెఱ్ఱని ముఖము గలిగి సాయంకాలమందు వికసిల్లుచున్న మల్లెమొగ్గలనియెడు తెల్లని కోఱలు గలిగి యెఱ్ఱ గలువ పుప్పొడి తిప్ప యనియెడు పచ్చని శరీరము గలిగి (పింగాక్షంపురతస్స్థితం), మన్నట్లాపూల మకరందము వలెఁ పింగళ వర్ణము గల నక్షత్రము లనెడు కను గ్రుడ్లు కలిగి యాకస మనియెడు చెట్టుమీఁదఁ దిరుగుచు నస్తమయ కాలమందు నాండొంటిఁ బాసి దీనాలాపములు సేసెడు జక్కవ లనియెడు పిల్లలలోఁ గూడిన సాయంసంధ్యయనియెడు నాఁడు కోఁతి యాయమకు నిద్రలు లేకున్నను శరీర మెఱుఁగరాని చింతామయ నిద్రలలోఁ దోఁచుచుండుఁ గావున నాయమ మిగుల వగలంబొగిలె నని భావము.

వ. ఇట్లెఱుంగున సకల కాలంబుల నారటంబునకు నూఱటఁ గాన కుండియు నప్పుం



డరీకాక్షి యందుండు నప్పుండరీకాక్షు నారాధనంబున నా రాధారమణుం గ్రమ్మఱఁ జెంద డెందంబునం దలంచి. ౭౮

టీక. ఇట్లెఱుంగునన్ = ఈ ప్రకారముగాను, సకలకాలంబును = అహోరాత్రములు, ఆరటంబునకు = పరితాపమునకు, ఊఱటఁగానకుండియు = ఉపశాంతి పొందకుండియు, అప్పుండరీకాక్షి = ఆనాయిక, అందుండు = ఆశ్రీవిల్లిపుత్తూరుననుండు, పుండరీకాక్షు = విష్ణువుయొక్క, ఆరాధనంబునన్ = పూజచేయుటచేతను, ఆ రాధారమణున్ = ఆ శ్రీకృష్ణస్వామిని, క్రమ్మఱం జెందన్ = తిరిగిపొందుటకు, డెందంబునందలంచి = మనస్సుననెంచుకొని.

తా. సుగమము.

సీ. పద్మాస్య ప్రతిదిన • ప్రత్యూషమును మౌన నియతి మేల్కాని సఖీ • చయము ముందర,
హేమపాత్రిక హరి • ద్రామలక్యాదిక స్నానీయవస్తువ్ర • జంబుఁ గొనుచు,
ధౌతాంశుకంబులు • తడి యొత్తులును దేర నంతఃపథంబున • నరిగినిజగృ,
హారామదీర్ఘిక • ననుసంహితద్రావి డామ్నాయయయై స్నాన • మాచరించి,
పర్జనీలేశ పూర్ణసౌ • భాగ్యదాంగ, ఘూతి చకచక లీరెండ • తోడ నూఱు,
మలయనిడువెంట్రుకలగుంపు • మలచి వైచి, వేగవెడవెడదడియొత్తి విధి • యుతముగ.

టీక. పద్మాస్య = ఆకమలముఖి, ప్రతిదినప్రత్యూషమును = ప్రతిదినప్రాతఃకాలమందును, మౌననియతిన్ = మౌనవ్రతముచేత, మేల్కాని = నిద్దురలేచి, సఖీచయము = చెలులమొత్తము, ముందరన్ = తనముందఱ, హేమపాత్రికన్ = బంగారు పళ్లెరమునందు, హరిద్రా = పసుపును, ఆమలక్యాదిక = ఉసిరికపిండిమొదలగు, స్నానీయ = స్నానమునకుఁదగిన, వస్తు = ద్రవ్యములయొక్క, వ్రజంబున్ = సమూహమును, కొనుచున్ = గ్రహించికొనుచు, ధౌతాంశుకంబులు= ఉదికినచీరలును, తడియొత్తులును = తడిఁదుడుచుకొనువస్త్రములును, తేరన్ = తెచ్చుచుండఁగా, అంతఃపథంబునన్ = పెరటిత్రోవను, అరిగి = పోయి, నిజగృహా = తమయింటి సంబంధియగు, ఆరామ = ఉద్యానమందలి, దీర్ఘికన్ = డిగ్గియయందు, అనుసంహిత= అనుసంధానముసేయఁబడిన, ద్రావిడామ్నాయయై = ద్రావిడవేదముగలదియై, "నమామ్యహంద్రావిడవేదసాగరమ్" అనియు "ద్రవిడోపనిషద్గాథాం పఠితస్యద్విజస్యవై। యోవైపాదోదకంపాతి సపునాతివసుంధరామ్" అనియున్నది గనుక ద్రవిడ వేదాను సంధానముఁ జేసెననుట. స్నానమాచరించి = తీర్థమాడి, పర్జనీలేశ = పసపుపొడికి, పూర్ణ = మెండుకొన్న, సౌభాగ్య = సొబగుఁదనమును, ద=ఇచ్చునట్టి, అంగ=శరీరముయొక్క, ఘూతి = వడఁకుటయొక్క, చకచకలు = చాకచక్యములు,

ఈరెండతోడ = బాలాతపముతోడ, మాఱుమలయన్ = ప్రతిఘటింపఁగా, నిడు = దీర్ఘములగు, వెంట్రుకలగుంపు = కేశములసమూహము, మలఁచివైచి = వెనుకకు వేసికొని, వేగన్ = శీఘ్రముగా, వెడవెడన్ = అసమీచీనముగా, తడియొత్తి = ఒడలు దుడిచి, విధియుతముగన్ = శాస్త్రవిధిప్రకారముగా నని ముందటికన్వయము, "లలాటే కేశవంధ్యాయే" త్తని యూర్ధ్వపుండ్ర ప్రకరణమందున్నది గనుక విధియుతమని ప్రయోగింపఁబడెను.

తా. సుగమము.

ఉ. కుందరదాగ్ర నెన్నొసల • గుమ్మడి గింజ తెఱంగు పాండు మృ,
ద్బిందువుఁ దీర్చి చెందిరము • పేచకశీర్షము పైఁ బలె న్గటిం,
జందురుకావి జీ బమరఁ • జల్లని రేయిటి తట్టు పు న్గళు,
ల్విందులఁదేల నూనె ముడి • వెంట్రుకలదం దడి తావు లీనఁగన్. ౯౦.

టీక. కుందరదాగ్ర = మొల్లమొగ్గలవంటిదంతాగ్రములుగల యాయువతి, నెన్నొసలన్ = లలాటమందు, గుమ్మడిగింజతెఱంగు = కూశ్మాండబీజముయొక్క రీతిగల, పాండుమృత్ = తిరుమణియొక్క, బిందువున్ = తిలకమును, తీర్చి = దిద్ది, చెందిరము = సిందూరము, పేచకశీర్షముపైబలెన్ = గజమస్తకముమీఁదవలె, "పేచకః పేచకీ తథా" అని ద్విరూపకోశమందును, "సామజః పేచకీ పూర్వశ్రుతిర్వేదండ" అని యమరమున ఉన్నది గనుకఁ బేచకీ శీర్షమన్న పాఠమును గ్రాహ్యము, చందురుకావి జీబు = చంద్రకావిజిల్గుచీర, కటిన్ = పిఱుదున, అమరన్ = ఒప్పఁగా, చల్లని = శీతలమగు, రేయిటి = రాత్రియలఁదిన, తట్టుపున్గు = సాంకవవిశేషము, అళుల్ = తుమ్మెదలు, విందులఁదేలన్ = విందుభోజనములు సేయఁగా, నూనెముడి వెంట్రుకలన్ = నూనెగలిగి ముడివేయఁబడిన కేశపాశమునందు, తడితావులీనఁగన్ = ఆర్ద్రపరిమళములు సృజింపఁగానని ముందటికన్వయము.

తా. తిరుమణితో గుమ్మడిగింజవలె నామముఁ బెట్టుకొని చంద్రకావి చీర ధరించి యుండెననియు, రాత్రి శరీరమందు ధరించిన పున్గు వాసనలకుఁ దుమ్మెదలు గ్రమ్ముకొనుచుండె ననియును మెఱుఁగు రాచియున్న వెంట్రుకలు ముడియిడఁగా నొక వింత పరిమళము వచ్చుచుండె నని భావము.

తే. బోటి గట్టిన చెంగల్వ • పూవుబెత్తుఁ,
దరు పరిణతోరు కదళి మం • జరియుఁ గొనుచుఁ,
బోయి గుడి నంబి విజనంబుఁ • జేయఁ జొచ్చి,
మ్రొక్కి వేదికఁ బలువన్నె • ముగ్గు బెట్టి. ౯౧



టీక. బోటి = చెలికత్తె, కట్టిన = కూర్చిన, చెంగల్వపూవుబెత్తు = ఎఱ్ఱకలువ పూలదండ, తరు = వృక్షమునందే, పరిణత = లెస్సగాఁపండిన, ఉరు = పెద్దదైన, కదళి = అరఁటిపండ్లయొక్క, మంజరియున్ = గెలయును, కొనుచు = గ్రహించుచు, పోయి = చని, నంబి = అర్చకుఁడు, గుడిన్ = కోవెలను, విజనంబుఁజేయన్ = జనరహితముగునట్లుగావింపఁగా, చొచ్చి = అచ్చటఁబ్రవేశించి, మ్రొక్కి = స్వామికి దండముసమర్పించి, వేదికన్ = తిన్నెయందు, పలువన్నె = పెక్కురంగులుగల, ముగ్గున్ = రంగవల్లిని, పెట్టి = తీర్చి.

తా. సుగమము.

తే. కపిలగవి సర్పిఁ బృథు దీప • కళికఁ దీర్చి,
ద్వయముతో వక్షమునఁ గల్వ • దండ సేర్చి,
యగరు ధూపంబు విడి శర్క • రాజ్యయుక్త,
హృద్య కదళీ ఫలాళి నై • వేద్య మిచ్చి. ౯౨.

టీక. కపిలగవి = కపిలధేనువుయొక్క, సర్పిన్ = నేతిచేత, పృథు = పెద్దయగు, దీపకళికన్ = దీపజ్వాలను, తీర్చి = వెలిఁగించి, ద్వయముతోన్ = ద్వయమనియెడు మంత్రోచ్చారణముతోడ, వక్షమునన్ = స్వామివక్షస్స్థలమందు, కల్వదండ = చెంగల్వమాలికను, చేర్చి = సమర్పించి, అగరుధూపంబువిడి = అగరుచెక్కపొడితోధూపములువేసి, శర్కరా = చక్కెరతోడను, ఆజ్య = నేతితోడ, యుక్త = కూడియున్న, హృద్య = మనోహరములగు, కదళీఫల = అరఁటిపండ్లయొక్క, ఆళిన్ = సమూహమును, నైవేద్యము = ఆరగింపును, ఇచ్చి = సమర్పించి.

తా. సుగమము.

కం. ఖండిత పూగీ నాగర, ఖండంబులు ఘన శశాంక • ఖండంబులచే,
పిండితములు గావించియు, ఖండస్థిర భక్తి నొసఁగి • కదలి చెలులతోన్. ౯౩.

టీక. ఖండిత = కత్తిరింపఁబడిన, పూగీ = పోఁకలయొక్కయు, నాగర = సొంటియొక్కయు, ఖండంబులు = తునుకలను, ఘన = గొప్పలగు, శశాంకఖండంబులచేన్ = కర్పూరశకలములచేతను, "ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞ" అని నిఘంటువు, పిండితములుగావించి = కలియఁగూర్చి, అఖండ = కొదవలేని, స్థిర = తిరమయిన, భక్తిన్ = భక్తిచేత, ఒసఁగి = స్వామికిసమర్పించి, కదలి = అచ్చటనుండి వెడలి, చెలులతోన్ = సఖులతోడనని ముందరికన్వయము.

తా. సుగమము.

తే. చెలువ గర్భగృహ ప్రద • క్షిణముఁ జేసి,
వినతయై మౌళి శఠకోప • మును ధరించి,
చరణతీర్థముఁ గొని తత్ప్ర • సాదలబ్ధ,
మయిన మాల్యముఁ దాల్చి గే • హమున కరుగు. ౯౪.

టీక. చెలువ = ఆసుందరి, గర్భగృహ = గర్భగృహమునకు, ప్రదక్షిణముఁ జేసి = వలగొని, వినతయై = నమ్రయై, మౌళిన్ = శిరమునందు, శఠకోపమును = శ్రీశఠకోపమును, ధరించి = వహించి, చరణతీర్థమున్ = ఆస్వామివారి శ్రీపాదతీర్థమును, ధరించి = వహించి, కొని = పుచ్చుకొని, తత్ప్రసాద, తత్ = ఆస్వామియొక్క, ప్రసాద = ప్రసన్నత్వముచేత, లబ్ధమయిన = లభించిన, మాల్యమున్ = పూదండను, తాల్చి = ధరించి, గేహమునకున్ = తనయింటికి, అరుగున్=పోవును.

తా. సుగమము.

కం. ప్రతిదినము నిట్లు చని య, చ్యుతు పూజ యొనర్చి వచ్చి • సుదతి వియోగ,
చ్యుతధైర్యయగుచు నయ్యదు,పతిగుణములు ద్రవిడభాషఁ • బాడుచునుండున్ ౯౫.

టీక. ప్రతిదినమున్ = అనుదినమందును, ఇట్లు = ఈరీతిగా, చని = పోయి, అచ్యుతపూజ = ఆస్వామిపూజనము, ఒనర్చి=చేసి, వచ్చి=మరలనింటికివచ్చి, సుదతి= ఆయమ, వియోగ = విరహముచేత, చ్యుత = జాఱిన, ధైర్యయగుచున్ = ధైర్యము గలదియై, అయ్యదుపతి = ఆ శ్రీకృష్ణునియొక్క, గుణములు = కల్యాణగుణములను, ద్రవిడభాషన్ = ద్రావిడభాషయందు, పాడుచునుండున్ = గానముచేయుచుండును. ఈయమ తిరుప్పా వను ద్రవిడప్రబంధము చేసి దానియందు గానము చేసెననుట.

తా. సుగమము.

## ఉత్తరాయణవర్ణనము.

తే. మొదల నాముక్తమాల్యద • మదన తాప,
తరణి పెనువెట్ట వేఁగిన • దక్షిణాశ,
మత్కృతోష్మకుఁ దుదముట్ట • మాఁడు ననుచుఁ,
దొలఁగెనన నుత్తరాశకుఁ • దొలఁగెఁ దరణి. ౯౬.

టీక. మొదలన్ = ప్రథమమందు, ఆముక్తమాల్యద, ఆముక్త = ధరించివిడువఁబడిన, మాల్య = పుష్పమాలికలను, ద=స్వామికిచ్చిన చూడికుడుత్తనాచ్చెమారనియెడు నాయమ్మయొక్క, మదనతాప, మదన= మన్మథునిచేతనైన, తాప= విరహతాపమనియెడు, తరణి = సూర్యునియొక్క, పెనువెట్టన్=అధికోష్ణముచేత, వేఁగిన= పరితపించిన, దక్షిణాశ = దక్షిణదిక్కు, మత్కృత = నాచేతఁజేయఁబడిన, ఊష్మకున్ = వేడిమికి, తుదముట్టన్ = పరిసమాప్తమగునట్లు, మాఁడుననుచున్=మాఁడిపోవుననని, తొలఁగెననన్ = తొలఁగెనోయనునట్లు, తరణి = సూర్యుఁడు, ఉత్తరాశకున్ = ఉత్తరదిక్కునకు, తొలఁగెన్ = సంచలించెను, ఉత్తరాయణగతుఁడాయెననుట.

తా. ఇప్పుడె చూడికుడుత్తనాచ్చెమారుల విరహ తాప మనెడు సూర్యదీప్తిచేత నీ దక్షిణ దిక్కు వేఁగుచున్నది దీనిపై నేనును వేఁడిమిఁ జేసితినేని యీదిక్కు మాఁడి పోవునని తలంచి సూర్యుఁ డాదిక్కునుండి తొలంగెనో యనునట్లుత్తరాయణప్రవేశ మాయెననియు నాచూడికుడుత్త నాంచ్యారు ధనుర్మాసమం దీవ్రతముఁ బూని ముప్పది దినములు ముప్పది పాటలుగాఁ దిరుప్పావు పాడెననియును బిమ్మట మకర సంక్రమణము ప్రవేశించె ననియు భావము. రూపకోత్థాపితహేతూత్ప్రేక్ష.

చ. తెలియఁగ వచ్చె నట్టితఱిఁ • దిగ్మకరుండు ధనాధిపాశకై,
తొలఁగిన కారణం బతివ • దుర్వహ దీర్ఘవియోగవహ్ని పె,
ల్లలమిన తద్దిశం దగిలి • నట్టి తనూష్మఘనీభవన్మహా,
జలమయ శంకర శ్వశుర • శైలము కోనల చల్వఁదీర్పఁగన్. ౯౭.

టీక. అట్టితఱిన్ = ఆసమయమునందు, తిగ్మకరుండు = తీక్ష్ణకిరణుండగు సూర్యుఁడు, ధనాధిపాశకై = కుబేరదిక్కునకై, తొలఁగినకారణంబు = తొలఁగిచనిన హేతువు, అతివ = ఆచూడికుడుత్తనాచ్చెమారుయొక్క, దుర్వహ = వహింపఁగూడని, దీర్ఘ=పొడవగు, వియోగవహ్ని = విరహాగ్ని, పెల్లు = అధికముగా, అలమిన= వ్యాపించినట్టి, తద్దిశన్ = ఆదక్షిణదిశయందు, తగిలినట్టి = తనకునంటినట్టి, తనూష్మన్ = శరీరతాపమును, ఘనీభవత్ = కరుడుగట్టిన, మహాజలమయ = మహోదకవికారమగు, శంకర = ఈశ్వరునకు, శ్వశుర = మామయగు, శైలము=హిమవత్పర్వతముయొక్క, కోనల = చరులయందలి, చల్వన్ = శైత్యముచేత, తీర్పఁగన్= పోఁగొట్టుకనుటకని, తెలియఁగవచ్చెన్ = ఎఱుకపడవచ్చెను.

తా. సూర్యుఁడిపు దక్షిణ దిక్కునుండి యుత్తరదిక్కునకుఁ జనుటకుఁ గారణమేమన్నను దక్షిణ దిశయందుఁ జూడికుడుత్తనాచ్చెమారుండెఁ గావున నాయమ తాప మాదిక్కెల్ల వ్యాపింపఁగా సూర్యుఁ డచ్చట నుండఁగా నతనికి నాఁ వేడిమి దాకుఁటకతంబున హిమవత్పర్వతము చఱియలలోని శైత్యముచేత నాకాఁక నడఁచు

కొనుటకై యీ యుత్తర దిశకుఁ బోయె నని భావము. కావ్యలింగాను ప్రాణిత ఫలోత్ప్రేక్ష.

వ సం త ర్తు వ ర్ణ న ము.

తే. కినిసి వలఱేఁడు దండెత్తఁ ♦ గేతుఁ వగుట,
మీన మిలఁ దోఁచు టుచితం బ ♦ మేష మేమి,
పని యవఁగనేల? విరహాఖ్యఁ ♦ బాంథయువతి,
దాహమున కగ్గి రాఁగఁ ద ♦ త్తడియు రాదె? ౯౮.

టీక. కినిసి = కోపించి, వలఱేఁడు = మన్మథుఁడు, దండెత్తన్ = విరహుల మీఁద దండెత్తిరాఁగా, కేతువగుటన్ = ఔక్క్యయపూటచేతను, మీనము = మత్స్యము, (మీనసంక్రాంతియనుట), "ప్రద్యుమ్నో మీనకేతనః" అని యమరము, ఇలన్ = భూమియందు, తోఁచుట = కనఁబడుట, ఉచితంబ = తగినదియే, మేషము = మేక, (మేషసంక్రాంతియనుట), ఏమిపనియవఁగనేల = ఏమిపనికివచ్చెననుటయేల, విరహాఖ్యన్ = విరహమనెడుపేరిచేత, పాంథ = వియోగవతులగు, యువతి = ఉవిదల యొక్క, దాహమునకున్ = దహించుటకై, అగ్గి = అగ్ని, రాఁగన్ = వచ్చుచుండఁగా, తత్తడియున్ = వాహనమును, రాదె = రాదా.

తా. మన్మథునకు మీనము టెక్కెము గావున నతఁడు దండెత్తి వచ్చినప్పుడది కనఁబడుట సరియేకాక మేషమేల వచ్చె ననఁగా నగ్ని మేషవాహనుఁడు గావున నతఁడు విరహ మను నామము చేతను వియోగినులను దహించుటకై రాఁగా నతనికి వాహనము వచ్చెననియును మీన సంక్రాంతి వచ్చి యానెల గడచి మేష సంక్రాంతి వచ్చెనని భావము. శ్లేషముచేత మీనమేషములకు సంతాపకరత్వము చెప్పినాఁడు గనుక నలంకారముచేత వస్తుధ్వని.

చ. ప్రియ పరిరంభణ ప్రథిమ ♦ పెల్లికిఁ జైత్రుఁడు వచ్చి చేయుఁగా,
వ్యయ మని సీతునంద ♦ చెలువ ల్పెదవు ల్దడుపంగ వచ్చెఁ దా,
రయమునఁ బేర్చి యా ఋతువు ♦ రాఁ జలి విచ్చి తొలంగి ర య్యవ,
స్థ యుచిత మే కదా విపది ♦ ధైర్య మనం జను మాటయింతకున్. ౯౯.

టీక. ప్రియ = ప్రియులయొక్క, పరిరంభణ = ఆలింగనములయొక్క, ప్రథిమ = దార్ఢ్యముయొక్క, పెల్లు = అధిక్యమును, ఇఁకన్ = భవిష్యత్కాలమందు, చైత్రుఁడు = మధుమాసము, వచ్చి = ఆసన్నుఁడై, వ్యయముసేయుఁగా = నాశముఁ జేయునుగదా, అని = అనుకొని, సీతునంద = చలికాలమందే, చెలువల్ = సుందరులు, పెదవుల్దడుపఁగన్ = భయముచేతను పెదవులుదడుపుకొనుచుండఁగా, (చలిచేతఁ బగిలిన పెదవులను నాలుకలచేఁ దడుపుదురు గనుక దానిని భయముగా భావముగాఁ జెప్పినాఁడు), ఆ ఋతువు = ఆవసంతర్తువు, తాన్ = తాను, రయమునన్ = వేగముచేతను, పేర్చి = అతిశయించి, వచ్చెన్ = ప్రవేశించెను, రాన్ = అట్లురాఁగా, చలివిచ్చి = చలిదీఱి, (భయములేకయనుటయును వసంతర్తువురాఁగానే చలిపోయె ననుట), ఆయ్యవస్థ = అట్లుభయపడి పెదవులుదడుపుటయు, చలిచేతఁదడుపుచుండుటయును, తొలంగిరి = విడిచిరి, ఇంతకున్ = ఇంతపనికిని, విపదిధైర్యమనంజను = ఆపదయందు ధైర్యముండవలయుననఁగా నొప్పుచున్న, మాట = వాక్యము, "విపది ధైర్యమథాభ్యుదయే క్షమా" అను వాక్యమనుట, ఉచితమేకదా = తగినదేకదా.

తా. స్త్రీలందఱు తమ ప్రియుల బిగి కౌఁగిలింత లింకఁ జైత్రుఁడు వచ్చి యిప్పటివలెనుండనీక నశింపఁ జేయునని చలి కాలమందే భయపడి పెదవులు దడిపికొనుచుండఁగా నతఁడురానే వచ్చెను అట్లు రాఁగా వారు చలిదీఱి యా యవస్థ విడిచిరి, విపది ధైర్య మనుమాట యీపని కుచితమే కదా యనియును, చలికాలములో వలెఁ జైత్రమాసములో గాఢాలింగనము లుండవనియును, చలిచేతఁ బెదవులు పగులఁగా నాలుకకొనలచేఁ దడుపుకొందు రనియును, వసంతర్తువు రాఁగానే చలి తగ్గెననియును, వారా పెదవులు దడుపుట మాని రనియును భావము. హేతూత్ప్రేక్ష శ్లేషము.



ఉ. సృష్ట బహువ్రణం బయిన ♦ సీతున కల్కి నిజోష్ఠ పల్లవో,
చ్ఛిష్టముఁ గొన్న గిమ్మధువి ♦ సీయన కింతులు మోవిఁ దన్మధూ,
చ్ఛిష్టముఁ గొన్న యొచ్చె మఱఁ ♦ జేసిన వారు కృతం బెఱింగి వి,
స్పష్టముగా నొనర్చిరి వ ♦ సంతున కూఱట దోహదంబులన్. ౧౦౦.

టీక. నిజోష్ఠపల్లవ, నిజ = తమయొక్క, ఓష్ఠపల్లవ = మోవిచిగురులయొక్క, ఉచ్ఛిష్టమున్ = ఎంగిలిని, కొన్నది = గ్రహించనది, ఇమ్మధువు = ఈతేనియ, ఇసీయనక = చీయనక, ఇంతులు = స్త్రీలు, సృష్ట = సృజింపఁబడిన, బహువ్రణంబైన = పలుగాయములుగల, సీతునకున్ = చలికాలానకు, అల్కి = కెఱచి, మోవిన్ = అధరోష్ఠమునందు, తన్మధూచ్ఛిష్టమున్, తత్ = తనచేతనిరసింపఁబడినట్టి, మధు = తేనియకు, ఉచ్ఛిష్టమున్ = ఎంగిలియైనమయిననును, "మధూచ్ఛిష్టంతుసిక్థకమ్" అని యమరము. కొన్న = గ్రహించిన, ఒచ్చెము = లోపమును, అఱఁజేసినన్ = పోవునట్లొనర్పఁగా, వారు = ఆస్త్రీలు, కృతంబెఱింగి = ఉపకారమెఱిఁగి, వసంతునకున్ = మధుమాసమునకు, దోహదంబులన్ = దశవిధదోహదములచేత, "తరుగుల్మలతాదీనా మకాలే కుశలైః కృతం। పుష్పాద్యుత్పాదకం ద్రవ్యం దోహదంస్యాత్తుత

శ్రియా" యని దోహదప్రకారము, ఊటటన్ = విశ్రాంతిని, విస్పష్టముగాన్ = ప్రకటమగునట్లు, ఒనర్చిరి = చేసిరి.

తా. స్త్రీలు మున్ను దేనియద్రావునెడ నది యోష్ఠ పల్లవములయందలి మాధుర్యమును బుచ్చుకొన్నదిగానం దమయొంగిలి దిన్నదని తెలిసియు దానికి రోఁత పడక చలికి వెఱచి తమ పెదవులయం దున్నట్టి తేనియ కెంగిలియగు మయినమును చలిపుట్ల కడ్డముగాఁ బెట్టుకొనియుండి వసంతఋతువు రాఁగా జలి పోయెను గావున వారలా మయినము వదలుట నా చిన్నతనము నీ వసంతుఁడు పోఁగొట్టెనని యుపకారస్మృతి గలిగి యందులకుఁ బ్రత్యుపకారముగా వసంతుని కార్యమగు పుష్పింపఁ జేయుటను దామే దోహదములచేతఁ గనుపఱిచి యతనికి నూఱట గలుగఁ జేసిరని భావము. పరివృత్త్యలంకారము.

మ. మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి మలయం • పుం గమ్మ లేగాడ్పుఁ దే,
రున నేతెంచు లతాంత బాణునకు సూ • ర్యుండున్ మహిం గ్రొత్తగా,
ననుకూలించెఁ గలంబున న్విరహిణీ ప్రా • ణాపహారంబు సే,
యన యూహించు విధాత కృత్య మది యే • లా మాను నెప్పట్టునన్? ౧౦౧.

టీక. మునుపే = పూర్వమే, చంద్రబలముగల్గి = గ్రహచార రీతిచేతఁ జంద్రబలంబుగల్గి, (మన్మథునికిఁ జంద్రుఁడు స్నేహితుఁడనుట), మలయంపు = మలయపర్వతసంబంధియైనట్టియు, కమ్మ = పరిమళించునట్టి, లేగాడ్పు = మందమారుతమనియెడు, తేరునన్ = రథమందు, ఏతెంచు = వచ్చునట్టి, లతాంతబాణునకున్ = పుష్పాస్త్రుఁడగు మన్మథునికి, సూర్యుండున్ = సూర్యుఁడును, మహిన్ = భూమియందు, క్రొత్తగా = నూతనముగా, అనుకూలించెన్ = చాలివచ్చెను. "సూర్యుఁడు మేషమునఁ బ్రవేశించి వసంతర్తువును రాఁగా నది మన్మథునకు సాహాయ్య మయ్యెననియును చంద్రసూర్యు లనుకూలించి రనుట వలనను మహీననుట వలనను గాల దేశములు మన్మథునికి మేలిమినై యుండెననియును భావము". ఛలంబునన్ = దీర్ఘక్రోధము చేత, విరహిణీప్రాణాపహారంబు, విరహిణీ = పాంథస్త్రీలయొక్క, ప్రాణ = ప్రాణములయొక్క, అపహారంబు = అపహరణమును, చేయన = చేయుటకే, (అవధారణము), ఊహించు = సంకల్పించెను, విధాత = బ్రహ్మయొక్క, కృత్యము=కార్యము, అది = అట్టిది, ఎప్పట్టునన్ = ఎచ్చోటనైనను, ఏలా మానున్ = ఏమిటికివిరమించును, కొనసాగుననుట.

భా. సుగమము. అర్థాంతరన్యాసాలంకారము.



క. మలయ కటక కోటజస్థిత, కలశీసుత సేవనిట్లు • గనెనా తదాశా,
నిలుఁడనఁగ నలస వృత్తిన, మెలఁగుచు నాపోశనించె • మిహికా జలధిన్ ౧౦౨.

టీక. మలయ = మలయపర్వతముయొక్క, కటక = చఱియందలి, "కటకం వలయే సానౌ రాజధానీనితంబయోః" అని నిఘంటువు. ఉటజ = పర్ణశాలయందు, స్థిత = ఉండిన, కలశీసుత= కలశసంభవుఁడగు నగస్త్యమహామునియొక్క, సేవన్= శుశ్రూషచేత, తదాశానిలుఁడు, తత్ = ఆదక్షిణపుదియగు, ఆశా = దిశయందలి, అనిలుఁడు = వాయువు, ఇట్లు = ఈవక్ష్యమాణక్రమముగా, కనెనా యనఁగన్= పొందెనో యనునట్లు, అలసవృత్తిన, అలస = పాలుమాలిన, వృత్తిన = వర్తనముచేతనే, మెలఁగుచు = సంచరించుచు, మిహికాజలధిన్, మిహికా= మంచనియెడు, "ప్రాతేయంమిహికాచ" అని యమరము. జలధిన్ = సముద్రమును, ఆపోశనించెన్ = ఆపోశనముచేసెను.

తా. సముద్రపానముచేసియున్న యగస్త్యుఁడు నివసించెడు దక్షిణ దిశయందే మలయమారుత ముండును గావున నాయనయొద్ద శుశ్రూషచేసి తానును దన గురువు వలెనే మంచనియెడు కడలిని ద్రావెననియును మీఁదెత్తనివారణమ్మనియున్నది గావునఁ జైత్రమాసమందు మంచు ఇసికిపోయె ననియును మంద మారుతము వీచెననియును భావము.

కం. మలయతరు న్యాయమ యిలఁ, గల తరువులకెల్లఁ జేయఁగా • బొలసెఁజుమీ,
యలరించు నెపంబునఁబరి, మళితములుగ ననఁగనచటి • మారుత మొలసెన్ ౧౦౩.

టీక. మలయతరు = మలయపర్వతమందలి చందనవృక్షములయొక్క, న్యాయమ = న్యాయమే, (పరిమళగుణమేయనుట), ఇలన్ = భూమియందు, కలతరువుల కెల్లన్ = ఉన్న సమస్తవృక్షములకును, చేయఁగాన్ = చేయుటకై, అలరించు నెపంబునన్ = పుష్పించెడువ్యాజముచేత, పరిమళితములుగన్ = సంజాత పరిమళములగునట్లు, పొలసెఁజుమీ = నీచేనుజుమీ, అనఁగన్ = అనునట్లు, అచటిమారుతము = ఆ మలయపర్వతమందలి వాయువు, ఒలసెన్ = పొలసెను.

తా. మలయ పర్వత మందలి చందన వృక్షములకుఁ గల పరిమళగుణమే భూమియందలి యెల్ల చెట్లకుఁ గలుగఁ జేసెడు నిమిత్తము వానిఁ బుష్పింపఁ జేసెడు వ్యాజముచేతఁ బరిమళము గలిగె ననిపించి సంచరించెనో యనునట్లు మలయ మారుతము వీచెను ఎల్ల తరువులు లెస్స పుష్పించి పరిమళించుచున్న వని భావము.

ఉ. కుప్పసము ల్వదల్చి రిటె • గుబ్బలి నొత్తిలి హత్తి వేగుజా,
ఖిప్పలలర్చు గాడ్పుల క • న్గీశుఁ గ్రమంబున ఘర్మ శంకమై

నుప్పతిలంగ దోమతెర । లుప్పర మె త్తిరి దక్కె రూమ్నముల్,
దెప్పరమయిన లోహశక । టీ ప్రకటీకరణంబుఁ గామినుల్. ౧౦౪.

టీ. కామినుల్ = వలపుగలయింతులు, కుప్పసములు = కూర్పాసములను, (అఱికలననుట), వదల్చిరి = సడలించిరి, ఇరిగుబ్బలన్ = క్రిక్కిఱిసిన గొప్పచన్నుల చేత. (వళిగుబ్బలనను పాఠమున శీతల స్తనములచేత ననియర్థము. కూపోదకం వటచ్ఛాయా తాంబూలం స్తనమండలం । శీతకాలేభవేదుష్ణ ముష్ణకాలేతుశీతల మని యున్నది), అధీశున్ = తమప్రియుని, ఒత్తిలి = ఒత్తిగిలి, హత్తి = ఆలింగనము చేసికొని, క్రమంబునన్ = కొంతసేపునకు, మైన్ = శరీరమందు, ఘర్మశంక = చెమ్మటపోసెననుసందియము, ఉప్పతిలంగన్ = ఉత్పత్తికాఁగా, వేగుజాము = వేకువజామునందు, ఇప్పలలర్పు=ఇప్పచెట్లనుబుష్పింపఁజేసెడు, గాడ్పులకున్ = వాయువులకుఁగా, దోమతెరలు = మశకబాధానివృత్త్యర్థముగా వేసియున్న తెరబట్టలను, ఉప్పరమెత్తిరి = పైకెగయవేసిరి, ఊష్మముల్ = కాఁకలు, దెప్పరమైనన్ = అతిశయనుకాఁగా, లోహశకటీ = ఇనుపకుంపట్లయొక్క, ప్రకటీకరణంబున్ = బయల్పఱుచుటను, తక్కిరి = మానివేసిరి.

తా. కామినులు చలికాలమందువలె అఱికలు దొడుగక యవి సడల్చి తాము త్తిగిలి నాథులం గౌఁగిలించుకొని తమక్రిక్కిఱిసిన గుబ్బలు వారి ఱొమ్ములు దాఁకున ట్లునిచికొని కొంతసేపునకు శరీరమందుఁ జెమట వోసె నని సంశయించి ప్రభాత సమయమందు నిప్ప పూల విప్పఁ జేసెడు వాయువులు మెల్లన వీచుచుండఁగా మంచముల దోమతెరలు పైకెగయ నెత్తిరి గాని తొల్లింటి యట్లయినుప కుంపట్లు గదలింప రైరని భావము. స్వభావోక్త్యలంకారము.

మ. అరుణాంశుండు హిమర్తువన్ రజని డీ । లై క్రుంకి పుష్పర్తువా,
సర కల్యోదితుఁ డౌచు నున్న యిటుట । న్శ్యామాకుచాలేప సం,
కరసాంద్రాగ్ని శిఖారుణప్రభఁ గొనెన్ । గాకున్నఁ గాలజ్ఞప,
త్ర రుతం బెట్లు చెలంగు మానకుపిత । స్త్రీ కర్ణ దంభోళియై. ౧౦౫.

టీక. అరుణాంశుండు = అరుణకిరణుండగు సూర్యుఁడు, హిమర్తువన్ = హేమంత ఋతువనియెడు, రజనిన్ = రాత్రియందు, డీలై = దుర్బలుఁడై, క్రుంకి = అస్తమించి, "శ్లో. ఉపచితేషు పరేష్వసమర్థతాం వ్రజతి కాలవశా ద్బలవా నపి । తపసి మందగభస్తి రభీశుమా న్నహి మహాహి మహానికరోభవత్" అన్నట్లు హేమంతర్తువునందు సూర్యుఁడు బలహీనుండనియును రాత్రియందు బలహీనుండై యస్తమించి యనియును భావము. పుష్పర్తు = వసంతర్తువనెడి, వాసర = దినముయొక్క, కల్య=



ప్రాతఃకాలమందు, "ప్రత్యూషోహర్ముఖంకల్యమ్" అనియమరము, ఉదితుఁడౌచున్ = ఉదయించుచు, మున్న యిదుటన్ = మునుపునిబిడయుండుటచేత, శ్యామాకుచాలేప, శ్యామా = చామలయొక్క, కుచ = గుబ్బలయందలి, ఆలేప = కలపముతోడను, సంకర = కూడియున్న, సాంద్ర = దట్టమగు, అగ్ని శిఖ = కుంకుమపువ్వనెడియగ్నిజ్వాలయందలి, అరుణప్రభన్ = ఎఱ్ఱనగుతపకాంతిని, కొనెన్ = మరలగ్రహించెను. "కామినీ స్తనభర గిరిదుర్గ సీమ్ని నిర్భయ నిలీన నిదాఘ భార" అన్నట్లు స్త్రీల కుచముల యందుఁ జలికాలమున నగ్నిదాఁగుట ప్రసిద్ధము. సూర్యుడస్తమించు నప్పుడు దన తేజ మగ్నిలో నునుచుట. "దినాంతే నిహితం తేజ స్సవిత్రే వహుతాశన" అన్నట్లు ప్రసిద్ధము. మఱియు "కుంకుమేగ్నిశిఖంమతమ్" అను నిఘంటువుచేత నగ్నిశిఖ మను నామముగల కుంకుమ పువ్వు స్త్రీలు కుచములయందు హేమంత సమయమందలఁది కొని యుండిరి గనుక నా కుంకుమ పువ్వు నందలి యరుణ కాంతి యనుట. హిమర్తువను రాత్రి చని వసంతర్తు వను మఱునాఁటి ప్రభాతము వచ్చెననుట. కాకున్నన్ = అట్లురాకున్న, కాలజ్ఞపత్ర = కుక్కుటములయొక్క, రుతంబు = నాదము, మానకుపితస్త్రీ = నాథునితప్పునఁ గోపించియున్న స్త్రీలయొక్క, కర్ణ = చెవులకు, దంభోళియై = వజ్రాయుధమునలెఁ గఠోరమై, ఎట్లుచెలంగున్ = ఏభంగి విజృంభించును, కాలజ్ఞపత్రయనఁగాఁ గాలం వసంత కాలం జానాతి వేత్తీతి కాలజ్ఞ అను వ్యుత్పత్తి చేతఁ గోకిలము. "కాలజ్ఞౌపికకుక్కుటౌ" అని శాశ్వత నిఘంటువు నున్నది గనుక "వసంతకాలేసంప్రాప్తేకాకఃకాకఃపికఃపికః" అని యన్నట్లు కోయిలలు గూసెననుటయుఁ దెల్లవాఱు జామునఁ గోడికూసినఁ బాల యలుకఁ బూనియున్న పొలఁతులకు భయ మగుననుటయును వసంతర్తువునందుఁ గోయిల కూయఁగానే మానకుపితురాలగు స్త్రీకి విరహము గలుగుననుట.

తా. సూర్యుఁడు చలికాలము వగలి వసంతకాలమందు లెస్స ప్రకాశించెఁ గావున నా హేమంతర్తు వతనికి రాత్రిప్రాయమై యుండె ననియు నప్పు డతని కరుణకాంతి హిమప్రచ్ఛన్నమై యుండు ననియు వసంతర్తువు ప్రాంతఃకాలము వలె నుండె ననియు నప్పుడు స్త్రీలు స్తనములయందుఁ గుంకుమ పువ్వులదుకొనుట మానిరి గావున నది సూర్యసంబంధియగు నరుణకాంతియై యుండి యా స్త్రీల స్తనములయందలి యగ్నికి నొప్పగింపఁబడి మరల గ్రహియింపఁబడి నట్లుండెననియును నా వసంతర్తువు సూర్యోదయకాలము గాని పట్ల కాలజ్ఞములగు కోయిలలను కోళ్లకూఁతలేల వినవచ్చు ననియు నవి విని మానకుపితలగు యువతులు భయంపడుటకుఁ గతంబేమి యనియును భావము. అనుమ నానుప్రాణిక రూపకాలంకారము.

తే. మృగమదాలేపమును మాని • రగరుకలనఁ,
జన్నుఁగవ మీఁది కొప్పిరి • బన్నసరము,
లొంటి కురువేరు పోఁచకుఁ • గంటగింప,
రైరి తుఱిమెడు సరపువ్వు • లం దతివలు. ౧౦౬.

టీక. అతివలు = స్త్రీలు, మృగమదాలేపమును = కస్తూరి యలఁదుకొనుటను, అగరుకలనన్ = అగరుగంధమలందుకొనుటను, మానిరి = విసర్జించిరి, చన్నుఁగవమీఁదికిన్ = కుచద్వయోపరిభాగమునకు, బన్నసరములు = ముత్యాలహారములు, ఒప్పిరి=సమ్మతించిరి, తుఱిమెడు = తమకురులయందుఁ జెక్కెడు, సరపువ్వులందున్ = దండలుగట్టిన పుష్పములయందు, ఒంటికురువేరు పోఁచకున్ = ఒక్కఁడైనలామజ్జకలేశమునకు, కంటగింపరైరి=ఏవగింపరైరి, ఏవగింపక ధరించి రనుట ఇవి యన్నియు సమశీతోష్ణములగు నుపచారములు.

తా. సుగమము. స్వభావోక్త్యలంకారము.

చ. చిలువసుధారసాధరల • చెల్వపుఁ బుక్కిటితావిఁ దీయనై,
వలపులనంటు తత్ప్రియుల • వక్త్రవిషజ్వలనోష్మ నొట్టనై,
వెలువడి తద్గుణద్వితయ • వేధఁ జుమీ యన భ్రాను పట్టుటల్,
తలిరులు పుట్టుటల్ గలుగఁ • దార్కొనెఁ జందన శైల వాతముల్ ౧౦౭.

టీక. చందనశైలవాతముల్ =మలయమారుతములు, చిలువసుధారసాధరల= అమృతమురసమువంటి యధరోష్ఠములుగల నాగకన్యకలయొక్క, చెల్వపు= సుందరమగు, పుక్కిటితావిన్ = పుక్కిళ్లపరిమళముచేత, తీయనై=మధురమై, వలపులనందు= ప్రేమవశ్యలయిన, తత్ప్రియుల = ఆయాఁడుబాములమగలగు మగపాములయొక్క, వక్త్రవిష = పుక్కిళ్లవిషమనియెడు, జ్వలన = అగ్నియొక్క, ఊష్మన్ = వేఁడిమిచేత, ఒట్టనై = తీక్ష్ణమై, వెలువడి = బయలుదేరి, తత్ = ఆ, గుణ = మాధుర్యతీక్ష్ణత్వగుణములయొక్క, ద్వితయ = ద్వంద్వమువలననయిన, వేధన్ = వేధచేత, చుమీ= సుమ్మీ, అనన్ = అనఁగా, భ్రానుపట్టుటల్ = ఆవాయువులుసోకుటవలనశరీరములు నిశ్చేష్టితములగుటయు, ఆకులురాలి భ్రాఁకులుమాత్రమగపడుచుండుటయు, (ఇదివిషాగ్నిగుణము), తలిరులుపుట్టుటల్ = చెట్లయందుఁజిగుళ్లుదయించుటయును, (ఇది యధర మాధుర్య గుణము), కలుగన్=కలుగునట్లుగా, తార్కొనెన్=విసరెను.

తా. మలయమారుతము వచ్చునప్పు డాఁడు బాములు మగపాము లా పర్వతము మీఁద నీ వాయువును భక్షించుటచేత రెండు గుణములు గలిగి యాఁడు బాముల పానముచేతఁ జిగుళ్లుపుట్టుటయును మగ పాముల పానముచేత భ్రాన్స్వట్టుట



యును గలుగు నని భావము. (ఈ పద్యము నందు వ్యుత్క్రమము దోషావహంబు గాదు "ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రంవా మధ్యచ్ఛిద్రంతు ధారయేత్ । శృణు షణ్ముఖ తన్మధ్యే ఉమయాహం శ్రియాహరిః" అని యున్నది.

మ. మదనస్యందనతా స్వవృత్తిఁ దెలిపెం • బాటీర భూభృద్వల,
న్మృదువాతం బతిపక్వ పాదప లతా • వృంతావళీ మూలరం,
ధ్రదళ త్పంకజ కర్ణికాగణ హరి • ద్రా భంగభాభాసుర,
చ్ఛదన చ్ఛద్మ వివర్తి కాంచన కన • చ్చక్రచ్ఛటాచ్ఛీత్కృతిన్. ౧౦౮.

టీక. పాటీరభూభృత్ = మలయపర్వతమందు, వలత్=సుడియుచున్న, మృదువాతంబు = మందమారుతము, అతిపక్వ = మిగులఁబండిన, పాదప = వృక్షములయొక్కయు, లతా = తీఁగెలయొక్కయు, వృంత= పూఁదొడిమలయొక్క, (వృంతం ప్రసవబంధనమని యమరము), ఆవళీ = పఙ్క్తులయొక్క, మూలరంధ్ర = మొదళ్ల గండ్లనుండి, దళత్ = విరియఁబడుచున్న, పంకజకర్ణికా = తామరమిద్దెలయొక్క, గణ = సమూహముయొక్కయు, హరిద్రాభంగ=పసపుఁజిందరలయొక్కయు, భా= కాంతివంటికాంతిచేత, భాసుర = ప్రకాశించుచున్న, ఛదన=ఆకులనియెడు, ఛద్మ= వ్యాజ్యముచేత, వివర్తి = గిఱగిఱగిఱిగొనుచున్న, కాంచన = బంగారుచేత, కనత్= ప్రకాశించుచున్న, చక్ర = బండికండ్లయొక్క, ఛటా=గుంపుయొక్క, ఛీత్కృతిన్= ఛీత్కారముచేత, మదన=మన్మథునికి, స్యందనతా = రథమగుటయందు, స్వవృత్తిన్= తనవ్యాపారమును, తెలిపెన్ = ఎఱుకపఱిచెను.

తా. చెట్లమీఁదనుండియుఁ దీఁగెలమీఁదనుండియుఁ బండుటాకులు దొడిమ లూడి తామర మిద్దెలవలెను బసపుఁజిందరలవలెను బచ్చనై కొంచెము ధ్వనితో గిఱగిఱఁ దిరుగుచుండెననియు నవి యట్లగుట వాయువు మన్మథునికి రథమగుటకు గుఱుతుగా నాబండి బంగారు చక్రములు దిరుగుచున్నవో యన్నట్లుండె నని భావము. "మందానిలస్యందనః" అనిదక్షిణవాయువునకు మన్మథరథత్వముప్రసిద్ధము. కైతవాపహ్నవాలంకారము.

వ. తదనంతరంబ. ౧౦౯.

సీ. ఘోర వశా రక్త రాం • కవ మరణ్యానిపు ధూది తారుణిమ ప • ల్యురగ రసని,
కోద్గతి తరు గరుత్మ • ద్గరు ద్గణ ముద్భి దాహార్య జీమూత • రోహితంబు,
నవ మిళింద ప్రవాహ • ణికనిమంత్రణ శోభ నాక్షత ప్రతతి వా • యస విభక్త,
పరభృతౌఘ ప్రాంత • ప్రత్త్రిక మాలతీ త్రాసామయావహ • గ్రీష్మజము,

ప్రమదవన వనదేవతా • సముదయాంగ, రాగ మినజ హరిజ్జగ • త్ప్రాణ శాణ-
కషణదళితదళాంత సం • క్రాంత కాంతి, ఘనమణిశలాకచిగురాకు గలయ మొలిచె.

టీక. క్ష్మా = భూమియనెడు, వశా = ఆడేనుఁగునకు, "కరణీధేనుకా వశా" అని యమరము. రక్త = ఎఱ్ఱనగు, రాంకవము = బూఱిసును, "రాంకవం మృగరోమజమ్" అని యమరము, అరణ్యాని = మహారణ్యమునకు, "మహారణ్యమరణ్యానీ" అని యమరము, మధు = వసంతర్తువను మద్యముచేత, ఉదిత = పుట్టినట్టి, ఆరుణిమ = ఎఱుపును, వల్ల్యురగ = తీఁగెలనియెడు పాములయొక్క, రసనికా = నాలుకలయొక్క, ఉద్గత = బయలువెడలుటయును, తరు = వృక్షములనియెడు, గరుత్మత్ = గరుత్మంతులయొక్క, గరుత్ = తెక్కలయొక్క, గణము = సమూహంబును, ఉద్భిత్ = పొదలనియెడు, అహార్యజీమూత = కల్పితమేఘములకు, రోహితంబు = కొరడమును, "ఇంద్రాయుధం శక్రధను స్తదేవ ఋజు రోహితమ్" అని యమరము, నవ = నూతనమగు, మిళింద ప్రాఘుణిక నిమంత్రణ, మిళింద = తుమ్మెదలనియెడు, ప్రాఘుణిక = అతిథులయొక్క, నిమంత్రణ = విందునకుఁ బిల్చుటయందు, శోభనాక్షత = శుభాక్షతములయొక్క, ప్రతతి = సమూహంబును, వాయస = కాకులతోడ, విభక్త = వేఱుపడిన, పరభృత = కోయిలలయొక్క, ఓఘ = గుంపుచేత, ప్రాప్త = పొందఁబడిన, పత్రిక = విభాగ పరిష్కార పత్త్రికయును, (వసంతఋతువు రాఁగానే కాకులతోఁ గోకిలలు వేఱుపడుట ప్రసిద్ధము), మాలతీ = జాజిచెట్లకు, త్రాస = భయమగునెడు, ఆమయ = రోగము, ఆవహ = కలుగఁజేయునట్టి, ఆర్ద్రక్షతజము = పచ్చిరక్తంబును, ప్రమదవన = క్రీడోద్యానములయందలి, వనదేవతా = వనదేవతలయొక్క, సముదయ = సమూహముయొక్క, అంగరాగము = కుంకుమంపుమైపూఁతయును, ఇనజ = సూర్యపుత్త్రుఁడగు యమునియొక్క, "ఇనస్సూర్యే ప్రభావపి" అని నిఘంటువు. హరిత్ = దిక్కగు దక్షిణసంబంధియగు, జగత్ప్రాణ = వాయువనియెడు, శాణ = సానతోడి, కషణ = ఒఱపిడిచేత, దళిత = రాల్పఁబడిన, దళ = ఆకులనెడు పొరలయొక్క, అంత = నాశముచేతను, "అంతో నాశే ద్వయో ర్మృత్యౌ" అని యమరము, సంక్రాంత = నెఱసినట్టి, కాంతి = దీప్తిగల, ఘన = గొప్పయగు, మణిశలాక = రత్నపుకణికయునగు, చిగురాకు = పల్లవములు, (జాత్యేకవచనము), కలయన్ = అంతటను, మొలిచెన్ = మొనసూపెను.

తా. భూమియనియెడు నాఁడేనుఁగుపైఁ గప్పిన యెఱ్ఱబూఱిసునలెను, మహారణ్యమునకు వసంతఋతువను మద్యముకతనఁ దోఁచిన రక్తకాంతివలెను, తీఁగెలనియెడు పాములు దమ నాలుకలు వెడలనిడెనో యనునట్లును, వృక్షములనియెడు గరుడపక్షుల తెక్కలో యనునట్లును, పొదలనియెడు కల్పిత మేఘములకుఁ గొరడములను పగిదిని, తుమ్మెదలను నభ్యాగతులనుఁ గ్రొత్తగఁ బిలుచుటకై యొసఁగిన శోభనాక్షతముల చందంబునను, కాకులతోఁడఁ గూడియుండి యప్పుడు వేఱుపడిపోయెడు కోకిలముల కొదవిన విభాగ పత్రికల యందంబునను, జాజిచెట్లకు భయరోగమును గల్పించు క్రొత్తనెత్తుటి భంగిని క్రీడోద్యాన వనదేవతలు నెమ్మేనఁ బూసికొన్న కుంకుమంపు మైపూఁత భాతిని, మలయమారుతం బను సానతో నొరయంబడి రాలిన యాకులచేతఁ గానఁబడిన మెండగు దీప్తి గలిగిన గొప్ప రత్నశలాకలఁ జోకందగి చిగురాకు మొనసి కనఁబడియె నని భావము.



తే. శరనిధుల మాఘ్యములు తీఱె • మరున కట్టి,
యదనున జయింతు మని కదా • యద్దినాళిఁ,
గ్రూరతిథిఁ గృష్ణరజనిఁ ద • ద్వైరిఁ గనియుఁ,
బెద్ద లిపురాకుఁ బట్టైన • పెట్టుపడిరి. ౧౧౧

టీక. మరునకున్ = స్మరునికి, శరనిధులన్ = అంపపొదులయందు, మాఘ్యములు = మొల్లపువ్వులనియెడు బాణములు, తీఱెన్ = సమసిపోయెను, (వసంతర్తువులో మొల్లలుపూయవనుట), అట్టియదనునన్ = ఆసంకటమునందు, (బాణములేనివేళ యనుట), పెద్దలు = వృద్ధులు, (యోగులనుట), జయింతుము = మన్మథునిఁ గెల్తుము, అనికదా = అనిగదాకాదా, అద్దినాళిన్ = ఆమాఘదినపరంపరయందు, క్రూరతిథిన్ = క్రూరతిథియైన, కృష్ణరజనిన్ = బహుళపక్ష చతుర్దశి రాత్రియందు, (శివరాత్రినాఁడనుట), తద్వైరిన్ = ఆమన్మథవైరియగు శివుని, కనియున్ = చూచియు, (సేవించియనుట), ఇపురాకుఁబట్టైన = చిగురాకనియెడు పట్టాకత్తిచేతనే, పెట్టుపడిరి = దెబ్బఁదినిరి.

తా. పెద్దలగువారు మన్మథునికి మొల్లములుకులు లేని తఱి వేచి యాయిఱుకటమున నతని గెల్తమని తలంచి యతని విరోధియగు శివునిఁ గ్రూరతిథియగు చీఁకటిరాత్రియందుఁ జూచియుఁ బ్రయోజనము లేక పోవుటయే కాక యా మన్మథుఁడు తనకు బాణములు లేకుండినను చిగురాకనియెడు పట్టాకత్తిచేతనే వసంతారంభ కాలమునందు వారలఁ బ్రహరించి జయము గొనె నని భావము.

తే. అవని నపుడు సహోదితుం • డైన యట్టి,
మరునకుఁ గుసుమర్తు వ • న్యంత్రసాని,
బొడ్డుగోసిన కొడవలిఁ • బోలె విరహి-
దారకం బయ్యెఁ గింశుక • కోరకంబు. ౧౧౨

టీక. అవనిన్ = భూమియందు, అపుడు= తత్కాలమందు, నవోదితుండైన= నూతనముగానుదయించిన, (అభ్యుదయమొందినయనుట), అట్టి= అప్రసిద్ధుండగు, మరునకున్ = స్మరునకు, కుసుమర్తువన్ = వసంతర్తువనియెడు, మంత్రసాని= సుఖప్రసవము చేయించునట్టి స్త్రీ, బొడ్డుగోసిన = నాభినాళఛేదముం జేసిన, కొడవలిం బోలెన్ = లవిత్రమువలెనే, కింశుకకోరకంబు = మోదుగుమొగ్గ, విరహి = వియోగులకు, దారకంబయ్యె = ఛేదకమాయెను.

తా. వసంతర్తువునందు మోదుగులు పుష్పింపంగా నామొగ్గ వంకరగా నెఱ్ఱనై యుండుట వలన నప్పుడు పుట్టిన మన్మథుని బొడ్డు గోసిన నెత్తురుతోడి కొడవటి లిక్కి వలె నుండెననియు నది విరహులకు ఛేదం జేయునదియై యుండె నని భావము.

చ. కుసుమములెల్లఁ గామినుల ♦ కొప్పుల నుండ నటుండ లేమి సి,
గ్గెసఁగఁగ వంగి నట్లు జని ♦ యించె నన ల్కటి వంగి జీవితే,
శ సమితి గొమ్ములం గరఁచి ♦ చల్లఁ గుచ తుణి కాంగరాగ మౌ,
టసదె యటంచు రాగిలిన ♦ యట్టులు రాగిలి విచ్చె గింశుకిన్. ౧౧౩.

టీక. కుసుమములెల్లన్ = సమస్తపుష్పములును, కామినుల = యువతులయొక్క, కొప్పులన్= ధమ్మిల్లములయందు, ఉండన్=ధరింపఁబడియుండఁగా, అటుండలేమిన్ = తామట్లుండలేకపోవుటచేత, (నిర్గంధములగుటచేతననుట), సిగ్గెసఁగఁగన్ = లజ్జయతిశయింపఁగా, వంగినట్లు = నమ్రములైనటువలె, ననల్=మొగ్గలు, జనియించెన్ = పుట్టెను, కటి=పిమ్మట, వంగి = అట్లేవంగియుండి, జీవితేశసమితి, జీవితేశ = ఆ స్త్రీలప్రాణనాథులయొక్క, సమితి = సమూహము, కరఁచి = రసముదీసి, కొమ్ములన్ = చిమ్మనగ్రోవులచేత, చల్లన్ = చిమ్ముచుండఁగా, (మోదుగుపూమొగ్గల రసముదీసి వసంతములాడుచురనుట), కుచ= స్తనములయందు, తుణిక= క్షణమాత్రముండెడు, అంగరాగమౌట = మైఁపూతయగుట, అసదె = స్వల్పమా, (అన్ని పుష్పములవలెఁ గొప్పులయందుండుటకంటెఁ జన్నులపైఁజేరుట సామాన్యముగాదనుట), అటంచున్ = అనుకొని, రాగిలినయట్టులు = రంజిల్లినభంగి, రాగిలి = రక్తిగలిగి, కింశుకిన్=మోదుగుచెట్టునందు, విచ్చెన్=వికసించెను, ఎఱ్ఱనై మోదుగుఁ బువ్వులు వికసిల్లెననుట.

తా. సుగమము.

ఉ. నైపుణిఁ జందనాద్రి గహ ♦ న ద్రుమ సౌరభ వీచిఁ దామ్రప,
ర్ణీ పరిలబ్ధ మౌక్తికమ ♦ ణి ప్రకరంబులు దోఁచ దక్షిణా,



శాపవనుండు చల్లు వెదఁ ♦ జల్ల జనించెన కాక వీనికే,
లా పొడమంగ నప్పొలపు ♦ మప్పుడు నా వనిఁ దోఁచెఁ గ్రొన్ననల్. ౧౧౪.

టీక. దక్షిణాశాపవనుండు = దక్షిణదిగ్వాయువు, నైపుణిన్ = నేర్పుచేత, తామ్రపర్ణీ= తామ్రపర్ణినదియందు, పరిలబ్ధ = గ్రహింపఁబడిన, మౌక్తికమణి=ముక్తామణులయొక్క, ప్రకరంబులు = సమూహములును, చందనాద్రి = మలయపర్వతముయొక్క, గహన = అరణ్యమందలి, ద్రుమ = చందనవృక్షములయొక్క, సౌరభ=పరిమళముయొక్క, వీచిన్ = తరంగమందు, తోఁచి = తోఁగఁజేసి, (తడిపియనుట), చల్లువెదన్ = చల్లెడు దయందు, (లోకమందు గొఱ్ఱువెదచల్లు వెదయని రెండువిధములు వానిలో వరుసగా నేర్పడియుండునది గొఱ్ఱెవెదయును అంతట వ్యాపించియుండునది చల్లువెదయును గనుక చల్లువెదయన్నాఁడు), చల్లన్=విత్తనమువేయఁగా, జనించెనకాక = మొలిచెనేకాని, అప్పుడు = ఆవసంతకాలమందు, వీనికిన్ = ఈమొగ్గలకు, అప్పొలపము = ఆపోలుపు, (ముత్తెములవంటి రూపమును బరిమళమనుట), పొడమంగన్ = పుట్టుటకు, ఏలా = ఏమిపని, నాన్=అనునట్లు, క్రొన్ననల్= క్రొత్తమొగ్గలు, వనిన్=వనములయందు, (జాత్యేకవచనము), తోఁచెన్=కనుపడెను.

తా. వనములయందు ముత్తెములవంటి రూపము గలిగి పరిమళముతోడ మొగ్గలు పుట్టఁగా మలయమారుతము తామ్రపర్ణీనదిలోని ముత్తెములేరి యవి మలయవృక్ష పరిమళ లహరీతరంగములో నేర్పుగా ముంచి యవియే వెదఁజట్టి చల్లిన కారణముచేత మొలకలెత్తినవేకాని లేనియెడ నీచెట్లమీఁది మొగ్గల కా శృంగార మేల వచ్చునని భావము. ఇట్లు చెప్పుటచేత మలయమారుత మొకకర్షకుండని ధ్వనించుచున్నది.

కం. వీరుద్ద్రుమిథున మేళన, కై రతిపతి యేయ దుస్సి ♦ హరితద్యుతిఁ బై,
నా రెగయఁ బొటమరించిన, నారసముల మొనలనంగ ♦ ననలవిమించెన్ ౧౧౫.

టీక. వీరుత్ = లతలయొక్కయు, ద్రు = వృక్షములయొక్కయు, మిథున = ద్వంద్వముయొక్క, మేళనకై = సంపర్కముకొఱకు, రతిపతి=మన్మథుఁడు, ఏయన్= బాణమువేయఁగా, దుస్సి = నాటియావలనుండియావలికిఁబోయి, హరితద్యుతిన్ = పచ్చనికాంతిచేత, పైన్ = ఉపరిభాగమందు, నారెగయన్= నారయెగసిపోవునట్లు, పొటమరించిన = అంకురించిన, నారసముల=నారాచములనియెడు బాణములయొక్క, మొనలనంగన్ = అగ్రములోయనునట్లు, ననలవి = ఆమొగ్గలు, (వ్యస్తవిశేషణము), మించెన్ = అతిశయించెను.

తా. లతావృక్షసంపర్కమునకై మన్మథుఁ డాలతలను వృక్షములను దన నా

రసములచే నేయఁగా నవి యాలతావృక్షశరీరములలోఁ దూఱి వెన్నులయందు మొనలఁ జూపుచున్నవో యన్నట్లు మొగ్గలు బలిసె నని భావము.

చ. తనయుదరంబునం బొడమి ♦ తామ్రరుచిచ్ఛట లుల్లసిల్లఁ గో,
ల్కొను ధరణీజ సంతతికిఁ ♦ గోరక దంతము లించుకంత ని,
క్కినయది యాదిగాఁగఁ జెల ♦ గెన్ వనలక్ష్మి గడుం జెలంగఁగాఁ,
జనుఁ బ్రియుఁ డైన మాధవుని ♦ సంగతి మీఁదటఁ జాలఁ గల్గుటన్. ౧౧౬.

టీక. తనయుదరంబునన్ = తనగర్భమందు, పొడమి = పుట్టి, తామ్రరుచి = అరుణకాంతులయొక్క, ఛటలు = సమూహములు, ఉల్లసిల్లన్ = ప్రకాశింపఁగా, కోల్కొను = వృద్ధిఁబొందుచున్న, (శిశువులుపుట్టినప్పు డెఱ్ఱగానుండుటయు నానాఁటికి వృద్ధియగుటయుఁ బ్రసిద్ధము), ధరణీజ = వృక్షములనియెడు, సంతతికిన్ = సంతానమునకు, కోరక = మొగ్గలనియెడు, దంతములు = పల్లులు, ఇంచుకంత = కొంచెము, నిక్కినయది = అంకురించినది, ఆదిగాఁగన్ = మొదలుకొని, వనలక్ష్మి=వనలక్ష్మియనియెడు పొలఁతి, కడున్ = మిక్కిలియు, చెలఁగెన్ = సంతోషించెన్, ప్రియుఁడైన = ఇష్టుఁడైన, మాధవుని = వైశాఖమాసమనియెడు పురుషునియొక్క, సంగతి = సాంగత్యమనియెడు సంపర్కము, మీఁదటన్=భావికాలమందు, చాలన్= చాలునట్లు, కల్గుటన్ = కల్గుటను హేతువుచేతను, చెలంగఁగాఁ జనున్ = సంతోషింపఁదగును.

తా. లోకమందలి స్త్రీలు దమ సంతానమునకుఁ బండ్లు మొలిచేదనుక బాలింతలై పురుషసాంగత్యము లేకుండి పండ్లు మొలవఁగానే పురుషులు దమతో సంభోగింతురని సంతోషపడినట్లుగానే వనలక్ష్మియు వృక్షములు చిగిర్చి వృద్ధియై మొగ్గలు పొడమిన కారణంబున నావృక్షములు బిడ్డలనియును మొగ్గలు వారిపండ్లనియును వైశాఖమాసము తన పురుషుఁడనియును బ్రకాశము సంతోష మనియును నన్నట్లు చెలువయ్యెనని భావము. వనలక్ష్మియనియు మాధవుని సంగతియనియుఁ జెప్పుట వలన లక్ష్మికి మాధవ సాంగత్యము యుక్తమే యని భావము. బాలింతలకు బిడ్డలకు దంతములు మొలచు నంత వఱకుఁ బురుష సంపర్కము గూడదని స్మృతుల యందుఁ బ్రసిద్ధము.

సీ. మును నన ల్దమిఁ బట్టి ♦ ముంగాళ్ల ముక్కు జోడనలఁ బీలిచి పసుర్కొనినవిడిచి,
పరువంపు విరి గొంపు ♦ లరసి చాలై త్రోవఁ బెట్టి యూరములేఁగు ♦ పిండుఁ దగిలి,
క్రొవ్విరి దొలుతనొ ♦ క్కఁడు గని యదిబ్రాలు తటి దాని నిలఁబడఁ ♦ దాఁకి గ్రోలి,
యాకురాలుపుగండ్ల ♦ నానెడు నాస నింతడుఁగూఁది బంకంటి ♦ యంగలార్చి,



యెట్టకేలకు నొకఁడబ్బఁ ♦ బొట్టనిండ, గ్రోలియదిగాలిఁ గదలినఁ ♦ గూలునగుచుఁ,
బ్రమదవనపాలికలు వేడ్క ♦ బట్టనగుచు, మధుదినాదిక్షుధాభ్రా ♦ మ్యన్మధుపచయము.

టీక. మధుదినాది = వసంతర్తుప్రథమదినమందు, క్షుధా = ఆఁకలిచేత, భ్రామ్యత్ = క్రుమ్మరుచున్న, మధుపచయము = తేఁటిగుంపు, మును= మొదలను, ననల్ = మొగ్గలను, తమిన్ = మోహముచేత, ముంగాళ్లన్ = అగ్రాంఘ్రులచేత, పట్టి= ఆవలంబించి, ముక్కుజోడనలన్ = నాసికాబిలద్వయములచేతను, పీలిచి = దూఁటుకొని, పసర్కొనినన్ = పసరువాసన రాఁగా, విడిచి = వానిని విసర్జించి, పరువంపు= పక్వములగు, విరి = పూలుగల, గొంపులు = మూలమూలలు, అరసి = వెదకి, చాలై = గుంపుగొని, త్రోవఁబెట్టి = పోవుటకు మార్గముఁ బెట్టి, ఊరములేఁగు = పొదలు దూఱెడు, పిండున్ = సమూహమును, తగిలి = వెనుముట్టి, తొలుతన్ = ప్రథమమందు, క్రొవ్విరిన్ = క్రొత్తపువ్వును, ఒక్కఁడు = ఒకభృంగము, కని = చూచి, అదిబ్రాలుతటిన్=అదిముసరికొనునప్పుడు, దానిన్ = ఆభృంగమును, ఇలఁబడన్ = భూమియందుఁబడునట్లు, తాఁకి = తగిలి, గ్రోలి = కరందముఁబానముసేసి, ఆకురాలుపుగండ్లన్ = ఆకులురాలిన తొడిమలమొదళ్లయందు, ఆనెడునాసన్ = పానముసేసెడునాశచేత, ఇంత = కొంచెము, అడుగూఁది = పాదమునిలిపి, బంక=ఆవృంతమూలనిర్యాసము, అంటి = స్పృశించికొని, అంగలార్చి = కాలువెలుపలికిరాక ఖేదపడి, ఎట్టకేలకున్ = కొంతసేపునకు, ఒకఁడబ్బన్ = ఒకపుష్పముదొరకఁగా, పొట్టనిండన్ = కడుపునిండునట్లు, గ్రోలి = మకరందపానముసేసి, అది = ఆపుష్పము, గాలిన్ = వాయువుచేత, కదలినన్= చలింపఁగా, నగుచున్ = నవ్వుచును, ప్రమదవనపాలికలు = శృంగారవనములనుపరిపాలించెడు పొలఁతులు, పట్టన్ = పట్టుకొనుటకు, అగుచున్ = దుర్బలములై వశపడుచు, కూలున్ = క్రిందఁబడును.

తా. సుగమము.

సీ. మరుదూఢ మలయాహి ♦ గరఘూర్ణ్యలనుగళ న్మనసిజ రథపదాం ♦ జన కళికలు,
త్రాస ధావచ్ఛిశిర ♦ త్యక్త బాష్పము ల్పిక పంచమస్వరో ♦ ద్భేద వీణ,
లబ్ధాగమన్మరం ♦ దాసార జంబువు ల్హిందోళ సాక్షాన్ము ♦ కుందరోచు,
లభిసార కాంశుకో ♦ ద్యన్నీల గుళికలు జాత్య నుల్లసనా త్త ♦ శాపతతులు,
చైత్ర సంజీవ నౌషధి ♦ జాతచేత, నాత్మజని హేతు తరుపున ♦ ర్యాయియువతి,
కరభిన్నాతహసంతి కేం ♦ గాల్రచయము, లళుల పట్టులు వనులన ♦ ట్టాడఁదొడఁగె.

టీక. మరుదూఢ, మరుత్ = వాయువుచేత, ఊఢ=వహింపఁబడిన, మలయ= మలయపర్వతమందలి, అహి = సర్పములయొక్క, గర = విషముయొక్క, ఘూర్ణ

లు = ధూమసమూహములైనట్టియు, (వాయువశముచేతనే పొగలెగయుననియు విష ధూమములు మిగుల నల్లనై యుండుననియు భావము), అనుగళత్ = విడువకజాఱుచున్న, (ఇది యంజనకళికలకు విశేషణము), మనసిజ = మన్మథునియొక్క, రథపద = బండిచక్రములయందలి, అంజనకళికలు = కుందెనముద్దలయినట్టియు, (వసంతర్తువునందుఁ గ్రొత్తగా మరుఁడు వెడలెఁ గావునఁ దేరుచక్రముల కప్పుడు కందెనవేయఁగా నాచక్రములు దిరుగునప్పు డా కందెనముద్దలు జాఱుననుట), త్రాస = భయముచేత, ధావత్ = పాఱిపోవుచున్న, శిశిర = శిశిరర్తువుచేత, త్యక్త = విడువఁబడిన, బాష్పములు = కన్నీళ్లైనట్టియు, (శిశిరర్తువు వెడలినప్పుడు దుఃఖించెననుట), పిక = కోయిలలయొక్క, పంచమస్వర = పంచమ స్వరముయొక్క, ఉద్భేద = పుట్టుటకు, వీణలు = కస్తూరివీణలైనట్టియు, "పికఃకూజతిపంచమ" అని నిఘంటువు. వీణయందు బంచమస్వరముండుటకు "శ్రుతిభ్యస్స్యు స్వరాష్షడ్జ ఋషభ గాంధార మధ్యమాః । పంచమో ధైవతశ్చాథ నిషాద ఇతిసప్తధా । తేషాంసంజ్ఞా స్సరిగమ పధనీత్యపరా మతాః" అని సంగీతశాస్త్రము. అబ్దాగమత్ = వర్షాకాలమువలె నాచరించుచునున్న, మరంద = మకరందముయొక్క, ఆసార = ధారాసంపాతమునకు, జంబువుల్ = నేరేడుపండులైనట్టియు, (వర్షాకాలమందు నేరేళ్లుఫలించుననుట, అబ్దాగమమనఁగా సంవత్సరాగమము, అబ్దాగమమీ యబ్దాగమమని శ్లిష్టరూపకము), హిందోళ = ఆకాలమందుఁ బాడఁదగిన విష్ణుప్రియమైనహిందోళగానమునకు, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమయిన, ముకుంద = కలివేల్పుయొక్క, రోచులు = శరీరకాంతులయినట్టియు, "శిశిరస్య వసంతస్య సంజ్ఞౌ హిందోళరాగక" అని సంగీతశాస్త్ర ప్రసిద్ధము. గావున నప్పుడా రాగమునకు సంతోషించి ప్రసన్నుఁడై వచ్చెఁ గోవిందుని శరీరకాంతులవలె నుండెననుట, అభిసారికా ప్రియులకొఱకు సంకేత స్థానములను గూర్చి పోవుచుండెడు స్త్రీలయొక్క, "కాంతార్థినీతుయాయాతి సంకేతం సాభిసారికా" అని యమరము. అంశుక = వస్త్రములకు, ఉద్యన్నీలగుళికలు = సద్యోనైల్య సంపాదక ఘుటికా విశేషములు, (అభిసారికలు తమగోపనార్థమైనీలవస్త్రములుధరింతురనుట), జాతి = జాజులవలన, అనుల్లసన = ప్రకాశములేకుండుటఁబట్టి, ఆత్త = పొందఁబడిన, శాప = తిట్లయొక్క, తతులు = సమూహములైనట్టియు, వసంతర్తువందు జాజులు వికసిల్లవు గావున నవి వసంతునిఁ దిట్టఁగా నా శాపములే యిట్లు వచ్చె ననుట, చైత్ర = చైత్రమాసమనియెడు, సంజీవనౌషధీ = సంజీవనౌషధముచేత, జాత = ఉదయించిన, చేతన = చైతన్యముగల, ఆత్మ = తనయొక్క, జని = జన్మమునకు, హేతు = కారణములగు, తరు = వృక్షములనుగూర్చి, పునర్యాయి = మగిడిపోవుచున్న,



యువతి = ఉవిదలయొక్క, కర = హస్తములచేత, విసృత = పాఱఁజల్లఁబడిన, హసంతికా = కుంపట్లయందలి, ఇంగాల = బొగ్గులయొక్క, చయములు = సమూహములైనట్టియు, "నిధూమాంగారభరితహసంతికాయంత్రస్యచ" అని భోజరాజన్నట్లు చలికాలమందు స్త్రీలు కుంపట్లెత్తియుండి వసంతర్తువు రాఁగానే చలితీఱెఁ గావున నాకుంపట్లు పాఱఁ జల్లగా నందలి నల్లబొగ్గులకు వసంతర్తువనెడు సంజీవనౌషధము దగిలి ప్రాణములువచ్చి తమ జన్మములకు హేతువులగు వృక్షములను గూర్చి మరలఁ బోవుచున్నట్లుండెననుట, అళులపట్టులు = తుమ్మెదలగుంపులు, వనులన్ = వనములయందు, అట్టాడన్ = సంచరించుటకు, తొడఁగెన్ = ఉపక్రమించెను.

తా. సుగమము.

తే. ద్విజతఁ గాంచియు మధు సేవ । విడువలేక,
జాతిఁ బాసిన తేంట్లని । స్వనముఁ గూడు,
కొనుట నోయనఁ గోకిల । స్వనము సెలఁగెఁ,
దనకు మఱి పంచమత్వంబు । దప్పకుండ. ౧౧౯.

టీక. ద్విజతఁగాంచియు = విప్రత్వమును బొందియును, "దంతవిప్రాండజా ద్విజాః" అని నిఘంటువున్నదిగానఁ దుమ్మెదలు నండజములగుటచేతఁ బక్షులయ్యె ననుట. మధుసేవన్ = మద్యపానమును, విడువలేక = విసర్జింపలేక, (మకరందపానమనుటయు నిది కోకిలపర్యాయమైనప్పుడు ద్విజత్వమును వసంతర్తుసేవయనుట), జాతిన్ = తమద్విజజాతిని, పాసిన = విడిచిన, తేంట్లు = తుమ్మెదలయొక్క, నిస్వనమున్ = నాదమును, కూడుకొనుటనో = సంయోగించుటచేతనో, (తుమ్మెదలు మధుసేవవలనఁ గులభ్రష్టములయినవనియును, (జాతినిడిచెననుట), అనన్ = అనునట్లు, కోకిలస్వనము = పికస్వరము, తనకు, మఱి = పిమ్మట, పంచమత్వంబు = పంచమస్వరత్వమును, ఐదవ మహాపాతకుఁడగుటయును, "పికఃకూజతిపంచమమ్" అన్నట్లు పంచమస్వరత్వమనుటయుఁ "దత్సంయోగీచ పంచమ" యను నట్లయిదవవాఁడగుటయు ననుట, తప్పకుండన్ = తప్పిపోకుండునట్లు, సెలఁగెన్ = ఒప్పెను, (కోకిలములకుఁ బంచమస్వరము స్ఫుటముగావచ్చెననుట).

తా. సుగమము.

ఉ. పూచిన మావులం దవిలి । పూవిలుజోదున కమ్మె మాధవుం,
డేచినశంక నాతఁ డవి । యే కాని యే పథికావళీజయ,
శ్రీచణుఁ డయ్యె నట్టిద య । కృత్యముచే నగు నట్టి పీడయుం,
గోచర మౌనె దైవ మను । కూలమునై పరుమేలుదీఱెనన్. ౧౨౦.

టీక. మాధవుండు=వసంతుఁడు, పూచిన = శరీరముపూచిన, మావులన్ = గుఱ్ఱములను, తవిలి = అంటి, ఏచిన = అతిశయించిన, శంకన్ = అనర్థశంకచేత, పూవిలుజోదునకున్ = కుసుమకార్ముకునకు, అమ్మెన్ = విక్రయించెను, "గుఱ్ఱములకు శరీరములు పూచెనేని యవి కీడుసేయుట యశ్వశాస్త్రప్రసిద్ధ మనుటయుఁ బూచిన మామిళ్లనుటయును", అవియేకానిమె = ఆ పూచిన మావులనేకొనియే, అతఁడు = ఆమన్మథుఁడు, పథికావళీ = విరహిసమూహముయొక్క, జయశ్రీ=జయసంపదయందు, చణుఁడయ్యెన్ = సమర్థుఁడయ్యెను, అట్టిద = అట్టిదేకదా, ఆ కృత్యము చేన్ = పుష్యాన్యముచేత, అగునట్టి = కలుగునట్టి, పీడయున్ = ఆర్తియును, దైవమనుకూలమునై = దైవమనుకూలించియుండినను, పరు=శత్రువుయొక్క, మేలు= మంచికాలము, తీఱినన్ = సమాప్తికాఁగా, గోచరమౌనె = తనకుఁ గనుపడునా, (మావులనమ్మినవాఁడు మాధవుఁడుగనుక దైవమనుకూలమైయనిచెప్పెను, దైవానుకూల్యమున్నప్పుడు జయమెవ్విధముననైనఁ గలుగుననుట.)

తా. వసంతర్తువునందు మామిడిచెట్లు లెస్సగాఁ బూచెననియును మన్మథుఁడా పువ్వులచేతఁ బథికులను జయించెనని భావము. కీడు చేయవలసిన పూచిన మావులు జయప్రదము లయినట్లు చెప్పుట వలన వ్యాఘాతాలంకారము, "స్యాద్వ్యాఘాతోఽన్యథాకారి తథాకారిక్రియేతచేత్", అని దానిలక్షణము. ఆవ్యాఘాతాలంకారము మావు లను తావున శ్లేషమూలకాభేదాతిశయోక్తిచేత ననుప్రాణితము గనుక నారెంటికిని సంకరము దీని కర్థాంతరన్యాసాలంకారముతో సంసృష్టి.

మ. ఉరుశక్తిన్మధుమాస దోగ్ధ పిసుకన్ ♦ జ్యోత్స్నాగవీచంద్రమ,
స్స్ఫురదూధః ప్రతిముక్తమైన నిబిడ ♦ జ్యోత్స్నాపయఃపూరము,
న్విరియం బ్రాఁతిన గొజ్జఁగ ల్గురియ ము ♦ న్నీరైన యక్కమ్మనీ,
రు రహిం గూడిన నేర్పరించు గములై ♦ రోలంబ కాదంబముల్. ౧౨౧.

టీక. మధుమాసదోగ్ధ, మధుమాస = వసంతర్తువనెడు, దోగ్ధ = పాలు పిసుకువాఁడు, ఉరుశక్తిన్ = మహాబలముచేత, పిసుకన్ = పిండఁగా, జ్యోత్స్నా = వెన్నెలరాత్రియనెడు, గవీ = గోవుయొక్క, చంద్రమః = చందమామయనెడు, స్ఫురత్ = గొప్పదైన, ఊధః = పొదుఁగువలన, ప్రతిముక్తమైన = కురిసిన, నిబిడ= దట్టమైన, జ్యోత్స్నా = వెన్నెలయనెడి, పయః = పాలయొక్క, పూరమున్ = సమూహమును, విరియంబాఱిన = వికసించిన, గొజ్జఁగల్ = గొజ్జంగిపూలు, కురియన్ = వర్షింపఁగా, మున్నీరైన = సముద్రప్రాయమయిన, అక్కమ్మనీరు = ఆ మకరందమును, రహిన్ = సొంపుగాను, కూడినన్ = కలిసికొనఁగా, రోలంబకా



దంబముల్, రోలంబ = తుమ్మెదలనిగెడు, కాదంబములు=కలహంసలు, గములై= గుంపులై, ఏర్పరించున్ = ప్రత్యేకపఱుచును. "వెన్నెలయందు గొజ్జఁగపూఁదేనె దుమ్మెదలు గ్రోలెననుటయు, హంసలు పాలు నీరు వేఱు పఱుచుట ప్రసిద్ధమనుట".

తా. సుగమము. రూపకాలంకారము.

ఉ. దిగ్గియ నంచ తూఁడు గొని ♦ తీర వనేక్షువు వంకమీఁదుగా,
నగ్గడ ఫుల్ల కేసరము ♦ నందు వసింపఁగ నెక్క నూలి ను,
న్ప్రగ్గమునం దనారత మ ♦ రంద సరస్సరవింద గోష్ఠికి,
న్వెగ్గల మాఁడు తేంట్లు మరు ♦ వింటికిఁ బూనె గుణద్వయత్వమున్. ౧౨౨.

టీక. దిగ్గియన్=దీర్ఘికయందు, (ఇదిదిగ్గియయనియునుంగలదు), అంచ = హంస, తూఁడు = కమలనాళమును, కొని = గ్రహించి, తీర = దరియందలి, వన = వనముయొక్క, ఇక్షువు = చెఱకుయొక్క, వంకమీఁదుగాన్ = వంపుమీఁదుగా, అగ్గడన్ = ఆప్రాంతమందు, ఫుల్ల = పుష్పించిన, కేసరమునందు=పొన్నచెట్టునందు, "పున్నాగః పురుషస్తుంగః కేసరో దేవవల్లభః" అని నిఘంటువు. వసింపఁగ= వ్రాలఁగా, ఎక్క = ఆచెఱుకునకెక్కినట్టి, నూలి = ఆబిసనాళ తంతు సంబంధియగు, నున్ = నునుపైన, ప్రగ్గమున్ = సూత్రంబును, అందు=ఆపొన్నచెట్టున, అనారత = ఎడతెగని, మరంద = మకరందముయొక్కయు, సరసీ=ఆదిగ్గియయందలి, అరవింద= కమలములయొక్క, గోష్ఠికిన్=సమాజనమునకును, వెగ్గలము = అధికముగా, ఆఁడు= సంచరించుచున్న, తేంట్లు = తుమ్మెదలును, మరువింటికిన్ = మన్మథునిధనువునకు, గుణద్వయత్వమున్, గుణ= గొనయములయొక్క, ద్వయత్వమున్ = జంటతనమును, పూనెన్ = వహించెను.

తా. ఒక సరస్సులోనుండి హంస తామరతూఁడు గ్రుంచుకొని దాని దరినున్న చెఱకు వంకమీఁదుగాఁ బొన్నచెట్టుమీఁద వ్రాలఁగా నాబిసనాళతంతువు లా చెఱకునకుఁ దగుల్కొని యది యొక యల్లెత్రాడుగాను మఱియు నా పొన్న పూల మకరందము కొఱకు నా సరస్సునందలి కమలముల మకరందము కొఱకు నెడతెగక చాలుగట్టి యా చెఱకువంకమీఁదుగానే తిరుగుచున్న తుమ్మెద లొక్క యల్లెత్రాడుగా నీరెండును రెండల్లెత్రాళ్లుగాను మన్మథునికి ధనుస్సయిన యా చెఱకున కమరెననియును బాంథ విజయమునకై యా మన్మథుఁడు దన వింటికి బటువుగా రెండల్లెత్రాళ్లు వేసికొనె నని భావము.

చ. గిడుద మధూళికల్లడము ♦ చే కొని తీఁగెలు సాఁగఁ జుట్టుకొం,
చడవిఁ గడార కాచకట ♦ కాకృతి నుల్ల మెలంగె గాడుపు,

ల్జడగతి నధ్వనీన పరి ♦ షత్పటునిశ్వసితానలం బెదు,
ర్పడ మఱి సార్చులై సుఱసుఱం దుద సుళ్లగ స్రుక్కెనో యనన్ ॥౧౨౩॥

టీక. నిడుదఁ=పొడవులగు, మధూళికల్ = మకరందధారలను, నడుమనే = భూమినిబడకుండమధ్యభాగముననే, కొని=గ్రహించి, తీఁగెలుసాఁగన్=మకరందము జిగట గావునఁ దీఁగెలు సాఁగునట్లు, చుట్టుకొంచున్= వలయితములౌచు, గాడ్పుల్ = వాయువులు, అధ్వనీన = పథికులయొక్క, పరిషత్ = సమూహముయొక్క, పటునిశ్వసిత = నిట్టూర్పులయొక్క, అనలంబు = అగ్ని, ఎదుర్పడన్ = తనకెదురు గాఁగా, మఱి = పిమ్మట, సార్చులై = మంటలతోఁగూడినవై, సుఱసుఱన్= సుఱసుఱయనఁగా, తుదన్ = అగ్రమందు, సుళ్లగ = ఆవర్తములు గలుగఁగా, స్రుక్కెనోయనన్ = శోషించేయునట్లు, అడవిన్= అరణ్యమందు, (అడవియనియుంబాఠము గలదు), కడార= కపిలవర్ణముగల, "కడారఃకపిలఃపింగ" అని నిఘంటువు. కాచ కటక = గాఁజు వలయములయొక్క, ఆకృతి = ఆకారమునంటి యాకారముగల, సుళ్లన్ = ఆవర్తములచేత, జడగతిన్ = మందగమనముచేత, మెలంగెన్ = సంచరించెను.

తా. పుష్పములనుండి జాఱెడు మకరంద ధారలు క్రిందఁబడకుండ నడుమనే గ్రహించి తీఁగెలు సాఁగునట్లు వలయితములై గాజులవలెఁ గపిల వర్ణము గలిగి యడవులయందు వాయువులు సంచరింపఁగా విరహులయొక్క నిట్టూర్పు చిచ్చెదురు పడఁగా మండుచు నగ్రముల సుళ్లవలె ముడుఁచుకొని సుఱసుఱ స్రుక్కెనో యన్నట్లుండె నని భావము.

చ. కురిసిన క్రిందిపుప్పొడులఁ ♦ గొంచు నగంబుల మీఁదికై పిశం,
గరుచులఁ గొన్ని పెల్లెగసె ♦ గాడ్పుల సుళ్లు పతి మాధవుండు రా,
నెరవుగఁ బూవు సొమ్మిడి వ ♦ నేందిరభూమికి వెండిమెట్ట దా,
మర రవణంబు రాఁ గొన భ్ర ♦ మద్గతులౌ మలుచుట్టులో యనన్ ॥౧౨౪॥

టీక. కురిసిన = పుష్పములనుండి రాలినట్టి, క్రింది = వృక్షములక్రిందనున్న, పుప్పొడులన్ = పుష్పరజములను, కొంచున్ = గ్రహించుచు, అగంబులమీఁదికై= వృక్షములపైకిఁగాను, పిశంగరుచులన్ = పచ్చనికాంతులచేత, కొన్ని = కతిపయములగు, గాడ్పులసుళ్లు = వాయువులయొక్కయావర్తములు, (సుడిగాడ్పులనుట, ఇది కర్తృపదము), పతి = భర్తయగు, మాధవుండు = విష్ణుఁడు, (వైశాఖమాసము ననుట), రాన్ = రాఁగా, వనేందిర = వనలక్ష్మి, పూవుసొమ్ము = పుష్పములని యెడుభూషణము, భూమికి=నేలకు, ఎరవుగనిడి = ఎరవుగాఁబెట్టి, వెండి=మఱియు,



మెట్టదామర = స్థలకమలమనియెడు, రవణంబు = భూషణము, రాన్ = రాఁగా, కొనన్ = తీసికొనఁగా, భ్రమద్గతులౌ, భ్రమత్ = తిరుగుచున్న, గతులౌ= గమనములుగల, మలుచుట్టులోయనన్=చీలలోయనునట్లు, పెల్లు=అధికముగా, ఎగసెన్= ఉద్గమించెను. సుళ్లనుకర్తృపదమునకు "సలోలోశ్చ" అను సూత్రముచేత నుల్లోపమై యీరూపమువచ్చెను.

తా. భూమికిని దనకును భర్తయగు మాధవుఁడు రాగా వనలక్ష్మి తనకుఁ గల పూవుసొమ్మును భూమికెరవుగాఁబెట్టి భూమికిఁగల మెట్టదామరయను వేఱొక వింతసొమ్ము తాను పెట్టుకొనఁగా మరలు దిరుగుచున్న మరచుట్టులో యనునట్లు చెట్లక్రింద రాలిన పుప్పొడులు రేఁపికొని పచ్చని వన్నెగలిగి కొన్ని సుడిగాడ్పులు చెట్లపై కెగసె నని భావము.

చ. తరుణు లదోనిదాన మధు ♦ ధార ననల్వకుళాళి నింపఁగాఁ,
దరుణుల మేము గామె యని ♦ తద్గతలై వనదేవత ల్సురం,
దర వకుళౌఘ మెల్లను న ♦ నల్గనఁ గ్రాయఁగ నించు బుగ్గలం,
దొరసె మధుప్రపూర్ణత మ ♦ ధూకములం బృథు పాండు పుష్పముల్ ॥౧౨౫॥

టీక. తరుణులు=యువతులు, అదోనిదాన, అదః=ఈపుష్పములకు, నిదాన = ఆదికారణమయిన, మధుధారన్ = మద్యధారచేత, వకుళాళిన్ = పొగడచెట్లపఙ్క్తియందు, ననల్ = పుష్పములను, నింపఁగాన్=నిండింపఁగా, "వకుళో ముఖసీధునా", అన్నట్లనుట, ఏము=మేము, తరుణులముగామె = యువతులముగామా, అని=అనుచు, తద్గతలై, తత్ = ఆ వనమును, గతలై = పొందినవై, వనదేవతల్ = వనదేవతలు, సురన్ = మద్యముచేత, (మకరందముచేతననుట), ధరన్ = భూమియందు, వకుళౌఘము = పొగడలగుంపు, ఎల్లను = సమస్తమును, ననల్గనన్ = మొగ్గలువేయునట్లు, క్రాయఁగన్=ఉమియుటకై, నించు= నిండించియున్న, బుగ్గలన్=పుక్కిళ్లను, మధూకములన్ = ఇప్పచెట్లయందు, పృథు=పెద్దవియగు, పాండు=తెల్లనగు, పుష్పములు = పువ్వులు, మధుప్రపూర్ణతన్, మధు = మకరందముచేత, ప్రపూర్ణతన్ = మిక్కిలి నిండియుండుటచేత, దొరసెన్ = పోలెను.

తా. ఇప్పపువ్వులు మిగులఁ దెల్లనై మకరంద భరితములై యుండఁగా దశవిధదోహదములలో నొకఁడైన ముఖసీధువుచేతఁ దరుణులు పొగడచెట్లను బుష్పింపఁ జేయఁగాఁ జూచిన వనదేవతలు తామును దరుణులగుట నారీతిగానే సమస్త వకుళ వృక్షములను బుష్పింపఁ జేయుటకై యత్నపడి యుమియుటకై తెల్లని మద్యముఁ బుక్కిళ్లఁ బట్టియుండఁగా నా బుగ్గలవలెనుండె నని భావము.

చ. తరుణుల కౌఁగిటన్ ననుచు ♦ తమ్ముఁ వృథావిరులెత్తి చేసె మో,
పరులుగఁ జైత్రుఁ డంచుఁ దద ♦ భావమనోభవవహ్ని వెచ్చి ని,
ర్ఝర మధుపాళి ధూమము పరాగపు నీఱును దేనెగట్టె చాఁ,
దరుదుగఁ దాల్పఁగాఁ గొరవులై యొఱఁగంబడెఁ గొన్నిభూజముల్ ౧౨౬.

టీక. తరుణుల = ఉవిదలయొక్క, కౌఁగిటన్ = ఆలింగనముచేత, ననుచు= పుష్పించునట్టి, తమ్ముఁన్=తమునుఅనఁగాగోరింటలను, "ఆలింగనాత్కురవక" అన్నట్లనుట, వృథా = వ్యర్థముగా, విరులెత్తి = పుష్పములెత్తి, చైత్రుఁడు= వసంతర్తువు, మోఁపరులుగన్ = బరువుమోసెడువారిఁగా, చేసెన్=ఒనర్చెను, అంచున్ = అనుచు, తదభావ, తత్= ఆయువత్యాలింగనముయొక్క, అభావ=లేమిచేత, మనోభవ= మన్మథసంబంధియయిన, వహ్నిన్ = అగ్నిచేత, వెచ్చి = దగ్ధములై, నిర్ఝర = నిబ్బరములైన, మధుప = తుమ్మెదలయొక్క, ఆళి = పఙ్త్తియనెడు, ధూమము = పొగయును, పరాగపు = పుష్పరజోమయమగు, నీఱును=భస్మమును, తేనెకట్టెచాఁదు= మకరందమనియెడు కట్టెచాదును, (పచ్చికట్టె కాలునప్పుడు లోపలినీరు పైకుబికి చాఁదుగట్టుననుట), అరుదుగన్ = వింతగా, తాల్పఁగాన్ = ధరింపఁగా, కొన్ని భూజముల్ = కొన్నిచెట్లు, కొఱవులై = అలాతములై, (కొఱవులనఁగా గురువకములు), ఒఱఁగంబడెన్ = నేలవ్రాలెను. (తాపభరముచేననుటయుఁ బుష్పభరముచే ననుటయు.)

తా. కురవక శబ్దభవములై కొఱవు లని చెప్పఁబడియెడు గోరింటలు స్త్రీల యాలింగనములచేతనే మేము పూయుదుమే యట్టి మమ్ము నీ చైత్రుఁడు బరువు చేటుగాఁ దాను వృథా పుష్పింపఁజేసెనని యా స్త్రీల యాలింగనము లేకుండుటవలని మదనాగ్నిచేతఁ దపింపఁ బడినందులకుఁ జిహ్నముగాఁ దుమ్మెదలు పొగ లెగసినట్లును బుప్పొడి బూదిరాలినట్లును మకరందము దానిలోని నీరుపేరి నల్లఁబడి చాఁదుగట్టినట్లుండఁగాఁ నొఱగఁబడి తమపేరు సార్థక మగునట్లు కొఱవుల వలెనుండెననియును నాకులు మొదలగునవి కనుపడకుండు నట్లు లెస్స పూచి యుండె నని భావము. అలం. గమ్యోత్ప్రేక్ష.

ఆ. ఫలశలాటు లురుల ♦ నళులకై తమకూఁడు,
చెఱుప మావు లంటి ♦ చెలువ పిండు,
మగుడ ననలు నింప ♦ మొగము గన్నులు నెఱ్ఱఁ,
బాఱె మిగుల శౌక ♦ పైకములకు. ౧౨౭.

టీక. చెలువపిండు = సుందరీసమూహము, ఫలశలాటులు=పండ్లుగాయలు, ఉరులన్ = రాలిపోవునట్లు, అళులకై = తేఁటులకొఱకు, తమకూఁడు = తమ యాహారము, చెఱుపన్ = చెఱుచుటకై, మావులు = మామిడిచెట్లను, అంటి = స్పృశించి, (కరస్పర్శేనమాకందయనునట్లనుట), మగుడన్ = మరల, ననలు = పుష్పములను, నింపన్=నిండింపఁగా, శౌకపైకములకున్ = శుకసమూహపికసమూహములకు, మొగము = ముఖమును, కన్నులు = నేత్రములును, మిగులన్ = అధికముగా, ఎఱ్ఱఁబాఱెన్ = కోపముచేత నెఱ్ఱనయ్యె, (చిలుకలకు ముఖమును గోయిలలకుఁ గన్నులును వసంతర్తువునందు మిక్కిలి యెఱ్ఱనై యుండుట ప్రసిద్ధమనుట).

తా. సుగమము. అలం. హేతూత్ప్రేక్షగమ్య.

మ. అతులప్రేమరసార్ద్ర యోర్తు ప్రియ ♦ హాస్యక్రీడ సంకేత వం,
చితయై తత్క్షణ జాంగజజ్వరమిళ ♦ చ్చిత్తభ్రమం బూని నా,
పతి నో వృక్షమ కానవే యన సపు ♦ ష్పం బయ్యెఁ గోఁ గంతలో,
నతఁడున్ దోఁచిన నవ్వుడున్ విరిసెఁ ♦ బ్రాంతాంచన్నమేరుద్రుమప్రజ ౧౨౮.

టీక. అతుల=సమానములేని, ప్రేమరస = ప్రేమమడిచేత, ఆర్ద్ర=సరసయైన, ఓర్తున్ = ఒక్కనాతి, ప్రియ = తననాథునియొక్క, హాస్యక్రీడన్ = పరిహాసక్రీడయందు, (దాఁగిలిమూఁతయనుట), సంకేత=సంకేతస్థానమందు, వంచితయై=మోసపోయినదై, తత్క్షణ = ఆక్షణమందు, జ = పుట్టిన, అంగజజ్వర = విరహజ్వరముతోడను, మిళత్ = కూడికొన్న, చిత్తభ్రమంబు = మనశ్చాంచల్యమును, ఊని= ధరించి, ఓ వృక్షమ = ఓచెట్టా, నాపతిన్ = నానాథుని, కానవే = చూడవా, అనన్ = అని పల్కఁగా, గోఁగు = కర్ణికారము, సపుష్పంబయ్యెన్ = పుష్పములతోఁ గూడినదయ్యెను, "సల్లాపతఃకర్ణికారః" అన్నట్లనుట, అంతలోన్ =ఆపల్కరించునంతలో, అతఁడున్ = ఆ ప్రియుఁడును, తోఁచినన్ = కానవచ్చినను, నవ్వుడున్ = నవ్వఁగానే, (ఆస్త్రీయనుట), ప్రాంతాంచన్నమేరుద్రుమప్రజ. ప్రాంత=చేరువను, అంచత్= ఒప్పుచున్న, నమేరుద్రుమవ్రజ = సురపొన్నచెట్లును, విరిసెన్ = పుష్పించేను, "నమేరుర్హాసితేనచ" అనునట్లనుట.

తా. ఒక స్త్రీ తన నాథునిఁ గనుమఱచి వెదకుచు నొక కొండగోఁగును బలుకరింపఁగా నది యును, తననాథుడు గనిపించిన వా యింతి నవ్వఁగానే యాచేరువనున్న సురపొన్నచెట్లును బుష్పించె నని భావము.

తే. స్థాణు వొక్కండు మగవాఁడు ♦ దలక కుమియ,
ఫలమొసఁగ నట్టు కినియక ♦ పద్మవదన,

వదన సురం గూర్కి నొసంగ నీ వలదె పుష్ప,
మైన ననుమాడ్కి నుమిసిన ననిచెం బొగడ. ౧౨౯.

టీక. స్థాణువు = మొద్దును, శివుండును, ఒక్కండుమగవాండు = ఒక్కపురుషుండు, తలంకక = సంకోచింపక, ఉమియన్ = ఉమ్మివేయంగా, కినియక = కోపింపక, ఫలమొసంగెన్ = పండిచ్చెను, (కోరికనిచ్చెను), "స్థాణూరుగ్రఉమాపతి" అని నిఘంటువున్నది స్థాణువుపై బోయ కన్నప్పయనువాండు పుక్కిటి సురనుమియంగాం గోపగింపక కామిత ఫలమిచ్చెనంట. ఇది శ్రీకాళహస్తిమాహాత్మ్యప్రసిద్ధము. అట్టె = ఆప్రకారమే, పద్మవదన = తమ్మివంటి మొగముగల యువిద, వదనసురన్ = తననోటియందలిమద్యమును, కూర్మిన్ = ప్రేమచేత, ఒసంగన్ = ఇయ్యంగా, పుష్పమైననీవలదే = పూవేనియునీవలదా, అనుమాడ్కిన్ = అనియెడురీతిచేత, ఉమిసినన్ = ఉమివేయంగా, పొగడ = వకుళవృక్షము, ననిచెన్ = పుష్పించెను. "వకుళో ముఖసీధునా" యనినట్లనుట.

తా. మున్నొక్క మగవాండు స్థాణువుపైనుమిసిన నతనికి ఫలమొసంగి యుండంగాం దామరవంటి మోముగల యువతి పుక్కిటి సురయొసంగంగా బువ్వైన నియ్యవలదా యన్నట్లు పొగడపై నొక మగువ యుమియంగా నది పూచెననిభావము.

తే. మధువుం గాంతల పుక్కిటి మధువుం బేళ్ల,
యీర్ష్యం బస సూపం బొగడపై నెలయ దాన,
విరిసెం దొల్లిటి దళములు విరులు జడిసె,
దీన నగ్గల్పునకు నుబ్బి తేంటు లార్చె. ౧౩౦.

టీక. మధువున్ = వసంతమాసమును, కాంతల = స్త్రీలయొక్క, పుక్కిటి = బుగ్గలయందలి, మధువున్ = మద్యమును, పేళ్ల = సమాననామములచేతనైన, ఈర్ష్యన్ = ఈసుచేత, పస = తమతమ హెచ్చులను, చూపన్ = కనుపఱచుటకై, పొగడపైన్ = వకుళవృక్షముమీంద, ఎలయన్ = వ్యాపింపంగా, దానన్ = ఆవ్యాపించుటచేత, తొల్లిటి దళములు = మున్నున్న సైన్యములు, (ఆకులనుట), "దళంశస్త్రీభఛేచ్ఛదే అని" నిఘంటువు. విరిసెన్ = విచ్చెను, (రాలెననుట), విరులు = తొల్లింటిపువ్వులు, జడిసెన్ = భయపడెను, (క్రొత్తపువ్వులు జడిగొనెననుట), దీనన్ = ఈహేతువుచేత, అగ్గల్పునకున్ = ఆవసంతవిజయమునకు, ఉబ్బి = సంతసించి, తేంటులు = తనపక్షమునయున్న తుమ్మెదలు, ఆర్చెన్ = సింహనాదముచేసెను. (ధ్వనిచేసెననుట).

తా. మధువను నామము వసంతఋతువునకును మద్యమునకుం జెల్లునుగావున నానామైక్య వైరముచేతం దమతమ పస పొగడచెట్టుపైం గనుపింపంగా నువిదల



పుక్కిళ్ల మధువుచేం జిగిరించి పుష్పించియున్న యాకులను బువ్వులను రాలిచి వసంతఋతువు పొగడను మరలం బుష్పింపం జేసెననియును మరలం జూచిన పూల కలరి తుమ్మెదలు మ్రోసెనని భావము.

ఉ. మేకొని తాంచినం భృగువు మెచ్చిన వానికి మర్త్యజా భార్యయౌ,
శ్రీకి నివాసమై చెలిమి సేయుట నిట్టిప్రశాంతి గల్గెనో,
కాకన నాతి దన్నినవి కాసము నొంది వనస్థలస్థితా,
శోకము సేసె మెచ్చునం బ్రసూనరజః కనకాభిషేకమున్. ౧౩౧.

టీక. తాంచినన్ = తన్నినను, మేకొని = అంగీకరించి, భృగువున్ = భృగుమహామునిని, మెచ్చిన = మెచ్చుకొన్న, వానికిన్ = ఆవెన్నునకు, మర్త్యన్ = మనుష్యుండైన రామావతారమందలి, భార్యయౌ = గృహిణియైన, శ్రీకిన్ = శ్రీదేవియగు సీతకు, నివాసమై = ఉనికిపట్టై, చెలిమిసేయుటన్ = స్నేహముచేయుటచేతను, ఇట్టి = ఈవిధమయిన, ప్రశాంతి = అధికశాంతి, కల్గెనోకాక = కలిగినదోకాక, అనన్ = అనునట్లు, నాతి = ఒకయింతి, తన్నినన్ = తన్నంగా, వికాసమునొంది = వికసిల్లి, "అశోకశ్చరణాహత్యా" యన్నట్లనుట, వనస్థల = వనప్రదేశమందు, స్థిత = ఉన్నట్టి, అశోకము = అశోకవృక్షము, మెచ్చునన్ = సంతుష్టిచేత, ప్రసూనరజః = పుప్పొడి యనియెడు, కనకాభిషేకమున్, చేసెన్ = ఒనర్చెను.

తా. తొల్లి భృగుమహాముని తన్నంగాం గోపింపక మెచ్చుకొన్న విష్ణుదేవునికి రామావతారమందు భార్యయైన సీతాదేవికి లంకయందు నివాసస్థానమై చెలిమి చేసి యా సంబంధముచేతం దనకు నట్టి శాంతగుణము గలిగెనో యను నట్లశోకవృక్షము దన్నొక నాతిం దన్నంగా బుష్పించి పచ్చని పుప్పొడిచేత నాయింతికిం గనకాభిషేకముం జేసి నట్లుండెనని భావము.

మ. అళు లేతద్వదనేందు రాగమిళనా ప్రాదుర్భవత్కోరకం,
బుల తేనె ల్సుధ లంచు రా నొకతె నెమ్మోమెత్తం జైత్రంపుం బు,
వ్వులలోం బద్మిను లయ్యె గంధఫలిం బువ్వు ల్పుట్టె పోందోలెనా,
చ్చెల చేంద్రైతఱి చెందుం దల్లిబడికో లట్టవుటయే కా మహిన్. ౧౩౨.

టీక. ఒకతె = ఒక్కనాతి, నెమ్మోమెత్తన్ = ముఖమెత్తంగా, అళులు = తుమ్మెదలు, ఏతద్వదనేందు, ఏతత్ = ఈనాతియొక్క, వదన = ముఖమనియెడు, ఇందు = చంద్రునియొక్క, రాగ = రక్తితోడ, మిళన = కూడుటచేత, ప్రాదుర్భవత్ = పుట్టుచున్న, కోరకంబుల = మొగ్గలయొక్క, తేనెల్ = మకరందములు, సుధలంచున్ = అమృతములని, (తియ్యనైయుండుననియనుట), "ముఖరాగేణచంపక" అనునట్లనుట.

చైత్రంపుబువ్వులలోన్ = చైత్రుఁడువికసింపఁజేసిన పుష్పములలో, తద్గుణులయ్యెన్ = ఆ కాంతాముఖగుణములే కలవియయ్యెనాయనికాకువు, (కాలేదనుట), గంధఫలిన్ = సంపెఁగయందు, పువ్వులుప్పుట్టి=పుష్పములుదయించి, చేఁదై=తిక్తమై, పోదోలెన్ = వెడలఁగొట్టెను, ఒచ్చెల = ఇదిఖేదోక్తి, ఎందన్ = ఎచ్చటనైనను, మహిన్=భూమియందు, తఱచు = బహుళముగా, తల్లిబడికొలట్టుపుటయోకా = తల్లివలె నగుటయే కదా, (ఈ పద్యము ప్రథమపాదమందాజుపశ్లేషముచేత యతినిర్వహింపవలయును).

తా. ఒకస్త్రీ మొగమెత్తఁగా దాని ముఖ చంద్రసంయోగమువలనఁ బుట్టిన సంపెంగ మొగ్గలలోని మకరందము చంద్రసుధవలెనే తియ్యఁగా నుండునని తుమ్మెదలు రాఁగాఁ జెట్టునఁ బుట్టుటచేఁ బూర్వపు గుణము కలిగి సంపెంగ పువ్వులు దుమ్మెదలకు మిక్కిలి చేఁదై చేరకుండఁ బాఱదోలెను బిడ్డలకుఁ దల్లి గుణమే యుండునని భావము.

చ. అలరెఁ బ్రియాళువోతుఁ బ్రియ ♦ మాట వసంతముఁ బాడ నప్పడ,
వ్వెలఁది సపత్ని భక్తికిని ♦ వేల్పులు మెత్తురు గాన రాగమ,
న్ఛలమునఁ దన్నుఁ బాడఁగ వ ♦ సంతుఁడు దా దయచేసెఁ గాక యా,
యెలె నిజశక్తి నా యనుచు ♦ నీపసకుం గొదవెట్టె నీసునన్. ౧౩౩.

టీక. ఓర్తు = ఒక్కతె, ప్రియమాటన్ = తనకిష్టమాటవలన, వసంతమున్ = వసంతరాగమును, పాడన్ = గానముసేయఁగా, ప్రియాళువు = ప్రేంకణపుఁజెట్టు, అలరెన్ = పుష్పించెను, “వసంతస్సహాయస్తువసంతతౌ ప్రగీయతే” అనుసంగీతశాస్త్రము సంప్రదాయమునఁ బాడఁగా, “గీత్యాప్రియాళుర్నితరా” అన్నట్లు పుష్పించెననుట. అప్పడు=ఆకాలమందు, అవ్వెలఁది = ఆపాడినచేడయొక్క, సపత్ని= సవతి, వేల్పులు = దేవతలు, భక్తికిని, మెత్తురుగానన్ = మెచ్చుకొందురుగావున, రాగమన్ = వసంతరాగమనియెడు, ఛలమునన్ = నెపముచేత, తన్నున్ = ఆవసంతుని, పాడఁగన్ = గానముసేయఁగా, వసంతుఁడు, తాన్ = తాను, దయచేసెఁ గాక = కృపచేసెనుగాని, ఈప్రియాళువును బుష్పింపఁజేసెనుగానియనుట, నిజ = ఈ బిడయొక్క, శక్తినా = సామర్థ్యముచేతనా, ఆయెలె = అప్పడేయాయెలె, ఇది నిస్సారార్థకము, అనుచున్ = అనిపల్కుచు, ఈ పసకున్ = ఈ పాటఁబాడి పుష్పింపఁజేసిన సారస్యమునకు, ఈసునన్ = సవతియందలి యీర్ష్యచేత, కొదవెట్టెన్ = కొఱఁతను ఆరోపించెను.

తా. ఓర్తు వసంతరాగముఁబాడఁగాఁ బ్రేంకణము పూచెను దానికి నాస్త్రీయొక్క సవతి మెచ్చుకొనక యీసుచేత వేల్పులు భక్తికి మెత్తురు గావున వసంత



మనియెడు తనపేరుగల రాగముచేతఁ దన్నుఁ బాడఁగా నావసంత దైవతమే యీ చెట్టును బుష్పింపఁ జేసెనుగాక యీమె కెంత సామర్థ్య మా యని నిరసించె నని భావము.

తే. అధరసుధఁ బ్రాణి జతఁ బ్రాణి ♦ యగుచు మౌక్తి,
కాండమాలిక నిడెను నా ♦ సాగ్రమౌక్తి,
కంబయనఁ జాలు ననలిచ్చె ♦ గతజరత్సు,
మంపు వావిలి మొగ నూర్పు ♦ నింప నోర్తు. ౧౩౪.

టీక. ఓర్తు=ఒక్కతె, మొగము = ముఖమందలి, ఊర్పు = ఉచ్ఛ్వాసమును= నింపన్ = నిండింపఁగా, “సింధువారోముఖానిలాత్” అనునట్లనుట, అధరసుధన్= అధరమందలి యమృతస్పర్శముచేతను, ప్రాణిజతన్ = ప్రాణముగల ముత్తెపుఁ జిప్పవలనఁ బుట్టినదగుటచేత, ప్రాణియగుచు = తానును బ్రాణముగలదియగుచు, నాసాగ్రమౌక్తికంబ, నాసా = అపోలఁతిముక్కుయొక్క, అగ్ర=కొనయందలి, మౌక్తికంబ = ముక్తాభూషణమే, మౌక్తికాండ=ముత్తెపుగ్రుడ్లయొక్క, మాలికన్=పఙ్క్తిని, ఇడెను = పెట్టెను, అనన్=అనునట్లు, గతజరత్సుమంపు, గత=రాలిపోయిన, జరత్= ముదురువైన, సుమంపు=పువ్వులుగల, వావిలి = నిర్గుండీవృక్షము, చాలునలిచ్చెన్= శ్రేణిగానుండు మొగ్గలనీనెను.

తా. ఒక్క మగువ నిట్టూర్పునింపఁగా దాని వలనఁ బువ్వులు రాలిపోయిన వావిలి చెట్టునందుఁ గ్రొత్తగా శ్రేణిగట్టి మొగ్గలు గనిపించె ననియు నవి యాస్త్రీయొక్క యధరమందలి యమృత స్పర్శముచేతను బ్రాణముగల ముత్తెపుఁ జిప్పలో దాను బుట్టియున్న కతంబునను దానును బ్రాణముగలదై యానెలఁత నాసాభూషణమగు మౌక్తికను చాలుగా ముత్తెపు గ్రుడ్లు పెట్టి నట్లుండె నని భావము.

చ. ఘనమగు నాకురాలి తిల ♦ కం బతిరిక్తత నున్న నోతుఁ లోఁ,
గనికరమూని కన్నుఁగవఁ ♦ గాయజుఁ డిల్లడ యిడ్డ తూపులే,
యనువుగ నించెఁగాక మఱి ♦ యంటక ముట్టక యొక్క చేష్టలే,
కనెగడెఁ జూడ్కి నంట యిది గ ♦ ల్లనఁగా నలరించెఁ జూపులన్ ౧౩౫.

టీక. ఓతుఁ = ఒకయింతి, ఘనమగు = దట్టమైన, ఆకురాలి, తిలకంబు = బొట్టుగుచెట్టు, అతిరిక్తతన్ = మిక్కిలిదారిద్ర్యముచేత, ఉన్నన్=ఉండఁగా, లోన్= మనస్సులోను, కనికరము = కారుణ్యమును, ఊని = వహించి, కన్నుఁగవన్ = తన నేత్రద్వయమందు, కాయజుఁడు = పూవిల్తుఁడు, ఇల్లడయిడ్డ=దాఁచియుంచిన, తూఁపులే = బాణములే, అనువుగన్ = సొగసుగా, నించెఁగాక = ఈమె నిండించెఁగాని,

పతి = లేనియెడ, అంటకముట్టక = తగలకతాఁకకయే, (ఇదిజాత్యుక్తి), ఒక్కచేష్ట లేక = ఒకవ్యాపారములేక, చూడ్కిన్ = చూపుచేత, నెగడెనంట = వృద్ధియయ్యె ననుట, ఇది = ఈపల్కు, కల్లనగా = అసత్యమనునట్లుగా, చూపులన్ = వీక్షణములచేత, అలరించెన్ = పుష్పింపఁజేసెను, "తిలకోవీక్షణేనచ" యన్నట్లనుట.

తా. ఒక బొట్టుగు చెట్టున నాకులురాలి బీదగిలి యుండఁగా నోర్తుకరంబు గనికరంబున దానిఁ జూడఁగా నప్పుడే తప్పక విప్పుగల గొప్పపువ్వులుప్పతిల్ల నది మదనుని యంప గుములు దాఁచియున్న యాచకోరలోచన లోచనంబులందలి యామ్ములుకులు మరల వెడలించి యీ తిలకంబుపై నెలయించెఁ గాక లేకున్న నీజోక నంటకముట్టకయే ఒట్టులుం బెట్టక యియ్యటిసడ్డట్టు లిట్టు పుష్పాలు పుట్టుట కల్లయని యెల్లరను నట్లొప్పియుండె నని భావము.

తే. సాంద్ర మకరంద వృష్టి ర • సాతలంబుఁ,
దొరఁగు పువ్వుల భువియుఁ బూ • ధూళి నభము,
నీక్రమత్రయి మాధవుఁ డా • క్రమించె,
నురువిరోచన జనిత మ • హోష్మ మడఁగ. ౧౩౬.

టీక. సాంద్ర = దట్టమైన, మకరంద = పూఁదేనియలయొక్క, వృష్టి = వానచేత, రసాతలంబున్ = పాతాళమును, తొరగుఁ = రాలుచున్న, పువ్వులన్ = పుష్పములచేత, భువియున్ = భూమిని, పూధూళిన్ = పుష్పరజముచేత, (ఇదిమిశ్రసమాసము), నభమున్ = ఆకాశమును, ఈక్రమత్రయిన్, ఈ = ఈచెప్పఁబడినమకరంద పుష్పరజములనియెడు, క్రమ = పాదవిక్షేపములయొక్క, త్రయిన్ = మూఁటిచేత, మాధవుఁడు = వసంతుఁడనియెడు త్రివిక్రముఁడు, ఉరు = విస్తారమైన, విరోచన = సూర్యునిచేత, జనిత = పుట్టింపఁబడిన, మహోష్మము = మహాతాపము, విరోచన జనిత = విరోచనసుతుఁడగు బలిచక్రవర్తియొక్క, మహోష్మను = మహాప్రతాపము, అడఁగన్ = కాంతిఁబొందునట్లు, ఆక్రమించెన్ = త్రిలోకములనాక్రమించెను.

తా. మాధవుండని విష్ణునకుఁ దగిన పేరుగల వసంతుఁడు సూర్యప్రతాపము బలిప్రతాపమువలె నడఁగు నట్లు పాతాళమర్త్య స్వర్గలోకములను వరుసగా మకరందపుష్ప రజములచేత మూఁడడుగులచేత నాత్రివిక్రమునివలె నాక్రమించెనియును వసంతర్తువునందు సూర్యుఁడంతవిస్తారముగా వేఁడిమిఁ జూపఁడనియును భావము. ప్రకృతవసంతవర్ణనముచేత నప్రస్తుత త్రివిక్రమ పరిస్ఫూర్తి గలుగుట వలన సమాసోక్త్యలంకారము.



కం. ఊదుకొనఁబడు మధూళిక, యోడి కలకుఁ గ్రిందఁ గ్రమ్మి • యుండెడు తేంట్లా
న్నీడలు దరిగియుఁ దిరుగని, జాడం దరు లొప్పెఁ జెప్పె నవ్వ • సంతపువేళన్ ౧౩౭.

టీక. ఊదుకొనన్ = భూమియూటుపట్టునట్లు, పదు = స్రవించుచున్న, మధూళిక = మకరందధారలయొక్క, ఓడికలకున్ = ప్రవాహములకు, క్రిందన్ = అధోభాగమందు, క్రమ్మియుండెడు = ముసరుకొన్న, తేంట్లన్ = తుమ్మెదలచేత, నీడలు దిరిగియు = ఛాయలు ప్రొద్దువెంబడి మఱియొకదిక్కునకుఁ దిరిగియును, తిరుగని జాడన్ = తిరుగనిరీతిగానే, తరుల్ = వృక్షములు, అవ్వసంతపువేళన్ = ఆవసంత కాలమందు, పొలిచెన్ = ఒప్పెను,

తా. ఆ వసంతర్తువునందు మకరంద మధికమై స్రవింపఁగా నావాసనకుఁ జెట్లక్రింది భూమిమీఁదఁ దుమ్మెదలు గ్రమ్ముకొని లేవక నల్లనై యుండెఁ గావునఁ బ్రొద్దు వెంట నీడలు దిరిగినను దిరుగనియట్లే యాచోట్లు నీడలవలె నుండె నని భావము.

చ. శతదళమంజరీ ధవళ • చైత్ర నిశామల చంద్రికౌఘము,
ల్ధృత వియదంత కేళి వన • వృక్ష లతాంతరజశ్ఛట స్థలం,
క్షితఁ గని కామినీ కమన • కేళియుఁ బోఁ జెడవా నగాటవీ,
కతక పరాగ మొక్కదెసఁ • గ్రమ్మి యనచ్ఛత మాన్పకుండినన్. ౧౩౮.

టీక. శతదళ = తెల్లదామరపువ్వులయొక్క, మంజరీ = గుత్తులవలెనే, ధవళ = తెల్లనైన, చైత్ర = చైత్రమాససంబంధినులగు, నిశా = రాత్రులయందలి, అమల = స్వచ్ఛమైన, చంద్రికా = వెన్నెలయనెడు, ఓఘముల్ = జలప్రవాహములు, "ఓఘో వితానేవేణ్యాంచ" అని నిఘంటువు. వృత = ఆవరింపఁబడిన, వియదంత = ఆకాశ ప్రదేశముగల, కేళివన = ఉద్యానవనములయందలి, వృక్ష = చెట్లయొక్క, లతాంత = పుష్పములయొక్క, రజః = పరాగములయొక్క, ఛటన్ = సమూహముచేత, కలంక్షితన్ = బురదగలుగుటను, కని = పొంది, నగాటవీ, నగ = పర్వతములయందలి, అటవీ = అడవులయందలి, కతక = చిల్లచెట్లయొక్క, పరాగము = రజము, ఒక్కదెసన్ = ఒకదిక్కునందు, క్రమ్మి = వ్యాపించి, అనచ్ఛతన్ = స్వచ్ఛముగాకుండుటను, మాన్పకుండినన్ = పోఁగొట్టకుండుటచేతను, కామినీకమన = విటీవిటులయొక్క, కేళియున్ = క్రీడయును, పోన్ = పోవునట్లుగా, చెడవా = చెడిపోవా, (పోవుననుట).

తా. తెల్లనైన చైత్రమాస రాత్రులయందలి వెన్నెల లనియెడు నిర్మలోదక ప్రవాహము లుద్యానవనములలోని పుప్పొడుల తిప్పలచేతఁ గలఁగినవై యుండఁగా నవి తేటుట కాకమూఁను గొండల యడవులలోని చిల్ల చెట్ల పుప్పొడులు వ్యాపించి

యూ కలఁక దీర్చి యా నీరు దేర్చిన తెరిసైనయందునే కాక యట్లు చేయకుండిన నాప్రవాహములు విటీవిటుల క్రీడల కుపయోగింపక తాముం జెడిపోవునని భావము. (బురదనీటిలోఁ జిల్లపొడిరాల్చిన నీరు తేరుట ప్రసిద్ధము).

సీ. శైత్యపాండిమలు దుషారాంతమునఁ జేరె నిరులుకా ద్రాక్షపందిరుల విరుల,
వలయగానములయుక్తలకార్శ్యమునఁ జేరె మలయంపుఁ గమ్మవీవలులనలుల,
సౌరభోల్లాసముల్జాతి గ్రుంగఁగఁ జేరె నలరారు గొదమ క్రోవులను నెలను,
స్ఫుట జటామస్కరంబులు వ్రతిచ్యుతిఁ జేరె నందన ప్లక్ష సంతతుల వృతుల,
స్వభృత పరభృత వినుత రసాలపరిష, దహరహఃక్లిష్టబహురహః ప్రహరవిహర,
మాణ మానవతీ పరిమ్లానిమాని, వారి వారిజ వనగంధవాహ మొలసె. ౧౩౯.

టీక. తుషారాంతమునన్, తుషార = మంచుయొక్క, అంతమునన్ = నాశకాలమందు, (శిశిరర్తువుగడవఁగాననుట), శైత్యపాండిమలు = చల్లఁదనమును దెల్లఁదనమును, (ఇవి మంచిగుణములు), ఇరులుకాన్ = చీకట్లు గ్రమ్ముచునున్న, ద్రాక్షపందిరులన్ = ద్రాక్షాకాయ మానములయందును, విరులన్ = పుష్పములయందు, చేరెన్ = ప్రవేశించెను. (ద్రాక్షపందిళ్లుబలసియల్లికొనెఁ గావున నచ్చటఁ జల్లదనమును పుష్పములు వికసిల్లఁగా నందు దెల్లఁదనమును జేరెననుట), అయుక్తల=ప్రియులతోఁగూడికొనని విరహముగల స్త్రీలయొక్క, కార్శ్యమునన్ = కృశించుటయందు, వలయగానములు = వారియొక్క కంకణములును సంగీతములును, మలయంపు=మలయపర్వతసంబంధులగు, కమ్మ = పరిమళించుచున్న, వీవలులన్ = వాయువులయందును, అలులన్ = తుమ్మెదలయందును, చేరెన్=ప్రవేశించెను, (విరహముచేత స్త్రీలు కృశింపఁగా వారి కంకణములు జారిపోయెననియుఁ జింతచేత గానములు మానిరనియు నా చిహ్నములు వరుసగా సుడిగాడ్పులయందుఁ గంకణత్వమును దుమ్మెదలయందు గానమును జేరెననుట, జాతి = జాజి, (జాత్యేకవచనము), గ్రుంగఁగన్ = అడఁగిపోఁగా, సౌరభోల్లాసముల్ = వానియొక్క పరిమళ ప్రకాశములు, అలరారు = పుష్పించుచున్న, గొదమక్రోవులను = గున్నలయిన క్రోవిచెట్లయందును, (పరిమళమనుట), నెలను = చంద్రునియందును, (ప్రకాశమనుట), చేరెన్=ప్రవేశించెను, వ్రతిచ్యుతిన్, వ్రతి = సన్యాసులయొక్క, చ్యుతిన్ = జాఱుటచేత, (వసంతర్తువురాఁగానే సన్యాసులవ్రతమును గాపాడుకోఁజాలక పోయిరనుట), స్ఫుట = స్పష్టములగు, జటా = వారియొక్క జడలును, మస్కరంబులు= వేణుదండములును, నందన= ఉద్యానములలోని, ప్లక్ష = జువ్విచెట్లయొక్క, సంతతులన్ = సమూహములయందు, (జటాస్వరూపములుగ నూడలుదిగెననుట), వృతులన్ = ఆవరణములయందు, (వెదుళ్లుగాసవచ్చెననుట), "వేణుమస్కరతేజనా" అనియును, "ప్రాచీనంప్రాంతతోవృతి" అనియు నిఘంటువులు. చేరెన్ = ప్రవేశించెను, స్వభృత= తమచేతఁ బోషింపఁబడిన, పరభృత = కోయిలలచేతను, వినుత = శ్లాఘింపఁబడిన, రసాల = తియ్యమామిళ్లయొక్క, పరిషత్ = గోష్ఠులయందు, అహరహః=దినదినమును, క్లిష్ట= చేయఁబడిన, బహు = అనంతములగు, రహః = ఏకాంతములందలి, ప్రహర=జాములయందు, విహరమాణ = విహరించుచున్న, మానవతీ = ఈలువుటాండ్రయొక్క, పరిమ్లానిమ = హెచ్చైనబడలికను, అనివారి = మిక్కిలినివారించుచున్న, వారిజవనగంధవాహము = కమల వనములనీఁదుగా వీచెడు వాయువు, ఒలసెన్ = విసరెను.

తా. మామిడితోటయందుఁ గోయిలలు చిగుళ్లకొఱకు గుంపులు గూడి కూయుచుండఁగా నవియని యెడు గడియారములచేతఁ బ్రొద్దులు గడపుచు స్త్రీలుండఁగా వారి బడలికలు వాయువులు దీర్చెనని భావము. కడమసుగమము పర్యాయాలంకారము "పర్యాయోయదిపర్యాయేణైకస్యానేకవర్ణన" మని దానిలక్షణము.



ఉ. సారెకుఁ గీరము ల్ఫలర సాలము శాఖలలోనఁ ద్రిమ్మరం,
గా రహిఁ దన్మధూళికకుఁ గా నళిపఙ్క్తులు వెంటఁ గ్రుమ్మరం,
గా రొదమించె నందుఁ జిలు కల్వనలక్ష్మియుఁ దద్వచస్సుధాం,
ధోరుచులానఁగా సరప ణుల్జనుల ట్లిడి పెంపఁగా బలెన్. ౧౪౦.

టీక. సారెకున్ = మాటిమాటికి, కీరముల్ = చిలుకలు, ఫల = పండియున్న, రసాలము = తియ్యమామిడియొక్క, శాఖలలోనన్ = కొమ్మలలోపల, త్రిమ్మరంగాన్ = సంచరించుచుండఁగా, రహిన్ = శృంగారమును, తన్మధూళికకుఁగాన్, తత్ = ఆఫలములయొక్క, మధూళికకుఁగాన్ = రసధారకుగాఁను, అళిపఙ్క్తులు = తేఁటిబాళ్లు, క్రుమ్మరంగా = తిరుగఁగా, అందున్=ఆవనమందు, వనలక్ష్మియున్= తద్వచస్సుధాంధోరుచులు, తత్ = ఆచిలుకలయొక్క, వచః=పలుకులనెడు, సుధాంధః = అమృతరూపమగు నన్నముయొక్క, రుచులు = చవులను, ఆనఁగా= ఆస్వాదించుటకై, జనులట్ల = భూప్రజలవలెనే, సరపణుల్ = గొలుసులను, ఇడి = ఉనిచి, చిలుకల్ = చిలుకలను, పెంపఁగాబలెన్=పెనుచుచున్నట్లు, రొద=ధ్వని, మించెన్= అతిశయించెను.

తా. పండిన తియ్యమామిడి కొమ్మలలోఁ దిరుగుచున్న చిలుకల వెంబడి తుమ్మెదలు మెదలఁగా నవి సరపణులవలె నుండెఁ గావున వనలక్ష్మియుఁ జిలుకల పలుకులు విని యలరుటకై మనుష్యులవలెనే చిలుకలకు గొలుసులు వేసి పెనుచుచున్నట్లుండఁగాఁ జిలుకలు రొదసేసె నని భావము.

సీ. వ్రతిహంతృతాత్తకీటత చన్న భృంగసంఘపుటంగముల చేతఁ గాయమెత్తి
యమదిశాగత మరుత్ప్రాణినై తదళి రంగస్థలాబ్జినిఁ దమ్మి కన్ను దెఱచి
ప్రాంతఫుల్లామ్ర సంశ్రయి తచ్ఛటాహతాద్గతి లేచి చెలిఁ జైత్రుఁ గౌఁగిలించి
యురు పరాగపుశాటి నుద్దండ వాఃప్యుత్ప లస్రవత్సీధు రత్యస్ర మడిచి
క్రమ్మఱఁ బలాశకటకాముఖమునఁ గీరచలితశాఖాస్ఫుటాశోక శరముఁ గూర్చె
దత్ప్రతికిఁ గాగఁ జలికాలఁ దన్ని మంచు పాండురాంగుండు విడిచి పోఁ బ్రదికి మరుఁడు.

టీక. మరుఁడు = మన్మథుఁడు, వ్రతి = వ్రతములుగల వారియొక్క, హంతృతా = హత్యచేతను, ఆత్త=సంభవించిన, కీటత = పురుగగుట, చన్నన్=పోఁగా, భృంగసంఘపు = తేఁటిగుంపులవైన, అంగములచేతన్ = అవయవములచేత, కాయమెత్తి = (తాను), దేహమెత్తి, (సన్యాసులను జంపుటచేతఁ బురుగు జన్మము వచ్చెననుట), యమ = యమునియొక్క, దిశా=దిక్కువలన, ఆగత=వచ్చినట్టి, మరుత్ = వాయువుచేత, ప్రాణినై = ప్రాణములుగలవాఁడై, తదళి=మున్ను చెప్పఁబడినతుమ్మెదలకు, రంగస్థల = నృత్తస్థలమైన, అబ్జినిన్= కమలలతయందు, (వికచరంగత్ స్థలాబ్జినిన్ అనుపాఠమున వికసించియొప్పుచున్న మెట్టదామరయందని యర్థము), తమ్మి= తామరయనియెడు, కన్ను=నేత్రమును, తెఱచి = విచ్చి, (అంతకప్రాణములు దీయువాఁడు యముఁడు మరల నీ మరుని ప్రాణములను బంపెననుట, పుట్టినపిదప శిశువు గన్ను దెఱచుననుట), ప్రాంత = సమీపమందలి, ఫుల్ల= పుష్పించిన, ఆమ్ర=మామిడిచెట్టును, సంశ్రయి = ఆశ్రయించినట్టియు, తచ్ఛటా, తత్ = ఆతుమ్మెదలయొక్క, ఛటా = సమూహముయొక్క, హతాద్గతిన్ = అలవోకచేతను, (దయాలున లేచుట చేతననుట), లేచి = ఉద్గమించి, చెలిన్ = స్నేహితుఁడైన, చైత్రున్ = వసంతమాసమును, కౌఁగిలించి = ఆలింగనముచేసికొని, (ఎడఁబాసి యాపదఁ జెందినవారు తమ చెలినిఁ జూడఁగానే కౌఁగిలించుకొనుట ప్రసిద్ధము), ఉరు = విస్తారమగు, పరాగపు= పుప్పొడిరూపమగు, శాటిన్=వస్త్రముచేత, ఉద్దండ=అధికమగు, వాః= డిగ్గియయందలి, ఉత్పల = కలువపువ్వువలన, స్రవత్=జాఱుచున్న, సీధు= మకరందమనియెడు, రత్యస్రము, రతి = తనభార్యయగురతీదేవియొక్క, అస్రము=కన్నీటిని, ఉడిపి=తుడిచి, (తన విరహముచేత రతీదేవి దుఃఖించుచుండఁగా మరల నుదయించి యామెను కన్నీరు దుడిచె ననుట), క్రమ్మఱన్ = మరలను, పలాశ = మోదుగుఁబువ్వనియెడు, కటకాముఖమునన్ = కటకాముఖమనుహస్తమందు, "తర్జనీమధ్యమామధ్యే పుంఖో౽ంగుష్ఠేన పీడ్యతే। యస్మిన్ననామికాయోగాత్ సహస్త్రః కటకాముఖః" అని తల్లక్షణము, కీర = చిలుకచేత, చలిత = కదలింపఁబడిన, శాఖా = కొమ్మయందు, స్ఫుట = విక



సించిన, అశోక = అశోక పుష్పమనియెడు, శరమున్ = బాణమునకు, కూర్చెను = సంధించెను, మంచుపాండురాంగుండు, మంచు = శిశిరర్తువనియెడు, పాండురాంగుండు = తెల్లనిశరీరముగల శివుఁడు, తత్ప్రతికిఁగాగన్ = అట్టిరతిదేవికొఱకు, చలికాలన్ = చలియనుపాదముచేత, తన్ని = తాఁచి, విడిచి = ఇతనినంతట విసర్జించి, పోన్ = పోఁగా, బ్రదికి = జీవించి, కూర్చెననుదానితో నన్వయము. చలికాలమనియెడు శివుఁ డీ మన్మథునిం దుదముట్టఁ జంపక కాలఁ దన్ని రతీదేవియందుఁ గరుణించి యామెకై వీని విడిచెఁ గావునఁ బైఁ జెప్పి నట్లు బ్రదికె యిట్లాయె ననుట.

తా. సుగమము.

చిగురుఁ బికాళికి న్ఫలముఁ జిల్కల గుంపునకు న్మధూళిఁ దేఁ
టిగమికిఁ దావి గాలికి విటీవిటకోటికిఁ బువ్వులుం దలం
బుగఁ గృపనీయ న్సురభి పుంస్త్వముఁ బాంథుల చోటఁ బూనె న
ట్లగుఁ బ్రజ కోర్కులిచ్చు తన కాత్మఁ దలంచిన దబ్బదే యనన్ ౧౪౨.

టీక. సురభి = వసంతర్తువు, (కామధేనువు నని తోఁచుచున్నది), పికాళికిన్ = కోయిలచాలునకు, చిగురున్ = పల్లవమును, చిల్కలగుంపునకున్ = శుకసమూహమునకు, ఫలమున్=పండును, తేఁటిగమికిన్= భృంగచయమునకు, మధూళిన్ = మధుధారను, గాలికిన్ = మలయమారుతమునకు, తావిన్=పరిమళమును, విటీవిటకోటికిన్ = కామినీకాముకసముదాయమునకు, పువ్వులున్ = పుష్పములును, దలంబుగన్ = దట్టముగాను, కృపన్ = దయచేతను, ఈనియన్= ఇచ్చియును, (ఈనుట స్త్రీ ధర్మముగనుక నది గలిగియునని పుంస్త్వవిరోధము), అట్లగున్=ఆరీతియగును, ప్రజ = జనముయొక్క, కోర్కులు = కామితములను, ఇచ్చు = ఒసఁగునట్టి, తనకు, ఆత్మన్ = బుద్ధియందు, తలంచినది = ఊహించినది, అబ్బదే = లభింపదా, అనన్= అనునట్లు, పాంథులచోటన్=విరహులవిషయమున, పుంస్త్వమున్ = మగతనమును, పూనెన్ = వహించెను, (విరహులనుమాత్రము బాధించెననుట).

తా. సురభి యనఁగా వసంతర్తువును గామధేనువునుగాన నది స్త్రీవ్యక్తియైన నందఱకుఁ గోరిక లిచ్చునట్టి సామర్థ్యము గలిగి యుండి తన కామగతసము గోరిన రాదా యను నట్లు పుంస్త్వము దాల్చె నని భావము. కడమ సుగమము.

సీ. సహకార ఫలరస సౌరభ్యములఁ గూడి మాధ్వీ మోవులఁ గదంబముగ వలవ
మలయజోదరత జంభల ఫలత్వగ్గత శ్రీ మించు చెవులఁ గొజ్జెఁగలు మెఱయ
శశి కదళోదరస్పృశదపుఁ బావడలూరు చకచకఁ బట్టి పాలికిఁ జెనంగి
ద్రాక్షా తేటలకుఁగాఁక లెక్కింపఁ జెరివిన గంధఫలీ పజ్క్తిఁ గబరు లలరఁ

తేఁగలవంటకపుదావిఁ గినిబులిమిన, ఘుసృణములుమించినసలచే రెసఁగెడువన,
ములను మీరురజోవృష్టిఁ బూదిఁజఱవ, నింతులెనసిరిపూఁబొదరిండ్లఁ బతుల. ౧౪౩.

టీక. సహకారఫల = తియ్యనిమామిడిపండ్లయొక్క, రస = రసముయొక్క, సౌరస్యములన్ = పరిమళములను, కూడి = కలిసికొని, మాధ్వీ = తేనె, మోవులన్ = వాతెఱలయందు, కదంబముగన్ = కలపముగా, వలవన్ = పరిమళింపఁగా, (మామిడి పండ్లరసమును మద్యమును స్త్రీలు గ్రోలుదురనుట), మలయజ=చందనము, ఉదరతన్ = లోపలఁగల్గియుండుటచేత, జంభలఫల = దూదినిమ్మపండ్లయొక్క, త్వక్ = చెక్కలను, గత = పొందిన, శ్రీ = కాంతివంటికాంతిచేత, మించు = అతిశయించుచున్న, చెవులన్ = శ్రోత్రములయందు, గొజ్జఁగలు = గొజ్జఁగపూలు, మెఱయన్ = ప్రకాశింపఁగా, (స్త్రీలుగొజ్జఁగపూలను గణ్ణభూషణములుగా నునిచికొనిరనుట), శశి కదళ = కర్పూరపుటరఁటిచెట్టుయొక్క, ఉదర= గర్భమందలి, ఛదపు=మోపువంటి, పావడలు = అంగదట్టములు, ప్రావారనములు, ఊరు = తొడలయందలి, చకచకన్= మెఱసెడుకాంతిని, పట్టి = అవలంబించి, పాలికిఁబెనంగన్ = భాగమునకుఁ బెనగులాడఁగా, (లేఁత యరటి మోపుల వంటి పావడలు గట్టుకొని రనుట), త్రొక్కు= (వాసనలకై తమతలలు), ద్రొక్కుచున్న, తేఁట్లకున్=తుమ్మెదలకు, కాఁకలు=తాపములను, ఎక్కింపన్ = అతిశయింపఁజేయుటకు, చెఱివిన = తుఱిమినట్టి, గంధఫలీ పఙ్క్తిన్ = సంపెఁగపూలచాలుచేత, కబరులు = కొమ్ముడులు, అలరన్ = ప్రకాశింపఁగా, (తమ తలలమీఁద వ్రాలుచున్న తేఁటులకోటుపడి వానికి భయముకొఱకు సంపెఁగపూలు దుఱిమి రనుట), కేలన్ = హస్తమందు, కలవంటకపు = చిత్రాన్నములయొక్క, తావికిన్ = పరిమళముపోవుటకుగాను, పులిమిన = పూసికొనియున్న, ఘుసృణములు = కుంకుమపూఁబూఁతలు, మించన్ = అతిశయింపఁగా, (కేసరిబాతు మొదలగు కలవంటకములభుజింపఁగా నావాసన తెలియకుండుటకుఁ జేతులయందుఁ గుంకుమపూవుఁ జేర్చుట ప్రసిద్ధము), ననలన్ = పుష్పములచేత, పేరెసఁగెడు = మిక్కిలియొప్పుచున్న, వనములు = తోఁటలు, నమేరు = సురపొన్నలయొక్క, రజః= పుప్పొడులయొక్క, వృష్టిన్ = కురియుటచేత, బూదిన్ = భూతిని, (దుమ్మనుట), చఱవన్ = పూయుచుండఁగా, (స్త్రీలమీఁదఁ బుప్పొడులు రాలుచుండు ననుట), ఇంతులు = యువతులు, పూఁబొదరిండ్లన్ = పూచిననికుంజములయందు, పతులన్= తమనాథులను, ఎనసిరి = పొందిరి.

తా. స్త్రీలు లెస్సగా నలంకరించుకొని నికుంజగృహములయందు దమ నాథులతోఁ గ్రీడించిరనిభావము.



వ. అట్టి వసంత సమయంబున. ౧౪౪.

ఉ. కామిని మేఘరంజిమధు ♦ గర్వ మడంతు నటంచులో నిజ,
క్షేమముఁ గోరి పాడి మణి ♦ చిత్ర మరుత్తృణతా చిరద్యుతి,
స్తోమ వలాహకావలులు ♦ దోఁచి ప్రఫుల్ల కదంబ కేతకో,
ద్దామ సమీరణాహతులఁ ♦ దాపము నీనొఱగు న్విచేష్టతన్. ౧౪౫.

టీక. కామిని = చూడికుడుత్తనాచ్చియారు, మధుగర్వము, మధు= వసంతర్తువుయొక్క, గర్వము = క్రొవ్వును, అడంతునటంచున్ = అడఁచెదనని, లోన్=అంతరంగమందు, నిజక్షేమమున్ = తనసేమమును, కోరి = అపేక్షించి, మేఘరంజిన్ = మేఘరంజియనియెడురాగమును, పాడి = గానముచేసి, మణి=మణిమయమైనట్టియు, చిత్ర = నానావర్ణములుగల, మరుత్తృణత = దేవధనువనఁగా నింద్రచాపమును, అచిరద్యుతి = మెఱుపులయొక్క, స్తోమ= సమూహమునుగల, వలాహక=మేఘముల యొక్కయు, బెగ్గురుపులుఁగులయొక్కయు, ఆవలులు = పఙ్క్తులు, తోఁచి = కనుపడి, ప్రఫుల్ల = వికసిల్లిన, కదంబ = కడిమిపూవులయొక్కయు, కేతక = గేదంగులయొక్కయు, ఉద్దామ=అధికమగు, సమీరణ = వాయువుయొక్క, ఆహతుల్=వీచుటలచేత, తాపమున్ = సంతాపమును, ఈన్ =కలుగఁజేయఁగా, విచేష్టతన్ = చేష్టలుడుగుటచేత, ఒఱగున్ = సోలును, (ఇచట మూర్ఛారూపమయిన మన్మథావస్థ చెప్పఁబడ్డది.)

తా. వసంతర్తువు హెచ్చి యుండుటచేత దాని మదమడంతునని తనక్షేమముఁ గోరి మేఘరంజిరాగము నా చూడికుడుత్తనాచ్చియారు లాలాపముఁ జేయఁగా నంతట మేఘోదయమై వెంటనే యాచిహ్నము లన్నియుఁ గల్గి యావర్షర్తువంచుఁ బుష్పించెడు కడిమి గేదఁగి పూలమీదుఁగా వాయువులు విసరుటవలన మిక్కిలి తాప మొదవఁగా నాయమ చేష్టలు దక్కి మూర్ఛ మునిఁగె నని భావము.

తే. అతివ పూర్ణేందు భీతిఁద ♦ దశ్మశాలఁ,
దెండి యతఁడందు నినుమడి ♦ తీండ్రఁ దోఁప,
మింటి పయినుంట గా దని ♦ యింటిపైకిఁ,
దెచ్చు కొంటి నటంచుఁ జెన్ ♦ టిచ్చి వెడలు. ౧౪౬.

టీక. అతివ = ఆయింతి, పూర్ణేందు = నిండుచందురునివలన, భీతిన్ = భయముచేత, తదశ్మశాలన్ = ఆచంద్రకాంతశాలయందు, తెండి=తెన్నండి, (శయనించియనుట), అతఁడు = ఆచంద్రుఁడు, అందు= ఆచంద్రకాంతశాలయందు, ఇనుమడి= ద్విగుణమయిన, తీండ్రన్=తీండ్రముగా, తోఁపన్ = కనఁబడగా, మింటిపైన్ = ఆక

సముమీఁదను, ఉంట = ఉండుట, కాదని = కూడదని, ఇంటికైకికిన్ = గృహముమీఁదికి, తెచ్చుకొంటిగిన్, (ప్రతిబింబరూపముగాననుట), అటంచున్=అని, పెక్కటిచ్చన్= మిక్కిలిచీఁదఱచేత, వెడలున్ = ఆచంద్రకాంతశాలనుండి వెడలును.

తా. సుగమము.

తే. భ్రమర గీతిక మాయ వి • పంచి మీట,
దాన శ్రుతిఁగూడి మిగులఁ ద • ద్రక్తి హెచ్చ,
వే నివారించి లేచి దై • వికము నెమట,
యుక్తులు ఫలింప వనుచు బి • ట్టూర్చి నవ్వు. ౧౪౭.

టీక. భ్రమర = తేఁటులయొక్క, గీతిక = పాట, మాయన్=మాయుటకు, (వినరాకుండుటకనుట), విపంచిన్ = వీణను, మీటన్ = వాయింపఁగాను, దానన్ = ఆమీటుటచేత, శ్రుతిన్ = సుతియందు, కూడి = కలసికొని, మిగులన్ = అధికముగా, తద్రక్తి = భృంగగానురక్తి, హెచ్చన్ = అతిశయింపఁగా, వే=వేగముగాను, నివారించి = చాలించి, లేచి, దైవికము నెమటన్ = దైవయత్నమునుందఱ, యుక్తులు=మన యుక్తులు, ఫలింపవనుచున్ = తుదముట్టవని, బిట్టూర్చి = నిట్టూర్పువిడిచి, నవ్వున్ = హాసించును, పూర్వపద్యమునన్నుఁ యతివయను కర్తృపదమున కనువృత్తి చేసికొవలయును.

తా. సుగమము.

తే. వెలఁగి కటితాపదంబయ్యె • విరుల పాన్పు,
మును దదంఘ్రిహ తాది భ • ర్త్సనలు గన్న,
తరులఁ బొడమిన పూ-ఊట • దన కొసఁగునె,
పొంచి తటివేచి మిగుల నొ • ప్పించుఁగాక. ౧౪౮.

టీక. వెలఁదికి=ఆయింతికి, విరులపాన్పు=పుష్పశయ్య, అతితాపదంబయ్యెన్= మిక్కిలితాపముచేసెను, మును = పూర్వము, తదంఘ్రిహతాది, తత్=ఆయమయొక్క, అంఘ్రిహత = కాలితన్నులే, ఆది=మొదలగు, భర్త్సనలు=తిరస్కారములను, కన్న= పొందిన, తరులన్=వృక్షములయందు, పొడమినవి = పుట్టినయాపుష్పములు, పొంచి= వంచించి, తటివేచి = సమయముఁగనిపెట్టి, మిగులన్ = అధికముగా, నొప్పించుఁ గాక = నొప్పిగలుగఁజేయునేకాక, తనకు, ఊఱట = సుఖమును, ఒసఁగునె=ఇచ్చునా, (ఇయ్యదనుట), దోహదములయందు, “అశోకశ్చ రణాహత్యా వకుళో ముఖసీధునా” అన్నట్లు పాదతాడనాదులగు తిరస్కారములఁ జెందినవి యశోక వృక్షను మొదలనగునవి యనుట.



తా. సుగమము.

శా. పూజా దంభమున న్పరాకుమెయి ను • న్పూఁబోఁడి సేర్పొదిచే,
తోజాతానల మార్ప శాస్త్ర సరణి • న్దూలి న్హరి న్వ్రాసి ల,
జ్జాజాడ్యాకులదృష్టిఁ బ్రత్యవయవే • క్షం జేయుచో పెంఁడి వ,
క్షోజాగ్రద్రమఁ గాంచి తల్లడిలుని • సు న్తాపముం మీఱఁగన్. ౧౪౯.

టీక. పూఁబోఁడి = ఆకుసుమకోమలి, పూజాదంభమునన్ = పూజయనెడు వ్యాజముచేత, పరాకుమెయి = హెచ్చెఱుకలేనియట్లు, మున్ = మొదలను, సేర్పు= సామర్థ్యమును, ఊఁది=అవలంబించి, తేతోజాతానలము = మన్మథాగ్నిని, ఆర్పన్= మాన్పుటకు, శాస్త్రసరణిన్=శాస్త్రమార్గముచేత, తూలిన్=తూలికచేత, హరిన్= శ్రీయఃపతిని, వ్రాసి = లిఖించి, లజ్జా = సిగ్గుచేతనయిన, జాడ్య = జడభావముచేత, ఆకుల = వ్యాకులమగు, దృష్టిన్ = చూడ్కిచేత, ప్రత్యవయవ = అవయవములన్నింటి యొక్క, ఈక్షన్=చూచుటను, చేయుచోన్ = ఒనర్చునెడ, పెంఁడి=మరల, వక్షః= ఆస్వామివక్షస్స్థలమందు, జాగ్రత్ = విలసిల్లుచున్న, రమన్ = శ్రీదేవిని, కాంచి = చూచి, ఈసున్=(సపత్నీభావముననగు) నీర్ష్యయును, (ఇది యీర్ష్యాశబ్దభవము), తాపమున్=సంతాపమును, మీఱఁగన్=అతిశయింపఁగా, తల్లడిలున్=పరితపించును.

తా. ఆ కుసుమ కోమలి తన విరహమాఱ్పందలంచి శాస్త్రోక్త మార్గముగా వక్షస్స్థలమందు శ్రీదేవి గలుగునట్లు స్వామియొక్క రూపమును బూజావ్యాజముచేఁ బరాకుఁగా జిత్తరువునందుఁ గలముతో వ్రాసి పిమ్మట లజ్జనొంది యాస్వామియొక్క ప్రత్యవయవసౌష్ఠవమును జూచుచున్నప్పుడు వక్షస్స్థలమందుఁ దాను వ్రాసిన లక్ష్మీదేవిని చూచి తన సవతియగుట నీసును దాపమున నతిశయింపఁ దల్లడిల్లుచుండు నని భావము.

చ. కుముదసర స్తట స్ఫటిక • కూల వనో త్పలశయ్య ద్రాలి పూ,
ర్ణిమలఁ బికాళిఁ గుట్టసుఱు • ద్రిక్కఁగ ధర్మపుదార వట్టు శే,
షము రెయి మల్లికాళి యతి • సక్కఁగఁ జేయకయుండ నిల్పు నా,
యమ మఱునాటికిం గలుగ • సాంతగళ చ్చ్యుతి గుంభితాశ్రుఫల్. ౧౫౦.

టీక. కుముదసరః = వెలిగలువడిగ్గియయొక్క, తట=దరియందలి, స్ఫటిక= స్ఫటికమణివికారమగు, కూల = తీరమందలి, వన = ఉద్యానమందు, ఉత్పలశయ్యన్= కలువపూలపాన్పునందు, ద్రాలి = సొరఁగి, పూర్ణిమలన్ = పున్నమలయందు, పికాళిన్ = కోయిలగుంపుచేత, గుట్టు=మర్మము, మానమనుట = కుట్టుసఱనుపక్షమున, (కొంచెముప్రాణము), ఉసురు = ప్రాణమును, ద్రిక్కఁగన్ = మిగులునట్లు, ధర్మపు

ధార = ధర్మోదకధారను, పట్టు = గ్రహించునట్టి, శేషము = మిక్కిలియున్నదాని, రేయి = రాత్రియందు, మల్లికా = మల్లెపూలయందలి, అళి = తుమ్మెదలయొక్క, రుతి = ధ్వని, చక్కఁగఁ జేయకయుండన్ = కడతేర్పకుండునట్లు, ఆయమ = ఆమె, మఱునాఁటికిన్ = మఱుసటిదినమునకు, కలుగన్ = ఉండుటకు, సాంత = మిక్కిలియు, గళత్ = జాఱుచున్న, శ్రుతి = చెవులయందు, గుంఫిత = నింపఁబడిన, అశ్రువుల్ = కన్నీళ్లు, నిల్పన్ = నిలుచునట్లుసేయును.

తా. ఆమె పున్నమలయందుఁ దేలి కలువ డిగ్గియ దరులయందు స్ఫటికమయ తీరములయందుఁ గలువ పూసెజ్జయందు మేనువయిచి యుండఁగాఁ బగలు కోయిల గుంపులు ప్రాణమానములను క్షీణింపఁ జేయుచుండఁగా వాని యాచించి ధర్మోదక ధారం బట్టి కొంచెము మిగులఁ జేసికొనఁగా నా మిగిలిన దానిని రాత్రియందు మల్లె పూలపైఁ దిరిగెడు తేఁటుల మ్రోఁత నిరవశేషముఁ జేయకుండ రెండవనాఁటికుండుటకై చెవుల నిండఁ గన్నీరు నించును అనఁగా నామ్రోఁత వినకుండ నా పీ రడ్డపడు ననియు దుఃఖించుచున్నప్పుడు నేత్రకోణములనుండి జాఱిన యశ్రువులు వీనులు నిండె నని భావము. ఇచట నామెకు సాత్త్వికభావము చెప్పఁబడెను. (తే సత్త్వమనమనోవృత్తి తజ్జంబులైన భావములు సాత్త్వికములష్టభావితములు. "స్తంభరోమాంచ బాష్పవైస్వర్యకంప నలయవైవర్ణ్యఘర్మసంజ్ఞలఁ దనర్చి" అని దానిలక్షణము.)

తే. నెలఁతఁ గుచ కుంభ యుగళముం • డియు వియోగ,
జలధి యీఁదింప లే దయ్యె • సఖులు వంచు,
చున్న పన్నీటి వెల్లిలోఁ • గొన్నకతన,
ముంప కది లాఘవమునఁ దే • లింపగలదె. ౧౫౧.

టీక. కుచకుంభయుగళము, కుచ = పాలిండ్లనియెడు, కుంభ = కుంభములయొక్క, యుగళము = ద్వంద్వము, ఉండియున్ = కలిగియు, నెలతన్ = ఆ కోమలిని, వియోగజలధిన్ = విరహసముద్రమును, ఈఁదింపలేదయ్యెన్ = ఈఁదజేయలేక పోయెను, సఖులు = ఆమెచెలులు, వంచుచున్న = కుమ్మరించుచున్న, పన్నీటివెల్లిన్ = పన్నీటి ప్రవాహమును, లోఁగొన్నకతన = ముంచినహేతువుచేత, అది = ఆకుంభయుగము, ముంపక = మునుఁగఁజేయక, లాఘవమునన్ = తేలికగాను, తేలింపఁగలదే = తేలఁజేయఁగలదా.

తా. ఆమెకుఁ దాపోపశమనముకొఱకుఁ జెలులు పన్నీ రమితముగా వంచుచున్నారనియు దానిచేతనైనను దాపము దీఱక యది యొక సముద్రప్రాయమై యున్నదని భావము.



ఉ. చంచలనేత్ర దాల్చు జల • జాతమృణాల సరంబు వేగ స,
ళ్లించినఁ బాఱుతెంచి కబ • ళించి తదూష్మకు నంగ లార్చు రా,
యంచకు చేష్టఁ గాంచి యిఁక • నైనను గందుమె యంచు మోమె వీ,
క్షించినఁ దోఁచు లే నగవు • చేరుచు బోఁట్లకొకింత ప్రాణముల్ ౧౫౨.

టీక. చంచలనేత్ర = ఆచంచలాక్షి, దాల్చు = ధరించిన, జలజాతమృణాల = తామరతూఁడులయొక్క, సరంబున్ = మాలికను, వేగన్ = తెల్లవాఱఁగానే, సళ్లించినన్ = సడలించియీవలవేయగా, పాఱుతెంచి = పరువెత్తివచ్చి, కబళించి = మ్రింగి, తదూష్మకున్, తత్ = ఆబిసనాళసంబంధియగు, ఊష్మకున్ = (శరీరస్పర్శచేతనైన) వేఁడిమికి, అంగలార్చు = వగరించుచున్న, రాయంచ = రాజహంసయొక్క, కుచేష్టన్ = వెఱ్ఱిచేష్టను, కాంచి = చూచి, ఇఁక నేనియు, కందుమెయంచున్ = నవ్వనుజాలుమేమోయని, మోమె = ఆమెముఖమునె, వీక్షించినన్ = తాముచూడఁగా, తోఁచు = అగపడిన, లేనగవు = ఆమెయొక్క చిఱునగవు, బోఁట్లకున్ = చెలులకు, ఒకింత = ఇంచుకంత, ప్రాణముల్, చేరుచున్ = ఒడఁగూర్చును.

తా. ఆమె తాపోపశమనార్థమై తామరతూఁడుల సరములు ధరించి యుండి మఱునాఁడు తెల్లవాఱినవెనుక నవి వీడఁదీసి పాఱవైచిన నచ్చటి పెంపుడు హంస వచ్చి యా మృణాళమును గబళించి వెంటనే (యవి యామె విరహతాపముచేత వేఁడిమియెక్కియున్నవి గావున నా హంసకు గొంతులోఁ గనగెత్తఁగానే), ఉఘియుచు నంగలార్చుచుండెఁ గావున నావింతఁ జూచియైన నీయమ నవ్వునాయని యామె మోమే చూచుచుండఁగా నామె నవ్వెను ఆచిఱునగవు వలనఁ జెలులకుఁ బ్రాణము వచ్చి ధైర్యము గలిగియుండెనని భావము. ప్రాణసంశయము గలిగినప్పుడు నవ్వువచ్చెనేని బ్రదుకుట ప్రసిద్ధము.

ఉ. శ్రీపతి మీఁది గీతముల • ప్రేమ విపంచిక నంటఁ బాణి సం,
తాపము సోఁకి మెట్లమయి • నంబు గరంగిన డించి పాడు నా,
లాపినిఁ దాల్చి పెజ్జెమట • లన్నటి తంత్రులు జజ్జ్వాఁ గలా,
లాపిని దాన పాటను గ • ళంబును గద్గదమయిన మ్రాన్పడున్ ౧౫౩.

టీక. కలాలాపిని, కల = అవ్యక్తమధురములగు, ఆలాపిని = ఆలాపములుగల యామంజుభాషిణి, శ్రీపతిమీఁది = శ్రియఃపతిమీఁది, గీతముల = గీతములయందలి, ప్రేమన్ = ప్రేముడిచేత, విపంచికన్ = వీణను, అంటన్ = స్పృశింపఁగానే, పాణిసంతాపము = విరహముచేతనైన చేతులవేఁడిమి, సోఁకి = తగిలి, మెట్లమయినంబు = వీణమెట్లకువేసియున్న మైనము, కరంగినన్ = కరఁగిపోఁగా, డించి = ఆవీణనుదించి,

లాపినిన్ = తంబుఱాను, తాల్చి = ధరించి, పాడుచున్ = గానము చేయుచును, మఱి = పిమ్మటను, పెన్నెమటలన్ = ఆయాసమువలనఁ గలిగిన యెక్కుడు చెమ్మటలచేతను, తంత్రులు = తంబుఱాతంతులు, జజ్జిగాన్ = నానిజజ్జుపడఁగా, తాన = తానే, పాడును = గాత్రమునఁ బాడును, గళంబును = కంఠమును, గద్గదమైనన్ = డగ్గుత్తుకపడఁగా, మాన్పడున్ = చేష్టయుడుగును, (నానాఁటికి విరహమధికమాయెననుట).

తా. సుగమము. ఇవియు సాత్త్విక భావములే.

తే. ప్రతి కుసుమతల్పమునఁ జాఱి • పడిన తప్త,
వలయ మలినాంకయుగము వ • ర్తులతఁ బొలిచెఁ,
జూఁడ నిఁక మాన ధైర్యము • లున్న లనుచు,
సుదతి బోంట్లకుఁ ద్రప వ్రాసి • చూపె ననఁగ. ౧౫౪.

టీక. సుదతి = మంచిపలువరుసగల యాయువిద, చూడన్ = ఆలోచింపఁగా, ఇఁకన్ = భావికాలమందు, మానధైర్యముల్ = మానమును దాలిమియు, సున్న లనుచు = పూజ్యములని, (లేవనుట) త్రపన్ = సిగ్గుచేత, బోంట్లకున్ = చెలులకు, వ్రాసి చూపెననఁగన్ = లిఖించి కనుపఱిచె ననునట్లు, ప్రతికుసుమతల్పమునన్ = అన్నిపూలపాన్పులందును, జాఱిపడిన = కృశత్వముచేత వీడిపడిన, తప్త = శరీరతాపముచేతఁ దపింపబడిన, వలయ = కంకణములయొక్క, మలిన = నల్లబడిన, అంక = చిహ్నములయొక్క, యుగము = ద్వంద్వము, వర్తులతన్ = వర్తులమగుటచేత, పొలిచెన్ = ఒప్పెను.

తా. పూలపాన్పులు శరీర తాపముచేత వాడిపోవుచుండఁగా వేఱువేఱ మరలఁబఱచుచుండఁగా నట్టి ప్రతి పాన్పునందును జాఱి పడిన కంకణములయొక్క మలినములగు గుండ్రని గుఱుతులు సుదతి తన కిఁకమీఁద మాన ధైర్యములు రెండు లేవని తాను సిగ్గుచేతఁ జెప్పలేక చెలులకుఁ దెలియునట్లు సున్నలు వ్రాసి చూపెనో యను నట్లు గనిపించె నని భావము.

ఉ. ఆ వనజాక్షి కాఁకఁ బొర • లాడ నలంగిన సొమ్ముఁ జీరలు,
వ్వేవిన నూడ్చియాడ్చి మఱి • వేఱ వహించుట వారక్లప్తము,
గ్గా వనమాలి సేవ యెడ • కాంక్ష నొదుంగక కల్ల తెల్వితో,
నే వలవంత దాఁగఁ జరి • యించిన డాఁగమిఁ జూచి నవ్వఁగన్. ౧౫౫.

టీక. ఆవనజాక్షి = ఆపద్మాక్షి, కాఁకన్ = విరహతాపముచేత, పొరలాడన్ = పొరలఁగా, నలంగిన = తుణ్ణములైనట్టి, సొమ్ము = భూషణమును, చీరలున్ = వస్త్రములును, వేవినన్ = తెల్లవాఱఁగానే, ఊడ్చియాడ్చి = పరిహరించిపరిహరించి, (అతిశయంబునద్విరుక్తి), మఱి = ఆవల, వేఱ = ప్రత్యేకమయినవాని, వహించుట = ధరించుటయే, వారక్లప్తముల్గాన్ = అవసరనిర్ణీతములగునట్లుగా, వనమాలిసేవయెడన్ = భగవత్సేవపట్టున, కాంక్షన్ = ఆసక్తిచేత, ఒదుంగక = వెనుదీయక, కల్ల తెల్వితోన్ = లేనితెలివితోడనే, వలవంత = విరహతాపము, డాఁగన్ = ప్రచ్ఛన్నమగునట్లు, చరియించినన్ = సంచరించినను, డాఁగమిన్ = దాఁగకుండుటచేత, చూచి = వీక్షించి, (దీనికి వెనుకటిపద్యముననున్న విష్ణుచిత్తుఁడన్నది కర్తృపదము), నవ్వఁగన్ = ఖేదముచేతను, (ముందటిపద్యముతో నన్వయము.)

తా. ఆమె విరహాతిశయముచేతఁ బొరలి పొరలి నలఁగిన సొమ్ములును వలువలును వదలివదలి మరల ధరించుచు నాధరించుటలు శృంగారము కొఱకనునట్లు గనుపఱిచి భగవత్సేవయందుఁ గొంకుమానక లేని తెలివిని దెచ్చుకొని తన తాపము దెలియకుండునట్లు సంచరించిన నా విరహము దాఁగక బయల్పడఁగా జూచి విష్ణుచిత్తుఁడు ఖేదపడు నని భావము.

కం. పుత్త్రియుఁ దాఁ గామిని గాక, పుత్త్రియు నట్లుండుటకు న • బుద్ధేక్షుధనుః,
పత్త్రియగు విష్ణుచిత్తుఁడ, పత్త్రపలే కదియు నేత • పంబో యనుచున్ ౧౫౬.

టీక. తాన్ = ఆవిష్ణుచిత్తుఁడనుట, పుత్త్రియున్ = పుత్త్రవంతుఁడును, కామిని = కాకుండుటచేతను, ఒకపుత్త్రియున్ = తనయొక్క కూఁతురును, అట్లుండుటకున్ = ఆరీతినుండుటకును, అబుద్ధేక్షుధనుఃపత్త్రియగు, అబుద్ధ = తెలియఁగఁబడని, ఇక్షుధనుః = చెఱుకువిల్తునియొక్క, పత్త్రియగు = ములుకులుగలవాఁడైన, విష్ణుచిత్తుఁడు = ఆ పెరియాళువారు, అపత్త్రపలేక = లజ్జలేక, అదియున్, ఏతపంబో = ఏమితపస్సో, అనుచున్ = అనయెంచుచు.

తా. ఆ విష్ణుచిత్తుఁడన్నయును మదన శరప్రహార మెఱుఁగనివాఁడు గావున నాయమకుఁ గల్గినది విరహమని యెఱుఁగక యామె యట్లుండుట యేమో తపమని తలఁచెనని భావము.

వ. తల పోసి దినదిన ప్రవర్తమాన తనయాతనుగ్లాని కత్యంత దుఃఖితుండై తత్కారణం బెఱుంగక వల దని మౌగ్ధ్యంబున వారించి చూచి యంత కంత కగ్గలం బగుచు గుడికిం జని పూజాంతిమ నమస్కారణానంతరంబున దన మనో నిర్వేదనం బన్నగరి వెన్నునకు విన్నపంబున నమస్కృతిఁ జేసి దేవా దేవర దాసి యగు మదీయ పుత్త్రి యేమి గుఱించియో విచిత్రంబగు వ్రతచర్యం గాత్రశోషంబు సేయుచున్నది వలదన్న విన దపుత్త్రకుండనగు నాకుఁ బుత్త్రియైనను బుత్త్రకుండైనను దాన యే నేమి సేయుదు మఱి తన తపశ్చర్య యెఱుంగు మా తపశ్చర్య యెఱుంగు గాదు నేము భవద్దివస భవజ్జన్మదివస రాత్రులం దక్క గణరాత్ర జాగరంబు లెఱుంగ మేము బిసబీజాక్ష వలయంబులు దక్క బిసవలయంబు లెఱుంగ మేము ప్రసాదకుసుమంబుఁ జెవిఁ జెరుపుటఁ దక్క నవి గప్పకొన నందు శయనింప నెఱుంగ మేము చెంబుల భవత్తీర్థంబు గ్రోలినఁ దానంగంబులు దడిపి కొను నేము చాంద్రాయణంబులఁ జంద్రవృద్ధి బడిఁ గడి యెక్కించినఁ దావిఁచు నేము నిధిధ్యాస నిశ్వాస నిరోధంబు సేసినం దాఁ దద్ధ్యాదశ వెలికి నిగడించు నేము

చిన్నఁద్రొక్కి హృదయంబునఁ గేలు సేర్చినం దాఁ గపోలంబునం జేర్చు వల్కలోత్తరీయంబులే మువహించినం దాఁ గిసలయోత్తరీయంబులు వహించు నేము సితపక్షపూర్ణేందుఁ గీర్తించినం దాఁ బూర్ణేందు నుపాలంభించు నిట్లుగాఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నయది యిది యేటితపం బున్మాదంబుగానోపు నెంత భవదీయ భక్తిగలిగిన మాదృశులకుఁ బ్రకృతి సంబంధంబు విడువ దంతర్యామివి నీవెఱుఁగని యది లేదు దీని తెఱంగెఱింగింప వే యనవుడు ననుకంపాతిశయంబునఁ దచ్ఛాందసంబునకు మందస్మితంబు సేసి మందరధరుం డిట్లనియె. ౧౪౭

టీక. తలపోసి = పైఁ జెప్పినట్లాలోచించి, దినదినప్రవర్ధమాన = నానాఁటికి వృద్ధిఁబొందుచున్న, తనయాతనుగ్లానికిన్ = కూఁతురియొక్క శరీర కృశత్వమునకు, అత్యంతదుఃఖితుండై = మిక్కిలి దుఃఖించినవాఁడై, తత్కారణంబు = ఆ విరహ హేతువును, ఎఱుంగక = తెలియక, వలదని = వలదని, మౌగ్ధ్యంబునన్ = మూఢభావముచేత, వారింప=నివారించి, చూచి, అంతకంతకున్=అప్పటప్పటికి, అగ్గలంబగుడున్ = విరహము నుస్సహముగాఁగా, గుడికేంజని = స్వామి కోవెలకేఁగి, పూజాంతిమ=పూజాంత్యమగు, నమస్కరణానంతరంబునన్ = నమస్కారము పిమ్మట, తనమనోనిర్వేదనంబు = తనమనఃఖేదమును, అన్నగరివెన్నునకున్ = ఆశ్రీవిల్లిబుత్తూరిలోని మన్నారుస్వామికి, విన్నవింపన్=విజ్ఞాపనముఁ జేయుటకు, పునర్నమస్కృతి జేసి=మరల నెఱఁగి, దేవా = ఓస్వామీ, దేవరదాసులగు = దేవరవారి దాసురాలగు, మదీయపుత్రి=నాదు కూఁతురు, ఏమిగుఱించియో= ఏపలమును గూర్చియో, (పరింపిగుఱించి తపంబు సేసెనని భారతప్రయోగము కలిమింజేసి యిది కర్మప్రవచనీయార్థకమగు దేశ్యపదము), విచిత్రంబగు = వింతయైన, వ్రతచర్యన్ = నియమాచరణముచేత, గాత్రశోషంబు = శరీరశోషణమును, చేయుచున్నది = కావించుచున్నది, వలదన్న వినదు, అపుత్రికుండనగునాకు = పుత్రులు లేనినాకు, పుత్రియైనను=పుత్రకుండైనను దాన, కూఁతురేనియుఁ గొడుకేనియుఁ దానే, ఏనేమిసేయుదున్ = నేనేమి యాచరింతును, మఱి=ఇంకను, తనతపశ్చర్యతెఱంగు= తానుదపముచేసెడురీతి మాతపశ్చర్యతెఱంగుగాదు, (విలక్షణతపమనుట), ఏము = మేము, భవద్దినస = దేవరవారి దినముయొక్క, (హరివాసరమనుట), భవజ్జనిదివస=దేవరవారలవతరించిన జయంతుల దినములయొక్క, రాత్రులందక్కన్ = రాత్రులయందే కాక, గణరాత్ర = పెక్కురాత్రులయందు, జాగరంబులు= నిద్రలేకుండుటలు, ఎఱుఁగము, (విరహాతిశయమున నామెకు రాత్రులయందు నిద్రలేదనుట, ఈ రీతిగానే ముందఱను తెలియఁదగును), ఏము బిసబీజాక్షవలయంబులుదక్కన్= మేము దామరపూసలమాలికలుదక్క, (ఇది భాగవతలక్షణము. "యేకంఠలగ్నతులసీనలినాక్షమాలా యే బాహుమూలపరి చిహ్నితశంఖచక్రాః । యేవాలలాటఫలకే లసదూర్ధ్వపుండ్రాస్తే వైష్ణవా భువనమాశుపవిత్రయంతి" యనియున్నది). బిసవలయంబులెఱుఁగము = తామరతూఁడుల మాలిక లెఱుఁగము, (తాపోపశమనమున కామెధరించెననుట), ఏము ప్రసాదకుసుమంబుఁ జెవిఁ జెరువుటఁదక్క=మేము ప్రసాదలబ్ధమగుపూవుఁ గర్ణమునఁ జెక్కికొనుటేకాక, అఱగప్పుకొన నందు శయ



నింప నెఱుఁగము = పూలు మేనఁగప్పుకొనుటను బూలపైఁబన్వండుటయు నెఱుఁగము. (ఆమె యట్లు సేసెననుట), ఏము చెంబులన్ భవతీర్థంబు గ్రోలినన్ = మేము పానపాత్రములచేత దేవరవారియభిషేకతీర్థంబు పానము సేసినను, తానంగింబులుఁ డిపికొనన్= తానుశరీరముఁ దడుపుకొనును, (తాపశాంతికనుట), ఏము = మేము, చాంద్రాయణంబులన్ = చాంద్రాయణములనియెడు వ్రతములయందు, చంద్రవృద్ధిబడిన్ = చంద్రుని వృద్ధివెంటను, కడియెక్కించినన్ = అన్నకబళము వృద్ధిఁజేసిన, తడించున్ = తాను దగ్గించును, (విరహాతిశయముచేననుట), ఏము = మేము, నిధిధ్యాసనిశ్వాసనిరోధము సేసినన్ = బ్రహ్మధ్యానమందు నిశ్వాసములనిల్పినను, తన్=తాను, తద్ధ్యానదశన్= ఆ బ్రహ్మధ్యానదశయందు, వెలికినిగుడించున్=బహిర్గతముఁజేయును, (తాపమోపలేక నిట్టూర్పునిగుడించుననుట,) ఏము=మేము, చిన్ముద్రిక్కై, హృదయంబునన్= ఎదయందు, కేలు = హస్తమును, చేర్చినన్= ఉంచినను, తన్ = తాను, కపోలంబునన్= చెక్కిటియందు, చేర్చున్ = ఉంచును, (చింతచేతననుట), ఏము, వల్కలోత్తరీయంబులు = నారచీరలు, వహించినన్ = తాల్చినను, తన్, కిసలయోత్తరీయంబులు= తలిరాకుఁజీరలు, వహించున్ = ధరించును, (తాపశాంతికనుట), ఏము, సితపక్షపూర్ణేందు = శుక్లపక్షంబునందలి పూర్ణిమలను, కీర్తించినన్ = కొనియాడిన, తన్, పూర్ణేందున్ = నిండుచందమామను, ఉపాలభించున్ = దూషించును, (ఉద్దీపకుఁడగుటచేతననుట), ఇట్లుగాన్ = ఈరీతిగాను, ప్రవర్తిల్లుచున్నయది, ఇది యేటితపంబు, ఉన్మాదంబుగానోపున్ = వెఱ్ఱియైయుండవచ్చును, ఎంతభవదీయభక్తిగలిగినన్ = మీఁదగు భక్తియెంతయుండినను, మాదృశులకున్ = మావంటివారికి, ప్రకృతిసంబంధంబు=మాయాసంబంధము, (తనయయందిమమకారమనుట), విడువదు=వదలదు, అంతర్యామివి నీవెఱుఁగని యది లేదు = సర్వాంతర్యామివగు నీకుఁ దెలియనిది లేదు, దీనితెఱఁగు = చూపడుచునడవడి, ఎఱింగింపవే= తెలియఁజేయవే, అనవుడున్ = అనఁగను, అనుకంపాతిశయంబునన్ = దయాతిశయముచేత, తచ్ఛాందసంబునకున్ = ఆతని మౌఢ్యమునకు, మందస్మితంబు సేసి = చిఱునగవునవ్వి, మందరధరుండు = గిరిధారి, దాల్పువేల్పు, ఇట్లనియెన్= ఈవక్ష్యమాణ క్రమముగాఁ బలికెను. తా. సుగమము.

ఉ. కంధర నీలవర్ణమధు ♦ కైటభ నాగ సుపర్ణ యోగిహృ,
ద్గ్రంధిభిదోత్థభోగివని ♦ తాస్వనవచ్ఛ్వసనప్రవచ్ఛిర,
సంధివసన్నిశాపతిర ♦ సప్రుతిమగ్నపయోధినీచికా,
మందరకేళికాదరస ♦ మాశ్రితపక్షిశిరోధిసోదరా. ౧౪౮

టీక. కంధర = జలధరమువలె, నీల = నల్లనైన, వర్ణ= మైవన్నెగలవాఁడా, మధుకైటభ = మధుకైటభ రాక్షసులకును, నాగ = పాములకు, సుపర్ణ = గరుత్మంతుఁడగువాఁడా, యోగి = అష్టాంగయోగములుగల మునులయొక్క, హృద్గ్రంధి = హృదయగ్రంధియొక్క, భిదా = భేదించుటచేత, ఉత్థ = ఎగసినట్టి, భోగివనితా = ఆఁడుబాముయొక్క, (కుండలినీశక్తి శక్తిః కుండలినీ నామ బిసతంతుని భాశుభాయని వామకేశ్వర మహాతంత్రము), స్వనవత్= ధ్వనిగల్గిన, శ్వసన = నిట్టూర్పు

చేత, స్రవత్ = స్రవించుచున్న, శిరస్సంధి = కపాలమందు, వసత్ = వసించుచున్న, నిశాపతిరస = అమృతముయొక్క, స్రుత = స్రావమనెడు, దుగ్ధపయోధి = పాలకడలియొక్క, వీచికా = అలలయొక్క, మంథర = మెల్లనైన, కేళికా = క్రీడయందు, ఆదర = ఆదరణము గలవాఁడా, సమాశ్రిత = ఆశ్రయించిన, పఙ్క్తిశిరోధి = పఙ్క్తికంఠుఁడగు రావణునియొక్క, సోదరా = తోఁబుట్టువగు విభీషణుఁడు గలవాఁడా. తా. సుగమము.

కం. కరధృత దరారి వితరణ ... ... ... ... ... ... *

(ఇది పూర్వాశ్వాసాంతమున వచ్చినపద్యము గనుక నిక్కడ వ్రాయక మానినాఁడను.)

తోటకవృత్తము. ద్రుహిణాండకరండక♦ఘూర్వహగ, ర్భహరార్భకదుర్భర♦పక్వతపః,
కుహనార్భకవార్భృత♦కోసరిహా, రిహిరణ్మయహర్మ్యచర♦ ద్రిష్ణుపదా.

టీక. ద్రుహిణాండకరండక = బ్రహ్మాండ కటాహములయొక్క, ఘూర్వహ = భారమువహించిన, గర్భ = కడుపుగలవాఁడా, హరార్భక = కుమారస్వామియొక్క, దుర్భర = భరింపఁగూడని, పక్వ = పరిపక్వమైన, తపః = తపముచేత, కుహనార్భక = కపటబాలుఁడవై యవతరించినవాఁడా, వార్భృతకోసరి, వాః = ఉదకములచేత, భృత = నిండిన, కోసరి = స్వామి పుష్కరిణియందు, హారి = ఒప్పుచున్న, హిరణ్మయహర్మ్య = స్వర్ణమయ మంటపమందు, చరిష్ణు = సంచరించెడు, పదా = పాదములుగలవాఁడా. తా. సుగమము.

మ. ఇదియంధ్రోక్తియథార్థనామయవనా♦ సృక్పూర్ణ కెంబావివా,
రిదపద్ధత్య వరోధివప్రవలయ♦ శ్రేణీవిఘాతక్రియా,
స్పదసేనాగ్రగ కృష్ణరాయ మహిభృ♦ త్సంజ్ఞాస్మ దాముక్తమా,
ల్యద నాశ్వాసము పంచమంబమరుహృ♦ ద్యంబైన పద్యంబులన్. ౧౬౦

టీక. ఇది = ఈగ్రంథము, అంధ్రోక్తి = ఆంధ్రభాషచేత, యథార్థనామ = అన్వర్థనామముగల, యవనాసృక్ = మ్లేచ్ఛరక్తముచేత, పూర్ణ = నింపఁబడిన, కెంబావి = కెంబావియను పట్టణముయొక్క, (దీనికే యాంధ్రోక్త యథార్థనామము), వారిదపద్ధతి = మేఘమార్గమును, అవరోధి = అడ్డగించుచున్న, వప్రవలయ = వలయములవంటి కోటలయొక్క, శ్రేణి = పఙ్క్తులయొక్క, విఘాత = పడఁగొట్టుటయొక్క, క్రియా = కార్యమునకు, ఆస్పద = కారణమగు, సేనా = దండునకు, అగ్రగ = అగ్రేసరుఁడైన, కృష్ణరాయమహిభృత్సంజ్ఞ = కృష్ణరాయ భూపాలుఁడను పేరుగల, అస్మత్ = నాయొక్క, ఆముక్తమాల్యదన్ = ఆముక్తమాల్యదయను ప్రబంధంబునందు, హృద్యంబైన = మనోహరములగునట్టి, పద్యంబులన్ = పద్యములచేతను, పంచమంబు = ఐదవదియగు, ఆశ్వాసము, అమరున్ = ఒప్పును. తా. సుగమము.

గద్య. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తి మంత్రోపాసనా సమాసాదితాఖండ సాహితీ ధురీణుండు నాత్రేయ గోత్ర పవిత్రుండును వావిళ్లవంశపయోరాశి రాకాసుధాకరుండును నగు రామస్వామిశాస్త్రిచేత ననేక పూర్వవ్యాఖ్యా నాభిప్రాయంబులఁ బర్యాలోచించి రచియింపఁ బడిన గుప్తసమాఖ్యానంబగు నాముక్తమాల్యదా వ్యాఖ్యానంబునందుఁ బంచమాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

# ఆముక్తమాల్యద - సవ్యాఖ్యానము.

## షష్ఠాశ్వాసము.

క. శ్రీకారి కృపార్ద్రేక్షణ, వైకుంఠయకుంఠభక్త♦ వరద పదాబ్జా,
స్తోకమరందాయిత గం, గా కాకోదరనగోద♦ యస్థపతంగా. ౧.

టీక. శ్రీకారి = లక్ష్మీకరమగు, కృపా = దయచేత, ఆర్ద్ర = చల్లనైన, ఈక్షణ = దృష్టిగలవాఁడా, వైకుంఠ, అకుంఠ = భంగములేనియట్లు, భక్త = భక్తులకొఱకు, వరద = వరములొసంగెడువాఁడా, పదాబ్జ = పాదకమలమునకు, అస్తోక = సమృద్ధమైన, మరందాయిత = మకరందమువలెనుండెడు, గంగా = గంగానదిగలవాఁడా, కాకోదరనగ = శేషశైలమనియెడు, ఉదయ = ఉదయపర్వతమందు, స్థ = ఉన్నట్టి, పతంగా = సూర్యుండైనవాఁడా. తా. సుగమము.

వ. అనవధరింపు మనంతర వృత్తాంతంబు. టీక. తా. సుగమము. ౨.

చ. కలఁ డొకరుండు పేరుకొనఁ♦ గాని కులంబు మదీయభక్తుఁ డి,
య్యల మును వాఁడు వామనత♦ నే నసియించిన పుణ్యభూమి యం,
దుల కొకయోజనత్రయపు♦ దూరపుటూర వసించి బ్రాహ్మవే,
ళలఁ జనుదెంచి పాడు మము♦ లాలన మంగళనామ కైశికిన్. 3.

టీక. పేరుకొనఁగాని = చెప్పరాని, కులంబు = కులమందలి, మదీయ = నాదగు, భక్తుఁడు, ఒకరుండు = ఒక్కఁడు, కలఁడు = కలిగియుండెను, వాఁడు = అతఁడు, మును = తొల్లి, వామనతన్ = వామనావతారముచేత, ఏన్ = నేను, వసించిన = నివసించినట్టి, పుణ్యభూమియందులకు = దివ్యదేశప్రాంతమునకు, (ఆ దివ్యదేశము తిరుక్కురుంగుడి యనుట.) ఒకయోజనత్రయపుదూరపుటూరన్ = ఒక మూఁడుయోజనములుదూరముగల యూరియందు, వసించి = నివసించి, బ్రాహ్మవేళలన్ = బ్రాహ్మముహూర్తములయందు, (తెల్ల

వాఱ నాల్గు గడియలు గలదనఁగా ననుట) చనుదెంచి=వచ్చి, మంగళనామకైశికిన్=మంగళనామకైశికి యనురాగముచేతను, లాలనన్=ఆదరముచేతను, మమున్=మమ్ము, పాడున్=గానముసేయును.

తా. చెప్పరానికులమందుఁ బుట్టిన మా భక్తుఁడొక్కఁడు గలఁ డతండు తొల్లి నేను వామనావతారముచేత వసించిన దివ్యదేశమునకు మూఁడామడ దూరమం దొక గ్రామమందు వసించి ప్రభాతసమయములయందు మంగళనామకైశికిచేత మమ్ము గానము సేయుచుండు నని భావము.

వ. అహరహంబు నమ్మహాత్ముండు. టీక. తా. సుగమము. ౪.

క. జాత్యుచితచరిత్ర మమ, త్ప్రీత్యర్థం బూఁది తనదు ♦ హృదయము శుచితా,
నిత్యంబుగఁ దత్తనుసాం, గత్యము మసిపాఁత మాని ♦ కంబై యొదుఁగన్. ౫.

టీక. జాత్యుచిత=తనజాతికిఁ దగినట్టి, చరిత్రము=నడనడియే, మత్ప్రీత్యర్థంబు=మాసంతోషముకొఱకు, ఊఁది=వహించి, "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్" అను గీతావాక్యమున ననుసరించియనుట. తనదు హృదయము=తన సంబధియగు నంతరంగము, శుచితా=పరిశుద్ధత్వముచేత, నిత్యంబుగ=స్థిరమగుచుండఁగా, తత్తను=ఆచండాల శరీరముయొక్క, సాంగత్యము=సంగమము, మసిపాఁత=మసిగుడ్డయందలి, మానికంబై=మాణిక్యమై, ఒదుఁగన్=ఒదిఁగి యాడుచుండఁగా.

తా. అతఁడు మద్భక్తుఁడైనను మాకు వర్ణాశ్రమాచారములయందుఁ బ్రీతి గావున నది యెఱింగి తా నొక యాధిక్యమునకుఁ బోక తన కులోచితాచారమందే నిలిచి తన హృదయము నిత్యపరిశుద్ధమై యా శరీర సాంగత్యము మసిగుడ్డను గట్టిన మాణిక్యము వలె నుండఁగా. అని ముందటిపద్యముతోడ నన్వయము.

సీ. చముఱైన తోల్కుబు ♦ సంబు టొంకియును నిత్తడి శంఖ చక్ర కుం ♦ డలము లమర,
దివెదారికొమ్ము దో ♦ ల్తిత్తియు జోడమ్ము మెడమీఁది మొగలాకు ♦ గొడుగుదనర,
మత్పాదరక్షయు ♦ మావు వెన్నెఱక గుట్టిన యోటి తిపిరిదం ♦ డెయును మెఱయఁ
జిటితాళములు చంక ♦ పుటిక నొక్కొకమాటు గతిరయంబునఁ దాఁకి ♦ కలసి మొరయ,

తే. వలుద వనమాలకంఠియు ♦ మలిన తనువు, బట్టె తిరుమన్ను బెదరుఁ గెం ♦ బుట్టఁ జూపుఁ,
బసపుఁ బొటితోలు వల్లంబు ♦ వెసక మెసఁగ, వచ్చు సేవింప సురియాళు ♦ వైష్ణవుండు. ౬.



టీక. చముఱైన=చమురంటిన, తోల్కుబుసంబు=చర్మకూర్పాసము, (తోలు చొక్కాయనుట) టొంకియు=కుల్లాయియును, ఇత్తడి=ఆరకూటమయములగు, శంఖచక్రకుండలములు=శంఖ చక్రముల చెవులపోఁగులు, అమరన్=ఒప్పుచుండఁగా, దివెదారికొమ్ము=గరుడగంబమును, "దివెదారకొమ్ము" అనుపాఠమున దీపమునకుం బోయు నేతి చేత నించిన పసరపు కొమ్మని యర్థము. తోల్తిత్తియున్=చర్మపుదిత్తియును, జోడమ్ము=ధనుస్సునఁజేర్పక వాడిచెడుబాణమును, "చాపానపేక్షిత శర ఘోప్పు జోడమ్మని దేశ్య నామార్థకోశము" జోడమ్మని యనేకపుస్తకపాఠము. అప్పుడు ములుకులేని బోడి బాణమని యర్థము. మెడమీఁది=అంసముమీఁద నున్న, మొగలాకుగొడుగు=కేతకీపత్రములఁగూర్చిన ఛత్రమును, తనరన్=ప్రకాశింపఁగా, (మొగలాకనునెడఁ మొగలి+ఆకు పరిమిత్యర్థకము పర మగు నపుడు వలె నాక్వాదులు పరమగు నపుడును నిత్యసంధి) మత్పాదరక్షయు=, మాపాదుకయును, మావు=గుఱ్ఱముయొక్క, వెన్నెఱకన్=మెడమీఁది వెంట్రుకలచేత కుట్టిన=కూర్చినట్టి, ఓటి=ఓడువాసిన, తిపిరిదండెయును=సొరకాయదండెయు, మెఱయన్=ప్రకాశించుచుండఁగా, చిటితాళములు=చిఱుతాళములు, చంకపుటికన్=చంకనున్న భవనాశినిన్, ఒక్కొకమాటు=ఒక్కొక్కతూఱి, గతిరయంబునన్=గమనవేగముచేత, తాఁకి=తగిలి, కలసి=ఏకమై, మొరయన్=ధ్వనిచేయఁగా, వలుద=వట్రువయగు, వనమాలకంఠియున్=తులసిపూసలపేరును, (కుతికంటనుట) మలినతనువున్=మాసిన శరీరమును, (దేహాభిమానిగాఁడనుట) పట్టెతిరుమన్ను=పట్టెలుగా స్ఫుటమైన శ్రీ మృత్తికయును, బెదరుఁ గెంబుట్టఁ జూపున్=బెదరుచు నెఱ్ఱనై పుట్టుచున్న చూడ్కియు, (ఎఱ్ఱనిబెదరుఁజూపులనుట) పసపుఁబొటితోలువల్లంబున్=పసపుఁ బట్టించిన కుఱుచయగు చర్మపు జన్నిదమును, (పసపు బొడితోడి వలువయు నని యొక పాఠము) వెసకమెసఁగన్=ఒప్పుచుండఁగా, సురియాళు వైష్ణవుండు=ఆమాలదాసరి, సేవింప వచ్చున్=సేవార్థమై వచ్చుచుండును. (సురియాళనియుం బాఠముకలదు. అపక్షమున నవలంబించిన యని యర్థము).

తా. సుగమము.

ఉ. గండాభోగముల న్మదశ్రులహరు ♦ ల్గప్ప న్నుతు ల్పాడి యా,
దండ న్వ్రేగులు డించి భక్తి జనితో ♦ ద్యత్తాండవం బాడు నా,
చండాలేతరశీలుఁ డుత్పులకియై ♦ చాండాలిక న్మీఁటుచున్,
గుండు ల్నీరుగ నెండ గాలి పసి తాఁ ♦ కుం జూడ కాప్రాహ్ణమున్.

టీక. ఆచండాలేతరశీలుఁడు=చండాలురకంటె నితరులగు సజ్జనులయొక్క శీలము వంటి శీలము గల యతఁడును, (శ్వపచోపి మహీపాల విష్ణుభక్తోద్విజాధికః, విష్ణుభక్తివిహీనస్తు ద్విజోపిశ్వపచాధమః అన్నట్లనుట) గండాభోగములన్ ... గణ్డ=చెక్కిళులయొక్క, ఆభోగములన్ = పరిపూర్ణత్వములయందు, "ఆభోగః పరిపూర్ణతా. అని నిఘంటువు. అనఁగా అంతటననుట) ముదశ్రు=ఆనందబాష్పములయొక్క, లహరుల్ =ప్రవాహములు, కప్పన్=ఆచ్ఛాదించుచుండఁగా, నుతుల్పాడి=కీర్తనలుపాడి, ఆదండన్=ఆసమీపమందు, వ్రేగులు=తనబరువులు, డించి=దించి, ఉత్పులకియై=గగుర్పాటుగలవాఁడై గుండుల్=పాషాణములు, నీరుగన్=గానరక్తిచేతఁగరఁగినీరగునట్లు, చాండాలికన్=తన వీణను, "చాండాలికాతుకండోల వీణాచండాలవల్లకీ" అనినిఘంటువు. మీఁటుచున్= వాయించుచును, ఎండ=ఆతపముయొక్కయు, గాలి=వాయువుయొక్కయు, పసి= ఆఁకలియొక్కయు, తాఁకున్=వేఁగను, చూడక=లక్ష్యముసేయక, ఆప్రాహ్ణమున్= అపరాహ్ణమగుదనుక, భక్తిజనిత=భక్తిచేతఁబొడమిన, ఉద్యత్=లెస్సైన, తాండవంబాడున్=నాట్యమాడును. ఆ ప్రాహ్ణమనుచోటఁ బ్రాహ్ణమనఁగా నహస్సులోమూఁడవ భాగమని అనఁగా పదిగడియలప్రొద్దెక్కు వఱకని కొందఱందురు.

తా. సుగమము.

తే. అట్లు దడవుగఁ గొల్చి సా ♦ ష్టాంగమెఱఁగి, గర్భమంటపిఁ గడిగిన ♦ కలఁకజలము,
లోని తూఁతొట్టినిండికా ♦ లువగఁ జాఁగి, గుడి వెడలి వచ్చు నది శూద్రుఁ♦డిడఁగ గ్రోలి.

టీక. అట్లు=ఆప్రకారము, తడవుగన్=ఆలస్యముగ, కొల్చి=సేవసేసి, సాష్టాంగము=కర చరణ వక్షో లలాట భుజములతోఁ గూడునట్లు, ఎఱఁగి=నమస్కరించి, గర్భమంటపిన్=గర్భగృహమును, కడిగిన=క్షాళనము జేసిన, కలఁకజలము=కలుషోదకము, లోని=లోపలనున్న, తూఁతొట్టి=తూఁతితొట్టి, నిండి=పూర్ణమై, కాలువగన్=కుల్యగాను, చాఁగి=ప్రవహించి, గుడి=కోవెలను, వెడలివచ్చు=వెలువడివచ్చిన, అది=ఆయుదకము, శూద్రుఁడు=నాలవజాతివాఁడు, ఇడఁగన్=ఒసఁగఁగా, గ్రోలి=పానముఁజేసి.

తా. ఇట్లు తడవుగా సేవించి నమస్కరించి గర్భగృహముఁ గడిగిన సంమార్జనోదకము లోపలి తొట్టి వెలువడి బైటికిరాఁగాఁ దాను పంచమకులీనుఁడుగావున నాయుదకమంటక శూద్రుని నొక్కని యాచించి యతనిచేతఁ దెప్పించుకొని పానము జేసి యని ముందిటి కన్వయించు నని భావము.



ఉ. ఆతఁడు ముఖ్యజాతిఁ గని ♦ నంతన పాయుచు నెండ గాలి నెం,
తో తడవుం బ్రసాద విని ♦ యోగము వార్చి వసించుచుం ద్రివ,
ర్ణేతరజాతి మెచ్చి దయ ♦ నిడ్డ ప్రసాదము దండెసాఁచి శ్ర,
ద్ధాతిశయంబున న్వినతి ♦ నందిభుజించు గొనుం దదంబువున్. ౯.

టీక. ఆతఁడు = ఆదాసుఁడు, ముఖ్యజాతిన్ = శ్రేష్ఠజాతిగలవానిని, (బ్రాహ్మణాదులననుట) కనినంతన=చూచినమాత్రనే, పాయుచున్=తొలఁగుచును, ఎండన్ = ఆతపమందును, గాలిన్=వాయువునందును, ఎంతో తడవున్ = ఎంతోసేపు, (చిరకాలమనుట) ప్రసాదవినియోగము=ప్రసాద ... ప్రసాదముయొక్క, వినియోగము=పంచిపెట్టుటను, వార్చి=నిరీక్షించి, (ఉ. ఇంతన నేల యేను భుజగేశ్వరు రాకయ వార్చినాఁడనా, కంతవు నంతకుం గుడువ నాఁకలి నీళులు ద్రావఁ దృష్ణయొక్కింతయు లేదనియును; తే. అనిన నీరాక వార్చి మహాశతోడ, నున్న విప్రుని కోర్కి నీ వొక్కభంగి ననియును; అనఘ నారాక వార్చి నీ వధికనిష్ఠ, నిట్టులున్కికిఁ గారణంబేమి కోర్కి యనియును; ఇత్యాది శాంతిపర్వ ప్రయోగములుండుట నిచ్చట గొందఱపేక్షార్థకమని చెప్పుదురు.) వసించుచున్=నివసించుచును, త్రివర్ణేతరజాతిః ... త్రివర్ణ=బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్యులకంటె, ఇతర=అన్యుఁడైన, జాతి=శూద్రజాతిగలవాఁడు, మెచ్చి=హర్షించి, దయన్= తనయందలికృపచేత, ఇడ్డ=ఒసఁగిన, ప్రసాదమున్, దండెసాఁచి=చేతనున్న దండెసాఁచి, శ్రద్ధాతిశయంబునన్ =అత్యాసక్తిచేత, వినతిన్=వినయముచేత, అంది = అందుకొని, భుజించున్=సాపడును, తదంబువున్ = వానిచే నియ్యఁబడినతీర్థమును, కొనున్= గ్రహించును.

తా. ఆతఁడు గర్వ మించుకేని లేనివాఁడును బ్రసాదాదులయం దత్యంత శ్రద్ధగలవాఁడు ననియును భావము.

వ. ఇట్లు దన దివాకీర్తిజని నగు పరమార్తి నైచ్యంబు సకలజనశోచ్యంబుగా గుడి లోఁ
పలా తూఁపరాణి కడ నిలిచి కొలిచి బహిరావరణప్రదక్షిణంబ కావించి ప్రాదెక్కి
నిజపక్కణంబునకుం బోవు చుండు నిట్లుండి యొక్కనాఁడు. ౧౦.

టీక. ఇట్లు=ఈరీతిగా, తన=తనయొక్క, దివాకీర్తిజనిన్=నికృష్టమగుపంచమజన్మముచేత, (చండాలప్లవమాతంగ దివాకీర్తిజనంగమాః అనియమరము) అగు= కల్గినట్టి, పరమార్తి=అధికమగునార్తివల్లనైన, నైచ్యంబు = నీచభావము, (జాత్యుచి

తవిన(ప్రభావమనుట) సకలజన=ఎల్లవారలకు, శోచ్యంబుగా=క్లేశావహముగాఁగను, (ఇతనిఁ జూచి యందఱు జాలింబడి కనికరింతు రనుట) గుడి=కోవెలయొక్క, లాపటా=చదరమగుపలకతాలుగల, తూపరాణికడ=జలదారిదాపున, నిలిచి=నిలుచుండి కొలిచి=సేవించి, బహిర్ద్వారప్రదక్షిణంబ కావించి=బహిఃప్రాకారమునకావల వలగొని, (తాను పంచముఁడగుటచేత గుడిలోపలికిఁ జనండనుట) ప్రొద్దెక్కన్=ప్రొద్దుపోఁగా, నిజ=స్వకీయమగు, పక్కణంబునకు=పల్లెకు, "పక్కణశ్శబరాలయః." అని నిఘంటువు. పోవుచుండున్=చనుచుండును, ఇట్లుండి=ఈరీతి వచ్చుచుం బోవు చుండి, ఒక్కనాఁడు=ఒక్కదివసంబున.

తా. సుగమము.

క. అద్దమరే యద్దాసరి, యడ్డండ బిడాలగాహి ♦ తాలయ కృకవా,
కూద్దండ రవము వినిచను, ప్రొద్దాయె నటంచుఁ బాడఁ ♦ బోవుచుఁ ద్రోవన్. ౧౧.

టీక. అద్దమరేయి=అర్ధరాత్రమునందు, (అద్దమరేయి+అద్దాసరి. ఇత్వసంధి) అద్దాసరి=ఆదాసుఁడు, అడ్డండన్=ఆసమీపమందు, బిడాల=పిల్లిచేతను "ఓతుర్బిడాలో మార్జాల" అనినిఘంటువు. గాహిత=ప్రవేశింపఁబడిన, ఆలయ=ఇంటియందలి, (కోళ్లగుడిసెయనుట.) కృకవాకు=కోళ్లయొక్క, ఉద్దండ=అధికమైన, రవము=రవళిని, విని=ఆకర్ణించి, చనుప్రొద్దు=తాను నిత్యముం బోయెడు సమయము, ఆయె నటంచున్=అయ్యెననుకొని, పాడఁబోవుచున్=గానము సేయ నేఁగుచును, త్రోవన్=మార్గమందు.

తా. అర్ధరాత్రసమయమందుఁ గుక్కుటాలయములోనికిఁ బిల్లిచేరఁగా నవి వెఱచి కూఁతలిడిన దాని విని వేఁకువ కోడికూఁత లని తలంచి తాను నిత్యముగాఁ బాడ నేఁగెడు సమయ మాయె నని బయలుదేరి పోవుచు మార్గమందు. ఇది ముందటి కన్వయ మగును.

ఆ. మరులుదీఁగె మెట్టి ♦ యిరు లన్న నో యని, యెడు తమిస్రఁ గాడు ♦ పడి పొలంబు,
లెల్లఁ దిరిగి తూర్పు ♦ దెల్లనౌ తఱి నొక్క, శూన్యగహనవాటిఁ ♦ జొచ్చి చనుచు. ౧౨.

టీక. మరులుదీఁగె=వెఱ్ఱితీఁగెను, మెట్టి=ఆదాసరిత్రొక్కి, ఇరులన్నన్=చీఁకటులనిపిలువఁగానే, ఓయనియెడు=ఓయని పలికెడునట్టి, (కటికిచీఁకటియనుట) తమిస్రన్=చీఁకటి రాత్రియందు, (తమిస్రా తామసీరాత్రిః అని యమరము) కాడుపడి=త్రోవదప్పికలువరపోయి, పొలంబులెల్లన్=ఎల్లపొలములును, తిరిగి=దిమ్మదిరిగి, తూర్పు=



ప్రాగ్దిశ, తెల్లనౌతఱిన్=తెల్లఁబడుసమయమందు, (ప్రభాతసమయమనుట) ఒక్కశూన్యగహనవాటిన్=ఒకపాడైనయూరుగలయడవియందు, చొచ్చి=ప్రవేశించి, చనుచున్=పోవుచు.

తా. సుగమము.

సీ. ఇడిసిన యిడుపుల ♦ యెడలఁ బొ్రేే నుత్తరేను గసెంద కో ♦ రింద పొదలఁ,
గడసిన గిరిసెల ♦ క్రింద లాగలఁ గ్రుస్సి యదవకాపురముండు ♦ నాఖుకతుల,
సగముదుమ్మునఁ బూడి ♦ చిగిరింత వామాయఁ బెరిగిన నూతిపాఁ ♦ తర బొరియలఁ,
జీమలుప్రాలీడ్వఁ ♦ జివికిన వెలుగుపట్టునఁ బండి యెండి క్రుం ♦ గిన గునుకులఁ,
గీ. బెంటదొగ్గలిలోఁ గడు ♦ పంటి శ్మశ్రు, చలనములఁ గ్రుక్కు జీర్ణోతు ♦ వులఁ బొలంబు,
దుండుగల మళ్ల బౌరులఁ ♦ దూలి రాదు, చిక్కు నేతాల పాడరి ♦ సీమఁ జనుచు.

టీక. ఇడిసిన=విరిగిన, ఇడుపుల యెడలన్=వాకిళ్ల యుభయ పార్శ్వముల యందు, పొ్రేేను=చిటికేఁగుచెట్లయొక్కయు, ఉత్తరేను=అపామార్గములయొక్కయు, కసెంద=కాసమర్దములయొక్కయు, కోరింద=కోరిందచెట్లయొక్క, పొదలన్=పొదరులచేత, కడసిన=క్రిందికొఱిగినట్టి, గిరిసెలక్రిందన్=గాదెబొట్టలక్రిందను, లాగలన్=బొక్కలయందు, క్రుస్సి=కృశించి, అదవకాపురముండు=కొనగాపురమున్నట్టి, ఆఖుకతులన్=మూషకములగుంపులచేత, సగము=అర్ధభాగము, దుమ్మునన్=గాలిదుమ్ముచేత, పూడి=పూడ్పఁబడి, చిగిరింత=చిగిరింతగడ్డి, వామాయన్=మెగము మూయ, పెరిగిన=ఎదిగినట్టి నూతి=చేఁదుబావులయొక్కయు, పాఁతెర=పాఁతరలయొక్కయు, బొరియలన్=బొందలచేతను,(నూతి పాఁతరల గుంటలు సగముపూడి యదిమొదలు గడ్డిమొలచి గిరింత బలసియున్న దనుట) చీమలు=పిపీలికలు, ప్రాలు=బియ్యమును, ఈడ్వన్=ఆకర్షించు కొనిపోఁగా, చివికిన=జీర్ణమయినట్టి, వెలుగుపట్టునన్=దొడ్డికంపలపట్టున, పండి=పచ్చఁబారి, ఎండి=శుష్కించి, క్రుంగిన=అడఁగిపోయిన, గునుకులన్=గునుకుఁగసవుచేతను, పెంటదొగ్గలిలోన్=పెంటలమీఁదిదొగ్గలిచెట్లయందు, కడుపంటి=కడుపు వెన్నునంటుకొని, (అశనములేక నకనకలాడుననుట) శ్మశ్రు=మీసములయొక్క, చలనములన్=కదలుటలచేత, క్రుక్కు=అడఁగియున్న, జీర్ణోతువులన్=ముసలిపిల్లుల చేతను, (తద్వృందే శ్మశ్రుపుంముఖే, ఓతుర్బిడాలో మార్జాల అనియు నిఘంటువు) పొలంబు=పొలముయొక్క, దుండుగల=దుండిగపుఁజెట్లచేతను, మళ్ల=వరిమళ్లయొక్క, బౌరులన్=బౌరుగసవు గంటలచేతను(కృషిలేక యుండుటచేతఁ బొలములందు దుండిగములును వరిమళ్లయందు వీరణపుగంటలును మొలిచిన దనుట) తూలి=నేలకువ్రాలి, రాదుచిక్కు=నిద్రూడుమాత్రముమిగులునట్లున్న, ఏతాల=

పీతములుగల, పాడరిసీమన్ = పాడుపడిన భూమియందు, (కూచము మాత్రము గనుపడుచు జలయంత్రములు గుమ్మునఁ బూడిబోయిన పాడుభూమి యనుట) చనుచున్ = పోవుచును.

తా. సుగమము.

క. అపమార్గత నరుగుచు మా, ర్గపు ధామార్గనపుఁ గంట ♦ కంబులఁ గాళ్లన్
విపరీతత నూడ్చుచు నే, రుపున న్పల్లేరు లీడ్చి ♦ త్రోయుచుఁ జనుచున్. ౧౪.

టీక. అపమార్గతన్ = త్రోవదప్పుటచేత, అరుగుచున్ = పోవుచు, మార్గపు = తానుబోయెడిమార్గమందలి, ధామార్గనపు = ఉత్తరేనిచెట్లసంబంధులగు, (అపామార్గశ్శైఖరికో ధామార్గనమయూరకౌ యనినిఘంటువు) కంటకంబులన్ = ముండ్లను, కాళ్లన్ = పాదములయందు, విపరీతతన్ = ఎదురుతెగుటచేతను, ఊడ్చుచున్ = పోరాల్చుచును. నేరుపునన్ = ఉపాయముచేతను, పల్లేరులు = పల్లేరుఁగాయలు, ఈడ్చి = నేలమీఁదఁగాళ్లీడ్చి, త్రోయుచున్ = త్రోయుచును, చనుచున్ = పోవుచును.

తా. సుగమము.

శా. కాంచె న్వైష్ణవుఁ డర్ధగోజన జటా ♦ ఘాటోత్థశాఖోపశా,
ఖాంచర్ఝుంటచరన్మరుత్రయదవీ ♦ యఃప్రేషితోద్యచ్ఛదో,
దంచత్కీటకృత వ్రణచ్ఛలన లి ♦ ప్యాపాదితా ధ్వన్యని,
స్సంచారాత్తమహాఫలోపమఫల ♦ స్ఫాయద్వటక్ష్మాజమున్. ౧౫.

టీ. వైష్ణవుఁడు = ఆభాగవతుఁడు, అర్ధయోజన = రెండుపరుగులదూరమునఁబఱకుఁగల, జటా = ఊడలయొక్క, ఘాటీ = సమూహమందు, ఉత్థ = మొలిచినట్టి, శాఖా = కొమ్మలయొక్కయు, ఉపశాఖా = ప్రక్కకొమ్మలయొక్కయు, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, ఝుంట = గుంపులయందు, చరత్ = సంచరించుచున్న, మరుత్ = వాయువుయొక్క, రయ = వేగముచేత, దవీయః = దవ్వుగాను, ప్రేషిత = చిమ్మఁబడినట్టియు, ఉద్యత్ = ఎగురుచున్నట్టి, ఛద = ఆకులయందు, ఉదంచత్ = స్ఫుటములగుచున్న, కీట = పురుగులచేత, కృత = చేయఁబడిన, వ్రణ = బొందలనియెడు, ఛలన = వ్యాజముగల, లిపిన్ = అక్షరములచేత, ఆపాదిత = సంపాదింపఁబడిన, అధ్వన్య = మార్గస్థులయొక్క, నిస్సంచార = సంచారాభావముచేత, ఆత్త = పొందఁబడిన, మహాఫల... మహాత్ = శ్రేష్ఠమైన, ఫల = పుణ్యఫలముతోడ, ఉపమ = సామ్యముగల, ఫల = పండ్లచేతను, స్ఫాయత్ = వృద్ధిఁబొందుచున్న, వటక్ష్మాజమున్ = మఱ్ఱిచెట్టును, కాంచెన్ = చూచెను,



తా. ఆభాగవతుఁ డామార్గమందు రెండుకోసుల వెడలుపున నూడలుదిగి యూడలయందే యనేక శాఖోపశాఖలు గలిగి యాశాఖలయందలి యాకులమీఁద బురుగులు దొలిచిన బొందలతోఁ గూడ నవి వీడి వాయువశముచేత దూరదూరముగాఁ గొట్టుకొనివచ్చి యెగురుచుండఁగా నావృక్ష మచ్చట బ్రహ్మరక్షస్సున్న దీత్రోవను రావలదని మార్గస్థులకుఁ దెలియుటకు నాయాకులనెడు జాబులమీఁదఁ బురుగులచేఁ దొలువఁబడిన గీఁత లనియెడు నక్షరములు వ్రాసి పంపుచున్నదో యన్నట్లును దానివలన మార్గస్థు లామార్గమున సంచరింపకుండుటంజేసి మహాపుణ్యఫలముచేఁ గలిగె ననుటకు సమానముగా గొప్పలగు పండ్లచేత నొప్పుచున్న యొక్క పెద్దమఱ్ఱిచెట్టును జూచె నని భావము.

ఆ. కాంచి యాతఁ డొక్క ♦ కాలిత్రోవయు నంత, గాంచి యందుఁ దెరువుఁ ♦ గాంచినదియు,
పరమలబ్ధి గాన ♦ త్వరితంపుగతి నవ్వ, టావనీజ మంత ♦ నంతఁ గదిసె. ౧౬.

టీ. కాంచి = ఆవృక్షమునట్లుచూచి, ఆతఁడు = ఆభక్తుఁడు, ఒక్కకాలిత్రోవయున్ = ఒకకాలిమార్గమును, అంతఁగాంచి = అంతటఁజూచి, అందున్ = ఆపాడుపడినసీమయందు, తెరువుఁగాంచినదియు = మార్గముఁజూచుటయే, పరమలబ్ధిగాఁగన్ = పరమలాభముగా, త్వరితంపుగతిన్ = శీఘ్రగమనము చేత, అవ్వటావనీజమును = ఆమఱ్ఱిచెట్టును, అంతనంతన్ = అంతటంతటను, కదిసె = చేరవచ్చె.

తా. సుగమము.

సీ. ఎలనీటి బొండలం ♦ బులఁ బోలె మెదడెల్ల జుఱ్ఱి వైచిన డొల్లు ♦ పుఱ్ఱెగములు,
నెఱచి గీఱిన జీఱ ♦ లేర్పడఁ దుదముట్టఁ జీకిన నులిపచ్చి ♦ కీకసములు,
దొనదొనయను నీఁగె ♦ తుట్టెల రూపేరు పడక క్రంపలను వ్రే ♦ లెడు కరుసులు,
ధూళ్లి మక్కెక్కి మం ♦ గళ్లతిప్పలు రేఁగు వడువున గాలినా ♦ డెడు నెఱికలు

తే. దునిసిన నరాంగకముల బో ♦ త్తులను గమిచి, పోక యొండొంటితోఁ బెఱు ♦ పీఁకులాడు,
శ్వాపదంబులు బెదహతి ♦ వ్రస్సి వలుచు, వరుగు దఱచ గుమురుత్రోవ ♦ నరిగి యెదుట.

టీక. ఎలనీటి = లేఁతనీరుగల, బొండలంబులఁబోలె = టెంకాయబొండ్లములవలెనే, మెదడెల్లన్ = మస్తిష్కమంతయు, జుఱ్ఱి = ఊటుకొని, వైచినన్ = పరిహరింపఁగా, డొల్లు = దొరలాడుచున్న, పుఱ్ఱెగములున్ = నరకపాలసమూహములును, (ఎళనీరు ద్రావి పారవైచిన టెంకాయ బొండ్లములవలెనే తలకాయల మెదడు జుఱ్ఱి వేయఁగా నాపుఱ్ఱెలు డొల్లుచున్న వనుట) ఎఱచిగీఱినజీఱలు = మాంసముగీచుకొన్న గీఱలు, ఏర్పడన్ = కనుపడునట్లు, తుదముట్టన్ = కడవెడలునట్లు, చీకిన = చప్పరించిన, నులిపచ్చి = కొంచెముపచ్చి

కల, కీకసములు=ఎముకలునుగల "కీకసంకుల్యమస్థిచ" అని నిఘంటువు. దొనదొనయను=దొనదొన యనియెడు ముసరికొను చప్పుడుగల, ఈఁగెతుట్టెలన్=మక్షికారాసులచేత, రూపేరుపడక=రూపము దెలియరాక, క్రంపలను=క్రంపవెలుగులయందు, వ్రేలెడు=వ్రేలాడుచున్న, కరుసులు=పచ్చిచర్మములును, ధూళ్ళి=దుమ్ములచేతను, మక్కాక్కి=మక్కుడువారి, మంగళ్ళ=క్షౌరకులయొక్క, తిప్పలు=పెంటలు, రేఁగుపడువునన్=రేగినట్లు, గాలిన్,=వాయువుచేత, ఆడెడు=చలించుచున్న, ఎఱకలు=వెంద్రుకలును, తునిసిన=ఖండింపఁబడిన, నర=మానవులయొక్క, అంగకములన్=అవయవములను, పొత్తులను=కూడ, కమిచి=కబళించి, పోక=ఆవలజరగక, ఒండొంటితోన్=పరస్పరమును, పిఱుపీఁకులాడు=వాదులాడుచున్న, శ్వాపదంబులున్=దుష్టమృగ విశేషంబులును, పదహతిన్=కాలితన్నుచేత, వ్రస్సి=వ్రయ్యలై, వలచు=కంపుగొట్టుచున్న, వరుగు=మాంసపువరుగును, (వరుగనఁగా గృధ్రవిశేషములనియుఁ జెప్పవచ్చును) తఱచగు=దట్టముగాఁ గలిగిన, మురుత్రోవన్=మాంసములుమురిగియున్న మార్గమున, అరిగి=పోయి, ఎదుటన్=ముందఱ.

తా. ఆబ్రహ్మరక్షస్సనేకులను బట్టి చంపుచుండుం గాన నాప్రదేశమందు మెదడు జుట్టివైచిన కపాలములును శల్యములు మాంసముతోడ నోటఁగఱచి పండ్లగిఱితిని పారవేసిన యవియును శరీరములు చర్మములొలిచి క్రంపల మీఁద వేయగా నీఁగెలు మూఁగిరూపు గానరాకుండుననియును బహుకాలముగా ననేకులఁ జంపుటచేత వారి తలలవెంద్రుకలు కుప్పలైపడియుండి ధూళిచేతఁ గొంత బ్రుంగుడువడి గాలిచేత మంగళ్ళపెంటలు రేఁగినట్లు రేఁగుచుండు ననియును దునిగిపోయిన మానవావయవముల నవ్వల నివ్వలఁ గబళించి దుష్టమృగములు పీఁకులాడుచుండుననియును గాళ్ళఁదన్ని బ్రద్దలుచేసి యెండవేసిన వరుగులును గలిగి యిట్టి భీభత్సరసాస్పదంబైన యా మురుమార్గమున నతఁడరుగుచుండెనని భావము.

సీ. ముంగాళ్ళఁ జాఁగిపై ♦ ముచ్చుఁజూపులు పర్వ ♦ బొమికలెత్తుచుఁ బాఱి ♦ పోవు శునులఁ,
బలలతోరణములు ♦ పట్టి బిట్టెగయశా ♦ ఖాధూతి నెగయుఁ గం ♦ కముల రొదల,
నడ్డంబు దిరిగి త ♦ లాహతిఁ బడి రొండి ♦ హస్తంబు లిడి యంగ ♦ లార్చు కపుల,
డబ్బాటుపై నొక్క ♦ డలుసూపి యవిమాయ ♦ నడఁగ వేఱెడఁ జూపు ♦ వ్యాపృతులను,
తే. నెవ్వఁడో యొక్కఁ డున్నవాఁ ♦ డిందు వాఁడు ♦ నరుఁడు గాఁ డింధనాదికా ♦ హరణమునకు
వేళయును గాదు పొలగాలి ♦ వీచెఁ దెరువు ♦ నెడపనుచు జాలిగొని సంశ ♦ యించు వేళ.



టీక. ముంగాళ్ళన్=ముందఱికాళ్ళచేత, చాఁగి=చాఁగిలిపడి, పైన్=ఉపరిప్రదేశమున, ముచ్చుఁజూపులు=దొంగచూపులు, పర్వన్=వ్యాపింపఁగా, బొమికలు=శల్యములను, ఎత్తుచు=ఎత్తుకొనుచు, పాఱిపోవు=పరుగులిడుచున్న, శునులన్=కుక్కలచేతను, పలలతోరణములు=మాంసపుఁదోరములను, పట్టి=కఱచుకొని, బిట్టు=పెల్లుగా, ఎగయ=ఎగసిపోవగా, శాఖాధూతిన్=కొమ్ములు గదలుటచేత, నెగయు=పుట్టుచున్న, కంకముల=రాబులుగులయొక్క, "లోహపృష్ఠస్తుకంకస్స్యాత్" అని నిఘంటువు. రొదలన్=శబ్దములచేతను, అడ్డంబుదిరిగి=ఆబ్రహ్మరక్షస్సునకడ్డాలువచ్చి, తలాహతిన్=అఱచేతిద్రెట్టును, పడి=పొంది, (దెబ్బఁదినియనుట) రొండిన్=కటిప్రదేశమందు, హస్తంబులిడి=చేతులిడుకొని, అంగలార్చు=మిడుకుచున్న, కపులన్=కోతులచేతను, డబ్బాటుమైన్=హఠాత్కారముగా, ఒక్కెడలుసూపి=ఒక్కదిక్కుగానుపించి, అవి=ఆప్రదేశములు, మాయన్=టక్కుచేతను, అడఁగన్=కనుపడకపోఁగా, వేఱెడన్=మఱియొక్కదిక్కును, చూపు=కనఁబఱుచుచున్న, వ్యాపృతులను=వ్యాపారములచేతను, ఇందు=ఈప్రదేశమందు, ఎవ్వఁడోయొక్కఁడున్నవాఁడు, వాఁడు, నరుఁడుగాఁడు=మానవుఁడుగాడు, ఇంధన=కుప్పముల, ఆదిక=మొదలుగాఁగలవన్యవస్తువులయొక్క, ఆహరణమునకు=తెచ్చుటకును, వేళగాదు=సమయంబునుగాదు, పొలగాలి=మాంసపుగాలి, వీచెన్=విసరెను, తెరువున్=మార్గంబును, ఎడపు=ఎడారి, అనుచున్=అనితలఁచుచు, జాలిగొని=దిగులొంది, సంశయించు వేళ=సందియపడు నవసరంబున.

తా. సుగమము.

సీ. మృతమర్త్యు రెంటాన ♦ నిడ్డఁ జాలక నెత్రు ♦ రంజిల్లు పెనుపొట్ట ♦ ముంజివానిఁ,
బల్లచీమల వక్ర ♦ భల్లాతకియుబోలె నెల్లిదుప్పటినొప్పు ♦ కట్టివాని,
నశ్యత్యస్త హస్తిమ ♦ స్తాభఁ బాయగు గడ్డ ♦ మునుదంష్ట్రికలుఁ బొల్చు ♦ మొగమువానిఁ,
గడుదుర్గ నిడుతుట్టె ♦ గతిఁ జొఁగలొఁ బాండురతమించు కపిలకూ ♦ ర్చంబువాని,
తే. నెఱుకుఁదెఱువరిఁ గన శాఖ ♦ లెక్కఁ జాఱు, శ్రీవుజందెంబుఁ గసరి పైఁ ♦ బెట్టువాని,
వ్రేలుడగు బొజ్జగల బూర ♦ గాలివానిఁ, జెంబుతలవాని నసటు క ♦ చంబువాని. ౯౯.

టీక. మృతిమర్త్యున్=చచ్చినమానవుని, రెంటానన్=మడచి, ఇడ్డన్=కుంచుకొన చాలక=పొడవుసాలక, నెత్రురంజిల్లు=రక్తమంటియున్న, పెనుపొట్ట=పెద్దకడుపునండలి, ముంజివానిన్=కటిసూత్రముగలవానిన్, (శవమును గొపీనముగాఁ బెట్టుకొన్నచో పొడవుసాలక యీడ్చియీడ్చి మొలత్రాటిలో దోపుకొనఁగా దాని నెత్తురు పొట్టకంటెననుట)

నల్లచీమలన్ = బాపనచీమలచేత, వక్రభల్లాతకియుంబోలెన్ = వంకరజీడిచెట్టువలె, ఎఱ్ఱదుప్పటి= రక్తవర్ణముగల దుప్పటిచేతను, ఒప్పు=ఒప్పుచున్న, కఱ్ఱివానిన్=నల్లనిమేను గలవాని, వ్యత్యస్త=క్రిందుమీఁదయిన, హస్తి=ఏనుంగుయొక్క, మస్త=తలయొక్క, ఆభన్=రీతివంటి రీతిచేతను, పాయగు=పాయయైనగడ్డమును, దంష్ట్రికలున్=కోరలును, పోల్చు=మెఱయుచున్న, మొగమువానిన్=ముఖముగలవాని, (కుంభికుంభస్థలము తలక్రిందుజేసిన నాకుంభస్థలమునలెఁ బాయవడ్డ గడ్డమును నాదంతి దంతములవంటి కోఱలును గలిగి యున్నవనుట) కడుదులన్=కణుఁదురీఁగల యొక్క, నిడు=నిడుదయైన, తుట్టెగతిన్=పెఱవలె, చోఁగలో=గుంతలోను, (చొంగలోననుట) పాండురతన్ = తెల్లఁదనముచేత, మించు=అతిశయించుచున్న, కపిలకూర్చంబువానిన్... కపిల = కడారవర్ణముగల, కూర్చంబువానిన్ = భ్రూమధ్యదేశముగలవాని, "కూర్చమస్త్రీభ్రువోర్మధ్యమ్" అని నిఘంటువు. ఎఱుకుదెఱువరిన్=ఎఱుకువాఁడగుమార్గస్థుని, కనన్=చూచుటకొఱకు, శాఖలెక్కన్=కొమ్మలనెక్కఁగా, జాఱు=జాఱిపోవుచున్న, ప్రేవుజందెంబున్=ప్రేగులజన్నిదమును, కసరి=గద్దించుకొని, పైబెట్టువానిన్=భుజముమీఁదికిద్రోచికొనువానిని, వ్రేలుడగు=వ్రేలాడుచున్న, బొజ్జగల = బొజ్జగలిగిన, బూరగాలివానిన్=ఊఁచకాళ్లవాని, చెంబుతలవానిన్ = చెంబువలెనున్నదై బట్టగట్టిన శిరముగలవానిని, అవటుకచంబువానిన్... అవటు = ముచ్చెనగుంటయందు, "అవటుఃఘాటాకృకాటికా" అనినిఘంటువు. కచంబువానిన్=జుట్టుగలవానిని, (కర్తృపదక్రియాపదము లీపద్యమందు లేవుగావునఁ గుళికము, "క్వచిత్కుళికసంఖ్యాదావత్రనాహిత కృద్భవేత్" అని యథర్వణోక్తి). తా. సుగమము.

తే. కండకన్నులవాని నాఁ ♦ కటను బండ, తిట్ల బేతాళికల సారెఁ ♦ దిట్టువాని,
నగగరిమవాని నన్వర్థ ♦ నాముఁ గుంభ, జాను వనునొక్క ద్విజనిశా ♦ చరునిఁ గనియె.

టీక. కండకన్నులవానిన్=కండపెరిగిన కన్నులుగలవానిని, ఆఁకటను=ఆఁకటిచేతను, "ఔపవిభక్తికనామ్నా ఉత్వంస్యాత్సప్తమీతృతీయార్థే" అనుసూత్రముచేతనత్వము. బండతిట్లన్=బూతుదిట్టులచేత, బేతాళికలన్=ఆఁడుదయ్యాలను, సారెన్=పల్మఱును, తిట్టువానిన్=తిట్టుచుండెడువానిని, నగగరిమవానిన్ ...నగ=పర్వతముయొక్క, గరిమవానిన్=గురుత్వమువంటి గురుత్వముగలవానిని, (కొండంతవాఁడనుట) అన్వర్థనామున్=సార్థకనామధేయముగలవాని, కుంభజానువన్=కుంభజానువను పేరుగల, (కుంభజానువనఁ గుండలవంటి మోకాళ్లు గలవాఁడనుట) ఒక్క=ఒక్కఁడైన, ద్విజనిశాచరునిన్=బ్రహ్మరాక్షసుని, కనియెన్=చూచెను, తా. సుగమము.



ఉ. వాఁడును గంటిఁ బోకుమని ♦ వ్రాలె మహి న్విటపాళి నుగ్గుగా,
వీఁడును మున్ను రే పగటిఁ ♦ వేళకు మానిసియౌటఁ బోరిలో,
వాఁడిమిఁ గొంతకాల మిల ♦ వ్రాలుట లావరియౌట నిల్చి యా,
వాఁడిశరంబుచే నడువ ♦ వాఁ డది ద్రుంపుడు వీఁడు నుద్ధతిన్. ౨౧

టీక. వాఁడును=ఆబ్రహ్మరాక్షసుఁడును, కంటిన్=చూచితిని, పోకుమని=పోవకుమని, విటపాళి=చెట్టుకొమ్మలగుంపు, నుగ్గుగాన్=చూర్ణమగునట్లు, మహిన్=భూమియందు, వ్రాలెన్=దుమికెను, వీఁడును=ఈదాసరియును, మున్ను=పూర్వమందు, రేపగటివేళకు=రాత్రియొక్క పగటియొక్క సమయమునకు, మానిసియౌటన్=తగినమనుష్యుఁడౌటచేఁత, పోరిలో=యుద్ధమునందు, వాఁడిమిన్=పరాక్రమముచేత, కొంతకాలము=కొన్నాళ్లు, ఇల వ్రాలుటన్ = భూమియందుఁదిరుగుటచేతను, లావరియౌటన్=బలముగలవాఁడౌటచేతను, నిల్చి=ఎదిరించి, ఆవాఁడిశరంబుచేన్=ఆమున్నుదానుదెచ్చినజోడమ్మనియెడు, వాఁడి=తీక్ష్ణమగు, శరంబుచేన్=బాణముచేత, ("సంస్కృతపదేన పరిమితమాంధ్రపదం కర్మధారయోభవతి" అను సూత్రముచేతను, మఱియు నాంధ్రం షడ్వర్ణపర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే; అను నథర్వణోక్తిచేతను "వాఁడిమయూఖములుగలుగువాఁడపరాంబుధిఁజేరి నేటికిన్రాడుకచుండు" అనువాగనుశాసనప్రయోగముచేతను సాధువు.) అడువన్=కొట్టఁగ, వాఁడు=ఆరక్కసుఁడు, అది=ఆబాణమును, "ఇతరత్రచ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమాచజడపదానాంస్యాత్" తనుసూత్రముచేతద్వితీయకుఁబ్రథమ" ద్రుంపుడున్=విఱిచివేయఁగా, వీఁడును=ఈదాసరియును, ఉద్ధతిన్=రభసముచేతను. తా. సుగమము.

సీ. తిగిచిన నడుగులు ♦ దెమలక ఱొమ్మప్పళించి యవ్వలి కెఁ జం ♦ డించి దాఁటి,
చఱచిన వంచించి ♦ చరమ భాగమునకై తిరిగి తత్క్రియ కగు ♦ దృష్టి నిలిపి,
పైఁబడ్డఁ జనుమఱ ♦ పట్ల కొడ్డుకయుండు పిడికిళ్ల బలిమి లోఁ ♦ బడక నిలిచి,
చొరఁజూడ గ్రుంగి ము ♦ ష్టులబిగి కోటగాఁ జొరవీక తిరిగెడు ♦ చోన తిరిగి,
గీ. యసుర వధసాధనము రోయు ♦ నపుడు గ్రుద్ది, తాచి తిరిగినఁ గృతముష్టి ♦ దండనిలిచి,
యెడకొలఁది వెనుక నడు మొయ్య ♦ నడచియడిచి, మత్ప్రశస్తి యాస్తనే ♦ మఱక
యతఁడు. ౨౨

టీక. తిగిచినన్=ఆరాక్షసుఁడుదన్నుఁబడలాగినను, అడుగులు దెమలక=తనయడుగులు గదలక, ఱొమ్ము=వక్షఃస్థలము, అప్పళించి=ఆస్ఫాలించి, అవ్వలికిన్=అవ్వలికి, చండించి

ఎగసి, దాఁటి=లంఘించి, చఱచినన్=ఆరాక్షసుఁడు అఱచేత ప్రేసినను, సంచలించి=కకుపాటుకళ్ళ చరమ గమునకై=వెనుకదిక్కునకై, తిరిగి=మరలి, తత్క్రియుకగు=మఱలఁజరచుటకైన, దృష్టి=చూపు, నిలిపి, పైఁబడ్డన్=ఆయసురతనపైఁబడిరాఁగా, చనుమరపట్లకున్=అరొమ్ము మీఁదికి, ఒడ్డుకయుండు=ఒడ్డుకొనియుండెడు, పిడికిళ్లబలిమిన్=ముష్టిబలము చేత, లోఁబడక=లోఁకువగాక, నిలిచి, చొరజూఁడన్=ఆయసురచొచ్చిరాఁబోఁగా, క్రుంగి=తానువంగి, ముష్టులబిగి=పిడికిళ్లబిగువే, కోటగాన్=వప్రముగా, చొరవీక=చొరనయియ్యక, తిరిగెడుచోన=ఆయసురతిరిగెడుచోటనే, తిరిగి, అసుర=అరక్కసుఁడు, నఘసాఘనము=తన్నుఁజంపెడునుపాయమును, రోయునపుడు=వెదకునప్పుడు, గ్రుద్ది=పిడికిటఁబొడిచి, తాచి=తన్ని, తిరిగినన్=వాఁడుదిరుగఁగానే, కృత=అమర్పఁబడిన, ముష్టి=పిడికిటియొక్క, దండన్=ప్రాపున, నిలిచి, ఎడకోలఁది=సందుచిక్కినకొలఁదియు, వెనుక=వానివీపును, నడుము=మధ్యదేశమును, ఒయ్యన్=క్రమముగా, అడచియడచి=కొట్టికొట్టి, "వెనుకనడుగొయ్య నడచినడచి" అనియును పాఠాంతరము గలదు. అప్పుడు వెనుకకుఁబోయియనుట, మత్పదస్మృతి=మాపాదానుచింతనమును, ఆత్మన్=బుద్ధియందు, ఏమఱక=మఱచిపోక, అతఁడు=ఆదాసరి, (ఇదికర్తృపదము) అసురయనుచోట "స్త్రీత్వ బహుత్వే సురాదేరసమాసే" అను సూత్రముచేత నిది సురాదిగణపఠితమైన నేకవచనమందు స్త్రీత్వము. (కం. చంపునొకో యక్కటకా, రింపం దలఁచునొకొ అఘచరిత్రంబులకుం, బంపఁ గడంగునొకో శం, కింపం డిఁక కలుకుటసుర ♦ గీ డొనరింపన్. అనినిర్వచనోత్తర రామాయణప్రయోగము )

తా. సుగమము.

తే. త్రాచి పోఁజూడఁ దన రాక్ష ♦ సీచయంబు, నెల్లఁ జీరిన డిగ్గవా ♦ రేఁగుదేరఁ,
బోయె నదె వాఁడు రారె రా ♦ రేయటంచుఁ, బారి వారును దానును ♦ బట్టికొనుఁడు.

టీ. త్రాచిపోఁజూడన్=ఆదాసరిత్రట్టివైచిపోననుద్యోగింపఁగా, తనరాక్షసచయంబునెల్లన్=తనరాక్షసస్త్రీలనందఱను, చీరినన్=పిలువఁగా, డిగ్గి=చెట్టుదిగి, వారేఁగుదేరన్=వారు రాఁగా, వాఁడు=ఆమనుష్యుఁడు, పోయెనదె=అదిగోపోయెను, రారెరారేయటంచున్=రండురండనుచు, "ఏదోతౌవ్యతిరేకాదపిసంప్రార్థనపరాక్రియాణాంస్త" అనుసూత్రముచేత వ్యతిరేకరూపము; మీఁది యేకారము సంప్రార్థనపరము. పారి=ఉఱికి, వారును=ఆయాడురక్కసులును, తానును=కుంభజానుఁడును, పట్టికొనుఁడు=ఆదాసరిని బట్టుకోఁగానే.

తా. సుగమము.



క. పెంబోతద్దాసరి యు, గ్రంబదహతులను గపోణి ♦ పోటుల నిరుమే,
నం బొడుచుచుఁ బెనఁగుచుఁ బో, వం బట్టి వటంబుఁ జేర్చి ♦ వాఁ డిట్లనియెన్. ౨౪.

టీ. పెంబోతు=పెనుబోతగు, (బలసినవాఁడనుట; బంబోతనికొందఱందురు) అద్దాసరి=ఆదాసుఁడు, అప్డున్=అప్పుడును, "పోశ్చతదాద్యర్థవాచకేషూత" అను సూత్రముచేతఁ బునర్లోపరివిద్యమానమగు నుత్వమునకు లోపంబును "తద్ద్రుతంచ బిందుస్స్యాత్" అనిచెప్పఁబడినసూత్రముచేత ప్రథమాసమశబ్దము మీఁదసముచ్చయార్థకమగు ద్రుతంబునకుఁ బూర్ణబిందువును వచ్చినది. పదహతులను=కాలితన్నులచేతను, కపోణిపోటులన్=మోకాలిపోటులచేతను, ఇరుమేనన్=రెండుప్రక్కలయందు, (ఇది యిరువంక యిరుదెస యిరుగెడ యిరువాఁగు ద్విగు వేకవచనాంత మగుచుఁ దనరు, అన్నట్లు ద్విగు సమాసము) పొడుచుచున్=పెనఁగుచున్, పోవన్=పోవఁగా, పట్టి=ఆదాసరినిబట్టుకొని, వటంబుఁజేర్చి=మఱ్ఱిచెట్టుదాపునఁజేరిచి, వాఁడు=ఆయసుర, ఇట్లనియెన్. తా. సుగమము.

శా. సారాస్వాదనఁ బ్రాణపంచకము తృ ♦ ష్ణం బాసి సంతర్పణ,
న్మూరింబోనసిఁ ద్రుంచి పొంగెడు భవ ♦ స్కందంబు ధారోష్ణ మిం,
పారం గ్రోలి పిశాచి నీదు కఱకు ♦ ట్లందీ నదస్త్రాలకాం,
తారాంతర్నృకపాల కుందవిగళ ♦ న్మైరేయముం గ్రోలెదన్. ౨౫.

టీ. సారాస్వాదనన్=నీక్రొవ్వుఁజనిచూచుటచేతను, ప్రాణపంచకము=నాపంచప్రాణములును, తృష్ణన్=దప్పిని, పాసి=విడచి, సంతర్పణన్=తృప్తిచేత, మూరింబోన్=సంతోషింపఁగా, (కం. మదిలోన నన్నుఁదలఁచుచు, బదరీఫలమాత్ర హవ్య భాగము నలునం, దొదవించి తేనియును నభ్యుదయము నేనొంది మూరిఁ బోవనె చెపుమా. అనియును; గీ. గాడ్పుమురిపెంపు నెందునుగల్గియెల్ల, వారిమనసులు వేడ్కలమూరిఁబోయెననియును, హరివంశమునందెఱ్ఱప్రగడగారి ప్రయోగము.) అసిన్=కత్తిచేత, త్రుంచి=ఖండించి, పొంగెడు=పొంగుచున్న, భవస్కందంబు=నీబోడితలయొక్క, ధారోష్ణము=వెచ్చనిరక్తధారను, ఇంపారన్=ఇష్టముదీఱునట్లు, క్రోలి=పానముఁజేసి, పిశాచి=ఈయాఁడుపిశాచము, నీదు=నీసంబంధియగు, కఱకుట్లు=కడ్డితోఁగుట్టికాల్చినమాంసఖండములను, అందీన్=అందియియ్యఁగా,

క. నమ్మము కైదువ మోఁపగు, జమ్మి వెసం బ్రాఁకి విడిచి ♦ చాపము నాకం,
దిమ్మనుదు సేయునది లే, కమ్ముగ్ధుం డమ్మహీజమలసత నెక్కెన్. అని విరాటపర్వము.

క. ఇతఁడు మదీయ పురోహితుఁ, డితనికిఁ దగ నెల్ల పనులు నెఱిఁగిం చిప్పుడే,
ధృతరాష్ట్రు కడకుఁ బనుపుదు, చతుర వచనరచన గఱపి సంప్రీతి మెఱయన్.

అనియుద్యోగపర్వమందు సోమయాజిగారును ప్రయోగించినారుగాన నీక్త్వార్థకయత్వసంధిసాధువు) అదః=ఈ, తాలకాంతార=త్రాటితోపుయొక్క, అంతః=లోపలనున్న, నృ=నరులయొక్క, కపాల=పుఱియలనియెడు, కుంద=కుండలమండి, విగళత్=జాఱుచున్న, మైరేయరుక్=మద్యమును, క్రోలెద=త్రాగెదను. తా. సుగమము.

క. నన్నింతలయించిన ఖలు, నిన్ను న్నృజువిధి వధింతు ♦ నే యని యార్పు,
ల్మిన్నందఁగ బుస గొట్టుచు, నన్నిచుఁడు పొగరు వెడలు ♦ నవ్యక్తోక్తిన్. ౨౬.

టీక. నన్ను=నను, ఇంతలయించిన=ఇంతకష్టపెట్టిన, ఖలున్=దుష్టుఁడైన, నిన్నున్=నిను, ఋజువిధిన్ = మృదువైనరీతిచేత, వధింతునే = చంపుదునా, (చంపననుట)అని=అనుచు, ఆర్పుల్=పెడబొబ్బరింతలు, మిన్నందగన్=ఆకసమంటఁగా, బుసకొట్టుచున్=నిట్టూర్పువిడుచుచు, అన్నిచుఁడు=ఆ రాక్షసుడు, పొగరు వెడలు=మదముబయల్పడునట్టి, అవ్యక్తోక్తిన్=ఉన్మత్తభాషణముచేతను. తా. సుగమము.

తే. అసియుఁ బాత్రియుఁ దేఁ బంచి ♦ యాంత్రవల్లిఁ, గోలుగొక్కరఁ ద్రోయన ♦ క్కుజముతోడ, నొరగి రక్కసుతో దైన్య ♦ విరహితముగ; ధర్మ మెఱిఁగించు సూక్తి నా♦ తండుపలికె. ౨౭.

టీక. అసియున్ = ఖడ్గమును, పాత్రియున్ = రక్తముఁబట్టుటకుఁబాత్రమును, తేన్=తెచ్చుటకై, పంచి=ఆజ్ఞాపించి, ఆంత్రవల్లిన్ = తీఁగెవంటిప్రేగుచేత, కోలుగొక్కరన్=మాటకట్టుగా, (పసరమును బడదీసెడునట్లనుట) త్రోయన్=పడద్రొబ్బఁగా, అక్కుజముతోడన్=ఆమఱ్ఱిచెట్టుతో, ఒరగి, రక్కసుతో=రాక్షసునితో, దైన్యవిరహితముగ=విన్నఁబాటులేనివిధమున, ధర్మ మెఱిఁగించు=ధర్మపద్ధతిని దెలిపెడు, సూక్తిన్=మంచిమాటచేత, ఆతండు=ఆహరిదాసుఁడు, పలికెన్=వచించెను. తా. సుగమము.

చ. వినుమొక మాట రాత్రిచర ♦ వేగిర మేటికి నిన్జయింతు రే,
యనిమిషులైన భోజనగ ♦ తాన్నము నే నిఁక నెందుఁ బోయెద,
స్వనఘ కప్రాణ రక్షణ ము ♦ పేక్ష యొనర్చుట పాప మిందుకై,
కనలకు నాకు మేనియెడఁ ♦ గాంక్షయులే దిదిపోవు టే యురున్. ౨౮.

టీ. రాత్రిచర=ఓరక్కసుఁడా, ఒకమాటవినుము = ఒకవచనమాకర్ణింపుము, వేగిర మేటికి=వేగ మేలను, అనిమిషులైనన్=దేవతలేని, నిన్జయింతురే=నిన్ను జయింపఁగలరా, (గెల్వలేరనుట)భోజనగత=కబళములోకివచ్చిన, అన్నము=అశనమును, నేనిఁకన్=నేనింక



మీఁద, ఎందుఁబోయెదన్=ఎచ్చటికిఁ బోఁగలను (భావిక్రియ) పెనఁగులాడక, ప్రాణరక్షణము=స్వజీవసంరక్షణము, ఉపేక్షయొనర్చుట=ఒప్పరికించుట, పాపము, (హంతుమభ్యాగతంశత్రుంయశ్శక్త్యాననివారయేత్, సఆత్మఘ్న ఇతిఖ్యాతో రౌరవంనరకంవ్రజేత్. అనియున్నది) ఇందుకై=ఈపనికై, (ఇందనునది యేతదర్థకమగు దేశ్యపదముగావున దీనిమీఁద, చతుర్థీవిభక్త్యర్థకమగు కైవర్ణకమువచ్చెను కావున నే యిందుమీఁద నిందుచేత మొదలగునవి గలుగును) కనలకు = అలుగకు, నాకు, మేనియెడన్ = శరీరముపట్ల, కాంక్షయున్=అపేక్షయు, లేదు, ఇది=ఈమేను, పోవుటే = నశించుటే, ఉరున్ = మేలగును.

తా. సుగమము.

ఆ. హీనజన్మ మఱుట ♦ యెవ్వఁ డే నొక ప్రాణి, సంతసిలుట ముక్తి ♦ పొంత గనుట,
మేలెకాదె శిబియ ♦ మేల్బంతిగాఁడె న, శ్వరపు దేహ మమ్మి ♦ పరముగొనుట.

టీ. హీనజన్మము=చండాలజన్మము, అఱుట=పోవుటయును, ఎవ్వఁడేని=ఎవ్వఁడైనను, ఒకప్రాణి=ఒకపురుషుఁడు, (ఏనిశబ్దమునకికారలోపము) సంతసిలుట=సంతోషించుటయు, ముక్తిపొంత=మోక్షసమీపమును, కనుట=పొందుటయు, మేలెగాదె=మంచిదే కాదా, నశ్వరపు=శాశ్వతముగాని, దేహము=తనశరీరమును, అమ్మి=వెలపుచ్చి, పరముగొనుట=మోక్షముగ్రహించుటయందు, శిబియ = శిబిచక్రవర్తియే, మేల్బంతిగాఁడె = మార్గప్రదర్శకుఁడుగాఁడా, (అగుననుట). తా. సుగమము.

చ. తెవు లయినం గ్రహం బయినఁ ♦ దే లయినం గర మైన నాత్మ పెం,
దెవు లయిన న్జలం బయినఁ ♦ దెక్కలియైన మృగాగ్ను లైన మే
ల్తవు లయిన న్వ్రణం బయినఁ ♦ ద్రాఁ చయిన న్పిడుఁ గైనఁ దీర్పు బే,
లవు తను వూర కే చెడకి ♦ లన్నృళు నొక్కనిఁ బ్రోచు టొప్ప దే. ౩౦.

టీ. తెవులయినన్=వ్యాధియేనియు, గ్రహంబయినన్=పిశాచమేనియు, తేలయినన్=వృశ్చికమేనియు, గరమయినన్=విషమేనియు, ఆత్మపెందెవులయినన్=పెద్దమనోవ్యాధియేనియు, జలంబయినన్=ఉదకమేనియు, తెక్కలియైనన్=చోరుఁడేనియు, మృగాగ్నులైనన్=మృగములేనియు నగ్నియేనియు, మేల్తవులయినన్ = స్త్రీఘనవ్యాసంగమైనను, వ్రణంబయినన్=పుండేనియు, త్రాఁచయినన్=సర్పమేనియు, పిడుఁగైనన్ = అశనియేనియును, బేలవు=బేలయగు, (నిష్ప్రయోజకమనుట) తనువు=శరీరమును, తీర్పున్=నశింపఁ

జేయును, ఊరకే=అస్వస్థముగానే, చెడక=చెడిపోక, ఇలన్=భూమియందు, కృశన్=ఆకొన్న, ఒక్కనిన్=ఒకపురుషుని, ప్రోచుట=పోషించుట, ఒప్పదే=తగదా, (ఒప్పు ననుట).

తా. రోగాదులచేత నీతనువు నశింపకుండ నాఁకలి గొన్నయొక్కనికిఁ దృప్తిగా నిచ్చుట మంచి దనిభావము.

వ. అది యట్లుండె నింకొక్క హితంబు సెప్పెద నదియును బ్రాణ భయంబున నాడు కార్యవశంపు మాటగాఁ దెలియక మాధ్యస్థంబుగాఁ దెలిసి వినుము వినకున్న భూత హితంబుఁ గోరి యుచ్చరించుమాట కీశ్వరుండైన మెచ్చుఁగదా వ్యాఘ్ర సింహ వరాహ వృక జంబుకాది శరారువుల యం దొక్క తిర్యక్కవుగావు దేవయోనివి నీకును మాకుం బలెఁ గర చరణముఖాపఘనంబులు గలవు మాటలను మాయట్ల యకర్తవ్యకర్తవ్యతా విచారంబులు సమానంబ హా మఱచి యంటి స్థావరంబులకంటెఁ గీటాదులకు వానికంటె మఱి మృగాదులకు వానికంటె మఱి పశు పతంగాదులకు వాని కంటెను మాకును మాకంటెను మీకును గరణ కళేబరాది పాటవం బెక్కుడు విజ్ఞానంబును ఘనం బిట్టి నీ కేకాంత కుత్సావహంబగు భీభత్స వధ్యావధ్య భక్ష్యాభక్ష్య పేయాపేయవివేకంబులు లేకునికి యుక్తమే రుచిగాదు శుచిగా దీదురాహారం బిదియు సకల దురితావతంసయగు హింస నొనగూడునది హింసపరలోకంబునంగదా బాధకంబు పరలోకంబు ప్రాణాంతంబునంగదా చిరస్థిరప్రాణులమగు మా కేల హింసాభయం బనవలదు ప్రాణభయంబు మనుష్యుల మగు మాకు నేఁడైన మీకు మరునాఁడైన నవలి నాఁడైనఁ దుద యుగాంతంబునందైన నిడుపు గుఱుచలనెప్పుడుఁ దప్ప దంతవత్త్వంబునకుఁ దారతమ్యంబేమి మున్నీటనైనను మునుంగుట సరియగుటఁ బర్వతంబునకుం బరమాణువునకు నేమి యంతరంబు మీఁదు విచారింప వలువదే తపోలబ్ధవరాదులం బూర్వంబునం గీర్వాణుల మదం బడంచి హెచ్చిన హిరణ్యకశిపు దశముఖాదులు శతసహస్ర సంఖ్యాక సంవత్సరంబులు జీవించియుం బంచత్వంబుఁ బొంది తారు మున్ను జయించిన జముచేతనే చిక్కరే యిక్కడికి మీరు ప్రబలులరైన నక్కడికి వాఁడు ప్రబలుండు సకలభూత తారతమ్యంబును నిజ నిజస్థానవిశేషంబునన వచ్చు నచ్చండాంశు సుతుని వీట మేర దప్పిన మాకుం దప్పునియట్ల బాధ మీకుం దప్పదు మీరు నాసోరి ముఖ బర్హిర్ముఖులు జాతి దలపోయ భ్రాతలట్లయ్యుం బరంబున మీరు వారు బాధ్య బాధకతలనొందు చున్నా రీతైజసం బగు తారతమ్యంబునకుం దమస్సత్త్వంబులు హేతువులు వాని కాహృతులు హేతువులు వ్యాహృతులం గ్రతువుల చరుపురోడాశాహుతుల



భుక్తులం బవిత్రులై యమర్త్యత మీకంటె నతి దీర్ఘకాలంబు వారు జీవించెద రప్పావనత చూచికదా సదా చతుర్ముఖాంశజుం డగు సుధాంశుండు గఱంగి సకల రసముల కవధి యగు సుధారసంబున నాప్యాయనం బొనరించుచున్నవాఁ డేతదర్థంబు మా కుచ్చరింప రాదుగాని వేదంబు ప్రథమకళ యనలుండు ద్రావు నని చెప్పు మఱియు నాయాకళ లాయా వేల్పులకుం గ్రమంబునం జెప్పు నింత విచారించి రుచించినట్లు నడువు మనినఁ గహకహ నవ్వి యద్దాసరికి సురద్రోహి యిట్లనియె. ౩౨.

టీ.క అదియట్లుండెన్=ఆనీతియారీతినుండెను, ఇంకొక్కహితంబుసెప్పెద=మఱియొకహితమువచించెదను, అదియును=ఆమాటయును, ప్రాణభయంబునన్=ప్రాణభీతిచేత, ఆడు=వచించెడు, కార్యవశంపు=పనిగడపుకొనుటకైన, మాటనగాఁదెలియక=పలుకుగాఁగ్రహింపక, మాధ్యస్థంబుగాఁదెలిసి = మధ్యస్థపుమాటగానె తెలిసి, వినుము=ఆలకింపుము, వినకున్నన్=నీవువినకుండినను, భూతహితంబుఁగోరి = లోకోపకారమపేక్షించి, ఉచ్చరించుమాటకు=వచించెడుపలుకునకు, ఈశ్వరుండైనన్=పరమాత్ముఁడైనను, మెచ్చుఁగదా=హర్షించునుగదా, వ్యాఘ్రసింహవరాహవృకజంబుకాది=పులి సింగము పంది తోఁడేలు నక్క మొదలగు, శరారువులయందు=ఘాతుకజంతువులయందు, ఒక్కతిర్యక్కవుగావు=ఒకతిర్యగ్జంతువవుగావు, దేవయోనివి = దేవతలలో నొక భేదమైనవాఁడవు, "విద్యాధరోప్సరోయక్ష రక్షోగంధర్వకింనరాః పిశాచోగుహ్యకస్సిద్ధో భూతోమీదేవయోనయః" అని యమరము. అనఁగా, రక్షః పిశాచములును దేవయోనులేయనుట. నీకునుమాకుంబలెన్ = నీకును మాకువలెనే, కరచరణముఖ = కాలుసేతులుమొదలగు, అపఘనంబులు = అవయవములు, "అంగంప్రతీకోవయవో పఘనోథకళేబరే" అనియమరము. కలవు = ఉన్నవి, మాటలు నుమాయట్ల=సంభాషణములునుమావలెనే, అకర్తవ్యకర్తవ్యతా = చేయరాని చేయవచ్చిన పనులగుటయొక్క, విచారంబులు = ఆలోచనములు, సమానంబ=సమమే, హా=అహహా, మఱచియంటి = మఱచిపోయి యిట్లు పలికితిని, స్థావరంబులకంటెన్ = వృక్షాదిస్థావరంబులకంటెన్, కీటాదులకున్=పురువులు మొదలగువానికిని, వానికంటెన్=ఆకీటకాదులకంటె, మఱి=అధికముగా, మృగాదులకున్=మృగములు మొదలగువానికిని, వానికంటెన్=ఆమృగాదులకంటె, మఱి, పశుపతంగాదులకు=పశుపక్ష్యాదులకును, వానికంటెను=ఆపశ్వాదులకంటెను, మాకును, మాకంటెమీకును, కరణకళేబరాదిపాటవంబు=ఇంద్రియశరీరాది పటుత్వము, ఎక్కుడు=అధికము, విజ్ఞానంబు=విన్నాణంబు, ఘనంబు=అధికము, ఇట్టినీకు, ఏకాంత=ముఖ్యముగ, కుత్సా=నిందకు, ఆవహంబగు=సంపాదకమైన, "కుత్సానిందాచ

గర్హణే" అనియమరము. భీభత్స=రోఁతయైన, పథ్యాపథ్య = హితాహితములయొక్కయు, (పథ్యాపథ్యయను పాఠమునఁ జంపఁదగిన చంపఁదగని యనియర్థము) భక్ష్యాభక్ష్య=తినఁదగినవియు, తినరానివియును అయినట్టి వాని యొక్కయు, పేయాపేయ=త్రాఁగఁదగిన త్రాఁగరానివానియొక్కయు, వివేకంబులు=జ్ఞానములు, లేకునికి=లేకుండుట, యుక్తమే=తగునా, (తగదనుట) ఈదురాహారంబు = ఈదుభోజనము, రుచిగాదు=చవిగాదు, శుచిగాదు=పవిత్రముగాదు, ఇదియు=ఈదురాహారమును, సకలదురితావతంసయగు=సమస్తపాపశేఖరమైన, హింసన్=హింసించుటచేత, ఒనగూడునది=సంభవించునట్టిది, హింస=అటుహింసించుట పరలోకంబునఁగదా = లోకాంతరంబునంగదా, బాధకంబు=బాధకము, పరలోకము=అట్టిలోకాంతరము, ప్రాణాంతంబునంగదా = ప్రాణావసానమైనప్పుడుగదా, చిర=బహుకాలము, స్థిర = తిరముగానుండునట్టి, ప్రాణులమగు = ప్రాణములుగలమాకు, ఏలహింసాభయంబనవలదు = హింసవలనవచ్చెడు వెఱపేలయనఁగూడదు, ప్రాణభయమ్ము=ప్రాణభీతి మనుష్యులమగుమాకు, నేఁడైనన్=నేఁడుగలిగిన, మాకు, మఱునాఁడైనన్, ఆవలినాఁడైనన్=ఆమఱునాఁడైనను, తుదన్=చివరను, యుగాంతంబునందైనన్=యుగప్రళయమప్పుడేనియును, నిడుపుగుఱుచలన్=దీర్ఘహ్రస్వకాలముగా, ఎప్పుడుఁదప్పదు, అంతవత్త్వంబునకున్ = చావుగలుగుటకు, తారతమ్యంబేమి = కాలముయొక్క హెచ్చుతగ్గువేమి, మున్నీటనైనన్ = సముద్రమందైనను, "మున్వన్నె ము ప్రొద్దు ♦ మున్నీరు ముక్కాఁక ముచ్చిచ్చునఁగఁ గబ్బ♦ములను మఱియు, నిరువంక యిరుదెస యిరుగెడ యిరువాఁగు ద్విగువేకవచనాంత మగుచుఁదనరు. అన్నట్టిదియేకవచనాంతద్విగుసమాసము" మునుంగుటసరియగుటన్=మునిఁగిపోవుట సమానముగావున, పర్వతంబునకున్=కొండకును, పరమాణువునకున్=దృగ్గోచరముకానినలుసునకు, ఏమియన్తరంబు=ఏమిభేదము, "క్ష్మామజ్జతోరణుకులాచలయో ర్విశేష" అన్నట్లు సముద్రమందుఁబర్వతమేనియుఁబరమాణువేనియుమునుఁగుననుట) మీఁదు=ముందఱఁకలుగునది విచారింపవలువదే=ఆలోచింపవలదా, తపోలబ్ధవరాదులన్...తపః=తపములచేత, లబ్ధ=పొందబడిన, వరాదులన్=వరములుమొదలగువానిచేత, పూర్వంబునన్=తొల్లిటికాలమందు, గీర్వాణుల=దేవతలయొక్క, మదంబడంచి=పొగరడఁచి, హెచ్చిన=అతిశయించిన, హిరణ్యకశిపు, దశముఖ=రావణాసురుఁడు, ఆదులు=మొదలగువారు, శతసహస్రసంఖ్యాక=నూఱువేలులెక్కగల, వత్సరంబులు=ఏండ్లు, జీవించియున్=బ్రదికియుండియును, పంచత్వంబుఁబొంది=మృతినొంది, తారుమున్నజయించిన=తాముపూర్వముజయిం



చినట్టి, జముచేతనేచిక్కరే=యమునిచేతనేపట్టుపడరా, "ఈజముఁడను నదిసంస్కృతిభవ ప్రాకృత తత్సమము. జడామోముఖస మాడయోః ప్రాకృత తత్సమా యనియును; సీ. జడయను జముఁడను శబ్దము సంస్కృత ప్రాకృత సమప్రశస్తిఁగాంచు నన్నట్లనుట" ఇక్కడికిన్=ఈలోకమునకు, మీరు, ప్రబలులరైనన్=బలవంతులరైనను, అక్కడికిన్=ఆలోకమునకు, వాఁడు=ఆయముఁడు, ప్రబలుఁడు=బలవంతుఁడు, కలభూత=సమస్తభూతములయొక్క, తారతమ్యంబును = ఎక్కువదక్కువయును, నిజనిజ=తమతమ, స్థానవిశేషంబునన=స్థానబలముచేతనే, వచ్చున్=వచ్చును, అచ్చణ్డాంశుసుతుని=ఆయుష్ణకరునికుమారుఁడగుయమునియొక్క, వీటన్=పట్టణమందు, మేరదప్పినన్=దురాచారముఁజేసిన, మాకుందప్పనియట్ల=మనుష్యులమగుమాకును దప్పనట్లుగానే, బాధ=నరకయాతన, మీకుందప్పదు=మీకునుదప్పదు, (పాపఫలమందఱకునొక్కటేయనుట) మీరున్=రాక్షసులైనమీరును, ఆసౌరిముఖబర్హిర్ముఖులు=ఆయముఁడు మొదలగు దేవతలు, జాతిఁదలపోయన్=జాతినివిచారింపఁగా, భ్రాతలు=అన్నదమ్ములు, అట్లయ్యున్, పరంబునన్=పరలోకమునందు, మీరువారును, బాధ్యబాధకతలన్=బాధ్యబాధకభావములను, ఒందుచున్నారు, (మీరుబాధింపఁబడువారును వారుబాధించెడువారుననుట) ఈతైజసంబగు=ఈతేజస్సంబంధియగు, తారతమ్యంబునకున్ = తగ్గుహెచ్చులకు, తమస్తత్త్వంబులు = తమస్తత్త్వగుణములు, హేతువులు = వరుసగాఁగారణములు, వానికి = అట్టితమస్తత్త్వగుణంబులకు, ఆహృతులు=ఆహారములు, హేతువులు=కారణములు, వ్యాహృతులన్=భూర్భువరాదిమంత్రముచేత, క్రతువులన్=యజ్ఞములయందు, చరు=అన్నముయొక్కయు, పురోడాశ=హవిస్సుయొక్క, ఆహుతుల=హవనములయొక్క, భుక్తులన్=భుజించుటలచేత, పవిత్రులై = పావనులై, అమర్త్యతన్ = చావులేకుండుటచేత, మీకంటెన్, అతిదీర్ఘకాలంబు = మిక్కిలినిడుపైనకాలము, వారు=ఆదేవతలు జీవించెదరు = బ్రదుకుదురు, అప్పావనత=ఆపవిత్రత్వమును, చూచికదా=ఈక్షించియేకదా, సదా=నిరంతరమును, చతుర్ముఖాంశజుండగు=బ్రహ్మాంశసంభూతుఁడైన, సుధాంశుఁడు=అమృతకరుండగుచంద్రుఁడు, కఱంగి = తానుగఱఁగి, సకలరసములకు = సకలమాధుర్యములకు, అవధియగు=పరమావధియగు, సుధారసంబునన్=తనయమృతరసముచేత, ఆప్యాయనంబు=తృప్తిని, ఒనరించుచున్నవాఁడు=చేయుచున్నాఁడు, ఏతదర్థంబు=ఈయర్థము, మాకుచ్చరింపరాదుగాని=మాకుఁజెప్పఁగూడదుగాని, వేదంబు=శ్రుతి, ప్రథమకళ=చంద్రుని ప్రథమకళను, అనలుండు=అగ్ని, త్రావునని=పానముసేయునని, చెప్పున్=ప్రతిపాదిం

చును, మఱియున్=ఇంకను, ఆయాకళలు, అయావేల్పులకున్ = ఆయాదేవతలకు, క్రమంబునన్=వరుసగాను, చెప్పన్, ఇంత= నేఁజెప్పినయీయాయావదర్థమును, విచారించి= ఆలోచించి, రుచించినట్లు = నీకింపగునట్లు, నడువుమనినన్ = వర్తిల్లుమనఁగా, కహకహ, నవ్వి = హసించి, (ఇదియనుకరణశబ్దము) అగ్గాసరికి, సురద్రోహి = బ్రహ్మరాక్షసుఁడు, ఇట్లనియె.

తా. సుగమము.

కం. చంపకు చదువుల మేము ప, ఠింపనిశాస్త్రములె? మాప♦ఠింపనిశ్రుతులే?
యింపవవి నమ్మవేఁ 'ప్రథ, మాంపిబతేవహ్ని' యనెడు♦మాటవుఁ గాదే. 3౨.

టీక. చదువులన్ = చదువులచేత, చంపకుము = బాధింపకుము, మేముపఠింపని= మేముచదువని, "భవతిక్రియాపదానాం త్రివిధానామించుగాగమః" అనుసూత్రముచేతఁ బఠించుచు ననిరాఁగా వ్యతిరేకాదౌభావినిచాత్స్యాత్తను సూత్రముచేత నాచువర్ణకమున కత్వము వచ్చి యాచవర్ణమునకు వ్యతిరేకాదికేచచోఃపస్స్యాత్తను సూత్రముచేతఁ బత్వము దానిపైఁ బ్రతిషేధవాచినాంని యను సూత్రముచేత నివర్ణకమును వచ్చెను" శాస్త్రములె=చదువులా, (అన్నియు మేముచదివితిమనుట) మా=మాయొక్క, పఠింపనిశ్రుతులే= చదువనివేదములా (ప్రథమార్థమందుషష్ఠి. సీ. తెల్లంబు గాదె మీ♦కెల్ల సుయోధను జేసిన కుటిల విచేష్టితములు; అనియుద్యోగ పర్వము) అవి=ఆవేదశాస్త్రములు, ఇంపవు=మాకు రుచింపవు, (ఇంచు అనుటకు మధుర మగు నని యర్థము. దీనికి; ఆ. జిహ్వ మరలఁ బడఁగఁ♦జిలుకల కగ్నిశ, పించె సురలు చెవుల♦కించునట్టి, పలుకు వానికొసఁగిరి అని యానుశాసనికపర్వప్రయోగము. కావున నే యించువిల్కాఁడని తియ్యవిల్తుఁవకుఁ జెప్పదురు; దీనికి వ్యతిరేకార్థమందు నాపత్వమువచ్చెను) నమ్మవేన్=నమ్మవేని, ప్రథమాంపిబతేవహ్నిః=ప్రథమాంపిబతేవహ్ని ద్వితీయాంపిబతేరవి రిత్యాదివచనము, "లోపోనమ ఆదికే విసర్గస్య" అనుసూత్రము చేత విసర్గలోపము, అనెడు=అనునట్టి, (ఇది=అనుకృతేస్తివాక్యంతు వను సూత్రానుసరణముగా ననుకరణము, మాటవున్, కాదె=అటు గాదా.

తా. సుగమము.

మ. నిలు మోహో మము వారిభ్రాతలనుచు♦నీవంటివార ల్సుధా,
శులపూతాశులు గా రటంటె ప్రతిప♦త్సోమాంశము న్గ్రోలు ము,



జ్జ్వలనుం డంటిఁక నొండు నిన్నడిగెద♦న్సర్వాశిగాఁడా? యతం,
డిలఁ దన్న్యాయమ చాలు మాకు నఘ మే? వృ♦ద్ధానుచారం బిఁకన్. 33.

టీక. నిలుము=నిలువుము, (కం. నిలువుము పిలువుము కొలువుము, గెలువుము విడువు మనఁగాఁ ద♦గినబహుశబ్దం, బులకుం దృతీయ వర్ణము, దొలఁగిన దోషంబు లేదు♦తుహినాంశుధరా" అని యడిదము సూరయ కవిసంశయవిచ్ఛేదంబునం జెప్పి వీనికి నుదాహరణంబులఁ జెప్పినాఁడు, ఓహో=పరిహాసార్థకము, మమున్=మమ్మును, వారిభ్రాతలనుచున్ = ఆదేవతల తోఁబుట్టువులనుచును, నీవంటి=నీవుచెప్పితివి, వారల్= ఆదేవతలు, సుధాశులు=అమృతాశనులు, అపూతాశులుకారు=అపవిత్రాహారులుగారు, అటంటి=ఆలాగంటివి, ప్రతిపత్=పాడ్యమినాఁటి, సోమాంశమున్=చంద్రకళను, జ్వలనుండు=అగ్ని, మున్=మున్నుగాను, క్రోలునంటి=పానముఁజేయునంటివి, ఇఁకన్=ఇంకను, (నిత్యమనుత్తరపురుష క్రియాస్వితయనుసూత్రముచేత నిత్యసంధి) ఒండు=ఒకసంగతి, నిన్నడిగెదన్, అతండు=ఆయగ్నిహోత్రుఁడు, సర్వాశిగాఁడా=అన్నిటితిండికాఁడు గాఁడా, ఇలన్=భూమియందు, తన్న్యాయమే=ఆన్యాయమే, మాకు, చాలు=ఆచారము (పర్యాప్తమనియునుజెప్పవచ్చును) ఇఁకన్=ఇంకను, వృద్ధానుచారంబు=పెద్దలవలె, నడుచుట, అఘమే=పాపమా, (కాదనుట).

తా. సుగమము.

తే. హరికి సఖుఁడును రథమును♦నగుగరుడుఁడు,దొరకె నమృతంబు సురలకు♦మరల నిచ్చి?
యహులు గూడుగ వరమున♦నడిగికొనఁడె?యమృత మైనను జవుల జా♦త్యన్న సమమె?

టీక. హరికిన్=విష్ణునకు, సఖుఁడును=చెలికాఁడును,రథమును=వాహనమును, "నాగాంతకోవిష్ణురథః" అనియమరము. అగు=అయినట్టి, గరుడుఁడు=గరుత్మానుఁడు, దొరకిన=తనకులబ్ధమైన, అమృతంబు=సుధను, సురలకు= దేవతలకు, మరలనిచ్చి=క్రమ్మఱనొసంగి, అహులు = సర్పములు, కూడుగ=తనకాహారముగ, వరమునన్=వరముచేత, అడిగి=యాచించి, కొనఁడె = గ్రహింపఁడా, అమృతమైనను = సుధయేనియు, చవులన్=రుచుల చేత, జాత్యన్న=తమ తమ జాత్యుచితాహారమునకు, సమమె=సరియగునా. (కాదనుట). తా. సుగమము.

చ. విదురయుఁ గూడుఁ బోఁ జదివి♦నే నిటఁ గన్నదియేమి యొవ్వఁడీ,
చదువుల యర్థవాదపు మృ♦ష ల్విని చెల్పెడు, నీవు మాయెడం,

జదువుల మాటలాడి కనఁ♦జాల వొకానొక మెచ్చు నొక్కఁడీ,
చదివిన కూర వింతచవి♦చాలఁగఁదెమ్మను మెచ్చు దక్కఁగన్. 3౫.

టీక. నిదురయున్ = నిద్రయును, కూడున్ = అన్నమును, పోన్ = పోవునట్లు, చదివి = పఠించి, నేను, ఇటన్ = ఇచ్చటను, కన్నది = పొందినది, ఏమి = ఏమిగలదు, ఎవ్వఁడు = ఏపురుషుఁడు, ఈచదువుల = ఈశాస్త్రముల యొక్క, అర్థవాదపు = అర్థవాదసంబంధులగు, మృషల్ = కల్లమాటలు, విని = ఆకర్ణించి, బేల్పడున్ = బేలుపోవును, (ఎవ్వఁడును బేలొప్పడనుట) ఈవు = నీవు, మాయెడన్ = మాపట్లను, చదువులమాటలాడి = శాస్త్రప్రసంగము జేసి, ఒక్కఁడు = ఒక్కటి, ఈచదివిన, పఠించిన, (చదివినయన్న పాఠమున నెనిచినయనియర్థము) కూర = శాకము, వింతచవి = క్రొత్తరుచిగలది, చాలఁగఁదెమ్ము = చాలునంత తే, అను = ఇట్లనియెడు, మెచ్చు = శ్లాఘ, తక్కఁగన్ = వినా, ఒకానొక మెచ్చున్ = ఒకానొక్కఁడైనశ్లాఘను, కనఁజాలవు = పొందఁజాలవు.

తా. ఈ శాస్త్రప్రసంగముల వలన నేమి ప్రయోజనము లేదు. దీనికి బేలుపోవు వాఁడెవ్వఁడును లేఁడు. ఇది చదివిన కూర క్రొత్త రుచి గలది యా కూర మఱియు నింత పెట్టుమందును. నీ కీ చదువుల చేత నావలన నంతకంటె నే మేలును గలుగ దనియును నీవెన్ని చదివినను నిన్ను వధింపక విడువ నని భావము.

వ. అని గీష్పతి మతం బవలంబించి నిజాలాపహేళనపరుండైన రక్కసు తర్కోక్తులకుం గృష్ణస్మరణంబు సేసి యిందులఁ బొందుపడు ప్రత్యుత్తరంబుల వీనిఁ గెలఁకిన బుద్ధిక్షోభంబుగా నింతకంటె నేమి యబద్ధంబులు వినంబడునో మీఁదఁ గార్యంబు గల మాకు దీనిఁ గా దనం బనిలే దని యందంబుఁ గూడుకొని ఛందోనువర్తనపరుండై నీచసంస్మృతికి రోసి తన్ముఖోల్లాసంబునకు శబ్ద ఛలంబున నంతర్గతంబున సుగతు నిడుకొని నీవు సర్వజ్ఞుండ వేను నరుఁడ హీనకులుండ ననభ్యస్తశాస్త్రుండ నీకుత్తరం బీశక్తుండ నే మద్వచనస్ఖాలిత్యంబులు సహించి దయచేసి నమ్మి మత్ప్రార్థనంబు గావింపుము. 3౬.

టీక. అని = ఇట్లని, గీష్పతి = బృహస్పతియొక్క, మతంబు = మతమును అవలంబిచి, నిజ = స్వకీయములగు, ఆలాప = పల్కులయొక్క, హేళన = పరిహాసించుటయందు, పరుండైన = ఆసక్తుఁడైన, రక్కసు = రాక్షసునియొక్క, కుతర్క = కుశంకలయొక్క, ఉక్తులకున్ = మాటలకు, కృష్ణస్మరణంబు సేసి = కృష్ణకృష్ణ యనుకొని, ఇందులకున్ = ఈ నీ తర్కములకు, పొందుపడు = సమాధానకరములగు, ప్రత్యుత్తరంబులన్ = బదులు



మాటలచేత, వీనిఁగెలఁకినన్ = వీనిఁగెరలించినను, బుద్ధిక్షోభంబుగాన్ = మనఃక్లేశమగునట్లు, ఇంతకంటె = విన్నదానికంటెను, ఏమియబద్ధంబులు = ఏమివినరానివి, వినఁబడునో, మీఁదన్ = తరువాతను, కార్యంబుగలమాకు = భగవత్సేవయనుపనిగలిగినమాకు, దీనిన్ = వీఁడు సెప్పినయీమాటను, కాదనం బనిలేదని = కాదనుట కక్కఱ లేదని, అందంబుఁగూడుకొని = ఉల్లాసముఁదెచ్చుకొని, ఛందోనువర్తనపరుండై... ఛందః = వానియిష్టముయొక్క, అనువర్తన = అనుసరించివర్తించుటయందు, పరుండై = ఆసక్తుఁడై, నీచసంస్మృతికిన్ = హీనస్మరణమునకు, రోసి = ఏవగించి, తన్ముఖోల్లాసంబునకున్ = వానిముఖప్రీతికొఱకు, శబ్దఛలంబునన్ = శబ్దవ్యాజముచేత, అంతర్గతంబునన్ = మనస్సునందు, సుగతునిడుకొని = బుద్ధదేవునునిచికొని, నీవుసర్వజ్ఞుండవు = నీవన్నియు నెఱింగినవాఁడవు, "సర్వజ్ఞస్సుగతో బుద్ధః" అని నిఘంటువు. సర్వజ్ఞశబ్దమున కర్థాంతరము బుద్ధుఁడనుట. ఏను = నేను, నరుండ = మనుష్యుఁడను, హీనకులుండన్ = నీచజాతివాఁడను, అనభ్యస్త = అభ్యసింపఁబడని, శాస్త్రుండన్ = శాస్త్రములు గలవాఁడను, నీకుత్తరంబీశక్తుండ నే = నీకుఁబ్రత్యుత్తరమిచ్చుటకుసమర్థుఁడనా, (కాననుట) మత్ = నాయొక్క, వచః = పలుకులయందలి, స్ఖాలిత్యంబులు = తప్పులను, సహించి = సైరించి, దయసేసి = కృపయునిచి, నమ్మి = విశ్వసించి, మత్ప్రార్థనంబు = నావేఁడుకోలును, కావింపుము = చేయుము.

తా. సుగమము.

శా. ప్రఖ్యాతుండవు దైత్యులందు మునుపా♦పై నొక్క నీకా యశో,
భిఖ్య న్నేనును జేర్తు మే యొసఁగఁ ద♦ప్పింపన్వ్రతం బొక్కఁడే,
ముఖ్యంబై యొనరింతు దాని సఫలం♦బుఁజేయఁగా లేవు గా,
"సఖ్యంసాప్తపదీనమ"న్మన మిథ♦స్సాజాత్య మూహించుమున్. 3౭.

టీక. మునుపు = మొదలనే, దైత్యులందున్ = రక్కసులయందు, ప్రఖ్యాతుండవు = ప్రసిద్ధుఁడవు, ఆపైన్ = అందుమీఁద, ఒక్కఁడైన, యశోభిఖ్యన్ = కీర్తికాంతిని, "అభిఖ్యానామశోభయోః" అనియమరము. నేనును, చేర్తున్ = సంపాదింతును, మేయొసఁగన్ = నాశరీరమునీకిచ్చుటకు, తప్పింపన్ = తప్పఁజేయను, వ్రతంబొక్కఁడే = ఒక్కవ్రతమే, ముఖ్యమై = ముఖ్యముగాఁగలిగి, "అప్సరోనికురుంబమాటలుపాటలు నైవినోదింపంగనమరగణము" అనియును; ద్వాదశదినములాతఁడుగారవింపంగవర్తించిపంద్రెండువత్సరముల ప్రాయమైరాజ్యసంప్రాప్తికి నేతెంచియర్కునియుదయంబునస్తమయము, వగుచోల్లిపొలిమేరలైన, అను నీ మొదలుగాశాంతిపర్వప్రయోగములును; కఁ. కాచికొని వచ్చితగవా, నే

చిన యట్లచట నచట ♦ నిలిపితి మునినా, థా చేటును భంగంబును, నై చిత్తముశోకము నకు ♦ నగ్గంబయ్యెన్. అనిమాసలపర్వప్రయోగంబునుగలిమింజేసిఅగుధాతువునకుకలిమిఅర్థముగాఁజెప్పఁబడియును) ఒనరింతున్=చేయుదును, దానిన్=ఆవ్రతమును, సఖ్యంసాప్తపదీన మను=సఖ్యంసాప్తపదీనంస్యాత్తనువాక్యప్రకారమగు, (ఏడడుగులుతోడనడచినస్నేహము గలుగుననుట) మన=మనయొక్క, మిథస్సాంగత్యము=ఒండొరులచెలిమిని, ఊహించుచున్=తలంచుచును, సఫలంబున్=ఫలముతోఁగూడినదానిఁగా, చేయఁగాలేవుగా=చేయలేవా. అనిప్రార్థన.

తా. మనమిరువురము చెలికాండ్ర మగుట వలన నావ్రతమును సఫలముఁ జేయుమని భావము.

వ. అదియెద్దియంటేని. ౩౮.

టీక. ఆవ్రతమేదియనియడిగితివేని. తా. సుగమము.

కం. ఈకుఱుఁగటి యీ పులుగుడి, వైకుంఠునిఁ బాడి వత్తు ♦ వ్రతముగఁ దత్సే,
వాకృతి కడపట నశనము, నీ కౌదు న్ముఖ్య మిదియ ♦ నేఁ డగు తుదకున్. ౩౯

టీక. ఈ కుఱుఁగటి=ఈ సమీపమందలి, ఈకులుగుడి=ఈ తిరుక్కులుంగుడి యొక్క, వైకుంఠునిన్=వెన్నుని, వ్రతముగన్=నియమముగా, పాడివత్తున్=గానముసేసివచ్చుచుందును, తత్సేవా=ఆకొలువనియెడు, కృతి=కార్యముయొక్క, కడపటన్=అంతమునందు, అశనమునీకౌదున్ = నీకాహారమగుదును, నేఁడగుతుదకున్ = నేఁటితుదకు, ఇదియ=ఇట్లగుటయే, ముఖ్యము = శ్రేష్ఠము, వ్రతముగ, కడపటనగునశనము, నీకౌదునని పాఠాంతరముగల దట్లేని, తత్సేవే = అభగవంతునికొలువే, కడపటన్=అంత్యమందు, అగున్=అగును.

తా. సుగమము.

ఉ. అంచు నతండు పల్క దర ♦ హాసతఁ జెక్కిలిఁగొట్టి లెస్స పం,
డించితి వోయి దాసరి వ ♦ నిం దెరవాటులు గొట్టికొట్టి మే,
న్వెంచి విరక్తిదాసరివి ♦ నిన్నఁగదా యయినాఁడ వీమము,
గ్గొంచెముఁ జేసి త్రాఁగ్గొటికి ♦ కోఁ దల పోసెదు మెచ్చితి న్నినున్. ౪౦.

టీక. అంచున్ = ఇట్లనుచు, అతండు = ఆదాసుఁడు, పల్కన్ = చెప్పఁగా, దరహాసతన్ = చిఱునగవుగలుగుటచేతను, చెక్కిలిఁగొట్టి=చెంపఁగొట్టి(చిఱునగవునఁజెంపమీఁద మెల్లనఁగొట్టెననుట) ఓయిదాసరి, లెస్సపండించితివి=చక్కగాఁబొంకముఁజేసితివి, వనిన్=అడవియందు, తెరవాటులుగొట్టికొట్టి=త్రోవదొంగతనములు గొట్టికొట్టి, మేన్వెంచి=శరీరముఁబెంచుకొని, విరక్తిన్=వైరాగ్యము చేతను, నిన్నఁగదా=నిన్నటిదినముననేకదా, దాసరివయినాఁడవు, ఈమమున్=ఇట్టిమమ్మును, కొంచెముఁజేసి=తగ్గుపఱిచి, త్రాఁగ్గొటికికోన్=ఉచ్చుగొఱుకుకొనుటకు, (తప్పించుకొనిపోవుటకనుట) (త్రాఁడనుపదంబున డువర్ణమునకు లోపమువచ్చినది) తలపోసెదు = ఆలోచించెదవు, నినున్=నిన్ను, మెచ్చితిన్ = మెచ్చుకొంటిని, (ఇట్లుపరిహసించెననుట).



తా. సుగమము.

శా. ఏరాజ్యంబు నరుండు నోరి కడివో ♦ నీ బోధమాలించు నిం,
కేరా జ్యంబు నరుండు బాసకయి మే ♦ నీఁ దాన యేతెంచుఁ దీ,
పార న్నేఁజననీమియు న్మగిడి నీ ♦ వా రామియుం దెల్ల మే,
లా రంతు ల్పలుపల్కు లంత్యకుల యే ♦ లా చింత లేలా వగల్. ౪౧.

టీక. ఏరాజ్యంబు=ఏదేశమందలి, నరుండు=ప్రాణి, నోరికడివోన్=నోటికందినకబళముపోవునట్లు, ఈబోధము=ఈయుపదేశమును, ఆలించున్=వినును, (ఎవ్వఁడు వినఁడనుట) ఇంకన్=మఱియును, ఏరాజ్యంబునరుండు=ఏసీమపురుషుఁడు, బాసకయి=ప్రమాణమునకై, మేను=శరీరమును, ఈన్ =ఇచ్చుటకు, తాన=తనకుఁదానే, ఏతెంచున్ =వచ్చును, (ప్రమాణముఁజేసితినేయని యెవ్వండునురాఁడనుట)తీపారన్= రుచిమీఱఁగాను, (ప్రీతిచేతననుట) నేన్ =నేను, చననీమియున్=పోనియ్యకుండుటయును, మగిడి =తిరిగి, నీవు, ఆ రామియున్=ఆ రాకుండుటయును, తెల్లము=స్పష్టము, అంత్యకుల=చండాలుఁడా, ఏలారంతుల్=రచ్చలేమిటికి, పలుపల్కులు=పెక్కుమాటలు, ఏలాచింతలు=విచారములేల, ఏలావగల్=దుఃఖములేల.

తా. ఏదేశమందైనను దన నోటి కందిన యాహారమును విడిచెడు వాఁడును లేఁడు, బాసయిచ్చి వచ్చితి నని తన శరీర మొక్కనికాహారముగా నొసఁగిన వాఁడును లేఁడు, కావున నిన్ను విడుచుటయు లేదు, నీవు మరల వచ్చుటయును లేదు, చండాలుఁడా, నీ మాట నమ్మదునా, యింక నీ యఱపులతోడను విచారములతోడ నధికప్రసంగములతోడను డక్కులతోడను బ్రయోజనము లే దనిభావము.

తే. అని నఁ జెవిమూసి నారాయ ♦ ణా యటంచు,
నతఁడు నను నమ్మవే పిశి ♦ తాశి యొక్క,
శపథమున నమ్ము మని వాఁడు ♦ సమ్మతింప,
వేనవే ల్సత్యములు పల్కి ♦ వినకయున్న. ౪౨

టీక. అనినన్=ఇట్లనఁగా, చెవిన్=కర్ణమును, మూసి=ఆచ్ఛాదించుకొని, నారాయణాయటంచున్, అతఁడు=ఆదాసుఁడు, పిశితాశి=ఓరాక్షసుఁడా, ననునమ్మవే=నన్నునమ్మవా, ఒక్కశపథమునన్=ఒకప్రమాణముచేతను, నమ్ముమని=విశ్వసింపుమని, వాఁడు, సమ్మతింపన్=ఒప్పికొనునట్లు, వేనవేల్సత్యములు=వేవేలుసత్యములం, పల్కి=వచించి, వినకయున్నన్=వాఁడంగీకరింపకుండినను.

తా. సుగమము.

ఉ. ఎవ్వనిచూడ్కిఁజేసి జని♦యించు జగంబు వసించు నిజ్జగం,
బెవ్వనియందు డిందు మఱి♦యెవ్వనియం దిది యట్టి విష్ణుతో,
నివ్వల నొక్క వేల్పు గణి♦యించిన పాతకినౌదు నేఁడ నే,
నెవ్విధినైన ని న్గదియ♦నేనియన న్విని బంధ మూడ్చినన్. ౪౩.

టీక. ఎవ్వనిచూడ్కిఁజేసి=ఏపురుషునివీక్షణముచేత, జగంబు=జగత్తు (అంత్యపాల్లోపమైజగంబనియయ్యె), జనియించున్=కల్గునో, ఎవ్వనియందున్=ఏపురుషునియందు, ఇజ్జగంబు=ఈజగము, వసించున్=నిలుచునో, ఇది=ఈజగము, మఱి=పిమ్మటను, ఎవ్వనియందున్=ఏపురుషునియందు, డిందున్=లీనమగునో, అట్టి=తాదృశుఁడైన విష్ణుతోన్=వాసుదేవునితో, ఇవ్వలన్=ఈవలను, ఒక్కవేల్పున్=మఱియొక దేవతను, గణియించిన=సరిగాలెక్కఁబెట్టిన, పాతకినౌదున్=పాపముగలవాఁడనౌదును, (విష్ణునితో మఱియొక దైవము సమాన మని చెప్పుటకంటె నధికమగు పాపములేదనుట) నేఁడ=నేఁటిదినమే, నేన్=ఏను, ఎవ్విధినైనన్=ఏచొప్పుననేనియును, నిన్గదియనేని=నిన్నుఁజేరరాకపోతినా, (ఇదిపూర్వముతోనన్వయము)అనన్=ఇట్లనఁగా, విని=ఆలకించి, బంధమూడ్చినన్=కట్టువిప్పఁగానే.

తా. నేఁటిదినమే నిన్ను నే నేప్రకారముగానైనఁ జేర రాకపోతినేని విష్ణునితోడ సరియగు నొక దేవుఁడున్నాఁ డని చెప్పెడు వాని పాపమునఁ బోగలఁ వాఁడనని యాదాసుఁడు ప్రమాణముఁ జేయఁగా నా రక్కసుఁడు మాఱు పల్కక కట్టు విడిచెనని భావము.

చ. అతఁడు తదల్పపాపఫల♦మందుట సుంకము దీర్చి పోయి త,
చ్ఛతదళపత్త్రనేత్రునకుఁ♦జాఁగిలి మ్రొక్కి రణద్విపంచియై,
స్తుతికలితప్రబంధములఁ♦జొక్కఁగఁ బాడి యసత్యభీభర,
ద్రుతగతి వచ్చి రాత్రిచరు♦తో వ్రతపూర్తి గతార్తి నిట్లనున్. ౪౪.



టీ. అతఁడు=ఆదాసుఁడు, తదల్ప=ఆకొంచెమైన, పాప=పాపముయొక్క, ఫలమందుట=ఫలమునుబొందుటయనెడు, సుంకము=అభ్యంతరము, (బంధింపఁబడినఫలమనుట) తీర్చి=చెల్లించుకొని పోయి, తచ్ఛతదళపత్త్రనేత్రునకున్=ఆకమలదళనయనుఁడగు తిరుక్కుఱుంగుడిస్వామికి, చాఁగిలిమ్రొక్కి=దండవత్ప్రణామముఁజేసి, రణద్విపంచియై...రణత్=మ్రోయుచున్న, విపంచియై=వీణగలవాఁడై, స్తుతి=నుతులతోడను,కలిత=కూడుకొన్న, ప్రబంధములన్=గ్రంథములచే, చొక్కఁగన్=స్వామిసంతోషించునట్లు, పాడి=గానముఁజేసి, అసత్యభీభర=అప్రమాణ భయాతిశయముచేత, ద్రుత=వేగముగల, "లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమ్" అనియమరము. గతిన్=గమనముచేత, వచ్చి, రాత్రిచరుతోన్=ఆరక్కసునితో, వ్రతపూర్తి=వ్రతపూరణముచేత, గత=పోయిన, ఆర్తిన్=పీడచేత, ఇట్లనున్=ఈప్రకారమనును.

తా. వ్రతపూర్తిచేత మనఃఖేదము లేక శీఘ్రముగా వచ్చెనని భావము.

ఉ. నీ చెఱఁ బాసి పోయి రజ♦నీచర చక్రి భజింప ముక్తి పొం,
దే చెర యే చెఱం దవుల♦నే నిఁక నుండఁగఁ జూడు పంచుచో,
నేచరణంబు లేయుదర♦మేయుర మేశిర మేకరంబు లీ,
వాచరణంబు లాయుదర♦మా యుర మాశిర మాకరంబులున్. ౪౫.

టీ. రజనీచర=ఓయిరేద్రిమ్మరి, నీచెఱన్=నీనిర్బంధమును, పాసి=విడిచి, పోయి=చని, చక్రిన్=స్వామిని, భజింపన్=సేవింపఁగా, ముక్తి=మోక్షముయొక్క, పొందు=స్నేహము, ఏచెర=హెచ్చెనురా,ఏన్=నేను, ఇఁకన్=ఇఁకమీఁద, ఏచెఱన్=ఏనిర్బంధమందును, తవులన్=చిక్కుపడను, పంచుచోన్=నన్నుఁబనుపునప్పుడు, ఏచరణంబులు=ఏపాదములో, ఏయుదరము=ఏకడుపో, ఏయురమో=ఏవక్షఃస్థలమో, ఏశిరము=ఏశిరస్సో, ఏకరంబులు=ఏహస్తములో, ఆచరణంబులు, ఆయుదరము, ఆయురము, ఆశిరము, ఆకరంబులున్, ఈవు=నీవు, ఉండఁగఁజూడు=ఉండఁజూచికొనుము.

తా. నీ చెఱ వదలి పోయి స్వామి సేవఁ జేసి యెల్ల బంధములు వదలి వచ్చినాఁడను ,నీవు నన్నుఁ బంపు నప్పు డేకా ళ్లేకడుపు నేవక్ష మేశిర మేహస్తములు గలిగియుంటినో యాకాళ్లు మొదలగునవి యిప్పుడుండఁ జూచుకొమ్మని చెప్పె నని భావము.

తే. అనినఁ దత్సత్యమునకు నే♦త్రాంబు లురులఁ,
ప్రమద పులకితగాత్రుఁ డై♦ పాఱు టసుర,
యినుని మధ్యందినపు టెండ♦ దనదు పెద్ద,
బట్టతల మించఁ బ్లవు జేరఁ♦ బాఱుతెంచి. ౪౬.

టీ. అనినన్=ఇట్లనఁగా, తత్సత్యమునకున్ ... తత్=ఆదాసరియొక్క, సత్యమునకున్ = నిక్కమునకు, నేత్రాంబులు = ఆనందబాష్పములు, ఉరులన్=స్రవింపఁగా, ప్రమద = సంతోషముచేత, పులకిత = గగుఱుపొరిన, గాత్రుఁడై=శరీరముగలవాఁడై, పాఱుటసుర=బ్రహ్మరాక్షసుఁడు, (తే. పాఱుఁడల్లుఁడుదమ్ముఁడ♦ నృదములోలి, దగు సమాసములైన డు♦త్వములు వాయు, నల్లువాం డనఁ బాఱువాం♦డనఁగఁ దమ్మఁ, గుఱ్ఱలనఁ దెన్గు పదములు గొన్ని యిట్లు. అని యడిదముసూరయగారు కవిసంశయవిచ్ఛేదంబునఁ జెప్పిరిగావున నిది సంగతమయ్యె) ఇనుని=సూర్యునియొక్క, మధ్యందినపుటెండ= మధ్యాహ్న సంబంధియైనయెండ, తనదు=తనసంబంధియగు, పెద్ద బట్టతలన్=బట్టతలయందు, మించన్ = తళతళమెఱయుచుండఁగా, ప్లవున్ = ఆసురియాళుని, "చండాలప్లవమాతంగ దివాకీర్తిజనంగమాః" అని యమరము. చేరన్=సమీపించునట్లు, పాఱుతెంచి=పఱువెత్తి. తా. సుగమము.

ఉ. కొండయుఁబోలె భక్తి నల♦ గొంచునె వాఁడు నిజద్రుమభ్రమీ,
హిండన వ్రాలుపాకలపు♦ టేనుఁగుఁబోలె నొసల్త దంఘ్రులం,
దుండ రొద నృహాగిరులు♦ హోరనఁ బ్రస్తుతి వ్రాలి దంష్ట్రికా,
దండము లెత్తి పట్టిన ప♦దం బొకఁ డొక్కఁడ నెత్తిజేర్చుచున్. ౪౭.

టీక. కొండయుఁబోలెన్=పర్వతమువలె, భక్తిన్=భక్తిచేత, వలఁగొంచునె=ప్రదక్షిణముసేయుచునె, వాఁడు=ఆరాక్షసుఁడు, నిజ=తన్నుఁగట్టిన, ద్రుమ=వృక్షముయొక్క, భ్రమీ=చుట్టు తిరుగుటయొక్క, హిండనన్=ఆవృత్తిచేతను, వ్రాలు=పడునట్టి, పాకలపు=పాకలమనురోగముగల, (ఆరోగమువచ్చినప్పుడుమదముచేతశిరస్సు వగులు నందురు. "గజరోగస్తు పాకల" యని నిఘంటువు. ఏనుఁగుఁబోలె=గజమువలెనే, నొసల్ = ఆరాక్షసునిలలాటము, తదంఘ్రులందున్ = ఆదాసుని పాదములయందు, ఉండన్=తగిలియుండునట్లు, రొదన్= తనకంఠధ్వనిచేత, మహాగిరులు=పెద్దకొండలు, హోరనన్=ప్రతిధ్వనియియ్యఁగా, ప్రస్తుతి=స్తోత్రముచేతను, వ్రాలి=ప్రణామముఁజేసి, దంష్ట్రికాదండములు=దండములవంటెనిడుకోలలు,ఎత్తి=మీఁదికెత్తి, పట్టిన=తానుబట్టు కొన్న,పదంబు=ఆదాసరిపాదమును, ఒకఁడొక్కఁడ=ఏకైకముగా, నెత్తిన్=తనశిరమునందు, చేర్చుచున్=ఉంచుకొనుచు.

తా. కొండవంటి శరీరముగల యా రక్కసుండు హరిదాసునకుఁ బ్రదక్షిణముసేయుచుఁ దనస్తోత్రముచేత నద్రులు మాఱుమ్రోయఁగాఁ బ్రస్తుతిసేయుచు నా దాసరి పాదముల వ్రాలఁగా నేనుఁగు దనకట్టు కంబముచుట్టు తిరిగి బృంహితధ్వనితో నేల వ్రాలినట్లుండెననియును, మఱియు నా బ్రహ్మరాక్షసుఁ డాసురియాళు వైష్ణవుని పాద మొక్కఁడొక్కఁడే మెల్లన నెత్తి నెత్తిమీఁద భక్తిచేత బెట్టుకొనె ననియు భావము.

శా. ఈసర్వంసహా దేవదానవమహీ♦భృన్మౌనివాచాతప,
శ్శ్రీసర్వస్వము నేత దన్యకృతులం♦ జెప్పంబడు న్ఘోర మా,
నీసత్యం బురరీకృతాంత మిల♦ నెంతే వృద్ధనై మంటినే,
నాసత్యం బిఁక నిన్నుబోలెఁ గృతసం♦ధా ధూర్వహుల్లేమికిన్. ౪౮.

టీక. ఈసర్వంసహన్=ఈభూమియందు, దేవ=వేల్పులయొక్కయు, దానవ=రక్కసులయొక్కయు, మహీభృత్ = పుడమిఱేండ్ల యొక్కయు, మౌని=జడదారులయొక్కయు, వాచాతపః=వచనరూప తపస్సులయొక్కయు, శ్రీ=సంపదయొక్క, సర్వస్వమున్=అంతయును, ఏతత్ = ఈశరీరదానవాఞ్ఛయముకంటె, అన్య = ఇతరములైన, కృతులన్=కార్యములయందు, చెప్పంబడున్ = వచింపఁబడును, (దేవాదులందఱితరవిషయములయందు సత్యములు చెల్లించుకొనిరేకాక యిట్లు మేనువిడుచుటకై నెఱవేర్చకొనరనుట) ఘోరమౌ =భయంకరమైన, (ఘోరంభీమంభయానక మని యమరము) నీసత్యము=నీబుత్తము, ఉరరీకృతాంతము, ఉరరీకృత = అంగీకృతమగు, అంతము = అవధిగలది, (రాద్ధాంత మనుట) ఇలన్=భూమియందు, నేను, ఎంతే=మిక్కిలియు, వృద్ధనై=పెద్దవాఁడనై, (తే. ఉత్తమజ్ఞాన వృద్ధనా♦ నుండెనేని, బాలుడయ్యును బూజ్యుండు♦ బ్రాహ్మణుండు అని సభాపర్వంబునను; తే. దుష్టబుద్ధి నీచు♦దుర్యోధనుండు నీ, మాటవినెదు దురభి♦ మానఘనుఁ డని యుద్యోగపర్వంబునను. చ. అవినయబుద్ధి వై హరికి నర్ఘ్య మయోగ్యమ యంటినీవు మూర్ఖవు శిశుపాల యింక బలుక న్వలసె న్సభలోన ననిసభాపర్వంబునను. ఉ. ఆదిఁదొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండువి, ద్యాదయితుండొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్. అని విరాటపర్వంబునను బ్రయోగంబులుండుటంజేసి వృద్ధసాధువయ్యె) మంటిని=బ్రతికితిని, ఇఁకన్ = ఇంతటినుండి, నిన్నుబోలెన్=నీవలెను, కృత=చేయఁబడిన, సంధా=ప్రమాణముయొక్క,

ధూర్వహుల్=భారమునిర్వహించుకొనువారు, లేమికిన్=లేకుండుటకు, నాసత్యంబు=నాప్రమాణము, (నేనుబ్రమాణముఁజేసెదననుట).

తా. దేవతలయందును రాక్షసులయందును మునులు రాజులు మొదలగు వారియందు నీసత్యము లేదనియును నీసత్యమే సిద్ధాంతమనియును దీనికి నేను బెద్దవాఁడను గావున నీతో సమానులగు సత్యవంతులు లేరని ప్రమాణముఁ జేసెద నని చెప్పెననియును భావము.

చ. ఇతరులు నీకునీడె మఱి♦ యీధృతి నీస్మృతి నీబుతేరిత,
స్థితగతి నీమురారి పద♦ సేవన జీవనవ న్మతిన్ సమా,
దృత కలగాన సింధు లహ♦ రీ ప్లవన ప్లవభావ భా గురు,
శ్రుతి తత బద్ధ తుంబికిఁ గు♦ ఱుంగుడి నంబి కృపావలంబికిన్. ౪౯.

టీ. సమాదృత=ఆదరింపఁబడిన, కల=అవ్యక్తమధురమగు, గాన=పాటయనెడు, సింధు=నదియొక్క, "సింధుర్నా సరితిస్త్రియామ్" అనియమరము. లహరీ=ప్రవాహమునందు, ప్లవన=తేలుటయందు, (ఇచ్చటవిహరత్ - అనిపాఠాంతరముఁజెప్పుదురు). ప్లవభావ=తెప్పయౌటను, "ఉడుపంతుప్లవఃకోల" అనియమరము. భాక్=పొందిన, ఉరు=అధికమైన, శ్రుతి=సుతిచే, తత=దండెయందు, (తతం వీణాదికంవాద్యమనియమరము.) బద్ధ=కట్టఁబడిన, తుంబికిన్=సొఱకాయగలిగినట్టియు, కుఱుంగుడినంబి=కుఱుంగుడియనునామధేయముగల దివ్యదేశమందలి, నంబి=నంబియను తిరునామముగలస్వామియొక్క, కృపా=దయను, అవలంబికిన్=అవలంబించినయట్టి, నీకున్, ఈధృతిన్=ఈధైర్యము చేతను, ఈస్మృతిన్=ఈజ్ఞానముచేతను, ఈబుతేరిత=ఈసత్యవాక్యముయొక్క, "సత్యంతథ్యమృతం సమ్యక్" అనియమరము. స్థిత=నిలుకడైన, గతిన్=ప్రాప్తిచేతను, ఈమురారిపదసేవన=ఈశ్రీకృష్ణపాద సేవచేత, జీవనవత్=బ్రతుకుగల, (జీవనవత్త్వనుపాశమునభగవత్సేవానిత్యసంబంధముగలయనుట) మతిన్=బుద్ధిచేతను,మఱియితరులు=మఱియన్యులు, ఈడె=సమానమా, (ఎవ్వరునుసమానులుగారనుట).

తా. గానరసప్రవాహమందు మునుఁగకుండ జలప్రవాహములయం దీఁతకాయలు తేల్చునట్లే యీ వీణకాయయుఁ దేల్చు నని భావము. కడమ సుగమము.

తే. అనిన నాతనిఁ గౌఁగిట♦నునిచి పలికె, వ్రత మొనర్పించెనని భాగ♦వత వతంస,
హో యి రజనీచరేంద్ర నీ♦యురుకృపాక, టాక్షమునఁ జేసి ధన్యుఁడ♦నైతిననఘ. ౫౦.



టీ. అనినన్=ఇట్లనఁగా, భాగవతవతంసము=ఆపరమభాగవతుఁడగు దాసరి, వ్రతము=తన గానవ్రతమును, ఒనర్పించెనని=ఆరాక్షసుఁడు నెఱవేర్పించెనని, అతనిన్=ఆరక్కసుని, కౌఁగిటనునిచి=ఆలింగనముచేసికొని, పలికెన్=వచించెను, ఓయిరజనీచరేంద్ర=ఓరాక్షస శ్రేష్ఠుఁడా, నీ=నీయొక్క, ఉరు=అధికమగు, కృపా=దయతోడి,కటాక్షమునఁజేసి=క్రేఁగంటిచూపుచేతను, అనఘా=ఓయి పాపరహితుఁడా, ధన్యుఁడనైతిన్=కృతార్థుఁడ నైతిని. తా. సుగమము.

ఉ. బాసలు బండికండ్లు మఱి♦ ప్రాణభయంబున లక్షసేసినం,
గ్రాసము గృచ్ఛ్రలబ్ధ ముడుగ♦న్వసమే యిది నీక చెల్లె నో,
భూసురవంశ్య పుణ్యజన♦పుణ్యజనాంకము దావకీనమే,
పో సమకూరెడిం గులము♦ పొత్తున దైత్యుల కెల్ల నంకతన్. ౫౧.

టీ. బాసలుబండికండ్లు=ప్రమాణములుచక్రములవంటివి (లేదా బాసలుబండికండ్లన్నది, ఱాయి రప్ప త్రాళ్లు తగుళ్లను వానివలె నాడెడుమాట.) మఱి=అధికముగా, ప్రాణభయంబునన్=ప్రాణభీతిచేతను, లక్షసేసినన్=నూఱువేలు చేసినను, కృచ్ఛ్రలబ్ధము=ప్రయాసము చేతవచ్చినట్టి, "స్యాత్కష్టంకృచ్ఛ్రమాభీలమ్" అనియమరము. గ్రాసము=ఆహారమును, ఉడుగన్=విడుచుటకు, వసమే=వశమా (శక్యముగాదనుట) ఇది=ఇట్లువిడుచుట, నీకచెల్లెన్=నీకేయొప్పెను, ఓభూసురవంశ్యపుణ్యజన=ఓబ్రాహ్మణ వంశమునఁబుట్టినపుణ్యాత్ముఁడా, లేక, ఓబ్రహ్మరాక్షసుఁడా - (యాతుధానః పుణ్యజనః; యని నిఘంటువున్నది కావునఁ బుణ్యజనశబ్దమునకు రాక్షసుఁడునర్థమగును) పుణ్యజనాంకము=పుణ్యజనుఁడనెడుబిరుదు, తావకీనమేపో=నీసంబంధియైనదే, కులము పొత్తునన్=కులసామ్యముచేత, దైత్యులకెల్లన్=రక్కసులకెల్లను, అంకతన్=నామధేయమగుటచేత, సమకూరెడిన్=కలుగుచున్నది.

తా. నీ వింతపుణ్యాత్ముఁడవుగావునఁ బుణ్యజనుఁడను బిరుదు నీకె చెల్లెను; ఇంతియ కాక నీ కులమువారగుటవలన రాక్షసుల కందఱికిని నీకు వచ్చిన పుణ్యజననామమే వచ్చెనని భూషించెననుట.

చ. కడుపు మహాక్షుధ న్నకన♦కంబడ న న్నలుతకృత్యుఁ జేయఁ బో,
విడిచితి వేము జాత్యముగ♦ వేధవిధించిన కూడు మీకు నీ,
యెడ నొకకీడు గల్గదిఁక♦ నే మనిన న్మఱి నీకు నానసూ,
బడలిక దీఱ ని త్తనువుఁ♦బారణసేయుము మైత్రిగల్గినన్. ౫౨

*5

టీ. కడుపు=నీయుదరము, మహాక్షుధన్ = పేరాఁకలిచేతను, నకనకంబడన్ =సొటసొటలఁబోవఁగా, (ఇవి జాతి సాధారణభాషలు) నన్=నన్ను, కృతకృత్యున్ =కృతార్థునిఁగా, చేయన్=ఒనరించుటకు, పోవిడిచితివి=విడిచిపెట్టితివి, ఏము=మేము, మీకు, జాత్యముగ= జాత్యుచితముగా, వేధ=బ్రహ్మదేవుఁడు, విధించిన=నిర్ణయించిన, కూడు=ఆహారము, (మీకు మానవులనైనమేమే యాహారమనుట) ఈయెడన్=ఈకార్యమునందు, ఒకకీడుగల్గదు = మీకొకదోషము లేదు, ఇఁక నేమనినన్ = ఇంతటనీవేమనియుఁజెప్పినను, మఱినీకు నానసూ=మఱినీకు నొట్టుసుమా, మైత్రిగల్గినన్ = నాయందు స్నేహముండెనేని, బడలికదీఱన్ = నీశ్రమదీఱునట్లు, ఇత్తనువున్ = ఈనాదేహమును, పారణముసేయుము=భుజింపుము. తా. సుగమము.

క. ఈమాట న్పొరపొచ్చెము, లేమికి నీశ్వరుఁడ కరి ని♦లింపవిరోధీ,
నా మెయి మేదోమయ దృ, ప్తామిషములు మెసవు మన్న♦నతఁడను నార్తిన్. ౫౩.

టీ. నిలింపవిరోధీ=ఓయిరాక్షసుఁడా, ఈమాటన్=ఈవాక్యమందు, పొరపొచ్చెము=కపటము, లేమికిన్=లేకుండుటకు, ఈశ్వరుండు = అంతర్యామియగు పరమాత్ముఁడే, కరి=సాక్షి, నామెయి=నాశరీరమందలి, మేదోమయ=మెదడుగల, దృప్త=క్రొవ్వియున్న, అమిషములు=మాంసములను, మెసవుమన్నన్=మెక్కుమనఁగా, అతఁడు=ఆ రాక్షసుఁడు, ఆర్తిన్=జాలిచేత, అనున్=ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. తా. సుగమము.

శా. ఎట్టో యిట్టగునయ్య పల్క దయలే♦కిన్నాళ్లు నీకూడె యీ,
పాట్టం బెట్టి మహాఘలబ్ధిఁ దనువుం♦బోషించి యెన్నాళ్లకే,
నెట్టే నొక్కతపస్వి యొక్కవ్రతి రాఁ♦డే చూఁడడే తత్కృపన్,
బుట్టు న్నీగెద దీని నా నొదవి యో♦పుణ్యాత్మ యెట్లంటి వే. ౫౪.

టీ. ఎట్టో=ఎట్లెట్లో, (ప్రశ్నార్థకము) ఇట్టు= ఈప్రకారము, దయలేక = కృపమాలి, పల్కనగునయ్య=పల్కవచ్చునటయ్యా, ఇన్నాళ్లును=జరిగినంతకాలమును, ఈకూడె=ఈమనుష్యమాంసాహారమే, ఈపొట్టంబెట్టి=ఈనింద్యమైనడొక్కలోఁబెట్టుకొని, మహాఘ=మహాపాపముయొక్క, లబ్ధిన్ =ప్రాప్తిచేత, తనువున్=ఈనాశరీరమును, పోషించి=పెంచుకొని, ఎన్నాళ్ళకేని=ఎన్నిదినములకైనను, ఎట్టేని = ఏరీతిగానైనను, ఒక్కతపస్వి=ఒకతపసి, ఒక్కవ్రతి=ఒకనియమముగలవాఁడు, రాఁడే = రాఁడా, చూఁడఁడే= వీక్షింపఁడా, (ఇవి వ్యతిరేకప్రశ్నార్థకములు) తత్కృపన్=వారిదయచేత, దీనిపుట్టున్=



ఈజన్మమును, ఈగెదనా=పాపికొనియెదననితలఁచుచుండఁగా, ఒదవి=అట్లు లభించి, ఓపుణ్యాత్మ=ఓయిపుణ్యాత్ముఁడా, ఎట్లంటివే=ఏవిధముగానంటివే.

తా. ఇదివఱలోఁ గలకాలము నీ మానవ మాంసమే యాహారముగాఁ గొనుచుండి మేను పెంచుకొని యెన్నఁటికైన నొక్క సన్న్యాసియైన రాఁడా యొక్క భక్తుఁడైన రాఁడా నన్ను చూడఁడా యాయనదయచేత నీపాపపు జన్మముఁ బోనడిచికొందునని యున్నందుకనీ వట్లువచ్చియు నే మంటి వని భావము.

క. మీవంటి భాగవతులుం, బావనులుగఁ జేయ రేని ♦ మఱిగతి యేదీ,
మావంటివారి కిఁక మా, యేవము వెనుకటిది చూడ♦కీక్షింపు కృపన్. ౫౫.

టీ. మీవంటి భాగవతులు, బావనులుగన్=పవిత్రులగునట్లుగాను, చేయరేని= చేయకుండిన, ఈమావంటివారికి, మఱిగతి=గత్యంతరము, ఏది=ఎద్ది? ఇఁకన్ =ఇంతటను, వెనుకటిది=పూర్వముగలిగిన, మాయేవము=మాహేయమును, (అకృత్యమనుట) చూడక= ఆలోచింపక, కృపన్=దయచేత, ఈక్షింపుము=చూడుమా.

తే. స్వధితియైనను ద్విజుఁ దిన్న♦శస్త్రమైన,
సరియకాఁ గాంచన మ చేయుఁ♦బరుసవేది,
యీ యసాధారణన్యాయ♦ మెన్న వలదె,
మాదృశులచోటఁ గదియు భ♦వాదృశులకు. ౫౬.

టీ. పరుసవేది=స్పర్శవేధియనియెడుసిద్ధరసము, స్వధితియైనను=గొడ్డలియైనను, "ద్వయోః కుఠారస్స్వధితి అనియమరము" ద్విజున్=విప్రుని, తిన్న=సంహరించిన, శస్త్రమైనన్=ఆయుధమైనను, సరియకాన్=సమానముగానే, కాంచనముచేయున్=బంగారే చేయును, (స్పర్శవేధియినుమునుబంగారముచేయుట ప్రసిద్ధము) మాదృశులచోటన్= మావంటివారియెడల, కదియు=చేరవచ్చునట్టి, భవాదృశులకున్=మీవంటివారికి, ఈ యసాధారణన్యాయము = ఈవిశేషన్యాయమును, ఎన్నవలదె = గణింపవలదా? అనఁగా గణింప వలయుననుట.

తా. పరుసవేది యినుమును సువర్ణమునుజేసినట్లే మీరు మమ్ముబవిత్రులను జేయవలయునని భావము.

తే. అనిన దేహార్పణము నొల్ల ♦ కార్తిఁ బలుకు, కృపణత కతఁ డభిప్రాయ ♦ మెద్దియనిన,
  నిత్తుఁ దను వంట యనుకంప ♦ యే మదాత్మ, కసటుఁ బాపుటయే యను ♦ కంపగాక.

టీ. అనినన్ = ఈరీతిఁబలుకగాను, దేహార్పణమున్ = శరీరమునిచ్చుటను, ఒల్లక = ఇచ్ఛగింపక, పలుకు = ఆరక్కసుండువచించునట్టి, కృపణతకున్ = దైన్యమునకు, అతఁడు = ఆదాసరి, అభిప్రాయము = రాక్షసుఁడవైననీతాత్పర్యము, ఎద్దియనినన్ = ఏదియనఁగా, మదాత్మ = నాయాత్మయొక్క, కసటున్ = బ్రహ్మరక్షస్స్వరూపమగు మాలిన్యమును, పాపుటయే = పోఁగొట్టుటయే, అనుకంపగాక = దయగాని, "కృపాదయానుకంపాస్యాత్" అనియమరము. తనువు = శరీరమును, ఇత్తునంట = ఇచ్చెదననుట, అనుకంపయే = కనికరమా, (కాదనుట).

తా. దేహసమర్పణము నొల్లక జాలిఁబడి వేఁడుకొన్న యారక్కసునిఁ గాంచి యాదాసరి యభిప్రాయ మే మని యడుగఁగా వాఁడు నా బ్రహ్మరక్షస్త్వము వదల్చుటయే దయగాక శరీర మిచ్చెద ననుట దయగా దని చెప్పె ననిభావము.

శా. ఘంటాకర్ణుని మించుకర్మ మొకొ నా ♦ కర్మంబు మౌనీంద్రులం,
  దుంట ల్సేయఁడె మాన్పి యీఁడె భగవం ♦ తుం డట్టి శ్రీ యట్టిశ్రీ
  కంటె న్భాగవతుండుమించ నొసఁగం ♦ గాలేఁడె యీ మేలు నా,
  కంటింప న్మఱి రాదె పూజనము గా ♦ దా ప్రాణి మేల్చక్రికిన్. ౫౭.

టీ. నాకర్మంబు = నేఁజేసినచెడ్డపని, ఘంటాకర్ణునిన్ = ఘంటాకర్ణుఁడనువాని, మించు = అతిశయించెడు, కర్మమొకొ = కర్మమేమోకా, మౌనీంద్రులన్ = మునిశ్రేష్ఠులను, తుంటల్సేయఁడె = వాఁడునతికివేయలేదా, భగవంతుండు = షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుఁడగు శ్రియఃపతి, మాన్పి = ఆపాపము నుడిపి, అట్టిశ్రీ = అట్టిసంపదను, ఈఁడె = ఈయఁడా, (మోక్షపదవినిచ్చెననుట) అట్టిశ్రీకంటెన్ = అటువంటిసంపదకంటెను, మించన్ = అధికమగునట్లు, భాగవతుండు = ఆభగవద్దాసుఁడు, ఒసగంగాలేఁడె = ఇయ్యలేఁడా, మఱి = ఇంకను, ఆమేలు = అట్టియుపకారమును, నాకు, అంటింపన్రాదె = కలుగునట్లుచేయఁగూడదా, ప్రాణిమేలు = ప్రాణికొఁనకగునుపకారము, చక్రికిన్ = శ్రియఃపతికి, పూజనము గాదా = పూజించుటగాదా, (సంతోషంజనయేత్ప్రాజ్ఞస్తదేవేశ్వరపూజన మన్నట్లుగా జనులకుసంతోషముఁ జేయుటే యీశ్వరునిబూజించుటయనుట. దీనికి, జనస్యాశయమాలక్ష్య తద్యథాపరితుష్యతి, తంతథైవానువర్తేత పరారాధనపండిత యని అష్టాంగహృదయందుఁ బ్రమాణాంతరమును గలదు).



తా. ఘంటాకర్ణునికంటె నేనెక్కుడగు పాపము సేయలేదనియును శ్రియఃపతి యాతనిపాతకము లడంచి చెప్ప నలవిగానియట్టి మహోన్నతపదవి నొసంగలేదా యాభగవంతునికంటె నెక్కుడుగా భాగవతులు నొసంగలేరా యట్టి యుపకారము నీవు నాకుఁ జేయఁగూడదా యొక ప్రాణికి మేలు సేయుటయే పరమేశ్వరుని బూజించుటకాదా కావున నను రక్షింపు మని యా రాక్షసుఁడు వేఁడికొనె నని భావము.

వ. అనినవిని మాతంగుం డాతెఱం గేతెఱంగైన సంగతం బగు ననిన నాతం డేనొక్క బ్రహ్మరాక్షసుండఁ గుంభజానుసంజ్ఞుఁడ నుగ్రకర్ముండ నై యీన్యగ్రోధం బాశ్రయించి వంచనం బథికపంచజనచర్వణంబు సేయుచుండుదు. పూర్వంబున సోమశర్మ యను భూబర్హిర్ముఖుండఁ బ్రాగ్జనిద్విజుండఁ గాన దయనీయుం డన యొక్క దుష్కర్మంబున నిట్లైతి నీవు కైటభారిం బాడిన నేఁటి పాటఫలంబు సజలంబు గా నాకిచ్చితేని భీభత్సకుత్సార్హంబగు నీజన్మంబు వేఁగు నీకు నార్తరక్షణంబున నగు సుకృతం బనంతంబు సిద్ధించు నత్యంత ధర్మసాధనంబగు నిమ్మెను నిల్లుపేరు ననిన నమ్మెని మాటలకుఁ గలకలనవ్వి యవ్విష్ణుదాసుం డిట్లనియె. ౫౮.

టీ. అనినవిని = ఇట్లనఁగానాలించి, మాతంగుండు = ఆసురియాళ్వు, ఆతెఱంగు = ఆరీతి, (బ్రహ్మరక్షస్త్వనివృత్తియనుట) ఏతెఱంగైనన్ = ఏవిధమైనను, (ఏమిచేయఁగాననుట) సంగతంబగుననినన్ = అనుకూలించుననఁగా, ఆతండు, ఏనొక్కబ్రహ్మరాక్షసుండన్, కుంభజానుసంజ్ఞుండన్ = కుంభజానువను పేరుగలవాఁడను, ఉగ్రకర్ముండనై ... ఉగ్ర = ఘోరములగు, కర్ముండనై = కృత్యములు గలవాఁడనై, ఈన్యగ్రోధంబాశ్రయించి = ఈమఱ్ఱిచెట్టునఁజేరికొని, వంచన = మోసముచేతను, పథిక = మార్గస్థులగు, పంచజన = మనుష్యులయొక్క, చర్వణంబు = నమలుటను, చేయుచుండుదున్ = కావించుచుండుదును; (మనుష్యులనుభక్షించుచుండుదుననుట) పూర్వంబునన్ = పూర్వకాలమందు, (ఈ బ్రహ్మరాక్షసుఁడనుగాకమున్ననుట) సోమశర్మయను = సోమశర్మయను పేరుగల, భూబర్హిర్ముఖుండన్ = భూమిసురుండను, ప్రాగ్జనిద్విజుండగానన్ = పూర్వజన్మ బ్రాహ్మణుఁడనుగావున, దయనీయుండన = దయసేయదగినవాఁడనే, ఒక్కదుష్కర్మంబునన్ = ఒకదుష్కార్యము చేత, ఇట్లైతిన్ = ఈవిధముగానైతిని, నీవు, కైటభారిన్ = శ్రియఃపతిని, పాడిన = గానముచేసిన, నేఁటి = ఈదినముయొక్క, పాటఫలంబు = గానఫలము, సజలంబుగాన్ = ఉదకధారాపూర్వకంబుగా, నాకిచ్చితేని = నాకునొసంగితివా, భీభత్స కుత్సార్హంబగు:...భీభత్స = రోఁతకును, కుత్స = నిందకును, అర్హంబగు = తగినట్టి, ఈజన్మంబు = ఈబ్రహ్మరాక్షసజన్మంబు, వేఁగున్ = కడ

తేరను, నీకును, ఆర్తరక్షణంబుననగు=దీనసంరక్షణ చేతగలిగెడు, సుకృతంబు=పుణ్యము, అనంతంబు=మితిలేనిదై, సిద్ధించుఁ=ఒనఁగూడును, అత్యంత=మేరమీఱిన, ధర్మ=ధర్మమునకు, సాధనంబగు=ఉపాయమగు, ఇమ్మేనుఁ=ఈనీశరీరమును, "శరీర మాద్యం ఖలుధర్మ సాధనమ్"అని ప్రమాణము. ఇల్లు సేరుననిఁ=నీయిల్లుసేరుననఁగా, అమ్మేని మాటలకు=ఆశరీరముకొఱకగు మాటలకు, కలకల (ఇదియను కరణ శబ్దము) నవ్వి=పరిహసించి, ఆవిష్ణుదాసుఁడు=ఆభాగవతుఁడు, ఇట్లనియె=ఈవక్ష్యమాణ క్రమముగా జెప్పెను.

తా. శరీరము నీయిల్లు సేరు నని రక్కసుఁడనియెఁ గావున నాశరీరమం దపేక్ష లేని యాదాసుఁ డందులకు నవ్వె నని భావము. కడమసులభము.

క. ఇటువంటివి యిట కెక్కుడు, నిటదిగుడువి యొంద నెన్ని♦యే నిదియును నొ,
క్కటియొకనాటిద కా దొక, త్రుటి గీతఫలంబు నొసఁగు♦దునె యిమ్మెయికిఁ. ౬౦.

టీ. ఇటువంటివి=ఇట్టిశరీరములును, ఇటకెక్కుడుఁ=ఇంతకధికములగు శరీరములును, ఇటదిగుడువి = ఇంతకుదక్కువగుతనువులును, ఎన్నియేని=ఎన్నియైనను, ఒందఁ=పొందను, (అనేక తనువులుదాల్చియున్నాననుట) ఇదియును=యీదేహము, ఒక్కటి=ఇదివఱకుఁ జెందినవానిలో నొకటి, ఇమ్మెయికిఁ=ఈశరీరమునకై, ఒకనాటిదకాదు=ఒకనాఁటి పాటఫలమేకాదు, ఒకత్రుటి=ఒక చిటిక వేయునంతకాలము యొక్క, గీతఫలంబుఁ=గానఫలమును, ఒసఁగుదునె=ఇత్తునా, ఇయ్యననుట.

తా. ఇటువంటి శరీరములు నింతకు మించినవియును దక్కువైనవియు ననేకము లెత్తి యున్నాఁడను గావున నాశరీరములలో నిది యొక్కటేకాని దీని కొఱకు నా పాట ఫలమొక్కనాఁటిదేకాదుగదా యొక్క క్రేవ్మిడి ఫలమైన నియ్యనని చెప్పె నని భావము.

సీ. దిక్పాల తను వెత్తి♦తిరిపంపుఁ దనుఁ దోన యెన్నిమార్లెత్త మీ♦యేను నీవు?
మాతంగ తను వెత్తి♦మశకంపుఁ దనుఁ దోన యెన్ని మార్లెత్త మీ♦యేను నీవు?
కేసరి తను వెత్తి♦కీటంపుఁ దనుఁ దోన యెన్ని మార్లెత్త మీ♦యేను నీవు?
ధరణీశతను వెత్తి♦దాస్యంపుఁదనుఁ దోన యెన్ని మార్లెత్త మీ♦యేను నీవు?
గీ. సోమయాజుల మెన్నిమార్లగాము శ్వపచ, ఖగకులుల మెన్ని మాఱులు♦గాము పాము,
గాములకు యెన్నిమాఱులు♦గాము వెండి, కంసరిపుభక్తుల మొకండె♦గాము గాని.



టీ. కంసరిపు=కృష్ణునికి, భక్తులము=సేవకులము, ఒకండె=ఒక్కఁడే, కాము గాని, ఈయేనును=ఈనేనును, ఈవు=నీవును, దిక్పాల=ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలకులయొక్క, తనువు=శరీరమును, ఎత్తి=తాల్చి, తోన=వెంటనే, తిరిపంపు=భిక్షమెత్తెడు, తనుఁ=శరీరమును, ఎన్నిమార్లు=ఎన్నిపర్యాయములు, ఎత్తము=ధరింపము, "ఇంద్రాదులమై సంపద లనుభవించియుఁ బుణ్యక్షయముకాఁగానే మరల భిక్షుకులమై నీవును నేనును బెక్కుమాఱులు భూమిపైఁ బుట్టితిమనుట" (తోనయెన్ని మార్లెత్త మీయేనునీవ ననది నాల్గుపాదములవఱకువచ్చును) మాతంగ=ఏనుంగుయొక్క, తనువు=శరీరమును, ఎత్తి, మశకంపుఁదనుఁ=దోమశరీరమును, (తోనయను మొదలుగామునుపటివలెనే) కేసరితనువు=సింహశరీరమును,ఎత్తి,కీటంపుఁదనుఁ=పురుగురూపమును (కడమసుగమము) ధరణీశతనువు= రాజశరీరమును, ఎత్తి, దాస్యంపుదనుఁ=బానిస రూపును (కడమసుగమము) సోమయాజులము=యజ్ఞములను జేసినవారము, ఎన్నిమార్లగాము=ఎన్నిమాఱులుగాలేదు, (అనేకపర్యాయములైతిమనుట) శ్వపచ=శునకమాంసభక్షకులము, ఖగకులులము=పక్షిజాతులము, ఎన్నిమాఱులుగాము=ఎన్నిపర్యాయములైయుండలేదు, పాముగాములము=సర్పగ్రహములము, (గామన్నదిగ్రహశబ్దభవము) ఎన్నిమాఱులుగాము=ఎన్నిపర్యాయములై యుండలేదు.

తా. దిక్పాలాద్యనేకజన్మము లెత్తినామేకాని యేజన్మమందేని విష్ణుభక్తిగలవారముగాము కావున మరలమరల నాజన్మములు వచ్చుచుండె ననియును విష్ణుభక్తిగలిగిన పిదప జన్మము లేదనియును భావము.

ఆ. పూఁతనీరు చెలఁది♦నేఁత మూటాయిటి, దూది యెండ పసుపు♦దొట్టి యక్క,
రంబు మేను దీని♦రహిఁ బుణ్య మమ్ముట,కప్పురంబు వెట్టి యుప్పు గొనుట. ౬౧.

టీ. మేను=శరీరము, పూఁతనీరు=అలికిపూసిననీరు, (ఈతనీరను పాఠమునఁ జేఁపలఁ బట్టు సాధనమగు నూతలోని జల మనియర్థము) చెలఁదినేఁత=సాలెపురువు నేసిననేఁతతోఁ గట్టిన, మూట, ఆయిటిదూది=ఎండకాలము గాలిలోఁబెట్టినదూది (బూరుగు దూది యని కొందరు) ఎండపసుపు=ఎండలోనునిచినపసుపు, (ఎండలో నునిచిన పసుపునకు వర్ణము చెడు ననుట మఱియును సాయంప్రాతఃకాలములయందు నెండలోనునిచినవస్తువాక్షణము మాత్రము పచ్చగానుండు నావల నుండదుగాన నా వర్ణ మని కొంద అందురు) తొట్టియక్కరంబు=బోసినోటివాఁడుచ్చరించినయక్షరము, (పురుగు దొల్చిన యక్షర మని కొందఱందురుఁ) [అనఁగా మేను వీనివలెనే శాశ్వతముగాక నష్ట మగుననుట] దీనిరహి=

దీనిప్రకాశమునుగూర్చి, (కర్మప్రవచనీయకములేకయే కేవలద్వితీయమీఁద నాయర్థము వచ్చు నందులకు, ఆ-వె- అరుగు దెంచి యన్న ♦ యడుగులఁ గడునార్త, నాద మడరఁ ద్రెళ్లి ♦ నాథుఁ బనవి, యేడ్చు చున్న నల్ల ♦ యెత్తి యమ్ముద్దియఁ, దడవి కన్ను నీరు ♦ దుడిచి యతఁడు. అనియుత్తరరామాయణమునందు సోమయాజి ప్రయోగమును మఱికొన్ని యుంగలవు.) పుణ్యమమ్మట=పుణ్యమువిక్రయముచేయుట, కప్పురంబు=కర్పూరమును, పెట్టి=ఇచ్చి, ఉప్పు=లవణమును, కొనుట=గ్రహించుటయే.

తా. ఈయస్థిరమగు శరీరము కొఱకుఁ దన పుణ్యమును వ్యయము సేయరాదని భావము.

వ. అనిన దనుజుం డిట్లనియె. ౬౩. తా. సుగమము.

క. సంగీతఫలంబునఁ గో, సంగీ సగమైన దయపొ ♦ సఁగ నీవే మీ,
న్మ్రింగినగ్రుక్క న్వారిధి, కిం గొఱఁతయె కొదయెవిష్ణు ♦ కీర్తన కనినన్. ౬౪.

టీక. గోసంగీ=ఓగోసంగిదాసరీ, (మాతంగదాసుడనుట) సంగీతఫలంబునన్=పాఁటిగానఫలమందు, సగమైనన్=అర్ధభాగమైనను, దయపొసఁగన్ = దయయొప్పునట్లుగా, ఈవే=ఇయ్యవే, (వ్యతిరేకార్థకముమీఁద నేకారమువచ్చినసంప్రార్థనపరక్రియ) మీన్=మీనము, మ్రింగిన=ఆహారించిన, గుక్కన్ = గ్రుక్కెడునీటిచేత, వారిధికిన్ = సముద్రమునకు, కొఱఁతయె=తక్కువగునా, విష్ణుకీర్తనకున్, కొదయె=నీకుఁ దక్కువగునా, (సముద్రమున కుదకము దఱుగని యట్లు నీకు హరికీర్తన దఱుగ దనుట) అనినన్= ఇట్లనఁగా. తా. సుగమము.

శా. ఏలానొంచె దదేయ మిట్లడిగి యెం ♦ తే బాస మేనం బలం,
బో లీలావటు గీతకీర్తనఫలం ♦ బో నీయెడ న్మున్ను పా,
తాళప్రశ్నలు మాని మేన్గొనుము బే ♦ తాళచ్ఛలోక్తి న్రుషం,
దూలింపం దలఁతేని పుట్టు మఱి నూ ♦ తుల్ద్రవ్వ బేతాళముల్. ౬౫.

టీ. అదేయము=ఇయ్యఁగూడనిదాని, ఇట్లడిగి=ఈరీతినియాచించి, ఏలానొంచెదు=ఏలానొప్పించెదవు, మున్ను=మున్ను, నీయెడన్=నీపట్ల, ఎంతే = ఎంతయును, బాస=నాప్రమాణము, మేనంబలంబో=దేహమందలిమాంసమో, లీలావటు=మాయాబ్రహ్మచారియగువామనునియొక్క, గీత=గానముసేయఁబడిన, కీర్తన=కీర్తనలయొక్క, ఫలంబో=ఫలమో, (మున్ను నేను శరీరమిచ్చెదనని ప్రమాణముఁ జేసితినేకాని గాన ఫలమిచ్చెద



నని చేయలేదనుట) పాతాళ ప్రశ్నలు = అగాధప్రశ్నములను, (పాతాళము దిప్పు డేమున్నదని యడిగినట్లనుట) మాని=విడిచి, మేన్గొనుము=నాశరీరమును గ్రహియింపుము, బేతాళచ్ఛలోక్తిన్... బేతాళ=మీ బేతాళసంబంధియగు, ఛలోక్తిన్=దంభపు మాటచేత, రుషన్=రోషముచేత, (నాకు రోషము పుట్టించియనుట) తూలింపన్=తూలఁజేయుటకు, తలఁతేని=తలఁచినట్లాయెనా, మఱి=ఇంకను, నూతుల్ద్రవ్వన్=కూపములు త్రవ్వఁగా,(ఇంక నిట్టి ప్రశ్నలు సేయఁగాననుట) బేతాళముల్=మఱికొన్ని బేతాళ గ్రహములు, పుట్టును= ఉత్పత్తియగును,"బావి త్రవ్వఁబోఁగా భూతము బయలుదేఱెను" అన్నసామెత యర్థము నిక్కడఁ జెప్పినాఁడు. మఱియును తూలింపందలఁతేని బుద్ధిమఱినూతుల్ద్రవ్వనాతాళముల్=అని కొందఱు పాఠాంతరముగాఁ జెప్పి దానికిఁ ద్రాటిచేష్టప్రమాణమున బావులు ద్రవ్వవలయు ననియెడు బుద్ధివంటిదని యర్థము చేయుదురు.

తా. ఇంకఁ బాతాళ ప్రశ్నలు మాని నేను జేసిన ప్రమాణ ప్రకారము నాశరీరమును భక్షింపుము తడవుఁ జేసి నన్నలఁతపెట్టవలయునని తలంచి మఱియుఁ ద్రవ్వితివా మఱికొన్ని బేతాళములు వచ్చి నన్నుభక్షించుఁ గావున మన మాటచొప్పున నీవే భక్షింపు మనిచెప్పెనని భావము.

వ. అనిన సాలకటంకటేయుండు సాలఁ గటకటంబడి కార్శ్యచ్ఛం గన్నీరు గ్రుక్కుకొనికటకటా! కైటభారి కనుంగులగు డింగరీలు దయాళువులు గావలవదె? తొల్లి దర్శనప్రవర్తకుండై వైయాసికంబులగుసూత్రంబులు వివరించి విష్టరశ్రవు నద్వైతవైశిష్ట్యంబు ప్రతిష్ఠించిన లక్ష్మణాఖ్యయోగీంద్రుండు చిరకాలసేవ సంతుష్టుండై నిజ దేశికుం డగు పూర్ణాహ్వయుం డనధికారుల కీకు మని విధియుక్తంబుగాఁ దనకుఁ బ్రసాదించిన గీతాచరమార్థంబుఁ గృపాతరంగితుండై రంగేశధామ దామోదరనామ చామీకరగోపురం బెక్కి యుచ్చైస్స్వనంబున నుచ్చరించిన గురుం డలిగిన "దేవా దేవరయాజ్ఞ మీఱి యే నొక్కరుండ రౌరవంబునం బడకుండుట మేలో? భాగవతపరిషత్తునకుఁ బరమపద మగపడుట మేలో? యని విత్కరించి నీ వుచ్చరించుట గా నుచ్చరించితి" నని తదభినందితుం డయ్యె నతండ నిజఛాత్రసత్రంబునకుఁ బ్రత్యహంబును గల్యంబున మూల్యం బొల్లక గవ్యంబు సమర్పించి వేఁడిన వల్లవీవల్లవులకుఁ బరమ పదంబుఁ బ్రసాదించె నతండ బంధముక్తుం డయ్యె నవతారాంతరంబునఁ గాలాంతరంబున సంకుచితజ్ఞానులై విషయపరులగు నరులకుం బరము నందలితీ పాదవ సుందరజామాతృనామంబున నర్చిరాదిగతి విశదీకరించె నతండ యిటమీఁద యాదవగిరి టెంకణంబు పాషండసంకులంబుగా వచ్చినఁ దచ్ఛృతికి శఠకోపసమాఖ్య సంభవించి

నీరంధ్రవాదంబున నంధ్రాదివిషయ విద్వజ్జనంబుల నధోక్షజవిషయవాదభిక్ష వేఁడి దిగ్విజయంబు సేసి గరుడకుధర గుహాకుంఠ నృకంఠీరవంబు కుహనాత్రిదండి యై బ్రుసీ కుసుంభాంబరాంభఃకుండిక లొసంగ నంగీకృతాంతిమాశ్రముం డై ఫణిప కణభు గక్షపాద బాదరాయణ కపిల జైమిని శాసనంబులు మత మహానస మహీసురులు మున్నుగా నెంతేవాసి నంతేవాసులకుఁ దెలివి పఱుపం బరమహంసానుష్ఠాన పరకాష్ఠ యై పదయుగ ప్రపన్న భువనప్రపంచపంచజనహృదయభవనంబులం బద్మాపద్మాక్షులు వన్నె దుడిచి పాడెక్క భక్తి బోధించి భూతలంబుఁ బావనంబు సేయంగలవాఁడు మఱియు హయవదనపదారాధకుం డై వేంకటేశుం డను నింకొక్క మనీషి మధుమథనమతప్రతిపాదకం బగు ప్రబంధశతంబు రచించి సిలోంఛవర్తనంబునం దపంబు సేయం దనకు జరచ్ఛదన శాకదానంబు నగస్త్యాశ్వరుహంబునకు నిరాఁకణం బొసంగం గలం డిట్టి యేష్యంబులు మదీయ దివ్యబోధంబున నెఱింగియుండు నేతాదృశం బగు త్రైకాలికజ్ఞానంబు కలిమి నిమ్మేను మాననీయం బుగదా యం టేని యది జాత్యంబుదకంబుఁ దపస్సత్యశమదమాది లబ్ధంబు గాదు నిషాది భవిష్యదర్థంబులఁ జెప్పుచున్నది అది శుచియే? కౌశికంబు డబ్బగాటిగబ్బులుఁగు గౌళి కనుంబెంటి పైఁడికంటి లోనగు తిర్యక్కులు భావిప్రయోజనసూచకంబు లై యున్న యవి యవి తపస్వులే? యట్లు మావిజ్ఞానంబును నెట్టిన నాస్తిక్యంబువలన శాస్త్రంబు లెడ నధీతిబోధంబులు దక్క నాచరణప్రచారంబులు లేమి ధర్మంబు దూరంబదినిమిత్తంబుగా నిత్తెఱం గెఱుంగక భవోత్తారకంబుగాదు గావునఁ గలుష రహిత కాయంబునం గాని కల్యాణంబు లబ్ధంబుగాదు గావున నివ్వియరూపవిగ్రహం బనుగ్రహంబున నుడిపి కృతార్థం జేయుమని పాదంబులపాలి పాటంబాతికపాలేని యీవే యనిన నతం డదియును నీలే వన్న బోని మిమ్ము ప్రభాతసమయంబునం బాడిన చరమగీతంబైన నిచ్చి ప్రపన్నుండగు నన్నవిపన్నుం జేయుమని లేవకున్నం బరమ దయార్ద్రుం డై యట్ల కానిమ్ము లెమ్మని యతని లేవ నెత్తి యత్తనుప్రాప్తిప్రకారంబు సవిస్తరంబుగాఁ జెప్పు మనిన నవధరింపు మని యప్పాలదిండి దుఃఖార్తుం డై యిట్లనియె. ౬౬

టీ. అనినన్=ఇట్లనఁగా, సాలకటంకటేయుండు=సాలకటంకటా వంశస్థుఁడగు నా రాక్షసుఁడు (ఈ సాలకటంకట హేతిప్రహేతు లను నాదిమ రాక్షసులలో నొకఁడైన హేతికిఁ గుమారుఁ డగు విద్యుత్కేశునకు భార్యయును సుకేశుఁ డను రాక్షసునకుఁ దల్లియు సంధ్య యనుదానికిఁ గూఁతురు నైనది. దీని కథ శ్రీమద్రామాయణోత్తర కాండమునందుఁ బ్రసిద్ధము). చాలఁగటకటంబడి=మిక్కిలిసంతసించి, కార్యేచ్ఛన్=ప్రయోజనా



భిలాషచేత, కన్నీరు, గ్రుక్కుకొని=అడఁచుకొని, కటకటా=అయ్యయ్యో, కైటభారికిన్=శ్రీపతికి, అనుంగులగు=హితులగు, డింగరీలు=పెద్దలు, (సమర్థులనికొందఱు) దయాళువులు=కృపగలవారు, కావలవదే=కావలదా, తొల్లి=పూర్వమందు, దర్శనప్రవరకుండై=మతనిర్వాహకుఁడై, వైయాసికంబులగు = వ్యాసప్రోక్తంబులగు, సూత్రంబులు=వేదాంత సూత్రములు, వివరించి=వ్యాఖ్యాన మొనరించి, విష్టరశ్రవు=నారాయణునియొక్క, అద్వైత వైశిష్ట్యంబు=విశిష్టాద్వైతమును, ప్రతిష్ఠించినట్టి=సిద్ధాంతముఁజేసినట్టి (సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మము జగత్కారణ మనియు స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మము కార్య మనియనుట) లక్ష్మణాఖ్యయోగీంద్రుండు = రామానుజాచార్యులనెడు యోగిశ్రేష్ఠుఁడు, (ఎంబెరుమానారులనుట) చిరకాలసేవన్=బహుకాలశుశ్రూషచేత, సంతుష్టుండై, నిజ=తనయొక్క, దేశికుండగు=ఆచార్యుఁడైన, పూర్ణాహ్వయుండు = పెరియనంబిగారనియెడు ద్రవిడ నామము గల పూర్ణాచార్యులు, అనధికారులకు = యోగ్యతలేనివారికి, ఈకుమని = ఇయ్యకుమని, (చెప్పవలదనుట) విధియుక్తముగా = శాస్త్రోక్తప్రకారముగాన్, తనకు, ప్రసాదించిన= అనుగ్రహించిన, గీతాచరమార్థంబు=భగవద్గీతాచరమశ్లోకార్థము, కృపాతరంగితుండై ... కృపా=దయచేత, తరంగితుండై=సంజాతతరంగములుగలవాఁడై, రంగేశ=శ్రీరంగనాయకుల యొక్క, ధామ=కోవెలయందలి, దామోదరనామ=దామోదరమను పేరుగల, చామీకర= స్వర్ణమయమగు, గోపురంబు, ఎక్కి, ఉచ్చైస్స్వనంబునన్ = గంభీరకంఠనాదముచేత, ఉచ్చరించి = పలికి, (తిరుమంత్రద్వయచరమార్థములను గోపురమెక్కి చాటినాఁడనుట) గురుండు=తమయాచార్యులగుపూర్ణాహ్వయులు, అలిగినన్=కోపింపఁగా, దేవా=స్వామీ, దేవరయాజ్ఞ మీఱి=దేవరవారియాజ్ఞనుల్లంఘించి, ఏనొక్కరుండ = నేనొక్కఁడనే, రౌరవంబునన్=నరకమునందు, పడకుండుట=కూలకుండుట, మేలో=మంచిదో, భాగవత పరిషత్తునకున్=భాగవతసమూహమునకు, పరమపదంబు=మోక్షస్థానము, అగపడుట= లభించుట, మేలో=మంచిదో, అని=యిట్లని, వితర్కించి=తలపోసి, నీవుచ్చరింపుటగాన్ = మీరేయుపదేశించునట్లుగా, ఉచ్చరించితినని=చెప్పితినని, తదభినందితుండయ్యెన్... తత్=ఆ పెరియనంబిగారిచేత, అభినందితుండయ్యెన్=మెప్పించుకొనియెను, అతండు= ఆరామానుజగురుఁడే, నిజ=తనయొక్క, ఛాత్ర=శిష్యులయొక్క, (ఛాత్రాంతేవాసినౌ శిష్యౌ యని యమరము). సత్రంబులకున్=రామానుజకూటమునకు, "సత్రమాఛాదనే యజ్ఞే సదాదానే వనేపిచ" అని విశ్వము. ప్రత్యహంబును=ప్రతిదినమును, కల్యంబునన్=తెల్లవారకనే, (ప్రత్యూషోహర్ముఖంకల్యమనియమరము) మూల్యంబు=వెలను, "మూల్యంవస్నోప్యవక్రయః" అనియమరము. ఒల్లక=ఇచ్ఛయించక, గవ్యంబు=గోసంబంధియైన

పాలు పెరుగు నేయి, సమర్పించి, వేఁడినన్ = యాచింపఁగా, వల్లవీవల్లవులకున్ = గోపికా గోపకులకు, పరమపదంబున్, ప్రసాదించెన్ = కృపనొసఁగెను, అతండ = ఆ యుడయవరు లే, బంధముక్తుండయ్యెన్ ... బంధ = కర్మబంధములవలన, ముక్తుండయ్యెన్ = విడువఁబడినవాఁడైనను, అవతారాంతరంబునన్ = మఱియొక యవతారమందు, కాలాంతరంబునన్ = మఱియొక కాలమందు, సంకుచిత = తక్కువపడిన, జ్ఞానులై = ఎఱుకగలవారై, విషయపరులగు = శబ్దాదివిషయాసక్తులగు, నరులకున్ = మానవులకు, పరమునందలి = మోక్షమునందలి, తీపు = రుచి, ఒదవన్ = పుట్టునట్లుగా, సుందరజామాతృ = సుందరజామాతృఁడనియెడు, నామంబునన్ = నామధేయముచేత, అర్చిరాదిగతి = అర్చిరాదిమార్గగమనము, (ముక్తులగువారు సూర్యమండలమును భేదించుకొని పోవు మార్గప్రకారము ననుట) విశదీకరించెన్ = తేటపఱచెను, అతండె = ఆయెంబెరుమానారే, ఇటమీఁదన్ = భవిష్యత్కాలమందు, యాదవగిరికొంకణంబు = యాదవాచలప్రాంతము, (తిరునారాయణపురప్రాంతమనుట), పాషండసంకులంబు ... పాషండ = వేదబాహ్యులచేతను, సంకులంబు = సంకరము, కానచ్చినన్, తచ్చ్యుతికిన్ ... తత్ = ఆ పాషండులయొక్క, చ్యుతికిన్ = నాశమునకు, శఠకోపసమాఖ్యన్ = శఠకోపులనునామధేయముచేత, సంభవించి = అవతారమెత్తి, నీరంధ్రవాదంబునన్ = ఎడతెగనిప్రసంగముచేత, అంధ్రాదివిషయ = అంధ్రదేశము మొదలగుదేశములందలి, విద్వజ్జనంబులన్ = విద్వాంసులను, అధోక్షజవిషయ = భగవద్విషయమగు, వాద = ప్రసంగమనియెడు, భిక్షన్ = భిక్షను, వేఁడి = అడిగి, దిగ్విజయంబు సేసి = దిక్కులను గెలిచి, గరుడకుధర = గరుడాచలముయొక్క, గుహాయందు, (అహోబిలమనుట) అకుంఠ = అప్రతిహతుఁడైన, నృకంఠీరవంబు = నరసింహస్వామి, కుహనాత్రిదండియై = కపటసంన్యాసియై, బ్రుసీ = జపాసనమును, "ప్రతినామాసనం బ్రుసీ" అనియమరము. కుసుంభాంబర = కాషాయమును, అంభఃకుండికలు = కమండలువును, "కౌసుంభరాంభకుండికలు" అను పాఠమున రాంభ మనఁగా వేణుదండ మని యర్థము; కడమసుగమము. ఒసంగన్ = ఇయ్యఁగా, అంగీకృత = గ్రహింపఁబడిన, అంతిమ = కడపటిదైన, ఆశ్రముండై = యత్యాశ్రమముగలవాఁడై, ఫణిప = శేషునియొక్కయు, కణభుక్ = కణాదునియొక్కయు, అక్షపాద = గౌతమమునియొక్కయు, బాదరాయణ = వ్యాసునియొక్కయు, కపిల = కపిలునియొక్కయు, జైమిని = జైమినియొక్క, శాసనంబులు = విధులు, (పరిమితములనుట) మత = తమమతముయొక్క, మహానస = బానసమందలి, మహీసురులు = బ్రాహ్మణులు, (పాచకులనుట) మున్నుగాన్ = మొదలుగాన్, ఎంతేవాసిన్ = మిక్కిలిచక్కఁగా, అంతేవాసులకున్ = శిష్యులకు, తెలివిపఱుపన్ = బోధించుటకై, పరమహంస = యతీశ్వరులయొక్క, అనుష్ఠాన = ఆచార



మునకు, పరకాష్ఠయై = పరమావధియై, పదయుగ = తమపదద్వంద్వమునకు, ప్రపన్న = ప్రపత్తిఁజేసినట్టి, భువన = లోకములయొక్క, ప్రపంచ = లోకమందలి, పంచజన = నరులయొక్క, "పంచజనాః పురుషాః పూరుషా నరాః" అనియమరము. హృదయ = మనస్సులనియెడు, భవనంబులన్ = గృహములయందు, పద్మాపద్మాక్షులు = శ్రీశ్రీపతులు, పల్లేరు = కామక్రోధాదులనియెడుకంటకములను, తుడిచి = ఊడ్చివైచి, పాడు = శూన్యములగువానిని, ఎక్కన్ = ప్రవేశింపఁగా, "పాడెక్కను" అనిపాఠాంతరము అక్లైనఁ బొందుకొనఁగానని యర్థము. భక్తిబోధించి = భక్తినుపదేశించి, భూతలంబున్ = భూప్రదేశమును, పావనంబు సేయంగలవాఁడు = పవిత్రముఁజేయఁగలఁడు, మఱియు = ఇంకను, హయవదన = హయగ్రీవస్వామియొక్క, పద = పాదములయొక్క, ఆరాధకుండై = పూజించెడువాఁడై, వేంకటేశుండను = వేంకటేశాపరనామముగల వేదాంతదేశికుఁడనుట. ఇంకొక్కమనీషి = మఱియొక్క విద్వాంసుఁడు, మధుమథన = మధుసూదనుఁడగు శ్రీపతియొక్క, మత = మతముయొక్క, (శ్రీమన్నారాయణుఁడే పరతత్త్వ మనియనుట) ప్రతిపాదకంబగు, ప్రబంధశతంబు = నూఱు ప్రబంధములను, రచించి = యేర్పఱిచి, సిలోంఛవర్తనంబునన్ = సిలోంఛవృత్తులచేజీవించుటచేతను, (శిలోంఛము లనునవి ప్రత్యేకవృత్తు లనవలయును. శిల మనగా నియమగృహోపాదానము; ఉంఛ మనఁగా రాలిన నీవారాదులని గ్రహింపనది.) తపంబు సేయన్ = తపస్సుచేయుచుండఁగా, తనకున్ = ఆవేదాంత దేశికునకు, జరచ్ఛదన = ముదురాకులనియెడు, శాకదానంబు సేయు, అగస్త్యోర్వీరుహంబునకున్ = అగిసెమ్రానికి, (ఇచ్చటనల ర్కోర్వీరుహంబునకనికొందఱనుచు దానికి ముల్లుచ్చుతచెట్టని చెప్పికొంద్రు) నిర్వాణంబు = పరమసుఖమును, ఒసంగంగలండు = కృపసేయఁగలఁడు, ఇట్టియేష్యంబులు = భవిష్యదర్థంబులు, మదీయ = నాసంబంధియగు, దివ్యబోధంబునన్ = దివ్యజ్ఞానముచేత, ఎఱింగియుండుటన్ = తెలిసికొనియుండుటను, ఏతాదృశంబగు = ఇటువంటిదైన, త్రైకాలిక = భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలత్రయసంబంధియగు, జ్ఞానంబు = తెలివియొక్క, కలిమిన్ = ఉనికిచేత, ఇమ్మేను = ఈ శరీరము, మాననీయంబుగదా = పూజ్యమేకదా, అంటేని = అంటివా, అది = అజ్ఞానము, జాత్యంబుదక్కన్ = జాతిప్రయుక్తముగాని, తపస్సత్యశమదమాదిలబ్ధంబు ... తపః = తపమును, సత్య = నిక్కమును, (సత్త్వమనికొందఱు) శమ = మనోనిగ్రహమును, దమ = బహిరింద్రియనిగ్రహమును, ఆది = మొదలగువానిచేత, లబ్ధంబు = పొందఁబడినది, కాదు, నిషాది = ఎఱుకుది, భవిష్యదర్థంబులన్ = కాఁగలకార్యములను, చెప్పుచున్నది = వచించుచున్నది, అది = అగిద్దెచెప్పునది, శుచియే = పవిత్రురాలా, (కాదనుట) కౌశికంబు = గూబయు, డబ్బగాటి గిబ్బలుఁగు, ఇవిపక్షివిశేషములు, గౌళి = బల్లి, కనుం

భేంటి=కనుఁబేంటి, పైఁడిగంటి, లోనగు=మొదలైన, తిర్యక్కులు=తిర్యగ్జంతువులు, భావి ప్రయోజన=ముందటిపనులకు, సూచకంబులై = తెలియఁజేయునవియై, ఉన్నయవి = ఉన్నవి, అవి=ఆకౌశికాదులు, తపస్వులే = తపస్సంపన్నములా, మావిజ్ఞానంబును = మా విన్నాణమును, అట్ల=ఆప్రకారమే, ఎట్లనినన్ = అదియేప్రకారమనఁగా, నాస్తిక్యంబు వలనన్=నమ్మకములేకుండుటవలన, శాస్త్రంబులెడన్=శాస్త్రములపట్ల, అధీతిబోధంబులు =చదువుటతెలియుటలు, తక్కన్=తప్ప, ఆచరణ=ఆచరించుటయు, ప్రచారంబులు= ఆచరింపఁజేయుటలును, లేమిన్=లేకుండుటచేత, ధర్మంబు, దూరంబు=మాకులేదు, అది నిమిత్తంబుగాన్=అదికారణముగా, ఇత్తెఱంగెఱుంగక=ఈమార్గముఁదెలియక, భవోత్తార కంబు=సంసారోద్ధారంబు, కాదు, కావునన్=కాఁబట్టి, కలుష=పాపముచేత, రహిత= విడువఁబడిన, కాయంబునంగాని=శరీరముచేతఁగాని కల్యాణంబు=మోక్షశుభము, లబ్ధం బుగాదు=లభింపదు, కావునన్=కాఁబట్టి, ఇవ్విరూప=ఈవికృతరూపముగల, విగ్రహం బు=నాశరీరమును, అనుగ్రహంబునన్=ప్రసాదముచేత, ఉడిపి = పోఁగొట్టి, కృతార్థుం జేయుమని=ధన్యునింజేయుమని, పాదంబులవ్రాలి = పాదాక్రాంతుఁడై, పాటన్=గాన మందు, పాతికపాలేని=పాదాంశమైనను, ఈవేయనినన్ = ఇయ్యవేయనఁగా, అతండు= ఆదాసరి, అదియును=ఆపాతికపాలైనను, ఈలేనన్నన్=ఇయ్యలేననఁగా, పోనిమ్ము= పోనీ, ఈప్రభాతసమయంబునన్ = నేఁటిప్రాతఃకాలమందు, పాడిన = గానముసేసిన, చరమగీతంబైనన్=కడపటిపాటయైనను, ఇచ్చి=ఒసంగి, ప్రపన్నుండనగు=శరణాగతుఁ డనైన, నన్ను, అవిపన్నుంజేయుమని=ఆపదలేనివానిఁగాఁజేయుమని, లేవకున్నన్=పాద ములపైనుండిలేవకుండిన, పరమదయా=ఉత్కృష్టదయచేత, ఆర్ద్రుండై=చల్లనివాఁడై, అట కానిమ్ము, లెమ్మని, అతనిన్=ఆరాక్షసుని, లేవనెత్తి, అత్తను=ఆరాక్షసశరీరముయొక్క, ప్రాప్తి=వచ్చుటయొక్క, ప్రకారంబున్=రీతిని, సవిస్తారంబుగాన్, చెప్పుమనినన్, అవధరింపుమని, అప్పొలదిండి=ఆమాంసభక్షకుండగురాక్షసుఁడు, దుఃఖార్తుండై = దుఃఖ పీడితుండై, ఇట్లనియె. తా. సుగమము.

ఉ. ఉండుదుఁ జోళభూమి నొక ♦ యూరఁ గళ ల్పదునాల్గు నేర్చి వా,
క్చండిమఁ జర్చ గెల్తు ఘట ♦ శాసుల శ్రౌతులఁ దప్పు వట్టుదున్,
ఖండల ముష్టి విప్పఁ గని ♦ నవ్వుదు వెండి ప్రయోక్తల న్సుధీ,
మండలి గ్రాంథికత్వ మని ♦ మానము సేయుదుఁ జల్పవాది నై. ౬౭.

టీ. చోళభూమిన్=చోళదేశమందు, ఒకయూరన్=ఒకగ్రామమందు, ఉండు దున్=నివసింతును, కళల్=విద్యలు, పదునాల్గు=చతుర్దశసంఖ్యాకములగువాని, (అంగాని



వేదాశ్చత్వారో మీమాంసాన్యాయవిస్తరః, పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విద్యాహ్యేతా శ్చతు ర్దశ. అనియును నంగములాఱనుటకు, శిక్షా వ్యాకరణం కల్పో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా, ఛందశ్చేతిషడంగాని, అనిప్రమాణము) నేర్చి, ఘటశాసులన్=తార్కికులను, (ఘటశా స్త్రులననుపాఠమున నిదేయర్థము) వాక్చండిమ=వాక్ప్రచండత్వముయొక్క చర్చన్=ఆ క్షేపముచేత, గెల్తున్=జయింతును, శ్రౌతులన్=యాగతంత్రజ్ఞులను, తప్పువట్టుదున్ =స్ఖాలిత్యములుపట్టుదును, వెండి=మఱియును, ప్రయోక్తలన్=షోడశకర్త్రాధికారులను, ఖండల=ఖండకారికలయొక్క, ముష్టి=సంచికను, విప్పన్=విప్పఁగా, కని=చూచి, నవ్వుదున్=పరిహసింతును, సుధీ=విద్వాంసులయొక్క, మండల= సమూహముయొక్క, గ్రాంథికత్వము=గ్రంథనిపుణతను, జల్పవాదినై=జయేచ్ఛ చేతి కథలను వాదించువాఁడనై, అవమానముసేయుదున్. తా. సుగమము.

న. ఇన్నడవడిం బ్రభిన్నగండంబగు వేదండంబునుంబోలె మదాంధుండనై యల్ప విద్యాలబ్ధి విడువ ముడువ వేసరని వీసంబుగల రెడ్డియుంబోలె నచ్చదువె పరబ్రహ్మంబై పెద్దలం జెనకి యోడియు సరిసైతిననియును సరిపోయి జయించితిననియు నబద్ధంబులాడి చిల్లరప్రభువులం భ్రమియించుచుండి దీక్షితులం జూచి యియక్ష వొడమి ద్రవ్యభిక్షార్థి నై మధురకుం బోయి యప్పురంబున. ౬౮.

టీ. ఇన్నడవడిన్=ఈనడతచే, ప్రభిన్నగండంబగు ... ప్రభిన్న=మదముచేతఁ బగిలిన, గండంబగు=చెక్కులుగల, వేదండంబునుంబోలె=ఏనుంగువలెనే, మదాంధుండనై= మదముచేత మత్తుఁడనై, అల్పవిద్యా=కొంచెపువిద్యయొక్క, లబ్ధిన్=ప్రాప్తిచేత, విడువన్ =మాటవిచ్చుటకును, ముడువన్=మరలమాటఁగట్టుటకును, వేసరని=విసువని, వీసంబు గల=వీసముకాసులుగలిగిన, రెడ్డియుంబోలెన్=రెడ్డివానివలెనే, అచ్చదువె=నాకు వచ్చి యున్న యాచదువే, పరబ్రహ్మంబై, పెద్దలన్=వృద్ధులను, చెనకి=ప్రసంగమునకుఁగదలించి, ఓడియు=అపజయముబొందియు, సరిసైతిననియు=సమముగాఁ బ్రసంగించితిననియు, సరిపోయి=వారితోసరియై, జయించితిననియున్=గెల్చితిననియును, అబద్ధంబులాడి= దబ్బరలాడి, చిల్లరప్రభువులను, భ్రమియించుచుండి=భ్రమియింపఁజేయుచుండి, దీక్షితు లంజూచి=ఆహితాగ్నులనుగాంచి, ఇయక్ష=యజ్ఞముఁ జేయవలయునను నిచ్ఛ, "యష్టు మిచ్ఛా ఇయక్షా" అనివ్యుత్పత్తి. పొడమి=అంకురించి, ద్రవ్యభిక్షార్థినై=ద్రవ్యభిక్షను గోరిన వాఁడనై, మధురకున్=మధురాపట్టణమునకు, పోయి, అప్పురంబునన్=ఆమధురాపట్టణ మందు. తా. సుగమము.

సీ. బహిష్కృతద్విజున క♦ల్పపుఁ బ్రాచితం బిడి పసిఁడికై తా వాని♦ బంతిఁ గుడిచి,
కలసి వణిక్పురో♦హితులతోడఁ బుణ్యాహముల బియ్యములకు నై♦ మొత్తులాడి,
శశి రవి గ్రహ జప♦ స్నానాదికము లెల్ల దొరలవాకిండ్ల కే♦ ధార యిచ్చి,
పచ్చిచర్మితోళ్లు బ♦త్తి చుచ్చాల మెట్లందికొనఁ దాన యూరెల్లఁ♦ గుస్తరించి.

గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేని♦తఱుల మైత్రి, నంటి పితృశేషము భుజించి♦యదియు నెడల,
నక్కవాడల నరకూళ్లు♦మెక్కి మీఁద, వీని శేఖర మొక తులా♦ర్త్విజ్యము కొని. ౬౯.

టీ. బహిష్కృత = వెలివేయఁబడిన, ద్విజునకుఁ = విప్రునకు, అల్పపు = కొంచెమయిన, ప్రాచితంబు = ప్రాయశ్చిత్తమును, ఇడి = పెట్టి, పసిఁడికై = ధనముకొఱకు, తాఁ = తాను, వాని బంతిఁ = వాని పఙ్క్తియందు, కుడిచి = భుజించి, వణిక్ = కోమట్లయొక్క, పురోహితులతోడఁ = పురోహితులతో, కలసి = చేరుకొని, పుణ్యాహముల = కోమటిండ్ల పుణ్యాహవాచనముల యొక్క, బియ్యములకు నై = తండులముకొఱకు, మొత్తులాడి = కలహించి, శశి = చంద్రునియొక్కయు, రవి = సూర్యునియొక్కయు, గ్రహ = గ్రహణములయందుఁ జేయునట్టి, జప = జపములు, స్నాన = స్నానములు, ఆదికములెల్లఁ = మొదలగునవి యెల్ల, దొరలవాకిండ్లకే = ప్రభుద్వారములకే, ధారయిచ్చి = కొల్లయిచ్చి, (దానములకొఱకై తాను జేసిన నవగ్రహజపము మొదలగు నవి ధనికుల వాకిండ్లనే ధారఁబోసె ననుట) పచ్చి = ఆర్ద్రమగు, చర్మితోలు = కృష్ణాజినమును, బత్తి చుచ్చాల మెట్లు = ఎనుము మేఁక ఆవు వీని వరుసలను, అందికొనఁ = దానముపట్టుటకై, తాన = తానే, ఊరెల్లఁ = ఆపట్టణమెల్లను, గుస్తరించి = గుస్తచేసి, (పచ్చిచర్మితోల్పట్టి చిచ్చులనని పాఠాంతరమునుండు నట్లయిన పచ్చి జింకతోళ్లం గ్రహించి వేసవికాలముల యందనియర్థము) దర్భపోటులఁ = నిమంత్రణములయందు, తిని = భక్షించి, లేని తఱులఁ = ఆబ్రాహ్మణార్థములు లేని కాలములయందు, మైత్రిఁ = స్నేహముచేత, అంటి = చేరి, పితృశేషము = తద్దినపుఁగూడు, భుజించి = మెసవి, అదియుఁ = ఆపితృశేషమును, ఎడలఁ = దొరకకపోఁగా, అక్కవాడలఁ = అమ్మలక్కల వీథులయందు, అరకూళ్లు = చాలిజాలని యర్థాశనములను, మెక్కి = తిని, మీఁదఁ = అనంతరమందు, వీని = ఈకార్యముయొక్క, శేఖరము శిరోభూషణమగు, ఒక = ఒకటియైన, తులా = తులాభారముయొక్క, ఆర్త్విజ్యము = ఋత్విగ్భావము, (తులాభారదానమనుట) కొని = గ్రహించి.

తా. ఈపైఁ జెప్పినవన్నియును పాపహేతువులు గాన నింద్యము లయిన నర్థాతురత్వమును బట్టి యన్నియుం జేసె నని భావము.



ఉ. ఇట్టొనగూర్చి వైశ్యునకు♦నిచ్చి చన న్మఱి పుచ్చి చౌకము,
ల్వెట్టుచు వడ్డిలెక్కలటు♦వెట్టుచు ధారణవాసికై కొద,
ల్పెట్టుచు వాఁడు రేఁగి మఱి♦పెట్టుదుఁ బెట్ట ననంగ మిట్టఁ గూ,
పెట్టుదు నిట్టు పోరఁ గని♦పెట్టుక యొక్కరుఁ డుండి వెండియుఁ. ౭౦.

టీ. ఇట్టు = ఈప్రకారము, ఒనగూర్చి = కూడఁబెట్టి, వైశ్యునకుఁ = కోమటికి, ఇచ్చి = వడ్డికిచ్చి, చనన్ = మరల నూరికి బోవుటకై, మఱి = పిమ్మట, పుచ్చి = తీసికొని, చౌకముల్ = ఉడ్డలు, (నాలుగేసి యనుట) పెట్టుచున్ = ఇడుచు, వడ్డి లెక్కలు, అటు పెట్టుచున్ = ఆప్రకారము వేయుచును, ధారణవాసికై = బియ్యము మొదలగువాని ధర వారడికై, కొదల్పెట్టుచున్ = తక్కువలు సేయుచు, వాఁడు = ఆకోమటి, రేఁగి = చెలరేఁగి, మఱి = పిమ్మటను, పెట్టుదుఁ బెట్టననంగన్ = ఇత్తు నీయనని చెప్పఁగా, మిట్టన్ = రచ్చమిట్టయందు, కూపెట్టుదును = కూఁతలువెట్టుదును, ఇట్టుపోరన్ = ఇట్లు పోరుచుండఁగా, ఒక్కరుఁడు = ఒకమానిసి, కనిపెట్టుకయుండి = కాచుకొనియుండి, వెండియున్ = మరలను.

తా. ఇట్లు కూడఁబెట్టిన ధనము కోమటికి వడ్డికిచ్చి నేనమ్మిన బియ్యము మొదలగు వాని ధర వారడికొఱకును జిల్లర వడ్డికొఱకును బీకులాడి రచ్చులలోఁ జెప్పుకొను చుండఁగా నొక్క దొంగ కనిపెట్టుకొని యుండె నని భావము.

సీ. వెలివాడఁ బనిక్రొత్త♦మలకవా ల్గొని నూనెయిడి తంగెడాకుగ♦ట్టెడు తహతహ,
కూర్చంబు గొరిగించు♦కొని యుష్ణతోయంపు టంగడిఁ దలయంటు♦కాడి దడవు,
వంట పుట్టింటి కె♦ప్పంటికం జను భాలు పెరుగు నేగూర లం♦పెడు తెగువలు,
సంబెళ విదలించి♦తాంబూలదళ పూగ నివహంబుఁ జాలంగ ♦ నించు నుబ్బు,

గీ. బ్రహ్మచారిభుజంబు మా♦త్రకు సడింపు, బ్రాలు నాలికి మేలుచీ♦రలు గొనియెదు,
సంభ్రమంబును బెఱపాంథ♦జనులఁ బయిన,మడుగు ప్రశ్నంబులను మత్ప్ర♦యాణ మెఱిఁగి.

టీ. వెలివాడన్ = చండాలవాటికయందు, పని = పనితరముగల, క్రొత్తమలకవాల్ = క్రొత్తపాదరక్షలు, కొని = వెలచేసి, నూనెయిడి = నూనెఁబూసి, తంగెడాకు, కట్టెడు = ఆపాదరక్షలకుఁగట్టునట్టి, తహతహ = త్వరపాటును, కూర్చంబు = కనుబొమలసందు, "కూర్చమస్త్రీ భ్రువోర్మధ్యమ్" అనినిఘంటువు. సొగసునకుఁ గనుబొమ్మలసందు మాత్రమే గొరిగించుకొనె ననుట, గొరిగించుకొని = క్షౌరముఁ జేయించుకొని, ఉష్ణతోయంపు = వేడినీరమ్మెడు, అంగడిన్ = దుకాణమందు, తలయంటుకాడి = అభ్యంగముసమ

యముమైన, తలయంటుకాఁడు అను పాఠమున నభ్యంగముఁ జేసికొని తిరిగెడు, తడవు=ఆల స్యమును, వంటవుట్టి=వంటఁజేసిపెట్టెడు పెద్దమ్మయొక్క, ఇంటికిన్=గృహమునకు, ఎప్పుంటికంటెను=పూర్వముకంటెను, పాలుఁబెరుగు నేగూరలు=పాలును, పెరుగును, నేయిని, శాఖములును, అంపెడు=పంపునట్టి, తెగువలు=ఔదార్యములను, సంబెళ= వక్కాకుపెట్టె, విదలించి=విప్పి, తాంబూలదళ=తమ్మలపాకులయొక్క, పూగ=పోకల యొక్క, నివహంబుల్=సమూహమును, చాలంగన్=చాలునట్లు, నించు=నిండించునట్టి, ఉబ్బు=ఉత్సాహమును, బ్రహ్మచారి=శిష్యునియొక్క, భుజంబు=మూపుననున్న, మాత్ర కున్=అసిమికి, సడింపుఁబ్రాలు=దంపుడుబియ్యమును, ఆలికిన్=భార్యకుఁగాను, మేలు చీరలు=మంచిమంచి కోకలను, కొనియెడు=గ్రహించెడి, సంభ్రమంబు=చిడిముడిపాటును, పెఱ=ఇతరులగు, పాంథజనులన్=మార్గస్థులను, పయనమడుగు=ప్రయాణమెప్పుడనియడి గెడు, ప్రశ్నంబులను=ప్రశ్నలచేతను, మత్ప్రయాణము=నాపయనము, ఎఱిఁగి=తెలిసికొని.

తా. పైఁజెప్పినప్రకారము ప్రయాణసన్నాహముగాఁగా దొంగ లెస్సఁగా దెలిసి కొన్నాఁడని భావము.

క. హత్తికొని యొక్కకొందఱు, నత్తెఱవుం గట్టఁ బనిచి♦యద్దఱి క్రియఁ దాఁ,
ది త్తొకటియుఁ గొని తే మఱి, యుత్తర ముత్తర మటంచు♦నొకప్రొద్దు గడన్. ౭౩.

టీ. హత్తుకొని=వెంబడించికొని, ఒక్కకొందఱన్=మఱికొందఱన్, అత్తెఱవున్= ఆమార్గమును, కట్టఁబనిచి = ఆఱికట్టఁబనిపి, అందఱిక్రియన్=అందఱివలెనే, తాన్=ఆ దొంగ, తిత్తి=సంచి, ఒక్కటియుఁగొనితేన్=ఒక్కటితీసికొనిరాఁగా, మఱి=అనంతర మందు, ఉత్తరముత్తరమటంచున్=పోవలసినదుత్తరదిశయని, ఒకప్రొద్దుకడన్=ఒకప్రొద్దు వేళను. తా. సుగమము.

తే. లేచి పోవంగఁ దత్తఱ మేచి తోడి♦వారు సన నేను ముడిమోపు♦వటున కిత్తి,
పోవ వాఁ డిందు రండని♦ త్రోవయడవిఁ,బెట్టి యొక వాఁగుడిగ నీల♦వెట్టుటయును.

టీ. లేచిపోవంగన్ = లేచిపోవుచుండఁగా, తత్తఱమేచి=త్వరపాటతిశయించి, తోడివారుసనన్=తోడిమార్గస్థులుపోఁగా, నేను, ముడిమోపు=మూటబరువు, వటునకి త్తి=బ్రహ్మచారికిత్తి, పోవన్=పోవుచుండఁగా, వాఁడు=ఆచోరుఁడు, ఇందురండని=ఇ టురండనుచు, త్రోవ=మార్గమును, అడవిఁబెట్టి=అడవి లోఁబెట్టి, ఒకవాఁగుడిగన్=ఒక



వంకదిగఁగానే, ఈలవెట్టుటయును=ఈలవేయఁగానే, (జార చోర లీలవెట్టుట వారి సంజ్ఞ). తా. సుగమము.

క. అఱచేతిగ్రాలు గనున, త్తఱిఁ బడె నొకయంపకట్టె♦దానికి నిలువం,
బిలుబిల్లున ఱాలు వడెం, దెఱపియుఁ గనలేమి సాఁతు♦దిరుగుడు వడియెన్. ౭౪.

టీ. అఱచేతిగ్రాలు=అఱచేతిగీఱలు, కనునత్తఱిన్=చూచెడుకాలమందు, (అరుణో దయకాల మనుట) ఒకయంపకట్టె=అంపకోల, పడెన్=వ్రాలెను, దానికిన్=ఆయంపకట్టె కు, నిలువన్=మార్గమునమునకనిలువఁగా, బిలుబిల్లునన్ = బిలుసుబిలుసుగా, ఱాలువ డెన్=పాషాణములుపడెను, సాఁతు=పథికసమూహము, తెఱపియున్=పోవుటకుసందును, కనలేమిన్=తెలియలేకుండుటచేతను, తిరుగుడువడియెన్=కలగుండువడెను.

తా. సుగమము. మహాస్రగ్ధర.

కవిసె న్గల్పాంతజంతు♦గ్రసన భృశ బుభు♦క్షాత్వర త్ర్యక్ష పార్శ్వ
ప్లవమా నోత్పాతభూత♦ ప్రకర పటిమ హా♦ లాహల స్పర్ధి హేతి,
చ్ఛవిరే ఖా నేక రాహూ♦ చ్చలిత రవులుర♦ క్షశ్చమూ జిత్పులింద,
ప్లవబృందంబు ల్వని న్న♦ ల్గడఁ బొడుపొడుమ♦ న్పల్కులు న్ములుకుల్ రాన్. ౭౫.

టీ. కల్పాంత=ప్రళయకాలమందు, "క్షయఃకల్పాంత" ఇత్యపి అనియమరము. జంతు=ప్రాణులయొక్క, గ్రసన=భక్షణమందు, భృశ=మిక్కిలియగు, బుభుక్షా=ఆఁకటి యొక్క (భోక్తు మిచ్ఛా బుభుక్షా) త్వర=వేగముగలిగిన, త్ర్యక్ష=ఫాలాక్షునియొక్క, పార్శ్వ=ప్రక్కలయందు, ప్లవమాన=పరువులెత్తుచున్న, ఉత్పాత=భయంకరములైన యుల్కాదులతోఁ గూడిన, భూత=భూతములయొక్క, ప్రకర=సమూహముయొక్క, పటిమన్=సామర్థ్యమువంటి సామర్థ్యముతో, హాలాహల=కాలకూటముతోడ, స్పర్ధి= కలహించెడు, హేతి=ఆయుధములయొక్క, ఛవి=కాంతులయొక్క, రేఖా=పఙ్క్తులని యెడు, అనేక=పెక్కులైన, రాహు=రాహుగ్రహముల చేత, ఉచ్చలిత=చలింపఁజేయఁ బడిన, రవులు=సూర్యుఁడుగలిగినట్టి, రక్షశ్చమూ=రాక్షససేనను, జిత్=జయించుచున్న, పులింద=కిరాతకులయొక్కయు, ప్లవ=చండాలురయొక్కయు, బృందంబుల్=సమూహ ములు, వనిన్=అడవియందు, నల్గడన్=నాల్గుదిక్కులయందు, పొడుపొడుమన్=పొడు పొడు మనియెడు, (ఇది యామ్రేడిత ప్రార్థనార్థకము) పల్కులున్=మాటలును, ములుకు లున్=బాణములును, రాన్ = రాఁగా, కవిసెన్=చుట్టుకొనెను.

తా. ప్రళయకాలరుద్రుని నూరెలఁ జాఱుతెంచుచున్న మహాభూతములవలెఁ బటిమ గలిగి యనేక రాహువు లనెడు బుద్ధిచేత సూర్యుఁడు భయంపడునట్టి యాయుధ కాంతులు కాలకూటమును మీఱుచుండఁగా ననేక కిరాతకులును జండాలురును గుంపులు గూడుకొని వాఁడిహూపు లేయుచుఁ బోడుపోడు మని పల్కుచు నలుదిక్కులఁ గ్రమ్ముకొని రని భావము.

వ. ఇట్లు చెట్లు వెడలి విండ్లు వంచుకొని ముంచుకొను నన్నల్లప్రజం జూచి హల్లకల్లోలంబై విఱుగంబడు నెడ. ౭౬

టీ. ఇట్లు=ఈప్రకారము, చెట్లువెడలి=అడవిలోనుండి వెడలివచ్చి, విండ్లు=ధనువులను, వంచుకొని=ఎక్కువెట్టివంచి, ముంచుకొనుచున్న, అన్నల్లప్రజన్=ఆనల్లని ప్రజను, చూచి, హల్లకల్లోలంబై=పెద్దరంతై, విఱుగంబడునెడన్=విఱిగిపోవునప్పుడు.

తా. సుగమము.

సీ. పసలేదు నిలరోయి ♦ పాతకులా రని దేవా యుధంబులు ♦ ఱువువారు,
పైఁడిబాసముఁ జెట్లఁ బడవైచి దుడ్డుపెట్లకుఁ బాఱుచు నె యొలె ♦ లైవ్వుచు వారు,
బరువు డించి కటారి ♦ పరుఁజించి నిల్చియిం దెందు వచ్చెద రని ♦ యెదుఱువారు,
వస్త్రంబు గొండు దే ♦ వరయోయి యిది చన్నఁ బస్తని దయపుట్టఁ ♦ బలుకువారు,
గీ. కలవి మామూఁక నిప్పింతుఁ ♦ దొలంగు డొకటి, యాఁడుదానిఁ జేనంటకుఁ ♦ డనుచుఁ బెద్ద
తనము నభిమానమును దెంపు ♦ గనఁగఁ బలికి,నిలిపి దోఁపిచ్చు వార లై ♦ తొలఁగి రపుడు.

టీ. పసలేదు = పలుమంది లేరు, (దొంగలుగొంచెమనుట) పాతకులారా=ద్రోహులార, నిలరోయి=నిలువుఁడోయి, అని, దేవాయుధంబులు=పాషాణములు దుంట కట్టెలును, (ఇక్కడ దేవశబ్దమునకు యజ్ఞ మనియర్థము చేసి దాని యాయుధములు దారుమయ ములుగాను పాషాణమయములు గానుండును గనుక ఱాలును దుంట కట్టెలు ననవచ్చును) ఱువువారు= విసరువారును, పైఁడిబాసమున్=బంగారు మొదలగునది, (పైఁడిబాస మనునది నానుడుమాట) చెట్లన్=వృక్షములయందు, పడవైచి=పాఱవైచి, దుడ్డుపెట్లకున్=దుడ్డుకఱ్ఱలదెబ్బలకు, పాఱుచు నె=పరువిడుచు నే, ఒలెల్=వస్త్రములను, వైచువారు=పాఱవేయువారును, బరువు=తామెత్తుకొన్న బరువును, డించి=దిగువదించి, కటారిపరుఁజించి=కటారియఱుర్చుకొని, నిల్చి, ఇందెందువచ్చెదరని, ఎదురువారు=ఎదిరించెడు వారును, వస్త్రంబుఁగొండు=ఈబట్టనుదీసికొనుఁడు, ఇది=ఈమూట, దేవరయోయి



=దేవతయోయి, చన్నన్=ఇదిపోయినట్లాయెనా, పస్తు=ఉపవాసముండవలసివచ్చును, అని, దయపుట్టన్=దయగలుగునట్లు, పలుకువారు=మాటలాడెడువారును, మామూఁకన్=మాగుంపునందు, కల=కలిగినవస్తువులు, ఇప్పింతున్=ఈఁజేసెదను, తొలఁగుఁడు=తొలఁగిపొండు, ఒకటి=ఒకటివినుఁడు, ఆఁడుదానిన్=స్త్రీని, చేనంటకుఁడు=చేతఁదాఁకవలదు, అనుచున్=ఇట్లని, పెద్దతనమున్ (ఆగుంపులోఁ దమకుఁగల యధికారమనుట) అభిమానమును (స్త్రీలయెడలఁ గల పరువనుట) తెంపు=తెగువ, (సొమ్ములు పోయినఁ బోవుఁగాక స్త్రీలను దాఁకకున్న మంచి దని తలంచుట) కనఁగన్=తెలియునట్లు, పలికి = చెప్పి, నిలిపి = గుంపునునిలువఁజేసి, దోఁపిచ్చువారలై= చూఱనొసఁగువారలై, తొలఁగిరి=విముఖులైరి, అపుడు.

తా. సుగమము.

సీ. తొడువింటివాఁడు స ♦ న్నద్ధోగ్రవఁ బోవక యెదు ర్పడువాంద్రఁ దొడిఁబడఁ ♦ బదరి పొడిచి,
పిసుఁ గీక పెనఁగినఁ ♦ బెద్ద నొంపక యెఱ్ఱ బాఱించి చేఁ గల ♦ పాటి నాఁచి,
యాయితంబై చించు ♦ కరిగెడువాఁ డేటు లవిమీఱి చన్న వెఱ ♦ దవులు టుడిగి,
పొదవు చేలేక య ♦ పుటపుటయును నైన వాని శోధింపన ♦ వ్వలి కిఁ బనిచి,
గీ. పొదలఁ దూఱిన నీఁటెదా ♦ పుల వెడల్చి, గట్టుబట్టలు గొని ప్రాంత ♦ బట్ట దయను,
గోచులకు నిచ్చి గనపరా ♦ కులు ని గిడ్చి, చెప్పుటట్టలు శోధించి ♦ సిగలు విప్పి. ౭౭

టీ. తొడువింటివాఁడు=అంబుదొడిగిన విల్లుగలవాఁడు, చన్నోగ్రవన్=పోయెడు త్రోవను, పోవక=ఏఁగక, ఎదుర్పడువాండ్రన్=ఎదురైనవారిని, తొడిఁబడన్=తొట్రుపడునట్లు, పదరి=హుంకరించి, పొడిచి, పిసుఁగు=పీసుఁగు, (లోభియనుట) ఈక=తనసొమ్మియ్యక, పెనఁగినన్=పెనఁగులాడఁగా, పెద్ద=మెండుగాను, నొంపక=నొప్పింపక, ఎఱ్ఱఁబాఱించి=నెత్తురుగాఱఁబొడిచి, చేఁగలపాటి=చేతనున్నమాత్రముసొమ్ము, నాఁచి=అపహరించి, (దోఁచియనియును పాఠముగలదు) ఆయితంబై=ఆయత్తపడినవాఁడై, చించుక=గుంపునుచించుకొని, అరిగెడువాఁడు=పోవునట్టివాఁడు, అవియేటులు=ఆదొంగల ప్రహారములను, మీఱి=అతిక్రమించి, చన్నన్=పోయినను, వెఱదవులుట=వెంబడించుట, ఉడిగి=మాని, (మార్గస్థుఁ డెవ్వండేని గుంపుఁ జించుకొనిపోఁగా దొంగలు వానిఁ దఱుమ రనుట) పొదవు=ద్రవ్యము, చేలేకయ=చేతలేకయే, పుటపుటయును నైన వానిన్=బలిసిలావైనవాని, శోధింపన్=వానిదాఁపున సొమ్ములుచూచుటకు, అవ్వలికిన్=ఆవలికి, పనిచి=పంపి (బలముగలవాఁడు గుంపులోనున్న వాని నవ్వలికి దొంగలుపంపిర

నుట) పొదలఁదూఱినన్=కొందఱు పొదలలోఁదూఱఁగా, ఈటెచావులన్=ఆపొదల మీఁదికిఁబొడిచెదమని ఈఁటెలు చాచుటలచేత, వెడల్చి=వారినిబయలికిరప్పించి, కట్టుబట్టలు=కట్టుకొన్న వస్త్రములుసైతము, కొని=గ్రహించి, ప్రాఁతబట్ట=జీర్ణవస్త్రమును, దయను=దయచేత, గోఁచులకున్=కాపీనములకుఁగా, ఇచ్చి=ఒసఁగి, గనపరాకులు=గన్నేరాకులవంటియమ్మలయలుఁగులను, నిగుడ్చి=లోపలదూర్చి, చెప్పుటట్టలు=పాదరక్షలయట్టలు, శోధించి=వెదకి, సిగలు=జుట్లు, విప్పి. (మార్గస్థులు చెప్పుటట్టల సందులను సిగలయందును సొమ్ములుదాఁచియున్నారని దొంగలు వాని నెల్లశోధించిరనుట).

తా. సుగమము.

వ. ఇట్లు పాటచ్చరులు పెచ్చువెరిగి విచ్చలవిడి నుచ్చావచంబులగు సార్థంబు నర్థంబు లపహరించు సంకులంబున. ౭౯.

టీ. ఇట్లు=ఈవిధముగా, పాటచ్చరులు=చోరులు, "ప్రతిరోధిపరాస్కందిపాటచ్చరమలిమ్లుచాః" అనియమరము, పెచ్చువెరిగి=చెలరేఁగి, విచ్చలవిడిన్=స్వేచ్ఛచేత, ఉచ్చావచంబులగు=అనేకవిధములగు, (ఉచ్చావచంనైకభేదమనియమరము) సార్థంబు=సాతుయొక్క, అర్థంబులు=ధనములు, అపహరించు=దోఁచుకొనెడు, సంకులంబునన్=సందడియందు.

తా. సుగమము.

సీ. కటినుండి చనుమర ♦ గడిగాఁగ బిగియించి కట్టిన నిడు నీలి ♦ కాసె మెఱయఁ,
బిల్లిగడ్డము మించఁ ♦ బెరిగి మీసలు కుక్షి గోళంబుమీఁద ను ♦ య్యాల లూఁగ,
బూఁది బ్రుంగిన మొగం ♦ బున వడిగట్టు మైనపు మైల ప్రాఁజాఁదు ♦ నాఁ జెలంగఁ
జిటిబ్రేలి పూసపై ♦ ఘటియిల్లు వెడఁబట్టు చిమ్ముల సురియ డా ♦ ల్ముమ్మురముగ,
గీ. నూరనుండియుఁ గనుపెట్టు ♦ కుండువాఁడు, దప్పిపో నన్ను డబ్బాటు ♦ దాఁ బొడగని,
యట్టివేళఁ గాకశ్మశ్రు ♦ వనెడు నొక ప్ర, చండ చండాల చోరభ ♦ టుండు దఱిమి.

టీ. కటినుండి=పిఱుఁదుదగ్గఱనుండి, చనుమర=ఱొమ్ము, గడిగాఁగ=హద్దుగా, బిగియించి=బిగించి, కట్టిన, నిడు=పొడవైన, నీలికాసె=నీలిదట్టి, మెఱయన్=ప్రకాశింపఁగా, పిల్లిగడ్డము=పిల్లిగడ్డమును, మించన్=అతిశయించునట్లు, పెరిగి, మీసలు=మీసాలు, కుక్షిగోళంబు మీఁదన్=గుండ్రని కడుపు మీఁద, ఉయ్యాల లూఁగన్=డోలాయమానములగుచుండఁగా, బూఁదిన్=తానుబూసికొన్నబూడిదచేత, బ్రుంగిన=



కప్పఁబడిన, మొగంబునన్=ముఖమందు, వడిఁగట్టు=వడియఁగట్టిన, మైనపుమైల=మధూచ్ఛిష్టమాలిన్యము, ప్రాఁజాఁదునాన్=ప్రాఁతచాఁదుచుక్కయనునట్లు, చెలంగన్=ఒప్పఁగా, (వడియఁగట్టిన మైనపుమైలను జాఁదుచుక్కవలెఁబెట్టుకొన్నాఁడనుట) చిటిప్రేలి=కనిష్ఠికాంగుళియొక్క, పూసపైన్=గనుపుమీఁద, ఘటియిల్లు=సంగతమైన, వెడఁబట్టు=దసిలిగాఁబట్టుటయొక్క, చిమ్ముల=విసరుటలుగల, సురియ=సురకత్తియొక్క, డాల్=కాంతి, ముమ్మురముగన్=అతిశయిల్లఁగా, ఊరనుండియు=నేను వెడలినగ్రామమునుండియును, కనుపెట్టుకుండువాఁడు=వేచియున్నవాఁడు, తప్పిపోన్=తప్పించికొనిపోఁగా, నన్ను, డబ్బాటు=అదాటున, (హఠాత్కారముగాననుట) తాన్=ఆమొదలిచోరుఁడు, పొడగని=గుఱుతుఁజూచి, అట్టివేళన్=ఆసమయమందు, కాకశ్మశ్రువనెడు=కాకశ్మశ్రువనుపేరుగల, ఒక=ఒక్కఁడైన, ప్రచండ=మిక్కిలియుద్దండుఁడైన, చండాల=మాలఁడైన, చోర=దొంగయగు, భటుండు=బంటు, దఱిమి=వెంబడించి.

తా. సుగమము.

చ. కవ వటు డించి యేఁ గునుకఁ ♦ గా సురెఁ గొంకులఁ దార్చి కూలుడు,
న్నివిడిన బొజ్జపై మిగులు ♦ నిద్దపు దోవతి దట్టి డొల్లిరాఁ,
దివిచి పెనంగ నల్లువముఁ ♦ ద్రెంచి యనంతుని గంట్లు కూనపుం,
జెవులుగ గౌదఁ గట్టు గసె ♦ చేరుల టెక్కియు దోఁపునొల్చి పోన్. ౮౧.

టీ. కవ=నాకుజతయగు, వటున్=బ్రహ్మచారిని, డించి=డిగ్గవిడిచి, ఏన్=నేను, గునుకఁగాన్=గునుకుపరుగెత్తఁగా, (తప్పించుకొనిపోవఁగాననుట) సురెన్=వానికత్తిని, కొంకులన్=నాజానుసంధులయందు, తార్చి=అంటవేసి, (కొంకులఁగూర్చి యనికొందఱండ్రు) కూలుడున్=క్రిందఁబడఁగానే, నివిడిన=నిగిడినట్టి, (పైకుబికినట్టియనుట) బొజ్జపైన్=వ్రేలెడుకడుపుమీఁద, మిగులు=వ్యాపించియున్న, (ముల్లెయున్నదని తెలియునట్లుబ్బుకొనియున్నదనుట) నిద్దపు=స్నిగ్ధమగు, దోవతి=దోవతియొక్క, దట్టి=కట్టును, డొల్లిరాన్=జాఱివచ్చునట్లు, తివిచి=ఈడ్చి, పెనంగన్=నేను బెనఁగులాడఁగా, వల్లువము=వరహాలముల్లె, త్రెంచి=తెగఁగోసికొని, అనంతునిగంట్లకున్=కుట్టుపోఁగులకుఁ బైగానున్న గణుపులవఱకు, (నాగుఁబడిగపోఁగులుగలబొందలవఱకనియుఁజెప్పవచ్చును) ఊనపున్=తెగిపోయినట్టి, చెవులుగన్=చెవులుగలుగునట్లుగా, (చెవులుదెగునట్లుగాఁబోఁగులుదెంపినాఁడనుట,) గౌదన్=తాలువుల క్రిందుగా, కట్టు=కట్టుకొనియున్న, కసెచే

రుల=బొందెచేరులుగల, పెక్కియుఁ=కుళ్లాయియు, దోఁపునొల్చి = దోఁచుకొని, పోఁ=పోవుచుండఁగా. తా. సుగమము.

క. నోరిసని నుండ కే నో, రోరి యకట మా సమీప ♦ పురనె మనియుం,
దూరము వోయితివే సా, మ్మేరీతిని నీకు దక్క ♦ నే కానీరా. ౭౨.

టీ. నోరిసనిఁ=నోటికనిచేత, ఉండక=ఊరకుండక, ఏను=నేను, ఒరోరి, (ఇదినీచసంబుద్ధి) అకట=అయ్యో, మా=మాయొక్క, సమీపపు=దాపుననున్న, ఊర నే=గ్రామమందే, (తములపాకు మొదలగు పదములకువలె పుగాగమము. మనియుఁ=బ్రదికియుండియు, దూరముపోయితివే=దూరమేఁగితివా, సొమ్ము=ఈధనము, ఏరీతిని=ఏవిధముచేతనైనను, నీకుదక్కునే=నీకు నిల్చియుండునా, కానీరా=కానిమ్మురా.

తా. సుగమము.

తె. అనిన నలఁతిగఁ గోల్పోక♦యతఁడు రెడ్డి, రాజుఁ గను నని కొదయుఁ దీ♦ర్పంగమగిడి,
యంత పరియును బైప్రజ♦కలికి పాఱి, పోవ వాఁడును పెడపోట్లు♦వొడిచి చనియె.

టీ. అనినఁ = ఇట్లనఁగా, అలఁతిగఁ=కొంచెముగా, కోల్పోక = నశింపక, అతఁడు=ఆయన, రెడ్డి=పటేలును, రాజుఁ=ప్రభువును, కనునని=చూచునని, కొదయుఁ = కొఱఁతయును, తీర్పంగఁ=తీర్చుటకై, (చంపుటకైయనుట) మగిడి=మరలివచ్చి, అంత=సమస్తమైన, పరియును=తనతోడిగుంపును, పైప్రజకుఁ = పైఁగావచ్చెడువారికి, అలికి=భయపడి, పాఱిపోవఁ=పరువెత్తఁగా, వాఁడును=ఆకాకశ్మశ్రుండును, పెడపోట్లు = తప్పుపోట్లు, పొడిచి, చనియెఁ=పోయెను.

తా. సుగమము.

ఉ. అంతటఁ బొంత పెద్దరువు♦నం దరుదెంచు పిఱిందిమంది మ,
త్కాంత సహోదరుండును నొ♦కం డరుదెంచుచు సాతు వడ్డ వృ,
త్తాంత మెఱింగి నన్నరసి♦ తాఁ గని యార్తి నొకండు దా నతి,
శ్రాంతుని నన్నుఁ గావట ది♦సంతులు గొట్టుచు మోచు కేఁగుచోఁ. ౭౪.

టీ. అంతటఁ=తదనంతరము, పొంతఁ=సమీపమందు, పెద్దెరువునందుఁ=రాజమార్గమందు, అరుదెంచు=వచ్చుచున్న, పిఱిందిమందిఁ=వెనుకటిప్రజయందు, మత్కాంత సహోదరుండును=నాభార్యతోడఁబుట్టినవాఁడును, ఒకండు=ఒకపురుషుండు, అరుదెంచుచుఁ=వచ్చుచును, సాతు=సార్థము, (పథికసమూహమనుట) పడ్డ=పొందిన, వృత్తాం



తము=వార్తను, ఎఱింగి=తెలిసి, నన్నరసి=నన్ను విచారించి, తాఁ=తాను, కని=చూచి, ఆర్తిఁ=దుఃఖముచేత, తానొకండును=నామఱఁదియొక్కఁడే, అతిశ్రాంతునిఁ=మిక్కిలిబడలియున్న, నన్ను, కావటఁ=కావటిబుట్టయందు, మోచుక=మోచికొని, దిసంతులుగొట్టుచు=నా నేరములుపరిహాసముగానెన్నుచు, (మఱఁదిగావున దుఃఖమందును దనయవివేకమునకుఁ బరిహసించెననుట) ఏఁగుచోఁ=పోవుచుండఁగా.

తా. అంతట సమీపమందలి పెద్దబాటను వచ్చెడు కొంతమందిలోఁ గలిసి తన యిల్లాలి తోఁబుట్టినవాఁడు వచ్చుచుండి త్రోవను దోఁపు వడిన ప్రజవార్త విని తన్ను విచారించి వచ్చి చూచి వగచి మిగులఁ బడలియున్న తన్నుఁ గావటిలో నునిచికొని తానొక్కఁడును మోచి కొనుచుఁ దన్ను నేరము లెన్నుచుఁ బోయె నని భావము.

సీ. కొంగవా ల్నలుకు లం♦గుళులఁ బట్టుక జబ్బ లంటఁ గుట్టిడ వెజ్జు♦ నరయువారు,
తలఁ బడ్డగుదియదె బ్బలఁ బాఁత మసి యిడి యంబలి గం జిండ్ల♦ నడుగువారు,
తమసేగిఁ జెప్ప లో♦ దయమీఱ విని చీరఁ జిం చిచ్చువారి దీ♦వించువారు,
నొలఁబడ్డ నెపమునఁ♦ గలలేని సిరిఁ జెప్పి చుట్టలపై దాడి♦ వెట్టువారు,

గీ. నైన పాంథులచేతఁ గ్రం♦దైన యూళ్లఁ, జాడగా నిటఁ దెచ్చి యి♦ న్నీడ డించి,
వారు నీ రానఁ బోవ నొ♦వ్వారి మగిడి, వచ్చునాలోన నీ రూపు♦వచ్చె నాకు. ౭౫.

టీ. కొంగవాల్=కొంగవాలుగావంకలైన, నలుకులు=గాయములు, (కొంగవాలనఁగా మాలవాని చేతి కత్తి. కం. సురియాళు చేతికత్తికి, నరులందఱు పేరు వెట్టి♦నారు ధరిత్రి, న్మరి కొంగవాలనంగను, దిరుమలపై నుండు దేవ♦ దేవము కుందా” అని దేశ్యనామార్థకోశమందుఁజెప్పఁ బడియున్నది; కాన నట్లైనఁగొంగవాల్ = ఆకత్తిచేతనైన, నలుకులు = గాయములనిచెప్పునది). అంగుళులఁ, వ్రేళ్లచేత, పట్టుక=బిగఁబట్టుకొని, జబ్బలను=తొంట్లను, అంటఁ=కదిసికొనునట్లు, కుట్టిడఁ =కుట్టుటకై, వెజ్జుఁ=వైద్యుని, అరయువారు=వెదకెడువారును, తలఁ=శిరమునందు, పడ్డ=పడినట్టి, గుదియ=దుడ్డుకఱ్ఱలయొక్క, దెబ్బలఁ=గాయములయందు, పాఁతమసియిడి=గుడ్డకాల్చినమసియిడిమి, అంబలి, గంజి, ఇడ్లఁ=ఇంటింటను, అడుగువారు=యాచించువారును, తమసేగి=తముకుఁ గలిగినకీడును, చెప్పఁ=తెలియజేయఁగా, లోఁ=అంతఃకరణమందు, దయ=కృప, మీఱఁ=అతిశయించునట్లు, విని=ఆకర్ణించి, చీరఁ=వస్త్రమును, చించిచ్చువారిఁ=చించియొసంగెడువారిని, (చించిచ్చు, “చించి+ఇచ్చు” క్త్వార్థఇత్తునకుసంధి.) దీవించు

వారు=ఆశీర్వదించెడివారును, ఒలఁబడ్డ = ఒలువఁబడిన, (దొంగలచేత దోఁపుడు పోవుట యనుట. ఇందులకు స్త్రీపర్వమునందు, జలధరవృత్తము. గాసిగ నీడ్చి వల్వ లొలఁగా నలుకన్, అని ప్రయోగముగలదు) నెపమునన్=వ్యాజముచేత, కల=కలిగినట్టియు, లేని=లేనట్టియు, సిరిన్=తమసంపదను, చెప్పి, చుట్టలపైన్=బంధువులమీఁద, చాడిఁబెట్టువారు=దండు వెడలెడు వారును, (తాముదోఁపుడుపోయినసాకుచేతఁ గొంచెము వోయినను గొప్పగాఁ జెప్పుకొనుచుఁ జుట్టాల యిండ్లమీఁదికి భోజన వస్త్రాదులకుఁ బోయి రనుట) ఐన=ఈరీతి గలిగిన, పాంథుల చేతన్=దోఁచఁబడినమార్గస్థులచేత, క్రందైన=సందడిగల, ఊళ్లజాడగాన్=గ్రామములపోఁడుగా, ఇటఁదెచ్చి=నామఱఁది నన్నిక్కడికిదెచ్చి, ఇనీన్డడించి=ఈమఱ్ఱిచెట్టునీడను గావడి దించి, పాఱు=ప్రవహించెడు, నీరు=ఉదకమును, ఆఁనబోవన్=పానముసేయఁబోఁగా, నొవ్వారి=నొప్పిఘనమై, మగిడివచ్చునాలోనన్=తిరిగి వచ్చునంతలోనే, ఈరూపు=ఈబ్రహ్మరాక్షసరూపము,నాకు, వచ్చె. తా. సుగమము.

వ. కయ్యంబునఁ బాఱఁబాఱఁ గాయంబు సేసి వెఱవేఁకి గొలిపిన కాకశ్మశ్రునామధేయచండాలు కరాళవేషంబు గన్నులం గట్టినట్లుండఁ గడఁగనుట నిట్టి కరాళవేషంబు గలిగెఁ గైశికిగానఫలదానంబున దీని మానుప వే? అనిన నతం డేను ఫలంబెఱుంగ, ఫలంబు పరమేశముఖోల్లాసంబ యాజ్ఞాకైంకర్యంబులకు ననుమతి కైంకర్యంబులకు ఫలపరిమాణ గణన ప్రపన్నుల కెక్కడిదియది? కాన బంధకం బగుట ఫలం బింతంత యందుఁ గొంతఁ గొమ్మన వెఱతు భగవంతుండ రక్షించు నూఱడిలు మన్న నన్నోరి మాట నోరన యుండ నతండు. ౧౬.

టీ. కయ్యంబునన్=మున్ను చోరులకును బధికులకును గలిగిన జగడమునందు, పాఱఁబాఱన్=మిక్కిలి పరువెత్తఁగా, కాయంబు=నాశరీరమును, గాయంబుసేసి=రక్తసిక్తముఁజేసి, వెఱవేఁకి=భయజ్వరమును, కొలిపిన=కలుగఁజేసిన, కాకశ్మశ్రునామధేయచండాలు=కాకశ్మశ్రుఁడను పేరుగల మాలనియొక్క, కరాళవేషంబు=భయంకరాకారము, కన్నులం గట్టినట్లుండన్=ప్రత్యక్షముగాఁబొడఁ గట్టినట్లుండఁగా, కడఁగనుటన్=పంచత్వమునుబొందుట చేత, ఇట్టికరాళవేషంబు=ఈవిధమైన భీభత్సరూపము, కలిగెన్=నాకుసంభవించెను. (అంత్యకాలమందా చండాలునిరూపమే స్మరణకువచ్చెనుగావునఁ దద్గుణముగా నిట్టిరూపమువచ్చెననుట) కైశికిగానఫల దానంబునన్...కైశికిగాన=మంగళకైశికిగానముయొక్క, ఫలదానంబునన్=ఫలము నా కొసఁగుటచేత, దీనిన్=ఈవికృతాకారమును, మానుపవే=పోఁగొట్టవే, అనినన్=ఇట్లనఁగా, అతండు=ఆభగవద్దాసుఁడు,



ఏను=నేను, ఫలంబెఱుంగన్=గానఫలము నెఱుఁగను, ఫలంబు=ఆఫలము,పరమేశ=శ్రీపతియొక్క, ముఖోల్లాసంబ=ముఖోల్లాసమే, ఆజ్ఞాకైంకర్యంబులకున్=వేదశాస్త్రములచేత విధింపఁబడినకైంకర్యములకును, (సంధ్యా వందనాదుల కనుట) అనుమతి కైంకర్యంబులకున్=భృత్యుఁడు సేయు కీర్తనాది కైంకర్యములకును,ఫలపరిమాణ=ఫలపరిమితియొక్క, గణన=లెక్కవెట్టుట,ప్రపన్నులకున్=భగవద్దాసులకు,ఎక్కడిదియది=ఏడది, కానన్=కాఁబట్టి, బంధకంబగుటన్=ఆగణన బంధకారణంబు గావున (పునర్జననహేతువనుట) ఫలంబు=ఆగానఫలము,ఇంతంత=ఇంతయంతయనియును,అందున్=ఆగానఫలమందు,కొంత=కొంతభాగమును, కొమ్మన వెఱతున్=గ్రహింపుమనుటకు భయపడుదును, భగవంతుఁడ=శ్రీపతియే, రక్షించున్=కాచును, ఊఱడిలు మన్నన్=స్వస్థచిత్తుండవుగమ్మనఁగా, అన్నోరిమాట, నోరనయుండన్=నోటనేయుండఁగా. (అంతశీఘ్రముగాననుట) అతండు=ఆబ్రహ్మరాక్షసుఁడు. తా. సుగమము.

సీ. స్నిగ్ధ త్రిభాగ ముం ♦ డిత శిరశ్శిఖతోడ హిమధవళోపవీ ♦ తములతోడఁ,
బుణ్యషడ్ద్వితయోర్ధ్వ ♦ పుండ్రవల్లులతోడఁ దులసికాబ్జస్రగా ♦ వళులతోడఁ,
గౌపీన కటిసూత్ర ♦ కాషాయయుగితోడ జలపూర్ణశుభకమం ♦ డలువుతోడఁ,
బాణిస్థ దివ్యప్ర ♦ బంధసంపుటితోడ నుత్తరవాక్పూర్వ ♦ కోక్తితోడఁ,

గీ. బసిఁడిజిగితోడ బ్రహ్మన ♦ ర్చసము వొల్చు, భాగవతలక్ష్మితో ధూమ ♦ పటలినుండి,
వెడలు శిఖివోలె నమ్మేను ♦ వెడలి చూడఁ, జూడఁ వైష్ణవుఁడై నిల్చె ♦ సోమశర్మ.

టీ. స్నిగ్ధ=నిద్దమైనట్టియు, త్రిభాగి=మూఁడుపాళ్ల యందు, ముండిత=భద్రాకరణముఁ జేయఁబడిన, శిరః=శిరమునందలి, శిఖతోడన్=జుట్టుతోడను,(శిరస్సుమూఁడుభాగముల క్షౌరముసై యొక్కభాగమునందు శిఖయు నుండె ననుట) హిమ=మంచువలెనే, ధవళ=తెల్లనగు, ఉపవీతములతోడన్=జన్నిదములతోడను, పుణ్య=పవిత్రములగు, షడ్ద్వితయ=పన్రెండైన, ఊర్ధ్వపుండ్రవల్లులతోడన్=లతలవంటి యూర్ధ్వ పుండ్రములతోడను, తులసికా=తులసిపూసలయొక్కయు, అబ్జ=తామరపూసలయొక్కయు, స్రక్=మాలికలయొక్కయు,ఆవళులతోడన్=సమూహములతోడను,కౌపీన=గోచణముతోడను, కటిసూత్ర = మొలత్రాటితోడను, కాషాయయుగితోడన్ = రెండుకాషాయవస్త్రములతోడను, (ఇది ద్వంద్వసమాసమును "సర్వోద్వంద్వో విభాషయైకవద్భవతి" అన్న శ్లోకవచనాంతము) (కాషాయయుగళితో ననియుం గొందఱందురు). జల=తీర్థముచేత,

పూర్ణ=నిండిన, శుభ=మంగళమైన, కమండలుపుత్రోడన్=పాత్రతోడను, పాణిస్థ=హస్తమందున్న. దివ్యప్రబంధ=ద్రావిడవేదముయొక్క, సంపుటితోడన్=పుస్తకముతోడను, (సంపుటముతో నని కొందఱు) ఉత్తరవాక్=ద్వయమందలి యుత్తరవాక్యమే, పూర్వక=పూర్వముగాఁగల, ఉక్తితోడన్=సంభాషణముతోడ, (ద్వయానుసంధానముఁజేయుచున్నాఁడనుట, ఇచ్చటనుత్తరవాక్యను నెడఁ జరమశ్లోకమని కొందఱనెదరు). పసిఁడిజిగితోడ=సువర్ణ ఛాయతోడను, బ్రహ్మవర్చసము=సదాచారాధ్యయనసమృద్ధి, పొల్చు=ఒప్పుచున్న, (బ్రహ్మ వర్చసముఁబ్రోచుఁ ననికొందఱందురు; అశ్లైన, బ్రహ్మవర్చసమున్=బ్రహ్మవర్చస్సును, ప్రోచు=రక్షించునట్టి భాగవతలక్ష్మీతోన్=భాగవత కాంతితోడను, ధూమపటలినుండి=పొగగుంపువలన, వెడలు=బహిర్గతుఁడగు, శిఖివోలెన్=అగ్నిహోత్రునివలెను, అమ్మేను=ఆరాక్షసశరీరమును, వెడలి=వెలువడిచూఁడఁ జూఁడన్=చూడఁగాఁజూడఁగా,సోమశర్మ, వైష్ణవుఁడై=విష్ణుభక్తుఁడై, నిల్చెన్=నిలిచెను.

వ. ఇట్లు భాగవతపరిచయ ప్రభావంబున బ్రాహ్మణ్యం బెకాక భాగవతశ్రీయును గలిగి యుప్పచింది యను మడియగు చందంబునం బరమహర్ష భరితుండై స్వరూపానురూపంబుగా నతనికిఁ బూజఁ గావించి. ౯౨.

టీ. ఇట్లు=ఈప్రకారము, భాగవత=భగవద్దాసునియొక్క, పరిచయ=గుఱుతెఱుకయొక్క, ప్రభావంబునన్=మహిమచేతను, బ్రాహ్మణ్యంబెకాక=విప్రత్వమేకాక, భాగవత శ్రీయునున్=భాగవతసంపదయును, కలిగి, ఉప్పచింది, ఇనుమడియగు చందంబునన్=ద్విగుణితమగునట్లు, (బ్రాహ్మణ్యము వైష్ణవత్వము చేత రెట్టించెననుట) పరమహర్ష=పరమానందము చేత, భరితుండై=పరిపూర్ణుఁడై, స్వరూపానురూపంబుగా=సంప్రదాయమునకు దగినట్టుగా, అతనికి=ఆ నంబాడువానను భాగవతునకు, పూజన్=సపర్యను, కావించి=ఒనరించి. తా. సుగమము.

సీ. జయ దురుత్తరణ సం ♦ సర ణాబ్జదళనీర జయజయ గాయక ♦ సార్వభౌమ,
జయ శౌరి గాథా ర ♦ సజ్ఞ పుణ్యరసజ్ఞ జయజయ తత్త్వసం ♦ శయ లవిత్ర,
జయ జనార్వాచీన ♦ జని సంగ వంచక జయజయ దేశిక ♦ చరణ శరణ,
జయ యుక్తవాక్ప్రతి ♦ ష్ఠాతృణీకృతదేహ జయజయ భగవదా ♦ జ్ఞాకృతి స్థ,
గీ. జయ సకలజంతు సమచిత్త ♦ జయ దయార్ద్ర, జయ ముకుందాన్యదేవోస్తి ♦ శాస్త్రబధిర
జయచతుర్ద్వయభక్తిల♦క్షణచితాంగ, జయ మురారిప్రపన్నాం,ఘ్రి జలజమధుప.౯౩



టీ. దురుత్తరణ=తరింపశక్యముగాని, సంసరణ=సంసారమనియెడి, అబ్జదళ=తామరాకునందలి, నీర=ఉదకమైనవాఁడా, (తామరాకుపైనీరు తద్దళము నంటకుండినట్లు నీవుసంసారమందుఁదగులవనుట) జయ=సర్వోత్కృష్టముగానుండుము,గాయకసార్వభౌమ=కీర్తనాపరులకుఁజక్రవర్తివైనవాఁడా, జయజయ, శౌరి=శ్రీపతియొక్క, గాథా=కథలయొక్క, రస=సారస్యమును, జ్ఞ=తెలిసిన, పుణ్య=పవిత్రమగు, రసజ్ఞ=జిహ్వ గలవాఁడా, జయ, (నీ నాలుక భగవద్గుణకథన మధుర రసమును దెలిసిన దనుట) తత్త్వసంశయ=పరబ్రహ్మ మేదోయను సంశయమునకు, పవిత్ర=కొడవలి వైనవాఁడా, (తత్త్వశబ్దము పంచవింశతి తత్త్వములకు నన్వయింపవచ్చును, అట్టి వాని సందేహనివర్తకుఁ డనుట) జయజయ, జన=జనులయందు, అర్వాచీన=తక్కువగు, జని=జన్మముయొక్క)"జనిరుత్పత్తిరుద్భవః" అనియమరము. సంగ=సాంగత్యముచేత, వంచక=మోసము సేయువాఁడా, (మహిమ గూఢము చేసి జాతిని బ్రకటించువాఁ డనుట. మఱియుజనులకు నీచజన్మములు రాకుండఁ జేసడివాఁడవనుట. జయజయార్వాచీనజని సంగవంచక యను పాఠమున, ఇఁకను వచ్చుజన్మముల సంబంధము లేనివాఁడని యర్థము) జయ, దేశిక=ఆచార్యులయొక్క, చరణ=శ్రీపాదములే, శరణ=రక్షకముగాఁగలవాఁడా, (శరణంగృహరక్షిత్రోః"అనియమరము) జయజయ, ఉక్త=పలుకఁబడిన,వాక్=మాటయొక్క, ప్రతిష్ఠా=నిలుకడ చేత, తృణీకృత=తృణ ప్రాయముగాఁ జేయఁబడిన, దేహ=నిజశరీరముగలవాఁడా, (సత్యమందుబుద్ధియునిచి దేహాభిలాషలేని వాఁడనుట) జయ, భగవత్=భగవంతునియొక్క, ఆజ్ఞా=ఆనతిని, కృతి=చేయుటయందు, స్థ=స్థిరపడినవాఁడా, సకల=సమస్తములైన, జంతు=ప్రాణులయందు, సమ=సరియైన, చిత్త=హృదయముగలవాఁడా, జయ, దయార్ద్ర=దయ చేతఁ జల్లనివాఁడా, జయ, ముకుంద=మోక్షప్రదుఁడగు నారాయణుని కంటె, అన్య=ఇతరుఁడగు, దేవోస్తి=దేవుఁడున్నాఁడనెడు, శాస్త్ర=శాస్త్రమందు, బధిర=చెవిటివాఁడా, (విష్ణునికంటెనన్యదైవముగలదను చదువువినఁ డనుట) జయ, చతుర్ద్వయ=ఎనిమిదివిధములైన, భక్తిలక్షణ=భక్తిచిహ్నముల చేత, చిత=వృద్ధియయిన, అంగ = దేహముగలవాఁడా, (ఇచట భక్తి నెనిమిదివిధములనుటకుఁ బ్రమాణము. మద్భక్తజనవాత్సల్యం పూజాయాం చానుమోదనం, స్వయ మభ్యర్చనం చైవ మదర్థే దంభవర్జనం, మత్కథాశ్రవణేభక్తిః స్వరనేత్రాంగవిక్రియా, మమానుస్మరణం నిత్యం యచ్చమాముపజీవతి, భక్తిరష్టవిధాహ్యేషా యస్మిన్మ్లేచ్ఛేపివర్తతే, సవిప్రేంద్రస్స చశ్రీమాన్ సయతి స్సచపండితః యని యున్నది). జయ, మురారి=మురాసురమర్దనుండగు

శ్రీపతియొక్క, ప్రపన్న=ప్రపత్తి చేసిన భక్తులయొక్క, అంఘ్రిజలజ=పాదపద్మములకు, మధుప=భృంగమవైనవాఁడా, జయ. తా. సుగమము.

వ. అని ప్రస్తుతించి ప్రదక్షిణంబుగావించి పునర్భవభయంబున భవనభార్యా ప్రముఖ సుఖ విముఖుండై బదరీవనాదిపురుషోత్తమాధిష్ఠితపుణ్యభూములఁ బౌనఃపున్యంబుగం దీర్థయాత్రఁ జరించుచుఁ బరమ నిర్వృతిం బొందె నిప్పుణ్యకథ వహనసమయంబునఁ గుహనా వరాహంబువలన మహీమహిళ మదీయ పూజోపచితోపచారంబుల విశేష ఫలదంబు గానంబయన విని వైష్ణవియుం దాఁ గావునఁ దదాకలన కుతూహలంబునం గూఁతురై నీకొదవి యహరహంబును విప్రలంభదంభేరితాగాధ గాథార్థసమేతగీతరసంబునం బ్రొద్దుపుచ్చుటగాని వెఱొండుగా దేమి తపంబు సేయుచున్నదియో యంటివింతకంటెఁ బరమ తపంబున్న దే? యన్నియును మే లయ్యెడు శ్రీరంగంబునకు రంగేశు సేవింపఁ దోడుకొని పోయి ర మ్మనుటయుఁ బ్రసాద మ్మని ప్రణామమ్ము సేసి పసిండి పల్లకి నబ్బాలికా రత్నంబు నునిచి పరిచారికా శతంబును భాగవతపరిషత్తునుం గొలువఁ బ్రయాణపర్యాయంబులఁ బరమానురాగంబునం బోయి. ౯౦.

టీ. ఇట్లని, ప్రస్తుతించి=కొనియాడి, ప్రదక్షిణంబుగావించి=వలగొని, పునర్భవభయంబునన్=మరలజన్మముగలుగునను భయముచేత, భవన=ఇల్లును, భార్యా=ఇల్లాలును, ప్రముఖ=మొదలగువాని చేతి, సుఖ=సుఖములవలన, విముఖుండై=పరాఙ్ముఖుండై, బదరీవనాది=బదరికారణ్యము మొదలైన, పురుషోత్తమాధిష్ఠిత...పురుషోత్తమ = నారాయణుని చేత, అధిష్ఠిత=ప్రవేశింపఁబడిన, పుణ్యభూములన్=దివ్యదేశములయందు, పౌనఃపున్యంబుగన్=మరలపుణ్యమును, తీర్థయాత్రఁజరించుచు = తీర్థయాత్రలయందుసంచరించుచును, పరమనిర్వృతిన్=పరమసుఖమైనమోక్షమును, పొందెన్=ప్రాపించెను, ఇప్పుణ్యకథ=ఈపవిత్రచరిత్ర, వహనసమయంబునన్=వరాహావతారమైవహించినప్పుడు, కుహనా వరాహంబువలనన్=మాయావరాహమువలన, (వరాహావతారుఁడేయనుట) మహీమహిళ =భూకాంత, మదీయ=నాసంబంధినులగు, పూజా=పూజలయందు, ఉపచిత=వృద్ధిఁ బొందిన, ఉపచారంబులన్=కైంకర్యములయందు, విశేషఫలదంబు = హెచ్చుఫలము నొసంగునది, గానంబయనన్=గానమేయనఁగా, విని=ఆకర్ణించి, తాన్=ఆభూకాంత, వైష్ణవియున్=విష్ణుసంబంధినియును, కావునన్=కాఁబట్టి, తదాకలన=ఆగానము సేయుటయందలి, కుతూహలంబునన్ = వేడుకచేత, కూఁతురై=పుత్త్రికయై, నీకొదవి=నీకుఁగనపడి, అహరహంబును=ప్రతిదినమును, విప్రలంభ=వియోగమనియెడు, దంభ=వ్యాజముచేత,



ఈరిత=పలుకఁబడిన, అగాధ=గంభీరములైన, గాథా=కథలయొక్క, అర్థ=అర్థముతోడ, సమేత=కూడియున్న, గీతరసంబునన్=గానరసముచేత, ప్రొద్దుపుచ్చుటగాని= కాలక్షేపముసేయుటగాక, వేఱొండుగాదు = మఱియొకటిగాదు, ఏమితపంబుసేయుచున్నదియోయంటి=ఏమితపమాచరించుచున్నదోయంటివి, ఇంతకంటెన్=ఇట్లు గానము సేయుచుండుటకంటెను, పరమతపంబున్నదే = హెచ్చుతపస్సున్నదా, (లేదనుట)అన్నియును=యావత్కార్యములును, మేలయ్యెడున్=మంచివగును, శ్రీరంగంబునకున్=శ్రీరంగస్థలంబునకు, రంగేశు సేవింపన్=శ్రీరంగనాయకుని సేవించుటకై, తోడుకొని=ఆయమను దోడ్కొని, పోయిరమ్మనుటయు=పోయిరమ్మనఁగా, ప్రసాదమ్మని=మహాప్రసాదమని, ప్రణామమ్ము సేసి=నమస్కరించి, పసిండిపల్లకిన్ = కనకాందోళికయందు, అబ్బాలికా రత్నంబున్=ఆగోదాదేవిని, ఉనిచి=నిడుకొని, పరిచారికాశతంబును=అనేకపరిచారికలును, భాగవతపరిషత్తును=భగవద్భక్తసమూహంబును, కొలువన్=భజింపఁగా, ప్రయాణపర్యాయంబులన్=పయనంపువరుసలచేత, పరమానురాగంబునన్=పరమానందముచేత, పోయి=ఆవిష్ణుచిత్తుఁ డరిగి.

తా. ఆ నంబాడువాను చరిత్రము పూర్వము వరాహావతారమున విష్ణుదేవుఁడు భూదేవికిఁ జెప్పఁగా గానకైంకర్య మధికఫలదం బని యట్లు పాడుటకై యా భూమియె యీ చూడికుడుత్తనాంచారాయె ననియు నీ యమను శ్రీరంగనాయకుని సేవార్థమై తీసికొని పొ మ్మని వడంబెరుంగోయి లుడయవరు సెప్పఁగా నా విష్ణుచిత్తుం డట్లచేసె నని భావము.

మ. చని కాంచె న్విరజాభిధాంతర వపు ♦ స్సహ్యోద్భవాతీర నం,
దన వాటీ వలయద్రుమావళి దళాం ♦ తర్దృశ్య పాపాళి భం,
జన చాంపేయసుమాయమాన విషమ ♦ స్వర్ణావృతివ్రాత ర,
శ్మి నభస్స్పృక్శిఖరాళి దీపకళికా ♦ శృంగంబు శ్రీరంగమున్. ౯౧.

టీ. చని=ఆవిష్ణుచిత్తుండరిగి, విరజా=విరజానదియనెడు, అభిధాంతర=మఱియొకపేరుగల, వపుః=దేహముగల, సహ్యోద్భవా... సహ్య = సహ్యపర్వతమువలన, ఉద్భవా = ఉదయించినకావేరీనదియొక్క, "కావేరీవిరజాసేయమ్" అనిప్రమాణము. తీర=దరియందలి, నందన వాటీ=వనవీథియొక్క, వలయ=మండలమందలి, ద్రుమ=వృక్షములయొక్క, ఆవళి=సమూహముయొక్క, దళ=ఆకులయొక్క, అంతః=సందులనుండి,

దృశ్య=చూడఁదగినట్టియు, పాప=దోసములనియెడు, అళి=తేఁటులయొక్క, భంజన=భంగపఱుచుటయందు, చాంపేయ=సంపెఁగలయొక్క, సుమాయమాన=పువ్వులవలెనుండెడు, విషమ=బేసియగుసప్తసంఖ్యాకములైన, స్వర్ణావృతి=సువర్ణప్రాకారములయొక్క, వ్రాత=సమూహమునందలి, రశ్మి=కాంతులచేత, నభస్సృక్=ఆకాశమునొరయుచున్న, శిఖర=శిఖరములయొక్క, ఆళి=పఙ్క్తులనియెడు, దీపకళికా=మొగ్గలవంటిదివ్వెలయొక్క, శృంగంబుల్=కొనలుగలిగిన, శ్రీరంగముల్=శ్రీరంగస్థలమును, కాంచెన్=చూచెను.

తా. విరజా నామాంతరముగల దేహముచేత నొప్పుచున్న కావేరీతీరమందు దట్టములగు వనములయందలి తరువుల యాకుల సందులఁ గానవచ్చుచున్న యేడు బంగారుప్రాకారముల కాంతులు పాపము లనియెడు తుమ్మెదలకుఁ దలదిమ్మ పుట్టించి పాఁఱదోలెడు సంపంగిపూలవలెనుండె ననియును పై శిఖరములు దీపకళికలవలె మెఱయుచు మిన్నంటియుండె ననియును భావము.

క. చోళీ హల్లక చిత కచ, పాళీ పాళీభవ ద్విపంచి స్వన భృం,
గాళీ కవేరదుహితృ మ, రాళీ ధ్వను లెసఁగు గాడ్పు వ్రతి వడ యుడిపెన్. ౯౩.

టీ. చోళీ=చోళదేశస్త్రీలయొక్క, హల్లక=ఎఱ్ఱకలువలతోడ, చిత=కూర్పఁబడిన, కచ=కొప్పుముడులయొక్క, పాళీ=సమూహములకు, పాళీభవత్=పఙ్క్తిగట్టునట్టియు, విపంచీ=వీణెలయొక్క, స్వన=నాదమువంటినాదముగల, భృంగ=తేఁటులయొక్క, అళి=సమూహములయొక్కయు, కవేరదుహితృ=కావేరియందలి, మరాళీ=హంసికలయొక్కయు, ధ్వనులు=కంఠనాదములు, ఎసఁగు=వీతెంచునట్టి, గాడ్పు=వాయువు, వ్రతి=నియమసంతుఁడగునావిష్ణుచిత్తునియొక్క, వడ=మార్గాయాసమును, ఉడిపెన్=పోఁగొట్టెను. తా. సుగమము.

తే. ఆతఁ డఘమర్షణస్నాన మమ్మరుద్వృ, ధాంబువుల నాడి మాధ్యాహ్నికాదిఁ దీర్చి,
స్నాతయు నలంకృతయు నౌ తనయను దోడు, కొనుచు వైష్ణవ పరిషత్తు గొలువ నరిగి.

టీ. అతఁడు=ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, అమ్మరుద్వృధాంబువులన్=అకావేరీతీర్థములయందు, అఘమర్షణస్నానమాడి, అఘమర్షణసూక్తములను చెప్పుచు స్నానముచేసి, మాధ్యాహ్నికాదిన్=మాధ్యాహ్నిక బ్రహ్మయజ్ఞానుష్ఠానములను, తీర్చి=నిర్వర్తించి, స్నాతయున్=స్నానముఁ జేసిన యట్టిదియు, అలంకృతయున్=సర్వాలంకార



శోభితురాలును, ఔ=అగునట్టి "వాయిరవుర్వ్రతమూ" అనుసూత్రము చేత నిదివ్రతమము. తనయను=తనకుమారికను, తోడుకొనుచు=వెంటఁబెట్టుకొనుచు, వైష్ణవ=విష్ణుభక్తులయొక్క, పరిషత్తు=సమూహము, గొలువన్=సేవింపఁగా, అరిగి=పోయి.

తా. సుగమము.

సీ. చరణంపు సరపణి మొరపంబు విన్న దం తులతోనె యెదురు నిం తులకుఁ దోలఁగి,
యిడి నట్టి మణిముష్టి గృహుల యారతి కెంపు టాళ్లనే కలయ వా కిళ్లఁ జల్లి,
ప్రసవాది తావికిఁ బ్రతిగ్రహార్థ భక్ష్యపునల్పువనకె పోలె శ్వాస ముడిపి,
నృత్తగీతోత్థశౌ రిస్తుతి కీర శారి జయట్ల యర్థోర రీకృతి విని,

గీ. వలభి రత్నాంశువులఁ గట్టు తెలుపు చిత్ర, మగుట కోర్వక ధిగధిగ నరిగి ధాన్య,
మడిగెడు విరక్తభాగవ తాళి వలన, వెల్లదివినపోనియ వ్వీడు సొచ్చి ౯౪.

టీ. చరణంపు=స్త్రీలపాదములయందలి, సరపణి=భూషణవిశేషముయొక్క, మొరపంబు=ధ్వనిని, విన్నన్=వినఁగానే, దంతులతోనె=ఏనుఁగులతోడనే, ఎదురు=తమకెదురుపడెడు, ఇంతులకున్=స్త్రీలకు, తొలఁగి=ఓరసిల్లిఁ (స్త్రీలపాదభూషణరవమువినఁగానే యందలి యక్షయపాత్రపరులగు వైష్ణవు లేనుఁగులకుఁ దొలఁగినట్లే యా స్త్రీలకుఁదొలఁగుచురనుట, దంతులకట్లయనియును పాఠాంతరముగలదు, శ్రీరంగమం దేనుఁగులును గలవనుట) ఇడినట్టి=తమకు నిచ్చినట్టి, మణిముష్టి=మాణిక్యభిక్ష, గృహుల=ఆగృహస్థులయొక్క, ఆరతి=నీరాజనములయందలి, కెంపుటాళ్లనే=రత్నములయందే, కలయన్=కలిసియున్నట్లు, వాకిళ్లన్=వారి ద్వారములయందు, చల్లి=పారఁజల్లి, (వీరు పేదలని యైశ్వర్యవంతులగు నచ్చటి గృహస్థులు వీరు వాకిండ్లయందుండఁగానే వీరికి రత్నభిక్షఁబెట్టగాఁ వైరాగ్యమువలన నవి యొల్లక మరల వారు వీరికి రతనాలయారతి సమర్పించెడు పళ్లెరములలోనే కలియఁబోయుదురుగాక తండులములువక్క మఱియొకటి యంటరనుట) ప్రసవాది=పుష్పము మొదలగు దానియొక్క, తావికిన్=పరిమళమునకు, ప్రతి గృహార్థ=ప్రతి తిరుమాళిగల పెరుమాళ్లకొఱకైన, భక్ష్యపు=పణ్యారముల సంబంధియగు, వల్పునకె పోలె=వాసనకెవలె, శ్వాసముడిపి=ఉచ్ఛ్వాసమును జాలించి, (ఆ భిక్షుకులు పుష్పాదులయందు వాసక్తికూడదని యందులకును తిరుపణ్యారములు స్వామి కారగింపుగాక మునుపు మూర్కొన్న నపచారమగునని యావాసనకును బోకుండఁ దమ శ్వాసమును బిగఁబట్టుదురనుట) నృత్త=నాట్యములయందును, గీత=పాటలయందును, ఉత్థ=కలిగిన, శౌరి=శ్రీపతియొక్క స్తుతి=వినుతిని, కీర=చిలుకలవలనను, శారి=గోరువంకలవలనను,

జయట్ల=పుట్టిన దానివలెనే, అర్ధోరరీకృతి = అర్ధాంగీకారముచేత, విని=ఆకర్ణించి, (ఆయుక్షయపాత్రపరులు విరక్తులుగావున నృత్తగానాదులయందు నాసక్తిలేకయుం గీరశారికాదిభాషలనువలెనే యందు భగవన్నామ ముండుటవలన దాని నర్ధాంగీకారముగా విం(డనుట) వలభి=లోపలయందలి, రత్న=రతనములయొక్క, అంశువులన్=కాంతుల చేతను, కట్టు=తాము ధరించుకొన్న, తెలుపు=ధవళవస్త్రము, చిత్రమగుటకున్=చిత్రవర్ణమౌటకు, ఓర్వక=సహింపక, ధగిధగినరిగి = బిసబిసంబోయి, ధాన్యము=తండులమును, అడిగెడు=యాచించునట్టి, విరక్త=విరక్తులగు, భాగవతాళివలనన్=భగవద్భక్తసమూహము వలన, వెల్లదీవినిపోని = శ్వేతద్వీపమువలెనేయున్న, అప్పీడు=ఆశ్రీరంగస్థలము, చొచ్చి=ప్రవేశించి. (ఆ శ్రీరంగమందు భిక్షమెత్తెడు భాగవతులు శ్వేతద్వీపము నుండి యవతరించిన నిత్యసూరులేకాక మనుష్యులు గారని యింద్రాది దేవతలు గాని గారు. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. శ్లో. దివిదేవాఃక్షితిమానుషాస్సచలితద్వీభూపతిత్వాసౌ శిశర్వాపతిసర్వదా వివిధయిప్యతేతేనచ, ముముక్షుపతిత్త్వగత్యాగతేస్స నిస్సంశయం నిని త్యాపతి సర్వదాసచరిరంగభిక్షూపతిః. అని శ్రీపరాశరభట్టరు శ్రీసూక్తికలదు. దీనికిసరియగు తెనుఁగు మదీయము. చ. నరుఁడమరత్వ మాయమర ♦ నాథతయాత్రఁ డత్రండునెప్పుడు, గ్రిరిశతఁ గొంక కాతఁడును♦గిర్యువతీశతయాతఁ డెంతయు, న్మరప మెలర్ప ముక్తతయు♦ముక్తుఁడు నిత్యత నిత్యుఁడు న్నిరం, తరమును రంగభిక్షుకత ♦ దప్పక కోరుదు రోలి నాత్మలన్).

తా. సుగమము.

ఉ. గోపురకందరాళికడ ♦ కు న్శశిపుష్కరిణీకణార్ద్రి సం,
తాపహరానిలంబులు ప ♦ తాకరణన్మణికింకిణీ కలా,
లాపముల న్సుఖం బడుగ ♦ నాటిటఁ జొచ్చి యకాండ గాహనా,
చాపలకృన్మరుద్గణముఁ ♦ జండుఁ డడల్చెడు లోని వాకిటన్. ౯౫.

టీ. గోపురకందరాళి=దరులవంటిగోపురములపఙ్క్తియొక్క, కడకున్=తుదవఱకు, శశిపుష్కరిణీ=చంద్రపుష్కరిణియందలి, కణ=జలబిందువులచేత, ఆర్ద్రి=చల్లనైనట్టియు, సంతాపహర=వేఁడదేర్చెడు, అనిలంబులు=వాయువులు, పతాక=ధ్వజమందలి (వితానమునిపాఠాంతర మట్లైని మేలుకట్ల యందలి,) రణత్=మ్రోయుచున్న, మణికింకిణీ=రతనంపుమువ్వలయొక్క, కల=జిలిబిలియగు, ఆలాపములన్=ధ్వనులనియెడు పలుకులచేత, సుఖంబడుగన్=కుశల ప్రశ్నము సేయఁగా, ఆటిటఁజొచ్చి=అఱుప్రాకారములయందుఁ బ్రవేశించి, అకాండ=అసమయమందు, "కాండోస్త్రీదండబాణార్వవర్గావసరవారిషు" అని నిఘంటువు. గాహనా=ప్రవేశించుటయందు, చాపలకృత్=త్వరపడుచున్న, మరుద్గణమున్=దేవతాసమూహమును, చండుఁడు = చండుఁడను ద్వారపాలకుఁడు, అదల్చెడు=రావలదని యదలించుచున్నట్టి, లోనివాకిటన్=సప్తమగోపురద్వారమందు.

తా. విష్ణుచిత్తుండరిగెడు నవసరంబునకు దేవతలు సేవింపఁ వచ్చిన నది వారికి నసమయంబని యా దేవతలను జండుఁ డను ద్వారపాలకుం డదలించుచు లోపలికి రాకుండఁ జేయునట్టి సప్తమ ప్రాకారద్వారమందుఁ జేరెనని భావము. కడమ సులభము.

ఉ. వేత్రముఁ గేలఁ బూని మణి ♦ వేది కుథంబు పయి న్సితాంబురు,
హన్నేత్రుని ముద్రవేల్మెఱయ ♦ నిశ్చలు లై యిరువైఁ మనాఙ్నను,
గ్గాత్రుల దంతివక్త్రులశ ♦ తంబు వినీతి భజింపఁ నొప్పు త,
త్సూత్రవతీశు వందనము ♦ తోఁ గని యాతఁడు బూజ సేయఁగన్. ౯౬.

టీ. వేత్రమున్=బెత్తమును, కేలన్=హస్తమందు, పూని=వహించి, మణివేది=రత్నంపుటరుంగునందలి, కుథంబుపయిన్=తివాచీమీఁదను, సితాంబురుహ = పుండరీకములవంటి, నేత్రుని=కన్నులుగల శ్రీపతియొక్క, ముద్రవేల్ = ముద్రతోడి యుంగరముగలయంగుళము, మెఱయన్=ప్రకాశింపఁగా, నిశ్చలులై=చలింపనివారై, ఇరువైన్=ఉభయపార్శ్వములయందు, మనాక్=ఇంచుకంత, "కించిదీషన్మనాగల్పే" అని నిఘంటువు. ననుత్=నమ్రములగు, గాత్రుల=దేహములుగలవారగు, దంతివక్త్రుల=గజముఖులయొక్క, శతంబు=నూఱు, (నూఱ్వురుగజముఖులనుట) వినీతి = వినయముచేత, భజింపన్=సేవించుచుండగాఁ, ఒప్పు=మెఱయుచున్న, తత్=ఆప్రసిద్ధుఁడగు, సూత్రవతీశున్ = సూత్రవతీదేవినాథుఁడగువిష్వక్సేనుని, (విష్వక్సేనుండు గజముఖశతముచేఁ బరివేష్టింపఁబడుటకుఁ బ్రమాణము — యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతం, విఘ్నాన్నిఘ్నంతిసతతం విష్వక్సేనంత మాశ్రయే. అనిగలదు) వందనముతోఁగని=నమఃపూర్వకముగాఁ గాంచి, ఆతఁడు=ఆవిష్వక్సేనుఁడు, పూజసేయఁగన్ =తన్నుఁబూజింపఁగా. తా. సుగమము.

తే. అవిదితపురందరాయుధం ♦ బైన కనక, శిఖరియునుబోలె నెఱకల ♦ జిగులు దెసల,
నింగి నీరెండఁగాయ వే♦దాంగు వినత,సుతుని నతిఁగాంచి మగుడఁ ద♦న్నతియుఁగాంచి.

టీ. అవిదిత = ఎఱుఁగఁబడని, పురందరాయుధంబైన = వజ్రివజ్రముగలయట్టి, కనకశిఖరియునుబోలెన్=మేరుపర్వతమువలెనే, (ఇంద్రుని చేత ఱెక్కలు వ్రక్కలిం

పఁబడని బంగరుకొండవలెనున్నాఁడనుట) ఎఱకల=పక్షములయొక్క, జిగులు=కాంతులు, దెసలన్=దిశలయందును, నింగిన్=ఆకాశమందును, నీరెండగాయన్=చల్లనియెండగాయు చుండఁగా, కాంతులాతపమువలెనుండె ననుట. వేదాంగున్=ఛందోమయుఁడైన, "కాంతస్తేపురుషోత్తమః ఫణిపతిశ్శయ్యాసనంవాహనం వేదాత్మా విహగేశ్వరో యవనికా మాయాజగన్మోహినీ" అని ప్రమాణము. వినతసుతుని=వైనతేయుఁడగు గరుత్మంతుని, నతిన్=నమస్కారముచేత, కాంచి=చూచి, మగుడన్=మరల, తన్నుతియున్=ఆవైనతేయుని నమస్కారమును, కాంచి=పొంది. తా. సుగమము.

వ. అతనిచే విజ్ఞాపనంబు సేయించి యనుమతిం గాంచి చతుర్భుజులు జలధరశ్యాములు శతపత్త్రలోచనులు చపలాపిశంగవసనులు వనమాలికాబద్ధబాహుమధ్యులు నైన మధుమథనప్రతిబింబంబులుం బోని పారిపార్శ్వకులఁ బరాంకుశ ప్రభృతిముక్తుల సేవింపుచుఁ దదభినందితు లై చని మహావకాశంబును మణిమయస్తంభసంభృతంబును శాతకుంభకుంభ శోభితశేఖరంబును నై చిత్రనేత్రవితాన లంబమాన నానాప్రసూనదామ ముక్తాగుళుచ్ఛాచ్ఛచామరంబును నుద్వేలకాలాగరుధూపధూపితంబు నగు మహావిమానమధ్య విధుకాంతవితర్దికాతలంబునఁ జరణముఖ తత్తత్ప్రతీకాధిష్ఠిత ధర్మాదిసూరి పరిషదాత్మకంబును దేజోమయంబును నగు విపుల విమల పీఠంబునఁ బరిమళాలోలరోలంబజాలం బగు నంబురుహంబు జాంబూనదత్విడుత్తమర్ణవిస్తీర్ణకర్ణికోపరివీధి నూఘస్యపాథోనిధానంబునకుఁ బ్రథమహేతుభూతం బగు భూతతన్మాత్రయుంబోలెఁ బొరద స్ఫటిక బటీర పాండురుచిపుండరీకంబుల పసకు మసమసక లెసకొల్పు మిసిమిగల భోగిభోగ భాగంబునకుం బరభాగంబు మిగులఁ దదాత్మకంబయగు నుపబర్హంబున మహార్హకేయూరమణికర్బురం బగు కూర్పరం బూని మననపర ముని మనోరాగరస మార్జనంజేసి మిగుల నరుణిమ వహించె నోయనఁ జాలు కెంగేలు కపోలంబునం గదియం ద్రిదశ తరు కుసుమ కంచుకిత కంచుకికంచుకాత్మకంబగు దుకూల నిచోళంబున నొత్తిగిలియున్న వానిం గరిం గఱకటెంబెట్టి బిట్టుదనచేతి చక్రంబునం దెగిన నక్రంబుపూజ్యం బగు సాయుజ్యంబు నొందెనో యన నుపరిపరిదృశ్యమాన గండస్థలస్థ మణిమకరకుండల ప్రతిబింబ రుచి డంబరంబునం బరమ సౌందర్య మకరంద నిష్యందియగు ముఖారవిందంబున నందంబగు వాని నిర్నిమిషదృష్టినెట్టుకొని చూచుతఱి నీలావదాతయు ఱెప్ప వట్టు తటి బిట్టు దుర్కొను కలధౌత గౌరగౌర మహామహఃపూరంబున మునింగి దుర్నిరీక్ష్యయు నగు నిజ రుచిరమూర్తివలనఁ దనదు సాకారనిరాకారతలు వాకొకిఁ జూపుమాపున దీపించు వానిఁ, గళత్రంబులగు శ్యామా



చాయలచేత బ్రేముడిం బొదువంబడిన యట్లు కప్పులు దొంగలు నగుపక్ష్మకాలికల నొప్పు సోమ సూర్యాత్మకంబులగు వెడంద నిడువాలు టెక్కెసెరల కన్నులం గెంపమ్మి ఱేకుల వెదఁజల్లువాని మంకెనవిరి బింకంబు నింకించు నధరశోణిమ నెపంబున వెలుంగు ముఖజనితహుతాశనుతోఁ దన్సఖుండగు గంధవహుం గూర్ప నిక్కినన నొక్కింత నిక్కి చొక్కంపుఁ బొటమలఁ జూపట్టి తిల కుసుమ విలసనాపహాసియగు నాస భాసమానుం డగు వానినుదరజాత శ్వేతధామతామరసంబుఁ గనుంగొని మహదాశ్రయంబు గనిన పూర్ణిమాశశాంకుండను శంక నాతనికి నాకు వైరంబు మాన్పుమని తత్సహోదరిగావున రత్నకాంచనంబులు లంచంబులుగా నివేదించి యడుగు లొత్తు నిందిరకు వరముం బడియున్న రాహు వనంగేయూర కటక మణిముద్రికాంకితంబగు దీర్ఘ బాహుపరిఘంబు కటితటోత్సంగంబున మెఱయు వాని నురఃస్థలన్యస్త నిస్తులాస్తోక కౌస్తుభ గభస్తి మండలంబున నిండోలగంబుండు పుండరీకనికేతన తనుచ్ఛాయయన నచ్ఛాచ్ఛం బగు శ్రీవత్సంబున లోచనోత్సవంబుఁ గావించువాని విజితమృగనాభినాభి సౌరభ్యంబునకు నెగయు నుత్తుంగభృంగ మాలికయన మెఱయు నసిత పేశలతులసీపలాశ దామంబున నభిరామ కోమలాలం కృతి యగు వానిఁ గపటకరటివిరోధినై యసుర యుసురం గొని మగుడ మనుజాంగంబు నంగీకరించు నెడఁ దలంపంబడమి నట్లున యుండె నన బడు గగు నడుము పసఁ గడు నొడిక మగువాని ఘన జఘన చరమేతరధరాధ రాధిత్యకాతలంబునం గాంచన కాంచికా మణిమకుటగగనమణి గాయు నీరెండ మెం డనంబరగు మెఱుంగు పీతాంబరంబునం బొదువంబడిదాని సన్నదనంబు వెలుపలం దోఁపఁ గనక పుష్యరాగంపుఁ దెరవారు వైదూర్యమణి స్తంభయుగంబునుంబోలెఁ గించి దామీలిత నీలిమంబగు నూరుయుగళంబువానిఁ త్రివిక్రమం బగు విగ్రహంబుతో నాగ్రహంబున మీఁదికిం జాఁచు తఱిఁ జంక్రమణ రయంబునం దగిలి వచ్చిన మణిమయస్వర్భువనజాంబూనదప్రాకారవలయం బనం దీండ్రించు నుద్దండ గండపెండెరంబునం బొడము నఖండప్రభామండలంబునం బరిహిండితంబులై ముత్తెపుసందుల వడవుగల మడిమల బెడంగు పడి భావి నిజ కమఠావతార సూచకంబులుంబోలెఁ గొదమతామెల్ల మెల్లనగు మీఁగాళ్లతోఁ గోకనద మృదూవరంబు లమర మెఱుఁగు జుక్కల జిగి మొక్కపఱుచు నఖ చక్రవాళ చంద్రికల భక్తజన మనస్తమోవిదళనంబుఁ గావించుచు హల కులిశ కలశ కమల మకరాంకు శాంకితంబులై లక్ష్మీకుచకుంకుమాకలన నరుణారుణంబు లగు చరణంబులం దాపత్రయాపహరణంబు సేయువాని నారాయణుం బురాణపురుషుఁ బురుషోత్తముఁ బ్రణతార్తిహరు వాసుదేవు హృషీకేశు నీశనుతు విభీషణవరదు ననంగజనకు రంగ

**రమణుం** గాంచి సహ సమాగత భాగవత పరిషత్సమేతంబుగాఁ దానుం దనుజాతయుం బ్రమద భయ భక్తిరససమగ్నులై జయజయ శబ్దంబులతో సర్వాంగాలింగిత క్షోణీతలంబులగు నమస్కారంబులు గావించి నిలిచి నిటలతటఘటితాంజలియై యిట్లని నుతియించె. ౯౦.

టీ. అతని చేన్ = ఆ వైనతేయుని చేత, విజ్ఞాపనంబు సేయించి = శ్రీరంగనాయకునకుఁ దనరాక విన్నపంబు సేయించి, అనుమతిం గాంచి = సెలవును బొంద, చతుర్భుజులు = నాలుగు భుజములుగలవారును, జలధర = మేఘము వలెనే, శ్యాములు = నీలచాయగల వారును, శతపత్ర = తామరలవంటి, లోచనులు = కన్నులుగలవారును, చపలా = మెఱపుల వలెనే, పిశంగ = పచ్చనైన, వసనులు = వస్త్రములు గలవారును, (పీతాంబరులనుట) వనమాలికా = తులసీవనమాలికలతోడ, బద్ధ = కూర్పఁబడిన, బాహుమధ్యులును = వక్షస్స్థలములు గలవారును, ఐన = అయినట్టి, మధుమథన = మధుసూదనుఁడైన శ్రీహరియొక్క, ప్రతిబింబంబులుంబోని = ప్రతిబింబములవంటి, పారిపార్శ్వకుల = పార్శ్వవర్తులగునట్టి, పరాంకుశ = నమ్మాళ్వారులే, ప్రభృతి = మొదలగు, ముక్తుల = ముక్తాత్ములను, సేవించుచు = భజించుచును, తదభినందితుఁడై = వారిచేత నాదరింపఁ బడినవాఁడై, చని = ఆవలనరిగి, మహావకాశంబును = మహావిశాలమైనదియును, మణిమయ = రత్నవికారములైన, స్తంభ = స్తంభములచేత, సంభృతంబును = భరింపఁబడినదియును, శాతకుంభకుంభ = బంగరు కలశములచేత, శోభిత = అలంకృతములైన, శేఖరంబును = శిఖరములుగలదియును, ఐ = అయి వదై, చిత్ర = వింతవన్నెలుగల, నేత్ర = నేత్రవస్త్రముల చేతనైన, "స్యాజ్జటాంశుకయోర్నేత్రమ్" అని యమరము. వితాన = మేలుకట్లయందు, "అస్త్రీవితానముల్లోచః" అని నిఘంటువు. లంబమాన = వ్రేలుచున్న, నానా = అనేకవిధములగు, ప్రసూనదామ = విరిసరులును, ముక్తాగుళుచ్ఛ = ముత్తెముల గుత్తులును, అచ్ఛచామరంబును = తెల్లని జల్లులుగలదియును, ఉద్వేల = మేరమీఱిన, కాలాగరు = కృష్ణాగరువుయొక్క, ధూప = ధూపముచేత, ధూపితంబును = ధూపింపఁబడినదియును, అగు = అవునట్టి, మహావిమానమధ్య = మహాగర్భగృహమధ్యమందలి, విధుకాంత = చంద్రకాంతఱాళ్లచేఁ జేయఁబడిన, వితర్దికాతలంబునన్ = వేదికాస్థలమందు, చరణముఖ = పాదములు మొదలగు, తత్తత్ప్రతీక = ఆయాయవయవముల యందు, అధిష్ఠిత = ఉన్నఁబడిన, ధర్మాది = ధర్మవర్మప్రముఖులగు, సూరి = నిత్యసూరుల యొక్క, పరిషదాత్మకంబును = సమాజ స్వరూపమైనట్టిదియు, తేజోమయంబును = ప్రకాశ స్వరూపమైనట్టిదియును, అగు = అవునట్టి, విపుల = పఱపైనట్టియు, విమల = నిర్మలమగునట్టి, పీఠంబునన్ = సింహాసనమందు, పరిమళ = క్రొత్తావులకొఱకు, ఆలోల = సంచరించుచున్న,



రోలంబ = తుమ్మెదలయొక్క, "ఇందిందిరశ్చంచరీకో రోలంబో బంభరోపిచ" అని నిఘంటువు. జాలంబగు = సమూహముగల, అంబురుహాంబు = కమలముయొక్క, జాంబూనదత్విట్ = బంగరురంగునకు, ఉత్తమర్ణ = అప్పుసంగెడునట్టియు, విస్తీర్ణ = వెడలుపైన, కర్ణికోపవీథిక్ = మిద్దియపైదెసయందు, ఊధస్యపాథోనిధానంబునకున్ = క్షీరవారిరాశికి, (ఊధస్య మనగాఁ బొదుఁగు వలనఁ బుట్టినదిగావున క్షీరమనుట, ఈశబ్దము మానవజాతియందు స్తన్యము వలె నుండును) ప్రథమహేతుభూతంబగు = ఆదికారణమైన, భూతతన్మాత్రయుంబోలె = ఆదిభూతము వలెనే, (సూక్ష్మావస్థగల క్షీరమువలెననుట) పారద = పాదరసముయొక్కయు, "రసస్సూదశ్చపారదే" అని నిఘంటువు. స్ఫటికమణులయొక్కయు, పటీర = శ్రీగంధముయొక్కయు, పాండురుచి = చలివెలుంగుయొక్కయు, (చంద్రుఁడనుట) పుండరీకంబుల = తెలివిరిదమ్ములయొక్క, పసకున్ = మేలిమికి, (ధావళ్యమునకనుట) మసమసకలు = మాలిన్యమును, ఎసకొల్పు = ఆపాదించుచున్న, మిసిమిగల = కాంతిగలయట్టి, భోగిభోగ... భోగి = శేషునియొక్క, భోగ = శరీరముయొక్క, "భోగస్సుఖేధనే చాహిశరీర ఫణయోర్మతః" అని నిఘంటువు. భాగంబునకున్ = ప్రదేశమునకు, పరభాగంబు = గుణోత్కర్షము, "పరభాగోగుణోత్కర్షః" అని నిఘంటువు. మిగులన్ = అతిశయించునట్లు, తదాత్మకంబయగు = ఆశేషశరీరమయుమగు, ఉపబర్హంబునన్ = తలగడయందు, "ఉపధానంతూపబర్హమ్" అని నిఘంటువు. మఱియు శేషుఁడే యుపధానమగుటకు. (శ్లో. నివాసశయ్యాసన పాదుకాంశుకోపధాన వర్షాతపవారణాదిభిః, శరీరభేదైస్తవ శేషతాం గతో యథోచితం శేష ఇతీర్యతే జనైః. అనియాళవందారుశ్రీసూక్తప్రమాణము) మహార్హ = మిక్కిలియుచితమగు, కేయూర = బాహుపురియందలి, మణి = రత్నములచేత, కర్బురంబగు = చిత్రవర్ణమైన, కూర్పరంబు = మోచేతిని, "స్యాత్కఫోణిస్తుకూర్పరః" అని నిఘంటువు. ఊని = ఊఁదుకొని, మననపర = ధ్యానపరులైన, ముని = మునులయొక్క, మనః = మనస్సుల యందలి, రాగరస = అనురాగరసముయొక్క, మార్జనంజేసి = తుడుచుటచేత (మునిమానసములకు విరక్తిగలుగఁజేసెననుట) మిగులన్ = అధికమగునట్లు, అరుణిమ = ఎఱ్ఱఁదనమును, సహించెనోయనన్ = తాల్చెనోయనుటకు, చాలు = తగిన, కెంగేలు = ఎఱ్ఱనిహస్తము, కపోలంబునన్ = చెక్కిటియందు, కదియన్ = సమీపింపఁగా, (చెంపక్రింద శ్రీహస్తముఁబెట్టుకొన్నారనుట) త్రిదశతరు = కల్పవృక్షములయొక్క, కుసుమ = పువ్వులచేత, కంచుకిత = కప్పఁబడిన, కంచుకి = శేషునియొక్క, కంచుకాత్మకంబగు = కుబుసమే యైనట్టి, దుకూలనిచోళంబునన్... దుకూల = వలిపెమైన, నిచోళంబునన్ = సెజ్జ వలువ

యందు, (పడకదుప్పటియనుట) ఒత్తిగిలియున్నవానిన్ = ఒంటిప్రక్కనుబవ్వళించియున్నట్టియు, కరిన్ = గజేంద్రుని, కలకతింబెట్టి = బాధపెట్టి, బిట్టు = కఠినముగాను, తనచేతి చక్రంబునన్ = సుదర్శనముచేత, తెగిన = ఖండితంబైన, నక్రంబు = మకరము, ప్రాజ్యంబగు = ప్రాపింపఁబడిన, సాయుజ్యంబున్ = భగవద్దివ్యమంగళవిగ్రహసాంగత్యమును, ఒందెనో యనన్ = పొందెనోయనునట్లు, ఉపరి = మీఁదిభాగమందు, పరిదృశ్యమాన = లెస్సగాకానవచ్చుచున్న, గండస్థల = చెక్కిటియందు, స్థ = ఉన్నట్టి, మణి = రత్నఖచితమైన, మకరకుండల = మకరాకారమగుకర్ణభూషణముయొక్క, ప్రతిబింబరుచి = ప్రతిఫలనకాంతులయొక్క, డంబరంబునన్ = ఆధిక్యముచేత, పరమసౌందర్య = మిన్నయగుచెన్నునెడు, మకరంద = పూఁదేనియను, నిష్యందియగు = కురియుచున్న, ముఖారవిందంబునన్ = మోముదామరచేతను, అందంబగువానిన్ = సుందరుఁడగునట్టియు, నిర్నిమిషదృష్టి = ఱెప్పవాల్పనిచూడ్కిచేతను, నెట్టుకొని = ప్రయాసపడి, (కథంచనార్థకము) చూచుతఱిన్ = సేవించునప్పుడు, నీలావదాతయు = నల్లని తెల్లని వర్ణముగలిగినదియును, ఱెప్పపాటుతఱిన్ = ఱెప్పవాల్పు గలిగి చూచునప్పుడు, బిట్టు = అధికముగాను, ఎదుర్కొను = నేత్రములకెదురయ్యెడు, కలధౌత = రజతమువలె, గౌరగౌర = మిక్కిలితెల్లనైన, మహత్ = అధికమైన, మహః = తేజముయొక్క, "తేజోధామమహోవిభా" అని నిఘంటువు. పూరంబునన్ = ప్రవాహమందు, మునింగి = అచ్ఛాదింపంబడి, దుర్నిరీక్ష్యయున్ = చూడశక్యముగానిదియు, అగు = అవునట్టి, నిజ = స్వకీయమగు, రుచిర = మనోహరమైన, మూర్తినలనన్ = దివ్యమంగళవిగ్రహమువలన, తనదు = తన, సాకారని రాకారతలు = ఆకారముతోఁ గూడియుండుటయును నాకారములేకుండుటయును, వారికిన్ = సేవించువారికి, చూపురూపునన్ = కనుపటిచెడురీతిచేతను, దీపించువానిన్ = వెలుంగుచున్నట్టియు, కళత్రంబులగు = చంద్రసూర్యులభార్యలయిన, శ్యామా = రాత్రిచేత, ఛాయచేత = ఛాయాదేవిచేత, (రాత్రియు నలుపు చాయ గావున నాయుభయము నలుపనుట) ప్రేముడిన్ = ప్రేమముచేత, పొదువంబడినయట్లు = ఆలింగనముచేయఁబడినట్లు, కప్పులు = నల్లనివియు, తోంగలులున్ = దీర్ఘములయినవియు, అగు = అవునట్టి, పక్ష్మ = ఱెప్పలయొక్క, కాలికలన్ = నైల్యములచేత, ఒప్పు = సుందరమగుచున్న, సోమసూర్యాత్మకంబులగు = చంద్రసూర్యమయములగు, వెడంద = విశాలములును, నిడువాలు = దీర్ఘతములునైన, ఎఱ్ఱసెరల = రక్తరేఖలుగల, కన్నులన్ = నేత్రములచేత, కెందమ్మిఱేకుల = ఎఱ్ఱదామరపూఱేకులను, వెదజల్లువానిన్ = వ్యాపింపఁజేయుచున్నవాని, (స్వామికిఁ జంద్రుఁడొక్కనయనంబును సూర్యుఁడొక్కనయనంబగుటచేత



వారియుభయ భార్యలయిన రాత్రియును ఛాయాదేవియును, వచ్చి తమ నల్లనికాంతులు గానవచ్చునట్లు వారి నాలింగనముఁజేసికొని విడువకయుండినట్లు నల్లని తొంగలిఱెప్పలొప్పెననుట) మంకెనవిరి = బంధూకపుష్పముయొక్క, బింకంబున్ = గర్వమును, ఇంకించు = ఇవురఁజేసెడు, అధర = వాతెఱయొక్క, శోణిమ = అరుణకాంతియనెడు, నెపంబునన్ = వ్యాజముచేత, వెలుంగు = తేజరిల్లుచున్న, ముఖజనితహుతాశనుతోన్ ... ముఖ = నెమ్మోమువలన, జనిత = ఉత్పన్నుఁడగు, హుతాశనుతోన్ = అగ్నిహోత్రముతో, (ముఖమువలన నింద్రుండునగ్నియుఁబుట్టుట శ్రుతి ప్రసిద్ధము) తత్సఖుండగు = అయ్యగ్గిచెలియైన, గంధవహుంగూర్పన్ = వాయువును గలుపుటకై, నిక్కెనన్ = నిక్కెనదో యనునట్లు, ఒక్కింత = ఇంచుకంత, నిక్కు, చొక్కంపు = సుందరములైన, పొటములన్ = పుటములచేత, చూపట్టి = దర్శనీయమై, తిలకుసుమవిలసనాపహాసియగు = నువ్వుబువ్వుమవ్వంపునవ్వునట్టి, నాసన్ = ముక్కుచేత, భాసమానుండగువానిన్ = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, (కొంచెమునిక్కినముక్కుపుటములలోనుండినిట్టూర్పులు వెడలుననుట) ఉదరజాత = నాభియందుఁబుట్టిన, శ్వేత = తెల్లనగు, ధామ = కాంతిగల, తామరసంబున్ = కమలమును, గనుంగొని = చూచి, మహదాశ్రయంబుగనిన = మహదాశ్రయమునుబొందిన "నీచాశ్రయోనకర్తవ్యః కర్తవ్యోమహదాశ్రయః" అన్నట్లనుట. పూర్ణిమాశశాంకుండనుశంకన్ = పున్నమనాఁటిచందురుండను సందియంబున, (తెల్లని నాభీకమలము చంద్రునివలె నుండెననుట) అతనికి = ఆచంద్రునికి, నాకు = రాహువునకనుట, వైరంబుమాన్పుమని = పగలేకుండఁజేయుమని, తత్సహోదరిగావున = ఆచంద్రునికిఁదోఁబుట్టువగుటంజేసి, రత్నకాంచనంబులు = మణికనకములు, లంచంబులుగానివేదించి = ఉపాయనములుగాసమర్పించి, అడుగులొత్తు = స్వామిపాదములొత్తుచున్న, ఇందిరకున్ = శ్రీదేవికి, (దీనికిఁ దక్షసహోదరి యను నది విశేషణము) వరముంబడియున్న = ప్రాణాచారముపడియున్న, రాహునన్ = రాహుగ్రహమనునట్లు, (చంద్రుఁడు తొల్లి దుర్బలుఁడై యుండి మహదాశ్రయముఁ జేసినపిదపఁ దనకుఁ జేటు గలుగునని యులికి రాహుగ్రహ మిట్లు చేసిన ట్లుండెననుట.) కేయూర = భుజకీర్తులచేతను, కటక = కడియములచేతను, మణిముద్రికా = రతనంపుముద్దుటుంగరములచేతను, అంకితంబగు = చిహ్నితమైన, బాహుపరిఘంబు = పరిఘాయుధమువంటి దీర్ఘభుజము, కటితటోత్సంగంబునన్ = పిఱుందుప్రక్కమీఁదను, మెఱయువానిన్ = ప్రకాశించుచున్నట్టియు, ఉరస్స్థల = వక్షఃస్థలమందు, న్యస్త = ఉనుపఁబడిన, నిస్తుల = సరిలేని, అస్తోక = స్థూలమగు, కౌస్తుభ = కౌస్తుభమణియొక్క, గభస్తి = కాంతులయొక్క, మండలంబునన్ = సమూహమందు, "మండలంచక్రవాళకమ్" అనియమరము. నిండోలగంబుండు = నిండుసభదీర్చిన, పుండరీకనికేతన = కమల

నివాసినియగులక్ష్మీదేవియొక్క, తనుచ్ఛాయయనఁ = దేహకాంతియోయనునట్లు, అచ్ఛాచ్ఛంబగు=మిక్కిలిస్వచ్ఛమగు, శ్రీవత్సంబునఁ=శ్రీవత్సమనుమచ్చచేత, లోచనోత్సవంబుఁ గావించువానిఁ = కన్నులపండువుచేయునట్టియు, విజిత = గెలువఁబడిన, మృగనాభి= కస్తూరిగల, సౌరభ్యంబునకుఁ=నెత్తావికి, నెగయు = వచ్చుచున్న, (ఎఱుగుననిపాఠాంతరమట్లేనివాలుచున్న) ఉత్తుంగ=తలుచైన, భృంగమాలికయనఁ=తుమ్మెద వరుసయనఁగా, మెఱయు=తేనరుచున్న, అసిత=నల్లనైన, పేశల=లేఁతయగు, తులసీపలాశ=తిరుతుళాయిదళములయొక్క, దామంబునఁ = వనమాలికచేత, అభిరామ=సుందరమగు, కోమల=మృదువైన, అలంకృతియగువానిఁ =అలంకారముగిలయట్టియు, (ఆకృతియగువానినని కొందఱందురు) కపటకరటివిరోధియై = మాయాసింహమై, అసుర=హిరణ్యకశిపునియొక్క, ఉసుఱుగొని = ప్రాణాపహారముఁజేసి, మగుడఁ = మరల, మనుజాంగంబుఁ = మానవాకారమును, అంగీకరించునెడఁ=గ్రహియించునప్పుడు, తలంపంబడమిఁ = జ్ఞప్తిరాకుండుటచేత, అట్లనయుండెననఁ = ఆప్రకారమే యుండెననునట్లు, బడుగుబడుగగు = మిక్కిలిసూక్ష్మమగు, నడుముపసఁ; నడుము = మధ్యముయొక్క, పసఁ=మేలిమిచేత, కడుఁ=మిక్కిలి, ఒడికమగువానిఁ = శృంగారమైనట్టివానిని, ఘన=గొప్పైన, జఘన=పిఱుఁదనియెడు, చరమేతరధరాధర=ఉదయపర్వతముయొక్క, అధిత్యకాతలంబునఁ=ఊర్ధ్వప్రదేశమందు, (ఉపత్యకాద్రేరాసన్నాభూమిరూర్ధ్వమధిత్యకా. అనియమరము)కాంచనకాంచికా=బంగారుమొలనూలియందలి, మణిమకుట=మణిశ్రేష్ఠమనియెడు, గగనమణి=సూర్యుఁడు, కాయు=వ్యాపింపఁజేయు, నీరెండమెండనఁ=బాలాతపాతిశయమనునట్లు, పరఁగు=ఒప్పుచున్న, మెఱుఁగు=కాంతివిశిష్టమైన, పీతాంబరంబునఁ=కట్టుబంగరుపుట్టముచేత, పొదువంబడి=ఆచ్ఛాదింపంబడి, దాని=ఆవస్త్రముయొక్క, సన్నఁదనంబునఁ=పలిపెదనముచేత, తననున్నదనంబు=తొడదోయినునుపు, (పరుషేసరశేచైవ సమాసేనుముతోభవేత్, అద్రుతాత్సరసాదందు పట్టికూర్చివిభక్తిషు, తనేచకుత్రచిదతోవికారాచ్ఛాపికేచన. అనునథర్వణోక్తిచేతనుమాగమము) వెలువలందోఁపఁ = బయిటగానరాగా, కనకపుష్యరాగంపు=కనకపుష్యరాగములను మణులయొక్క, (లేక) కనక=బంగారుయొక్కయు, పుష్యరాగఁపు=పుష్యరాగములయొక్క సంబంధముగల, తెరవారు=తెరలుగలిగిన, (లేక) తెరవారు = నూలిపోఁగులుపైఁదిరిగినట్లుండు,వైదూర్యమణి=వైదూర్యరత్నవికారములగు,స్తంభ=స్తంభములయొక్క,యుగంబునుంబోలె=జతవలెనే(ఆటవెలఁది. పగలు గొందిఁగానఁ ♦ బడెడుబిడాలంబు, కన్నువోలె వెలుఁగు ♦ గల్గినూలు, తిరుగు నట్లు మీఁదఁ ♦ దెరవారువైదూర్య, రత్నమున కిది



ప్రయత్నమమరు. అనివైదూర్యలక్షణము) కించిదామీలిత = కొంచెముగప్పఁబడిన, నీలిమంబగు = నైల్యముగల, ఊరుయుగళంబువానిఁ = తొడదోయిగలయట్టియు, త్రైవిక్రమంబగు = త్రివిక్రమావతారసంబంధియగు, విగ్రహంబుతోఁ = నెమ్మేనితోడ, ఆగ్రహంబునఁ=కోపముచేత, మీఁదికిఁజాఁచుతటిఁ = గగనంబునకుఁబ్రసరింపఁజేయునప్పుడు, చంక్రమణరయంబునఁ=ప్రసరణవేగముచేత, తగిలివచ్చిన=చుట్టివచ్చిన, మణిమయ=రత్నవికారమైన, స్వర్భువన=స్వర్గలోకమందలి, జాంబూనద ప్రాకారవలయంబునఁ=వలయమువంటి బంగారుకోటయనునట్లు, తీండ్రించు=మెఱయుచున్న, ఉద్దండ=అధికమైన, గండపెండెరంబునఁ=పాదకటకమందు, పొడము=పుట్టునట్టి, అఖండ=ఎడతెగని,ప్రభా=కాంతులయొక్క, మండలంబునఁ=సమూహము చేతఁ, పరిహిండితంబులై=కూర్పఁబడినవై, మట్టిపండువడువుగల = వటఫలసౌందర్యము గలిగినట్టి, మడిమలఁ=పార్ష్ణిభాగములచేత, బెడంగువడి=ప్రకాశించి, భావి=కాఁగల, నిజ=స్వకీయమైన, కమఠావతార=కూర్మావతారమునకు,సూచకంబులుంబోలె=సూచకములవలెనే,కొదమతాఁబేళ్ల=లేఁతతాఁబేళ్లయొక్క, (తాఁబేలు దామేలనియునుంగలదు) మేళ్లఁ=మేలులను, నగు=హసించెడు, మీఁగాళ్లతోఁ=ప్రపదంబులతోడ, కోకనద=ఎఱ్ఱగలువలవలెనే, "రక్తోత్పలంకోకనదమ్" అనియమరము. మృదు = కోమలములైన, ఉదరంబులు=గర్భములు, (అఱకాళ్లనుట) అమరఁ=ఒప్పఁగా, మెఱుఁగుఁజుక్కల=ప్రకాశముగల నక్షత్రములయొక్క, జిగి=కాంతిని, మొక్కపఱుచు=భంగపఱుచునట్టి, నఖ=గోళ్లయొక్క, చక్రవాళ=మండలములయొక్క, చంద్రికలఁ=వెన్నెలలచేత, భక్తజనమనః=భక్తులమనస్సులయందలి, తమః=శోకమను చీఁకటియొక్క, "రాహౌధ్వాంతే గుణేశోకే తమశ్శబ్దోభిధీయతే" అని నిఘంటువు. విదళనంబుఁ=ఛేదనమును, కావించుచు=చేయుచును, హలకులిశ కలశ కమల మకరాంకుశ = హలకులిశాది తత్తద్రేఖలచేత, అంకితంబులై = చిహ్నితములై, లక్ష్మీకుచకుంకుమాకలనఁ=కలుములజవరాలి పాలిండ్ల చెందిరంపుఁబూఁతచేత, అరుణారుణంబులగు=తఱుచు కెంజాయగల చరణంబులఁ=శ్రీపాదములచేత, (శ్రీదేవి స్వామి పాదములను దనయక్కునఁ జేర్చుకొనిన నవి మిగులఁ గెంపెక్కెననుట) తాపత్రయాపహరణంబు సేయువానిఁ = ఆధ్యాత్మికాధి దైవికాధిభౌతికములను తాపత్రయమును రూపుమాపునట్టి, నారాయణుఁ, పురాణపురుషుఁ, పురుషోత్తముఁ, ప్రణతార్తిహరుఁ, వాసుదేవుఁ, హృషీకేశుఁ, ఈశనుతుఁ, విభీషణవరదుఁ, అనంగజనకుఁ, రంగరమణుఁ = ఏవంవిధ నామధేయములుగల శ్రీరంగనాయకస్వామిని, కాంచి = దర్శనముసేసి, సహసమాగత = తనతోడవచ్చిన, భాగవత = భగవద్భ

క్తులయొక్క, పరిషత్సమేతంబుగాన్ =సమాజముతోఁగూడ, తానున్ =ఆవిష్టచిత్తుండగుచు, తనుజాతయున్ = కౌమార్తెయగుచూడికుడుత్తనాంచారును, ప్రమదభయభక్తిరసమగ్నులై, జయజయశబ్దంబులతోన్ = జయజయయనువాక్కులతో, సర్వాంగాలింగిత = సర్వావయవములచేతస్పృశింపఁబడ్డ, క్షోణితలంబులగు = భూతలములుగల, నమస్కారంబులు, కావించి, నిలిచి, నిటలతట =లలాటప్రదేశమందు, ఘటిత=కూర్పఁబడిన, అంజలియై= దోసిలిగలవాఁడై, ఇట్లని=ఈవక్ష్యమాణక్రమముగా, స్తుతియించెన్ =వినుతించెను. (ఆవిష్ట చిత్తుఁడనుట.)

తా. సుగమము.

తే. విధిగృహాక్షయవిత్తసే ♦ వధికి శరణు, చిరకృతేక్ష్వాకు పుణ్యరా ♦ శికిని బ్రణుతి,
ధనపతి భ్రాతృకులదేవ ♦ తకు జోహారు, నతమృడాదికసుమనస్సు ♦ నకు నమస్సు.

టీ. విధి=చతుర్ముఖునియొక్క, గృహ = ఇంటియందు, అక్షయ=నాశములేని, విత్త=ధనమునకు, సేవధికిన్ =నిక్షేపమయిననీకు, శరణు=నమస్కారము, (శ్రీరంగనాయకులు బ్రహ్మగృహమందలితిరువారాధనయని ప్రసిద్ధము) చిర =తడవుగాను, కృత=చేయఁబడిన, ఇక్ష్వాకు=ఇక్ష్వాకుమహారాజుయొక్క, పుణ్య=సుకృతములయొక్క, రాశికిని=ప్రోవైననీకు, ప్రణుతి=వందనము, (తరువాత ఇక్ష్వాకుమహారాజునకుఁ దపఃఫలమువైతోచితి వనుట) ధనపతి=కుబేరునకు, భ్రాతృ=తమ్ముఁడైనవిభీషణునకు, కులదేవతకున్ =కులదైవమైననీకు జోహారు=జోహారు, (పిమ్మట శ్రీరాములవలన విభీషణునకువచ్చితివనుట) నత=నమ్రులైన, మృడాదిక=శివుఁడుమొదలగు, "గిరీశోగిరిశోమృడః" అనియమరము. సుమనస్సునకున్ = దేవతలుగలవానికి, "సుపర్వాణస్సుమనసః" అనియమరము. నమస్సు=నమస్కారము.

తా. సుగమము.

తే. కొలుతు సర్వేశు సర్వాత్మ ♦ కుని ననంతు,
నప్రకాశు నభేద్యు స ♦ మస్తలోక,
సముదయాధారు నణుసమూ ♦ హములకును న,
ణీయు నిన్ను ననాధారు ♦ నిత్యు సత్యు. ౧౦౦.

టీ. సర్వేశున్ = సర్వప్రపంచనాథుఁడైనట్టియు, సర్వాత్మకునిన్ = సర్వాంతర్యామి యైనట్టియు, అనంతున్ = అంతరహితుఁ డయినట్టియు, అప్రకాశున్ = చతురగోచరుఁడయి నట్టియు, అభేద్యున్ = ఇయత్తా పరిమాణ విశిష్టుఁ డని తెలియ



శక్యుఁడుగానియట్టియు, సమస్తలోక=సర్వలోకములయొక్క, సముదయ=వృద్ధికి, ఆధారున్ =మూలాధారమైనట్టియు, అణుసమూహములకును=సూక్ష్మవస్తురాసులకంటె, అణీయున్ =పరమాణుస్వరూపుఁడైనట్టియు, నిత్యున్, అనాధారున్, సత్యున్, నిన్నున్, కొలుతున్ =సేవింతును, ఇక్కడ చెప్పిన అణీయస్త్వాదులు శ్రుతి ప్రసిద్ధములు.

తా. సుగమము.

క. నారాయణు భూప్రభృతిక, గౌరవవద్వస్తువితతి ♦ కంటె మిగిలి పెం,
పారు గరిష్ఠతగల పర, పూరుషు శరణంబు వేఁడి ♦ పొగడెద నిన్నున్. ౧౦౧.

టీ. నారాయణున్ =(నరసమూహమునారము. దానికిఅయనమనియును అది అయనముగాఁ గలవాఁడనియునువ్యుత్పత్తిద్వయము చేయుటచేత)ఆధారత్వాధేయత్వములుగల యట్టివానిని, భూ=భూమి, ప్రభృతిక=మొదలుగాఁగల, గౌరవవత్ =గరిమముగల, వస్తువితతికంటెన్ =భూతసమూహముకంటెను, మిగిలి=అతిశయించి, పెంపారు=వృద్ధియగుచున్న, గరిష్ఠతగల=అతి గురుత్వముగలిగిన, పరపూరుషున్ =పరమపురుషుఁడవైన నిన్నున్, శరణంబువేఁడి, పొగడెదన్ =కొనియాఁడెదను. తా. సుగమము.

తే. అజశివాదిక మగునీస ♦ మస్తజగము, నెందుఁ బ్రభవించు వర్తించు ♦ డిందునట్టి,
మహిమకిమ్మైననిత్యుస♦మస్తభూత, మయుఁబరులకంటెఁ బరుమహా♦మహునిఁగొలుతు.

టీ. అజ = బ్రహ్మయు, శివ=శూలియు, ఆదికమగు=మొదలుగాఁగలయట్టి, ఈ సమస్తజగమున్ = జగమెల్లను, ఎందు = ఎచ్చటను, ప్రభవించున్ = పుట్టునో, వర్తించున్ = సంచరించునో, డిందున్ =లీనమగునో, అట్టిమహిమకున్ =ఆ మహత్త్వమునకు, ఇమ్మైన=స్థానమైనట్టి, నిత్యున్ =శాశ్వతుఁడగువాని,(అజశివాదులశాశ్వతులనుట) సమస్తభూతమయున్ = సర్వభూతాత్మకుఁడగువాని, పరులకంటెన్ =ప్రకృతి జీవులకంటెను పరున్ = విలక్షణుఁడగువాని, మహామహునిన్ =మహాతేజోరూపుఁడైన నిన్ను, కొలుతున్ =సేవింతును. తా. సుగమము.

సీ. పరపురుషునికంటెఁ ♦ బరుఁడుగాఁ జనుహానిఁ బరమాత్ము ముక్తికై ♦ పరమయోగి,
పరిషత్తుచే సదా ♦ భావింపఁబడువాని నెవ్వనియందుఁ బ్రా ♦ కృతము లైన,
సత్త్వాదిగుణముల ♦ సందడి లే దట్టి విమలుని సర్వభూ ♦ తములకంటె,
నాద్యుఁడు శుద్ధుండు ♦ నగువాని విభుఁ గళా కాష్ఠానిమేషాది ♦ కాలసూత్ర,
గీ. మైన యెవ్వాని శక్తీంద్రి ♦ య వితతికిని, గోచరముగాదె నిర్లేపుఁ ♦ డై చెలఁగుట,
నతి విశుద్ధుఁడు దానయ్యు ♦ నౌపచార, వృత్తిఁ బరమేశుఁ డగు♦నిన్ను విష్ణుఁదలఁతు.

టీ. పరపురుషునికంటెన్ = జీవుని కంటెను, పరుఁడుగాన్ = అన్యుఁడుగా, చను వానిన్ = చెల్లునట్టివాని, (ఉత్తమఃపురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృత. అను గీతా వాక్యప్రకార మనుట) పరమాత్మున్, ముక్తికై = మోక్షముకొఱకు, పరమయోగిపరిషత్తుచేన్ = మహాయోగిసమాజముచేత, సదా = ఎల్లప్పుడును, భావింపఁబడువానిన్ = ధ్యానింపఁబడువాని, ఎవ్వనియందున్ = ఏనియందు, ప్రాకృతములైన = ప్రకృతిసంబంధులైన, సత్త్వాదిగుణముల = సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క, సందడి = సంపర్కము, లేదు = లేకుండునో (సత్త్వాదయోనసంతీశే యత్రచప్రాకృతాగుణా యను సంహితావచనముచొప్పున ననుట) అట్టి, విమలుని = నిర్మలుఁడగువాని, సర్వభూతములకంటెన్ = ఆకాశాదిసకలభూతములకంటె, ఆద్యుఁడు = మొదలివాఁడును, శుద్ధుఁడునగువానిన్, విభున్ = వ్యాపకుఁడగువాని, కళాకాష్ఠానిమేషాది = కలుళ కాష్ఠలు నిమిషములు మొదలగు, కాల = కాలమునకు సూత్రమైన = నడుపునదియైనట్టి, ఎవ్వాని శక్తి = ఏనిసామర్థ్యము, ఇంద్రియసమూహమునకు, గోచరముగాదు = కనఁబడదో, నిర్లేపుఁడై = అంటనివాఁడై, చెలఁగుటన్ = ప్రకాశించుచేత, తాన్ = తాను, అతివిశుద్ధుఁడైనను, ఔపచారవృత్తిన్ = ఉపచారవ్యాపారముచేత, పరమేశుఁడగు = పరమేశ్వరుఁడైనట్టి, విష్ణున్, నిన్నున్, తలఁతు.

తా. సుగమము.

వ. అని పరస్వరూప సురసేవ్య భవ్య దివ్యావతారలీలలం బ్రస్తుతించినఁ గౌస్తుభాభరణుండు కరుణాతరంగితంబులగు నపాంగంబుల నమ్మునిం గనుంగొని కుశలప్రశ్నంబుఁ గావించి కంకణాలంకార క్రేంకారంబు లంకురింపఁ బదపంకజంబులకుఁ గుసుమాంజలులు సమర్పించు సకలసీమంతినీసీమంతముక్తామణియగు నాముక్తమాల్యద రూపు నెలఁబ్రాయంబు సాభిప్రాయంబుగాఁ జూచి తనలోన. ౧౦౪.

టీ. అని = ఈ ప్రకారము, పరస్వరూప = నిత్యముక్తసేవ్యమైనపరస్వరూపముయొక్కయు, సురసేవ్య = వేల్పులచేభజింపఁదగిన, భవ్య = మంగళకరములగు, దివ్యావతార = దివ్యావతారములయొక్క, లీలలన్ = విలాసములను, (లేక) క్రియలను, "లీలావిలాసక్రియయోః" అని నిఘంటువు, ప్రస్తుతించినన్ = నుతింపఁగా, కౌస్తుభాభరణుండు = శ్రీరంగనాయకులు, కరుణాతరంగితంబులగు = కృపాతరంగయుక్తములగు, అపాంగంబులన్ = క్రీఁగంటిచూపులచేత, అమ్మునిన్ = ఆ పెరియాళ్వారిని, కనుంగొని = కటాక్షించి, కుశలప్రశ్నంబుఁగావించి = క్షేమమాయనియడిగి, కంకణాలంకార = కంకణభూషణములయొక్క, క్రేంకారంబులు = నాదములు, అంకురింపన్ = మొలతేరఁగా, పదపంకజంబులకు = తమ



తిరువడిత్తామరలకును, కుసుమాంజలులు = పుష్పాంజలులను, సమర్పించు = సమర్పించుచున్న, సకలసీమంతినీ = సర్వకాంతలయొక్క, సీమంత = పాపటలకు, ముక్తామణియగు = ముత్తెమైన, ఆముక్తమాల్యద = చూడికుడుత్తనాంచారుయొక్క, రూపున్ = రూపమును, ఎలఁబ్రాయంబున్ = లేఁతప్రాయమును, సాభిప్రాయంబుగాన్ = అభిప్రాయము గలిగినట్లుగాను, చూచి = వీక్షించి, తనలోన = ఆత్మగతంబున.

సీ. దీని చూపుదుటెక్కుఁ ♦ గానెకా సిరిపట్టికిని పోర బిరుదు డె ♦ క్కెంబు గలిగె,
దీనికౌ నల్లాడఁ ♦ గానెకా గర్వించి యుర్విఁ జైత్రునకుఁ గా ♦ లూఁదఁ గలిగె,
దీని పాలిం డ్లుబ్బఁ ♦ గానెకా రతిచేతి కిన్నెరబ్రమోఁతకు ♦ వన్నె గలిగె,
దీని మో మొప్పారఁ ♦ గానెకా వాణి రాయంచ లేమకుఁ గులా ♦ యంబు గలిగె,
గీ. దీని పెన్నెఱులేపారఁ ♦ గానెకా ప్ర, పోషితమయూరికి విరాలి ♦ పొందు గలిగె,
దీని యడుగులు రంజిల్ల ♦ గానెకా పి, పాసఁ బడుతేఁటులకు మెట్ట ♦ పంట గలిగె. ౧౦౫.

టీ. దీని = ఈ యాముక్తమాల్యదయొక్క, చూపు = దృష్టి, ఉదుటెక్కఁగానెకా = విజృంభింపఁగానేకదా, సిరిపట్టికిని = మన్మథునికి, పోరన్ = యుద్ధమునందు, బిరుదు డెక్కెంబు = బిరుదైనధ్వజము, కలిగెను (ఈకన్యక మీనలోచనయనియును మన్మథుఁడు మీనకేతనుఁ డనియు ననుట) దీని, కౌను = నడుము, అల్లాడఁగానెకా = చలించుచుండఁగానేకదా, గర్వించి = మదించి, ఉర్విన్ = భూమియందు, చైత్రునకున్ = వసంతమాసమునకు, కాలూఁదఁగలిగెన్ = పాదమునిలుపుకోఁగలిగెను, (మధ్యము లతవలెనుండెననియును లతాదులవలననే వసంతునికిఁగీర్తిగలుగునను) దీని, పాలిండ్లు = పయోధరములు, ఉబ్బఁగానెకా = వృద్ధిఁబొందఁగానేకదా, రతిచేతి = రతీదేవిహస్తముననున్న, కిన్నెరబ్రమోఁతకున్ = కిన్నెరనాదమునకు, వన్నెగలిగెన్ = ప్రశస్తిగలిగినది (పాలిండ్లకుఁగిన్నెరకాయలకుసామ్యమునకు, పైపూఁతరుచిగాని ప్రతియొకికిన్నెరకాయలరిది మేరువుతలయంపినిడిన; అనివసుచరిత్రము) దీని, మోము = ముఖము, ఒప్పారఁగానెకా = ప్రకాశింపఁగానేకదా, వాణి = సరస్వతియొక్క, రాయంచలేమకున్ = రాజహంసికకు (సరస్వతికిహంసికవాహనమనుట) కులాయంబుగలిగెన్ = నివాసమొదవెను "కులాయోనీడమస్త్రియామ్" అని నిఘంటువు. (హంసకుఁ బద్మమునివాసమనియు నాయమ పద్మముఖియనియనుట) దీని, పెన్నెఱులు = నిడుగుఱులు, ఏపారఁగానెకా = బలిష్ఠములుగాఁగానేకదా, ప్రపోషితమయూరికిన్ = పెంపుడు నెమలికి, విరాలిపొందుగలిగెన్ = మోహసంగతిగలగెను, (వెండ్రుకలు మేఘమువలెనుండెననియు మేఘమువలన నెమలిసంతసించుననుట) దీని, అడుగులు = పాదములు, రంజిల్లఁగానెకా = విలసిల్లఁ

గానేకదా, పిపాసఁబడు=నీరువట్టుగల, తేఁటులకున్=మధుకరములకు, మెట్టపంటగలిగెన్ (పాదములు మెట్టదామరవలెనుండెననియు తుమ్మెదలకత్తమ్ములు నెమ్మియొదవించుననుట) ఈపద్యమందు విషయినిగిరణాలంకారము. తా. సుగమము.

తే. అనుచు నువ్విళులూరి ము ♦ రారి తమక, మాఁప లే కాత్మ దివ్యశు♦ద్ధాంతసీమ,
కన్నెలఁతఁ దార్చి యొక్కమా♦యావధూటి, నట్లకావించి వా రున్న♦దనియయుండ.

టీ. అనుచున్=ఇట్లుదలంచుచు, ఉవ్విళులూరి = కోరికలుగోరి, మురారి = శ్రీరంగనాయకుఁడు, తమకము=మోహమును, ఆఁపలేక=నిలుపలేక, ఆత్మ=తనయొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, శుద్ధాంత=అంతఃపురముయొక్క, “శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చ” అనినిఘంటువు. సీమకున్=ప్రదేశమునకు, అన్నెలఁతన్=ఆచూడికుడుత్తనాంచారును, తార్చి=ప్రవేశపెట్టి, ఒక్కమాయావధూటిన్=ఒకమాయనెలఁతను, అట్ల=ఆయాముక్తమాల్యదవలెనే, కావించి=చేసి, వారు=అవిష్ణుచిత్తుఁడు మొదలగువారు, ఉన్నదనియ=అయమ యక్కడనే యున్నదనియే, ఉండఁగా. తా. సుగమము.

వ. పూజకులచేఁ బాదతీర్థప్రసాదపరివేష్టనంబు లిప్పించి విడిది కనిపినఁ గుడి వెడలి శాంబరీతనుసంభవం బాలకిం బెట్టి గృహంబునకుం జని పంజరంబు సడలించి యచ్చంచలాక్షిం గానక. ౧౦౭.

టీ. పూజకులచేన్ = నంబులచేత, పాదతీర్థప్రసాద = శ్రీపాదతీర్థప్రసాదములును, పరివేష్టనంబులు=పరివట్టమును, (ద్వంద్వాంతమందుబహువచనము) ఇప్పించి=ఒసఁగించి, విడిదికి=బసకు, అనిపినన్=పంపఁగా, గుడివెడలి=కోవెలలోనుండిబయలుదేరి, శాంబరీతనుసంభవన్=మాయాపుత్త్రికను, పాలకిన్=పల్లకియందు, పెట్టి=ఉనిచికొని, గృహంబునకుంజని=తిరుమాళిగకుఁబోయి, పంజరంబుసడలించి=పల్లకిగవిసెనఁదీసి, అచ్చంచలాక్షిన్=ఆచపలాక్షిని, కానక. తా. సుగమము.

శా. అబ్రహ్మణ్యము లోన వైచు కొనెన ♦ న్యాయంబున న్మత్సుతం,
దా బ్రహ్మాదుల మేర నిల్పియుఁ బ్రభు ♦ త్వంబూదియుం ద్రోఁతురే,
యీ బ్రక్కం ద్విజుఁ జూడ రయ్య సభవా ♦ రీరంగ భర్తంచు దుః,
ఖాబ్ధిం బడి బాష్పకంఠుఁడు సము ♦ ద్యద్దోఃపలాలుండునై. ౧౦౮.

టీ. అబ్రహ్మణ్యము = మొఱ్ఱో, “అబ్రహ్మణ్యమవధ్యోక్తౌ” అనినిఘంటువు. అబ్రహ్మణ్య మను పాఠమున నా రంగనాయకులనుట, బ్రహ్మణ్యోదేవకీపుత్త్ర యని



యున్నది) ఈ రంగభర్త = ఈ శ్రీరంగనాథుఁడు, తాన్ = తాను, బ్రహ్మాదుల=బ్రహ్మమొదలగువారి, మేర=మర్యాదను, నిల్పియున్=ప్రతిష్ఠాపించియును, ప్రభుత్వంబూఁదియున్=దొరతనముఁ దాల్చియును, మత్సుతన్=నాకూఁతును, అన్యాయంబునన్=ధర్మేతరవృత్తిచేత, లోన వైచుకొనెన్ = లోపలవేసికొనెను, త్రోఁతురే=నను విసర్జింతురా, (ఇచ్చట దోఁతురేయని పాఠాంతర మట్లేని దోఁచుకొందురా యనియర్థము) సభవారు=సభ్యులు, ఈబ్రక్కన్ = ఈ పేదవాఁడైన, ద్విజున్ = బ్రాహ్మణుని, చూడరయ్యా=కనరయ్యా, అంచున్ =దుఃఖాబ్ధిన్ = దుఃఖసముద్రమందు, పడి, బాష్పకంఠుఁడు=డగ్గుత్తుకగలవాఁడును, సముద్యత్ =పైకిలేచుచున్న, దోఃపలాలుండునై=కరపల్లవములుగలవాఁడునై, “పలాలఃపల్లవస్స్మృతా” అని నిఘంటువు. ఇచ్చట బాష్పలోచనుఁడు సమ్యగ్దోః పలాలుండునైయని పాఠాంతరము.

తా. సుగమము.

శా. ఎంతేవేడుకయైనఁ బెండ్లగుట కీ ♦ నే దేహము న్బ్రాణము,
న్సంతానంబు నిశాంతము న్ధనము ♦ సస్యంబు ల్పశుశ్రేణు లే,
కాంతస్వస్వజనార్చనంబునక కా ♦ దా కూర్చు టే మీ కయో,
వింతే యీ బుడు తెంత నన్గులుచఁ గా ♦ వింపం దను న్మెత్తురే. ౧౦౯.

టీ. ఎంతేవేడుకయైనన్=తనకు మిక్కిలి ప్రియమైనను, పెండ్లగుటకున్=వివాహమగుటకు, ఈనే=ఈ చిన్నదానినియ్యనా (ఇత్తుననుట) దేహమున్, ప్రాణమున్, సంతానంబున్, నిశాంతమున్=గృహమును, ధనము, సస్యంబుల్=ధాన్యములును, పశుశ్రేణులు=పసరములు, ఏన్=నేను, కూర్చుటే=సంపాదించుటే, ఏకాంత=ముఖ్యమగునట్టు, స్వ=తనయొక్క, స్వజన=తనభక్తులయొక్క, అర్చనంబునక=పూజనమునకే, కాదా=అవుననుట, మీకు, అయో = అయ్యో, వింతే=ఇదియాశ్చర్యమా, ఈబుడుతెంత=ఈచిన్నది యనఁగానెంత, నన్గులుచఁగావింపన్=నన్నుఁ దక్కువపఱుపఁగా, తనున్=తన్ను, మెత్తురే=హర్షింతురా, (మెచ్చురనుట.)

తా. తన కంత వేడుక గలిగిన నేను బెండ్లిచేయనా? దేహాదిపశుపర్యంతము సమస్తద్రవ్యములు తనకొఱకుఁ దనభక్తులకొఱకే కదా సంపాదించుట? నాకూఁతు రనఁగా నాకెంత? నన్నుమర్యాదచేసిన దనకు మెప్పువునా? యని విష్ణుచిత్తుఁ డనుచున్నాఁ డని భావము.

చ. శివుఁడు విరించి వాసవుఁడుఁ ♦ జెప్ప నశక్తులు గొల్చినట్టివా,
రవుట నిరంకుశుండ నని ♦ యక్కట పాడిఁ దొఱంగఁ జెల్లునే?
భువనములెల్ల నీవయినఁ ♦ బొంత దయానిధి యమ్మ లేదె? భా,
గవతులు లేర? నా కొఱకుఁ ♦ గాఁగ సహించుకొనంగఁ గేశవా. ౧౧౦.

టీ. శివుఁడు=శంభుఁడును, విరించి = చతుర్ముఖుఁడును, వాసవుఁడున్ = దేవేంద్రుఁడును, కొల్చినట్టివారవుటన్ = సేవించినవారగుటచేతను, (సేవకులనుట) చెప్పన శక్తులు = మనవిసేయశక్తులుగారు, నిరంకుశుండనని = అడ్డములేని వాఁడని, అక్కట= అయ్యో, పాడిన్=మర్యాదను, తొఱంగఁజెల్లునే=విడువవచ్చునా, భువనములెల్లన్ = లోకములన్నియు, నీవి = నీసంబంధులైనవి, అయినన్ = ఆయెనేనియు, (లోకములన్నియు, నీవి గావున నీపక్షముగాఁ జెప్పెనేనియు ననుట) పొంతన్=నీసమీపమందు, దయానిధి = అక్కటికంపుఁబ్రోవైన, అమ్మ = మాతల్లియైన లక్ష్మీదేవి, లేదె=సాక్షిగా లేదా (ఉన్నదనుట) "ఇందిరాలోకమాతా" అని నిఘంటువు. "మాతా చ కమలా దేవీ పితా దేవో జనార్దనః" అనునది ప్రమాణము. కేశవా=బ్రహ్మరుద్ర జననకారణమగు శరీరము గలస్వామి, నాకొఱకుఁగాఁగన్ = నాకొఱకై, సహించుకొనంగన్=పైని వేసికొనిచెప్పుటకు, భాగవతులు లేర=శ్రీవైష్ణవులు లేరా, (ఉన్నారనుట). లక్ష్మీదేవియు భాగవతులును పురుషకార పరులనుట. తా. సుగమము.

ఉ. సెట్టన యల్లలచ్చి యల ♦ నీళయు భూసతి యుండ నీకు నీ,
నెట్టికసీలపై మనసు ♦ నిల్చుట కేమనవచ్చు? వెఱ్ఱియౌ,
నట్టుగఁ బేద నన్నుఁ బరి ♦ హాసము సేఁతకుఁ దక్క వింతచూ,
పెట్టిది? దిద్దు నెవ్వఁ డిల ♦ నేఱులవంకలు వారిడొంకలున్? ౧౧౧.

టీ. సెట్టన = సిద్ధముగా, అల్లలచ్చి = ఆలక్ష్మీదేవియు, అలనీళయు = ఆనీళాదేవియు, భూసతి=భూదేవియు, ఉండన్ = ఉండఁగా, నీకున్, ఈ నెట్టికసీలపై= శుష్కోపవాస వ్రతముగల యీకన్యకమీఁద, మనసునిల్చుటకు, ఏమనవచ్చున్, పేద= బక్కవాఁడనగు, నన్నున్, వెఱ్ఱియౌనట్టుగన్=పిచ్చివాఁడగునట్లు, పరిహాసము సేఁతకుఁదక్కన్=గేలిసేయుటకే కాని, వింతచూపు = నూతనదృష్టి, ఎట్టిది=మీకేలాగుది, ఇలన్=భూమియందు, ఏఱులవంకలు=నదులవక్రత్వములును, వారిడొంకలున్=ఉదకముల మార్గములును, ఎవ్వఁడు, దిద్దున్ = చక్కఁదీర్చును, (ఎవ్వఁడును దీర్పఁడనుట, నా వెఱ్ఱితనమా? నదీవక్రత్వము మొదలగుదాని వంటిదనుట). ప్రబలు లగువారి నడకలను దిద్దుట దుర్ఘట మని చెప్ప వచ్చును. తా. సుగమము.



వ. అని యిట్లు ధరణీసురుం డదవెట్ట భాగవతక్షోభంబునకు భువనభర్తయు భయంపడి తచ్ఛాందసంబునకుఁ గేలిసేయు చున్నవాఁ డనుభావం బతనికిఁ దోఁప మకరకుండలమండితంబు లగు గండదర్పణంబులం జిఱునవ్వులప్పళింపించియె. ౧౧౨.

టీ. అనియిట్లు=ఈప్రకారముగా, ధరణీసురుండు=విష్ణుచిత్తుండు, అదవెట్టన్ =మొఱపెట్టఁగా, భాగవతక్షోభంబునకున్=భగవద్భక్తుని దుఃఖమునకు, భువనభర్తయున్ =లోకరక్షకుండగు శ్రీరంగనాథుండును, భయంపడి=జడిసి, తచ్ఛాందసంబునకున్ =అవిష్ణుచిత్తుని యుపయోగములేనిమాటలకు, గేలిసేయుచున్న వాఁడనుభావంబు = పరిహాసము చేయుచున్నవాఁడనుతాత్పర్యము, అతనికిఁదోఁపన్=అవిష్ణుచిత్తునకుఁదోఁచునట్లు, మకరకుండలమండితంబులగు=నక్రాకారకర్ణవేష్టనములచేత నలంకృతములగు, గండదర్పణంబులన్=చెక్కుటద్దములయందు, చిఱునవ్వులన్=మందహాసమంకురించునట్లు, ఇట్లనియె.

తా. సుగమము.

చ. ముది మదిఁదప్పితోయి ♦ మునిముఖ్య? భవత్తనయ న్గృహంబున,
న్పదిలము చేసివచ్చి మఱి ♦ బట్టబయ ల్వెడమూరు దూర దా,
సదన మిఁ కొక్కమా టరసి ♦ చంచలలోచనఁ గాన కున్నమా,
రదు మఱి కాని బుద్ధివిప ♦ రీతతఁ బొందక పోయి చూడుమా. ౧౧౩

టీ. ఓయిమునిముఖ్య? ముదిమదిఁదప్పి, భవత్తనయన్=నీకూఁతును, గృహంబునన్=ఇంటిలోన, పదిలము చేసి=భద్రము చేసి, వచ్చి, మఱి=ఇఁకను, బట్టబయల్=బహిరంగమందు, వెడమూరు=నట్టినింద, దూరదు=నిందింతువా, ఆసదనము=అనీయింటను,ఇంకొక్కమాటరసి=ఇంకొక్కసారివెదకి, చంచలలోచనన్=ఆచపలాక్షిని, కానకున్నన్=చూడకుంటివా, మఱి=పిమ్మట, మారదుకాని=నిందింతువుగాని, బుద్ధిన్=నీమతియందు, విపరీతతఁబొందక=మఱిమొక్కరీతిగాక, పోయి=చని, చూడుమా=పరీక్షింపుమీ.

తా. సుగమము.

తే. అనిన నాతండ్రియు ట్లని ♦ యనియె నే నె, ఱుంగమే యార్తిఁ గడుపు చల్లంగఁ బలికి,
కరుణ చేసితి విజయుని♦గమ్మ టంచు, బొంకు జల మాఁగి యింటికిఁ♦బరువువాఱి. ౧౧౪.

టీ. అనినన్=ఇట్లనఁగా, ఆతండ్రి=ఆముని, ఇట్లనియనియెన్=ఇట్లని పలికెను, (అనినవోతండ్రియూయు నేయూయు నేయెఱుంగమని పాఠాంతరముగలదు) ఏయార్తిన్= ఏదుఃఖమును, ఏమెఱుంగము=మేమెఱుఁగము, కడుపుచల్లంగన్=కడుపుచల్లఁబడునట్లు,

పలికి=వచించి, కరుణ చేసితి=దయ చేసితివి, విజయుఁడగుము=విజయవంతుఁడవు గమ్ము, (ఇది మంగళాశాసనము) అటంచు, బాష్పజలము=కన్నీరు, ఆఁగి=నిల్పుకొని, ఇంటికి=తనబసకు, పరువువాఱి=పరుగెత్తి. తా. సుగమము.

ఆ. మ్రొక్కినట్టి తనయ ♦ మూర్ధంబు మూర్కొని, ప్రమదబాష్పముఱల ♦ బ్రాహ్మణుండు,
చేత వెన్ను నిమిరి ♦ నాతల్లి నినుఁ గంటిఁ, గా యటంచు నింటి ♦ కడ వసింప. ౧౧౫.

టీ. మ్రొక్కినట్టి=తనకుదండము సమర్పించినట్టి, తనయ=కూఁతురొక్క, మూర్ధంబు=శిరమును, మూర్కొని=ఆఘ్రాణించి, ప్రమదబాష్పము=ఆనందబాష్పము, ఉఱులన్=స్రవింపఁగా, బ్రాహ్మణుండు=ఆవిష్ణుచిత్తుఁడు, చేతన్=తనహస్తము చేత, వెన్ను=ఆయమవీఁపును, నిమిరి=తడవి, నాతల్లి, నినున్, కంటిఁగా, అటంచున్, ఇంటి కడన్=తనబసయొద్ద, వసింపన్=నివసించియుండఁగా. తా. సుగమము.

తే. రంగపతి బ్రహ్మ రుద్రుల ♦ బ్రాహ్మి గౌరిఁ, దనకు నక్కన్య నడిగింపఁ ♦ బనుపుటయును,
వారు సేనేశ సహితులై ♦ వచ్చుటయును, విష్ణుచిత్తుండు సంభ్రమా ♦ న్వితుఁడునగుచు.

టీ. రంగపతి=రంగనాయకుఁడు, బ్రహ్మరుద్రులన్, బ్రాహ్మిన్=సరస్వతిని, గౌరిన్, తనకున్=రంగనాయకులకు, అక్కన్యన్, అడిగింపన్, పనుపన్=పంపఁగా, వారు, సేనేశసహితులై=విష్వక్సేనునితోఁ గూడినవారై, వచ్చుటయును=రాఁగా, విష్ణుచిత్తుండు, సంభ్రమాన్వితుఁడునగుచు=సంతోషముతోఁ గూడినవాఁడగుచు.

తా. సుగమము.

వ. విష్వక్సేనపూర్వకంబుగా వినయంబున నాతిథ్యంబు లొసంగి యుచితాసనంబుల నాసీనులై యున్న వారి యాగమనప్రయోజనం బడిగి తెలిసి ప్రమదరస భరితాంతరంగుండై యిట్లనియె. ౧౧౬.

టీ. సులభము. తా. సుగమము.

క. ధన్యుఁడనైతిం దనకీ, కన్యక నీఁగాంచి భృగువు ♦ గౌరవముఁ బయో
ధిన్యాయము నొదవె నికేఁ, నన్యాయం బేఁ చమూప ♦ హర విధులారా. ౧౧౭.

టీ. తనకున్, ఈకన్యకను=ఈ పిన్నపడుచును, ఈఁగాంచి=ఇయ్యఁగని, ధన్యుఁడనైతిన్, భృగువుగౌరవమున్=భృగుమహాముని గురుత్వమును, పయోధిన్యాయమున్=సముద్రన్యాయమును, ఒదవెన్=ఉదయించెను, (భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా శ్రీః



పూర్వ ముదధేఃపున యని శ్రీవిష్ణుపురాణవాక్యము ప్రమాణముగా «భార్గవీ లోకజననీ క్షీరసాగరకన్యకా" యనియమరము గలదు గావునఁ దొల్లి లక్ష్మి నొసంగిన భృగూదధుల గౌరవము నాకుఁగలిగెననుట) ఇకేని=ఇట్లడిగి పుచ్చుకొనుటేని, అన్యాయంబే=అన్యాయము గాదా. చమూపహరవిధులారా=విష్వక్సేన శివ బ్రహ్మలారా యని సంబోధనము.

తా. సుగమము.

క. వినుఁ డీఁదగు సంబంధపు, టెనయికఁ గని మోచి తెచ్చి ♦ యిచ్చెనన రొ చు,
ల్కని నవులు గాన మాపుర, మునకు న్విజయంబు సేయుఁ ♦ బుత్త్రిక నిత్తున్. ౧౧౮.

టీ. వినుఁడు=ఆకర్ణింపుఁడు, ఈఁదగున్=ఇయ్యఁదగును, చుల్కనినవులు, సంబంధపు టెనయికన్=వియ్యపు పొందికను, కని=చూచి, మోచితెచ్చి=మోసికొని తెచ్చి, ఇచ్చెననరొ=ఒసంగెననరా, కానన్=కాఁబట్టి, మాపురమునకున్=మా శ్రీవిల్లిపుత్తూరికి, విజయంబు సేయుఁడు=వేంచేసినను, పుత్త్రికనిత్తున్=కొమార్తె నొసఁగుదును.

తా. సుగమము.

తే. ప్రభుతఁ బరమేశ్వరుండైనఁ ♦ బత్ప్రపన్న, జనమున కొసంగు మీకు నీ ♦ చనువు శౌరి,
తానె కట్టిన భూమికఁ ♦ దాల్చు మాకు, ఘనత యిది మమ్ముఁ జేయుట ♦ తనదు ఘనత.

టీ. శౌరి=ఆశ్రీపతి, ప్రభుతన్=ప్రాభవము చేత, పరమేశ్వరుండైనన్=సర్వాధికుఁడైనను, పత్=పాదములయందు, ప్రపన్న=ప్రపత్తి చేసినట్టి, జనమునకున్=జనులకు, మీకున్, ఈచనువు=ఈమచ్చికను, ఒసఁగున్=ఇచ్చును, (మీరు చెప్పిన వినుననుట) తానె కట్టిన=తానే కలుగఁజేసిన, భూమికన్=శ్వశుర వేషమును, తాల్చు=ధరించునట్టి, మాకు, ఇది, ఘనత=గొప్పతనము, మమ్ముఁజేయుట=మమ్మిట్లు గొప్పసేయుచుట, తనదు ఘనత=తనగౌరవము. తా. సుగమము.

తే. అనినఁ జని విన్నవింప ద ♦ యారసార్ద్ర, చిత్తుఁడై విశ్వభర్త ప ♦ క్షిప్రధాన,
వాహ్యంబు నెక్కి బ్ర ♦ హ్మాదిసురలు, బలసి తమ తత్తడుల నెక్కి ♦ కొలిచిరాఁగ.

టీ. అనినన్=ఇట్లనఁగా, చని=వారు మరలబోయి, విన్నవింపన్=మనవిచేయఁగా, దయారస=కృపారసము చేత, ఆర్ద్ర=తడుపఁబడిన, చిత్తుఁడై=చిత్తము గలవాఁడై, విశ్వభర్త=ఆరంగపతి, పక్షిప్రధానపు=గరుత్మద్రూపమైన, వాహ్యంబున్=లీలావాహనమును, ఎక్కి, బ్రహ్మాదిసురలు, బలసి=పరివేష్టించి, తమతత్తడులన్=తమ వాహనములను, ఎక్కి, కొలిచి=సేవించి, రాఁగన్=వచ్చుచుండఁగా. తా. సుగమము.

క. నాసీరుఁ డగుచు సూత్రవ, తీసఖుఁ డుడుపీథిఁ బౌఁజుఁ ♦ దీర్చిన ప్రజభూ,
షాసి శతకోటి శతకో, టీ సవితృప్రభలు దిశల ♦ డెప్పర మలమన్. ౧౨౨.

టీ. సూత్రవతీసఖుఁడు=విష్వక్సేనుఁడు, నాసీరుఁడగుచున్ = సేన మొగివాఁడగుచు, (సేనాముఖంతు నాసీరమని యమరము) ఉడుపీథిన్=నక్షత్ర వీథియందు, పౌఁజుఁదీర్చిన= వ్యూహముఁబన్నినట్టి, ప్రజ = జనముయొక్క, భూషా = భూషణములయొక్కయు, అసి=ఖడ్గములయొక్కయు, శతకోటి=వజ్రాయుధముయొక్క, శతకోటి=నూఱుకోట్ల సంఖ్యగల, సవితృ=సూర్యులయొక్క, ప్రభలు=వెలుంగులవంటి వెలుఁగులు, దిశలన్ = దిక్కులయందు, డెప్పరము=అధికముగా, అలమన్=వ్యాపింపఁగా. తా. సుగమము.

వ. శ్రీవిల్లిపుత్తూరికిం జని విశ్వకర్మ మణిమయంబుగాఁ గట్టిన విడిది పట్టున విడిసి యయ్యాదిమ వరుండు దివ్యాప్సరసలు హరిద్రాదికస్నానీయ మంగళద్రవ్య మండనం బొనర్పఁ బెండ్లికొడుకై దివ్యవాదిత్రంబులు నారదాది దివ్య మునిగానంబులు వెలయం గలధౌత ధవళ దివ్యధారాధరంబులుగురియు సుధాధారల నభిషిక్తుండై ముక్తావళీకౌస్తుభాముక్త కంబుకంధరుండును కేయూర కంకణాలంకృతుండును మకరకుండల మకుటాదిభూషా విభూషితుండును దివ్యాంగరాగభూషితుండును పీతాంబరసంవీతుండును దులసీకల్పతరు ప్రసవస్రగాశ్రితోరస్కుండు నై యుండు నంత నక్కడ నటకు మునుప గృహప్రవేశంబు సేసి సంభ్రమాయత్తుం డగువిష్ణుచిత్తు ప్రయత్నంబున. ౧౨౩.

టీ. శ్రీవిల్లిపుత్తూరికింజని, విశ్వకర్మ, మణిమయంబుగాన్, కట్టిన, విడిదిపట్టున విడిసి=ప్రవేశించి, అయ్యాదిమవరుండు=ఆ మొదలి పెండ్లికొడుకైన శ్రీపతి, దివ్యాప్సరసలు=వేల్పుటచ్చరలు, హరిద్రాదిక=పసుపు మొదలగు, స్నానీయ=స్నానముకొఱకైన, మంగళద్రవ్య=శుభవస్తువులతోడి, మండనంబు=అలంకారము, ఒనర్పన్=చేయఁగా, పెండిలికొడుకై, దివ్యవాదిత్రంబులు=దేవదుందుభులు నారదాది దివ్యముని గానంబులు, వెలయన్=ప్రకటముగాఁగా, కలధౌత=వెండివలెనే, ధవళ=తెల్లనైన, దివ్యధారాధరంబులు=దేవతామేఘములు, కురియు=వర్షించుచున్న, సుధాధారలన్=అమృతధారల చేత, అభిషిక్తుండై=అభిషేకింపఁబడినవాఁడై, ముక్తావళీ=ముత్తెపుసరాలతోడి, కౌస్తుభ= కౌస్తుభరత్నముచేతను, ఆముక్త=విడువఁబడని, కంబుకంధరుండును=శంఖమువంటికంఠము గలవాఁడును, కేయూర=భుజకీర్తులచేతను, కంకణ=కడియముల చేత, అలంకృతుఁడును= అలంకరింపఁబడినవాఁడును, మకరకుండల=మకరాకృతిగల పోఁగులు, మకుట=కిరీటము, ఆది=మొదలుగాఁగల, భూషా=భూషణములచేత, విభూషితుండును=మిక్కిలి భూషిం



పఁబడినవాఁడును, దివ్యాంగరాగ=దివ్యచందనము చేత, భూషితుండును = అలఁదఁబడిన వాఁడును, పీతాంబరసంవీతుండును = బంగరుపట్టుపుట్టంబుఁ గట్టుకొన్న వాఁడును, తులసీ=తిరుత్తుళాయియొక్కయు, కల్పతరు ప్రసవ=కల్పవృక్షపుష్పముల యొక్కయు, (స్యాదుత్పత్తౌఫలేపుష్పే ప్రసవో గర్భమోచనే. అనినిఘంటువు) స్రక్=మాలికలచేత, ఆశ్రిత=పొందఁబడిన, ఉరస్కుండునై=వక్షముగలవాఁడై, ఉండునంతన్=ఉండునంతట, అక్కడ=ఆయమ్మవారియొద్ద, అటకుమునుప=అంతకుమునుపే, గృహప్రవేశంబుసేసి= తమయిల్లుసేరి, సంభ్రమాయత్తుండగు=ప్రేమాధీనుఁడగుచున్న, విష్ణుచిత్తు=పెరియాళ్వారు యొక్క, ప్రయత్నంబున. తా. సుగమము.

క. శర్వాణీ వాణీ ముఖ, గీర్వాణీకోటి జాన ♦ కీరఘుకులరా,
ట్పూర్వాచరిత వివాహా, ఖర్వ సుగీతములు వాడ ♦ గా విభవమునన్. ౧౨౪.

టీ. శర్వాణీ=పార్వతియు, "శర్వాణీ సర్వమంగళా అనియమరము" వాణీ= సరస్వతియు, ముఖ=మొదలగు, గీర్వాణీ=దేవతాస్త్రీలయొక్క, కోటి=సమూహము, జానకీరఘుకులరాట్ = సీతారాములయొక్క, పూర్వాచరిత=తొల్లిఁజేయఁబడిన, వివాహ=కల్యాణమందలి, అఖర్వ=అతిశయములయిన, సుగీతములు=పాటలు, పాడఁగాన్ = గానముసేయఁగా, విభవమునన్. తా. సుగమము.

తే. నెమ్మి నేకావళియు స్రగ్వి ♦ ణియును జామ, రంబులిరుగడ నిడ హారి♦ద్రార్ద్రవమునఁ,
బెట్టిరి నలంగు లక్కన్యఁ ♦ బెండ్లికూఁతుఁ, జేయు ఋషిపత్నులర్థినా ♦ శీర్యుతముగ.

టీ. నెమ్మిన్ = మైత్రిచేతను, ఏకావళియు = మున్ను చెప్పఁబడినచెలికత్తియలైన యేకావళియును, స్రగ్విణియున్, ఇరుగడన్=ఉభయపార్శ్వములయందు, (ఇది యేక వచనాంత ద్విగుసమాసము) చామరంబులు=వీచోఁపులు, ఇడన్ = సమర్పింపఁగా, హారిద్రార్ద్రవమునన్ = పసుపునీటిచేత, అర్థిన్=ఆసక్తిచేత, అక్కన్యన్=ఆయాముక్త మాల్యదాకన్యకను, పెండ్లికూఁతుఁజేయు, ఋషిపత్నులు=ఋషిభార్యలు, ఆశీర్యుతము గాన్=దీవనలతోడను, నలంగులు పెట్టిరి=ఉద్వర్తనము లాచరించిరి.

తా. సుగమము.

తే. అట్లు వైవాహికపు♦దీక్ష యమరఁ గమ్మ, నూనెఁ దలయంటి నెఱులు గం♦దానఁబులుమ,
స్వర్ణమణికుంభహిమ వారి♦జలక మాడి, నట్టిజగదీశ్వరికి వేల్పు♦టబలయోర్తు. ౧౨౬.

టీ. అట్లు=ఆప్రకారము, వైవాహికపుదీక్ష=వివాహసంబంధదీక్ష, అమరన్= ఒప్పునట్లు, కమ్మనూనెన్=సుగంధతైలముచేత, తలయంటి=శిరోభ్యంగముఁజేసి, నెఱులు=

కురులు, గందానన్ =శ్రీ చందనముచేత, పులుకున్ =పులుకుఁగా, స్వర్ణమణి=బంగరు రతనాల వికారములగు, కుంభ=కలశములయందలి, హిమవారిన్ =పన్నీటిచేత, జలకమాడినట్టి=మంగళస్నానమొనర్చినట్టి, జగదీశ్వరికిన్ =ఆయమ్మకు, వేల్పుటబలయోర్తు=ఒక్క దేవతాస్త్రీ యని ముందటి కన్వయము.

క. తడి యొత్తి సన్ననలిపం, బిడి మణిపీఠస్థయైన ♦ యింతి మెఱుఁగు పె,
న్నిడుదకురు లార్చి ధూపం, బిడెఁ దుఱుము ఘటించె నొకమృ♦గేక్షణ నెమ్మిన్.

టీ. తడియొత్తి = తడిఁదుడిచి, సన్ననలిపంబిడి=సన్నచీరఁగట్టించి, మణిపీఠస్థయైన=రత్నపీఠమందుఁ గూరుచున్న, ఇంతి=ఆముక్తమాల్యదయొక్క, మెఱుఁగు=మెఱుఁగారుచున్న, పెన్నిడుదకురులు=మిక్కిలి వాలికలగుకురులు, ఆర్చి=తేమార్చి, ధూపంబిడెన్=ధూపమువేసెను, ఒక మృగేక్షణ = మతియొక్క కురంగలోచన, నెమ్మిన్=మైత్రిచేత, తుఱుముఘటించెన్=కొప్పుఁబెట్టెను. తా. సుగమము.

సీ. యావకద్రవమున ♦ నరుణాంఘ్రినఖపఙ్క్తు లభ్యక్తములు సేసె♦నతివయోర్తు,
వయకల వ్రేళ్ల♦మట్టియలుఁ బిల్లాం డ్లిడి పాయవట్టముఁ బెట్టెఁ ♦ బైనొకర్తు,
నెఱికవట్టి పసిండి♦నీటివ్రాతచెఱంగు వెలిపట్టు రహిఁ గట్టె♦వెలఁదియోర్తు,
కటిసీమఁ గనకమే♦ఖలఁ జేర్చి తారహా, రములు గీలించెఁ గం♦ఠమున నోర్తు,

గీ. కటకములు హస్తసరము లం♦గదము లంగు, ళీయకములును బాహువల్లి♦కల వ్రేళ్ల,
నిలిపి తాటంకనాసామ♦ణుల నమర్చి, చౌనిపె సీమంతవీథిఁ జే♦ర్చుక్కయోర్తు. ౧౫౭.

టీ. అతివయోర్తు=మతియొక దేవకన్యక, యావకద్రవమునన్ =లత్తుకనీటిచేత, అరుణ=మునుపే యెఱ్ఱనైయున్న, నఖపఙ్క్తులు=గోళ్లచాళ్లు, అభ్యక్తములుసేసెన్ = తడిపెను, ఒకర్తు = మతియొకయంగన, వయకల=నాణెముగల, వ్రేళ్లన్ =పాదాంగుళుల యందు, మట్టియలును, పిల్లాండ్లు, ఇడి, పైన్ =మీఁదను, పాయవట్టము = పాదభూషణ విశేషమును, (పావడములనవచ్చును) పెట్టెన్ = ఉనిచెను, నెఱికవట్టి = కుచ్చిళ్లుపట్టి, పసిండినీటివ్రాఁతచెఱంగు = బంగారు సరిగచేతఁ జిత్రించియున్న చెఱఁగుగల, వెలిపట్టు= తెల్లపట్టుచీర, రహిన్ =పొలుపుగాను, వెలఁదియోర్తు=మతియొక్క కాంత, కట్టె, ఓర్తు= మతియొక్క పాలతుక, కటిసీమన్ = పిఱుందుమీఁద, కనకమేఖలన్ =బంగారుగంటల యొడ్డాణమును, చేర్చి=అలంకరించి, కంఠమునన్, తారహారములు = ముత్తెపుఁబేరులు, గీలించెన్ =ఉనిచెను, ఓర్తు=మతియొక్కతె, కటకములు=కంకణములు, హస్తసరములు=



చేసరపణులు, అంగదములు=భుజకీర్తులును, అంగుళీయకంబులు=ఉంగరములును, బాహువల్లికల వ్రేళ్లన్ = వరుసగా బాహులతలయందును, వ్రేళ్లయందును, నిలిపి, తాటంకనాసామణులన్ =కమ్మలు ముక్కరముత్తెమును, అమర్చి=పొసఁగించి, సీమంతవీథిన్ = పాపటత్రోవయందు, చేర్చుక్క=ముక్తాభూషణమును, చౌనిపెన్ =ఉనిచెను.

తా. సుగమము.

క. కలికి తెలిగన్నుఁగవఁ గ, జ్జలరేఖలు దీర్చి మేన♦సారంగమదం,
బలఁది లలామక మిడి చెం, గలువలు క్రొవ్వేదకు వేఱొ♦కర్తు ఘటించెన్. ౧౫౮.

టీ. కలికి=ఆ పెండ్లికూఁతుయొక్క, తెలిగన్నుఁగవన్ = ధవళాక్షిద్వంద్వమందు, కజ్జలరేఖలు = కాటుకరేఖలు, తీర్చి=దిద్ది, మేనన్ =శరీరమందు, సారంగమదంబు = కస్తూరి, అలఁది = పూసి, లలామకము = చేర్చుక్క, (బొట్టుమీఁద శిరముననుంచుకొనెడు భూషణమైనదాని, "ప్రభ్రష్టకంశిఖాలంబి పురోన్యస్తంలలామకమ్" అనియమరము.) ఇడి= ఉంచి, వేఱొకర్తు = మతియొక నాతి, క్రొవ్వేదకున్ = క్రొమ్ముడికి, చెంగలువలు= ఎఱ్ఱగలువపువ్వులు, ఘటించెన్ = కూర్చెను.

తా. సుగమము.

వ. ఇట్లలంకృతయైయుండ లగ్నం బాసన్నంబయ్యె నని విన్నవించుటయుఁ బన్నగశయనుండు మార్తండమండలంబులు పంద్రెండును దివియలై వెలుంగఁ దారకలగుంపు జగజంపుగా శతపత్త్రశత్రుం డాతపత్త్రతయంగీకరింప సింధుపతి సౌగంధికదళోపహారసహితంబుగా విపణిఁ గలయంపిఁ జిలికింపఁ బ్రకృతికాంత క్రంత సురకాంతలం గూడుకొని సంతరింప హుతవహుం డగరుధూపంబు రేపఁ బర్జన్యుం డుల్లెడయిడఁ బ్రాచీనపాఠంబులు పాఠకౌఘంబు లయి బిరుదప్రబంధంబులు పఠియింప విధినందన సనందనాదులు సంగీతమాంగల్యంబున నంతరంగంబున కింపొసంగ విహంగపుంగవుండు మత్తమాతంగంబై ఖచితమణికల్యాణంబగు పల్యాణంబంగీకరింప నప్రాకృతవైభవంబునం జని పరమసంభ్రమంబున భాగవతనతంసంబు భక్తికలితబహుప్రణామపూర్వకంబుగా నెదుర్కొన నెక్కిరింత డిగ్గి విష్వక్సేను కరం బవలంబించి కక్ష్యాంతరంబులం జంచలాక్షులు గడుగు నడుగుల జలంబులకుం బయిపయింబడి గీర్వాణ సిద్ధసంఘంబు లహంపూర్వికనుర్విని ర్వారిగా న్నూర్పికొని ప్రాశింపఁ బ్రవేశించి తదీయ నిర్దిష్టం బగు జాంబూనదపీఠంబున నుపవిష్టుండై యటురాదు వెండియు బంగారు భృంగారుకంబులఁ గనకభాజన నిక్షిప్తంబులగు కుశేశయ ఖేలు

పదకిసలయంబులు గడిగి షోడశోపచారసహితంబును సపరిష్క్రియంబునగు మధుపర్కంబు నొసంగం గొని యయ్యాళ్వారు దేవేరియుం దానును ధారవోయ నా కన్యకారత్నంబుం బరిగ్రహించె ననంతరంబ. ౧౩౦.

టీ. ఇట్లు = ఈప్రకారము, అలంకృతములైయుండఁగ = అలంకరింపఁబడినవై యుండఁగా, లగ్నంబు=వివాహముహూర్తము, ఆసన్నంబయ్యెనని=సమీపించెనని, విన్నవించుటయుఁ = విన్నపము సేయఁగానే, పన్నగశయనుండు=శేషశాయియగు రంగనాథుఁడు, మార్తండమండలంబులుపండ్రెండును = ద్వాదశాదిత్యమండలంబులు, దివియలై వెలుంగఁ=దివ్వటీలయి వెలుఁగఁగా, తారకలగుంపు=నక్షత్రసమూహము, జగజంపుగాఁ=కుచ్చులుకాఁగా (గొడుగుచుట్టునుండునవి) శతపత్త్రశత్రుండు = కమలవైరియైన చంద్రుఁడు, ఆతపత్త్రతయంగీకరింపఁ=ఛత్రముగాఁగా, సింధుపతి=సముద్రుండు, సౌగంధికదళోపహారసహితంబుగాఁ=ఎఱ్ఱగలువ రేకుల కానుకతోఁగూడ, విపణిఁ=అంగడివీథియందు, కలయంపిఁ=కల్లాపిని, 'చిలికింపఁ=చల్లింపఁగా, ప్రకృతికాంత=మాయయనుసాతి, సురకాంతలంగూడుకొని=దేవతాస్త్రీలంగలిసికొని, క్రంత=సమీపప్రదేశము, సంతరింపఁ = సవరణపఱుపఁగా, హుతవహుండు=అగ్నిదేవుఁడు, అగరుధూపంబు, రేఁపఁ=ఎగయింపఁగా, పర్జన్యుండు=వర్షదేవుఁడు, ఉల్లడయిడఁ=ఉల్లాభముఁబట్టఁగా, ప్రాచీనపాఠంబులు=ప్రాఁజదువులు, (వేదములనుట) పాఠకౌఘంబులై = వందిమాగధసంఘములై, బిరుదప్రబంధంబులు=బిరుదుఁగైవారములు, పఠింపఁ=చదువనగా, విధినందన=నారదుండు, సనందన=సనందనుండు, ఆదులు= మొదలగువారు, సంగీత మాంగల్యంబునఁ = సంగీతమంగళత్వముచేత, అంతరంగంబునకుఁ = మనస్సునకు, ఇంపొసంగఁ=మాధుర్యమొనర్పఁగా, విహంగపుంగవుండు=గరుత్మంతుఁడు, మత్తమాతంగంబై=మదపుటేనుఁగై, ఖచిత=కూర్పఁబడిన, మణి=రత్నములును, కల్యాణంబగు=బంగారుగలిగినట్టి, (వసుచంద్రంచాఙ్గసంచకల్యాణంభూరిగైరిక మని నిఘంటువు) పల్యాణంబు=పల్లమును, (చౌడోలనుట) అంగీకరింపఁ=వహింపగా, అప్రాకృత=లోకవిలక్షణమైన, వైభవంబునఁ=సంపదచేత, చని=వెంచేసి, పరమసంభ్రమంబునఁ = పరమానందముచేత, భాగవతవతంసంబు = భాగవతోత్తముఁడగు భట్టనాథుఁడు, భక్తి=భక్తితోడ, కలిత=కూడుకొన్న, బహుప్రణామపూర్వకంబుగాఁ=అనేకనమస్కారపూర్వముగా, ఎదుర్కొనఁ = ఎదురుకోలునకు రాఁగా, ఎక్కిరింతడిగ్గి=వాహనమునుదిగి, విష్వక్సేనుకరంబవలంబించి = విష్వక్సేనుని కైదండగ్రహించి, కక్ష్యాంతరంబులఁ=ద్వారాంతరాళములయందు, చంచలాక్షులు=సువాసినులు, కడుఁగు=ప్రక్షాళనము చేసెను, అడుగుల=శ్రీపాదములయొక్క, జలంబులకుఁ =



తీర్థములకు, పయిపయింబడి = మీఁదమీఁదఁబడి, గీర్వాణ=వేల్పులయొక్క, సంఘంబులు=గుంపులు, అహంపూర్వికఁ=ఓహరిసాహరిచేత, ఉర్వి=భూమి, నిర్వారిగాఁ=నిర్జలమగునట్టుగా, ఊర్చికొని = దూఁటుకొని, ప్రాశింపఁ=పానముసేయఁగా, ప్రవేశించి = చొచ్చి, తదీయ=ఆభట్టనాథసంబంధులచేత, నిర్దిష్టంబగు = నిర్ణయింపఁబడిన, జాంబూనదపీఠంబునఁ=బంగరుపీఁటయందు, ఉపవిష్టుండై= కూరుచున్నవాఁడై, అతండు, వెండియుఁ=మరల, బంగారుభృంగారుకంబులఁ=బంగరుగిండ్లచేత, కనకభాజన=పసిఁడిపళ్లెరంబునందు, నిక్షిప్తంబులగు=ఉనుపఁబడిన, కుశేశయ=తామరపూలవలెనే, పేశల=మృదువులైన, పదకిసలయంబులు=అడుగుఁజిగురులు, కడిగి=ప్రక్షాళనముఁజేసి, షోడశోపచారసహితంబును=ఆవాహనాసనపాద్యార్ఘ్యాచమనీయ స్నానవస్త్రయజ్ఞోపవీతగంధపుష్పధూపదీప నైవేద్య తాంబూలోత్తరనీరాజన మంత్రపుష్పాత్మకములగు షోడశోపచారములతోఁ గూడినట్టియు, సపరిష్క్రియంబునగు=అలంకారసహితమైనట్టి, మధుపర్కంబుఁ =గుడయుక్తదధిని, ఒసంగఁ = సమర్పింపఁగా, కొని=గ్రహియించి, అయ్యాళ్వారు=ఆభట్టనాథుఁడు, దేవేరియుఁ=ధర్మపత్నియు, తానును, ధారవోయఁ=ధారాదత్తముసేయఁగా, ఆకన్యకారత్నంబుఁ=ఆకన్యారత్నమగు నాముక్తమాల్యదను, పరిగ్రహించెఁ = పాణిగ్రహణముసేసెను, అనంతరంబ=పదపడి.

తా. సుగమము.

మ. కలధౌతద్రవ చిత్రముల్మెఱయ ము ♦ క్తాస్యూత మా మేచకాం
చలపుం బెందెఱ వారి లగ్నము సమా ♦ సన్నంబుగా వేల్పుబె
ద్దలు వంపఁ గుడ జీరకంబులు సము ♦ ద్యత్ప్రేమ నన్యోన్య మం
జులహస్తంబుల నుంచి రర్థిఁ గనుమిం ♦ చు ల్చిట్టుము ట్టాడఁగఁ. ౧౩౧.

టీ. కలధౌతద్రవ = బంగారునీటిచేతనైన, "కలధౌతంరౌప్యహేమ్నోః" అని నిఘంటువు. చిత్రముల్=వింతపనులు, మెఱయఁ=ప్రకాశింపఁగా, ముక్తా=ముత్తెములతోడ, స్యూతమా=కూర్పఁబడిన, మేచక=నల్లనగు, అంచలపు=అంచులుగల, పెందెఱ=పెద్దతెఱదుప్పటి, వారి=పట్టి, లగ్నము=ముహూర్తము, సమాసన్నంబుగాఁ=మిగులదగ్గఱఁగా, వేల్పుఁబెద్దలు=బ్రహ్మాదిసురశ్రేష్ఠులు, వంపఁ=క్రిందికానవంచియుండఁగా, గుడజీరకంబులు=జీలకఱ్ఱబెల్లములు, సముద్యత్ప్రేమఁ = అగ్గలంపుఁబ్రేముడిచేత, అర్థిఁ= ఆసక్తిచేత, కనుమించుల్ = నేత్రతాళతళ్యములు, చిట్టుముట్టాడఁగఁ = సంపడింపఁగా, అన్యోన్య=ఒండొరుల యొక్క, మంజుల=సుందరములగు, హస్తంబులఁ=కరములయందు, ఉంచిరి= ఉనిచిరి.

తా. సుగమము.

చ. మఱి వనమాలి చూడమున ♦ మానిని ముత్తెపుఁ బ్రాలు వోయుచోఁ,
మెఱయఁ దదంగుళీకిసల ♦ మేళనఁ జక్రి చెమర్పఁ రాలి పైఁ,
బతిమఱి ఘర్మబిందువులు ♦ నమ్మణులు న్మొగులందునుండి డా,
ల్గితిగొన జాలు ధారలబ ♦ లె న్వడగండ్లబలె న్గనుంగొనన్, ౧౩౨

టీ. మఱి=పిమ్మట, మానిని=ఆపెండ్లికూఁతురు, వనమాలిచూడమునన్=స్వామి శిరమందు,ముత్తెపుఁబ్రాలువోయుచోన్=ముత్తెములతలఁబ్రాలువోయునప్పుడు, తదంగుళికిసల... తత్=ఆయమయొక్క, అంగుళికిసల=చిగుళ్లవంటి వ్రేళ్లయొక్క, మేళనన్=కూడుకొనుటచేత, చక్రి=స్వామి, చెమర్పన్=చెమరింపఁగా, రాలి=స్రవించి, పైన్=స్వామి శరీరమందు, అతిమఱి=తెలుపైన, ఘర్మబిందువులున్ = చెమ్మటచినుకులును, అమ్మణులున్=ఆముత్తెములును, మొగులందునుండి = మేఘములలోనుండి, డాల్గితిగొనన్=కాంతి వ్యాపించుచుండఁగా, జాలు=స్రవించుచున్న, ధారలబలెన్=వర్షధారలవలెను, వడగండ్లబలెన్=కరకములవలెను, కనుంగొనన్=చూడఁగా, మెఱయున్=ప్రకాశించును.

తా. స్వామి శరీరము నీలమేఘమువలె నున్నదనియును జెమర్చి చెమట చినుకులు రాలఁగా నవి వానచినుకులవలెను దలఁబ్రాలముత్తెములు వడగండ్లవలె నున్నవి యనియును భావము.

తే. ఇంతిదోయిట సేసఁబ్రా ♦ లెత్తు చోట, గుబ్బపాలిండ్లక్రేవ గ్ర ♦ క్కునమురారి,
గన్నువేయుటఁ గని లజ్జ ♦ గదుర బాహు, లెత్తక కరాగ్రములన పై ♦ కెగరఁజల్లె. ౧౩౩.

టీ. ఇంతి=ఆనాతి, దోయిటన్=అంజలిచేత, సేసఁబ్రాలు=తలఁబ్రాలు, ఎత్తుచోటన్=ఎత్తునప్పుడు, మురారి=రంగనాథుఁడు, గుబ్బపాలిండ్లక్రేవన్=ఉదుటుగలకుచములదిక్కున, గ్రక్కునన్=శీఘ్రముగా, కన్నువేయుటన్=కన్నువేసిచూచుటను, కని=తానుజూచి, లజ్జగదురన్=సిగ్గొలయఁగా, బాహులెత్తక=చేతులుపైకెత్తక, కరాగ్రములన=కొనచేతులనే, పైకిన్=స్వామిపైకి, ఎగరఁజల్లెన్. తా. సుగమము.

క. గళమునఁ గట్టెను హరి మం, గళసూత్రము పులక లతివ ♦ గాత్రముఁ బొదువ,
న్నెలఁతయుఁ బతియును గరముల, నలవఱిచిరి కంకణంబు ♦ లన్యోన్యంబున్, ౧౩౪.

టీ. హరి, అతివగాత్రమున్=ఆయింతిసెమ్మేనిని, పులకలు=రోమాంచములు, పొదువన్=వ్యాపింపఁగా, గళమునన్=కంఠమందు, మంగళసూత్రముఁగట్టెను, నెలఁతయున్=పతియును, అన్యోన్యంబున్=ఒండొరులకు, కంకణంబులు=ప్రతిసరములు, కరములన్=హస్తములయందు, అలవఱిచిరి=అమర్చిరి. తా. సుగమము.



సీ. లలనచే నిష్టతో లాజలు వేల్పించి శార్ఙ్గి మెట్టించెను ♦ సప్తపదులు,
తెలివఁగూడి యరుంధ ♦ తీ దర్శనముఁ జేసె బ్రహ్మరుద్రాది గీ ♦ ర్వాణకోటి,
యర్పించు నుడుగిర ♦ లనుకంపఁ గైకొని యనిచెఁ బ్రసాదభా ♦ జనులఁ జేసి,
యాత్మపట్టణమున ♦ కతివఁ దోడ్కొని విజయంబుసేసెను మహా ♦ హర్ష మెప్ప,

గీ. సహ్యకన్యాతటోద్యాన ♦ చందనద్రు, కుంజముల నీలకుంతలఁ ♦ గుస్తరించి,
కంతుసామ్రాజ్య మేలించి ♦ కరుణఁ జిత్త, మొలయ జగములఁ బాలించు ♦ చున్నవాఁడు.

టీ. లలనచేన్=ఆయింతిచేత, నిష్ఠతోన్, లాజలువేల్పించి = లాజహోమమును, జేయించి, శార్ఙ్గి=స్వామి, సప్తపదులు, మెట్టించెను=త్రొక్కించెను, తెలివన్, కూడి, అరుంధతీదర్శనముఁజేసె, బ్రహ్మరుద్రాదిగీర్వాణకోటి, అర్పించు=సమర్పించునట్టి, ఉడుగిరలు=బహుమానములను, అనుకంపన్=కృపచేత, కైకొని, ప్రసాదభాజనులఁజేసి=అనుగ్రహపాత్రులనుజేసి, అనిచెన్=పంపెను, ఆత్మపట్టణమునకున్=శ్రీరంగమునకు, అతివఁదోడ్కొని=చూడికుడుత్త నాచ్చియారునుదోడుకొని, మహాహర్షమెప్పన్, విజయంబుసేసెను=వేంచేసెను, (ఇచ్చటనతివైభవంబుననాత్మపట్టణమునకతివఁదోడ్కొనివిజయంబుసేసి యని పాఠాంతరముంగలదు) సహ్యకన్యా = కావేరీనదియొక్క, తట = దరులయందలి, ఉద్యాన=శృంగారవనములందలి,చందనద్రు=శ్రీగంధవృక్షములయొక్క,కుంజములన్=పొదరిండ్లయందు, నీలకుంతలన్=ఆముక్తమాల్యదను, కుస్తరించి=లాలించి, కంతుసామ్రాజ్యమున్=రతిపతిసామ్రాజ్యమును, ఏలించి=పరిపాలింపఁజేసి, (సురతక్రీడకుఁబ్రవేశింపఁజేసినాఁడనుట) చిత్తము,కరుణన్=దయచేతను, ఒలయన్=నిండఁగా,జగములన్=లోకములను,పాలించుచున్నవాఁడు=ఏలుచున్నవాఁడు. తా. సుగమము.

ఉ. స్కందసరస్తటీరమణ ♦ కందర చందన కుందవాటికా,
మందసమీరలోల వన ♦ మాలిక నిర్మలదివ్యవిగ్రహా,
స్పందివిభాధరీకృత న ♦ భస్స్ఫటికాలిక నల్లవాంగినా,
బృందమనోభిమాన ధృతి ♦ భేదన పేశలవంశవాదనా. ౧౩౬

టీ. స్కందసరః=స్వామిపుష్కరిణియొక్క, తటీ=దరియందలి, రమణ=మనోహరముగు, కందర=గుహాలయందలియు, "దరీతుకందరోవాస్త్రీ" అని యమరము. చందన=హరిచందనవృక్షములయొక్క, కుంద=మొల్లలయొక్క, వాటికా=శ్రేణులయందలియు, మందసమీర=మందమారుతముచేత, లోల=కదలుచున్న, వనమాలిక=తులసీవనమాలగలిగిన

వాఁడా, నిర్మల=స్వచ్ఛమైన, విగ్రహ=శరీరముయొక్క, అస్పంది=చలింపని, విభా=కాంతిచేత, అధరీకృత=క్రిందుచేయఁబడిన, నభః=ఆకాశముయొక్క, స్ఫుట=వ్యక్తమైన, కాళిక=నలుపుగలవాఁడా, వల్లవాంగనా=గోపికలయొక్క, బృంద=గుంపుయొక్క, మనః=మనస్సులయందలి, అభిమాన=ఈలువులను, ధృతి=ధైర్యములను, భేదన=భేదించెడివాఁడా, పేశల=మృదువైన, వంశ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, వాదనా=వాయించుటగలవాఁడా. (ఈపద్యమునందు స్కందపదము మొదలుగాఁ గాళికపదమువఱకొక్కసమాసముగాను, బిదప వల్లవాంగనాశబ్దము మొదలుగాఁ దుదవఱ కొక్కసమాసముగాను కొందఱుసెప్పుదురు).

తా. సుగమము.

క. అరిధారాఖండిత మరు, దరిసంఘ విహంగవాహ ♦ నా యుదరమహాం,
బురుహ పుటభరిత మధుశం, బర భర జలమానుషాయ ♦ మాన ద్రుహిణా. ౧౩౭.

టీ. అరి = చక్రముయొక్క, ధారా = అంచులచేత, ఖండిత = త్రుంపఁబడిన, మరుదరిసంఘ=రాక్షససమూహముగలవాఁడా, విహంగవాహనా=గరుడవాహనా, ఉదర=నాభియందలి, మహాంబురుహ = పెందామరయొక్క, పుట = దొప్పయందు, భరిత = నిండింపఁబడిన, మధు = మకరందమనియెడు, శంబర = ఉదకముయొక్క, భర =అతిశయమందు, జలమానుషాయమాన = నీరుపాపవలెనున్న, ద్రుహిణా = బ్రహ్మగలవాఁడా.

స్రగ్విణి. వాలినిర్భేదనా ♦ వారిజాతేక్షణా, శైలకన్యాస్తుతా ♦ శార్ఙ్గచంచద్భుజా,
ఫాలదృక్పద్మభూ ♦ పాకభేదిస్ఫుర, న్మౌళిమాణిక్యరు ♦ ఙ్మండితాంఘ్రిద్వయా.

టీ. సులభము.

మ. ఇది సింహాచలదంభకేసరిపదా ♦ భీష్టార్చనా పుణ్యల,
బ్ధ దురుట్టంకణపొట్టునూరువిజయ ♦ స్తంభోపలోట్టంకితాం,
క దృఢాష్టాక్షరకృష్ణరాయధరణీ ♦ కాంతాస్మదాముక్తమా,
ల్యద నాశ్వాసవరంబు నాఱవది హృ ♦ ద్యంబై మహిం బొల్పగున్. ౧౩౮.

టీ. ఇది, సింహాచల = సింహాచలమందలి, దంభకేసరి =నృసింహస్వామియొక్క, పదాభీష్టార్చనా = ఇష్టమైనపాదపూజలయొక్క, పుణ్య = పుణ్యముచేత, లబ్ధ = పొందఁబడిన, దురుట్టంకణ = ఉట్టంకింపశక్యముగాని, (ఎన్నరానిదనుట) పొట్టునూరు, విజయస్తంభ = విజయస్తంభముయొక్క, ఉపల = శిలయందు, ఉట్టంకిత = చెక్కఁబడినట్టి, అంక = గురుతుచేత, దృఢ =దిట్టమైన, అష్టాక్షర =ఎనిమిదియక్షరములుగల, కృష్ణరాయధరణీకాంత= కృష్ణరాయధరణీకాంతుఁడను, అస్మదాముక్తమాల్యదన్ = నాయాముక్తమాల్యదయందు, ఆశ్వాసవరంబున్, ఆఱవదియు, హృద్యంబై, మహిన్ = భూమియందు, పొల్పగున్ = ప్రకాశించును.



కొన్నిపుస్తకములలో దాసరియడఁగఁగా నతనితో బ్రహ్మరాక్షసుఁడు తనవృత్తాంతము చెప్పఁదొడంగునంతవఱకు నాఱవయాశ్వాసము సమాప్తముగాను దక్కినపద్యము లేడవ యాశ్వాసముగా నున్నది. అయినను బూర్వవ్యాఖ్యాతలెవరు నాయాశ్వాసాంతపద్యముల కర్థము వ్రాయమింబట్టి యీగ్రంథ మాఱాశ్వాసములే యని స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కనుక నారీతినే ముద్రింపఁబడియె.

గద్య. ఇది శ్రీదక్షిణామూర్తిమంత్రోపాసనా సమాసాదితాఖండ సాహితీధురీణుండు
నాత్రేయగోత్రపవిత్రుండును వావిళ్లవంశపయోరాశిరాకాసుధాకరుండు నగు
రామస్వామిశాస్త్రిచేత ననేక పూర్వవ్యాఖ్యానాభిప్రాయం
బులఁ బర్యాలోచించి రచియింపఁబడిన రుచి సమాఖ్యానం
బగు నాముక్తమాల్యదావ్యాఖ్యానంబునందు

షష్ఠాశ్వాసము.

సమాప్తము.

28849

28849

28849

END OF
TITLE